

Theodore Williams

Armorial stamp
of T. Wycliffe.

ks.xx

1st collected Edn

£32.00

Ed. Dom J.L. d'Achery

1812

BEATI
LANFRANCI
CANTVARIENSIS
ARCHIEPISCOPI,
ET ANGLIÆ PRIMATIS,
ORDINIS S. BENEDICTI,

OPERA OMNIA,
QVÆ REPERIRI POTVERVNT,

Euulgauit Domnus Lucas Dacherius, Benedictinus Congregationis S. Mauri in Gallia:

VITAM, ET EPISTOLAS
Notis, & Obseruationibus (antiquis monumentis abundè locupletatis) Illustrauit, &

APPENDICEM ADIECIT,
In qua hæc habentur ex diuersis MS.

Chronicon Beccense: Vitæ B. Herluini Fundatoris, ac primi Abbatis Becci, & quatuor priorum Abbatum eiusdem monasterij: Vita S. Augustini Anglorum Apostoli: Tractatus duo de Eucharistiæ Sacramento contra Berengarium, Hugonis Lingonensis Episcopi, & Durandi Abbatis Troarnensis.

LVTETIÆ PARISIORVM,
Sumptibus IOANNIS BILLAINE, viâ Iacobeâ, sub signo S. Augustini.

M. DC. XLVIII.
Cum Priuilegio Regis, & Approbatione Doctorum.

[1648]

SERENISSIMO

PRINCIPI DE CONTY,

ARMANDO BORBONIO.

ACerbissimus animum dolor lancinabat (SERENISSIME PRINCEPS) cùm viderem MAGNVM LANFRANCVM, splendidissimum Mundi oculum, situ & squalore obsitum sordere, densissimis obductum tenebris perpetuum pati deliquium; qui cùm eruditionis, tùm sanctitatis facibus, sic inter cætera Orbis lumina quondam emicuit

Qualis discutiens fugientia Lucifer astra,
Cùm roseo clarum prouehit ore diem. Guillelmus Malmesf. lib. 3. de Gest. Reg. Anglorũ, agens de Lanfranco.

Nunc autem Diuino afflante Numine, querelis meis modus imponitur, dùm eliminatâ nocte, tenebrarumque expulsâ caligine, clarissimum in Occidente nostro sidus oritur, Galliamque postliminio inuisit, vt errorũ nebulas sapientiæ suæ luce discutiat. Et sanè Ecclesiæ suæ Supremus ille Moderator opportunè consuluit, cùm hac tempestate LANFRANCVM quasi ex obliuionis tumulo rediuiuum excitauit; vt hoc sæculo rediuiuam hæreseos hydram, non ex Lernæo, sed ex Lemano lacu emersam, eodem quo perfidum olim Berengarium, suæ doctrinæ telo confodiat. Pugnaturus itaque cum infensissimis fidei hostibus

iterùm in arenam deſcendit, eúmque Principem ad perfugium quærit, in cuius ſinu & tutela fortiter dimicare, vincere gloriosè, quieſcere cum fiducia poſſit. Commodè igitur ſeſe ad Te recipit, in quo Vno omnia, quæ ad ſecuritatem certaminis, ſpem victoriæ, celebritatē triũphi deſiderare poſſet, abundè reperturus eſt. Dabit ipſi Regij generis Splendor ornamentum, Pietas perfugium, Humanitas fauorem, Eruditio præſidium, Æquitas ſuffragium, Virtus firmamentum.

Nec verò quemquam mouere poterit, quòd Te diuini huius operis Aſſertorem elegerim, ſi modò intelligat me LANFRANCI noſtri Virtutes in Te velut in nitidiſſimo ſpeculo relucentes obſeruaſſe; adeò vt dolere deſierim Galliam LANFRANCO orbari, vbi totum in Te ſupereſſe aduerterem, eaſque dotes, quas in eo vniuerſus quondã Orbis obſtupuit, & coluit, in Te pari honore venerandas agnoſcerem: quas quidem non meis lineamentis, ſed tuis coloribus expreſſas, & in omnem poſteritatem transfuſas, cum ſingulari admiratione memoria ſæculorum intuebitur.

Beatus LANFRANCVS ingeniorũ Phœnix, ſuæque ætatis miraculum, ad id doctrinæ, & eruditionis venit, quod ſuperiora ſæcula vix in alio viderunt; poſteriora admirari magis, quàm imitari potuerunt. Ad eum velut ad alterum SALOMONEM non modò ab vltimis Galliæ finibus, ſed remotiſſimis etiã Europæ prouincijs, frequentiſſimo concurſu celeberrimi quique conuolabant, vt ampliſſimũ illud Diuinæ Sapientiæ Theatrum ſuſpicerent. Athenas in Beccenſe cœnobium tranſtulit: Romanæ decus Eloquentiæ in Galliam euocauit: eius Ludus toti Europæ officina Sapientiæ, vel Equus Troianus, ex quo clariſſimi

Milo Criſpin. in Vita B. Lanfranci. Malmeſbur. lib. 1. Pontif. Anglorum. Chronic. Beccenſe.

doctrinæ Duces in Christianæ Reipublicæ commodum, & ornamentū prodierunt. Eo fulminante Græcia exhorruit, Italia ingemuit, Gallia triumphauit. Sic Te tua (SERENISSIME PRINCEPS) eruditio singularis toti Orbi spectaculum exhibuit, atque omnium in Te animos, oculosque conuertit. Quis enim ad stuporem vsque non est demiratus Mentem tuā quodam igne volucrem, quā nulla difficultas remoretur; Sagacitatem animi, cui nihil imperuium obiicitur; ingenij, torrentis instar exundantis, Fœcunditatem? Ingenuarum artium succo à teneris fœliciter enutritus, splendidissimum MINERVÆ Sacrarium extitisti: & dùm Cæsare maior Frater tuus, Princeps inuictissimus, armorum Fulmen, Germaniæ, & Belgij Terror, Galliæ Columen, Martis castra sectatus, imò MARS alter, bellicas suo ense lauros demetit: Tu mitiora sequutus MINERVÆ castra, in vmbratilis vitæ studijs Artium laureas, palmasque collegisti. Et primæ quidem illæ visæ sunt surgentis tamquā ingenij faces, quibus ad maiora præludens eluxisti. Volitauit ingenij vigore inclita per Antiquorum Encyclopædiam adolescentia, & supremum breui scientiarum attigisti Apicem, cælestisque ingenij pennis subnixus in secretiora Theologiæ mysteria penetrasti. Quamuis autem nobilissimis artibus, & scientijs animū tuum plurimùm exornâris, minus est tamen quod Tibi contulerunt, quàm quod à Te ornamentū acceperunt: eas siquidem Regij tui sanguinis communione quadam Regiās fecisti, & ad tantæ dignitatis euexisti fastigium, vt sicut omni honore, & dignitate maior es, sic nec ipsis honoris aliquid, aut excellentiæ possit accedere.

Singularis eruditio B. LANFRANCI *nihil de eius vir-*

tute, & pietate detraxit, sed mutuo amicitiæ fœdere, & communis societatis commercio doctrinæ pietatem coniunxit. Eius vita clarissimarum virtutum imago extitit, Norma morum, vitiorum Censura. Edomandis errorum monstris, proterendis hæreseon portentis, exterminandis vitiis iugiter insudauit. Primæuum Benedictinæ obseruantiæ vigorem in Ordine restaurauit, & (vt eius scriptor vitæ loquitur) Cœnobialem Ordinem, qui prolapsus ad laicalem dissolutionem fuerat, ad probatissimam monasteriorum disciplinam reformauit. *Labentem itaque Ordinem fulciuit, torpentem excitauit, renascentem fouit, adultum roborauit. In qua re (SERENISSIME PRINCEPS) non absimilem nauasti operam. Neque opus est ea pluribus comprobare, quæ Solem ipsum testem habuerunt. Ipsi, ipsi sumus Tibi manifestissimum tuæ virtutis monumentum, nostroque commodo experti, quo animi studio Benedictino Ordini instaurando incumberes, quâ beneuolentiâ Congregationem nostram complectereris, quâ munificentiâ ornaueris, quâ curâ propagaueris. Quòd trium Monasteriorum accessione non ita pridem aucta sit, à Te habet. Quòd floreat, Tuum est. Quòd inconcussa permaneat, Tibi debet. Tanti beneficij gratiam Tibi acceptam referri si non agnoscimus, cæci; si non profitemur, simus ingrati. Minimè verò his angustioribus cancellis Tua Pietas clauditur; latiùs sese diffundit, atque in commune totius Ecclesiæ bonum exuberat, quæ in Te præsidium repertura est eò potentius, quò Te Regij sanguinis Splendor sublimiùs euexit.*

Milo Crispinus.

Cæteras dotes, quibus B. LANFRANCVM refers,

enumerarem, nisi me illa, quà LANFRANCVM quoque imitaris, animi modestia retineret. Eæ sunt, quæ spirantem in Te LANFRANCVM oculis nostris exhibent, & vt Eum Tibi vni sisterem à me exegerunt. Insignissimum putà Theologum, Theologorum huius ætatis Coryphæo, Ordinis Restitutorem, studiosissimo eiusdem Propagatori; Principem, Regiæ Stirpis Principi. Haud equidem temerè LANFRANCVM Principem nuncupaui; Qui absente Rege Princeps erat, & Custos Angliæ, subiectis sibi omnibus Principibus, & iuuantibus in iis, quæ ad defensionem, & dispositionem, vel pacem Regni pertinebant secundùm leges patriæ. Idem Milo & Malmesbur vbi supra.

Illustrissimum ergò Principem (vt spero) eâ, quâ infimos etiam soles, humanitate apud Te admittes, cuius eruditionem adeò veneratus est Alexander Papa, vt eum in singularis beneuolentiæ argumentum duplici pallio insigniret, & ab eius tenerrimo vix diuelli pateretur amplexu. Tuo illum fauore dignaberis, quem Principes magnificè exceperunt, Reges in deliciis habuerunt, Præsules summâ obseruantiâ coluerunt, quem anxiis votis Anglia, imò totus Orbis expetijt. En scilicet ea Malus situ præcelsa, specie eximia, fructuum vbertate luxurians, B. HERLVINO cælitùs demonstrata, quam ex opimo Galliæ nostræ solo euulsam, nimiùm gloriæ nostræ inuidens Guillelmus Rex in Anglici regni horto conseuit: sed hodie primigenio solo restituta, pristinam per Te fœcunditatem recuperat, & in gentis nostræ decus, & emolumentum reuiuiscens, suis meliùs fixa radicibus, fœliciùs pubescit, adolescit generosiùs, funditur vberiùs.

Iidem Authores locis citatis.

Gilbertus Crispin. in Vita Beati Herluini.

Quamobrem quoties LANFRANCVM nominabit Posteritas, Tuæ gratiæ meminerit. Nos interim immortale hoc gratiæ donum animis nostris altè inscribemus, quò immortalis vigeat apud nos tuorum beneficiorum memoria. Ego verò totius Congregationis S. Mauri nomine illud polliceor, profiteorque.

SERENISSIMÆ TVÆ CELSITVDINI

Deditissimus Deuotissimusque Orator F. Lucas Dacherius eiusdem Congregationis Asceta Benedictinus.

AD LECTOREM.

AD LECTOREM.

ISTA est, LECTOR, nequaquàm mens fuiſſet Magni LANFRANCI euulgationem aggredi, nedùm annotationibus illuſtrare; ni iuſſiſſent, animumque addidiſſent, è quorum nutu pendeo totus, Superiores; necnon & plures viri docti cùm verbis, tùm literis impenſius adhortaſſent. Et verò ſuæ inſcitiæ non neſcius, cœnobiticis exercitamentis neceſſariò interpellatus, ac proinde interruptis ſtudiis duntaxat incumbere valens, tàm nobile opus dignè, & pro rerum grauitate, in lucem prodere, notis & obſeruationibus adornare quis poteſt? En cauſa, vt ſcias, benigne Lector, cur tamdiu Beatiſſimi illius Archiepiſcopi opera, publici iuris facere protelauerim, & cur votis nonnullorum ocyùs, ac felicius forſan non reſponderim. Vt vt ſit tandem, quod bono animo contuli, æqui bonique, conſulas velim.

In hac porrò editione quid præſtiterimus paucis non abs re erit aperire. Vitam B. Lanfranci, publicam à nobis in lucem emiſſam, ipſius operibus præfiximus: multa tamen notatu digniſſima, & varietate iucunda, quæque viri ſcientiam, doctrinam, pietatem, ſapientiam ſpectabiliorem reddunt, auctor prætermiſiſſe videtur, nos prò ſingulari in Sanctiſſimum Doctorem deuotione, ex diuerſis præcipuè coætaneis, vel ſupparibus ſcriptoribus, ea colligere, notiſque, & obſeruationibus inſerere ſumus maiorem in modum delectati. Adiecimus his fundationes, & priuilegia Monaſteriorum ſancti Stephani, necnon Sanctiſſimæ Trinitatis Cadomenſium: eorum enim auctor fuit, ac veluti Fundator B. Lanfrancus; in ſummo verſabantur diſcrimine (quemadmodum ſuis locis indicauimus) atque hæc ipſa exoptabant docti viri permulti. Illæ tandem annotationes non ſpernendis monumentis, in puluere, & ſitu luctantibus, fuére à nobis decoratæ.

Elucubrationes in Epiſtolas B. Pauli, propter operis dignitatem, primum obtinent locum: SS. Ambroſium, & Auguſtinum continuò fermè, bis aut ter ſolummodò SS. Hieronymum, & Gregorium Magnum in medium profert, præfertque ſuæ ſententiæ Auctor noſter. Loca citauimus B. Auguſtini, præter pauciſſima; Sancti verò Ambroſij nullatenus, quippe inter eius opera, ne verbum quidem citatorum à B. Lanfranco, etſi diutiùs multúmque in illis adinueniendis deſudauerimus, licuit inuenire; ſed maximè ab Epiſtola ad Romanos, ad

Epiſtolam ad Galatas vſque; ſiquidem in Epiſtolas ad Romanos, & ad Corinthios verba ſub nomine D. Ambroſij producta, in commentario ipſi perperàm adſcripto occurrêre nonnulla; haud quidem conſequenter, ſed vna aut altera linea intra paginæ dimidium identidem deſumpta videtur, nonnunquam duo aut tria verba: vnde magna mihi ſuſpicio eſt B. Lanfranci æuo commentaria ſancti Ambroſij extitiſſe, quæ ad noſtra tempora haudquaquam peruenerunt, vel latere alicubi: Abhac coniecturâ minimè abhorret Antonius Poſſeuinus in Apparatu Sacro de hiſce Commentariis agens: *Iam verò*, inquit, *Commentarios in Epiſtolas Pauli non eſſe Ambroſij, hoſce, qui dati ſunt prælo, ſed interiiſſe, perſuaſum eſt ferè doctoribus.*

Agnoueris etiam in hoc eodem Lanfranci Commentario quaſdam ſententias, quæ Ambroſij nomen præſe ferunt, reuerà eſſe Auguſtini; videlicet pag. 128. in Epiſt. ad Galatas, ad hæc verba capitis 3. (*Mediator autem, &c.*) *Si Filius Dei naturali, &c.* Item ibidem pag. 129. (*Sed concluſit*) *Concluſio, &c.* Et ad caput 4. eiuſdem Epiſtolæ pag. 131. (*Elementa*) *id eſt, temporibus ſeruitutis, &c.* Extant hæc apud Auguſtinum lib. expoſitionis Epiſtolæ ad Galatas, ante medium. Et hæc obiicienda putaui, quatenus ſi qua id genus offenderis, Lector, colligas ea promiſcuè & oſcitanter à librario fuiſſe B. Ambroſio aſſignata: omnia autem percurrere, atque ad amuſſim reuocare, & locos ex vtroque Doctore ab eodem Lanfranco mutuatos conferre, ingentis eſſet (ne dicam humanas propemodùm vires excedentis) & laboris forſitan vacui.

Caducæ adeò erant literæ, ac minutiſſimæ (coætaneâ tamen & non ineleganti manu exaratæ) vti viſum fugerent aliquandò: lituris inſuper commentarius pleriſque in locis contaminabatur, mendis non carebat, aſtericis, & obelis ſubobſcuris marginulæ onerabantur. Obliqua multa & tranſuerſa inerant, ita quòd ordo textus Epiſtolarum minimè ſeruaretur, verùm quæ ex vno authore proferebantur in qualibet pagina v. g. S. Auguſtini continuò ſcripturæ ordine inuerſo, expendebantur: verumtamen cùm nullum aliud exemplar (licet diuerſis diuerſarum regionum viris doctis, & antiquariis, Anglis præſertim, Normannis, & Belgis ſcripſiſſem, ob idque plurimas Pariſiis Bibliothecas luſtraſſem) ſuppeditari potuiſſet, omnem curam, omnem laborem, omne ſtudium, omnem denique induſtriam adhibui, vt quàm caſtigatiſſimè commentarius iſte, ad limam ſæpiùs & incudem reuocatis ſententiis, ederetur: impedire nihilominùs id operæ nequiuit, quin errata irrepſerint, ſicut & in Appendice; quòd minùs ſtudioſè, diligenterque calcographi ſeſe habuerint.

Gloſſula quidem interlinearis in autographo extabat, ſed cùm obſcuritatem ingerere videretur (literam enim grammaticè explanat ſubindè) interiectam, nimirum explicatiùs verba enodantem placuit euulgare; ab Auctoris tamen & mente, & ſenſu verborum, non tranſuerſum, vt aiunt, vnguem diſceſſi; at quantum fas fuit, potui-

quediuinare, germana Lanfranci verba descripsi, & vbi literas sensumue explicare non valerem, puncta interieci loco verborum; vel sanè siquandò obscuriora attexuerim, in margine coniecturas adieci.

Loca diuinæ Scripturæ cum vulgatis Bibliis, & sententias B. Augustini cum editione Antuerpiensi, omnium castigatissima, contulimus: quantum ad S. Ambrosium, conferre licuit nihil, propter rationes superiùs allatas.

Et quia B. Lanfrancus Glossulâ suâ continuò propè textum emendat, nos ea de re Glossulam, vbi simplex fuit correctio, subticuimus, & Vulgatam hanc ipsam sumus in nostra editione sequuti; paucis saltem exceptis, quæ inconsultò irrepsêre, exempli gratiâ, *holocaustomata*, pro *holocautomata*: quamuis idem sonent.

Illo in Commentario duas potissimùm ob causas (meâ sententiâ) breuitati studuit Auctor; altera est quoniam id tunc temporis, ac multò priùs, diuinarum rerum commentatores Sacram Scripturam λακωνικῶς interpretabantur: altera verò, quia studij parùm, meditationis quamplurimùm diuinis in scripturis intelligendis, vsu probè vir ille diuinæ theoriæ scientissimus nouerat insumendum.

Loca è Petri Lombardi lucubrationibus in Paulum descripta, ac initio Commentariorum à nobis attexta, aliud Opus in Epistolas Apostoli edidisse Lanfrancum, indigitare videntur; vtpote quæ, præter duo posteriora, minimè prostant in his Commentariis. Fortè aliud sepultum hactenus puluere, blattis, tineisque deprædantibus exesum: Cùm verò vllus dubitationis meæ assertor nusquam occurrat, quod publicamus Commentarium nobis interim fuerit solatio.

Tractatum de Eucharistiæ Sacramento (repetitâ editione multoties euulgatum) primus eruit Franciscus Carreus, seu Quadratus, Beccensis Cœnobita, quod ipsemet in sua, quam Tractatui præfiximus, nuncupatoriâ epistolâ commonstrat. Sed verò cùm in illa Carrei editione, Berengarij professionem Pontifice Gregorio VII. factam, & quædam præcedentia, & subsequentia verba animaduertissem; ab his videlicet; *Ad hæc Gregorij Septimi, &c.* ad illa: *Cùm autem sub Nicolao, &c.* adiecta fuisse ab euulgatore hacce coniecturâ mouebar: haud enim me latebat B. Lanfrancum Epistolâ 3. ad Alexandrum Papam Tractatum suum de Corpore, & Sanguine Domini contra Berengarium, Cadomi Abbatis fungentem officio, elucubrasse professum; constabatque Gregorium non eadem tempestate, verum plus tribus post annis fuisse creatum (cùm iam in Cantuariensi cathedra sederet Lanfrancus) ac proinde dictam professionem suo libello inserere haud potuisse videbatur.

Deinde collato Tractatu ad tria MS. Bibliothecarum Regiæ, Beccensis, & Petauianæ, necnon ad omnes, quæ occurrerunt, editiones, cùm eiuscemodi professionis ne vel minima syllaba legeretur,

magis augebatur suspicio: Nhilo tamen seciùs additamenta esse quæ protulimus, non est cur affirmemus, quandoquidem adiecisse ea B. Lanfrancum, elaborasseque vt amplior, atque emendatior foret libellus, vero simillima est ratio; quod & solent plerique auctores, sæpiusculè opera à se edita sub incudem reuocare. Non hîc immoror in commendando præconiis isto opere aureo, satis enim superque de eodem supra numerum tradidère scriptores, & nos pariter in obseruationibus ex iisdem annotauimus plura. Mendis, quibus scatebat, expurgauimus, distribuimusque in capita libellum, & citationibus (discussis priùs cum MS. vel editis codicibus) margines adornauimus.

Proximè sequuntur Decreta pro ordine sancti Benedicti (de Annotatiunculis ad Cassianum dictum est in Obseruationibus ad vitam pag. 41. & 252.) semel duntaxat typis ab erudito æquè ac pio Benedictino Congregationis Anglicanæ Clemente Reynero mandata; sedenim characteribus obliteratis, mendisque librariâ oscitantiâ passim referta; quæ, prout facultas suppetiit (nullus enim codex MS. occurrit) correximus; colis, cæsis, & punctis, plurima ex parte distinximus, nonnullâque capita (sua prolixitate importuniora) in sectiones varias diuisimus. Enimverò, vt dicam quod sentio, grauitatem, stylique maiestatem B. Archiepiscopi non referunt vbique: (scio in hoc scribendi genere concinna verba non esse quærenda) eapropter suspicor multa inibi decreta à consarcinatore congesta fuisse: & reuerà id demonstrare videntur, quæ capitis 2. sectione 2. pag. 257. D. habentur, vbi ille ipse citatur Lanfrancus: *Cantent matutinas (Decretas Lanfranci) laudes.* Et cap. 8. Sect. 1. præscribitur, vt Cellerarius, quo die computuum rationem reddet, festiuum prandium fratribus exhibeat; quod planè virum sanctum summæ abstinentiæ addictum, ac Monachos sanctæ Regulæ obseruatores, qui in resarcienda disciplina monastica omnem operam nauarent, dedeceret. Cæterum instaurationem vitæ solitariæ, quæ asseruatur in Collegio Benedictino Cantabrigiæ, aliam minimè esse à Decretis, siuè, vt vocant, Cæremoniis, fidem facit Seldenus ad Eadmeri historiam præfatione.

Ad Epistolas quod attinet adhibuimus ipsissimum exemplum, cuius meminit Cardinalis Baronius Annal. Ecclesiasticorum tomo 2. ad annum 1070. (illorum etenim nonnullas ad Sacram Historiam spectantes, eisdem annalibus intexuit) qui posteaquàm B. Lanfranci epistolam Alexandro 2. inscriptam retulit, ista profert: *Hucusque Epistola ad Alexandrum Pontificem, quam accepi vnà cum aliis ab amico coniunctissimo mihi Christianâ charitate Nicolao Fabro Parisiensi, &c.* Fabrum ex celebri bibliotheca Cottoniana in Anglia accepisse testis mihi est idem qui supra Seldenus loco citato. Atque illud quidem apographum liberalissimè communicauit Doctissimus Sirmondus; quo potissimùm in nostra hac vsi sumus editione. Suppe-

AD LECTOREM.

tias quoque attulit exemplum earumdem literarum (è monasterio, ni fallor, sancti Stephani Cadomensis) ab eruditissimo Ioanne le Preuost Rotomagensi Canonico transmissum. Vnam aut alteram ex vita B. Lanfranci, & Eadmeri historia excerpsi: trigesimam septimam (cuius initium duntaxat vtrumque apographum continebat) integram misit idem le Preuost, quemadmodùm suo loco annotauimus. Porrò complures alias scripsisse literas nemo qui non videat; quippè cuius doctrina, virtus, prudentia, sanctitas per vniuersam penè Europam insonuerat; quique cùm à Summis Pontificibus, tùm ab Episcopis, tùm etiam à Principibus, & aliis cuiuslibet conditionis hominibus consulebatur: at ne saltem vnam ab eo exaratam, priusquàm infulas deferret, fas fuit reperire: obuolutæ fuerunt haud dubiè sub ruinis, dùm circiter an. 1624. ditissima illa, atque omni veneratione digna ruit Beccensis bibliotheca (proh dolor! quanta pernicies viris literatis) vbi scilicet codices MS. curâ, & studio tàm B. Lanfranci, quàm S. Anselmi elucubrati, & castigati, studiosè asseruabantur.

Notas, & Obseruationes adiunximus, & quantum nobis integrum fuit, resque postulauêre, vetusta monumenta hactenùs carie & squalore fœdata, fusquedeque habita interseruimus; quæ spero antiquarum rerum curiosis exploratoribus fore non iniucunda: tametsi quædam benigna manu expungi ab eis peropto, maximè quæ pag. 338. ex peruetustis membranis formulam denuntiandæ mortis defuncti Monachi produxisse me affirmaui; siquidem hanc ipsam iampridem prælo suppositam, & Marbodi Episcopi Redonensis operibus præfixam fuisse intellexi.

Neque mihi succenseas oro, quòd sæpiusculè forsan tes monasticas qualibet datâ occasione videar congessisse: duæ præsertim causæ sunt quæ me ad hoc impulerunt. Altera id rei exegit (per se patet) vt plerunque easdem pertractarem: Altera, quia coràm, & scriptis identidem me conuenerint viri non mediocriter eruditi, nonnihil, quæ ad ordinis Benedictini antiquitatem, ac splendorem spectant, in dubium reuocantes varias disputationes instituerunt; putà de antiqua, & vniuersali Regulæ in Galliis obseruatione, de insignibus sanctitate & scientia viris, qui inter sodales eiusdem ordinis solent recenseri; quibus vt facerem satis, cùm locupletissima seges exurgeret, longiùs sermonem porrigendum putaui. Certè quidem priusquàm hoc opus notis & obseruationibus concinnare aggrederer, me proculdubiò nonnullorum criticis lectorum vnguibus, & lituris vapulatum iri, identidem mente reuolui. Etenim satis mihi compertum semper fuit, primæ in dicendo celebritatis viros, & scientiâ præstantissimos, deletiles censorum spongias diu pertulisse. Ecquid mirum ergò, si mihi laboris primitias euentilanti hoc eueniat? Et sanè cùm Christus ipse id haud quaquàm præstiterit, vt omnium votis responderet.

AD LECTOREM.

Multum deliro, ſi cuique placere requiro:
Omnia qui potuit hac ſine dote fuit.

Verumenimverò ſiquid animaduerſione dignum prudens, & eruditus Lector aduerterit, verbis, literiſue certiorem me reddat, impensè rogo; cuius monitis ſubmiſſo, lubentique animo acquieſcam, atque in editione repetita (ſi vitam dederit, & otium fecerit Deus) quidquid corrigendum notauerit, emendare, & calculum reducere non grauabor; ſcio namque ſcriptum: *Qui odit correptionem, odit Sapientiam.* De hoc genere eſſe nolim hominum, qui, quidquid in buccam venerit, vel aliquod opus compegerint, magis quàm fabrefecerint, ſtatim extollunt, & dignum exiſtimant à nemine reprehendi; quin etiam vt approbent omnes & lecturiant, ſeipſos oſtentant.

Subſequitur Epiſtolas Pericope orationis à Beato Lanfranco in Londonienſi Concilio dictæ. Hanc, opinor, Malmesburienſis ex illius Hiſtoria Eccleſiaſtica mutuauit. Poſteriorem locum obtinet Libellus de celanda Confeſſione, quem verum illuſtriſſimi noſtri Archiepiſcopi fœtum, vbi in manus primùm deueniſſet, mihi non probatum fatear oportet; quippe verborum ſenſus ſubobſcurus, implicatæ ſententiæ, opiniones noſtro æuo non vulgares apparebant: vnde abhorrebat animus inter tanti viri opera id genus opuſculi annumerare; qui tam lautè, eleganter, & dilucidè ſuis in aliis ſcriptis eloquitur: verum propiùs verba cùm diſpexiſſem, ſenſum obſeruaſſem, expendiſſemque æqua lance ſententias, non has ſingulares aut alienas à cæterorum Theologorum, immò verò in eaſdem cùm ſuppares, tùm medios quotquot reuolui authores pedibus ire animaduerti, quemadmodum ſuo loco aſſertum eſt. Haud inficior tamen quibuſdam in locis ſenſum abſtruſum, neque facili negotio poſſe explicari; quod amanuenſium vitio, atque inſcitiæ vertendum, cætera B. Lanfranci ſcripta percurrentem, qui non perſpiciat, arbitror neminem.

Nec mirum, opinor, apud te fuerit, LECTOR, Magnum Lanfrancum, adeò multiplicis literaturæ, ſummæque doctrinæ locupletem ab vniuerſis propemodùm ſcriptoribus celebratum, pauciſſima ſui ingenij ac peritiæ poſteris conſignaſſe monumenta: quippè qui tempus, operam, & ſtudium in erudienda iuuentute, in diuerſis auctoribus prælegendis, & Theologia edocenda, confutandaque coram, & ſcriptis Berengariana hæreſi, antequàm Archiepiſcopatus munere donaretur: poſt verò in ſubeundo Primatus onere ponderoſo totum ſeipſum tradidit; atque in dirimendis Eccleſiæ controuerſiis, & pace promouenda, in corrigendis, & ad vnguem elimandis tùm libris Sacris, tùm etiam Sanctorum Patrum Scriptis, quæ ignorantia Eccleſiaſticorum, & Librariorum inſcitia adulterauerant, immenſos labores & ſudores exantlauit. De his fusè in eius Vita, & Epiſtolis, atque Obſeruationibus ad vtrumque. Haud diſſimili ratione

complures è Benedictina familia spectatæ doctrinæ viri, diuersis Ecclesiæ muniis implicati, multa vtique scripta elucubrare nequiuerunt. Næ tu, Candide Lector, conatibus nostris faue votis obsequere; & sicubi Magni illius Archiepiscopi Commentarium in Psalmos, & Historiam Ecclesiasticam, seu, vt aliis placet, Vitam Guillelmi Conquestoris, delitescere cognoueris, mihi literis significes rogo, obtestorque.

Appendicem subiecimus ad ornanda potissimùm Beati Lanfranci opera: in qua prima fronte Chronicon Beccense offendes, quod ad integritatem operis ideò conferre putaui, quia Beatus iste Archiepiscopus vnà cum B. Herluino eiusdem cœnobij extructor fuit; in eoque optima disciplinæ monasticæ fundamenta iecit; primus inibi scholas aperuit, discipulos singulari scientia, & doctrina eatenùs imbuit, quò ad supremas Ecclesiæ dignitates euecti, vniuersum orbem Ecclesiasticum suo splendore illustrarent. Et id quidem pluribus post sæculis perseuerauit: Testes sunt qui in Beccensi academia pietati ac literis operam dedêre, Alexander 2. Papa: Archiepiscopi, Anselmus, & Theobaldus Cantuarienses; Guimundus Auersanus; & Guillelmus Rotomagensis: Episcopi, Iuo Carnotensis; Hernostus, & Gundulphus Roffenses; Fulco Beluacensis; Richardus, & Gaufridus Ebroicenses; & Turoldus Baiocensis: Abbates ex quampluribus, Gilbertus Crispinus Vvestmonasteriensis; Paulus S. Albani, Lanfrancus Nepos, S. Vandregesili; Michaël, & Vincentius Pratellenses; Rogerius, & Gaufridus Gemeticenses; Ioannes de Bouleïa; & Ioannes Ribaldus Cerasienses; Bernardus, & Robertus cognomento de Monte, S. Michaëlis in periculo maris, siue de Tumba; Robertus le Telier S. Ebrulfi, aliàs Vticensis: vnde quidquid in illis virtutis, quidquid gloriæ, quidquid laude dignì est, atque vtilitatis, quidquid ex iisdem Ecclesiæ Catholicæ accesserit, LANFRANCO velut Patri, & Magistro referendum asserunt Scriptores vniuersi: quod & satis innuit B. Herluinus, dùm sic effusis precibus, & lachrymis, Beatum illum virum à Deo impetrauit, & suo monasterio acquisiuit, quatenùs Cœnobitæ institutis monasticis instrui possent ab eo, iisque perpetuò adhærescerent: produnt id etiam vtriusque Vita, & Chronicon Beccense; necnon & scholis Doctorem Lanfrancum in hoc monasterio præfuisse, atque ad ipsum non secus ac literarum instauratorem, ex vniuersa propemodum Gallia, Anglia, Italia, & Germania alumnos confluxisse. Ex iis, quàm feliciter societati religiosæ, quæ pietatem æquè ac scientiam excolit, & acri studio ad eas adipiscendas animum appellit, res succedere soleant, colligere est; inhabitat enim tùm Sapientia, qua cum veniunt pariter omnia bona.

Ex codice papyraceo Chronicum istud excerptum est; adeò scilicet contaminatè exaratum, vt, nisi quanto dici potest labore, ac tædio legi, describique potuerit: mendis scatebat, dictionum contractiones percrebræ & obscuræ, atque inuersa verba inerant plura; quo factum

est, vti nobis passim fuerit coniecturis vtendum: Certum & sui similem scribendi modum Auctor non habet, sed stylum mutat subindè, præsertim ad sua vsque tempora; (velut inspicienti cònstabit) multa enim ex BB. Herluini, & Lanfranci, atque Abbatum Beccensium gestis ad verbum emendicata, paucis aliquandò recisis, additisue, expilauit. Consilium erat id Chronici, pingui Mineruâ, vt aiunt, consarcinatum, & sui sæculi barbarie inquinatum elegantiori stylo concinnare; verùm ab hoc proposito amici, viri doctissimi, & antiquitatis amatores remouerunt; quòd historica veritas, & res ignotæ, non ornamenta, non lenocinia verborum, in hisce monumentis desiderarent. Prætereà cùm auctor ille maxima parte ex cartophylacio Beccensi recenseat, causa est, cur nihil prorsùs immutauerimus. Breuem Chronico Appendicem subiecimus, quò tota cœnobij Beccensis Abbatum series lectori exhiberetur.

Additæ sunt, eorumdem amicorum adhortatione, Beccensium Abbatum quatuor priorum vitæ (consultò B. Anselmi vitam, vtpotè multoties excusam, prætermisimus) perinde atque illius Chronici commentarius: malui namque integras edere, quàm varia fragmenta obseruationibus nostris insuere; sicuti iampridem in suis ad Epistolas B. Anselmi annotationibus præstitit Ioannes Picardus S. Quintini Beluacensis Canonicus Regularis, de viris literatis, dùm viueret, & post funera, optimè meritus.

Vitam S. Augustini Anglorum Apostoli, Primi Cantuariensis Archiepiscopi, & totius Britanniæ Primatis, ex ruinis prædictæ bibliothecæ, & puluere ereptam publicamus, quandoquidem ea, ad probandum Cantuariensis Ecclesiæ Primatum in Eboracensem, sæpissimè foret producenda; scriptam autem ab amanuensi, B. Lanfranco compare, indicant characteres.

Nouissimè appendici non indignos luce, neque extra rem Tractatus duos de Eucharistiæ Sacramento contra Berengarium, duximus apponendos; horum auctores sunt Hugo Lingonensis Episcopus, & Durandus Abbas Troarnensis, ambo Beati Lanfranci Synchroni; qui fortissimi Ecclesiæ Catholicæ milites sub eodem labaro dimicarunt, idem iniere certamen, eundem hostem aggressi sunt, & vicerunt. De Hugone, & Durando Testimonia in fronte cuiusque operis præfiximus, vide si lubet: fuerit operæ pretium tantummodò scire locum, qui pag. 102. D. sic incipit: *Vnus panis, vnum corpus, &c.* Extare apud Sanctum Bedam in 1. Corinth. 10. minimè verò apud D. Augustinum; tametsi quæ sequuntur verba proximè post eundem locum; nimirum ab iis, *Si quis manducauerit ex hoc pane, &c.* Tractatu 26. eiusdem Augustini in Ioannem, legere est. Hoc nostro qualicumque labore fruere, CHRISTIANE LECTOR, & vale in Domino, cui

Soli Honor & gloria in æternum. Amen.

INDEX

APPROBATIO DOCTORVM.

NOs subsignati sacræ Theologiæ Doctores Facultatis Parisiensis testamur notas & obseruationes Reuerendi Patris Domni Lucæ Dacherij Monachi Benedictini in opera quæ superfuere Beati Lanfranci Archiepiscopi Cantuariensis à nobis accuratè perlectas, eius meriti dignissimas esse iudicatas, quæ in lucem emittantur, eruditionis exquisitæ probatæque plenissimas, & Ecclesiæ Dei singularem in modum profuturas. Datum in Sorbona Calendis Octob. Anno M. DC. XLVIII.

HEMERE'. I. DE LAVNOY. M. GRANDIN.

LICENTIA R. P. SVPERIORIS GENERALIS.

FRater Ioannes Harel humilis Superior Generalis Congregationis S. Mauri in Gallia, Ordinis S. Benedicti, Librum cui titulus: *B. Lanfranci Cantuariensis Archiepiscopi, &c. Opera, cum Notis & Obseruationibus F. Lucæ Dacheri dictæ Congregationis monachi*, à nonnullis eiusdem nostræ Congregationis Theologis examinatum, atque à Doctoribus, vt supra, approbatum, typis mandari permittimus. Datum Parisiis in Monasterio S. Germani à Pratis. Die octaua Iulij 1648.

IOANNES HAREL.

Extraict du Priuilege du Roy.

PAR Grace, & Priuilege du Roy, il est permis à Dom Luc Dacheri, Religieux Benedictin de la Congregation de S. Maur, de faire imprimer vn liure intitulé: *B. Lanfranci Cantuariensis Archiepiscopi &c. Opera, euulgauit Domnus Lucas Dacheri &c. Vitam, & Epistolas Notis & Obseruationibus illustrauit, &c.* pour le temps & espace de dix ans, finis & accomplis, à compter du iour qu'il sera acheué d'imprimer: & deffenses sont faites à toutes personnes estrangeres, ou autres, de quelle qualité & condition qu'ils soient, d'imprimer, faire imprimer, ou mettre en vente ledit liure pendant ledit temps, & sous pretexte de fausses marques, suppositions de noms, diminutions, augmentations, corrections, ou autrement, sans le consentement dudit Dom Luc, ou de ceux qui ont charge de luy, à peine de quinze cens liures d'amende, & de tous despens dommages & interests. Donné à Paris le neufuiesme iour de Septembre 1648.

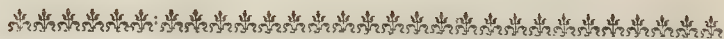
Par le Roy en son Conseil.

Signé.

Victon

Ledit Dom Luc Dacheri a cedé, quitté & transporté le present Priuilege cy-dessus à Iean Biluine, Marchand Libraire à Paris, pour en iouyr & vser en son lieu & place. A Paris le 10. *Octobre* 1648.

Acheué d'imprimer pour la premiere fois le quinziéme iour de Nouembre 1648.

SYLLABVS OPERVM B. LANFRANCI CANTVARIENSIS ARCHIEPISCOPI.

Quæ complectitur Appendix, in fine eiusdem Appendicis indicantur.

VITA

Y.

ERRATA.

In Vita, & Notis ad eam.

PAg. 5. E. lege commonitionem. pag. 17. lin. 29. l, sapiens. pag. 20. E, in margine &c. l, &. pag. 22, C. l, Tria. ibid. B 2. qui fuit Abbas, adde, annis 9. pag. 26. l, 26. pag. 30. lin. 4. l, Has. pag. 33. lin. 39. l, 33.

In Commentario & cæteris operibus.

PAg. 10. linea 23. lege; resipiscere. pag. 14. numero 21. lin. 5. l, quia. pag. 35. n. 2. l, per patientiam. pag. 43. lin. 23. l, remeditatus. pag. 47. n. 15. l, abnegat. pag. 53. n. 6. l, veteris. pag. 54. n. 12. eum, l, cum. pag. 56. post n 16 adde, Lanfranc. pag. 68 n. 13. l, præcipientis. pag. 74 n. 1 adde, Lanfranc. pag. 84. lin. 8. l, veniam. pag. 87 lin 7. l, duplicitate pa. 89 lin. 15. l, econtrario. pag. 93. n. 1. l, construi. pag. 108. lin. 11. glorificantes, dele parenthesim. pag. 111. lin. 10. jis, l, js. pag. 121. n. 29. l, segregatur. pag. 126. n. 9. *consummamini*, l, consumamini. pag. 131. n. 13. ipsa, l, ipsi. pag. 137. n. 11. l, corruptionem pag. 141. n. 9. l, sæculis. pag. 155. lin. 1. l, omni. pag. 175. lin. 8. l, sed. ibidem n. 2. l, hæc est. pag. 176. n. 4. l, putabunt. pag. 184. lin. 6. l, peccantibus. pag. 188. cap. 4. lin. 1. *veritatem*, adde, *tuetur*. pag. 190. lin. 17. post voto, dele punctum. pag. 196. n. 3. in l, nullam. pag. 203. lin. 9. l, statui. pag. 217. n. 1. l, & non. pag. 222. n. 4. l, psalterij. pag. 226. lin. 6. l, suscipientes. ibid. n. 12. l, Beatitudine. pag. 232. lin. 34. l, iurisiurandi pag. 234 lin. 41. l, communi. pag. 240. lin. 10. l, ergo. p. 266. lin. 5. l, jaceant. p. 279. lin. 56. l, ipse. p. 286. lin. 16. ad l, ab. p. 314 lin 25. l, facite p. 329. lin. 29. l, illum. p. 336. lin. 43. l, ista. p. 337. lin. 19. l, cùm. p. 338. lin. 4. ad suum, l, suum. p. 353. lin. 13. post. pag. adde 37. p. 356. lin. 28. l, innuere. p. 368. E2. l, Sacerdotes. p. 370. lin. 3. l, profertur, & dele virgulam. p. 379. lin. 17. l, ruborem.

Corrigenda, & addenda in Appendice.

Posteaquàm Chronicon Beccense, ac vitæ Priorum Abbatum eiusdem monasterij è prelo emersissent, recentiori manu exaratum breuius item Chronicon (in quo eædem vitæ continebantur) ex hoc ipso cœnobio accepi; vnde nonnulla quæ sequuntur emendanda, adiiciendaque putaui.

PAg. 2. lin. 15. l, Grentimenil, seu Grentimaisnilio. p. 3. lin. 37. l, coniunxerant. ibid. lin. 38. l. poterant. p. 4. lin. 33. l, ambobus. ibidem lin. 56. Conflantium ibid. lin. 59. l, Confluentio. p. 5. in margine post 1093. inunctus, l, inuitus p. 6. in margine post 1109. Nono, l, Vndecimo. ibid. lin. 31. l, habebunt. p. 9. lin. 20. cùm ferè, adde, per. ibid. in fine, dedicata est &c. adde in margine: *Ista dedicatio facta fuit an.* 1177. *XIV. Cal. Aprilis, vt patet ex literis Rotrodi Archiepiscopi Rotomag.* p. 11. lin. 13 l, facto. ibid. lin. 34. l, nobili progenie. p 12. lin. 6 l, existentis. ibid. lin. 42. dele, anni. ibid. lin. vltima, l, Camba: *& sic deinceps.* p 13 lin. 9 l, Gallicè p. 14. in margine post 1281. l, *regium*: & adde post *fiscale: Gallicè, Eschiquier; Senatus Rotomagensis, priusquàm esset parlamentum; & ille erat Semestris; vnde Scacarium Paschæ dicitur.* p. 15. lin. 12. l, capiendas & percipiendas. ibid. lin. 42. l, confectam. p. 16. lin. penultimâ, l, conductus. p. 17. lin. 14 Maria de Hispania, &c. Appone margini: *Notandum est hanc Summam erogasse, vt Missa de Deffunctis celebraretur quotidie in sacello B. Mariæ, pro Carolo Comite de Stampis marito eiusdem Mariæ, quâ defunctâ similiter & pro ipsa erat facienda Hæc indicant literæ fundationis illius Missæ.* ibid. lin. 51. l, vicinorum. ibidem, consentiente, l, adiacente. p. 18. lin. 26. l, Beusseque. ibid lin. 27. l, deca. ibid. lin. 28. vestiret, adde, &. ibid. lin. 33. l, necis. p. 19. in marg. post 1390. Mortuo Estoldo, l, Cùm cessisset abbatiæ Estoldus,. ibid. lin. 22. l, exonerauit. ibid. lin. 48. l, affectu. ibid. lin. 55. l, possent. ibid. lin. vltimâ, l, Prioratibus. p. 20. lin 24. l, Feugerito. ibid. lin. 25. sitis, l, sita. ibid. l, Pontem-altum & adde in margine, *Gallicè Pont-autou.* ibid. lin 29. l, Carthusiensibus. ibid lin. 46. l, ducentarum & quinquaginta librarum Turonensium. p. 22. lin. 9. l, Auuillaribus. ibid. lin. 14. l, terna. ibid. lin. 56. l, Rupem. p. 24. lin. 1. l, *Is Decretorum Doctor fuit, & vita morum.* ibid. lin. 4. natus, adde, in. ibid. lin. 6. l, quarta ibid. lin. 5. l, cælis. ibid. lin. 24. l, exonerauit 40. libris redditus. ibid lin. 44. l, repleti ibid. lin. 45 l, Thomæque Friquenti ibid. lin 48 l, Hinc ibid. malorum, l, stultorum ibid. post lineam 52. adde: *Quinta quintilis decies quarto quoque Sexto Parcat illi Deus. Amen* p 25. lin. 22. l, Euangelistarium. p. 27. lin. 5. l, latomorum. ibid. lin. 14. l, de. ibid. lin. 17. l, vt. ibid. lin. 32. l, Cadomum. ibid lin. 39 l, potuerit ibid. lin 53. l, Cadomensem, Baiocensem &c. p. 28. lin. 35. l, Hautement. p. 32. lin. 34. l, egit. ibid. lin. 39. l, recusati. p. 33. lin. 14. l, afferebat. ibid. lin. 16. l, sed quos. ib. lin. 35. l, nolebat ibid. lin. 36. l, alterationem. ibid. lin. 41. l, præuius. ibid lin. 45. l, quidquid. ibid. lin. 59 l, Deum. ibid. lin. vltima, Quin, l, Dùm. p. 34 lin. 8. l, iudex. ibid. lin. 9 l, in ea. ibid. 49 l, attendentem p 35 lin. 1. l, volebat ibid. lin. 53. l, tantum. p. 36. lin. 1. conamine, adde, toto. ibid. lin. 5. l, cœpit. Iuxta. ibid. lin. 7. l, spernebat. ibid. lin. 20. l, exaudientem. ibid. lin. 29. l, quæ. ibid. lin. 45. l, innotus. Rumor &c. p. 37. lin. 46. post omnium, adde, probitate. ibid. lin. 59. l, iuuenescentem. p. 38. lin. 43, languor, adde, qui. p. 39. lin. 20. l, omnium. ibid. lin. 38. l, & ex angore. p. 40. lin. 31. l, ex tota vicinitate. p. 42. lin. 28. multi, l, inuiti p. 43. lin 41. l, negotiis. p 44 lin. 35 l, & de illis p. 45 lin 1 l, monuit. ibid lin. 15 l, exhibebat. p 46 in 1. Epitaphio, lin. 6. l, dimisit. ibid lin. 18. l, rexitque ibid. in 3. Epitaph lin 1 l, remanens p. 47 lin 2 l, cognomento. ibid. lin. 25. post exponebat, adde, siquid quæstionis reperiebat Magistrum interrogabat ibid lin 42 l, remaneret. p 51. lin. 19. l, cancro. p. 53. lin 4. illius, adde, æui. ibid. lin. 7. l, mirabiliter. ibid. lin. 18. adde post Crispinum, de Tegulariis, & Guillelmum Crispinum. ibid. lin. 33. l, insignis. ibid. lin. 41. l, filij. ibid. lin. 50. l, floruerat, p. 55. lin. 4. l, frutetis. p. 65. lin. 2. l, sagimen. ibid. lin. 17. l, præpeti. ibid. post transmisso, adde, equus. p. 61. B 2. in margine, Augustinus, l, Augustinum ibid D2 lin. 42 l, Pauli p 71. lin 1 l, mors. p. 75 C2 lin. 34. l, insinuate p 79. C. in margine dele quo. p 96 lin. 43. in margine, l, editionis p. 105. E2. in margine, l. Euagrius.

VITA
S. LANFRANCI ARCHIEPISCOPI.

Ex peruetusto codice MS. Beccensis Monasterij.

INCIPIT PROLOGVS IN VITAM MAGNI, ET GLORIOSI LANFRANCI Cantuariensium Archiepiscopi.

VONIAM à pluribus quæritur vita Venerabilis LANFRANCI *Dorobernensis Archipræsulis, nec inuenitur: volui de eo aliquid scribere pro tenuitate ingenij mei; nè omnino tanti viri memoria silentio deleatur. Opus siquidem, vt mihi videtur, hactenus intermissum; rarus quippe de eo aliquid scripsisse reperitur. Propter quod in vita B. Patris nostri* Herluini[a] *venerabilis Vuest monasterij Abbas* Gislebertus, *quasi ex occasione inseruit; quantùm ad historiam* Gislebertus auctor vitæ B. Herluini *pertinere visum fuit: quæ exinde mutuans, & in hanc narrationem transferens; adieci quælibet inuenire potui: siue quæ à Venerabilibus ac veracibus viris audiui. Hoc autem ideo facere studui, vt (quantum in me fuit) non lateret, qui aliis pro-* Auctoris propositũ. *ponendus ad imitandum foret; sed notus omnibus fieret ad honorem Dei, & vtilitatem legentium; atque vt nouerint, qui scire volunt, quis vel vnde fuerit; quam viuendi institutionem habuerit; quomodo ad religionem, ac deinde ad Abbatiam, & postea ad Archiepiscopatum venerit; seu qualiter de hac luce migrauerit. Et de his quidem non omnia quæ dicenda forent audire potui. Nec quisquam mihi succensere debet, quod imperitus sermone & scientia aggredi materiam tam dignam ausus fuerim: quia potius duxi quoquomodo dicerem, quam nullus. Quod si cui rusticitas stili, & incultus sermo displicuerit, & ornatiùs eadem dicere voluerit, precor ne mutandò verba, tollat rei gestæ sententiam; nisi fortè aliquid inesse repererit falsitatis.*

INCIPIT VITA B. LANFRANCI.

CAPVT I.

Lanfrãcus Latinæ linguæ restitutor; & Græcę non ignarus.

FVIT quidam vir magnus Italia ortus, [b] quem Latinitas in antiquum scientiæ statum, ab eo restituta tota, supremum debito cum amore & honore, agnoscit Magistrum, nomine LAN- A FRANCVS. Ipsa quoque in liberabilibus studiis magistra gentium Græcia, discipulos illius libenter audiebat, & admirabatur. Hic Papia ciuitate oriundus fuit. [c] Parentes illius, eiusdem vrbis ciues,

magni & honorabiles habebantur inter suos conciues. Nam, vt fertur, Pater eius de ordine illorum, qui iura & leges ciuitatis asseruabant, fuit.

LANFRANCVS in primæua ætate patre orbatus, cum ei in honorem & dignitatem succedere deberet, relictâ ciuitate, amore discendi, ad studia literarum perrexit. Vbi plurimo tempore demoratus, omni scientia seculari perfectè imbutus, rediit. Deinde patriâ egressus, & alpes transgressus, in Gallias venit tempore Henrici Regis Francorum, & gloriosi Ducis Normãnorum GVILLELMI, qui Angliam sibi armis subegit. Et pertransiens Franciam, quam plures magni nominis Scholares secum habens, in Normãniam peruenit; & in Abrincatensi ciuitate demoratus, per aliquod tempus docuit. Considerans verò scientissimus vir, quòd captare mortalium auram, vanitas est; & quia ad non esse tendunt omnia, præter eum qui fecit vniuersa, qui semper est, & qui ei intendunt; ad obtinendum eius amorem, animum conuertit, & studium. Quod igitur in litteris perfectius inuenit salutis consilium, & placendi Deo, arripere statuit: vt relictis omnibus, abdicato etiam sui ipsius iure; illum sequeretur, qui dixit: *Si quis vult post me venire; abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.* Et quia quanto magnus fuerat, tanto optabat fieri humilior; locum adire nolebat, vbi litterati, qui eum honori ac reuerentiæ haberent.

(Eruditissimus.)

(In Abrincensi ciuitate docuit)

(Matt. 16. 24)

Interea cùm ire vellet Rotomagum, iter agebat, inclinatâ iam die, per siluam vltra fluuium *Rislam*, [d] incidit in latrones; qui cuncta quę habebat tollentes, ligatis à tergo manibus, & caputio capæ ante oculos admoto, abduxerunt illum de viâ; & inter cõdensa saltus fruteta dimiserũt. Talibus angustiis comprehensus, nescius quid ageret, suũ infortunium lamentabatur. Tandem nocturno silẽtio in se reuersus voluit Domino laudes debitas persoluere, & non potuit: quia ad hoc antea non vacauerat. Et conuersus ad Dominum: *Domine Deus*, ait, *tantum tempus in discendo expendi, & corpus & animum in studiis litterarum attriui; & adhuc quomodo te debeam orare, atque laudis officia tibi persoluere non didici. Libera me de hac tribulatione; & ego, te auxiliante, sic vitam meã corrigere, & instituere curabo; vt tibi seruire valeam, & sciam.* Surgente aurora, in ipso crepusculo audiuit viatores iter carpentes; & cœpit vociferando ab eis auxilium petere. Illi audientes primò expauere; dehinc vocem hominis aduertentes, ad sonum vocis perrexere, & quis esset, quid haberet indicauit. Tunc eum soluentes reduxerunt ad viam. Rogauit sanè vt vilius & pauperius cœnobium quod in regione nossent, sibi demonstrarent. Responderunt; vilius & abiectius Monasterium nullum scimus, quàm istud quod in proximo ædificat quidam homo Dei; & ostendentes viam discesserunt.

(Lanfranc. Rotomagũ petit, & incidit in latrones.)

(Illius vota, & preces.)

At ille gressum illuc vertens, BECCVM adiit, quo nullum vsquam tunc pauperius æstimabatur, vel abiectius cœnobium. Fortè tunc Abbas extruendæ fornaci occupatus, ipsemet operabatur manibus suis: & accedens ad eum dixit: *Deus te saluum faciat.* Et Abbas; *Deus te benedicat*, inquit: *es Lombardus?* at ille, *sum.* Et Abbas, *quid vis? Monachus*, ait, *fieri volo.* Tunc Abbas præcepit cuidam monacho nomine ROGERIO, qui in parte opus suum faciebat, [e] vt illi ostenderet librum Regulæ, quâ perlectâ, respondit omnia Deo se iuuante libenter seruaturum. Hæc audiens Abbas, & sciens quis esset, & vnde, concessit ei quod petebat. At ille per os furni procidens in faciem, osculatus est pedes eius. LANFRANCVS humilitatem animi sermonisque grauitatem in Abbate plurimùm veneratus, & amans, [f] monachus ibi efficitur.

(Beccum adit.)

(Mos assumendi in Monachũ: ex regula S. Bened. c. 58.)

Quo facto [g] Venerabilis Pater HERLVINVS gaudio repletus est non modico: quia credebat à Deo preces suas esse exauditas. Nam quia sumptuum procurãdorum necessitas, illum extra claustrum demorari cogebat, nec erat qui præsideret introrsus, & religionem asseruaret: multoties Deum cùm exorasset, diuina miseratio sibi accommodauit auxilium, sufficiens ad omnia quæ agenda forent suffragium. Videres ergo inter eos pium certamen, Abbas ex grandæuo laïco nuper in clerum promotus, verebatur sibi subditam tanti doctoris celsitudinem. Ille nullam pro eminenti scientia gerens insolentiam, humillimè ad omnia parebat, attendebat, admirabatur & prædicabat quam ipsi in intelligendis scripturis gratiam Deus concesserat, & dicebat: Quãdo attẽdo laïcum istum, nescio quid dicam, nisi quia *Spiritus vbi vult spirat.* Abbas erga illum debitâ veneratione, ille erga eum omni modâ cõtẽdebat submissione, forma gregi vterque viuendi facti. Vnus actiuæ, alter contemplatiuæ; Abbas humilis, patientiæ summæ, in cura corporis cõtinentissimus, nullam secularis pompæ curam gerens, legum patriæ scientissimus, præsidium erat suis contra iniquos exactores, ad tractanda causarum secularium negotia, & disponenda exteriora peritissimus, in extruendis vel procurandis necessariis nec pru-

(Ioan. 3. 8.)

(B. Herluini laus à virtutibus, scientiis, & in reb⁹ gerendis solertia.)

dentior, nec efficacior (ſalua religione) eſſe poterat.

CAPVT II.

Lanfranci regularis obſeruantia.

AT Doctor ille maximus in clauſtro omnem operam impendebat quieti & ſilentio, cordis ſui noualia verbi ſacri excolens aſſidua lectione; irrigans ea dulci, quàm ſæpe obtinebat, lachrimarũ cõpunctione. Nec oblitus quod Deo in nocturna captione promiſerat, poſtquam factus eſt monachus, in diſcendis officiis diurnis & nocturnis curam maximam impendere voluit, vt ſciret Deo laudis ſacrificium perſoluere, ſicut nouerat. Sic per tres annos vixit ſolitarius, gaudens quod neſciebatur, præter paucos quibus aliquando loquebatur, omnibus ignotus. Rumor vt hoc factũ prodidit, longè lateque protulit; & fama viri præclariſſima Beccum, & Abbatem Herluinum breui per orbem terrarum extulit. [h] Clerici accurrunt, Ducum filij, nominatiſſimi ſcholarum magiſtri latinitatis, laïci potentes, & nobiles viri multi, pro ipſius amore multa eidem Eccleſiæ contulerunt. Hic ergo LANFRANCVS, qui pro Deo ſe abdicauerat ſibi, *Omni vilitate & extremitate contentus: omni obedientia ſe ſubmittere curabat maiori.* Denique, vt fertur, lectionẽ non volebat legere in Eccleſia niſi priùs eam cantor audiſſet. Quadam die dum ad menſam legeret, dixit quiddam inter legendum ſicut dicere debuit, quod non placuit præſidenti, & aliter dicere iuſſit; velut ſi ille dixiſſet *docére*, mediâ productâ, vt eſt; & iſte eâdem mediâ correptâ emendaſſet *dócere*, quod non eſt. Non enim Prior ille litteratus erat. At vir ſapiens ſciens magis obedientiam Chriſto deberi quàm Donato, dimiſit quod benè pronunciauerat, & dixit quod non rectè dicere iubebatur. Nam producere breuem, vel longam corripere ſyllabam, non capitale nouerat crimen; verum iubenti ex parte Dei non parere, culpam non leuem eſſe ſciebat.

Eius fama volat per orbem.

S. Bened. Reg. cap. 7.

Humilitatis exemplũ notâ dignum.

Obediẽtia.

Quidam ſecularis dedit Beccenſi Eccleſiæ terram; ad quam miſſus eſt LANFRANCVS, vt eam ſeruaret & inſtauraret. Vna dierum dum de monaſterio ad locum illum regrederetur, detulit catum in panno inuolutum, poſt ſe ad ſellam ligatum; dum iter faceret, quidam adiunxit ſe illi: cumque ſimul pergerent, ſocius viator audiuit vocem cati, & cœpit mirari & circumſpicere vbi eſſet catus, cuius audiebat vocem; tandem aduertit Magiſtrum LANFRANCVM, illum poſt ſe ligatum ferre; & ait illi: Domine quid portas? Reſpondit, mures A & rati valdè nobis ſunt infeſti, & idcircò nunc afferro catum, ad comprimendum furorem illorum. Ecce ad quantam humilitatem tantus vir pro Deo ſeſe ſubmittere curauit. Et quia multùm ſe humiliauit, Deus illum exaltare in præſenti non diſtulit.

Verùm fratres qui iam adunati erant in ipſo loco, non multùm litterati, nec admodum religione inſtructi habebantur. Cernens LANFRANCVS fratrum inertiam, morum prauitatem, ordinis tranſgreſſionem, B contuens aliquos etiam ſibi inuidere, qui ſibi metuebant eum præficiendum fore: ignorabat quid ageret, quo ſe transferret. Tędebat eum conuerſationis inhoneſtæ, inhiabat ardenter ad ſolitariæ dulcedinem vitæ. Simulata igitur ſtomachi infirmitate, FVLCRANNVM hortolanum rogauit, vt ei quotidie afferret radices quorumdam carduorum, quas ſibi aſſerebat afferre ſolutionis remedium. Hoc autem faciebat vt corpus ſuum aſſuefaceret tali edulio, quali viuere diſponebat in eremo. [i] Cum C ergo iam animum & corpus præpararet ad fugam nocturnæ elapſionis; Domno HERLVINO Abbati nihil de hac re ſuſpicanti, dum in lecto quieſceret, egregiæ indolis HVGO puer, qui nuperrimè obierat, in veſte candida apparuit (Filius BALDRICI DE SAVVARVILLA, nepos eiuſdem Abbatis) cuius aſpectu in nullo turbatus, amabiliter ſic eum Abbas affatur. *Quid eſt fili? Quomodo te habes?* Et puer alacriter; *Ego me, ait, bone pater, bene habeo: quia per Dei miſericordiam, & tuam interceſſionem, liberatus ſum ab omni tormento. Sed Deus miſit me ad te, vt dicam tibi, quia ſi tibi non* D *proſpexeris, Magiſtrum* LANFRANCVM *ad proximum non habebis.* Abbas admiratus, *quomodo,* inquit, *fili?* Puer ad hæc: *quia ſolitariam vitam deſiderat, & de monaſterio egredi deliberat, quoniam mores fratrum & vita ſibi non placent: vide ergo quid facias; quia tibi non expedit vt te deſerat.* His dictis puer diſparuit. Abbas attonitus in his quę audierat, reliquum noctis in vigiliis & orationibus inſomnè peregit. Summo autem mane, [k] mox vt hora loquendi ſe dedit, LANFRANCVM aſciuit, ſecum ſingu- E lariter ſedere fecit; cor Abbatis intimo dolore concutitur, vox intra fauces promitur, lachrymæ erumpentes dolorem cordis aperiunt. LANFRANCVS hoc videns in terram proſternitur; *Cur Abbas ſic ploras?* aperiri ſibi ſuppliciter precatur. Tandem Abbas in hæc verba prorumpit: *Heu mihi, cui tale damnum minatur Deus! Væ mihi qui meum conſilium perdidi, meum adiutorium amiſi. Multoties per magnos gemitus Deum rogaui, vberrimis lachrimis diuinæ ſupplicaui*

Lanfranco inuident haud litterati fratres.

Eremiticã vitã optat.

Fugam meditatur.

B. Herluinum de Lanfranci fuga monet monachus defunctus.

misericordiæ, vt talem mihi virum præstaret, cuius consilio & auxilio locum istum emendarem; & quæ Deo essent placita monachorum vsibus instaurarem. Et quando frater LANFRANCE *huc te Deus adduxit, preces humilitatis meæ exauditas credidi. Ego in te onus meum transferre cogitabam: ego te totius oneris mei sarcinam supportare sperabam. Nunc autem nescio qua de causa hinc discedere, me relicto, satagis, & ad deserta pergere cupis.* LANFRANCVS intelligens voluntatẽ suam detectam, & propositum cordis sui, quod occultum putabat, euidenter propalatum, Abbatis pedibus illicò aduoluitur, & qualiter sibi innotuissent talia, humiliter sciscitatur. Tunc ei Abbas blanda voce visionem aperuit, & quid sibi diuinitùs per puerum reuelatum sit, sicut superius reteximus, per ordinem explicauit. LANFRANCVS mirabiliùs dictu obstupefactus, & Dei gratiam in Abbate vehementer admiratus, humi prostratus per confessionem Patri protinus quidquid in voluntate habuerat, corde compunctus exposuit. Pœnitentiáque acceptâ, & absolutione impetratâ, spopondit se nũquam ab ipso discessurum, eiusque præceptis per omnia obtemperaturum. Abbas ingentes omnipotenti Deo gratias referens, quàm citiùs potuit LANFRANCVM Priorem constituit: & quidquid ditioni monasterij subiacebat, interiùs & exteriùs ipsius curæ commisit. Quos ita vnanimes tribuit esse diuina protectio; vt nulla vmquam inter eos orta fuerit dissensionis occasio. Hanc visionẽ LANFRANCVS nec volẽs propalare, nec omnino occultare, I indicauit illã cuidã monacho nomine VVILLELMO, quem ipse à puero nutrierat, & docuerat, plurimúmque amabat: præcipiens ne cui diceret quamdiu ipse in corpore viueret. Quod ille seruauit vsque ad vltimam senectutem. Post mortem verò LANFRANCI cùm iam nulla prohibitione vrgeretur, scripsit rem sicut audierat; & Abbati ac monachis Becci scriptam, prout supra digessimus direxit. Fuit idem VVILLELMVS Abbas Corneliensis Cœnobij.

Lãfrancus Prior instituitur.

Vvillelmus Abbas Corneliẽsis.

CAPVT III.

AD administranda quoque totius patriæ negotia[m] summus ab ipso Normanorum Duce VVILLELMO Consiliarius assumitur. Cuius gratiæ nimiam perturbationem quæ repentè irruit, insperato Deus sereno lætificauit. Quorũdam enim accusationibus delatorum Dux in eum vehementer amaricatus, mandat vt monasterio exturbetur, patriâ discedat LANFRANCVS. Nec motus animi sui hac vindictâ sedare valens, mandauit iuris monasterij Villam, quæ PARCVS dicitur, flammis excidi. Paretur tam efferæ iussioni. Eo discedente, qui omne gaudium fratribus erat, & consolatio, dolor altus remanet. Quia melior non habebatur, tripes equus quarto pede inutili, illi tribuitur, & vnus famulus. Instant itaque fratres orationi, iuxta illud Ieremiæ: *Præstolantes cum silentio salutare Domini.* Protinus quà ille discedebat Duci obuius venienti appropinquans, equo per singulos passus caput ad terram submittente, Dominum salutat, innocentiæ quidem conscius, si locus dicendi daretur, non diffidebat causæ. Dux primò vultum auertit, sed diuina agente clementia, mox miserando respexit, & nutu beneuolentiæ aditum loquendi concedit. Tunc LANFRANCVS decenti ioco ait: Tuo iussu prouincia tua discedo pedes, hoc inutili occupatus quadrupede: vel vt iussioni tuæ parere queam, da mihi equum meliorem. Cui Dux subridendo; Quis; inquit, ab offenso iudice infecto illati criminis negotio, munera exposcit? Tandem disertissimus orator petiit audientiam, & Deo sibi opem subministrante causam exorsus, breui ad optatum finem perorauit. In amplissimam gratiam ilico receptus, accipit promissum, quod nulla deinceps accusatione subiret purgandi præiudicium. Gratissimi mox succedunt amplexus & oscula. Multo etiam cum augmento restituenda promittuntur quæ Dux nuperrimè deuastari iusserat. Alacerrimè quidam præcurrens nuntiat fratribus illum redire. Commutantur lachrimæ, personat non semel, sed per totum diẽ vbique corde & ore à cunctis pium *Te Deum laudamus.* Abbas inopinatæ rei fidẽ adhibere non poterat, propter feritatem quam in Domino sciebat, donec Desideratus aduenit. Accumulatur gaudium, quia incensorum fit integra restitutio; terrarum quoque eidem Ecclesiæ concessarum, ab eodem Domino obtinetur confirmatio.

Lanfrancus summus Ducis Vvil. cõsiliarius: à cuius voluntate est ab obtrectatoribus alienatus.

Thren. 3. 26.

In gratiam redit.

[n] Huius tam improuidæ iussionis causam aiunt; quod idem LANFRANCVS contradicebat nuptiis filiæ Comitis Flandriæ, quam ipse sibi Dux copulauerat in matrimonio, quia proxima carnis consanguinitate iungebatur. Vnde auctoritate Romani Papæ, tota Neustria fuerat ab officio Christianitatis suspensa & interdicta. Quapropter LANFRANCVS iterum Romanum Papam adiit: iam enim antea Romam petierat, causa cuiusdam clerici nomine BERENGARII, qui de Sacramento Altaris, aliter dogmatizabat quàm Ecclesia tenet,

Causa calamitatis.

Lanfrancus Berengarij & matrimonij illiciti Ducis, causa, Romam adiit.

p Dicebat enim panem & vinum poſt cōſe- A
crationem, Sacramentum tantū, non autem eſſe verum Chriſti Corpus & Sanguinem. Iſte clericus LANFRANCO quaſi familiari ſuo pp litteras miſerat errore ipſo reſperſas: eas qui legerunt LANFRANCVM talia ſentire opinati ſunt, & ſocium erroris diffamauerunt. At tum fortè LANFRANCVS ad vrbem profectus erat, pontificante tunc ſedem B. Petri q LEONE octauo. (Leo 8. Papa) Amici qui infamiam ſibi conflatam audierunt, litteras ipſas poſt eum miſerunt Romam; ibique ſuſpicionem de LANFRANCO quibuſdam pepererunt. B Papa BERENGARIVM ad diem vocauit. Verum ille timens venire, diſtulit; ſed reſponſales pro ſe duos clericos miſit: qui ante Papam venientes, & in cauſam deficientes, reprobati & capti ſunt. LANFRANCVS iuſſus ſurrexit, praui rumoris à ſe maculā abſterſit: fidem ſuam expoſuit, expoſitam plus ſacris auctoritatibus, quam argumentis probauit. (Lanfrancus crimen ſibi impoſitum diluit corā ſummo Pont.) Quod dixit & probauit; omnibus placuit, nulli diſplicuit. r Hæc eadem in Synodo Vercellenſi retacta ſunt, & ſententia BERENGARII audita & reprobata: C fides verò Eccleſiæ quam LANFRANCVS tenebat, & aſtruebat, expoſita, & concordi omnium aſſenſu confirmata eſt. Quę ſententia non effugit huius Leonis Papæ ſucceſſorē Victorē. ſ Denique in Concilio Turonenſi, cui ipſius Victoris interfuere atque præfuere Legati, data eſt ipſi Berengario optio defendendi partem ſuā: quam cum defendendam ſuſcipere non auderet, confeſſus eſt coram omnibus communem Eccleſiæ fidem; & iurauit ab illa hora ſe ita crediturum, ſicut Eccleſia tenet. (Victoris 2. authoritate conuocatur Turonenſe Concil. cōtra Berengarium.) D Quod iuramentum trāſgreſſus, nihilominus primum dogma in populo ſpargere non omiſit. Quod cum audiſſet Nicolaus ſecundus vocauit eum; (Nicolaus 2. Papa.) qui Romam veniens, & cauſæ ſuæ diffidens; & patrocinio eorum quos ſibi impenſis beneficiis conciliauerat, parum confidens; cùm non auderet ſuam defenſare ſententiam, poſtulauit Nicolaum ſecundum eiuſque Concilium; quatenus fidem quam illum tenere volebat, verbis ſibi exponeret, ſcripto firmaret. E Itaque iubente Papa, fides verbis expoſita, & ſcripta, & omnium aſſenſu confirmata, tradita eſt Berengario ad legendum. Accepit, legit, t & eam ſe tenere iurauit, manuque propriâ ſubſcripſit. Quo facto gauiſus eſt Papa, & multi alij, de eius reuerſione & conuerſione, qui antea dolebant de eius auerſione. Huius Sacramenti ſacrilegus trāſgreſſor, cōtra præfatam Synodū, contra catholicam veritatem, omniumque Eccleſiaſticorum Doctorum fidem; u ſcriptum poſtea condidit. (Scriptis Berengarij) Cui LANFRANCVS reſpondens ſub nomine Epiſtolæ, x libellum elegantem compoſuit, catholica veritate ſubnixum, & ſanctorum Patrum vndique auctoritatibus corroboratum; (reſpondet Lanfranc.) in quo inueniuntur iſta quæ diximus. His enim geſtis LANFRANCVS interfuit; qui cauſa huius litis Romam venerat; & vt ageret pro Duce Normanorum & vxore eius apud Apoſtolicum, pro qua re, ſicut diximus, illuc perrexerat. Igitur locutus cum Papa Nicolao oſtendit quia eius ſententia illos tantùm grauabat, qui eos nec coniunxerant, nec ſeparare poterant: nam Dux puellam, quam acceperat, nullo pacto dimittere vellet. Hoc audiens & verum eſſe aduertens ſummus Pontifex, diſpenſatione habitâ, coniugium conceſſit: eo tamen modo quatenus Dux, & vxor eius, duo monaſteria conſtruerent; in quibus ſingulas congregationes virorum, ac mulierum coadunarent; qui ibi ſub norma ſanctæ religionis, die, noctúque Deo deſeruirent, & pro ſalute eorum ſupplicarent. (Duo monaſteria conſtruere iubetur Dux Guilelmus, quod & fecit Cadomi.) Paruit Dux Apoſtolicæ diſpenſationi, & ædificauerunt duo monaſteria in prædio, y quod antiquitas CADOMVM nuncupabat. yy Dux vnum monachorum in nomine S. Stephani Proto-martyris: & vxor eius A alterum ſanctimonialiū in nomine & honore S. Trinitatis; quibus tantùm de rebus & reditibus ſuis contulerunt, quantùm ſufficeret ibidem habitantibus & ad victum & veſtitum.

CAPVT IV.

PEr idem tempus creſcente Beccenſi congregatione, in eo loco contigit illud dictum à Domino per Iſaiā Prophetā. *Anguſtus mihi eſt locus; fac ſpatium vt inhabitem.* (Cap. 49. 20.) Spatioſitas enim domorū parua, multitudinē adunatam fratrū iam capere non valebat. Sed ſitus loci incolumitati degentium contrarius exiſtebat. Itaque Venerabilis LANFRANCVS ſanctum Patrem HERLVINVM, de maioris monaſterij ædificatione compellare cœpit. Tanti operis ſolam commotionem ille extimuit, ætatis iam deficientis viribus plurimùm diffidens, confortari, adhortari, ac ſæpe id ipſum ingerere, qui cœperat non omittebat, dicens locum aquoſum non eſſe aptum habitationi monachorum. Abbate nullatenus acquieſcente, fertur dixiſſe LANFRANCVS quibuſdam nobilibus viris, cum quibus loquebatur: Domnus Abbas conſumit tempus, & laborem ſuum in hoc aquoſo loco, nec vult mihi credere, vt deſinat ab iſto opere, & incipiat aliud opus in ſaniori loco: Deus omnipo- (B. Lanfranci Prophetia.)

tens det illi tale impedimentum, quatenus A me audiat, atque in tam incompetenti loco operam suam expendere desistat. Nec multò post presbyterij pars dextera corruit, in qua oratorium erat, & altare S. BENEDICTI. Anxiati super hoc, & multùm conturbato Abbati, suus in omni sua desolatione consolator accessit, obsecrans vt vel nunc acquiescens, maiora inchoaret ædificia. Tandem victus spem in Deo certissimam gerens, & plurimùm in consiliarij sui ope confidens, cuius operâ sibi bona omnia proueniebant, in salubriori multùm & conuenientiori loco noua inchoa- B uit, monasterium & officinas, opus pergrande; quod non res propriæ, quæ adhuc erant permodicæ, sed fides in Deum firma, & spes certa, vniuersa conferendo accumulauit. LANFRANCVS quoque licentiâ Abbatis sui [z] iterum scholam tenuit, & ea quæ à scholasticis accipiebat Abbati conferebat, Abbas operariis dabat. Post triennij completionem, solâ necdum completâ basilicâ, Venerabilis LANFRANCVS cœpti operis institutor, tam Ducis Normaniæ quàm primatum supplicatione Cœnobio Cadomensi, quod C Dux hortatu Papæ Nicolai ædificauerat, Abbas præficitur. Qui de monasterio Becci ad hoc opus exiens, vnum duxit secum, qui nuper habitum susceperat, sed professionem nondum fecerat nomine RADVLPHVM; qui postea in eo loco fecit professionem; & procedente tempore, eiusdem Ecclesiæ Cadomensis prior extitit; ad vltimum Abbas de Bello obiit. In aduentu LANFRANCI mox ad ipsum locum venire ad conuersionem cœperunt nobiles viri, & optimi clerici, inter quos fuit egregius D & venerabilis VVILLELMVS RABODI filius, qui post LANFRANCVM Cadomensi Ecclesiæ præfuit, & postea Rothomagensis Archiepiscopus extitit. Iste Vvillelmus cùm habitum religionis Cadomi suscepisset, missus est Beccum, vt ordinem ibi addisceret: quia nouella plantatio ipsius loci nondum poterat alios perfectè instruere. Iste vir generosis natalibus ortus, simplex, bonis moribus ornatus, religiosus: cum aliquantum temporis ibi* priùs E claustralis, post Abbas transegisset; inde assumptus, [a] consecratus est Archiepiscopus Rothomagensis: in quo loco perlongum tempus vixit, & in bona senectute diem vltimum clausit. In illo Cadomensi cœnobio tempore LANFRANCI, & eorum qui sæculo relinquentes monasticam vitam sub eo arripuerunt; cœpit religio magna quæ perdurat vsque hodie.

Scholas instituit.

Fit Abbas Cadomensis.

Vvillelm' Abbas Cadom. dein Archiepiscopus Rotomag.

F. * Prior.

Interea Dux Normanorum VVILLELMVS hæreditarium sibi regnum Angliæ peruadens, ad quæ voluit iura disposuit. Deinde ad meliorandum Ecclesiæ statum, animum intendit. Igitur ALEXANDRI vniuersalis Ecclesiæ summi Pontificis viri vitâ & scientiâ excellentissimi consulto, & rogatu; omnium quoque Anglici & Normanni imperij magnatum libentissimo assensu, Rex Vvillelmus quod potissimum solumque acceptabat consilium, doctorem supra memoratum, LANFRANCVM scilicet, ad hoc elegit negotium suscipiendum.

Alexander Papa.

CAPVT V.

LIbet nunc quasi ab alio exordio seriem nostræ narrationis dirigere, & quædam omissa inserere, & sic cuncta de eodem LANFRANCO, prout poterimus prosequi. Hic igitur homo religione, sapientiâ omni æuo memorabilis; nobili ortus parentela, ab annis puerilibus eruditus est in scholis liberalium artium, & legum sæcularium ad suæ morem patriæ. Adolescens orator veteranos aduersantes in actionibus causarum frequenter reuicit, torrente facundiæ accuratè dicendo. [b] In ipsa ætate sententias depromere sapuit, quas gratanter Iurisperiti aut Iudices vel prætores ciuitatis acceptabant. Meminit horum Papia. At cùm in exilio philosopharetur accendit animum eius diuinus ignis, & illuxit cordi eius amor veræ sapientiæ. Animaduertebat enim quòd mundi huius prosperitas, & gloria; vanitas est. Repentino itaque animi motu se abnegans, mundóque renuncians, sumpsit Becci habitum religionis, & regulariter viuere cœpit.

Compēdio Repetit author quę præfatus est.

Nobilis Lanfrācus.

Iurisperitus, & orator.

Studiosus fuit idem cœnobita, verbi gladio perimere sectas, si quas aduertisset catholicam lædere fidem. Idem quoque optimus plenitudine charitatis, resuscitare satagebat per fidei rectitudinem, in hæresi mortuos. Sapientes & religiosi Pontifices metropolitani, necnon & Abbates, & tremuerūt sapientiam LANFRANCI, atque religiositatem, & auctoritatem eius; & correctioni se subdi gauisi sunt. Ipsum quoque Ecclesiæ plures Pontificem vel Abbatē sibi, incredibili desiderio petierūt. [c] Roma caput orbis sollicitauit eū epistolis, precatu conata eū retinere & vi. Quippe cognouerant eum peritissimum honesta quælibet, & eorum contraria secernere, diligentissimum, cuique sua retribuere perpendiculo rationabilitatis, promptissimum ardua duráque suscipere, ac perpeti causa veri boni. Cognouerāt etiam hanc eius vitam, quę meritò dicatur quędam

Prudentiâ præditus singulari.

directiſſima atque tutiſſima ad perennis vitæ portum via. Ille verò nimis altum ſibi duxit aliis præeſſe, infimam extremitatem corde & affectu non deſerens. Glorioſus Dux Normanorum VVILLELMVS, hunc præcordiali colebat familiaritate Quapropter cœnobio CADOMENSI illum præfecit inuitum. Ea tempeſtate ciuitas ROTHOMAGA viduata eſt ſancto ac venerabili Archipræſule MAVRILIO: tunc clerus omnis, & populus congregati, volebant ſubſtituendum eligere LANFRANCVM: verùm toto conamine ille tale onus deuitabat ſubire; humiliter magis cupiens ſubeſſe quam præeſſe. Nam Abbatiam CADOMENSEM quam inuitus ſuſceperat, libenter dimiſiſſet, ſi extra animæ læſionem grauem facere valuiſſet. Quod rex aduertens [d] prouidit ſubrogare IOANNEM quem ABRICATENSIVM conſtituerat Pontificem: ſed vt hoc canonicè fieret, licentiam petendi gratia Romam direxit eumdem Abbatem Cadomenſem LANFRANCVM: qui onus huiuſce legationis alacriter perferens ſicut Eccleſiis cupiebat eſſe conſultum à Papa ALEXANDRO impetrauit; ſacrum quoque pallium, cum licentia huius promotionis, deportauit: vnde & ipſi toti Neuſtriæ gaudium fuit.

Rothomagenſem Archiepiſcopatum recuſat.

Quartò iuit Romam.

CAPVT VI.

POſt hæc venerunt ad Regem in Angliam tres legati ſimul, ERMENFREDVS SEDVNORVM Epiſcopus, & duo clerici CARDINALES miſſi ad petitionem ipſius à Papa Alexandro, qui eum in Paſcha coronam regni capiti eius imponentes, in regem Anglicum confirmauerunt. [e] Congregata eſt ergo Synodus magna *Vvindreſoris; in qua præſidente rege, ab ipſis legatis deiecti ſunt quidam Epiſcopi indigni Epiſcopatu, propter vitam criminoſam, & inſcitiam curæ paſtoralis. Inter quos [f] depoſuerunt STIGANDVM cum anathemate reprobatum, multis criminibus coinquinatum; qui cum duobus Epiſcopiis infanda ambitione Cantuarienſem Archiepiſcopatum inuaſerat. Subſtitutis itaque in locum deiectorum idoneis rectoribus, remanſit vacua Dorobernenſis cathedra, in qua pretioſus Chriſti confeſſor AVGVSTINVS omnibus præfuit Britanniæ Epiſcopis. Cogitanti verò Regi de hac re, & proceres regni conſulenti; conuenientiſſimo fine, in LANFRANCO quieuit: quatinus vberrimum luminare in hac arce elatum, nebulas vndique prauitatum, & caligines dilueret, ſaluberrimo fulgore cuncta honeſtans. Quapropter miſit

al. * Vvindreford.

Stigandus depoſitus.

A prædictos legatos in Normanniam ad hoc opus perficiendum. Cùm igitur SEDVNENSIS Epiſcopus inuitaret eum ad regimen pontificale, denuntians in Concilio Epiſcoporum & Abbatum Normanniæ petitionem Regis, ſimulque voluntatem ſuam, & reliquorum Sedis Apoſtolicæ Legatorum, & quaſi præceptorum ſuper hac Prælatione, ſanctâ irâ, ſanctâ triſtitiâ ſic perturbatum fuiſſe compererunt, vt omnino contradicturum putarent, inducias ad deliberandum petentem. Per-
B ſpectum namque vel indubitatum tenebat, ſimul ire non poſſe negotium Archipræſulis, & otium monachi. Ad hoc ſui prouectum ſolito deſpiciebat, atque extimebat oneroſiſſimum gubernaculum. Precatur Regina cum filio, iubet Abbas HERLVINVS licet inuitus, cui tamquam Chriſto obedire ſolitus erat. Hortantur etiam ſtudioſè ad hoc collecti maiores. Nam hanc vrgentem vndique violentiam dictauerat mandatum Regis, ſcientis obſtinationem dilectiſſimi ſibi Patris, cùm ad altiora inui-
C taretur. Non abnuit ille præcipiti ſententiâ, vt omne factum ac dictũ eius diſcretionis norma dirigebat. Obedientiam offendere cauet, ſimul & tantos qui rogant, fauent, hortantur. Mœſtus ergo trans mare excuſatum ſe vadit, ſperans iocunditatem in reuerſione. Non enim æſtimare potuit vir ſingularis forma perfectæ humilitatis, inuitum ſe ad Archiepiſcopatum trahi. Cæterum diuinæ diſpoſitioni quo conſilio reſiſti poterit? Rex cum gau-
D dio atque cum digna reuerentia recepit chriſtianæ religionis adiutorem; deuicit reluctantem, excuſationem pulchrè pugnans humilitate & maieſtate. Aduocantur hilari feſtiuóque iuſſu Cantuarienſis Eccleſiæ primores, & multa dignitas regni Eccleſiaſtica & ſecularis.

Archiepiſcopatum Cantuarienſem abnuit B Lanfrancus.

Hunc igitur Rex intima ſemper coluit familiaritate; tũ pro eminenti ſecularium ac diuinarũ litterarũ peritia, tũ pro monachici ordinis ſingulari obſeruantia; impendens ei reuerentiam & gloriam; venerãs vt patrẽ, verẽs vt præceptorem, diligens vt fi-
E lium vel fratrem. Illi conſulta animæ ſuæ, illi ſpeculam quandam, vnde ordinibus eccleſiaſticis regula viuendi per omnem Normanniam & Angliam proſpiceretur, commiſit.

Quanti eũ Rex habet.

Si quis verò admirãs quærit cur tãtus vir, tãtopere voluit declinare officium Epiſcopale, vel quare Abbas inuitus hoc ei præcipiebat. Primũ de Abbate nouerit; quod nequaquam inuidendo eius promotioni hoc faciebat, quippe cùm eius & honorem, & exaltationem præ cæteris affectaret. Præcipiebat ergo illi, quia voluntati

Dei, & sanctę Ecclesię electioni eum vocanti, contradicere non audebat. Inuitus autem iubebat, quoniam ægerrimè ferebat tanti ac tam dulcissimi amici carere consortio, qui cœnobium Becci nuperrimè inceptum, situ & paupertate horrendum elegit, quod prudentia illius vigilantissimaque cura locupletauit, & in statum prouexit pulcherrimi ordinis, dum regeret Collegium * fraternum seuerâ ac miti disciplinâ, sanctum etiam Abbatem humili & vtili consilio. Etenim cùm in gloriam propriæ tantùm mortificationi operam idem LANFRANCVS desideraret, cùm adhuc Becci esset, deprehendit eum atque publicauit cogitationum inspector Deus, vt lucerna sese colligens in vallem, diffunderetur per excelsa. Effulsit eo magistro, obedientiæ coactu, Philosophicarum ac diuinarum litterarum Bibliotheca, nodos quæstionum in vtraque soluere potentissimo. Fidem scriptis merear nullam, nisi quæ scribo Europæ latitudo afferat. Neque sileri puto de eisdem in Affrica vel Asia. Ipse vero LANFRANCVS idcirco Pontificale onus subterfugere gestiebat; quia sapientia plenus præuidebat, quod otium monachilis ordinis, inter occupationum Episcopalium frequentissimos tumultus nequaquam ex integro haberi potest. g Terreat exemplum istud damnatos cum Simone Mago, zelo Principis Apostolorũ: hinc intelligant perditissimi amentiam suam: muneribus emunt ineptissimi, quod secundùm Deum oblatum tremit talis: pecunias offerunt, maiores promittunt, nunc per se, nunc per amicos, quibus dignitatum culmina, si ad huiusmodi honorem peruenire poterint, repromittunt.

al. *fratrũ.

Bibliothecá instituxit.

Cur Archiepiscopatus refugerit onus.

Victus igitur LANFRANCVS Cadomensis Abbas tam Dei voluntate, quam circa se intelligebat, quàm etiam Apostolica auctoritate, & Domni HERLVINI præceptione, & optimatum Normanniæ assensu. Ita multiplici ratione in Angliam traducitur; &, quæ Insularum transmarinarum primatum obtinet, CANTVARIENSIS Ecclesiæ suscepit præsulatum. Qui tanto honore sublimatus, multarũ amplitudine terrarũ ditatus, auro argentóque locupletatus; non immemor diuini illius mandati: *Honora Patrem & Matrem*; omnimodis benignus & liberalis extitit circa patrem suum spiritualem HERLVINVM Abbatem, & matrem Ecclesiam BECCENSEM: cuius ad eas partes transmigratio, paucos ante dies quàm inde allegatio veniret; venerabili HERLVINO Abbati, per visum ostensa est hoc modo. Videbat quod in virgulto suo † arborem malum habebat, cuius

Tandem præbet assensum, & fit Archiepiscopus.

Exod. 20. 12.

B. Herluini visio.

al. † arbor.

A ramorum spatiositas multa erat, & magna fructuum vbertas; pomorum quoque species delectabilis, & sapor optimus. Hanc Rex prædictus ab Abbate poscebat, volens eam ad quoddam suum virgultum transferre reluctante Abbate, & quod eâ solâ sustentaretur, opponente: quia dominus erat euicit, & arborem asportauit. Verùm radices penitùs auelli non potuerunt; ex quibus pullulantes virgulæ, confestim in arbores magnas excreuerunt. Post paruum denique sub eo visu interB uallum memoratus Rex, de arboris ipsius nimia fructificatione coram illo gaudebat; & ille se ex ea lætissimas habere propagines adgaudendo respondebat; inuitabatur à Rege, vt ipsum translatę arboris incrementum iret videre, sed nescio quæ causa impediebat nè iret. Hæc omnia sicut visio digessit, rerum euentus explicuit præterquam quòd vere iuit & quod audierat vidit. Virgultum Abbatis erat Beccensis Ecclesia, cuius arbor maxima, ille doctor non solùm eam, verùm alias omnes per patriam suo exemplo & doctrina C sustentabat Ecclesias. Qui ob religionis sacræ institutionem tradendam Anglis, à prædicto Rege per Abbatem suum, cui soli tamquam Deo parebat, ad transmarina migrare postulatus; multum inuitus saluâ obedientiâ, atque ab inuito Abbate iussus, paruit. Vnde scribens Papæ Alexandro, post salutationem ait: Cum de Beccensi congregatione, &c.*

His verbis aduerti potest quàm inuitus Pastoralem curam susceperat; & quàm libenter eam dimisisset, si concedere Papa D voluisset. Nam timebat suum defectum, nec adhuc ad votum cernebat in sibi commissis profectum. h Verum eius inibi quantus postea extiterit fructus; latissimè attestatur innouatus vsquequaque institutionis Ecclesiasticę status. i Cœnobialis ordo, qui omnino ad laïcalem prolapsus fuerat dissolutionem, ad probatissimorum reformatur disciplinam Monasteriorum. Clerici sub canonicali coërcentur regula. Populus rituum barbarorum interdictâ vanitate, ad rectam credendi atque viuendi forE mam eruditur.

* Cætera continet Epistola 2.

Ecclesiæ Anglicanæ status.

CAPVT VII.

HAnc fructuum Deo suauissimorum fragrantiam, cuius ex odore domus Dei per orbem impleta est, quam & ipse Abbas absens iocundissimè senserat; postea præsens quantò viciniùs, tantò iocundiùs sensit, profectus ad eum in Angliam. Cumque ad Archiepiscopum per- uenisset

B. Herluinus Angliã profectus

quam honorificè ab Archiepiſcopo exceptus eſt.

ueniſſet, quæ tunc inter eos ſummittendi ſeſe ad inuicem pia contentio? Summus Antiſtes, & in Eccleſiis tranſmarinis vices Apoſtolicas gerens, ſubmittebat ſe ſuo quondam Abbati, vt alius quiuis monachus: ſecundus vbique ab eo vbi ad miſſarum ſolemnia reſidendo, & manum illius, cum aliquid ab eo accipiebat, niſi raptim ille retraxiſſet, oſculando. Illi ſedes eminentior; ac imperandi ius omne tribuebatur. Donabat famulorum delinquentium reatus, ac cætera in domo pro velle faciebat. Domini nomen alius, ille auctoritatem, gerebat. Quantò curia ſua frequentior, quantò vtriuſque ordinis perſonarum totius regni excellentiū conuentus fiebat numeroſior; tantò maiori coram omnibus illum Archiepiſcopus præferebat obſequio. Multùm mirabantur vniuerſi, maximè Angli, Archiepiſcopum Cantuariēſem ſic ſummitti vlli mortalium. Abbas verò quam debebat dignitati tātæ ſummiſſionem conabatur exſoluere; ſed nullatenus permittebatur. Ecce quid in hac vita ſeruientibus ſibi opulentiſſima Dei manus retribuit. Qui pauperiem Chriſti aſſumēs [k] olim contemptui ab vniuerſis & deriſui habebatur; habet nunc qui morem ſibi gerat primatem totius regni Angliæ, cum omnibus ſibi commiſſis Pontificem. Eamdem benignitatis Dei vicem & ille acceperat qui abnegans ſemetipſum ſibi, qui olim pro Deo libertatem ſui tradiderat, videt nunc ad veſtigia ſua aduolui, vt non dicam conſulares multos, immò & maximum totum ſibi accline regnum

De radicibus illius magnæ arboris, quæ in horto ſuo remanſerant, vt per ſomnium ſuum viderat; vidit poſtea prædicandus vir HELVINVS pullulantes quaſdam virgulas in arbores magnas excreuiſſe, multos videlicet ad magna bonorum operum incrementa, per illius inſtitutionem acceſſiſſe. Arbor fructibus opima fuit Venerabilis ANSELMVS Eccleſiæ AVGVSTENSIS Clericus, qui LANFRANCVM ad monachatum ſubſecutus, poſt eum Prior, poſt Abbatem HERLVINVM Abbas Becci, dein Archiepiſcopus Cantuarienſis poſt eumdem LANFRANCVM fuit: de quo cuncta maiora fuerunt, quàm noſtra oratione referri queant. Arbores fructuum bonorum iocunditate delectabiles fuerunt [l] Abbas WESTMONASTERIENSIS GILBERTVS CRISPINVS; [m] Abbas CORMELIENSIS WILLELMVS; [n] HENRICVS Eccleſiæ Cantuarienſis Decanus; [o] HERNOSTVS ROFFENSIS Eccleſiæ Epiſcopus; & qui ei ad idē officium ſucceſſit ibidem, [p] vir morum ſanctitate admodum Reuerendus GVNDVLFVS. [q] Hi iuuante Dei gratia in Beccenſi

B. Herluini & Lanfranci diſcipuli.

Eccleſia à Magiſtro LANFRANCO edocti, & à ſancto Patre Herluino in ſancta religione inſtructi; in Eccleſiis aliis poſtea honorabiles Patres ſunt inſtituti.

CAPVT VIII.

NOua necdum ſacrata erat Eccleſia Becci, quam ab ipſo cuius eam conſilio inchoauit, & auxilio conſummauit, expectabat conſecrari. Inſtanter hoc à Deo expoſcens, cuius petitioni, qui ad cætera ſibi benignus extiterat Deus, optatum conceſſit effectum, adimplens per omnia ſuper hac re illius deſiderium. Interea paratis omnibus quæ neceſſaria erant vſibus habitantium, poſt refectionem, vigiliā omnium Sanctorum, fratres relinquentes veterem habitationem, ordinata Proceſſione, canentes Reſponſorium, *O Beata Trinitas*, venerunt in nouam Eccleſiam, intrantes nouas ædes deinceps habitaturi, ibique feſtiuitatem Omnium Sanctorum, cum gaudio & alacritate omnium, celebrauerunt. In craſtinum dum Miſſa cantaretur ſanctus Pater collectā multitudinem pauperum, in nouas officinas iuſſit induci, & abūdantiſſimè cibo & potu refici. Quarto deinde anno dedicata eſt Eccleſia cum magna gloria, & à quo Pater deſiderabat. Nam pro quibuſdam negotiis tam ſecularibus, quàm Eccleſiaſticis gentium tranſmarinarum ſæpe memoratus Pontifex ſummus LANFRANCVS ad curiam eminentiſſimi Regis Anglorum WILLELMI, in Normannia tunc commorantis, veniens primò acceſſit ad ipſum monaſterium; & quā non potuit maiori decentiā, à fratribus eſt ſuſceptus: ipſe quā non potuit maiori humilitate, cū eis ſe habuit; iuxta quod ſcriptum eſt: *Quantò magnus es, humilia te in omnibus*. (Eſt autem BECCENSE monaſterium inter duos montes ſitum, ſuper riuum qui BECCVS dicitur, à quo & nomen accepit.) Cùm ergo veniſſet ad deſcenſum montis qui ipſi cœnobio eminet, [r] fertur annulum de digito extraxiſſe; nec poſtea quamdiu Becci moratus eſt, niſi ad Miſſarum ſolemnia, reſumpſiſſe. Ad Abbatis iam ſenio incuruati oſculum accedens tam magnus Antiſtes ad pedes eius aduolui conatus eſt: verùm illo econtra ad ipſum conante, longo * vtrique luctamine, dum alterum ſuſtentat, neuter ex- expleuit quod ſatagebat. Poſt multos diuque optatos amplexus, cum fratribus in clauſtro ſedit Archiepiſcopus, vt quiuis alius ipſorū; iuuenes, ſenes, atque infantes, vnumquemque ſingillatim compellans, & iuxta vniuſcuiuſque qualitatem debita

Pauperes recreat B. Herluinus.

Eccli. 3.20.

Pia humilitatis decertatio.

al. * vtique.

confortatione adhortans. Quis enarrare A sufficienter queat quantam humilitatem & benignitatem omnibus condescendendo exhibebat? Ad mensam dextrorsum & sinistrorsum fratres cum Archiepiscopo sedere ac communi calice, & scutella vna cum eo coguntur sumere cibum. Nec solâ ædificatione solatia fratribus impendit, sed tanto hospite dignâ hospitium locauit munificentiâ, vt ex reliquiis festiuè geminari potuerint octauæ. In Ecclesia cathedram Episcopalem sibi præparari noluit, sed in sedem Prioris intrauit; dicens se ad- B huc Priorem esse, & nondum dimisisse Prioratum. Compellatus ab vniuersis de consecratione eiusdem Ecclesiæ paratus eorum morem gerere voluntati, ad curiam profecturus inducias petiit donec inde sciret voluntatem Regis. Dein fratrum votis commendatus, ad Regem peruenit, locutus cum eo, *vnde rogatus discesserat, diem dedicationis accepit, & confestim remisit non solùm qui diceret, verùm & vnde fieret.

al.* Inde.

Igitur decimo Kalendas Nouembris anno ab Incarnatione Domini M. LXXVII. C sanctæ omni Ecclesiæ venerandus, gētium transmarinarum Primas, & Pontifex summus LANFRANCVS aduenit, consecrando consummaturus Ecclesiam, quam inspirante Deo inchoauit; & in cuius fundamentis extruendis lapidem secundum ipse manu suâ imposuit. Conuenerunt vniuersi Normanniæ Episcopi, Abbates, & alij quique religiosi viri affuerunt, & proceres regni. Rex & Regina aliis intenti non affuerunt; sed largitatis suæ beneficia miserunt. Agitur dedicatio lætissimâ solemnitate, & solemni omnium alacritate: ala- D critati hominum aër ipse purissimus diesque lucidissimus arridebat. Languor qui per octo ante dies Patrem ipsum monasterii tenuerat, tunc eum dimisit, & Deo miserante ad diem plenissimè conualuit. Finitur maiori quàm cœpta fuerat iocunditate solemnitas.

Beccensis Ecclesia à B. Lanfranco consecratur an: 1077.

Tertio die sęculis memorandus iam sæpè fatus Cantuariorum Archiepiscopus, ab vniuersis fratribus eundi missionem poposcit. Quis tantum tantæ inter eos beni- E gnitatis virum recedentem siccis oculis aspicere potuit? Omnes erupere in lachrimas. Paruuli non valebant consolari. Consultò maturauit discessum quatenus à fletu se continerent, vel post eius discessum. Venerabilis HERLVINVS eum suprà omnes mortales amans, & ab eo amatus, per duo milliaria discedentem prosecutus est amicum, ad suos visus nunquam in hac vitâ vlterius rediturum. Nam ante diei ipsius dedicationis annuam reuolutionem, diem clausit extremum: quæ cordis amaritudo! quis fletus in ipso vltimo vale, & vltimo ab inuicem discessu!

B. Herluini obitus.

CAPVT IX.

HIs præoccupando ita præmissis, ad ordinē nunc reuertamur. Post translationem in Angliam LANFRANCVS non oblitus propter quod venerat, totam intentionem suam ad mores hominum corrigendos, & componendum Ecclesiæ statum conuertit. Et prius ipsam regni matrē Ecclesiam Dorobernensem renouare studuit. Et quia ante aliquot annos, igne combusta fuerat, à fundamentis illam reædificare studuit, grande opus & spatiosum. Officinas quoque vsibus monachorum necessarias ædificauit. Et quod mirum admodum sit, de Cadomo vbi Abbas extitit veliuolis nauibus per mare transuehi faciebat quadros lapides ad ædificandum. Domos quoque ad habitandum sibi construxit prope Ecclesiam. Quæ omnia ędificia muro magno & alto cinxit. Dispositis sufficienter quæ ad regularem victum & vestitum sunt necessaria; Ecclesiam ipsam pretiosis atque multis ditauit ornamentis.

Ecclesiam Dorobernensem & officinas ædificat.

Dignitates verò Cantuariensis Ecclesię, quæ vetustate vel negligentiâ deciderant, siue imminutæ fuerant, renouando reformauit. Terras multas quæ ablatę fuerant, in ius Ecclesiæ reuocauit, & viginti quinque maneria Ecclesiæ restituit. Xenodochia vel Procotrophia duo extra ciuitatem ędificauit, vnum ad aquilonem, alterum ad occasum, cum omnibus necessariis: quibus de suo annuos reditus, quantùm satis visum est, delegauit. In maneriis suis instituit prebendas dandas pauperibus per annum. In pluribus ipsorum maneriis construxit lapideas domos sibi ad habitādum.

Restaurat omnia.

Ad subleuādā miserorum pauperiem ab integro Xenodochia duo efficit.

ODO BAIOCENSIS Episcopus, frater WILLELMI Regis, erat Comes Cantię eo tempore quo LANFRANCVS ad Archiepiscopatum venit. Hic multis grauaminibus atterebat homines illius Prouincię, & simul homines Dorobernensis Ecclesię: cui LANFRANCVS in faciem restitit, & coram omnibus testimonio antiquorū Anglorū, qui periti erant legum patriæ[t] deratiocinatus est libertatem terrę suę, & liberauit homines suos à malis cōsuetudinibus quas ODO volebat illis imponere. Adhuc plures supersunt,[u] qui & locum placiti, & nomen loci norunt, [x] & modum finémque litis, quo contentio terminata est, referunt.

Quid de Clericis villarum suarum Cicestrensi Episcopo scripsit, subter annecti dignum duximus.

* Eſt Epiſt. 40. Lanfrancus gratia Dei, &c. *

CAPVT X.

EVntem illum ad Archiepiſcopatum multi ſecuti ſunt, è quibus plures retinuit; quos honoribus, & terris ditauit, ſicut poſteri eorum teſtantur manentes vſque ad præſens. Sed vt retrò redeã, primo aduentu eius in Angliam, auctoritate ſummi Pontificis ALEXANDRI, & glorioſi Regis VVILLELMI, conuocauit Epiſcopos & Principes terræ, clerum & populum ad renouanda Decreta & inſtituta Sanctorum Patrum de Synodis celebrandis, de conſuetudinibus eccleſiaſticis. In hoc conuentu oſtenſum eſt contra THOMAM electum, qui hoc contradicebat, quod EBORACENSIS Archiepiſcopus debet eſſe CANTVARIENSI ſubditus Antiſtiti: quod quomodo actum ſit, pleniùs qui voluerit ſcire, ex his quæ ſubiecta ſunt, noſſe poterit.

Synodus Prouincialis.

Verba B. Lanfranci. An. 1070. y Anno ab Incarnatione Domini M.LXX. Intrauit Anglicam terram LANFRANCVS Cadomenſis cœnobij Abbas, monentibus atque præcipientibus VVILLELMO glorioſo Anglorum Rege, & felicis memoriæ ALEXANDRO totius ſanctæ Eccleſiæ ſummo Pontifice. Is poſt paucos ſui introitus dies Dorobernenſem Eccleſiam regendam ſuſcepit: conſecratus eſt autem IV. Kalendas Septembris, in ſede metropoli à Suffraganeis ipſius ſedis, VVILLELMO Londonienſi Epiſcopo; VVALCHELINO Vventano, REMIGIO Dorcenſi, ſiue Lincolienſi; SIVVARDO Roſenſi; HERFASTO Helmeanenſi, ſiue Thesfordenſi; STIGANDO * Selengenſi; HERMANNO * Siraburnenſi; GISONE Vellenſi. Cæteri qui abſentes fuerunt, cauſas ſuæ abſentiæ, tam legatis, quàm litteris, oſtenderunt. Ipſo anno THOMAS Eboracenſis eccleſiæ electus Antiſtes Cantuarberiam ex priſca conſuetudine ab eo ſacrandus aduenit: à quo cum LANFRANCVS ſcriptam de obedientia ſua, cum adiectione iuriſiurandi profeſſionem, cuſtodito anteceſſorum more, expoſceret; reſpondit THOMAS nunquam ſe id facturum, niſi priùs ſcriptas de hac re auctoritates legeret; niſi teſtes huius antiquitatis aſſertores cerneret; poſtremò niſi congruas ſuper hac re rationes audiret, quibus id iuſtè & rationabiliter, ſine ſuæ eccleſiæ præiudicio facere deberet. Hoc autem ignorantiâ magis, quàm ſpiritus elati pertinaciâ, agebat. Nouus enim homo, & Anglicæ conſuetudinis penitus expers, verbis adulatorum plus æquo & bono fidem exhibebat. LANFRANCVS tamen in præſentia paucorum Epiſcoporum, qui ad

* al. Seleſienſi. * al. Schireburnenſi.

Iuſiurandi profeſſionem nō vult Thomas ante conſecrationem emittere.

A eum pro hac conſecratione venerant, quod poſtulauit, oſtendit. At ille aſpernatus omnia, non ſacratus abſceſſit. Quod Rex audiens grauiter accepit, exiſtimans LANFRANCVM iniuſta petere, & ſcientiâ litterarum magis, quàm ratione & veritate confidere; quamuis nec ipſi THOMÆ deeſſet ſcripturarum peritia, multo ingenio, multo ſtudio comparata. Paucorum dierum ſpatio euoluto, LANFRANCVS ad curiam venit, à Rege audientiam poſtulauit, redditis rationibus, eius animum mitigauit, B tranſmarinis, qui aderant, ſuæ parti iuſtitiam adeſſe ſuaſit, & perſuaſit Angli enim qui rem nouerant, aſſertionibus eius per omnia conſtantiſſimè teſtimonium perhibebant. Itaque regio edicto, communiq; omnium Decreto ſtatutum eſt, ad præſens debere THOMAM ad matrẽ totius regni Eccleſiam redire, profeſſionem ſcribere, ſcriptam legere, lectam inter examinandum, in præſentia Epiſcoporum, more eccleſiaſtico, LANFRANCO porrigere; in qua præceptis quidẽ eius in omnibus, quæ C ad Chriſtianæ religionis cultum pertinent, ſe obtemperaturũ abſolutè nullâ interpoſitâ conditione, promitteret; ſucceſſoribus verò eius non ita, niſi priùs vel coram, vel in Epiſcopali Concilio, competens ei ratio redderetur, quâ anteceſſores ſuos Dorobernenſis eccleſię primatibus, id feciſſe, & facere debuiſſe, euidẽtiſſimè oſtenderetur. Igitur rediit, quæ iuſſa sũt impleuit, ſacratus abſceſſit. Non poſt multos dies LANFRANCVS ab vniuerſis regni Anglici Epiſcopis, qui diuerſis temporibus, diuerſis in D locis, ab aliis Archiepiſcopis, vel à Papa, tempore STIGANDI, ſacrati ſunt; profeſſionem petiit & accepit.

Thomas literarum peritus.

CAPVT XI.

SEquenti anno cum præfato Archiepiſcopo Romam iuit, & honorificè à ſede Apoſtolica ſuſceptus eſt: Siquidem venienti Papa aſſurrexiſſe dicitur; tum pro ſua magna religione, & eminenti ſcientia; E tum quia dum eſſet in Normannia, venientes Romanę Eccleſiæ miniſtros honorificè ſuſcipiebat; & quoſdam Papæ conſanguineos ſtudioſè docuerat. Fertur etiam Papa dixiſſe: *Non ideò aſſurrexi ei, quia Archiepiſcopus Cantuariæ eſt; ſed quia Becci ad Scholam eius fui, & ad pedes eius cum aliis auditor conſedi.* Itaque duo pallia illi dedit; vnum quod de altari Romano more accepit: alterum verò in indicium videlicet ſui amoris, cum quo Miſſam celebrare ſolebat, ALEXANDER ei Papa ſua manu porrexit: in cu-

Romã iuit B. Lanfrancus, cui aſſurrexit Papa. Quare.

Alexander auditor Lanfranci.

ius præsentia THOMAS calumniam mouit de primatu Dorobernensis Ecclesiæ; & de subiectione trium Episcoporum, Dorcensis siue Lincoliensis, Vvigornensis, Licifeldensis quæ nunc est Cestrensis; dicens, Cantuariensem Ecclesiam, atque Eboracensem, parem ad se inuicem honorem habere, nec alteram alteri, secundum B. Gregorij constitutionem, debere vllatenus subiacere, excepto quod alterutrius Archiepiscopum, priorem & digniorem oporteat esse eo quem constiterit fuisse posteriùs ordinatum. Prædictos verò tres Episcopos suæ sedi, suisque antecessoribus ab antiquis temporibus extitisse subiectos. LANFRANCVS hoc audiens, etsi molestè tulit, modestâ tamen discretione verba illius veritate penitus carere respondit; asseuerans Gregorianam illam constitutionem non de Cantuariensi, & Eboracensi esse promulgatam. De qua re & de tribus Episcopis, multis hinc inde verbis prolatis decreuit ALEXADER Papa, oportere hanc causam in Anglica terra audiri, & illic totius regni Episcoporum & Abbatum testimonio, & iudicio definiri. LANFRANCVS quamuis alligatum illum suo tempore facta ab eo professione teneret; maluit tamen pro successoribus suis laborare, quàm eis imposterum indiscussam hanc tantam calumniam discutiendam reseruare. Vterque igitur in Paschali solemnitate ad Regem venit; ibique prolatis in medium partium rationibus, sententiam de negotio regalis curia dedit. Iussum tunc est fieri scriptum totius causæ continens finem. Lanfrancus ALEXANDRO Papæ Epistolam direxit, in qua ei totius negotij gestionem breuiter, & veraciter enarrauit. Vtraque scripta subter annexa sunt, præmissa professione, quàm THOMAS LANFRANCO coram Rege & eius curiâ manu in manum porrexit.

Cõtrouersia inter Cantuariẽsem & Eboracensem Archiepiscopos.

Thomæ professio.

Decet Christianum quemque Christianis legibus subiacere, nec his quæ à sanctis Patribus salubriter instituta sunt, quibuslibet rationibus contraire: hinc namque iræ, dissensiones, inuidiæ, contentiones, cæteraque procedunt, quæ amatores suos, in pœnas æternas demergunt. Et quanto quisque altioris est ordinis; tanto impensiùs diuinis debet obtẽperare præceptis. Propterea Ego Thomas ordinatus iã Eboracẽsis Ecclesiæ Metropolitanus Antistes, auditis cognitisque rationibus, absolutam Tibi LANFRANCE Dorobernensis Archiepiscope, tuisque successoribus, de canonica obedientia professionem facio: & quidquid à te vel ab eis, iustè & canonicè iniunctum mihi fuerit seruaturum me esse promitto. De hac autem antea cum à te ordi- A *nãdus essem dubius fui; ideòque tibi quidem sine conditione, successoribus verò tuis, conditionaliter obtemperaturum me esse promisi.*

DECRETVM CONCILII.

ANNO ab Incarnatione Domini nostri IESV CHRISTI M. LXXII. *Pontificatus autem Domni Alexandri Papæ vndecimo; regni verò* VVILLELMI *gloriosi Regis Anglorum & Ducis Normannorum sexto. Ex præcepto eiusdem* ALEXANDRI *Papæ, an-* B *nuente eodem Rege, in præsentia ipsius & Episcoporum atque Abbatum, ventilata est causa de primatu quem* LANFRANCVS *Dorobernensis Archiepiscopus, super Eboracensem Ecclesiam iure suæ Ecclesiæ proclamabat: & de ordinationibus quorumdam Episcoporum, de quibus ad quem specialiter pertinerent certum minimè constabat. Et tandem aliquando diuersis diuersarum scripturarum auctoritatibus probatum, atque ostensum est, quod Eboracensis Ecclesia Cantuariensi debeat subiacere, eiusque Archiepiscopi, vt primatis totius Britan-* C *niæ dispositionibus, in his quæ ad Christianam religionem pertinent, in omnibus obedire. Subiectionem verò Dunelmensis, hoc est Lindisfeldensis Episcopi, atque omnium regionum, à terminis Licifeldensis Episcopij, & Humbræ magni fluuij, vsque ad extremos Scotiæ fines: & quidquid ex hac parte prædictis fluminis, ad Parochiam Eboracensis Ecclesiæ iure competit. Cantuariensis Metropolitanus Eboracensi Archiepiscopo, eiusque successoribus, in perpetuum obtinere concessit: ita vt si Cantuariensis Archiepiscopus Concilium cogere voluerit, vbicumque visum fuerit, Eboracensis Archiepiscopus sui* D *præsentiam, cum omnibus sibi subiectis Episcopis, ad nutum eius exhibeat; & eius canonicis dispositionibus obediens existat. Quod autem Eboracensis Archiepiscopus, professionem facere debeat Cantuariensi Archiepiscopo, etiam cum Sacramento,* LANFRANCVS *Dorobernensis Archiepiscopus ex antiqua antecessorum consuetudine ostendit. Sed ob amorem Regis,* THOMÆ *Eboracensi Archiepiscopo Sacramentum relaxauit, scriptamque tantum professionem recepit, non præiudicans successoribus suis, qui Sacramentum cum professione à successoribus* THOMÆ *exigere voluerint. Si Archiepiscopus Cantua-* E *riensis vitam finierit; Eboracensis Archiepiscopus Dorobernium veniet; & eum qui electus fuerit, cum cæteris præfatæ Ecclesiæ Episcopis, vt primatem proprium iure consecrabit. Quòd si Archiepiscopus Eboracensis obierit, is qui ei successurus eligitur, accepto à Rege Archiepiscopatus dono, Cantuariam, vel vbi Cantuariensi visum fuerit, accedet: & ab ipso ordinationem canonico more suscipiet.* Huic constitutioni consenserunt præfatus Rex, & Archiepiscopi, LANFRANCVS Cantuarien-

Dunelmẽsis seu Lindisfeldensis Episcopatus.

ſis, & THOMAS Eboracenſis, & HVBERTVS ſanctæ Romanæ Eccleſiæ Subdiaconus, & præfati ALEXANDRI Papæ Legatus & cæteri qui interfuerunt Epiſcopi & Abbates. Hæc vt geſta ſunt LANFRANCVS ALEXANDRO notificauit per ſubſcriptam Epiſtolam.

Vide Epiſt. IV. Domino totius Chriſtianæ Religionis ſummo ſpeculatori Alexandro Papæ Lanfrancus, &c.

De eadem re ſcripſit HILDEBRANDO Romanæ Eccleſiæ Archidiacono, ita.

Extat inter Epiſt. vti & ſequẽs ſūtque 6. & 7. Calumniam quam Eboracenſis Eccleſię Antiſtes, &c.

Ad hæc HILDEBRANDVS reſpondit LANFRANCO.

Verba Legatorum veſtrorum, &c.

CAPVT XII.

An. 1075. Concilium Londoniæ: cui præſidet B. Lanfrancus. ANNO ab Incarnatione Domini M. LXXV. Regnante glorioſo Rege VVILLELMO Anglorum, anno regni eius nono; congregatum eſt Londoniæ in Eccleſia B. Pauli Apoſtoli Concilium totius C Angliæ regionis, Epiſcoporum, Abbatum, necnon & multarum religioſi ordinis perſonarum; iubente atque eidem Concilio præſidente LANFRANCO ſanctæ Dorobernenſis Eccleſiæ Archipræſule, totiúſque Britanniæ Primate; conſedentibus ſecum viris Venerabilibus [a], THOMA Eboracenſi Archiepiſcopo; [b] VVILLELMO Londinenſi Epiſcopo; [c] GOISFRIDO Conſtantienſi (qui cum trans marinus eſſet Epiſcopus, in Anglia multas poſſeſſiones habens, cum cæteris in Concilio reſidebat) [d] VVALCHELINO Vintonienſi; D [e] HERMANO * Siraburnenſi; [f] VVILFSTANO Vireceſtrenſi, [g] VVALTERIO Herefordenſi [h] GISONE Vellenſi, id eſt, Batenſi; [i] REMIGIO Dorchacenſi ſiue Lincolienſi; [k] HERFASTO Helmeanenſi ſeu Norvvincenſi, [l] STIGANDO Selengenſi, [m] OSBERNO Exonienſi, [n] PETRO Liciferdenſi. Roſenſis Eccleſia per id tempus paſtore carebat. Lindisfarnenſis, qui & Dulmenſis Epiſcopus canonicam habens excuſationem Concilio intereſſe non poterat. E Et quia multis retrò annis in Anglico regno vſus Conciliorum obſoleuerat, renouata ſunt nonnulla quæ antiquis etiam noſcuntur canonibus definita.

al. *Schireburnenſi.

Acta Concilij. a. Cap. 4. b. 2. Cap. 13. c. 1. Cap. 6. Ex Concilio igitur Toletano quarto [a], Milleuitano, [b] atque Bracharenſi [c] ſtatutum eſt, vt ſinguli ſecundùm ordinationis ſuæ tempora ſedeant, præter eos qui antiqua conſuetudine, ſiue Eccleſiarũ ſuarum priuilegiis digniores ſedes habent. De quâ re interrogati ſunt ſenes, & ætate A prouecti, quid vel ipſi vidiſſent, vel à maioribus atque antiquioribus, veraciter atque probabiliter accepiſſent. Super quo reſponſo petitæ ſunt induciæ, ac conceſſæ vſque in craſtinum. Craſtina autem die concorditer perhibuere quod Eboracenſis Archiepiſcopus ad dexteram Dorobernenſis ſedere debeat. Londonienſis ad ſiniſtram. Vventanus iuxta Eboracenſem. Si vero Eboracenſis deſit, Londonienſis ad dexteram. Vventanus ad ſiniſtram.

Ex Regula B. BENEDICTI*, ex Dialogo GREGORII, & antiqua regulariũ locorum B conſuetudine, vt Monachi ordinem debitum teneant, infantes pręcipuè & iuuenes, in omnibus locis deputatis ſibi magiſtris, cuſtodiam habeant. Nocte luminaria ferant, generaliter omnes niſi à Prælatis conceſſa proprietate careant. * Si quis verò aliquid proprij ſine præfata licentia habere in morte fuerit deprehenſus, nec ante mortem id reddiderit, cum pœnitẽtia & dolore peccatum ſuum confeſſus: nec ſigna pulſentur pro eo, nec ſalutaris pro eius abſolutione hoſtia immoletur, nec in cimiterio ſepeliatur.

*cap. 6. 22. 33. * Gregor. Dial. lib. 4. Cap. 55.

Ex Decretis ſummorum Pontificum DAMASI videlicet, & LEONIS, necnon ex Conciliis Sardicenſi [d] atque Laodicenſi [e], in quibus prohibetur Epiſcopales ſedes in villis exiſtere: Conceſſum eſt regiâ munificentiâ, & Synodi auctoritate, præfatis tribus Epiſcopis, de villis ad ciuitates tranſire. HERMANNO de Siraburna ad Seleſberiam. STIGANDO de Selengeo ad Ciceſtrum. PETRO de Licifelde ad Ceſtrum. De quibuſdam qui in villis ſeu vicis adhuc degebant dilatum eſt, vſque ad Regis audientiam, qui in tranſmarinis terris tunc temporis bellum gerebat.

d. Can. 6. e. Can. 57.

Ex multis Romanorum præſulum decretis, diuerſiſque ſacrorum Canonum auctoritatibus, nè quis alienum Clericum, vel Monachum, ſine [o] commendatitiis litteris retineat vel ordinet. Ad comprimendam quorumdam indiſcretorum inſolentiam ex communi decreto ſancitum eſt, nè quis in Concilio loquatur præter licentiam à Metropolitano ſumptam, exceptis Epiſcopis & Abbatibus.

Ex Decretis [p] GREGORII Maioris, nec non & Minoris: [q] vt nullus de propria cognatione, vel vxoris defunctæ, ſeu quam cognatus habuit, vxorem accipiat; quoad vſque parentela ex alterutra parte ad ſeptimum gradum perueniat.

Gregorius Maior & Minor.

Vt nullus ſacros ordines ſeu officium Eccleſiaſticum, quod ad curam animarum pertineat, emat vel vendat. Hoc enim ſcelus à PETRO Apoſtolo in Simone Mago primitùs damnatum eſt, poſtea à ſanctis

Patribus vetitum & excommunicatum.

Nè ossa mortuorum animalium, quasi pro vitanda animalium peste, alicubi suspendantur.

Nè sortes, vel aruspicia, seu diuinationes; vel aliqua huiusmodi opera diabolica, ab aliquo exerceantur. [t] Hæc enim omnia sacri Canones prohibuerunt, & eos qui talia exercent, datâ sententiâ excommunicauerunt.

a. Cap. 73. b. Cap. 6. Ex Conciliis Eliberitano [a], & Toletano vndecimo [b]. Vt nullus Episcopus vel Abbas seu quilibet de clero, hominem occidendum, vel membris truncandum iudicet: vel iudicantibus suæ auctoritatis fauorem accommodet.

Ego LANFRANCVS Dorobernensis Archiepiscopus subscripsi.

Ego THOMAS Eboracensis Archiepiscopus subscripsi.

Subscripserunt & alij Episcopi & Abbates qui interfuerunt.

CAPVT XIII.

POst hæc THOMAS Eboracensis humiliter [u] rogauit per Epistolam LANFRANCVM, vt mitteret sibi duos Episcopos Dorchacestrensem, & Wigornensem, [x] ad sacrādum quemdam clericum, quem [y] PAVLVS comes Orcadum Insularum illi miserat, ad ordinandum illis partibus Episcopum; affirmans nullum imposterum, se horum Episcoporū hac de causa, quæsiturum subiectionem. Cuius petitioni Lanfrancus annuens; scripsit Episcopis Wistano, Wigornensi, & PETRO Cestrensi: vt Thomæ sicut petebat, occurrerent, ad prædicti clerici consecrationem, ad diem quem ipse nominaret.

Paulus Comes Orcadum Insularum.

In suburbio ciuitatis Cantuariæ, est quædam Ecclesia S. MARTINI: in qua, vt fertur, priscis temporibus fuit sedes episcopalis; &, vt aiunt, Episcopum habuit, antequam ad illas partes transiret LANFRANCVS. Sed quia auctoritate Canonum constat præceptum: Nè in vna ciuitate duo Pontifices simul habeantur, statuit Lanfrancus, nè vlterius ipsi loco ordinaretur Episcopus.

Ecclesia S. Martini olim Episcopalis.

In quadam festiuitate, de tribus magnis, quibus Rex coronatus solebat tenere curiam. Die festiuitatis cùm Rex diademate, & indumentis regalibus ornatus sederet ad mensam, & LANFRANCVS iuxta eum: Quidam scurra videns Regem auro & gemmis radiantem, exclamauit in aula magna adulationis voce, & dixit: Ecce Deum video, ecce Deum video. LANFRANCVS conuersus ad Regem, ait, No-

Generosum B. Lanfranci dictum.

A lite talia pati imponi vobis; non sunt hęc hominis, sed Dei: iubete illum acriter verberari, nè audeat vmquam talia iterare. Quod Rex iuxta verbum illius fieri iussit. Nouerat vir prudentissimus, quòd Tertius Herodes ideò ab Angelo percussus interiit; quia adulatorum verba, quæ quasi Deo sibi acclamabant, non respuit, sed suscepit.

[z] Ecclesiam Rofensem ipse instaurauit, & in ea Episcopum ordinauit, [a] Beccensem monachum nomine HERNOSTVM. B In huius consecratione, inuentus est Euangelij versus: *Citò proferte stolam primam, &c.* Quod cùm audisset LANFRANCVS prædixit eum citò moriturum, & sic contigit. Namque ei in Episcopatu, nondum anno completo, [b] decedenti successit GONDVLFVS, & ipse monachus Beccensis, vir Deo amabilis & religiosus, qui perseuerauit vsque ad tempora Sancti ANSELMI & Regis HENRICI. Abbatiam quoque Sancti ALBANI restituit in pristinum statum; in qua posuit Abbatem PAVLVM Cadomensem monachum, qui ibi ordinem, C & Ecclesiastici officij vsum instituit, sicut cernere est vsque hodie.

Luc. 15. 22.

Prædictio B. Lanfranci.

Gondulph. Becci fit Episcopus.

CAPVT XIV.

QVadam die dum Missam celebraret, & ventum esset ad horam qua Corpus Domini manibus accepit, Diaconus qui ad Missam sibi ministrabat persuasus à dæmone, arripuit Archiepiscopum manibus per scapulas. Venerabilis Antistes D in nullo turbatus, reflexâ manu dexterâ per capillos eum tenuit, & ante pedes suos adduxit. Percelebratâ Missâ in domum infirmorum iussit illum perduci; vbi per aliquot dies in eadem insania permansit. Non autem multùm illum vexabat possessum, nisi quia in amentia tenebat. Ridebat verò præsentes cum cachinno, respondens ad ea quæ dicebantur. Videbant autem quemdam tumorem per membra dissilientem: & si quis voluisset manum superimponere, statim in alium locum exhibebat. E Contigit autem venerabilem prædictum GVNDVLFVM Pręsulem Rofensium adesse, qui cùm voluisset manum super tumorem illum imponere desiliit aliorsum: & ait Episcopus; reuera salit sicut catus. Respondit dæmon; non vt catus, sed vt catulus. Dicebat autem de quibusdam eiusdem loci fratribus; quædam nefanda. Tunc nominauerunt quemdam, dicētes; quoniam de illo non haberet quid diceret. At ille cœpit affirmare, quia nunquam ille quem dixerant, auderet in præ-

ſentiam ſuam venire. Quod cùm frater audiſſet, timuit nè fortè aliquid ſibi perperam geſtum improperaret. Tunc ſapientes fratres dederunt conſilium, vt cum Archiepiſcopo loquens, puram confeſſionem faceret, reuelans illi totam vitam ſuam: & ſic fiducialiter cum abſolutione, & benedictione eius, iret ad dæmoniacum. Nec morâ fecit quod ſibi conſulebatur; & mox ingreſſus ſtetit ante eum. Tunc qui aderant dicebant dęmonioſo. Ecce adeſt cui minitabaris; dic ſi quid de eo noſti. At ille in eum toruo reſpectans oculo, ait cachinnans; proth malo omine, quomodo es nunc rebullitus & candidatus? Quis te ſic rebulliuit & dealbauit. Et cùm ab aliis vrgeretur, vt diceret quod antea ſe dicturum minitabatur, nihil plus dixit. Vnde datur intelligi, quia virtus confeſſionis, & abſolutionis aufert diabolo aut memoriam peccati, de quo pura confeſſio facta fuerit; aut certè poteſtatem hominem accuſandi. Vnde B. *Auguſtinus: ſi,* inquit, *fueris tui ipſius accuſator; & Dominus liberator; quid erit ille niſi calumniator?* Poſt aliquot dies Deo miſerante, & Magno Præſule LANFRANCO, cum fratrum ſanctæ Sedis orationibus, adiuuante; liberatus eſt ab illa peſte, & priſtinæ reſtitutus eſt ſanitati. Hoc B. ANSELMO Archipræſule referente, cum aliis pluribus audiui.

Virtus cõfeſſionis ſacramentalis.

Auctor huius vitæ B. Anſelmo compar.

CAPVT XV.

Abſente Rege agebat eius vices Lanfrãcus.

[d] QVando Glorioſus Rex Willelmus morabatur in Normannia; LANFRANCVS erat princeps & cuſtos Angliæ, ſubiectis ſibi omnibus principibus, & iuuantibus in his quæ ad defenſionem, & diſpoſitionem vel pacem pertinebant regni, ſecundùm leges patriæ [e]. Lectioni erat aſſiduus, & ante Epiſcopatum, & in Epiſcopatu, quantũ poterat. Et quia ſcripturæ ſcriptorum vitio erant nimium corruptæ: omnes tam Veteris, quàm Noui Teſtamenti libros; necnon etiam ſcripta ſanctorum Patrum [f], ſecundùm orthodoxam fidem ſtuduit corrigere. Et etiam multa de his quibus vtimur nocte, & die in ſeruitio Eccleſiæ ad vnguem emendauit: & hoc non tantùm per ſe, ſed etiam per diſcipulos ſuos fecit. Qua de cauſa, vt in principio iam dictum eſt, [g] meritò illum latinitas, cum honore & amore veneratur Magiſtrum. Huius commendationis claritate omnis occidui orbis Eccleſia tam Gallicana quàm Anglica gaudet ſe illuminatam. Ita fuit liberalis, vt diceretur [h] nullum tam largum de Italia Longobardum egreſſum fuiſſe. Erat ea

S. Scripturę & Ss. Patrum codices correxit ad vnguem.

A tempeſtate tranſmarina regio plena & abundans omnibus bonis, quæ Deus ad vtilitatem hominum creauit. Ipſe quoque Archiepiſcopus ditatus multis poſſeſſionibus, locuples erat. Verùm quanti penderet iſta, in hoc apparebat; quod quantùm poterat paupertatem retinebat in vilitate habitus, parſimoniam tenens inter multimodas delitias.

Abunde eleemoſynas erogabat.

Multa quoque & magna offerebantur ſibi dona, quæ ille hilariter rogantibus ſe, vel indigentibus tribuebat [i]. Pauperibus quoque erat ita dapſilis, vt quingentas libras quotannis in eleemoſinam erogaſſe dicatur; & meritò: nam in conſecratione eius repertum eſt, [k] ſuper caput eius Euangelicum dictum: *Date eleemoſinam; & ecce omnia munda ſunt vobis.* Quod ipſe tota deuotione facere ſtuduit [l]. Conſanguineis monachorum ſuorum indigentibus, quàm benignè, quàm ſufficienter beneficia impendebat. Verè poterat dicere: *Ab adoleſcentia creuit mecum miſeratio.*

In eius cõſecratione ſcriptum ſuper caput eius. Luc. 11. 41.

Iob. 31. 18.

CAPVT XVI.

INterea cõtigit ſanctum Abbatem Becci ANSELMVM, qui B. Herluino ſucceſſerat, tranſire in Angliam; tum pro vtilitatibus Eccleſiæ ſuæ, tum vt cum Archiepiſcopo loqueretur: [m] cuius alloquium & conſilium multum amabat. Et perueniens ad illum, cum magno amore & debito honore ſuſceptus eſt. Cumque ſimul loquerentur, & ad inuicem de diuerſis plura conferret, intimauit Abbati Antiſtes Cantuarienſis quaſi conquerendo, quòd homines illius patriæ colerent quoſdam ſanctos, quos ille non affectaret, & maximè, ait, [n] quemdam ELFEGVM huius ſedis Archipræſulem; quem non ſolùm inter ſanctos, ſed & inter martyres numerare contendunt; cùm conſtet illum non pro fide Chriſti, ſed quia ab inimicis, à quibus captus tenebatur, ſe redimere noluerit, interemptum fuiſſe. Ad hæc ANSELMVS huius reddit rationem. Certum eſt, inquit, quia is qui ne leuiter peccando Deum offendat, mori non dubitat; multò magis mori non dubitaret, priuſquam aliquo graui peccato Deum exacerbaret. Et reuera grauius eſt Chriſtum negare, quàm aliquem pro ſua redemptione, homines ſuos ablatione ipſorum pecuniæ ad modicum grauare: ſed quod minus eſt ELFEGVS facere noluit. Multò igitur minus Chriſtum negaret, ſi veſana plebs eum ad hoc mortem intentando conſtringeret. Vnde datur intelligi, quanta vis iuſtitiæ pectus eius poſſederit, quando vi-

B. Anſelmus Angliã petit.

B. Elfegus Cantuar. Archipræſ.

Probat Anſelm' verè hunc martyrem eſſe: atque ideò coli debere.

tam suam maluit dare, quàm spreta caritate, proximos suos scandalizare. Nec immeritò, vt reor, inter martyres computatur; qui pro iustitia mortem sponte suscepisse prædicatur. Nam & B. IOANNES BAPTISTA quem tota Dei Ecclesia præcipuum martyrem credit, & veneratur; non quia Christum negare, sed quia pro defensione legis diuinæ veritatem noluit tacere; ad votum saltatricis capite plexus est. Et quid distat pro iustitia mori, vel mori pro veritate? Constat testante sacro eloquio, quia veritas & iustitia Christus est. Ipse enim dicit: *Ego sum veritas.* Et Apostolus: *Christus factus est nobis à Deo sapientia & iustitia.* Qui ergo pro veritate & iustitia moritur pro Christo moritur; qui autẽ pro Christo moritur; Ecclesiâ teste, martyr habetur. Beatus verò ELFEGVS, æquè pro iustitia, vt S. IOANNES pro veritate, passus est. Cur ergo plus de vnius, quàm de alterius verò sanctóque martyrio quisque ambigat; cum par causa in mortis perpessione vtrumque detineat? Audiens hoc LANFRANCVS, gratanter rationem approbans accepit, collaudans viri sapientiam & perspicacem ingenij subtilitatem firmâ veritate subnixam. Et deinceps B. ELFEGVM, vt verè magnum & martyrem gloriosum deuotè veneratus est.

Ioan. 14. 6.
1. Cor. 1. 30.

B. Anselmum prædixit B. Lãfrancus futurum post se Archiepiscopum.

Interea relatum est ipsi LANFRANCO, quòd præmemoratus Abbas ANSELMVS, vna nocte post matutinas veniẽs ad lectum suum, inuenit in eo annulum aureum, priùs cruce Christi signans, nè fortè illusio dæmonum esset, accepit illum verè annulum, & ostendit omnibus, per quorum manus res monasterij transibant; & nullus fassus est se illum perdidisse. Deinde venditus est annulus, & in vsum fratrum expensus. Quod cùm audisset Archiepiscopus, referenti sibi respondit: Certissimè scias illum post me futurum Archiepiscopum. Sicut prædixit ita euenisse scimus.

CAPVT XVIII.

Epilogus.

HÆc de tanto viro perpauca inculto sermone, dicta sint. Verùm & ea quæ diximus de illo, vera credimus; & plura his per gratiam Dei illum egisse non dubitamus. Nam à tempore suæ conuersionis, toto animo operam dedit religioni; & semper ad meliora tendens de virtute in virtutem proficere studuit. Quis dignè potest enarrare eius sapientiæ claritatem, ingenij subtilitatem, cordis benignitatem, industriæ probitatem, animi puritatem? Fuit enim alacritate iocundus; humilitate summissus; in eleemosynis largus; fide catholicus; Christianæ religionis reparator; pauperum sustentator; pupillorum protector; viduarum consolator. His aliis, aliisque virtutibus ornatus, fidem rectè viuendo seruauit, cursum benè moriendo terminauit. Non enim potest malè mori, qui bene vixerit. Nec putanda est mala mors teste B. Augustino, quam bona vita præcesserit. Nam appropinquante termino vitæ suæ, ° decidit in ægritudinem, ' quâ in dies ingrauescente, anno Archiepiscopatus XIX. p V. Kalendas Iunij diem clausit extremum: regnante WILLELMO filio WILLELMI Regis. Dolor omnibus incomparabilis, & luctus inconsolabilis suis. Sepultus est in Ecclesia Christi, quam ipse ædificauit. Et quia ipsa Ecclesia paruum * caput habere videbatur, B. ANSELMVS successor eius, ante decessum suum augmentare studuit Ecclesiæ eiusdem caput. Quod ab eo inchoatum, & post mortem eius per plures annos ædificatum, tandem perfectum magnum opus & pulchrum, à WILLELMO, qui post RODVLFVM ANSELMI successorem, Archiepiscopus extitit; cum magna gloria, & omnium rerum abundantia dedicatum est: sicut clerus & populus regni testantur, qui affuerunt. Itaque cùm immineret dies ipsius dedicationis, sicut mos est, omnia corpora de Ecclesia elata fuerunt. Tunc quidam frater, siue curiositate, seu quod magis credibile est, pro reliquiis habendam de casula gloriosi LANFRANCI abscidit particulam; de qua miri odoris suauitas efflagrabat. Ostendit aliis, qui & ipsi senserunt odoris fragrantiam. Qua de re intelligi datur, quod anima illius in magna suauitate requiescit; cuius corporis indumenta, tanto odore redolent. Quæ nimirum gratia illis maximè conceditur, qui dum viuerent in corpore, munditiam cordis & carnis incorruptionem vsque ad finem vitæ seruare studuerunt. Æternæ beatitudinis quietem animæ illius pius Christus Dominus noster donare dignetur, qui est benedictus in æternum. Amen.

Mors B. Lanfranci, V. Kalend. Iunij.

* Vulgò le cheuet.

Vuillelm⁹, & Rodulphus Archiepiscopi Cãtuar.

FINIS.

INCIPIVNT VERSVS S. ANSELMI de prædecessore suo LANFRANCO.

Archiepiscopij non diuitias nec honores,
LANFRANCVS subijt: sed curas atque labores.
Natus in Italia, Papiensi de regione:
Ciuibus egregijs, & honesta conditione.
Monachus atque Prior Becci fuit, hinc Cadomensis
Abbas; post Præsul Primates Cantuariensis.
Totius Anglorum fuit Ecclesiæ reparator:
Et Normannorum nihilominus auxiliator.
Huius doctrinam pars maxima senserat orbis;
Et commune fuit viduis solamen, & orbis,
Claudis, contractis, leprosis, dæmoniosis,
Surdis, & cæcis, nec non aliis vitiosis.
Post exhortamen non spreuit ferre iuuamen:
Sed dum vixit, erat spes omnibus atque leuamen.
Et quamuis epulæ cum potu deliciosæ;
Et vestes fuerant sibi molles, & pretiosæ;
Ipse tamen tectus fuit asperitatis amictu;
Semper de vili viuens & paupere victu.
Verus iustitiæ, non falsus in ordine cultor:
Nequitiæque fuit rectißimus & pius vltor.
Asper in elatos, nulli pro munere supplex:
Innocuisque bonis & nullo tempore duplex.
Castus & incestis parcendo subueniebat:
Iustus & iniustos tolerando corripiebat.
Sic alios curans, pastoris opus faciebat.
Sic se conseruans, Domino per cuncta placebat.
Hic virtam Satiens, & in hoc luctamine fortis:
Non potuit tandem laqueos euadere mortis.
O quantos miseri, tunc inuenere dolores!
Et gens Anglorum, quantos amisit honores!
Quo gemitu clerus; quo fletu monachus orat!
Et quantus dolor est, quo sexus vterque laborat!
Si quis confidit totum se dicere posse:
Hunc ego confirmo, non totum dicere nosse.
Et qui LANFRANCO se iudicat æquiparandum,
Illum iure facit præsumptio vituperandum.
Sole sub vndecima geminos subeunte dieta;
Felicis vitæ sibi ponitur vltima meta.

Regum Rex æterne Deus, rerumque creator;
Sis sibi perpetuus defensor & auxiliator.
Virgo Redemptoris mundi sanctißima mater,
Illum conserua, nè Spiritus atterat ater.
Omnes electi, precibus, meritisque iuuate;
LANFRANCVM vestris; & nobis consociate.
Vos quoque, qui vitam gratanter adhuc retinetis;
Et spem venturæ, donec superestis, habetis:
Hortor & admoneo, quod eidem subueniatis.
Vt quod feceritis, post mortem percipiatis.
Nam qui propter eum supplex, & sedulus orat:
Pro semet supplex, & sedulus ipse laborat: Amen.

DOMNI LVCÆ DACHERI
MONACHI BENEDICTINI CONGREG. S. MAVRI.
AD VITAM B. LANFRANCI CANTVARIENSIS
Archiepiſcopi.

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

VCtorem vitæ B. Lanfranci Milonem Criſpinum fuiſſe elenchus initio codicis MS. (vnde vitam illam deſumpſi) præfixus me docuit. Milonem verò S. Anſelmi ſynchronum ſe eſſe haud obſcurè prodit in calce eiuſdem vitæ; vbi poſteaquam enarrauit diaconum meritis B. Lanfranci à dæmonum ſeruitute exemptum; hæc ſubdit: *Hoc B. Anſelmo Archipræſule referente, cum alys audiui.* Illum ipſum auctorem vitas quoque Abbatum Beccenſium proximè S. Anſelmum ſubſequentium deſcripſiſſe, compertum eſt ex eodem indiculo; cuius hæc ſunt verba: *Vitam S. Herluini edidit Gilbertus Criſpinus monachus Beccenſis, & Abbas Vveſtmonaſtery. Vitam S. Anſelmi edidit Edmerus monachus Cantuarienſis. Vitam aliorum, ſcilicet Lanfranci, Vvillelmi, Boſonis, Teobaldi, Letardi, conſcripſit Milo Criſpinus Cantor Becci.* Hinc patet ad decrepitam ſenectutem vitam protraxiſſe Milonem: quippe qui compar B. Anſelmo, geſta deſcripſit Letardi Abbatis, quem è viuis an. 1149. exceſſiſſe tradit chronicon Beccenſe pag. 7.

Pag. 1. Ad Præfat. a (*Venerabilis Vveſtmonaſterij Abbas Gilbertus*) Cognomento Criſpinus. Criſpinorum nobilem genealogiam habes contextam ex chronico MS. Beccenſi, poſt vitas Abbatum eiuſdem cœnobij (Atque hæc quidem, videlicet Chronicon, & vitas, nunc primùm euulgamus) vbi de Gilberto Abbate fusè agitur: addam ſolummodo quæ de eiuſdem ſingulari doctrinâ memoriæ mandauit Ioan. Pitſeus, vir egregiè doctus, lib. de illuſtrib. Angliæ ſcriptoribus. *Vir ingenio* (ait ille) *pietate, doctrinâ cum præcipuis quibuſque ſui temporis doctoribus merito comparandus. Nam in Monaſterio ſuo* (veriùs in Beccenſi) *literas humaniores, imò omnes artes liberales, & Philoſophicas ſcientias accuratè didicit. Deinde in ſtudys Theologicis Magiſtrum & Doctorem habuit S. Anſelmum Archiepiſcopum Cantuarienſem, cuius ductu intimos ſacrarum ſcripturarum penetrauit receſſus. Poſtea Gallicanas inuiſit academias, & Italiâ demum peragratâ, Romam venit atque inde per Germaniam rediјt in patriam. Auidum hominis ad doctrinam ingenium quidquid erat vbiuis gentium ſcientiæ, ſitiebat ardenter, imò imbibebat diligenter.* Deinde eiuſdem operum ſubnectit catalogum, in hunc modum.

De fide Eccleſiæ contra Iudæos. lib. 1.
Homiliæ ſuper Cantica. lib. 1.
Super Iſaiam Prophetam ad B. Anſelmum. lib. 1.
Super Ieremiam Prophetam. lib. 1.
In Prologos S. Hieronymi ſuper Biblia
De caſu diaboli. lib. 1.
De anima. lib. 1. Homiliæ.
De ſtatu Eccleſiæ Epiſtolæ ad Anſelmum.
Contra peccata cogitationis, locutionis, & operis. lib. 1.

Extant & alia ipſiuſmet Gilberti opuſcula, videlicet,
Commentarius in Threnos, in Monaſterio S. Albini Andegauenſis.
In Epiſtolas D. Pauli, in Monaſterio S. Remigij Remenſis.
Altercatio contra Iudæos (eadem ac ſuperior de fide) proſtat diuerſis in bibliothecis; aſcripta ſubinde D. Anſelmo, ſed perperam: nam author dicat illam eidem Anſelmo.
Ad Gilbertum Abbatem ſcribit D. Anſelm. lib. 2. epiſt. 16.
Gilbertum mirè laudat Guillelm. Calculus, cognomento Gemeticenſis lib. 7. hiſt. cap. 22. Obijſſe autem an. 1117. teſtis eſt Florent. Vvigornienſ. in Chronico, adhunc an. Porrò Vveſtmonaſterium celeberrimum eſt cœnobium, Regum Anglorum ſepulturâ illuſtre, in ſuburbio Londini ſitum quod à mille propè annis S. Auguſtinus Angliæ Apoſtolus (vti in eius patet vitâ appendicis pag. 67. c.) conſtrui curauit.

b (*Quem latinitas in antiquum ſcientiæ ſtatutum, &c.*) Ita Guillelm. Pictauenſis de geſt. Guillelmi Ducis inter hiſtoriæ Norman. ſcriptores ab Andræa Ducheſnio editos fol. 194. Guillelmus Malmeſburienſis lib. 3. de geſt. Anglo. fol. 61. n. 2. edit. London. Et de geſt. Pontificum. fol. 116. Guillel. Gemet. lib. citato cap. 26. Orderic. Vitalis lib. 4. hiſt. fol. 519. Robert. de Monte in Chronico MS. ad an. 1042. Guitmundum Archiepiſcopum Auerſanum, duntaxat, vtpote Lanfranci diſcipulum, libet proferre: *Cum perijſſem* (inſit) *D. Lanfrancum, virum æquè doctiſſimum, liberales artes Deus recaleſcere, atque optimè reuiuiſcere feciſſet, &c.* hæc ex lib. de corpore & ſang. Chriſti, contra Berengarium ſub initium. Ad cap. 1.

c (*Parentes illius magni & honorabiles habebantur*) Qualis fuerit in eis dignitas, clariùs explicat Robertus vbi ſupra: *Lanfrancus de Senatorum Papiæ nobili genere natus, in ſeptem liberalibus diſciplinis mirabiliter eruditus, &c.*

d (*Incidit in latrones*) Fuſiùs hiſtoriam iſtam narrat Chronicon Beccenſe an. 1041. videſis in appendice ad opera B. Lanfranci pag. 2. ante med. Pag. 11.

e (*Vt oſtenderet illi librum Regulæ*) Benedictinæ videlicet. Id obſeruari præcipit S. Herluinus Abbas, vt pote à ſancta Regula præſcriptum, cap. 58. *De diſciplina ſuſcipiendorum fratrum.* Atque morem illum religioſè conſeruatum ad noſtra vſque tempora, ex diuerſis id genus antiquis monumentis manifeſtè demonſtratur. Vnum inter quamplurima, antiquâ manu, Hincmari nimirum Remenſis Archiepiſcopi, & Abbatis S. Remigij tempeſtate exaratum, ipſoque præſente emiſſum, fidem faciet.

FORMA PETITIONIS, QVA NOuitius poſtulat, vt ſibi liceat profeſſionem emittere.

EGo Rotfridus initium conuerſionis meæ diligenter attendens conſidero quod petitionibus meis primùm nonfacilis conceſſus eſt introitus, ſed diu pulſanti mihi vix hoſpitij locus eſt miſericorditer attributus. In quo per paucos dies commoratus, Nouitiorum ſum domum ingreſſus, in qua dura & aſpera mihi primum à ſeniore ſunt prædicata, & ſtabilitatis meæ promiſſio expedita, & ter in anno lecta atque tradita eſt regula cum admonitione dicentis: Ecce lex ſub qua militare vis, ſi potes obſeruare, ingredere; ſi vero non potes, liber diſcede. *Hoc ergo videns ordinatiſſimum mihi atque moroſum ſpatium attributum, dubitationis aditum prætermitto, & vt me iam veſtro corpori ſociare dignemini humiliter depoſco. Ego tamen huius regulæ inſtituta Domino iuuante ſeruare promitto, & propter vitæ æternæ præmium coram Deo & Angelis huius me humiliter militaturum ſubijcio. Ita vt ab hac die non mihi liceat, collum de ſub iugo excutere regulæ, quia ſub annali optione, aut excuſare licuit aut ſuſcipere. Et vt hæc profeſſionis meæ petitio à vobis firmiter teneatur, ad nomen ſancti Remigij, vel quorum hic reliquiæ continentur ac præſentis Abbatis Domini videlicet Hincmari Archiepiſcopi conſcriptam trado.* Hactenus ſcriptum ſeu profeſſionis monaſticæ petitio, ex celebri Benedictinorum monaſterio S. Remigij Remenſis.

f (*Monachus ibi efficitur*) Hoc eſt (mea ſententia) ad tyrocinium admittitur: ſiquidem olim tyrones toto probationis anno ſecularibus fuiſſe veſtibus indutos compertum eſt, tum ex Regulæ Benedictinæ cap. ſupra citato, tum ex concilijs atque diuerſis patrum ſtatutis, ac Sanctorum geſtis, velut luculenter & doctè probat Menardus noſter in cap. 65. Concordantiæ regularum, ad hæc verba: *Mox ergo in oratorio exuatur rebus propriis.* Atque id etiam apertè docet formula antiqua induendi monachi, ſeu (quod idem eſt) recipiendi ad profeſſionem: quam mihi Venerabiles Canonici regulares S. Victoris Pariſienſis libenter commodauere. Et hanc quidem ipſam (quia vix ac ne vix quidem licet reperire) publici iuris feci. Licet forſitan iis temporibus quibus monachum profeſſus eſt D. Lanfrancus, mos ille fuerit abrogatus, quod ipſemet poſthac cap. 18. decretorum ſuorum ſtatuiſſe videtur.

INCIPIT BENEDICTIO Monachorum.

DVcto in Eccleſiam Conuerſo dicatur ab omnibus, Miſerere mei Deus. Quo dicto faciat profeſſionem diu deſideratam.

*Ego frater N. Presbyter, vel Diaconus, &c. Promitto ſtabilitatem meam, & conuerſionem morum meorum * ad obedientiam ſecundum regulam S. Benedicti, coram Deo, & ſanctis eius, in hoc monaſterio, quod conſtructum eſt in honorem ſancti N. in præſentia domni N. Abbatis.*

* f. &c.

Poſtea dicat tertiò. Suſcipe me Domine &c. Quod repetatur tertiò ab omnibus, adiuncto Gloria Patri, &c. Kyrie eleiſon. Pater noſter, &c. De profundis, &c. Saluum fac ſeruum tuum. Mitte ei Domine auxilium de ſancto. Nihil proficiat inimicus in eo. Eſto ei Domine turris fortitudinis. Domine exaudi orationem meam, &c. Dominus vobiſcum. Oratio.

Deus indulgentiæ, &c. Alia.

Deus qui per coæternum, &c.

Domine Ieſu Chriſte, &c.

Hic dicatur Hymnus, Veni Creator, &c.

Sancte Spiritus qui te Deum, &c.

Ad habitum benedicendum.

Domine Ieſu Chriſte, qui tegimen, &c.

Ad exuendum habitum ſecularem.

Exuat te Dominus veterem hominem, &c.

Ad induendum habitum Monachicum.

Induat te Dominus nouum hominem, &c.

Sequatur hæc oratio; ſicque dato pacis oſculo omnibus, permaneat cum ſummo ſilentio vſque in diem tertium. Oratio.

DEus miſericors, Deus clemens, Deus cui omnia bona placent; ſine quo nihil ſanctum inchoatur, nihilque bonum perficitur: aſſint noſtris humillimis precibus tuæ pietatis aures, & hunc famulum tuum N. cui in tuo ſancto nomine Sacræ Religionis habitum, à mundi impedimento, vel ſeculari deſiderio defende; & concede ei, vt in hoc ſancto propoſito deuotus perſiſtere; & remiſſione peccatorum percepta, ad electorum tuorum peruenire valeat conſortium. Per. Quas non exſcripſimus orationes, in forma induendi nouitij, atque emittendæ profeſſionis, nec non & in Pontificali Romano, editæ reperiuntur. Et hanc quidem formam antiquitùs ſolemnem fuiſſe non ita obſcurè conijci poteſt ex celeberrimo conuentu an. Chriſti 817. & imperij Ludouici Pij 4. cap. 34. De nouitio fratre &c. *Res vero quas habet parentibus ſuis commendet: expleto autem probationis anno ſecundum quod regula* (nempe Benedictina) *præcipit inde faciet. Ipſe vero nec tondeatur, nec veſtimenta priſtina, immutet, priuſquam obedientiam promittat.*

Alium ſed breuiorem libet heîc ritum inſerere monachandi, hoc eſt ad habitum ſeu ad profeſſionem admittendi ex vetuſtâ canonum collectione, in Hibernia circa an. DCCC. manu exaratâ; cum nemo hactenus (quod ſciam) eiuſmodi ritus prodiderit in lucem. Sic igitur ſe habet: *In monachorum ordinationibus Abbas debet miſſam agere; & tres orationes complere ſuper caput eius, & quatuor dies velat caput ſuum coculla ſua; & ſeptimo die Abbas tollat velamen, vel de capite . . . . Sicut in baptiſmo Preſbyter ſeptimo die velamen infantium abſtollit: ita & Abbas debet monacho, cui ſecundum baptiſmum eſt iuxta iudicium patrum, & omnia peccata dimittuntur, ſicut in baptiſmo.* Sed vero nè cui ſcrupulus ſuboriatur quod monaſtica profeſſio æquiparetur Baptiſmo; illamque ipſam ſecundum baptiſma vocitet Canon illud Hebernicum: Conſulendus doctiſſimus Haeftenus Diſquiſitionum monaſticarum lib. 4. Diſquiſit. 2 & 3. Vnam aut alteram duntaxat producam ſententiam, ex D. Hieronymo epiſt. 25. quâ Paulam de obitu Blæſillæ filiæ conſolatur: *Nunc vero cum propitio Chriſto, ante quatuor ferè menſes, ſecundo quodammodo ſe propoſiti baptiſmo lauerit, & ita deinceps vixerit, vt calcato mundo ſemper monaſterium cogitauerit, non vereris, nè tibi ſaluator dicat: Iraſceris Paula quia filia tua, facta eſt filia mea? &c.* Ex Petro Damiani opuſc. 16. cap. 8. *In dictis Patrum inuenitur monaſticæ vitæ propoſitum ſecundum eſſe baptiſma.* Legendi quoque D. Bernardus lib. de præcepto, & diſpenſ. toto cap. 23. Et Goffrid. Vindocinenſ. lib. 4. epiſt. 12. & ſerm. de S. Benedicto, initio.

g (*Venerabilis Pater Herluinus*) Cuius vitam cernere

Pag. 11.

nere eſt poſt B. Lanfranci opera, appendicis pag. 32.

Pag. III. *h* (*Clerici accurrunt*) Ad epiſtolam. 1. de hac re plura.

ad cap. 2 *i* (*Cum ergo iam animum, & corpus prepararet ad fugam*) S. Benedicti Legiſlatoris exemplo id in animum induxiſſe videtur: dum monachi illi, qui Abbatis onus ſuſcipere eum coegerant, ſtrictam eius & religioſam diſciplinam impatientiſſimè ferentes, veneno infectum potum, quo ſanctiſſimum patrem extinguerent, bibendum obtuliſſent, dilectum ſolitud.nis locum repetiit vir Dei. Quod & iterum egit, Florentij peſſimi Presbyteri vexatione diu vbi pertuliſſet, tum demum locum cedit, & fugam arripuit. Gregor. Mag. lib. 2. dialog. cap. 3 & 8.

K (*Mox vt hora loquendi ſe dedit*) Expletâ ſcilicet diurnarum precum horâ primâ. Præceptum etenim regulæ eſt D. Benedicti cap. 42. *Vt poſt completorium nemo loquatur*; hoc eſt completâ vltima ſynaxi ſerotino tempore, vſque ad præfatam horam, fas non eſt monacho Benedictino verbum proferre. Id vero quomodo intelligatur, docet Paulus Diaconus commentario MS. in Regulam D. Benedicti in cap. citat. *Notandum eſt*, inquit, *quod ſi nocturno tempore damnum viderit quis tale, aut neceſſitas fuerit, quam non poterit expectare, vt congruo tempore loquatur; hoc non interdicit Regula. Tria enim inſpicienda ſunt tempore nocturno, id eſt damnum, neceſſitas, tam ſpiritualis, quam corporalis, atque interrogatio Prioris.* Hæc Diaconus. *Hac lege multis malis* (Menardum audis in cap. 15. Concord. regul.) *quæ tenebrarum ſubſidio perpetrantur, occurrit S. Benedictus.*

Pag. IV. *l* (*Indicauit illam cuidam monacho nomine Vvillelmo*) De quo infra ad epiſt. 49.

ad cap. 3 *m* (*Summus ab ipſo Normanorum Vvillelmo conſiliarius aſſumitur*) Ita teſtis oculatus Guillelmus Pictauenſ. de geſt. Guillel. Ducis (cui & ille à ſacris fuit) pag. 198. *Lanfrancum quemdam, de quo venit in litem, pluſne ſit meritus reuerentiam atque gloriam ſecularium, ac diuinarum literarum ſingulari peritiâ, an ordinis monaſtici ſingulari obſeruantiâ; intimâ familiaritate colebat* (Guillel. Conqueſtor) *vt patrem venerans, verens vt præceptorem, diligens vt germanum aut prolem. Illi conſulta animæ ſuæ, illi ſpeculam quandam, unde ordinibus Eccleſiaſticis per omnem Normanniam proſpiceretur, commiſit. Potuit nempe viri talis vigilans cura, cùm maximam authoritatem ſapientiæ pariter ac ſanctitatis prærogatiua comparauit, ſecuritatem non paruam optima ſolicitudine promittere.* Hæc Pictauenſis. Mathæus Paris in vitis Abbatum S. Albani vitam deſcribens Fretherici 13. Abbat. poſt medium interſerit iſthæc: *Vocauit Rex Lanfrancum (virum literatiſſimum, & in agendis tam ſingularibus, quam Eccleſiaſticis negotijs arduis ſtrenuiſſimum) vt ipſum in Archipræſulatum ſublimaret. Ipſius namque conſilio Rex ipſe ante conqueſtum, & poſtea, omnia ſua tractabat negotia. Ipſum in omnibus habuit Rex præcipuum Conſiliarium & ſpiritualem Confeſſorem.* Bibliothecarius Malmesbur. de Pontif. Anglo. fol. 121. 2. n. 10. *Porrò Guillelmus Rex in omnibus ei* (Lanfranco) *aſſurgebat, adgaudebatque & ei & alijs, quos in bono fauore audiſſet.* Et de geſt. Anglo. lib. 3. fol. 62. *Eius conſilio Rex pronum ſe fecerat, vt nihil negandum duceret, quod is faciendum diceret &c.*

n (*Huius tam improuidæ iuſſionis cauſam aiunt, &c.*) Aliam inſuper addit cauſam idem Malmeſbur. de geſt. Pontif. in Epiſc. Oriental. Anglo. fol. 136. loquens de Herfaſto Epiſcopo Helmanenſi, his verbis: *Sed eo* (Lanfranco) *apud Beccum monachato, cum vbique ſcholares inflatis buccis dialecticam ructarent, Herfaſtus iam Vvillelmi Comitis poſteà Regis capellanus, ad famoſum gymnaſium magnâ ſociorum & equorum pompâ peruenit. Tum Lanfrancus ex prima collocutione intelligens quam propè nihil ſciret, Abecedarium ipſi expediendum appoſuit, ferociam hominis Italicâ facetiâ illudens. Quo is iratus Comitē pereffecit, vt Lanfrancus Becco Normanniáque omni ſummoueretur. Sed intercedente Dei gratia animus Vvillelmi pacatus eſt, alterque retentus; ſatagente maximè Vvillelmo filio Oſberni, &c.*

o (*Cauſa cuiuſdam Clerici nomine Berengarij*) Berengarius iſte princeps & anteſignanus Sacramentariorum Turonis natus, Archidiaconus extitit Andegauenſis Eccleſiæ. Vir ſcientiâ quidem amplâ lautâ præditus, ſed doctrinâ virulentus, peruerſus, hæreticus: cuius laudes nihilominus, & animi dotes proſecutus Hildebertus Cœnomanenſis nondū Epiſcopus metas tranſiliit veræ laudis, quòd eius quondam fuerit, vt reor, diſcipulus ac ſectator. Hæreſeos huiuſce Berengarij hiſtoria viuis depingitur coloribus à B. Lanfranco in libello de Corpore & Sang. Chriſti; & epiſt. 50. Lege ſi placet annotationes ad eamdem; necnon & à recentioribus permultis, à Cæſare Baronio potiſſimùm to. 11. Annal. Eccleſiaſt. Quare ſuperſedendum ea iterum deliberare putaui actum agere ne videar. Cæterum illius hæreſiarchæ qui ſcire voluerit educationem, hæreſis primordia, propagationem, condemnationem pluribus in conciliis, præcipuos eiuſdem expugnatores; quid de illo S. Fulbertus eius præceptor ſenſerit moribundus, ac tandem exitum, adeat Guillel. Malmesburienſem lib. 3. de geſt. Anglorum fol. 63. 64. Guitmundum Archiepiſcopum Auerſanum lib. de Sacramento Corporis & Sang. Domini: Durandum Abbatem de eadem re in Appendice ad Opera B. Lanfranci ſub finem. Adelmannum Epiſcopum Brixienſ. Epiſtolâ ad Berengarium. Cap. *Ego Berengarius*, de conſec. diſtinc. 2. Ordericum Vitalem hiſtoriæ lib. 4. ad an 1065. pag. 519. Innocentium Papam 3. cap. 10. de ſacro altaris myſterio. Nicolaum Harpsfeld. hiſtoriæ Anglo. ſeculo 11.

Pag. V. *p* (*Dicebat enim panem & vinum, &c.*) Elegantiſſimum & lectu digniſſimum antiquitatis monumentum de Veritate Corporis & Sanguinis Chriſti Domini, in Venerab. Euchariſtiæ Sacramento, Epiſtolam dico Anaſtaſij cuiuſdam monachi (ſi coniecturæ liceat indulgere) cænobij SS. Sergij & Bacchi Andegauenſis, quâ fidem ſuam profitetur, iuuerit euulgare.

Domino Geraldo Abbati olim filio, nunc Deo propitio Venerabili Patri, Frater Anaſtaſius, Domini, qui eſt, quod habet.

DE Corpore & Sanguine Domini iuſſiſti, venerande Pater, vt quidquid paruitas mea ſentit, immò quod credit, ſanctitati veſtræ patefaciat: hæc breuiter pro modulo meo ſalua fidei puritate, accipiat. Credo ſacro-ſanctum Corpus Dominicum quod in altari quotidie ex Sacerdotis officio conſecratur, omni execratâ dubitatione, veram eius carnem eſſe, quæ paſſa eſt in cruce; & verum eius ſanguinem, qui manauit ex latere, vt veritas ipſa teſtatur: *Caro mea*, inquiens, *verè & cibus, & ſanguis meus verè eſt potus. Et qui manducat carnem meam, & bibit meum ſanguinem, in me manet & ego in eo.* Ad diſcipulos cum panem porrigeret; *Hoc eſt corpus meum, quod pro vobis tradetur.* His igitur, Ioan. 6. 52. Math. 26. 26. Marc. 14. 22. Luc. 22. 19.

& huiuſcemodi verbis dominicis fidem præbens, ſicut nullum corpus aliud pro noſtra ſalute traditum præter ſuum ſcio, ita vt præfatus ſum, nullam eius aliam carnem quam quæ nata eſt de Maria Virgine, & reſurrexit de ſepulchro, manducari in remiſſionem peccatorum credo: neque alium ſanguinem bibi, quam qui profluxit de eius latere non dubito. Qui verò autumant illud poſt conſecrationem panem eſſe materialiter, & Corpus Domini figuraliter tantùm, & non veraciter: carnales carnaliter ſapientes, non parum contra fidem deſipiunt, eò quòd magis ſuis corporalibus oculis, quam veritatis atteſtationibus credunt. Quòd autem panis, & caro, ſacramentum, vel figura, tanta conſecratio dicitur, non ſolum non reprobo, verum etiam fidei ratione colligens, catholicè amplector & approbo. Panem nãque orthodoxè dici nemo qui probè ſapit,
Ioan. 6. 51. dubitat, cum eadem veritas dicat: *Ego ſum panis viuus, qui de cœlo deſcendi.* Et *panis quem ego dedero, caro mea eſt pro mundi vita.* Sacramentum verò, quia ſub earum ſpecie viſibili quæ videntur, ſecretius virtute diuina caro conſecratur, quatenus hoc ſit interiùs in veritate, quod creditur fidei virtute. Figura autem, dum aliud intelligitur, quam quod viſu corporali, & guſtu ſentitur. Quippe cùm Agnus Dei Chriſtus qui in Patris dextera gloriatur, quique iam non moritur, & mors illi vltrà non dominabitur; ob ſuæ paſſionis memoriam in myſterio tantæ immolationis immolatur. Ergo poſt tanti myſterij conſecrationem, ſic veram dominici corporis Euchariſtiam me credo ſumere, vt tamen nullo modo negem in figura, vel ſacramento eſſe. Alioquin ſi abſque ſacramento, vel figura, Dei Agnum dentibus vorari crederem, in magnum, vt ait Pater Auguſtinus, facinus incurrerem. Atqui eo vberiùs veritate fruor, quo plenius figuram, vel ſacramentum ineſſe, illuſtrante ſancto Spiritu, intueor. Hæc itaque Beatiſſime Pater, quæ dico quam pluribus Sanctorum Patrum dictis deuotiſſimè fulcirem; ni fateor, huius Epiſtolæ prolixitatem formidarem. Tra ſolummodo eximiorum doctorum teſtimonia inſeram; quatinus vobis ſatisfaciam me vel optimè credere, vel ſolerti vigilantiâ, & ſagaci perquiſitione hæc indagaſſe, cautaque intelligentiæ lance penſaſſe. Beatiſſimus namque Cyprianus ad populum, in eo opere vbi de hoc ſapido gaudio loquitur; *hoc accipite*, inquit, *in pane quod pependit in ligno; & hoc accipite in calice, quod manauit ex latere.* Hæc eadem verba & ſenſa egregius Doctor Auguſtinus in ſermonibus ad Neophytos loquutus eſt. Sanctus verò Ambroſius in eo libro quem de Sacramentis edidit, ait: *Quia ipſa eſt caro Chriſti in Sacramento, & ſanguis, quæ in cruce pependit, & fluxit è latere, & quæ ex Virgine Maria ſumpta, & non alia*, inquit, *ſed ipſa.* Ecce, Pater Gerarde habes veraciſſima veraciſſimorum teſtimonia: Si autem te ſcire delectat, quomodo alij Patres noſtri hæc eadem ſentientes concordent; quære quæ Beatus Hilarius in octauo libro de Trinitate commendat: quæ Os aureum Papa Gregorius, in dialogorum libro quarto confirmat. Quæ ſanctiſſimus Cyrillus centum quinquaginta, qui in Epheſo ſunt congregati, prædicat: quæ magnus Leo Papa in ſermone ſeptimi menſis diſputat: quæ diuinæ legis interpres Hieronymus in expoſitione Exodi pronunciat: quæ venerabilis Beda in ſermone ſuo ventilat: quæ Paſchaſius vir Catholicus de eodem Sacramento clarificat. Quæ in libro de verbis Domini; quæ in expoſitione Ioannis Euangeliſtæ ſermone vigeſimo ſexto; quæ in natale Innocentum; quæ in epiſt. ad Bonifacium Epiſcopum; quæ in libro quarto de doctrina Chriſtiana, & quæ in trigeſimi tertij Pſalmi titulo prædictus Pater Auguſtinus examinando diſputat, diſputandoque examinat: ſi diligenter quæſieris inuenies procul dubio, vt dixi, omnes concordare, & nullatenùs diſcordare. Reuera quia ab vbertate domus Domini inebriantur, nihil mirum ſi eadem ſanctè, & purè, mellito gutture eructare gloriantur. Cæterùm ſuper his, quæ te, Pater, iubente pro mea quantulacunque facultatula, pectore pleno fiduciæ, dixi; humiliter obſecro non mireris, ſi garrula Ariſtotelicorum vel Cripſippeorum argumenta trutinare, vel ex flumine Tullianæ eloquentiæ riuulum ducere, non perpendis: ſed memento quia ſimpliciter fructus carpimus in diuinæ paginæ hortulo, quorum radices glorioſè fixæ ſunt in cœlo. Vale.

Huc vſque epiſtola Anaſtaſii, ex peruetuſto codice MS. cœnobij SS. Sergij & Bacchi Andegauenſis Congregationis S. Mauri, ad Gerardum Abbatem (quod conijcio) S. Albini Andegauenſis, viuebat circa ann. 1081. Chronicum S. Albini in notis doctiſſimi Sirmondi ad Goffridi Vindocinenſ. lib. 4. epiſt. 10. *Anno 1100 obiit Girardus Abbas S. Albini V. Idus Ianuar, qui fuit Abbas.*

pp (*Litteras miſerat &c.*) En Berengarij eædem litteræ (vt quidem ſentio) ad B. Lanfrancum tum Becchi Priorem tranſmiſſæ, è codice manu exarato bibliothecæ Regiæ depromptæ.

FRATRI LANFRANCO Berengarius.

PEruenit ad me, Frater Lanfrance, quiddam auditum ab Ingelranno Carnotenſi, in quo diſſimulare non debui ammonere dilectionem tuam. Id autem eſt, diſplicere tibi, immo hæreticas habuiſſe ſententias Ioannis Scotti de Sacramento altaris, in quibus diſſentit à ſuſcepto tuo Paſchaſio. Hac ergo in re ſi ita eſt, Frater, indignum feciſti ingenio, quod tibi Deus non aſpernabile contulit, præproperam ferendo ſententiam. Nondum enim adeò ſategiſti in ſcriptura diuina cum tuis diligentioribus. Et nunc ergo, Frater, quamtumlibet rudis in illa ſcriptura vellem tantum audire de eo, ſi opportunum mihi fieret, adhibitis quibus velles, vel iudicibus congruis, vel auditoribus. Quod quamdiu non fit, non aſpernanter aſpicias quod dico. Si hæreticum habes Ioannem, cuius ſententias de Euchariſtia probamus, habendus tibi eſt hæreticus Ambroſius, Hieronymus, Auguſtinus, vt de cæteris taceam.

q (*Leone octauo*) Veriùs Nono.

r (*Hæc eadem in Synodo Vercellenni, &c.*) Vercellenſi: de quo vide B. Lanfranci libellum *de Euchariſtiæ Sacramento*, infra poſitum. Necnon & eiuſdem argumenti tractatum Guitmundi Auerſani libro 3.

ſ (*Denique in Concilio Turonenſi, &c.*) Quemadmodum proximè citati teſtantur auctores. Cui quidem Concilio interfuiſſe B. Lanfrancum, Orderic. Vital. inter cæteros fidem facit, lib. 4. hiſtor. fol. 519.

t (*Quod cum audiſſet Nicolaus 2. &c.*) Et hæc quidem à B. Lanfranco (quod ſuperiùs oſtenſum eſt) in libel. de Euchariſtiæ Sacramento deſcribuntur, referturque Berengarij confeſſio cap. 1. Nec mirum ſanè, ſi hac ipſa tempeſtate, adeo fatale monſtrum emerſerit, quandoquidem exularat probitas, peſſum ierant boni mores, & pecudum more

cœno voluptatum penè omnes, Ecclesiastici potissimum viri, conuolutabantur: atque ideo *Oportet hæreses esse*, inquit, Apostolus, *vt qui probati sunt, manifesti fiant*: pœnam etenim peccati hæresim vnanimi consensione afferunt sancti Patres. Tantis malis vt occurreret summus Ecclesiæ Pastor Nicolaus, Concilium, vices illius gerente in Galliis Stephano Cardinali, voluit celebrari. Cuius antigraphum in folio membranaceo, à codice quodam auulso, & cum blatis & tineis rixante, manu coæua exaratum, ne penitùs intereat, his annotationibus (etsi forsitan ad rem haud ita faciat) inserere non morabimur.

CONCILIVM TVRONENSE.

AB Incarnatione Domini nostri Iesu Christi anno MLX. Indictione XIII. Kal. Martij Luna * XIII.IV feria. præsidente Stephano Catholicæ vrbis Romæ Cardinali Presbytero, & Apostolicæ sedis Vicario, in Basilica sancti Mauricij, sociorumque eius, sancta Synodus, quæ ex præcepto Domini nostri beatissimi summi Pontificis, & vniuersalis Papæ Nicolai, Turonis, quæ est Metropolis Galliç, conuenit, propositis Sacro-Sanctis Euangeliis, & præmissis ad Deum intentissimè precibus, diligenti consideratione retractatis ijs, in quibus Ecclesiarum status in toto penè orbe, & maximè in Galliis vacillare, & pessundari videbatur, quæ breuiter infra placuit annecti condigna sollicitudine definiuit.

* f. X.

CAPVT I.

SAncti Spiritus auctoritate vt credimus in Calcidonensi Synodo sententia de Simoniacis prolata, sic ab omnibus obseruetur; quatinus quicunque deinceps pecunia, aut aliqua inconueniente conuentione seculari, aut quolibet modo contra canonicam censuram, Episcopatum, aut Abbatiam, aut Archidiaconatum, seu Archipresbyteratum, aut aliquam dignitatem Ecclesiasticam, siue aliquem gradum, vel ministerium, vel beneficium, quod nonnisi clericis habere sanctorum Patrum sanciuit auctoritas, dare, vel accipere, quolibet modo canonibus contrario, tentauerit: & dans à proprio decidat gradu & dignitate; & accipiens ministerium, seu beneficium malè vsurpatum, nunquam recuperaturus amittat.

CAPVT II.

SI quis aut Episcopus, aut prælatus quislibet contra præfixam regulam aliquod Ecclesiasticum ministerium, vel etiam ipsam præbendam, quæ canonica dicitur, ordinare, aut dare voluerit, liberè liceat clericis contradicere, & vicinorum Episcoporum iudicium, vel, si necesse fuerit, ipsam quoque sedem Apostolicam appellare.

CAPVT III.

ITem vt nullus Episcoporum, vel Prælatorum, aliquod nouum beneficiũ de rebus ad ius Ecclesiæ pertinentibus vlteriùs præsumat contra canones alicui vendere aut dare. Quicumque verò aliquid ad ius Ecclesiæ pertinens, sub nomine beneficij, siue quolibet modo, ab Ecclesia alienare hactenus præsumpsit, si adhuc superest, aut restituat Ecclesiæ quod malè subtraxit, aut canonica multetur sententia.

CAPVT IV.

NVllus Ecclesiam magnam, vel paruam deinceps sine consensu Episcopi, in cuius parochia est, à laïcis præsumat accipere quolibet modo; sed neque à clerico, vel monacho, seu laïco, sub precij alicuius venalitate. Quod si fecerit, & vendens, & emens eâ careat.

CAPVT V.

COnfirmamus etiam vt nonnisi in vnius ciuitatis Ecclesijs, quisquam amodò aliquod clericale officium accipiat. Quod qui præuaricatus fuerit, canonica vltione feriatur.

CAPVT VI.

PRæterea si quis Episcoporum, Presbyterorum, Diaconorum, aut Subdiaconorum, post cognitum interdictum Domini nostri Papæ Nicolai, mulieris cuiuslibet carnali detentus copula, à ministerio & beneficio altaris non cessauit, siue deinceps cognoscens prælibatum Apostolicæ sedis interdictum; aut mulierem, aut ministerium Ecclesiæ cum beneficio non statim deseruerit, nullam restitutionis in pristino gradu veniam sibi reseruasse cognoscat.

CAPVT. VII.

QVicumque autem clericorum deinceps in armis militauerint, & beneficium, & consortium clericorum amittant.

CAPVT. VIII.

QVicumque laïcorum aliquid de iis quæ ad oblationem, vel eleemosynam Ecclesiæ pertinent, siue sepulturam, siue saltem tertiam decimarum partem possidere, vendere aut sub nomine beneficij, alicui dare vlteriùs præsumpserit, anathematis gladio feriatur.

CAPVT IX.

QVicumque consanguineam suam, aut quam consanguineus suus priùs cognouerat, aut cuius sanguineam carnaliter in coniugium accepit, vel deinceps acceperit; vel postquam cognouit, non statim dimisit, aut cognoscens non dimiserit. Aut qui vxorem alterius rapuit, seu rapuerit; vel qui suam vxorẽ, sine iudicio Episcopali dimittens, aliam duxit, vel duxerit: donec se fructuosæ tradat pœnitentiæ, à Corpore & Sanguine Domini nostri Iesu Christi, & à liminibus Ecclesiç se exclusum, & alienatum, & omnimodis sicut putridum membrum à sano corpore præcisum gladio Spiritus, quod est verbum Dei, agnoscat.

CAPVT X.

QVicumqe monasticæ religionis desertor inuentus fuerit, à regno Dei, & à consortio Christianorum, sicut apostata, excludatur, & alienus existat, donec resipiscens dignè pœniteat: Simili-

ter qui eiusmodi dignè pœnitentes recipere noluerit, tertiò admonitus, si non adquieuerit, à communione fratrum suspendatur, siue sit Abbas, siue Abbatissa, donec adquiescat.

Ego Stephanus sanctæ Romanæ Ecclesię Cardinalis Sacerdos vocatus, vice Domini mei Papæ Nicolai præsidens Synodo, his Constitutionibus à nobis canonicè promulgatis, paruitatis meæ assensum præbens subscripsi. Deinde subscripserunt decem tam Archiepiscopi, quam Episcopi.

Hactenus Concilium ex Bibliotheca SS Sergij & Bacchi Andegauensis monasterij.

t (*Et eam se tenere iurauit*) Berengarij publica confessio seu iusiurandum extat cap. Ego Berengarius de consec. dist. 2. atque in fine concilij Romani sub Nicolao PP. 2. anno 1059. tum in causa Berengarij, tum maximè contra Simoniacos celebrati. Alteram confessionem coram summo Pontifice Gregorio 7. seu potius (mea sententia) partes legati in Gallia agente, Alexandri iussu, præsidenteq; concilio Turonensi, emisit Berengarius. Vtramque eidem obiicit B. Lanfrancus in lib. de Eucharist. Sacramento, post initium.

u (*Scriptum postea condidit*) Sed tandem diuinâ fauente clementiâ ad bonam frugem rediisse commonstrabimus ad epist. 51.

x (*Libellum elegantem composuit*) Id produnt scriptores omnes, quotquot de B. Lanfranco scripsere. De hocce libello ad epist 4 Porrò non modò concilia illa generalia (velut supra ostensum est) verum etiam cœtus doctissimorum virorum priuatim fuisse conuocatos, quò Berengarij hæresis refelleretur, adduceretúrque ille ipse ad Catholicam veritatem, eiusdem Berengarii ad Ascelinum, atque Ascelini
Pag. V. ad Berengarium binæ ex antiquis membranis abbatiæ Casæ-benedicti nostræ Congregationis excerptæ docent epistolę; quas, ne pereant, hisce annotationibus duximus intexendas.

EPISTOLA BERENGARII AD ASCELINVM.

Fratri Ascelino Berengarius.

Longe aliter vobis scribendum fuerat, si mihi id liberum vis diuina fecisset, quod quia non fit, scribendum vobis vtcumque putaui. Per vos igitur transiens disposueram omnino nihil agere cum quibuscumque de Eucharistia priusquam satisfacerem in eo Episcopis ad quos contendebam secundum Euangelicam & Apostolicam scripturam. Inde factum est, vt nihil pene vobis opposuerim, nihilque consenserim in colloquio illo, ad quod quam indigne tunc conueneras, vt omittã cæteros, si rem consideres, non latebit: Inde factum est, vt etiam tacuerim ad damnabilem & sacrilegam illam Vvillelmi sententiam, quam pronunciauit, omnem hominem ad mensam Dominicam debere in Pascha accedere. Vt ergo ad rem veniam, audiui nunc iactitare Vvillelmum quod negare nequiuerim hæreticum esse Ioannem Scotum; Quod falsum esse testis mihi es, si satis meministi verborum meorum, quamuis hęreticum habeas tu quoque Ioannem Scotum, quam inconsideratè, quam impiè, quam indignè sacerdotio tuo non diutius te nescire permittat, ille de quo Apostolus fidelibus promittit, *Sed & siquid aliter sapitis, & hoc vobis Deus reuelabit.* Sapis enim contra omnis naturæ rationes, contra Euangelicam & Apostolicam sententiam: si cum Paschasio sapis, in eo quod solus sibi confingit Sacramento Dominici corporis decedere panis omnino substantiam. Verba autem mea de Ioanne hæc fuerunt, non peruidisse omnia illius, sicut etiam nunc verum est. Quæ autem vidissem ad eamdem pertinentia, recitare me posse ex scriptis illorum quos pręfixeram, habendos esse hæreticos in epistola ad Lanfrancum, si Ioannes ille hæreticus haberetur. Cæterum si quid in illo viderem non satis delimatum, facile me improbaturum esse; hæc & vere dicebam & in nullam excussionem ex transitu venire contendebam propter causam superius dictam; duo tantum protulit ille, sicut nosti, vir optimus, quæ à me audita ad eum peruenerant. Conuincere ipsa verba in consecrationem panis institutam, non decedere Sacramento panis materiam, & non esse virgam Episcopalem animarum curam. Horum primus ego sicut meminisse potes, confirmaui, & ita planum est vt sufficiat hoc sentire & conuincere etiam puerulus in schola constitutus, qui vim iuncturæ verborum non instrenuè callet, de secundo, immo dixi & confirmaui & confirmo virgam illam esse animarum curam; vt facile aduertere posset, qui vellet, quid sentirem; & nunc quod apud Episcopos agere susceperam, vellem si mihi tutum fieret, saltem apud vos agere in audientia quorumcumque; sed quamdiu non possum, obsecro per nomen Domini ne falsum testem te facias quod Ioannem illum ego damnauerim: moneoque vt caueas, & ab Euangelico illo væ: vt qui tenetis clauem scientiæ ipsi non introitis, & introeuntes introire non sinitis. Memineris etiam illius propheticæ ad populum detestationis, vbi ait, Populus enim ad iracundiam prouocans est, & filij mendaces qui dicunt videntibus, nolite videre, & aspicientibus, nolite aspicere, nobis ea quæ recta sunt; Sicut ad me dixit in audientia tua Arnulphus vester, vt permitterem vos sicut instituti essetis, sentire; quamquam totus in eo sim, ne quis transgrediatur terminos Patrũ, Euangelistæ, Apostoli, Ambrosij, Augustini, Hieronymi. Quod ita se habere, si mihi fiat copia tecum agere, quantum de tua vigilantia certissimus præsumo luce clarius peruidebis. Scripsi tibi hæc vtcumque, interim opportunitatem à Domino colloquendi tibi expectans. Vale.

EPISTOLA ASCELINI AD BERENGARIVM.

Domino Berengario Frater Ascelinus.

Litteras tuas nuper lætus suscepi; sperans festinum nobis tuæ correctionis significari gaudium: quibus perlectis lætitia mea versa est in mœrorem, cum pristinum adhuc affirmare non desiteris errorem; O Deus! vbi est illa viuacitas, illa subtilitas, illa prudẽtia, quibus affatim pollere solebas? cum etiam illa quæ in colloquio nostro dicta sunt, vt maiora taceam, si non dissimulas, oblitus sis. Illam sententiam Vvillelmi dico quam pronuncias dixisse, omnem hominem in Pascha debere ad mensam dominicam accedere, quam si sic proferret, sacrilega vtique iudicari deberet: Sed hanc aliter fuisse prolatam testes sunt qui interfuerunt; Tunc enim dictum fuit; quod & nunc testificamur, omnem Christianum debere in Pascha de mensa Dominica communicare, nisi pro aliquo crimine à se perpetrato

A trato à tam salubri sequestretur conuiuio: hoc autem nullo modo fiat, nisi solo præcepto confessoris sui; alioquin claues Ecclesiæ annullantur; Sed vt ad me redeam, omni re considerata, non indignè me ad prædictum colloquium conuenisse credo; attuli enim mecum, quod quamdiu vixero, adiuuante diuina virtute, certum, indubitabile, nullisque euentibus violabile in sacrario cordis retinebo, panem scilicet & vinum in altari Spiritus sancti virtute per Sacerdotis ministerium, verum corpus, verumque sanguinem Christi effici: Quod scriptura attestante, satis euidenter probatur, si non sinistra interpretatione temeretur; Ioannem vero Scotum, nec inconsideratè, nec impiè, nec indignè sacerdotio meo habeo, B quem toto nisu totaque intentione ad hoc solum tendere video, vt mihi persuadeat, hoc videlicet quod in altari consecratur, neque verè corpus, neque verè Christi sanguinē esse, hoc autem astruere nititur ex Sanctorum Patrum opusculis quæ prauè exponit. Quorum illam sancti Gregorij orationem hîc annotari sufficiat; Perficiant in nobis tua, Domine quæsumus Sacramenta quod continent, vt quæ nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus. Quam exponendo prædictus Ioannes inter cætera nostræ fidei contraria, specie, inquit, geruntur ista, non veritate. Quod non catholicè dictum, si bene tuam vigilantiam noui, non ignoras; præsertim cum id in sæpe dicto colloquio non negaueris, quando eandem orationem cum expo- C sitione sua ex Ioannis libro recitaui, verum tunc quod & nunc obiecisti nobis te libellum illius nondum ad finem vsque perlegisse; vnde satis mirari nequimus, te tantæ scilicet prudentiæ virum tantopere laudare quod ignoras: neque enim, si noueris, te laudauisse crediderim; Nouit namque prudentia tua, sic cauenda esse verba hæreticorum, ceu pocula veneficorum, quæ prius dulciter mulcent, vt postmodum letaliter necent. Cæterum cum Paschasio aliisque catholicis, non solum sapio, sed etiam veneror, & amplector verum corpus verúmque sanguinem Christi à fidelibus in altari sumi sub specie panis & vini; sed neque hoc vt dicis contra naturæ rationes ago, neque enim aliud na- D turam dixerim quam Dei voluntatem. Quis enim sane sapiens causam rerum naturam vocet, aut non potius omnium naturarum, & ex natura sui generis nascentium voluntatem Dei esse fateatur: porro voluntas Dei tam efficax est & omnipotens, vt eius velle solum fieri sit. Ac per hoc voluisse illum aliquid fecisse: *Omnia enim quæcumque voluit Dominus fecit*; voluit autem panem & vinum quod in altari sancti Spiritus consecratione per ministerium Sacerdotis conficitur, vere suam carnem & sanguinem potentialiter creari, creando vero quotidiè mysticè immolari. Quod & ipse patenter insinuat in huius Sacramenti exordio discipulis suis E dicens; *Accipite & comedite: hoc est corpus meum*; ac ne leuiter acciperent, vel qualecumque corpus putarent; membra enim Christi dicuntur quique fideles, ac per hoc corpus: adiecit claritudinem, & ait quod pro vobis tradetur: Similiter & de calice qui pro vobis effundetur. Ecce quomodo nos instruit Redemptor noster, ecce quomodo aperit & exprimit quod corpus, quem sanguinem nobis commendet: Panem & vinum discipuli carnalibus intuebantur oculis, & audiebant à veritate: hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur, & hic sanguis meus, qui pro multis fundetur. Quid apertius? quid clarius? quid dulcius? O quam sanum astruere! quam periculosum niti refellere, quod veritas asseuerat; hoc Euangelistæ testantur, Apostoli concionantur, Sancti Doctores tractant, si recto intellectu percipiantur; Quisquis autem illorum bene dicta prauè interpretatus fuerit, quid de eis mereatur ipse viderit. Neque vero mirari, vel diffidere debemus, Deum facere posse, vt hoc quod in altari consecratur, virtute Spiritus sancti, & ministerio Sacerdotis vniatur corpori illi quod ex Maria Virgine Redemptor noster assumpsit; quippe vtrumque substantia corporea, vtrumque visibile, si reminiscimur, nos ipsos ex corporea & incorporea, ex mortali & immortali substantia esse compactos, si denique firmiter credimus diuinam humanamque naturam conuenisse personam; Edisserat mihi cinis & puluis secundi, vel tertij rationem, & tunc se sufficere credat ad primi expeditionem, *Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit?* Hæc tibi breuiter responderim, ostendens me cum Paschasio neque contra naturæ rationes, neque contra Euangelicā & Apostolicam sapere sententiā. Denique per nomē Domini me obsecras, ne faciam me falsum testem quod Ioannem nobiscum damnaueris. Quod libenter obseruabo, verum de hoc testis sum verus, quod supradictam illius expositionem in oratione Gregoriana ipsa veritate constrictus nobiscum improbasti. Ad vltimum, timeo ne illud væ Euangelicum vnde me cauere mones, in caput tuum, quod absit, retorqueatur; Clauem enim scientiæ voluens, ipse non introire videris, quoniam vniuersali Ecclesiæ dissentis, & quibus persuades quod sentis, nimirum introeundi aditum claudis. Quod vero domnus Arnulphus Cantor subiecit, videlicet vt permitteres nos sicut instituti essemus sentire bene & sapienter protulit, tuæque saluti si velles compendiose consuluit, deterruisset enim te si posset, ne per te solum, vel si qui sunt per tuos socios viam mutare litereris quam Doctores nostri tam Sancti, tam sapientes, tam Catholici, adeo rectam, adeo delimatam, adeo protritam nobis ostenderunt vt nullus qui eam tenuerit exorbiter, nullus qui non tenuerit non exorbitare nequeat. Sed hæc hactenus, nunc te familiariter exoratum velim, vt ab hac peruersa intentione desistas, neue nobis inauditas, vanasque credulitates ingeras, neue tibi tam libere committas, Euangelicæ illius gallinæ alis nutriendum te humiliter submittere non detrectes, ne præclarum illud ingenium quod tibi Deus concessit, infatuetur, & ideo foras eijciatur, & ab omnibus conculcetur. Pudeat te patrocinari librum quem Vercellis in plenaria Synodo damnatum, te quoque propter eum hæresis macula notatum audiuimus. Redi ergo precor ad Catholicam & Apostolicam traditionem vt & in te compleatur illud Apostolicum quod mihi direxisti: sed & si quid aliter sapitis, & hoc vobis Deus reuelabit.

Ascelinum Vticensem seu Monasterij S. Ebrulfi in Normania Monachum senioris nepotem Berengario coætaneum, innuere videtur noster Orderic. Vitalis lib. 6. hist. pag. 623. descriptâ illius cœnobij deuastatione, hæc subdit: *Ascelinus vero senex Vticensem eremum cum paucis pauperibus incolis incoluit, & Ascelinum nepotem suum, atque Guithertum de Gaceio, & Haimonem de Telleia, aliosque pueros enutriuit: & communes literas, vt in illo loco quotidianum Deo seruitium exsoluerent, docuit.* Sed vero Berengarij epistola ad Richardum quemdam monachum memoratur; vbi inter alia sic de Ascelino effatur: *Propter Ascelinum dico, qui B. Augu-*

ſtini verba ad prauitatem ſui erroris detorquere non A *timuit, ſicut quidam compatriota illius, qui apud Pictauum inter diſcutientes B. Auguſtini ſententiam, &c.* Hæc ex MS. Bibliothecæ Regiæ. Quibus verbis non ita obſcurè Aſcelinum, opinor, Pictauenſem notat. De Guillelmo autem nihil eſt quod auſim aſſerere, Verum ſi conijci liceat, dicam illum ipſum Guillelmum eſſe, qui & Abbas Cormelienſis poſtea fuit, cuius B. Lanfrancus meminit ſupra: & ad quem ſcribit epiſtolam 57.

y (*Quod antiquitas Cadomum nuncupabat*) Cadomum, gallicè *Caen*, vrbs eſt ampla, atque literarum academiâ celebris, in Normannia inferiori ſita. Emendatiùs, expreſſiúſque dici Campidomum B Cenalis lib. 2. de re Gallica, perioche 4. demonſtrat. Scriptorum tamen authoritas, necnon vulgi vſus inualuit, vt concisiùs Cadomum dicatur.

Porrò huiuſce vrbis nobiliſſimæ elegantiam ex doctiſſimo Papirio Maſſone in fluminum Galliæ deſcriptione, ſubijciemus. *Argentam vrbem*, inquit, *quinque leucis remotam petens, quæ in edito quidem loco ſita, decliuis tamen eſt, qua parte in Olenam deſcenditur, qui continuato curſu Cadomum præclaram vrbem Baiocaſſinæ diœceſeos interluit, ponteque iungitur è tribus fornicibus compoſito: De qua Armoricus Philippidos libro octauo.*

Villa potens, opulenta, ſitu ſpatioſa, decora
Fluminibus, pratis, & agrorum fertilitate, C
Merciferaſque rates portu capiente marino,
Seque tot Eccleſiis, domibus, & ciuibus ornans,
Vt ſe Pariſio vix annuat eſſe minorem.

Qui verò ſitum Cadomi benè excuſſerit, illam iudicabit & pulchram & amœnam ob Olenam flumen, qui bis quolibet die ob fluxum & refluxum Oceani inflatur. In quam vrbem fluuius quoque alius nomine Vdo *fluit, atque in Olenam labitur.* Lege ſi placet notas, ad epiſtolam 2. Chronic. Beccenſe ante annum 1063. pag. 3.

Pag. V. yy (*Dux vnum Monachorum*) Celebris illius Monaſterij S. Stephani nihil planè ſupereſt antiquitatis: heu! furor petulantiſſimorum, ſceleratiſſimorumque Caluiniſtarum omnia planè ędificia, ſuſque deque euertit, & chartas penè vniuerſas dilacerauit, igneve conſumpſit: Verum Religioſiſſimi ac non mediocriter eruditi viri D. de Renchy Cellerarij eiuſdem cœnobij, ac S. T. Doctoris ſtudio atque induſtria tandem reperta ſunt tabula fundationis, Priuilegia Summorum Pontificum Alexandri 2. Honorij 3. & Clementis 3. necnon & Rotradi Archiepiſcopi Rotomagenſis, & Henrici Baiocenſis Epiſcopi: quæ integra, ne diſperdantur, deſcribemus. Hæc vero ſunt apographa.

CHARTA FVNDATIONIS Abbatiæ Sancti Stephani Cadomenſis,

A GVILLELMO CONqueſtore factæ.

QVisquis Deo, ſeu pro Deo aliquid præſtat, non ipſum à ſe alienat, ſed potius in futurum cum ſpe vitæ æternæ multiplicandum conſeruat: hoc agit pia creatoris largitas, & larga eius circa creata pietas, qui cum bonorum noſtrorum non egeat; ſuus eſt enim orbis terræ, & plenitudo eius; honorari tamen de noſtra ſubſtantia, immolatique ſibi ſacrificium laudis pro noſtra ſalute deſiderat: hortatur nos vt ei ſeruiamus, tribuit quod pro collatis beneficiis ſuis ei retribuamus, quod tamen miſericors Pater, quaſi alienum ſuſcipit, quaſi noſtrum rependit, in hoc ſeculo peccata remittens, in futuro centuplum accepturis, ſeipſum, & regnum celeſte promittens. Quâ ſpe ductus Ego *Vuillelmus* Anglorum Rex, Nortmanorum & Cœnomanorum princeps, cœnobium in honorem Dei, ac beatiſſimi Protomartyris *Stephani* intra burgum, quem vulgari nomine vocant *Cadomum*, pro ſalute animæ meæ, vxoris, filiorum, ac parentum meorum diſpoſui conſtruendum. Cui loco, nè diuinæ Religionis cultura aliquando propter inopiam deſit, hoc modo ipſi impoſterum mea ſolicitudo proſpexit. Trado igitur præfato cœnobio villas iuris mei cenſum, Roz, Alamanniam, Pontem diuæ, Cathburgum cum colonis, & conditionariis, ſeu liberis hominibus, cum molendinis, aquis, pratis, paſcuis, ſiluis, ſeu omnibus reditibus, & conſuetudinibus ad eas pertinentibus, ſicut in meo dominio hactenus habui, & anteceſſores mei: & homines quidem duarum præmiſſarum villarum, videlicet cenſu, & Roz, qui francam terram non tenent, ad ſeruitium Eccleſiæ, & Monachorum ita liberos, & omninò quietos concedo, vt numquam pro aliqua ſummonitione expeditionis vel alterius cuiuſlibet rei ipſum ſeruitium intermittant; niſi ego ipſe, per me, vel per breuem meum, Abbatem ſummoneam quatenus eos nominatim mihi mittat; & hoc intra fines Nortmaniæ tantum, & nominatum tantummodò pro neceſſitate belli ab extranea gente imminentis. Partem quoque Burgi trado, in qua præfatum Monaſterium conſtructum eſt, à muro indirectum occidentem verſus, ſicut via protenditur, quâ à veteri Beati *Stephani* Monaſterio, ad vrbem Baiocenſem itur: & ea quoque via, qua itur ad Brithuuillam Sancti Michaëlis, cum terris & omnibus conſuetudinibus de eodem burgo ad me pertinentibus: excepto quod extranei mercatores de D omnibus quæ ſecundâ feriâ ibi ement, & venundabunt, tamdiu quamdiu thelonearius ad ſtationem ſuam ſedebit, & Mercatores in communi mercato erunt, theloneum miniſtris, qui Maiori burgo præerunt, apportabunt de ſingulis plauſtris, & aſinis, * quo venalia ligna ferent, lignum vnum, villarium cum omni territorio ſuo, & de eodem hominium, ſeruitia, vt ſeruientes mei, qui ibi manent, mihi * ſeruiēt, & propter ſeruitium meum non remaneat. In magno quoque burgo domum *Turſtini Legrini*; & domum molendini de *Darneſteil* cum ipſo Molendino; & Molendinum quod E fuit *Ramardi*. Hæc omnia quieta ab omni conſuetudine, de pratis iuris mei tria iugera ad hulmum pratum *Brendac*, præter ea quæ ad ſupradictas Villas * pertinebat alueum veteris vldun, à villa venintro vſque in Olnam fluuium, cum tribus molendinis in eodem factis. Terram *Vvillelmi Pauoth*, quam de me tenet Cadomi, & Cluillæ. In territorio Brithuuillæ allodium, quem *Rogerius Caluus* ibi tenet. In territorio Bracij terram *Vvillelmi Deſlanda*: Allodium quoque quod *Lupus* tenet, in Beneto & Vvalmereto, cum parte Eccleſiæ ad eum pertinente. In territorio Curlei terram *Vvillelmi Camerarij*. In territorio Balduenti vineam, cum do-

f. * quæ

f. * ſeruiunt.

f. * pertinebant.

mo vinitoris, quam *Hubertus Dapifer* de me habuit. In Barbefloth duas menſuras terræ. In territorio de Boſeual allodium *Rodulphi filij Anſeredi:* In villeriis, & in mara terram, quam ibi tenet *Vvillelmus Craſſus*. Terram quoque quam habuit *Hugo de Rozel*. In Graymulla Siluam de malo pertuiſo, & de Tortaualle, & de Folonia, & de Caiſneto, cum aquis, & terris, ſeu omnibus ad eas pertinentibus; hac conditione ſeruatâ, vt Monachi ipſius Cœnobij ipſas ſyluas nullo tempore deſtruant, vel deſtrui iubeant: propter ipſam terram colendam, ſiue inhabitandam, retentis in meo dominio ceruis, capreolis, & apris ſilueſtribus. Decimam de Fredetnaco. Seruitium de terra, quam *Boſeltinus de Dyna* tenet in villeriis, & Guarinuilla. Concedo quoque fieri ad opus præfati Monaſterij mercatum in villa cui Balte nomen eſt. In territorio Cadomi feriam trium dierum, ita vt quoties quilibet horum trium dierum in ſecunda feria emerit, totum (f.* venerit.) mercatum magni burgi ſit ſancti Stephani. In ciuitate Rothomagi concedo fieri Cellarium vnum ſuper Sequanam quietum ab omni conſuetudine: & habitantes in eo quietos: tam in terra, quam in aqua, per totam terram meam. Concedo quoque domum, cum viridario, quàm dedit eidem cœnobio, in eadem ciuitate *Bernaldus* filius *Oſpaci*. Et ſex iugera prati, quæ idem dedit ad Batpalmas; & domum quam dedit *Vvillelmus* Canonicus filius *Suenn*. In territorio Lireti hoſpitem vnum cum terra ſua; & quatuor arpentos, & dimidium de vinea & vnam acram terræ intra idem territorium. In Audura fluuio, concedo fieri Molendina duo, ita vt tantum ſpatium de aqua remaneat liberum, quatenus quoquomodo aqua ſe habeat conuenienter poſſint per illud ſpatium aſcendere, & deſcendere tam naues, quam piſces. Concedo etiam totum allodium, quod tenent *Oſmundus Aculeus* Ricardus, & Rogerius. In territorio Caluimontis ſuper diuam; & etiam totum illud quod tenent quicumque allodiarij infra leugam pontis diuæ. In terra Anglorum in Comitatu de Deuenſira manerium quod vocatur Nottham. In Comitatu de Dorſeta duo Maneria, vnum quod vocatur Francona, & aliud quod vocatur Biencona. In Comitatu de Sommerſeta In territorio Crueræ decem hiddas terræ, & Eccleſiam cum omni decima eiuſdem territorij. In Comitatu de Vulteſira Eccleſiam de Coſham cum omni terra, & decima ad eam pertinente. Concedo quoque in Comitatu de Nortflot manerium, quod vocatur Vuelles, quod dedit prædicto Cœnobio *Vvillelmus de Scocijs*, cum Eccleſia de Morthona & terra cum decima eidem Eccleſiæ pertinente in Eſſeſſa. Item concedo in Comitatu de Eſſeſſa Maneriolum, quod vocatur Panfella, & * Illundoma quandam terram, quæ fuit leureth, ſitam propè Eccleſiam ſancti Petri, quietam de Gelth, & Deſcot, & de omni alia conſuetudine, * quæ dedit *Vvallerannus* filius *Ramnulfi*, cum decima totius terræ ſuæ, quam habet in Anglia, tam pro anima ſua, quam pro mea. (f. * in Lundonia.) (f. * quam.) Signum † *Vvillelmi* Regis. Signum † *Malthidis* Reginæ. S. *Ioannis* † Archiepiſcopi. S. *Roberti* † Comitis filij Regis. S. *Vvillelmi* † Comitis filij Regis. Signum *Lanfranci* † Archiepiſcopi. S. Odonis. † Baiocenſis Epiſcopi. S. *Hugonis* † Lexouienſis Epiſcopi. Signum *Giſleberti* † Ebroicenſis Epiſcopi. S. *Roberti* † Sagienſis Epiſcopi. S. *Michaelis* † Abrincenſis Epiſcopi. S. *Gauffridi* † Conſtantienſis Epiſcopi. S. *Roberti* † Comitis de Moretomo. S. *Rogeri* † Comitis de Monte Gomerico. S. *Rogeri* † de Bellomonte. S. *Roberti* † Comitis de Mellent. S. *Henrici* † de Bellonte. S. *Hugonis* † de Gorniaco. S. *Vvalteri* † Giffardi. S. *Ricardi* † Abrincenſis Vicecomitis. S *Hugonis* † Comitis. S. *Vvillelmi* † Comitis Ebroicenſis. S. *Vvillelmi* † de Bretolio. S. *Roberti* † Ancenſis Comitis. S. *Roberti* † de Belleſme. S. *Hugonis* † de Montefortim. S. *Hugonis* † de Grente meſnil. S. *Nigelli* † de Conſtantino. S. *Vvillelmi* † Dunelenſis Epiſcopi. S. *Ricardi* † de Corceio. S. *Vvillelmi* † Criſpini. S. *Ingilranni* † filij Huberti. S. *Vilari* † Comitis. S. *Vvillelmi* † de Vvarenna S. *Henrici* * de Ferrarij. (f. * Ferrarius.)

Priuilegium Honorij III. ſiue Alexandri II.

Quo Monaſterium S. Stephani Cadomenſis, à iuriſdictione Epiſcopali eximitur.

HOnorius Epiſcopus ſeruus ſeruorum Dei dilectis filiis Abbati, & Conuentui Cadomenſi, Baiocenſis diœceſis, ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Deuotioni veſtræ volumus eſſe notum, quod nos iuxta veſtrarum precum inſtantiam priuilegium bonæ memoriæ *Alexandri* Papæ 2. prædeceſſoris noſtri, ſicut in eius proſpeximus contineri regeſto, de fratrum noſtrorum conſilio, de verbo ad verbum fecimus præſentibus annotari: cuius priuilegij tenor talis eſt. *Alexander* Epiſcopus ſeruus ſeruorum Dei, dilecto in Chriſto filio *Lanfranco* Abbati, ſuiſque ſucceſſoribus regulariter promouendis in perpetuum. Quiſquis diuinâ inſpiratione compunctus, relictis ſeculi huius actionibus, ad Deum conuerti feſtinat, ita cum charitate ab Apoſtolica ſede, cui licet indigni præſidemus, ſuſcipiendus eſt, & blandis per omnia conſolationibus refouendus, vt in ea: quam elegit, Deo adiuuante, delectetur conuerſatione perſiſtere; & quod ſemel cepit vſque in finem irreprehenſibiliter, valeat exhibere. Vnde quia Chariſſime fili *Lanfrance* Abbas, in tantam te excreuiſſe religionem cognoſcimus, vt non ſolum de propria ſalute ſtudioſus exiſteres, yerum etiam communem vitam eligentibus (Nota.) Monaſterium conſtrueres, ac forma religionis prouideres, inclinati precibus tuis Monaſterium tuum; quod in honorem Beati Protomartyris Stephani à glorioſo *Vvillelmo* Principe Normanorum, ac victorioſiſſimo Rege Anglorum, Cadomi conſtruitur, ac largitate poſſeſſionis ditatur, ſub tutela, & defenſione ſanctæ ſedis Apoſtolicæ recipimus: ſtatuentes nullum Eccleſiaſticâ ſeu ſeculari prædictum dignitate, in rebus, vel diſpoſitione eiuſdem Monaſterij, aliquam habere poteſtatem, ſed omne ius ipſius Monaſterij ad ſollicitudinis tuæ, tuorumque ſucceſſorum ſtudium decernimus pertinere. Qui nimirum ſi alicuius Epiſcopi moleſtiâ prægrauatus tu, vel ſucceſſores tui fueritis, ſanctamque Apoſtolicam ſedem appellaueritis, nulli vlteriùs Epiſcoporum liceat contra vos litem prouocare, donec cauſa veſtra ante Papam deferatur, eiuſque iudicio diffiniatur, & hac præſentis priuilegij noſtri paginâ ſtatuimus, vt Baiocenſis Epiſcopus præ qualibet Abbatis, vel Monachorum culpâ, præfatum Monaſterium non præſumat excommunicare, vel diuinum in eo officium prohibere. Quod ſi Abbas, vel congregatio ordini & profeſſionibus ſuis contraria geſſerit, & Abbas, vel ſe, vel Monachos ſuos regulariter emendare neglexerit, Baiocenſis Epiſcopus ſecreto, at-

que amicabili colloquio, vt se, vel subiectos suos A corrigat; admoneat, porro si paternæ admonitioni obedire contumaciâ pertinaci contempserit, non quidem eum Baiocensis Episcopus ad suæ Ecclesiæ synodum conuocet, sed rem ad Rothomagensem Archiepiscopum, seu ad totius Prouinciæ vniuersale Concilium perferat; vt eorum consilio, auctoritate, diffinitione, audiat, discat, accipiat, quid agi siue statui de eo oporteat: sententiâ tamen de Capitalibus Apostolicæ sedi reseruatâ. Ad quem Baiocensem Episcopum nihil aliud ipsius Monasterij pertinere decernimus, nisi Abbatis, & cæterorum qui ibidem sunt promouendi, ordinationes, sacri chrismatis donum, & Ecclesiarum dedicationes B laïcorum, qui criminalia peccata incurrerint, consilia, & pœnitentiarum iniunctiones. Si vero prænominatum Baiocensem Episcopū claruerit esse simoniacum, vel ab Apostolica sede excommunicatum, vel si ipse Episcopus alicuius malitiæ studio eorum ordinationes vltra spatium vnius mensis distulerit, tunc liberam habeant potestatem adeundi Romanum Pontificem, vel quemcumque Religiosum Episcopum elegerint. Si quis igitur temerario ausu huius nostræ sanctionis scriptum violare præsumpserit, auctoritate Beatorum Apostolorum Petri & Pauli, sciat se innodatum vinculo excommunicationis, quousque dignos pœnitentiæ fructus sanctæ Apostolicæ sedi repræsentauerit.

Eiusdem Honorij literæ, quibus immunitates confirmat cœnobij S. Stephani Cadomensis.

Honorius Episcopus seruus seruorum Dei.

RELigiosam vitam eligentibus Apostolicum conuenit adesse præsidium, ne fortè cuiuslibet temeritatis incursus, aut eos à proposito reuocet, aut robur, quod absit, sacræ Religionis infringat: ea propter, dilectissimi in Domino filij, vestris iustis D postulationibus clementer annuimus & Monasterium sancti Stephani Cadomensis, in quo diuino mancipati estis obsequio, ad exemplar fœlicis memoriæ Alexandri Papæ tertij prædecessoris nostri, cuius priuilegij tenorem in eius perspeximus contineri regesto, in ius & tutelam beati Petri, & nostram suscipimus, & præsentis scripti priuilegio communiuimus: statuentes vt quascumque possessiones, quæcumque bona idem Monasterium in præsentiarum iustè, ac canonicè possidet, aut in futurum concessione Pontificum, largitione Regum, vel principum, oblatione fidelium, seu aliis iustis modis, præstante Domino, poterit adipisci, firma vobis, vestrisque successoribus illibata permaneant. Ad E hæc prædicti Antecessoris nostri vestigiis inhærentes statuimus nullum Ecclesiastica seu sæculari prædictum dignitate in rebus, vel dispensatione Monasterij prælibati, aliquam habere præter Romanum Pontificem, potestatem: sed omne ius ipsius Monasterij ad sollicitudinis nostræ successorumque nostrorum decernimus studium pertinere. Si autem alicuius Episcopi molestia prægrauati fueritis, sanctamque Apostolicam sedem appellaueritis, donec causa vestra ad Romanū deferatur Pontificem, & ab eo, vel de mandato ipsius terminetur, nulli vlterius Episcoporum liceat contra vos litem mouere. Prohibemus etiam ne Baiocensis Episcopus pro qualibet Abbatis, vel Monachorum culpa, eos præsumat excommunicare, vel in monasterio diuinum officium prohibere. Obeunte vero te nunc eiusdem loci Abbate, vel tuorum quolibet successorum, nullus ibi astutiâ qualibet subreptionis seu malitiâ præponatur, nisi quem fratres communi assensu, vel fratrum pars sanioris consilij secundum Dei timorem, & Beati *Benedicti* Regulam prouiderint eligendum. Præterea liberas & absolutas personas è sæculo fugientes liceat vobis ad conuersionem vestram suscipere, & eas absque vllius contradictione in vestro collegio retinere. Chrisma vero, oleum sanctum, dedicationes Ecclesiarum, consecrationes altarium, ordinationes Monachorum, & Clericorum vestrorum, qui ad sacros ordines fuerint promouēdi: laïcorum etiam qui criminalia peccata incurrerint, consilia, & pœnitentiarum iniunctiones à Baiocensi suscipietis Episcopo, siquidem catholicus fuerit, & gratiam, atque communionem Apostolicæ sedis habuerit, & ea gratis, & absque vlla prauitate vobis voluerit exhibere: alioquin liceat vobis, quem malueritis Catholicum adire Antistitem, qui nostra fultus auctoritate quod postulatur indulgeat: & maximè si ordinationes Monachorum, & Clericorum vestrorum vltra vnius mensis spatium, secundum quod ab eodem Antecessore nostro statutum est, Episcopus Baiocensis distulerit. Decernimus ergo vt nulli omnino hominum C liceat præfatum Monasterium temerè perturbare, aut eius possessiones auferre, vel * Abbatias retinere, minuere, seu quibuslibet vexationibus fatigare, sed illibata omnia, & integra conseruentur eorum, pro quorum gubernatione, ac sustentatione concessa sunt vsibus omnimodis profutura, salua sedis Apostolicæ auctoritate; si qua igitur in futurum Ecclesiastica, secularisue persona, hanc nostræ constitutionis paginam sciens contra eam temere venire tentauerit secundò, tertióue commonita nisi præsumptionem suam dignâ satisfactione correxerit, potestatis, honorisque sui dignitate careat, reamque se diuino iudicio existat de perpetrata iniquitate cognoscat; & à sacratissimo corpore ac sanguine D Dei, & Domini Redemptoris nostri Iesu Christi aliena fiat; atque in extremo examine districtè subiaceat vltioni. Cunctis autem eidem loco sua iura seruantibus sit pax Domini nostri Iesu Christi, quatenus & hîc fructum bonæ actionis percipiant, & apud districtum Iudicem præmia æternæ pacis inueniant. Amen.

f. * Abbatiam.

Ego *Honorius* Catholicæ Ecclesiæ Episcopus.

† Ego *Guido* Prænestrin. Episcopus.

† Ego Octauianus Sanctorum Sergij, & Bacchi Diaconus Cardinalis.

† Ego Stephanus Basilicæ duodecim Apostolorum Presbyter.

† Ego Gregorius ....Presbyter.

BENE VALETE

Datum Laterani per manum Vvillelmi sanctæ Romanæ Ecclesiæ Vice-cancellarij III. Idus Iunii, Indictione IX. Incarnationis Dom. an. MCCXXI. Pontificatus vero Domini Honorij Papæ in anno quinto.

Priuilegium Clementis Papæ VI.

Quo S. Stephani Cadomensis Abbatibus insignia Pontificalia permittit.

CLEMENS seruus seruorum Dei ad perpetuam rei memoriam sanctæ Romanæ Ecclesię matris Ecclesiarum omnium & magistrę, licet immeriti regimini præsidentes, earum statum libenter honoris impendiis promouemus, & quæ dubietatis anfractu materiam litigiorum eis pro tempore possent inferre, declarando quantum nobis possibile redditur, summouemus. B Dudum siquidem dilectorum filiorum *Roberti* Abbatis, & Conuentus Monasterij sancti *Stephani* de Cadomo ordinis sancti Benedicti *Baiocensis* diœcesis, insinuatione percepto quod præfatum Monasterium inter alia partium illarum Monasteria erat nobile, & insigne, & in eo magna pars capitis gloriosissimi protomartyris præfati sancti *Stephani*, nec non capitis beatæ *Margaretæ* Martyris, prout in illis partibus communis fidelium opinio asserebat; multæque aliorum sanctorum reliquiæ honorabiliter seruabantur: propter quæ ad ipsum Monasterium sæpius vndique cum magna deuotione confluebat multitudo fidelium copiosa: eratque etiam in dicto Monasterio C corpus recolendæ memoriæ *Guillelmi* Regis Angliæ Principalis eiusdem Monasterij fundatoris venerabiliter tumulatum; qui dudum existens Dux Normaniæ cœpit regnum Angliæ vi armorum: dicti quoque Abbas & Conuentus in eodem Monasterio, ac tredecim parrochialibus Ecclesijs & locis earum, ac capellis eis adiacentibus legitimè haberent, & possiderent, ac habuissent & possedissent hactenus, tam ipsi quam eorum prædecessores continuò, liberè, pacificè, & quietè, & à tanto tempore, cuius initij memoria non extabat, iurisdictionem spiritualem, & Ecclesiasticam, ac correctionem in Clericos, & personas Ecclesiasticas delinquentes ibidem: à qua quidem iurisdictione, & eo- D rum officiali, non ad Episcopalem, sed Rothomagensem eorum metropoliticam, seu ad Apostolicam sedem consuetum erat, & fuerat, regulariter à dicto tempore hactenus appellari. Necnon dictarum Ecclesiarum collatio, earumque curæ commissio, visitatio, & procuratio ad Abbatem, & Conuentum pertinebant. Eosdem nos volentes tam personam Roberti Abbatis ipsius multiplicium virtutum meritis & sinceræ dilectionis, quam ad nos & Romanam gerebat, prout gerit Ecclesiam affectu feruenti, exigentibus; quam Monasterium prędictos, consideratione præmissorum specialibus priuilegiis, & honoris impendiis decorare, eorumdem Robderti Abbatis, & Conuentus in hac parte E supplicationibus inclinati eidem Roberto Abbati, & successoribus suis Abbatibus eiusdem Monasterij, qui essent pro tempore, vt idem Robertus, & illi mitris aureis, siue deauratis, laminas, & gemmas habentibus, & aurificiatis, & planis, anuuloque & sandaliis, & aliis Pontificalibus insigniis in Missarum, & horarum aliarum solemniis, temporibus congruis vbicumque, præterquam in Conciliis Prouincialibus, & synodis Episcopalibus: necnon in ijsdem Conciliis, & Synodis huiusmodi, planis mitris vti perpetuò; necnon in Monasterio, Ecclesiis, ac locis Ecclesiarum prædictis in Missa, Vesperis, & Matutinis, & mensa benedictionem solennem facere, & impendere etiam perpetuò liberè valerent;

A dummodo aliquis Antistes, vel legatus sedis Apostolicæ præsens non existeret: quacumque constitutione in contrarium editâ non obstante, auctoritate Apostolica de speciali gratia duximus indulgendum. Et ad indicium huiusmodi à sede prædicta obtenti priuilegij, volumus quod dicti Abbas, & Conuentus nobis, nostrisque successoribus, singulis bienniis persoluerent vná vnciá auri. Cum autem sicut eiusdem Roberti Abbatis nobis exhibita petitio continebat, ab aliqubus reuocetur in dubium in huiusmodi clausula, *dummodo aliquis Antistes, vel Legatus sedis Apostolicæ præsens non existeret*, ad omnes præcedentes clausulas referatur nobis idem Abbas humiliter supplicauit vt dubium huiusmodi declarare, ac etiamsi, & in quantum opus fuerit, quoad alba Pontificalia per Robertum Abbatem, & successores suos prædictos in eisdem Conciliis, & Synodis deferenda concessionem huiusmodi ampliare, prouidere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos itaque ad omnem dubietatis scrupulum auferendum, tenore præsentium declaramus, nostræ intentionis fuisse & esse, vt Abbas & successores ipsius prædicti, mitris aureis, siue deauratis, laminas, & gemmas habentibus, ac aurifrisiatis & planis, annulisque, & sandaliis, ac aliis Pontificalibus insigniis, horis ad hæc aptis, vbicumque, etiam in præsentia diœcesani, vel cuiuslibet alterius Antistitis, præterquam in Prouincialibus Conciliis, & Synodis Episcopalibus, & in eisdem Conciliis, & Synodis planis mitris vti possint: & quod dicta clausula, *dummodo aliquis Antistites, vel Legatus sedis Apostolicæ* præsens non *existeret*, ad immediate præcedentem clausulam, videlicet de benedictione solemni tantummodo, & nullatenus ad alias præcedentes clausulas referatur. Et nihilominus eisdem Roberto Abbati, & successoribus suis prædictis, quod in eisdem Prouincialibus Conciliis, & Synodis etiam huiusmodi albis Pontificalibus perpetuò vti possint, quacumque constitutione contrariâ non obstante Concedimus tenore præsentium auctoritate Apostolica de gratia ampliori. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ declarationis, & concessionis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri & Pauli Apostolorum eius se nouerit incursurum. Datum apud villam nouam Auinionensem, die decimo Calendas Iulij, Pontificatus nostri, anno quinto.

Confirmatio immunitatum Monasterij S. Stephani Cadomensis, ab Archiepiscopo Rotomagensi concessa an. 1170.

ROTRODVS Dei gratia Rotomagensis Archiepiscopus, præsentibus & futuris salutem: plurimùm confert Ecclesiis, & Monasteriis, personis quoque tam Ecclesiasticis, quam secularibus, ea quæ illis à Catholicis viris conferuntur, ad memoriæ conseruationem litteris annotari: ne delente ea quæ facta sunt obliuione, quod stabile fuit, & ratum in quæstionem reuocetur, inde siquidem est quod piis petitionibus filiorum nostrorum *Guillelmi* Abbatis, & Conuentus sancti Stephani de Cadomo, benignum præbentes assensum in scriptum redigimus, & munimine sigilli nostri corroboramus ea quæ nouimus in Episcopatu Baiocensi

pertinere ad possessionem, & ius, & elemosynam A beati Stephani de Cadomo, tam in Ecclesiis quam in decimis, pratis, aquis, syluis, pascuis, molendinis, domibus, terris, & earum habitatoribus. Quæ etiam ab illustrissimo *Guillelmo* Rege Anglorum, Principe Normanorum, & Cœnomanorum, eidem Cœnobio cõfirmata sunt, & ab aliis nobilibus viris, & præcipuè à venerabilibus *Odone*, & *Henrico* Episcopis Baiocensibus: hæc igitur sunt, quæ à præfato cœnobio possessa cognoscimus, & in perpetuum possidenda liberè, & quietè, & absolutè à synodico debito, & circata, cæterisque consuetudinibus ad ius Episcopale pertinentibus, eidem Cœnobio concedimus, & confirmamus; videlicet Ecclesia sancti Nicolai in Burgo Cœnobij, & Ecclesia villarij, & duæ partes omnium decimarum quæ sunt B de feodo eiusdem Cœnobij, per totum territorium Cadomi, & Villarij, & Ecclesia de Breteuilla Orgoillosa, cum Capella de Petot, cum decimis, & omnibus pertinentibus suis, & Ecclesia de Alneto, & tota decima parochiæ, cum pertinentibus suis, & duæ Ecclesiæ de Allemania, & earumdem parochiarum omnes decimæ, cum pertinentiis suis, & Ecclesia de Icio, cum Capella de Bracio, & tota decima parochiæ, cum pertinentiis suis: Ecclesia etiam de Caburgo, & antiqua Capella de Burgo diuæ, & Ecclesia sanctæ Mariæ de Buisson iuxta matram villam. Præterea etiam eidem Cœnobio confirmamus iura Episcopalia in Ecclesia de Censio, scilicet Synodum, & Circatam, cæterasque consuetudines, quas in præfatis Ecclesiis idem Cœnobium habet.

Confirmat Baiocensis Episcopus priuilegia, possessiones &c. cœnobij S. Stephani Cadomensis.

HENRICVS Dei gratia Baiocensis Episcopus omnibus Christianæ Religionis cultoribus ad quos præsens carta peruenerit, perpetuam in Domino salutem. Ne in obliuionem veniant quæ geruntur vsus habet, & communis consideratio vtilitatis exposcit, vt scripturæ serie debeant annotari. Inde siquidem est quod in scriptum duximus redigenda munimine sigilli nostri corroboranda: ea quæ nouimus in diœcesi nostra pertinere ad possessionem, & ius, & eleemosynam Cœnobij Beati *Stephani* de Cadomo, tam in Ecclesiis, quam in decimis, pratis, aquis, syluis, pascuis, molendinis, domibus, terris, & earum habitatoribus: quæ etiam ab Illustrissimo *Vuillelmo* Rege Anglorum, Principe Normanorum, & Cœnomanorum, confirmata sunt, & ab aliis nobilibus viris, & præcipuè à Venerabili Odone prædecessore nostro Baiocensi Antistite. Hæc igitur sunt quæ à præfato Cœnobio possessa cognoscimus, & in perpetuum possidenda concedimus & confirmamus. Videlicet Ecclesia S. Nicolai in Burgo Cœnobij, & Ecclesia Villarij, & duæ partes omnium decimarum, quæ sunt de feodo eiusdem Cœnobij per totum territorium Cadomi, & Villarij: & Ecclesia de Tortuualle, & tota decima parrochiæ, cum pertinentiis suis: & Ecclesia de Folonia, & tota decima parrochiæ, cum pertinentiis suis: & Ecclesia de Alneto & tota decima parrochiæ cum pertinentiis suis: & Ecclesia de Breteuilla Orgoillosa, cum capella de putot, cum decimis, & omnibus pertinentiis suis: & duæ Ecclesiæ de Allemania, & earumdem parrochiarum omnes decimæ, cum pertinentiis suis: & Ecclesia de Icio, cum Capella de Brachio, & tota decima parrochiæ, cum pertinentiis suis: Ecclesia etiam de Cadburgo, & antiqua Capella de Burgo diuæ; & Ecclesia sanctæ Mariæ du Buisson iuxta matrem villam. Hac equidem Ecclesias à Synodico debito, & circata, cæterisque consuetudinibus ad ius Episcopale pertinentibus liberas, & absolutas in perpetuum permanere Cœnobio præfato concedimus, & confirmamus. Præterea etiam eidem Cœnobio confirmamus iura Episcopalia in Ecclesia de censio, scilicet Synodum & circatam, cæterasque consuetudines, quas in præfatis Ecclesiis idem Cœnobium habet. Hanc etiam dignitatem cum prædictis Cœnobium præfatum, nobis confirmantibus, obtinet vt Chrisma sanctum & oleum quod à nobis acceperit, prædictarum Ecclesiarum Presbyteris in sancto Sabbato paschæ distribuat. Clerici autem præscriptarum Ecclesiarum sic liberè & quietè veniant ad Synodum, ne sub aliqua occasione ab eis pecunia requiratur. Item prædicto Cœnobio Confirmamus processiones in sancta Pentecoste de Ceusio, & processiones de Allemania, & processiones de Icio, cum earumdem villarum membris, & adiacentiis. Confirmamus etiam prædicto Cœnobio duas partes decimarum feodij sui in Ruscauilla, & in Curleio, & Amblia, & in Petraponte, & in Bauento, in Billeio, in Vaumereto, in Granuilla, & in tota terra Rogerij Calui, & Breteuilla super Leisam. Nihilominus etiam C cœnobio præfato Concedimus, & Confirmamus has libertates de Pontificali iure iuxta statuta prædecessorum nostrorum, in vniuersis hominibus Cœnobii, in Burgo Monachorum, siue in Villario, vel alibi in territorio Cadomi, & in Venuntio, & in Francauilla habitantibus, videlicet cum alicui prædictorum hominum de peccatis criminalibus, & vel non criminalibus, siue de aliquibus forisfacturis conuicti, vel confessi fuerint, si pecunia inde exigenda fuerit, Abbati vel Monachis prædicti Cœnobij persoluatur. De non Criminalibus vero pœnitentiam iniungere, in arbitrio Monachorum consistat. Cum autem quippiam de criminali aliquo culpabilis reputabitur, non ipse ab Archidiacono D Baiocensi in placitum trahetur, vel citabitur, sed ipse Archidiaconus Abbati vel Priori eiusdem Cœnobij denunciabit, & ille cui ita crimen imponetur, ex parte Abbatis ammonitus, ad diem conuenienter statutum coram Abbate, vel aliqua ex parte Abbatis, & coram Archidiacono apparebit in ipsa parrochia in qua manebit, & ipsis præsentibus veritas rei disquiratur: & si inde iudicium portandum prodierit, vel cognitio peccati patuerit, Baiocensis Ecclesia, vt decet, requiratur, vel causa examinationis, vel gratia consequendæ reconciliationis. Easdem etiam libertates de iure Episcopali confirmamus prædicto Cœnobio in vniuersis hominibus de Ros, E & in vniuersis hominibus de Censio & in vniuersis hominibus de Allemania & in membris eiusdem, scilicet stauellis: similiter & in vniuersis hominibus de Icio, & de Bracio, & de Fulberfolia, de Burgesbu, & de Hogo, & de toto Caburgo, & de Burgo Diuæ, vsque ad pontellum qui diuidit Baiocensem Episcopatum à Luxouiensi, & in omnibus illis qui sunt de parrochia de Tortaualle, & de Folonia, & in illis quos habet prædictum Cœnobium in Houetot, & in omnibus habitantibus in syluis Monachorum, siue in pertinentiis earum, & in tota teneura de Tortaualle, & etiam in hominibus quos habet idem Cœnobium in Ruscauilla, & in Curleio, & in Siccauilla, & in Granuilla, & in Bauento, & in tota terra Rogerij Calui de Breteuilla, super Leisam,

& in tota terra Louet de Billeio, & in Vaumereto cum parte Eccleſiæ quæ ad ipſum pertinebat, & in villa de *Buſſon*. Eaidem etiam libertates de iure Pontificali Cœnobio præfato confirmamus in vniuerſis hominibus de tota terra, quam tenuerunt Ranulfus Vicecomes, & Robertus Bertrannus in Breteuilla Orgoilloſa, cum pertinentiis ſuis. Prædictas etiam libertates de iure Pontificali prædicto Cœnobio confirmamus in ſubſcriptis poſſeſſionibus, villis, pratis, aquis, molendinis, ſyluis, paſcuis, terris, & quibuſlibet hominibus: ſi forisfactura contigerit videlicet in tota terra quam *Milo* dedit filiæ ſuæ Beatrici in coniugium in Venuntio, & in duodecim iugeribus terræ quam emit Abbas *Lanfrancus*, in eodem Venuntio, & in pratis, quæ vendidit *Vvillelmus de Corcella* præfato Abbati, de feodo noſtro, & in terra de toto Ros præter Eccleſiam, & in terra de toto ceuſio cum Eccleſia, & in terra quam tenuit *Grimaldus* in Allemania, & in membris eius, ſcilicet ſtauellis, Icio, Fulberfolia, Burgesbu, & in domo *Rogerij*, & in dimidia acra terræ de hogo, & in terra quam tenuit *Vvillelmus de Landa* in Bracio, & in terra de toto Caburgo, & de Burgo diuæ vſque ad pontellum ſupraſcriptum, & in ſyluis de malo pertuſo, Tortaualle, Folonia, Caineto cum terris & aquis quæ eiſdem ſyluis pertinẽt, & in duobus molendinis in maiori burgo Cadomi, & in vinea cum domo vinitoris in Bauento, & in tota terra, quam dedit prædicto Cœnobio Filines *Herfredi* in Bauento, & in terra vnius carucæ, quam vendidit *Rodolphus* filius *Conſtantini* in eodem, & in viginti iugeribus terræ quæ dedit *Aſcelines de Abouenilla*, & in quinque iugeribus terræ, quam dedit *Serlo Mariſcallus* in eodem, & in terra quam tenuit *Richardus Goiz* in Ruſcauilla, & in terra quam tenuit *Vvellelmus Camerarius* in Curleio, & in duodecim iugeribus terræ, quam *Serlo* Monachis vendidit in eodem Curleio & in tota terra quam tenuerunt *Ranulfus* Vicecomes, & *Robertus Bertramus* in Breteuilla Orgoilloſa cum pertinentiis ſuis, & in domo, & in terra *Anſchitili Vvaragnonis* in *honetot*, & in molendino vno ſuper Leiſam, cum dimidia acra terræ, & inſula modica quæ eidem molendino proxima eſt, & in tota terra *Rogery Calui* de Breteuilla ſuper Leiſam, & in dimidia acra quam dedit *Rogerius* filius *Berſad*, & in terra Loüet, quam vendidit Lanfranco in Bileto, & Vaumereto, & in terra *Hugonis*, quæ eſt vnius carrucæ in Matreuilla, & in duodecim iugeribus terræ, quam donauit vxor *Roberti Baliſtary* in ſiccauilla, & in terra quam tenuit *Hugo de Roſello* in Granuilla, & in Groceio. Præterea etiam prædicto Cœnobio confirmamus conſuetudinem plauſtrorum, quæ de Biſacia ad Cadomum venalia ligna ferunt, poſtquam intra leugam prædicti Burgi intrauerint: Cenſum etiam, & omnem cõſuetudinem omnium domorum, ad Baiocenſis Eccleſiæ ius pertinentium quæ in burgo Monaſterij ſunt, quicumque etiam de maiori, Burgo cuius ſepultura ad ius Epiſcopi ſanctæ Mariæ Baiocenſis pertinet, in Cimiterio præteriti Cænobij ſepeliri petierit, liberrimam ex prædeceſſorum noſtrorum conceſſione, & noſtra, abſque omni contradictione poteſtatem habeat: ſi autem aliquem mortuum quis illuc transferre voluerit, qui viuens non requiſierit, hoc concedimus fieri cum licentia miniſtri noſtri. Cum ſupradictis etiam confirmamus ſæpe dicto Cœnobio decem ſexta bladi, quatuor frumenti, & tria hordei, & tria auenæ, quæ habet idem Cœnobium in decima ſancti Vvandregiſilij apud Cenet annuatim, ex donatione Odelinę nobilis Matronæ & famulatricis *Vvillelmi* Regis Anglorum. Confirmamus etiam eidem Cœnobio decimam de feodo *Rogerij Calui* in Breteuilla ſuper Leiſam, cum parte Eccleſiæ ad ipſum pertinente. Vt autem prædictæ libertates, & conſuetudines in Eccleſiis, & in hominibus, cæteriſque omnibus prædictis, illibatæ & inconcuſſæ, & indiminutæ omninò in perpetuum à prędeceſſoribus noſtris, nobiſque, & noſtris ſucceſſoribus ſeruarentur: *Vvillelmus* Anglorum Rex, & Princeps Normanorum, & Cœnomanorum dedit Eccleſiæ ſanctæ *Mariæ* Baiocenſis, in dedicatione ipſius, & Epiſcopo Odoni, & ſucceſſoribus eius, ſyluam quam Elam vocant perpetuo iure poſſidendam. Nos itaque omnia ſupra ſcripta prædicto Cœnobio in hac Chartæ noſtræ confirmatione communimus, & auctoritate ſigilli noſtri eadem corroborantes confirmamus: prędeceſſores noſtros videlicet bonę memorię Odonem, cœteroſque in hoc imitantes, qui ſimili prærogatiuâ prędictum Cœnobium munierunt. Hæc autem facta ſunt anno ab Incarnatione Domini, milleſimo centeſimo lxxij. Vvillelmo Abbate memorando viro honeſtæ vitæ, & conſummati teſtimonij Cœnobio beati Stephani de Cadomo præſidente, his teſtibus, *Thomâ* Archidiacono Baiocenſi, & *Galtero* Archidiacono Baiocenſi, *Stephano* Archidiacono Baiocenſi, Magiſtro *Hunfrido Bone*, Magiſtro *Rannulfo*, Magiſtro *Acio*, *Henrico de Sar* Canonicis, *Richardo* Archidiacono Cadomi, Ioanne Presbytero, *Roberto* Sacriſta Cadomi.

Elenchum porro Abbatum celeberrimæ S. Stephani Cadomenſis à doctiſſimo Ioanne *le Preuoſt* communicatum ſi exhibuero, improbabit, vt reor, nemo.

SERIES ABBATVM S. Stephani Cadomenſis.

1. LAnfrancus, Italus, ex Beccenſi Monacho, poſtea Archiepiſcopus Cantuarienſis.
2. Guillelmus 1, Bona-anima, Rutbodi Epiſcopi Sagienſis filius, ex Canonico Rotomagenſi Archidiacono Monachus Beccenſis, poſteâ Archiepiſcopus Rotomangenſis.
3. Giſlebertus, in exequiis Guillelmi Regis 1087. cuius meminit S. Anſelmus lib. 2. epiſt. 44.
4. Robertus. Obiit Faleſiæ A. C. 1107. in conuentu procerum, Henrico 1. Rego præſente.
5. * Tuſtinus.
6. Eudo. Obiit 1140.
7. Adamus 1. vel Alanus Obiit A. C. 1151.
8. Petrus 1. Obiit 1156.
9. Guillelmus 2. Obiit 1179.
10. Petrus 2. Obiit 1193.
11. Robertus. Obiit 1196. De eo Guil. Neubrig. de reb. Angl. lib. 5. cap. 19.
12. Sampſon. Obiit 1214. 7. Idus Martij.
13. Odo præfuit annis 24. Obiit 1238. 3. Kal. April.
14. Adamus 2. præfuit annis 16. aliis Alanus. Obiit 1240.
15. Nicolaus præfuit ann. 5. Obiit 1265. 3. Idus Iunij. Huc vſque Chronic. S. Stephani.
16. Guillelmus 3. 1288.
17. Gaufridus. Obiit 1294.
18. Ricardus. Obiit 1305.
19. Simon de Treuieres. Obiit 1344.
20. Thomas. Obiit 1345.
21. Guillelmus 4. Obiit 1367. vel 1368.

22. Robertus 3. de Chambry. Obiit 1393. Obtinuit ius mitræ.
23. Ioannes Seneſcalli. Obiit 1401.
24. Nicolaus Millon electus 1401.
25. Guillelmus 5. Caué. Obiit 1428. intereſt Concilio Piſano 1409.
26. Hugo de Iuuigny 1439.
27. Guillelmus 6. Touſtain. Obiit 1454.
28. Petrus de Vieruille, filius Philippi Baronis de Creulli, reſignauit Carolo de Martigny, & obiit A. C. 1483. vel 1485.
29. Carolus de Martigny Epiſcopus Caſtrenſis. Obiit 1512. 8. Iulij.
30. Petrus de Martigny eius nepos, Monachus & Epiſcopus Baiocenſis. Obiit 1531. 13. Septemb.
31. Franciſcus Cardinalis de Turnono 1532.
32. Iulianus Cardinalis de Medicis 1533.
33. Alexander Cardinalis Farneſius, Tuſculan. Epiſcopus, floret 1569. Præfuit vſque ad A. C. 1577 Poſſeſſionem adierat 1543.
34. Georgius Pericard, filius Ioannis Procuratoris Generalis in Parlamento Normaniæ, per reſignationem deceſſoris. Reſignauit in gratiam ſequentis, & adeptus eſt Epiſcopatum Abrincenſem 1583.
35. Carolus d'O Dominus de la Feriere, Abbas S. Iuliani Turonenſis, Filius Ioannis Baronis d'O, iniit poſſeſſionem 1583. Obiit Pariſiis 1627.
36. Antonius de Bourbon præeſſe cœpit 1624. Obiit 1630.
37. Alfonſus Ludouicus du Pleſſis, Cardinalis Archiep. Lugdun.

Præterea vt omnibus numeris, quæ ad res huiuſce Monaſterij ſpectant, abſoluam (in quantum ſuppetit facultas, ſinitque inſtitutum noſtrum) iuuerit haud dubiè, quid aſcetæ Cadomenſes, cruris oſſe reperto Guillelmi Conqueſtoris, præſtiterint, referre. Illi nimirum vt gratos in ſuum pium ac nobiliſſimum fundatorem proderent ſeſe, nouum extrui monumentum ex atro marmore, ſummis impenſis curarunt. Cuius in latere vno antiquam de conqueſtore næniam, à ſcriptoribus multoties repetitam, quæ ſic incipit; *Qui rexit rigidos Normanos, &c.* Viſere eſt. In altero autem quod ſequitur recens Epitaphium, cuius author è cœnobitis eiuſdem Monaſterij extitit nonnullus.

HOc ſepulchrum inuictiſſimi iuxtà & Clementiſſimi Conquęſtoris Guillelmi, dum viueret, Anglorum Regis, Normãnorum Cœnomanorumque Principis, huius inſignis Abbatiæ piiſſimi fundatoris, cùm anno 1562. veſano hęreticorum furore direptum fuiſſet, pio tamdem eiuſdem Abbatię Religioſorum gratitudinis ſenſu in tam beneficum largitorem inſtauratum fuit, anno Domini 1642. domno Ioanne de Bailhache Aſceterij Protopriore.

P. D. I C . D D.

a (*Vnum Sanctimonialium in nomine & honore S. Trinitatis*) Sic tabula fundationis, quam his annotationibus adiunxiſſe vſui forſan erit aliquando: velut & fundatio ac priuilegia S. Stephani ſuperiùs poſita.

TABVLA FVNDATIONIS
Abbatiæ S S. Trinitatis Cadomenſis.

DIuinâ gratiâ ac Domini noſtri Ieſu Chriſti diſponenté clementiâ. Ego Vvillelmus Anglorum Rex, Northmannorum & Cenomannenſium Princeps, ſed & Mathildis Regina vxor mea Balduini glorioſi Flandrienſium Ducis filia; ad gloriam beatitudinis, ad præmium beatæ retributionis pio ſapientique deſiderio anhelantes: In territorio quod ab antiquis *Cadomum* appellatur, Eccleſiam in honorem ſanctæ Trinitatis pro ſalute animarum noſtrarum coædificauimus, ibique ſanctas ac religioſas feminas ſecundum inſtitutionem ſancti *Benedicti*, ſub Abbatiſſa Domino ſerui turas, in perpetuum conſtituimus: Quibus vt imposterùm vſus neceſſariarum rerum vſquequaque ſufficiat: Regiâ munificentia, opportunâ prouiſione proſpeximus. Tradidimus itaque ſanctæ Dei Eccleſiæ prænominatæ Villam quæ vocatur *Caluz* cum omnibus pertinentibus ſibi, exceptâ decimâ quæ eſt Eccleſiæ ſanctæ *Mariæ* Baiocenſis. Dedimus etiam Oiſtichan cum cunctis appenditiis ſuis, hoc excepto, quod *Robertus* ibidem tenet de Comite Moritonenſi *Vvillelmo* qui dicitur Caritas, & *Richardo* nepote eius, ſed & *Gilleberto Criſpino* annuentibus, pro pecunia quam nos eis dedimus. Præterea Villam quæ dicitur *Calfur* cum ſuis appenditiis, quam Regis conceſſu ego *Mathildis* Regina, emi à *Richardo* filio *Ranulfi* annuente *Aitordo* de *Nonant*, de cuius feodo erat. Prębuimus etiam aſſenſum donationi, quâ *Radulfus Taxo Villambargæ* donauit cum cunctis appenditiis ſuis. Cumque centum & decem acris terræ in villa *Amblida* & vno molendino in eadem Amblida pro ſorore ſua Monacha facta in Eccleſia ſupradicta. Ego *K. Mathildis* Regina redemi Villambargæ de de calumnia à filia Conanni, & terram & molendinum in Amblida redemi de calumnia à Vvaleranno filio Ragnulfi, de quorum hæreditate fuerat. Ab eodem etiam *Vvalleranno* ex conceſſu Regis, emi ego *Mathildis* Regina quinquaginta accros terræ in territorio Cadomi, & appoſitum eſt hoc ad Eccleſiam ſupradictam *Radulfo Camerario* concedente de cuius feodo erat. Super hæc donauimus & *Eſchenel* villam prædictæ Eccleſiam quam ego Regina *Mathildis* Regis conceſſu emi à filiis *Vvimundi Cufel Vvillelmo* & *Roberto*: à quo eodem Roberto ego Regina emi terram illam quam habebat in Hetrufiuilla & Domini mei Regis conceſſu appoſita eſt Eccleſiæ. Item annuente Domino meo Rege emi à *Richardo* filio *Herleuuini* illas terras, quas tenebat in taxilli, & in Monte Boani eo tenore quod ipſe *Ricardus*, de Eccleſia eas teneret in vita ſua, & poſt obitum eius in ſua poſſeſſione propria poſſideret Eccleſia. Item terram quam tenuit *Radulfus* filius *Alani* in Vvillon comparaui ab eodem Radulfo. Et à *Ricardo* filio *Rainfrandi* Ruſticum vnum in villa quæ dicitur Charon, & duas garbas decimæ quam habebat in eadem villa. Similiter & à *Ragnulfo de Barberiis* duas garbas decimæ quam habebat in Charon, & hæc ex conceſſu Regis Eccleſiæ appoſita ſunt. Præter hæc à *Milone Mariſcalco* & *Alethſelina* eius vxore, emi ego Mathildis Regina terram quam habebant in Valcellis, & quod in Eccleſia, & in molendino vno eiuſdem villæ habebant, excepto quod *Beatrici* filiæ ſuæ ad coniugium ſuum largiti ſunt, quod Domino meo Rege concedente Eccleſiæ ſubſcriptum eſt. Super ea quæ dicta ſunt, ego

Vvillelmus

Vvillelmus Rex & vxor mea *Mathildis* Regina Eccleſiæ prænominatæ donauimus Burgum de Hulmo cum redditibus ſuis, *Adelisa* amitâ meâ benigniter annuente, cuius hęreditas erat; Sed & Comitiſſâ *A.* de *Albamarla* concedente, eo videlicet pacto, vt ipſa teneret in vita ſua, poſt obitum vero ſuum ad victum ſanctimonialium ſancta poſſideret Eccleſia. In territorio autem Cadomi dedimus terras illas quas de me Rege Vvillelmo tenebant Godefridus Iuuenis, *Rogerius* Coneſtabulus, *Vvillelmus Patrich.* Et intra Burgum Cadomi, vnius molendini mei decimam, & decimam furnorum ad me pertinentium, Decimam quoque de Diua de piſcibus & denariis: Similiter decimam de Diuula, & de Batvent de Sale, & denariis. Eodem modo decimam de Vvachei, & de Scocei de denariis, piſcibus, & momolendinis. Item in inſula de Gerzoi vnum molendinum, & terram duorum Francorum hominum, atque medietatem decimæ de quinque parochiis: & ſextam garbam de vna parrochia & dimidia. Sed & terram & decimas, quas *Rainoldus* Cappellanus noſter in eadem inſula de me tenebat, ipſius Rainoldi precatu, poſtquam Monachus effectus eſt Eccleſiæ prædictæ conceſſimus. In villa quæ dicitur Maintrud ſexaginta accros terræ. Et in villa Billei terram quam *Hernoſtus* Clericus ibidem tenuit, Terramque *Radulſi Billei*, pro qua recepta fuit filia *Vvillelmi* in Eccleſia *Radulſi* Camerarij, & Vvillelmi filij Theodorici eiuſque vxoris conceſſu, de quorum hereditate erat. Ad hæc addidimus prætitulatæ Eccleſiæ viginti accripennos vineæ, de quibus tres ſunt apud Liriacum cum ſex acris terræ. Apud Albam viam ſeptem quos, ego Regina emi à *Vvillelmo* de *Aillio* conceſſu *Rogerij* filij eius, & *Richardi*, Comitis Ebroicenſis, & *Anſchitilli* de *Altuillio* cóceſſu de quorum hereditate erat; apud Argẽtias ſeptem, apud Vernum tres; de iſtis tribus agripennis *Godelef* dedit duos & dimidium, cum vna domo, pro eo quod monacha facta eſt in Eccleſia prælibata; & ſoror eius alterum dimidium. Donauimus etiam medietatem villæ quæ nominatur Carpikech, quam ego Regina Domini mei Regis conceſſu comparaui ab *Eudone* filio *Thurſtini Haldup.* & à *Ragnulfo* Vicecomite. *Adelaidis K.* autem filia Thurſtini Haldup ad eamdem ſanctæ Trinitatis Eccleſiam, in qua Monacha facta eſt noſtro conceſſu, & *Ragnulpho* Vicecomite, & *Eudone* eiuſdem Adelaidis fratre annuentibus, alteram medietatem villæ Carpikech, cum medietate Eccleſiæ, & decimæ eiuſdem villæ, donauit. Sed & duas partes villæ quæ Puteus nuncupatur. Et inter Filcherolas, & Herſteruillam nouies viginti accros terræ, necnon & illam terram, quam *Oiſmelinus Theodorici* filius, & *Herbertus Folenfant* tenebant de ea in Goisbertiuilla & in Dumoldiuilla, & in Culuertiuilla. In Coiſneriis dimidium molendinum, & terram vnius carrucæ in eodem loco. In Ruſcauilla terram vnius carrucæ. In Ingulfiuilla, terram illam quam de ipſa tenuit *Anſchitillus.* In Caluauilla terram vnius carrucæ. Dedit etiam hæc eadem *Adelaidis* Fraxiniuillam, & Maiſnillem vrcelli, quas ego Mathildis Regina excambiui Eccleſiæ ſanctæ Mariæ Baiocenſi, per Odonem Eccleſiæ eiuſdem Antiſtitem, conceſſu Domini mei Regis, pro Eccleſiis cum decimis ſancti Stephani, & ſancti Martini Cadomi, ſicut *Anſchitillus* filius *Vrſ* eas tenuerat, & pro Eccleſia ſancti Georgii de Caſtro Cadomi. Stigandus quoque dedit Eccleſias Faleſiæ cum decimis: Et Eccleſiam Vvibreei cum decima, & vnum molendinum in eodem loco ſupranominatæ Eccleſiæ, pro filia ſua, ibidem Monacha facta, *Vvillelmo* de *Brutoſa*, de cuius iure erat, annuente; cui vt concederet, Ego Mathildis Regina ex conceſſu Regis dedi de pecunia mea. Sed & *Alnereaus de Moion* conceſſit eidem Eccleſiæ terram illam quam ſoror eius *Ala* habuerat in coniugio apud Ranuillam pro filia ſua, quæ Monacha facta fuerat in eadem Eccleſia, excepto quod ibidem ſanctus Leodegarius de Pratellis tenet, cuius terræ ſeruitium, Ego Regina ad opus Eccleſiæ redemi de *Huberto* de *Ria*, cuius feodum erat. *Fredeſendis* autem *Ragnulfi* Vicecomitis amita dedit eidem Eccleſiæ Osbernuillam, annuente eodem Ranulfo, de cuius feodo erat: cui Ragnulfo pro conceſſu ſuo, dedi ego Regina Mathildis de pecunia mea. Dedit idem *Ragnulfus* Eccleſiæ ſupradictæ molendinum vnum intra burgum Cadomi ſitum; & in Goisbertiuilla, terram duorum francorum hominum, pro filia ſua facta Monacha in Eccleſia. *Balduinus* filius Comitis *Giſlerberti* & vxor eius Emina, dederunt eidem Eccleſiæ, pro ſalute animarum ſuarum, Eccleſias de la Foreſt cum decimis, & ducentos accros terræ in eodem loco, quibus pro conceſſione ipſorum, Ego Regina Mathildis dedi de cenſu meo. *Murier de Guitot* pro ſalute animæ ſuæ, dedit prædictæ Eccleſiæ Osbernuillam ſupra mare ſitam, ita tamen vt in vita ſua eam teneret, & poſt mortem ſuam mater Eccleſia in ſua proprietate poſſideret, *Vvillelmo de Britholl* concedente, cui ego Regina Mathildis, dedi de pecunia mea pro conceſſione ipſius, quia de eius feodo erat. *Alberada* ſoror *Fulconis* eidem Eccleſiæ, tribuit terram quam pater ſuus dederat ei in villa quæ dicitur Guillon, annuente eodem Fulgone, quæ cum eſſet illius loci ſoror ſepulta ibidem iacet in atrio. *Belletheldis* filia *Rogerij*, quod pater ſuus donauerat ei in Vernon pro coniugio, & ipſa dedit prædictæ Eccleſiæ nepote eius annuente *Vvillelmo* de cuius honore erat, cui pro conceſſu ſuo ego Regina Mathildis, dedi de cenſu meo. *Rogerius de Molbray* dedit prædictæ Eccleſiæ terram quam ipſe habebat in Graniuilla pro filia ſua ibidem Monacha facta. *Rogerius* quoque de Monaſteriis pro matre ſua ibidem Domino ſacrata, dedit Salam cum cunctis appenditiis ſuis, & dimidiam ſiluam de Monte Alboldi, atque Monaſterium de Vals cum decima, & terram vnius carrucæ in eadem villa, & in vno molendino hoc quod habebat in proprio dominio, & terram quam *Ricardus* tenet in villa quæ dicitur Lu. *Fulcho* autẽ de *Alno* dedit eidem Eccleſiæ villam Fulebech, cum molendinis cunctiſque appenditiis, tam in planis quam in ſiluis, pro vxore ſua *Haduiſſa* in eodem cœnobio Monacha facta, annuente filio eorum *Fulcholino.* *Athſelinoc* filia *Aluredi Gigantis*, dedit Eccleſiæ prædictæ, terram quam habebat in Grandicampo, & in Goj, conceſſu *Vvillelmi* filij Aluredi, propter quem conceſſum Neptis ſua filia *Vvillelmi de Millei* ibidem facta eſt Monacha *Vvillelmus Bacco* duas partes decimæ de Bleer, & vnum ruſticum in eadem villa dedit pro ſorore ſua in eodem loco Monacha facta. *Goisfridus Lunez* duas partes decimæ de decem & octo villanis, & ſex accros terræ, in Coleuilla dedit pro filia ſua in Eccleſia facta Monacha. *Bremarus* quadraginta accros terræ in Anglicauilla, & viginti in Charon, & de dimidia decima de Charon duas garbas, & in Vvillon decimam quam emit ipſe à *Murier* ſorore *Richardi* Principis, dedit pro filia ſua in eodem Cœnobio Monacha facta. *Petrus* quod habebat in Monaſteriis dedit pro filia ſua, quæ ibi facta eſt Monacha. Odo Clericus quadraginta accros terræ in Cambis

dedit pro anima ſua, *Vvillelmi Oſuerni* filij conceſſu, de cuius feodo erat. Eccleſiam *Burnolfiuillæ* cum decima, excepto quod *Rogerius* filius *Hunfredi* ibidem tenet, dederunt homines de eadem villa pro ſalute animarum ſuarum, Epiſcopo Baiocenſi Odone præbente conſenſum. *Alberada* vxor *Radulſi Taxonis* conceſſit ſeruitium de terra quam *Fulcherius Malaherba* de ipſa tenebat in Bleduilla. *Giſla* filia Thurſtini terram quam habebat in Gray & in Dumuilla, dedit eidem Eccleſiæ pro anima ſua, conceſſu Thurſtini nepotis ſui, cuius feodum erat. Ego autem *Vvillelmus* Rex conceſſi ſeruitium illud, quod *Goisfredus* filius *Salomonis* & *Heltho* Dapifer reddebant mihi de Grai ſupradictæ Eccleſiæ. *Radulphus* filius *Al.* pro ſalute animæ ſuæ dedit terram quam habebat in Adeuilla. *Alberada Hugonis* & *Rogerij* mater, dedit, annuentibus ipſis, hoc quod habebat in Eccleſia, & in decima de Hainoluilla, & vnum accrum terræ in eadem villa pro anima ſua. *Hugo Pincerna* ſupradictæ Eccleſiæ dedit terram de Fago, ita vt ipſe teneret in vita ſua, & poſt obitum eius dicta poſſideret Eccleſia, *Radulfo de Thodenio* annuente, de honore cuius erat; cui ego Mathildis Regina pro conceſſu illo dedi de pecunia mea. *Gumnor Vvillelmi de Braioſa* mater, ſanctæ Trinitatis Monacha, dedit eidem Cœnobio terram quam habebat in Batvent, annuentibus Hugone Pincerna, & *Rogerio de Cuilli*, de quorum honore erat, cui Rogerio ego Regina Mathildis pecuniam dedi pro aſſenſu ſuo. Donauit etiam eadem *Gumnor* terras quas habebat in Roures, & in Cirreni, & in Craſſcenteuilla, & in villa, quæ dicitur Quatuor putei, *Mauricio* & *Alberada* vxore eius conceſſum præbentibus, de quorum hæreditate fuerat. *Rodbertus* filius *Anſfridi Dapiferi* terram quam habebat in Condet, & dimidia prata quæ habebat in Vviholmi, dedit pro *Auicia* vxore ſua in eadem Eccleſia Monacha facta, filiis ſuis concedentibus. *Radulfus de Aneriis* triginta ſex accros terræ quam tenebat in eadem villa Aneriis, dedit eidem Eccleſiæ, pro anima ſua, quos à *Vvillelmo de Simillei* emerat, annuente huic donationi *Vvillelmo de Colombariis*, de cuius feodo erat. *Vrſellus* dedit pro anima ſua terram quam habebat in villa ſancti Aniani. *Rodbertus Camerarius* dedit terram quam *Hadebrandus* tenebat in Louenio pro anima ſua, & pro amore ſororis ſuæ, quæ erat Monacha in Eccleſia. *Vvillelmus Camerarius* dedit vnum molendinum iuxta Chetahoil, & terram quam ibidem de Regina Mathilde tenebat. AD HÆC Epiſcopus Baiocenſis *Odo*, interueniente gratia & dilectione noſtra, prædictam ſanctæ Trinitatis Eccleſiam, cum atrio, Abbatiſſam, cum Sanctimonialibus, Omnem Clerum in eodem loco ſeruientem, Vniuerſam familiam eiuſdem Eccleſiæ cibo ſuſtentatam, ab omni exactione pecuniæ Epiſcopalium redituum, liberam eſſe concedit. Sed & Eccleſiam Beati Ægidij, cum atrio ipſius, quomodo ſupradictam liberam, & quietam; & Clericos ibidem ſeruientes, eo modo quo ſupra, liberos eſſe permittit. Præterea in ea parte burgi (extra murum videlicet Cadomi ſiti verſus Eccleſiam ſanctæ Trinitatis, quam ego *Vvillelmus* Rex prædictæ Eccleſiæ dedi) illius partis burgi parrochiam ad Eccleſiam ſancti Ægidij venire, oblationem, decimam de pecoribus, cum ſepultura, Clericos ibi ſeruientes quietè permittit habere. Sed & gablum & conſuetudinem culcitrarum, quod in eadem parte burgi habebat, Eccleſiæ ſanctæ Trinitatis aſcribit. Super ea Quicunque in his duabus Eccleſiis, & in atriis earum forisfacturam fecerit, emendationem pecuniæ, quæ ab Epiſcopali conſuetudine, pro forisfactura exigi ſolet, eiuſdem loci Abbatiſſæ, Epiſcopo eodem annuente, donabit. Quicunque autem hominum Cadomenſium in vita ſua, ſepulturam ſibi in atrio ſanctæ Trinitatis elegerit, licenter habere ſine requiſitione ſepulturæ, idem Epiſcopus à ſuo Sacerdote concedit. Et quia Baiocenſis Epiſcopus quietem libertatis, quæ dicta eſt, prædictis conceſſit Eccleſiis, dignæ recompenſationis donum præbuimus Antiſtiti eidem, & Eccleſiæ Baiocenſi. Si quis vero horum omnium quæ prędictæ ſanctæ Trinitatis Eccleſiæ data oſtenſa ſunt, temeraria præſumptione aliquando (quod abſit) violator effectus in ſua impudenti obſtinatione perſtiterit, Nouerit ille ſe Anathema factum à Domino, Sancta ac Beata fidelium omnium communione priuatum Diuino iudicio perpetualiter eſſe plectendum. Vt igitur vniuerſa hæc ſecundum quod à nobis inſtituta eſſe noſcuntur, inconcuſſa in perpetuú firmitate perdurent, aduerſum Dei Eccleſiæ inimicos; Ego *Vvillelmus* Rex priuilegium Regiæ Maieſtatis opponens, Epiſcoporum, ac Magnatum meorum, quorum nomina ſubſcripta habentur, irrefragabili atteſtatione probaui, meæque Imaginis munimento præſenti legitima ſanctione firmaui, Anno ab Incarnatione Domini milleſimo octogeſimo ſecundo, Indictione quinta, Apoſtolicæ Sedis Cathedram poſſidente Papa Gregorio ſeptimo, Regni mei ſexdecimo anno: In Francia regnante Philippo. Romanis in partibus Imperiali iure dominante Henrico.

Sig † num *Vvillelmi* Anglorum Regis. Sig † num *Mathildis* Reginæ. Signum † *Lanfranci* Archiepiſcopi. Signum † *Vvillelmi* Rothomagenſis Archiepiſcopi. Signum † *Odonis* Baiocenſis Epiſcopi. Signum † *Michaëlis* Abricenſis Epiſcopi. Signum † *Gileberti* Luxouienſis Epiſcopi. Signum † *Giſleberti* Ebroicenſis Epiſcopi. Signum † Comitis *Rothberti* Regis filij. Signum † Comitis *Guillelmi* filij Regis. Signum † *Henrici* Regis *Vvillelmi* filij. Signum Comitis *Roberti* † Moritonenſis. Signum † *Balduini* filij Comitis *Gileberti*. Signum † *Alani* Comitis. Signum † Comitis *Rogerij* de *Monte Gomerico*. Signum † *Vvillelmi de Vvarenna*. Signum † *Giſleberti Criſpini*. Signum † Rotberti *Bertranni*. Signum † Henrici de *Ferires*. Signum † *Rogerij de Bellomonte*. Signum † *Hugonis* Comitis de Ceſtra. Signum † *Ricardi* filij *Herluini*. Si † gnum *Rogerij* Pincernæ de Ibriaco. Signum † Comitis *Rotberti de Bellomonte*. Signum † *Vvillelmi* Comitis Ebroicenſis. Signum † *Hugonis Pincernæ*. Signum † *Fulgonis de Alnou*. Signum † *Rannulfi* Vicecomitis. Signum † *Vvillelmi* qui dicitur Caritas. Signum † *de Gornaio*. Signum † *Radulfi de Todenio*. Signum † *Vvillelmi de Bretoil*. Signum † *Girardi de Gornaio*. Signum † *Vvillelmi Camerarij* filij Radulfi. Signum † *Eudonis* Vicecomitis. Signum † *Ricardi de* . . . . .

Fundationi Abbatiæ ſanctę Trinitatis Cadomenſis catalogum Abbatiſſarum (dum tota eiuſdem monaſterij, nec non & Abbatiſſarum paratur hiſtoria) addere viſum eſt; quo ſpem noſtram interim in illo ſuſtentemus.

INDICVLVS ABBATISſarum SS. Trinitatis Cadomenſis.

1. MAthildis I. Obiit an. 1113.
2. Cæcilia, Guilielmi I. Anglorum Regis, & Normanorum Ducis filia. Obiit 1127.
3. Izabeth, ſeu Izabella I. de Blois, vix vnicum annum in Prælatura egit. Obiit an. 1128. circiter.
4. Beatrix I. de Huqueuille. Obiit circ. an. 1141.
5. Dionyſia d'Eſchauffou. Obiit circa an. 1160.
6. Ioanna de Coulonces.. Obiit an. 1181.
7. Mathildis II. d'Eureux. Obiit circa an. 1198.
8. Izabella II d'Iuetot. Obiit circa an. 1202.
9. Adela I. de Thibouuille. Obiit circa an. 1215.
10. Iuliana de S. Celerin. Obiit an. 1256.
11. Beatrix II. de Cambernon. Obiit 1189.
12. Amicia de Gournay. Obiit 1293
13. Mathildis III. d'Angleterre. Obiit circa an. 1298. loco Epitaphij ſuper lapidem ſepulchralem hæc verba leguntur: Mathildis filia Regis, cognomento Fortis.
14. Adela II. d'Angleterre. Obiit circa an. 1305.
15. Nicolaa I. de Goulleuaz. Obiit 1336.
16. Mathildis IV. de Queruille. Obiit circa an. 1340.
17. Georgia du Molley. Obiit 1376.
18. Maria I. de l'Orme. Obiit 1401.
19. Maria II. de Vuarinieres. Obiit 1407.
20. Margarita de Vuarinieres. Obiit 1417.
21. Agnes de Thieuille. Obiit 1422.
22. Nicolaa II. de Rupalley. Obiit 1426.
23. Maria III. de Surue. Obiit an. 1434.
24. Margarita II. de Thieuille Obiit 1441.
25. Blancha d'Auberuille. Obiit 1470.
26. Catharina I. le Viconte. Obiit 1492.
27. Renata de Bourbon. Obiit 1534.
28. Iſabella de Bourbon, creatur Abbatiſſa an. 1505. per tranſlationem ſororis ſuæ Renatæ ad Abbatiam B. Mariæ Sanctonenſis. Obiit 1531.
29. Catharina II. de Nauarre. Obiit 1532.
30. Margarita III. le Vallois, hæc anno 1539. ad Abbatiam Almeneſcenſem ſe recepit, ibique abiit è viuis an. 1543. aut circiter.
31. Ludouica de Mailly. Primùm Abbatiſſa Lylienſis propè Meledunum; deinde etiam huius Cœnobij præfecturam geſſit; priori per diſpenſationem retentâ. Obiit 1514. humilitate & obſeruantia inſignis.
32. Anna de Montmorency. Obiit 1588.
33. Magdalena de Montmorency. Obiit 1598.
34. Laurentia de Budos.

pag. VI. Ad cap. 4. ζ *(Iterum ſcholas tenuit.)* Et quidem morem iſtum in Ordine Benedictino vſitatiſſimum fuiſſe, ſcholas nimirum inſtituere, pueros cum pietate, tum literis imbuere, neminem arbitror negaturum, qui vel E per menſes aliquot hiſtorias reuoluerit. Quid vero curæ pueris fuerit adhibendum in Monaſteriis docet Regula S. Benedicti, cap. 30. 37. 45. 63. & 70. Etenim probè intelligebat vir ille ſanctiſſimus *omnium iuſtorum* (vt verbis vtar Gregorij Magni) *Spiritu plenus*, quantum vtilitatis & commodi reipublicæ Chriſtianæ obueniret ex puerorum in cœnobiis Religioſa inſtitutione. Cuius diſciplinæ erudiendi traditi ſunt ex nobili Senatorum proſapiâ complures, quos inter primas tenent SS. Maurus & Placidus, auctore D. Gregor. Dialog. lib. 2. cap. 3. Vnde & Carolus Mag. Imperator in vniuerſis imperij ſui cœnobiis ſcholas inſtaurare, & Monachos

A Magiſterio fungi iubet. Ita Conciliorum Gal. to. 2. fol. 121. præcipit id etiam Capitular. Aquiſgran. cap. 72. ibidem fol. 152. Qua de re Trithemius Hirſangienſi Chronic. in 4. Abbate eiuſdem Monaſterij Herardo. *Erat autem his temporibus* (anno 890.) *in Monaſteriis noſtri ordinis conſuetudo celeberrima, vt ſcholæ Monachorum in ſingulis penè cœnobiis, quibus non ſeculares homines, ſed Monachi moribus & eruditione præficiebantur nominatiſſimi, qui non ſolùm in diuinis ſcripturis docti eſſent, verumetiam in Mathematica, Aſtronomia, Arithmetica, Geometria, Muſica, Rhetorica, Poëſi, & in cæteris omnibus ſæcularibus literaturæ ſcientiis eruditiſſimi. Ex his multi non ſolum in Romana lingua, docti erant,* B *ſed etiam in Hebraica, Græca, & Arabica peritiſſimi, quod ex eorum opuſculis facile dignoſcitur.* At ne gratis hæc aſſerere videatur Abbas ille Trithemius, ludum videlicet literarum in Monaſteriis ſolemnem extitiſſe, teſtimonia ex antiquis, & mediis ſcriptoribus libet producere. Ex vita S. Agili primi Abbatis Resbacenſis: *Puer Agilus committitur Euſtaſio probatæ Religionis viro, ſacris literis erudiendus, cum aliis nobilium virorum filiis, qui poſtea Eccleſiarum Præſules extiterunt; Agnoaldo ſcilicet, & Vualberto * Hagnarici patrui eius* (Agili) *filiis; qui Monaſterio, quod ſoror eorum Fara in paterno ſolo inter Albam, & Mucram* (fluuios) *in loco qui Eboracus dicitur, ædificauit; conſtruendi & docendi regu-* C *lares Magiſtri claruerunt: quorum alter Lauduno Clauato, alter vero Meldenſis eſt Epiſcopus ordinatus; Achario qui Viromandorum & Nouiomenſis ac Nomacenſis Antiſtes fuit; Ragnachario qui Auguſtodunenſis Eccleſiæ Pontifex egregius emicuit: Audemaro, qui Bononiæ, & Haranoenſis oppidi Paſtor laudabilis effloruit. Denique ſicut præmemoratum Agilum carius his omnibus commendatum ſuſceperat; ita in eo præ cunctis doctrinæ ac Religionis acumen reſplenduit: nam liberalibus diſciplinis enucleatiùs imbutus multos facundiâ ſuâ erudiuit; plurimos Catholicæ fidei puritate illuſtrauit; nonnullos etiam luculentiſſimis documentis poſtpoſitâ altitudinis pompâ ſub profeſſione ſacræ Religionis idoneos red-* D *didit.* Ita MS. codex Beccenſis cœnobij. Florebat S. Agilus circa an. Domini 660. Theodotus Campidonenſis de S. Magno cap. 11. apud Caniſij antiq. Lectiones to. 4. *Conſtruxerunt* (S. Gallus & Magnoaldus) *Monaſteria miræ magnitudinis, & fratres inibi coadunatos doctrinâ & exemplo ad æternæ vitæ deſideria commutauerunt, Othmarum puerum curioſè nutrientes, atque doctrinam grammaticæ artis ſeu diuinorum librorum eum erudientes, Magiſtrum ſcholæ conſtituebant.* In vita S. Leufredi Abbatis, qui ſcholam Monaſterij S. Taurini Ebroicenſis in ſuburbio, adhuc puer frequenter adiit: *Vt autem Magiſtrum reperit*, verba ſunt codicis MS. Beccenſ. *qui ſibi operam in literarum eruditione im-* E *penderet, cum documento linguæ, morumque probitate cœpit illos* (ſodales) *anteire &c.*

al* Agnerici.

S. Venerabilis Beda Monaſterium Virenſe S. Petri in Anglia celeberrimum effecit literarum gymnaſium, de quo pluribus ſcriptores hiſt. Anglic. potiſſimum Malmesbur. Pontif. Anglo. lib. 3. fol. 154. 2. n. 30. *Apud Vuiremuth*, inquit, *Monaſterium Bedæ, & multorum literatorum virorum nobile gymnaſium.* Et lib. 1. de geſt. Reg Angl. fol. 11. Sed & de Bedæ præceptore, S. Benedicto Biſcopo doctrinâ conſpicuo, legenda eius vita ab ipſomet V. Beda conſcripta. Malmesbur. loco citato. Congregationis Anglica. Trophæorum to. 1. pag. 640. & ſeq. Verum multô ante Bedæ tempora literarum

ludi vulgares extiterant in Anglia, quemadmodum in Bibliotheca Floriacēs. fol. 431. vitæ S. Gildæ cap. 3. cernere est. Et quia de Anglia sese ingerit sermo, insignem locum appendicis ad Ingulphum prætereundum non esse existimo; vbi quatuor Monachi Gilbertus, Odo, Terricus, & Guillelmus ad locum Cotenham vocitatum propè Cantabrigiam perrexerunt: *Vnde diuersis in locis*, inquit auctor, *à se diuisi, & formam Aureliensis studij secuti, summo mane Frater Odo grammaticus & satyricus illo tempore singularis, pueris & iunioribus legebat grammaticam iuxta Prisciani doctrinam, & Remigij in eundem. Ad horam vero primam Frater Terricus acutissimus sophista Logicam Aristotelis iuxta Porphyrij, & Auerrois Isagogas, & commenta, adolescentioribus tradebat. Ad horam vero 3. Frater Vvillelmus Rhetoricam Tullij, Quintilianique flores, perorabat. Magister vero Gisiebertus omnibus dominicis diebus, & Sanctorum festis, in diuersis Ecclesiis Verbum Dei ad populum prædicans rudis in Anglicana lingua, sed expeditus in Latina, & Gallicana sua, contra Iudaïcum errorem maximè disputabat: ferialibus autem diebus, literatis & sacerdotibus ad eius auditorium specialiùs confluentibus, ante sextam horam textum sacræ paginæ exponebat &c.* Porro Aureliense siue Aurelianense studium supra appellat (ni fallor) insignem illam Floriacensis cœnobij scholam, quòd nimirum id cœnobium situm sit in territorio Aurelianensi.

Ex vita S. Frodoberti Abbatis Clodoueo 2. Francorum Regi coætanei: *Erat eo tempore prænominatum Luxouiense cœnobium in gallicis regionibus penè singulare, tam religionis apice, quam etiam in perfectione doctrinæ. Qua ex causa plurimi, quibus in vtramuis partem proficiendi feruor inerat ad eundem locum certantibus studiis vndique confluebant.* Hæc in promptuario antiquit. Tricassi. doctissimi Camuzatij. Iterum ibidem, historiæ S. Bercharij Abbat. lib. 2. fol. 94. de illo ipso Luxouiensi literarum gymnasio legere est. Itemque notis ad histor. inuentionis corporis S. Mauræ fol. 56. profert idem Camuzat. antiquum fragmentum de venerabili Aderaldo Trecensi Episcopo: *Qui puerulus* (Aderaldus) *bonæ indolis cunarum exemptus latibulis, literarum instruendus traditur studiis: nec secularibus denique commendatur scholasticis, sed Deo deuotè seruientibus Monachis &c.* Non aliis haud dubiè quam Benedictinis, solis nimirum tunc temporis cœnobiticam vitam agentibus.

Minimè est sanè quod sileam de antiquis illis Floriacensis vulgò S. Benedicti Monasterij supra Ligerim celeberrimis scholis. Aymoinus cap. 1. vitæ S. Abbonis Abbatis & Mart Bibliothec. Floriac. pag. 301 sic effatur: *Talibus ergo Abbo ortus parentibus in Floriacensi Monasterio, scholæ clericorum* (hoc est exteriori seu canonicæ vt infra obseruabimus) *Ecclesiæ S. Petri obsequentium, traditur literis imbuendus &c.* Notat in idem caput Ioannes à Bosco plus quinque millibus recenseri, & quēlibet scholasticorum didascalo suo binos codices MS. quolibet anno offerre solere: verùm isthæc vnde sumpserit cùm minimè producat, fides sit penes auctorem. Et cap. 2. *S. Abbo imbuendis præficitur scholasticis.* cap. 5. in Angliam missus in Ramesensi cœnobio docet. De Academia Floriacensi memorant etiam veteres eiusdem cœnobij consuetudines fol. 404. Bibliothecæ præfatæ, his verbis: *Conuentus autem lauatum manus vadit, & post in chorum, donec schola veniat, considebit.* Et infra vbi de processionibus: *Istos* (Diaconum & Subdiaconum) *subsequatur schola cum magistris &c.*

Non est instituti mei vt longiùs de hac re protraham sermonem; omitto frequentatas olim academias, in Gallia Sandionysianā, Corbeinsem, Cluniacensem, Sangermanam Antisiodori: in Germania Fuldensem, Salizburgensem, Sangallensem, & alias quāplurimas: In Anglia Oxoniensem, Eboracensem: In Italia Cassinensem, Viuariensem: In Belgio Duacensem, & Gerardimontensem. Cæterum plura qui de Gymnasiis Monasteriorum legere voluerit (libuit enim duntaxat nonnihil ex MS. & quæ haud quaquam sunt ad manum excerpere) adeat Antiquitates Fuldenses cap. 9. & seq. Chronic. ord. S. Benedicti to. 2. ad an. 661. & 662. Et to. 3. ad an. 791. fusè. Trophæorum Congregat. Anglicanæ tabulam 1. pag. 549. 550. & præfationem ad tab. 3 pag. 5. & seq Claudium Espencæum digres. lib. 3. cap. 12. pag. 344. Iacob. Midendorp. academiarum lib. & histor. Monast. cap. 6. Alemanicas antiquitat. Goldasti to. 1. cap. 1. Ekkehardi de casibus Monasterij S. Galli. & cap. 7. vitæ B. Notkeri eodem auctore; extat etiam hæc ipsa vita, Canisij Antiq. lect. to 6.

In collatione Abbatum Aquis sub Ludouico Pio habita cap. 45. vetitum obseruabit forsan nonnemo; *Vt schola in Monasterio non habeatur, nisi eorum qui oblati sunt*; hoc est Dei seruitio mancipati. Verum huic incommodo facili negotio ocurrebant monachi, siquidem intra Monasterij ambitum scholam instituebant duplicem pro conditione & varietate auditorum. Alteram Claustralem, in qua pueri asceticæ vitæ dicati exercebantur: alteram Canonicam siuè Claricalem, in qua pueri seculares: illa in remotiore Monasterij parte: hæc extra Monasterium in adiacenti ædificio, cui tamen & ipsi præerant cœnobitæ. Et hæc sanè scholarum partitio solemnis erat in Floriencensi cœnobio (vti supra vidimus, vbi sermo fuit de S. Abbone inibi scholæ clericorum à parentibus tradito) in Cluniacensi (quod & se vidisse in antiquis eiusdem Monasterij schedis, mihi testatus est quidam ex nostris vir doctus) maximè verò in Fuldensi, teste Ekkehardo locis citatis: *Tradant*, inquit, *post breue tempus Marcello scholæ claustri cum B. Nothkero Balbulo, & cæteris monachici habitus pueris: exteriores verò, id est Canonicæ, Isoni cum Salomone, & eius comparibus.*

a (*Consecratus est Archiepiscopus Rothomagensis*) pag. VI.
De Guillelmi electione ita MS. codex Monasterij S. Audoeni Rothomagens. de Ioanne agens Archiepiscopo: *Recessit hinc, immo processit: nam duobus ante obitum eius annis inthronizatus est Domnus Guillelmus cœnobij Cadomensis Abbas, cum Apostolica authoritate, tum regio munere, tum denique communi electione. Vir sanè & generis nobilitate elucens, morum prærogatiuâ præpollens.* Guillelmum laude prosequitur Orderic. Vital. lib. 5. hist. ad an. 1079. *Hic bonus & iucundus ac mansuetus extitit, gregemque sibi diuinitùs commissum XXXII. annis custodiuit. Matricem basilicam omnimodis ornatibus cultui diuino necessariis locupletauit: claustrum Episcopij domosque conuenientes à fundamentis eleganter renouauit.* Et infra. *Monachis & clericis, omnibusque sibi subiectis vt dulcis pater blandiens profuit. Psalmis, & Hymnis & Canticis spiritualibus, sacrisque mysteriis indesinenter sese mancipauit. In vsu Ecclesiastico doctissimè instructus erat, & ad prædicandum indoctis Verbum Dei clarâ idoneáque locutione vigebat. Patientiâ & benignitate cunctos secum coessentes mulcebat; magnamque partem oneris*

sui Decanis & Presbyteris sinè inuidia distribuebat, bonosque nihilominus ad participationem honoris auidè asciscebat &c. Plura vide apud eundem Oderic. loco citato & fol. 568. ad an. 1080. Guillelm. Gemet. hist. lib. 7. cap. 28. & lib. 8. cap. 3.

b (*In ipsa ætate sententias promereri sapuit, quas gratanter iurisperiti &c.*) Immò B. Lanfrancum illo æuo leges Romanas reperisse testis est Robertus de Monte in suo Chronico nondum edito; *Lanfrancus Papiensis*, inquit, *& Garnerius socius eius reperiis apud Bononiam legibus Romanis, quas Iustinianus Imperator Romanorum ab Incarnatione Domini D.XXX. abbreuiatas emendauerat. His, inquam, repertis operam dederunt eas legere, & aliis exponere. Sed Garnerius in hoc perseuerauit, Lanfrancus verò disciplinas liberales, & literas diuinas in Galliis multos edocens, tandem Beccum venit, & ibi monachus effectus est.* Hucusque Robert. ad an. 1032.

c (*Roma caput orbis sollicitauit eum epistolis*) Leo 9. videlicet, & Gregorius 7. maximè; quemadmodum inter eorumdem epistolas cernere est.

Pagina VII. Ad cap. 5. *d* (*Prouidit subrogare Ioannem.*) Cui plures destinauit epistolas B. Lanfranc. Cantuariorum Antistes factus. De Ioanne multis infra ad epistolas 14. & 15. Cæterum de eiusmodi subrogatione paulò ampliùs Orderic. Vital. lib. 4. hist. pag. 506. his verbis: *Vir Deo deuotus* (Lanfrancus) *& humilitati studens tanti Primatus sarcinam refutauit: & sibi ad hunc apicem toto conatu Ioannem Abricatensium Præsulem præferre sategit. Porro vt canonicè fieret ista coniugatio Romam adiit, prædictæ ordinationis licentiam ab Alexandro Papa impetrauit.* Alexandri epistolam, (quâ Lanfranci petitioni annuit) Ioanni Abrincensium Episcopo missam, in veterum scriptorum testimoniis præfixis libro de officiis Ecclesiasticis, eiusdem Episcopi, reperies. Habetur iisdem fermè temporibus in Chronico MS. Cœnobij Diuionensis, haud dissimile factum Alinardi eiusdem loci Abbatis: *Diligebatur à Roberto, & Henrico Regibus* (Chronicon audis) *sed & Conradus Imperator, & eius filius Henricus Cæsar, nimio illum venerabatur affectu. Itaque Lugdunensem Cathedram tunc vacantem ei obtulit Henricus Imperator: sed Halinardus humiliter respuens, Odalricum clericum Lingonensem suasit expetendum; quem ipse pater ad sedem vsque deduxit.* Sed verò è viuis sublato Odalrico, *Imperatorem rogant* (infit idem Chronicon) *vt det Halinardum; cui non acquieuit* (Halinardus) *donec Papa Ioannes præcepit. In honore vitam duxit Angelicam &c.*

Ad cap. 6. *e* (*Congregata est ergo Synodus*) Hanc Synodum ponunt ad an. 1070. Florent. Vigorniensis ad id anni. Orderic. Vital. loco citato fol. 516. De illa ipsa Synodo Malmesburiensis Bibliothecarius de Pontif. Anglo. lib. 1. Roger. Houeden. fol. 259. 2. n. 30. edit. Londin.

f (*Deposuerunt Stigandum, cum anathemate reprobatum*) Ita authores citati, qui Stigandum multis criminibus obnoxium depingentes, rationes adferunt illius exauctorationis: atque inter alios Florent. Vigorn. coætaneus, vbi supra: *In Concilio*, ait, *Stigandus Doroberniæ Archiepiscopus degradatur tribus de causis: scilicet quia episcopatum Vvintoniensem cum Archiepiscopatu iniustè possidebat: & quia viuente Archiepiscopo Roberto, non solùm Archiepiscopatum sumpsit, sed etiam eius pallio, dum vi ab Anglia iniustè pulsus est, in Missarum celebratione aliquandiu vsus est: & postea à Benedicto, quem Sancta Romana Ecclesia excommunicauit, pallium accepit.* Robert. Mont. in præfato Chronico ad an. 1070. quòd tribus episcopatibus fuerit potitus, nimirum Halmeensi seu Noruicensi, Vvicestrensi (veriùs Vintoniensi) & Cantuariensi, exauthoratum Stigandum commemorat. Eadmerus seu Edmerus, siue etiam Edinerus lib. 1. histor. Nouorum agit de Stigando. Guillel. Pictauens. de Guillelmo primo pag. 205. 206. & 208. Orderic. Vital. vbi supra. Malmesbur. de gest. Reg. Anglo. lib. 2.

g (*Terreat exemplum istud &c.*) Temperare mihi equidem non possum, quin duo quæ aliquando legi notatu dignissima exempla, eorum qui Sacerdotium, siue Episcopatum strenuè refugerunt, in medium hîc proferam: vnum apud D. Hieronymum to. 2. epist. 60. Epiphanij Salaminæ Cypri Episcopi ad Ioannem Episc. Ierosolymitanum, de quodam monacho Sacerdotium modis omnibus declinante; sed tandem per vim est adductus ad Episcopum, & Sacerdos effectus. *Cùm igitur* (loquitur Epiphanius) *celebraretur collecta in Ecclesia villæ, quæ est iuxta monasterium nostrum, ignorantem, nullâ & penitus habentem suspicionem, per multos Diaconos apprehendi iussimus, & teneri os eius, ne fortè liberari se cupiens, adiuraret nos per nomen Christi: & primum Diaconum ordinauimus proponentes ei timorem Domini, & compellentes vt ministraret: valde quippe obnitebatur, indignum se esse contestans. Et cùm ministraret in sanctis sacrificiis ingenti difficultate, tento ore eius, ordinauimus presbyterum, &c.* Alterum refert Palladius vita 12. Lausiacæ. Adduci iusserat Timotheus Episcopus Ammonium magni Pambo discipulum, religione & doctrinâ insignem, vt Episcopus consecraretur: Sed constanter renuit ille; & dum cogeretur, arrepto forfice sinistram sibi aurem amputauit: quod Episcopo vbi renuntiatum esset: *Mihi*, infit, *si vel [illegible] adduxeritis, qui sit bonis moribus, ego eum ordinabo. Euntes ergo, eum rursus rogabant; cum ipse non pareret, aggressi eum vel vi adducere. Is autem eis iurauit dicens: si me coegeritis, etiam linguam meam excindam: eo itaque post hæc dimisso, recesserunt.* Infinita propemodum eiuscemodi exempla passim reperire est apud authores. Sic D. Ambrosium, D. Augustinum, sic Paulinum, sic Anselmum per vim inflammatæ plebis legimus presbyteros siue Episcopos factos. O si sic homines quærerentur, talesque eligerentur in Clerum, qui vocati potiùs, quam gradum lucri aut honoris gratiâ ambientes accederent, præclarè vtique cum Christianâ republicâ ageretur.

h (*Verùm inibi quantus postea extiterit fructus &c.*) De his luculenter compar B. Lanfranco Edinerus lib. 1. hist. fol. 7. *Magno semper operam dabat, & Regem Deo deuotum efficere, & religionem morum bonorum in cunctis ordinibus hominum per totum regnum renouare. Nec priuatus est desiderio suo: multùm enim illius instantiâ, atque doctrinâ per totam terram illam religio aucta est.* Non abs re ergo hæc de illo prefert Ordericus Vital hist. lib. 4. pag. 20. *Anno Dominicæ Incarnationis MLXX. Lanfrancus Cadomensium primus Abbas diuinitus Anglis institutor datus est.*

Pagina VIII. *i* (*Cœnobialis ordo qui omninò ad laicalem prolapsus fuerat dissolutionem &c.*) Non tantùm in Anglicis, disciplinam monasticam instaurauit Magnus Lanfrancus, sed etiam in Normannicis Monasteriis, cùm adhuc Becci Prioris fungeretur officio, maximè in Vticensi seu S. Ebrulfi cœnobio; teste Orderico Vitali eiusdem loci cœnobitâ, lib. 3. hist. fol. 461. *Herluinus Abbas*, inquit, *Lanfrancum Monachum, cum tribus monachis Vticum direxit; &*

per eos ſeruitium Dei, quod deciderat, inibi reſtaurari fecit. Hæc circa an. Domini 1050. Verùm quia de Anglia ſermo eſt, nonnihil ex teſte oculato Eadmero vbi ſupra, excerpamus. *Quâ prudentiâ, ait ille, & quo paternitatis officio monachos in eadem Eccleſia* (Cantuarienſi) *conſiſtentes à ſeculari vitâ in qua illos inuenit plus æquo verſari, erexerit, omnique ſanctæ conuerſationis tramite imbuerit, ac, multiplicato eorum numero, quâ eos dum vixit benignitate confouerit, cui vmquam ad plenum declarare poſſibile erit?* Mathæus Vveſtmonaſt. Flor. ad an. 1077. Vbi de Paulo Abbate S. Albani: *Per ipſum, totus ordo monaſticus in Anglia refloruit, coadiuuante Lanfranco.* Guillelm. Malmesb lib. 1. de geſt. Pontif. fol. 122. n. 3. his aſtipulatur, & tandem concludit his verbis: *Sunt hodie* (ſcilicet Cantuarienſes monachi) *ampliori, quàm vſpiam Angliæ, vt decet, numero, religione Cluniacenſibus non impares.* Plura in hunc modum vide apud Mathæi Paridis hiſt. vltimæ edit. Londonienſ. & Pariſ. in vitis Abbatum S. Albani, in vita Pauli 14 Abbatis. Iure meritò ſanè totis viribus ad ſtabiliendum diſciplinæ monaſticæ vigorem, incubuit ſanctus Lanfrancus diuino ſpiritu ductus: ſiquidem ſimulatque è recto tramite deuiauere monachi, ignorantia, vitia omnigena, hæreſis ſcaturire cœperunt, & econtrà, dum monachis cordi fuit ſtatus religioſus; vti quàm optimè & luculenter probat Cardinalis Baronius ad an 703. de ſanctiſſimo Abbate Benedicto agens, cui cognomen Biſcopus erat: *Porro eiuſmodi fundatore* (effatur ille) *propagatus eſt in Anglia mirificè monachiſmus: vt planè inſula illa, ita diuini ſpiritus imbribus irrigata, Dei eſſet paradiſus effecta; apud quam dum monaſtica viguit integra, in nulla læſa diſciplina, nulla ad eam hæreſis acceſſũ habere potuit: illâ verò laxatâ, atque ſolutâ, redacta eſt terra fructifera in ſalſuginem à malitia habitantium in ea.* Ita Baronius vtique non monachus. Perpendant hæc ſtatus monaſtici oſores illi, & ſemper calumniæ virus euomentes in eos, qui & vitâ, & moribus Deo placere cùm ſtudeant, in diſciplinâ regulari reſarciendâ omnem nauant operam, atque ad Chriſti Domini imitationem & amorem, ſæculo addictos pellicere contendunt verbo & exemplo. Audiant illi vel concilium Lateranenſe ſub Alexand. 3. part. 13. cap. 3. *Religionem ſi fortè non habemus in nobis, in aliis diligere, & fouere tenemur.*

pag. IX. Ad cap. 7. k (*Olim contemptui ab vniuerſis, & deriſui habebatur*) Ita in eius vita poſt initium, appendicis pag. 53.

l (*Abbas Vveſtmonaſterienſis Gilbertus Criſpinus.*) Quem nõnulli ob ſingularem ac multiplicem ſcientiarum notitiam, nuncupant Vniuerſalem. Gilbertum laudauimus initiò pag. 1.

m (*Abbas Cormelienſis Vvillelmus*) Tertius fuit eiuſdem cœnobij Archimandrita. De illo agit Milo ſupra; & nos perpauca attexemus ad epiſt. 57.

n (*Henricus Eccleſiæ Cantuarienſis Decanus.*) Hunc ipſum illius Eccleſiæ Priorem inuenio apud D. Anſelmum lib. 1. epiſt. 54. cui hæc inſcribitur epiſtola; veluti & lib. 2. epiſtola 44. Vir fuit omnibus Eccleſiaſticis diſciplinis inſtructus.

o (*Hernoſtus Roffenſis Eccleſiæ Epiſcopus*) De quo in epiſt. 57.

p (*Vir ſanctitate admodum reuerendus Gundulfus*) Legendæ adnotationes ad epiſt. 47.

q (*Hi iuuante Dei gratiâ in Beccenſi Eccleſiâ à Magiſtro Lanfranco edocti*) Non ſolùm quos hîc commemorat Milo Criſpinus, verùm & permultos alios haud vulgaris doctrinæ pietatiſque viros, auditores Magni Lanfranci teſtantur ſcriptores non pauci. Inſigniores autem illius diſcipuli fuere Alexander 2. Papa, atque eius nepotes, vti annotabimus in epiſtolam 2. Guillelmus 2. Abbas Cadomenſis, dein Archiepiſcopus Rothomagenſis, de quo pluribus iam ſumus præfati. Guitmundus monachus, poſtea Archiepiſcopus Auerſanus, (ac vt placet Orderico noſtro hiſt. lib. 4. pag. 524.) Cardinalis, ſcientiâ literarum eruditiſſimus [quod manifeſtum fit libris contra Berengarium editis) & Eccleſiaſticæ libertatis acerrimus propugnator, cuius geſta, multâ cum laude eſt proſecutus idem Orderic. loco citato. Fatetur porrò ſeipſum B. Lanfranci diſcipulum lib. 2. de Sacramento altaris, ante medium, his verbis: *Satis tamen mihi placeret, vt quando aliqua negligentia, vel certè miraculum nouum de tantis myſteriis accidit, id inde fieret quod mihi Magiſter meus, vir eximius ſine dubitatione credendus D. Lanfrancus, ſe puero in Italiâ factum eſſe narrauit, &c.* Inter inferiores diſcipulos minimè eſt annumerandus Magnus Iuo Carnotenſis Epiſcopus: At ne aliquibus dubitationis nonnihil ſuboriatur, ipſiſſima Roberti de Monte verba iam primũ euulgare delectat: *Mortuus eſt hoc anno, inquit, vir religioſus, & magnæ literaturæ Iuo Carnotenſis Epiſcopus. Hic dum eſſet iuuenis audiuit Magiſtrum Lanfrancum Priorem Becci, de ſecularibus, & diuinis literis tractantem in illâ famosâ ſcholâ, quam Becci tenuit: in qua multi & nobilitate ſeculari, & honeſtate morum conuenerunt viri præditi, & qui poſtea ad ſummum apicem Eccleſiaſticæ dignitatis, & religionis attigerunt. Poſtea verò idem Iuo præfuit, & profuit Conuentui Canonicorum Regularium S. Quintini Beluacenſis. Ad vltimum Epiſcopus factus rexit Eccleſiam Carnotenſem viriliter & religioſè, ferè per annos XXIII. &c.* Huc vſque Robertus in Chronico MS. ad an. M. C. XVII.

r (*Fertur annulum de digito extraxiſſe.*] Hac annulli depoſitione, non ita obſcurè ſignificare voluit, vt opinor, quanti monachos Beccenſes haberet, & nihil ſapientiæ ſuæ illis occultandum, immò tanquam filiis idoneis doctrinæ ſuæ monita, ſacramentaque ſubminiſtranda: & id quidem ex conſequentibus verbis indicare videtur. Enimvero inter cætera quæ denotat myſteria annulus Epiſcopalis, ſignum eſſe pontificalis honoris, & ſignaculum ſecretorium, docet Iſidorus cap. 48. in Exodum: *Vnde quædam minus intelligentibus occultantes* (ait ipſe) *quaſi ſub ſignaculo recondunt doctores, ne indignis quibuſque Dei ſacramenta credantur.* Rabanus Maurus lib. 1. de inſtit. Cleric. cap. 4. *Datur & annulus propter ſignum pontificalis honoris, vel ſignum ſecretorum &c.* pag. IX. Ad cap. 8.

ſ (*Cum fratribus in clauſtro ſedit Archiepiſcopus.*] Receptiſſima fuit iſta conſuetudo apud veteres cœnobitas, vt literarum ſtudio, & rebus Eccleſiaſticis operam nauarent in clauſtro. Et id moris quidem plus octo ſeculis perſeuerasse, conſtans eſt ſcriptorum ſententia: quod & peruetuſta prædicant aſceteria. Ab ingreſſu clauſtri ſæculares olim arceri probat Menardus noſter in Concordiam regularum cap. 55. fol. 808. *Et ne fratres, inquit, interturbarentur, non dabatur copia extraneis ingredi clauſtrum, niſi certis de cauſis, vt videre eſt ſtatuto 23. Petri Venerab. Statutum eſt, vt in clauſtrum, vel in reliquas regulares domos nullus clericorum, aut laïcorum ingrediatur, niſi aut cauſâ operis alicuius, aut videndi domos, vt honeſti hoſpites facere ſolent.* De clauſtro, atque illius antiquitate pluribus eodem loco Menardus. Ibidem paulo infra.

Pag. X. Ad cap. 9. (*Xenodochia vel Procotophia*) Et quia hæc velut Obiter recenset Milo, ornatus aliquid & lucis adferre vitæ Magni Lanfranci arbitror, si verba Eadmeri hist. lib. 1 fol. 9. heic attexero: *Hoc Palatium in duo diuisit, viros videlicet variis infirmitatum qualitatibus pressos vni; parti vero alteri fœminas se malè habentes instituens. Ordinauit etiam eis de suo vestitum, & victum quotidianum; ministros quoque atque custodes, qui modis omnibus obseruarent, ne aliquid eis deesset: neque viris ad fœminas, vel fœminis ad viros accedendi facultas vlla adesset. Ex altera vero parte viæ Ecclesiam in honorem B. Gregory Papæ composuit, in qua Canonicos posuit, qui regulariter* B *viuerent, & præfatis infirmis quæ saluti animarum suarum congruerent cum sepultura ministrarent. Quibus etiam in terris, in decimis, & in aliis redditibus tanta largitus est, vt ad sustentationem eorum sufficientia esse viderentur. Remotius vero quam à Boreali, ab Occidentali parte ciuitatis, ligneas domos in deuexo montis latere fabricans, eas ad opus leprosorum delegauit, viris in istis, quemadmodum in aliis, à fœminarum societate seiunctis. His nihilominus pro qualitate sui morbi omnia quibus egerent de suis ministrari constituit, constitutis ad hoc peragendum talibus viris, de quorum solertia, benignitate ac patientia, vt sibi quidem videbatur, nemini foret ambigendum, &c.*

t (*Deratiocinatus est*) Variis modis verbum istud C apud veteres exaratum occurrit, scilicet Diratiocinare, Disrationare, Desrationare, & Disratiocinare: significat aliàs *rem probare*: aliàs *causam agere*: aliàs *assertionem contrariam refellere*: aliàs *examen litis subire*: aliàs *lite potiri, & rem litigatam euincere seu recuperare*, ita frequentiùs: & vltimâ acceptione hîc vsurpatur. Vide plura apud Henricũ Spelman. in Archæologo: & Glossarium in calce historiæ Matth. Paris.

u (*Qui & locum placiti*) Quid placitum denotet dicemus ad epist. 40.

x (*Et modum finemque litis, quo contentio terminata est, &c.*) Videsis Eadmerum lib. 1. hist. Nouorum pag. 9. Guillelm. Malmesb. de gest. Pontif. lib. 1. pag 122. de prædicta lite agens, arduis in D rebus S. Dunstanum præsto semper adfuisse B. Lanfranco, ipsumque solatum indicat his verbis: *Praualebat in eo* (Lanfranco) *animæ viuacitas, sed & Beatissimi Dunstani fauor effusus. Nam quotiescunque in talibus cunctabundus ne male vergeret suspensam differret sententiam, aderat ille soporato detegens aduersariorum argutias, & euadendi demonstrans semitas. Quinetiam quondam ægrum, & cunctantis vitæ pertæsum in visione, qua videretur cum eo luctam iniuisse, eripuit discrimini, restituit bonæ valetudini.*

pag. XI. Ad cap. 10. *y* (*Anno ab Incarnatione Domini, &c.*) Ipsissima verba à B. Lanfranco memoriæ consignata, Mal- E mesbur. loco citato fol. 117. attestatur, vbi de illius differit in Archiepiscopatum assumptione; *Quod ipse meliùs*, inquit, *scripto suo insinuabit, quod de ordinatione suâ, & de controuersiâ inter se & Eboracensem Thomam commotâ, & sedatâ, ita scripsit: Anno Dominicæ Incarnationis, &c.* Atque hæc haud dubiè ex illa quam scripsit historiâ Ecclesiasticâ, sunt excerpta. Scripsisse autem eiusmodi historiam, testis mihi est amanuensis B. Anselmi Eadmerus vbi supra pag. 7. Lanfrancum eximiis laudibus ornans: *Verum de his*, inquit, *ac innumeris aliis bonis, quibus insudando vitam suam consummauit, licet mihi quidem scribere opus non sit, propter quod & opera eius ita parent, vt ipsa evidentiùs scripto demonstrent, & ipsemet de rebus Ecclesiasticis, quæ suo tempore* A *gesta sunt, veracissimo, & compendioso calamo scripserit, &c.*

(*Anno ab Incarnatione Domini M. LXXV.*) Extat id concilium apud Malmesbur. loco sæpiùs prolato. pag. 122. Pagina XII.

a (*Thoma Ebroacensi Archiepiscopo*) De quo fusè notis ad epist. 10. Ad cap. 11. pagina XIII.

b (*Vuillelmo Londinensi Episcopo*) Huius meminere Malmesbur. lib. 2. de Pontif. Anglo. Nicolaus Harpsfeld. sæculo 11. cap. 15. Goduuinus de Præsulibus Angliæ, in Episcopis Lond. ad an. 1050. A quo Epitaphium hoc habe, quod ex antiquis monumen- B tis descripsisse se asserit: *Guillelmo, viro sapienti, & vitæ sanctitate claro; qui primum Diuo Eduardo Regi & Confessori familiaris, nuper in Episcopum Londinensem erectus, nec multo post apud inuictissimum principem Guillelmum Angliæ Regem eius nominis primum ob prudentiam fidemque singularem in consilium adhibitus, amplissima huic vrbi celeberrimæ priuilegia impetrauit. S. P. Q. Londinensis bene merenti posuit. Sedit Episcopus annos 20. decessit anno à Christo nato* 1070. Ad cap. 12.

c (*Goisfrido Constantiensi*) Inspice si placet adnotationem in epistolam 33.

d (*Vualcherio Vuintoniensi*) Cuius gesta summatim ad epist. 5. & 16. perstringemus.

e (*Hermanno Siraburiensi*) Multa ad epist. 3. de C Hermanno.

f (*Vuilsstano Vuirecestrensi*) Insigni sanctitate, ac singulari doctrina præditus fuit Episcopus ipse; ad quem epist. 13. legenda ad eamdem annotatio.

g (*Vualtero Herefordensi*) Huic iam seni obscænis voluptatibus irretito muliercula, cui vim inferre tentauerat, forcipibus, quas tenebat, inquina suffodisse recenset Malmesbur. loci citati lib. 4.

h (*Gisoni Vellensi*) Gisa Florentio Vigorniensi ad an. 1060. *Vellensis Episcopus Dudocus obiit, cui successit Gisa Regis capellanus; ambo de Lotharingia oriundi.* Hic est ille, qui B. Lanfrancum vna cum Valtero Herefordensi, Archiepiscopum consecrauit; eodem teste Florentio ad an. 1070. *Industriâ* D *Gisonis* (ait Harpsfeld. sæculo 11. cap. 20.) *auctus est canonicorum numerus: quibus & claustrum, & locum vbi simul cubarent, & alium vbi cibum caperent construxit; & post viginti octo deinde annos obiit, &c.*

i (*Remigio Dorchacensi*) Agemus de hoc Præsule infra ad epistolas 4. & 12.

k (*Herfasto Helmanensi*) Inscribuntur ipsimet epistolæ 20. 22. 23. De illo strictim ad epist 20.

l (*Stigando Selengensi*) De quo epist. 28. ad quem hæc, vti & 29.

m (*Osberno Exoniensi*) In epist. 19. non nihil de hoc præsule attexemus.

E *n* (*Petro Liciferdensi*) Siue Cestrensi quemadmodum patebit infra in vita. Illius annotatione ad epist. 30. meminerimus.

o (*Sine commendatitiis epistolis*) De eiusmodi litteris ad epist. 25. Ibidem D.

p (*Gregorij Maioris, necnon & Minoris*) Gregorij Primi scilicet, vulgo Magni nuncupati; & Gregorij hoc nomine secundi, qui vt à Primo seu Magno secernatur, Minor est vocitatus.

q (*Vt nullus de propria consanguinitate &c.*) Responsis ad quæst. 6. Augustini Anglorum Apostoli; & lib. 12. epist. 32. Felici Episcopo Messanæ id præscribit Gregorius Magnus: & Minor in Concil. Romano 1. cap. 4. & seq.

r (*Vt nullus sacros ordines &c.*) Ita Concil. Calchedonense can. 2. Et Nicænum 2. act. 8. can. 19. Ibidem E.

1. quæſt. 3. cap. 2. ſi quis dator, & ſeq.

t (*Hæc omnia ſacri canones &c.*) Videlicet Canon 12. Concil. Romani 1. ſub Gregorio 2. Concil. Laodicenſe can. 36. Cartaginenſe 4. can. 89. Calchedonenſe can. 1.

pagina XIV. Ad cap. 13.

u (*Rogauit per Epiſtolam Lanfrancum*) Extat inter epiſtolas B. Lanfranci, eſtque 12.

x (*Ad ſacrandum quemdam clericum*) Rodulphum ſcilicet, vt annotatione ad epiſtolam 12. commonſtrabimus.

y (*Paulus Comes Orcadum*) Qualis fuerit Comes ille, indicabimus illuſtrando epiſtolam proximè citatam.

z (*Eccleſiam Roſenſem ipſe inſtaurauit*) Teſtantur hæc auctores quamplurimi, quos inter Eadmerus hiſt. nouorum pag. 8. Malmesbur. de Pontif. Anglo. lib. 1. fol. 121. & 132. Robert. de Monte in Chronico MS. ad an. 1089.

a (*Beccenſem monachum nomine Hernoſtum*) De quo obiter ad epiſtolam 49.

b (*Decedenti ſucceſſit Gundulphus*) Quis & quantus extiterit Gundulphus Epiſcopus exprimit auctor priſcus vitæ MS. eiuſdem in hunc modum.

Lanfranco, inquit, *Eccleſiæ dignitatis ſummum apicem in Anglia tenente & ſapienter adminiſtrante, Roceſtrenſis Eccleſia ſub eſt Paſtore deſtituta, defuncto Ernoſto Epiſcopo, qui Monachus Seuuardo & ipſi Monacho, in Epiſcopatum quidem ſucceſſerat, ſed in eo, anno tantum dimidio vixerat. Volens autem Pontifex, vt ex more antiquorum monachus ſuccederet monacho, cogitare cœpit quem potiſſimum monachorum eligere poſſet, qui hoc onus ſibi iniunctum portare valeret. Cogitanti tamen, Gundulfi citius occurrit ſanctitas, quæ iam certis experimentis ſatis ei fuerat approbata. Hunc igitur, habito cum ſapientibus conſilio, ad Pontificatum elegit; & vt eius electioni Rex aſſenſum præberet, ipſum transmarinas ad partes ad Regem direxit. Gaudio autem Rex repletus non modico, quia occaſionem Dei hominem exaltandi inuenerat, de cuius ſanctitate iam ad eum ſatis clara fama peruenerat, Pontificis petitionibus iuſtis libens aſſenſum præbuit, & honore Pontificali virum Dei digniſſimum iudicauit. Accepta igitur Lanfrancus authoritate Regia, Præſules conuocat, Primores Roſtenſium mandat, Regis & ſuam voluntatem omnibus pandit, omnibus aſſenſum præbentibus, & gaudentibus, fidelem domus Dei diſpenſatorem conſtituit. Non fuit obnitendi poteſtas, cum eum vrgeret Regis magni & Præſulis tanti authoritas. Vox ſe indignum clamantis opprimitur, cùm quò ſe clamat indigniorem eò dignior acclamatur. Ordinatur itaque vir verè digniſſimus Epiſcopatu, Gundulfus, in Eccleſia Dorobernenſi XII. KL. Aprilis, anno ab Incarnatione Domini MLXXVII. vndecimo vero aduentus Normannorum in Angliam, ſub Comite Guillelmo, Rege poſtmodum Angliæ nobiliſſimo. Conſecratus autem ex more propriam tendit inuiſere ſedem, tripudiantibus turbis, Roffenſem ingreditur vrbem, Pontificali ſedi intronizatus inducitur. Præſul omni veneratione ex eo habetur. Redduntur & ei denique poſſeſſiones quædam Roffenſis Eccleſiæ, quas præſulantibus anteceſſoribus ſuis Lanfrancus in ſua tenuerat ditione: Ea vero conditione redduntur, vt in Eccleſia Roffenſi ſicut iam præſul vterque deliberauerat, monachi ponantur. Audierant enim ibi quondam monachos fuiſſe, vnde, ad antiqua ſtudia redeuntes, Monachorum inibi ordinem ſtatuere ſanxerunt. Tempore verò breui elapſo, Eccleſia noua, veteri deſtructâ, incipitur, Officinarum ambitus conuenienter diſponitur, opus omne intra paucos dies, Lanfranco pecunias ſubminiſtrante multas, perficitur. Igitur perfectis omnibus, quidam ex quinque tantum Clericis, qui ibi inuenti ſunt ad religionis habitum confluentes, aſſociatis multis aliis, ad ſexagenarium & amplius numerum in breui ſub doctrina Patris Gundulfi ſuccreuere monachi. His Gundulfus viuendi ſpeculum, his totius religionis factus eſt documentum.* Hactenus auctor ille Anonymus. Hæc prolixiùs ideo deſcripſimus quòd ſemel tantum in notis ad Eadmeri hiſtoriam nouorum edidit Seldenus. Deinde cum ipſamet hiſtoria iiſdem notis adornata vix occurrat, faciantque prætexta non parum ad Magni Lanfranci vitæ illuſtrationem, haud lectorem pigere, ſi huic loco illa inſeruero, iudicaui.

c (*In qua poſuit Abbatem Paulum*) Non eſt cur ex diuerſis ſcriptoribus, qualis in vita fuerit Paulus morer inquirere, quandoquidem geſta ipſius latè depinxit Mathæus Pariſ. S. Albani monachus: pagina XIV. B *Rex Vuillelmus*, inquit ipſe, *de morte Abbatis Frethericі certificatus, Cœnobium Sancti Albani vacans, in manu ſua tenuit; & extirpatis ſyluis, & depauperatis hominibus, oppreſſit. Et niſi correptionibus Lanfranci refrænaretur; irreſtaurabiliter totum Cœnobium deſtruxiſſet. Efficaciter igitur procurauit ipſe Lanfrancus, vt Paulus eius conſanguineus, quem ſecum in Angliam duxerat, in Abbatem præficeretur. Abbas iſte natione Neuſter, conſanguinitate Archiepiſcopo Lanfranco propinquus; Monachus fuit Cadomenſis Eccleſiæ. Hic Eccleſiam Beati Albani ſuſcepit regendam; procurante dicto Epiſcopo Lanfranco; qui eundem Paulum filiali dilexit amore: promotus in Abbatem, anno gratiæ, MLXXVII. IV.* Kalend. *Iulij; hic primus Abbas huius Eccleſiæ fuit; poſtquam Anglia à Normannis fuit penitus ſubiugata. Iſte hanc Eccleſiam, cæteraque ædificia, præter piſtorium & * pinſinochium reædificauit ex lapidibus & tegulis veteris Ciuitatis Verolamij, & materie lignea, quam inuenit à prædeceſſoribus ſuis collectam & reſeruatam. Ditauerat enim ipſum Archiepiſcopus Lanfrancus; & ipſum electum, theſauro multiplici reddiderat abundantem. Iſte quoque Paulus Abbas, vir Religioſus & eleganter litteratus, & in obſeruantia ordinis regularis, rigidus & prudens; totius monaſticæ Religionis normam, (quam iam olim, tam Prælatorum, quàm ſubditorum remiſſioris vitæ illecebroſa voluptas eliminauerat cautè & paulatim, nè repentina mutatio tumultum generaret, reformauit. Et facta eſt Eccleſia ſancti Albani, quaſi ſchola Religionis, & diſciplinaris obſeruantiæ, per totum Regnum Angliæ: Attulerat namque ſecum conſuetudines Lanfranci, & ſtatuta monaſtica (à Domino Papa meritò approbata) conſcripta: vnde odor bonæ famæ huius Eccleſiæ, Romanam curiam, & remota regna illuſtrando peruolauit: & multorum tam Prælatorum quam Magnatum corda, fœliciter et inclinauit.* Ita Mathæus in vita Pauli Abbatis, ad calcem hiſtoriæ, editionis vltimæ Londonienſis & Pariſienſis an. 1644. inter vitas vigintitrium Abbatum S. Albani, vita 14.

* piſtrinum

pagina XV. Ad cap. 13.

d (*Quando glorioſus &c. Lanfrancus erat princeps*) Vnde & Eadmerus lib. 1. hiſt. pag. 12. referens quâ ratione, & quibus mediis in regnum, defuncto patre, euectus fuerit Guillelmus Rufus, ſic effatur: *Sine cuius* (Lanfranci) *aſſenſu in regnum aſciſci nullatenus poterat*: Et poſt pauca. *Cœpit tam per ſe, quam per omnes quos poterat, fide ſacramentoque Lanfranco promittere iuſtitiam, æquitatem, & miſericordiam ſe per totum regnum, ſi Rex foret, in omni negotio ſeruaturum &c.* Et infra pag. 14. *Erat Lanfrancus vir diuinæ ſimul & humanæ legis peritiſſimus;*

atque

Atque ad nutum illius, totius regni spectabat intuitus. Ea de re Guillelmus Conquestor morti proximus, confecto testamento, *Metuens* (narrat fragmentum S. Stephani Cadomensis) *ne in regno tam diffuso, repentina oriretur turbatio, epistolam de constituendo Rege fecit Lanfranco Archiepiscopo, suoque sigillo signatam tradidit Guillelmo Rufo filio suo, &c.*

e (*Lectioni erat assiduus*) Perpauca S. Lanfrancus reliquit sui ingenij monumenta. Apud auctores isthæc duntaxat quiuimus inuenire.

Commentarium in Psalmos, hactenus tenebris obuolutum.

Commentarium in Epistolas D. Pauli, quem nunc primum euulgamus.

Libellum de Sacramento Corporis & Sanguinis Christi contra Berengarium, multoties iampridem prælo suppositum.

Statuta, siue decreta pro ordine S. Benedicti, semel tantummodò typis mandata.

Pauculas in collationes aliquot Cassiani notas; & illas edimus in lucem.

Epistolas decretales, quarum publici iuris facimus complures.

Historiam Ecclesiasticam, adhuc cum tineis vspiam rixantem.

Vitam Guillelmi Conquestoris, testibus Sixto Senensi & Gesnero, quæ illa vtique à multis desideratur.

Quod ad scripta Magni Lanfranci spectat, inspiciendi Sixtus Senensis in Bibliotheca. Gesnerus in epitome bibliothecæ Balæi centur. 13. script. 12. apud Seldenum notis ad Eadmeri historiam. Eduardum Mathæum Trophæorum tabula 3. ad ann. 1090. pag. 209.

f (*Secundùm orthodoxam fidem studuit corrigere*) Hæc ad verbum Robertus de Monte refert in Chronico MS an. 1089. Et Florilegus ad id anni; *libros quos rudis simplicitas Anglicana corruperat, ab antiquo sanè diligenter correxit* (Lanfrancus) *quorum corroboratione se gaudet Ecclesia communiri.* Vnicum, quod apud S. Martini Sagiensis è nostra congregatione monasterium diligenter asseruatur, huiusce assertionis superest argumentum; nimirum decem (in editis septemdecim) priores Cassiani collationes propriâ manu Magni illius Pontificis ad vnguem emendatæ; cum hac notula marginali in fine decimæ collationis: *Hucusque ego Lanfrancus correxi.*

g (*Meritò illum latinitas cum honore & amore veneratur Magistrum*) Malmesbur. lib. 3. Regum Anglorum in Guillelmo 1. fol. 62. *In Cantia Lanfrancus (de quo supra dixi) qui talis Angliæ dono emicuit,*

Qualis discutiens fugientia Lucifer astra,
Cùm roseo clarum prouehit ore diem.

Item lib. 1. Pontif. Angl. fol. 122. *Vir* (Lanfrancus) *cuius industriam prædicabit Cantia, cuius doctrinâ in discipulis eius stupebit latinitas, quantum omnes anni durabunt.* Malmesburiensi inferiores per multos auctores amando, vt pote idem resonantes.

h (*Nullum tam largum de Italia Longobardum*) *Auaritiam familiare Longobardis vitium ex sua persona propulsans* (Lanfrancus) *& decutiens*, ait idem Malmesburiensis posteriori loco citato.

i (*Pauperibus quoque ita erat dapsilis &c.*) Sanctissimi Præsulis eleemosynas longè multis encomiis attollunt scriptores. D. Anselmus lib. 1. epist. 12. potissimùm 13. Consulit Gerardo cuidam debitis onerato, vt in Angliam ad Optimum Lanfrancum (quo miseriam suam subleuet) sese transferat: *Quia*, inquit, *misericordissimus est idem Reuerendissimus Archiepiscopus, & præcipuè erga salutem animarum; & est valde deditus eleemosynis &c.* Anselmi verò Amanuensis lib. 1. hist. pag. 8. *Quis vmquam pauper clamauit ad eum, & despectus est? Quis peregrinorum de quoque ordine hominum petiit opem eius, & eam assecutus non est? Quæ congregatio monachorum, seu clericorum ad ipsum aliquãdo misit, subsidium petens, & copiam largitatis eius vltrà quam sperabatur, experta non est? Testis horum quæ dicimus Italia, Gallia, Britannia est, quæ vsque hodie mortem Lanfranci miserando suspirio plangit.* Quem in erogandis eleemosynis obseruauerit modũ, graphicè depingit more suo, vbi supra Guillelmus Malmesbur. hoc modo: *Erat non inconsideratus dator, nec deperibat eius liberalitas, quam discretio, & animi condiebat alacritas: luxque vultus eius non cadebat in terram, sed erat accipienti gratissima, sicut sol mane nouo exoriens, qui discussis nubilis tranquillat ventos, & serenat aera. Expendebantur ergò pauperibus panes, calcei, & prorsus quæ ad victum pertinent & vestitum, denarij non dabantur maturiori tractatu, consilio profundiori, quod huius temporis vulgus suffarcinato etiam marsupio, sicco concoquat ore famem. Clericis egentibus, & monasteriis immensum quantum nummorum cumulat, plerumque verecundiores ad rogandum inuitans. Nec pudebat Archiepiscopum altè succinctum pauperibus cibos apponere, & tenuiores fortunæ scholares ad disputationum pugnam committere: post verba vtrique abibant dum & victor scientiæ præmium, & victus acciperet verecundiæ solatium.*

k (*Super caput eius Euangelicum dictum &c.*) Id prognosticon percurrens Monachus Malmesbur. loco superiùs passim repetito, scribit ita: *Quo ille accepto* (prognostico) *ab acclamantibus, hilari vultu ad Dominum direxit: Certemus ergò mutuâ vicissitudine, tu dando, ego dispertiendo. Respondit cælestis pietas prædicabilis viri voto: affluebantque sibi tanta, quæ quantumlibet ambitum possent explere, & vincere.*

l (*Consanguineis monachorum indigentibus &c.*) Haud vulgare B. Lanfranci erga suos Cantuarienses monachos amoris specimen refert Eadmerus vbi supra, cuius verba paulò licet prolixiora, quòd elucidationi vitæ S. viri addant multùm, hoc loco producere delectat: *Quidam ipsius cænobij* (Cantuariensis) *frater singulis annis triginta solidos denariorum ad opus matris suæ ab ipso Patre solebat accipere. Huic quadam vice solidi quinque de illis, ex præcepto eius dati sunt: quos ipse in panno ligatos, matri loquens in manum, sicut putabat, clanculò dedit. At ipsa aliàs mente intentâ, quid filius faceret non aduertit; & ita nummis decidentibus, diuisi ab inuicem sunt mater & filius, &c.* deinde subdit: *Inter hæc, pius Pater, pro more claustrum introiens sedit, ac fratrem à materno colloquio redeuntem, mœstum intuens, remotis aliis causam mœstitiæ eius secretè perquirit, audit, & benignissimo vultu, sicut iugiter erat circa afflictos, ita respondit: Et inde, fili mi carissime contristaris? Denarios illos Deus alij prædestinauit & contulit, qui eis plus matre tua fortassis indiguit. Ac ne quod actum est animum tuum vel ad modicum grauet, solidos septem pro illis quinque ad vtilitatem matris tuæ tibi hodie dari præcipiam.*

m (*Cuius colloquium, & consilium multùm amabat*) Quanti penderet Magistrum suum Lanfrancum D. Anselmus epistolis illi inscriptis demonstrat satis, præcipuè lib. 1. epist. 63. Necnon & vi- Pagina XV. Ad cap. 16.

tæ ſuæ lib. 1. non ſemel, poſt initium maximè; vbi inter alia tradit hæc Edinerus. *Tanta vis deuotionis pectus Anſelmi tunc poſſidebat, tantumque veri conſilij Lanfranco ineſſe credebat, vt cum Rothomagum petentes, per magnam quæ ſuper Beccum eſt, ſyluam pergerent, ſi Lanfrancus ei diceret, in hac ſylua mane, & ne, dum vixeris, hinc exeas caue, proculdubio, vt fatebatur, imperata ſeruaret.*

(*Cumque ſimul loquerentur*) Colloquium hoc Eadmerus lib. 1. vitæ B. Anſelmi ſub finem verboſiùs inſeruit.

n (*Quemdam Elfegum huius ſedis Archipræſulem, &c.*) Cuius vitam Osbertus ſiue Osbernus S. Lanfranci iuſſu memoriæ commendauit, (proſtat apud Surium to. 2. die 19. Aprilis) vt author eſt idem Edinerus loco citato *Hiſtoriæ vitæ*, inquit, *ac paſſionis eius* (B. Elfegi) *diligenti ſtudio fieri præcepit. Quam quidem hiſtoriam, non ſolum plano dictamine ad legendum, verum etiam muſico modulamine ad canendum à iucundæ memoriæ Oſberno Cantuarienſis Eccleſiæ monacho, ad præceptum illius nobiliter editam, ipſe ſuâ prudentiâ, pro amore illius martyris, celſiùs inſigniuit, inſignitam authorizauit, authorizatam in Eccleſia Dei legi, cantarique inſtituit.* Agunt de S. Elfego Malmesburienſis de geſt. Pontif. Anglo. lib. 2. fol. 139. & lib. 2. de Regibus Angl. cap. 11. Baronius in Annal. to. 11. ad an. 1006. & ſeq.

Pagina XVI. Ad cap. 17.

o (*Decidit in ægritudinem*) Cuius generis morbo fuerit afflictatus priuſquam efflaret animam, expreſſiùs ſignificat ſæpe fatus Guillelmus Malmesbur. lib. 1. de Pontif. Angliæ. fol. 122. loquens de calamitatibus, & vexationibus, quibus, regnum obtinente Guillelmo ſecundo, populus opprimebatur: *His pertæſus* (Lanfrancus) *non moras longas in luce traxit: ſed poſt annos XIX. epiſcopatus febrim nactus, cum medici conſulti neceſſariam potionem reſpondiſſent, priùs ſe confeſſione & viatico muniuit. Hinc poculo ſumpto, ſed in contrarium verſo efflauit, qualem ſemper optauerat exitum ſortitus. Hoc enim domeſticis confitebatur, ſe Dominum deprecari, vt vel diſſenteria, vel febri vrgente moreretur; quòd hæ valetudines nec memoriam turbent, nec loquelam implicent.* Et verò lethali morbo laboranti Beato illi viro ſcribit ſui & conuentus Beccenſis nomine S. Anſelmus in hunc modum lib. 2. epiſt. 53. *De ægritudine paterna veſtræ ſanctitatis grauiter dolentes, pro ſalute veſtra Deum orare non ceſſamus: quoniam ægritudinem veſtram, tribulationem noſtram; & ſalutem veſtram, incolumitatem noſtram eſſe putamus: nec ſolum nobis, ſed & matri Eccleſiæ, quantum nomen veſtrum extendi poteſt, vitam veſtram neceſſariam eſſe intelligimus, &c.*

p (*V. Kalendas Iunij*) Vel Nono Calendas eiuſdem menſis, vt eſt auctor Florentius Vigorn. ſcriptor coæuus ad an. 1089. *Dorobernenſis Archiepiſcopus Lanfrancus nono Cal. Iunij feriâ quintâ, obiit eodem anno: & tertio Idus Auguſti, Sabbato circum horam diei tertiam, terræ motus permaximus extitit per Angliam.* Et de terræ motu quidem Florentio aſtipulatur Henricus Huntindonenſis hiſtor. lib. 7. *Lanfrancus Archiepiſcopus, ait, doctor luculentus, clericorum, & pater dulciſſimus monachorum, a rebus tranſitoriis anno ſequente* (1089) *tranſiit: quo in anno terræ motus fuit terribilis.* Houedenus ab his haud diſſentit part. priore annal. in Vvillelmo Iuniore: penes quem eadem verba, pro ſuo more (quod ſemel iam annotauimus) atque in Florentio legere eſt. Robertus de Monte terræ motus cauſam oſtendit in Chronico MS. ad id anni: *Hoc anno terræ motus factus terribilis, protendens mala forſitan, quæ propter hominum iniquorum peccata iam noſtris temporibus vidimus impleta.* Sed maximè è viuis ſublato B. Lanfranco, vbi habenas omnigenis ſceleribus laxaſſet Guillelmus Rufus Rex, tum quidquid nequiſſimum eſt, per Angliam vniuerſam graſſari cœpit. De his inferiùs ad epiſtolam 2. lit. p.

Liquet S. Lanfrancum tum ex præfatis, tum etiam ex geſtis ipſius, atque aliis ſcriptoribus, infulas Cantuarienſes annis 19. detuliſſe: anno ab Incarnatione Domini 1089. regni vero Guillelmi II. Rufi ſecundo, extremum clauſiſſe diem: hinc fit, vt illum ipſum ad ſummam ſenectutem perueniſſe mihi facile ſuadeam; Iis potiſſimùm rationibus inductus: nimirum cum Becci monachum induiſſet prouectâ erat ætate, hoc eſt quadraginta quinque plus minus annorum, quemadmodum ipſe liquidò innuere videtur precibus illis, quas nocte (à latronibus arbori eius manibus alligatis) ad Deum effudit in hæc verba: *Domine Deus tantum tempus in diſcendo expendi, & corpus & animam in ſtudiis literarum attriui, &c.* Etenim Papiæ iampridem, antequam peragraſſet ex parte Galliam, velut ſcientiis omnibus, legum præſertim peritiâ, polleret, à doctiſſimis vndecunque viris conſulebatur (quod ſuperiùs fuit oſtenſum) Deinde pluribus annis Abrincæ in Normannia docuiſſe vero ſimile eſt. Denique id grauitatis atque ætatis fuiſſe, quod virum decet, quem à conſiliis elegerat Guillelmus tum Normanniæ Dux, par eſt credere. Addas ergo 45. annis 47. qui ab anno 1042. quo religionis collobium aſſumpſit, ad obitus annum 1089. effluxere, reperies haud dubie 92. Verum de his plus ſatis. Epitaphium Magni Lanfranci à Philippo Bonæ ſpei Abbate (vt colophonem hiſce annotationibus addam) haud quaquam extra rem ſubnectendum puto.

EPITAPHIVM MAGISTRI LANFRANCI.

Vixiſti venerande Pater ſapienter & æquè,
Vixiſti viuens, mors quoque vita tibi.
Inter diuitias pauper Lanfrance fuiſti,
Diuitiis manans, pauperum amator eras.
Per te florentes artes valuere latinæ,
Gratia de vobis ecce triumphat ouans.

DE BEATI LANFRANCI ſanctitate quorumdam auctorum TESTIMONIA.

QVamquam in Vita B. Lanfranci, & Notis ad illam eius ſanctitas ſatis ſuperque innotuerit: quò tamen nonnullis fortè dubitaturis ſcrupulos omnes maturiùs expedirem, mihi viſum eſt non abſre futurum, ſi, quæ à coætaneis, ſupparibus, recentioribuſue ſcriptoribus, necnon & Martyrologijs authoritates ſuppeditarentur, hîc per modum ſigilli apponerem.

ALEXANDER PAPA II.

In Priuilegio Abbatiæ S. Stephani Cadomenſis conceſſo ſupra pag. 27.

Vnde quia, chariſſime fili LANFRANCE Abbas, in tantam te excreuiſſe Religionem cognoſcimus, vt non ſolum de propria ſolute ſtudioſus exiſteres, verumetiam communem vitam eligentibus Monaſterium conſtrueres, ac formam religionis prouideres &c.

GVILLELMVS PICTAVENSIS

De geſtis Guillelmi Ducis pag. 198.

Illi (*Lanfranco*) conſulta animæ ſuæ, illi ſpeculam quamdam, vnde ordinibus Eccleſiaſticis per omnem Normaniam conſuleret, commiſit (*Guillelmus*) Potuit nempe viri talis vigilans cura, cùm maximam authotatem ſapientiæ pariter ac SANCTITATIS prærogatiua comparauit, ſecuritatem non paruam ſollicitudini promittere.

EDINERVS,

Libro 1. Vitæ S. Anſelmi poſt initium.

Normaniam adit (*Anſelmus*) ibi quemdam LANFRANCVM virum videlicet valdè bonum, præſtanti religione ac ſapientiâ verè nobilem videre, alloqui, & cohabitare volens. Excellentiſſima quidem fama illius circumquaque percrebuerat, & nobiliſſimos quoſque clericorum ad eum de cunctis mundi partibus agebat &c.

OSBERNVS BECCENSIS MONACHVS

Scribens B. Anſelmo vt ſuam inaugurationem acceleret, lib. 3. epiſt. 5. eiuſdem Anſelmi.

Recuperemus in te, quod in mortuo SANCTISSIMO PATRE LANFRANCO nos cum toto mundo perdidimus: quem mortuum ſemper dolebimus, quoad vſque illum in te viderimus.

GVILLELMVS MALMESBVRIENSIS.

Lib. 3. de geſt. Regum Anglo. in Guillelmo primo ſub medium.

Monaſteria, Vnum in Anglia, alterum in Normania conſtruxit. Primùm Cadomi, vbi & LANFRANCVM Abbatem, poſt etiam Cantuariæ Archiepiſcopum inſtituit; virum antiquis ſcientiâ, & religione comparandum, de quo ſeriò dici poteſt: *Tertius è cælo cecidit Cato:* adeò cœleſtis ſapor pectus eius, & palatum infecerat, &c.

ORDERICVS VITALIS

Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ lib. 4.

Anno Dominicæ Incarnationis MLXX. LANFRANCVS Cadomenſium primus Abbas DIVINITVS Anglis inſtitutor datus eſt : & honeſtiſsimâ electione, ac fideliſsimâ conſecratione Cantuarienſis Eccleſiæ Archipræſul IV. Kal. Septembris inthronizatus eſt, &c. Præſentes & abſentes totius Albionis incolæ tripudiarent, atque multùm læti Deo gratias agerent; ſi quantùm boni cælitùs ſibi tunc impartiretur, agnoſcerent.

PETRVS DE NATALIBVS

In Catalogo Sanctorum lib. 6. cap. 47.

LANFRANCVS relicto ſæculo, & ſæcularibus ſtudiis, in prædicto monaſterio habitum monachalem aſſumpſit; & humilem ac deſpectam vitam ducere cœpit : & cum eſſet omnium doctor, ſapientiam ſuam humiliter occultabat, &c. Quieuit in Chriſto quinto Nonas Iulij.

IOANNES TRITHEMIVS ABBAS

de Viris illuſtribus ordinis S. Benedicti lib. 3. cap. 325.

Lanfrancus ex Abbate Cadomenſis monaſterij, Archiepiſcopus Cantuarienſis, vir doctiſsimus & valdè religioſus, non ſine magnæ SANCTITATIS opinione habitus eſt, ſicut in eius geſtis ſcriptis inuenitur. Claruit anno Domini MLX.

CÆSAR BARONIVS CARDINALIS

Annal. Eccleſiaſt. to. 11. ad an. 1070.

Hæc de ordinatione LANFRANCI celebris huius ſæculi in Eccleſia Catholica luminis ſupra tantum candelabrum erecti, vt qui ſcientiâ egregiè polleret, & SANCTITATE VITÆ.

ARNOLDVS VVION

Ligni vitæ lib. 3. in Martyrologio.

QVINTO NONAS IVLII.

Cantuariæ in Anglia, SANCTI LANFRANCI Archiepiſcopi, Summæ doctrinæ, & miraculorum gloriâ clariſsimi.

APPENDIX AD MARTYROLOGIVM ROMANVM,

Siue Catalogus generalis Sanctorum, Vrbano VIII. Dicatus, auctore Philippo Ferrario.

QVINTO NONAS IVLII.

Cantuariæ in Anglia SANCTI LANFRANCI Epiſcopi. *Et infra in Notis.* Ex Martyrologio monaſt. Maurol. & Felic. Is ex Abbate Cadomenſi in Normandia ob vitæ SANCTITATEM, & doctrinam factus eſt Epiſcopus 33. Cantuarienſis. Migrauit è vita an. 1089.

MARTYROLOGIVM SANCTORVM ORD. D. BENEDICTI.

ab Hugone Menardo digeſtum.

QVINTO NONAS IVLII.

Cantuariæ in Anglia, BEATI LANFRANCI Epiſcopi Summæ doctrinæ, & Sanctatatis viri.

B. LANFRANCI
PRIORIS
BECCENSIS,
DEIN
PRIMI ABBATIS S STEPHANI CADOMENSIS, AC TANDEM
ARCHIEPISCOPI CANTVARIENSIS,
IN OMNES D. PAVLI EPISTOLAS
COMMENTARII
CVM GLOSSVLA INTERIECTA.

PRODEVNT NVNC PRIMVM IN LVCEM ex codice manu antiqua exarato Monasterij Sancti Melanij Redonensis Congregationis Sancti Mauri.

INCIPIT† PRÆFATIO IN OMNES EPISTOLAS SANCTI PAVLI.

† Hæc & sequẽs Præfatio in codice MS. adſcribuntur D Hieronymo.

RIMVM quæritur, quare poſt Euangelia, quæ ſupplementum legis ſunt, & in quibus nobis exempla & præcepta viuendi pleniſſimè digeſta ſunt, voluerit Apoſtolus has Epiſtolas ad ſingulas Eccleſias deſtinare? Hâc autem causâ factum videtur, vt ſcilicet initia naſcentis Eccleſiæ nouis cauſis exiſtentibus præueniret, & vt pręſentia atque orientia reſecaret vitia: & poſt futuras excluderet quęſtiones, exemplo Prophetarum, qui poſt editam legem Moyſi, in qua omnia Dei mandata legebantur, nihilominus tamen doctrinâ ſuâ rediuiua ſemper populi compreſſere peccata, & propter exemplum viuendi libros ad noſtram etiam memoriam tranſmiſerunt. Deinde quæritur: Cur non ampliùs quàm decem Epiſtolas ad Eccleſias ſcripſerit? Decem ſunt enim cum ea quę dicitur ad Hebræos. Nam reliquæ quatuor ad diſcipulos ſpecialiter ſunt porrectæ. Vt oſtenderet nouum non diſcrepare à veteri Teſtamento, & ſe contra legem non facere Moyſi? ad numerum primorum Decalogi mandatorum ſuas epiſtolas † deſtinauit, & quot ille præceptis à Pharaone inſtituit liberatos, totidem hic Epiſtolis à diaboli & idololatriæ ſeruitute edocet acquiſitos. Nam & duas tabulas lapideas, duorum teſtamentorum figuram habuiſſe, viri eruditiſſimi tradiderunt. Epiſtolam ſanè quæ ad Hebræos ſcribitur, quidam Pauli non eſſe contendunt, eò quòd non ſit eius nomine titulata, & propter ſermonis ſtilíque diſtantiam, ſed aut Barnabæ iuxta Tertullianum, aut Lucæ iuxta quoſdam, vel certè Clementis diſcipuli Apoſtolorum & Epiſcopi Romanæ Eccleſiæ poſt Apoſtolos ordinati. Quibus reſpondendum eſt: Si propterea Pauli non erit, quia eius non habet nomen, ergo nec alicuius erit quia nullius nomine titulatur. Quod ſi inconueniens abſurdúmque eſt, ipſius magis eſſe credenda eſt, quæ tanto doctrinæ ſuæ fulget eloquio. Sed quoniam apud Hebræorum Eccleſias quaſi deſtructor legis falsâ ſuſpicione habebatur, voluit tacito nomine de figuris legis & veritate Chriſti reddere rationem, ne odium nominis in fronte prætitulati, vtilitatem excluderet lectionis. Non eſt ſanè mirum, ſi eloquentior videatur in proprio, id eſt, Hebræo, quàm in peregrino, id eſt, in Græco, quo cęteræ Epiſtolæ ſunt ſcriptæ ſermone. Mouet etiam quoſdam, quare Romanorum Epiſtola in primo ſit poſita, cùm eam non primò ſcriptam ratio manifeſtet. Nam hanc ſe proficiſcentem Hieroſolymam ſcripſiſſe teſtatur, cùm Corinthios & alios iam ante, vt miniſterium quod ſecum portaturus erat, colligerent, literis adhortatus ſit. Vnde & intelligi quidam volunt ita omnes epiſtolas ordinatas, vt prima poneretur, quamuis poſterior fuerit deſtinata, vt per ſingulas epiſtolas gradibus ad perfectiora veniretur. Romanorum namque plerique tam rudes erant, vt

Cur Paulus epiſtolas ſcripſerit.

Cur non plures, pauciores've quàm decem?

†ordinauit

Tertul lib. de pudicitia, cap. 20. Euſeb lib. 4. hiſt. c. 18. Epiſtola ad Hebræos quam Pauli ſit.

Nõ obſtat tituli deficientia, vel ſtilus inſolitus.

Cur epiſtola ad Romanos primũ locum in epiſtolis habeat.

non intelligerent Dei se gratiâ & non suis meritis esse saluatos, & ob hoc duo inter se populi conflictarent. Idcirco illos indigere asserit corrigi, vitia Gentilitatis priora commemorans. Corinthiis autem iam dicit scientiæ gratiam esse concessam, & non tam omnes increpat, quàm cur peccantes non in-
1. Cor. 5. a. crepauerint, reprehendit, sicut ait: Auditur inter vos fornicatio. Et iterum:
Ibidem b. Congregatis vobis cum meo spiritu tradere huiusmodi Sathanæ. In secundâ verò laudantur: & vt magis ac magis proficiant, commonentur. Galatæ verò iam nullius criminis arguuntur, nisi huius tantùm quòd calidissimis pseu-
Romani catechesi plus cæteris indigebant. doapostolis crediderunt. Ephesij sanè nullâ reprehensione, sed multâ laude sunt digni, quia fidem Apostolicam seruauerunt. Philippenses etiam multò magis collaudantur, qui nec audire quidem falsos Apostolos voluerunt.
2. Thess. 1. c. Thessalonicenses nihilominus in duabus epistolis omni laude prosequitur, eò quòd non solùm fidem inconcussam seruauerint veritatis, sed etiam in persecutione ciuium fuerint constantes inuenti. Colossenses autem tales erant, vt cum ab Apostolo visi corporaliter non fuissent, hâc laude digni haberen-
Col. 2. a. tur: Et si corpore, inquit, absens sum, sed spiritu vobiscum sum, gaudens & videns ordinem vestrum. De Hebræis verò quid dicendum est? quorum Thessalonicenses qui plurimùm laudati sunt, imitatores facti esse dicuntur. Sicut ipse ait: Et vos fratres imitatores facti estis ecclesiarum Dei quæ sunt in
1. Thess. 2. c. Iudæa. Eadem enim passi estis & vos à contribulibus vestris, quæ & illi à
Heb. 10. g. Iudæis. Apud ipsos quoque Hebræos eadem commemorat dicens: Nam & vinctis compassi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem & manentem substantiam.

INCIPIT PROLOGVS SPECIALIS IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

ROMANI *sunt qui ex Iudæis & Gentibus crediderunt. Hi superbâ contentione volebant se alterutrum superponere. Nam Iudæi dicebant: Nos sumus populus Dei, quos ab initio dilexit & fouit. Nos circuncisi ex genere Abraham, sanctâ descendimus ex stirpe, & notus retrò apud Iudæam tantùm Deus. Nos de Ægypto signis Dei & virtutibus liberati, mare sicco pertransiuimus pede, cùm inimicos nostros grauissimi fluctus inuoluerent. Nobis pluit manna dominus in deserto, & quasi filiis suis cœleste pabulum ministrauit. Nos die noctúque in columna nubis ignísque præcessit, vt nobis in inuio iter ostenderet. Atque vt cætera eius circa nos immensa beneficia taceamus, nos soli digni fuimus Dei legem accipere, vocem Dei loquentis audire, eiúsque cognoscere voluntatem. In qua lege nobis promissus est Christus, ad quos etiam ipse se venisse testatus est, dicens: Non veni nisi ad oues quæ perierunt domus Israel: cùm vos canes potius quàm homines appellauerit. Æquúmne ergo est, vt idola hodie deserentes, quibus ab initio deseruistis, nobis comparemini: & non potiùs proselytorum locum ex legis auctoritate & consuetudine deputemini? Et hóc ipsum non merebamini: nisi quia larga semper Dei clementia voluit vos ad nostram imitationem admittere.*

Vana quorumdam fidelium ex Iudæis gloriatio.
Psal.75.a.
Exod.14.c.
Ibid.16.a.
Exod.13.d.
Exod.20.a.
Rom.3.a.
Matt.15.c.

Gentes etiam econtrariò respondebant: Quantò maiora erga vos Dei beneficia narraueritis, tantò maioris vos criminis reos esse monstrabitis. Semper enim his omnibus extitistis ingrati. Nam ipsis pedibus, quibus aridum mare transistis, ludebatis ante idola quæ fecistis: & in ipso ore quo paulò antè ob necem aduersariorum domino cantaueratis: simulacra vobis fieri poposcitis: illis oculis, quibus venerando Deum in nube vel igne conspicere solebatis, simulacra intuebamini. Manna quoque vobis fastidio fuit, & semper in deserto contra dominum murmurastis, ad Ægyptum, vnde vos manu valida eiecerat, redire cupientes. Quid plura? Ita patres vestri crebra prouocatione dominum irritauerunt, vt omnes in eremo morerentur, nec plus ex senioribus eorum quàm duo homines terram repromissionis intrarent. Sed quid antiqua replicamus, cum etiamsi illa minimè fecissetis, de hoc solo nemo vos dignos veniâ iudicaret, quòd dominum Christum ptophetarum semper vobis vocibus repromissum, non solùm suscipere noluistis, sed etiam morte pessimâ peremistis? Quem nos vt cognouimus, statim credidimus, cùm nobis de eo antea non fuerit prædicatum. Vnde probatur, quòd idolis seruiuimus: non obstinationi mentis, sed ignorantiæ deputandum. Qui enim cognitum illicò sequimur, olim vtique sequeremur si antea cognouissemus. Sic autem vos de generis nobilitate iactatis, quasi non morum imitatio magis quàm carnalis natiuitas filios vos faciat esse sanctorum. Denique Esau & Ismael cùm de stirpe sint Abrahæ, minimè tamen in filiis reputantur.

Alia similis Gentiũ.
Exod.32.a.
Ibidem b.
Num.14.c.

His taliter altercantibus, Apostolus se medium interponens, ita partium dirimit quæstiones, vt neutrum eorum suâ iustitiâ salutem meruisse confirmet ambos verò populos & scienter & grauiter deliquisse. Iudæos quidem, quod per præuaricationem legis Deum inhonorauerint: Gentes verò, quòd cùm cognitum de creatura creatorem, vt Deum debuerant venerari, gloriam eius in manufacta mutauerint simulacra. Vtrósque etiam similiter veniam consecutos, æquales esse verissimâ ratione demonstrat, & præsertim cùm in eadem lege prædictum sit & Iudæos & Gentes ad Christi fidem vocandos esse ostendat. Quamobrem vicissim eos humilians, ad pacem & concordiam cohortatur.

Paulus cõciliator vtorũque.

B. LANFRANCI IN EPISTOLAS D. PAVLI COMMENTARIORVM

MEMINIT S. ANSELMVS Lib. I. Epist. 57. IN FINE, SCRIBENS EIDEM LANFRANCO.

EPistolas B. Pauli vestro mandato libenter parentes vobis mittimus: sed quoniam, quod in eodem codice de vestro opere est, alibi non habemus, satis scire potestis quid vos aliquando factum ire desideremus.

PETRVS LOMBARDVS IN EPISTOLAM

AD HEBRÆOS Cap. 8. CITAT B. LANFRANCVM.

AD hæc verba (*si ergo esset super terram, nec esset Sacerdos, &c.*) Quasi dicat: Et quia omnis Sacerdos offert; ergo si esset aliquis super terrã, id est, si esset aliquis terrenus sacerdos, qui posset mundare genus humanum nec esset aliquis sacerdos secundùm ordinem Melchisedech; cùm satis essent qui offerrent munus secundum legem, id est, qui offerrent legalia. Sed quia illi mortales erant, & peccatores, & ideò mundare humanum genus non valentes, venit Christus qui sufficeret. Vel ita, *Si ergo, &c.* Quasi dicat, & quia Christus cõstituitur ad offerendũ: ergo vel est terrenus, vel cælestis Sacerdos; sed terrenus non, quia si esset super terram id est: Si terrenus esset Pontifex vt Aaron, nec esset vtique Sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech; nec necesse foret. *Cùm esset, &c.* Sed Christus est Sacerdos in æternum, non Aaron: Aaron enim quia mortuus est, non est Sacerdos: Christus verò qui viuit, sempiternus est sacerdos, non talis, quales sunt vmbratile sacerdotium gerentes. Vel ita: *Si ergo, &c.* Ratio hic ostenditur cur Christus se obtulerit: Quasi dicat, necesse est Christum aliquid offerre, ergo seipsum, & verè necesse est vt offerat: quia etsi esset super terram, quod pro peccato totius mundi dignè posset offerri, non esset tamen Sacerdos offerre dignus.

ITEM EODEM CAPITE PAVLO POST.

AD hæc, *Cùm essent qui offerrent munera secundùm legem.* Restat ergo vt ipse se offerat, & sic introeat in interiora cœli. *Qui, &c.* essent qui offerrent munera, dico, quid tales deseruiunt, id est, plenè seruiunt, Exemplari id est figuræ. *Et*, pro id est, Vmbræ cælestium mysteriorum. Cælestia dicit Ecclesiam, cuius pars in cælis regnans, pars secutura peregrinatur in terris. Exemplar autem, & vmbras dicit figuras, quæ exemplar sunt, & exemplum respectu diuersarum rerum.

B. LANFRANCI ARCHIEPISCOPI CANTVARIENSIS IN OMNES DIVI PAVLI APOSTOLI EPISTOLAS COMMENTARII.

EPISTOLA B. PAVLI APOSTOLI AD ROMANOS.

GLOSSVLA INTERIECTA B. LANFRANCI EXPLANATA.

CAPVT PRIMVM.

1. PAVLVS Seruus Iesu Christi; 2. Vocatus Apostolus, 3. Segregatus in Euangelium Dei (*commendat Euangelium quasi repentinum*) quod promiserat per Prophetas suos, in Scripturis sanctis *prolatis* de Filio suo, qui factus ei *ad honorem suum* ex semine Dauid *in eo quod* secundùm carnem: 4. 5. Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute.

COMMENTARIVS IN CAPVT. I.

LANFRANCVS. Epistola hæc ponitur prima, propter honorem ciuitatis, in qua primatum totius Ecclesiæ voluit esse Deus.

Ex sermo. de Conuersione S. Pauli cap. 4. Tom. 10. 1. AVGVSTINVS. (*Paulus Seruus Christi Iesu.*) Erat Saul Rex pessimus, persecutor sancti serui Dei Dauid, & ipse, si meministis, de tribu Beniamin. Inde iste Saulus ducto secum tramite sæuiendi, sed in sæuitia non permansurus. Postea si Saulus à Saule: Paulus vnde? Saulus à rege sæuo. Cũ superbus, cum sæuiẽs, cum cædes anhelans. Paulus autem vnde? Paulus quia modicus, Paulus humilitatis nomen est. Paulus postquam adductus est ad magistrum, qui ait: *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde.* Confess. l. 8. cap. 8. Tom. 1. Cùm Paulus Proconsul per eius militiam debellata superbia, subleni iugo Christi missus esset, Regis magni Prouincialis effectus: ipse quoque ex priore Saulo Paulus vocari amauit, ob tam magnum insigne victoriæ.

2. LANFRANCVS (*Vocatus*) Vel ab hominibus, vel à Deo.

3. *Segregatus*) A cæteris Apostolis, sicut in actis Apostolorum dicit Spiritus sanctus: *Segregate mihi Paulum & Barnabam in opus, ad quod assumpsi eos.* Et Propheta Ieremias dicit: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & consummabo super domum Israël, & super domum Iuda nouum Testamentum.* Ioël quoque: *Exultate filiæ Sion, & lætamini in Domino Deo vestro: quia dedit vobis doctorem iustitiæ.*

4. (*Prædestinatus*) Cæteri homines prædestinati sunt vt Filij Dei essent per gratiã. Hic autem Christus vt Filius Dei esset, in virtute diuinitatis Dei quâ assumptus est: quæ virtus, Filius Dei est, id est Verbum Patris.

5. AVGVSTINVS. (*Qui prædestinatus est*) Prædestinatus est Christus; vt qui futurus De Præd. Sãctorum. c. 15. to. 7.

erat ſecundùm carnem Filius Dauid, eſſet
al,*tamen. * tunc Filius Dei in virtute, ſecundùm Spiritum ſanctificationis; quia natus eſt de Spiritu ſancto & Virgine MARIA.

6. Secundùm Spiritum ſanctificationis *Sanctificantem, probatus.* 7. Ex reſurrectione mortuorum *morientium* Ieſu Chriſti Domini noſtri: (*commendato datore officij, commendat officium*) per quem accepimus gratiam *remiſſionem peccatorum*, & apoſtolatum ad obediendum *vt obediatur* fidei, in omnibus Gentibus *ex omni genere Gentium* pro nomine eius, *non merito, vel ad laudem nominis eius,* in quibus eſtis & vos vocati *vt ſitis* Ieſu Chriſti: omnibus qui ſunt Romæ, dilectis Dei, 8. Vocatis Sanctis. 9. Gratia *remiſſio peccatorum* vobis, & 10. 11. Pax à Deo, *reconciliatio apud Deum*, Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Primùm quidem gratias ago Deo meo. 12. Per Ieſum Chriſtum pro omnibus vobis, quia fides veſtra annuntiatur in vniuerſo mundo. Teſtis enim mihi eſt Deus, cui ſeruio in ſpiritu meo, *non tantum ore*, in Euangelio filij eius, quod ſine intermiſſione memoriam veſtri facio ſemper in orationibus meis: obſecrans ſi quomodo tandem aliquando (*ad effectum*) proſperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos. *Cauſa veniendi.* Deſidero enim videre vos: (*Remotio ſuſpicionis lucri*) vt aliquid, 13. impertiar vobis gratiæ ſpiritualis, *prædicationis, vel miraculorum*, 14. ad confirmandos vos, *iam enim crediderant*, id eſt, *diſidero* ſimul conſolari in vobis per eam quæ inuicem eſt, 15. Fidem veſtram atque meam, *per doctrinam fidei, quam communem habemus.* Nolo autem vos ignorare, fratres, quia ſæpe propoſui venire ad vos (& 16. prohibitus ſum *à Sathana, vel inſidiatoribus* vſque adhuc) vt aliquem fructum habeam & in vobis, ſicut & in cæteris Gentibus, Græcis, ac Barbaris, ſapientibus & inſipientibus debitor ſum *prædicationis*: ita (quod in me) promptum eſt & in vobis, (*ſcilicet debitor ſum*) qui Romæ eſtis euangelizare. Non enim erubeſco Euangelium. *Cauſa cur non erubeſcat ipſum Euangelium.* 17. Virtus enim Dei eſt, in ſalutem omni credenti, 18. Iudæo primùm,

6. LANFRANCVS (*ſecundùm Spiritum ſanctificationis*) ſecundùm quod placuit Spiritui omnia ſanctificanti.

7. (*Ex reſurrectione*) Per hoc euidentiſſimè probatum eſt, Chriſtum Ieſum verum Deum, & verè Dei Filium eſſe: quia multa corpora ſurrexerunt in eius reſurrectione. Niſi enim verus Deus eſſet, tam magnum & inauditum miraculum facere non poſſet.

8. (*Vocatis*) id eſt, ad hoc vocati, vt ſitis Sancti. Et ſic in cæteris huiuſmodi accipiendum eſt.

9. (*Gratia*) Remiſſio peccatorum.

10. (*Et pax.*) Quâ reconciliamur Creatori. Vel obſeruantia bonorum operum, per quam pax eſt inter Deum & hominem.

Lib. 1. Retract. c. 24. 11. AVGVSTINVS. (*Gratia vobis & pax*) Gratia Dei eſt, quâ nobis donantur peccata; vt reconciliemur Deo. Pax autem Dei eſt, quâ reconciliamur Deo. Tamen ſciamus vtramque ad generalem Dei gratiam pertinere.

12. (*Per Ieſum Chriſtum.*) Per ipſum enim ſunt gratæ Deo oblationes operum noſtrorum.

13. (*Impertiar gratiæ*) Hæc eſt gratia ſpiritalis quam cupiebat ille impertire; vt eamdem fidem, quam Apoſtolus habebat in Chriſto, & ipſi haberent quam nondum perfectè crediderant.

14. (*Ad confirmandos*) Iam enim ab aliis Apoſtolis doctrinam Euangelij ex parte audierant.

15. (*Fidem veſtram atque meam*) Id eſt per doctrinã fidei quam cõmuniter habemus.

16. LANFRANCVS (*Et prohibitus ſum*) Quaſi aliquis diceret; ſi Deũ rogas vt venias; ſi inceſſanter venire deſideras; cur non venis? *Prohibitus ſum*, inquit, *vſque adhuc.*

17. (*Virtus enim*) Cauſa cur non erubeſcit Euangelium: videlicet, quia virtus Dei eſt omni credenti Euangelio; per quam & peccata remittuntur; & cum res exigit, miracula fiunt.

18. (*Iudæo*) Per Iudæum & Græcum omnes gentes intelligere, à parte totũ voluit.

19. AVGV-

mũm, *quia primùm credidit*, & Græco. 19. 20. Iuſtitia *Euangelium* enim Dei in eo *credente* reuelatur *reuelans* ex fide in fidem, *in ſalutem vt viuat*: ſicut ſcriptum eſt, 21. Iuſtus autem ex fide viuit. 22. Reuelatur enim ira Dei de cœlo, (*iuſtitia reuelatur in credente; nam ira in non credente*) ſuper omnem impietatem & iniuſtitiam hominum (*Emphaſis*) eorum, qui veritatem Dei, *quod verè dicitur de Deo*, in iniuſtitia detinent *attribuentes idolis*: quia quod 23. notum, *ſcibile*, eſt Dei, manifeſtum eſt in illis. Deus enim illis manifeſtauit. 24. Inuiſibilia enim ipſius, *Inuiſibilitas ipſius*, à creatura mundi, *Solem, Lunam & alia.* Per ea quæ facta ſunt intellecta, *In intellectu*, conſpiciuntur, 25. Sempiterna quoque, *ſcilicet*, eius virtus & diuinitas *conſpicitur*: ita vt ſint inexcuſabiles. Quia cùm cognouiſſent Deum, non ſicut Deum glorificauerunt, *ſe illi ſubijciendo*, aut gratias egerunt: 26. ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum: 27. dicentes enim ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt. Et mutauerunt gloriam *Dei cultum ad idola tranſtulerunt* incorruptibilis Dei, in ſimilitudinem imaginis 28. corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & ſerpentium. Propter quod tradidit *permiſit* illos Deus in deſideria cordis eorum, in immunditiam: vt contumeliis afficiant corpora ſua in ſemetipſis. 29. Qui commutauerunt 30. veritatem Dei in mendacium: & coluerunt, & ſeruierunt creaturæ potius quàm creatori, qui eſt, *qui non eſt idolum*, benedictus in ſæcula. Amen. Propterea tradidit illos Deus in paſſiones ignominiæ. Nam fœminæ eorum immutauerunt naturalem vſum, in eum qui eſt contra naturam. Similiter autem & maſculi, relicto naturali vſu fœminæ exarſerunt in deſideriis ſuis in inuicem, maſculi in maſculos turpitudinem operantes, & mercedem quam oportuit erroris ſui, in ſemetipſis, *vt illud peccatum* (*pœnam peccati*, recipientes.

Quæſt. Euang. lib. 2. quæſt. 59. a. Lib. de Spirit. & lit. cap. 11. tõ. 3. al. * annuntiantium.

19. AVGVSTINVS. (*Iuſtitia Dei reuelatur in eo ex fide in fidem*) Ex fide verborum; in fidem rerum. Ex fide in qua miniſtratur Deo; in illam vbi fruatur Deo. [a] Ex fide * adminiſtrantium; in fidem obedientium.

20. LANFR. (*Iuſtitia.*) Alia cauſa cur non erubeſcat; quia in eo reuelatur qualiter Deus iuſtos faciat credentes ex fide Veteris teſtamenti, quâ vnus Deus credebatur, proficiente in fidem Noui Teſtamenti, quâ Pater, & Filius, & Spiritus ſanctus, vnus & Trinus Deus creditur; vt ex fide annuntiantis proficiente in fidem credentis: vel ex fide verborum, in fidem rerum.

21. (*Iuſtus autem*) Hoc in Abacuc 2. cap. reperitur: *Iuſtus autem in fide ſua viuit.* Hoc teſtimonium & alia plurima, quæ in contextu Epiſtolarum ſuarum Apoſtolus ponit, à tranſlatione veritatis Hebraïcæ, qua nunc vtimur. Ideo diſcordare videntur: quia aliquando auctoritates ſunt à trãſlatione ſeptuaginta Interpretum. Aliquando non curans verba, tantummodo exequitur ſententias.

22. (*Reuelatur*) Iuſtitia reuelatur in credente; nam ira in non credente. Et eſt alia cauſa; prædicatores enim Euangelij reuelant iram Dei venturam ſuper omnes impios, id eſt, infideles; & ſuper iniuſtos, id eſt, credentes & non facientes quæ credunt.

23. (*Quod notum eſt Dei*) Id eſt, de Deo noſci poteſt.

24. (*Inuiſibilia enim*) Exponit modum quo manifeſtauerit eis, videlicet dans eis acutiſſimum ingenium.

25. (*Sempiterna quoque*) Hîc quæ ſint inuiſibilia oſtendit; & eſt quoque completiua coniunctio.

26. (*Sed euanuerunt*) Id eſt cogitauerunt ſe cogitationem veram à ſe habere: vnde factum eſt, vt cogitationem Dei perderent.

27. (*Dicentes enim*) Oſtendit quomodo ſuperiùs intellexerit, *Euanuerunt in cogitationibus ſuis.*

28. (*Corruptibilis*) Moris fuit Romanorũ ab antiquis temporibus, adorare ſimulacra hominum; vt Romuli, Iouis & aliorum ferè innumerabilium; & maximè ab aduentu Æneæ in Italiam. Volucrum autem & ſerpentium, & quadrupedum, ex quo Alexandria ab Auguſto victa Romæ eſt ſubiugata.

29. (*Qui commutauerunt*) Id eſt, priùs de Deo ſenſerunt; falſa ex eo poſtea credere ceperunt.

30. (*Veritatem Dei*) Id eſt, quam de Deo

Et ſicut non probauerunt Deum habere in notitia: tradidit illos Deus in re-
probum ſenſum, vt faciant ea quæ non conueniunt, repletos omni iniqui-
tate, malitia, *rapina*, fornicatione, auaritia, nequitia, plenos inuidia, ho-
micidio, contentione, dolo, malignitate, *clam* ſuſurrones, *palam* detracto-
res, Deo odibiles, contumelioſos, ſuperbos, elatos, inuentores malorum,
parentibus non obedientes, inſipientes, incompoſitos, ſine affectione, abſ-
que fœdere, ſine miſericordia. Qui cùm iuſtitiam Dei *priùs* cognouiſſent,
31. Non *poſtea* intellexerunt quoniam qui talia agunt, digni ſunt *animæ* mor-
te, & 32. non ſolùm qui ea faciunt, ſed etiam qui conſentiunt facientibus.

habebant; falſò imputantes idolis, quod verè ſolius eſt Dei.

31. (*Non intellexerunt.*) Id eſt, non ſolum de Deo falſa ſenſerunt: ſed etiam cognitionẽ bonarũ ac malarum rerum amiſerũt.

32. AMBROS. (*Non ſolum qui faciunt ea, ſed qui conſentiunt facientibus*) Sunt quidam qui ſe reos non putant, ſi non operantur quæ mala ſunt: aſſentiant autem facientibus. Aſſentire autem eſt, ſi cùm poſſit reprehendere, taceat: aut hæc audiens aduletur.

CAPVT SECVNDVM.

1.2. PRopter quod inexcuſabilis es, ô homo omnis, qui iudicas *& facis.* In
quo *crimine* enim (*cõſequens à genere, de poteſtatibus enim iudiciariis agitur*)
iudicas alterum, teipſum *faciendo* condemnas: eadem enim agis quæ iudicas.
3. Scimus enim quoniam iudicium Dei eſt 4. Secundùm veritatem in eos
qui talia agunt. 5. Exiſtimas autem hoc, ô homo, qui iudicas eos qui talia
agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei? 6. An diuitias bonitatis
eius, & patientiæ, & longanimitatis, contemnis, *nolendo reſpicere*, ignoras
quoniam benignitas Dei ad patientiam te adducit? Secundùm autem duri-
tiam tuam & impœnitens cor, theſauriſas *auges* tibi iram, in die iræ. 7. & re-
uelationis iuſti iudicij Dei, qui reddet vnicuique ſecundùm opera eius:
8. Iis quidem qui ſecundùm patientiam boni operis, *qui patienter bonum opus
perficiunt.* 9. Gloriam, *carnis commutationem* & honorem *quia filij Dei vocabun-
tur.* 10. & incorruptionem quærunt, vitam æternam *non laudem temporalem:*

COMMENTARIVS IN CAPVT II.

1 LANFR. (*Propter quod inexcuſabilis es, ô homo, qui iudicas.*) Inuectio in Rectores. Dicit enim: Cùm omnes facientes & conſentientes ſunt perituri; etiam & hi qui alios iudicant, ſi eodem peccato tenentur impliciti.

2. AMBROS. (*Propter quod inexcuſabilis*) Ne forte qui facit, & qui conſentit facientibus excuſare ſe poſſe putaret; docet huiuſmodi inexcuſabilem fore.

3. LANFR. (*Scimus autem quoniam iudicium Dei eſt*) Auctoritate ſua confirmat peccatores ſupradictorum ſcelerum, generaliter eſſe damnandos.

4. (*Secundùm veritatem*) Id eſt, ſecundùm iuſtitiam, ſine acceptione perſonarum.

5. (*Exiſtimas autem hoc ô homo omnis qui iudicas.*) Putare poſſet aliquis imperitus, quod tantò liberiùs peccare liceret, quantò diligentiùs alios à peccato compeſceret.

6. AMBROS. (*An diuitias bonitatis eius & patientiæ & longanimitatis*) Hæc dicit, vt non iam ſe putet euaſiſſe, ſi patitur illum diu peccantem.

7. (*Et reuelationis iuſti iudicij Dei.*) Reuelabitur quod modo futurum negatur. Cùm enim oſtendit quod non eſſe creditur, reuelatur. His enim oſtenditur,* quia negant quia credentibus manifeſtum eſt. al. *qui.

8. *Iis quidem ſecundùm patientiam boni operis*) Quibus dedit Deus fiduciam fidei, ne diu hic poſiti damnum incurrant promiſſæ vitæ.

9. (*Gloriam & honorem*) In præſenti enim vita, gloria, vel honor frequẽter amittitur; quia corruptibilis eſt.

10. LANFR. (*Et incorruptionem quærunt*) Id eſt, ſi in intentione quærunt vitam æter-

11. Iis autē qui sunt *viuunt* 12. Ex contentione & qui non acquiescunt veritati, 13. credunt autem iniquitati: 14. ira & indignatio. Tribulatio & angustia *reddetur* in omnem animam hominis operantis malum, 15. 16. Iudæi primùm *maximè* & Græci: 17. gloria autem & honor & pax *à concupiscentiis* omni operanti bonum, *reddetur*. 18. Iudæo primùm, & Græco: 19. non enim est acceptio personarum apud Deum. 20. Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege *crimine præuaricatæ legis* peribunt: & quicumque in lege peccauerunt, 21. per legem *per præuaricationem damnabuntur*, iudicabuntur. Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum; 22. sed factores legis *siue in lege, siue sine lege* iustificabuntur. *Responsio*. 23. Cum enim Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt, eiusmodi legem *scriptam* non habentes, ipsi sibi sunt lex: qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, XXIII. testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & 24. inter se. 25. inuicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus: in die, cùm iudicabit Deus occulta hominum, secundùm Euangelium meum, per Iesum Christum.

---

nam. Multi enim bona operantur propter fauorem hominum.

11. AMBROS. (*Iis autem qui ex contentione*] Id est, qui Dei contemnunt patientiam, contendunt euacuare iudicium Dei.

12. LANFR. (*Ex contentione*] Ex cœtu contentioso, qui Christianam religionem esse inutilem contendunt.

13. AMBROS. (*Credunt autem iniquitati*) Iniquitas est negare quod Deus futurum esse* promisit. al.* prædixit.

14. (*Ira & indignatio*) Vt spiritualem non corporalem pœnam intelligas.

15. (*Iudæi primùm & Græci*) Iudæum semper anteponit; vt aut coronetur primus, aut damnetur; quia diffidens peius tractandus est, quia* Patribus, promissum refutauit. al.* donum

16. LANFR. (*Iudæi*) Vel Iudæos infideles, intelligit; qui maximè punientur si præcepta Dei non obseruant: Vel Græcos Gentes, id est, infideles; à parte totum.

17. AMBROS. (*Gloria autem, & honor & pax*) Vt honorem geminum habeant, quasi filij Dei. Gloria autem fit pro immutatione. Pax verò, eò quòd benè viuentes, quieti erunt in futuro, nulla perturbatione commoti.

18. LANFR. (*Iudæo*) Iudæi primùm operati sunt bonum; postea Græci.

19. (*Non enim est personarū, &c.*) Hoc ad superiora respicit, vbi ait; *Ira, &c.* Et *in omnem animam operantis malum.* Et paulò post: *Gloria, &c. omni operanti bonum.*

20. AMBROS. (*Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt*) Id est, sine iudicio. Qui enim non credit iam iudicatus est: nec ante tribunal Christi stabit; sed resurgens ducetur ad gehennam.

21 (*Per legem iudicabuntur*) Peccatis eorum addetur peccatum præuaricationis.

22. AMBROS. (*Sed factores legis iustificabuntur*) Credere in Christum quem lex promisit: hoc est, facere legem & opus legis scriptum in cordibus vestris, fides est.

23. AVGVST. (*Cum enim Gentes quæ legem non habent*) Gentes quæ naturaliter, quæ legis sunt, faciunt; profectò ad Euangelium pertinent, quibus lex in cordibus scripta est. Nec moueat, quòd naturaliter eos dixit quæ legis sunt facere, non Spiritu Dei, non gratiâ: hoc enim agit spiritus gratiæ; vt imaginem Dei, in qua naturaliter facti sumus, instauret in nobis. Vitium quippe contra naturam est; quod vtique sanat gratia: proinde homines naturaliter quæ legis sunt, faciunt. L. de Spir. & lit. cap. 26. to. 3.

XXIII. AMBROS. (*Testimonium reddente*) In die iudicij, sola hominis conscientia sufficiet sibi ad testimonium, quia nemo tunc iudicabit, nisi quod verum erit.

24. AMBROS. [*Inter se cogitationibus accusantibus*] Gentilis conscientia accusabitur: quia non sibi suasit verum esse, quod & virtutum testimoniis viderat confirmari, & multos sequi. Eumdem excusabit: quia debere credere non putauit: neque tamen sine pœna erit. Vel hæreticum bona cogitatio, quando veram esse & catholicam intellexit. Mala autem accusabit; quia ne emendatus videretur, superbiendo contradixit veritati.

25. [*Inuicem*] Non dicit quòd eædem cogitationes accusent, & defendant; sed vicissim quædam accusent, quædam defendant contra malignorum spirituum accusationem. Et attende ablatiuos pro genitiuis more Græcorum, qui ablatiuis carent. Potest hoc modo audiri: Et conscientia cogitationum.

Si autem 26. 27. tu Iudæus cognominaris, & requieſcis *delectaris* in lege, & gloriaris in Deo, & noſti voluntatem eius, & probas vtiliora, inſtructus 28 per legem, confidis te ipſum eſſe ducem cœcorum, lumen eorum qui in tenebris ſunt, eruditorem *legis* inſipientium, magiſtrum infantium, habentem, 30. formam *exemplar* ſcientiæ & veritatis in lege. 31. Qui ergo alium doces, teipſum non doces. 32. qui prædicas non furandum, furaris: qui dicis non mœchandum, mœcharis: qui abominaris idola, 33. ſacrilegium facis: *teipſum, qui ſacer eſſe debueras, diuino cultui ſubtrahendo:* qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis Deum inhonoras. 34. (Nomen enim Dei per vos blaſphematur inter gentes, ſicut ſcriptum eſt, *In Iſaia 52. Ezec. 56.*) *Reſponſio.* Circumciſio quidem prodeſt, ſi legem obſerues: ſi autem præuaricator legis ſis, circumciſio tua præputium facta eſt. *Non pluris eſt præputio Gentilium.* Si igitur præputium iuſtitias legis cuſtodiat: nonne præputium illius 35. in circumciſionem reputabitur? *illius collatione damnaberis?* & iudicabit id quod ex natura eſt *naturaliter intelligitur* præputium, legem conſummans, *perficiens* te, qui per litteram & circumciſionem *non obſeruatam* prӕuaricator legis es? *Reſponſio.* Non enim qui in manifeſto, Iudæus eſt: neque quæ in manifeſto, in carne, eſt circumciſio: ſed qui in abſcondito, Iudæus eſt *laudandus eſt:* &, *ſed qui habet hanc circumciſionem,* circumciſio cordis, *amputatio vitiorum* in Spiritu, non littera: cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt: *quia etiam homines nonnumquam vituperant.*

---

26. (*Tu autem Iudæus cognominaris*) Non valdè magnum videri vult, ſi Iudæus credat; quippe cùm ſit inſtructus per legem. Periculoſum autem valdè ſi non credat: ducem enim habet legem.

27. LANFR. (*Tu autem Iudæus cognominaris.*) Iudæos humiliare conatur; qui ex accepta lege ſuperbiebant: & Gentes quaſi peccatrices deſpiciebant.

28. AMBROS. (*Per legem confidis te ducem cœcorum.*) Legis documentum eſt, erudire imperitos; & Deo ſubiicere profanos; & ab idololatria ad fidem reuocare.

29. (*Occulta hominum.*) Occulta iudicabuntur. Publica per humilem confeſſionem, non iudicabuntur.

30. LANFR. (*Formam ſcientiæ*) Si quis velit ſcientiam, & veritatem habere; in te poſſit formam & exemplar aſpicere.

31. AMBROS. (*Qui alium doces, te ipſum non doces*) hoc eſt: Tu qui Gentiles arguis, quod ſine lege, & Deo ſint; teipſum non arguis, diffidens de Chriſto in lege promiſſo.

32. (*Qui prædicas non furandum, furaris.*) Facis quod prædicas fieri non debere: dum fidem Chriſti à lege per malam interpretationem ſurripis; & legem adulteras: cùm ablatâ veritate, mendacium ponis: & ſacrilegus es, dum Chriſtum, quem propheticus ſermo ſignificat, negas.

33. LANFR. (*Sacrilegium*) Sacrilegium enim eſt culturam Dei auferre, & dæmonibus dare.

34. (*Nomen enim Dei per vos blaſphematur*) Credendum eſt aliquos ex Iudæis Chriſtianos eſſe tales; non tamen omnes, nè ſit contrarius ſibiipſi in ſuperioribus; vbi ait: *Fides veſtra annuntiatur in vniuerſo mundo.* Non enim fides ſine operibus laudanda eſt. Et in ſubſequentibus, eos cum cæteris plenos dilectione eſſe. Eſt autem ſcriptum in Ezechiele: Et ingreſſi ſunt ad Gentes, ad quas introierunt, & polluerunt nomen ſanctum meum, quod polluiſtis in Gentibus.

35. (*In circumciſionem*) Id eſt, tantùm prodeſt ſibi, qui Gentilis eſt: quantùm ſi Iudæus eſſet. Et iudicabit, id eſt, comparationem ſui iudicabilem faciet & damnabilem.

CAPVT TERTIVM.

OBiectio. i. Quid ergo amplius Iudæo est? aut quæ vtilitas circumcisionis? *Responsio*, Multùm per omnem modum. 2. Primùm quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei. *Responsio.* Quid enim, si quidam illorum non crediderunt? 3. Numquid incredulitas illorum III. fidem Dei *qui ex Iudæis quosdam prædixit credituros* euacuabit? Absit. Est autem Deus verax: omnis autem homo mendax, sicut scriptum est. 4. 5. vt iustificeris *verax appareas* in sermonibus tuis. 6. & vincas cùm iudicaris. *Obiectio ex persona malè intelligentium Psalmi versum.* 7. Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat, quid dicemus? Numquid iniquus est Deus, qui infert iram? (secundùm hominem dico *humanitùs intelligentem*) Absit: 8. alioquin quomodo iudicabit Deus hunc mundum? 9. Si enim veritas Dei in meo mendacio abundabit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tamquam peccator iudicor? 10. & non (sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere) 11. faciamus mala, vt veniat bona: quorum damnatio iusta est. Quid ergo? 12. præcel-

COMMENTARIVS IN CAPVT. III.

1. AMBROS. (*Quid ergo amplius est?*) Quoniam Iudæis incredulis nihil proficere testimonium generis ostendit; ne credentes malè tractasse videretur; docet multùm vtile esse credentibus, quia filij Abrahæ sunt. Nam eis sunt credita eloquia Dei.

2. LANFR. (*Primum quidem*) Id est, quidam Iudæorum crediderunt Euangelium Christi, instructi à prædicatoribus Noui Testamenti, verbum legis & Prophetarum, quod faciliùs factum est in illis, quàm in eis qui Veteris Testamenti penitus expertes erant.

III. LANFR. (*Fidem Dei euacuabit?*) Id est, efficit vt Deo non debeat credi, qui prædiximus Iudæos esse credituros. (Totum pro parte ponens.) Ieremias Propheta dicit: *In diebus saluabitur Iuda.* Et aliàs: *Ego ero vobis in Deum; & ipsi erunt mihi in populum.* Et alia plurima.

3. AMBROS. (*Nunquid incredulitas illorum, &c.*) Nunquid perfidiâ eorum negabit reliquis credentibus vitam æternam, quam promisit Deus futuram per fidem Christi?

4. (*Vt iustificeris*) Dauid peccauit in causa Vriæ, sciens quia promissio peccatoribus non prodest. Orat vt Deus, iudicium, quo iudicatur peccatoribus nihil dare, vincat; & se pœnitentem sanctificet: vt dans sibi quod iustis daturum se promisit, iustificetur in sermonibus suis.

5. LANFR. (*Vt iustificeris*) Probatio quòd Deus verax est: iustitia enim sermonum, est veritas.

6. (*Et vincas*) Ex abundantia hoc infertur; nihil ad superius argumentum pertinens. Vicit Christus homo Deus, cùm iudicatus est; quia propter ipsam humilitatem, *dedit ei Deus nomen, quod est super omne nomen: vt in nomine Iesu omne genu flectatur, &c.*

7. (*Si autem iniquitas*) Hoc ideo subinfert: quia dicens; *vt iustificeris in sermonibus tuis.* Visus est causam reddidisse, cur omnis homo esset mendax. Et vocat iniquitatem mendacium.

8. AMBROS. (*Alioquin quomodo iudicabit.*) Quia non erat iustum, vt iudicaret mundum, si peccata illius ipsi proficerent.

9. LANFRANC. (*Si enim veritas.*) Iterum hoc subinfert ex persona malè intelligentium.

10. (*Et non sicut*) Ordo, & sicut blasphemamur; & sicut aiunt quidam nos dicere, quid non faciamus mala, vt veniant bona, sicut, &c.

11 AMBROSIVS. (*Faciamus mala*) Hoc à peruersis dicebatur, hoc Apostolos dicere; peccandum esse vt venirent bona: id est, vt Deus remittendo, bonus videretur.

12. LANFR. (*Præcellimus eos*) Id est, an nos Iudæi excellentiores & digniores sumus quam Gentiles?

limus eos? Nequaquam. 13. 14. Causati enim sumus, Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse, sicut scriptum est: quia non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum. Omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolosè agebant. Venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenum est. Veloces pedes eorũ ad effundendũ sanguinem. Cõtritio & infœlicitas in viis eorum, & viam pacis nõ cognouerũt. Non est timor Dei ante oculos eorum. 15. Scimus autem quoniam 16. quæcũque lex loquitur, iis, qui in lege sunt, loquitur: 17. vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo: quia ex operibus legis nõ iustificabitur omnis caro corã illo. 18. Per legẽ enim cognitio peccati. Nunc autẽ sine lege iustitia Dei manifestata est: testificata à lege & Prophetis. Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi, in omnes & super omnes qui credũt in eum: non enim est distinctio: Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei. Iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu; 19. quem proposuit Deus propitiationem, per fidem in sanguine ipsius, 20. 21. ad ostensionem iustitiæ suæ, propter remissionem præcedentium delictorum; in sustentatione Dei, ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore; vt sit ipse iustus, 22. & iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi. Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? 23. factorum? Non, sed 24. per legem fidei. 25. Arbitramur enim iustificari hominem per fidem

---

13. (*Causati enim*) Quasi diceret; Qui pares præcellentiores esse non possumus. Nec hoc superiùs in hac Epistola dixit: sed credendum est, in sermone quem ad populum habebat eum dixisse.

14. AMBROS. (*Causati enim sumus*) Id est, ostendimus, redditis causis superiùs, Iudæos & Græcos esse reos.

15. (*Scimus autem*) Hoc dicitur, quia Iudæis constrictis omnis mundus subditus sit Deo. Nulli enim dubium est, Paganos impietatibus obrutos.

16. LANFR. (*Quæcumque lex loquitur*) Legem hîc vocat Psalmos; sicut in Euangelio: *Nonne in lege vestra scriptum est: Ego dixi Dij estis.* Et est sensus; Superiores Psalmi versus ad vos pertinent etiam, ô Iudæi!

17. (*Vt omne os obstruatur.*) Hoc coniungitur superiori sententiæ, qua ait: *Causati enim sumus omnes sub peccato.*

18. AMBROS. (*Per legem enim*) Videmus veteres non ignorasse peccatum; cùm pincerna, & pistor Pharaonis causâ peccati in carcerem missi sunt. Sed lex ostendit apud Deum imputari peccatum, & futurum iudicium, quod priùs ignorabatur.

19. (*Quem proposuit Deus.*) Id est, in Christo disposuisse propitium futurum humano generi, si credat; & hoc in sanguine ipsius; quia morte illius liberati sumus.

20. (*Ad ostensionem.*) Hoc est vt promissum palam faceret, quo nos à peccatis liberaret, sicut ante promiserat, qui diutissimè sustentauit, vt nostro tempore ostenderet quod olim decreuerat; & sit iustus, dans quod promisit, iustificare se credentes in Christo.

21. LANFR. (*Ad ostensionem.*) Ad hoc Deus filium suum mundo prædicari fecit: vt ostenderet quod per fidem eius, iustificantur peccatores.

(*Propter remissionem præcedentium delictorum*) Ordo, præcedentium delictorum in sustentatione Dei. Patienter enim Deus sustinuit præcedentia delicta mundi, vt ostenderet qui vera iustificatio est in hoc tempore; id est, in fide Iesu Christi. Si enim omnes peccatores punijsset, non esset qui in hoc tempore iustificari posset.

22. (*Iustus & iustificans.*) Id est, Verax complens ea quæ promisit.

23. (*Factorum*) id est, an alia lex prolata est, habens alias obseruationes: per quas, obseruationes tuæ adnihilentur.

24. (*Per legem fidei*) Legem fidei vocat legem Christi; in quo asseritur saluari hominem per solam fidem: dum dicitur: *Qui crediderit, & baptisatus fuerit, saluus erit.*

25. AVGVST. (*Arbitramur enim*) Cùm ergo dicit Apostolus arbitrari se hominem iustificari per fidem sine operibus legis, non hoc ait vt præceptâ ac professâ fide, opera iustitiæ contemnantur: sed vt sciat se quisque per fidem posse iustificari, etiamsi legis opera non præcesserint. De fide & operib. ca. 14. to. 4.

ſine operibus legis. An Iudæorum Deus tantùm? Nonne & Gentium? Immò & Gentium, quoniam quidem vnus eſt Deus, 26. qui iuſtificat 27. circumciſionem ex fide, 28. & præputium per fidem. 29. 30. Legem ergo deſtruimus per fidem? Abſit: ſed legem ſtatuimus.

Lib. de Spirit. & lit. c. 29. to. 3. 26. (*Qui iuſtificat circumciſionem*) Non ad aliquam differẽtiam dictum eſt: tamquam aliud ſit ex fide, aliud per fidem: ſed ad varietatẽ locutionis. Alio quippe loco, cùm de Gentibus diceret, hoc eſt de præputio: *Prævidens*, inquit, *ſcriptura quia ex fide iuſtificat omnes gentes Deus.* Itemque cùm de circumciſione loqueretur (vnde erat:) *Nos*, inquit, *natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores, ſcientes quia non iuſtificabitur homo ex operibus legis, niſi per fidem Ieſu Chriſti; & nos in Chriſto Ieſu credimus.* Ecce & præputium dixit iuſtificari ex fide, & circumciſionem per fidem.

27. Lanfr. (*Circumciſionem ex fide*) Id eſt, ex fide, & per fidem.

28. (*Et præputium*) Hinc probatur quòd Deus Iudæorum, ſit Deus Gentium. *Ipſe enim gentes iuſtificat.* Dei autem ſolius eſt iuſtificare.

29. (*Legem deſtruimus.*) Quia carnales obſeruationes legis deſtruimus: an putandum eſt; nos prædicatores Euangelij etiam moralia præcepta deſtruere? Quid ergo? ordo, quid ſecundùm carnem, id eſt, quid carnalium obſeruationum. Probat quòd ſine carnali obſeruatione legis, iuſtificari poteſt homo per fidem. Abraham enim ſine carnalibus obſeruationibus iuſtificatus eſt. Scriptura teſtante: *Credidit Abraham Deo, &c.*

30. Ambros. (*Legem verò*) Non vtique lex inaniter per fidem; ſed adimpletur, quando quod futurum dixit fides, iſtud aduenisse teſtatur.

CAPVT QVARTVM.

1. QVid ergo dicemus inueniſſe Abraham patrem noſtrum ſecundùm carnem? 2. Si enim Abraham ex operibus iuſtificatus eſt, 3. habet gloriam, ſed non apud Deum. 4. Quid enim dicit Scriptura? 5. Credidit Abraham Deo; & reputatũ eſt illi ad iuſtitiam. 6. 7. Ei autem qui operatur, merces non imputatur ſecundùm gratiam, ſed ſecundùm debitum. 8 Ei verò qui non operatur, credenti autem in eum, qui iuſtificat impium, reputatur fides eius ad iuſtitiam ſecundùm propoſitũ gratiæ Dei. Sicut & Dauid dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert iuſtitiam ſine operibus: Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata: Beatus vir, cui non imputauit Dñs peccatum. Beatitudo ergo hęc in circũciſione tantum ma-

COMMENTARIVS IN CAPVT IV.

1. Ambros. (*Quid ergo dicemus inueniſſe.*) Carnem dicit circumciſionem; quâ Abraham non inuenit iuſtitiam, nec quæſiuit.

2. Lanfr. (*Si enim*) Si, inquit, Abraham ſine fide ex ſola carnali obſeruatione iuſtificatus creditur; iuſtificatio illa in ſola opinione hominum eſt, non apud Deum.

3. (*Habet gloriam*) Quia qui fecerit legem viuet in ea: id eſt, non morietur vt reus. Nec tamen apud Deum ex hoc habet meritum.

4. (*Quid enim ſcriptura*) Quaſi diceret. Audiamus quid ſuper hoc ſcriptura teſtetur.

5. Ambros. (*Credidit Abraham Deo*) Credidit ſe habiturum ſemen, in quo benedicerentur Gentes.

6. (*Ei autem qui operatur*) Ei qui operatur opera legis, meritum non imputatur ad mercedem. Nam debitor eſt facere legem.

7. Avgvst. (*Ei qui operatur*) Id eſt, qui de operibus præſumit, & meritò dicit ſibi datam gratiam fidei. His non imputat mercedem ſecundùm gratiam, ſed ſecundùm debitum.

8. Lanfr. (*Ei verò qui non operatur*) De eo intelligendum eſt hoc, qui poſt acceptam fidem, ſtatim moritur.

net, an etiam in præputio? Dicimus enim quia reputata eſt Abrahæ fides ad iuſtitiam. Quomodo ergo reputata eſt? In circumciſione an in præputio? Non in circumciſione, ſed in præputio. 9. Et ſignum accepit circumciſionis, ſignaculum iuſtitiæ fidei, quæ eſt in præputio: 10. Vt ſit pater omnium credentium per præputium, vt reputetur & illis ad iuſtitiam: & ſit pater circumciſionis, non iis tantùm qui ſunt ex circumciſione, ſed & iis qui ſectantur 11. veſtigia fidei, quæ eſt in præputio patris noſtri Abrahæ. 12. Non enim per legem 13. promiſſio Abrahæ, aut ſemini eius, vt hæres eſſet mundi: ſed per iuſtitiam fidei. Si enim qui ex lege, hæredes ſunt: exinanita eſt fides, abolita eſt promiſſio. 14. Lex enim iram operatur. 15. Vbi enim non eſt lex; nec præuaricatio. Ideo ex fide vt ſecundùm gratiam firma ſit promiſſio 16. omni ſemini, non ei qui ex lege eſt ſolùm, ſed & ei qui ex fide eſt Abrahæ, qui pater eſt omnium noſtrum (ſicut ſcriptum eſt, quia Patrem multarum gentium poſui te) ante Deum, cui credidit, qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non ſunt, tanquam ea quæ ſunt; qui contra ſpem in ſpem credidit, vt fieret pater multarum gentium, ſecundùm quod dictum eſt ei: ſic erit ſemen tuum. Et non infirmatus eſt fide, nec conſiderauit corpus ſuum emortuum, cùm iam ferè centum eſſet annorum, & emortuam vuluam Saræ. In repromiſſione etiam Dei non hæſitauit diffidentiâ, ſed confortatus eſt fide, dans gloriam Deo: Pleniſſimè ſciens, quia quæcumque promiſit, potens eſt & facere. Ideò & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Non eſt autem ſcriptum tantùm propter ipſum, quia reputatum eſt illi ad iuſtitiam: ſed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum à mortuis, qui traditus eſt propter delicta noſtra, 17. & reſurrexit 18. propter iuſtificationem noſtram.

---

9. (*Et ſignum accepit*) Quaſi diceret. Cur ergo, ſi iuſtificatus erat, circumciſionem accepit? Circumciſionem, inquit, accepit; non quia fieret, ſed quia oſtenderetur ea iuſtitia, quam ſola fides contulerat illi.

10. AMBROS. (*Vt ſit pater circumciſionis*) Hoc dicit vt ſit pater circumciſionis cordis, non tantùm eorum qui ſunt ex eius origine, ſed & eorum qui ſimiliter credunt ex gentibus.

11. LANFR. (*Veſtigia fidei*) Ordo. Veſtigia fidei patris noſtri Abrahæ, quæ eſt in præputio: id eſt, quam habuit in præputio.

12. (*Non enim per legem*) Quaſi aliquis diceret. Cur dixiſti veſtigia fidei, & non dixiſti veſtigia legis? Si enim ad inconueniens ducit aduerſam partem, non autem ſimul eſſe, ſolam legis obſeruantiam hęreditatis eſſe cauſam & fidem; aut ſolos Iudæos eſſe hæredes & Gentes.

13. AMBROS. (*Promiſſio Abrahæ.*) Chriſtus qui hæres eſt Gentium, vt Dauid canit: *Et dabo tibi gentes hæreditatem tuam; & poſſeſſionem tuam terminos terræ.* Ipſi enim morimur & viuimus cum eo. Ideo ex fide. Sub lege promiſſio dari non poteſt aut ex fide, qua omnes purificati, fiunt digni dici filij.

14. LANFR. (*Lex enim iram operatur*) Cauſa cur per legem non ſit promiſſio hęreditatis. Iram enim Dei ex præuaricatione non implentium potius operatur.

15. (*Vbi enim non eſt lex*) Et hoc, inquit, videre poteſt, quia lex iram operatur. Quod vbi lex non eſt, nec præuaricatio, quæ eſt cauſa iræ?

16. (*Omni ſemini*) Id eſt, omni imitatori fidei; ſiue Iudæo, ſiue Gentili. Omnes enim poſſunt facile credere; non autem omnes legem implere.

17. AMBROS. (*Et reſurrexit propter*) Poſt reſurrectionem enim acceptus Spiritus, ad cumulum nobis iuſtificationis prouenit.

18. LANFR. (*Propter iuſtificationem*) Id eſt, vt credentes eum reſurrexiſſe iuſtificarentur. Et à parte tota fides deſignatur.

CAPVT

CAPVT QVINTVM.

1. IVſtificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum: per quem & habemus acceſſum per fidem 2. in gratiam iſtã, in qua ſtamus, & gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei. Non ſolùm autem, ſed & gloriamur in tribulationibus, ſcientes quod tribulatio patientiam operatur: Patientia autem probationem, probatio verò ſpem, 3. Spes autem non confundit: quia charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris, per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis. Vt quid enim Chriſtus, cùm adhuc infirmi eſſemus, ſecundùm tempus pro impiis mortuus eſt? Vix enim pro iuſto quis moritur: nam pro bono forſitan quis audeat mori. Commendat autem charitatem ſuam Deus in nobis; quoniam cùm adhuc peccatores eſſemus, 4. ſecundùm tempus Chriſtus pro nobis. 5. mortuus eſt: multò igitur magis nunc iuſtificati in ſanguine ipſius, ſalui erimus ab ira per ipſum. Si enim cùm inimici eſſemus, reconciliati ſumus Deo per mortem Filij eius: multò magis reconciliati, ſalui erimus in vita ipſius. Non ſolum autem: 6. ſed & gloriamur in Deo per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, per quem nunc reconciliationem accepimus. 7. Propterea ſicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors; & ita in omnes homines mors pertranſiit, in quo omnes peccauerunt. 8. vſque ad legem enim peccatum erat in mundo. 9. Peccatum autem non imputabatur, cùm lex non eſſet. Sed regnauit mors ab Adam vſque ad Moyſen: etiam. 10. in eos qui non peccauerunt. 11. in ſimilitudinem præuaricationis Adæ, 11. 12. 13. qui eſt forma futuri. 14. Sed 15. non ſicut delictum, ita & do-

COMMENTARIVS IN CAPVT V.

1. AMBROS. (*Iuſtificati igitur*) Pacem habere cum Deo, fides facit, non lex. Hæc enim nos Deo reconciliauit.

2. (*In gratiam iſtam*) Priùs enim iacuimus: credentes autem erecti ſumus.

3. (*Spes autem non confundit*) Spes non confundit, dum ſtulti & hebetes à perfidis iudicantur: credentes quæ mundana carent ratione. Pignus enim caritatis habemus in nobis per Spiritum ſanctum nobis.

4. (*Secundùm tempus*) Ad tempus enim mortuus eſt; quia tertia die reſurrexit. Vel huic tempori mortuus eſt, vbi ſol oritur & occidit. Exceſſit enim è corpore ad inferos (vbi tempus non eſt, vel ætas) pro ſalute animarum.

5. LANFR. (*Mortuus eſt*) Cùm adhuc temporalia diligeremus: niſi nobis ſpem bonam daret, quæ nos confunderet......

6. (*Sed & gloriamur*) Id eſt, ſperantes nos habituros gloriam, quam habent Filij Dei.

7. (*Propterea ſicut*) Pendet ſententia vſque...... legitur: ſicut per vnius delictũ, &c.

8. (*Vſque ad legem enim*) Peccatum quidem in his etiam qui legem acceperant, fuit: ſed non tantùm, quantùm priùs: per legales enim obſeruantias multi ſaluabantur.

9. (*Peccatum enim*) Aliter hîc peccatum intelligit, quàm ſuperiùs. Peccatum enim hoc in loco, ſignificat præuaricationem legis, quæ non imputabatur cũ lex nõ eſſet.

10. AVGVST. (*In eos non peccauerunt*) Id eſt, qui nondum ſua & propria voluntate, ſicut ille, peccauerunt; ſed ab illo origine peccatum traxerunt. De peccatorum meritis & remiſ. deque Bap. paruu. lib. cap. 11. to. 7.

11. LANFR. (*In ſimilitudinem*) Id eſt, qui præuaricati ſunt præcepta Dei, ſicut Adam.

11. (*Qui eſt forma futuri*) Adam forma Chriſti fuit. Quia ſicut ille pater omnium ſecundùm carnem: ſic Chriſtus pater fidelium ſecundùm fidem. Et ſicut ex latere Adæ, formata eſt Eua; ſic ex latere Chriſti profluxerunt Sacramenta, per quæ ſaluatur Eccleſia.

12. AVGVST. (*Qui eſt forma*) Quia in Ibidem.

illo conſtructa eſt forma condemnationis futuris poſteris, qui eius progenie crearentur.

13. Ambros. (*Qui eſt forma futuri*) Decreuit enim Deus per vnum (Chriſtum) emendare quod per vnum (Adam) peccatum eſt: ſicut in Apocalypſi Ioannes inquit: *Agnus qui occiſus eſt à conſtitutione mũdi.*

14. (*Sed non ſicut delictum*) Hoc dixit, quia formam vnius Chriſti dixit vnum Adam.

15. Lanfr. (*Sed non ſicut delictum*) Ordo. Quaſi diceret: Quamuis Adam forma fuit Chriſti, maiorem tamen vim habet donum Chriſti. Plus enim eſt viuificare, quàm occidere.

---

num: ſi enim vnius delicto multi mortui ſunt: 16. Multò magis gratia Dei & donum 17. in gratia vnius hominis Ieſu Chriſti 18. in plures abundauit. 19. Et non 20. Sicut per vnum peccatum, ita & donum: nam iudicium quidem ex vno in condemnationem: 21. gratia autem ex multis delictis, in iuſtificationem. Si enim vnius delicto mors regnauit per vnum: multò magis 22. abundantiam gratiæ, & donationis, & iuſtitiæ accipientes, 23. in vita regnabunt per vnum Ieſum Chriſtum. Igitur ſicut per vnius delictum, in omnes homines in condemnationem: ſic & 24. per vnius iuſtitiam, in omnes homines in iuſtificationem vitæ. *Ita miſericordia Dei per vnius iuſtitiam in omnes homines proceſſit.* 25. Sicut enim per inobedientiam vnius hominis, peccatores conſtituti ſunt multi: ita & 26. per vnius obeditionem, iuſti conſtituentur multi. 27. 28. Lex autem ſubintrauit, vt abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, 29. ſuperabundauit gratia: 30. vt ſicut regnauit peccatum in mortem: ita 31. 32. & gratia regnet 33. per iuſtitiam in vitam æternam, per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum.

Ibidem. 16. Avgvst. (*Multò magis gratia*) Non magis multos, & multo plures homines. Neque enim plures iuſtificantur, quàm condemnantur. Adam quippe ex ſuo delicto reos genuit. Chriſtus autem etiam quę homines delicta propriæ voluntatis ad originale in quo* peccauerunt, addiderunt; gratiâ ſuâ ſoluit atque donauit. (al. * nati ſunt.)

17. Lanfr. (*In gratia vnius hominis*) In gratia, id eſt, propter gratiam. Gratiam autem hîc vocat perfectionem virtutum, quam homo ille à verbo Patris aſſumptus, per gratiam Dei habuit.

18. (*In plures*) Plures dicit, non ad numerum, ſed quia in vitiis plures. Adam enim per originale dedit mortem, Chriſtus verò de actualibus & originalibus liberauit.

Ibidem. Cap. 13. 19. Avgvst. (*Et non ſicut per vnum*) Ab Adam, *in quo omnes peccauimus*, non omnia noſtra peccata, ſed tantùm originale traduximus. A Chriſto verò in quo omnes iuſtificamur, non illius tantùm originalis; ſed etiam cæterorum, quæ ipſi addidimus, remiſſionem conſequimur. Ideo non ſicut per vnum peccantem; ita & donum. Nam iudicium* quod ex vno delicto (ſi non remittatur) id eſt, originali, in condemnationem iã poteſt ducere. Gratia verò ex multis delictis remiſſis; hoc eſt, non ſolùm originali, verùm etiam omnibus cæteris, ad iuſtificationem perducit. (al. * quidẽ.)

20. Lanfr. (*Et non ſicut*) Aliter. Etſi ſicut peccatum, ita & donum: id eſt, vtraque paria non ſunt.

21. (*Gratia autem ex multis*) Ordo eſt. Gratia autem in iuſtificationem ex multis delictis.

22. Avgvst. (*Abundantiam gratiæ*) Quid eſt autem abundantiam gratiæ & iuſtificationis (& iuſtitiæ) accipiunt; niſi quòd non eis tantùm peccatum, in quo omnes peccauerunt; Sed etiam quod addiderunt, gratia remiſſionis datur? Ibidem.

23. (*In vita regnabunt*) Et quid eſt, multò magis in vita regnabunt; cùm mortis regnum multò plures in æternam pœnam trahat? Niſi intelligamus eos* in ipſis in vtroque dici, qui tranſeunt ab Adam ad Chriſtum; id eſt, à morte ad vitam: quia in vita æterna ſine fine regnabunt: magis quàm in eis mors temporaliter, & cum fine* regnabit. (al.* eos ipſos.) (al.* regnauit.)

24. Lanfr. (*per vnius iuſtitiam*) Per iuſtitiam & obedientiam Chriſti, vita omnium credentium iuſtificata eſt. Quia inde factus eſt hoſtia acceptabilis Deo pro peccatis omnium. Quia iuſtus & immaculatus ſine peccato, & obediens fuit vſque ad mortem.

25. (*Sicut enim*) Comprobatio & expoſitio ſuperioris verſus. Omnis enim inobedientia ſi tantùm mala eſt, delictum. Et omnis obedientia ſi tantùm bona eſt, iuſtitia.

26. *(Per vnius obedientiam)* Per obedientiam Chriſti: iuſti ſunt multi; vel quia obedientia hoſtiam commendauit. Vel quia obedientia ad mortem Chriſtum perduxit. Fides autem mortis eius, iuſtificauit.

27. *(Lex autem ſubintrauit)* Moris eſt diuinarum literarum, vbi plures cauſæ ſunt, vnam tantùm ſæpe enumerare: ſicut in hoc loco: data eſt enim lex, vt prædeſtinati ad vitam per legales obſeruantias ſaluarentur. Prædeſtinati autem ad mortem, per legis præuaricationem magis punirentur. Sed illius cauſæ hîc tantùm mentionem facit, per quam Iudæos ex accepta lege ſuperbientes humiliare poſſit.

28. Ambros. *(Lex autem ſubintrauit)* Apoſtolus oſtendit quid prouenerit, data lege; non quid lex fecerit.

29. Lanfr. *(Superabundabit gratia.)* Quaſi diceret. O Iudæi! vos putatis quòd Chriſtus gentibus plus dimiſerit: ſed quibuſdam veſtrum plus dimiſit, quos præuaricatores legis inuenit.

30. *(Vt ſicut regnauit)* Id eſt, præualuit.

31. *(Ita & gratia regnet)* Id eſt, præualeat.

32. Ambros. *(Gratia regnet.)* Regnat gratia per iuſtitiam; Si accepta remiſſione, iuſtitiam ſequamur.

33. *(Per iuſtitiam)* Scilicet; Chriſti.

CAPVT SEXTVM.

QVid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, vt gratia abundet? Abſit. Qui 1. enim mortui ſumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo? An ignoratis, quia quicumque baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, 2, 3. in morte ipſius baptizati ſumus? 4. Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortem: vt quomodo Chriſtus ſurrexit à mortuis per gloriam Patris, ita & nos 5. in nouitate vitæ ambulemus. 6. 7. Si enim complantati facti ſumus 8. ſimilitudini mortis eius: 9. ſimul & reſurrectionis erimus. Hoc ſcientes, 10. quia vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, 11. vt deſtruatur 12. corpus peccati, & vltrà non ſeruiamus peccato. 13. Qui enim mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato. 14. Si autem mortui ſumus cum Chriſto, credimus quia ſimul etiam viuemus cum Chriſto: ſcientes quòd Chriſtus reſurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi vltrà non dominabitur. 15. Quòd

COMMENTARIVS IN CAPVT. VI.

1. Lanfr. *(Qui enim mortui ſumus peccato)* Scilicet, in baptiſmo. *In Chriſto Ieſu.* Id eſt, in fide Chriſti Ieſu.

2. *(In morte ipſius)* Id eſt, ſicut ille mortuus eſt ſemel, & ſemper viuit: ita & nos ſemel peccato moriamur, & in bene factis ſemper viuamus.

3. Ambros. *(In morte ipſius)* Cum baptizamur, commorimur Chriſto; hoc eſt in morte eius baptizari. Illic enim peccata moriuntur.

4. Lanfr. *(Conſepulti enim)* Deſignatio, quando, & cur in morte Chriſti baptizemur.

5. *(In nouitate)* Id eſt, à vitiis reſurgamus.

6. Ambros. *(Si enim complantati)* Tunc nos feliciter dicit poſſe reſurgere; Si ſimilitudini mortis eius fuerimus complantati: Id eſt, ſi in baptiſmo omnia vitia deponentes, in nouam vitam tranſlati, de cætero non peccemus.

7. Lanfr. *(Si enim complantati)* Alia ratio cur in morte ipſius baptizemur: *Complantati*, id eſt, affixi, vel adhærentes.

8. *(Similitudini)* Id eſt, ſi ſemel peccato morimur: ſimilem reſurrectionem habituri ſumus.

9. *(Simul & reſurrectionis)* Subaudis, ſimilitudini eius.

10. *(Quia vetus homo)* Id eſt, nos in eo quòd more veteris hominis peccamus.

11. *(Vt deſtruatur corpus peccati)* Id eſt, corpus noſtrum in eo quod peccat.

12. *(Corpus peccati)* Omnia peccata ſimul appellat, *corpus peccati.*

13. *(Qui enim mortuus eſt)* Ratio cur non ſeruiendum ſit peccato. Peccato enim iuſtificatio perit.

14. *(Si autem mortui ſumus)* Id eſt, ſi reuerà Chriſtus ſecundùm carnem mortuus eſt: nos peccatis omnibus mortui ſumus, *credimus, &c.*

15. Lanfr. *(Quod enim mortuus eſt pecca-*

enim mortuus eſt, peccato, mortuus eſt ſemel: quod autem viuit, viuit Deo. 16. Ita & vos exiſtimate, vos mortuos quidem eſſe peccato, viuentes autem Deo, in Chriſto Ieſu Domino noſtro. 17. 18. Non ergo regnet peccatum in veſtro mortali corpore, vt obediatis concupiſcentiis eius. Sed 19. neque exhibeatis membra veſtra 20. arma iniquitatis peccato: ſed exhibete vos Deo, tamquam ex mortuis viuentes, & membra veſtra arma iuſtitiæ Deo. Peccatum enim vobis non dominabitur: 21. 22. non enim ſub lege eſtis, ſed ſub gratia. Quid ergo? Peccabimus, quoniam non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia? Abſit. Neſcitis quoniam cui exhibetis vos ſeruos ad obediendum, ſerui eſtis eius, cui obeditis, ſiue peccati ad mortem, ſiue obeditionis ad iuſtitiam? Gratias autem Deo, quòd fuiſtis ſerui peccati, obediſtis autem ex corde in eam formam doctrinæ, 23. in quam traditi eſtis. Liberati autem à peccato, ſerui facti eſtis iuſtitiæ. 24. 25. Humanum dico, propter infirmitatem carnis veſtræ: 26. Sicut enim exhibuiſtis membra veſtra ſeruire immunditiæ, & iniquitati, ad iniquitatem, *ſcilicet implendam:* ita nunc exhibete membra veſtra ſeruire iuſtitiæ, in ſanctificationem, *id eſt, vt ſanctificati ſitis.* Cùm 27. enim ſerui eſſetis peccati, liberi, *id eſt, expertes* fuiſtis iuſtitiæ. Quem ergo fructum habuiſtis tunc in illis, in quibus nunc erubeſcitis? Nam finis illorum mors eſt. Nunc verò liberati à peccato, ſerui autem facti Deo, habetis fructum veſtrum in ſanctificationem, *id eſt, fructus veſtri operis eſt ſanctificatio,* finem verò vitam æternam. 28. Stipendia enim peccati, mors. 29. 30. Gratia autem Dei, vita æterna in Chriſto Ieſu Domino noſtro.

---

to) Subaudis, humani generis delendo.

16. (*Ita & vos*) Pro itaque.

17. (*Non ergo regnet peccatum*) Id eſt, concupiſcentia peccati.

18. AMBROS. (*Non ergo regnet*) Mortale corpus dicens, totum hominem ſignat: quia qui obediunt peccato mortales dicuntur. Anima enim quæ peccat, ipſa morietur; id eſt, totus homo.

19. (*Neque exhibeatis*) Non dicit corpora, ſed membra. Membris enim miniſtratur, non toto corpore.

20. LANFR. (*Arma iniquitatis*) Id eſt, concupiſcentiæ.

21. (*Non enim ſub lege eſtis*) Euidenter oſtendit, quòd concupiſcentię peccatorum, maiorem vim habebant in Iudæis, quàm in Chriſtianis.

Lib. de Grat. & lib. arbit. cap. 12. to. 7. 22. AVGVST. (*Non enim ſub lege eſtis*) Non quia lex mala: ſed quia ſub illa ſunt, quos reos facit iubendo, non adiuuando.

23. LANFR. (*In quam traditi eſtis*) Id eſt, in qua tradidiſtis vos Deo, in die conuerſationis veſtræ.

24. (*Humanum dico*) Id eſt, vile quiddam vobis præcipio, quod vim humanitatis noſtræ non excedit.

25. AMBROS. (*Humanum dico*) Dum infirmitatem carnis memorat; minus ſe ſignificat exigere ab homine, quàm dignum eſt circa Dei culturam.

Ex epiſt. ad 25. AVGVST. (*Humanum dico*) Quia plus dicendum aliquid fuit, ſi iam illi * facere potuiſſent. Plus quippe ſeruitutis debetur iuſtitiæ, quàm peccato. Nam pœnæ corporis, reuocant ab opere peccati. Iuſtitia verò ſic amanda eſt; vt ab eius operibus etiam pœnæ corporis, nos cohibere non debeant. Anaſt. 144. to. 2. al. * ferre.

Ibidem. 26. (*Sicut enim exhibuiſtis*) Quid eſt, ſicut illud, ita & hoc? Niſi quemadmodum ad peccandum, nullus * cogebat timor; ſed ipſius libido, voluptáſque peccati. Sic ad iuſtè viuendum, non vos ſupplicij metus vrgeat; ſed delectatio iuſtitiæ vrgeat.

27. LANFR. (*Cùm enim ſerui*) Ratio cur ſeruire iuſtitiæ eos oporteat. Aut enim iuſtitiæ, aut peccato ſeruire neceſſe eſt. Sed cũ ſeruitur peccato, abeſt iuſtitia. Acquiritur fructus, vnde erubeſcitur. Quod eſt incõueniens. Iuſtitiæ igitur ſeruiendũ eſt.

28. (*Stipendia*) Cauſa cur liberati ſint à peccato. Et cur ſerui facti Deo. Et eſt ſenſus: peccatum hoc ſtipendium, id eſt, hanc retributionem dat, mortem ſcilicet.

29. (*Gratia autem Dei*) Id eſt, virtus quę per gratiam Dei datur, vita æterna eſt: id eſt, vitam æternam dat.

30. AMBROS. (*Gratia autem Dei*) Hoc rationibus his Apoſtolus demonſtrare videtur. Aut eſt in Chriſto, aut in lege. Mortificata eſt enim lex per corpus Chriſti, vt illius ſitis, qui à mortuis reſurrexit. Nam in aliis legibus idem videtur. Moritur enim

homo alicui legi, vt iam alij viuat. Nam quamdiu viuit priori; alij viuere non potest. Prior enim adhuc dominatur. Mulier enim viuens maritali lege viri sui, non potest viuere legi alterius viri. Alligata est enim viro suo. Nam si moriatur legi prioris viri; alterius potest viuere legi. Igitur viuens maritali legi (scilicet viuente viro) non potest alterius legi viri. Si enim tunc fuerit cũ alio viro; vocabitur adultera.

CAPVT SEPTIMVM.

AN 1. ignoratis fratres, (scientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur, quanto tempore viuit? Nam quæ sub viro est mulier; viuente viro, alligata est legi: Si autem mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri. Igitur, viuente viro, vocabitur adultera si fuerit cum alio viro: si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri: vt non sit adultera, si fuerit cum alio viro. Itaque, fratres mei, & vos 2. mortificati 3. estis legi per corpus Christi, vt sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, vt fructificemus Deo. 4. Cùm enim essemus in carne, passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, vt fructificarent morti. Nunc autem soluti sumus 5. à lege mortis, in qua detinebamur, ita vt seruiamus in nouitate Spiritus, *id est, innouando spiritum fide, & operibus bonis,* & non in vetustate literæ, *Id est, carnali obseruatione.* Quid ergo dicemus? lex peccatum est? *scilicet quia superiùs dixit à lege mortis, vel passiones peccatorum, quæ per legem erant.* Absit. Sed 6. peccatum non cognoui, nisi per legem: nam concupiscentiam, *scilicet esse peccatum,* nesciebam, *vel non eram expertus* nisi lex diceret: non concupisces. Occasione, *id est, opportunitate,* autem acceptâ, peccatum, *id est, fomes peccati,* per mandatum 7. operatum est in me omnem concupiscentiam. 8. Sine lege enim peccatum mortuum erat. 9. Ego autem viuebam sine lege aliquando. 10. Sed cùm venisset mandatum, peccatum reuixit. 11. Ego autem mortuus sum; & inuentum est mihi man-

COMMENTARIVS IN CAPVT VII.

1. LANFR. (*An ignoratis fratres.*) Probare videtur, quòd lex Iudæorum fidelibus non est obseruanda. Non est enim data nisi ad aduentum Christi. Et est responsio. Quasi aliquis diceret. Cur dixisti in Christo Iesu, & non in obseruantia legis?

2. (*Mortificati estis legi*) Quasi diceret. Nihil debetis legi. Lex enim data est vsque ad aduentum Christi.

3. AMBROS. (*Mortificati estis legi*) Quoniam Saluator corpus suum diabolo crucifigere permisit. Id circò per corpus Christi, saluos nos dicit factos.

4. LANFR. (*Cùm enim essemus in carne*) Quasi aliquis diceret. Cur dixisti, vt fructificemus Deo: quasi non fructificaremus, cùm legem carnaliter obseruaremus. Ita, inquit, cum essemus in carne, id est, in carnali obseruantia, &c.

5. (*A lege mortis*) Id est, quæ sine vlla miseratione, peccantes interfici iubebat. Vel, quæ passiones peccatorum, quæ mors animæ sunt, prohibitionem augebat.

6. (*Peccatum non cognoui*) Id est, tantam vim concupiscentię antea non eram expertus; quantam postea; quòd cognoui esse prohibitum. Vel, nesciebam concupiscentiam esse peccatum.

7. AMBROS. (*Operatum est in me*) .... quæ & legem transcendit.

8. AVGVST. (*Sine lege enim*) Peccatum mortuum est; non intelligamus nisi tamquam non sit: latet, non apparet, penitus ignoratur, tamquã innescio quibus ignorantiæ tenebris sepultum. Cõtra duas Epist. Pelag. ad Bonifac. lib. 1. cap. 9. to. 7.

9. AMBROS. (*Ego autem viuebam*) Sine timore securus, quod non esset Deus iudicaturus.

10. AVGVST. (*Sed cùm venisset*) Quid est, reuixit peccatum? apparere cœpit, rebellare aduersus me cœpit. Serm. 5. de verb. Apost. cap. 7. to. 10.

11. (*Ego autem mortuus*) Id est, præuaricator factus sum. Ibidem.

datum, *id eſt, cognitio mandati*, quod erat ad vitam, *ſcilicet ſeruati*, hoc eſſe ad mortem, *ſcilicet non ſeruati*. 12. Nam peccatum, *id eſt, fomes peccati, vel diabolus*, 13. occaſione acceptâ per mandatum, ſeduxit me, & per illud occidit. Itaque lex quidem ſancta, & mandatum ſanctum, & iuſtum, & bonum. Quod ergo bonum eſt, mihi factum eſt mors? Abſit. Sed peccatum, vt appareat, *ſcilicet in opere, vel quia diabolus eſt*, peccatum, per bonum operatum eſt mihi mortem: vt fiat 14. 15. ſupra modum peccans peccatum, *id eſt, per præuaricationem peccati*, per mandatum. 16. Scimus enim, quia lex ſpiritualis eſt: *id eſt, ſpiritum nutriens*. Ego (*cauſa cur peccatum operatum ſit in eo mortem*) autem carnalis ſum, 17. venundatus ſub peccato. 18. Quod enim operor, 19. non intelligo: 20. non enim, *expoſitio ſuperioris verſus*, quod volo bonum, hoc ago: ſed quod odi malum, illud facio. Si autem 21. quod nolo, illud facio: conſentio legi, quoniam bona eſt. Nunc autem iam non ego operor illud, ſed quod habitat, *inſeparabiliter inhæret*, in me peccatum, *id eſt, concupiſcentia peccati*. 22. Scio enim quia non habitat in me, hoc eſt, in carne mea, bonum. 23. Nam velle, adiacet mihi: perficere autem bonum, non inuenio. Non enim quod volo bonum, hoc facio: ſed quod nolo malum, hoc ago. 24. Si autem quod nolo, illud facio: iam non ego operor illud, 25. ſed quod habitat in me, peccatum. 26. Inuenio igitur 27. legem,

---

Quæſt. 83. lib. quæſt. 66. to. 4. 12. (*Nam peccatum*) Quòd autem ait, fefellit me peccatum, occaſione acceptâ per mandatum: ſiue quia ſuaſio delectationis ad peccatum vehementior eſt, cùm adeſt prohibitio: ſiue quia etiam ſiquid homo fecerit ſecundùm iuſſa legis, ſi adhuc non ſit fides, quæ integra eſt, vult ſibi retribuere, non Deo; & ſuperbiendo plus peccat.

13. Ambros. (*Occaſione acceptâ*) Peccatum dicit diabolum, qui inuidens homini, quem habebat prouiſum per legem exarſit: vt illi legem inuerteret, qui ante legem quaſi mortuus erat, quia ab illuſione ceſſabat.

Beda in ca. 8. ad Rom. 14. Avgvst. (*Supra modum peccans.*) Quia etiam & præuaricatio. Quando enim delinquebat ſine mandato minus erat. Quando deliquit per mandatũ, excedit modum.

15. Lanfr. (*Supra modum*) Id eſt, valdè. Ordo. Vt peccatum, ſcilicet, auctum per peccatũ fiat ſupra modũ. Peccans, id eſt, peccans ei, locutionis modo, quo qualitas vocatur quale; eo quod faciat quale.

16. (*Scimus enim*) Probatio quòd lex bonum eſt. Omne enim ſpirituale, id eſt, ſpiritum nutriens bonum eſt.

Lib. 83. qu. quæſt. 66. tom. 4. 17. Avgvst. (*Venundatus*) Id eſt, peccans pretio temporalium voluptatum.

18. Lanfr. (*Quod enim operor*) Probatio quòd venundatus eſt ſub peccato. In tantum enim peccatum dominatur, vt operetur quod non vult.

19. (*Non intelligo*). Acceptum non habeo; ſicut in Pſalmo. *Intellige clamorem meum*.

20. Avgvst. (*Non enim quod volo*) Id eſt, nolo concupiſcere, & concupiſco. Lib. ſerm. de temp. Serm. 45. cap. 6.

21. Lanfr. (*Quod nolo*) De concupiſcentia hoc intelligendum eſt. Quaſi diceret vellem cauere concupiſcentiam, & non poſſum.

22. (*Scio enim*) Per ablationem vnius contrarij, more ſuo probat adulterum. Quia in religione Chriſtiana, immediata ſunt bonum & malum. Omnis enim homo ſecundùm religionem Chriſtianam, aut bonus, aut malus eſt.

23. (*Nam velle adiacet*) Probatio quòd bonum non habitet in carne ſua. Omne enim bonum, quod in homine eſt, aut bona voluntas, aut bona operatio. Sed velle, inquit, bonum non eſt in carne mea. Ex vicinitate enim animæ adiacet, id eſt, vitium ſibi eſt. Perficere autem bonum, id eſt, operationem bonam non inuenio in ea habitare. Non igitur bonum mihi, id eſt, carni meæ: non enim quod volo: quaſi diceret, bonum non inuenio habitare, ſed malum quod ago.

24. Avgvst. (*Si autem quod nolo*) Ideo conſentio legi, quod non vult. Lib. contra duas epiſt. Pelag. ad Bonif. q. 1. c. 10. to. 7.

25. Ambros. (*Sed quod inhabitat*) Ipſa enim peccati corruptio, per conditionem offenſionis manet in corpore.

26. Lanfr. (*Inuenio ergo*) Concludit quod ſuperiùs quærebatur: & probatum eſt legem eſſe bonum, ſi tamen bonũ velit.

27. (*Legem*) Ordo. Inuenio legem bonum, mihi volenti facere bonum. Quaſi diceret. Si bona ago, lex mihi bona eſt. Si verò mala, lex mihi mors eſt.

28. volenti mihi facere bonum, (*causa cur dixerit volenti*,) quoniam mihi malum adiacet: 29. condelector enim legi Dei secundùm interiorem hominem: video autem 30. aliam legem in membris meis, repugnantem 31. legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. 32. Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum. Igitur ego ipse mente seruio legi Dei; carne autem, legi peccati.

28. (*Volenti mihi*) Voluntas animæ est, quæ in Deo bonum vult facere, vt malum expellat; quod sibi adiacet ex vicinitate carnis.

29. (*Condelector*) Hîc apertè exponit, quæ superiùs multis modis obscurè dixit, & maximè superiorem versum.

30. (*Aliam legem*) Aliam legem hîc vocat, hortamenta concupiscentiæ; quæ quasi imperat homini peccare.

31. (*Legi mentis meæ*) Mens iubet à malis discedere, & bona facere: & hæc est lex eius.

32. AVGVSTINVS. (*Infelix ego homo*) Sic sic liberaberis à corpore mortis huius; vt mortale hoc induat immortalitatem: & corruptibile hoc induat incorruptionem. De verb. Apost. serm. 6. c. 12, to. 10

CAPVT OCTAVVM.

Nihil ergo nunc, *id est, in hoc tempore gratiæ*, damnationis est iis, qui sunt in Christo Iesu, *id est, in fide, & memoria eius*, qui non secundùm carnem ambulant. 1. 2. Lex enim Spiritus vitæ in Christo Iesu, *id est, in gratia Christi Iesu, & memoria eius*, liberauit à lege, *id est, suasione*, peccati & mortis. 3. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem: Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, 4. 5. & de peccato damnauit peccatum, *id est, vim concupiscentiæ*, in carne, *scilicet fidelium*, vt iustificatio legis impleretur in nobis, *id est, quia lex promittebat*, qui non secundùm carnem *id est, carnales obseruantias, vel desideria carnis*, ambulamus, sed secundùm spiritum, *id est, spiritualem intelligentiam, vel opera spiritus.* 6. Qui enim secundùm carnem sunt, quæ carnis sunt, sapiunt: qui verò 7. secundùm spiritum sunt: quæ sunt spiritus sentiunt. (*ratio cur non ambulent secundùm carnem, sed secundùm spiritũ*) Nam prudentia carnis, mors est: prudentia autem

COMMENTARIVS IN CAPVT VIII.

1. AMBROS. (*Lex enim spiritus*) Quia prior lex ab errore malo imbuit. Hæc autem cùm nec in corde peccare dicit debere, lex spiritus vocetur, vt totum faciat hominem spiritualem.

2. LANFR. (*Lex enim spiritus*) Causa cur non secundùm carnem ambulant. Memoria enim legis Dei quæ est Spiritus vitæ, per gratiam Iesu Christi, & per memoriam eius, liberabit eos à lege peccati & mortis. Id est, ne secundùm carnem ambulent.

3. (*Nam quod impossibile*) Ratio cur dixerit in Christo Iesu. Quasi diceret: Impossibile erat legi per carnales obseruationes liberare à suasione peccati & mortis: sed misit Deus Filium suum in similitudinem humanæ carnis, quæ peccati concupiscentiis sæpe vexatur; vt memoria incarnationis eius, suasiones peccati à fidelium carne repelleret.

4. (*De peccato damnauit*) Peccatum hîc vocat corpus Christi, quod fuit hostia pro peccato, sicut aliàs eum qui non nouerat peccatum, peccatum pro nobis fecit.

5. AMBROS. (*De peccato*) Christus cùm à peccato, quod est Sathanas, crucifigitur peccauit in carne Saluatoris, quo peccato damnatus est, amisso dominio retentarum animarum.

6. AVGVST. (*Qui enim secundùm carnem*) secundùm carnem ambulare, est carnalibus concupiscentiis consentire. De verb. Apost. serm. 7. c. 9.

7. (*Secundùm spiritum*) Secundùm spiritum ambulare, est adiuuari in mente spiri- Ibidem.

ſpiritus, vita, & pax. Quoniam ſapientia carnis inimica eſt Deo: 8. Legi enim Dei non eſt ſubiecta: nec enim poteſt. Qui autem in carne ſunt, Deo placere non poſſunt. Vos autem in carne non eſtis, ſed in ſpiritu: ſi tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Chriſti non habet, hic non eſt eius. Si autem Chriſtus, *id eſt*, *Amor Chriſti* in vobis eſt, 9. corpus, *id eſt*, *concupiſcentia corporis*, *ſcilicet veſtrum*, quidem mortuum eſt propter peccatum, *in ſe deletum*, ſpiritus verò viuit propter iuſtificationem. *Id eſt*, *propter opera iuſtitiæ quæ exercet.* Quod ſi ſpiritus eius, qui ſuſcitauit Ieſum à mortuis, habitat in vobis: qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora veſtra, propter inhabitantem ſpiritum eius in vobis. Ergo fratres, *ſpiritui* debitores ſumus non carni, vt ſecundùm carnem viuamus. Si enim ſecundùm carnem vixeritis, moriemini: ſi autem ſpiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. 10. Quicumque enim Spiritu Dei aguntur, ij ſunt Filij Dei. 11. Non enim accepiſtis, *ſicut Iudæi in monte Syna*, ſpiritum ſeruitutis iterùm in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum, 12. 13. in quo clamamus: Abba (Pater.) Ipſe enim ſpiritus, teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quòd ſumus filij Dei. Si autem filij, & hæredes: 14. hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti: ſi tamen compatimur, *id eſt*, *aduerſa in Chriſto ſuſtineamus ſicut ipſe pro nobis*, vt & conglorificemur. Exiſtimo enim, quod non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, *ſcilicet obtinendam*, quæ reuelabitur in nobis. 15. Nam expectatio creaturæ, reuelationem Filiorum Dei expectat, 16. 17. vanitati enim creatura ſubiecta

---

tu, & concupiſcentiis carnis non obedire.

Ibidem. Cap. 10. 8. (*Legi enim Dei*) Hoc non poteſt, ſed prudentia carnis non poteſt; vitium non poteſt, non natura. Quomodo ſi diceres: Claudicatio rectæ ambulationi non eſt ſubiecta. Neque enim poteſt, pes poteſt*, claudicatio non poteſt. *ſed.

Extract. in Pſal. 85. ſub med. to. 8. 9. (*Corpus quidem*) Corpus noſtrum comparatum illi quod futurum eſt, inuenitur mortuum, quamuis adhuc habens animam.

10. Lanfr. (*Quicumque enim*) Probatio quia facta carnis mortificantes viuant. Filij enim Dei ſunt, quos viuere haud dubium eſt.

11. (*Non enim accepiſtis*) Probat eos qui Spiritu Dei aguntur, eſſe filios. Non enim, inquit, ſpiritus, quem accepiſtis, ſeruos vos fecit. Omnes namque cultores Dei, in quocumque tempore, aut ſerui fuerunt, vt Iudæi; aut filij, vt Chriſtiani. Vnde in Euangelio Dominus dicit: *Iam non dicam vos ſeruos, ſed amicos, &c.*

De verb. Apoſt. ſer. 13. cap. 14. 12. Ambros. (*In quo clamamus, Abba, (Pater)* Ipſe huic voci & animo, quo clamamus Abba, Pater; Spiritus Dei teſtimoniũ dat, dum manet in nobis heredes.

13. Avgvst. (*In quo clamamus, Abba, Pater*) Vtrumque voluit Apoſtolus dicere: quia videbat lapidem angularem, quem reprobauerunt; qui recipit vtrumque parietem etiam de diuerſo* venientium. Hinc circumciſio; hinc præputium; inde Abba; inde Pater. *al venientem.

14. (*Hæredes quidem Dei*) Si quæratur, quomodo ſimus heredes Dei: cum hereditas morte deceſſoris firma teneatur. Reſpondetur: *Cùm venerit quod perfectum eſt*; auferetur quod ex parte eſt. Ita nobis quodammodo moritur pater in ænigmate, & idem ipſe fit hereditas, cum facie ad faciem* poſſidetur. Lib. 83. qu. q. 75. to. 4. *al. videtur

15. Lanfr. (*Nam expectatio*) Probat gloriã filiorum reuelandam ab auctoritate totius Eccleſiæ, quam creaturam hîc vocat, ſicut aliàs: *Si qua noua creatura in Chriſto.* Et Iacob. *Vt ſimus initium aliquod creaturæ eius.* Quaſi diceret Eccleſia Chriſti expectat reuelari ſibi gloriam filiorum Dei: Id eſt, ſocietatem habere cũ Angelis Dei.

16. (*Vanitati enim*) Quaſi quis diceret. Eccleſia quę tantam expectationem habet, cur vana cogitat? Cur vana nonnunquam deſiderat? Ad hoc reſpondet: non volens hoc patitur. Sed ita placuit Deo quia vanitati eam ſubiecit, dans eis ſpem quia quandoque liberabitur à ſeruitute vanitatis & corruptionis; cùm data ſibi fuerit libertas gloriæ quam Filij Dei habent.

17. Avgvst. (*Vanitati enim*) Homo quippe ſponte peccauit, ſed non ſponte damnatus Lib. 83. qu. quæſt. 67.

subiecta est, non volens, 18. sed propter eum, qui subiecit eam in spe: quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim quod 19. omnis creatura ingemiscit, *scilicet pro vanitate quàm patitur; id est, cum magno conatu operatur id boni quod operatur,* & parturit vsque adhuc. Non solùm autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, *id est, qui primi spiritum sanctum accepimus*; & ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei expectantes, 20. redemptionem corporis nostri. 21. Spe enim salui facti sumus. Spes autem, quæ videtur, non est spes: nam quod videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus, speramus: per patientiam expectamus. 22. Similiter autem & spiritus adiuuat infirmitatem nostram: nam quid oremus sicut oportet, nescimus: 23. Sed ipse spiritus postulat, *id est, postulare nos facit,* pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, *id est, Deus*, scit quid desideret, *id est, desiderare faciat* spiritus: quia secundùm Deum postulat pro sanctis, *id est, postulare facit sanctos.* Scimus autem quoniam diligentibus Deum, 24. omnia cooperantur in bonum, *scilicet spiritus*, iis, qui secundùm propositum, *id est, prædestinationem Dei*, vocati sunt sancti. 25. Nam quos præsciuit, *scilicet Deus Pater,* & prædestinauit 26. conformes fieri ima-

---

natus est. Peccatum itaque spontaneum fuit, contra præceptum facere veritatis. Peccati autem pœna, subijcit fallaciæ. Non* enim sponte vanitati creatura subiecta est.

*al. ergo.

Ibidem.

18. (*Sed propter eum*) Propter eum qui subiecit eam in spe, id est, propter eius iustitiam, atque clementiam; qui nec impunitum peccatum * relinquit, neque insanabilem voluit esse peccantem.

* al. reliquit.

Contra Priscill. & Origen. ad consult. Oros. c. 8. to. 6.

19. (*Omnis creatura*) In vnoquoque homine omnis creatura intelligi potest; quia rationalis in illo est, quam Angeli habere creduntur. Sensualis cum bestiis. Vitalis priuata sensu, cum arboribus. Nam in nobis sine sensu nostro fiunt corporis incrementa.

20 LANFR. (*Redemptionem corporis*) Verè expectamus redemptionem corporis, quia speramus quod est: Vbi dicit per patientiam expectamus, speramus; quia spe salui facti sumus: & hoc probat, quia quod non videmus, speramus; scilicet à Deo promissum: sed redemptio corporis est promissa. Probat, quod non videmus speramus: quia quod videmus non speramus. Et hoc probat, quia visio nostra non est spes. Et hoc probat, quia spes quæ videtur non est spes: quia nulla visio, spes est. Et hoc probat, quia quod videt quis, quid sperat? Quia nullus videns sperat. Vel ita: vtrum expectemus redemptionem? Respondetur, verè: quia speramus quod spe salui facti sumus. Ita explicat: si speramus, expectamus quod est: Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus (assumptio) sed speramus quod non videmus. Et hoc probat, quia quod videtur non speratur quod est; spes autem quæ videtur, non est spes. Et hoc probat; nam nullus vidēs sperat quod est; nam quod videt quis, quid sperat?

21. (*Spe enim*) Quasi aliquis diceret. Nōne qui Deo seruiunt etiam in hac vita, à vanitate & corruptione liberantur? Huic obiectioni respondet Apostolus dicens: spem habemus, vt in æterna vita liberemur; sed nondum in hac vita liberati sumus.

22. (*Similiter*) Quasi diceret. Sicut spes roborat pusillanimitatem nostrā; ita & spiritus adiuuat infirmitatem nostram; insinuans nobis quid facere debeamus.

23. AVGVST. (*Sed ipse spiritus postulat*) Sic dictum est gemitibus interpellat, vt intelligeremus, gemitibus interpellare nos facit. Adest enim * nobis, & infundendo caritatem in nobis, facit interpellare nos gemitibus.

Lib. 1. contra Maxim. fere initio, to. 6.

*al. vobis.

24. LANFR. (*Omnia cooperantur*) Quasi diceret. Non solum orationis cooperator est Spiritus sanctus in his qui diligunt Deū: sed etiam bonorum quæ fiunt ab eis.

25. (*Nam quos*) Responsio cur dixerit propositum. Et est ordo. Nam quos præsciuit conformes fieri imaginis filij sui; id est futuros imitatores vestigiorum Iesu Christi; Et prædestinauit: Ita vt ipse primogenitus sit in multis fratribus; id est, principatum habens in collegio sanctorum.

26. AVGVST. (*Prædestinauit*) Hæc est prædestinatio sanctorum, * præsentia scilicet, & præparatio beneficiorum Dei.

Lib. de dono perseuerant. cap. 14.

al. * præscientia

D

ginis filij sui, vt sit ipse, primogenitus in multis fratribus. Quos autem 27. 28. prædestinauit, hos & vocauit: & quos vocauit, hos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos 29. & glorificauit. 30. Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? 31. Qui etiam proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit? Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat, quis est qui condemnet? Christus Iesus, qui mortuus est, imò qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Quis ergo nos separabit à charitate Christi? Tribulatio? An angustia? An fames? An nuditas? An periculum? An persecutio? An gladius? 32. (Sicut scriptum est: 33. quia propter te mortificamur tota die: æstimati sumus sicut oues occisionis.) Sed in his omnibus superamus, propter eum, 34. qui dilexit nos; certus sum enim, quia neque 35. mors, neque 36. vita, neque Angeli 37. neque principatus, *scilicet malus*, neque virtutes, *scilicet malæ*, neque instantia, *scilicet bona, vel mala*, neque futura, *id est, bona, vel mala*, neque fortitudo, *id est, vis*, neque altitudo, *id est, promissio altitudinis*, neque profundum, *id est, comminatio humiliationis*, neque 38. creatura, *bona, vel mala*, alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est, *scilicet quam habemus per Christum*, in Christo Iesu Domino nostro.

Lib. 22. de Ciuit. Dei cap. 15.

27. (*Conformes fieri*) Potest secundùm hominem interiorem intelligi. Vnde nobis alio loco dicit: *Reformamini in nouitate mentis vestræ.* Potest & sic accipi, vt nos illi efficiamur immortalitate conformes. Quod ad ipsam resurrectionem pertinet; secundùm quod primogenitus vtique à mortuis est.

De verb. Apost. ser. 16. cap. 1. to. 10.

28. (*Prædestinauit*) Prædestinauit nos Deus, antequam essemus. Vocauit autem, cum auersi essemus. Iustificauit, cum peccatores essemus. Glorificauit, cum mortales essemus.

29. LANFR. (*Glorificauit*) Hoc nondum factum est, sed fiet in futura vita.

30. (*Quid ergo dicemus?*) Id est, quas dignas gratias referemus Deo, pro his tantis bonis?

31. (*Qui etiam filio*) Quasi dicat, non solum dat nobis Deus non timere aduersarios: sed etiam dat nobis omnia, sicut illum dedit nobis.

32. (*An gladius*) Subaudis, nihil horum.

33. (*Sicut scriptum est*) Et hoc probat.

34. (*Propter eum*) Id est, propter eius amorem.

35. (*Mors*) Id est, comminatio mortis.

36. (*Vita*) Id est, promissio vitæ.

37. (*Angeli*) Scilicet, Mali.

38. AMBROS. (*Neque creatura*) Nec si arte & sublimitate astutiæ suæ, aliam fingat creaturam ad horam; sicut finxerunt Iamnes & Mambres coram Pharaone.

CAPVT NONVM.

1. VEritatem dico (*ne quis diceret deprimere se legem, quia inimicaret Iudæis.*) In Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea 2. in Spiritu sancto: quoniam tristitia mihi magna est, & con-

---

COMMENTARIVS IN CAPVT IX.

1. LANFR. (*Veritatem*) Quasi quis diceret. Qui quondam Ecclesiam Dei persequebaris, quomodo nunc ita loqueris? Incessanter, inquit, doleo quod fecerim.

2. (*In Spiritu sancto*) Id est, per Spiritum sanctum, quem in se habet, à quo sibi veritas inspiratur.

tinuus dolor cordi meo. 3. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundùm carnem, qui sunt Israëlitæ, quorum adoptio est filiorum, *id est, qui adoptati sunt in filios*, & 4. gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa: quorum patres, & ex quibus, est Christus secundùm carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen. Non 5. 6. autem quod exciderit verbum Dei. Non enim omnes qui ex Israël sunt, *scilicet secundùm carnem*, ij sunt 7. Israëlitæ: neque qui semen sunt Abrahæ, 8. omnes filij, *scilicet secundùm carnem*; 9. sed in Isaac vocabitur tibi semen, *scilicet hæreditatis*: id est, non qui filij carnis, hi filij Dei: sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine, *scilicet spirituali, id est, quales promisisti, sunt iusti videlicet.* Promissionis enim verbum hoc est: secundùm hoc tempus *futuri anni, hac die* veniam, & erit Saræ filius. 10. Non solùm autem illa: 11. 12. sed & (*hoc probat quia non omnes filij carnis, filij sunt Dei*) Rebecca ex vno concubitu habens, Isaac Patris nostri. Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali, (vt secundùm electionem, *id est, gratiam*, propo-

---

3. (*Optabam enim*) Exponit cur doleat, videlicet quo tempore persequebatur Ecclesiam Christi, optabat esse alienus à Christo: & hoc bono zelo fecisse indicat pro fratribus suis; quorum legem in prædicatione Euangelij destruere videbatur.

Ex lib. 12. cont. Faust. Manichęū. cap. 3. in med.

4. AVGVST. (*Et gloria*) Et quæ gloria eorum, nisi præcipuè illa, quia credita sunt illis eloquia Dei. Iam vero testamenta cur dixit ad Israëlitas*, nisi quia & vetus testamentum illis est datum, & nouum in vetere figuratum?

ad.* præcipuè pertinere.

5. LANFR. (*Non autem quod exciderit*) Superiùs dixit quia promissa æternæ hæreditatis, facta sunt Iudæis. Sed quia Iudæi magna ex parte Christo non crediderunt, videbatur verbum Dei non esse completū. Ad hoc respondet: Non autem excidit verbum Dei. Verbum Dei excidere, vel excedere est, non implere promissa.

6. AVGVST. (*Nunquid exciderit verbum Dei*) Quoniam dixerat dolorem habere se cordis continuum, causa incredulitatis eorum; nunc consolabatur se, ... enim lege inuenit, quia non omnes qui ex Israël, vel Abraham sunt credituri. Minuit ergo dolorem inueniens hoc olim prædictum. Quorum adoptio ad Galatas dicitur: *Cum venit plenitudo temporis; misit Deus filium suum; vt adoptionem filiorum reciperemus.*

7. LANFR. (*Israelita*) Non omnes fuerūt Israëlitæ, qui fuerunt sub cultura Dei & obseruantia legis. Quidam enim transierunt in ritus Gentilium & culturam idolorum; sicut tempore Ieroboam maxima pars eorum. Hoc significante Deo, quod in aduentu Christi quidam essent credituri; & maxima pars eorum in infidelitate remansuri.

8. (*Omnes filij*) Filios vocat liberos ex legali coniugio procreatos: sicut ad Hebræos: *Ergo adulterini & non filij estis.* Ij soli Patris heredes sunt.

9. AVGVST. (*Sed in Isaac*) Exponens Apostolus quid sit; *In Isaac vocabitur semen.* Inquit; *Non filij sunt carnis, hi sunt Filij Dei. Sed filij promissionis deputantur in semine.* Ac per hoc filij promissionis, vt sint semen Abrahæ in Isaac, in Christum vocante gratia congregantur. Lib. 16. de Ciuit. Dei. cap. 32.

10. LANFR. (*Non solum autem*) Vel non solum illi sunt electi, alij reprobi: nam neque ex operibus patris, aut matris; quia ex vno concubitu sunt; & suis non, quia nondum aliquid fecerant, quia nati non erant.

11. AVGVST. (*Sed & Rebecca*) Quo* pertinet vt adderet ex vno concubitu; nisi vt non solum de suis, neque de parentum meritis; sed nec de ipsius, id est, vnius patris mutata sorte in melius voluntate* gloriatur Iacob dicens ideo à creatore se dilectum, quia pater eius quando eum seminauit melioribus laudabilior moribus fuit. Ex vno, inquit, concubitu fuit vnum tunc ad eos seminandos meritum patris, vnum ad* cōcupiscendos matris meritum: vt cum* eodem patre, eadem matre, vno concubitu antequam aliquid egissent boni, aut mali, alterum Deus elegit, alterum odit. Intelligat Iacob ex illa massa iniquitatis originalis: vbi fratrem cum quo habuit omnem causam, videt per iustitiam meruisse damnari, non nisi per gratiam se potuisse discerni.

al.* pertinuit. Epist. 105. ad Sixtum presbyt. sub finem to. 2. al.* gloriaretur. al.* concipiendos. al.* ex eodem.

12. LANFR. (*Sed & Rebecca*) Ordo. Rebecca habens filios, ex vno concubitu Isaac.

positum Dei maneret, *propositum Dei fuit Iacob præferre Esau fratri suo.*) non ex operibus, sed ex vocante, *id est, ex gratia vocantis,* dictum est ei, quia maior seruiet minori, sicut scriptum est: Iacob dilexi, Esau autem odio habui. *Hoc testimonium est in Malachia Propheta, Cap. 1.* Quid ergo dicemus? 13. 14. Nunquid iniquitas apud Deum? Absit. 15. Moysi enim dicit, 16. miserebor, cuius misereor: & misericordiam præstabo, cuius miserebor. Igitur non volentis, neque currentis, (*scilicet vt saluetur*) sed miserentis est Dei. Dicit enim 17. Scriptura Pharaoni: quia in hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam: & vt annuncietur nomen meum in vniuersa terra. *Conclusio vtriusque quæstionis.* Ergo cuius vult miseretur, & quem vult indurat. Dicis itaque mihi: 18. 19, quid adhuc quæritur? voluntati eius quis resistit? 20. O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit: quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam? 21. Quod si Deus volens ostendere (*scilicet in futuro sæculo*) iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia, vasa iræ apta in interitum, vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam. Quos & vocauit nos non solùm ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus (*probat quia vocauit ex Gentibus: sicut in Osee dicitur. c. 1.*) Sicut in Osee dicit, 22. vocabo non plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectam: & non mise-

---

13. (*Nunquid iniquitas*) Iniquitatis videbatur esse, Esau non peccantem reprobasse. Neque tamen hanc magnam & arduam quæstionem soluit.

Ibidē paulò ante. 14. AVGVST. (*Nunquid iniquitas*) Cum enim dixisset, absit vt sit iniquitas apud Deum: * Itaque ei dicemus: Vnde hoc ostendis, cum asseras non ex operibus, sed ex vocante dictum est; *maior seruiet minori?* Moyses enim, inquit, dicit. [* Tāquam.]

15. LANFR. (*Moysi enim*) Non respondet quæstioni; sed superiori sententiæ, quâ dictum est; *Iacob dilexi, &c.*

16. (*Miserentis*) In Iacob, inquit, potest videre, quia neque voluntas, neque vita saluat hominem; sed misericordia Dei, quâ bona voluntas, & bona opera inspirantur.

16. (*Miserebor, &c*) Probat quia dilexit Iacob, quia omnes diligit secundùm propositum, id est, gratiam; nam dicit: *Miserebor, &c.*

17. (*Scriptura*) Quamdam tantùm vtilitatem ex induratione infidelium prouenire ostendit: neque probat tamen, quod iniquitas non fuerit Esau reprobasse.

Ibidem. 18 AVGVST. (*Quid adhuc queritur?*) Hoc est enim dicere. Quid de nobis fit querela, quòd Deum offendimus malè viuendo: cum illius voluntati nemo possit resistere, qui nos obdurauit misericordiam non prestando.

19. LANFR. (*Quid adhuc queritur?*) Audito hoc verbo, *quem vult indurat*: interrogare poterat carnalis homo, & voluptatibus viuens; aduersus Deum murmurans, & diuinæ voluntati, non vitio suo deputans quod talis sit. Quid adhuc disputatur? Intelligo quod sequitur. Nihil valet contra vitia labor meus, inutilis est industria mea. Talis ero qualem me Deus voluerit esse. Voluntati enim eius quis resistet?

20. AVGVST. (*O homo tu quis es*) Satis sit interim * ex Christiana fide adhuc viuenti, & nondum cernenti quod perfectum est; sed ex parte scienti nosse vel credere; quòd neminem Deus liberet, nisi gratuita misericordia per Dominum nostrum Iesum Christum. Et neminem damnet, nisi æquissima veritate per eumdem Dominum nostrum Iesum Christum. Cur autem potius illum, quam illum liberet, scrutetur qui potest iudiciorum eius tam magnum profundum, verumtamen caueat præcipitium. [Ibidem. al. * Christiano ex fide.]

21. LANFR. (*Quod si Deus volens*) Causam reddit cur infideles obdurentur, videlicet, vt per patientiam tribulationis ab illis illatæ, fideles coronentur, retribuente Deo in futuro.

22. (*Vocabo non plebem*) Probatio quod vasa misericordiæ ex Gentibus vocauerit Deus. Gentes enim non plebs Dei ante fidem erant.

ricordiam consecutam, misericordiam consecutam. 23. Et erit, in loco, vbi dictum est eis: non plebs mea vos: ibi vocabuntur Filij Dei viui. (*Probat quod ex Iudæis vocauit, quia testatur Isayas. c. 1.*) Isayas autem clamat pro Israël; *pro conuersione Israël:* 24. Si fuerit numerus filiorum Israël tanquam arena maris, 25. 26. reliquiæ saluæ fient. 27. 28. Verbum (*vel verbum Christum breuiatum: sicut illud, minuisti eum paulò minus ab Angelis?*) enim consummans, & abbreuians, *id est, præcepta legis*, in æquitate: quia verbum breuiatum faciet, *scilicet iubebit obseruari*, Dominus super terram: & sicut prædixit Isaias: 29. nisi Dominus Sabaoth reliquisset 30. nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, *id est, penitus periclitati*, & sicut Gomorrha similes fuissemus. Quid ergo dicemus? *Conclusio quod dicit ex Gentibus vocauit.* Quod Gentes, quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam; iustitiam autem, quæ ex fide est. Israël verò sectando legem iustitiæ, *id est, carnales obseruationes, quæ per fidem iustificantur*, in legem iustitiæ non peruenit. Quare? Quia non ex fide, *scilicet putabant hominem iustificari*, sed quasi ex operibus: 31. offenderunt enim in lapidem offensionis, 32. sicut scriptum est: ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali: & omnis, qui credit in eum, non confundetur.

---

23. (*Et erit in loco*) Iudæi per multas nationes etiam ante aduentum Christi sparsi erant: à quibus dicebatur sæpe Gentibus, quia plebs Dei non essent.
24. (*Si fuerit*) Probatio quia vasa misericordiæ ex Iudæis à Deo vocata sunt. fuerit, inusitata trāslatione ita reperiatur. Si fuerit populus tuus Israël quasi arena maris, reliquæ conuertentur ex eo consummatio abbreuiata mandauit iustitiam; consummationem enim & abbreuiationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ.
25. (*Reliquiæ*) Id est, viles pauci, qui de numero infidelium impiorum regnabunt.
26. Ambros. (*Reliquiæ saluæ fient*) Recedentibus Iudæis à merito & promissione patrum, hi reliquiæ sunt, qui in fide persistunt.
27. (*Verbum enim*) Quoniam sublatis omnibus carnalibus legis obseruantiis; sola fides est posita ad salutem.
28. Lanfr. (*Verbum enim*) Verbum consummans vocat dilectionem Dei, & proximi, per quam saluati sunt plures sine legalibus obseruationibus.
29. Ambros. (*Nisi Dominus Sabaoth*) Saluatorem relictum nobis dicit ad suffragium vitæ quem ab initio Dominus nasci decreuit: quem idcirco semen dicit, quia per ipsum reparatum est genus humanum.
30. Lanfr. (*Nobis semen*) Semen vocat Apostolos, & primitiuam Ecclesiam.
31. (*Offenderunt*) Causa cur non peruenerunt in legem iustitiæ; & cur non credant hominem iustificari ex fide.
32. (*Sicut Scriptum est*) Subaudis in quo fida æmulatio. Zelo bono nos æmulantur, si nesciunt quid faciunt, iustitiam Dei quæ per fidem Christi est.

CAPVT DECIMVM.

FRatres, voluntas (*quasi quod dico, non dico pro odio Iudæorum, quia pro eis oro Deum*) quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum, fit pro illis in salutem. Testimonium enim perhibeo illis, quòd æmulationem Dei habent, *ideo obsecratio, quia æmulationem Dei habent*; sed non secundùm scientiam. Ignorantes enim iustitiam Dei, *quæ est per fidem Iesu Christi*, 1. & suam

---

COMMENTARIVS IN CAPVT X.

1. Lanfr. (*Et suam quærentes*) Quam putant esse per carnales obseruationes.

quærentes ſtatuere, iuſtitiæ Dei non ſunt ſubiecti: *probat quia Chriſto non ſunt ſubiecti: quare non legi? quia Chriſtus ad implementum legis eſt.* 2. 3. Finis enim legis, Chriſtus, ad iuſtitiam omni credenti. 4. Moyſes enim ſcripſit, quoniam iuſtitiam, quæ ex lege eſt, qui fecerit homo, viuet in ea. 5. Quæ autem ex fide eſt iuſtitia, ſic dicit. 6. Nè dixeris in corde tuo: quis aſcendet in cælum? Id eſt, Chriſtum deducere: 7. aut quis deſcendet in abyſſum? hoc eſt, Chriſtum à mortuis reuocare. Sed quid dicit Scriptura? *Scilicet Moyſes*, propè eſt, *id eſt, propè eſſe debet, dicit Moyſes*, verbum in ore tuo, & in corde tuo: hoc eſt verbum fidei, quod prædicamus. *Ratio cur in ore non in corde debeat eſſe verbum Dei.* Quia ſi confitearis in ore tuo Dominum Ieſũ, & in corde tuo credideris, quod Deus illum ſuſcitauit à mortuis, ſaluus eris, *quia omnis credens, confitens.* Corde enim creditur ad iuſtitiam: *ſcilicet ſeruandam*: ore autem confeſſio fit ad ſalutem *ſcilicet conſequendam.* Dicit enim Scriptura: omnis, qui credit in illum, non confundetur. Non enim eſt diſtinctio Iudæi, & Græci: nam idem Dominus omnium, 8. diues in omnes, VIII. qui inuocant illum. Omnis enim, quicumque inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit. Quomodo ergo inuocabunt, in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei, IX. quem non audierunt? Quomodo autem audient ſine prędicante? 9. 10. Quomodo verò prædicabunt, niſi mittantur? Sicut ſcriptum eſt: 11. quam ſpecioſi pedes Euangelizantium pacem, Euangelizantium bona! Sed non omnes obediunt Euangelio. Iſaias enim dicit: Domine quis credidit auditui noſtro? Ergo fides ex auditu, 12. auditus autem per verbum Chriſti. Sed dico, nunquid non audierunt? *concluſio ſuperiorum verſuum vbi dicit: quomodo credent ei, quem non audierunt, & quomodo audient ſine prædicante?* Et quidem in omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terrę verba eorum. Sed dico:

---

2. (*Finis enim legis*) Exponit quæ ſit iuſtitia Dei: videlicet credere in Chriſtum: in quem credere etiam legales obſeruationes ſpiritualiter intellectæ ſuadebant. Et eſt ſenſus; intentio legis, vt iuſtitiam habeat homo, eſt; id eſt, fides Chriſti.

3. AMBROS. (*Finis legis*) Quoniam perfectionem legis habet, qui credit in Chriſto.

4. LANFR. (*Moyſes enim*) Exponit legis iuſtitiam, per quam Iudæi ſine fide Chriſti iuſtos ſe eſſe putabant.

5. (*Quæ autem ex fide eſt*) Ordo. Sic dixit Moyſes iuſtitiam: quæ iuſtitia eſt ex fide.

6. (*Ne dixeris*) Cum audieris, inquit, prædicari Chriſtum poſt reſurrectionem ſuam aſcendiſſe in cœlum: noli dicere in corde tuo mendacium eſt: quis enim aſcendit in cœlum? Hæc enim tua infidelitas, quantum in te eſt, Chriſtum de cœlo ad terram deducit.

7. (*Aut quis deſcendit*) Similiter cum audieris prædicari deſcendiſſe eum in infernum: ne dicas in corde tuo mendacium eſt: quis enim deſcendet in abyſſum? Hęc enim infidelitas tua, quantum in te eſt, Chriſtum ex mortuis reuocat.

8. AMBROS. (*Diues in omnes*) Non dixit credentibus; ſed inuocantibus: fide enim ſola datur remiſſio; precibus datur quod promiſit Deus toto corde vigilantibus.

VIII. LANFR. (*Qui inuocant eum*) Huic inuocationi adhibenda eſt fides: quia ſi non creditur, non inuocabitur.

IX. (*Quem non audierunt*) Et fidei adhibendus eſt auditus, & auditui prædicatio, & prædicationi miſſio.

9. AMBROS. (*Quomodo vero prædicabunt*) Niſi enim à Chriſto mittantur, nulla his ſigna virtutum perhibent teſtimonium.

10. LANFR. (*Quomodo vero prædicabunt*) Hîc auctoritatem ſuam & aliorum Euangelium prædicantium commendat: ex eo quod ſicut de Chriſto, ita & de his à Prophetis prædictum erat.

(*Sicut Scriptum eſt*) Hoc totum commendatio Euangelij eſt, vt ei credatur.

11 AMBROS. (*Quam ſpecioſi pedes*) Pedes vocando, aduentũ deſignat Apoſtolorum circumeuntium mundum.

12. LANFR. (*Auditus autè*) Quaſi diceret: Nõ ex omni auditu fit ſalubris fides; ſed ex eo tantum, in quo auditur verbum Chriſti.

13. nunquid Israël non cognouit? *cognouit, quia Moyses, & Isaias dixerunt.* Primus Moyses dicit. 14. 15. Ego ad æmulationem vos adducam in non Gentem: in Gentem insipientem, in iram vos mittam. 16. Isaias autem audet, & dicit: inuentus sum à non quærentibus me: palam apparui iis, qui me non interrogabant. Ad Israël autem dicit: tota die 17. expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.

13. AMBROS. (*Nunquid Israël non cognouit?*) Hoc est, cognouit me? Quia arguerat eos incredulitatis, de omnibus videretur queri. Non negat Israël assecutum esse, quod illi promissum fuerat in lege, sed eum qui spiritu Israël est.
14. (*Ego ad æmulationem*) Æmulatio illis data est inuidentiæ, dum vident Gentem quæ prius sine Deo fuit, Deum suum appellare, qui fuerat Iudæorum.
15. LANFR. (*Ego ad æmulationem*) Ad æmulationem dicuntur Iudæi, videntes gloriam & exaltationem sanctæ Ecclesiæ, quæ ante fidem non gens Dei erat.
16. (*Isaias audet*) Isaias, inquit, pro Iudæis non dimisit, quin bonum Gentibus, quod futurum erat, & malum quod Iudæis futurum erat, prædiceret.
17. (*Expandi manus meas*) Vel manus in cruce extensas dicit; vel potius opera quæ inter Iudæos Dominus operatus est.

CAPVT VNDECIMVM.

DIco ergo: nunquid Deus repulit, *scilicet ex toto,* populum suum? Absit. Nam & ego Israëlita sum, ex semine Abraham, de tribu Benjamin: *& non repulit plebem suam:* non repulit Deus plebem suam, *scilicet creaturam,* quam præsciuit. An nescitis in Elia quid dicit Scriptura: *id est, vbi loquitur de Elia:* quemadmodum interpellat Deum aduersum Israel? Domine Prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt: & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. *Est scriptum in tertio lib. Regum.* Sed quid dicit illi diuinum responsum? Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curuauerunt genua ante Baal. Sic ergo & in hoc tempore, reliquiæ secundùm electionem gratiæ saluæ factæ sunt. Si autem gratia, iam non ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia. Quid ergo? Quod quærebat Israël, hoc non est consecutus: 1. electio autem consecuta est: cæteri verò excæcati sunt: sicut scriptum est: dedit illis Deus 2. spiritum compunctionis: oculos, vt non videant, & aures vt non audiant, vsque in hodiernum diem. Et Dauid dicit: fiat mensa eorum in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis. Obscurentur oculi eorum ne videant: & dorsum eorum semper incurua. Dico ergo: 3. nunquid sic offenderunt, vt caderent? Absit. Sed illorum delicto, salus est Gentibus, 4. vt

COMMENTARIVS IN CAPVT XI.

1. LANFR. (*Electio autem*) Non secundùm merita.
2. (*Spiritum compunctionis*) Malam compunctionem hîc significat; qua sæpe fit, vt etiam bonum homini sit molestum.
2. (*Fiat mensa eorum in laqueum*) In laqueum, & in cætera quæ sequuntur, facta est Iudæis Scriptura ipsorum, quam malè intellexerunt. Scriptura autem mensam vocat, quia intelligentibus panis est animæ.
3. (*Nunquid sic offenderunt*) An, inquit, peccatum eorum, tantummodo operatum est casum animæ eorum.
4. (*Vt illos æmulentur*) Hoc sæpe factum est, & plenius fiet in fine sæculi: quando Iudæi Christianos persequentur in fide Christi. Potest etiam intelligi vt Gentes

illos æmulentur, 5. Quod si delictum illorum diuitiæ sunt mundi, & 6. 7. diminutio eorum diuitiæ Gentium: 8. quantò magis plenitudo eorum? Vobis enim dico Gentibus: quandiu quidem ego sum Gentium Apostolus, 9. ministerium meum honorificabo, 10. si quo modo ad æmulandum prouocem carnem meam, 11. & saluos faciam aliquos ex illis. 12. Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi: 13. quæ assumptio, nisi vita ex mortuis? Quod si 14. delibatio sancta est, & massa: & si radix sancta, & rami. Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis, & pinguedinis 15. oliuæ factus es, noli gloriari aduersus ramos. 16. Quod si gloriaris: non tu radicem portas, sed radix te. Dices ergo: fracti sunt rami, vt ego inserar. Benè: propter incredulitatem fracti sunt. Tu autem fide stas: noli altum sapere, sed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit: ne fortè nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem, & seueritatem Dei: in eos quidem, qui ceciderunt, seueritatem: in te autem bonitatem Dei, si permanseris in bonitate, alioquin & tu excidêris. Sed & illi, si non permanserint in incredulitate, inserentur: potens est enim Deus iterùm inserere illos. Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es 17. in bonam oliuam: quantò magis ij, qui secundùm naturam inserentur suæ oliuæ? Nolo enim vos

---

Iudæos æmulentur, id est, vt credant, sicut & ipsi credebant. Vel vt Dei æmulatione circa opera eorum mala moueantur.

5. (*Quod si delictum illorum*) Delictum Iudęorum ditauit mundum: quia nisi ipsi Dominum crucifixissent; crux Christi, & resurrectio, & ascensio eius prædicata, & credita in mundo non esset.

6. AMBROS. (*Diminutio eorum*) Diminutio vel amissio eorum est, damnum promissionis, per quod gentes lucratæ sunt vitam æternam.

7. LANFR. (*Diminutio eorum*) Diminutionem Iudæorum vocat Apostolos: quia illis discedentibus ab infidelitate eorum: populus ille in sua infidelitate persistens, ex quadam parte mansit diminutus.

8. (*Quanto magis plenitudo*) Plenitudo Iudęorum qui in fine mũdi credituri sunt; maximè ditauit Gentes; quia exemplo eorum prouocatæ conuertentur ad Christum.

9. AMBROS. (*Ministerium meum*) Ministerium suum, quo Apostolus Gentium est, honorificat; si & illos ad quos non est missus, lucretur ad vitam.

10. LANFR. (*Si quomodo ad æmulandum*) Quasi diceret. Iudęos quos prędicando ad Christum conuertere non possum; honore saltem quo vos honoro, ad credendum Christo inuitare conabor.

11. (*Saluos faciam aliquos*) Quid ad te de Iudæis, cùm Apostolus Gentium sis? Volo honorare ministerium meum: quod quidem honoraretur si Iudęi crederent; qui in lege sapientes erant. Gentes autem quasi stulti reputabantur & mobiles, quia tam citò credebant: quod illis non exprobraretur si Iudęi crederent, qui stabiles & sapientes esse putabantur.

12. (*Si enim amissio*) Repetitio superioris sententiæ. Quod enim superiùs vocauit diminutionem; hîc vocat amissionem.

13. (*Quæ assumptio*) Assumptio Iudæorum cum ad fidem Christi in fine mundi assumpti fuerint, vita erit ex mortuis. Vel quia multos mortuos peccatis, exemplo illorũ prouocatos, inuenit in fide Christi. quia paulò post certè erit resurrectio mortuorum; id est, finis mundi.

14. (*Delibatio sancta*) Ammonet Gentes ne superbiant; & ne Iudęos despectui habeant, dicens; quia si Apostoli sancti sunt, certum est etiam quod in ipso populo multi sancti sunt; & si nondum re, spe tamen & præsentia diuina. Est autem delibatio praua ex aliqua re assumptio, vt ex pomis, vel ex cibo, vel ex potu.

15. (*Oliuæ*) Oliuam vocat populum Iudęorum. Radicem, fidem. Pinguedinem, bona opera.

16. (*Quod si gloriaris*) Audi quid tibi dicam. Non tu radicem portas; sed radix te. Id est, populus Iudæorum à te fidem non accepit, sed tu ab eo.

17. AMBROS. (*In bonam oliuam*) Oliuam, fidem per quam Abraham iustificatus est, accipiamus.

vos ignorare fratres 18. mysterium hoc, 19. (vt non sitis vobis ipsis sapientes) *sibi sapientes essent, si Iudæis non amplius posse putarent*; quia cæcitas ex parte contigit in Israël, donec plenitudo Gentium intraret, & sic omnis Israël saluus fieret, sicut scriptum est: 20. veniet ex Sion, 21. qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob. Et hoc illis à me, *scilicet complebitur*, testamentum: cum abstulero peccata eorum. 22. 23. 24. 25. secundùm Euangelium quidem, inimici propter vos: secundùm electionem autem, charissimi propter Patres, 26. 27. sine pœnitentia enim sunt dona & vocatio Dei. 28. Sicut enim aliquando & vos non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum: ita & isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam, vt & ipsi misericordiam consequantur. 29. Conclusit enim Deus omnia in incredulitate: vt omnium misereatur. 30. O altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei: quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius! Quis enim cognouit sensum Domini? Aut quis consiliarius eius fuit? Aut quis prior dedit illi; & retribuetur ei? 31. Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia: ipsi gloria in sæcula. Amen.

---

accipiamus. Oleastrum vero, quia agrestis est, & infructuosa natura, perfidiam significat.

18. LANFR. (*Mysterium hoc*) Id est, quo Iudæi excæcati sunt ex parte.

19. (*Vt non sitis vobis ipsi*) Id est, vt non videamini vobismetipsis sapientes.

20. (*Veniet ex Sion*) Posteriorem sententiam probat ex auctoritate prophetica; & sic omnis Israël saluus fieret.

21. (*Qui eripiat*) Et hæc ereptio non secundùm corpus erit; sed hoc testamentum, id est, quod testor eripiendos illos, erit auferendo peccata eorum. Vel quia dixerat ne quis putaret hoc ab alio fieri, dicit; quod testor à me factum erit.

22. (*Secundùm Euangelium*) Propter Euangelium, inquit, quod prædico propter vos saluandos, inimici mihi sunt Iudæi. Electi tamen eorum charissimi mihi propter patres; id est, Patriarchas & Prophetas; quorum fidem imitantur.

23. (*Secundùm Euangelium quidem inimici, &c.*) Ne quis diceret Iudæos in corde odio habuisse, foris autem verbis eis placere; & ita adulari, dicit: secundùm Euangelium, quod est contrarium.

De Præd. sanct. lib. 1. cap. 16. to. 7. 24. AVGVST. (*Secundùm Euangelium*) Quid est secundùm Euangelium quidem inimici propter vos. Nisi quod inimicitia qua occiderunt Christum, Euangelio, sicut videmus, sine dubitatione profecit? Et hoc ostendit ex Dei dispositione venisse, * quam vti benè nouit etiam malis; (al. * qui.) non vt * eis prosint vasa iræ, sed vt ipso illis benè vtente, prosint vasis misericordiæ. (al. * ei.)

25. AMBROS. (*Secundùm Euangelium*) Causa incredulitatis inimici sunt Euangelij; vt error & delictum eorum, Gentibus aperiret viam intrandi ad fidem.

26. (*Sine pœnitentia*) Gratia in baptismate non quærit gemitum aut planctum.

27. LANFR. (*Sine pœnitentia*) Ratio cur dixerit secundùm electionem. Quibus enim Deus fidem suam inspirat; sine præcedente pœnitentia eorum inspirat: seu quos ad vitam æternam eligit, sine mutatione sui consilij eligit.

28. (*Sicut enim aliquando*) Sic iterum exponit mysterium; cur Iudæi ex parte cæcati sunt.

29. AMBROS. (*Conclusit enim Deus*) Hoc est omnia conclusisse in incredulitate; vt tunc decretum donum à Deo veniret, quando omnes diffidentia laborarent, vt gratia muneris esset gratissima. Ibidem

30. LANFR. (*O altitudo*) Ne quis profundiora in superioribus quereretur, occurrit, dicens: *O altitudo! &c.*

31. AMBROS. (*Quoniam ex ipso*) Quia omnium creator Deus est. Ex ipso sunt omnia (PATRE) & quia ipse operatur per Filium, per ipsum sunt omnia; & quoniam quæ ex Deo, per Deum sunt, post renata in Spiritu sancto sunt, in ipso sunt omnia: quia Spiritus sanctus de Deo est Patre.

CAPVT DVODECIMVM.

1. OBsecro itaque vos fratres per misericordiam Dei, 2. vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. Et nolite conformari, *similes fieri sapientibus in rebus*, huic sæculo: sed reformamini in nouitate sensus vestri: vt probetis 3. quæ sit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta. *Ideò dicit hoc, quia superiùs dixerat quasdam insolubiles quæstiones.* 4. Dico enim per gratiam, quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos: non plus sapere quàm oportet sapere, 5. sed sapere ad sobrietatem: 6. & vnicuique sicut Deus diuisit mensuram fidei. 7. Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eumdem actum habent: ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra. Habētes autem donationem secundùm gratiam, quæ data est nobis; 8. differentes *secundùm rationem fidei, scilicet habemus differentes, & cætera eodem modo*; 9. Siue Prophetiam secundùm 10. rationem fidei, siue ministerium in ministrando, siue 11. qui docet in doctrina, 12. qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui præest in sollicitudine, qui miseretur in hilaritate. Dilectio sine simulatione. Odientes (*scilicet sitis*) malum, *vel digreßio fuit de hoc quod dicit, dico enim per gratiam*, adhærentes bono: charitate fraternitatis inuicē diligentes: honore inuicem præuenientes: 13. sol-

COMMENTARIVS IN CAPVT XII.

1. AMBROS. (*Obsecro itaque vos*) Post tractatum legis & fidei, Iudaïcum populum & Gentiles ad bonam vitam agendam hortatur.

2. (*Vt exhibeatis corpora vestra*) Corpora enim subiecta peccatis, non viua habentur, sed mortua.

3. LANFR. (*Quæ sit voluntas Dei bona*) Id est, faciens bonos, & benefacientes, & perfectos.

4. (*Dico enim*) Per gratiam, inquit, quâ me Deus Apostolum vestrum fecit, omnibus præcipio, non plus inuestigare opera Dei, quam oportet.

5. (*Sed sapere*) Sapere, id est, intelligere debetis secundùm differentias, donum Dei, quia omne donum Spiritus sancti differens est: quod est habentes donationes.

6. (*Et vnicuique*) Ordo. Sic Deus diuisit vnicuique mēsuram donorum suorum; quæ fides credentium promeretur.

7. (*Sicut enim*) Exponit qualiter dona Dei diuisa sunt fidelibus: videlicet, sicut diuersa officia, diuersis vnius corporis partibus sunt distributa: vt humilitas in omnibus conseruetur.

8. (*Differentes*) Vel donationes differentes, vel nos differentes.

9. AMBROS. (*Siue Prophetiam*) Prophetia pro modo fidei datur. Minister ad obsequium fraternitatis præbendum, in quātum credit, firmatur.

10. LANFR. (*Rationem fidei*) Fides, & Prophetiam & cætera quæ sequuntur facit habere credentes. Nisi enim crederent, non haberent. Et in cæteris secundùm rationem fidei subintelligi debet. Et est sensus: Prophetiam habentes debemus esse singuli membra; siue habentes mysterium, debemus ministrando esse alter alterius membra, & cætera eodem modo.

11. AMBROS. (*Qui docet*) Ad disciplinam cælestem tradendam ex fide adiuuatur.

12. (*Qui exhortatur*) Similiter qui exhortatur ad bonum. Similiter qui simpliciter largitur; & qui præest, iuxta fidem accipit vigilantiam, eo modo qui lætus misericordiam facit, secundùm fidem roboratur.

13. (*Sollicitudine non pigri*) Hoc est quod dicit Ieremias: *Maledictus qui facit opera Domini negligenter.* Ideo subiecit.

licitudine non pigri. 14. Spiritu feruentes: Domino seruientes: spe gaudentes: in tribulatione patientes: orationi instantes: necessitatibus sanctorum communicantes: *id est, aliquid largientes:* hospitalitatem sectantes. Benedicite persequentibus vos: benedicite, & nolite maledicere. Gaudere, *scilicet idipsum, id est, eandem rem*, cum gaudentibus, flere cum flentibus: idipsum inuicem sentientes, *id est, volentes:* non alta sapientes *superbientes*; sed humilibus consentientes. 15. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos: 16. nulli malum pro malo reddentes: 17. Prouidentes bona non tantùm coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus. 18. Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes: *non subaudis sitis*, vosmetipsos defendentes charissimi, sed 19. date locum iræ: scriptum est enim: mihi vindicta, *subaudis seruate vindictam*, ego retribuam, dicit Dominus. Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi: hoc enim faciens 20. carbones ignis congeres super caput, *id est, mentem* eius. Noli vinci à malo, *id est, vitio*, sed vince in bono, *id est, virtute* malum.

---

14. (*Spiritu feruentes*) Hoc est, exercitio diuini operis, aut legis, non sint tepidi.
15. LANFR. (*Nolite esse prudentes*) Nolite, inquit, prudentiam vestram apud vosmetipsos tantum excedere; sed magis apud proximos.
16. (*Nulli malum*) Malum vitium videlicet vt vindicet se.
17. AMBROS. (*Prouidentes bona*) Prouidere bona est, futura ante oculos habere: vt ea gerãtur quæ laudis, siue apud Deum, sint, siue apud homines.
18. (*Si fieri potest*) Quod si non fuerit amator pacis: tu tamen velis esse pacificus, quantum ad te pertinet. Si autem irreuerens, & blasphemus quis sit; & pacem cum illo habere non possis; non vtique tibi adscribendum erit.
19. LANFR. (*Date locum iræ*) Dat locum iræ, qui aduersarium permittit facere quod vult.
20. (*Carbones ignis*) Id est, feruorem charitatis, vel Spiritus sancti: vt tuo exemplo prouocatus, & ipse bonum faciat.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

OMnis anima potestatibus sublimioribus 1. subdita sit: (*hoc dixit ne subirent, quia dixerat Filios Dei liberos esse*) non est enim potestas nisi à Deo: quæ autem sunt, à Deo ordinatę sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt: nam Principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac; 2. & habebis laudem ex illa: Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time: non enim

---

COMMENTARIVS IN CAPVT XIII.

1. LANFR. (*Subdita sit*) Subdi debet quia non debet resistere: Nam si resistat, Dei ordinationi resistit: potestas enim Dei ordinatio est; quia omne quod à Deo est, Dei ordinatio est, potestas autem à Deo est; non est enim potestas nisi à Deo.

Time: nam non sine causa gladium portat. Et hoc probat, quia cum causa; & hoc probat, Dei enim minister est.

(*Itaque qui resistit potestati*) In his, scilicet, quæ ad potestatem pertinent, id est, tributis, vectigalibus, & cæteris huiusmodi.

2. (*Habebis laudem*) Laus habetur ex potestate, qualiscumque sit. Aut enim bona est, & bonum laudat: aut mala, & bonum persequitur; & sic per patientiæ illatæ tri-

ſine cauſa gladium portat. 3. Dei enim miniſter eſt: 4. vindex in iram ei, qui malum agit. Ideóque neceſſitate ſubditi eſtote, 5. non ſolùm propter iram, *ſcilicet vitandam*, ſed etiam propter conſcientiam, *ſcilicet veſtram in bono ſeruandam, vel à malo liberandam.* Ideò enim & tributa præſtatis: miniſtri enim Dei ſunt, 6. in hoc ipſum ſeruientes. Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, (*tributum vocabant, quia ſubditi domi ſoluebant, quæ ipſi ſubditi ad domos ſeniorum vehebant*) tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. 7. Nemini quidquam debeatis: niſi, vt inuicem diligatis: *quemcumque diligitis, intelligite vos plus debere diligere:* qui enim diligit proximum, legem impleuit. Nam non adulterabis: non occides: non furaberis: non falſum teſtimonium dices: non concupiſces: & ſi quod eſt aliud mandatum, in hoc verbo inſtauratur: diliges proximum tuum ſicut teipſum. Dilectio proximi, *id eſt, qui diligit proximum*, malum non operatur. Plenitudo ergo legis eſt dilectio. Et hoc ſcientes tempus: quia hora eſt iam nos de ſomno ſurgere. Nunc enim propior eſt noſtra ſalus, (*& quantò quiſque propior eſt morti, tantò propior ſaluti*) quam cum credidimus. 8. Nox præceſſit, dies autem appropinquauit. 9. Abijciamus ergo opera tenebrarum, 10. & induamur arma lucis. Sicut in die, honeſtè ambulemus; non in comeſſationibus, & ebrietatibus, non in cubilibus, & impudicitiis, non in contentione, & æmulatione: ſed induimini Dominum Ieſum Chriſtum, & carnis curam ne feceritis in deſideriis.

---

bulationis, ſeruus Dei laudatur.

3. (*Dei enim*) Cauſa cur timeri oporteat.

(*Dei enim miniſter*) Alia cauſa cur qui reſiſtunt, damnationem ſibi acquirunt.

4. (*Vindex in iram.*) Subaudis, in eum qui malè agit. Ideò enim à Deo ordinati ſunt vel propter iram & conſcientiam.

5. AMBROS. (*Non ſolum propter iram*) Id eſt, propter præſentem vltionem; ſed propter futurum iudicium, vbi accuſante conſcientia punientur.

6. LANFR. (*In hoc ipſum*) Vt boni laudentur, mali puniantur. Poteſt & per parentes intelligi, *Miniſtri enim Dei ſunt*: vt ſit continuatio ſenſus, præſtatis in hoc ipſum ſeruientes, ſcilicet, Deo placentes.

7. AVGVST. (*Nemini quicquam*) Charitatem tanto magis debemus, * quanto apprehenderimus, cuius nos perpetuos debitores oſtendit Apoſtolus dicens; Nemini quicquam debeatis; niſi vt inuicem diligatis. Epiſt. 135. ad Seuerū Abbat. to. 2. *al. quanto amplius impenderimus.

8. AMBROS. (*Nox præceſſit*) Noctem veterem hominem ſignificat; hunc præteriiſſe dicit: diem autem appropinquaſſe; id eſt Chriſtum, cuius lumine, veritas nobis apparuit.

9. (*Abijciamus ergo*) Id eſt; vitia carnis, quæ occulta ſunt, & digna ſunt tenebris.

10. (*Induamur*) Boni actus, arma lucis ſunt; impugnantes opera tenebrarum.

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

1. 2. INfirmum (*quia erant quidam ſuillâ carne viuentes, quidam non, modificat eos Apoſtolus, infirmum vocat, qui debere * cura edere non crede-* f. *carnem.

COMMENTARIVS IN CAPVT XIV.

1. AMBROS. (*Infirmum autem*) Ex Iudæis erant, qui Romanos ad fidem aſſumpſerant. His videbatur carnem prohibitam edere non debere: quos ideo infirmos vocat. Aliis contra videbatur; quos hîc diſputantes Apoſtolus concordiæ conſulens, reuocat.

2. LANFR. (*Infirmum autem*) Perfectæ fi-

bat) autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum. Alius enim, *id est, iste perfectam fidem habet*, credit se manducare omnia: qui autem infirmus *scilicet in hac fide* est, olus manducet. *Id est, permittatur abstinere.* Is qui manducat *scilicet omnes cibos*, non manducantem non spernat: 3. & qui non manducat, *id est, abstinens*, manducantem non iudicet, *id est, malè existimet:* Deus enim illum assumpsit, *Id est, & manducantem, & abstinentem:* Tu quis es, qui iudicas alienum seruum? 4. Domino suo stat, aut cadit: stabit autem: potens est enim Deus statuere illum. Nam alius 5. iudicat diem inter diem: alius autem iudicat omnem diem: 6. Vnusquisque in suo sensu abundet. 7. Qui sapit diem Domino sapit, *id est, ad honorem Domini.* Et qui manducat, *id est, omnes cibos*, Domino, *id est, ad honorem Domini*, manducat: (*Domino manducat quia non sibi, neque enim vinum sibi bibit; neque etiam sibi moritur*) gratias enim agit Deo, *pro collata abstinentia.* Et qui non manducat, Domino non manducat, & gratias agit Deo. Nemo enim nostrum sibi viuit, & nemo sibi moritur. 8. Siue enim viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Domino morimur. Siue ergo viuimus, siue morimur, Domini sumus. In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit: vt & mortuorum, & viuorum dominetur. Tu autem *scilicet abstinens* quid iudicas fratrem tuum? *scilicet manducantem.* Aut tu quare spernis fratrem tuum? VIII. Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. Scriptum est enim: viuo ego, dicit DOMINUS, quoniam mihi flectetur omne genu: & omnis lingua confitebitur DEO. Itaque vnusquisque nostrum pro se rationem reddet DEO. Non ergo amplius inuicem iudicemus: sed hoc iudicate magis, IX. ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum. 9. 10. Scio, & confido in DOMINO Iesu, quia nihil commune

---

dei Christianorum est, nullum cibum immundum putare; quia omnia munda mundis. Quidam tamen in hac fide infirmi, à quibusdam cibis censebant abstinendum. Cuiusmodi hominem præcipit Apostolus non spernendum; sed cum charitate assumendum; ita vt nec in cogitationibus iudicaretur reus.

De agone Christiano c. 27. to. 3. — 3. AVGVST. (*Qui non manducat*) Dicitur iudiciū pro damnatione; dicit Apostolus: *Qui non manducat, manducantem non iudicet.* Id est, non de illo malè existimet. Et Dominus dicit: *Nolite iudicare, ne iudicetur de vobis.*

4. LANFR. (*Domino suo stat*) Id est, ad laudem sui Domini, & perfectam fidem habeat, & in fide infirmatur: bona enim intentione hoc agit.

5. (*Iudicat diem*) Hoc est; Quidam certis diebus: quidam omni die putant abstinendum.

6. (*Vnusquisque*) Quasi diceret, qui putat omnibus vtendum, cum gratiarum actione vtatur. Et qui putat abstinendum, propter Deum abstineat.

7. (*Qui sapit*) Id est, intelligit in abstinentia obseruandum diem.

De Expos. in Ps. 144. to. 8. — 8. AVGVST. (*Siue enim viuimus*) Sicut magnitudinis Domini nō est finis; sic tuæ laudis non erit finis. Non enim cū mortuus fueris in hac carne, desines laudare Deū. Vnde factum est vt eius sis & mortuus? quia pretio sui sanguinis te redemit & mortuus: quomodo perdit seruū mortuū, cuius mors est pretium tuum? Ideo cum dixisset, *siue viuimus, siue morimur; Domini sumus.* Vt ostenderet ipsum pretium. *Ad hoc enim*, inquit, *Christus mortuus est.*

VIII. LANFR. (*Omnes enim stabimus*) Ne spernas, sed de te sis sollicitus; vnusquisque enim pro se rationem reddet, quia omnes stabimus ante tribunal Christi.

IX. (*Ne ponatis offendiculum*) Ne ponas offendiculum fratri; id est, ne contristes; nam si contristas, non ambulas secundùm charitatem.

9. AMBROS. (*Scio & confido*) Manifestum est saluatoris beneficio omnia munda esse: qui de sub iugo legis eruens homines, reddidit statum pristinum libertatis.

10. LANFR. (*Scio & confido*) Sententiam fert inter duos superiores dicens: Nullam creaturam per Christum factam esse communem, id est, immundam. Commune enim immundum vocabant Iudæi.

peripsum, 11. nisi ei qui existimat quid commune esse 12. illi commune est. XII. Si enim propter cibum, *scilicet quem sumis, vel à quo abstines*, frater tuus contristatur: iam non secundùm charitatem ambulas. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est. Non ergo blasphemetur bonum nostrum. Non est enim 13. regnum Dei, esca & potus: sed iustitia, pax, & gaudium in Spiritu sancto: qui enim in hoc seruit Christo, placet Deo, & probatus est hominibus. Itaque quæ pacis sunt, sectemur: & quæ ædificationis sunt, in inuicem custodiamus. 14. Noli propter escam destruere opus Dei, *id est, charitatem.* 15. Omnia quidem sunt munda: sed malum est homini, qui 16. per offendiculum manducat. Bonum est 17. non manducare carnem, & non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem habes? *scilicet omnibus vtendi*, penes temetipsum habe coram Deo. 18. Beatus, 19. qui non iudicat semetipsum, *id est, culpabilem facit* in eo quod probat. 20. Qui autem discernit, 21. Si manducauerit, 22. damnatus est: quia non ex fide, 22. omne autem, quod non est ex fide, peccatum est.

---

11. AMBROS. (*Nisi ei qui existimat*) Id est, illi immundum est, qui putat non edendum. Et quia non hoc superstitione facit, sed timore suo, iudicio reseruandum.

12. LANFR. (*Illi commune*) Quasi diceret. Reuera nihil est immundum; sed qui putat aliquid esse immundum, in sola eius opinione est immundum.

XII. (*Si enim propter cibum*) Non contristes; si enim contristas propter cibum, perdis cibo tuo illum: sed perdere non debes, nam Christus pro eo mortuus est: ergo non contristes; quod est non ergo blasphemetur bonum nostrum. Et ponit quod est consequens contristare, quia ex contristare consequitur quod blasphematur Christianitas.

13. (*Regnum Dei esca*) Esca, vel potus siue sumptus non facit hominem habere regnum Dei: sed iustitia, & cætera.

14. AMBROS. (*Noli propter escam*) Homo opus Dei est: & iterum opus Dei est dum reformatur per regenerationem.

15. (*Omnia quidem*) Cum per naturam animalia munda sint; dubitantibus tamen fiunt immunda, & erit illi offendiculum, qui cum dubitat, comedit tamen.

16. LANFR. (*Per offendiculum*) Hoc est, qui sua comestione non manducantem scandalizat.

17. (*Non manducare*) Hoc est quod dicit, si impræsentiarum sit ille qui abstinet, & ita infirmus sit; vt patienter non possit cernere vtentem creaturis Dei, eum qui fidem habet omnibus vtendi; melius est fidem habenti ab eis abstinere, quam abstinendi molestiam sua perceptione ingerere.

18. AMBROS. (*Beatus qui non iudicat*) Hũc beatum dicit, qui non aliud facit, quam sibi vtile probat.

19. LANFR. (*Qui non manducat*) Non mãduces coram fratribus, quia si non manducas, beatus es. Et hoc probat; nam omnis est beatus, qui non iudicat se, id est, culpabilem facit, quod est dum non manducat ne offendat.

20. (*Qui autem discernit*) Qui autem discernit cibos, id est, qui putat alios mundos, & alios esse immundos, damnatus est; quia non ex fide. Fides enim nostra vult, vt homo id agat, quod intelligit benè esse agendum.

21. (*Si manducauerit, &c.*) Probat quod qui non iudicat se, id est, non manducat beatus est: nam omnis manducans damnatus: quod ita dicit: *qui autem discernit si manducauerit, &c.* Et sunt multa contratraria, non iudicat, & manducans, probat, & discernit; id est, non probat comedendum beatus, & damnatus.

22. (*Omne autem quod non est ex fide*) Damnatus quia peccatum est quod facit: & hoc probat ita: *Omne quod non est ex fide peccatũ est;* Sed hoc non ex fide: sed hæc assumptio præmissa est, vbi dicit *quia non ex fide.*

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

DEbemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere. 1. Vnusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum, ad ædificationem. Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est: improperia improperantium tibi ceciderunt super me. 2. Quæcumque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt: vt per patientiam, & consolationem scripturarum, spem habeamus. Deus autem patientiæ & solatij, det vobis idipsum sapere in alterutrum secundùm Iesum Christum: vt vnanimes, vno ore honorificetis Deum, & patrem Domini nostri Iesu Christi. Propter quod suscipite inuicem, 3. sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei. 4. Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones Patrum. 5. 6. 7. Gentes autem (*probat quia suscepit Gentes, vel honorare Deum Gentes, ab auctoritate Prophetarum*) super misericordia, *scilicet dico debere*, honorare Deum, sicut scriptum est: 8. propterea confitebor tibi in Gentibus Domine, & nomini tuo cantabo. Et iterum dicit: 9. Lætamini Gentes cum plebe eius. Et iterum: laudate omnes Gentes Dominum: & magnificate eum omnes populi. Et rursus Isaias ait: 10. erit radix Iesse, & qui exurget regere Gentes, in eum Gentes sperabunt. Deus autem spei repleat vos omni gaudio & pace in credendo: vt abundetis in spe, & virtute Spiritus sancti. Certus autem sum, fratres mei, & ego ipse de vobis,

COMMENTARIVS IN CAPVT XV.

1. AMBROS. (*Vnusquisque vestrum*) Commonet vt charitati studentes, proximis placeant ad id quod vtile est. Hæc enim ædificatio.

2. LANFR. (*Quæcumque scripta sunt*) Quasi diceret aliquis. Quid vita Christi ministrari fecisse sibi circumcisionem, propter veritatem? quid Prophetia de Deo? quid ad institutionem morum nostrorum? Ad hoc respondet. *Quæcumque scripta sunt, &c.*

3. (*Sicut & Christus, &c.*) Suscepit vos, & Iudæos & Gentes probando: sed monstrat quomodo Christus condescenderit nobis, quia circumcisus fuit; & nos condescendamus infirmis.

4. (*Dico enim*) Laus Iudæorum. Dicit enim Christum ministrari fecisse sibi circumcisionem, propter veritatem Dei cōplendam; & promissiones ad patres factas. Promissum enim fuerat, quod ex Iudæorum semine orturus esset: in quo benedicerentur omnes. Aliter. Ministerium circumcisionis; id est, ad populum Iudæorum, vt veritas Dei & promissiones eius ad patres factas complerentur. Quales sunt: *Dabo vobis germen* (vel decorem) *Iustitiæ*. Et, *Prophetam vobis suscitabit Deus, &c.*

5. (*Gentes autem*) Probat quia suscepit Gentes, vel honorare Deum Gentes, ab auctoritate Iudæorum.

6. AMBROS. (*Gentes autem*) Quia enim his promissio nulla erat, quasi indigni, per solam misericordiam Dei ad salutem assumpti sunt.

7. LANFR. (*Gentes autem*) Laus gentium. Dicit enim, tantæ curæ fuisse Deo, vt ad saluandas eas, Prophetas suos prædiceret. His laudibus æquales eos inter se esse ostendit; vt alter præferre se alteri non præsumat.

8. (*Propterea confitebor*) Vox Christi qui in Gentibus confitetur Patri: quia per eius conuersionem (vel prædicationem) conuersæ sunt ad culturam vnius Dei.

9. (*Lætamini Gentes*) In Isaia sic scriptum est. *Lætamini cum Ierusalem; & exultate in ea, omnes qui diligitis eam.*

10. (*Erit radix Iesse*) Ordo. Iesse erit radix, &c. Subaudis, *Ex hac radice erit, qui exurget regere Gentes.*

x. (*Certus sum autem, &c.*) Beneuolos illos reddit, quasi ego corripui vos, quia

quoniam & ipſi pleni eſtis dilectione, 11. repleti omni ſcientia, ita vt poſſitis alterutrum monere. 12. Audaciùs autem ſcripſi vobis fratres ex parte, tanquam in memoriam, vos reducens: propter gratiam, quæ data eſt mihi à Deo, vt ſim miniſter Chriſti Ieſu in Gentibus: ſanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium accepta, & ſanctificata in Spiritu ſancto. 13. 14. Habeo igitur gloriam in Chriſto Ieſu ad Deum. 15. Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non efficit Chriſtus in obedientiam Gentium, verbo, & factis: in virtute ſignorum, & prodigiorum, in virtute Spiritus ſancti: ita vt ab Hieruſalem per circuitum vſque ad Illyricum repleuerim, *id eſt, plenè prædicauerim* Euangelium Chriſti. Sic autem prædicaui Euangelium hoc, non vbi nominatus eſt Chriſtus, ne ſuper alienum fundamentum ædificarem: ſed ſicut ſcriptum eſt: *in Iſaia. cap. 52.* quibus non eſt annuntiatum de eo, videbunt: & qui non audierunt de eo, intelligent. Propter quod & impediebar plurimùm venire ad vos, & prohibitus ſum vſque adhuc. Nunc verò vlteriùs locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus annis: cùm in Hiſpaniam proficiſci cœpero, ſpero quod præteriens videam vos, & à vobis deducar illuc, ſi vobis primùm ex parte fruitus fuero. Nunc igitur proficiſcar in Hieruſalem miniſtrare, *id eſt, neceſſaria corporis afferre* ſanctis. Probauerunt enim Macedonia & Achaia, collationem aliquam facere in pauperes ſanctorum, qui ſunt in Hieruſalem. Placuit enim eis: & debitores ſunt eorum. (*Debitores ſunt in carnalibus, & hoc probat à maiori, quia ab eis ſpiritualia acceperunt, quod eſt maius.*) Nam ſi ſpiritualium eorum participes facti ſunt Gentiles: *id eſt, ab Hieruſalem doctrina fidei, & benè viuendi, per Apoſtolos lata eſt ad Gentes:* debent & in carnalibus miniſtrare illis. Hoc igitur cùm conſummauero, & aſſignauero eis fructum hunc: per vos proficiſcar in Hiſpaniam. Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Euangelij Chriſti veniam. Obſecro ergo vos, fratres, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, & per charitatem ſancti Spiritus, vt adiuuetis me in orationibus veſtris pro me ad Deum, vt liberer ab infidelibus qui ſunt in Iudæa, & obſequij mei oblatio accepta fiat in Hieruſalem ſanctis, vt veniam ad vos in gaudio, per voluntatem Dei, & refrigerer vobiſcum. Deus autem pacis ſit cum omnibus vobis. Amen.

CAPVT

ſciam vos inuicem diligere; nec ideo admonui, quin ſciam vos ſapientes eſſe, ſed officium meum eſt monere vos.

11. [*Repleti omni ſcientia*] Humilitas Apoſtoli. Dicit enim ſcripſiſſe eis, non quod ipſi indigerent. Repleti enim, vt ipſe fatetur, omni ſcientia: ſed officij ſui neceſſitate coactum: quod Apoſtolus Gentium à Deo conſtitutus erat.

12. [*Audaciùs autem*] Audaciæ videbatur eſſe, repletis omni ſcientia ſcribere.

13. AMBROS. [*Habeo igitur gloriam*] Gloriam dicit ſe habere apud Deum per Chriſtum.* Credentes enim in Chriſtum, meritum ſibi fecit apud populum; in tantum vt de ſe eſſe nihil dicat, quod non operatus ſit Chriſtus per illum, vt exhortationem eius virtus commendaret. al.*Credãs.

14. LANFR. [*Habeo igitur gloriam*] Quidquid, inquit, putent me* hominem eſſe; ego tamen ſcio me habere gloriam apud Deum in prædicatione Ieſu Chriſti; quia propter honorem Dei, & ſalutem Gentium ago quod ago. f.* homines.

15. (*Non enim audeo*) Alia cauſa cur habeat gloriam apud Deum: quidquid enim loquitur, quidquid operatur Chriſtus in eo, & per eum loquitur & operatur; vt Euangelio obediant.

COMMEN-

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

1. COmmendo autem vobis Phœben ſororem noſtram, quæ eſt in miniſterio Eccleſiæ, quæ eſt in Cenchris: vt eam ſuſcipiatis in Domino dignè ſanctis: & aſſiſtatis ei in quocumque negotio veſtri indiguerit: etenim ipſa quoque aſtitit multis, & mihi ipſi. Salutate Priſcam, & Aquilam adiutores meos in Chriſto Ieſu, (qui pro anima mea ſuas ceruices ſuppoſuerunt: quibus non ſolus ego gratias ago, ſed & cunctæ Eccleſiæ Gentium) & domeſticam Eccleſiam eorum. Salutate Epænetum dilectum mihi, qui eſt Primitiuus Aſiæ in Chriſto. Salutate Mariam, quæ multùm laborauit in vobis. Salutate Andronicum, & Iuniam, cognatos & concaptiuos meos: qui ſunt nobiles in Apoſtolis, qui & ante me fuerunt in Chriſto. Salutate Ampliatum dilectiſsimum mihi in Domino. Salutate Vrbanum adiutorem noſtrum in Chriſto Ieſu, & Stachyn dilectum meum. Salutate Appellen probum in Chriſto. Salutate eos qui ſunt ex Ariſtobuli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos, qui ſunt ex Narciſsi domo, qui ſunt in Domino. Salutate Triphænam, & Tryphoſam, quæ laborant in Domino. Salutate Perſidem chariſsimam, quæ multùm laborauit
in Domino. Salutate Rufum electum in Domino, 2. & matrem eius, &
meam. Salutate Aſyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, & qui cum eis ſunt, Fratres. Salutate Philologum, & Iuliam, Nereum, & ſororem eius, & Olympiadem, & omnes, qui cum eis ſunt, ſanctos. Salutate inuicem in oſculo ſancto. Salutant vos omnes Eccleſiæ Chriſti. Rogo autem vos fratres, vt obſeruetis eos, qui diſſenſiones, & offendicula, præter doctrinam, quam vos didiciſtis, faciunt; & declinate ab illis. Huiuſcemodi enim Chriſto Domino noſtro non ſeruiunt, ſed ſuo ventri: & per dulces ſermones, & benedictiones, ſeducunt corda innocentium.
3 Veſtra enim obedientia in omnem locum diuulgata eſt. Gaudeo igitur
in vobis. Sed volo vos ſapientes eſſe in bono, & ſimplices in malo. Deus
autem pacis 4. conterat Satanam ſub pedibus veſtris velociter. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum. Salutat vos Timotheus adiutor meus,
& Lucius, & Iaſon, & Soſipater, cognati mei. 5. Saluto vos ego Tertius,
qui ſcripſi Epiſtolam, in Domino. Salutat vos Caius hoſpes meus, & vniuerſa Eccleſia. Salutat vos Eraſtus Arcarius ciuitatis, & Quartus fra-

COMMENTARIVS IN CAPVT XVI.

1. LANFR. (*Cõmendo autem vobis Phæben*) Ditiſſima & nobiliſſima mulier fuit: quæ Eccleſiam Dei, quæ apud locum, qui Cenchris dicitur, erat; ſuâ ſubſtantiâ ſuſtentabat. Ea tunc temporis pro quodam negotio Romam profecta eſt. Per hanc fortaſſe, iſtam miſit Epiſtolam.

2. (*Et matrem eius & meam*) Vel matrem ſuam cum matre illius præcipit ſalutandam. Vel vnam eamdem fœminam matrem illius dicit, & ſuam illius ſecundùm carnem, ſuam beneficio.

3. (*Veſtra enim obedientia*) Cauſa cur roget eos; obedientes enim rogandi ſunt, inobedientes increpandi.

4. (*Conterat Sathanam*) Sathânam ſub pedibus Eccleſiæ Dominus contriuit, quia membra eius, quibus Eccleſiam perſequebatur, ad fidem conuerſa, ipſi Eccleſiæ ſubiugauit.

5. (*Saluto vos*) Ordo. Saluto vos in Domino. Tertius iſte notarius fuit Apoſtoli, qui hanc ſcripſit Epiſtolam.

ter. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti, cum omnibus vobis. Amen. 6. 7. Ei autem qui potens eſt vos confirmare iuxta Euangelium meum, & Prædicationem Ieſu Chriſti, 8. ſecundùm reuelationem 9. myſterij temporibus æternis taciti, (quod nunc patefactum eſt 10. per ſcripturas Prophetarum, ſecundùm præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei) in cunctis Gentibus cogniti, ſoli ſapienti Deo 11. Per Ieſum Chriſtum, 12. cui honor & gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.

---

6. AMBROS. (*Ei autem*) Ei qui potens eſt vos confirmare ſoli ſapienti Deo gloria in ſæcula ſæculorum.
7. LANFR. (*Ei autem*) Id eſt. Qui poteſt vos ad tantam perfectionem ducere; quãtam prædico, & quantam Chriſtus prædicauit, & prædicandam inſtituit.
8. (*Secundùm reuelationem*) Id eſt. Vt ita credatis, ſicuti myſterium Dei reuelatum eſt: & ponit ſingulare pro plurali.
9. (*Miſterij*) Myſterium vocat incarnationem Ieſu Chriſti, & cætera quæ æternis temporibus erant tacita. Quamuis enim ex quadam parte antiquis patribus eſſent cognita, plenè tamen à nullo fuerunt ſcita, quoad vſque ſuo tempore per Ieſum Chriſtum fuerunt reuelata.
10. (*Per Scripturas Prophetarum*) Scripturas Prophetarum reuelauit Chriſtus Apoſtolis ſuis; ſicut in Euangelio legitur: *Tunc aperuit illis ſenſum, vt intelligerent Scripturas, &c.*
11. AMBROS. (*Per Ieſum*) Id eſt, per Ieſum Chriſtum; quia, vt alia taceam, ipſe præcepit Gentes baptizari in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti: vbi præcipuè commendata eſt huius indiuiduæ gloria Trinitatis.
12. (*Cui honor*) Quod vero additum cui; vt diceret cui, cum ſufficeret, ſi dictum eſſet, ei autem gloria, inuſitatam noſtræ linguæ indicat locutionem, non ſenſum quem requiramus, vel de quo ambigamus, inſinuat.

EPISTOLA B. PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS PRIMA.

CVM GLOSSVLA INTERIECTA B. LANFRANCI.

ARGVMENTVM.

Corinthij ſunt Achaïci, & hi ſimiliter ab Apoſtolo audierunt verbum veritatis: & ſubuerſi ſunt multifariè à falſis Apoſtolis: quidam à Philoſophiæ verboſa eloquentia: Alij ſectâ legis Iudaïcæ inducti ſunt: Hos reuocat Apoſtolus ad veram fidem, & Euangelicam ſapientiam: ſcribens eis ab Epheſo per Thimotheum diſcipulum ſuum.

CAPVT PRIMVM.

PAulus vocatus Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, & Soſthenes frater, Eccleſiæ Dei, quæ eſt Corinthi, 1. ſanctificatis, *habitatis*, in

---

COMMENTARIVS IN CAPVT I.

1. AMBROS. (*Sanctificatis*) Ideo, quia regenerati in Chriſto, ſanctificati ſunt.

Christo Iesu, vocatis sanctis, *vt sancti sint.* 2. cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, 3. in omni loco ipsorum, & nostro, *id est in Ecclesia, in qua sunt omnia communia.* Gratia, *remissio peccatorum, vel obseruantia bonorum operum*, vobis, & pax, *id est, reconciliatio apud Deum*, à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. 4. Gratias ago Deo meo semper pro vobis in, *pro*, gratia Dei, quæ data est vobis in Christo Iesu: *in fide Christi*; 5. quod in omnibus diuites facti estis in illo, in omni verbo, *vt possitis prædicare*, & in omni scientia: *& sciatis quid sit prædicandum*: sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis: *quæ vobis de Christo testati sumus*: ita vt nihil vobis desit (*diuites facti estis*) in vlla gratia, *in aliquo Spiritus sancti dono*, expectantibus 6. reuelationem, *id est, visionem quæ fit post mortem, vel in die iudicij* Domini nostri Iesu Christi, qui & confirmabit vos vsque in finem *vestrum, vel sæculi*, sine crimine, in die aduentus (*scilicet, vel in obitu cuiusque, vel in iudicij die*) Domini nostri Iesu Christi. Fidelis Deus, *confirmabit, nam de promissis non est dubitandum*: per quem, *per cuius gratiam*, vocati estis in societatem, *vt sitis coheredes Christi*, Filij eius Iesu Christi Domini nostri. Obsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi: vt idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata: sitis autem perfecti in eodem sensu, *eadem voluntate*, & in eadem sententiâ (*rogo ne sint in vobis schismata.*) Significatum est enim mihi de vobis fratres mei, ab iis qui sunt Chloës, quia contentiones sunt inter vos. Hoc autẽ dico, quod 7. vnusquisq; vestrũ (*alius hoc, alius illud*) dicit, Ego (*ecce contentiones*) quidem sum *Discipulus* Pauli: ego autem Apollo: ego verò 8. Cephæ: *Petri*: (*Cephas, caput; vnde Acephali, id est, sine capite,*) ego autem Christi. 9. Diuisus est *à seruis suis* Christus? Nunquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis? Gratias ago Deo, quod neminem vestrum baptizaui, nisi Crispum, & Caium: ne quis dicat quod in nomine meo baptizati estis. Baptizaui autem (*quasi remediatus*) & Stephanæ domum. Cæterum, nescio si quem alium baptizauerim. Non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare: 10. 11. non

---

In expos. Psal. 51. to. 8. 2. AVGVST. (*Omnibus qui inuocant*) Isti qui propter secularia commoda; qui propter terrena bona; qui propter vitam præsentem, & terrenam felicitatem inuocant * Dominum, non inuocant Deum.

*al. Deum.

3. LANFR. (*In omni loco*) Verba, inquit, & scientiam tenetis, sicut testimonium Christi; id est, incarnationis eius & passionis, & cæterorum, confirmatum est: & à vobis inter vos diuersis veteris Testamenti auctoritatibus.

4. AMBROS. (*Gratias ago Deo meo*) Quãquam omnibus in Ecclesia scribat, ita significat; cum aliquando corripit, aliquando laudat; vt vnusquisque cum legit, intelligat, quid pro se, quid aduersum se, dicatur.

5. LANFR. (*Quod in omnibus diuites*) Totum pro parte ponit. Non enim omnes in omnibus virtutibus diuites erant. Quosdam enim in posterioribus redarguit.

6. (*Reuelationem*) Id est, visionem, quæ fit post mortem, vel in die iudicij.

7. (*Vnusquisque vestrum*) Non vnusquisque dicebat hæc quatuor: sed subaudiendum est: Alius dicit, ego quidem sum Pauli; alius autem, ego Apollo, &c. Sic enim ipsemet in sequentibus exposuit dicens; *Cum enim quis dicit, ego quidem sum Pauli: alius autem, ego Apollo, &c.*

8. AVGVST. (*Ego Cephæ*) Hi diuidunt sibi Ecclesiam; & partes facere de vnitate conantur.

9. AMBROS. (*Diuisus est Christus*) Diuisum dicit Christum; quia gloriam eius hominibus partiti sunt.

10. (*Non in sapientia*) Imperiti electi sunt, vt doctrinæ veritas se commendaret, teste virtute; ne calliditate humanæ sapientiæ, acceptabilis videretur, non veritate.

11. LANFR. (*Non in sapientia*) Sapientiam, vbi dialecticam dicit, per quam crux,

id est, mors Christi eam simpliciter intelligentibus euacuari videtur: quia Deus immortalis, Christus autem Deus; Christus igitur immortalis. Si autem immortalis; mori non potuit. Sic de partu Virginis, & quibusdam aliis Sacramentis, perspicaciter tamen intuentibus, dialectica sacramenta Dei non impugnat; sed cum res exigit, si rectissimè teneatur, astruit & confirmat.

---

12. in sapientia verbi, 13. vt non euacuetur crux Christi. 14. Verbum, *id est, prædicatio*, enim crucis, pereuntibus quidem stultitia est: iis autem qui salui fiunt, id est, nobis, 15. Dei virtus est, *id est, dans virtutem credenti, per quam, cum res exigit, miracula fiunt.* Scriptum est enim, (*non in sapientia verbi, quia Deus reprobat sapientiam verbi mundi, & hoc probat, quia scriptum est*) 16. perdam sapientiam sapientium, (*causa cur in sapientia verbi non prædicauerit*) & prudentiam prudentium reprobabo. Vbi sapiens? *perditus est.* Vbi scriba? 17. Vbi conquisitor, *Disputator mundanæ sapientiæ* huius sæculi? *Noluit Deus per sapientes mundi saluare credentes: nam per stultos prædicatores, sæcularium literarum imperitos.* 18. Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Nam quia in Dei sapientia, *diuino consilio*, non cognouit, *non est placitum vt cognosceret* mundus per sapientiam *mundanam* Deum: 19. Placuit Deo per stultitiam prædicationis, *stultos prædicatores, id est, per imperitos sæcularium literarum prædicatores* saluos facere credentes. Quoniam & 20. 21. Iudæi signa petunt, *vt prædicatores miracula faciant* 22. & Græci, *prædicatores vt dicant* sapientiam *syllogisticas probationes*, quærunt: nos autem prædicamus Christum crucifixum, 23. Iudæis quidem

---

12. (*In sapientia verbi*) Non syllogisticè probando: quia sic potius posset improbari. Vel si syllogisticè conuicti & crederent, non prodesset eis.

Ex lib. de nat. & grat. contra Pel. cap. 7. to. 7. 13. AVGVST. (*Vt non euacuetur*) Euacuatur autem si quo modo præter illius sacramentum, ad iustitiam, vitámque æternam perueniri posse dicatur.

14. LANFR. (*Verbum enim*) Ratio cur non prædicet in sapientia verbi. Studiosi etenim ipsius artis, qui tamen Christianæ religionis expertes sunt, quos pereuntes vocat. Vel quia doctrina eorum in quibusdam perit. Vel quia in æternum perituri sunt: stultitiam deputant mortem Christi.

15. (*Virtus Dei est*) Id est, dans virtutem Dei credenti, per quam miracula, cum res exigit, fiunt.

16. (*Perdam sapientiam*) Alia ratio cur non prædicet in sapientia verbi: prophetia enim auctoritate reprobata est. Potest etiam responsio esse, quasi aliquis diceret: cur dicis pereuntibus? In Abdia hoc legitur: *Nunquid non in die illa, dicit Dominus, perdam sapientes de Idumæa, & prudentiam de monte Esau?*

17. (*Vbi scriba*) Verba Apostoli sunt. Scribæ sunt moralium & naturalium librorum auctores, & actuum secularium scriptores, id est, de ipsis artibus præcepta dantes. Conquisitores sunt argumentatores ex præceptis ipsorum artium aliquid approbantes. Sapiens generale vtriusque vocabulum est. Hos adnihilatos esse perhibet: non quia doctrinas eorum omnifariàm improbet: in multis enim sacris litteris concordant; sed quædam senserunt & scripserunt contraria Christianę religioni, maximè de cultura vnius Dei.

18. AVGVST. (*Nonne stultam*) Dicitur aliquando in scripturis sapientia pro astutia, abusione verbi, non proprietate. Ex lib. de Pist. cap. 11. to. 9.

19. LANFR. (*Placuit Deo per stultitiã, &c.*) Non in sapientia verbi prædico; Quod probat; quia per stultitiam placuit Deo saluos facere credentes: & hoc probat, quia sapientia mundi non placuit, quod est in Dei sapientia, non cognouit mundus per sapientiam Deum.

20. (*Iudæi*) Iudęi scandalizabantur; quia regem suum crucifixisse dicebantur.

21. AMBROS. (*Iudæi signa petunt*) Vnde dicunt, nos scimus quia Moysi locutus est Deus: cum maius sit Lazarum de monumento viuum exiisse.

22. (*Et Græci sapientiam*) Quia nolunt audire præter quam, quæ mundi ratione possibilia sunt.

23. (*Iudæis quidem scandalum*) Scãdalum

ſcandalum, *quia regem ſuum crucifixiſſe dicuntur*, 24. Gentibus autem ſtultitiam; ipſis autem vocatis, *prædeſtinatis ad vitam* Iudæis, atque Græcis, Chriſtum Dei 25. 26. virtutem, & Dei ſapientiam: 27. 28. Quia 29. quod ſtultum (*incarnatio, paſſio*) *infidelibus* eſt Dei *ex Deo* ſapientius eſt hominibus: & 30. 31. quod infirmum eſt Dei, (*per fidem enim eorum peccata remittuntur, & dæmones expelluntur, quod homines nequeunt*) fortiùs eſt hominibus. Videte enim vocationem veſtram, *id eſt, per quos vocati ſitis*, fratres, quia non multi ſapientes ſecundùm carnem, *prædicauerunt vobis regnum Dei*, 32. non multi potentes, *ſcilicet prædicauerunt verbum Dei*, non multi nobiles: ſed quæ ſtulta ſunt mundi elegit, *probat quia ſtultos & infirmos elegit* Deus: vt confundat, *erubeſcere faciat*, ſapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia: & ignobilia mundi, & 33. contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non ſunt, *non eſſe videbantur*, vt ea quæ ſunt, *eſſe videntur*, deſtrueret: vt non glorietur omnis caro in conſpectu eius. Ex ipſo autem, *ex ipſius gratia* vos eſtis in Chriſto Ieſu, *in fide Chriſti Ieſu*, 34. qui factus, *incarna-*

---

eſt Iudæis dum audiunt Chriſtum Filium Dei ſe profitentem, & Sabbatum euacuantem.

24. (*Gentibus autem ſtultitiam*) Qui ea audiunt prædicare; quæ dum rationi humanæ non congruunt, inſenſata videntur; vt partus Virginis; & reſurrectio mortuorum.

25. (*Virtutem & Dei ſapientiam*) Virtus Dei eſt, quia per ipſum omnia fecit Deus Pater; ſapientia, quia per ipſum cognitus eſt Deus.

Ex lib. 1. qu. Euan. quæſt. 14. to. 4. 26. AVGVST. (*Virtutem Dei & ſapientiam*) De Domino noſtro dixerunt Iudæi; *Vnde ſapientia hæc, & virtutes?* Sapientia in his quæ loquebatur. Virtutes in his quæ operabatur. Ideo Apoſtolus dicit Chriſtum Dei virtutem & Dei ſapientiam. Virtutem retulit ad ſigna propter Iudæos. * Sapientiam autem, aut doctrinam ad Græcos, id eſt, Gentes. (*al. Sapientiam autem ad doctrinam propter Græcos.)

Enarr. in Pſal. 68. concion. 1. to. 8. 27. (*Quia quod ſtultum eſt*) Quid enim tam ſimile imprudentiæ; quam cum haberet in poteſtate, vnâ voce ſuos perſecutores proſternere; pateretur ſe teneri, flagellari, conſpui, colaphizari, ſpinis coronari, ligno affigi? Imprudentiæ ſimile eſt, & ſtultum videtur.

28. LANFR. (*Quod ſtultum eſt*) Incarnatio & paſſio Dei & hominis Ieſu Chriſti, quæ huiuſmodi ſapientibus, ſtultitia videbantur; maiorem ſapientiam continent, quam homines poſſint inquirere: & maiorem fortitudinem habent, quam homines poſſent habere. Per fidem enim eorum & peccata remittuntur, & dæmones expelluntur, & alia, cum reſurgit, miracula fiunt.

29. (*Quod ſtultum eſt*) Probat Chriſtum ſapientiam eſſe, quia etiam in hoc ſapientia eſt, quod videtur ſtultum de eo; & tanta ſapientia, quòd nequeat comprehendi ab omnibus quod eſt ſapientius hominibus. Poſt verò probat Chriſtum virtutem eſſe, quia in hoc quod infirmum videtur de eo, in hoc virtus eſt; & tanta virtus, quod fortius eſt hominibus, id eſt, nequeat ab illis comprehendi: hoc ſtultum & infirmum, Incarnatio, & Paſſio Chriſti, quibus tanta ſapientia & virtus eſt, vt euincatur diabolus, & redimatur humanum genus.

30. AMBROS. (*Quod infirmum eſt Dei*) Quia infirmitas Chriſti, mâgna victoria; vicit, cum victus videretur.

31. AVGVST. (*Et quod infirmum eſt*) Quid igitur facta eſt mulier in coſta, tamquam fortis. Factus eſt Adam in carne tamquam infirmus? Chriſtus eſt & Eccleſia; illius infirmitas, noſtra eſt fortitudo. Ex tract. 15 in Ioan. to. 9.

32. LANFR. (*Non multi ſapientes*) Fortaſſe propter ſe dicit hoc; quia ſolus inter alios Apoſtolos, ſcholarium litterarum peritus, terrenarum opum diues, Romanę dignitatis parentelâ conſpicuus fuit; ſicut teſtatur ipſe in Actibus Apoſtolorum. *Ego quidem homo ſum Iudæus, à Tharſo Ciciliæ non ignotæ ciuitatis municeps.* Et alibi interroganti tribuno vtrum Romanus eſſet; reſpondit: *Etiam. Et tribunus: Ego multam ſummam à ciuitate hac conſecutus ſum. Et Paulus ait: Ego autem & natus ſum.* Et aliàs eo rationem reddente, exclamauit Feſtus: *Inſanis Paule; multæ litteræ te ad inſaniam conuertunt.*

33. AVGVST. (*Contemptibilia*) Quæ non computantur. Serm. 9. de tribus virgis, inter fragment. to. 10.

34. (*Qui factus eſt nobis*) Elegit Deus quæ non ſunt, id eſt, quæ non computantur.

tus, est nobis sapientia, *dans sapientiam*, à Deo, & iustitia, *iustitiam*, & sanctificatio, *sanctificationem* & redemptio, *redemptionem:* vt quemadmodum scriptum est: 35. 36. qui gloriatur, in Domino glorietur.

Epist. 222. ad Consen. to. 2. (*Factus est nobis iustitia à Deo*) Sicut autem cum sit in seipso vita; etiam fit nobis vita, cum eius efficimur participes; ita cum in seipso sit iustitia, etiam nobis fit iustitia, cum ei cohærendo benè viuimus.

Ex Genes. ad litt. lib. 11 cap. 8. to. 3. 35. (*Qui gloriatur*) Sic qui gloriatur, non nisi in Domino glorietur; cum cognoscit non suum, sed illius esse; non solum vt sit, verum etiam vt non nisi ab illo bene sibi sit, à quo habet vt sit.

36. Lanfr. (*Qui gloriatur in Domino glorietur*) Hoc testimonium in Ieremia ita legitur: *In hoc glorietur, qui gloriatur scire & nosse me; quia ego sum Dominus.*

CAPVT SECVNDVM.

Et ego, cum venissem ad vos, fratres, veni non 1. in sublimitate sermonis, *cum syllogisticis probationibus*, aut sapientiæ, annuncians vobis testimonium Christi. 2. Non enim *probat quia stultos elegit; nam se: quod est* (*& ego cum venissem, &c.*) iudicaui me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Et ego (*item probat quia infirmiores elegit, quia se, quod est & ego in infirmitate, &c.*) in infirmitate, & timore *animæ*, & tremore *corporis* multo fui apud vos: & sermo meus, & prædicatio mea, non *fuit* in 3. persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, *dialecticis probationibus*, sed in ostensione spiritus, (*non dixi, nisi quod spiritus ostendebat mihi*) & virtutis, *miraculorum*: vt fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. (*& ne dicerent eum nescire, subdit*) Sapientiam autem loquimur inter perfectos: sapientiam verò non huius sæculi, 4. neque principum, *vel dæmonum* huius sæculi, qui destruuntur: 5. 6. sed loquimur *exponendo* Dei sapientiam 7. in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinauit Deus ante sæcula *futura* in gloriam nostram, *id est, per eam*

COMMENTARIVS IN CAPVT II.

1. Lanfr. (*Non in sublimitate*) Sublimitatem sermonis vocat logicam, quia ipsa tota de artificiosa oratione est. Sapientiam vocat * quadruuium, & maximè libros Platonicos, speciem nomine generis designans.

* Quadriuium.

De Trinit. lib. 1. cap. 12. to. 3. 2. Avgvst. (*Non enim iudicaui me scire*) Eis loquebatur, qui capere altiora de Christi Deïtate non poterant. Et hoc solum se scire dicebat, quod eos per illum scire oportebat. Hoc inter illos nesciebat, quod per illum scire non poterant.

3. Lanfr. (*Persuasibilibus*) Rhetoricam tangit, in quâ dantur præcepta appositè loqui ad persuasionem.

4. (*Neque principum*) Principes hîc vocat egregios Philosophos, à quibus, & per quos Philosophia inuenta est. Quo nomine in sæcularibus etiam litteris censentur, vt Cicero in topicis: *Vtriusque*, inquit, *princeps, vt mihi videtur, Aristoteles fuit.*

5. Avgvst. (*Sed loquimur*) Gratia ista Christiana (quia omnia Christo tradita sunt à Patre) omnes latuit sapientes huius mundi. Hanc Moyses vidit, Prophetæ viderunt. Sapientes illi magni, arguti disputatores omnino ignorauerunt: hoc est mysterium, quod absconditum fuit à sæculis in Deo. Ex serm. de lect. in Eu. Ioan. apud Bedam.

6. Ambros. (*Sed loquimur Dei sapientiã*) Abscondita est ergo sapientia Dei, dum non in verbis, sed in virtute est: non humana ratione possibilis, sed spiritus efficacia credibilis.

7. Lanfr. (*In mysterio*) Exponendo mysteria veteris Testamenti; in quibus Christum figuratum fuisse asserimus.

glorificemur; 8. quam 9. nemo principum huius sæculi cognouit: si enim cognouissent, 10. nunquam Dominum glorię crucifixissent, *crucifigi instigassent.* Sed sicut scriptum est: *hoc scilicet quia*, 11. quod oculus *carnis* non vidit, nec auris *carnalis* audiuit, nec in cor *carnale* hominis ascendit, quę pręparauit Deus iis, qui diligunt illum: nobis autem reuelauit Deus per Spiritum suum: 12. Spititus enim, [*potest hoc Spiritus Dei? Respondet*] omnia scrutatur, *id est, scit, & scire facit*, etiam profunda Dei. Quis enim [*à simili. Quia Spiritus hominis scit quæ hominis sunt*] hominum scit quę sunt hominis, *quia nullus alius*, nisi spiritus hominis qui in ipso est? ita [*à simili. Illatio.*] & quæ Dei sunt nemo cognouit, nisi Spiritus Dei. 13. 14. Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, vt sciamus [*conclusio principalis. Ergo nobis reuelauit*] quę à Deo donata sunt nobis: quę & loquimur 15. non in doctis humanę sapientię verbis, sed in doctrina Spiritus, *quam Spiritus administrat*, 16. spiritualibus, *prout possunt capere*, spiritualia *pro mensura* comparantes. 17. 18. 19. Animalis autem ho-

---

8. AMBROS. (*Quam nemo principum*) Principes huius seculi, non solum homines accipiendi sunt; sed & ij aduersus quos nobis colluctatio est; qui sciebant esse Christum in lege promissum; mysterium tamen eius, quo Filius Dei est, nesciebant.

9. LANFR. [*Nemo principum, &c.*] Probat quia nemo principum, quia scriptum est. Item quia non cognouerunt, quia hi qui diligunt eum tantum. Nam nos, quod est nobis autem reuelauit. Probat quia reuelauit, nam per Spiritum, &c. Et hoc probat, quia nos accepimus Spiritum, &c. quod est, sed Spiritum qui ex Deo est, &c. Et probat quia Spiritum Dei acceperit: quia non accepimus Spiritum huius mundi.

Ex lib. 1. de Trin. c. 13. 10. AVGVST. (*Nunquam Dominum gloriæ*) Ex forma serui crucifixus est: talis enim erat illa susceptio, quæ Deum hominem faceret, & hominem Deum. Quid tamen, propter quid, & * secundùm quid dicatur adiuuante Domino; prudens & diligens, & pius Lector intelligeret.

* quid.

11. LANFR. (*Quod oculus non vidit*) Probat quod superius dixit. *Nemo principum huius seculi cognouit.* Sapientiam enim Dei, id est, Dominum Christum, quæ diligentibus eum in prĕmium præparata est, nec oculus vidit, &c. Habet autē scriptum in Isaia sic: *Oculus non vidit, Deus, absque te quæ præparasti diligentibus te.*

Ex tract. in Psal. 52. t. 8. 12. AVGVST. (*Spiritus enim omnia scrutatur*) De Spiritu Dei dictum est; quòd omnia scrutetur, etiam altitudinem Dei: non quia ille scrutatur, qui nouit omnia; sed quia tibi donatus est Spiritus, te scrutari fecit; & quod dono illius facis, ille facere dicitur.

13. (*Nos autem non Spiritum*) Spiritus huius mundi, Spiritus est elationis; quem qui habent, superbi sunt, & ingrati Deo. Ex tract. de nat. Mart. Massylita. Sem. 42. de diuers. cap. 3. t. 10.

14. AMBROS. [*Nos autem non Spiritum*] Spiritus mundi est, per quem arripiuntur fanatici, qui sine Deo sunt; quem Pythonem appellant. Hic est qui per Sybillam locutus est.

15. LANFR. [*Non in doctis*) In doctis humanæ scientiæ verbis se loqui abnegant: Et tamen in scripturis eius tanta locorum disputationum subtilitas: tanta & tam subtilis beneuolentiæ captatio, cum res exigit, inuenitur: vt tanta, vel ea maior, in nullo scripturarum genere reperiatur. Vnde proculdubio credendum est, non eum regulas artium secularium in scribendo, vel loquendo cogitasse. Sed per doctrinam sancti Spiritus, à quo, & per quem est omnis vtilis peritia, talia & taliter dixisse; quæ per singula exponerem, nisi imperitorum talium doctrinarum murmur timeretur.

16. (*Spiritualia comparantes*) Id est, compensantes spiritualem doctrinam, secundùm quod capax est spiritualis auditor: quæ spiritualiter auditis, spiritualibus probatur.

17. AMBROS. (*Animalis homo*) Pecoribus enim similis, in terram sensum deprimit.

18. AVGVST. (*Animalis homo*) Qui viuit ex corpore, carnalis homo vel animalis vocatur. Carnalis, quia carnalia sectatur. Animalis autem, quia fertur dissoluta lasciuia suæ animæ, quam non regit spiritus, neque cohęret intra metas naturalis ordinis. Qui autem spiritu animam regit, vocatur spiritualis. Ex lib. 83. quæst. 67. to. 4.

19. LANFR. (*Animalis homo*) Quia anima-

mo non percipit ea quę sunt Spiritus Dei : [*causa*] stultitia enim est illi, & , *ergo,* non potest intelligere : quia spiritualiter, *secundùm interiorem hominem*, examinatur, *id est*, *damnatur*. 20. 21. Spiritualis autem iudicat *intelligit, & reprehendit* omnia, 22. & ipse à nemine iudicatur, *reprehenditur*. 23. Quis enim [*spiritualis, inquit, homo à nemine reprehenditur, quia à nemine instruitur*) cognouit sensum, *Spiritum*, Domini, 24. qui instruat eum? Nos autem sensum, *Spiritum*, Christi habemus.

---

lis est, quia ipsa spiritualia improbat, & ideo laborare non potest, vt intelligat.

Ex lib. de v. a relig. cap. 31. to. 1 20. AVGVST. (*Spiritualis autem*) Omnia ergo iudicat, quia super omnia est, quando cum Deo est. Cum illo autem est, quando purissimè intelligit; & tota charitate quod intelligit, diligit.

21. LANFR. [*Spiritualis autem*) Spiritualis, inquit, intelligit & reprehendit omnia, quæ intelligenda & reprehendenda sunt: & ipse à nullo carnalium vel reprehenditur vel intelligitur : In vtraque significatione hoc verbum reperitur.

22. (*Et ipse à nemine*) A nemine spiritalis homo intelligitur; quia nemo intelligit; non enim cognouit quis sensum Domini. A causa probat iterum, à nemine reprehenditur, quia nemo reprehendit; & hoc probat quia non instruit.

23. (*Quis enim cognouit*) Hoc refertur ad superiorem verbi significationem.

24. (*Qui instruat eum*) Hoc ad posteriorem. Qui enim reprehendit, scientiam instruendi habere debet.

CAPVT TERTIVM.

ET ego, Fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus (*ratio cur non locutus sit eis spiritualia.*) Tamquam paruulis in Christo, lac, *minora præcepta*, vobis potum dedi, non escam : *non altiora:* nondum enim poteratis, sed nec nunc quidem potestis : adhuc enim carnales estis. Cum enim sit inter vos zelus, & contentio: nonne carnales estis, & secundùm hominem, *non secundùm Spiritum Dei,* ambulatis ? *humanitus viuitis. Exponit quomodo secundùm hominem ambulent.* 1. Cum enim quis dicat, ego quidem sum *Discipulus* Pauli: alius autem: 2. ego Apollo : nonne homines estis ? *humanitus agitis ?* Quid igitur est Apollo ? Quid verò Paulus ? Ministri eius, cui credidistis, & vnicuique *nostrum* sicut Dominus (*alij plus, alij minus*) dedit. Ego *prædicando in fide* plantaui, Apollo rigauit *baptizando :* sed Deus (*Paulus, inquit, & Apollo nihil sunt, quia Deus tantum, qui dat incrementum*) incrementum dedit. Itaque, *quia Deus tantùm*, neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat : sed, qui incrementum dat Deus. Qui autem plantat, & qui rigat, vnum sunt *in fide.* Vnusquisque autem propriam mercedem accipiet, *diuersam tamen habebunt mercedem* secundùm suum laborem, *pro meritorum suorum qualitate.* 3. Dei enim

---

COMMENTARIVS IN CAPVT III.

1. LANFR. (*Cum enim quis dicat*) Expositio zeli & contentionis.

2. AMBROS. (*Ego plantaui*) Plantare est euangelizare, & ad fidem trahere. Rigare vero baptizare solemnibus verbis.

III. (*Quid igitur est Apollo?*) Non debetis dicere, ego sum Pauli vel Apollo, sed Dei; quia Apollo & Paulus nihil sunt Deo comparati; sunt enim ministri eius, sicut vnicuique Dominus dedit; enumerat autem partes ministerij, prædicandi scilicet & baptizandi.

3. LANFR. (*Dei enim sumus*) Ratio cur dixerit mercedem. Operarij enim, quos adiutores

enim sumus adiutores, *prædicatores*: Dei agricultura *vos* estis, Dei ædificatio estis, *& ego.* Secundùm gratiam *Apostolatus* Dei, quæ data est mihi, vt sapiens architectus fundamentum, *fidem Christi*, posui: alius autem superædificat. Vnusquisque autem videat quomodo superædificet, *opera faciat.* 4. 5. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod *à me* positum est, quod est Christus Iesus, *Christi fides.* Si quis autem superædificat super *fidei* fundamentum hoc (*per hæc tria bona opera*) aurum, argentum, lapides pretiosos, (*per ista minora peccata*) ligna, fœnum, stipulam: vniuscuiusque opus manifestum erit: Dies enim Domini, *iudicij*, declarabit, quia in igne, *per ignem*, reuelabitur: & vniuscuiusque opus quale sit, ignis *purgatorius* probabit *hoc modo.* Si cuius opus manserit, quod *fidem* superædificauit: mercedem accipiet. Si cuius opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem saluus erit; sic tamen quasi per ignem. 8. 9. Nescitis (*ne sint in vobis schismata*) quia IX. templum Dei estis, & *quia* Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem templum Dei violauerit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. 10. Nemo (*putans hoc Deum negligere: vel non acquiescere verbis*) se seducat. Si quis videtur inter vos 11. sapiens esse in hoc sæculo, *in astutia huius sçculi* stultus fiat, *stultum se esse intelligat*, vt sit sapiens. Sapientia enim huius mundi, stultitia est apud Deum. *Id est, sapientiam suam deponat: debet autem deponere; omne*

---

adiutores hîc vocat, mercedem solent accipere.

Ex lib. de fide & oper. c. 16. to. 4. 4. AVGVST. (*Fundamentum*) Fides gratiæ Christianæ, id est, ea quæ per dilectionem operatur, posita in fundamento; neminem perire permittit. Super hoc fundamentum alius ædificat aurum, argĕtum, lapides pretiosos; is videlicet qui cogitat quæ Dei sunt, quomodo placeat Deo. Alius ædificat super idem fundamentum ligna, fœnum, stipulam: is videlicet qui cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat

* Ex Ench. ad Laurent. c. 68. to. 3. vxori. * Illius opus non exuritur, qui non ea dilexit, quorum amissione crucietur. Exuritur autem huius, quoniam sine dolore non pereunt, quæ cum amore possessa sunt. Sed quoniam * alterutrum conditione proposita, eis potius mallet carere, quam Christo, nec timore amittendi talia, deserit Christum; quamuis doleat cum amittit: saluus quidem est; sic tamen

al. * alterutra.

* Ibidem paulò ante. quasi per ignem. * Est ignis iste tentatio tribulationis, de quo scriptum est: *Vas figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis.*

5. LANFR. (*Fundamentum enim*) Quasi aliquis diceret. Cur dixisti tantùm superædificet: & non dixisti fundamentum ponat? Absit, inquit, fundamentum enim aliud, &c.

6. AMBROS. (*Si quis autem superædificet, &c.*) Tribus prioribus, bona; tribus sequentibus vana doctrina signatur.

7. (*Quasi per ignem*) Ignis extremi iudicij tamdiu durabit, quousque purgati sint, qui saluandi erunt.

8. AVGVST. (*Nescitis quia templum Dei*) Omnes adhuc infirmi & secundùm fidem ambulantes, secundùm fidem templum sunt Dei; & templum Dei erimus aliquando; & iam secundùm * spem. Quamdiu sunt templum secundùm fidem? Quamdiu in ipsis Christus per fidem habitat. Ex tract. in Psal. 122.

al. * speciē.

IX. LANFR. (*Templum Dei estis*) Ergo ne perdatis templum Dei peccando, violare non debetis: si enim hoc facitis, disperdet vos Dominus: Nam omnē qui violat templum Dei, disperdet Dominus: vos autem peccando violatis; quod sic probat. Vos estis tēplum Dei, quia Spiritus Dei habitat in vobis; hoc est dicere, vos estis habitaculum Dei. Item omne sanctum est templum Dei, sed vos estis sanctum, ergo Dei templum: vos autem ipsos dum peccatis, violatis; ergo templum Dei violatis.

9. AMBROS. (*Nescitis quia templum Dei*) Hæc idcirco præmisit, vt illos compūgat: quia turpiter viuendo, corpora sua violando corruperunt.

10. (*Nemo se seducat*) Id est, nemo proprio vel humano consilio putet se sibi prodesse. Ad superiora redit.

11. LANFR. (*Sapiens esse in hoc sæculo*) Id est, in astutia huius sçculi fiat, id est, stultum se intelligit, & sapientiam suam stultitiam deputat.

enim stultum deponendum. Scriptum est enim : *in Iob. cap. 5.* 12. Comprehendam sapientes in astutia eorum. Et iterùm : Dominus nouit 13. cogitationes sapientium, quoniam vanæ sunt. Nemo itaque glorietur (*quia Paulus , & Apollo nihil*) in hominibus, *Prædicatoribus , vel baptizatoribus* 14. 15. Omnia enim (*ratio cur non debeant gloriari in doctoribus : scilicet quia sunt ministri*) vestra sunt, siue Paulus, siue Cephas, 16. siue *hic* mundus, 17. siue vita, *doctorum, quę ad ædificationem subditis esse debet*, siue mors, siue præsentia, siue futura : omnia enim vestra sunt : vos autem Christi: 18. Christus autem (*secundùm hominem*) Dei.

---

12. (*Comprehendam sapientes*) In Iob scriptum est ita : *Qui comprehendit sapientes in astutia eorum.* Omne quod illaqueat deponendum; astutia autem illaqueat (scriptum est enim comprehendam, &c.) ergo, &c.

13. (*Cogitationes sapientium*) Inusitata translatione legitur, *cogitationes hominum.*

14. AMBROS. (*Omnia enim vestra sunt*) vita præsens nobis concessa est, vt ad Dei gloriā eā transigamus. Mors, vt pro Christo mori velimus spe futuræ promissionis. Præsentia, vt sic præsentibus vtamur, ne offendamus futura; vt ea credentes ipsis nos commendemus.

15. LANFR. (*Omnia enim*) Quasi diceret de se, maioribus & excellentioribus rebus cuique gloriandum est; non de his quę sua sunt.

16. (*Siue mundus*) Mundus enim propter vtilitatem hominum factus est.

17. (*Siue vita*) Vita & mors doctorum ad ædificationem subditis esse debent. Possumus etiam per vitam homines sanctos, & Angelos intelligere. Per mortem diabolum & membra eius; qui dum consulunt, vel persequuntur, vtilitati seruorum Dei inseruiunt.

18. AVGVST. (*Christus autem Dei*) Non tamquam dissimilis aut alterius naturæ; sed tamquam Patri Filius. Ex lib. 83. quæst. 57. tom. 4.

CAPVT QVARTVM.

1. SIc nos *Apostolos* existimet (*non vt aliquid*) homo vt ministros Christi, *non vt Dominos* & 2. dispensatores mysteriorum Dei, *prędicationis, vel sacerdotij, & aliorum sacrorum ordinum.* 3. Hîc iam quæritur (*horum verborum occasione arguendos*) inter *nos* dispensatores, 4. vt fidelis quis inueniatur. 5. Mihi autem pro minimo est, vt à vobis iudicer, *in ministeriis dispensandis reprehendar*, 6. aut ab humano die, *intellectu* : sed neque meipsum iudico, *in his quę ad officium pertinent, reprehendo, quod facerem, si faciendum esset.* Nihil enim mihi *in mysteriis dispensandis* conscius sum : 7. sed non in

---

COMMENTARIVS IN CAPVT IV.

1. AMBROS. (*Sic nos existimet homo*) Hîc significat quia minus bene sētiebant de illo aliqui Corinthiorum.

2. LANFR. (*Dispensatores*) Apostoli dispensabant mysteria DEI; alios Episcopos, alios Presbyteros, alios in hunc modum ordinantes.

3. (*Hic iam quæritur*) Id est, occasione horū meorū verborum, quibus Apostolos dixi debere existimari vt dispensatores. Quærit aliquis, quis inter nos dispensator reuera fidelis inueniatur; volēs ordinationes nostras iudicare secūdū merita nostra.

4. (*Vt fidelis*) *Vt*, pro reuera. Sicut illud: *Et habitu inuentus vt homo.*

5. (*Mihi autem*) Quasi diceret. Quid alij dispensatores super hoc sentiant nescio. Sed ego vituperationes vestras nihili pendo, sciēs per nos, seu dignos seu indignos, opus suum DEUM operari.

6. AMBROS. (*Aut ab humano die*) Humanum diem dum dicit; significat diuinum, in quo iudicaturus est Christus.

7. (*Sed non in hoc iustificatus sum*) Nunc

hoc iustificatus sum: 8. qui autem iudicat me (*vos, inquit, non debetis me iudicare, quia Dominus solus*) Dominus est. Itaque nolite ante tempus iudicare (*quia Domini est iudicare*) quoad vsque veniat Dominus, 9. qui & illuminabit abscondita tenebrarum, *occulta crimina iniquorum tenebrosorum*, & manifestabit consilia cordium: & tunc laus erit vnicuique à Deo. 10. Hæc autem, fratres, transfiguraui in me & Apollo, propter vos, *humiliandos*: vt, *videlicet*, in nobis discatis, ne 11. supra quàm scriptum est, *superiùs de nobis*, vnus aduersus alterum infletur pro alio. 12. 13. Quis enim te discernit? (*Dicit in doctoribus non esse gloriandum, quia ipsi nos à peccatis non discernunt; Deus enim tantùm*) *à peccatis separat, nisi Deus*? Quid autem habes, *quam gratiam habes*, quod, *quam* non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? 15. Iam saturati estis, *terrenis*, iam diuites facti estis: sine nobis regnatis: *terrenam potentiam habetis*: & 16. Vtinam regnetis, *regnaretis, scilicet celesti regno*, vt & nos vobiscum regnemus. Puto enim (*demonstratio qualiter sine Apostolis regnent*) quod Deus nos Apostolos 17. nouissimos, *vilißimos apud mentes infidelium*, ostendit, 18. tamquam morti destinatos: 19. quia (*effectus*) spectaculum facti sumus *huic*

---

humiliat se, & loquitur vt homo, qui possit culpam incurrere nescius.

8. (*Qui autem iudicat me*) Rectè Domino Christo plurimum dedit; quia potest quod hominem latet, dum occulta iudicat manifestare.

Enchir. ad Laur. cap. 120. to. 3. 9. AVGVST. (*Qui & illuminabit*) Non enim scimus mortales, corda mortalium: tunc autem illuminabit Dominus abscondita tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordis; & tunc laus erit vnicuique à Deo: quia id laudabitur & diligetur à proximo in proximo, quod ne lateat, ab ipso illuminabitur Deo.

10. LANFR. (*Hæc autem fratres*) Id est, superiora humilitatis verba, quibus me plantasse, Apollo rigasse. Sed nec plantantem, nec rigantem aliquid esse dixi. Ideo prætermissis cæteris, in me & Apollo transtuli; vt humilitatem in nobis discatis habere.

11. (*Supra quam*) Supra scriptum est nullo modo pro doctoribus esse superbiẽdum: quia ipsi doctores, ministri tantum sunt; nec aliquid esse existimantur, ad comparationem eius, à quo & per quem incrementum datur.

12. (*Quis enim te discernit*) Quasi diceret: Si à massa perditorum te doctor tuus discerneret, tolerabile forsitan esset, si pro eo superbires: nunc vero minimè; sed per eum discernit te Deus.

Epist. 46. ad Valent. to. 2. 13. AVGVST. (*Quis enim te discernit*) Quod ideo dicit, quia de massa illius perditionis, quæ facta est ex Adam, non discernit hominem, vt eum faciat vas in honorem, non in contumeliam, nisi Deus. Sed quoniam homo carnalis, & inaniter inflatus, cum audisset: *Quis enim te discernit?* Posset respondere, vel voce, vel cogitatione & dicere: Discernit me fides mea, discernit me oratio mea, discernit me iustitia mea: mox Apostolus occurrit cogitationibus eius, & dixit: *Quid enim habes, quod non accepisti?*

14. LANFR. (*Quid autem habes?*) Aliud genus arrogantiæ, amouere conatur, videlicet ne homo superbiat propter aliquam gratiam, sibi collatam; putans eam se habere à se, ideo dicit, quid autem habes, &c. ac si dicat, si autem sis separatus à peccatis, ideo non debes gloriari; in nullo enim quod aliunde acceperis, debes gloriari: separari à peccatis aliunde accepisti; nam quid habes quod non ab alio accepisti? nihil vtique. Ergo, &c.

15. (*Iam saturati estis*) De quibusdam Corinthiorum intelligendum est; qui post discessum Apostoli, cœperunt deliciis affluere, & terrenarum opum diuites esse: sancti quoque Spiritus dona in terrenum lucrum conuertere, de quibus dicit; Iam saturati, &c.

16. (*Vtinam regnetis*) Scilicet, cœlesti regno: vel vt vos ipsos benè regatis.

17. (*Nouißimos*) Apostolos suos nouissimos, id est, vilissimos, apud mentes hominum infidelium esse voluit Christus: vt maiori in cœlesti gloria præmio coronentur.

18. (*Tamquam morti*) Victorum tunc temporis moris erat, quosdam in expeditione captos, morti destinare. Ad quod spectaculum conueniebat hominum maxima multitudo.

19. AVGVST. (*Quia spectaculum facti su-* Ex tract. in Ps. 38. to. 8.

mundo, & Angelis *malignis*, & hominibus: *Increpatio cum ironia* 20. nos ſtulti *videmur huic mundo* propter Chriſtum, 21. vos autem prudentes *ſeculo* in Chriſto: *ſub fide Chriſti*; nos infirmi, vos autem fortes: vos nobiles, nos autem ignobiles. Vſque *enim* in hanc horam, & (*effectus*) eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus, & colaphis cædimur, & inſtabiles ſumus, *mutantes diuerſa loca propter nimiam perſecutionem*, & laboramus, *non quærentes à vobis ſtipendium*, operantes manibus noſtris. Maledicimur, & benedicimus: perſecutionem patimur, & ſuſtinemus: blaſphemamur, & 22. obſecramus: *obſecramus, vel ne blaſphement, vel Deum vt ignoſcat*: tamquam purgamenta huius mundi facti ſumus omnium peripſema (*abiectio*) vſque adhuc. 23. Non vt confundam vos, *verecundiam vobis inferam*, hæc *ſupra dicta* ſcribo: ſed vt filios meos chariſſimos moneo. (*Cur filios vocauit.*) Nam ſi decem millia Pædagogorum, *monitorũ*, habeatis in Chriſto *in doctrina Chriſti*, ſed non multos patres. *Sed me ſolum.* Nam in Chriſto Ieſu per Euangelium ego vos genui, *ſum pater veſter in fide Chriſti.* Rogo ergo vos, *quia pater ſum*, imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti. Ideò, *vt me imitemini*, miſi ad vos Timotheum, qui eſt filius meus chariſſimus, & fidelis in Domino: qui vos commonefaciet vias meas, *doctrinam meam*, quæ ſunt in Chriſto Ieſu, *in fide Chriſti*, ſicut vbique in omni Eccleſia doceo. Tamquam non venturus ſim ad vos, (*oſtendit eos eſſe commonendos, quia inflati ſunt*) ſic inflati ſunt quidam. Veniam autem ad vos citò, ſi Dominus voluerit, & cognoſcam non ſermonem eorum qui inflati ſunt, ſed virtutem. 24. Non enim in ſermone eſt regnum Dei, *verbis ſolis non adquiritur regnum Dei*: ſed in virtute. Quid vultis? In virga, *correctione*, veniam ad vos: an in charitate, & ſpiritu manſuetudinis?

---

mus) Angelis laudantibus: hominibus vituperantibus; imo & Angelis laudantibus & vituperantibus.

20. LANFR. (*Nos ſtulti*) Increpatio, vel ironia; non enim Apoſtoli ſtulti, & ipſi prudentes; ſed potius ſtulti, & Apoſtoli prudentes.

21. AMBROS. (*Vos autem prudentes*) Qui prudens in Chriſto iudicatur à perfidis, non rectè aſſerit Chriſtum. Marcion enim qui negat Dominum incarnatum, prudens eſt mundo, id eſt, fortis & nobilis.

22. LANFR. (*Et obſecramus*) Vel eos, ne blaſphement; vel Deum, vt ignoſcat eis.

Ex tract. in Pſal. 77. 23. AVGVST. (*Non vt confundam vos*) Dicit, *non vt confundam vos hæc ſcribo, ſed vt chariſſimos moneo*; cum ſciret vtique à Domino dictum; *Ne vobis dicatis patrem in terra: vnus eſt enim pater veſter Deus.* Quod * ideo dictũ eſt, vt hoc vocabulũ honoris humani, de loquendi conſuetudine tolleretur; ſed ne gratia Dei, quâ in æternam vitam regeneramur, naturæ, vel poteſtati, vel etiam ſanctitati cuiuſquam hominis tribueretur. Ideo cum diceret, *Ego genui vos*: * poſt dixit; *In Chriſto, & per Euangelium*; ne ipſius putaretur eſſe, quod Dei eſt. al. * non. al. * prædixit.

24 LANFR. (*Non enim in ſermone*) Id eſt, verbis ſolis non acquiritur regnum Dei, ſed in virtute & benefactis.

CAPVT QVINTVM.

OMninò auditur inter vos fornicatio: (*Ratio cur in virga dixerit*) & talis fornicatio, qualis nec inter Gentes, ita vt vxorem patris ſui aliquis habeat. Et vos inflati eſtis, & non magis luctum habuiſtis, vt tollatur de medio veſtrum, *communi conuerſatione* qui hoc *nefarium* opus fecit. Ego quidem abſens corpore, (*debuiſſetis eum excommunicaſſe, quia ego abſens*

iam iudicaui eum esse excommunicandum) præsens autem spiritu, iam iudicaui vt præsens, eum, qui sic operatus est, in nomine, *ad laudem*, Domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis & meo spiritu, *congregato vobiscum*, cum virtute Domini nostri Iesu, 1. 2. tradere *excommunicare*, *scilicet iudicaui*, huiusmodi, *illum*, Sathanæ, *maligno spiritui vexandum*, in interitum carnis, *carnalis voluptatis*, vt spiritus saluus sit (*si fortè eum moueat ipsa repulsa ab Ecclesia; & ad pœnitentiam reducatur*) in die *iudicij* Domini nostri Iesu Christi. *Cum talem vobiscum retineatis*, non est bona gloriatio vestra, *à simili.* Nescitis *dicit eum esse repellendum, quia si remaneret inter alios, ipsè corrumperet intactos*) quia modicum fermentum totam massam corrumpit? *Ne vos intactos corrumpat*, expurgate *igitur* vetus fermentum, *veteris hominis peccatum*, vt sitis *benè viuendo* noua 3. consperſio, *pasta*, sicut estis azymi, *in baptismo mundati à peccatis.* (*Cur azymos dixerit*) etenim 4. 5. Pascha nostrum immolatus est Christus, *quem edere debemus.* Itaque *eum* epulemur: non in fermento veteri, *in peccatis veteris hominis*, neque in fermento malitiæ & nequitiæ: 6. 7. sed in azymis 8. sinceritatis, & veritatis. 9. Scripsi vobis in Epistola, (*quam eis ante istam miserat*) ne commisceamini fornicariis: non vtique fornicariis huiusmodi, *Gentilibus idola colentibus*, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus: 10. 11. alioquin, *si enim*

COMMENTARIVS IN CAPVT V.

Ex sermon. Domini in monte. lib. 1. cap. 20. to. 4.

1. AVGVST. (*Tradere huiusmodi*) Et si nolunt hic mortem intelligere, fortasse enim incertum est, quamlibet vindictam per Satanam factam; ab Apostolo fateantur. Quod non eam odio, sed amore fecisse, manifestat illud adiectum; *Vt anima salua sit.*

2. LANFR. (*Huiusmodi Satanæ*) Hanc potestatem habuit, vt quotiescumque homini, accepta stultitia, amouere non posset: diabolo eum ad vexandum tamdiu traderet, quoadusque pœnitentiam profitens, à proposito malo desisteret.

3. (*Conspersio*) Conspersio est farina & aqua, commixta simul sine fermento, similiter & azyma. Monet igitur vt sint viuendo mundi à peccatis, sicut inundati in baptismo.

4. (*Et enim Pascha nostrum*) Ratio cur nos mundos à peccato viuere oporteat; videlicet quia Christus immolatus est, quem epulari debemus. Et est ordo: Etenim Christus, qui est Pascha nostrum, est immolatus.

Expos. in Euang. Io. tract. 55. to. 9.

5. AVGVST. (*Etenim Pascha nostrum*) Cuius sanguine illitis postibus nostris. Id est, cuius signo crucis signatis frontibus nostris, à perditione huius sæculi, tamquam à captiuitate, vel interemptione Ægyptia liberamur: & agimus saluberrimum transitum; cum à diabolo transimus ad Christum; & ab isto instabili sæculo, ad eius fundatissimum regnum. Ideo quippe ad Deum permanentem transimus, ne cum mundo transeunte transeamus.

6. (*Sed in azymis*) Azyma vero qui rectæ fidei Christiani sunt, non in fermento veteri * hoc est malitiæ: sed in ipsius fidei veritate, & sinceritate custodiunt. Non septem diebus, sed omni die, quod significatum est numero dierum septenario.

Ex lib. 32. contra Faustum. cap. 11. to. 6. ad. * vitæ.

7. AMBROS. (*Sed in azymis*) Sinceritas mundam vitam faciat. Veritas autem omnem fraudem excludat.

8. LANFR. (*Sinceritatis*) Id est, in illam vicem, quâ Iudæi azymos panes manducare solebant; nos sinceritatem & veritatem habemus.

9. (*Scripsi vobis*) Epistolam quamdam, quæ modo non habetur misit illis; in qua præcepit ne participationem haberent cum fornicariis, & cæteris de quibus dicit. Sed quia non distinxit de quibus fornicariis dixerit, Christianis, an Gentibus; putatum est à Corinthiis, de fornicariis Gentibus eum dixisse. Quam eorum peruersam intelligentiam corrigit hîc Apostolus.

10. (*Alioquin*) Id est, si præcepissem vobis Gentium participationem fugere; debueratis de mundana conuersatione, in locum desertum exire; omnes enim fornicarij, auari, &c.

11. AMBROS. (*Alioquin*) Id est, si commisceamini, melius erat vos mori.

hæc scripsissem, debueratis *parentes præcepto meo* de hoc mundo, *communi conuersatione*, exisse, *quia vbique sunt tales fornicarij*. Nunc autem scripsi vobis, (*ergo quia non illud, patet vobis me scripsisse ita vt sequitur*) 12. non commisceri, si is, qui frater nominatur *inter vos*, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax: cum eiusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi (*de fornicariis mundi nihil dixi*) de iis qui foris, *extra Ecclesiam* sunt, iudicare? Nonne de iis, qui intus sunt (*initio scripsi de his qui intus sunt*) vos iudicatis? *à minori*. Nam eos, qui foris sunt, Deus *in Ecclesia* iudicabit, *non ego*. *Igitur ne vos corrumpat*, auferte 13. malum *fratrem* ex vobis ipsis.

12. LANFR. (*Non commisceri*) Ordo. Non commisceri eum eiusmodi, nec cibum sumere; *Si is qui frater, &c.*

Ex lib. 2. Retract. c. 17. to. 7. 13. AVGVST. (*Auferte malum*) Quod ait Apostolus, auferte malum ex vobis ipsis; vt ex seipso quisque auferat malum, non sic esse, intelligendum est: sed potius, vt homo malus auferatur ex hominibus bonis, quod fit per ecclesiasticam disciplinam; satis Græca lingua indicat; vbi sine ambiguitate scriptum est, vt intelligatur hunc malum, non hoc malum.

CAPVT SEXTVM.

AVdet aliquis vestrum habens negotium, *causam*, aduersus alterum, iudicari apud iniquos, *infideles*, & non apud sanctos? *fideles?* 1. An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt? Et si in vobis, *vestri exemplo*, iudicabitur mundus: indigni estis, qui de minimis iudicetis? *non vtique* 2. Nescitis quoniam Angelos, *Dæmones*, iudicabimus? Quantò magis sæcularia? *ironia*. Sæcularia igitur iudicia si habueritis: 3. 4. Contemptibiles, qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum. 5. Ad, *id est, propter* verecundiam vestram, *non ex sententia, sed stomachando in vos* dico. Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum? Sed frater cum fratre iudicio contendit: & hoc apud infideles? *scilicet agitur*. 6. Iam quidem omninò delictum est in vobis, quod iudicia ha-

COMMENTARIVS IN CAPVT VI.

1. AMBROS. (*An nescitis quoniam*) Iudicabunt sancti hunc mundum; quia exemplo fidei eorum, perfidia mundi damnabitur.

In Psal. 86. to. 9. 2. AVGVST. (*Nescitis quoniam Angelos*) Quos Angelos, nisi apostatas Angelos?

3. AMBROS. (*Contemptibiles*) Tamen intractabiles, & inconsideratos esse significauit: vt imperitos forte ex fratribus iudices eligerent.

4. LANFR. (*Contemptibiles*) Non imperando, sed exprobrando supponit causam, cur fideles propter discussionem causarum suarum ad infideles ire cogantur. Videlicet quia personas terrenarum legũ ignaras, ad audiendas fidelium causas, constituebant. Et ita dictum est similiter in Euangelio: *Ite potius ad vendentes*, & in Virgilio, *Infere nunc, &c.* Matth. 25. a. 9.

5. (*Ad verecundiam vestram*) Quasi diceret; Non impero, sed commemoro, vt verecundiam habeatis, quia facitis.

6. AVGVST. (*Iam quidem delictum est*) *Si quis voluerit tunicam tuam tollere, & iudicio tecum contendere, dimitte illi & pallium.* Et alio loco: *Et qui abstulerit*, inquit, *tua, noli repetere.* Prohibuit itaque suos de secularibus reb⁹ cum aliis habere iudicium. Ex qua doctrina, Apostolus dicit esse delictum: tamen cum sinit finiri in Ecclesia talia iudicia inter fratres, fratribus iudicantibus, extra Ecclesiam verò terribiliter vetat; manifestum est quid secundùm Matth. 5. f. 40. Luc. 6. d. 30 Enchirid. ad Laur. c. 78. to. 3.

betis inter vos. Quare non magis, *quàm iudicio contendatis*, iniuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini? 7. Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis, *fraudem infertis*: & hoc fratribus, *facitis. Nolite fraudem facere, quia si facitis, iniqui estis; sed iniqui regnum Dei non poßidebunt: quod probat apertè.* An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare: *non credentes quod dico:* neque fornicarij, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, *in seipsis*, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt. Et hæc *olim* quidam fuistis, *nec ideò dico vt nunc tales sitis:* sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis, 8. in nomine Domini nostri Iesu Christi, *in baptismo*, & in spiritu Dei nostri. Omnia, *non legali doctrina, sed libera potestate* mihi licent, sed non omnia expediunt: 9. omnia mihi licent, sed ego sub nullius *vitij* redigar potestate; *quasi diceret, non in parandis escis, & saturandis ventribus superfluum studium habere debetis, quia vtique transitoria sunt.* Esca ventri, *scilicet paratur*, & venter *sustentatur* escis: 10. Deus autem & hunc, & has destruet: corpus autem non *debetur* fornicationi, sed *subdi debet* Domino, & Dominus, *scilicet dabit æternitatem* corpori. Deus verò (*vel ressuscitabit ipsum; potuit enim ressuscitare Christum*) & Dominum suscitauit: & nos suscitabit per virtutem suam. Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? *id est, ergo corpora nostra non dabuntur fornicationi, cum sint membra Christi.* Absit. 11. An nescitis quoniam qui 12. 13. adhæret meretrici, vnum corpus efficitur? Erunt enim (inquit) duo in carne vnâ. *A simili.* Qui autem adhæret Domino, vnus spiritus est. *Ergo ne sitis vnum cum meretrice.* Fugite fornicationem. Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est: *id est, solam animam commaculat.* 14. 15. qui autem fornicatur, in corpus suum, *contra*

---

veniam concedatur infirmis.

7. LANFR. (*Sed vos iniuriam facitis*) Quasi diceret: vos non estis tales, vt illatam iniuriam velitis ferre; sed potius vultis inferre.

8. (*In nomine Domini*) In baptismo dicit; vbi distinctè commemoratur, & subintelligitur in nomine Patris.

9. AMBROS. (*Omnia mihi licent*) Omnia sibi licere dicit, ea scilicet quæ coapostolis eius licuerunt. Hoc enim præmisit postea hanc causam acturus, sicut fecit & de illo qui incestum * amiserat. Denique statim ad superiorem sensum, re breuiter interim commendata, redit.

* comiserat.

10. LANFR. (*Deus autem & hunc*) Quasi diceret. Non in parandis escis & scrutandis ventribus studere debetis, quia vtraque transitoria sunt.

AMBROS. (*Et Dominus corpori*) Subauditur immortalitatem ressuscitato præstabit.

11. LANFR. (*An nescitis quia, &c.*) Non debetis fornicari cum meretricibus, quia essetis vnum corpus cum meretrice. Qui adhæret meretrici, vnum corpus cum ea efficitur. Nam qui adhæret legitimæ vxori, fit vnum: dicit enim Genesis: *Erunt*, scilicet vir & vxor, *duo in carne vna.*

12. AMBROS. (*Qui adhæret*) Hoc dicit, qui contaminationi admiscetur, vnum fit cum eo cui se admiscet. Fornicatio enim ambos vnum facit: vt quomodo in natura, sic & in macula, vnum sint.

13. AVGVST. (*Qui adhæret*) Accedente quidem * isto ad participationem naturæ veritatis & beatitudinis illius: non tamen crescente illo in natura, veritate & beatitudine sua.

Lib. 14. de Trinit. c. 14 to. 3. al. * ist

14. (*Qui autem fornicatur*) Quia nusquam sic totus homo corporis ipsius voluptati addicitur; & ineffabiliter, vel ineuitabiliter afficitur; vt in comparatione huius tanti mali, cætera peccata extra corpus esse videantur; etiamsi per corpus exerceantur.

15. AMBROS. (*Qui autem fornicatur*) Totum corpus vir est & mulier; quia portio viri mulier est: & vir per id quod in portionem suam delinquit, in corpus suum peccat. Vel quia fornicari corporale delictum est; non enim fit sine desiderio car-

Ex fragm. 3. sub fine. to. 10.

honorem ſui corporis, peccat. *Alia ratio cur fugienda ſit fornicatio, ſcilicet quia templum ſunt Spiritus ſancti.* An neſcitis quoniam membra veſtra, templum ſunt Spiritus ſancti, qui in vobis eſt: quem habetis à Deo, & non eſtis veſtri? *quia ſerui Chriſti eſtis vel emptitij.* 16. Empti enim eſtis pretio magno, *ſanguine Chriſti. Ergo*, 17. Glorificate, 18. & portate Deum, *dominica præcepta*, in corpore veſtro.

---

nis. Caro enim ibi habet motum proprium.
16. LANFR. (*Empti enim eſtis*) Probatio quod non ſint ſui. Nulli enim empti ſunt ſui: hi autem empti ſunt; ergo, &c.
17. (*Glorificate & portate*) Illatio, quaſi diceret: Quia empti eſtis, glorificate Deum in cordibus veſtris; cuius ſerui facti eſtis.
18. AMBROS. (*Portate Deum in corpore veſtro*) Portare Deum, eſt, in rebus bene geſtis imaginem Dei oſtendere.

CAPVT SEPTIMVM.

DE quibus autem ſcripſiſtis mihi *de habendis vxoribus, vel non habendis. Sic reſpondeo.* Bonum eſt homini mulierem non tangere: propter fornicationem autem vnuſquiſque ſuam 1. vxorem habeat, & vnaquæque 2. ſuum virum habeat. Vxori vir debitum reddat: ſimiliter autem & vxor viro *debitum reddat. Et decet, nam* Mulier ſui corporis, *ſui ſexus laxandi, vel continendi*, poteſtatem non habet, ſed vir. Similiter autem & vir ſui corporis poteſtatem non habet, ſed mulier. Nolite fraudare inuicem, *debitum non reddere*, niſi fortè ex conſenſu ad tempus, vt vacetis orationi: & iterum reuertimini in idipſum, ne tentet vos Satanas *ducere in peiora* propter incontinentiam veſtram, *ſi continere non potueritis.* Hoc autem dico ſecundùm indulgentiam, non ſecundùm imperium. Volo enim omnes vos eſſe, *quantùm in me eſt*, ſicut meipſum: ſed vnuſquiſque proprium donum habet ex Deo: alius quidem ſic, alius verò ſic. Dico autem non nuptis & viduis: bonum eſt illis ſi ſic permaneant, ſicut & ego. Quod ſi non ſe continent, nubant. 3. Melius eſt enim nubere, quàm vri, *inuitum continere: vri eſt, opus luxuriæ immoderatè in mente concupiſcere, & exinde in carne ardere.* Iis autem qui matrimonio iuncti ſunt, præcipio non ego, ſed Dominus, vxorem à viro non diſcedere: 4. quod ſi diſceſſerit, *ſcilicet interueniente legitima cauſa; non enim aliter licet*, manere innuptam, aut viro ſuo reconciliari. Et vir vxorem non dimittat. Nam cæteris ego dico, non Dominus. Si quis frater vxorem habet infidelem, & hæc conſentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et ſi qua mulier fidelis habet virum infidelem, & hic conſentit

---

COMMENTARIVS IN CAPVT VII.

1. LANFRANCVS. (*Vxorem habeat*) Vxorem non dicit concubinam: vt ab hac ſententia excludantur, qui diuinis authoritatibus vxores habere non poſſunt.
2. (*Suum virum*) Virum hîc intelligit legalem maritum. Sicut in Euangelio: *Et hic quem habes, non eſt tuus vir.*
3. AMBROS. (*Melius eſt nubere*) Vri eſt deſideriis agi & vinci: cum enim voluntas calori carnis conſentit, vritur: nam deſideria pati, & non vinci illuſtris viri eſt.
4. LANFR. (*Quod ſi diſceſſerit*) Diſcedere non poteſt, excepta cauſa fornicationis,* non vtique continenter ex conſenſu viuant. f. * niſi.

5. (San-

consentit habitare cum illa non dimittat virum : 5. 6. 7. Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem : *vel contigit aliquando sanctificatum fuisse virum infidelem per mulierem fidelem , & èconuerso :* & sanctificata est mulier infidelis, *& nullam in eius coniunctione immunditiam patitur mulier:* per virum fidelem: *id est, in viro fideli:* alioquin, *si non esset legale matrimonium* , filij vestri immundi, *id est, degeneres, non legitimi* essent: 8. nunc autem sancti, *non degeneres, id est, legitimi* sunt. 9. Quod si infidelis, *vir vel mulier*, discedit, discedat: non enim seruituti subiectus est frater, aut soror in huiusmodi, *id est, non cogitur sequi infidelem:* in pace autem vocauit nos Deus. *Quasi pacis autem debitores sumus, & ideò non debemus causa esse discordiæ. Alia ratio cur non sit quærendum diuortium.* Vnde enim scis mulier, si virum saluum facies? Aut vnde scis vir, si mulierem saluam facies? Nisi vnicuique sicut diuisit Dominus , vnumquemque sicut vocauit Deus , ita ambulet , 10. & sicut in omnibus Ecclesiis doceo, *à simili.* Circumcisus aliquis vocatus est ? Non adducat præputium, *nolit esse præputiatus.* In præputio aliquis vocatus est ? Non circumcidatur. Circumcisio nihil est, & præputium nihil est: sed obseruatio *tantum* mandatorum Dei. 11. 12. Vnusquisque *ergo quia circumcisus , & non*, in qua vocatione vocatus est in ea permaneat, *debet permanere.* Seruus 13. vocatus es ? Non sit tibi curæ, sed & si potes *fuga, vel aliter inhonestè* fieri liber 14. magis vtere *ipsa seruitute.*

---

5. (*Sanctificatus est vir*) Id est mundus; & nullam ex eius coniunctione, mulier immunditiam patitur.

Ex Serm. Domini in monte l. 1. c. 16. t. 4. 6. AVGVST. (*Sanctificatus est vir*) Sanctificatus est enim , inquit , vir infidelis in vxore fideli: Et sanctificata est mulier infidelis in fratre fideli. Credo iam prouenerat, vt nonnullæ fœminæ per viros fideles; & viri per vxores fideles , in fidem venirent. [a] Illud tamen sine dubitatione tenendum est , quæcumque illa sanctificatio sit, non valere ad Christianos faciendos, atque ad dimittenda peccata; nisi Christiana * vel ecclesiasticâ institusione, & Sacramentis efficiantur fideles. Nam nec coniuges infideles , quamlibet sanctis & iustis coniugibus hæreant, ab iniquitate mundantur, quæ à regno Dei separatos, in damnationem venire compellit.

a Ex lib. de peccatorũ meritis, & remiss. ad Marcel. c. 12. to. 7. al. * &.

7. AMBROS. (*Sanctificatus est vir*) Habere infideles beneficium bonæ voluntatis ostendit; quia * honorem nominis Christi non horrent. Signum sanctæ Crucis ad tuitionem & sanctificationem hospitij pertinet.

(*Alioquin filij vestri*) Immundi essent filij eorum , si dimitterent volentes habitare secum , & aliis se copularent: essent enim adulteri, & filij eorum spurij.

8. LANFR. (*Nunc autem sancti sunt*) Id est, mundi. In * causam redit cur vir fidelis mulieris infidelis ; aut mulier fidelis viri infidelis, diuortium quærere non debeat.

al. * causam reddit.

9. AVGVST. (*Quod si infidelis*) Id est , si infidelis voluerit esse cum coniuge fideli. Hic agnoscat fidelis suam libertatem , ne ita subiectam putet seruituti ; vt ipsam dimittat fidem , nec coniugem infidelem. Epist. 89. Hilario. ad qu. 4. to. 2.

x. (*Si infidelis discedit , discedat*) Non licet aliam ducere dimissa etiam infideli: sed vtrum aliud dimissa, aliud discedente.

10. AMBROS. (*Et sicut in omnibus Ecclesiis*) Hoc dicit, vt dum cæteros hoc doceri audiunt, * assequantur. al. * id sequantur.

11. AVGVST. (*Vnusquisque in qua*) Hoc enim ad eas consuetudines, vel conditiones * tulit, quæ nihil obsunt fidei, bonisque moribus. Non enim si etiam latro erat, quisque cum vocatus est, debet in latrocinio permanere. In Exposit. ad Galat. to. 4. al. * vitæ retulit.

12. LANFR. (*Vnusquisque in qua, &c.*) Vnusquisque, inquit, qua vocatione vocatus est ad fidem, debet ambulare ; nam circumcisus , in circumcisione ad fidem vocatus , non debet nolle circumcisus fuisse: sic & præputiatus: quia circumcisio vel præputium nihil valet ad beatitudinem promerendam. Valet enim solum obseruantia mandatorum Dei.

13. (*Seruus vocatus es?*) Id est , per alias partes seruus vocatus ad fidem , nolit fieri liber : est enim liber: Et Dei liber vocatus ad fidem, nolit fieri seruus; est enim seruus, quia Christi , nam eius est emptitius.

14. (*Magis vtere*) Seruitute vtendum imperat, quia quanto quis propter Deum despectior est in hoc sæculo ; tanto

15. Qui enim in Domino, *ad fidem Christi,* vocatus eſt ſeruus, 16. libertus eſt Domini: ſimiliter qui liber vocatus eſt, ſeruus eſt Chriſti. 17. Pretio empti eſtis, nolite fieri 18. ſerui hominum, *ita ſcilicet vt poſtponatis ſeruitium Dei.* Vnuſquiſque *ergo quia ſerui, & liberi,* in quo vocatus eſt, fratres, in hoc permaneat, *debet permanere,* apud Deum. *De coniugatis, inquit, præcepi,* De virginibus autem, *ſiue viris, ſiue fœminis,* præceptum Domini non habeo: conſilium autem do, *miſericorditer conſulo,* 19. tamquam miſericordiam *hanc* conſecutus à Domino, vt ſim fidelis, *vt credam in eum.* Exiſtimo ergo, *autem,* hoc, *virginitatem,* bonum eſſe, 20. propter inſtantem neceſſitatem, quoniam eſt bonum homini ſic, *virginem,* eſſe. 21. Alligatus es vxori? 22. Noli quærere ſolutionem. Solutus es ab vxore? Noli quærere vxorem. Si autem acceperis vxorem: non peccaſti. Et ſi nupſerit virgo, non peccauit: 23. tribulationem tamen *temporalem* carnis habebunt *hi qui ſunt* huiuſmodi. 24. Ego autem vobis parco, *id eſt, vitam veſtram miſericorditer diſpono.* Hoc itaque (*ſuaſio ad virginitatem*) dico, fratres: 25. tempus *enim* breue eſt: 26. reliquum eſt, *conſequitur,* vt & qui habent vxores, tamquam non habentes ſint: 27. & qui flent, tamquam non flentes: & qui gaudent, tamquam non gaudentes: & qui emunt, tamquam non poſ-

---

magis exaltabitur in futuro.

15. (*Qui enim in Domino vocatus*) Ratio cur non debeat eſſe curæ, ſi ſeruus vocatus eſt.

16. (*Libertus eſt Domini*) Id eſt, libertus Domini & ſeruus Chriſti: ſed honeſtius vocabulum ſeruo tribuit; quia ſerui vocabulum eſt inhoneſtius.

17. AMBROS. (*Pretio empti eſtis*) Serui hominum ſunt, qui humanis ſe ſubjiciunt ſuperſtitionibus. Hoc dicit, quia in capite Epiſtolæ reprehendit, quod dicerent: *Ego ſum Pauli, &c.*

18. (*Serui hominum*) Ita ſcilicet vt poſtponatis ſeruitium Dei.

19. LANFR. (*Tamquam miſericordiam*) Miſericorditer, inquit, conſulo; quia hanc miſericordiam à Deo conſecutus ſum, videlicet vt in eum credam.

20. (*Propter inſtantem neceſſitatem*) Inſtantem neceſſitatem vocat penuriam huius ſæculi, quam frequenter patiuntur cōiugati pro filiis & filiabus nutriendis, pro ſe inuicem ſuſtentandis, propter quam vitandam, bonum eſſe dicit homini, ſine coniugio eſſe. Eſt quidem caſtitas ſeruanda, propter vitam æternam; ſed infirmis doctoribus infirmam rationem prætendit.

21. (*Alligatus es vxori*) Ne laudata caſtitate, vxorem aliquis vellet dimittere; hoc ſubiungit.

22. (*Noli quærere vxorem*) Qui non habet vxorem, non debet quærere vt habeat. Nam qui habent tamquam non habentes eſſe debent. (A ſimili) Qui flent tāquam non flentes eſſe debent. Sic de reliquis poſſet concludere: Ergo quia habens debet eſſe, quaſi non habens; qui non habet quærere non debet: hoc eſt dicere æquipollenter: ergo volo vos eſſe ſine vxore; nam volo vos eſſe ſine ſollicitudine ſęculi. Quod probat, ſi quis ſine vxore eſt (cauſa) ſine ſollicitudine eſt: tunc cum velim vos eſſe ſine vxore, volo vos eſſe ſine ſollicitudine ſæculi; ſed qui eſt ſine vxore, eſt ſine ſollicitudine; tantum enim eſt ſollicitus quæ Domini ſunt; nam eſt ſollicitus quomodo placeat Deo.

23. AMBROS. (*Tribulationem carnis*) Tribulationes ſunt gemitus vētris, nutrimenta filiorum, & ſimilia.

24. (*Ego autem vobis parco*) Parcit, quoniam ad hæc prouocat quæ tribulationes carnis & ſollicitudines memoratas excludunt. Poteſt & ſic videri parcere, cum permittit, & non contradicit volentibus quod oneroſum oſtendit.

25. (*Tempus breue eſt*) Quia finis in proximo eſt, dicit non debere ad generādum ſollicitos eſſe; & qui flent, tamquam non flentes ſint; ſcientes mox conſolationem eorum futuram: & qui in præſenti gaudent, ſciant mox luctum futurum.

26. LANFR. (*Reliquum eſt*) Quia, inquit, tēpus breue eſt, conſequitur vt quidquid in hoc ſæculo ſiue proſperum, ſiue aduerſum videtur eſſe, pro paruitate temporis potius videatur non eſſe,

27. AVGVST. (*Et qui flent*) Quiſquis autem ſiue manducat, ſiue bibit, ſiue aliud aliquid agit, omnia in gloriam Dei facit. In Expo Pſal. 147. to. 8.

Et si aliqua tristitia est de rebus secularibus, sic fleat vt intus spe gaudeat. Etsi aliqua lætitia est in rebus secularibus, sic gaudeat, vt intus spiritualiter timeat; nec donet se corrumpendum felicitati, nec cadat aduersitati frangendum: hoc enim est flere tamquam non flere; & gaudere tamquam non gaudere.

---

sidentes: & qui vtuntur hoc mundo, tamquam non vtantur: 28. 29. prę-terit enim (*ratio cur ea quæ superius dicta sunt, quasi non sint, æstimanda sunt*) figura huius mundi. Volo autem vos sine sollicitudine *sæculi* esse. Qui sine vxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem, *enim*, cum vxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. *Ratio cur mulieres sine viro esse debeant.* Et mulier innupta, & virgo, cogitat quæ Domini sunt; vt sit sancta corpore, & spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Porrò hoc ad vtilitatem vestram dico: 30. non vt laqueum vobis inijciam, *non vt in peiora vos labi faciam, dum matrimonium dissuadeo*, 31. sed ad id, quod honestum est, *moneo vos*, & quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi, *id est, seruiendi.* 32. Si quis 33. autem turpem, *infamem*, se videri existimat super virgine, *filia*, sua, quod sit superadulta, & ita oportet fieri: *quia virgo castitatem seruare non vult:* quod vult faciat, 34. *ergo vel pater, vel ipsa filia* non peccat, si nubat. *Sic de isto, nam de alio aliter.* Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem *hanc vt filia nubat, qui continere noluerit*; potestatem autem habens suæ voluntatis, *vt virgo nubat, vel non*, & hoc iudicauit in corde suo, *scilicet* seruare virginem suam, benè facit. Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam, benè facit: & qui non iungit, *benè*; *nam* melius facit. *Dissuasio à matrimonio.* Mulier alligata est legi, *scilicet maritali*, quanto tempore vir eius viuit: quod si dormierit *morte* vir eius, *liberata*

Lib. 10. de Ciu. Dei. c. 14. * Ibid. cap. 16. 28. (*Præterit enim figura*) Figura præterit, non natura. * Iudicatis quippe his qui scripti non sunt in libro vitæ, & in æternum ignem missis: tunc figura huius mundi, mundanorum ignium conflagratione, prę-teribit. Sic factum est mundanarum aquarum inundatione diluuium. Illâ, vt dixi, conflagratione, * mundanæ elementorum corruptibilium qualitates, quę corporibus nostris corruptibilibus congruebant, ardendo penitus interibunt. al. * mundanâ.

29. LANFR. (*Præterit enim figura*) Ratio cur ea quæ superius dicta sunt, quasi non sint, existimanda sunt. Omne enim quod præterit, cuiuscumque prolixitatis sit, æternitati comparatum, nihil est.

30. (*Non vt laqueum*) Id est. Non ad hoc moneo castitatem diligere: vt hac occasione velim vos, propter incontinentiam in luxurię laqueum incidere.

Lib. de bono viduit. cap. 5. 31. AVGVST. (*Sed ad id quod honestum est*) Cum ait, *Sed ad id quod honestum est.* Non matrimonium turpe esse ostendit; sed quod erat * honesto honestius, generalis honesti nomine commendauit. al. * honestum.

32. LANFR. (*Si quis autem, &c.*) Quia superius ad virginitatem suaserat, ne quis putaret peccatum * forte, si filiam continere nolentem viro traderet; dicit si ipsa continere nolit, non peccat si nubat. Habens autem filiam quam continere velit, cum ipse habeat potestatem quod ea nubat, vel non, si pater voluerit; si filiam virginem seruet, benefacit. f. * fore.

33. LANFR. (*Turpem se videri existimat*) Id est, si quis virginẽ habet adultam, quæ castitatẽ seruare nolit; & curator eius putat, quod infamiam turpitudinis incursurus sit; si castitatem seruare coëgerit; non peccat vel ipse, vel virgo; si nubat virgo.

34. AVGVST. (*Non peccat si nubat*) Quæ se non continet, nubat, quæ non cœpit, deliberet: quod aggressa est, perseueret. Nulla aduersario detur occasio; nulla Christo subtrahatur obliuio. Lib. de bono viduit. c. 9. to. 4

35. (*Puto autem quod ego*) Homines de his rebus, quas certas habent aliquando increpatiuè dubitant. Id est, verbum dubitationis * ponit, cum * corde non dubitent. Velut si indigneris seruo tuo & di- Expos. 37. In Euang. Ioan. al. * ponũt. adde. * in.

est: cui vult nubat: tantùm in Domino, *legaliter.* Beatior autem erit si sic, *sine viro*, permanserit, secundùm meum consilium: 35. puto autem (*vt acquiescatur consilio illius,*) quod & ego Spiritum Dei habeam.

---

cas: Contemnis me? Considera forsitan Dominus tuus sum. Hinc & Apostolus ad quosdam contemnentes suos loquens, ait: *Puto autem quod & ego Spiritum Dei habeo.* Qui dicit puto, dubitare videtur. Sed ille increpabat, non dubitabat. Et ipse Dominus noster alio loco increpans infidelitatem futuram generis humani: *Cum venerit*, inquit, *filius hominis, putas inueniet fidem in terra?*

CAPVT OCTAVVM.

1. 2. DE iis autem, quæ idolis sacrificantur, scimus *quod fieri debeat*, quia omnes scientiam habemus. 3. Scientia *sine charitate* inflat, charitas verò, *nam cum charitate* ædificat. 4. Si quis autem se existimat scire *à se* aliquid, *id est, est sciens sine charitate*, nondum cognouit 5. quemadmodum oporteat eum scire. Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo, *habet scientiam cum charitate, ædificando alios.* De escis autem (*quod dimiserat repetit*) quæ idolis immolantur, *sic respondeo*, scimus quia nihil est idolum in mundo, *in mundi creatione*, & quod nullus est Deus nisi vnus (*non est Deus, quia tantùm est vnus Deus.*) 6. Nam etsi sunt, qui dicantur Dij, siue in cælo: siue in terrâ (*sola antipophora infidelibus*) (si quidem sunt Dij multi, *vt* & Domini multi:) nobis tamen vnus Deus, Pater, 7. ex quo omnia, & nos in illum: & vnus Dominus Iesus Christus, 8. per quem omnia, & nos per ipsum. 9. Sed non in omnibus est scientia, *fidelibus.* 10. 11. Quidam autem cum conscientia vsque nunc idoli, *putantes idolum esse aliquid*, quasi idolothytum manducant: & conscientia ipsorum, cum sit infirma, *quia concupiscentiæ cibi non potest resistere*, polluitur. *Non debemus*

COMMENTARIVS IN CAPVT VIII.

1. AMBROS. (*De his autem*) Nunc scientiã locuturus, quæ sit scientia non statim dicit; sed in subiectis ostendit dicens: *quia nihil est idolum.*

2. LANFR. (*De his autem*) Id est, omnes scimus quid debeat fieri de immolatitiis idolorum: sed sola scientia non sufficit ad obseruandum quod rectum est: sed potius inflat, si desit charitas, quæ ædificat.

Exposit. in euang. Ioan. tract. 27. 3. AVGVST. (*Scientia inflat*) Et quidem inflat sola sine charitate; ideo adiunxit: *charitas ædificat.* Adde ergo scientiæ charitatem; & vtilis erit scientia, non per se, sed per charitatem.

4. LANFR. (*Si quis autem*) Ostendit quid sit scientia sine charitate; videlicet, quam homo putat se habere à se.

5. (*Quemadmodum oporteat.*) Oportet scire hominem, quidquid bonum habet, à Deo se habere.

In Psal. 94. v. 3. 6. AVGVST. (*Nam & si sunt qui dicantur*) Si ergo non nobis; quibus? Audi ex alio Psalmo: Quoniam omnes dij Gentium dæmonia.

7. AMBROS. (*Ex quo omnia*) Discreuit nos à ceteris, qui ex illo sunt; non tamen in illo sunt; dum adhuc non credunt.

8. (*Per quem omnia*) Omnia ex Patre quidem; sed per Filium creata sunt; sed cum dicit, *& nos per ipsum*, reformatos nos per ipsum, per quem creati fueramus, significat in Dei cognitione.

9. LANFR. [*Sed non in omnibus*] Non omnes, inquit, habent scientiam huius Dei: ideo putant idolis gubernari.

10. (*Quidam autem*) Quidam, inquit, & sciunt quod idolum nihil est; & tamen scienter manducant idolo immolatum.

11. AMBROS. (*Quidam autem*) De plebe enim aliquid cum veneratione adhuc simulacri, manducabant de sacrificiis; quasi aliqua illic esset diuinitas.

edere idolothyta. Esca autem nos non commendat Deo, *imò abominabiles facit.* 12. 13. Neque enim (*Probat quod offendiculum faciet*) si manducauerimus, 14. abundabimus, *proficuum habebimus*: neque si non manducauerimus, deficiemus. 15. Videte autem, *licet, inquit, comedere, sed videte,* ne fortè hæc licentia vestra 16. offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum, qui habet scientiam, in idolio recumbentem; nonne conscientia eius, cum sit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta? Et peribit infirmus in tua scientia frater, *quia te, qui sciens es, vidèt hoc facere, sed non debet perire per te*, propter quem Christus mortuus est? Sic autem peccantes in fratres, *comedendo idolothytum*, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. 17. Quapropter si esca scandalizat 17. fratrem meum: non manducabo 18. carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem.

Libr. 10. Conf. cap. 31. to. 1. 12. AVGVST. (*Neque enim si non manducauerimus*) Hoc est dicere, nec illa res me copiosum faciet; nec illa ærumnosum.

13. LANFR. (*Nec enim, &c.*) Quasi diceret aliquis. Fames me talem cibum comedere compellit. Absit; tam parua enim particula singulis distribuitur; vt nec illata satiet; nec ablata esurire compellat. Potest subaudire, deficiemus à bonis operibus: vel abundabimus in bonis operibus.

14. (*Abundabimus, &c.*) Non debetis comedere idolothyta, nam neq; per hoc acquiretis commodum; quod est neque si manducauerimus, abundabimus, neque maius euadetis damnum. Quod probat in libro à contrario, ita: Nam si non manducauerimus, periculum non habebimus: quod æquipollenter dicit, deficiemus.

15. AMBROS. (*Videte autem*) Hoc est, Ne, quia licere vobis edere carnem de sacrificio dicitis, per id quod nihil idolum esse scitis, offēsionem generetis fratribus, qui nesciunt adhuc quia nihil est idolum.

16. (*Offendiculum fiat infirmis*) Probat quod offendiculum faciet, quia ædificauit ad manducandum, peribit autem frater, quod non debetis facere, scilicet eum perire: nam si facietis, in fratres peccatis. Itē & percutientes estis conscientiam; quod non debetis: nam ita in Christum peccatis: ergo non debetis comedere; Quod est, *quapropter si esca scandalizat, &c.* ponit se pro illis, dicens non manducabo; quia eum vt Apostolum suum debeant imitari.

17. (*Quapropter si esca scandalizat*) Licet, inquit, comedere idolothytum, nō tamen debetis, quia offendiculum infirmis fratribus pararetis: ad illud enim comedendum eos ædificaretis, & ita perirent, cum idolum aliquid esse putarent.

18. LANFR. (*Carnem in æternum*) Id est. Non solum ab aliis cibis, propter vitādum fratris scandalum abstinerem: sed & carnem, quæ suauissimus inter omnes cibus est, in æternum dimitterem.

CAPVT NONVM.

1. NOn sum liber? 2. Non sum Apostolus? Nonne Christum Iesum Dominum nostrum vidi? Nonne 3. opus meum vos estis in Domino? Etsi aliis non sum Apostolus, sed tamen vobis sum: nam signaculum

COMMENTARIVS IN CAPVT IX.

1. LANFR. (*Non sum liber?*) Et si, inquit, liceat vobis idolothyta edere, non tamen debetis; sicut ego, etsi liceret, non tamen à vobis cum prædicarem stipendia accepi. Hoc Apostolum velle sequentia declarant.

2. (*Non sum Apostolus?*) Commendat auctoritatem suam, quia à se superius argumentum sumpsit.

3. (*Opus meum*) Per hoc, inquit, probatur, quia Apostolus & magister vester sū, quia vos Discipuli mei estis in fide Christi.

iudicium, Apoſtolatus mei vos eſtis in Domino. Mea defenſio apud eos, qui me interrogant, (*an Apoſtolus ſim: vos ſcilicet, quibus prædicaui*) hęc eſt. 4. Numquid (*à ſimili*) non habemus poteſtatem manducandi & bibendi? Nunquid 5. non habemus poteſtatem mulierem ſororem, *Chriſtianam,* circumducendi, ſicut & cęteri Apoſtoli, *id eſt, Iudas, & Iacobus Priſcam,* & fratres Domini, & Cephas? Aut ego ſolus, & Barnabas, 6. non habemus poteſtatem hoc operandi? *A ſimilibus oſtendit, quia ſtipendia ſumpſiſſe ſibi licuerit.* Quis militat ſuis ſtipendiis vnquam? *nullus vtique.* Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? *nullus.* Quis paſcit gregem, & de lacte gregis non manducat? *Nemo.* Numquid ſecundùm hominem, *humanam conſuetudinem, vel me* dico? An & lex hæc non dicit? Scriptum eſt enim in lege Moyſi: non alligabis os boui, *qui comedat de trituraturis ſuis,* trituranti, *prædicatori.* Numquid de bobus, *in hoc præcepto,* cura eſt Deo? 7. An propter nos vtique hoc dicit? Nam propter nos ſcripta ſunt. Quoniam debet in ſpe, *cum ſpe terreni ſtipendij,* qui arat, arare: & qui triturat, in ſpe fructus percipiendi. Si nos (*id eſt, à minori*) vobis ſpiritualia *prædicando* ſeminauimus, magnum eſt (*ironia*) ſi nos carnalia veſtra, *ſtipendia,* metamus? *Non vtique. A ſimili.* Si alij poteſtatis veſtræ, *Pſeudo-Apoſtoli,* participes ſunt, *ſi alij acceperunt à vobis ſecundùm quod potuiſtis dare,* quare *ergo* non potius nos? 8. Sed non vſi ſumus hac poteſtate: ſed omnia ſuſtinemus, 9. ne quod offendiculum demus Euangelio Chriſti. *Fortaßis enim Euangelium Chriſti minus libenter audirent, ſi ab eis aliquid acciperet.* Neſcitis (*idem à ſimili*) quoniam qui in ſacrario *templi Iudæorum* operantur, quæ de ſacrario ſunt, *de ſacrificio ſcilicet,* edunt: & qui altari deſeruiunt, 10. cum altari participant? Ita, *ergo ſimiliter,* & Dominus ordinauit iis, qui Euangelium annuntiant, de Euangelio viuere. Ego autem nullo horum vſus ſum. Non autem ſcripſi hæc, vt, *vt quid à vobis accipere velim,* ita fiant in

---

(*Mea defenſio*) Quidam dicebant eum non eſſe Apoſtolum; eo quod Dominum non vidiſſet, & nullam gentem ad Dominum conuertiſſet. Aduerſus calumniam eorum, hanc defenſionem opponebat, dicens ſe & Dominum vidiſſe, & Corinthios conuertiſſe.

Lib. de opere Mon. c. 4. to. 3. 4. AVGVST. (*Nunquid non habemus*) Oſtendit ſibi licere quod cæteris Apoſtolis. Id eſt, vt non operetur manibus ſuis; ſed ex Euangelio viuat; ſicut Dominus eis conſtituit: quod in conſequentibus apertiſſimè demonſtrauit. Ad hoc enim fideles mulieres, habentes terrenam ſubſtantiam, ibant cum eis; & miniſtrabant eis de terrena ſubſtantia ſua; vt nullius indigerent horum, quæ ad neceſſarium huius vitæ pertinent.

Ibid. c. 5. 5. (*Non habemus poteſtatem*) In Euangelio enim ſcriptum eſt: *Et factum eſt deinceps, & ipſe iter faciebat per ciuitatem, & caſtella, prædicans & euangelizans regnum Dei; & duodecim cum illo; & mulieres, quæ erant curatæ à ſpiritibus malignis & infirmitatibus: Maria quæ vocatur Magdalene, de qua dæmonia ſeptem eiecerat Dominus Ieſus Chriſtus: Ioanna vxor Chuſæ procuratoris Herodis, & Suſanna; & aliæ multæ, quæ miniſtrabant ei de facultatibus ſuis.*

6. AMBROS. (*Non habemus*) Pro accipiendi, operandi, ait, vt honeſtiùs loqueretur.

7. LANFR. (*An propter nos, &c.*) Oſtendit hoc dictum eſſe de prædicatoribus: aut enim de illis aut de bobus, ſed de bobus non: non enim eſt cura Deo de his; ergo dictum eſt de prædicatoribus.

8. AVGVST. (*Sed non vſi ſumus*) Qua poteſtate dicit ſe non vſum, niſi quam habebat in eos à Domino acceptam; vt eorum carnalia meteret, ad victum huius vitæ, quæ in carne agitur.

9. LANFR. (*Ne quod offendiculum*) Id eſt, impedimentum. Fortaſſe enim Euangelium Chriſti, minus libenter audirent, ſi ab eis aliquid acciperet.

10. (*Cum altari participantur*) Pars enim ſuper altare comburebatur; & pars miniſtris altaris in cibos ſeruabatur.

me: 11. 12. bonum est enim mihi magis mori, 13. quàm vt gloriam meam quis euacuet. Nam si euangelizauero, *propter sumptum*, XIII. non est mihi gloria: necessitas enim *famis* mihi incumbit: 14. væ 15. enim mihi est si non euangelizauero. Si enim volens *sine sumptu, id est, gratis* hoc ago, mercedem habeo: *gloria est mihi.* Si autem inuitus, *id est, pro stipendio*, dispensatio mihi credita est. *Quam si inuitus fecero, viderit ipse quid de me agat.* Quæ est ergo merces mea? *In quo ergo merces constituta est. In hoc scilicet,* Vt Euangelium prædicans, sine sumptu, *ab auditoribus accepto*, ponam Euangelium, vt non abutar potestate meâ in Euangelio. Nam 16. cum liber essem ex omnibus, omnium me seruum feci, *moribus omnium concordans*, vt plures lucrifacerem. 17. 18. Et factus sum Iudæis tamquam Iudæus, vt Iudæos lucrarer, 19. 20. iis qui sub lege sunt, *Samaritanos dicit qui legi Moysi, non Prophetis obaudiunt*, quasi sub lege essem (cum ipse non essem sub lege *Iudaïcâ*) vt eos, qui sub lege erant, lucrifacerem: iis qui sine lege

---

Lib. 2. de Serm. Domini, in mõte. cap. 16. 11. AVGVST. [*Bonum est enim mihi*) Hoc dixit, quia iam statuerat propter quosdam occasionem quærentes, manibus suis victum transigere. *Si enim euangelizauero,* inquit, *non est mihi gloria.* Id est, si euangelizauero *ita vt fiant in me; id est, si propterea euangelizauero, vt * ad illam perueniam; & finem Euangelij in cibo, & potu, & vestitu collocauero. Sed quare non est ei gloria? Necessitas enim incumbit: id est, vt ideo euangelizent; quia vnde viuam non habeo: aut vt adquiram temporalem fructum, de prædicatione æternorum. Si enim iam necessitas erit in Euangelio, non voluntas. *Væ enim*, inquit, *mihi*, *si non euangelizauero.* Sed quomodo euangelizare debet? Scilicet vt in ipso Euangelio, in regno Dei ponat mercedem. Ita enim potest, non coactus euangelizare, sed volens. *Si enim volens*, inquit, *hoc facio; mercedem habeo. Si autem inuitus, dispensatio mihi credita est.* Id est, si coactus inopia earum rerum, quæ temporali vitæ sunt necessariæ, prædico Euangelium, alij per me habebunt mercedem Euangelij; qui Euangelium, me prædicante, diligent.

al. *vt ista. al. *illa.

12. LANFR. (*Bonum est enim mihi*) Ratio cur nolit stipendia dari sibi. Periret enim gratia sua, quæ ex gratuita prædicatione procedit; quæ cum remunerata conuenire non posset.

XIII. (*Non est mihi gloria*) Gloria hæc à voluntate procedit, longe igitur à necessitate.

13. (*Quam vt gloriam meam, &c.*) Non ideo, inquit, euangelizaui vt quid à vobis accipere velim. Nam si propter hoc euangelizauero, non mihi gloria, id est, moriar æternaliter. Nam malum est mori temporaliter; sed minus malum quam æternaliter mori: & hoc est quod dicit æquipollenter; Bonum est enim mihi magis mori.

14. (*Væ enim mihi est*) Exponit de qua necessitate dicat. Est enim alia necessitas, quę in rerum immutabilitate consistit.

15. (*Væ enim mihi est si, &c.*) Non est inquit mihi gloria, si propter sumptum prædicem: quia propter necessitatem vitandam hoc facio; nam propter væ, id est, famis periculum vitandum. Probat vero in libro, quia si prædicet, famis periculum vitabit: væ enim, id est, famis periculum incurret, si non euangelizauerit.

16. (*Cum liber essem*) Quasi diceret. Qui maius fecit; id quod minus est, negligere non debeo. Maius enim seruum se omnibus facere, quam sumptum ab auditoribus non accipere. Liberum autem se fuisse dicit ex omnibus; quia sub nullius iugo, nulli quidquam debebat.

17. AVGVST. (*Et factus sum Iudæus*) Id est, vt eo modo subueniret, & carnali Iudæo, vel Pagano; quomodo sibi ipsi, si hoc esset, subueniri voluisset. Portans vtique eorum infirmitatem in compassionis similitudine, non fallens in mendacij fictione. Lib. de opere Mon. cap. 11.

18. AMBROS. (*Et factus sum Iudæus*) Quia propter scandalum illorum circumcidit Timotheum, & purificatus ascendit templum, & consentit legem & Prophetas esse à Deo, & de illis ostendit Christum hunc esse qui promissus est, vt assensus eius haberet effectum.

19. (*Iis qui sub lege*) Hi Samaritani noscuntur. Legem enim solam accipiunt, id est, libros Moysi, & sunt ex sanguine Persarum, quos Rex Assyriorum, sublatis filiis Israël, in captiuitatem posuit, ad incolenda loca Samariæ.

20. (*Iis qui sine lege*) Asserit enim illis, id est, Gentibus, iuxta Physicam rationem,

erant, *Gentilibus*, tamquam sine lege essem (cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi) vt lucrifacerem eos, qui sine lege erant. 21. 22. Factus sum infirmis infirmus, *condescendendo illis*, vt infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus sum, vt omnes facerem saluos. Omnia autem, *ergo*, facio propter Euangelium, vt particeps eius, *id est*, *euangelicæ recompensationis*, efficiar. 23. Nescitis quod ij 24. qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium? Sic currite vt comprehendatis. *Brauium prædicationis*. Omnis autem (*à simili*) qui in agone contendit *quod vt comprehendatis*, *debetis abstinere* ab omnibus *à nociuis* se abstinet: (*à minori*) & illi quidem *abstinent* vt corruptibilem coronam accipiant; nos autem incorruptam. Ego igitur sic curro, *vt incorruptam coronam accipiam*, non quasi in incertum: sic pugno, non quasi aërem verberans, *id est*, *in vacuum*: 25. sed castigo corpus meum, & in seruitutem redigo: ne forte cum aliis prædicauerim, ipse reprobus efficiar.

---

mundum factum à Deo; & ab ipso nos originem habere. Ita enim ait in Actibus Apostolorum: *Sic quidam ex vobis dixerũt, ipsius & genus sumus.*

21. (*Factus sum infirmus*) Id est, factus sum infirmus propter infirmos; dum propter fratres à licitis abstinet, ne illis scandalum generet.

22. AVGVST. (*Factus sum infirmus*) Eo ipso factus infirmus, quo potestate sua vti voluit; tam misericordi scilicet affectu inductus, vt cogitaret quemadmodum secum agi vellet; si & ipse ita infirmaretur; vt posset de illis per quos sibi Euangelium prædicaretur, si eos videret sumptus accipere, quasi mercimoniorum nundinas suspicari.

23. LANFR. (*Nescitis quod hi*) Monet eos non ita currere debere; sicut qui in stadio currunt. Omnes enim currunt, sed vnus accipit brauium. Fideles autem si bene cucurrerint, omnes coronabuntur.

24. (*Qui in stadio currunt*) Ego, inquit, factus omnia omnibus, sic curro prędicando, vt comprehendam brauium Euangelij, & vos sic currite vt comprehendatis, scitis enim quia omnes qui ita currunt, accipiunt.

25. (*Sed castigo corpus meum*) Exemplum ponit ne Christiani propter solam fidem, nisi bene operentur, & à peccatis abstineant, saluos se fore confidant.

CAPVT DECIMVM.

1. NOlo enim vos ignorare fratres, 2. quoniam Patres nostri 3. omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse, *in*

COMMENTARIVS IN CAPVT X.

1. LANFR. (*Nolo enim vos, &c.*) Obiectio. Nullus baptizatus reprobabitur: quod probat per patres in Mari Rubro baptizatos conformatione, qui, quia bene non operati sunt, in deserto perierunt.

2. (*Quoniam patres, &c.*) Exemplum hoc ponit, ne Christiani propter solam fidem, baptismum, & cætera Sacramenta, nisi bene operentur, etsi à peccatis abstineant, saluos se esse confidant.

Lib. 12. cõt. Faustum. cap. 29.

3. AVGVST. (*Omnes sub nube*) Columna, quia rectus & firmus, & fulciens infirmitatem nostram. Per noctem lucens: per diem non lucens, vt qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant. Rubet & mare rubrum. Baptismus vtique sanguine Christi consecratus, hostes à tergo sequentes, moriuntur peccata præterita. Ducitur populus per desertum. Baptizati nondum omnes perfruentes patria promissa. Sed quod non vident sperando, & per patientiam expectando, tamquam in deserto sint.

4. LAN-

in Ducatu Moyſi baptizati ſunt in nube, & in mari: 4. & omnes eandem v
eſcam, *idem illorum cibus, qui noſter, non ſpecie, ſed ſignificatione Manna,*
ſpiritalem, *aliquid ſignificantem*, manducauerunt, & omnes eumdem po-
tum ſpiritalem biberunt: 5. (bibebant autẽ, *de aqua quæ profluens de petra con-
ſequebatur eos*, de ſpiritali, 6. conſequente, *comitante*, eos petrâ: Petra au-
tem erat Chriſtus, *ſignificans Chriſtum*) 7. ſed non in pluribus eorum be-
neplacitum eſt Deo: nam proſtrati ſunt in deſerto. Hæc autem in figura
facta ſunt noſtri, vt non ſimus concupiſcentes malorum, ſicut & illi con-
cupierunt. *Sicut enim illi periremus.* Neque idololatræ efficiamini, ſicut
quidam ex ipſis: quemadmodum ſcriptum eſt: *in Exodo. 32.* Sedit popu-
lus manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere, *coram idolo ſcilicet.* Neque
fornicemur, *diſcedendo à cultu diuino*, ſicut quidam ex ipſis fornicati ſunt,
cum filiabus Moabitarum, & ceciderunt vna die viginti tria millia, *& nos ſi-
militer.* Neque tentemus Chriſtum; (*etenim periremus vt illi*) ſicut quidam
eorum tentauerunt, *Dicentes: nunquid & panem poterit dare; aut parare men-
ſam populo ſuo?* & à ſerpentibus perierunt. Neque murmuraueritis, ſicut
quidam eorum, *propter aquam*, murmurauerunt, & perierunt ab *Angelo*
exterminatore. Hæc autem omnia *ideò dixi quia* in figura contingebant illis:
ſcripta ſunt autem, *ergo*, ad correptionem noſtram, in quos fines ſæculo-
rum (*vltima ætas, vel Chriſtus*) deuenerunt. Itaque qui ſe exiſtimat ſtare,
(*quia illi peccantes ceciderunt, & nos licet baptizati*) videat ne cadat. 8. 9.
Tentatio vos non apprehendat, *ne vt illi pereatis*, niſi humana, *de cibo,
potu, cęteriſque talibus:* 10. fidelis autem Deus eſt, qui non patietur vos ten-
tari ſupra id quod poteſtis *ſuſtinere:* ſed faciet etiã cũ tentatione 11. prouentũ,
ſubſidium, vt poſſitis ſuſtinere. 12. Propter quod, *quia ceciderunt ex ipſis 23.
millia*, chariſſimi mihi, fugite ab idolorũ cultura: Vt prudentibus loquor *ſe-
quentia*, vos ipſi iudicate quod dico. 13. Calix benedictionis, cui *nos ſacerdotes*
benedicimus, nonne communicatio Sanguinis Chriſti eſt, *facit nos commu-
nicantes ſanguini Chriſti*? Et panis, quem frangimus, nonne participatio Cor-

---

4. Lanfr. (*Omnes eamdem eſcam*) Id eſt, qualem rectores; talem & qui regebantur, videlicet manna.

v. (*Eſcam ſpiritalem*) Id eſt, ſpiritualem intelligentiam habentem, ſcilicet Corporis Chriſti.

Qu. ſuper vetus Teſt. ſuper Num. lib. 4. qu. 35 to. 4. adde. * petra.

5. Avgvst. (*Bibebant autem*) Significata eſt ergo, de Chriſto profluens gratia ſpiritualis, qua interior ſitis irrigaretur. Sed quod virgâ * percutitur, crux Chriſti figuratur. Ligno enim accedente ad petram, gratia iſta manauit. Et quod bis percutitur, euidentiùs ſignificat crucem. Duo quippe ligna ſunt crux.

6. Lanfr. (*Conſequente eos*) Non reuerà petra ſequebatur exercitum: ſed aqua fluens de petra. Spiritualem autem eam vocat, quia ſpiritualem intelligentiam in ſe continebat Chriſtum.

7. (*Sed non in pluribus*) Quaſi diceret, Sacramenta erant eadem; ſed vita diuerſa, atque ideo alij placuere, & alij non.

Lib. 2. de

8. Avgvst. (*Tentatio vos*) Homines enim ſumus. Vnde aliud ſapere, quam ſe res habet, humana tentatio eſt. Nimis autem amando ſententiam ſuam, vel inuidendo melioribus, vſque ad * præcipiendæ communionis, vel condendi Schiſmatis vel hæreſis ſacrilegium peruenire; diabolica præſumptio eſt.

Baptiſmò paruul. cõtra Donat. cap. 5. to. 7. al. * præcidendæ.

9. Lanfr. (*Tentatio vos*) Humana tentatio eſt, de cibo, de potu, de ſomno, & cæteris, quibus humana infirmitas carere non poteſt.

10. (*Fidelis autem*) Id eſt, faciet quod promiſit. Promiſit enim in multis ſcripturarum ſuarum locis, ſe fideles ſuos non deſerturum.

11. (*Prouentum*) Id eſt, cum tentatio venerit; faciet etiam prouenire.

12. (*Propter quod Cariſſimi*) Id eſt, quia ſola Sacramenta illos ſaluare non poterant. Et qui ſtat, videre debet ne cadat.

13. (*Calix benedictionis*) Summa totius ſententiæ hæc eſt: quia Corpus Domini comedens, & ſanguinem eius bibens; ido-

poris Domini est? 14. Quoniam *vt* vnus panis, *est ex multis*, vnum corpus multi sumus, omnes qui de vno pane participamus. 15. Videte Israël secundùm carnem *: alia similitudine probat comedentes idolothytum fieri participes dæmoniorum :* nonne qui edunt hostias, 16. participes sunt altaris? Quid ergo? *per hoc quod dico tales fieri participes dæmoniorum.* Dico quod idolis immolatum sit aliquid? aut quod idolum sit aliquid? *non.* Sed *dico* quæ immolant Gentes, dæmoniis immolant, & non Deo. Nolo autem vos socios, *comedendo idolothyta,* fieri dæmoniorum*: Causa cur idolothyta comedere non debeant :* non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum: non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum. 17. An æmulamur Dominum? Numquid fortiores illo sumus? Omnia mihi licent, *potestate liberi arbitrij*, sed non omnia expediunt, *prosunt.* Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant, *prosunt aliis.* Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius. *Debemus autem quærere non solùm nostra, sed etiam fratrum commoda.* Omne, (*quia superius dixerat licere idolothytum comedere: nunc verò probauit non debere. Determinat quid comedi debeat, quid non*) quod in macello vænit, manducate, 18. nihil interrogantes propter conscientiam, (*an sit idolothytum an non; vt qui posteà viderint vos comedentes, illud vos pro sancto habere non æstiment*) *Domini, inquit, omne quod in macello vænit: terra enim, & omnis plenitudo eius, sua est, vt ait Psalmista.* 19. Domini est terra, & plenitudo eius. Si quis *ad cœnam* vocat vos infideliũ, *non credentium*, & vultis ire: omne, quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes (*si enim interrogares, & posteà sciens comederes, blasphemiam aspicientium incurreres*) propter conscientiam, *præbentis cœnam.* Si quis autem dixerit, hoc immolatum est idolis: nolite manducare, propter illum, qui indicauit, & propter conscientiam : conscientiam autem dico non tuam, sed alterius, *hæc aspicientis.* 20. 21. Vt quid enim (*licet, inquit, tuæ libertati idolothytum comedere; non tamen pati alios te propter hoc ar-*

---

lis immolata contingere & comedere non debet: nã idolorum particeps fieret: quod probat: Qui enim bibit calicem Domini, & comedit panem, id est, corpus eius, particeps est ipsius.

14. (*Quoniam vnus panis*) Exponit modum & causam, quo & qua calix benedictionis, & panis qui frangitur, fiant accipienti caro & sanguis Christi. Per vnitatem enim panis, & vnitatem corporis, charitatem oportet intelligi: quæ si desit, iudicium sibi sumunt, qui sumunt. Typicè, dum vnus panis, & vnum corpus, Ecclesia dicitur Christi, pro te videlicet; quia sicut vnus panis ex multis granis, & vnum corpus membris componitur; sic Ecclesia Christi ex multis fidelibus, charitate conectente.

15. (*Videte Israël secundùm carnem*) Similitudo est, ad intelligendum quod superius dictum est, *Carnem*, id est, carnalis legis præcepta seruantem.

16. (*Participes sunt altaris*) Sic qui edunt carnem Christi, & sanguinem eius bibunt, participes eius sunt.

17. (*An æmulamur Dominum?*) Ad iracundiam prouocamus, idolothyta comedentes: quod non decet, quia ipse nos puniret. Est enim nobis fortior; & nos non sumus fortiores, nec æquales.

18. (*Nihil interrogantes*) Quasi aliquis diceret. Si interrogaueritis, & vobis responsum fuerit, quod idolis sit immolatum, conscientia auditoris roborabitur ad credendum, quod aliquid sit idolum.

19. (*Domini est terra*) Causam reddit, cur dixerit superius, *omne quod in macellum vænit, manduca.*

20. AMBROS. (*Vt quid enim libertas?*) Hoc dicit, quia cum ab idoli deuotione, conscientia sit libera, quid opus est, vt putetur, quia venerationis causâ edat idolis immolata?

21. LANFRANCVS. (*Vt quid enim libertas*) Libertas Christianorum est; omnibus cibis cum gratiarum actione posse vti. Sed hæc libertas ab aliena conscientia iudicatura, reprehensibilis, & dam-

guere) libertas mea iudicatur ab aliena conscientia? Si ego 22. 23. cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago? Siue ergo manducatis, (*quia cum blasphemia comedere non debetis*) siue bibitis, siue aliud quid facitis: 24. omnia in gloriam, *ad laudem*, Dei facite, *facere debetis*. 25. Sine offensione, *id est, placentes*, estote *debetis esse* Iudæis, 26. & Gentibus, 27. & Ecclesiis Dei: sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi *tantùm* vtile est, sed quod *est vtile* multis, vt salui fiant.

---

nanda ostēditur; quando occasione ipsius libertatis, aliquid facimus, vnde videntes nos, aliquid impium & sacrilegum, de nobis suspicari coguntur.

22. (*Si ego cum gratia*) Quasi diceret. Et si libertate Christianæ religionis, cum gratiarum actione participare possum etiam idolis immolata; sciens idolum nihil esse, & bonis creaturis Dei nihil mali ex illa immolatione accedere: & illis tantum esse peccatum, qui pro reuerentia ipsius idoli comedunt idolo immolatum. Stultum enim est, pro ipsa gratiarum actione cadere in blasphemiam, & vituperationem imperitorum hominum putantium me idolum aliquid magnum existimare: quoniam me vident immolatitiū cum gratiarum actione comedere.

23. AMBROS. (*Si ego cum gratia*) Si ego gratiæ Dei communico, quia in ipsius nomine edo; quid opus est hæc arbitrari aliquem, quia ego idolo deuotus sim, dum non horreo quæ oblata sunt idolo?

24. (*Omnia in gloria Dei*) In gloria Dei aliquid fit, cum in actibus & conuersatione Christiani, Deus laudatur.

25. (*Sine offensione*) Offensio Iudæis fit, cum idola, quæ illi abominantur, Christianos, qui legem & Prophetas accipiunt, vident non horrere.

26. (*Et Gentibus*) Græcis vero, id est, Gentilibus, hæc est offensio, si in eo in quo sunt, non solum non arguantur, sed & promptiores fiant, dum non vitant vota idolorum.

27. (*Ecclesiis Dei*) Ecclesiæ Dei fit offendiculum, quando quosdam ex numero suo videt his, quæ inimica sunt Deo, adhærere.

CAPVT VNDECIMVM.

ERgo *quia quod vobis & multis vtile est quæro*, Imitatores mei estote, sicut & ego Christi: 1. Laudo autem vos, fratres, (*ironia vel seriò ex parte*) quòd per omnia mei memores estis: & sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis. Volo autem vos scire quod omnis viri 2. caput Christus est: caput autem mulieris, vir: caput verò Christi, Deus. 3. 4. Omnis vir orans aut *futura* prophetans velato capite, 5. deturpat caput suum. Omnis autē mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat suum: Vnum enim est,

---

COMMENTARIVS IN CAPVT XI.

1. AMBROS. (*Laudo vos*) Non hoc cōfirmat, sed succenset eis; quia cum esset Apostolus eorum, immemores erant traditionum eius.

2. (*Caput vero Christi*) Aliter caput viri Christus est: & aliter vir mulieris; & aliter Deus Christi. Deus Christi, quia ab ipso genitus est. Mulieris vir, quia eius costa, Dei virtute formata est. Christus viri, quia per ipsum creatus est.

3. (*Omnis vir orans*) Orare dicit deprecari: Prophetare, aduētum Domini fore, vocē Symboli post orationem effari.

4. LANFR. (*Omnis vir orans, &c.*) Transit ad hoc remouendum quod apud Corinthios viri velato, & mulieres orabant in Ecclesia capite non velato: tamquam mulieres viris non debeant subdi. Quia illæ subdi debent, & viri non velato, & mulieres debent orare velato capite.

5. (*Deturpat caput suum*) Mulier, inquit, debet orare velato capite; aliter enim de-

orare non velato capite, ac ſi decaluetur, (*ab anteriori, parte capillos ab inuicem ſeparat, cum caput non velatum habet.*) Nam ſi non velatur mulier, tondeatur, *aut, inquit, velari debet aut tonderi; non autem hoc, illud igitur.* Si verò turpe eſt mulieri tonderi, aut decaluari, velet caput. Vir quidem non debet velare caput ſuum: quoniam 6. 7. imago & gloria Dei eſt, mulier autem gloria viri eſt. *remouet,* Non enim vir, *id eſt, Adam*, ex muliere, *id eſt, Eua* eſt, ſed mulier ex viro. (*à toto,*) *alia ratio quomodo mulier gloria eſt viri.* Etenim non eſt creatus vir propter mulierem, (*remouet,*) ſed 8. mulier propter virum. Ideò debet mulier poteſtatem habere ſupra caput *ſuum.* 10. Propter Angelos, *prædicatores, vel Angelorum præſentiam.* 11. Verumtamen neque vir ſine muliere, neque mulier ſine viro, in Domino, *id eſt, in Domini operatione.* Nam ſicut mulier de viro, ita & *hodie* vir per mulierem: 12. omnia autem, *& vir, & mulier* ex Deo. Vos ipſi iudicate: decet mulierem non velatam *capite* orare Deum? Nec ipſa natura, *naturalis ratio,* docet vos *eam orare non velata*, quod vir quidem ſi comam nutriat, ignominia eſt illi: mulier verò ſi comam nutriat, gloria eſt illi; (*cauſa*) quoniam capilli pro velamine ei dati ſunt? ſi quis autem videtur contentioſus eſſe: (*contra hæc, vel alia mea dicta dicemus; ſcilicet nos non habemus conſuetum mulieres non velare caput*) nos talem conſuetudinem non habemus, neque Eccleſia Dei. 13. Hoc autem præcipio; (*vt nemo ſit contentioſus, vel vt nulli velent capita*) non laudans quod non in melius, *id eſt, bonum*, ſed in deterius, *id eſt, malum* conuenitis, *ad commemorationem Dominicæ cœnę.* Primùm *enim dico quia* quidem conuenientibus vobis in Eccleſiam, audio ſciſſuras inter vos, (*Pauli enim per ſe, Petri per ſe Diſcipuli cœnabant dedignantes alterutrum*) eſſe & ex parte credo *eſſe ſciſſuras.* Nam *Scriptura dicit* oportet & hæreſes eſſe, vt & qui probati ſunt, manifeſti fiant in vobis.

---

turpat ſuum; par enim facit ac ſi decaluetur.

Lib. 12. de Trin. cap. 7. 6. AVGVST. (*Imago & gloria eſt Dei*) Credo illud eſſe in natura humanæ mentis, mulierem cum viro ſuo, imaginem Dei eſſe, [ad. * vt vna.] * imago ſit tota illa ſubſtantia. Cum autem ad adiutorium diſtribuitur, quod ad eam ſolam attinet, non eſt imago Dei. Quod autem ad virum ſolum attinet, imago Dei eſt, tam plena atque integra, [al. * quam.] * vt in vnum coniuncta muliere.

7. LANFR. (*Imago Dei, &c.*) Vir principaliter ad imaginem Dei creatus eſt. Mulier è coſta viri poſtea formata eſt; atque vir diſcoopertum caput debet habere.

8. (*Mulier*) Eſt & mulier gloria Dei, à quo & ad quem glorificandum creata eſt; ſed & ſecundo loco: principaliter enim vir.

9. AMBROS. (*Mulier poteſtatē habere, &c.*) Mulier in Eccleſia, propter reuerentiam Epiſcopalē, non habeat caput liberū, ſed velamine tectum: nec habeat poteſtatem loquendi; quia Epiſcopus perſonam Chriſti habet. Quaſi ergo ante iudicem, ſic ergo ante Epiſcopum, qui eſt vicarius Dei, propter reatus originem, ſubiecta debet videri.

10. LANFR. (*Propter Angelos*) Angelos vocat prædicatores, qui in altiori loco conſiſtebant, cum prædicarent: propter hos dicit mulieres velare caput ſuum; quia ſparſis crinibus, facilius aſpicientes, ad luxuriam irritarent.

11. (*Verumtamen*) Quamuis primus homo non ſit ex muliere, ſed mulier ex ipſo: in ſubſequenti tamen procreatione, non eſt hoc. Omnis enim vir poſtea procreatus eſt ex muliere, & mulier ex viro. In Domino autem procreati, id eſt, in creatione Domini in qua alter ſine altero non creatur.

12. AMBROS. (*Omnia autem ex Deo*) Vt neque mulier, ſubiectionis ſuæ cauſa contriſtatur; neque vir exaltatus ſuperbiret.

13. AVGVST. (*Hoc autem præcipio*) Hoc autem præcipio, vt ſcilicet non differentis ſolertia requiratur; ſed percipientis auctoritas attendatur. Lib. de opere Mon. c. 31. to. 3.

14. 15. Conuenientibus ergo vobis in vnum, iam non est Dominicam cœnam manducare, *non est enim communis, vt Dominica cœna fuit:* 17. Vnusquisque enim suam cœnam præsumit, *anticipat non expectans alios*, ad manducandum. Et alius quidem *pauper* esurit, alius autem *diues* ebrius est. Nunquid domos non habetis ad manducandum, & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis, [*satiùs enim esset domi comedere, quàm in Ecclesia ante horam cœnę*] & confunditis eos, *verecundiam facitis eis* qui non habent? Quid dicam vobis? 18. Laudo vos? In hoc non laudo; *quia non obseruatis ea quæ accepi à Domino de commendatione cœnæ.* Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis *: scilicet vt cœna æqualiter distribueretur inter vos :* quoniam Dominus Iesus in qua nocte tradebatur, accepit panem, & gratias agens fregit, & dixit: Accipite & manducate: hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur: hoc facite, *id est, hoc corpus consecratione facite* in meam commemorationem. Similiter & calicem, postquam cœnauit, dicens: 19. Hic calix nouum Testamentum est in meo sanguine: hoc facite, quotiescumque bibetis, in meam commemorationem. *Exponit in quam Christi commemorationem.* 20. Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis 21. mortem Domini *iam factam* annuntiabitis, 22. donec veniat *Dominus ad iudicium.* 23. Itaque quicumque manducauerit pa-

---

14. AMBROS. *(Conuenientibus vobis)* Hos notat, qui sic in Ecclesiam conueniebant, vt munera sua offerentes, aduenientibus Presbyteris, totum sibi, qui obtulerat, vindicaret. Dissentiones enim inter eos Pseudo-apostoli seminauerant, ita vt oblationes suas zelarentur, cum vna eademque prece omnium oblationes benedicerentur, vt qui (vt assolet fieri) non obtulerant, aut vnde offerrent non habebant; pudore correcti confunderentur, non sumentes partem.

15. LANFR. (*Conuenientibus*) Consuetudinem antea habebant certis temporibus ad Ecclesiam conuenire; & prout cuique facultas erat, cibum & potum illuc deferre; & simul omnes, & pauperes & diuites participare: & hoc vocabant Dominicam cœnam; quia in memoriam Dominicæ cœnæ, hoc fiebat. Verum hæc consuetudo deprauata erat: diuites enim suas cœnas anticipantes, comedebant. Pauperes vero parum habentes in conspectu eorum comedere erubescebant. Hoc redarguit Apostolus; & dicit melius esse illis, si apud domos suas manducent & bibant, quam in contemptum Ecclesiæ, & confusionem pauperum conueniant.

Epist. 118. ad Ianuar. c. 5. to. 2. 16. AVGVST. (*Dominicam cœnam*) Ipsam acceptionem Eucharistiæ Dominicam cœnam vocat.

Ibid. c. 6. 17. (*Vnusquisque*) Neque enim quia post cibos Dominus dedit; propterea pransi aut cœnati fratres, ad illud Sacramentum accipiendum conuenire debent: aut sicut faciebant, quos Apostolus arguit, * & cōmendat mensis suis ista miscere. al. * emendat.

18. LANFR. (*Laudo vos*) Non laudo vos in hoc quod non communiter sumitis. Nam rei estis corporis & sanguis Domini: ea enim indignè sumitis. Si ipse panis & calix quem sumitis, est sanguis, & corpus Christi, tunc indignè sumitis corpus & sanguinem Christi: atqui illud est: Nam Dominus dixit quando tradebatur; Ego enim accepi à Domino, & acceptum tradidi vobis.

19. (*Hic calix nouum, &c.*) Ordo. Hic calix nouo sanguine, est nouum Testamentum. Id est, per meum sanguinem confirmatur nouum Testamentum; quia testamentum in mortuis confirmatur. Vel per hunc habetis nouam promissionem, id est, plenam remissionem peccatorum.

20. (*Quotiescumque*) Exponit inquam Domini commemorationem, mortis videlicet.

21. (*Mortem Domini annuntiabitis*) In Sacramento corporis Christi, mors eius annuntiatur; quia in memoriam mortis eius, quotidie à fidelibus celebratur.

22. (*Donec veniat*) Ad iudicium veniat; ideo dicit; quia sacrificium hoc non mutabitur vsque in finem sæculi, sicut Sacramenta Iudęorum mutata sunt.

23. (*Itaque quicumque*) Hoc ex superiùs dictis Redemptoris verbis colligitur: *Hoc est corpus meum.* Et, *in meo sanguine.*

nem hũc, vel biberit calicẽ Domini indignè: 24. reus erit Corporis, & Sanguinis Domini. Probet autẽ, *probum faciat* ſeipſum homo: & ſic *probatus* de pane illo edat, & de calice bibat. Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium *damnationem* ſibi manducat & bibit 25. non diiudicans corpus Domini, *non diſcernens corpus Domini à cęteris cibis veneratione ſingulari*. Ideò, *quia indignè ſumitur*, inter vos multi infirmi, & imbecilles *ſunt*, & dormiunt *moriuntur* multi. 26. Quòd ſi noſmetipſos diiudicaremus, *intelligeremus, & pœniteremus*, non vtique diiudicaremur, *damnaremur*. Dum iudicamur autem, à Domino corripimur, *punimur in hoc ſęculo*, vt non cum hoc mundo damnemur. Itaque fratres mei, *quoniam malum eſt vnumquemque pręſumere cœnam*, cùm conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. Si quis eſurit, domi manducet: vt non in iudicium conueniatis. Cætera autem, cùm venero, diſponam.

---

24. AMBROS. (*Reus erit corporis*) Quid eſt reos eſſe, niſi pœnas mortis dare Domini?
25. LANFR. (*Non diiudicans corpus Domini*) Id eſt, non intelligentes corpus Domini in damnationem ſumi ab indignis.
26. AMBROS. (*Quod ſi noſmetipſos*) Hoc dicit; quia ſi noſmetipſi errores noſtros corrigeremus; non à Domino iudicaremur: & quia corripimur, tamen pro nobis eſt, vt timore ipſo emendemur.
27. LANFR. (*Si quis eſurit*) Si quis, inquit, ſtatutum, cogente fame, comedendi terminum, non poteſt expectare; domi ſuæ potius manducet; per horam * cœnandi anticipet. Deeſſe videtur * tẽpus.

CAPVT DVODECIMVM.

1. DE ſpiritualibus autem, *quę ſuperiùs dixi; vel potius quę in ſequenti dicam*, nolo vos ignorare fratres. Scitis quoniam cum Gentes eſſetis, *Gentiliter viuentes eſſetis*, ad ſimulachra muta prout ducebamini, *vt placuit Sacerdotibus*, euntes *eratis, vel ibatis*. 2. Ideò, *quia Gentilitati obediſtis*, notũ vobis facio, (*quaſi diceret: quia in Gentilitate etiam ad malum obedientes fuiſtis, credo quod in fide Chriſti ad bona magis obedientes eritis*) quòd nemo in Spiritu, *per Spiritum* Dei loquens, dicit anathema Ieſu, *Chriſtum ſeparatum à Patre, anathema Ieſu dicere eſt, vel Deum non eſſe, vel ex Deo non eſſe ipſum, putare*, 3. 4. Et nemo poteſt dicere, (*& credere*) Dominus Ieſus, *Dominum Ieſum eſſe*, niſi in Spiritu ſancto, *niſi per Spiritum ſanctum*. Diuiſiones verò gratiarum ſunt, idem autem Spiritus, *diuerſa quidem ſunt Spiritus ſancti dona, ſed ſpiritus idem. Monſtrat in partibus, quoniam diuerſa quidem*

COMMENTARIVS IN CAPVT XII.

1. LANFR. (*De ſpiritualibus autem*) Carnalia, inquit, vobis innotui, id eſt, idolothyta non comedere; mulieres intectis capitibus non orare. Spiritualia quoque volo vobis intimare, quibus vos modo Chriſtiani facti obedietis; quia cum Gentiliter viueretis, ad Sacerdotum nutus ſimulachris obedienter ſeruiebatis; quod ſcitis.
2. (*Ideo notum vobis*) Quaſi diceret, quia in Gentilitate etiam ad malum audientes fuiſtis; credo quod in fide Chriſti ad bona magis audientes ſitis.
3. AVGVST. (*Nemo poteſt dicere*) Apoſtolica vox eſt. *Nemo dicit Dominus Ieſus; niſi in Spiritu ſancto*. Et quis Dominũ Ieſũ, niſi qui * diligit, dicit; Si eo modo dicit, quo intelligi Apoſtolus voluit. Multi enim voce dicunt, corde autem & factis negant. Expoſ. in Euãg. Ioan. tract. 74. to. 9. adde * eum.
4. AMBROS (*Nemo poteſt dicere*) Ne ho-

ſunt chariſmata, ſpiritus idem. Et 5. diuiſiones *diuerſa opera*, miniſtrationum ſunt, idem autem Dominus. Et diuiſiones operationum ſunt, idem verò Deus, *Pater*, qui operatur omnia in omnibus. Vnicuique autem datur, *& tamen vnicuique datur*, manifeſtatio, *manifeſta gratia* ſpiritus, ad vtilitatem *ſuam vel proximorum.* Alij quidem per *eumdem* ſpiritum datur 6. ſermo ſapientiæ *de diuinis*; alij autem ſermo ſcientiæ, *de humilitate Chriſti* ſecundùm eumdem ſpiritum: alteri fides, *vt ſine hæſitatione confidat fieri quod precatur*, in eodem ſpiritu: alij gratia ſanitatum, *curatio infirmorum* in vno ſpiritu: alij operatio virtutum, *reſſuſcitatio mortuorum*: alij Prophetia, 7. alij diſcretio ſpirituum, *vt ſciat diſcernere quæ cogitationes à Deo, quæ mittantur à Diabolo*: alij genera linguarum, 8. alij interpretatio ſermonum. IX. Hæc autem omnia operatur vnus atque idem ſpiritus, diuidens ſingulis prout vult, *hoc huic, illud illi, alij plus, alij minus.* 9. Sicut enim corpus vnum eſt, & membra habet multa, 10. omnia autem membra corporis cùm ſint multa, vnum tamen corpus ſunt: ita & Chriſtus, *id eſt, caput, & corpus, quę eſt Eccleſia: Nos, inquit, membra Eccleſiæ vnum ſumus.* Etenim in vno ſpiritu omnes nos *vt ſimus* in vnum corpus baptizati ſumus, ſiue Iudæi, ſiue Gentiles, ſiue ſerui, ſiue liberi: & omnes in vno ſpiritu potati ſumus. Nam & corpus non eſt vnum membrum, ſed multa. *Licet, inquit, ſimus vnum corpus, non tamen omnes vnum membrum; ſicut eſt in corpore.* 11. Si dixerit pes,

---

minum fauorem exiſtimarent in regula Chriſtiana; & propter hoc argui ſe minimè paterentur, ſicut in ſimulachris; oſtendit nullum beneficium eſſe humanum in eo, cum dicitur Dominus Ieſus; ſed magis donum Dei, qui dignatus eſt myſterium ſuum hominibus declarare.

5. (*Diuiſiones miniſtrationum*) Non eſt diuiſa gratia per perſonas Patris, & Filij, & Spiritus ſancti; ſed indiſcreta vnitatis natura, & trium vnum opus intelligitur.

Lib. 12. de Trin. cap. 14. to. 3. 6. AVGVST. (*Sermo ſapientiæ*) Inuenio ſcriptum eſſe in Libro Iob, eodem ſancto loquente: *Ecce pietas eſt ſapientia; abſtinere autem à malis ſcientia eſt.* In hac differentia intelligẽdum eſt ad contemplationem ſapientiam; ad actionem ſcientiam, pertinere. Pietatem quippe hoc loco, poſuit cultum Dei; quæ græcè dicitur Theoſebia. (θεοσέβεια.) Nam hoc verbum habet iſta ſententia in codicibus Græcis.

Lib. 12. de Geneſi ad liter cap. 13 to. 3. 7. (*Alij diſcretio*) Diſcretio ſanè difficillima, cum malignus ſpiritus, quaſi trãquillus agit; ac ſine vexatione aliqua corporis, aſſumpto humano ſpiritu dicit quod poteſt. Quando etiam vera dicit, & vtilia prædicat, transfigurans ſe in Angelum; ſicut ſcriptum eſt, velut Angelum lucis.

8. LANFR. (*Alij interpretatio ſermonum*) Sermones vocat, allegoricas prolationes, ſeu in dictionibus, ſeu in orationibus, quæ in Prophetis, & Euangeliis vbi ferè repęriuntur; quas qui interpretari ſciunt, per gratiam ſancti Spiritus, illam ſcientiam habent. Poſſumus per ſermones, myſticas etiam viſiones intelligere; quales apparuere Pharaoni & Nabuchodonoſor. Vnde & Ioſeph dicit, *eo quòd fiat ſermo Dei.* Et in Daniele legitur: *Dic ſomnium, & interpretationem eius indicabimus.* Et Rex ait: *Sermo receſſit à me.* Quas interpretari vtrique diuino munere collatum eſt. Ait enim Ioſeph: *Abſque me Deus reſpondebit proſpera Pharaoni.* Et Daniel: *Oſtendiſti mihi, quæ rogauimus te; quia ſermonem regis aperuiſti nobis.*

IX. AMBROS. (*Hæc autem omnia*) Quod ſuperius trium perſonarum dicit; nunc per vnum Spiritum ſanctum * dirigi profitetur. (al. * agit) Vt quia vnius naturæ ſunt; & quod vnus operatur, operentur tres.

9. LANFR. (*Sicut enim corpus vnum eſt*) A ſimili oſtendit quidem vnũ eſſe ſpiritũ, & eius dona eſſe multiplicia: ſicut vnum eſt corpus, membra habens multa. Ponit autem Chriſtum, id eſt, caput, & non corpus quæ eſt Eccleſia, pro ſpiritu quo illa ſibi ſunt cohęrentia.

10. AVGVST. (*Omnia autem membra*) Loquens de membris Chriſti; hoc eſt fidelibus, non ait; ſic & membra Chriſti. Sed hoc totum quod dixit, Chriſtum appellauit. Membra multa, vnum corpus Chriſtus; ergo ſimul omnes nos, cum capite noſtro, Chriſtus. (Enarr. in Pſal. 30. côc. prima to. 8.)

11. AMBROS. (*Si dixerit pes*) Hoc eſt non poſſe eum, qui infirmus videtur inter fra-

quoniam non ſum manus, non ſum de corpore: num ideò non eſt de corpore? *Etſi quidam in Eccleſia non ſint prædicatores, non ideò non ſunt de Eccleſia; ſicut pes licet non ſit manus, non ideò non eſt de corpore.* Et ſi dixerit auris: quoniam non ſum oculus, non ſum de corpore: num ideò non eſt de corpore? Si 12. 13. totum corpus oculus; vbi auditus? Si totum auditus; vbi odoratus? *à ſimili.* Nunc autem poſuit Deus membra, vnumquodque eorum in corpore, ſicut voluit. 14. Quòd ſi eſſent omnia vnum membrum, vbi corpus? *Ergo non ſunt omnia corporis vnum membrum, ſed multa, vt ſuum ſiſtat corpus; ſin eſſent omnia vnum membrum, non ſubſiſteret corpus.* Nunc autem multa quidem membra, vnum autem corpus, *humanum corpus dicit, quod nequit eſſe, niſi multis membris conſtet.* Non poteſt autem (*per ſimile oſtendit Eccleſiæ membra inuicem eſſe neceſſaria,* * *vt non ſint differentia*) 15. f.* licet ſint oculus dicere manui: opera tua non indigeò, aut iterum caput pedibus: non eſtis mihi neceſſarij. Sed multò magis quæ videntur membra corporis infirmiora, *viliora* eſſe, neceſſariora ſunt: 16. & quæ putamus ignobiliora membra eſſe corporis, (*pudendas partes corporis dicit*) his honorem abundantiorem, *honore veſtium*, circumdamus 17. & quæ inhoneſta ſunt noſtra, abundantiorem honeſtatem *veſtimentorum* habent. 18. Honeſta autem noſtra, *vt oculi, nares, aures*, nullius *honoris veſtimentorum* egent: ſed Deus temperauit corpus, ei, cui deerat abundantiorem tribuendo *veſtimentorum* honorem, vt non ſit ſchiſma in corpore, ſed idipſum pro inuicem ſollicita ſint membra. Et ſi quid patitur vnum membrum, compatiuntur omnia mēbra: ſiue gloriatur vnum mēbrum, cōgaudent omnia mēbra. 19. Vos autem

---

al.* negari. tres, * negare eſſe de corpore; quia non ſum potens.

12. (*Si totum corpus oculus*) Id eſt, ſi omnes eſſent vnius operis; quomodo implere tur reliqua neceſſitas corporis: cum conſtet multis officiis opus eſſe, ad gubernacula corporis.

13. Lanfr. (*Si totum corpus oculus*) Nec debent, inquit, omnes in Eccleſia eſſe prædicatores: quia non decet totum corpus eſſe oculus; ſi enim hoc eſſet, iam non eſſet ipſum corpus; quia non eſſet auditus & cæteræ partes corporis.

14. Ambros. (*Quod ſi eſſent omnia vnum*) Manifeſtum eſt, quia ſi omnes vnius fuiſſent dignitatis; non dicerentur membra, al.* ideoque. neque corpus: * ideo quia variis membrorum officiis corpus gubernatur.

15. (*Oculus dicere manui*) Hoc eſt, non poteſt potior dicere inferiori; non mihi opus es.

16. (*Et quæ putamus*) Deſpectis vel humilibus exhortatio neceſſaria eſt: per quam addatur illis honor, vt fiant vtiles.

17. (*Et quæ inhoneſta ſunt*) Nam ſolent ſuccincti veſticula tetrica, pede nudo incedere. Cum ergo videantur contemptibiles, magis honori ſunt; quia ſolent vitam habere mundiorem.

18. (*Honeſta autem noſtra*) Fratribus, in quibus ſtudium peritiæ, & conuerſationis viget, & honeſtatis; nihil eſt quod à nobis addatur.

19. Lanfr. (*Vos autem eſtis*) Coaptat ſimilitudines, quas ſuperius dicit de corpore, ad hoc quod dixit: *corpus vnum eſt, & membra multa.* Conuenit hoc quod dicit: *Vos autem eſtis corpus Chriſti, & membra de membro.* Ad hoc quod dixit: *Nunc autem poſuit Deus membra, vnumquodque ſicut voluit.* Conuenit quod dixit; *Et quoſdam quidem poſuit in Eccleſia: primùm Apoſtolos, ſecundò Prophetas; ſicut Agabum, & duas filias Philippi; tertiò Doctores, &c.* Ad hoc quod dixit: *Si totum corpus eſſet oculus, vbi auditus?* Conuenit hoc quod dixit: *Numquid omnes Apoſtoli? Numquid omnes Prophetæ?* Quod ſectari debet charitate, vti in fine Epiſtolæ; *ſi linguis, &c.* concordet ſic: *ſectamini* igitur *charitatem.* Omne quod melius eſt, & excellentius aliis, ſectari debemus: Charitas autem excellentior eſt aliis donis Spiritus ſancti, quod eſt *excellentiorem viam, &c.* Ergo, &c. Deinde ea ſola ſufficit ad beatitudinem, alia non ſine illa. Quia neque loqui linguis, neque Prophetia, neque ſcientia,

scientia, neque fides, neque eleemosyna, neque martyrium sufficiunt ad beatitudinem, sine charitate: charitas autem sola sufficit. Et hoc est quod dicit: *Charitas patiens est, &c.* vsque ad, *numquam excidit.* Nam & scientia, & prophetia euacuabuntur: omne enim imperfectum perfecto superueniente, euacuatur: atqui prophetia, & scientia sunt imperfecta; ergo euacuabuntur. Quod autem dicit: *cum essem paruulus*, probat omne imperfectum perfecto superueniente euacuari.

---

autem estis corpus Christi, & 20. membra de membro. Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primùm Apostolos, 21. secundò Prophetas, 22. tertiò Doctores, *Episcopos*, deinde virtutes, *eos qui miracula faciunt*, exinde gratias curationum, *eos qui infirmos curant*, opitulationes, *quæ in diuersis artibus, officiis, industriis considerantur.* 23. Gubernationes, *minorum personarum Prælationes*, genera linguarum, *variis linguis loquentes*, interpretationes sermonum. Numquid omnes Apostoli? *quosdam, inquit, posuit Apostolos, nam cum aliquos, non omnes posuit Apostolos, sic de reliquis.* Numquid omnes Prophetæ? Numquid omnes Doctores? Numquid omnes virtutes? Numquid omnes gratiam habent curationum? Numquid omnes linguis loquuntur? Nunquid omnes interpretantur? 24. Æmulamini autem charismata meliora. Et adhuc excellentiorem (*quæ superiùs dixerim*) viam *ad beatitudinem* vobis demonstrabo.

---

20. [*Membra de membro*) Se vocat membrum à quo, id est, à cuius prædicatione Corinthij, qui erant membra Christi, processerunt, vel Christum, qui Ecclesiæ caput est.

21. AMBROS. (*Secundò Prophetas*) Prophetas intelligimus, futura dicentes, & scripturas reuelantes.

22. [*Tertio Doctores*) Doctores dicit, qui litteris & lectionibus pueros imbuebant.

23. (*Gubernationes*) Sunt & gubernatores, qui spiritualibus gubernaculis documento sunt.

24. LANFR. (*Æmulamini charismata*) Corinthij summopere desiderabant gratiam linguarum: sed hortatur eos Apostolus, vt meliora charismata desiderent; & maximè gratiam prophetandi.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

SI linguis hominum loquar, & *etiam* Angelorum (*exaggeratio*,] charitatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, *non proficiens mihi*, aut cymbalum tinniens. Et si habuero prophetiam, & nouerim mysteria omnia, & omnem scientiam: & si habuero omnem fidem, ita vt montes transferam, *de loco ad locum*, charitatem autem non habuero, nihil sum. Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum ita vt ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. Charitas patiens est, benigna est: charitas non æmulatur, *non eam fœlicitas aliena contristat*, non agit perperam, 1. non inflatur, *quia non eam extollit sua fœlicitas*, non est ambitiosa, *honoris, vel alienorum*, non quærit *etiam* quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malũ, non gaudet super iniquitate: congaudet autẽ veritati, *æquitati*: omnia suffert, *sufferenda*, 2. om-

---

COMMENTARIVS IN CAPVT XIII.

De Genes. ad lit. l. 11. cap. 5. sub med. 1. AVGVST. (*Non inflatur*) Id est, non priuata excellentia lætatur; merito ergo non inflatur.

2. [*Omnia credit*) Ipsa charitas, quæ omnia credit, non omni spiritui credit. Ac per hoc, omnia quidem credit, sed De Spirit. & lit. cap. 32, to. 3.

nia credit, *credenda*, 3. omnia sperat, *speranda*, omnia sustinet, *sustinenda*. 4. 5. Charitas nunquam excidit; *id est, cadit, quia in hoc sæculo est, & in futuro erit: fides, spes, &c. in hoc sæculo tantum*, siue 6. prophetiæ euacuabuntur, siue linguæ cessabunt, siue scientia destruetur. 7. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus. 8. Cum autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est. *Transsumptio ad minus, quæ tamen pro simili sumit.* Cum essem paruulus, loquebar vt paruulus, sapiebam vt paruulus, cogitabam vt paruulus. Quando autem factus sum vir, euacuaui, *abieci à me*, quæ erant paruuli. Videmus nunc (*ad id quod dixit, ex parte prophetamus*) per speculum in ænigmate: 9. tunc autem facie, *reuera*, ad faciem. Nunc (*ad id quod dixit, ex parte cognoscimus*) cognosco ex parte: tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum, *tunc perfectè cognoscam Deum, sicut cognitus sum à Deo.* Nunc autem, *in hac vita tantùm* manent, fides, spes, charitas, tria hæc: 10. maior autem horum, *diuturnior, nam & in futuro*, est charitas.

Deo. Quia non dictum est, omnibus credit.

3. (*Omnia sperat*) Nam ideo tolerat omnia in præsenti vita: quia credit omnia de futura vita. Et suffert omnia quæ hîc immittuntur: quia sperat omnia, quæ ibi promittuntur. Merito ergo numquam cadit.

1. Ioan. 4. c. 16. Expos. in 1. Ep. Ioan. tract. 9. t. 9.

4. (*Charitas nunquam*) *Deus dilectio est; & qui manet*, inquit, *in dilectione; in Deo manet, & Deus in illo* manet. Sit tibi domus Dei, esto domus Dei. Mane in Deo, & maneat in te Deus. Manet in te Deus, vt te contineat: manes in Deo, ne cadas. Quia sic de ipsa charitate Apostolus dicit: *Charitas* numquam cadit. Quomodo cadit, quem continet Deus?

5. Lanfr. (*Charitas numquam excidit*) Id est, cadit: quia & in hoc sæculo est, & in futuro. Erit fides, & spes in hoc sæculo tantum.

6. (*Prophetiæ euacuabuntur*) In die iudicij & prophetia euacuabitur, & varietas linguarum cessabit, & scientia siue mundanarum rerum, siue ad quam dispositionem peruenitur, destruetur.

7. (*Ex parte enim*) Quasi diceret: ideo prophetia euacuabitur, & scientia destruetur; quia ex parte sunt: omne autem quod ex parte est, imperfectum est: omne autem quod imperfectum est, euacuabitur.

8. Avgvst. (*Cum venerit quod perfectum*) Cum venerit quod perfectum est; quod ex parte est, destruetur; id est, non iam ex parte, sed ex toto erit: quia fidei & spei, iā res ipsa, nō quæ credatur & speretur, sed quæ videatur, teneaturque, succedet. Charitas autem quæ * his tribus maior est, non auferatur, sed * augeatur, & impleatur, contemplata quod credebat, & quod sperabat, indepta.

De perfect. iustitiæ. c. 8. to. 7. al. * in his. al. * augebitur, & implebitur.

9. Lanfr. (*Tunc autem cognoscam*) Tunc cognoscam perfectè Deum, sicut cognitus sum à Deo; id est, perfectè.

10. (*Maior autem horum est charitas*) Item ostendit meliorem esse charitatem, omnibus aliis donis: nam melior est fide spe & cæteris; est enim diuturnior; vnde & à precedentibus principalem concludit quæstionem dicens: Ergo quia melior est omnibus, *sectamini charitatem.*

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

Ergo Sectamini, *studete vt habeatis* charitatem, æmulamini spiritalia: *desiderate spirituales gratias Spiritus sancti*, magis autem, *quàm vt linguis loquamini*, vt prophetetis. Qui enim loquitur lingua, *scilicet auditoribus incognita*, non hominibus loquitur, (*simplex bonum, ipse enim solus intelligit*) sed Deo: nemo enim audit, *id est, intelligit.* 1. Spiritu autem

---

COMMENTARIVS IN CAPVT XIV.

1. (*Spiritus autem loquitur*) Id est, intelligit; sicut in Euangelio: *Qui habet aures*

2. loquitur mysteria; nam qui prophetat, *sibi, & hominibus* loquitur ad ædificationem, (*duplex bonum*) & exhortationem, & consolationem. Qui loquitur linguâ, *aliis incognita*, semetipsum ædificat: *si tamen intelligat:* qui autem prophetat, Ecclesiam Dei ædificat. Volo autem omnes vos loqui linguis; (*non dico, inquit, quia nolim vt linguis loquamini, sed quia malo vt prophetetis, quod dupliciter prodest*] 3. magis autem prophetare. Nam maior est, *maioris dignitatis*, qui prophetat, quam qui loquitur linguis: nisi fortè interpretetur, *quid dixerit exponit*, vt Ecclesia ædificationem accipiat. Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis *vobis incognitis* loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar, *interpretetur*, aut 4. in reuelatione, aut 5. in scientia, aut 6. in prophetia, aut in doctrina? Tamen (*expletiuum, vel scilicet similitudinem proferam*] quæ sine anima sunt vocem *sonum* dantia, siue tibia, (*transumptio ad simile*) siue cythara, nisi distinctionem sonituum dederint, (*non prosunt*) quomodo scietur, id quod canitur, aut quod cytharizatur? *nullatenus*, (*à simili.*) Etenim si incertam vocem det tuba; quis parabit se ad bellum? *non prodest, nemo enim ad bellum per eam præparatur.* Ita (*à simili*) & vos per linguam, nisi *interpretando* manifestum sermonem dederitis; quomodo scietur id quod dicitur? Eritis enim in aëra, *in vanum*, loquentes. 7. Tam multa, vt puta genera linguarum sunt in hoc mundo: & nihil, *nullum genus linguę*, sine voce, *vocis proprietate*, est. Si ergo (*à simili*) nesciero virtutem, *intelligentiam* vocis, ero ei, cui loquor, barbarus: *non prodero ei cui loquor,* & qui loquitur, mihi barbarus. Sic & vos, quoniam, *quandoquidem*, æmulatores estis spirituum, *spiritualium donorum*, ad ædificationem Ecclesiæ quærite vt *donis spiritualibus adeptis* abundetis. Et ideò, *quia quærenda sunt dona quæ prosunt*, qui loquitur linguâ, 8. oret vt interpretetur. Nam si orem, *loquar*, linguâ, spiritus meus, *vox mea*, orat, *id est, ego nulli prosum*, mens autem mea sine fructu est, *id est, sine compunctione, quia non intelligo quæ linguâ loquor.* 9. Quid ergo est? *Quandoquidem non prosum loquens lingua, non interpretans,*

---

audiendi audiat. Id est, intelligat. Et in Apocalypsi: *Qui habet aurem, audiat.*

2. (*Loquitur*) In ipsa incognita lingua; Spiritus sanctus loquebatur mysteria: id est, allegorica verba, quæ nemo intelligebat, nisi qui gratiam interpretandi habebat.

3. (*Magis autem prophetare*) Magis debetis appetere prophetare, quam loqui linguis: nam loqui lingua incognita sibi & aliis; & loqui lingua cognita sibi tantum; tertiam speciem loqui linguis vt alios docerent, non appetebant ipsi: primo vnam speciem loqui lingua incognita sibi & aliis. Duplex bonum magis est appetendum, quam simplex: prophetare autem duplex bonum est: loqui vero lingua incognita sibi & aliis, simplex; quod est, qui enim loquitur lingua, simplex bonum est; quia Deo loquitur: Deo tantum, non enim hominibus; non enim intelligitur. Qui vero prophetat, duplex bonum facit; Deo enim loquitur, & hominibus. Et de alia specie, quæ est, qui loquitur lingua, sibi tantum cognita, eadem sunt argumenta.

4. (*In reuelatione*) Reuelatio est, qua per Spiritum sanctum, in quocumque tēpore, aliquid subito indicatur.

5. (*In scientia*) Scientia est cognitio studio & industria comparata.

6. (*In prophetia*) Prophetia de futuris tantum, doctrina genus omnium.

7. (*Tam multa vt puta*) Quasi diceret. Non est mirandum, si per linguam datur sermo non manifestus; quia videlicet multa sunt genera, & nihil illorum est, quod non habeat propriam & distinctam à cæteris vocem.

8. (*Oret vt interpretetur*) Id est, intelligat ipsam linguam, & sic exponat. Plerumque enim Spiritus loquebatur per os hominis extranea lingua, & tamen homo non intelligebat ipsam linguam, aut in ipsa lingua mysteria prolata.

9. (*Quid ergo?*) Esse debet, si bene. Si

esse debet quod sequitur scilicet, Orabo spiritu, *id est*, *voce*, orabo & mente: *vt interpretari sciam*, Psallam spiritu, *id est*, *voce*, psallam & mente, *vt interpreter.* Cæterùm si benedixeris, *benedictionem feceris*, spiritu: *id est*, *sola voce*, *non intellectu* qui, *quibus*, supplet locum idiotæ *dicendo amen in fine orationis? nemo.* quomodo dicet, amen, super, *per*, tuam benedictionem? Quoniam, *cum*, quid dicas, nescit: nam tu quidem benè *linguâ incognitâ* gratias agis, *agendo*, sed alter non ædificatur, *alteri non prodes.* Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor, *nec ideò, inquit, dico vt vobis inuideam, nam Deo gratias omnium linguis loquor.* Sed *tamen*, in Ecclesia volo, *malo*, quinque verba sensu meo loqui, *vt intelligam*, *interpretari valeam*: vt & alios instruam: quàm decem millia verborum in lingua *incognita.* Fratres, 10. nolite pueri effici sensibus, *magis appetendo linguis, quod parum prodest, quàm prophetare, quod multùm*, sed malitia paruuli estote: sensibus autem perfecti estote, *non desiderantes genera linguarum.* 11. In lege scriptum est: 12. Quoniam in aliis linguis, & labiis aliis loquar populo huic: & nec sic exaudient me, dicit Dominus. 13. Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus: prophetiæ autem, non infidelibus, sed fidelibus, *confert prophetare, & loqui linguis; & ex collatione vtriusque præfert prophetiam linguis.* Si ergo, *autem*, conueniat vniuersa Ecclesia in vnum, & omnes linguis *incognitis* loquantur, intrent autem idiotæ: aut infideles: 14. nonne dicent quod *vos linguis incognitis loquentes* insanitis? *Et dicent vtique.* Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, *si negare vult quod dicitur ab eis*, conuincitur ab omnibus, dijudicatur, *id est, cognoscitur vita eius per prophetiam* ab omnibus: occulta *enim* cordis eius *per Prophetiam* manifesta fiunt, & ita cadens, *se humilians*, in faciem adorabit Deum, pronuntians quod verè Deus in vobis sit. Quid ergo est, fratres? *ergo, fratres, cum tantæ vtilitatis sit prophetia, desideranda est. Monet eos ad fraternam ædificationem.* Cùm *in Ecclesia* conuenitis, *si.* 15. Vnusquisque vestrum (*alius hoc, alius illud*) psalmum *hic* habet, *ille* doctrinam habet, (*per gratiam Spiritus sancti, hæc omnia illi dabantur*,) apocalypsin, *reuelationem*, habet, linguam habet, interpretationem habet: omnia ad æ-

---

vox loquens incognita lingua benedicat Deum, vel cibum, vel aliquid huiusmodi; auditor idiota, id est, audiens & non intelligens, nescit quando debeat respondere amen; aut Deo gratias: nec est qui suppleat locum responsionis eius; id est, qui vice illius respondeat, cum omnes ignorent verba loquentis.

10. (*Nolite pueri*) Id est, nolite puerilia desideria habere; non considerantes quid vtilitatis habeant ea quæ desideratis.

11. (*In lege enim*) Legis nomine, prophetiam designat. Est autem hoc testimonium in Isaia, his verbis: *In loquela enim labij, & lingua altera loquitur ad populum. * Cui dixit hoc: requiéscere facite lassum: & hoc est meum refrigerium: & noluerunt audire.*

al.* Cui dixit: hæc est requies mea, reficite lassum.

12. (*Quoniam in aliis*) Item probat prophetiam, magis esse appetendam quam loqui linguis. Prophetia enim bonum est duplex: loqui vero lingua, simplex; istud namque tantum est signum credendi infidelibus, sed & fidelibus, signum est, vt bene operentur: & hoc præmissâ legis auctoritate confirmat.

13. AMBROS. (*Itaque linguæ*) Hoc est, in velamine linguæ incognitæ, obscurati sunt sermones Dei; ne videantur à perfidis. Cum autem audiantur incognitæ linguæ, signum sit, quia propter perfidiam factum est; ne audientes intelligant. Vnde in Isaya: *Vade, & dic populo huic: aure audietis, & non intelligetis.*

14. (*Nonne dicent quod*) Manifestum est, si omnes diuersis linguis loquantur, tumultus fit quidam * in cœtu populi, quasi frenesin * patientibus.

al.* inconditus.
al.* patientis.

15. LANFR. (*Vnusquisque vestrum*) Sic legendum, & subaudiendum est. Vnusquisque vestrum, alius psalmum habet, alius

dificationem *proximorum* fiant. 16. 17. Siue lingua *incognita* quis loquitur, secundùm duos, aut vt multùm tres, *cum duobus loquatur, aut tribus, non omnibus*, & per partes *semoti*, & vnus *quod alter lingua loquitur incognita*, interpretetur. 18. Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia, *coram aliis*. 19. Sibi autem loquatur, & Deo. Prophetæ autem duo, aut tres dicant, (*plebs diuidebatur, & vni parti vnus Propheta, & alius alij loquebatur*) & cęteri dijudicent, *audiantur*. 20. Quod si alij reuelatũ fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim *hoc modo* omnes per singulas prophetare: vt omnes *prophetare* discant, & omnes exhortentur, *admoneantur*: & 21. Spiritus prophetarũ prophetis subiecti sunt *vel subiectus est*. 22. Non enim est dissentionis Deus, sed pacis: sicut & in omnibus Ecclesiis Sanctorum doceo. *Viri quidem prophetent, vt dictum.* Mulieres *autem* in Ecclesiis taceant: non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, *viris, quod* non *esset, si pr*ę*dicarent*, sicut & 23. lex dicit. Si quid autem volunt discere, domi *non in Ecclesia* viros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia. 24. An à vobis verbum Dei processit? *vt propter hoc noua ineatis?* Aut in vos solos peruenit? Si quis videtur Propheta esse, 25. aut spiritualis, cognoscat quę scribo vobis, (*hîc euidenter ostendit, difficilia esse verba suarum epistolarum, ad quas exponendas, Prophetas, & sapientes inuitat*) quia Domini sunt mandata. 26. Si quis autem *hęc & alia Dei mandata* ignorat, *vel negligit*, 27. igno-

---

doctrinam; & sic cætera habet; per gratiam sancti Spiritus hæc omnia illis dabantur.

16. AMBROS. (*Siue lingua*) Hoc est duo vel tres non plus linguis loquantur; sed singuli, non simul omnes, ne insanire videantur. Ideo autem vt multùm tres, ne occuparent diem linguis loquentes interpretes eorum, non haberent prophetæ tempus differendi.

17. LANFR. (*Siue lingua*) Si lingua incognita aliquis loquitur vestrum; non loquatur in audientiam omnium, sed apud duos vel tres loquatur, & per partes; id est, intercisè, vt faciliùs possit intelligi, cum exponitur.

18. (*Si autem non fueris interpres*) Hîc apertè ostendit, quia sæpe loquebatur aliquis incognita lingua; quam, vel in qua, prolata mysteria, nec ipse intelligebat.

19. (*Sibi autem loquatur*) Id est, in corde suo loquatur Deum laudans vel deprecans.

20. (*Quod si alij*) Si dum duo vel tres Prophetę loquuntur, alicui eorum qui sedent, & auscultant, aliquid reuelatum fuerit; prior Propheta qui loquebatur, taceat, & permittatur huic loqui.

21. (*Spiritus prophetarum*) Pluraliter dicit Spiritus, propter multitudinem Prophetarum: cum sit vnus Spiritus, qui replet eos, qui subiectus Prophetis dicitur, quia eos extra voluntatem eorum, nec loqui, nec tacere compellit. Et est responsio quasi aliquis diceret: an prior Propheta potest tacere, cum vult, id est, an singuli possint prophetare, cum eis aliquid reuelatur.

22. (*Non enim dissensionis*) Dissensionis spiritus essent, si omnes quos repleret, loqui simul compelleret.

23. (*Lex dicit*) In Genesi dicit Deus ad mulierem: *Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tibi.*

24. (*An à vobis verbum*) Hîc datur intelligi quædam, quæ superiùs redarguit Corinthios fecisse, atque ideo reprehendit eos dicens, non debere eos aliquid nouiter inire, sed potius exemplis aliarum Ecclesiarum viuere: quia verbum Dei ab illis non processit, quod si processisset, tolerabile esset, si aliquid nouum fecissent.

25. AMBROS. (*Spiritualis cognoscat*) Hîc tangit Apostolos falsos, qui non diuina, sed terrena docebant.

26. (*Si quis ignorat, ignorabitur*) Rectè, quia qui nescit Dei esse, quæ loquitur Apostolus, à Domino ignorabitur.

26. AVGVST. (*Si quis autem ignorat*) Nequaquam vt scribis, qui ignorat, ignorabitur. De hac re dicit Apostolus, tamquam ista pœna ille plectendus sit, qui non valet intelligentia sic discernere ineffabilem Trinitatis vnitatem, sicut discernitur in animo nostro memoria, intellectus, voluntas. Aliunde dicebat hoc Apostolus: lege, & videbis* ea quæ loquebatur, quæ fidem vel mores multorum ædifi- Epist. 102 ad Euodiũ, to. 2. al. * quod ea loquebatur.

rabitur. Itaque fratres æmulamini prophetare: *quia duplex bonum eſt:* & loqui linguis nolite prohibere. Omnia autem honeſtè, *vt viri loquantur, mulieres taceant*, & ſecundùm ordinem, *alter priùs, alter poſteriùs, non omnes ſimul loquantur*, fiant *in vobis, vel à vobis.*

carent, non quæ vix ad paucorum, eamque exiguam, quantulacumque in hac vita, de re tanta eſſe poteſt, intelligentiam peruenirent. Id eſt, vt linguis prophetia proponeretur.

Ibidem. 27. (*Ignorabitur*) Multi in Chriſti cruce gloriantes, & ab eadem via non recedentes, etiam qui iſta quæ ſubtiliſſimè diſſeruntur, ignorant, quia non perit vnus * de puſillis pro quibus mortuus eſt, ad eãdem perueniunt æternitatem, veritatem, charitatem: id eſt, ad ſtabilem certam, plenamque felicitatem. Vbi manentibus, videntibus, amantibus, ſint cunctà perpetua. al.* ex illis.

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

1. NOtum autem vobis facio, Fratres, Euangelium, quod prædicaui vobis, quod & (*effectus*) accepiſtis, in quo & ſtatis, per quod & ſaluamini, qua ratione prædicauerim vobis, ſi tenetis, niſi fruſtra credidiſtis, *niſi ad mortem prędeſtinati eſtis.* Tradidi enim vobis in primis, *Euangelium quod notum feci*, quod & accepi: quoniam Chriſtus mortuus eſt pro peccatis noſtris *non ſuis* ſecundùm ſcripturas: & quia ſepultus eſt, & quia reſurrexit tertiâ die, ſecundùm ſcripturas: & quia viſus eſt Cephæ: & poſt hoc *Diſcipulis* vndecim: deinde viſus eſt pluſquàm quingentis fratribus ſimul: (*de hac apparitione, & ſubſequenti nihil ab Euangeliſtis dicitur*) ex quibus multi manent vſque adhuc, quidam autem dormierunt: 2. deinde viſus eſt Iacobo: deinde Apoſtolis omnibus: nouiſſimè autem omnium 3. tamquam abortiuo, viſus eſt & mihi. (*quaſi abortiuum ſe vocat, quia coactus eſt ad Deum conuerti, ſicut abortiuus cogitur naſci*) 4. Ego enim ſum minimus Apoſtolorum, qui non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſecutus ſum Eccleſiam Dei. Gratia autem Dei ſum id quod ſum, & gratia eius in me vacua non fuit, *vt non fructificarem*, ſed abundantiùs (*à re probat*) illis omnibus laboraui: non ego autem, ſed gratia Dei mecum: ſiue enim, *autem*, ego, ſiue illi: ſic prædicauimus, *Chriſtum mortuum reſurrexiſſe*, & ſic crediſtis. Si autem Chriſtus *verè* prædicatur quod reſurrexit à mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam reſurrectio (*à genere*) mortuorum non eſt? Si autem reſurrectio mortuorum non eſt: neque

COMMENTARIVS IN CAPVT XV.

1. LANFR. (*Notum autem vobis, &c.*) Dubitantibus Corinthiis de reſurrectione mortuorum, probat Apoſtolus multis argumentis eam reuera eſſe futurã, recolens quod illis prædicauerat; quibus euidenter apparet de reſurrectione dubitandum non eſſe.

Lib. cont. Fauſt. 2. AVGVST. (*Nouiſſimè autem*) Sed hic iam de cœlo, poſt non paruum tempus Aſcenſionis ſuæ.

3. AMBROS. (*Tamquam abortiuo*) Apparuit illi primum de cœlo; poſt oranti in templo. Abortiuum ſe vocat; quia extra tempus natus in Chriſto, apoſtolatum accepit; in cœlo Domino recepto * in carne. al.*cum.

4. (*Ego enim*) Humiliat ſe, & temporis cauſam in ſe aſcribit.

Chriſtus reſurrexit. Si autem Chriſtus non reſurrexit, 5. inanis eſt ergo prædicatio noſtra, inanis eſt & fides veſtra. Inuenimur autem & falſi teſtes Dei: quoniam teſtimonium diximus aduerſus Deum, quod ſuſcitauerit Chriſtum; quem non ſuſcitauit, ſi mortui non reſurgunt. *Reſponſio.* Nam 6. ſi mortui non reſurgunt, neque Chriſtus reſurrexit. Quod ſi Chriſtus non reſurrexit, 7. vana eſt fides veſtra, adhuc enim eſtis in peccatis veſtris. Ergo (*à ſimili*) & qui dormierunt in Chriſto, perierunt. Si in hac vita tantùm in Chriſto ſperantes ſumus, 8. miſerabiliores ſumus omnibus hominibus. (*aſſumptio*) Nunc autem 9. Chriſtus reſurrexit à mortuis primitiæ dormientium, *nam primus reſurrexit*, quoniam quidem per hominem mors, & per hominem reſurrectio mortuorum. Et ſicut (*exponit*) in Adam omnes moriuntur, ita & 10. in Chriſto omnes viuificabuntur. 11. Vnuſquiſque autem in ſuo ordine, primitiæ Chriſtus: deinde ij qui ſunt Chriſti, (*reſurrecturi ſunt & alij, ſed horum tantùm mentionem facit propter Chriſtianam dignitatem*) 12. qui in aduentu, *facto, vel faciendo*, eius credi-

---

5. (*Inanis eſt ergo*) Ad detrimentum eorum proficere aſſerit, ſi crediderint quod futurum non eſt; & pudoris eſt, vt aliquis profiteatur hoc credidiſſe, quod falſum eſt: & verecundiam illis incutit, & labores illorum dicit infructuoſos, quod nemo vtique de ſe patitur audire; vt videntes hoc eſſe contra ſe, reuertantur ad fidem priſtinam.

Lib. 2. de Doct. Chr. cap. 31. t. 3. 6. AVGVST. (*Si mortui*) Sunt veræ connexiones ratiocinationis; falſas habentes ſententias, quæ conſequuntur errorem illius, cum quo agitur: quæ tamen ad hoc inferuntur à bono, & docto homine; vt in his erubeſcens ille, cuius errorem * conſequitur, eumdem relinquat errorem; quia ſi in eodem manere voluerit; neceſſe etiam vt illa quæ damnat, tenere cogatur. (al. * conſequuntur.)

7. LANFR. (*Vana eſt fides*) Fidem dicit, qua credebant peccata ſibi eſſe dimiſſa, per fidem reſurrectionis Chriſti. Quod non eſt, ſi Chriſtus non reſurrexit.

8. AMBROS. (*Miſerabiliores ſumus*) Increduli enim vel hac vita fruuntur.

9. LANFR. (*Chriſtus reſurrexit*) Probat Apoſtolus mortuos eſſe reſurrecturos. Si, inquit, Chriſtus reſurrexit; & mortui reſurgent. Sed Chriſtus reſurrexit, nam ſcripturæ dicunt. Item quia reſurrexit, nam viſus eſt, poſtquam reſurrexit, Cephæ, & aliis. Idem iterum, reſurrexit quia vos eum reſurrexiſſe crediſtis. Quaſi dicerent: credidimus, ſed non te prædicante: Quæ cura, inquit, ſiue ego, ſiue illi prædicaſſent, vos crediſtis eũ reſurrexiſſe. Et hoc eſt quod dicit: ſiue enim ego, ſiue illi ſic prædicamus, & ſic crediſtis. Item ipſum: Si Chriſtus reuera prædicatur quia reſurrexit, tunc verè ſurrexit; & ſi reſurrexit (à ſimili) reſurrectio mortuorum eſt: quod ſi eſt, *quomodo quidam dicunt*, &c. & ſic non debetis dicere reſurrectionem mortuorum non fore.

Contenderet quis. Non eſt, inquit, reſurrectio mortuorum. Et Apoſtolus: Si non eſt reſurrectio mortuorum, id eſt, ſi nullus mortuorũ (à toto) ſurrexit, neq; Chriſtus, quem ſurrexiſſe crediſtis. Et ex eodem ſequitur, vanam eſſe Apoſtoli prædicationem, vanam eſſe eorum fidem. Et (ſi Chriſtus non reſurrexit) falſi teſtes Dei ſumus: quod à ſcriptura ſic probat: Quoniam, inquit, falſum teſtimonium diximus aduerſum Deum: Nam iſtud, quod ſuſcitauerit Chriſtum, quem non ſuſcitauit, ſi mortui non reſurgunt. Quare hoc dicis? Nam ita, inquit, in re eſt, quod ſi mortui non reſurgunt, neque Chriſtus; vana eſt fides noſtra, id eſt, non ſunt vobis remiſſa peccata: adhuc enim eſtis in peccatis veſtris. Et ſi vos eſtis in peccatis, & qui ante vos fuerunt, in peccatis mortui ſunt; & ſi in peccatis mortui ſunt, vtique perierunt. Principalis aſſumptio. Nunc autem Chriſtus reſurrexit, ergo non eſt vana prædicatio noſtra, nec fides veſtra. Et ſic de omnibus concludendum.

10. AVGVST. (*In Chriſto omnes*) Omnes qui renati ſunt per Chriſtum. Expoſ. in euāg. Ioan. tra. 3 to. 9.

11. LANFR. (*Vnuſquiſque in ſuo ordine*) In ſuo ordine dicit, vel quia Chriſtus primus reſurrexit; deinde reſurrecturi ſunt cæteri. Vel quia martyr, vt martyr; paſtores, vt paſtores, & cæteri in hunc modum. Et ſic intelligitur in ſuo ordine, & in ſua dignitate. Deinde hi reſurrecturi, & alij; ſed horum tantum mentionem facit, propter Chriſtianam dignitatem.

12. (*Qui in aduentu*) Qui credunt eum

derunt. 13. Deinde finis *erit*, 14. 15. 16. cum tradiderit regnum, *id est, in quibus regnauit*, Deo, & Patri, 17. 18: cum euacuauerit omnem principatum *dæmonum*, & potestatem, & virtutem. Oportet autem illum regnare, 19. donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. 20. Nouissima autem inimica destruetur *à Christo* mors: (*Ostendit Christum habere potentiam mortis destruendæ, dicens omnia esse sub eius potentiâ*) omnia enim subiecit sub pedibus eius. Cum autem dicat; *Psalmus octauus*: omnia subiecta sunt ei: sine dubio, præter eum, *patrem*, qui subiecit ei omnia. Cùm autem subiecta fuerint illi omnia: 21. tunc & ipse filius subiectus erit ei, *Patri secundùm humanitatem, vel Christo*, qui subiecit sibi omnia, 22. vt sit Deus omnia in omnibus, *vt sit Deus plenitudo omnis gaudij in singulis*. 23. Alioquin (*si mortui non resurgunt*) quid faciẽt *quid erit his*, qui baptizãtur 24. 25.

---

aduenisse propter redimendos peccatores: & aduenturum propter infideles iudicandos, & fideles remunerandos.

Lib. 83. qu. qu. 69. t. 4. 13. AVGVST. (*Deinde finis*) Ipse scilicet finis est, vt sit ipse Deus omnia in omnibus. Aliter enim dicitur finis, qui pertinet ad consummationem, aliter qui pertinet ad consumptionem: Et aliter enim tunica finitur texendo; & aliter cibus, comedendo. Deus autem omnia in omnibus dicitur, vt nemo eorum qui ei cohærent, amet aduersus eum suam propriam voluntatem: manifestumque sit omnibus, quod idem Apostolus alio loco dicit: *Quid autem habes, quod non accepisti?*

Lib. 1. de Trin. cap. 9 & 10, to. 3. 14. (*Cum tradiderit*) Ita dictum est, cum tradiderit regnum Deo & Patri: ac si diceretur. Tradet regnum Patri, Dominus Iesus Christus; non se inde separato, nec Patre, nec Spiritu sancto; quoniam perducere credentes ad contemplationem Dei, qui digni habebuntur, perduci ad fidem, ad spem: id est, ad ipsam visionem qua perducens ductus est, regnum tradere Deo & Patri.

15. AMBROS. (*Cum tradiderit*) Nemo dubitet filium regnaturum semper cum Patre, hoc est enim regnum tradere Deo & Patri, ostendere ipsum esse, ex quo omnis paternitas in cœlo & in terra nominatur.

16. LANFR. (*Cum tradiderit*) Tradet Christus regnum; id est, in quos ipse regnauit, Deo in fine sæculi cum ostenderit Ecclesiam, suâ & seruorum suorum prædicatione ad Deum conuersam.

Ibid. c. 8. al. *non. 17. AVGVST. (*Cum euacuauerit*) Id est, vt* sit non necessaria dispensatio similitudinũ per Angelicos Principatus.

18. LANFR. (*Cum euacuauerit*) Vel euacuabit Christus in fine sæculi, omnem dæmonum principatum & potestatem: quia vltra non habebunt potestatem tentandi, & in tentationem inducendi seruos Dei.

19. (*Donec ponat omnes*) Ponet Christus omnes inimicos suos, ante diem iudicij sub pedibus suis: quia alios ad fidem conuertet; alios inferni claustris tradet, non vltra sibi, vel seruis contradicturos. Regnabit autem & postea, sed de hoc tempore ambiguum esse poterat.

20. (*Nouissimè autem*) In nouissimo die destruetur mors: quia nec homines vltra peccabunt; nec vlla corpora vltra morientur.

21. AVGVST. (*Tunc ipse filius*) Manifestum est ergo hoc secundùm susceptionem hominis dictum. * Cum autem ei omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui sibi subiecit omnia; non quasi modo non ita sit, sed manifestum erit. Lib. 83. qu. cap. 69. * Ib. paulo infra.

22. (*Vt sit Deus omnia*) Quid enim aliud per Prophetam dixit: *Ero illorum Deus; & ipsi erunt mihi plebs*; nisi ego ero, vnde satientur? Ego ero, quæcumque ab hominibus honestè desiderantur, & vita, & salus, & victus, & copia, & gloria, & honor, & pax, & omnia bona. Lib. 22. de Ciuit. Dei. c. 30. to. 5.

23. AMBROS. (*Alioquin quid faciunt*) Exemplo hoc, non factum illorum probat: sed fixam fidem in resurrectione ostendit.

24. LANFR. (*Pro mortuis*) Pro mortuis dicit peccatis mortuos agentibus: sicut ad Hebræos: fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis. Dicit ergo, si non est resurrectio mortuorum, quid facient, qui per remissionem peccatorum suorũ baptizantur in memoriam mortis & resurrectionis Christi, putantes quia & ipsi resurrecturi sint? Abnegaturi enim sũt baptismũ, & mutaturi fidem, quod sacrilegum est. A quibusdam dicitur, & scriptum reperitur; fuisse quosdam imperitos, qui baptizarentur pro his, qui de hac vita sine baptismo

25. pro mortuis, ſi omninò mortui non reſurgunt? 26. 27. Vt quid & baptizantur pro illis? *peccatis ſcilicet.* Vt quid & nos periclitamur omni horâ? *exponit quomodo periclitetur.* Quotidie morior per veſtram gloriam fratres, quam habeo in Chriſto Ieſu Domino noſtro. 28. 29. Si (ſecundùm hominem) ad beſtias pugnaui Epheſi, quid mihi prodeſt, ſi mortui non reſurgunt? *Ironia.* Manducemus, & bibamus, (*ſi mortui non reſurgunt*) cras enim moriemur. 30. Nolite ſeduci, corrumpunt mores bonos colloquia mala. Euigilate iuſti, & nolite peccare: 31. ignorantiam enim Dei quidam habent, 32. ad reuerentiam, *ad verecundiam*, vobis loquor. Sed dicet aliquis: quomodo reſurgunt mortui? Qualiue corpore venient? (*à ſimili oſtendit corpora hominum immortalia reſurrectura, & incorruptibilia cum ſepeliantur corruptibilia.*) Inſipiens, tu quod ſeminas non viuificatur, niſi priùs moriatur. Et quod ſeminas, non corpus quod futurum eſt, ſeminas, ſed nudum granum, vt putà tritici, aut alicuius cæterorum. Deus autem dat illi corpus ſicut vult: 33. & vnicuique ſeminum proprium corpus. (*Inductio*) 34. 35. Non omnis caro (*oſtendit dignitates corporum reſurgentium diuerſas fore, pro meritorum ſcilicet diuerſâ qualitate*) eadem caro: ſed alia quidem hominum, (*à re probat*) alia verò pecorum, alia volucrum, alia autem piſcium. Et corpora cœleſtia, *ſol, luna,* & corpora terreſtria, *ſcilicet ſunt:* ſed alia quidem cœleſtium gloria, alia autem terreſtrium. Alia claritas ſolis, alia claritas lunæ, & alia claritas ſtellarum. Stella enim à ſtella differt in claritate: *differens, inquit, claritas ſtellarum, quia per eam differt ſtella à ſtel-*

---

tiſmo commigrabantur: putantes quia talis eorum baptiſmus prodeſſe poſſet his, qui ſine baptiſmo moriebantur: & ob hoc eſſe dictum: *quid facient, qui baptizantur pro mortuis?* Sed non eſt credendum ab auctoritate ſtultorum, voluiſſe Apoſtolum probare, quod tantopere apud plurimos habebatur incertum.

25. (*Pro mortuis*) Pro mortuis, id eſt, quaſi mortuus. Baptiſmus enim figura eſt mortis. Nihil valet in baptiſmo figura mortis, & reſurrectionis; niſi futura eſſet, poſt mortem, vera corporum reſurrectio. Sed non eſt inanis in Eccleſia, conſtitutio talis.

26. (*Vt quid & baptizantur*) Item probat idem. Si inquit, mortui non reſurgunt quid facient qui baptizantur pro mortuis? id eſt, nihil prodeſt baptizari, vt ſit idem quod dicitur poſtea, ſi omnino mortui non reſurgunt, vt quid baptizantur pro illis? vel ita: ſi nulli mortui reſurgunt, nec baptizati mortui; & ſi baptizati mortui non reſurgunt, vt quid baptizantur? Item ſi mortui non reſurgunt, vt quid & nos periclitamur omni hora? id eſt, fruſtra patimur quotidie pericula in ſpe reſurrectionis. Item ſi mortui non reſurgunt quid mihi prodeſt, quod pugnaui contra beſtias Epheſi quantum homo poteſt? nihil.

27. AMBROS. (*Vt quid & nos*) Dicendo & nos, diſcreuit perſonas; oſtendens non catholicos eſſe, qui pro mortuis baptizabantur.

28. (*Si ſecundùm hominem*) Id eſt, ſecundùm humanum ſenſum; qui, vt caro iam reſoluta, reformetur ad vitam, minimè credit.

29. LANFR. (*Si ſecundùm hominem*) Id eſt, ſecundùm quod homo ferre poteſt. *Ad beſtias*, Id eſt, contra beſtiales homines, Epheſi hæc.......... .... diſputationum & verborum intelligenda eſt.

30. (*Nolite ſeduci*) Nolite acquieſcere malis colloquiis perſuadentium vobis reſurrectionem non eſſe futuram; ipſa enim mala colloquia mores bonos corrumpent, quod ibidem à genere probatur.

31. (*Ignorantiam enim*) Quaſi diceret: Moneo vos vigilare, & non peccare; ne imitemini eos qui ignorant Deum.

32. (*Ad reuerentiam*) Ad hoc, inquit, loquor vobis; vt verecundiam habeatis, & vitam veſtram in melius corrigatis.

33. AMBROS. (*Et vnicuique ſeminum*) Exemplum melioratæ reſurrectionis, non amiſſæ ſubſtantiæ.

34. (*Non omnis caro*) Quemadmodum ex vna impenſa diuerſa animantium caro eſt: ita vnius carnis homines diuerſi erunt dignitate in reſurrectione.

35. AVGVST. (*Non omnis caro*) In his omnibus iſte ſenſus eſt. Si genera carnis cum Epiſt. 146. ad Conſen.

ſint cuncta mortalia; differunt tamen inter ſe, pro diuerſitatibus animantium: & ſi corpora cum ſint omnia viſibilia, differunt tamen, pro diuerſitatibus locorum. Vnde alia eſt cœleſtium gloria, alia terreſtrium: & ſi in locis ſublimibus cum ſint contra cœleſtia, differunt etiam * ipſæ claritates luminum; non mirum eſt, quod in reſurrectione mortuorum diſtabit gloria meritorum. al. * ipſa claritatibus

la. Ab effectu: ſic & reſurrectio mortuorum, *ſcilicet differt non ſolùm in claritate meritorum, ſed etiam corporum.* 36. Seminatur in corruptione, *id eſt, moritur & ſepelitur corruptibile*, ſurget in incorruptione, *incorruptibile.* Seminatur in ignobilitate, *ignobile*, ſurget in gloria, *glorioſum.* Seminatur in infirmitate, *infirmum*, ſurget in virtute, *forte.* 37. 38. Seminatur corpus animale, ſurget corpus ſpiritale. 39. 40. Si eſt corpus animale, eſt & ſpiritale: xl. ſicut ſcriptum eſt, 41. factus eſt primus homo Adam in animam viuentem, *vitalem*, 42. nouiſſimus Adam in ſpiritum viuificantem. 43. Sed non priùs quod ſpiritale eſt, ſed quod animale: deinde quod ſpiritale. Primus homo de terra, terrenus: ſecundus homo de cœlo, cœleſtis. 44. Qualis terrenus, tales & terreni: *Adę imitatores peccando:* & qualis cœleſtis, tales & cœleſtes, *Chriſti imitatores.* 45. Igitur, ſicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœleſtis, Hoc autem, *vt Chriſtum imitemur*, dico, fratres, quia 46. 47. caro, & ſanguis, *ſui corporis appetitui viuentes*, regnum Dei poſſidere non poſſunt: neque corruptio,

36. LANFR. (*Seminatur, &c.*) Nullum corruptibile incorruptelam poſſidebit; ſed caro & ſanguis, id eſt carnaliter viuentes ſunt corruptibiles, & regnum Dei incorruptela: ergo iſti non poſſidebunt illud.

37. AMBROS. (*Seminatur corpus animale*) Animale corpus eſt, dum cibis ſuſtentatur, vt viuat. Spirituale, cum nihil horum indiget conuerſum in vitam.

38. LANFR. (*Seminatur corpus animale*) Eſſentia illa, quâ humanum corpus viuificatur: ex qua ſui parte viuificat, & terrena appetit, anima dicitur. Ex qua autem ſui parte, ratione vtitur, & Deum diligit; rationalis appellatur. Hinc dicitur, ſeminatur in terra corpus animale, id eſt, corruptibile, quod terrena appetebat, ſurget corpus ſpirituale, id eſt, voluntatem ſpiritus per omnia faciens; neque ſpiritui reſiſtens.

Ibidem. 39. AVGVST. (*Si eſt corpus*) Intelligitur ergo corpus animale dici ſimile cæteris animalibus, propter mortis diſſolutionem, & corruptionem, quæ quotidie cibo reficitur, & poſtea ſeparata, animantis * compago diſſoluitur. al. * compage.

40. LANFR. (*Si eſt corpus animale*) Cum dicitur corpus, fruſtra adderetur animale, niſi eſſet aliud corpus ſpiritale, ad cuius diſcrepantiam vocaretur animale.

xl. (*Sicut ſcriptum*) Deeſt aſſumptio, ſi eſt corpus animale, & hanc probat.

41. (*Factus primus homo*) Habuit primus homo animam vitalem, & ſpiritualem, id eſt, rationalem: ſecundùm quam Adam, & qui ex eo orti ſunt, victuri erant.

42. (*Nouiſſimus Adam*) Habuit nouiſſimus Adam, id eſt, Chriſtus, animam vitalem & ſpiritualem: ſed illius tantum partis mentionem facit: ſecundùm quam ipſe Chriſtus, & imitatores eius, magis victuri erant. Nec hoc in Geneſi ſcriptum reperitur; ſed ab Apoſtolo, ſuperiori ſententiæ additur.

43 (*Sed non prius quod*) Id eſt, prius terrena appetentium, poſtea fuit corpus ſpiritaliter viuentium.

44. AVGVST. (*Qualis terrenus*) Quid eſt, qualis terrenus, tales terreni; niſi mortales ex mortali? Et quid eſt qualis cœleſtis, tales cœleſtes; niſi immortales per * immortalitatem? Ibidem. al. * immortalem.

45. LANFR. (*Igitur ſicut portauimus*) Id eſt, ſicut exemplo Adæ, terrena dileximus, ita exemplo Chriſti, cœleſtia diligamus.

46. (*Caro & ſanguis*) Caro & ſanguis eſt humanum & corruptibile corpus. Et eſt ſenſus, qui ſecundùm appetitum ſui corporis vixerit, regnum Dei poſſidere non poterit.

47. AVGVST. (*Caro & ſanguis*) Et ne quiſquam putaret ſecundùm ſubſtantiam Ibidem.

incorruptelam poſſidebit. Ecce myſterium, *id eſt, ſecretum, quod ante neſciebamus*, vobis dico: Omnes quidem reſurgemus, 48. ſed non omnes *in melius* immutabimur. *Quomodo?* In momento, in ictu oculi, 49. in nouiſſima tuba *reſurgemus:* canet enim tuba 50. & mortui reſurgent incorrupti, *cum integritate membrorum*; & nos *iuſti in melius* immutabimur. (*à parte.*) Oportet enim corruptibile hoc *meum corpus* induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Cùm autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet, *adimplebitur*, ſermo, qui ſcriptus eſt, *in Oſee* 13. 51. Abſorpta eſt mors, *concupiſcentia peccati*, in, *cum*, victoria. 52. Vbi eſt mors victoria tua? *quam ſolebas habere in his, qui tibi obedierunt.* Vbi eſt mors ſtimulus tuus? *deſtructum eſt.* 53. 54. Stimulus autem mortis peccatum eſt: 55. virtus vero peccati, (*augmentum peccati, quia augetur peccatum per præuaricationem legis*) lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Itaque, Fratres mei dilecti, *quia incorruptibiles reſurgemus*, ſtabiles *in fide* eſtote, & immobiles: abundantes in opere Domini ſemper, ſcientes quod labor veſter non eſt inanis in Domino, *in fide Domini, vel in predeſtinatione Domini.*

---

carnis hoc Apoſtolum diffiniſſe, aperuit quid diceret ſubiungendo, neque corruptio * incorruptelam poſſidebit. al. * incorruptionē.

Ibidem. 48. (*Sed non omnes immutabimur*) Hanc immutationem vtrum in melius, an in deterius intelligi voluerit, inferiora demonſtrant.

49. AMBROS. (*In nouiſſima tuba*) Quia non ſemel cum illo pugnatum eſt, quia in Antichriſto victus eſt: & hoc loco nouiſſimè aduerſus illum pugnabitur; vt iam mittatur in gehennam.

Ibidem. 50. AVGVST. (*Et mortui reſurgent*) Quid ſibi vult ergo diſtinctio: *Et mortui reſurgent incorrupti; & nos immutabimur:* niſi quia omnes incorrupti reſurgent? Sed ex his etiam iuſti immutabuntur in illam incorruptelam; cui omnino nulla nocere poſſit corruptio: ac per hoc, qui in * eam non commutabuntur, incorrupti quidem reſurgent integritate membrorum; ſed tamen corrumpendi dolore pœnarum. al. *ea.

51. LANFR. (*Abſorpta eſt mors*) In fine ſæculi abſorpta erit mors & animæ, & corporis in victoria: quia victis in carne ſeruorum Dei concupiſcentiis omnibus; nec ipſi, nec aliquid vltra morietur. Eſt autem hoc teſtimonium in vſitata tranſlatione Oſee, ſic ſcriptum: *Ero mors tua, ô mors!* quod idem ſignificat. Ipſe enim vincit, qui fidelibus ſuis vincendi tribuit facultatem.

52. AMBROS. (*Vbi eſt mors victoria tua?*) Inſultantis etenim verba ſunt.

53. AVGVST. (*Stimulus mortis*) Quo mors facta eſt, non quem mors fecit. Peccato enim morimur, non morte peccamus. Sic itaque dictum eſt: Aculeus mortis quomodo lignum vitæ? Non quod hominis * vitam faceret; ſed quo vita hominis fieret. Et quomodo lignum ſcientiæ, per quod ſcientia fieret hominis; non quod per ſuam ſcientiam fecerit homo. Lib. 3. de pec. merit. & remiſſ. c. 11. to. 7. al. * vita.

54. LANFR. (*Stimulus mortis*) Probat mortis ſtimulum eſſe deſtructum. Stimulus, inquit, mortis peccatum eſt; hoc autem deſtructum eſt. Probat, nam per victoriam eſt deſtructum, quam dedit nobis Deus per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum (prius à pari: poſterius à parte) Nonne per legem deſtructum eſt peccatum? * non lex fuit augmentum peccati, non deſtructio. f. * nam.

55. AVGVST. (*Virtus vero peccati lex*) Quoniam lex prohibendo auget peccati cupiditatem; niſi diffundat ſpiritus charitatem. Lib. de perfect. iuſti hominis. c. 6 to. 7.

CAPVT DECIMVM-SEXTVM.

1. DE collectis autem, quæ fiunt in sanctos, sicut ordinaui Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite. Per vnam 2. Sabbathi *ita scilicet* vnusquisque vestrum apud se seponat, recondens quod ei benè, *quantùm sibi*, placuerit: vt non, cum venero, tunc collectæ fiant, *scilicet factæ sint*. Cùm autem præsens fuero, quos probaueritis per epistolas, *cum epistolis*, hos mittam perferre gratiam vestram, *gratis data à vobis*, *sanctis qui sunt* in Hierusalem. Quod si dignum fuerit, *tanta sit collectio*, vt & ego eam, mecum ibunt. Veniant autem ad vos, cum Macedoniam pertransiero: nam Macedoniam pertransibo. Apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hyemabo: vt vos me deducatis quocumque iero. Nolo enim vos modò in transitu, *transeundo*, videre; spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, si Dominus permiserit. Permanebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten. 3. Ostium enim mihi (*Ratio quare Ephesi * tantoperè permansurus sit*) apertum est magnum, & euidens: & aduersarij multi, *qui nolentes credere conantur impedire*. Si autem venerit Timotheus, videte vt sine timore *à falsis fratribus* sit apud vos: opus enim Domini operatur, *prædicator est*, sicut & ego. Ne quis ergò illum spernat: *quia prædicator est*: deducite autem illum in pace, vt veniat ad me: expecto enim illum cum fratribus. De Apollo autem fratre vobis notum facio, quoniam multùm rogaui eum vt veniret ad vos cum fratribus: & vtique non fuit voluntas vt nunc veniret: veniet autem, cum ei vacuum fuerit. Vigilate, state in fide, viriliter agite, & confortamini: omnia vestra in charitate fiant. 4. Obsecro autem vos fratres, 5. nostis domum Stephanæ, & Fortunati, & Achaïci: quoniam sunt primitiæ Achaïæ, *prius crediderunt*, & in ministerium sanctorum ordinauerunt seipsos: vt & vos subditi sitis eiusmodi, & omni cooperanti, & laboranti. Gaudeo autem in præsentia, *id est, quia vobiscum sunt*, Stephanæ, & Fortunati, & Achaïci: quoniam id quod vobis deerat, ipsi suppleuerunt: refecerunt enim & meum spiritum, & vestrum, *mihi ministrando priùs, & nunc vos exhortando*. Cognoscite, *imitamini*, ergo qui eiusmodi sunt. Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multùm, Aquila, *vir*, & Priscilla, *vxor*, cum domestica sua Ecclesia, *id est, familiâ*: apud quos & hospitor. Salutant vos omnes fratres. Salutate inuicem in

f. * tanto tempore.

COMMENTARIVS IN CAPVT XVI.

Lib. 2. de Sermone Domini in monte. c. 17. to. 4.

1. AVGVST. (*De collectis autem*) Apostolus Paulus potest videri de crastino cogitare, cum dicit: *De collectis autem in sanctos, sicut ordinaui Ecclesiis Galatiæ; ita & vos facite; secundùm vnam Sabbati; vnusquisque vestrum apud se ponat, thesaurizans quod ei placuerit: vt non cum venero, tunc collectæ fiant*. His & huiusmodi scripturarum locis satis apparet, Dominum nostrum non hoc improbare, si quis humano more, ista procuret: sed si quis propter ista Deo militet.

2. LANFR. (*Per vnam Sabbati*) Id est, per vnam diem septimanæ, iubet colligi ea, quæ Ierosolymam sanctis mittebantur.

3. (*Ostium enim mihi*) Ratio cur tantopere Ephesi sit permansurus. Dicit enim ostium magnum esse apertum prædicationis suæ; per quod possit prædicando ad corda audientium intrare; & fidem Christianam persuadere.

4. (*Obsecro autem*) Obsecro autem, vt & vos fratres subditi sitis.

osculo sancto. Salutatio, mea manu Pauli. Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, 6. 7. sit anathema, *alienetur ab Ecclesia in aduentu Domini.* 8. Maranatha. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Charitas mea, *id est, vt ego vos, ita vos inuicem diligatis*, cum omnibus vobis in Christo Iesu, *non sęculi charitate.* Amen.

---

5. (*Nostis Stephanæ domum*) Hic cum Apostolo fuerat, & quibusdam Corinthiis, qui cum Apostolo erant, & ipsi Apostolo necessaria sæpe ministrauerunt.

6. AMBROS. (*Sit anathema*) Quod interpretatur. Si quis Dominum Iesum Christum non amat, abscidatur.

Epist. 178. ad Pasc. t. 2. 7. AVGVST. (*Sit anathema Maranatha*) Simul Græco & Syro vtitur verbo. *Si quis*, inquit, *non amat Dominum, sit anathema Maranatha.* Anathema gręco sermone dixit, condemnatus. Maranatha definiuit, donec veniat Dominus, vel redeat.

8. IERON. (*Maranatha*) Magis Syrum est, quam Hebræum: tametsi ex confinio vtrarumque linguarum aliquo, & Hebræum sonet: & interpretatur, Dominus noster venit. Vt sit sensus. Si quis non amat Dominum Iesum, anathema; & illo completo, deinceps inferatur: Dominus noster venit. Quod superfluè sit aduersum eum odiis pertinacibus contendere velle; quem iam venisse constat.

EPISTOLA B. PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS SECVNDA.

CVM INTERIECTIS B. LANFRANCI GLOSSVLIS.

ARGVMENTVM.

Post actam à Corinthiis pænitentiam, consolatoriam scribit eis Epistolam Apostolus à Troade, per Titum. Et collaudans eos, hortatur ad meliora: contristatos quidem eos, sed emendatos ostendens.

CAPVT PRIMVM.

PAulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, *non hominis, vel non meritis*, & Timotheus frater, Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, cum omnibus sanctis, qui sunt in vniuersa Achaïa, Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, 1. pater misericordiarum, *non vnius tantum, sed plurium secundùm participantes*, & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra: vt possimus & ipsi consolari *verbis, vel exemplo* eos, qui in omni pressura sunt: per exhortationem, (*ipse exhortatur*

COMMENTARIVS IN CAPVT I.

1. AMBROS. (*Deus totius consolationis*) A consolatione incepit, vnde refrigerium dat eis, qui correptionis causa fuerant contristati; & patrem misericor-

nos, & per nos alios.] qua exhortamur & ipsi à Deo, *intus per spiritum. Responsio.* Quoniam sicut abundant (*consolatur tunc vos in omni tribulatione*) passiones Christi in nobis: *quas pro Christo patimur*: ita & per Christum abundat consolatio nostra. *Exhortatio.* Siue autem tribulamur pro vestra exhortatione, *exemplo nostri, vel verbo facta*, & salute *æterna tribulamur*; siue consolamur pro vestra consolatione, siue exhortamur *nos intus à Spiritu sancto*, 3. pro vestra exhortatione, *vt vos exhortemur*, & salute, *vestra*, 4. quæ, *scilicet salus, vel consolatio, vel exhortatio*, operatur tolerantiam *in vobis* earumdem Passionum, quas & nos patimur: 5. vt *ita, vel vnde, vel ad hoc* spes nostra, *quòd speramus vos saluandos*, firma sit pro vobis; scientes quod sicut socij passionum estis, sic eritis & consolationis *æternæ, vel premij eterni.* 6. 7. Non enim volumus ignorare vos fratres, de tribulatione nostra, [*Responsio. Paßi enim sumus vehementem paßionem: & hoc nolumus vos ignorare*) 8. quæ facta est in Asia, quoniam supra modum grauati sumus supra virtutem, *humanam*, ita vt (*exprimit*] tæderet nos etiam viuere, *non speraremus viuere, sed mori.* Sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis, (*conscientia nostra nobis tantùm mortem respondebat*) habuimus, *plagas mortis sperabam non euadere*, vt non simus fidentes, in nobis, sed in Deo, (*ita fidus eram de morte, vt quia non mortuus sum, non debeam amplius fidere in me, sed in Deo, qui me iam mortuum eripuit: quod ideò permisit Deus supra virtutem tribulari, & suo auxilio voluit iuuari, vt non simus confidentes in nobis*] qui suscitat mortuos, (*emphasis, id est, exaggeratio*) qui de tantis periculis nos eripuit, & eruit: in quem speramus, quoniam & adhuc eripiet, adiuuantibus & vobis [*captio beneuolentię, & sui humiliatio*) in oratione *facta* pro nobis: vt *scilicet* ex 9. multorum (*idem quod per multos*) personis *masculini sexus, & fœminini*, eius, quæ in nobis est, *professionis, vel liberationis meę*, donationis, *id est, christianitatis*, per multos gratiæ agantur pro nobis *Deo.* 10. 11. *Vos pro nobis orare debetis*; nam gloria nostra hæc est,

---

diarum ait, propter diuersa peccata, & vt cognosceretur per misericordiam reformare pœnitentes.

2. LANFR. (*Qui consolatur nos*) Per hoc iam ostendit consolatoriam esse Epistolam; vult enim omnibus consolari, & illis contristatis, & illi abiecto, qui vxorem patri abstulerat; & propter hoc dixit: *Pater misericordiarum & Deus totius, &c.*

3. (*Pro vestra exhortatione*) Quamdam causam tribulationis suæ supponit: vt videlicet Corinthij exemplo eius prouocati exhortentur ad ferendum tribulationes: & sic salutem sempiternam consequantur.

4. (*Quæ operantur tolerantiam*] Spes salutis æternæ operatur tolerantiam; id est, patientiam in seruis Dei; quia propter ipsam aduersa tolerantur.

5. (*Et spes nostra*) Cum principalis causa tolerantiæ illorum, dicta sit salus æterna; aliam causam supponit, vt videlicet spes sua, quam pro his habebat, firma appareat.

6. AMBROS. (*Non enim volumus*) Ideò passiones pressurarum indicat; vt ostendat quæ mala, causâ salutis eorum patiebatur; vt non grauiùs ferrent, si ab illo corriperentur; qui tam aspera pro illis tolerabat.

7. LANFR. (*Non enim volumus*) Exponit quod superiùs dixit; *Siue autem tribulamur.* Et quod posteriùs: *Sicut socij passionum, &c.*

8. (*Quæ facta est in Asia*) Non de ea Asia loquitur hîc, quæ est totius mundi tertia pars: sed de quadam Prouincia, quæ ipsius maioris Asiæ pars est; eius tamen nomine nuncupatur.

9. (*Multarum personis*) Causa cur adhuc eripiet, vt videlicet, ex multarũ facierum personis, ad Deum propter eorum prædicationem conuersis, gratiæ agantur Deo per eorum prędicationem, per multos habentes eam donationem fidei, quæ in ipsis est. Personas autem multarum facierum vocat, infantes, pueros, & cæteras ætates hominum vtriusque sexus.

10. (*Nam gloria nostra*) Ratio cur eos ad-

iuuare debeant, in orationibus; videlicet quia conſcientia eorum teſtis ſit, quod ſincerè conuerſati ſint inter eos.

II. AMBROS. { *Nam gloria*) Ratio quamobrem de Deo non diffidebat. Quia in ſimplicitate conuerſabatur. Et hæc eſt gloria conſcientiæ, ſimplicitas, & ſinceritas.

teſtimonium conſcientiæ noſtræ, quod (*ideò dignum eſt pro me gratias agi, nam in ſimplicitate, & ſinceritate conuerſatus ſum apud vos*) in ſimplicitate *non duplici* cordis, & ſinceritate Dei, *à Deo habita*, & non 12. in ſapientia carnali, *vt pſeudo.* 13. Sed in gratia Dei, conuerſati ſumus in hoc mundo; XIII. abundantiùs autem ad, *apud*, vos. 14. Non enim alia ſcribimus vobis, quàm quæ legiſtis, & cognouiſtis, *in me fuiſſe.* 15. Spero autem quod vſque in finem *vitæ meæ* cognoſcetis, ſicut & cognouiſtis nos *non plenè* (*homo enim videt in facie; Deus autem in corde*) *Sed* ex parte, *vel vitæ meæ, vel non omnes. Ideò cognoſcetis.* 16. Quia gloria veſtra ſumus, ſicut & vos noſtra, in die Domini noſtri Ieſu Chriſti. 18. Et hac confidentia, *quia vos gloria noſtra, nos veſtra*, volui priùs, *nuper*, venire ad vos, vt ſecundùm gratiam haberetis: & per vos tranſire in Macedoniam, & iterùm à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam. *Obiectio, quia voluiſti, nec veniſti, ergo leuitate vſus es: & quod non veniſti, ſecundùm carnem, id eſt, pro lucro aliquo feciſti. Hoc remouet. Reſponſio.* Cùm ergo hoc voluiſſem, *& non veniſſem*, numquid leuitate vſus ſum? 19. Aut quæ cogito, 20. ſecundùm carnem cogito, *more carnaliter viuentium, qui pro terreno commodo promittunt, vel negant*, vt ſit apud me eſt, & non? Fidelis autem Deus, *ſcilicet ſcit*, quia ſermo noſter, qui fuit apud vos, non eſt 21. in illo eſt, & non: *mutabilitas, mendacium, ſed eſt in illo eſt.* Dei enim Filius Ieſus Chriſtus: qui in vobis per nos prædicatus eſt, per me, & Syluanum, & Timotheum, 22. non fuit eſt, & non, ſed eſt in illo, *id eſt, veritas,*

12. LANFR. (*In ſapientia*) Sapientia carnalis eſt, voluptates diligere, labores vitare.

13. [*Sed in gratia*) Id eſt, obſeruantia bonorum operum; quæ per gratiam Dei datur.

XIII. AMBROS. (*Abundantius autem*) Quia cum ab aliis acceperit, ab his noluit; ne arguendi eos auctoritatem amitteret.

14. LANFR. (*Non enim alia ſcribimus*) Vel dicitur: in ſimplicitate dicis, tu in alia Epiſtola promiſiſti te venturum ad nos, & non veniſti. Non ſum, inquit, leuis, quia quæ ſcripſi, & legiſtis in Epiſtolis meis, vos ita eſſe cognoſcitis.

15. (*Spero autem*) Quaſi diceret; in bono cognouiſtis nos, in principio: & in bono cognoſcetis vſque in finem.

16. AMBROS. (*Quia gloria veſtra*) Proficere * illis ſperat; quia gloriabantur in eo, velut in patre clariſſimo: vnde & gloriam ſuam videri teſtatur in filios obaudientes; & tunc videri, quando prodeſt, id eſt, in die iudicij.

al. * illos.

17. LANFR. (*In die Domini, &c.*) Sancti enim in præſenti de ſua bona conſcientia gloriantur, vt in pſalmo: *Omnis gloria eius filiæ regis ab intus.*

18. (*Et hac confidentia*) Id eſt, propter hanc confidentiam, qua ſperamus per alterutrum glorificari.

19. AMBROS. (*Aut quæ cogito*) Qui ſecundùm carnem cogitat, tunc [a] implet quod diſponit: quando aut perſonis amplioribus defert, aut certè * litteris, aut apparatibus vincitur. Spiritualis autem tunc diſpoſitum non implet; quando aliquid prouidetiùs pro ſalute animæ meditatur.

al. a non implet. al. * lucis.

20. LANFR. (*Secundùm carnem*] Id eſt, more carnaliter viuentium; qui pro terreno commodo, facilè voluntatem ſuam mutant.

21. (*In illo eſt, & non*) Id eſt, prædicatio noſtra, non docuit vos mentiri, & leuiter mutare ſententiam.

22. (*Non fuit, eſt, & non*) Quaſi diceret, prædicatio noſtra non docuit homines mentiri; quia magiſter noſter, quem prædicamus vobis, non docuit nos de eadem re dicere, eſt, & non; id eſt, proferre mendacium. Sed eſt, tantum de re quæ eſt; & non eſt, ſimiliter de re quæ non eſt.

fuit. 23. 24. Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo est: *verè completæ sunt:* 25. ideò & 26. per ipsum, *dicimus*, Amen Deo, 27. ad gloriam nostram. 28 Qui autem confirmat nos (*quod sermo noster non est, est, & non; non ex nobis hoc, sed ex Deo, qui confirmat nos*) vobiscum in Christo, 29. & qui vnxit nos, *spiritali vnctione*, *est* Deus, qui & signauit nos, *ne violemur ab hoste*, & 30. dedit pignus spiritus in cordibus nostris (*id est, arrham sui, vel æternæ hereditatis*) Ego autem (*ad hoc quod superiùs dixit volui venire ad vos*) testem Deum inuoco in, *contra*, animam meam, *si mentior*, quod (*confirmat non pro leuitate, vel cupiditate non venisse, sed quia quosdam eorum noluerit punire*) parcens vobis, *ne vos asperè corrigerem, & contristarem*, non veni vltra, *iterùm*, Corinthum: 31. non quia 32. dominamur fidei vestræ, *non ideò dico parcens, vt quasi Domini cogamus vos ad fidem, quæ per dilectionem operatur in nobis*, sed adiutores sumus gaudij vestri: *id est, correptionis vestræ, quâ gaudeatis vita æternæ:* nã fide statis.

---

23. (*Quot enim*) Id est, meritò Christus veritatem docuit; quia Deus Pater promissiones suas in illo etiam, id est, verè, compleuit.

Expos. Ps. 71. to. 8. 24. AVGVST. (*Quotquot enim*) Omnes promissiones Dei illo etiam, id est, in illo firmatæ: quia in illo impletum est, quidquid pro salute nostra prophetatum est.

25. AMBROS. (*Ideo & per ipsum*) Manifestum, quia in Deo veritas est; hoc est Amen manifestata per Christum.

26. LANFR. (*Per ipsum amen Deo*) Per Christum amen dicitur: quia Deus Pater, quidquid de eo promisit, in eo compleuit.

27 (*Ad gloriam nostram*) Gloria Apostolorum fuit, veracem prędicare magistrum; & in quo promissiones Dei completæ sunt.

28. (*Qui autem confirmat*) Quasi diceret, quod in Christum creditis, non nostræ prædicationi imputare debetis; quia Deus est, cuius gratia in fide confirmamur: & ad seruiendum sibi mente delectamur; quia etiam nos signo baptismatis, ab infidelibus separauit; & Spiritum sanctum, æternæ hereditatis pignus in cordibus nostris dedit.

29. AMBROS. (*Qui vnxit nos*) Id est, qui dedit regiam honorificentiam; vt dicit Petrus: quia sumus, inquit, genus regale per vnctionem spiritalem.

30. (*Dedit pignus*) Si enim adhuc mortalibus spiritum suum dedit; dubium non est, quin iam immortalibus gloriam addat.

31. (*Non quia dominamur fidei vestræ*) Fides non necessitatis, sed voluntatis res est. Ideo dicit, non quia dominemur fidei vestræ. Dominatus enim necessitatem habet.

32. LANFR. (*Dominamur, &c.*) Diceret quis: parcens tunc vis nos cogere ad fidem. Non est, inquit, ita, *non dominamur fidei vestræ*, non cogimus vos ad fidem. Vel parcens dixit de quibusdam, qui fide non stabant; & ne stantes fide putarent hoc dictum de se, dicit, *non dominamur fidei vestræ*, id est, nolumus exercere dominium in illos, qui stant in fide, sed adiuuare vos in emendatione corrigendorum.

33. AMBROS. (*Adiutores gaudij vestri*) Sic in malo opere tristitia est: ita in emendatione gaudium: huius autem gaudij adiutor erat; dum volentibus emendare ammonitiones offerebat.

CAPVT SECVNDVM.

STatui autem hoc ipsum apud me *non venire*, ne iterùm in tristitia venirem ad vos. 1. Si enim ego contristo vos: & quis est qui me lætificet? nisi

---

COMMENTARIVS IN CAPVT II.

1. LANFR. (*Si enim ego contristo*) Si doctor corripiendo contristat discipulum, lętitia

niſi qui contriſtatur ex me? *ſuam per correptionem lætificet.* 2. 3. Et hoc ipſum, *quod ne vos contriſtarem non veni*, ſcripſi vobis, *ideò* vt non cùm venero, triſtitiam *impœnitudinis veſtræ* ſuper triſtitiam *peccati* habeam; de quibus, *id eſt, de vobis*, oportuerat me gaudere: *tamen* confidens in omnibus vobis, quia meum gaudium, omnium veſtrum eſt, *quia de veſtra emendatione gaudebo.* Nam ex multa tribulatione, *triſtitiâ*, & anguſtia cordis ſcripſi vobis per multas lachrymas: non *ideò dico per multas* vt contriſtemini; ſed vt ſciatis, quam charitatem habeam abundantiùs in vobis. 4. Si quis autem *vt adulter* contriſtauit, non me *prorſus, vel tantùm* contriſtauit: ſed ex parte, *id eſt, aliquantum, vel vos*, vt (*ideò dico, ſi quis vel ex parte dico me contriſtatum, ne vos contriſtemini*) non *peccato* onerem omnes vos, *vel ita, non ex toto me contriſtauit, ſed ex parte, vt non onerem, id eſt, ne vos grauarem contriſtatione tanta.* Sufficit illi (*tamen iam eum debetis recipere, qui vxorem patris duxit*) qui eiuſmodi eſt, *qui me, & vos contriſtauit*, obiurgatio hæc, quæ fit à pluribus: *à me, & à vobis, ſufficit.* Ita vt è contrario 5. magis donetis, *peccatum donare debeatis*, & conſolemini, *conſolari magis quàm contriſtari.* 6. Ne fortè abundantiori triſtitia abſorbeatur, *ſcilicet ſi abieceritis, ne cadat in deſperationem*, qui eiuſmodi eſt. Propter quod, *ne abſorbeatur*, obſecro vos, vt *recipiendo eum* confirmetis in illum charitatem. *Suſcipientes confirmate charitatem veſtram.* Ideò enim & ſcripſi, vt cognoſcam experimentum veſtrum *quod eſt, vt experiar vos: vel ſtudium veſtrum*, 7. an in omnibus *vt in expellendo prius, ita in reo recipiendo nunc* obedientes *mihi* ſitis. *Ideò obedire debetis.* Cui autem, *enim*, aliquid donaſtis, *condonaſtis*: & ego *condonaui, ſic & vos mihi faciatis*: nam & ego (*repetitio*) quod donaui, ſi quid donaui, propter vos, *debetis hoc propter me, quia ego propter vos feci ſimiliter, agens hoc non pro me, ſed* in perſona Chriſti, 8. 9. vt non circumueniamur à Satana: *quia ſi donatis, & ego, non erit diſcordia inter vos*: non enim ignoramus cogitationes eius, *Sathanæ.* 10. Cùm veniſſem autem Troadem propter Euangelium Chriſti, & oſtium mihi apertum eſſet in Domino: *introitus fidei, vt me in illos, id eſt, in eorum corda, vel illos in me prædicando intromitterem*: non habui requiem ſpiritui meo, quod non inuenerim 11. Titum

---

titia illius eſt, ſi diſcipulus ad pœnitentiam contriſtatur.

2. (*Et hoc ipſum*) Quod eſt contriſtans vos, non lætificet, niſi vos ipſi ad pœnitentiam contriſtemini.

3. AMBROS. (*Et hoc ipſum*) Idcirco ſe dicit ſcripſiſſe; vt poſtea veniens non eſſet, vnde contriſtaretur, ſublatis vitiis.

4. LANFR. (*Si quis autem*) Si quis, inquit, prædicans contriſtauit me; non me tantummodo contriſtauit, ſed vos ex parte, id eſt, quoſdam ex vobis, vt non onerem vos omnes; & ideo dico vos ex parte contriſtatos, vt onus triſtitiæ non imponam omnibus: non enim omnes iuſtitiam ſincerè diligitis. Poteſt & ita intelligi, non me contriſtauit ex toto, ſed ex parte.

5. (*Magis donetis, &c.*) Satis comprobatur Apoſtolum non contriſtari pro fornicatore, qui patris vxorem duxerat, ex hoc quod modò ſubiungit, vt recipiatur & conſoletur.

6. AMBROS. (*Ne fortè abundantiore*) Id eſt, ne deſperans de ſe, daret animum ad mundum fruendum; quaſi locum apud Deum iam non haberet.

7. (*An in omnibus*) Quantùm datur intelligi, obedientes hos factos in cæteris probat.

8. (*Vt non circumueniamur*) Dicit quia conſolatio debet ſubſequi, ne Diabolus ſuggerat ei, vt vel præſentibus fruatur, qui de ſpe futuri præmij deiectus eſt.

9. LANFR. (*Vt non circumueniamur*) Id eſt, vt non ſit inter vos diſcordia.

10. (*Cum veniſſem autem, &c.*) Excuſato ſe quod non venerit, narrat quod fecit, commendans ſe in eodem opere: ne vos contriſtarem non veni, *Cum autem veniſſem Troadem, &c.*

11. (*Titum fratrem*) Titus iſte interpres

fratrem meum, *qui me iuuaret interpretando quod predicarem*, ſed 12. valefaciens eis, profectus ſum in Macedoniam. Deo autem gratias (*iterùm commendat ſe, vt verbum ſuum recipiatur*) qui ſemper triumphat nos in Chriſto Ieſu, & 13. odorem, *prædicationem*, notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco, *non ſolum Troadæ, ſed in omni loco, Macedoniæ*: (*Reſponſio*) quia Chriſti 14. 15. 16. bonus, *ſuauis*, odor ſumus Deo, *in nobis eſt odor Chriſti, id eſt, predicatio*: in iis, qui ſalui fiunt, & in iis qui pereunt: 17. aliis quidem odor mortis in mortem, *non vt odor, id eſt, prædicatio ſit ex morte, ſed illos, qui non credunt morti* * *deliberat*; aliis autem odor vitæ, *iuſtitiæ*, in vitam *æternam*. Et ad hæc *prædicando* quis tam idoneus, *ſicut nos Apoſtoli? nullus*. Non enim ſumus ſicut plurimi, *pſeudo*, 18. 19. adulterantes verbum Dei: *legitimum ſenſum auferentes, & adulterinum ponentes, vel pro lucro terreno prædicantes*. Sed ex ſinceritate, ſed ſicut, *ſcilicet accepimus* 20. ex Deo 20. coram Deo in Chriſto *quod placet Deo vel ſacramentum eſt*, loquimur. f. * adiudicat.

Apoſtoli erat: & horum linguâ expreſſiùs loquebatur, quam Apoſtolus.

12. (*Vale faciens eis, &c.*) Ad hoc quod dixit parcens vobis non veni Corinthum, ſed veni Troadem, vbi me libenter audiebant: hoc eſt oſtium mihi apertum eſt; & ſic hortatur vt & iſti libenter accipiant, poſtquam hoc de illis audierunt.

13. AMBROS. (*Odorem notitiæ*) Prædicationem Chriſti, ideo dicit odorem; quia ſicut res quædam, cum non videantur, per odorem cognoſcuntur. Ita inuiſibilis Deus per, prædicationem Chriſti ſe voluit intelligi.

14. (*Bonus odor*) In lege, qui hoſtias bono voto offerebat, bonus odor Deo erat, & acceptabilis: ita & prædicationis piæ * vir, doctrinæ odorem præſtat fragrantem Deo. al. * virtus.

Lib. ſent. Proſp. c. 35. to 3. 15. AVGVST. (*Chriſti bonus odor*) Bonus Chriſti odor eſt, prædicatio veritatis: quem odorem in vitam capit, qui Euangelio bonis moribus ſeruit & congruit. Mortem incurrit, cuius ab his quæ benè loquitur, vita diſſentit; quæ conditio etiam auditores obſtringit, cum recta prædicatio, ab aliis per incredulitatem auditur in mortem: ab aliis per fidem ſuſcipitur in ſalutem.

16. LANFR. (*Bonus odor*) Prædicatio quidem bona eſt in vtriſque; ſed qui inobedientes ſunt, illis fit prædicatio odor mortis, id eſt, peccati, in mortem æternam.

17. AMBROS. (*Aliis odor mortis*) Incredulis prædicatio Chriſti odor mortis eſt. Audientes enim verbum Dei, ſic accipiunt quaſi peſtem, ex qua oritur mors.

18. (*Adulterantes*) Id eſt, pſeudo-apoſtolos tangit, qui verba Dei per malam interpretationem adulterabant. Nam tollentes diuinũ ſenſum, humanũ ponebant.

19. LANFR. (*Adulterantes*) Adulter non quærit prolem, ſed voluntatem corporis explere. Tales ſunt qui pro terreno commodo verbum Dei prædicant, non quærentes filios ſpirituales generare.

20. (*Ex Deo*) Ex Deo, inquit, loquimur, quia ex Deo accipimus, quod prædicamus.

AMBROS. (*Ex Deo*) Id eſt, quomodo Deus dedit.

20. LANFR. (*Coram Deo*) Quia illi placere contendimus.

CAPVT TERTIVM.

1. INcipimus iterùm noſmetipſos commendare? Aut numquid egemus (ſicut quidam) commendatitiis Epiſtolis *miſſis ab aliis* ad vos, aut ex

---

COMMENTARIVS IN CAPVT III.

1. LANFR. (*Incipimus iterum, &c.*) Non nos, inquit, commendamus; nulla enim

vobis? *ad alios miſsis.* 2. Epiſtola noſtra vos, *fides veſtra*, eſtis, 3. ſcripta in cordibus noſtris, *memoriam veſtri habens*, quæ ſcitur & legitur ab omnibus hominibus: (*Reſponſio*) manifeſtati *vos* quòd Epiſtola eſtis Chriſti, *id eſt, quorum fide, & vita glorificatur Chriſtus*, miniſtrata à nobis, *ſicut noſtra*, & ſcripta non atramento, ſed Spiritu Dei viui: *illinita, id eſt, confirmata*, non in tabulis lapideis, 4. ſed in tabulis (*in mentibus*) cordis carnalibus, *ſenſibilibus, intelligibilibus.* Fiduciam autem talem habemus per Chriſtum ad Deum; *quod miniſtramus, vel quod vos eſtis Epiſtola noſtra, & Chriſti.* Non quod ſufficientes ſimus cogitare aliquid, (*non vt per nos fidem verbis inſtruere poßimus*) à nobis, *per nos*, quaſi *principaliter* ex nobis, ſed ſufficientia noſtra, *quod poſſumus*, ex Deo eſt, qui & idoneos nos fecit miniſtros noui Teſtamenti; non littera, ſed Spiritu, *non carnaliter intellecti, ſed ſpiritualiter*: 5. 6. Litera enim occidit, 7. Spiritus autem viuificat, *glorificat.* 8. Quod ſi miniſtratio mortis, *vetus teſtamentum mortificans*, literis deformata, *ſcripta*, in lapidibus, *tabulis*, fuit in gloria, *Moyſi*, 9. ita vt (*exponit modum gloriæ Moyſi*,) non poſſent intendere Filij Iſraël in faciem Moyſi, propter gloriam, *pre nimia claritate*, vultus eius, quæ *gloria* euacuatur, *tranſit*: quomodo non magis miniſtratio ſpiritus, *ſpiritualis teſtamenti*, erit in gloria? *nobis Apoſtolis.* (*Reſponſio. vel probat à pari.*) Nam ſi miniſtratio damnationis, *damnantis legis in* gloria eſt *Moyſi*: multò magis abundat miniſterium iuſtitiæ in gloria *Apoſtolis.* 10. Nam nec glorificatum eſt, quod

---

commendatione indigemus, quia nec illa quæ fit vobis, nec quæ fit literis, quia per Epiſtolam (à pari.) Nam nec per Epiſtolam ad vos ab aliis miſſam. Per Epiſtolam nolumus commendari, quia vos eſtis Epiſtola noſtra, quæ nos commendat, id eſt, fides veſtra.

2. (*Epiſtola noſtra*) Epiſtola, inquit, noſtra vos eſtis; id eſt, fides noſtra per eam laudatur, eo quod prædicatione noſtra vos ad fidem conuertimus.

3. (*In cordibus noſtris*) Vos & fidem veſtram obliuioni non tradidimus: ſed in memoria noſtra ſemper eſtis.

Lib. de Spiritu & litt. c. 17. to. 3. 4. AVGVST. (*In tabulis cordis*) Carnales autem tabulas cordis dixit, non carnalis prudentiæ: ſed tamquam viuentis, ſenſumque habentis, in comparatione lapidis, qui ſine ſenſu eſt.

Ibid. cap. 14. 5. (*Litera enim occidit*) Attende & vide vt cum quicquã propter circumciſionem, vel ſabbatum, vel quid aliud vmbratilis ſacramenti, ac non totum propter hoc dicat: quod littera prohibens, peccatum non al. * iuſtificat. * viuificat hominem; ſed potius occidit, augendo concupiſcentiam, & iniquitatem præuaricatione cumulando; niſi liberet gratia per legem fidei, quæ eſt in Chriſto Ieſu.

6. LANFR. (*Littera occidit*) Dupliciter poteſt hoc intelligi: vel quia ſine miſericordia peccantes occidi iubet dicens: ſi quis hoc vel illud fecerit, morte moriatur. Vel carnaliter obſeruata, animam obſeruantis occidunt.

7. (*Spiritus autem viuificat*) Id eſt, ſpiritualiter intellecta obſeruantis animam viuificat.

8. (*Quod ſi miniſtratio*) Commendatio & laus noui Teſtamenti: dicitque, ſi miniſtratio veteris legis formata litteris, in tabulis lapideis, fuit Moyſi in tantam gloriam, vt filij Iſraël faciem eius videre non poſſent, propter claritatem vultus eius, quæ tamen tranſitoria fuit; quomodo non magis miniſtratio nouæ legis, erit Apoſtolis in gloriam ſempiternam. Vetus autem lex, miniſtratio mortis dicitur; vel quia ſine miſericordia peccatores puniebat: vel quia poſt aduentum Chriſti, ad literam obſeruata, animæ mortem miniſtrat. Nouum vero teſtamentum miniſtratio ſpiritus dicitur; vel quia per ipſum Spiritus ſanctus obſeruanti datur: vel quia in eo vetus lex ſpiritualiter intelligitur & ſeruatur.

9. AVGVST. (*Ita vt non poſſent filij Iſraël*) Quod non poterant filij Iſraël intendere in faciem eius, propter gloriam vultus eius; ſignum erat, quia in lege Chriſtum intellecturi non erant; & ideo velamen inter faciem Moyſi & illos, poſitum erat, vt non intenderent; ſicut ſcriptum eſt: filij Iſraël vſque in finem, &c. Lib. 2. contra aduerſ. legis & Prophet. c. 7. to. 6.

10. LANFR. (*Nam nec glorificatum eſt*) Ordo. quod claruit, nec glorificatum eſt

claruit in hac parte, *id eſt, in Moyſe nullius gloriæ eſt, quantùm ad excellentem gloriam, quæ eſt in Apoſtolorum prędicatione*, propter excellentem gloriam *Apoſtolorum*. Si enim (*repetitio, vel probatio à pari*) 11. quod euacuatur: (*ad hoc: nam ſi miniſtratio damnationis, &c.*) per gloriam eſt: multò magis quod manet, in gloria eſt, *ergo habebimus gloriam:* (*à minori*) *& cum habeamus ſpem glorię, cum fiducia prędicamus, & hoc eſt:* Habentes igitur talem ſpem *glorię ex Euangelio habendę*, multa fiducia vtimur, *in Euangelio:* & non ſicut Moyſes ponebat velamen ſuper faciem ſuam, *non ponimus velamen ſuper faciem noſtram, id eſt, non habemus velata verba, ſicut Moyſes: quod ſignificabatur in velamine*, vt non intenderent filij Iſraël in faciem, *velamen*, eius quod euacuatur, *aufertur in Chriſtianis:* Sed *tamen adhuc* obtuſi ſunt ſenſus eorum, *id eſt, Iudęorum, qui adhuc non poſſunt intelligere.* Vſque in hodiernum enim diem, idipſum velamen in lectione veteris Teſtamenti manet *apud Iudęos* non reuelatum *incredulis, quia credulis tantùm reuelatur.* (quoniam in Chriſto, *Chriſti fide credentibus*, euacuatur) ſed vſque in hodiernum diem, cum legitur Moyſes, velamen poſitum eſt ſuper cor eorum, *Iudęorum.* Cùm autem conuerſus fuerit ad Dominum, *de cordibus eorum* auferetur *intelligentiæ* velamen. 12. Dominus autem, Spiritus eſt, 13. vbi autem Spiritus Domini, 14. ibi libertas, *id eſt, libera intelligentia.* 15. 16. Nos verò omnes, (*Moyſes velatus non poterat intelligi; ſed nos:* (*commendat ſe*) reuelata facie, *planis verbis, interioris hominis oculo*, 17. gloriam Domini, *æternam beatitudinem in nouo Teſtamento promiſſam*, ſpeculantes, *non temporalia vt pſeudo-Iudæi*, in eamdem *glorię illius* (*qua iuſti ſumus*) imaginem, *quę erit ibi*, transformamur, *non fuſcati intus*, 18. à claritate *fidei, vel creationis*, in claritatem, *vel de virtute in virtutem*, 19. tamquam à Domini Spiritu, *verè docti, vel transformati per Spiritum ſanctum.*

---

in hac parte, propter excellentem gloriam. Exponit gloriam prædicatorum noui teſtamenti. Dicit enim quod facies Moyſi, quæ in legis veteris latione claruit, non poteſt dici glorificata, in conſideratione iſtius partis, id eſt, ſi ad Apoſtolorum gloriam referatur; propter excellentem gloriam, quam habent, & habituri ſunt.

11. (*Quod euacuatur*) Velamen veteris legis aufertur nunc; quia modo exponitur quicquid legales obſeruationes ſignificauerunt.

12. (*Dominus autem ſpiritus eſt*) Ordo. Spiritus ſanctus eſt Dominus, & poteſt operari quod vult; ac per hoc quod quos vult illuminat; quos vult in tenebris ignorantiæ deſerit.

13. (*Vbi autem Spiritus Domini*) Exponit cauſam, cur Iudæi liberè non poſſunt intelligere vetus Teſtamentum; & cur prædicatores noui Teſtamenti, ipſum liberè intelligant: videlicet quia illi Spiritum Dei non habent: hi autem habent.

14. (*Ibi libertas*) Ab Iſraële conuerſo auferetur velamen; libertas enim Dei erit in eo, quia Spiritus ibi erit, qui eam dabit: & hoc probat: Spiritus eſt Dominus; ſed vbicumque eſt Dominus, ibi libertas: ergo vbicumque eſt Spiritus, ibi libertas (à genere, aſſump. & cõcluſ.) ſed in Iſraële conuerſo erit, ergo in eo erit libertas.

15. (*Nos vero omnes reuelata*) Nos, inquit, omnes Apoſtoli reuelata facie, non cooperta, ſicut Moyſes, cæleſtem gloriam ſpeculantes: ad ipſam enim eſt intentio noſtra: quia nunc per ſpeculum, & ænigma videmus in eamdem gloriam, quæ adhuc, non qualis eſt, apparet; ſed quaſi quędam imago videtur fide, & bonis operibus transformamur. In hoc enim contendimus, vt conformes eius fieri poſſimus, à claritate fidei peruentura in claritatem ſpei.

16. AMBROS. (*Nos vero omnes reuelata*) Per fidem ſpeculantes, ad eamdem imaginem transformari ſperamus, id eſt, vt ſimiles inueniamur, tranſacta hac vita, imaginis gloriæ Chriſti. Vnde Ioannes: *Scimus*, inquit, *quia cum apparuerit, ſimiles ei erimus.*

17. AVGVST. (*Gloriam Domini ſpeculantes*) Hoc ſpeculum ſi quęramus, profecto illud occurrit, quod in ſpeculo niſi imago Lib. 15. de Trin. cap. 8. to 3.

al. * non. * cernitur. Hoc ergo facere conati sumus, vt per hanc imaginem, quod nos sumus; videremus vtcumque à quo facti sumus, tamquam per speculum. Speculantes ergo dixit per speculum videntes, non al. * specula. de * speculo prospicientes. Quod vero ait in eamdem imaginem transformamur, vtique imaginem Dei vult intelligi, eamdem dicens istam ipsam scilicet, id est, quam speculamur: quia eadem imago Dei est, & gloria Dei; sicuti alibi dicit: *Vir quidem non debet velare caput suum cum sit imago, & gloria Dei.* Transformamur ergo dixit, de forma in formam mutamur atque transimus.

Ibidem. (*A claritate in claritatem*) Natura in rebus creatis excellĕtissima, cum à suo creatore iustificatur ab impietate, à deformi forma transformatur in formosam formam: est quippe & in ipsa impietate, quanto magis damnabile vitium, tanto certiùs natura laudabilis: & ob hoc addidit, de gloria in gloriam. De gloria creationis in gloriam iustificationis. Quamuis possit hoc & aliis modis intelligi, quod dictum est, de gloria in gloriam; de gloria fidei in gloriam spei. De gloria qua sumus Filij Dei, in gloriam quâ similes ei erimus; quia videbimus eum sicuti est.

(*Tamquam à Domini Spiritu*) Quod vero addidit: *tamquam à Domini Spiritu*; ostendit * gratiam nobis conferri, * tamquam optabilis * confirmationis bonum. Ibidem. al. * gratia. al. * tam. al. * transformationis.

CAPVT QVARTVM.

IDeò (*quia per spem transformamur, vel quia reuelata facie speculamur gloriam nobis promissam*) habentes hanc administrationem *predicationis*: iuxta quod misericordiam consecuti sumus, *non per merita nostra, prædicando*, non deficimus, sed abdicamus occulta dedecoris, *occulta peccata quæ dedecorant*, non ambulantes *vt pseudo*, in astutia, neque adulterantes verbum Dei, *legitimum sensum admentes, vel pro terreno lucro predicantes*: sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum, *ipsa manifestatio veritatis commendat nos ipsis hominibus*, coram Deo, *non solùm hominibus, sed etiam Deo. Responsio ad hoc quod dixit: Reuelata facie.* Quod si etiam opertum est *non solùm vetus lex, sed etiam* Euangelium nostrum; in iis, qui pereunt, est opertum: 1. in quibus Deus huius sæculi, *author omnium, vel diabolus princeps huius sæculi*, excæcauit mentes infidelium, vt non fulgeat illis illuminatio Euangelij gloriæ Christi, *per quod glorificatur Christus*, qui est imago Dei, *consimilis Patri. Responsio.* 2. Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Iesum Christum Dominum nostrum: *scilicet esse*: nos autem, *non solùm eius, sed etiam* seruos vestros per Iesum: quoniam Deus 3. qui dixit de tenebris lucem, *quoniam dixit fiat lux: vel qui de cælo facit cælum* splendescere: 4. ipse 5. illuxit in

COMMENTARIVS IN CAPVT IV.

1. LANFR. (*In iis quibus Deus huius sæculi*) Quasi diceret. Qui non solum inuisibiles creaturas; sed etiam hoc inuisibile sæculum regit; potest & ita construit, in quibus Deus excæcauit mentes infidelium huius sæculi; quia fide diabolo dictum est, Deus huius sæculi; sic intelligitur in Euangelio; *Princeps mundi huius.*

2. (*Non enim nos*) Ostendit, quod non sint ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei: & cur dixerit: *gloriæ Christi*: & non dixerit, Euangelij gloriæ nostræ.

3. (*Qui dixit de tenebris*) Ratio cur prędiceret, videlicet scientiam prædicando dedit illis Deus.

4. AVGVST. (*Ipse illuxit*) Vt nos illuminaret, & sic haberemus scientiam claritatis eius per filium qui est splendor Patris quo illuminamur.

5. AMBROS. (*Illuxit in cordibus*) Illuminantur enim, vt cognitionem habeant gloriæ Dei per Christum.

cordibus noſtris *quę obſcura erant*, 6. *id eſt, qui nobis innotuit ad hoc vt illuminatam ſcientiam claritatis Dei* (*vt Chriſti notitiam homines haberent*) *prędicando daremus*, ad, *dando*, illuminationem ſcientiæ claritatis Dei [*vt ſciatur quanta ſit claritas Patris per cognitionem Filij, quem prędicamus, quia notitia Patris ſit cognitione Filij*) in facie, *in cognitione*, Chriſti Ieſu. 7. *Quamuis tribulemur*; Habemus autem theſaurum iſtum, *id eſt, hanc claritatem*, in vaſis fictilibus: vt ſublimitas ſit virtutis Dei (*ſi daretur hic theſaurus Angelis, dignitatem eorum ſuppetijſſe diceretur: nunc verò ſublimitas Dei tantùm conſideratur.*) *ſi quid boni facimus, Deo aſcribatur*, & non *gloriemur* ex nobis. 8. In omnibus *igitur* tribulationem patimur, ſed non *animo* anguſtiamur: aporiamur, *inopiam patimur, vel opprimimur.* (*Poros grecè, diues latinè: aporos, id eſt, pauper: inde aporiamur*] ſed *à propoſito* non deſtituimur: *fame* perſecutionem patimur, ſed non *à Deo* derelinquimur: dejicimur *corpore*, ſed non perimus *animo*: ſemper mortificationem *pro* Ieſu in corpore noſtro circumferentes, vt & vita *ęterna* Ieſu manifeſtetur in corporibus noſtris, *in futuro in carne noſtra mortali facta immortali.* Semper enim nos, qui viuimus, in mortem tradimur propter Ieſum: vt & vita Ieſu manifeſtetur in carne noſtra mortali, *vndique tribulatione compreſſi, parati ad mortem ſumus pro nomine Chriſti, vt cum eo viuere poſſimus*; *& hoc eſt*; *ſemper enim, &c. Illatio ab authoritate, vel à contrario.* Ergo 9. mors in nobis operatur, 10. vita autem (*quæ eſt cauſa vitę noſtrę, vel ironia*] in vobis *operatur.* 11. Habentes autem (*Reſponſio. Licet mors in nobis operetur, non tacebimus, ſed habentes eumdem ſpiritum fidei, de Deo loquimur* 12. eumdem ſpiritum fidei, ſicut ſcriptum eſt: Credidi propter quod locutus ſum; & nos credimus propter quod & *de Deo* loquimur: (*& addit aliam cauſam*) ſcientes quoniam qui ſuſcitauit Ieſum, & nos cum Ieſu ſuſcitabit, & *in cælis* conſtituet vobiſcum, (*beneuolentię cauſa addit vobiſcum*) 13. 14. 15. Omnia enim

---

Apud Beda in idem caput.

6. AVGVST. (*Ad illuminationem*) Hæc eſt ſcientia Dei, quia ſcimus illum eſſe lumen, quo tenebræ noſtræ illuminantur; & idipſum attende, quemadmodum inculcet.

7. LANFR. (*Habemus theſaurum*) Theſaurum claritatis ſcientiæ Dei dicit Apoſtolos habere in terrenis corporibus; vt quando aliquid ſubtiliter agunt, virtuti Dei imputent, non ſibi.

8. AMBROS. (*In omnibus tribulationem*) Nunc oſtendit, quia idonei erant prædicatores; qui paſſi tribulationem non anguſtiabantur: id eſt, non tantum opprimebantur, vt cederent. Aporiebantur, id eſt, inopiam patiebantur, & aderat paſtor Deus. Dejiciebantur, id eſt, verberibus proſternebantur, nec mortificabantur.

9. (*Mors in nobis operatur*) Dubium non eſt, quia in martyribus Chriſtus occiditur. Vnde vita qua reſurrexit à mortuis Chriſtus, mortali carni eorum præſtabitur.

10. (*Vita autem*) Hoc dicit, quia pro ſalute eorum morti ſubjiciebatur, habens eumdem ſpiritum; id eſt, communem cum illis, per quem fides firmatur; ſecundùm quod ſcriptum eſt: *Credidi*, & quia credidit, audet prædicare hoc.

11. AVGVST. (*Habentes eumdem ſpiritum*) Quid eſt, eumdem ſpiritum, niſi quem iuſti quoque habuerunt; qui iſta dixerunt? Cōtra dua Epiſt. Pel c.21.to.7.

12. LANFR. (*Eumdem ſpiritum fidei*) Quaſi quis dicat: cur patimini? Quia, inquit, de Deo loquimur. Cur ergo loquimini? Quia credimus in eum: omnes enim fideliter in eum credentes, loquuntur de eo: ſcriptum enim de Dauid, quia propter hoc locutus eſt, quia credidit: quid inde? Nos, inquit, habemus ſpiritum fidei, quem habuit Dauid.

13. (*Omnia propter vos*) Exponit quomodo conſtituentur in cœlis, omnia enim propter vos, vt veſtro exemplo gratia, id eſt, fides veſtra abundet cum gratiarum actione, & ſic conſtituamini in cælis.

14. AMBROS. (*Omnia enim propter vos*) Apoſtolus perſecutiones & pericula pati non timuit, vt plures crederent; & abundans Dei donum, non per paucorum gra-

propter vos: vt gratia abundans *in fide*, per multos *credentes* in gratiarum actione, abundet in gloriam Dei, *non ad contumeliam promerendam.* Propter quod (*quia suscitabit, constituit nos viuos: vel quia spiritum fidei habemus*) non deficimus: sed licet is, qui fortis est, noster homo corrumpatur, *affligatur*, tamen is, qui intus est, renouatur de die in diem, *& subdit cur non deficit.* Id enim, quod in præsenti est momentaneum, (*singula singulis: in præsenti, ad in sublimitatem: momentaneum, ad æternum: leuis tribulatio, ad pondus gloriæ*) & leue tribulationis nostræ, *transitoria, & leuis tribulatio nostra*, supra modum, *supra humanam æstimationem*, in sublimitate æternum gloriæ pondus, *quod erit in futuro*, operatur in nobis: non contemplantibus, *non curantibus*, nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. *Reddit causam.* Quæ enim videntur temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna sunt.

tiarum actionem minueretur ad contumeliam Dei: sed multis proficiens afflueret per multorum gratiarum actionem, ad gloriam Dei.

15. LANFR. (*Omnia enim propter*) Omnia enim propter vos instruendos patimur: vt gratia, id est, gratiarum actio, abundans actione gratiarum facta per multos, abundet in gloriam Dei. Quasi diceret, ad hoc patimur vt exemplum patientiæ à nobis discatis; & Deo gratias referatis, & multi alij vobiscum.

CAPVT QVINTVM.

EXpositio superioris versus, vel probatio hoc modo. Scimus enim: *nam ingemiscimus*, quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis, *id est, corpus in quo habitamus*, dissoluatur, quòd 1. 2. ædificationem, *immortale corpus*, ex Deo habemus, domum non *carnali* manu factam, *non temporalem*, sed æternam in cœlis. Nam & in hoc ingemiscimus (*id est, nullam domum suspirantes, vt ibi essemus, ingemiscimus eo quod nolumus expoliari spiritualibus donis*) habitationem nostram, quæ de cœlo est, superindui cupientes: *eandem enim carnem, quæ nunc est, in resurrectione habituri sumus: sed super eam immortalitate, incorruptione vestiemur.* 3. Si tamen vestiti, *quod superinduemur*, & non nudi *bonis operibus* inueniamur. 4. *Repetit, vel probatio à pari.* Nam & qui sumus in hoc tabernaculo, *corpore*, ingemiscimus gra-

COMMENTARIVS IN CAPVT V.

Expos. Ps. 58. in enar. 1. par. to. 8.

1. AVGVST. (*Ædificationem ex Deo*) Id est, immortalitatem præparatam nobis, qua induendi sumus in fine, cum resurrexerimus à mortuis. Et ait, *In quo nolumus expoliari; sed superuestiri: vt absorbeatur mortale à vita*, si fieri potest: sic vellemus fieri immortales, vt iam veniret ipsa immortalitas; & modò sicut sumus * inuitaret nos: vt mortale hoc nostrum absorberetur, non per mortem corpus puniretur; vt in fine iterum reciperetur. Quamuis ergo à malis ad bona transeamus; tamen ipse transitus aliquantùm amarus est.

al. * mutaret.

2. AMBROS. (*Ædificationem*) Corpus immortale significat, cuius forma iam in cœlis est, in Domini corpore declarata.

3. (*Si tamen vestiti*) Id est, si exeuntes de corpore Christum induti fuerimus. In Christo enim baptizati, Christum induimus, * siue Spiritu sancto erimus digni super promissa cœlesti gratia.

al. * quem cum induti, siue Spiritu sancto dato nobis videbim', erimus digni super-indui promissa cœlesti gloria.

4. (*Nam qui sumus in tabernaculo*) Dicit nos grauatos passionibus corporis, postulationes ad Deum dirigere, ne simus nudi Spiritu sancto. Tunc enim superindui gloria poterimus, si exuti corpore, non

nati *:* eò quòd nolumus expoliari, ſed ſuperueſtiri, *ſimul cum Adam*; vt abſorbeatur, *id eſt, fiat immortale*, quod mortale eſt à vita. *Diceret: quis hoc poterit dare? Respondet:* Qui autem efficit nos in hoc ipſum, *vt immortalitate ſuperinduamur, in præſenti ſperando*, Deus *eſt*, qui dedit nobis pignus ſpiritûs, *id eſt, arrham; quia efficiet.* Audentes igitur *ſumus* ſemper, & ſcientes quoniam dum ſumus in corpore, 5. peregrinamur à Domino (per fidem enim ambulamus, & non per ſpeciem, *id eſt, non per apertam viſionem*) audemus autem *mori*, & bonam voluntatem (*& ne obijciatur hoc audere, & hoc velle, quia non poteſt non eſſe: remouet per hoc quod dicit, bonam voluntatem*) habemus magis 6. peregrinari à corpore, & præſentes eſſe ad Dominum. 7. Et ideò, *vt ſimus prę ſentes*, contendimus, ſiue abſentes, *à conſpectu hominum, vel à Deo quantùm in hoc mundo* ſiue præſentes *conſpectui hominum, vel ante Deum*, placere illi. *Reſponſio.* Omnes enim nos manifeſtari oportet ante Tribunal Chriſti, 8. vt referat, *rationem reddat, vel primùm ſuſcipiat*, vnuſquiſque propria corporis, prout geſſit, ſiue bonum, ſiue malum. Scientes ergo, *ſcilicet hoc*, timorem Domini hominibus ſuademus: Deo autem, *quia pro terreno lucro non fecimus*, manifeſti ſumus. Spero autem & in conſcientiis veſtris, *quia pro terreno lucro non prædicamus*, manifeſtos nos eſſe. (*Excuſatio.*) Non iterùm, *vt poßitis contra pſeudo-Apoſtolos gloriari ſuper magiſterio noſtro, ideò* commendamus nos vobis, ſed occaſionem damus vobis gloriandi pro nobis, vt habeatis ad eos, *quod eis reſpondeatis*, qui in facie gloriantur, *quorum gaudium eſt pręſentia tantùm hominum: vel quorum gloria eſt in tantùm extra*, & non in corde *benè agere*. 9. 10. Siue enim mente excedimus, (*id eſt, à Dei honore procedimus: vel arcana diuinitatis prędicando*) Deo*: ad laudem Dei*. 11. Siue 12. ſobrij ſumus, vobis, *contemperantes*

---

deſpoliati à Spiritu ſancto fuerimus: ac ſic abſorbebitur mortale à vita, ne vltra poſſit mori, aut paſſionibus implicari: non enim dicendum eſt, abſorberi à vita; quia ad hoc ſurgit vt pœnis * arguatur. (al. *agatur.)

5. (*Peregrinamur à Deo*) Deus vbique eſt; ſed quia ſedes Dei in cœlis eſt, & illic ſemper videtur; ideo hîc poſiti, vbi non videtur, peregrinari ab eo dicimur.

6. Lanfr. (*Peregrinari à corpore*) Quia, inquit, non poteſt fieri, vt ad Deum eamus corpore, eligimus magis ſeparari à corpore, & præſentes eſſe ad Deum.

7. Ambros. (*Et ideo contendimus*) Id eſt, ſiue in hac vita poſiti, ſiue ante Tribunal Chriſti prę ſentes placeamus ei.

8. Avgvst. (*Vt referat vnuſquiſque*) Omnes adſtabimus ante Tribunal Chriſti; vt referat vnuſquiſque ſecundùm ea quæ per corpus geſſit; non ſecundùm ea, quæ ſi diutiùs viueret, geſturus foret, ſiue bonum, ſiue malum. Scimus etiam paruulos ſecundùm ea quę per corpus geſſerunt, recepturos vel bonum, vel malum. Geſſerunt autem non per ſeipſos, ſed per eos, qui pro illis reſpondentibus, & renuntiare diabolo dicuntur, & credere in Deum: Vnde & in numero fidelium computantur, pertinentes ad ſententiam Domini dicentis; *Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit.* (Epiſt. 107. Vitali Cart. de orando pro incredulis. to. 2.) (Marci. 16. c. 16.)

9. (*Siue enim mente excedimus*) Quid eſt mente exceſſimus? Vt illa videamus quæ non licet homini loqui. Quid eſt temperantes ſumus vobis? *Non*, inquit, *iudicaui me ſcire aliquid inter vos, niſi Chriſtum Ieſum, & hunc crucifixum.* (Tract. 7. in Euãg. Ioan. to. 9.)

10. Lanfr. (*Mente excedimus*) Mente excedere eſt, in diuina contemplatione eſſe: & hoc dicit ſe propter Deum, non propter laudem hominum facere.

11. (*Siue ſobrij ſumus*) Sobrij erant Apoſtoli, cum ab illa altitudine cœleſtis contemplationis diſcedebant ad ordinandam vitam ſubiectorum. Et hoc dicit ſe propter vtilitatem ſubiectorum facere, non propter humanam gloriam.

12. (*Sobrij ſumus*) Pro vobis, inquit, facimus, quia de vobis quaſi commendando nos, loquimur. Omnia enim propter vos facimus, quia ſiue mente excedimus, id eſt, profunda diuinitatis prædicamus; & hoc ad laudem Dei. Siue ſobrij ſimus, id eſt, ſubditorum vitam intermiſſa contemplatione

contemperantes condescendimus vobis mores vestros instruendo. Charitas enim Christi vrget nos: 13. æstimantes hoc, quoniam si vnus pro omnibus mortuus est; ergo omnes mortui sunt *consequitur quod omnes debent mori pro illo:* 14. & pro omnibus mortuus est Christus: vt, & (*à simili*) qui viuunt, iam non sibi viuant, *pro eo moriantur*, sed ei, *ad honorem eius*, qui pro ipsis mortuus est & resurrexit. 15. Itaque, *ergo, quia surrexit*, nos 16. ex hoc neminem, *non* nouimus secundùm carnem *Christum mortalem, vel quia surrexit.* 17. Et si cognouimus (*Respon. iam non nouimus tantùm hominem; etsi cognouimus opinione*) 18. secundùm carnem Christum, *mortalem primò:* sed nunc iam non nouimus *mortalem, sed immortalem.* 19. Si qua ergo in Christo noua creatura: vetera, *id est, vitia* transierunt; *Si Christus nouus est immortalis, ergo vetera transierunt in nobis*; (*Surrexit, ergo non debemus viuere secundùm carnem; ergo vetera transierunt: à pari, secundùm carnem, & vetera sunt paria*) ecce facta sunt omnia noua, *id est, quia facti sumus noui.* 20. Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliauit sibi per Christum: & dedit, *posteà commendauit*, nobis ministerium reconciliationis, *prędicationem ad alios, poterat tunc reconciliare mundum per Christum.* 21. Quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum, *non eis repensans secundum merita*, & posuit in nobis verbum reconciliationis, *Prędicationem Euangelij.* Pro Christo ergo, *vice Christi*, legatione fungimur, *quia dedit nobis prędicare*, tamquam, *id est, verè*, Deo exhortante per nos. 22. 23. Obsecramus, *quia legati Christi sumus*, pro

---

platione, diuina, humana contemperantes ordinamus.

13. (*Æstimantes hoc*) Existimamus, inquit, quia si Christus pro omnibus mortuus est, & omnes homines mori debent pro honore illius.

14. (*Et pro omnibus mortuus est Christus*) Ergo quia Christus mortuus est pro omnibus, neminem approbamus secundùm carnem viuentem. Etsi cognouit priusquam in Christum crederet Apostolus, secundùm carnem nouit eum, quia hominem tantum æstimabat.

15. (*Itaque vos*) Id est, quia Christus pro omnibus mortuus est, vt omnes pro honore illius moriantur. Ex hac consideratione neminem nouimus, id est, approbamus secundùm carnem viuentem, & sua quærentem, & non quæ Iesu Christi.

Lib. 11. cōtra Faust. c. 7. to. 6. — 16. Avgvst. (*Et hoc neminem*) Itaque nos amodò neminem nouimus secundùm carnem. Sed quia illorum secum vitam futuram, tamquam præsentem * meditabitur, qui resurgentes commutabuntur. Amodò, inquit, neminem secundùm carnem nouimus, id est, tam certam spem tenemus futuræ nostræ incorporationis & immortalitatis; vt amodò iam in ipsa notitia gaudeamus. (al. * meditabatur.)

17. Lanfr. (*Etsi nouimus*) Priusquam in Christum crederet Apostolus, secundùm carnem cognouerat eum, quia tantummodò hominem æstimabat.

18. Avgvst. (*Secundùm carnem*) Carnem namque hoc loco, non ipsam corporis nostri substantiam, quam Dominus post resurrectionem suam, carnem appellat, dicens: *Palpate & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere*: sed corruptionem mortalitatémque carnis vult intelligi, quæ tunc non erit in nobis, sicut iam in Christo non est. Ibid. ante.

19. (*Si qua ergo*) Omnis ergo noua creatura, id est, populus innouatur per fidem, vt habeat interim in spe, quod in re postea perficiatur. In Christo habet * etiam quod in se sperat. Itaque vetera transierunt secundùm spem; quia modò iam non tempus veteris Testamenti, quo temporale & carnale regnum expectetur à Deo; & facta sunt omnia noua secundùm eamdem spem, vt regnum cœlorum, vbi nulla erit mors atque corruptio, promissum teneamus. Ibid. c. 8. (al. * iam.)

20. Ambros. (*Omnia autem ex Deo*) Quãuis nos Christus redemerit, omnia tamen ex Deo.

21. Avgvst. (*Quoniam quidem Deus*) Deus, inquit, erat in Christo mundum reconcilians sibi, quia *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis*: vt non solum Deus in illo esset; sed etiam ipse Deus esset. Enar. Psal. 68. concio. 1. to. 8.

22. (*Obsecramus pro Christo*) *Obsecramus,* Tract. 41. in Ioann.

ente med. ſio 9. inquit, *pro Chriſto*; id eſt, tamquam vos Chriſtus obſecret: quid? reconciliamini Deo.

23. AMBROS. (*Obſecramus*) Ideo obſecrat, ne aliqua negligentia, medicinæ gratia effectu careat: quoniam adeſt tempus, quo morbis mortalibus medicina poſſit infundi.

Chriſto, *vice Chriſti*, reconciliamini Deo. 24. Eum, qui non nouerat peccatum, 25. pro nobis 26. peccatum fecit: *vel hoſtiam pro peccato*: vt nos efficeremur iuſtitia Dei in ipſo.

Lib. 1. contra aduerſ. legis & Proph. c. 14. to. 6. Lib. Ench. ad Lauren. cap. 41. t 3.

24. AVGVST. (*Eum qui non nouerat*) Nouerat enim per ſapientiam, non nouerat per experientiam.

25. (*Pro nobis peccatum fecit*) Hoc eſt, ſacrificium pro peccatis, per quod reconciliari valeremus. Ipſe eſt ergo peccatum, vt nos iuſtitia, nec noſtra, ſed Dei; nec in nobis, ſed in Deo: ſicut ipſe fuit peccatum, non ſuum, ſed noſtrum; nec in ſe, ſed in nobis conſtitutum. Similitudinem carnis peccati, in qua crucifixus eſt, demonſtrauit. Hæc eſt illa iuſtitia Dei: non qua ipſe iuſtus eſt, ſed qua nos ab eo facti.

26. LANFR. (*Peccatum fecit*) Ordo. Deus Pater Chriſtum peccatum, id eſt, hoſtiam pro peccato; vt nos efficeremur iuſtificati in ipſo, id eſt, in fide Ieſu Chriſti.

CAPVT SEXTVM.

1. ADiuuantes autem (*ſcilicet vos, vel Deum, vt in Primâ; Dei enim adiutores ſumus*) exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis; *Chriſtum paßum, & ſaluare paratum: vel remißionem peccatorum, quam in vacuum recipit, qui ſe poſteà in bonis operibus non exercet.* 2. Ait enim: 3. tempore accepto exaudiui te, & in die ſalutis adiuui te. Ecce nunc tempus acceptabile: ecce nunc dies ſalutis. 4. Nemini dantes vllam offenſionem, *id eſt, exemplum prauitatis, quod videntes offendere poßit*, vt non vituperetur miniſterium noſtrum; *Chriſtiana Religio, doctrina Apoſtolorum*: ſed in omnibus exhibeamus noſmetipſos ſicut Dei miniſtros, (*vel hortamur vos nemini dantes vllam offenſionem vel prędicando, vel malè viuendo*) in multa patientia, (*habita ſcilicet in his, quæ ſequuntur*) in tribulationibus, in neceſſitatibus, *penuria*, in anguſtiis, *compedibus, vel aliis vinculis*, in plagis, in carceribus, 5. in ſeditionibus, 6. in laboribus, *voluntariis, vel coactis*, in vigiliis, *ſimiliter vel voluntariis, vel coactis*, in ieiuniis; *exhibeamus nos, inquam,*

COMMENTARIVS IN CAPVT VI.

1. LANFR. (*Gratiam Dei*) Gratiam Dei vocat remiſſionem peccatorum; quam in vacuum recipit, quiſquis ſe in bonis operibus poſtea non exercet.

2. (*Ait enim*) In Iſaya ſic loquitur: *In tempore placito exaudiui te; & in die ſalutis auxiliatus ſum tui.*

3. (*Tempore accepto, &c.*) Diceret quis: eſt tunc aliquid gratia Dei? Eſt: quia exaudire Domini tempore accepto, & adiuuare eſt. Et hoc probat ab effectu, quia exaudit, & adiuuat. Item hoc ab auctoritate; Ipſe enim dixit tempore accepto, &c.

4. AMBROS. (*Nemini dantes*) Vigilantia ſua omnem amputat offenſionem, ne miniſterium eius vituperetur; vituperaretur enim, ſi quæ doceret, operibus non compleret.

5. (*In ſeditionibus*) In tantum Deo deuotus erat, vt nec ſeditio fiduciam, quam in Deo habebat, minueret.

6. (*In laboribus*) Manibus enim laborabat, ne cui grauis eſſet.

Dei ministros, in castitate, in scientia, *legis & Euangelij*, 7. in longanimitate, *in expectatione promissorum Dei, cum alacritate mentis*, in suauitate (*suauis erat, quia sicut arguebat, ita & blandiebatur*) in Spiritu sancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, (*verbum veritatis in eius doctrina, quia non aliud tradebat, quàm à Deo acceperat*) 8. in virtute Dei, 9. 10. 11. per arma iustitiæ 12. à dextris, & à sinistris, *in prosperis, & in aduersis*; per gloriam, (*exponit à dextris, & à sinistris*) & 13. ignobilitatem; per infamiam, & bonam famam; 14. vt seductores, & veraces; sicut qui ignoti, *putamur non nosci à Deo*, & cogniti *Deo*: quasi morientes, & ecce viuimus: *id est, libertati*: vt castigati, *à Deo, vel ab hominibus*, & non mortificati: quasi tristes, semper autem gaudentes: sicut egentes, multos autem locupletantes: tamquam nihil habentes, & omnia *ideò* possidentes. 15. 16. Os nostrum patet ad vos, *id est, multa loquimur vobis*, ô Corinthij, cor nostrum dilatatum est, *vel in prędicando, vel in dando*. 17. 18. Non angustiamini in nobis: *exemplo nostri non estis auari*: angustiamini autem in visceribus vestris, *id est, à vobis accepistis illud vitium*: eamdem autem, *scilicet quam & nos homines*, habentes (*diasirtica locutione*) remunerationem (*ne putarent ironicè dixisse addit*) 19. tamquam filiis dico, dilatamini & vos, *estote benigniores*. Nolite iugum *auaritię* ducere cum infidelibus, *id est, nolite similes esse infidelibus*. Quæ enim participatio iustitiæ (*qualitates pro qualibus*) cum

---

7. AMBROS. (*In longanimitate*) Grandis animi erat in baiulandis infirmitatibus fratrum.

8. (*In Virtute Dei*) Virtus in eo erat, quæ per signa & prodigia idoneum se ministrum probabat.

9. (*Per arma iustitiæ*) Liberum se fuisse significat fidelibus, & incredulis; dum his qui Euangelium gloriam, & eis qui ignobilitatem putabant, & his qui fidei bonam famam, & qui malam faciebant; integrum & constantem se præbuit.

Enar. in Ps. 93. to. 8. 10. AVGVST. (*Per arma*) Malitia enim iniquorum sinistra sunt arma iustorum, sicut idem dicit: *Per arma iustitiæ dextera & sinistra*; Id est, per gloriam & ignobilitatem; atque ita deinceps cuncta exequitur. Dexterâ arma demonstrans gloriam, bonam famam, veritatem, * quòd cognoscebantur, quòd videbant, quòd non mortificabantur, quòd gaudebant, quòd multos ditabant, quòd omnia possidebant. Sinistrâ vero quòd ignobiles & malæ famæ habebantur, quòd seductores putabantur, quod ignorabantur, occidebantur, coercebantur, contristabantur, egere ac nihil habere videbantur. (al. * qua.)

11. LANFR. (*Per arma*) Per arma iustitiæ si muniti in prosperis & aduersis; & siue gloriosi siue viles, seu infames, siue bonæ famæ habeamur.

12. (*A dextris, & à sinistris*) Exhibeamus nos, scilicet Dei ministros habendos iustitiam, quasi libram, vt non pendeamus in hanc partem, vel in hanc, id est, non frangamur aduersis, nec eleuemur prosperis.

13. (*Ignobilitatem*) Per gloriam exhibeamus nos sicut Dei ministros, ne extollamur, & per ignobilitatem, id est, vilitatem, si viles habiti simus, ne frangamur.

14. (*Vt seductores*) Quasi diceret. Non est mirandum si vituperamur, & laudamur; quia alij putant nos seductores, alij veraces; & alii cognoscunt, & alii nesciunt, & cætera quæ sequuntur.

15. (*Os nostrum patet ad vos*) Redarguit auaritiam eorum: & dicit eos à se non accepisse tenacitatis exemplum; quia cor suum in dando amplum, & dilatatum est.

16. AMBROS. (*Os nostrum patet ad vos*) Hoc libertatis causa loquitur, & puræ conscientiæ. * Malè enim sibi conscia mens loqui trepidat, sensum perdit, in verbis errat. (al. * mali.)

17. (*Non angustiamini*) Hoc, dicit, non erat magistris adscribendum, si discipuli malè vterentur; quia quod pertineret ad magistros non tacuerit.

18. LANFR. (*Non angustiamini*) Id est, in nobis non videtis angustiæ, & tenacitatis exemplum; sed huius vitij fomes est in visceribus vestris.

19. (*Tamquam filiis dico*) Ordo. Tamquam filiis dico habentes eamdem remuneratione scilicet, quam nos habemus.

iniquitate? Aut quæ societas luci ad tenebras? Quæ autem conuentio Christi ad Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli? Qui autem consensus templo Dei cum idolis? 20. Vos enim estis templum Dei viui: sicut dicit Deus 21. quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. 22. Propter quod, *quia templum Dei estis*, exite *mente* de medio eorum, & separamini, dicit Dominus: *nolite iugum ducere cum infideli:* 23. & immundũ ne tetigeritis, *id est, ne commisceamini malis: ecce fructus*, & ego recipiam vos: & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios, & filias, dicit Dominus omnipotens.

---

20. (*Vos enim estis templum*) Probat quia iugum ducere cum infidelibus æquipollenter. Nullum templum Dei debet habere consensum cum idolis: vos autem estis templum, quia ipse habitat in vobis. Ipse enim dixit, inhabitabo in vobis: propter quod exite de medio eorum: id est, ergo nolite iugum ducere cum infidelibus. Vtitur autem verbis Prophetæ pro suis.

Ez. [?] 27. 21. (*Quoniam inhabitabo*) Et Ioel sic dicit: *Ponam tabernaculum meum in eis; & ego ero eis Deus; & ipsi erunt mihi populus.*

22. (*Propter quod exite*) In Isaia sic legitur: *Recedite, recedite, exite inde: pollutum nolite tangere.* Isai. 52. c. [?]

23. AVGVST. [*Immundum ne tetigeritis*) Quid est tangere immundum, nisi consentire peccatis? Quid est autem exire inde, nisi facere quod pertinet ad correptionem malorum? Serm. 18 de verb. Domini. cap. 20.

CAPVT SEPTIMVM.

HAs ergo habentes promissiones, (*scilicet recipiet nos si immundum non tangamus*) charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis, & spiritus, *id est, carnalis vitij, & spiritualis nequitiæ*, perficientes sanctificationem *nostri* in timore Dei, *id est, perficientes ea, quibus sancti efficiamur.* Capite nos *in exemplum per nostram admonitionem.* 1. Neminem læsimus, *sicut pseudo-Apostoli subditorum bona deuorando*, neminem *prauo nostri exemplo* corrupimus, neminem *adulando* circumuenimus. 2. Non ad condemnationem vestram dico, *non ideò dico vt aliquibus horum læsissetis, vnde vos condemnem.* 3. Prædiximus enim 4. quòd in cordibus nostris estis ad commoriendum, & ad conuiuendum, *quia diligo vos in tantùm, vt viuere, & mori velim vobiscum, si fieri posset.* 5. Multa mihi fiducia est, apud vos, multa mihi gloriatio *apud alios* pro vobis, repletus sum *pro vobis* consolatione, superabundo gaudio *propter vos* in omni tribulatione nostra. Nam (*ostendit se tribulationem habuisse, nam in Macedonia, & Asia*) & cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribula-

---

COMMENTARIVS IN CAPVT VII.

1. AMBROS. (*Neminem læsimus*) Pseudo enim Apostoli nocebant illis, corrumpentes sensus illorum circumuentione astuta.

2. LANFR. (*Non ad condemnationem*) Id est, non propterea commemoro, vt callidè dicam vos fecisse, quod me fecisse nego.

3. (*Prædixi enim*) Superius dixit: *Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus vestris.*

4. AMBROS. (*In cordibus nostris*) Id est, participes vult eos habere, & ad præsentes passiones pro Christo, & ad futuram vitam.

5. (*Multa mihi fiducia*) Fiducia hæc, de primæ Epistolæ correptione est: quam quia non asperè susceperunt, fiduciam dederunt admonendi se.

tionem passi sumus : 6. foris pugnæ *ab infidelibus, vel in meo corpore* : 7. intus timores. Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in aduentu Titi. Non solum autem in aduentu eius, sed etiam in consolatione, qua consolatus est in vobis : 8. referens nobis vestrum desiderium, *videndi me*, vestrum fletum, *pœnitendo*, vestram 9. æmulationem pro me, *addiscentes charitatem, vel imitationem mei*; ita vt *ex missione Epistolæ, vel ex supra dictis*, magis gauderem. Quoniam & si contristaui vos in 10. Epistola *priore*, non me *modò* pœnitet : etsi *prius* pœniteret, videns quòd Epistola illa *prior* (etsi ad horam) vos contristauit; nunc gaudeo : non, *sed non propter hoc*, quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. 11. Contristati enim estis secundùm Deum, vt in nullo, *quod* præcepimus 12. 13. detrimentum [*quin executi estis*] patiamini, *scilicet detrimentum animę in futuro*, ex nobis, *id est, ex nostris præceptis non adimpletis*. 14. Quæ enim (*responsio*) secundùm Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem, *æternam*, operatur : xv. sæculi autem (*à contrario*) tristitia mortem operatur. 15. Ecce enim (*alia probatio per partes salutis*) hoc ipsum secundùm Deum contristari vos, 16. quantam *maximam* in vobis operatur sollicitudinem *bene operandi : hoc est, salutem; nam operatur sollicitudinem, quæ causa est salutis : nec tantùm hoc*, sed defensionem, *contra Deum: nec tantùm hoc*, sed indignationem, *de peccatis : nec tantùm hoc*, sed timorem Dei : *nec hoc tantùm*, sed *etiam* desiderium, *reformationis : nec hoc tantùm*, sed *etiam* æmulationem *boni*, *nec hoc tantùm*, sed *etiam* vindictam, *afflictionē peccatorum. Ergo quia hoc, & hoc fecistis* in omnibus *aliis bonis* exhibuistis vos, 17. incontaminatos esse negotio, *qui fornicatorē exclusistis*. 18. Igi-

---

6. [*Foris pugnæ*] Pugnæ enim erant corpori, dum cædebantur : animo timores. Illic enim timor, vbi intellectus est. Sed hic timor propter credentes, ne passione eius scandalizarentur.

7. LANFR. (*Intus timores*] A falsis fratribus; vel ne passio mea perterreret fratres: id est, metuens ne conuersi nouiter, videntes afflictionem nostram ad suum, id est, qui fuit Iudæus, ad Iudaïsmum, Gentilis ad gentilitatem conuerterent.

8. AMBROS. (*Referens nobis*] Nuntiauit Titus desiderium habere illos emendandi se : flere, quia peccauerunt : æmulationem habere pro Apostolo, quoniam addiscentes charitatem eius erga se, cœperunt illum defendere contra aduersarios.

9. LANFR. (*Æmulationem*) Id est, qualiter alter æmulatur desiderium alterius, vt me videatis.

10. (*Epistola illa*) Ordo, illa vos contristauit, etsi ad horam.

11. (*Contristati enim*) Demonstratio de qua pœnitentia dicat : est enim & mala pœnitentia.

12. (*Detrimentum*) Detrimentum auditor ex prędicatione doctoris patitur; quando præceptis eius inobediens existit, & priori peccato, peccatum inobedientiæ addit.

13. AMBROS. (*Detrimentum*) Id est, vt omnia nostra effectum habeant in vobis, etiam quòd contristauimus vos.

14. LANFR. (*Quæ enim secundùm*) Alia ratio quod secundùm Deum contristati sunt.

xv. (*Sæculi autem tristitia*] Sęculi autem tristitia est dolere, quod sua tribuat, aliena non rapiat, & cætera in hunc modum.

15. (*Ecce enim*] Alio ratio eiusdem rei.

16. AMBROS. (*Quantam in vobis*) Solliciti enim sunt, ne denuò peccent, & defendunt se ab infestatione dæmonum; indignantur in se, vel in alios peccātes timent, quia peccauerunt : desiderant se reformare; & incipiunt pati zelum bonorum operum perficiendorum; & quod deliquerunt, vindicant in seipsos.

17. LANFR. (*Incontaminatos esse in negotio*) In quo vindicandum præcepit in eum qui vxorem patris accepit.

18. AMBROS. (*Igitur scripsi vobis*) Ostendit magis scripsisse propter Ecclesiam; quia in vno malè agente, multi confunduntur : & in vno contumeliam patiente, multi indignantur. Emendando ergo in-

tur, & si scripsi vobis, non *tantum* propter eum, qui fecit iniuriam, *id est, qui vxorem patris accepit*, nec propter eum, qui passus est, *id est, patrem, cuius vxor ablata est*: sed, *scilicet scripsi*, ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro vobis *de corruptione vestra* coram Deo, *vt placeat Deo*, 19. ideò, *quia incontaminati fuistis*, consolati sumus. In consolatione autem nostrâ, abundantiùs magis gauisi sumus super gaudio Titi, quia *super vestra spirituali bona conuersione* refectus est spiritus eius ab omnibus vobis; & si quid 20. apud illum de vobis gloriatus sum, *gloriando de vobis locutus sum, cum ipse viderit*, non sum confusus: *id est, mentitus*: sed sicut 21. omnia vobis in veritate locuti sumus; ita & gloriatio nostra, quæ fuit ad Titum, veritas facta est, & viscera eius abundantiùs in vobis sunt: reminiscentis omnium vestrum obedientiam, *scilicet* quomodo cum timore *animi* & tremore *corporis* excepistis illum. Gaudeo quod in omnibus confido in vobis.

---

iustos, & pollutos sanctificando, & Ecclesias reconciliando; totius populi sollicitudinem in se habere demonstrat.

19. LANFR. (*Ideo consolati*) Et propter aduentum Titi, & propter bonum studium vestrum.

20. (*Apud illum de vobis*) Apud Titũ gloriatus est Apostolus de Corinthiis, dicens eos benignos esse.

21. (*Omnia de vobis*) Id est, sicut vera locuti sumus vobis de aliis; ita vera locuti sumus Tito de vobis.

CAPVT OCTAVVM.

H*ortatur eos ad beneficentiam per exempla Macedonum.* Notam autem facimus vobis, fratres, gratiam Dei, quæ est in Ecclesiis Macedoniæ, (*collationem dicit, quam Macedones sanctis Ierusalem dederant*) quod in multo experimento, *vsu*, tribulationis abundantia gaudij ipsorum fuit, *id est, dum maximè pro Christo tribularentur, in hoc ipsum gaudebant*; & 1. altissima, *maxima, vel exaltans eos*, 2. paupertas eorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum: *id est, largitatis, seu abundauit in diuitem simplicitatem: hoc est tam libenter dabat pauper ac si diues esset*: quia *id est, testor illis*, secundùm virtutem *eorum, id est, rei veritatem*, 3. testimonium illis reddo, & supra virtutem, *posse suum*, voluntarij fuerunt, cum multa exhortatione 4. obsecrantes nos gratiam, (*scilicet quam daret sanctis qui sunt Hierusalem*) & communicationem ministerij, *administrationis*, quod fit in sanctos. Et non *tantum dederunt*, sicut sperauimus, sed semetipsos *per fidem* dederunt, primùm Domino, deinde nobis, *ad faciendum quicquid vellemus*, per voluntatem Dei; ita 5. vt *hortarentur nos ad hoc, vt* rogaremus Titum, vt

---

COMMENTARIVS IN CAPVT VIII.

1. AMBROS. (*Altissima paupertas*) Cum tenues essent facultatum substantiâ, animus diues inuentus est; ita vt cum lachrimis offerrent, & sic cogerent accipi à se, quod accipiendum non videbatur: quia plus erat, quam poterat eorum substantia.

2. LANFR. (*Paupertas eorum*) Pauperes erant rerum terrenarum; sed diuites simplicitatis & benignitatis.

3. (*Testimonium*) Ordo. Testimonium aliis reddo; quia secundum virtutem.

4. (*Obsecrantes nos*) Id est, precati sunt me, vt permitterem eos gratiam & communicationem facere de substantia sua, in hanc eleemosynam, quæ fit in sanctos qui sunt Hierosolymis.

5. (*Vt rogaremus Titum*) In tantũ, inquit,

quemadmodum cœpit, ita & *prædicatione* perficiat in vobis, *vos, quales sunt Macedones*, etiam, *sicut alias*, gratiam istam *dandi*. Sed sicut in omnibus, *nec illum tantum rogaui; sed & vos rogo, vt in hac gratia abundetis sicut in omnibus* abundatis fide, & sermone, & scientia *Euangelij*, & omni sollicitudine, insuper & charitate vestra in nos, vt & in hac gratia abundetis. Non quasi imperans dico: 6. sed, *scilicet dico*, per aliorum, *id est, Macedonum, vel aliorum sanctorum* sollicitudinem, etiam vestræ charitatis ingenium, *studium*, bonum comprobans, *probum faciens, & hoc debetis facere: & reddit causam*. 7. Scitis enim gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset diues, vt illius inopia vos diuites essetis. Et consilium in hoc do: *vt faciatis*: hoc enim vobis vtile est, qui non solùm facere, *quod boni potestis*, sed & velle, *quod boni non potestis facere*, cœpistis ab anno priore: nunc verò & facto *illud velle* perficite: vt quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit *promptus animus* & perficiendi ex eo, *secundùm id*, quod habetis. *Ecce cur acceptum est Deo, si sit voluntariè*. 8. Si enim voluntas prompta est *facere*; secundùm id quod habet, accepta est *Deo*, 9. non *tantum* secundùm id quod non habet. Non enim, *scilicet impero*, vt aliis sit remissio, *refectio ex nostris, vt vos deficiatis*, vobis autem tribulatio, 10. sed *dico vt* ex æqualitate. In præsenti tempore, 11. vestra abundantia illorum inopiam suppleat: vt & illorum *meritorum* abundantia vestræ inopiæ sit *in futuro* supplementum, 12. vt *nunc & tunc* fiat æqualitas, *sufficientia vobis & ipsis*, sicut scriptum est, *in Exodo 16*. 13. 14. Qui multum, non abundauit: *scilicet collegit de manna, non plus habuit*: & qui modicum, non minorauit, *scilicet collegit, non minus habuit*. *Ita qui multum pecuniæ collegit in præsenti vt Corinthij, non solus habeat*;

---

largitate eorum prouocati sumus, vt rogaremus Titum; vt sicut cœpit prædicatione & admonitione sua, perficiat in vobis gratiam, id est, largitatem istam.

6. AMBROS. (*Sed per aliorum*) Exhortatur vt penuriam patientibus mittant sumptus; & per eorum sollicitudinem, quam reuelent, bonum animum suum ostendant.

7. LANFR. (*Scitis enim gratiam*) Quasi diceret: Propter amorem Christi libenter debetis largiri; quia ipse diues, propter vos pauper factus est.

8. AMBROS. (*Si enim voluntas*) Quoniam Corinthij ad hoc opus prouocantur: hoc eis indicitur; vt non plus tribuant quam possunt: ne plus fortè offerentes coacti, non voluntarij, viderentur sine mercede futuri: quia qui coactus aliquid facit, mercedem non habet.

9. LANFR. (*Secundùm id quod, &c.*) Vel ille dat secundùm quod non habet, qui de quinque solidis, dat quatuor; quod faciendum est illi, qui habet decem libras, vel huiusmodi. Diceret aliquis, non valet si darent secundum quod habeant? Illi enim Macedones, plusquam posset eorum pati facultas, dederunt: ad hoc respondet. Si enim, &c. Quod est, qui vult dare secundum id quod habet; acceptus est Deo, non tantum ille qui vult facere vltra quam habet. Vel ita: voluntas prompta facere vltra quam possit, secundum id quod vult, est accepta, non secundum quod potest.

10. AMBROS. (*Sed ex æqualitate*) Non enim plus exigitur, quam sibi debent retinere: *quia diliges*, inquit, *proximum tuum sicut teipsum*.

11. (*Vestra abundantia*) Id est, Hi qui facultates habent, ministrent sanctorum inopiis; vt iterum illic sancti vbi sunt diuites, & isti inopes, communicent his, quasi vicem rependentes ministerio illorum.

12. (*Vt fiat æqualitas*) Hæc est æqualitas, vt quia isti in hoc tempore ministrant sanctis, * reddant illis vices in futuro. al. * reddantur.

13. (*Qui multum non*) Plus habent sancti in spe futuri sæculi, quam hi qui hoc tempore videntur diuites; & tamen æquabuntur illic vtrique; vt sicut beneficio horum, sanctorum inopia sustentatur; ita beneficio sanctorum diuites fiant hi in futuro sæculo, in quo videntur pauperes.

14. LANFR. (*Qui multum*) Qui multum sæpe collegerat, id est, amplius quam go-

imò alijs impertiat. Ad hoc quod dixit rogauimus Titum. Gratias autem ago Deo, qui dedit eamdem *quam habeo* sollicitudinem pro vobis in corde Titi, quoniam *meam* exhortationem quidem *priùs audiens libenter* suscepit: *& non tantùm audiuit:* sed cum sollicitior esset, suâ voluntate profectus est ad vos. Misimus etiam cum illo fratrem nostrum, *Barnabam*, cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias: non solum autem, *laus est ei in Euangelio, id est, non solùm electus in prædicatione*, sed & ordinatus est ab Ecclesiis, *à fidelibus Ecclesiæ, id est, Apostolis*, comes peregrinationis nostræ, *vt mecum ferat*, in hanc gratiam *collectionis*, quæ ministratur 15. à nobis ad Domini gloriam, *gratiam dico*, & destinatam *ad* voluntatem nostram: 16. 17. deuitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quæ ministratur, *portatur sanctis*, à nobis *vt vacent Deo, in Domini gloriam. Ideo mittimus illos* 18. 19. Prouidemus enim bona non solum coram Deo, *quod est si solus Apostolus pecuniam ferret, non his forsitan crederetur, cum ipse nihil fraudaret*, sed etiam coram hominibus. Misimus autem cum illis & fratrem nostrum *Timothum*, quem probauimus in multis sæpe sollicitum esse: nunc autem multò sollicitiorem, confidentiâ multâ *habitâ* in vos, siue 20. pro Tito, qui est socius meus, & in vos adiutor, siue fratres nostri, Apostoli Ecclesiarum, (*fortè quidam Apostoli bona illorum referendo commendabant illos.*) gloria Christi, *quibus Ecclesiis glorificatur Christus. Quia tales sunt.* 21. Ostensionem ergo, quæ est charitatis vestræ, & nostræ gloriæ pro vobis, *quia charitas eorum gloria est Apostoli*, in illos, *quos mittimus*, ostendite, *charitatiuè recipite illos*, in faciem Ecclesiarum, *vt sitis exemplar.*

CAPVT.

---

morum non abundauit, id est, non plus habuit quam gomorum; & qui modicum scilicet collegerat, id est, minus habuit quam gomorum. In Exodo autem ita habetur: *Nec qui plus collegerat, habuit amplius; nec qui minus parauerat, reperit minus.*

15. (*A nobis ad Domini gloriam*) Ordo. A nobis destinatam, ad Domini gloriam, & ad voluntatem.

16. (*Deuitantes hoc*) Quasi diceret. Ideo misimus fratrem boni testimonij cum Tito; ne quis vituperet nos in hac *Epistola, eleemosyna; dicens nos ex ea aliquid ad nostrum opus retinere.

* Epistola redundat, vel sane inter parenthesin.

17. AMBROS. (*Deuitantes hoc*) Ideo hoc subiecit, ne negligens circa curam sanctorum iudicaretur, si segnius hoc ageret.

18. (*Prouidemus enim bona*) Prouidet bona coram Deo, dum quod iubet Deus circa ministeria sanctorum, fieri docet coram hominibus: quia tales mittit ad hoc opus exhortandum, qui probitate sua non faciant eis scandalum.

19. LANFR. (*Prouidemus enim*) Ideo, inquit, misimus eos, ne ministerium nostrum vituperetur, existimando nos esse fures, postquam viderint tot bonos quibus accommodatur, vel propter hoc mittimus tot, ne dicamur negligere illud mittendo vnum, & existimari esse fur, vel negligere illud: bonum est nos euitare, ne simus causa malæ exstimationis eorum: & hoc est quod dicit; *Prouidemus enim bona, &c.*

17. (*Pro Tito*) Dicit fratrem, quem mittebat multam fiduciam habere in eis, quia Titum & alios Apostolos bene tractauerunt.

21. (*Ostensionem*) In illis, inquit, quos vobis mittimus, ostendite quam charitatem habeatis; & quæ bona sit gloriatio vestra pro nobis.

COMMEN-

CAPVT NONVM.

R*Esponsio. De receptione illorum scripsi vobis, & non de collectione*; Nam de ministerio, quod fit in sanctos, ex abundanti, *superfluum*, est mihi scribere vobis. *Ecce cur.* Scio enim promptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones (*dicens Apostolus Macedones, Achaïam paratam dicit; vt inde Corinthij parati inueniantur*) 1. Quoniam & Achaïa parata est ab anno præterito, & *sic* vestra æmulatio prouocauit plurimos. Misi autem *præfatos* fratres: vt ne quod gloriamur de vobis, *id est, gloriati sumus de vobis apud vos*, euacuetur (*quod esset, si non parassent illud*) in hac parte, *in referenda communione*, vt (quemadmodum dixi) parati sitis: ne cùm *ad vos* venerint Macedones mecum, & inuenerint vos imparatos, 2. erubescamus nos *de hoc quòd gloriati sumus de vobis.* (vt non dicamus vos in hac substantia, *collatione.* (*Quod esset, si non parassent illud*) *Et ne erubescamus vobiscum*, necessarium ergo existimaui rogare fratres, vt præueniant ad vos, 3. & præparent, *parari faciant à vobis*, repromissam benedictionem hanc (*dona pecuniæ*) paratam esse sic, (*datam voluntariè*) quasi benedictionem, non tanquam auaritiam, *non inuitè datam.* Hoc autem dico, *quia auarè non debetis dare; ideò quia:* Qui parcè seminat, *auarè dat*, parcè, *nihil*, & metet: & 4. qui seminat, *hilariter dat*, in benedictionibus, *largitate*, de benedictionibus & metet. *Et propter hoc*, Vnusquisque provt destinauit, *siue multum, siue parum*, in corde suo: *det* non ex tristitia, aut ex necessitate, *id est, coactione, sed hilaritate:* Hilarem enim datorem diligit Deus. *Et ne timeatis deficere.* Potens est autem, *enim*, Deus omnem gratiam, *spiritualem & corporalem*, abundare facere in vobis: (*ne quis diceret, si darem quæ habeo, posteà egerem, subiunxit; potens est Deus omnem gratiam abundare facere: id est, iustificationem, & copiam rerum tribuere*) vt in omnibus semper omnem sufficientiam *corporis, & animæ* habentes, abundetis in omne opus bonum, sicut scriptum est: *in Psalmo* 111. Dispersit, dedit pauperibus: 5. iustitia eius manet in sæculum sæculi. *Descriptio pro descripto.* 6. Qui autem administrat semen *quod det* seminanti, *danti*: & panem, *copiam rerum*, ad manducandum, *dato illo*, *vobis* præstabit: 7. &, *vt aliis*

COMMENTARIVS IN CAPVT IX.

1. AMBROS. (*Quoniam Achaïa parata*) Post Macedonas, Achaïam dicit paratam. Deinde vt Corinthij fiant parati.

2. LANFR. (*Erubescamus vos*) Si imparati, inquit, fueritis, nos verecundiam habebimus in hac substantia, id est, eleemosyna, vos forsitan non habebitis.

3. (*Et præparent*) Ordo. Vt præparent benedictionem hanc repromissam paratam esse, sic quasi benedictionem, non quasi auaritiam. Promiserant enim Apostolo, quòd ita præpararēt eleemosynam, * benedictio non auaritia.

Forē, * be-

4. AMBROS. (*Qui seminat in benedictionibus*) Hic in benedictionibus seminat, qui bona voluntate spe futuræ retributionis hoc agit. nedictione non auaritia.

5. (*Iustitia eius manet*) Iustus est qui sibi soli non detinet, quod sit omnibus datum.

6. LANFR. (*Qui autem administrat*) Id est, Qui dat vobis vnde eleemosynam faciatis; dabit vnde post datam eleemosynam vos sustentare possitis. Nec propter hoc tamen remanebit, quando quidem semen multiplicet, & fruges crescere faciat.

7. AMBROS. (*Et multiplicabit*) Danti ad-

subministrare possitis, multiplicabit semen vestrum: & augebit (*Repetitio*) incrementa frugum iustitiæ vestræ: *bona opera, quibus iustificemini*: vt in omnibus (*Repetitio*) locupletati abundetis in omnem simplicitatem, quę operatur per nos gratiarum actionem Deo, *id est, ministerium nostrum, operante simplicitate vestra, operatur gratiarum actionem Deo.* Quoniam (*gratiarum actionem exponit*) ministerium, *id est, administratio dationis*, huius officij, *simplicitatis vestræ*, 8. non solùm supplet ea quæ desunt sanctis, *est supplementum inopiæ sanctorum*, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino, *id est, propter hoc quod inopiam sanctorum suppletis, gratias agunt Deo multi*, per probationem, *propter laudationem*, ministerij huius, *id est, nostræ operationis, & vestræ largitatis* (glorificantes) *per multos dico*) Deum 9. in obedientia, *propter obedientiam quam habetis in Euangelio per prædicationem nostram*, confessionis vestræ, *ad confitendum, vel ad Dei laudem, vel ad confitenda peccata vestra*, in Euangelium Christi, *scilicet abundat*, & simplicitate, *largitate*, communicationis vestræ in illos, & in omnes *abundat*, & in ipsorum obsecratione *facta* pro vobis, *ipsorum dico*, desiderantium, *diligentium*, vos propter eminentem gratiam Dei in vobis. *vnde* Gratias ago, *referrimus*, Deo super inenarrabili, *id est, quod debet enarrari, vel enarrabili* dono eius.

---

dit, vt eo amplius habeat vnde largiri.

8. Lanfr. (*Non solùm supplet ea*) Quatuor dicit fieri per administrationem huius officij, id est, beneficij. Sanctis enim qui sunt Ierosolymis necessaria exinde ministrantur, & per multos alios probantes hoc ministerium, gratiæ Deo referantur: & multi exemplo Corinthiorum prouocati, & illis sanctis qui sunt Ierosolymis, & multis aliis plurima largiuntur; vt & ipsos Corinthios videant, propter eminentem gratiam, quam habent, sedulo eos deprecantur.

9. (*In obedientiam*) Id est. Quia dum Euangelium Christi vobis prædicaret, statim obedientes fuistis ad confitendum Christum.

CAPVT DECIMVM.

Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem & modestiam Christi, (*contra eos agit, qui dicebant eum præsentem humiliter loqui; absentem verò minari; obsecrando per eam virtutem, quæ inter eos habere desiderat.*) qui in facie quidem, *in præsentia vestra*, humilis sum (*ironia*) inter vos; absens autem confido in vobis, *confidenter criminor.* Rogo autem vos, *scilicet vt ita viuatis*, ne præsens 1. audeam 2. per eam confidentiam, *id est, fiduciam, scilicet veritatis*, qua *à vobis* existimor *absens* audere in quosdam: qui arbitrantur nos tanquam secundùm carnem ambulemus, *id est, carnalia nos diligamus.* In carne enim ambulantes *sumus, id est, in carne existimus* (*non est hoc in malam partem*) non secundùm carnem militamus, *id est, carnalia non diligimus.* 3. 4. Nam arma (*arma ideo dicit, quia repugnat*

COMMENTARIVS IN CAPVT X.

1. Lanfr. (*Audeam*) Ordo. Audeam in quosdam; id est, aliquid molestiæ inferam quibusdam vestrûm.

2. Ambros. (*Per eam confidentiam*) Confidentia itaque fiduciam seueritatis significauit; quam in Epistola tantum habere putabatur; & ideo commonet, ne eadem seueritate præsens vtatur, sicut non sperabant.

3. (*Nam arma militia*) Arma ideo di-

vitiis] militiæ nostræ non carnalia sunt: sed potentia Deo, *per Deum* (*metaphoricè loquitur*) *contra munitiones, id est, sententias philosophorum iniquorum.* 5. Ad destructionem munitionum, (*aërearum potestatum, militamus*) 6. consilia *contra Deum* destruentes, & omnem altitudinem, *superbiam*, extollentem se aduersus scientiam Dei, & 7. in captiuitatem redigentes, *id est, subtrahimus diabolo* omnem *prædestinatorum* 8. intellectum, *intelligentem*, 8. in obsequium Christi, *ad obsequium Christi redigentes*, & in promptu, *statim*, habentes, *id est, parati sumus*, vlcisci, *punire*, omnem inobedientiam, *inobedientem*, cum impleta fuerit vestra obedientia, *id est, cum pars nostri obediens fuerit, vel perlatâ collatione vestrâ ad sanctos Hierusalem. Obedientia vestra, id est, mihi magis, quàm pseudo debetis obedire; & ab aliis cauere.* 9. Quæ secundùm faciem sunt, videte, *eos qui in facie gloriantur, id est, pseudo, vitate.* Si quis *pseudo* confidit sibi Christi *Apostolum* se esse, (*contra eos, qui se Apostolo præferebant, quia Christi se esse dicebant. Et Apostolus: non ideò, inquit, sunt maiores, quia ego sum Christi*) hoc cogitet iterum apud se: quia sicut ipse Christi est, ita & nos. 10. *& non ideò maiores.* Nam & si amplius *quàm Christi me esse* aliquid gloriatus fuero, *scilicet*, de potestate nostra, (*de apostolatu nostro*) quam dedit nobis Dominus in ædificationem, & non in destructionem vestram: 11. non (*effectus pro causa*) erubescam, *id est, verum dicam.* Vt autem 12. 13. non existimer tamquam terrere vos per Epistolas, *non existimer ego à vobis, quod velim tantùm terrere vos, comminando vos per Epistolas:* (*per parenthesim vsque, Hoc cogitet*) quoniam quidem Epistolæ *nostræ*, inquiunt, graues sunt, *ad intelligendum*, & fortes, *ad exequendum:* præsentia autem corporis *mei* infirma, & sermo *meus* contemptibilis: hoc cogitet, qui eiusmodi est, *qui hoc dicit*, quia quales sumus verbo per Epistolas absentes, *comminantes*, tales *erimus* & præsentes in facto, *id est, sicut in Epistolis nos facturos comminamur, si*

---

cit quia repugnant vitiis.

4. LANFR. (*Arma militiæ*) Arma militiæ Christianæ sunt virtutes, quæ potentes sunt auxilio Dei, vt destruant munita diuersis calliditatibus consilia aduersariorum, siue hominum, seu dæmonum.

5. AMBROS. (*Ad destructionem*) Arma spiritualia fides est incorruptę prædicationis, per quam vincit munitiones, id est, principes & potestates nequitiæ, quæ se extollunt & armant in fidelium animos ad contradicendum Christo.

6. LANFR. (*Consilia destruentes*) Superiori sententiæ coniungitur, non secundùm carnem militamus.

7. AMBROS. (*In captiuitatem*) Captiuat intellectum, dum contradicentem rationem vincit; & ad fidem Christi humilem & mansuetum inducit.

8. LANFRANCVS. (*In obsequium*) In pro contra intelligi potest, vt sit sensus. Captiuantem intellectum ad obsequium Christi; vel intellectum, qui est contrà obsequium Christi. Id est, diligenter considerate opera eorum qui in conspectu vestro tantum bona agunt, ne forte vos seducant.

9. AMBROS. (*Quæ secundùm faciem*) Nũc vult eos quæ palam sunt considerare, id est, ea quæ dicturus est, quia aperta sunt, diiudicare.

10. LANFR. (*Nam et si amplius*) Quasi diceret: possem dicere Apostoli sumus, & plus nobis obedire debetis.

11. (*Non erubescam*) Merito erubesceret, si se Apostolum diceret, & non esset.

12. AMBROS. (*Non existimer*) Ipse potest videri terrere per Epistolam; * quia neque auctoritatis alicuius est, neque præsens fiduciam habeat arguendi. al.* qui.

13. LANFR. (*Non existimer*) Hoc dicit occasione illius sententiæ, quam superiùs dixit, parati vlcisci omnem inobedientiam: vt, inquit, non existimer à vobis tamquam terrere, quod minor implere; sciatis quod minor dictis implebo factis.

venientes ad vos nisi correpti, actu ipso exequemur. 14. Non enim audemus (*Remotio*) inserere, aut comparare nos quibusdam, *pseudo*, qui seipsos commendant, *non metientes se, sed vltra quam sint iactantes*: 15. sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes *sumus*, & comparantes nosmetipsos nobis. 16. Nos autem non in immensum, *id est, non vltra vires*, gloriabimur, *id est, inde tantum gloriamur, quod prædicatione nostra vos conuertimus*, sed 17. secundùm (*pro authoritate posuit*) mensuram regulæ [*regiminis*) qua mensus est nobis Deus, *scilicet gloriamur, secundum* mensuram *dico* 18. pertingendi *prædicando* vsque ad vos. Non enim 19. quasi non pertingentes ad vos, *vltra vos*, superextendimus nos: vsque ad vos enim peruenimus in Euangelio, *prædicatione*, Christi. Non in immensum gloriantes (*dicendo nos prædicasse, quibus non prædicauimus*) in alienis laboribus, *in aliorum prædicatione*: spem autem habentes, *habemus*, *crescentis* fidei vestræ, *vt crescat fides vestra*, 20. in vobis magnificari, *id est, quod in vobis magnificabor*, 21. secundùm regulã nostram 22. in abundantiam, *in spe habens abundantiam*; *id est, spem habemus, quia etiam alijs præter vos prędicabimus*, 23. etiam in illa *loca*, quæ vltrà vos sunt, euangelizare, 24.25. non (*Remotio*) in aliena regula, *in aliorum prædicatione*, in iis quæ præparata sunt, *prædicata ab alijs*, gloriari, *& hoc ideò, quia gloriatur, &c. vel & ita gloriari, vt qui gloriatur, &c.* Qui autem gloriatur, in Domino glorietur, *non in se, vel in alio.* 26. Non enim qui seipsum commendat, 27. ille probatus est: sed quem Deus commendat, *illos gloriantes.*

---

14. (*Non enim audemus*) Inserit & comparem se facit aliquibus, qui opera eorum imitantur. Non, inquit, volumus imitari eos, qui seipsos commendantes adulantur vobis: sed bona vestra laudamus; mala punimus. Quales verbo, tales & facto.

15 (*Sed ipsi in nobis*) Metientes sumus nosmetipsos; id est, conscientiis nostris comparantes nosmetipsos nobis; id est, nostris operibus, viribus: ne plus, vel aliud dicamus; vel conemur quæ facere possimus, vel debeamus.

16. (*Nos autem in immensum*) In tantum, inquit, gloriabimur, vt vestros esse Apostolos nos dicamus: hæc est enim mensura gloriæ nostræ, quam mensus est nobis Deus.

17. (*Secundùm mensuram regulæ*) Exponit quomodo intelligendum sit quod superiùs dixit: in immensum gloriabimur.

18. (*Pertingendi vsque ad vos*) Mensura nostræ prædicationis pertingit vsque ad vos; id est per mensuram prædicamus, quia inuasionem non facimus. Et hoc est quod dicit: *non enim, &c.*

19. (*Quasi non pertingentes*) Si alij ante hunc Apostolum in prædicatione Corinthiorum laborassent, & iste se eorum Apostolum vocasset immensum, id est, vltrà modum gloriari videtur.

20. AMBROS. (*In vobis magnificari*) Magnificari se credit apud Deum, si augeantur in fide auditores illius.

21. LANFR. [*Secundũ regulam*] Regulam hîc vocat regimen, secundùm hoc, inquit, quod vos regimus, à vobis, idest, per vos à Deo magnificamur.

22. (*In abundantiã*) In abundantia autem dicit, vel quia hęc prædicatio super prædicationem Apostolorum abundauit; vel quia in ea erat abundantia donorum Dei.

23. (*Etiam in illa quæ vltra*) Spem hanc, inquit, habemus euangelizandi fidẽ Christi, nulla loca quæ vltra nos sunt.

24. (*Non in aliena regula*) Non, inquit, spem habemus gloriari in aliena regula, in his videlicet locis quæ præparata, id est, euangelizata ab ipsis Apostolis.

25. AMBROS. (*Non in aliena regula*) Non audet in hos qui aliis prædicantibus crediderunt; nec in alienis laboribus videtur gloriari: Sed per hoc nititur vt eis prædicaret, quibus non erat *, vt gloriam suo labore adquirat: gloriam autem Domino dandam significat, dicens: *Qui gloriatur in Domino glorietur.* Sup. * annuntiatum Euangel.

26. (*Non enim qui seipsum commendat*) Verum est, quia illum Dominus commendat: & ille probatus est, quem dignum habet, ac mittit vt prædicet donum eius. Quem autem non mittit, non illum commendat. Ipse autem se commendat, quia * non missus prædicat. al. * qui.

27. LANFR. (*Ille probatus est*) Non in alienis; sed in Domino volumus gloriari: quia omnis qui gloriatur in Domino, debet gloriari: quia non in se nec in alio: in se vel in alio non, quia qui sic agit non probatur à Deo.

CAPVT VNDECIMVM.

1. VTinam sustineretis modicum quid insipientiæ, *iactantiæ*, meæ;
2. sed & supportate me, *dixi vtinam optatiuè, sed nunc præcipiens dico supportate, quod debetis facere,* 3. 4. æmulor enim vos Dei æmulatione, *quia diligo vos, vel si conturbo vos, bono animo facio, vt vos exhibeatis castos, id est, incorruptos Christo, cui vos despondi.* 5. 6. Despondi enim vos vni viro virginem (*virgines vult eos esse in fide*) castam, *non colentem idola*, exhibere Christo. *Sed tamen* 7. Timeo autem, ne sicut serpens Heuam seduxit astutia sua, ita corrumpantur *pseudo* sensus vestri, & excidant à simplicitate, *benignitate*, quæ est in Christo. *vel in ijs quæ sunt Christi. Quod pati non debetis.* 8. 9. Nam si iis qui venit, alium *maiorem* Christum prædicat, quem non prędicauimus, aut alium *maiorem* Spiritum accipitis, quem non accepistis; aut aliud *dignius* Euangelium, quod non recepistis: rectè pateremini. Existimo enim nihil me minùs fecisse 10. à magnis Apostolis, *Petro*,

COMMENTARIVS IN CAPVT XI.

1. LANFR. (*Vtinam sustineretis*) Vtinam, inquit, sustinere velletis, id est, audire quomodo me commendo, quod videtur insipientia. Etsi ego refero vos debetis audire: & subditur; Æmulor enim vos, &c.

2. AMBROS. (*Vtinam sustineretis*) Incipiens se laudare, insipientem se dicit; quia scriptum est: *Non laudent te labia tua, sed proximi tui.*

3. (*Æmulor enim vos*) Quæ locutus est, amore eorum se dicturum ostendit, vt non magis ad laudem eius proficiat; sed ad horum profectum, vt discant quemadmodum parenti suo in Euangelio faueant.

4. LANFR. (*Æmulor enim vos*) Æmulatio est motus mentis propter alienum statum. Rogat ergo vt patienter ferant reprehensionem suam: quia ipse circa opera eorum mouetur eo motu qui secundùm Deum est. Est enim in aliis motus, qui inuidia dicitur.

Lib. 83. qu qu 59. t. 4. 5. AVGVST. (*Despondi enim vos*) Nunc desponsata Ecclesia est; & virgo est, ad nuptias perducenda: Id est, cum se continet à corruptione sæculari. Illo autem tempore nubet, quo vniuersa mortalitate

al. * in eo pereunte. * prætereunte, immortali coniunctione fruetur.

6. LANFR. (*Despondi enim vos*) Causa cur eos æmuletur; quia videlicet annulo fidei desponsauit eos vni viro, scilicet, Christo; vt exhibeant seipsos castam virginem sibi.

7. AMBROS. (*Timeo autem*) Ostendit qua causa cogitur vera de se protestari; non vt se laudet, sed vt eos deformet, qui sub nomine Christi contra Christum prædicant. Hoc enim agit, ne audiantur seductores, quos diabolo comparat propter astutiam.

8. (*Nam si is qui venit*) Loquitur hoc loco de veris prædicatoribus; quia plebs Corinthiorum variis erroribus fluctuabat. Nam alij pseudo-apostolis; alii Apostolis fauebant, qui cum Domino fuerant, de quibus Apostolus ait: si potior Christus ab his vobis prædicatus fuisset, aut potior spiritus datus, rectè nobis eos præponeretis.

9. LANFR. (*Nam si is qui venit*) Si is, inquit, prædicator qui venit, & à Deo non mittitur, aliam fidem prædicaret vobis, & per eam fidem alium spiritum acciperetis; vtcumque tolerabile esset, si eius damnationem pateremini; possetis enim dicere; prædicatio eius melior est quam Pauli: nunc vero, cum eamdem fidem prędicant, & ex sua parte plura respuenda addant, pati non debetis: & hîc incipit exponere illud: Modicum insipientiæ; de quo superius dixit.

10. (*A magnis Apostolis*) A magnis, quantò magis ab his qui nihil sunt? *Imperitus*,

Barnaba, & cæteris. 11. Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia: *Id est, scienter egi.* 12. In omnibus autem manifestati sumus vobis. Aut 13. numquid peccatum feci, me ipsum humilians, vt vos *in fide* exaltemini? Quoniam gratis Euangelium Dei euangelizaui vobis? Alias Ecclesias expoliaui accipiens stipendium ad ministerium vestrum, *id est, prædicationem vestram.* Et cum essem apud vos & egerem; nulli, *aliquid rogando*, onerosus fui: 14. nam quod mihi deerat, suppleuerunt fratres, qui venerunt à Macedoniâ: & in omnibus sine onere me vobis seruaui, & seruabo *ne putarent quod amodò aliquid vellet sumere. Iusiurandum.* Est veritas Christi in me, quoniam hæc *non accipiendi* 15. gloriatio non infringetur in regionibus Achaïæ. *Dicebatur enim timore non valendi conuertere, non dilectione abstinere.* Quare *non infringetur?* Quia non diligo vos? Deus scit *quia vos diligo.* Quod autē facio, *id est, non accipio*, & faciā: *scilicet ideo facio*, vt amputem occasionem *gloriandi* eorum, *pseudo*, qui volunt occasionem, (*gloriandi in eo, quod nihil prædicando accipiunt*) vt 16. 17. in quo gloriantur, inueniantur sicut & nos. *Responsio.* 18. Nam eiusmodi pseudo-apostoli sunt operarij subdoli, transfigurantes se in Apostolos Christi. Et non mirum, *si ministri hoc faciunt:* ipse enim Sathanas transfigurat se in Angelum lucis. Non est ergo (*conclusio à simili*) magnum, si ministri eius transfigurentur, velut ministri iustitiæ: quorum finis erit secundùm opera ipsorum, *id est, malus.* 19. 20. 21. Iterum dico, (ne quis me putet insipientem esse: 22. alioquin, *si glorier*, velut insipientem accipite me, (*ac si dicat si vultis me insipientem puta-*

---

vel humilitatis causa hoc dicit; vel vt quidam dicunt, impeditæ fuerit linguæ; scientiam enim causam fuisse dicit quòd tanta operatus sit.

11. Ambros. (*Nam & si imperitus*) Hoc non ad Apostolos pertinet; sed hos tangit, quos præferebant Corinthij, causa accurati sermonis; cum in religione vis sermonis necessaria sit, non sonus dulcis.

12. Lanfr. (*In omnibus, &c.*) Omnibus vobis manifestus sum, quod in omnibus licet imperitus sermone, scienter me habui, quia non peccaui in hoc quod me humiliaui; vel quod gratis prædicaui, id est, non capiens à vobis sumptus, dum prædicarem; Et hoc probat, nam ab aliis, inquit, Ecclesiis tantum capiebam stipendium, dum vobis prædicarem.

13. Ambros. (*Nunquid peccatum*) Seipsum humiliat, cum id quod sibi debebatur non exegit.

14. Lanfr. (*Nam quod mihi deerat*) Quasi aliquis diceret. Vnde ergo viuebas?

15 Ambros. (*Hæc glorificatio non infringetur*) Gloria est à licitis abstinere, maximè ad aliorum salutem.

16. (*In quo gloriantur*) Gloria pseudo-apostolorum in pecuniis erat accipiendis: ideo Apostolus hoc refutauit, ne illis similis videretur; quia nisi hoc ab Apostolo fuisset vitatum, maior occasio illis fuisset data accipiendi.

17. Lanfr. (*In quo gloriantur*) Ideo, inquit, non accipio, vt in quo gloriantur, id est, in accipiendo, inueniantur nobis similes: cum nos quoque nihil capiamus. Vel ideo non accipio, quia quidam prædicatorum sine stipendio prædicabant mendacium, vt religiosi viderentur, & se nobis præferre possint.

18. (*Nam eiusmodi pseudo-apostoli*) Reddit causam, cur quidam illorum sine stipendiis prædicarent. Per hoc, inquit, transfigurant se in Apostolos, lucis seu Christi.

19. Ambros. (*Iterum dico*) Semper proponit, quod postea multis prosequatur.

20. Lanfr. (*Iterum dico*) Superius dixit, *Vtinam sustineretis modicum quid insipientia mea*, scilicet commendationem sui; quæ indiscretè facta insipientia dicitur. Iterum dicit, ne quis putet eum insipientem; cum hoc non pro se, sed ad illorum ædificationem faciat: alioquin si volunt, putent, dum ipse glorietur; tamen ad ædificationem.

21. (*Iterum dico*) Item, inquit, & sæpe narro vitia illorum; ne quis audiens me redarguere illos, putet insipientem.

22. (*Alioquin velut*) Concessio aduersæ

te, ego tamen gloriabor) 23. vt & ego modicum quid glorier (*modicum hoc dicit, quod in verbis non sensu est*) 24. quod loquor, *me gloriando*, non loquor secundùm Deum, sed quasi 25. in insipientia 26. in hac substantia gloriæ. *Causa cur glorietur.* Quoniam multi *pseudo* gloriantur secundùm carnem: & ego *non secundùm carnem* gloriabor. 27. *quod ferre debetis:* Libenter enim suffertis insipientes: cum sitis ipsi sapientes. *Vel verè, vel ironicè.* Sustinetis enim (*quia hunc & hunc sustinetis*) si quis vos in seruitutem redigit *docens vos iudaïzare, vel supponens vos suos seruitio*; 28. si quis deuorat, *vestra accipit*, 29. 30. si quis accipit, *decipit adulando* (*accipere est dolo capere*) si quis extollitur, *iactando*, 31. 32. 33. si quis in faciem vos cædit (*in faciem cæditur in cuius os iniuria irrogatur*) *vel corporaliter.* 34. Secundùm ignobilitatem dico, (*si quis extollitur, &c.*) quasi nos infirmi, *non habentes quibus gloriemur*, fuerimus (*cum potentiores simus ea facere quæ faciunt*) in hac parte *gloriandi. Ostendit se habere, quibus glorietur.* In *eo* quo quis *pseudo* audet *gloriari* (in insipientia dico) audeo & ego: Hebræi sunt, & ego: Israëlitæ sunt, & ego: semen Abrahæ sunt, & ego: ministri Christi sunt, (vt minùs sapiens dico) (*in hoc quod plus dico, minus sapiens fio*) plus ego: (*& plus etiam ego minister Christi: & hoc probat, quia in hoc, & in hoc*) in laboribus plurimis, in carceribus abundantiùs, in plagis suprà modum, in mortibus frequenter. A Iudæis 35. quinquies, quadragenas *percussiones* vna minùs, accepi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, *insecutus lapidibus*, ter naufragium (*volentibus Iudæis demergere*) feci, *pertuli*, 36. nocte & die (*dum duceretur Romam*) in profundo maris fui, *appellato Cæsare,*

---

partis, quę tunc competenter fit, quando concedenti non est nocitura.

23. AMBROS. (*Vt ego modicum*) Modicum dicit; quia in verbis non in sensu est.

24. (*Quod loquor*) Secundùm Deum non loquitur; quia ad carnis tumorem hęc pertinent; nec de inflatione apud Deum surgit gloria; quia apud Deum humilitas gloriosa est.

25. LANFR. (*In insipientia*) Insipientia esset, si sponte gloriaretur; sed quia coactus, quasi in insipientia dicit.

26. (*In hac substantia*) Id est, in hoc genere gloriæ, quæ fit secundùm insipientiam.

27. (*Libenter enim*) Causa cur contra fallacium prædicatorum gloriam velit gloriari: quia videlicet Corinthij libenter ferebant insipientiam illorum, cum quidam ipsorum in verbo Dei sapientes essent.

28. AMBROS. (*Si quis deuorat*) Contenti erant deuorari res suas à falsis Doctoribus.

29. LANFR. (*Si quis vos in seruitutem*) Id est, carnales obseruantias legis, quæ seruili timore impleri faciebat dicens: Si quis hoc, vel illud fecerit, morte moriatur.

30. AMBROS. (*Si quis vos in seruitutem*) Redigebantur in seruitutem per stultitiam, vt famularentur pseudo-apostolis.

31. (*Si quis in faciem*) In faciem cæditur in cuius os iniuria irrogatur. Nunc hos significat, qui eo quod essent ex genere Abrahæ, obtrectabant eis, quod essent incircumcisi; vnde sequitur; *secundùm ignobilitatem dico.*

32. AVGVST. (*Si quis in faciem*) Quid sit in faciem cædi: hoc est contemni & despici. Quod quidem non ideo dicit Apostolus, vt illos non sustinerent; sed vt se magis qui eos sic diligeret, vt seipsum pro eis vellet impendi. Lib. 1. de Sermone Domini in mõte. c. 19. tom. 4.

33. LANFR. (*Si quis in faciem*) In faciem cædere est, præterita mala ad memoriam reuocare.

34. (*Secundùm ignobilitatem*) Viriliter, inquit, dico quasi impotentes (vel intentiores) fuerimus, id est, facere; magnificentius enim possem dicere: quasi nos potentiores non fuerimus, quæ faciunt, facere.

35. (*A Iudæis quinquies*) Quinquies verberatus fuit, & in vnaquaque percussione corrigiâ nodatâ quadraginta percussiones sustinuit, vnâ minus, quaque vice. Vel quadragena vocatur ipsum flagellum quadraginta corrigiis confectum, cum quo quinquies se dicit percussum, corrigia omni vice retenta; sic enim lex misericor-

in itineribus sæpè, *multa pertuli*, periculis fluminum *subiacui*, periculis latronum, periculis ex genere, *Iudæis*, periculis ex Gentibus, *Paganis*, periculis *subiacui* in ciuitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus, *me prodere volentibus*: in labore, *corporis sui*, & ærumnâ *famis*, in vigiliis multis, in fame, & siti, in ieiuniis multis, in frigore, & nuditate: præter illa, quę extrinsecùs sunt, *præter cætera quæ passus sum in carne*, instantia mea (*studium, vel incursus mentis*] quotidiana *fuit*, sollicitudo omnium Ecclesiarum. *Per parenthesim.* 37. Quis infirmatur, & ego non infirmor? *condolendo.* Quis scandalizatur, & ego, non vror? Si gloriari oportet: *Si cogas me gloriari ampliùs*, quæ infirmitatis meæ sunt *vera dicam, quæ infirmitas* mea passa est, nihil confingens, gloriabor. *Iusiurandum per parenthesim.* Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in sæcula, scit quod non mentior, *in his quæ sequuntur.* Damasci præpositus gentis Aretæ regis, custodiebat ciuitatem Damascenorum, vt me comprehenderet: & per fenestram in sportâ dimissus sum, per murum, & sic effugi manus eius.

---

diter fieri præcipiebat.

36. AMBROS. (*Nocte & die*) Hoc factum est, cùm missus esset Romam, quia appellasset Cæsarem, sic scriptum est in alio loco: Ita vt* desperaremus nos etiã viuere. al. *tæderet 2. Cor. 1.

37 LANFR. (*Quis infirmatur*) Hoc & alterum quod sequitur, interea computanda sunt, * quia extrinsecùs ponuntur. f. * quæ.

CAPVT DVODECIMVM.

SI *amplius* gloriari oportet *coactione vestra* (non expedit quidem, *scilicet gloriari*:] veniam autem 1. ad visiones, & reuelationes Domini. *De se quidem agit coactione.* Scio hominem in Christo, *Christianum*, ante annos quatuordecim, *iam præteritos*, (siue in, *cum*, corpore, siue extra corpus, *in exstasi*, nescio: *sed* Deus scit) 2. raptum huiusmodi *Christianum* vsque ad tertium cælum. Et scio (*bis se motum dicit*) huiusmodi *fidelem* hominem, (siue in corpore, siue extrà corpus nescio: *sed* Deus scit) quoniam raptus est in paradisum: & audiuit arcana verba, quæ non licet homini, *vel sibi, vel visionibus, vel alicui auditori*, loqui. 3. Pro huiusmodi gloriabor: pro me autem, *id est, pro mea virtute, quæ nihil est*, nihil IV. gloriabor,

---

COMMENTARIVS IN CAPVT XII.

1. LANFR. [*Ad visiones & reuelationes*) Si hæc non sufficiunt ad gloriationem maiora subiungam: quod non est, id est, quod stultum est; ideoque tacet sui nomen, dicitque; simpliciter se scire hominem cui hæc facta sunt, & sic remouet sponte gloriari; & si gloriatur pro huiusmodi, id est, secundùm quod homo ipse habet has visiones à Deo, & non à se: pro se autem licet glorietur, secundùm ea quę patitur, gloriatur.

2. AMBROS. (*Raptum huiusmodi*) Significat supra firmamentum, in tertium numero cęlum de spiritualibus cælis raptum semetipsum.

3. (*Pro eiusmodi*) Pro huiusmodi homine; id est, tam dignus est Deo, vt hoc experiretur, gloriari se dicit: & non vult apertè dicere; quia de se loquitur, ne laudare se videatur.

IV. AMBROS. (*Nisi in infirmitatibus*) In infirmitatibus, inquit, gloriabor. Exponere enim pressuras passionum, & infirmitates angustiarum, non videtur gloriosum,

gloriabor, nisi in infirmitatibus meis. *Potes tu gloriari in infirmitatibus?* 4. *Responsio.* Nam, & si voluero gloriari, non ero *prorsus* insipiens: *ecce cur:* veritatem enim dicam: *possem quidem gloriari secundùm visiones, sed* parco autem, 5. ne quis me existimet *dicere* supra id quod videt in me, *id est, tam vilem personam, vel tam incompositè loquentem, in cælum numquam esse raptam,* aut aliquid audit ex me. *Hæc mihi à Domino collata sunt.* 6. Et ne magnitudo reuelationum, *magnæ reuelationes,* extollat, *extollant,* me, *superbire faciant,* datus est mihi *à Domino* stimulus carnis meæ, *vel infirmitas capitis, vel stimulus ventris, vel tribulationes,* 7. Angelus Sathanæ, qui me colaphizet. Propter quod (*colaphizare*) ter Dominum rogaui; vt *stimulus ille* discederet à me: & dixit mihi *Dominus,* 8. 9. sufficit tibi gratia mea, 10. nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur, *vt virtus perficiatur,* gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi. Propter quod, *vt perficiatur virtus, vel habitet,* placeo mihi in infirmitatibus meis, *id est, placent mihi hæ infirmitates,* in contumeliis, in necessitatibus *rei familiaris,* in persecutionibus, in angustiis *carcerum,* pro Christo *illatis mihi:* 11. cum enim infirmor, tunc potens sum, *infirmitas est mihi potentia, & perfectio.* Factus sum insipiens *gloriando,* (*iterum remouet, quod non sponte gloriatur, cum ideò se stultum, & coactum se dicit*) vos *commendare* me coëgistis. Ego enim à vobis debui commendari: 12. nihil enim (*reddit causam*) minus fui ab iis, (*à bonis Apostolis, qui pretiosissimi vindicabantur, & multùm esse supra eum*) qui sunt suprà modum Apostoli: *quantùm ad opinionem quorumdam:* 13. tametsi nihil sum, *illi quidem multùm, ego nihil, vt quibusdam videtur:* signa tamen Apostolatus mei, *indicia quæ ad Apostolum pertinent,* facta sunt super vos, *quibus debueram commendari,* in omni patientiâ, in signis, *in præsenti,* & prodigiis, *in futuro,* & virtuti-

---

sum, sed flebile. Idcirco se in his gloriari dicit.

4. Lanfr. (*Nam si voluero gloriari*) Non gloriabor nisi pro his quæ Deus concessit posse, & nisi factis: & hoc est quod dicit, *Nam & si voluero gloriari, non ero insipiens:* Insipiens aliquis de suis gloriatur; alius de fictis; sed de fictis non gloriabor: veritatem enim dicam.

5. Ambros. (*Ne quis me existimet*) Ne quis me existimet, inquit, vltrà gloriam meam tendere quàm limes meritorum admittit.

6. (*Et ne magnitudo*) Hoc remedium datum est Apostolo, vt iniuriis pressus, animo non posset extolli, magnitudine reuelationum, ne otiosum pectus rei esse haberet in his quæ viderat, extolli.

Expos. Ps. ... 7. Avgvst. (*Angelus Sathanæ*) Ne extolleretur tamquam iuuenis, colaphizatur tamquam puer: & à quo? Ab angelo Sathanæ. Quid est hoc? Dolore quodam corporis trahitur, exagitatur vehementer. Dolores autem corporum plerumque immittuntur ab angelis Sathanæ: sed hoc non possunt nisi permissi. Nam & sanctus Iob sic probatus est.

8. Ambros. (*Sufficit tibi*) Responsum sibi dicit, vt sufficeret sibi gratia Dei; quia vires tolerandi addebantur; vnde gloriandum subiungit, quando iniuriis humiliatur: à Christo autem virtus tolerandi adhibetur.

9. Lanfr. (*Sufficit tibi gratia mea*) Id est, sufficere tibi debet gratia mea, id est, hæc infirmitas, quæ ideo tibi do, vt virtus tua probetur, & ita coroneris; omnis enim virtus per infirmitatem probatur.

10. (*Nam virtus in infirmitate*) Perfectam virtutem dicit esse, quæ habet infirmitatem contrariam, cum qua legitimè certet, vt postea coronetur.

11. Ambros. (*Cum enim infirmor*) Verum dicit; quia tunc vincit Christianus, cum perdere putatur: & tunc perdit perfidia, cum se vicisse gratulatur.

12. (*Nihil enim minus*) Supra modum dicit, sicut quibusdam videbatur. Nam & hoc erant, quod & Apostolus Paulus.

13. Lanfr. (*Tametsi nihil sum*) Quamuis secundùm quorumdam stultorum opinionem, nihil sum; ea tamen feci super vos, quæ solent Apostolum designare. Omnem patientiam inter vos habui; si-

bus, *miraculis.* 14. 15. Quid est enim quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis, nisi quod ego ipse non grauaui vos, *vestra accipiendo?* 16. Donate (*ironicè*) mihi hanc iniuriam, *quia vestra non accepi.* 17. Ecce, tertiò hoc paratus sum venire ad vos, & 18. non ero grauis vobis, *vestra accipiendo.* Non enim (*causa*) quæro quæ vestra sunt, sed vos *tantùm.* 19. Nec enim debent filij parentibus thesaurizare, *quia pater vester sum; Patres autem bona filiorum quærere non debent, nisi vt eos ædificent:* sed parentes filiis. 20. Ego autem *non quæram vestra, sed* libentissimè impendam *mea vobis,* & superimpendar *ego* ipse pro animabus vestris *saluandis:* licet plus vos diligens, minus diligar, *quantò magis vos diligo, tantò minus à vobis, quàm ab aliis Ecclesiis. Responsio.* Sed esto, ego vos non grauaui, *scilicet per me:* sed cum essem astutus, dolo vos cœpi, *per meos.* 21. Numquid per aliquem eorum, 22. quos misi ad vos, circumueni vos? *non, & hoc à partibus.* Rogaui Titum, & misi cum illo fratrem *Barnabam.* Numquid Titus vos circumuenit? *Non.* Nonne eodem spiritu, *eadem voluntate, quod non faciunt deceptores,* ambulauimus? nonne iisdem vestigiis? *operibus.* Olim putatis quod excusemus nos apud vos? *de hoc quod iam deceperimus vos, capiendo vestra, vel de aliquo crimine.* Coram, *teste* Deo, in Christo, *id est, in veritate,* loquimur: omnia autem, charissimi, *quæ facimus, id est, quod vestra non accepimus, & alia,* propter ædificationem vestram. 23. Timeo enim, ne fortè cùm venero, non quales, *correptos,* volo, inueniam vos: & ego inueniar à vobis, qualem non vultis, *asperum, non parcentem: timeo* ne fortè contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, *palàm,* susurrationes, *clam,* inflationes, seditiones, sint inter vos.

---

gna & prodigia & cæteras virtutes, cùm opus fuit, feci. Distat autem inter signum, & prodigium, & virtutem. Signum genus est prodigij. Virtus genus est vtriusque. Virtus potest vocari omne miraculum. Signum illud tantùm quod in quocumque tempore aliquid significat. Prodigium quod in futuro tantùm.

14. (*Quid est enim*) Superiorem sententiam probat. *Nihil minus feci, &c.* Quasi * dicere per hoc liquet me nihil minus fecisse aliis Apostolis: quia vos nihil minus habetis quam aliæ Ecclesiæ, quæ instructę sunt ab illis: quales enim sint magistri, probant Discipuli; sicut omnia quæ sine se esse non possunt.

* f. diceret.

15. Ambros. (*Quid est enim*) Ostendit non minus illos, sed amplius; quod gratis illis Euangelium prædicauerit, quod nonnullis Ecclesiis concessum est; dicente Domino: *Dignus est operarius mercede sua.*

16. (*Donate mihi hanc*) Omnis stultus boni est accusator. Vt hos ergo imperitos ostendat, veniam ab eis postulat eius facti, de quo laude dignus est.

17. Lanfr. (*Ecce tertio paratus sum*) Semel venerat ad eos, & alia vice paratus fuit, sed non venit: & hoc est tertio, quo ad eos paratum se dicit venire.

18. (*Non ero grauis vobis*) Ne diceretur ideo nunc venire, vt quidquid olim eis pepercerat, modo surriperet; dicit, non ero grauis vobis; quia non quæro vestra, & hoc est non grauabo vos.

19. Ambros. (*Nec enim debent filij*) Patrem se eorum significat. Carnales tamen patres sunt qui filiis thesaurizant. Nam spirituales dignum est, vt à filiis accipiant sumptus. Hic autem in tantum se probat nolle accipere, vt transferat causam carnalis patris ad spiritualem.

20. (*Ego autem libentissimè*) Dicit non solum sua pro salute eorum impendere, sed se etiam mori paratum.

21. Lanfr. (*Numquid per aliquem*) Ne quis dicat, tu quidem per te non grauasti nos, sed callidè per tuos, hoc remouet.

22. (*Quos misi ad vos*) Per nullum, inquit, quos ad vos miserim, decepi vos; quia neque per Titum, neque per Barnabam, neque per quemlibet alium decepi vos; nam semper idem fui: & hoc est quod dicit, nonne eodem spiritu, &c.

23. (*Timeo enim ne forte*) Facilius enim ad fidem veniebant, quod ab eis nihil accipiebat; & si acciperet tutiùs peccarent; & ideo dicit: timeo enim, &c.

24. ne iterum cum venero, *vt priùs audito crimine eorum*, humiliet, *contriſtet* me Deus, apud vos; (*humiliaretur Apoſtolus, ſi cum veniret, eos incorreptos inueniret*] 25. 26. & lugeam multos ex iis, qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam ſuper immunditia, & fornicatione, & impudicitia, quam geſſerunt.

24. AMBROSIVS. (*Ne iterum cum venero*) Illis peccantibus ſe humiliari dicit: quia vt pius pater eorum peccato deflet.
25. (*Et lugeam multos*] Cum dicit vt lugeam multos, eis probat quoſdam ex his egiſſe pœnitentiam, quoſdam non egiſſe. Quod Nouatiano aduerſum eſt, qui dicit fornicatores non poſſe peragere pœnitentiam.
26. LANFR. (*Et non egerunt pœnitentiam*) Hinc comprobatur falſum eſſe quod peruersè intelligentes inconſideratè atteſtantur Apoſtolum in Epiſtola ſua ad Hebręos ſcripſiſſe, lapſos renouari ad pœnitentiam non poſſe.

CAPVT DECIMVM-TERTIVM.

1. ECce tertiò *apparatu* hoc venio ad vos: in ore duorum, vel trium teſtium ſtabit omne verbum, *in quo non credam cuique excuſanti, niſi duobus, vel tribus teſtibus excuſetur.* Prædixi, & prædico, 2. vt pręſens, *vobis*, & nunc abſens iis, qui ante peccauerunt, & cęteris omnibus, quoniam ſi venero iterum, non parcam, *ſi ſitis incorrepti. Scitis hoc quia vobis non parcam.* 3. 4. An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Chriſtus, (*exaggeratio*] qui in vobis non infirmatur, 5. ſed potens eſt *vindicare, vel miracula facere* in vobis? 6. Nam etſi crucifixus eſt ex infirmitate *carnis*: 7. ſed viuit ex virtute Dei, *ex verbo Patris, ex quo aſſumptus eſt.* Nam [*probat à ſimili, vel à minori*] & nos 8. infirmi ſumus in illo *prædicando; id eſt, ea parte, qua ipſe:* ſed viuemus cum eo ex virtute Dei in vobis, *quia nos efficaces ſumus in miraculis faciendis; vel puniendis vobis, ſicut ille. In vobis, id eſt, in conſcientiis veſtris.* Voſmetipſos tentate, *alter alterum, vel quiſque ſeipſum*, ſi eſtis in fide: ipſi vos probate, *ad hoc ſcilicet Chriſtus habitat in vobis.* An non cognoſcitis voſmetipſos, *in hoc*, quia Chriſtus Ieſus in vobis eſt? niſi fortè reprobi eſtis. *Similiter ne diceretur ab illis repro-*

COMMENTARIVS IN CAPVT XIII.

1. LANFR. *(Ecce tertiò hoc)* Non dicit quod bis venerit, & tertia vice venturus ſit; ſed quod bis ſe præparauit, & venire non potuit, ſed hoc tertio apparatu venturus ſit.
2. (*Vt præſens vobis*) In primo aduentu ſuo in præſentia omnium bis prædixit quod ſubſequitur.
3. AMBROS. (*An experimentum*) Probationem quærunt Chriſti loquentis in Apoſtolo, dum præceptis non obediunt, volentes probare ſi audet vindicare.
4. LANFR. (*An experimentum quæritis*) Id eſt, vultis experiri ſæuitiam meam vindicando in vos? *Chriſtus loquitur*, dicit ad exaggerationem.
5. AMBROS. (*Sed potens eſt*) Potens eſt in his Chriſtus, quia viderunt in nomine eius mortuos ſuſcitatos, dæmones fugatos; hæc omnia virtutis ſunt, non infirmitatis.
6. LANFR. (*Nam etſi crucifixus eſt*) Quaſi aliquis diceret. Quomodo eum non infirmari dicitis, ſed potentem eſſe, quem conſtat eſſe crucifixum?
7. (*Sed viuit ex virtute Dei*) Viuit, id eſt, vigore & fortitudine plenus eſt. Sicut ad Hebræos: *Viuens eſt enim ſermo Dei, & efficax ex virtute Dei, ex verbo Patris, ex quo aſſumptus eſt.*
8. [*Infirmi ſumus*, Non eſt, inquit, mirum ſi Chriſtus ex virtute diuinitatis potẽs

bus, dicit. Spero autem quod cognoscetis, quia nos non sumus reprobi. *Nolumus vos esse reprobos, sed* Oramus autem Deum vt nihil mali faciatis, non *ideò* vt nos probati appareamus, *id est, habeamus quid in vobis corrigamus*, sed vt 9. vos quod bonum est faciatis, *quid in vobis corrigamus non habentes*, 10. nos autem vt reprobi simus, *quasi viles, magisterium amittentes.* 11. 12. Non enim possumus aliquid 13. aduersùs veritatem *edocendam*, sed pro veritate. 14. 15. Gaudemus enim, quoniam nos infirmi sumus, *non reperientes quid in vobis puniamus*; vos autem potentes estis, *benè agendo.* Hoc & *etiam* oramus, vestram consummationem, *perfectionem.* Ideò hæc absens scribo, vt non præsens duriùs agam, secundùm potestatem *Apostolatus*, quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem. De cætero, Fratres, gaudete, perfecti estote, exhortamini, idem sapite, pacem habete, & Deus pacis, & dilectionis erit vobiscum. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti. 16. Gratia, *redemptio,* Domini nostri Iesu Christi, & charitas Dei, *Dilectio Dei Patris, qui misit nobis saluatorem*, & communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Amen.

---

est; cùm nos infirmi ex eadem virtute fortes simus. *In illo*, id est, in illa re in qua ipse infirmus sit; id est, in carne: potest intelligi in illo, id est, in prædicatione.

9. Ambros. (*Vos quod bonum est*) Orat vt his benè agentibus, dum non auderent corripere, vt humiliati, vel reprobi appareant; probati autem à Deo videntur, dum iudicant peccatores auctoritate concessa. Si ergo quos iudicent, non sint, cessante in his auctoritate, quasi reprobi videntur.

10. Lanfr. (*Nos autem vt reprobi*) Quasi diceret: Nos patienter portamus, si in conscientiis vestris reprobi sumus tantùm, vt vos id quod bonum est faciatis.

11. Ambros. (*Non enim possumus*) Hoc dicit, quia potestas non est data contrà veritatem, vt arguant bene viuentes; sed pro veritate, vt vindicent in eum, qui inimicus est legis.

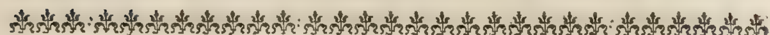
12. Lanfr. (*Non enim possumus aliquid*) Reprobi volumus esse vobis benefacientibus; non enim volumus esse probi, potentes aduersùs veritatem, id est, contrà benefacientes. Vel ita: *Non enim possumus aliquid aduersus veritatem*, id est, non reprehendimus, nec damnamus in his qui veri sunt, id est, qui bene faciunt, & reprehensibiles sunt.

13. (*Aduersus veritatem*) Contra iustitiam, id est, veritatem, * mando posset si illis bona facientibus, orationibus proficeret, vt in conscientiis eorum probus appareret. Non iustum est, nec placet Deo, vt homo sanctus apparere quærat, nisi propter id tantùm, vt videntes bonum exemplum accipiant. f.*quand

14. (*Gaudemus enim*) Alia ratio cur nolit apparere probatus.

15. Ambros. (*Gaudemus enim*) Hoc est infirmari, non exercere potestatem. Hos autem optat fortes esse, vt bene viuentes, vitia vincant; & prohibeant à se vindictam aut correptionem.

16. (*Gratia Domini nostri*) Dilectio Dei misit nobis Saluatorem Iesum, cuius gratia saluati sumus: & vt possideamus hanc gratiam facit communicatio S. Spiritus. * Hęc enim dilectos à Deo, & saluatos à gratia Christi tuetur; vt trium perfectio, consummatio sit hominis in salutem. al. * Hæc.

EPISTOLA B. PAVLI APOSTOLI AD GALATAS.

CVM INTERIECTIS B. LANFRANCI GLOSSVLIS.

ARGVMENTVM.

Galatæ, sunt Græci. Hi verbum veritatis primùm ab Apostolo acceperunt, sed post dicessum eius, tentati sunt à falsis Apostolis, vt in legem, & circumcisionem verterentur. Hos Apostolus reuocat ad fidem veritatis: scribens eis ab Epheso.

CAPVT PRIMVM.

1. PAulus Apostolus 2. 3. 4. non ab hominibus, *ab aliis Apostolis electus*, neque per hominem, *per hos missus vel Ananiam, vel Christum hominem tantùm*, sed per Iesum Christum, & Deum Patrem, qui suscitauit eum à mortuis: & qui mecum sunt omnes Fratres, Ecclesiis Galatiæ. 5. Gratia vobis & pax à Deo Patre, & Domino nostro Iesu Christo, qui dedit semetipsum (*commendat Christum*) pro peccatis nostris, 6. vt eriperet nos 7. de præsenti sæculo nequam, *sæculi nequitiâ*, secundùm voluntatem Dei, & Patris nostri, cui est gloria in sæcula sæculorum, Amen. 8. Mi-

COMMENTARIVS IN CAPVT I.

1. LANFR. (*Paulus non ab hominibus, &c.*) In aliis Epistolis data salute, statim incipit à gratiarum actione: hîc autem non; neque enim tales erant, vnde redderet.

Exposit. capitis primi in Epist. ad Galat. to. 4. ad. * mittitur.

2. AVGVST. (*Non ab hominibus*) Qui ab hominibus mittitur, mendax est; qui per hominem * verax esse potest: quia Deus verax potest per hominem mittere. Priores ergo Apostoli à Deo per hominem missi sunt, per Iesum scilicet adhuc mortalem. Nouissimus Apostolus per Christum, iam totum Deum, id est, omni ex parte immortalem: Sit ergo eius æqualis auctoritas in cuius honorem implet clarificatio Domini; si quid habeat ordo temporis, minùs ideò, cum dixisset *& Deum*, addidit: *qui suscitauit illum.*

3. AMBROS. (*Non ab hominibus*) Idipsum dicens diuidit, vt ostendat ipsa multitudine narrationis, nullo modo illos verum dicere.

4. LANFR. (*Non ab hominibus*) Quidam putabant illum non esse Apostolum missum à Christo, sed ab aliis Apostolis, aut ab Anania: hoc abnegat, vt maioris auctoritatis sit apud eos, quibus verbum Dei prædicabat.

5. AVGVST. (*Gratia vobis & pax*) Gratia Dei est, quâ nobis donantur peccata, vt reconciliemur Deo. Pax autem quâ reconciliamur Deo. Ibidem.

6. AMBROS. (*Vt eriperet*) Liberauit nos Christus à præsentis sæculi vita; in qua multa de illis quæ non conueniebant, fiebant. Constituitque in spe futuræ vitæ, quod nullo modo præstare nobis lex valuit.

7. AVGVST. (*De præsenti sæculo*) Sæculum præsens malignum propter malignos homines, qui in eo sunt, vocat. Sicut malignam domum propter malignos inhabitantes dicimus. Ibidem.

8. AMBROS. (*Miror quod sic*) Conueniens principium nouitati factorum. Sic enim posuit, miror; quasi quia & res accidit,

ror quod sic tam citò 9. 10. transferimini 11. ab eo, qui vos vocauit in gratiam Christi, in 12. 13. 14. aliud Euangelium: quod non est aliud, nisi sunt aliqui, *dicentes aliud esse Euangelium*, 15. qui vos conturbant, *vel de carnalibus obseruantiis, quæ non sunt aliud spiritualiter intellectæ*, & volunt conuertere Euangelium Christi. 16. Sed licet nos, 17. aut Angelus (*si eos dixisset tantùm, inuidiæ causâ diceretur dixisse*) de cælo euangelizet vobis præterquam quod euangelizauimus vobis, anathema sit. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico: si quis vobis euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit. *Præmittit anathematisationem, vt faciliùs credatur.* 18. 19. 20. Modò enim 21. hominibus suadeo, an Deo? An quæro hominibus placere? *vt pseudo, aut persequens vt prius; sed non, & subdit cur.* Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem. 22. Notum enim [*ad hoc quod dixit, non ab hominibus*] vobis facio, Fratres, Euangelium, quod euangelizatum est à me, quia non est secundùm hominem, *humanam doctrinam*: 23. neque enim ego ab homine *quasi scriptum* accepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu Christi. 24. 25. Audistis enim con-

---

quæ numquam fieri credebatur.

9. LANFR. (*Transferimini*) Galatæ isti, pars ex Iudæis, pars ex Gentibus ad fidem Christi ab Apostolo fuerant conuersi: sed post dicessum eius venerunt pseudo-prædicatores, qui eos qui ex Iudæis conuersi fuerant, cogebãt Iudaïzare: eos vero qui ex Gentibus ad fidem venerant, elementa mundi adorare, dies & annos obseruare.

10. AMBROS. (*Transferimini*) Non dicit, transducimini, sed transferimini, quasi exanimes aliquos, & qui animi motum non habeant.

11. (*Ab eo qui vos*) Vt ne viderentur à Christo tantùm discedere, adiecit à Deo.

12. LANFR. (*In aliud Euangelium*) Euangelium est bona annuntiatio; prædicatio ergo illorum non erat Euangelium; quia bona annuntiatio non erat. Potest etiam intelligi aliud Euangelium, obseruatio Iudaïcæ legis, quæ ab Euangelio Christi non discordat, si spiritualiter intelligatur: hoc est enim quod ait: *non sint aliqui*, id est, non desunt illi qui carnaliter & peruersè eam intelligunt.

13. (*Aliud Euangelium*) Euangelium non est diuersum nisi his qui spiritualiter intelligere nolunt. Vel illud non est Euangelium, nisi illis qui vos decipiunt: & illi tales anathematizarentur. Et hoc non dicit, sed vt exaggeret, apponit.

Ibidem. 14. AVGVST. (*In aliud Euangelium*) Euangelium si est aliud præter id quod siue per se, siue per alios Dominus dedit; iam nec rectè Euangelium dici potest.

Ibidem. 15. (*Qui vos conturbant*) Cum dixisset conturbant vos; non dixit, & conuertunt; sed volunt conuertere Euangelium; sed manet firmissimum, & non conuersum.

16. AMBROS. (*Sed licet nos*) Ostendit quod non se illis præponat; sed vt veritatem vindicat.

17. (*Aut Angelus*) Hoc adiecit, quod neque loci dignitas, neque personæ veritati exæquaretur.

18. (*Modo enim*) Hoc dicit, vt ostenderet se, qui pro veritate huiusmodi verba deprompsit, nullius momenti eos, qui sibi derogauerant existimans.

19. AVGVST. (*Modo enim hominibus*) Sensus iste est; hominibus suadeo, & non Deo. Deo enim manifestati sumus: & quia hominibus suadeo, quæro hominibus placere? si hominibus placerem, id est, placere quærerem, Christi seruus non essem. Ibidem.

20. LANFR. (*Modo enim hominibus*) Quasi diceret. Non adulando loquor, vt placeam vobis; sed increpando leuitatem vestram, vt placeam Deo.

21. (*Hominibus suadeo an Deo?*) Diceret quis, cur ita anathematizas? ideo, inquit, vt suadeam me non esse participem, vel persuasorem circumcisionis, vt pseudoapostoli. Vel ideo anathematizo, quia non suadeo, vt hominibus velim placere: & hoc sub interrogatione ita: *aut quæro hominibus placere.*

22. (*Notum enim vobis*) Ad hoc respondet, quod superiùs dixit: *Non ab hominibus; neque per hominem.*

23. (*Neque enim ego*) Quasi diceret. Homo me non docuit: quia ego non didici ab homine.

24. (*Audistis enim*) Expônit qualiter Euangelium acceperit per reuelationem Iesu Christi.

uerſationem meam aliquandò in Iudaïſmo, quoniam ſupra modum perſequebar Eccleſiam Dei, & expugnabam illam; & proficiebam in Iudaïſmo, 26. ſupra multos coætaneos meos, *eâdem ætate*, in genere meo, *Iudæorum*, abundantiùs 27. æmulator exiſtens paternarum mearum traditionum. 28. 29. Cum autem placuit ei, qui me ſegregauit ex vtero matris meæ, *ab infidelitate ſynagogæ, vel carnali parentelâ*, & vocauit per gratiam ſuam, vt reuelaret filium ſuum in me, vt euangelizarem illum in Gentibus: continuò 30. non acquieui carni, & ſanguini, *vel parentibus meis*, neque veni Hieroſolymam ad anteceſſores meos Apoſtolos: ſed abij in Arabiam: & iterum reuerſus ſum Damaſcum: deinde poſt annos tres veni Hieroſolymam videre Petrum, *non cauſa diſcendi, ſed tantùm videndi*, & manſi apud eum diebus quindecim *tantùm*, *quibus non videor poſſe didiciſſe*: alium autem Apoſtolorum vidi *tunc* neminem, niſi Iacobum fratrem Domini. Quæ autem ſcribo vobis; 31. ecce coram Deo, *teſte Deo*, quia non mentior. Deinde veni in partes Syriæ, & Ciliciæ. 32. Eram autem ignotus facie Eccleſiis Iudææ, quæ erant in Chriſto: tantùm autem auditum habebant: quoniam (*ego Paulus*) qui perſequebatur nos aliquando, nunc euangelizat fidem *Chriſti*, quam aliquandò expugnabat: & in me clarificabant Deum.

---

25. AMBROS. (*Audiſtis enim*) Dicendo de lege qualiter deſudauerat, oſtendit, quoniam legem non ſpreuit, ſed quod melius eſt, cognouit & elegit.

26. (*Supra multos*) Bene coætaneos. Hoc enim maius ſi iuuenibus vehementior videbatur.

Ibidem. 27. AVGVST. (*Æmulator exiſtens*) Id eſt, imitator traditionum, quæ erant contrariç Eccleſiæ. Lex enim ſpiritualis eſt: multa autem tradiderant diſſoluentes mandata Dei propter traditiones ſuas.

28. LANFR. (*Cum autem placuit*) Probat quia non accepit Euangelium ab homine: nam neque poſt conuerſionem, nec ante conuerſionem. Ante conuerſionem non accepit ab homine, quia impugnabam illud, quod audiſtis. Poſt conuerſionem non accepi, quia neque ſtatim, quod eſt non acquieui, nec poſt tres annos, nec poſt quatuordecim: poſt aliud tempus conſtat. Remouet illas partes de quibus ſuſpicabatur.

29. AVGVST. (*Cum autem placuit*) Segregatus de vtero matris quodammodo quiſquis à carnalium parentum conſuetudine cœca ſeparatur. Adquieſcit autem carni & ſanguini quiſquis carnalibus propinquis carnaliter ſuadentibus aſſentitur. Ibidem.

30. AMBROS. (*Non adquieui*) Non dicit Apoſtolus, ſed neque hominibus; ſed carni & ſanguini; & dixit ſtatim non expoſui; expoſuit enim poſtea illis.

31. AVGVST. (*Ecce coram Deo*) Iurat itaque. Iuratio quæ à malo eſt, non iurantis ſed incredulitatis eius quæ iurare cogit. Nam ita intelligitur Dominum prohibuiſſe à iurando; Vt, quantum in ipſo eſt, quiſque non iuret: quod faciunt multi habentes in ore iurationem tamquam magnum aut ſuaue aliquid. Ibidem.

32. LANFR. (*Eram autem ignotus*) Ab eis non accepi, quia cum conſtet me iam prçdicaſſe, eram illis ignotus facie; quia eram tantum notus auditu.

CAPVT SECVNDVM.

DEinde poſt annos quatuordecim iterùm 1. aſcendi Hieroſolymam cum Barnaba, (*Sed neque tunc accepi*) aſſumpto & Tito. Aſcendi

---

COMMENTARIVS IN CAPVT II.

1. LANFR. (*Aſcendi Ieroſolymam*) Aſcendit quidem, non vt diſceret; immo quia

autem secundùm reuelationem : & , *vt scirem, si ab eis in Euangelio discreparem*, contuli cum illis Euangelium, quod prædico in Gentibus, 2. seorsum autem *contuli Euangelium cum* iis, qui 3. videbantur aliquid esse: 4. 5. ne fortè in vacuum currerem, aut cucurrissem, *quod esset, si aliud, quam illi, prædicassem.* 6. Sed neque 7. Titus, qui mecum erat, cum esset Gentilis *ab Apostolis*, compulsus est circumcidi, *non hoc ex arrogantia*, sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, *liberam prædicationem nostram*, quam habemus in Christo Iesu, 8. vt nos in seruitutem redigerent. Quibus neque ad horam cessimus subiectione, *non arroganter, sed* vt 9. 10. veritas Euangelij permaneat apud vos. 11. 12. Ab, *vel de* iis autem, 13. qui videbantur esse aliquid, (quales (*serui, pauperes, peccatores*) aliquandò fuerint, nihil *dicere* mea interest. 14. Deus

---

putabatur Euangelium suum ab Apostolis diuisum, propter hoc quia non fuit cum cæteris electus, nec audierat à Christo: ideo dicit se diuina reuelatione venisse, vt conferret cum eis Euangelium suum; nec amplius iustè posset reprobari.

Expos. cap. 2. ad Galat. 2. AVGVST. (*Seorsum autem*) Hoc non ideo factum est, quod aliqua falsa dixerit, vt seorsim paucioribus vera diceret: sed aliqua tacuerat, quæ paruuli portare non poterant. Perfectionem ergo illius, opus erat vt scirent cæteri Apostoli.

Ibidem. 3. (*Videbantur*) Carnalibus hominibus videntur esse aliquid; nam non sunt ipsi aliquid: etsi enim boni ministri Dei, Christus in illis est aliquid.

Ibidem. 4. (*Ne forte in vacuũ*) Ne forte in vacuum curro, aut cucurri? Quasi per interrogationem dictum intelligendum; vt ex eo appareret, non eum in vacuum currere, aut cucurrisse; quia iam attestatione cæterorum, nihil ab Euangelij veritate dissentire approbatur.

5. AMBROS. (*Ne forte in vacuum*) Id est, nequando existimarer proprium, quod iter exequi, & cæteris Apostolis inconueniens.

6. LANFR. (*Sed neque Titus*) Voluerunt alij Apostoli vt Titus circumcideretur propter vitandum scandalum quorumdam fidelium, qui ex circumcisione crediderant; sed non permisit Apostolus eum circumcidi propter quosdam falsos Christianos qui clam conuersabantur inter fideles, vt explorarent libertatem eorum, qua circumcisionem & alias carnales obseruãtias non curabant; ad hoc explorabant, vt eam libertatem, cum aliqua calliditate destruerent, & legales obseruantias persuaderent.

7. (*Titus qui mecum erat*) Sed neque tunc accepit. Et hoc est quod dicit: non fui subditus illis; quia nec etiam Titus, (à minori) Sed tamen non fuit hoc ex arrogantia, sed propter falsos fratres. Libertatem vero dicit, quia liberè prædicabat, negligens carnales obseruantias. Quidam autem falsi venerunt, vt viderent an ipse Hierosolymis consentiret legis obseruantiis.

8. AVGVST. (*Vt nos in seruitutem*) Id est, vt iam circumcisionem ipsius, etiam Pauli adtestatione, tamquam saluti necessariam prædicarent. Ibidem.

9. AMBROS. (*Veritas Euangelij*) Id est, vt sit euidens probatio Euangelium nostrum prædicatum esse; cum aduersarios (neque quando apud illos eramus) non pertimuimus.

10. (*Ab his autem*) Hoc dicit, ne vanè videatur contra maiores se extollere: & est interiacens, ab eo loco vbi dicitur: *Sed neque Titus*, vsque ad locum: *Mihi autem videbantur esse aliquid.*

11. LANFR. (*Veritas Euangelij*) Veritas Euangelij est, sine circumcisione & aliis legalibus obseruantiis moralia Dei præcepta cum fide obseruare.

12 (*Ab his autem*) Ordo. Qui autem videbantur ab his esse aliquid, Petrum & Ioannem & Iacobum significat; quia maioris inter cæteros Apostolos dignitatis erant, quos paulo pòst columnas vocat. Dicit ergo nihil ad se pertinere, ostendere quales & loco & scientia ante vocationem fuerint. Non aliis Apostolis derogat; sed quia Galatæ alios Apostolos vltrà modum magnificabant huic eos præferentes, atque ideo auctoritatem huius viliorem habentes: ostendit se æqualem esse eis, & doctrinam Euangelij ab eis non accepisse.

13 (*Qui videbantur esse aliquid*) Ne quis diceret eum debere eis consentire, quia meliores eò fuerunt, quia non persecuti sunt Ecclesiam, sicut ille: ad hoc respondet,

14. Deus enim personam hominis non accipit, *sed ex omnibus accipit credentes*] mihi enim, 15. qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt, *profuerunt.* 16. Sed econtra cum vidissent quod creditum est mihi Euangelium præputij, *Gentium*, sicut Petro circumcisionis: (qui enim operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, *Iudæorum*, operatus est & mihi inter Gentes) & cum cognouissent gratiam, quæ data est mihi, Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columnæ esse 17. dextras dederunt mihi, & Barnabæ 18. Societatis, *signum societatis, vel concordiæ euangelicæ*: vt nos in Gentes *iremus*, ipsi autem in circumcisionem, *Iudæam*: tantùm *hoc addiderunt* vt pauperum *euntium Hierusalem* memores essemus; quod etiam sollicitus fui, *cum priùs fuissem sollicitus*, hoc ipsum facere. *Alia commendatio.* 19. 20. Cùm autem venisset Cephas Antiochiam, 21. in faciem, *palam*, ei restiti, quia reprehensibilis erat. *Ostendit non esse sibi magistrum, cum restitit.* Priùs enim (*exponit vnde reprehensibilis, quia cogebat Gentes iudaïzare, in eo quod magis inhærebat Iudæis.*) quam venirent quidam *ex Iudæis conuersis* à Iacobo, cum Gentibus *conuersis* edebat *Petrus*: cùm autem *conuersi à Iacobo* venissent *Antiochiam*, subtrahebat, & segregabat se *Petrus à Gentibus*, timens eos, qui ex circumcisione erant. (*non enim ita credebat faciendum, id est, circumcidi, sed ne fieret in Ecclesia discordia*) Et simulationi eius (*simulabat enim Petrus non esse comedendum cum Gentibus*] consenserunt cæteri Iudæi: ita vt & Barnabas duceretur, *consentiret*, ab eis in illam simulationem, *vt nollent communicare cum Gentibus.* Sed cum vidissem, quod non rectè ambularent ad veritatem Euangelij, dixi Ce-

---

det, non ex inuidia, sed vt se commendet, id est, suã prædicationẽ: dicitque; *ab his autem qui videbantur esse aliquid*, id est, hi qui videbantur esse aliquid, licet possem dicere quales, scilicet viles, &, vt ego, peccatores essent, nihil tamen mihi contulerunt.

14. (*Deus personam hominis non accipit*) Hoc ideo dicit, quia reprehendebatur quod prius persecutus fuerat Ecclesiam; quasi hi qui modo sunt iusti, & sancti & magni apud omnes, non fuerint, sicut ego, peccatores. Et hoc inde, quia Deus non est acceptor personarum. Similiter ego quamuis persecutor fuerim, non debeo à vobis vilipendi.

Ibidem. 15. AVGVST. (*Qui videbantur*) Petrus & Iacobus & Ioannes honoratiores cæteris erant; quia ipsis se in monte Dominus ostendit, in significatione regni sui cum ante sex dies dixisset: sunt quidam de his stantibus, qui non gustabunt mortem donec videant Filium hominis in regno Patris sui.

Ibidem. 16. (*Sed econtra cum vidissent*) Id est, econtrario pro reprehensoribus approbatores perfectionis fuerunt. Potest & sic esse ordo, sed econtra vt nos quidem in Gentes iremus, quæ sunt contrariæ circumcisioni.

Apud Bed. 17. (*Dextras dederunt mihi*) Dicit venisse se Hierosolymam, & Euangelium cum Apostolis contulisse, dextras sibi datas fuisse, id est, concordiæ signum consonantiæ, quòd ab eis quæ sibi didicerant, in nihilo discrepabat.

18. LANFR. (*Barnabæ societatis*) Per hoc ostendit se Discipulorum Christi non fuisse Discipulum; alioquin non se socium vocaret.

19. AVGVST. (*Cum venisset Cephas*) Neque enim negamus in hac sententia fuisse iam Petrum, in qua & Paulus fuit; non itaque tunc eum quid in ea re verum esset, docebat; sed eius dissimulationem, quâ Gentes iudaïzare cogebantur, arguebat. Non ob aliud nisi quia illa omnia sic simulatoria gerebantur, tamquam verum esset quod dicebant illi qui sine circumcisione præputij, atque aliis obseruationibus vmbræ futurorum, putabant credentes saluos esse non posse. Epist. 19. ad Hieron. to. 2.

20. LANFR. (*Cum autem venisset, &c.*) Item probat quia nec Antiochiæ, à Petro Euangelium accepit, quia restitit ei, erat enim reprehensibilis.

21. (*In faciem ei restiti*) Vtile non esset, quod palam nocebat, corrigi in occulto: præsumendum namque erat de charitatis * infirmitate tanti Apostoli. Vel ideo quod quidam subinducti insidiabantur, qui referrent Paulum non esse ausum ar- f. firmitate.

phæ coram omnibus, 22. si tu cùm Iudæus sis, Gentiliter viuis, & non Iudaïcè: quomodo Gentes 23. cogis Iudaïzare? *assumptio.* Nos naturâ Iudæi, *tu, & ego,* 24. & non ex Gentibus [*scilicet sumus, & gentiliter viuimus: quod est, & nos in Christo credimus*] 25. peccatores, *qui peccatores vocabantur.* Scientes autem quòd non iustificatur homo 26. ex operibus legis, nisi per fidem *tantùm* Iesu Christi; & nos in Christo Iesu credimus, vt iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis: propter quod (*quia ex fide Christi tantùm*) ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. *Huc vsque interpositio, & verba Apostoli ad Petrum.* 27. 28. Quod si quærentes iustificari in Christo *tantùm*, inuenti sumus & ipsi peccatores, 29. nunquid Christus peccati minister est? *Est vtique, si sit illud.* Absit, *vt Christus minister sit peccati.* 30. 31. Si enim quæ destruxi, *in lege esse iustificationem*, iterum hæc reædifico: præuaricatorem me constituo, *non credens quod dico, id est, per legem iustificari. Vnde hoc? Respondet cur; quia quæ destruxi, constituo.* 32. 33. 34. Ego enim per legem *spiritualem*, legi mortuus sum, vt

---

guere Petrum; & circumciderentur.

22. (*Si tu cum Iudæus*) Gentiliter viuebat; quia indiscrete cum omnibus edebat, & neminem immundum putabat. Probat autem quia cum sit Iudæus, & tamen gentiliter viuat, non debet Gentes ad Iudaïsmum cogere. Est autem in libro totus Syllogismus præter conclusionem.

23. (*Cogis iudaïzare*) Exemplo suo Gentes iudaïzare cogebat Petrus, & ritum Iudęorum sequi, quando ipse in pręsentiam eorũ qui ex Iudæis crediderant, à consortio Gentiliũ more Iudaico se subtrahebat.

Exposit. c. 2. in Epist. ad Galat. 24. AVGVST. (*Et non ex Gentibus*) Peccatorum nomen Gentibus imposuerunt Iudæi, iam vetustâ quadam superbiâ, tamquam ipsi iusti essent; videntes stipulam in oculo alieno, & non trabem in suo: sicut interest inter irridentes & irrisores; inter murmurantes, & murmuratores; inter scribentes & scriptores, & cætera similia: ita scriptura peccatores appellare consueuit valde iniquos, & peccatorum sarcinis oneratos.

25. LANFR. (*Peccatores*) Generali vocabulo peccatores vocat Idololatras.

26. (*Ex operibus legis*) Ex operibus legis, non: nam si hoc esset, non in Christo tantum esset iustificatio, sed in Christo tantum est. Si in Christo tantum non est iustificatio, peccamus qui deserentes legem, quærimus tantum in Christo iustificari: sed hoc non est; nam si hoc esset, quod peccaremus quærentes tantum iustificari per Christum, Christus minister esset peccati; sed hoc absit, vt Christus sit minister peccati; ergo non peccamus quærentes in Christo tantum iustificari. Quod si verum est, ergo ex operibus legis non iustificabitur omnis caro: nam si hoc dixero, præuaricatorem me constituo, qui legem deseruerim, quam iustificantem concedo.

27. AMBROS. (*Quod si quærentes*) Est obscuritate inuolutus intellectus. Vult autem dicere, quod secundùm legem non iustificemur: accessimus ad Christum quasi per eum iustificandi. Si autem hac spe in eum credentes inuenimur peccatores, quia legem non custodimus, videtur aduentu suo peccati extitisse prouisor.

28. AVGVST. (*Quod si quærentes*) An forte quia in Christo voluerũt iustificari, peccauerunt? Quia si iusti erant, vtique aliud quærendo peccauerunt. Sed si ita est, ergo Christus minister est peccati. Ibidem.

29. LANFR. (*Nunquid Christus*) Ex persona infirmorum hoc sibi dicit. Dixit Iudæos superius non esse peccatores; & postea subintulit, quod etiam ipsi iustificantur ex fide Iesu Christi; sed omnis qui iustificatur, in peccato fuit. Videbatur ergo malè * intelligenti, vt Christus peccata prius ministraret; vt per fidem & gratiam suam postea viuificaret. f.*intelligi

30. (*Si enim quæ destruxi*) Quasi diceret, hanc quæstionem sæpe mihi oppositam destruxi; quam si iterum ædifico, mendacem & præuaricatorem me constituo.

31. AVGVST. (*Si enim quæ destruxi*) Destruxit autem superbiam gloriantem de operibus legis, quæ destrui & deberet & posset, ne gratia fidei videretur non necessaria; & ideo præuaricator est, si rursus illa ædificat, dicens quod opera etiam legis sine gratia iustificant; vt Christus peccati minister inueniatur. Ibidem.

32. AMBROS. (*Ego enim per legem*) In ipsa enim lege prædicatum inueni Christum, cui credens, mortuus sum legi.

33. AVGVST. (*Ego enim per legem*) Quia Ibidem.

Iudæus fuerat; & tamquam pędagogum legem acceperat. Hoc autem agitur per pędagogum, vt non sit opus pędagogo: sicut per vbera nutritur infans, vt iam vberibus non indigeat.
34. Lanfr. (*Ego enim per legem*) Ad superiora probanda redit. Dixit superiùs quòd ex operibus non iustificatur omnis caro; & hoc probat dicens se mortuum legi suæ per legem Christi, vt Deo viuat: frustra enim moreretur legi suæ vt Deo viueret, si per eam iustificari posset; cum nihil sit aliud Deo viuere, quàm in conspectu Dei iustum esse.

Deo viuam: 35. Christo, *sequendo eius vestigia*, confixus sum cruci. 36. Viuo autem, iam non ego *vt prius*, *vel qui fui*: 37. 38. viuit verò in me Christus, *quoniam vitam illius immortalem sperat. Exponit.* Quod autem nunc viuo in carne: in fide viuo Filij Dei, qui dilexit me, (*commendat*) & tradidit semetipsum pro me. *Ideò.* 39. 40. Non abijcio gratiam Dei. 41. 42. Si enim per legem iustitia, *non per mortem Christi*, ergo 43. gratis Christus mortuus est.

---

35. (*Christo crucifixus*) Id est, cum Christo crucifixus sum; sicut ille carne, ita ego vitiis & concupiscentiis.
36. Ambros. (*Viuo autem*) Quia in baptismate, mortis & resurrectionis forma impletur. Ea quæ ipsa re futura sunt, facta iam dicit; quia eorum habet spem.
37. (*Viuit vero in me Christus*) Quoniam illius vitam mortalem spe viuit.
Ibidem. 38. Avgvst. (*Viuit verò in me Christus*) Viuit verò in me Christus quid ergo? Nega te, noli tu ipse viuere in te. Quid est noli tu viuere in te; nisi facere voluntatem tuam; sed illius qui habitat in te?
Ibidem. 39. (*Non abijcio*) Si ergo me Christus dilexit, & tradidit semetipsum pro me; non irritam facio gratiam Dei, vt dicam per legem esse iustitiam?
40. Lanfr. (*Non abijcio*) Quamuis, inquit, Iudæus sim, & obseruantia legis videar esse iustus; non tamen abijcio gratiam Dei, id est, remissionem peccatorum per fidem Christi.
41. (*Si enim per legem*) Ad superiora item probanda redit; *quia ex operibus legis non iustificatur omnis caro, &c.* Contrariam partem ad inconueniens ducit.
42. (*Si enim per legem iustitia, &c.*) Adhuc probat per legem non esse iustitiam: nam si hoc esset, non esset per Christum, etsi non esset per Christum, mors Christi gratis fuit, id est, cassa; cùm nullum fructum attulerit. Inter diffinitionem & diffinitum.
43. (*Christus gratis mortuus est*) Ad hoc Christus mortuus est, vt credentes in se iustos faceret. Gratis ergo mortuus est, si legalis obseruantia iustos facere posset.

CAPVT TERTIVM.

1. O Insensati Galatæ, quis vos fascinauit (*teneræ res, & imbecilles dicuntur fascinari*) non obedire veritati, 2. 3. 4. ante quorum oculos

---

COMMENTARIVS IN CAPVT III.

1. Ambros. (*O insensati Galatæ*) Interiectum est ab eo loco, vsque ad hunc, *solum à vobis volo, &c.* Poterat enim dicere: hoc solum volo à vobis discere.
2. (*Ante quorum oculos*) Præscriptus est & in vobis crucifixus: vult quidem dicere; quod cum multo affectu verba crucis audistis, ita vt ante oculos nostros depingeretis ipsam crucem, paulo minus & illa quæ eo tempore facta sunt. Qua ergo fascinatione tantum abiecistis affectũ, quem erga Christum habere videbamini?
3. Avgvst. (*Ante quorum*) Hoc est, quibus videntibus Christus Iesus hereditatem suam, possessionemque amisit; his vtique auferentibus eam, dominumque inde expellentibus, ad legis opera eos qui In Exposit. cap. 3. In Epist. ad Galat. t. 4.

crediderant reuocando, & auferendo illi possessionem suam, id est, eos in quibus gratia fidesque inhabitat.

4. LANFR. (*Ante quorum oculos*) Ante oculos mentis eorum Iesus Christus proscriptus est, id est, damnatus & crucifixus erat, id est, contemptui habitus; putantibus eis per fidem ipsius non iustificari hominem, sed per obseruantiam legis.

---

5. Iesus Christus præscriptus est, *damnatus est, dum vos hereditas sua subtrahimini sibi*, in vobis crucifixus? *& ipse exhereditatur crucifixus pro vobis, vel habentes in memoria ipsum esse passum pro vobis.* 6. Hoc solùm à vobis volo discere. 7. Ex operibus 8. legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei? *Ex hoc vtique.* Sic stulti estis, 9. vt cùm spiritu cœperitis, nunc carne consummemini? *Spiritualiter viuere incœpistis, ad carnales obseruantias redeatis. Ergo quia fidem non habetis*, Tanta passi estis 10. sine causa? si tamen sine causa. (*Repetit quæ dixit; ex operibus legis spiritum non habere, sed ex fide, quia Abraham, &c.*) Qui ergo tribuit vobis spiritum, & operatur virtutes in vobis: ex operibus, *propter opera*, legis, an ex auditu, *propter auditum*, fidei *tribuit hoc*? Sicut scriptum est: (*probat si Abraham per fidem*) Abraham credidit Deo, *id est, fidem habuit, & ex ea iustitiam*, & reputatum est illi ad iustitiam. 11. Cognoscite ergo quia qui ex fide sunt, ij sunt filij Abrahæ. Prouidens autem scriptura, *ex fide iusti sunt, nam Scriptura dicit Geneseos* 12. quia ex fide iustificat Gentes Deus: prænuntiauit Abrahæ: quia 12. benedicentur in te, *in tuæ fidei imitatione; vel in eo, qui nascetur ex te, id est, Christo*, omnes Gentes. Igitur, *quia scriptura testatur*, qui ex fide sunt, benedicentur, *id est, iustificabuntur*, cum fideli sicut fidelis Abraham. 13. Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim, *in Deuteronomio* 27. (*huius propositionis præmissa est ab authoritate*) 14. Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus (*assumptio, & conclusio*) quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea.

Ibidem. 5. AVGVST. (*Iesus Christus præscriptus*) Aliter Iesus Christus præscriptus est crucifixus; addidit, *crucifixus*, vt hinc eos maximè * moneret; cum considerarent quo pretio emerit possessionem, quam in eis amittebat. [al.* moueret.]

Ibidem. 6. (*Hoc solum à vobis*) Hinc incipit demonstrare gratiam, quemadmodum gratia fidei sufficiat ad iustificandum sine operibus legis.

7. LANFR. (*Ex operibus legis spiritum accepistis*) Si spiritum habetis ex fide, quod iam probauerat, & ideo dicit, ergo virtutes habetis ex fide, quæ sunt causa iustitiæ, id est, ipsam iustitiam habetis ex fide; sed hoc est, ergo illud. Illis sunt virtutes ex fide, quia iustitia fuit Abrahæ ex fide: nam scriptum est, &c. Habet autem pro paribus virtutes & iustitiam; quorum alterum alterius causa est.

8. (*Spiritum accepistis*) Spirituales gratias acceperunt credentes, non opera legis facientes.

9. (*Vt cum spiritu cœperitis*) Cum spiritu cœperitis * velut, spiritualiter, vel legem spiritualiter intelligere nunc carne, id est, carnali vita, vel lege carnaliter intellecta. Consummamini, coniunctiuum à consumor, consumeris; id est, pereatis; Consummamini, indicatiuum à consummor, consummaris; id est, vitam finitis; vtraque enim in hoc loco scriptura reperitur. [f.* viuere.]

10. (*Sine causa*) Sine causa, id est, inutiliter patitur, qui fidem Christi non habet.

11. (*Cognoscite ergo*) Quia Abraham ex fide iustus; & omnes ex fide tantum iusti (quod est æquipollens) hi sunt filij Abrahæ.

12. AMBROS. (*Benedicentur in te*) Hoc est tecum, & communicabunt tibi benedictionem.

13. LANFR. (*Quicumque enim*) Quasi diceret; aut ex fide est benedictio, aut ex operibus: sed ex operibus non est (ex illa enim benedictio) ex fide igitur.

14. AMBROS. (*Maledictus omnis*) Lex omnem, qui super lignum pendet, existimat

Ergo (*& repetit locum à contrario*) Quoniam autem in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est: quia iustus 15. ex fide viuit. *Diceret aliquis, lex est fides, & sic iustitia ex lege.* 16. Lex autem non est ex fide: *id est, lex non præcipit credere, sed facere:* sed (*ex re*) qui fecerit ea, *quæ sunt in lege*, viuet in illis. 17. Christus nos redemit de maledicto legis, 18. factus pro nobis maledictum, *id est, maledictus à Iudæis, vel factus mortalis: & ponit causam pro effectu.* (quia scriptum est: [*probat Christum fuisse maledictum: nam omnis qui pendet in ligno: hoc non scriptum est.*) maledictus omnis, qui pendet in ligno:] *ad hoc fuit Christus maledictum* vt in Gentibus 19. benedictio, *iustificatio*, Abrahæ *per fidem* fieret in Christo Iesu, vt 20. pollicitationem spiritus, *id est, iustificationem à spiritu promissam*, accipiamus per fidem. Fratres (secundùm hominem dico) tamen [*à simili*] hominis 21. confirmatum *priùs* testamentum nemo spernit, *destruit*, aut superordinat, *aliud. Est tunc aliquod testamentum alicui à Deo confirmatum? est, inquit, Abrahæ, & semini eius.* Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius. 22. Non dicit; & seminibus quasi in multis, *quod dicit semini, & non seminibus, notat vnitatem Ecclesiæ, cui promissio facta est: & hoc dicit propter eos, qui schismata faciebant*, sed quasi in vno, 23. 24. Et, *scilicet*, semini tuo, qui est Christus. 25. Hoc autem, *fidem, vel ipsam pro-*

---

maledictum; eo quod huiusmodi pœna illis statuta qui multis rei inueniuntur.

15. Lanfr. (*Ex fide viuit*) Si iustitia non est ex lege, est ex sola fide.

16. (*Lex autem non est*) Id est, fides Christi non permittit legem Iudæorum seruari: vel lex & fides non concordant. Sed lex dicit, qui fecerit; non dicit qui crediderit.

17. (*Christus nos redemit de maledicto*) Dicis quia omnis qui non permanserit in his quæ sunt scripta in libro legis, est maledictus; ita & tu qui manes. Ad hoc respondet, *Christus nos redemit, &c.*

Ibidem. 18. Avgvst. (*Factus pro nobis*) Ea parte mortali pependit in ligno. Mortalitas autem vnde sit notum est credentibus. Ex pœna quippe est, & maledictione peccati primi hominis; quam Dominus suscepit, & peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum.

19. Lanfr. (*Benedictio Abrahæ fieret*) Probat quia fides, non lex, dat iustitiam. Nam si lex iustitiam daret, ea testamentum fidei Abrahæ ad nos factum destrueret: Sed lex illud destruere non valet: nullum enim posterius testamentum destruit primum; sed testamentum fidei est prius, lex posterius. Hæc assumptio est in libro ita; *hoc autem dico testamentum confirmatum à Deo, &c.* Probat à simili in libro, quia nullum posterius testamentum destruit primum; quia in humana consuetudine ita est, quod posterius testamentum non destruit primum, mortuo eo qui fecerit: & hoc est, secundùm hominem dico. Quod autem interponit, *Abrahæ dictæ sunt promissiones*: Ad hoc respondet quod quæreret, si quod testamentum à Deo sit alicui confirmatum, dicens, hoc Abrahæ factũ esse, & semini eius, qui est Christus.

20. (*Pollicitationem spiritus*) Id est, promissionem spiritus, quem se daturum promisit credentibus. Vel iustificationem, quam Spiritus sanctus credentibus pollicitus est, dicens: *In semine tuo, &c.*

21. (*Confirmatum testamentum*) Testamẽtum, inquit, hominis de rebus suis nemo spernit: multò igitur minus testamentum Dei, per quod omnes gentes in semine Abrahæ benedicendas esse testatus est, spernendum est

22. (*Non dicit & seminibus*) In promittendo non dicit Deus in seminibus tuis benedicentur omnes gentes, sed in semine tuo.

23. Avgvst. (*Et semini tuo*) De populo Israël nata est Virgo, & peperit Christum; Et ecce in Christo benedicuntur omnes gentes: Quid verius? Quid certius? Quid apertius?

24. (*In semine tuo*) Et quia & nos ad id pertinemus, quod est Christus nobis simul incorporatis & illi capiti cohærentibus, vnus est Christus, & quia & nobis dicit; *ergo Abrahæ semen estis, secundùm promissionem heredes.* Si enim vnum est semen Abrahæ; & illud vnum semen Abrahæ, non intelligitur nisi Christus: hoc semen Abrahæ sumus nos: hoc ergo totũ, id est, caput & corpus, vnum est Christus. Ex tractat. Euang. secundum Ioan. 39.

25. Lanfr. (*Hoc autem dico*) Ordo. Dico

miſsionem, dico, teſtamentum confirmatum à Deo: *ipſa Dei immutabilitate: poſt factam à Deo promiſsionem, quam dicit prius teſtamentum*: quæ poſt quadringentos, & triginta annos facta eſt lex, non irritum facit ad euacuandam, promiſſionem, *vt euacuetur fidei teſtamentum, quod eſſet, ſi hæreditas gloriæ, non eſſet in charitate*. 26. Nam (*probat*) ſi ex lege hæreditas, 27. iam non ex promiſſione (*aſſumptio*) Abrahæ autem per repromiſſionem, *per fidem*, donauit Deus, *ſcilicet hæreditatem. Obiectio*. 28. Quid, *ad quid*, igitur lex *eſt poſita*? *Reſponſio*. 29. Propter tranſgreſsionem (*ne quis faceret vltra quod faciendum eſſet*) poſita eſt, *ſcilicet lex*, 30. donec veniret 31. ſemen, cui promiſerat. *Deus iuſtitiam, vel benedictionem*, ordinata *lex* per Angelos in manu, *poteſtate* mediatoris, *Chriſti*. 32. Mediator autem, *ne duo intelligerentur, ſubdit*, vnius non eſt: 33. Deus autem vnus eſt. 34. 35. Lex ergo aduerſus promiſſa Dei? Abſit. 36. Si enim data eſſet lex, quæ poſſet vi-

---

autem lex quæ poſt quadringentos & triginta annos facta eſt, non facit irritum hoc teſtamentum. Si enim ſoli obſeruantes Iudæorum legem in ſemine Abrahæ benedicerentur; ex quadam parte irritum factum eſſet teſtamentum Dei, & euacuata promiſſio eius, quâ omnes gentes in ſemine Abrahæ benedicendas eſſe promiſit.

26. (*Nam ſi ex lege hæreditas*) Benedictio vel hæreditas per fidem tantum accipitur: non enim per legem, quia lex teſtamentum fidei à Deo ad Abraham prius confirmatum non deſtruit, ergo ſi lex non deſtruit teſtamentum fidei non dat benedictionem, vel hæreditatem. Sed non deſtruit hominis teſtamentum confirmatum, aliud teſtamentum poſterius factum, à ſimili: hoc ſimile præmittitur propoſitioni probandæ, quod lex non deſtruit teſtamentum, quod ita eſt in libro: *Hoc autem dico teſtamentum confirmatum à Deo, &c.*

27. (*Iam non ex promiſsione*) Id eſt, ſi hi ſoli qui legem Iudæorum obſeruant, hæredes ſunt; iam non datur hæreditas ſecundùm promiſſinem Dei, quæ de omnibus dicit.

Ex Ser. 13. de verb. Apoſt. c. 4. to. 10.

28. AVGVST. (*Quid igitur lex?*) Quid igitur lex? Quaſi, quæ vtilitas legis? prævaricationis gratia poſita eſt; hoc eſt quod alibi dicitur: lex enim ſubintrauit, vt abundaret delictum, præuaricationis gratiâ poſita eſt. Vnde humiliaretur ceruix ſuperborum multum ſibi tribuentium, vt liberum arbitrium ſibi putarent poſſe ſufficere ad iuſtitiam.

29. AMBROS. (*Propter tranſgreſsiones*) Superbienti populo lex poſita eſt, vt quoniam gratiam charitatis niſi humiliatus accipere non poſſet, tranſgreſſione humiliaretur, vt quæreret gratiam.

30. LANFR. (*Donec veniret ſemen cui*) Deus Pater hæreditatem totius mundi promiſerat Chriſto, ſicut in Pſalmo: *Poſtula à me, & dabo tibi gentes, &c.*

31. AVGVST. (*Semen cui promiſit*) Semen cui promiſſum eſt, populum ſignificat credentium. Expoſ. cap. 3. Epiſt. ad Galat. to. 4. fol. 383.

32. AMBROS. (*Mediator autem*) Si Filius Dei naturali æqualitate manere vellet, ne ſe exinaniret formam ſerui accipiens, non eſſet mediator Dei & hominum; quia ipſa Trinitas vnus eſt Deus. Sic itaque vnicus Filius Dei, mediator Dei & hominũ factus eſt, cum Verbum Dei Deus apud Deum & maieſtatem ſuam vſque ad humanam depoſuit; & humilitatem humanam vſque ad diuinam ſubuexit; vt mediator inter Deum & homines homo.

33. LANFR. (*Deus autem vnus eſt*) Quia Chriſtum dixit * Dei videlicet & hominum, & Chriſtus eſt, videbantur eſſe duo dij, ſed abſit: Vnus enim Deus, Pater, & Filius, & Spiritus ſanctus. ſup. * mediatorem.

34. (*Lex ergo aduerſus promiſſa Dei*) Item probat quod lex non dat hereditatem, vel promiſſionem, vel benedictionem: nam ſi lex daret, promiſſio, id eſt, fides non daret; ſed promiſſio tantum dedit Abrahæ hæreditatem; ergo lex non dat hereditatem: quod eſt, *lex ergo aduerſus promiſſa Dei*?

35. AVGVST. (*Lex ergo aduerſus*) Replicat ipſam quæſtionem.

36. LANFR. (*Si enim data eſſet lex*) Item probat. Lex non dat hæreditatem, quia non dat vitam; quia ſi lex daret vitam, daret & iuſtitiam (à pari) ſed non dat iuſtitiam: quia omnia ſunt ſub peccato apud Iudæos, quia ſcriptura dicit: ergo lex non dat iuſtitiam (à relatione) ergo nec vitam (à pari) ergo nec hæreditatem dat, lex. Ergo per fidem tantum datur hæreditas, vel promiſſio, vel benedictio, vel vita: omnibus his etenim vtitur vt paribus.

uificare, verè ex lege esset iustitia. 37. 38. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. *Obiectio: alicui ergo data est lex?* Priùs autem quàm veniret fides, *ante Christi natalem:* sub lege custodiebamur 39. conclusi, (*ne vltra quàm decet faceremus*) *nos ituri* in eam fidẽ, quæ reuelanda erat. Itaque lex, Pędagogus noster (*quia in ipsa custodiebamur, quod est officium pædagogi*) fuit in Christo: vt ex fide iustificemur. At vbi, *nato Christo*, venit fides, iam non sumus *constricti* sub pædagogo, *vt serui.* 40. 41. Omnes enim Filij Dei estis per fidem, quæ est in Christo Iesu. *Ostendit cur fideles Filij Dei sint.* Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. 42. Non est Iudæus, neque Græcus: (*non est differentia Gentis*) non est seruus, neque liber: (*vel conditionis*): non est masculus, neque femina (*vel sexus*) 43. Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu. 44. Si autem vos Christi: *si in Christum, inquit, credatis, spirituale semen Abrahæ estis, imitando eum:* (*A pari*) 45. 46. ergo semen Abrahæ estis, *credendo sicut ipse* (*A pari*) *ergo* secundùm promissionem heredes.

---

37. Ambros. (*Sed conclusit*) Conclusio eorum erat, timor vnius Dei.

38. Lanfr. (*Sed conclusit scriptura*) Conclusit lex omnia sub peccato; vel quia perfectè nullum malum liberauit à peccato: vel quia tamen difficilis data est; vt cum impleri non posset, præuaricatores omnes constitueret.

39. (*Conclusi in eam fidem*) Conclusi, id est, constricti timore velut serui eramus in expectatione eius fidei, quæ reuelanda erat in aduentu Christi.

40. (*Omnes enim Filij Dei*) Probat quia non sumus serui sub pædagogo lege: nam liberi, id est, filij estis, quia Christum induistis, id est eius opera facitis. Omnes enim baptizati Christum induunt; sed vos estis baptizati; ergo Christum induistis. Item quòd omnes baptizati Christum induunt: nullus enim excipitur: & hoc est, *non Iudæus*, scilicet exceptus, *neque Græcus, &c.* ergo qui baptizati estis, Christum induistis: hoc est; *Omnes enim vos vnum estis.*

Ibidem. 41. Avgvst. (*Omnes enim filij*) Quod autem dicit Dei filios esse per fidem; quia induerunt Christum quicumque in Christo baptizati sunt; ad hoc valet ne Gentes de se desperarent, qui non custodiebantur sub pædagogo.

42. Ambros. (*Non est Iudæus*) Differentia ista vel Gentium, vel conditionis, vel sexus, iam quidem ablata est ab vnitate fidei; sed manet in conuersatione morali.

43. Avgvst. (*Omnes enim vos*) In quantum enim fideles sunt omnes, vnum sunt in Christo Iesu. Etsi hoc fides facit, per quam in hac vita iustè ambulatur; quanto perfectius atque cumulatius id spes ipsa factura est, cum videbimus facie ad faciem. Ibidem.

44. (*Si autem vos Christi*) Si autem vt hîc subdistinguatur, & subaudiatur: *Vos vnum estis in Christo Iesu*: ac deinde inferatur: *Ergo Abrahæ semen estis.* Ibidem.

45. (*Ergo Abrahæ semen*) Hîc ostendit vnum semen Christum, non tantum ipsum mediatorem intelligendum esse; sed etiam Ecclesiam, cuius ille corporis caput est. Ibidem.

46. Ambros. (*Ergo semen*) Si vnum est semen Abrahæ, & illud non intelligitur nisi in Christo. Hoc autem semen Abrahæ nos sumus; hoc est totum, id est, caput & corpus, vnus est Christus.

CAPVT QVARTVM.

1. DIco autem : 2. 3. quanto tempore hæres paruulus est, nihil differt à seruo, cum sit Dominus omnium : 4. sed sub tutoribus, & actoribus est *placitando* vsque ad præfinitum tempus à patre : 5. ita & nos, (*interponit se, totum pro parte*) cum essemus paruuli *sensu, ante fidem*, sub elementis mundi, *sicut ille sub tutoribus*, eramus seruientes. At vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, 6. factum ex muliere, 7. factum sub lege, (*singula singulis respondent.*) vt eos, qui 8. sub lege erant, redimeret, 9. vt adoptionem filiorum reciperemus, *vt essemus adoptiui filij.* Quoniam autem estis filij : misit Deus Spiritum filij sui in corda vestra, 10. clamantem : *clamare nos facientem*, Abba, Pater. *id dicit syriacè, & latinè.* 11. Itaque, *quia filius*, iam non est seruus *quis vestrum*, sed filius. Quod si filius : (*à pari*) & heres per Deum, *per gratiam Dei.* Sed tunc quidem ignorantes

COMMENTARIVS IN CAPVT IV.

1. LANFR. (*Dico autem*) Diceret quis: serui fuimus, vt dicis; & modo dicis heredes erimus, non potest esse. Quod probat per similitudinem præmissam, de his qui sub custodia sunt.

Expos. c. 4. Epist. ad Galat. fol. 384. 2. AVGVST. (*Quanto tempore*) Cum superius legem pædagogum fecerit, sub quo erat populus Iudæorum; nunc procuratores dicit elementa, sub quibus seruiebant Gentes; vt populus fidelis partim sub lege pædagogo, partim sub elementis tempore suæ pueritiæ fuerit. Ad hoc quod dixerat in aduentum fidei tamquam sub pædagogo, custodiri populum vsque ad ætatis opportunitatem, qua in libertatem vocandi erant; adiunxit: *Dico autem quanto tempore heres prruulus est.*

3. LANFR. (*Quanto tempore*) Comparationem hanc tantum ad eos, qui ex Gentibus crediderunt: hęres, paruulus, & seruus, ita intelliguntur, sicut multitudo hominum, quorum alij credituri sunt, alij non.

4. (*Sub tutoribus*) Id est, sunt tutores & * auctores : sed pro diuersitate causarum diuersa nomina sortiuntur. Tutores dicuntur, quia personam pupilli, & res eius contra calumnias tuentur. Auctores qui iniuriis pupillo vel rebus eius illatis, agunt. vel * actores.

5. (*Ita & nos*) Totum pro parte ponit; sicut sæpe partem pro toto. Non enim vmquam subdiis Gentium, quos hîc elementa vocat, solem enim, lunam, aërem, aquas adorabant. Quidam intelligunt elementa, carnales obseruantias; sed sequens sententia non vult: *Sed tunc quidem, &c.*

6. AVGVST. (*Factum ex muliere*) Factum propter susceptionem creaturæ. Ibidem.

7. (*Factum sub lege*) Factum autem sub lege dixit, quia & circumcisus est, & hostia legitima pro eo oblata est. Nec mirum si legis opera sustinuit, ex quibus liberaret, qui eis seruiliter tenebantur: qui etiam mortem sustinuit, vt ex illa liberaret eos, qui mortalitate tenebantur. Ibidem.

8. LANFR. (*Sub lege erant*) Redemit etiam eos, qui sub lege non erant; sed de his poterat esse dubitatio, sine causa non *.deserui. f. * deseri

9. AMBROS. (*Vt adoptionem*) Adoptionem propterea dicit, vt distinctè intelligamus vnicum Filium Dei. Nos enim beneficio & dignatione misericordiæ eius, Filij Dei sumus. Non dixit, accipiamus; vt significaret, hoc nos amisisse in Adam, ex quo mortales sumus. Est Aug. cap. 3. a Gal. to. 4 fol. 384.

10. AVGVST. (*Clamantem Abba Pater*) Eleganter intelligitur non frustra duarum linguarum verba posuisse idem significantia, propter vniuersum populum, qui de Iudæis & Gentibus, in vnitatem fidei vocatus est: vt hebræum verbum ad * Hebræos; græcum ad * Græcos. Vtriusque tamen verbi eadem significatio ad eiusdem fidei, spiritusque vnitatem pertineat. In Epist. Gal. al. * Iudę al. * Gēt

11. (*Itaque iam non est*) Propter hoc quod dixerat: *Nihil differt à seruo.* Ibidem.

12. AMBROS.

gnorantes Deum, *cum seruiebatis elementis, minus culpabiles*, iis, qui naturâ non sunt dij, *sed voluntate hominum*, seruiebatis. Nunc autẽ cũ cognoueritis Deum 12. imo cogniti sitis à Deo: 13. quo modo 14. conuertimini iterum 15. ad infirma & 16. egena, *non habentia vnde viuant*, 17. elementa *colenda*, quibus denuò seruire vultis? 18. Dies *Sabbatorum* obseruatis, & menses, *neomenias*, & tempora *annorum*, & annos, *Iubilæum, & qui nihil operatur. Et quia vultis iterum Iudaïzare*, Timeo vos, ne fortè sine causa, *inutiliter*, laborauerim in vobis? *quod ne fiat.* 19. 20. Estote *conuersi* sicut ego, *modò conuersus*, 21. quia & ego sicut vos *fui olim*: frares *ne iudaïzetis*, obsecro vos. 22. Nihil me læsistis, *immò profuistis, sicut Angelum Dei suscipientes.* Scitis autem quia 23. per infirmitatem carnis *afflictus, vel infirmus*, euangelizaui vobis iam pridem: & 24. 25. tentationem vestram, *pro vobis factam*, in carne mea 26. non spreuistis, neque respuistis: sed sicut Angelum Dei excepistis me, sicut (*exaggeratio*) Christum Iesum, *& ita tunc beati vos.* Vbi est 27. ergo, *nunc autem, vbi* beatitudo vestra *pristina? non me læsistis: vel bonum mihi fecistis.* Testimonium enim perhibeo vobis, quia, si fieri posset, (*beneuolentia, vt sibi obediant*) oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi. Ergo inimicus vobis factus sum,

---

12. AMBROSIVS. (*Immo cogniti*) Non enim scientibus vobis, aut videntibus, diuina vobis quodammodo illuxit scientia.

13. AVGVST. (*Quomodo conuertimini iterum, &c.*) Ipsa tamen nolebant redire ad Gentilitatem, sed ad circumcisionem. Sed pro eodem deputat: ideo dicit; iterum & dênuo: quia idem est in genere, in seruitio.

14. AMBROS. (*Conuertimini iterum*) Quid prodest vos euasisse seruitutem, qua tenebamini, cum seruiretis elementis mundi, quando rursus * alia reditis. [* ad illa, vel ad alia.]

15. AVGVST. (*Ad infirma*) Quia infirma & instabili specie variantur. [Ibidem.]

16. (*Egena*) Quia stabili specie creaturæ egent. [Ibidem.]

17. AMBROS. (*Elementa*) Id est, temporibus seruitutis. Manifestum est enim volumina temporum per elementa mundi, hoc est cœlum & terram, & motus atque ordinem siderum administrari.

18. LANFR. (*Dies obseruatis*) Dies, suasio quędam est; non enim dies obseruabãt, nisi gratias agentes, vt nos.

19. AMBROS. (*Estote sicut ego*) Eram, inquit, & ego sub lege; sed post elegi extra legem viuere, sicut & vos per eam, quę in Christo est, fidem viuebatis. Imitamini ergo & vos me cum illa quæ in Christo est fide, à conuersatione legitima, vosmetipsos extraneos facientes.

20. LANFR. (*Estote sicut ego*) Id est, conformamini meis moribus; quia ego conformor vestris. Vel estote fideles sicut ego sum; quia ego infidelis fui sicut & vos; ac per hoc me imitamini; quia ego priorem fidem non sine causa deserui.

21. (*Quia & ego sicut vos*) Diceret quis: Quomodo possumus esse, vt tu? Respondet: Potestis, quia sicut sumus idem in substantiali essentia, possumus esse in accidentali, id est, in sanctitate.

22. (*Nihil me læsistis*) Ne quis diceret Apostolum ex inuidia eos arguere, remouet sic: non me læsistis, quod debeã inuidere vobis; sed omnia bona mihi fecistis, quia amicus factus. Hoc loquor vobis, quia amicus sum vobis, & quia verum est.

23. (*Per infirmitatem*) Id est, in infirmitate: sicut & per illud tempus, id est, in illo tempore.

24. (*Tentationem*) Tanta fuit infirmitas carnis in Apostolo, vt auditores tentari possent, & putare quod Apostolus Christi non esset, qui ita ægrotare permitteret.

25. AVGVST. (*Tentationem*) Tentati sunt, cum persecutionem pateretur Apostolus; vtrum timore desererent eum, an charitate amplecterentur. [Ibid. fol. 386.]

26. LANFR. (*Non spreuistis, &c.*) Potuissent illi videntes Apostolum affligi, spernere prædicationem eius, sed non spreuerunt: & putare Deum non curare illum, qui sic affligebatur.

27. (*Ergo beatitudo vestra*) Beatudo illis erat Apostolum diligere, & præceptis eius in omnibus obedire; sed hanc beatitudinem quidam illorum perdiderant, qui ad culturam dæmonum redire, & eis seruire volebant.

28. verum dicens vobis? *Illi qui persuadent me inimicum vobis esse: vel vos iudaïzare.* 29. Æmulantur vos non benè: sed excludere vos volunt, *à fide, vel à mea dilectione*, vt illos æmulemini, *imitemini.* Bonum autem *in illos*, æmulamini in bono semper: & non tantùm cum præsens sum apud vos. 30. Filioli mei, quos iterum 31. parturio, *cum labore reuoco*, 32. donec formetur Christus in vobis *resipiscentibus.* Vellem autem esse apud vos modò, *quos voco filios, vocarem pessimos: vel quos admoneo blandiendo*, & 33. mutare vocem meam, *comminarem imperando*: quoniam confundor in vobis. 34. Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non legistis? Scriptum est enim: 35. quoniam Abraham duos filios habuit: vnum *Ismaël* de ancilla *Agar*, & vnum *Isaac* de libera *Sara.* Sed qui de ancilla, 36. secundùm carnem natus est: qui autem de libera *natus est*, per repromissionem: quæ *prædicto modo* sunt per allegoriam dicta. *Quid hæc ad legem?* Hæc enim sunt duo testamenta, *nam aliud dicunt, & aliud signant; quia dicunt filios, & signant duo testamenta.* 37. Vnum quidem *datum* in monte Sina, in seruitutem generans: 38. quæ est Agar, *quæ signat Agar: (parenthesis)*

Ibid. fol. 386. B. 28. Avgvst. (*Verum dicens*) Sed quid verum prædicans, nisi vt * non circumciderentur?

Ibidem. 29. (*Æmulantur*) Id est, inuident vobis, qui vos carnales de spiritualibus volunt facere: hoc est æmulantur non bene.

Ibidem. D. 30. (*Filioli mei*) Parturitionem hanc pro curarum angoribus positam intelligamus.

31. Lanfr. (*Parturio*) Nati & parti erant in fide Christi; sed quia quidam illorum fidem dimiserant patiendi iterum ab Apostolo erant, quod vsque formaretur Christus in eis.

Ibidem. 32. Avgvst. (*Donec formetur*) Formatur Christus in eo, cum formam Christi accipit.

Ibidem. 33. (*Mutare vocem*) Quid aliud dicatur, nisi quia filios suos dixerat esse; parcens eis per literas; ne seueriore obiurgatione commoti, facile in eius odium traducerentur. Vellem ergo, inquit, nunc adesse apud vos, & mutare vocem meam, id est, negare vos filios meos; quia confundor in vobis.

34. Lanfr. (*Dicite mihi, qui sub lege vultis esse*) Non debetis velle sub lege esse, sed sub ecclesiastica gratia: lex enim seruos generat, Ecclesia liberos: quod scripturæ auctoritate sic probat, dicens: Ancillam Agar Abrahæ seruum genuisse; Saram vero liberam, liberum filium edidisse. Et ne dicas quod Sara & Agar ad legem & Ecclesiam, * & quod earum filii, ad vtrumque populum: Et respondet Apostolus, quod dictum est de duabus matribus, & earum filiis, per allegoriam de lege, & gratia debere intelligi. Quod plenius inuenies ibi: *Sed qui de ancilla, &c.*

* sup. pertinent.

35. (*Quoniam Abraham*) Ostendere vult honestius sub gratia noui Testamenti esse, quam sub lege Iudæorum. Abraham, Deus Pater intelligitur. Duo filij, plebs Iudæorum, & populus Gentium. Ancilla, lex quæ seruos gignebat, timore cogens eos, dicens: Si quis hoc vel illud fecerit, morte moriatur. Libera, prædicatio noui Testamenti, quæ liberos generat, paterna dilectione ammonens eos dicens: *Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis; & ego vos requiescere faciam: iugum enim meum suaue est, & onus meum leue est.* Matth. d. 28.

36. (*Secundùm carnem*) Id est, carnalem consuetudinem; quia iuuenis mulier ex sene homine solet concipere.

37. Avgvst. (*Vnum quidem*) Agar populum veteris Testamenti propter iugum obseruationum: Isaac natus de libera per repromissionem, populum noui Testamenti significat. Senectus autem parentum Isaac ad eamdem significationem valet: quoniam populus noui Testamenti, quamuis sit nouus, prædestinatio tamen eius apud Deum, & ipsa Ierusalem cælestis antiqua est. Ibid. fol. 387. B. & C.

38. Ambros. (*Quæ est Agar*) Agar ancilla pariens secundùm vsum naturæ, significat legem, quam tenere habent qui in hac vita nascuntur secundùm sequentiam naturæ: qui etiam sub lege versabantur in ordine seruorum. Sara autem quæ per gratiam peperit illos qui in Christo resurrexisse videntur per gratiam: qui etiam præter spem naturæ secundam expectant natiuitatem, quibus iam circumcisio, & oblatio sacrificiorum superuacua est.

39. Sina enim, (*exponit quid Sina*) mons est in Arabia: 40. qui coniunctus est ei, quæ nunc est Hierusalem, & 41. seruit cum filiis, *incolis*, suis. 42. Illa autem, quæ sursum est Hierusalem, 43. libera est; quæ est mater nostra. 44. Scriptum est enim: 45. Lætare sterilis, quæ non paris: erumpe, & clama, quæ non parturis: quia 46. multi filij desertæ, *Ecclesiæ, ad tempus, dum fuit lex*, magis quàm eius, *Synagogæ*, 47. quæ habet virum. *Diceret quis, quid ad nos quæ modò dixisti?* Nos autem fratres secundùm Isaac promissionis filij sumus, *ergo liberi. Diceret quis, nos dicis liberos, qui quotidie affligimur.* Sed quomodo tunc is, qui secundùm carnem natus (*Ismaël*) fuerat, persequebatur eum, qui secundùm spiritum (*Isaac*): ita & nunc. Sed quid dicit scriptura? Eijce ancillam, & filium eius: non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ. Itaque, Fratres, non sumus ancillæ filij, sed liberæ: *Ipsi eijcientur, nos autem hæreditabimus, quia non sumus serui, sed liberi:* 48. quâ libertate Christus nos liberauit.

---

39. (*Sina enim mons est*) Arabia antiquis temporibus, non illa quæ nunc nominatur, sola erat; sed & solitudo & pars non modica Ægypti, vbi est mons Sina, in quo data est lex. Vnde & fuerat Agar, quæ significat vetus Testamentum; quæ generat in seruitutem; quæ etiam coniungitur per significationem ei Ierusalem, quæ est in hoc sæculo; in qua testamenti legitima impletur.

40. LANFR. (*Qui coniunctus est ei*) Id est, ex honore eius est. Vel quæ Agar coniuncta est, id est, vetus Testamentum coniungitur nouo, & seruit; quia in hac præsenti vita seruit Ecclesia. Vel seruit coniuncta ei quæ nunc est Ierusalem, id est, legis carnalia tenens in Ierusalem. Vel modò est coniuncta Ecclesiæ, & prius seruiit sub lege.

41. (*Seruit cum filiis*) Seruire dicit terrenam Ierusalem, vel sub carnali lege, quæ timore mortis cogebat; vel sub iugo Romani imperij.

42. (*Illa autem quæ sursum est Ierusalem libera est*) Id est, Sara signat Ierusalem cœlestem, quæ est mater nostra secundùm partem, id est, secundùm hanc præsentem Ecclesiam, quæ generat nobis Dei filios. Et probat quia libera est; nã lætatur (effectus) probat quia mater est; nam parit filios: *Scriptum est enim, &c.*

43. (*Libera est*) Libera est; quia liberæ filiæ, id est, gratiæ noui Testamenti, & prædicationis Christi, quæ est mater nostra; quia prædicatores ibi sunt, qui nos per Euangelium genuerunt.

44. (*Scriptum est enim*) Hoc probat, quia libera; liberorum enim est lætari, seruorum vero timere.

45. AVGVST. (*Lætare sterilis*) Cœlestem Ierusalem sterilem vocat scriptura; quamdiu filios in terra non genuit, quæ deserta etiam dicta est, cœlestem iustitiam deserentibus hominibus, terrena sectantibus. Ibidem, C.

46. AMBROS. (*Multi filij*) Hoc de resurrectione dictum est. Nos est enim qui resurrectionem assequuti, ex omni gente sumus, illi verò qui sub lege sunt, vna gens est.

47. AVGVST. (*Quæ habet virum*) Id est, terrena Ierusalem quæ legem acceperat; & ideo cęlestem Ierusalem Sara significat, quæ diu deserta est à concubitu viri, propter cognitam sterilitatem. Ibidem.

48. LANFR. (*Qua libertate Christus nos liberauit*) Ne putaremus nos naturaliter liberos esse, determinat ipsam libertatem; *quâ libertate, &c.*

CAPVT QVINTVM.

ERgo quia liberi State, & 1. 2. nolite iterùm iugo ſeruitutis, *circumcidendo vos*, contineri. *ſupradictis terruit, nunc per ſe diſſuadet, ne circumcidantur.* Ecce ego Paulus, *qui fui circumciſus*, dico vobis: quoniam ſi circumcidamini, Chriſtus, *Mors Chriſti*, vobis nil proderit, *quin ſitis ſerui.* (*Alia diſſuaſio.*) Teſtificor autem rurſus omni homini 3. circumcidenti ſe, quoniam debitor eſt vniuerſæ legis faciendæ. *Si debet circumcidi, ſimiliter eſt obnoxius vniuerſis legalibus.* Euacuati eſtis à Chriſto, *ſine Chriſto eſtis*, qui in lege iuſtificamini, *iuſtificari creditis: ſi autem ſine Chriſto*, à gratia excidiſtis. (*Per contrarium.*) Nos enim *tantùm* ſpiritu, *ſumpto*, ex fide, ſpem iuſtitię, *vitam æternam, quam habent iuſti*, expectamus. (*per contrarium.*) 4. Nam in Chriſto Ieſu, neque circumciſio aliquid valet, neque pręputium: ſed 5. fides, quę per charitatem, *non in hypocriſi*, operatur. Currebatis bene: quis vos impediuit veritati non obedire? Perſuaſio hęc *vobis facta* non eſt ex eo, *Deo*, qui vocat vos *A cauſa, & à ſimili.* 6. 7. Modicum fermentum totam maſſam corrumpit. Ego *tamen* confido (*conſolatur*) in, *de*, vobis in Domino, quod nihil aliud, *quàm decet*, ſapietis: qui autem *ſuadendo circumciſionem* conturbat vos, portabit iudicium, quicumque eſt ille, *ſiue potens* 8. 9. Ego autem, Fratres, ſi circumciſionem (*quod dicebatur*) adhuc prædico: quid adhuc perſecutionem patior? 10. Ergo, *ſi circumciſionem prædico, vt dicitur*, euacuatum eſt, *eſſe debet*, 11. ſcandalum crucis, *propter cru-*

COMMENTARIVS IN CAPVT V.

1. LANFR. (*Nolite iterum iugo ſeruitutis contineri*) Quia continebimini, ſi circumcidamini: dictum eſt enim; quia omnis qui ſub lege eſt, ſeruus; qui autem circumciduntur, ſub lege ſunt.

In cap. 5. ad Gal. fol. 387. B. & C. 2. AVGVST. (*Nolite iterum*) Quomodo accepturi ſumus quod dicit; ne iterum iugo ſeruitutis attineamini, cum ad eos ſcribat, qui Iudæi nunquam fuerant? Quid aliud hoc loco dicat Gentibus non inuenio, niſi vt proſit illis, quod à ſeruitute ſuperſtitionis ſuæ, per fidem Chriſti liberati ſunt, ne iterum ſerui eſſe velint ſub obſeruatione carnaliũ obſeruationũ.

Ibidem. 3. (*Circumcidenti ſe, &c.*) Quod ideo dicit, vt vel terrore tam innumerabilium obſeruationum abſtinerent ſe ab his, quibus eos iſti ſubiugare cupiebant.

4. LANFR. (*Nam in Chriſto Ieſu neque circumciſio*) Ex fide tantum iuſtificatur; quia non per aliud: nam neque per circũciſionem, neque per præputium.

5. (*Fides quæ per dilectionem*) Et hîc illud tetigit, * qui ſub lege * ſeruitutis per timorem operatur. al. * quia. al. * ſeruitus.

6. (*Modicum fermentum, &c.*) Ne dicerent, circumcidi tantum poſſumus nos. Vel quidam illorum volebant circumcidi, id eſt, modicum.

7. AVGVST. (*Modicum fermentum*) Eos autem paucos, qui ad illos veniebant, * & iſti ſuaderent, quia * cooperatione Galatarum credentium * exigui numero erant, fermentum appellat. Ibidem. al. * vt iſ[illegible] al. * in [illegible]paration[illegible] multitud[illegible]ms. al. * exigu[illegible]

8. (*Ego autem*) Intelligendum eſt fuiſſe quoſdam, qui dicerent etiam ipſum Paulum id ſentire. Ibidem.

9. LANFR. (*Ego autem*) Dicebatur Galatis à falſis prædicatoribus, quod Paulus etiam Apoſtolus circumciſionem prædicaret, & hanc ſuſpicionem à ſe remouet; ideo enim à Iudæis perſecutionem ſuſtinebat, quia circumciſionem improbabat; & per fidem crucis iuſtificari hominem aſſerebat. Vnde & Iudæi aduerſus eum ſcandalizabantur; quod ſcandalum euacuatum eſſet, ſi circumcidi debere fideles prædicaret.

10. AVGVST. (*Ergo euacuatum eſt*) Id eſt, ſine cauſa Chriſtum, cum iſta contemneret, ſcandalizati Iudæi crucifixerunt; ſi adhuc eis, pro quibus crucifixus eſt, talia ſuadentur. Ibidem. [illegible]

11. LANFR. (*Scandalum crucis*) Quod

cem illatum. 12. vtinam & *à vestro consortio* 13. abscindantur qui *à libertate in circumcisionem* vos conturbant. 14. Vos enim (*ostendit à quo velint eos conturbari*) in libertatem vocati estis, Fratres: tantùm (*nisi putetis eam libertatem à lege haberi*) 15. ne libertatem in occasionem detis carnis, *carnalis obseruantiæ*, sed 16. per charitatem spiritus seruite inuicem, *quod decet.* 17. Omnis enim lex in vno *charitatis* sermone impletur, *isto scilicet:* Diliges proximum tuum sicut teipsum. Quod si inuicem mordetis, *detrahendo*, & comeditis: *nolite mordere alterutrum, quia si hoc facitis, destruemini: quod ne fiat*, videte ne ab inuicem consumamini, *destruamini.* Dico autem *in Christo:* 18. spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis. 19. 20. Caro enim concupiscit aduersus spiritum: spiritus autem aduersus carnem: hęc enim sibi inuicem aduersantur: 21 vt non quęcumque vultis, illa faciatis. 22. Quòd si spiritu ducimini, (*item aliud proficuum, si spiritu ambulent*) *ergo*, 23. non estis sub lege, *serui.* 24. Manifesta sunt autem opera, *desideria*, carnis, (*probat*) quæ sunt, fornicatio, *contra naturam*, immunditia, *in consanguineos*, impudicitia, luxuria, *in quibuslibet*, idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, 25. æmulationes, irę, rixę,

---

propter vos pertulit Christus, nihil prodest vobis, si circumcidi velitis.

Ibidem. 12. AVGVST. (*Vtinam & abscindantur*) Elegantissima ambiguitate, quasi sub specie maledictionis, adiecit benedictionem; non tantum, inquit, circumcidantur, sed abscindantur: sic enim fiunt spadones propter regnum cœlorum, & carnalia seminare cessabunt.

13. LANFR. (*Abscindantur*) Id est, eunuchizentur à malis moribus, ne amplius generent in malum: non enim vocant vos ad id ad quod vocati estis, id est, ad libertatem, sed ad seruitutem.

14. (*Vos enim libertatem*) Quia nec circumcisio, nec aliæ legales obseruationes curantur.

Ibidem. 15. AVGVST. (*Ne libertatem*) Id est, ne audito nomine libertatis vobis impunè peccandum esse arbitremini.

16. LANFR. (*Per charitatem*) Quasi diceret sola charitas potest nos saluare, spreta carnali obseruatione; & reddit causam dicens: quia omnis lex dilectione impletur; & hac occasione breuiter exponit, quæ vitare & quæ seruare debeant Christiani pro seruanda charitate: quibus expletis ad superiorem circumcisionis redit tractatum.

Ibidem. 17. AVGVST. (*Omnis lex*) Omnem legem nunc dicit ex his operibus quæ ad bonos mores pertinent.

18. LANFR. (*Spiritu ambulate*) Et quia non sufficit abstinere à malo, nisi fiat bonum, sequitur; *spiritu ambulate*, & habebitis hoc proficuum, quod desideria carnis non perficietis. Et subdit cur, contraria non sunt: & ponit designationem in libro: hoc enim sibi inuicem: & probat, quia concupiscunt aduersum se, à specie.

19. AVGVST. (*Caro concupiscit*) Carnem itaque concupiscentem aduersus spiritum dicit Apostolus; carnalem proculdubio delectationem, quam de carne & cum carne spiritus habet aduersùs delectationem, quam solus habet: solus quippe habet, ni fallor, illud desiderium non cum carnis voluptate, vel carnalium rerum cupiditate commixtum, quod desiderat anima, & desiderat in atria Domini. De Genesi ad litteram Cap. 12.

20. LANFR. (*Caro concupiscit*) Quasi diceret. Ideo vtriusque desideria non potestis perficere; quia contraria inter se sunt. Et hoc aptè repetit subsequens: *hæc enim sibi inuicem aduersantur, &c.*

21. AVGVST. (*Vt non quæcumque vultis*) De his dictum est, qui gratiam fidei susceptam tenere nolunt. Volunt enim opera iustitiæ operari, sed vincuntur concupiscentia carnis. Vt sup. ad Galat. fol. 389.

22. LANFR. (*Quod si spiritu ducimini*) Id est, si Spiritus sanctus moderatur vobis, legem carnaliter non obseruatis. Vel legem .... nisi plus facientes, quam lex iubeat.

23. AVGVST. (*Non estis sub lege*) Intelligamus eos esse sub lege, quorum spiritus ita cōcupiscit aduersùs carnem, vt non ea quæ volunt, faciant. Ibidem.

24. LANFR. (*Manifesta autem sunt opera carnis*) Probat quia non perficient opera carnis, quia ista, & ista sunt opera carnis; sed hoc non perficient. Et hoc est quod dicit: *qui autem sunt Christi, &c.*

25. AVGVST. (*Æmulationes*) Æmulatio Ibid. fol. 390.B.2.

dissentiones, *in fide*, sectę, 26. inuidię, homicidia, ebrietates, comessationes, & his similia, quæ prædico vobis *non esse facienda*, sicut prędixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur. 27. Fructus, *opera*, autem spiritus est, charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. *Hoc debetis facere, quia* aduersus huiusmodi non est lex. (*Assumptio.*) Qui autem sunt Christi, 28. carnem suam *vitiosam, & concupiscentem* crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis. *Debemus spiritu ambulare*, 29. 30. Si *enim* spiritu viuimus, spiritu *sumpto in baptismo* & ambulemus, *ambulare debemus.* Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.

est dolor animi cum alius peruenit ad rem, quam duo pluresve appetebant, & nisi ab vno haberi non potest.
Ibidem. 26. (*Inuidiæ*) Inuidia est dolor animi cum indignus aliquid videtur assequi, etiam quod tu non appetebas.
27. Lanfr. (*Fructus autem spiritus*) Et si spiritu ambulent, opera spiritus facient; quia charitatem, &c.
28. (*Carnem suam crucifixerunt*) Ille crucifigit carnem suam cum vitiis, qui immobilis, & crucifixus, nullis declinatur vitiis.
29. Ambros. (*Si spiritu viuimus*) Conuenit nos in illa vita, in qua per spiritum sumus regenerati, illa quæ consentanea sunt illius vitæ agere.
30. Avgvst. (*Si spiritu viuimus*) Id est, si Spiritu sancto seruiamus, spiritualiter seruiamus.

CAPVT SEXTVM.

FRatres, & 1. si pręoccupatus fuerit homo (*aliud præceptum morale*) in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, *non acriter*, considerans, *tu instruens*, te ipsum, ne & *quandoque similiter* tu tenteris. 2. 3. Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis 4. legem Christi. *Ad hoc quod dixit considerans te ipsum.* Nam si quis existimat se aliquid esse, *id est, si quis extollit se*, cùm *ipse* nihil sit: 5. 6. ipse se seducit. 7. Opus autem suum probet, *probatum faciat*, vnusquisque, & sic, *nulli plus credens de se, quàm sibi*, in semetipso tantùm gloriam habebit, & non in altero, *in alterius falsa laude. Opus probet*, Vnusquisque enim

COMMENTARIVS IN CAPVT VI.

1. Lanfr. (*Si præoccupatus homo fuerit*) Ita instrue ne propter instructionẽ extollaris, & cadas in vitium. Vel, leniter instrue, quia tu fortasse cades in vitiũ.
2. (*Alter alterius onera portate*) Si videris fratrem in aliquo delicto, leniter corripe illum; vel ora pro illo, & sic leuabis onus eius.
Tract. in Psal. 143. 3. Avgvst. (*Alter alterius*) Qui portant inuicem onera sua, nisi qui habent charitatem? Qui non habent charitatem graues sunt sibi. Qui autem habent charitatem portant se. Læsit te aliquis; petit veniam; si non dimittis, non portas onus fratris tui: Si dimittis, portas infirmum. Et tu si forte in aliquam infirmitatem cecideris, quasi homo, oportet vt sic te portet ille, quemadmodum & tu.
4. Lanfr. (*Legem Christi*) Id est, dilectionem. Ipse enim dixit: *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos.*
5. Avgvst. (*Ipse se seducit*) Non enim eum seducunt laudatores eius; sed ipse potius, quia cum sibi sit ipse præsentior, quam illi, mauult se in illis quærere quam in seipso. Exposit. in Epist. ad Galat.
6. Lanfr. (*Ipse se seducit*) Ratio cur opus probari oporteat.
7. (*Opus autem suum probet*) Pseudo-apo-

onus, *meritum*, suum portabit, *quidquid dicat adulator.* 8. Communicet autem is, qui catechizatur verbo, *prædicatione confirmatur, ei prædicatori*, qui se catechizat, in omnibus bonis. 9. Nolite errare: *dicentes, non habere quid eis communicetis:* 10. Deus non irridetur. 11. *Communicet, inquit*, Quæ enim seminauerit homo *in hoc sæculo:* hæc & *in futuro* metet. 12. Quoniam qui seminat 13. in carne sua, *malè operando*, de carne & metet corruptionem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Bonum autem facientes, non deficiamus: tempore enim suo, *opportuno*, metemus non deficientes. *Quia metemus indeficienter* Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maximè autem 14. ad domesticos fidei, *Christianos.* Videte (*ne epistolam alterius esse putetis*] qualibus literis scripsi vobis mea manu. 15. Quicumque enim volunt placere in carne, *carnaliter circumcisione*, hi cogunt vos circumcidi, tantùm vt crucis Christi persecutionem non patiantur, *tantùm, non vt ipsi legem custodiant.* Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt: sed volunt vos circumcidi, vt in *truncatâ* carne vestrâ *apud Iudæos* glorientur. 16. Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce, *crucis prædicatione*, Domini nostri Iesu Christi: 17. per quem mihi, *vt me non teneant*, mundus crucifixus, *vilis factus* est, &, (*vt eum non teneant*), ego mundo. In Christo enim Iesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, 18. sed noua creatura, *innouatio mentis, & corporis.* Et quicumque hanc regulam, *non circumcisionis, sed fidei*, secuti fuerint, pax super illos, & misericordia, 19. & super Israël Dei, *non*

---

stoli laudabant eos, ideo dicit; opus suum probet, ne quærat gloriam in altero, id est, in alterius dicto, sed in se.

8. (*Communicet*) Qui, inquit, verbo Dei instruitur, ei qui se instruit, communicet in omnibus bonis suis. Arguit eos tenacitatis in prædicatores suos.

9. (*Nolite errare*) Quasi diceret: si dixeritis vos non habere quod prædicatori tribuatis, hominem quidem potestis fallere, Deum autem qui occultorum cognitor est, non potestis irridere, id est, decipere.

10. (*Deus non irridetur*) Tunc quasi irrideretur, si illi qui non laborant in vinea, denarium acciperent.

11. (*Quæ enim seminauerit homo*) Debetis, inquit, prædicatoribus, & proximis vestra communicare: nam quod seminabitis, metetis: omnis enim homo hoc quod seminauerit, metet: quia & ille qui seminat in carne carnaliter operando; & ille qui seminat in spiritu, spiritualiter operando; iste quidem vitam æternam, ille vero correptionem.

12. [*Quoniam qui seminat*] Omne quod seminatur, aut in carne, aut in spiritu; hæc autem omnia metentur.

13. [*In carne*] Id est, qui facit ipsa carnalia opera, habebit gehennam; quæ est perpetua corruptio.

bi... f. 92. 14. AVGVST. (*Ad domesticos fidei*) Quos eum, credendum est, nisi Christianos significare?

15. LANFR. (*Quicumque enim voluerit placere, &c.*) Præceptum est in Rhetorica; vt cum aliquis vult persuadere aliquid, in principio & in fine mentionem faciat, quod facit Apostolus dicens; nolite facere quod vobis pseudo suadent, id est, circumcidi; quia propter hoc faciunt vt placeant Iudæis in carne vestrâ truncatâ, & non patiantur ab eis persecutionem in prædicatione crucis. Et est conuertenda propositio ita: Quicumque volunt vos circumcidi, ideo faciunt tantum, vt crucis Christi persecutionem non patiantur: neque enim faciunt, vt legem custodiant, vel propter aliud.

16. (*Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce, &c.*) In cruce Christi gloriabor tantum, quia hoc tantum valet ad Christi salutem promerendam; non enim aliud, quia neque circumcisio, neque præputium.

17. AVGVST. (*Per quem mihi mundus*) Id est, vt non me teneat: *& ego mundo*, vt eum non teneam, id est, vt neque mihi mundus nocere possit, neque ego de mundo aliquid cupiam. Expos. ad Gal. fol. 392.

18. (*Sed noua creatura*) Nouam creaturam dicit vitam nouam per fidem Iesu Christi. Ibidem.

19. (*Super Israel*) Id est, qui viuere ad visionem præparantur; non qui vocantur Ibidem.

carnaliter viuentem. 20. 21. De cætero nemo *inobediens, putans me non eſſe Apoſtolum Chriſti,* mihi moleſtus ſit 22. Ego enim 23. ſtigmata Domini Ieſu, *notas paßionum Chriſti, vel cicatrices vulnerum, vel virgarum,* 24. in corpore meo porto. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti, cum ſpiritu veſtro, Fratres. Amen.

---

hoc nomine, & carnali cæcitate Deum videre nolunt.

20. LANFR. (*De cætero*) De cætero, inquit, nemo veſtrum oneroſus, & inobediens mihi ſit, putans me non eſſe Apoſtolum Chriſti.

Ibidem. 21. AVGVST. (*De cætero*) Non vult per turbulentas contentiones tædium ſibi fieri de re, quantum ſatis erat expoſita.

Ibidem. 22. (*Ego enim ſtigmata*) Id eſt, habeo alios conflictus & certamina cum carne mea, quæ in perſecutionibus quas patior, mecum dimicant. Stigmata Ieſu dicuntur quædam notæ pœnarum ſeruilium. Propter culpam enim perſecutionis, qua perſecutus eſt Eccleſiam Dei; hæc ſibi retribui cognouerat.

23. LANFR. (*Stigmata*) Stigma propriè nota fugitiuo ſeruo impreſſa; quod Apoſtolus ſe portare dicit, eo quod priùs Dominum fugerit.

24. (*In corpore meo*) In corpore ſuo portabat cicatrices vulnerum & virgarum, in collo & manibus catenas; quæ omnia ſigna erant ſe eſſe Domini noſtri Ieſu Chriſti. Stigmata autem erant ſigna quædam, quæ in manibus militantium fiebant, per quæ cognoſcebantur eſſe de militia Imperatoris.

EPISTOLA B. PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS.

CVM INTERIECTIS B. LANFRANCI GLOSSVLIS.

ARGVMENTVM.

Pheſij ſunt Aſiani. Hi accepto verbo veritatis perſtiterunt in fide. Hos collaudat Apoſtolus, ſcribens eis à Româ, de carcere, per Tychicum Diaconum.

CAPVT PRIMVM.

1. PAulus Apoſtolus Ieſu Chriſti, *non Ananiæ*, per voluntatem Dei, *non meritis ſuis; vel hominibus;* omnibus ſanctis, *baptizatis*, qui ſunt Epheſi, & fidelibus, *catechumenis*, in Chriſto Ieſu, *in fide.* Gratia, *remißio peccatorum*, vobis & pax, *quâ reconciliamur Deo Patri, vel obſeruantia bonorum operum, quæ pax eſt inter Deum, & homines*, à Deo Patre noſtro, & Domino

COMMENTARIVS IN CAPVT I.

1. AMBROSIVS. Docet illa bona quæ Chriſtus nobis ſuo aduentu præſtitit cum gratiarum actione. Poſtea tranſit ad Ethicam exhortationem, ſic inchoans: Obſecro vos, ego vinctus in Domino.

2. [Be-

mino Iesu Christo. 2. Benedictus, *laudetur*, Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit, *auxit, vel ditauit*, nos in omni benedictione spirituali, *non carnali, sicut priorem populum, sed spirituali, id est, cælesti, existente*, 3. 4. 5. in cœlestibus, *id est, quam in cælo participamus*, in Christo: sicut elegit nos, *ita benedixit, vt prædestinauit.* 6. in ipso *Christo*, ante mundi constitutionem, *ad hoc elegit*, vt essemus sancti, & immaculati in conspectu eius, *non meritis nostris, sed* 7. in charitate *sua. Ecce quod dixit, elegit.* 8. Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum, *vt essemus sancti*, per Iesum Christum 9. in ipsum: *idem quod in ipso, scilicet credituros.* 10. Secundùm propositum voluntatis suæ, *idem quod in charitate*, in laudem gloriæ gratiæ suæ, *vt laudetur gloriosa gratia sua*, in qua gratificauit nos *sibi* in dilecto filio suo, *in fide dilecti filij sui.* In quo, *id est, per quem*, habemus redemptionem (*hoc effectum posterius*) per sanguinem (*& prius*) eius, (*hæc est causa prioris*) remissionem peccatorum, secundùm 11. diuitias gratiæ eius, quæ superabundauit in nobis, 12. in omni sapientia, & prudentia, vt notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ, *quod genus humanum saluare voluit*, secundùm beneplacitum eius, *non meritis humanis*, 13. quod *sacramentum* proposuit in eo, *in filio*, 14. in dispensatione plenitudinis temporum, *ecce quod proposuit*, instaurare omnia in Christo, quæ in cælis, *imminutum ordinem Angelorum*, & quæ in terra sunt, *corruptum genus humanum*, in ipso, *in Christo.* 16. 17. In quo, *vel qua*, etiam & nos sorte,

---

2. (*Benedictus Deus*) Benedictio quæ fit in Deo, confessio sola est bonorum quæ præstita sunt ab eo. Benedictio quæ fit à Deo, in nobis impletur, dum eius beneficiis implemur.

3. (*In cælestibus*) Hoc est quam in cœlo participabimus: dicit enim resurrectionem quæ per spiritum nobis aderit: & ne ipsa nouitas mentem turbaret; quoniam non ante tanta donasset, neque apertè dixisset; quæ sint illæ spirituales benedictiones, vtrique respondet dicens: Sic elegit nos ex ipso ante mundi constitutionem esse sanctos coram eo.

4. AVGVST. (*In cælestibus*) In cœlestibus, quasi de cœlestibus. Quia omne datum optimum; & omne donum perfectum, de sursum est.

5. LANFR. (*In cælestibus*) Cœlestia vocat virtutes, per quarum obseruantiam itur ad cœlum; in quibus dicit se habere omnem spiritualem copiam in fide Christi.

6. (*In ipso*) In ipso, subaudiendum est permansuros; vel in ipso elegit: quia omnia in sapientia fecit, quæ est Christus.

7. AMBROS. (*In charitate*) Ex hoc magnitudo ostenditur liberalitatis.

8. (*Qui prædestinauit*) Maius est quod dicit filiorum adoptionem, ab eo quod dixerat sanctos & immaculatos.

9. (*In ipsum*) Quoniam dixit, prædestinauit in adoptionem filiorum; incertum erat cuius diceret filios esse adoptiuos; adiecit: In ipsum, hoc est in sui ipsius; vt illius filij nuncupemur.

10. (*Secundùm propositum*) Volens ex omni parte ista extollere, quod multa digna sint gratiarum actione, frequenter dicit per ordinationem, & bonum placitum, & voluntatem.

11. LANFR. (*Diuitias gratiæ suæ*) Per quam gratiam non solum remissio & redemptio, sed sapientia (qua dicitur, sapitur) & prudentia morum.

12. (*In omni sapientia*) Id est, dans nobis omnem sapientiam, in agnitione sui, & prudentiam morum nostrorum.

13. (*Quod proposuit*) Bonum placitum suum in Christo Deus Pater proposuit, id est, palã mundo ostẽdit; dicẽs: *Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui.*

14. (*In dispensatione plenitudinis*) Vel tunc cum disponebat omnia tempora vel in ipso milliario, quo natus est Christus, quod fuit plenitudinis; quia in eo completa sunt promissa. Vel quia alia tempora vacua fuerunt à salute.

15. (*Plenitudinis*) In dispensatione, id est, in consummatione. Exponit quid sit illud bonum placitum Dei, videlicet impleto tempore ordinationis suæ instaurare in fidem Christi, qui in cœlis sunt, id est, numerum Angelorum, qui diminutus erat: & quæ * sunt, homines videlicet qui magna ex parte perierant. f. * qui in terra.

16. AVGVST. (*In quo & nos sorte*) Sorte Tract. psal. 30 concion. 2. to. 8.

dixit gratiam, qua ſalui facti ſumus. Quare ſortis nomine appellat gratiam? Quia in ſorte non eſt electio, ſed voluntas Dei. Nam vbi dicitur, iſte facit, iſte non facit, merita conſiderantur; & vbi merita conſiderantur, electio non eſt ſors. Quando autem nulla merita noſtra inuenit, ſorte voluntatis ſuæ, nos ſaluos facit, quià voluit; non quia digni fuimus: hæc eſt ſors.

17. LANFR. (*In quo & nos*) Immutatio caſuum eſt; quaſi diceret in quem, id eſt, in cuius fidem, vel in quo, id eſt, per quem.

non merito, vocati ſumus, prædeſtinati ſecundùm propoſitum eius, qui operatur omnia ſecundùm conſilium voluntatis ſuæ: vt ſimus in laudem gloriæ eius, *laudemus gloriam eius* nos, qui ante ſperauimus in Chriſto: in quo & vos, *vocati eſtis, ex quo?* 18. cum audiſſetis verbum veritatis, *ſcilicet* (Euangelium ſalutis veſtræ) in quo *Chriſto*, & credentes 19. ſignati eſtis 20. Spiritu promiſſionis ſancto, qui eſt 21. pignus *perpetuæ* hæreditatis noſtræ, 22. in redemptionem acquiſitionis, *redempti vt Deo adquiramini*, in laudem gloriæ ipſius. Propterea (*quia credidiſtis, & ſignati, & vocati eſtis*) & ego audiens fidem veſtram, quæ eſt in Domino Ieſu, & dilectionem in omnes ſanctos, non ceſſo gratias agens pro vobis, memoriam veſtri faciens in orationibus meis: 23. vt Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti, Pater gloriæ, det vobis ſpiritum ſapientiæ & reuelationis, in agnitione eius, *& det vobis* illuminatos oculos cordis veſtri, vt ſciatis quæ ſit ſpes vocationis eius, *quæ & quantum ſperetis vocati*, & quæ diuitiæ gloriæ, *glorioſæ* hæreditatis eius in ſanctis, & 24. quæ ſit ſupereminens magnitudo virtutis eius in nos, *quo daturus eſt nobis incorruptionem*, 25. qui credimus ſecundùm operationem potentiæ virtutis eius, quam operatus eſt in Chriſto, ſuſcitans illum à mortuis, & 26. conſtituens ad dexteram ſuam in cœleſtibus 27. ſupra omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem, & dominationem, 28. & omne

18. AMBROS. (*Cum audiſſetis*, In ipſo & vos verba Euangelij audiſtis, & ad fidem acceſſiſtis; & ſpiritus participatione confirmationem accepiſtis: hoc enim dicit; *Signati eſtis*.

19 LANFR. (*Signati eſtis*) Ordo eſt. Signati eſtis in redemptionem adquiſitionis; ſpiritus enim credentes ſignat, id eſt, ab aliis hominibus diſcernit, & ſeparat; quia à peccatis eos purgat, & ſpiritualibus gratiis ornat.

20. AMBROS. (*Spiritum promiſſionis*) Bene autem ſpiritum promiſſionis vocauit; quoniam bona quæ expectant in futuro, ſancti Spiritus participationem expectant.

21 (*Pignus hæreditatis*) Redemptionem illam fruitionem quæ tūc erit vocat, quòd formæ illius dabitur.

22. (*In redemptionem*) Redemptionem vocat immortalitatem, quæ erit per reſurrectionem; adquiſitionem vero familiaritatem ſuam quæ ad Deum erit.

23. (*Vt Deus Domini noſtri*) Dicens Chriſti, ſuſceptum indicat hominem. Pater gloriæ; glorioſa eſt enim diuina natura.

24. (*Quæ ſit ſupereminens*) Id eſt, qualia, & quam magna erga nos, qui in eum credimus, ab eo efficientur: & hoc explanat memoranda quæ in Chriſto facta ſunt. Et conſidera quia non dicit gloriam hæreditatis abſolutæ; ſed diuitias gloriæ: neque virtutem eius; ſed neque magnitudinem virtutis eius; ſed vehementius; quæ ſit ſupereminens magnitudo virtutis eius.

25. LANFR. (*Qui credimus, &c.*) Id eſt, qui credimus omnia quæ operatus eſt in Chriſto, poſſit operari in nobis, id eſt, reſurrectionem.

26. AMBROS. (*Conſtituens*) Hoc eſt participem illum honoris accepit, de ſuſcepto homine id dicens, propter inhabitantem * mecum naturam verbi Dei. f. * ſecum.

27. LANFR. (*Supra omnem principatum, &c.*) Id eſt, ſuper Angelorum & Archangelorum nomina, quæ modo ſciuntur, & ſuper omnia quæ ad præſens ignorantur. Vel ſuper cœleſte & terreſtre nomen.

28. (*Et omne nomen*) Hoc eſt ſiue aliquid ſecundùm præſentem vitam nominatur, & cognoſcitur eſſe magnum quod nos in

nomen, quod nominatur non solùm in hoc sæculo, sed etiam in futuro. Et omnia subiecit sub pedibus eius: & ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, 29. quæ est corpus ipsius, & 30. plenitudo eius, qui omnia 31. in omnibus adimpletur.

---

futuro cognoscere poterimus, quod nunc forsan nescimus; omnium illorum superiorem fecit.

29. (*Quæ est corpus ipsius*) Corpus eius sumus, similitudinem naturæ, & participem spiritus suscipientes, & corpus vnum eri mus omnes: quia communem suscepimus resurrectionem & immortalitatem. In ordine vero caput nobis Christus erit; ex quo omnis causa secundæ regenerationis in nos deriuasse videtur.

30. LANFR. (*Plenitudo eius*) Plenitudo Christi est Ecclesia, quia in ea & per eam adduntur membra Christo, id est, fideles.

31. AMBROS. (*In omnibus adimpletur*) Hoc est in omnibus plenus est. Necessariò autem adiecit omnia ostendens totum existere in omnibus, prout quis cogitare voluerit siue essentia, siue in operatione, siue in virtute.

CAPVT SECVNDVM.

ET vos cùm essetis *prius* mortui delictis *actualibus*, & peccatis *originalibus* vestris, in quibus aliquando ambulastis 1. secundùm sæculum, *sæculares*, mundi huius, 2. secundùm principem *diabolum* 3. potestatis aëris huius, spiritus, qui, *ordo, qui spiritus* nunc operatur 4. in filios diffidentiæ, *de promissis diffidentes*, 5. in quibus *peccatis* & nos omnes aliquando conuersati sumus in desideriis carnis nostræ, *ecce quomodo in desideriis*, facientes voluntatem carnis, & cogitationum, & eramus natura *originali peccato* filij iræ sicut & cęteri: *interpositio.* 6. Deus autem, qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, & cùm essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo, (cuius gratia estis saluati,) & conresuscitauit, 7. & consedere fecit in cœlestibus in Christo Iesu: 8. vt ostenderet 9. in sęculis superuenientibus, *id est, hominibus futuris, vt idem sperent de se, vel in æterno sæculo*, abundantes diuitias gratię suę, *quia*

COMMENTARIVS IN CAPVT II.

1. AMBROS. (*Secundùm sæculum*) Sæculum non creaturam dicit, sed temporalem huius sæculi conuersationem.

2. LANFR. (*Secundùm principem*) Id est, secundùm quod persuadebat vos princeps, qui in hoc aëre potestatem habet, vel fideles tentandi, vel ipsum commouendi.

3. AMBROS. (*Potestatis aëris*) Diabolus mandatum accepit, vt principetur aëri, & potestatem habeat commouere eum.

4. LANFR. (*In filios diffidentiæ*) Filij diffidentiæ dicuntur; vel quia de promissionibus Dei diffidunt, vel quia de conuersione eorum nulla spes est fidelibus.

5. AMBROS. (*In quibus & nos*) Quoniam dixerat vos, ne se subtrahere existimaretur ab illis qui necessariam videbantur habere gratiam: adiecit, *in quibus & nos.*

6. (*Deus autem qui diues est*) Sic cœperat, & vos cum essetis mortui, cætera interiecit, donec iterum illud resumpsit, vltra non dicens vos, sed nos.

7. (*Et consedere*) Illis nos, ait communicasse quæ de Christo dixit, per illam, quæ apud illum est, coniunctionem.

8. (*Vt ostenderet*) Bene in sęculis superuenientibus dixit, quando ipsarum rerum manifestam erga nos ostendet Dei bonitatem, & gratiam illam, quam perficere dignatus est, per illa quæ secundùm Christum sunt.

9. LANFR. (*In secundis superuenientibus*)

ſaluauit nos, in bonitate, *non meritis noſtris*, ſuper nos in Chriſto Ieſu, *in fide Chriſti. Oſtenſio bonitatis.* Gratiâ enim eſtis ſaluati, per fidem, & hoc, *ſalus noſtra*, non ex vobis, Dei enim donum eſt; non ex operibus, vt ne quis *in ſe* (*quod non decet*) glorietur, *quod faceret, ſi ex operibus ſaluaretur.* 10. Ipſius enim ſumus factura, creati in Chriſto Ieſu in operibus bonis, *in hoc etiam, quod bene operamur, facti ſumus Deo*, quę pręparauit Deus, *nec hoc à nobis*, vt in illis ambulemus. 11. Propter quod, *quia ſaluati gratiâ*, memores eſtote, quòd aliquando vos Gentes in carne, 12. qui dicimini præputium ab eâ, quæ dicitur circumciſio in carne, manu factâ: *& memores eſtote* quia eratis illo in tempore ſine Chriſto, alienati à conuerſatione Iſraël, *Iudæorum*, 13. & hoſpites teſtamentorum, *extranei à lege*, promiſſionis ſpem non habentes, *vt Iudæi*, & ſine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Chriſto Ieſu, *in fide Chriſti*, vos, qui aliquando eratis longe, *à Deo per peccata*, facti eſtis prope in ſanguine Chriſti. Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum (*angelicam, & humanam creaturam, vel Iudæos, & Gentes*) 14. & medium parietem (*quaſi fortem*) maceriæ ſoluens, inimicitias (*ecce parietem*) 15. in carne ſuâ, legem *Iudaïcam, vel parietem*, mandatorum decretis *euangelicis* euacuans: vt duos *populos* condat *euacuatâ lege* in ſemetipſo in vnum nouum hominem *in ſe*,* *vel ſint vnus nouus homo*, faciens pacem, (*inculcatio ſuperiorum*) 16. & reconciliet ambos *vt ſint* in vno corpore, *in ſe*, Deo per crucem, interficiens inimicitias in ſemetipſo. Et veniens euangelizauit pacem vobis *Gentibus*, qui longè fuiſtis; & pacem iis, qui prope: quoniam per ipſum habemus acceſſum ambo in vno ſpiritu *hoc operante* ad Patrem. Ergo, *quia destructa inimicitia*, iam non eſtis hoſpites, & aduenæ: ſed eſtis ciues ſanctorum, & domeſtici Dei, (*exponit quomodo ſint ciues*) ſuper ædificati 17. ſuper fundamentum, *intranſitiuè, vel fidem*, Apoſtolorum, & Prophetarum, 18. ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu: in quo omnis ædificatio conſtructa creſcit in templum ſanctum in Domino: in quo, & vos coædificamini in habitaculum, *vt ſitis habitaculum*, Dei in Spiritu.

f. * vt.

In nobis, inquit, qui tantam miſericordiam à Deo conſecuti ſumus, oſtendit Deus quantam homines in futuris temporibus ſperare poſſint.

10. (*Ipſius enim ſumus*) Ratio cur ex operibus ſuis nemini ſit gloriandum. Quaſi diceret, ipſe fecit & creauit nos in fide Ieſu Chriſti, & in operibus bonis quæ per gratiam ſuam præparauit nobis. Poteſt & facturâ ablatiuus eſſe; vt ſit ſenſus, operatio ipſius eſt, quod creati ſumus in fide Ieſu Chriſti, &c.

11. (*Propter quod memores*) Quia, inquit, fidem, & bona opera Deus dedit vobis, memores eſtote verborum Dei; malorum, in quibus fuiſtis; vt pro collatis beneficiis maiorem Deo gratiam rependatis.

12. AMBROS. (*Qui dicebamini*) Quod dicit in carne, adijci illi debet, qui dicimini non in illo dicto, quo Gentes dixit; vt ſit ſẽſus, in carne præputiatos debere dici.

13. LANFR. (*Hoſpites teſtamentorum*) Hoſpites erant Gentes in eos qui teſtamenta habebant; vel quia ad tempus more hoſpitum veniebant & recedebant: vel quia ſi qui eorum ad Iudaïcum ritum conuertebantur, aduenæ & proſelyti vocabantur.

14. AMBROS. (*Medium parietem*) Inimicitiam, & ſeparationem quæ ex circumciſione fiebat, cum omni lege fecit ceſſare. Nam poſt reſurrectionem, immortalitatem nobis præſtans deſtruxit hæc. In immortali etenim naturâ circumciſio nequaquam poterit celebrari.

15. LANFR. (*In carne ſua*) In carne ſua vel aſſumpta, vel crucifixa ſoluit Chriſtus legales obſeruationes, quas parietem & * inimicam vocat inter Iudæos & Gentes: lex enim non erat data, niſi vſque ad aduentum Chriſti. f.* inimicitiam.

16. (*Reconciliet ambos, &c.*) Reprimit Iudæos, dicens eos quoque reconciliatio-

ne, vt Gentes, indiguisse.
17. (*Super fundamentum*) Fundamentum vocat fidem, eamdem, inquit, fidem quam habuerunt & Prophetæ.
18. (*Ipso summo angulari*) Ordo. Summo angulari lapide existente Christo Iesu.

CAPVT TERTIVM.

HVius rei gratia, *vt habitaculum Dei sitis*, ego Paulus vinctus Christi Iesu *in carcere*, pro vobis Gentibus *prædicandis*, 1. si tamen audistis dispensationem *Euangelij* gratiæ Dei, quæ data est mihi in vobis: quoniam secundùm reuelationem *Dei*, *non per hominem*, notum mihi 2. factum est sacramentum, sicut 3. supra scripsi in breui: prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi: quod aliis 4. generationibus non est agnitum, *scilicet*, filiis hominum, sicut nunc reuelatum est sanctis Apostolis eius, & Prophetis *noui testamenti*, *vt Agabo*, in spiritu. (*Ecce mysterium Christi*) Gentes esse cohæredes *Iudæis*, *vel Angelis*, & concorporales, & comparticipes promissionis eius in Christo Iesu per Euangelium, *fidem*: cuius factus sum minister secundùm donum gratiæ Dei, quæ data est mihi secundùm operationem virtutis eius. Mihi *enim* omnium sanctorum minimo, data est gratia hæc, *scilicet*, in Gentibus euangelizare inuestigabiles diuitias Christi, & illuminare, *docere*, omnes, quę sit dispensatio sacramenti absconditi à sæculis, *à constitutione mundi*, *vel à sæcularibus*, in Deo, qui omnia creauit: 5. 6. 7. vt innotescat principatibus, & potestatibus, in cœlestibus *degentibus*, per Ecclesiam 8. multiformis sapientia Dei, secundùm præfinitionem sęculorum, quam fecit in Christo Iesu Domino nostro: in quo habemus fiduciam, & accessum in confiden-

COMMENTARIVS IN CAPVT III.

1. LANFR. (*Si tamen audistis*) Interruptio est sententiæ vsque ad aliam sententiam, quæ sic incipit: *Huius gratia flecto, &c.*
2. (*Factum est sacramentum*) Sacramentum hoc de æqualitate Gentium est, cum gente Iudæorum, de quo supra breuiter scripsit dicens: *Ipse est enim pax nostra, qui fecit vtraque vnum, &c.* vsque *iam non estis hospites & aduenæ.*
3. (*Supra scripsi in breui*) Breuiter. Scriptum est superiùs, vt *notum faceret sacramentum suæ voluntatis: instaurare omnia quæ in cœlis, & quæ in terra.*
4. (*Generationibus*) Reuelatum quidem fuit prophetis veteris Testamenti per gratiam Dei Gentes esse saluandas, sed quod ad æqualitatem Iudæorum essent venturæ vt cohæredes, & concorporales cum eis fierent, vnam & æqualẽ cum eis hæreditatem habituræ, spirituale corpus, id est, vnam Ecclesiam cum gente Iudæorum facturæ æqualiter promissionis Dei participes; nulli, nisi in nouo Testamento, reuelatum fuit.
5. (*Vt innotescat*) Absconditi ad hoc, vt postea multiformis sapientia (in hoc quod præmisit Patriarchas, Prophetas & Apostolos) notificaretur cœlestibus per Ecclesiam, id est, per ea quæ geruntur in Ecclesia.
6. AMBROS. (*Vt innotescat*) Sicut hoc erat occultum vt nec inuisibiles virtutes potuissent hoc scire. Nunc vero manifestum est per ea, quæ erga Ecclesiam facta sunt.
7. LANFR. (*Vt innotescat*) In cognoscendam sapientiam Dei, cœlestes spiritus etiam profecerunt per Ecclesiam; quia dum eam Christus seu per se, seu per Apostolos suos instrueret, plurima secreta dicerunt, quæ antea ignorabant.
8. (*Multiformis*) Ordo, Sapientia Dei multiformis secundùm sapientiam Dei, quæ in propria natura simplex est, secundùm ordinem sæculorum multiformis dicitur, eo quod ipsa sæcula in ipso Dei ordine multiformiter variantur.

tia per fidem eius : 9. 10. Propter quod , *quia fiduciam habemus* , 11. Peto ne deficiatis *à fide* in tribulationibus meis pro vobis: quę est gloria vestra. 12. Huius rei gratia (*ne deficiatis, vel repetit, quæ supra dixit; quia multa interposuit*) flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi , ex quo omnis 13. paternitas in cælis , & in terra nominatur , vt det vobis secundùm diuitias glorię suę , virtute corroborari per spiritum eius in interiorem hominem. *Et* Christum habitare per fidem in cordibus vestris : in charitate 14. radicati , & fundati , 15. vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis , 16. quę sit 17. latitudo , *vera charitas* , & 18. longitudo , *expectatio donorum Dei* , & 19. sublimitas *vera , id est , Deum videre* , & 20. profundum ; *cognitio secretorum Dei* , scire etiam supereminentem , scientiæ charitatem Christi , 21. 22. vt impleamini *virtutibus* in omnem plenitu-

---

9. (*Propter quod peto*) Petit ne desperent de misericordia Dei circa seipsos , videntes cum tanta pati.

10. AMBROS. (*Propter quod peto*) Omnia interiecit ab eo , *Paulus vinctus* ; vsque ad hoc , *propter quod peto.*

11. LANFR. (*Peto ne deficiatis*) Vtrumque nouerat alterutro indigere , & gloriam libero arbitrio , vbi rogat ne deficiant ; & liberum arbitrium dono gratiæ , vbi Deum rogat , vt det eis corroborationem.

Serm. 7. de verb. Apost. to. 10. 12. AVGVST. (*Huius rei gratia*) Cuius rei gratia , nisi quæ supra dixerat , peto non infirmari in tribulationibus meis pro vobis , quæ est gloria vestra. Quia ergo voluntatis habetis arbitrium , peto. Quia vero vobis voluntatis arbitrium non sufficit ad implendum quod peto: *Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem.*

13. LANFR. (*Paternitas in cælis*) Cœlos vocat spirituales homines. Terram carnales. *Ad Patrem* , inquit , *flecto genua. Ex quo* , id est , per quem nominantur cæteri patres seu spirituales , seu carnales. Qui enim fecit esse res quod sunt: ipse causa est vt nominentur quod sunt. Aliter , *Ex quo* , id est , cuius similitudine nominãtur patres spirituales, vel carnales. Quia enim omnipotens Deus pro eo pater dicitur , vel quod filium ex se generauit , vel quod creata proprio moderamine gubernat & regit. Ex ea similitudine propter eamdem causam patres dicuntur , vel quia ex se ipsis filios generant ; vel quia subiectos pio studio gubernant & regunt. Si vero per cœlos Angelos intelligi voluit, credendum est minores Angelos , patres nominare maiores : quoquo tamen modo sententia intelligitur, bona paternitas intelligi debet: neque enim ex Deo illa erat, de qua in Euangelio dicit : *Vos ex patre diabolo estis*. Et alibi ; ab *initio mendax est*, & pater eius patrem mendacij , diabolum dicens.

14. AVGVST. (*Radicati & fundati*) Radicati propter agriculturam ; fundati propter ædificationem ; dicit enim alio loco: *Dei agricultura , Dei ædificatio estis.* Epist. 120 de gratia noui Test. c.26.to.2.

15. AMBROS. (*Vt possitis*) Hoc est vt in fruitione vitæ consistatis ; quod ostendit dicendo cum sanctis ; nam latitudinem , longitudinem , profundum. Altitudinem dicit gratiæ magnitudinem , ex his nominibus quæ apud nos magna esse videntur , oro , inquit , cum sanctis illa tam magna donatione Dei , quam præstitit nobis charitas Christi.

16. AVGVST. (*Quæ sit latitudo*) Latitudo in bonis operibus , quibus beneuolentia porrigitur vsque ad diligendos inimicos. Et longitudo, vt longanimiter pro hac latitudine , molestiæ tolerentur. Et latitudo , vt pro his æternum , quod in supernis est , præmium , non vanum aliquid temporale speretur. Et profundum , significat profunditatem gratuitæ gratiæ , in qua multorum ingenia conteruntur ; inuestigare conantur , vt ad extremum eis dicatur ; *O homo tu quis es , qui respondeas Deo?* Ibidem.

17. LANFR. (*Latitudo*) Latitudo Christianorum est cordis amplitudo , ad dandum & subueniendũ pro Deo in quantũ potest: vnde alias dicitur : *Dilatamini & vos.*

18. (*Longitudo*) Longitudo , quæ & alias Longanimitas dicitur , id est , expectatio promissionum Dei cum alacritate mentis.

19. (*Sublimitas*) Sublimitas est vita cœlestis. Vnde alias dicitur: *Supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus.*

20. (*Profundum*) Profundum infernum vocat. Orat ergo Apostolus , quatenus hæc quatuor possint intelligere , & intellecta , tria appetere , vnum vitare.

21. AVGVST. (*Vt impleamini*) Sic imple- Epist. 12[?]

dinem Dei. 23. Ei autem, qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus, aut intelligimus, secundùm virtutem, quæ operatur in nobis *: quod possumus scire ex hoc quod dat nobis virtutem miraculorum:* ipsi gloria in Ecclesia, *in corpore*, & in Christo Iesu, *& in capite*, in omnes generationes 24. sęculi (*huius ex multis sæculis ab initio * constantibus*) sęculorum. Amen. f. * constā-tis.

p. 23. ad ulinam videndo o,to.2. buntur in omnem plenitudinem Dei: non cum fuerint & ipsi plenus Deus, sed cum fuerint perfectè pleni Deo.

22. AMBROS. (*Vt impleamini*) Id est, vt ipsi in proportione communis corporis videamini, in quo Deus inhabitat.

23. (*Ei autem qui potens*) Post gratiæ narrationem orat pro illis, & sub * spem gratiarum actionis concludens dogmaticos sermones incipit ethicos. specie.

24. LANFR. (*Sæculi sæculorum*) Sęculum sæculorum est æternitas, cuius partes sunt tempora & omnia sæcula. Potest etiam intelligi sæcula sæculorum, hoc præsens sæculum ab initio mundi vsque ad finem simul intellectum, quod in multa sæcula diuiditur.

CAPVT QVARTVM.

OBsecro itaque vos (*ethica ammonitio*) 1. ego vinctus, *incarceratus*, in, *pro*, Domino, vt dignè ambuletis vocatione, quâ vocati estis, cum omni humilitate, *dictis, & factis*, & mansuetudine, cum patientiâ, supportantes inuicem in charitate, solliciti seruare vnitatem, *concordiam*, spiritus in vinculo pacis, (*à simili*) 2. 3. Vnum corpus, 4. & vnus spiritus *sitis*: sicut *&* vocati estis in vna spe vocationis vestræ. *Sicut est vobis* vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, *ita debetis vnum spiritum habere.* Vnus Deus, & Pater omnium, 5. qui est super omnes, *vt Dominus*; & per omnia, *vt gubernans*, & in omnibus nobis, *vt inhabitans.* 6. Vnicuique autem nostrum 7. data est gratia secundùm mensuram donationis Christi. Propter quod dicit, *in Psalmo* 67. Ascendens *Christus* in altum, 8. captiuam duxit (*re in se, spe in nobis*) captiuitatem, *mortem vel*

COMMENTARIVS IN CAPVT IV.

1. AMBROS. (*Ego vinctus*) Ad reuerentiam mutat, quia adiecit, *Ego vinctus in Domino*: si quidem ipsa vincula propter prædicationem habere videtur.

2. (*Vnum corpus*) Hoc est, hanc vnitatem illibatam custodite, per pacem, & charitatem; & hoc esse necessarium multis modis ostendere nititur per ea quæ sequuntur.

3. LANFR. (*Vnum corpus & vnus spiritus*) Vnum habetis spiritum, sicut estis vnum corpus, vt non sitis schismatici.

4. AMBROS. (*Et vnus spiritus*) Spiritus qui nos regenerauit; Corpus, inquit, per regenerationem consistere videmini.

5. (*Qui super omnes*) Qui omnibus supereminet. Hoc enim dicit super omnes, qui & per omnia suam ostendit prouidentiam in omnibus; quamquam nobis & esse, & habitare dignatur.

6. (*Vnicuique autem vestrum*) Hoc vult dicere, quamuis per omnia necessaria sit concordia; videtur tamen inesse in eis differentia, ob gratiarum varietatem.

7. LANFR. (*Data est gratia secundùm mensuram, &c.*) Quamuis vnus sit spiritus, diuersa sunt dona ipsius. Et hoc est quod dicit: *Data est gratia secundùm mensuram*, id est, diuersæ: alij hoc, alij illud; alij plus, alij minus. Quod prius ab auctoritate, postea probat à partibus.

8. AVGVST. (*Captiuam duxit*) Vtrum quia vicit mortem, quæ captiuos tenebat, in quibus regnabat; an ipsos homines appellauit captiuitatem, quia captiui sub diabolo tenebantur. Enarr. in Psal. 67. to. 8.

homines, priùs à diabolo captiuatos : dedit dona hominibus. 9. Quod autem aſcendit, quid eſt, niſi quia & deſcendit primùm in inferiores partes terræ? *in manus peccatorum, vel in infernum, vel in terram.* Qui 10. 11. deſcendit, ipſe eſt, & qui aſcendit ſupra omnes cælos, 12. vt impleret omnia. *Probat diuerſa eſſe dona.* Et ipſe dedit quoſdam quidem Apoſtolos, quoſdam autem Prophetas (*vt Agabus, & filiæ eius*) alios verò Euangeliſtas, 13. 14. alios autem paſtores, *Epiſcopos*, & doctores, *cæteros Prælatos*, ad conſummationem ſanctorum (*ab hoc ſpiritu alia chariſmata dantur eis, vt conſummarent in eis ſanctitatem*) in opus miniſterij, *vt corpus Chriſti, id eſt, Eccleſiæ ſanctos ædificent, ſcilicet,* in ædificationem corporis, *Eccleſiæ,* Chriſti *ædificandi :* 15. donec occurramus omnes *in die iudicij ante Deum* in vnitatem fidei, & agnitionis Filij Dei, *In hoc ſæculo ſubſiſtentes,* 16. in virum perfectum, *perfecti reſurgamus ſine membrorum imminutione,* 17. 18. in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti*: ad hoc dedit doctores,* vt iam non ſimus paruuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in aſtutia ad circumuentionem erroris, *vt inducant nos in errorem : (huc vſque fuit digreßio, id eſt, ab hoc quod dixit, ſolliciti ſeruare*

---

9. LANFR. (*Quod autem aſcendit*] Probat de Chriſto ſuperiorem verſum eſſe dictum: ipſe enim aſcendit in cœlum, & de cœlo deſcendit.

10. AMBROS. (*Deſcendit*) Inferiores partes ipſam terram nominat in comparatione cœli. Vult autem dicere, quoniam non aſcendiſſet, niſi primum in illo diuina extitiſſet natura, cui complacuit in illum habitare, qui ſuper terram erat.

11. (*Qui deſcendit*) Vult autem dicere, quoniam is in quem diuina deſcendit natura, ſuper cœlos effectus eſt: & hoc inſeruit volens oſtendere quomodo Chriſtus homo aliis poſſet tribuere ſpirituales donationes; poſt recurrit ad ſuam ſententiam.

12. LANFR. (*Impleret omnia*) Id eſt, omnes Gentes culturâ diuinâ. Vel omnia quę de eo prædicta erant.

Epiſt. 59. ad Paulin. quæſt. 4. to. 2. 13. AVGVST. (*Alios Paſtores*) Paſtores & Doctores, quos maxime vt diſcerneremus voluiſti, eoſdem puto eſſe, ſicut & tibi viſum eſt, vt non alios Paſtores, alios Doctores intelligamus; ſed ideo cum prædixiſſet Paſtores, ſubiunxit & Doctores; vt intelligant Paſtores ad officium ſuum pertinere doctrinam.

14. LANFR. (*Alios autem Paſtores*) Propter hoc Chriſtus diuerſis diuerſa dedit, vt perfectè quiſquis exerceri poſſit in opus miniſterij quod accepit. Si enim vnus accepiſſet omnia, non perfectè poſſet vacare ad ſingula. Quid autem ſit opus miniſterij ſanctorum, quibus ſpirituales gratiæ à Chriſto collatæ ſunt, ſubiungit dicens; *In ædificationem corporis Chriſti :* ad hoc enim ſpiritualia chariſmata dantur illis, vt corpus Chriſti, vel Eccleſiam ædificent.

15. (*Donec occurramus*) Ordo. Donec nos omnes in vnitatem fidei, & agnitionem Filij Dei in hoc ſæculo ſubſiſtentes, occurramus in virum perfectum, diem iudicij ſignificat,*quomodo omnes qui nunc habemus vnam fidem, & vnam agnitionem Filij Dei, ſic ex diuerſis partibus mundi occurremus inuicem; vt vnuſquiſque ſit vir perfectus, habens eam ætatem qua Chriſtus de hoc ſæculo tranſiit, & reſurrexit: hoc eſt quod dicit in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti; id eſt, in qua ætate Chriſtus plenitudinem annorum & corporis habuit. Poteſt intelligi occurſuros nos in virum perfectum, vt omnes ſimus vnus vir perfectus, id eſt, vna Eccleſia, cui nihil deſit, & cui nihil ſit poſtea addendum. f. *quo.

16. AVGVST. (*In virum perfectum*] Sic accipiamus dictum, vt nec infra, nec vltra iuuenilem formam reſurgant corpora mortuorum; ſed in eius ętate & robore, vſque ad quam Chriſtum perueniſſe cognouimus. Lib. 22. Ciuit. D[ei] c. 15. to. [5]

17. (*In menſuram*) De menſura ætatis plenitudinis Chriſti, aut propter illud intelligamus dictum eſſe; id eſt, vt illi capiti in populis Chriſtianis antecedente omnium perfectione membrorum, ętatis eius menſura compleatur; aut hoc de reſurrectione corporum dictum eſt. Ibid. an[te]

18. LANFR. (*In menſuram ætatis plenitudinis Chriſti*) Id eſt, in ætate qua Chriſtus plenitudinem annorū & corporis habēs in terra

udre] veritatem ; *æquitatem*, autem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia *dona virtutum*, qui est caput Christus : 19. ex quo totum corpus compactum, *facit augmentum, id est, augmentatum*, & connexum per omnem iuncturam 20. subministrationis, *id est, accessionem subministrantium se Deo*, 21. secundùm operationem in mensuram vniuscuiusque membri, *id est, secundùm operationem vniuscuiusque membri*, augmentum corporis facit 22. in ædificationem sui *ipsius* 23. in charitate *Christi non meritis*. Hoc igitur dico, & testificor in Domino, vt iam *acceptâ doctrinâ* non ambuletis, sicut & Gentes ambulant in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati 24. à vita Dei, *æterna, vel à resurrectione illa quæ fieri expectatur*, per ignorantiam, quæ est in illis, propter cæcitatem cordis ipsorum *colendo idola*, qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in auaritiam *inexplebiliter*. Vos autem non ita didicistis Christum *velle vos facere*, si tamen illum audistis, & in ipso edocti estis, sicut est veritas *non hypocrisis* in Iesu, deponere vos secundùm pristinam conuersationem veterem hominem, *massam vitiorum, immo ita didicistis Christum velle, vt deponatis*, qui corrumpitur *peccando* secundùm desideria erroris. Et *quia non sufficit deponere à malo, subdit*. 25. Renouamini autem spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem, *massam virtutum*, 26. qui secundùm Deum creatus est, in iustitia, & sanctitate veritatis. Propter quod, *vt nouum hominem induatis*, deponentes mendacium, loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo : quoniam sumus inuicem membra. *si vel de præteritis* Irascimini, & nolite *ad actum ducere, vel deinceps* peccare 27. Sol, *vel Christus*, 28. non occidat *vobis* super iracundiam vestram. Nolite locum dare diabolo: (*Exponit quomodo*) qui furabatur, iam non furetur: magis autem laboret, operando manibus suis, quod bonum est, vt habeat vnde tribuat (*non vnde inebriet*) necessitatem patienti. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat: *nullus sermo malus procedat:* sed si quis *sermo* bonus *est*,

---

terra de hoc sæculo transiit.

19. AMBROS. (*Ex quo totum*) Ex Christo quasi ex capite copulatur corpus Ecclesiæ, secundùm quod in vnoquoque nostrum, spiritualis efficitur operatio.

20. LANFR. (*Subministrationis*) Subministratio alicuius peccatoris ad Deum conuersio; qui ita Ecclesiæ copulatur, vt membrum corpori.

21. (*Secundùm operationem*) Secundùm id quod operatur * magnum membrum, erit augmentum corporis. [*vnum.*]

22. AMBROS. (*In ædificationem sui*) Quod dicit (sui) de Christo dicit: vt dicat, quoniam Christus facit proprii corporis ædificium, ob illam charitatem, quam erga nos habere videtur.

23. LANFR. (*In charitate*) Exponit modum huius ædificationis: quod non fit nisi sola charitate. Si operari renuit, membrum non est.

24. AMBROS. (*A vita Dei*) Id est, à resurrectione illa, quæ fieri expectatur.

25. AVGVST. (*Renouamini*) Quod autem ait spiritu mentis nostræ, non ibi duas res intelligere voluit, quasi aliud sit mens, aliud spiritus mentis. [Lib. 14. de Trin. cap. 16. to. 3.]

26. (*Qui secundùm Deum*) Sicut enim post lapsum peccati, homo in agnitionem Dei renouatur secundùm imaginem eius qui creauit eum; ita in ipsa agnitione creatus est antequam delicto veterasceret; vnde rursus in * eamdem agnitionem renouaretur. [Lib. 3. de Genes. ad lit. cap. 20. to. 3.] [al. * in eadem cognitione.]

27. (*Sol non occidat*) Intelligitur quid est, & secundùm tempus. Quasi ex ipsa conditione & infirmitate mortalitatis, quam portamus, subrepit ira Christiano non debet diu teneri & fieri pridiana, eiice illam de corde antequam occidat lux ista visibilis, ne te deserat lux illa inuisibilis. Sed aliter melius intelligitur; quia noster sol iustitiæ & veritatis Christus est, cuius veritate, anima humana illustratur. [Enarr. in Psal. 25. tom. 8. habetur quoque to. 10. Serm. 25. inter fragmenta.]

28. (*Non occidat*) Est ergo verum lumen iustitia atque sapientia quod desinit mens [Serm. de Psalmo 11.]

vel sit, ad ædificationem fidei, *ille procedat*, *ita* vt det gratiam, *gratus sit*, audientibus. 29. Et nolite contristare 30. Spiritum sanctum Dei*: vel illos, qui habent:* in quo signati estis in diem redemptionis, *baptismi*, *in partem Dei*, *id est*, *discreti ab infidelitate.* Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor *in Deum*, & blasphemia tollatur à vobis cum omni malitia. Estote autem inuicem benigni, misericordes, *communicando vestra*, donantes inuicem, *condonando commissa*, 32. sicut & Deus in Christo, *in fide*, donauit nobis.

Inter fragmenta 24. al.* & tunc occiditSol. videre, cum perturbatione iracundiæ fuerit tamquam nubilo superata; * & tum quasi occidat sol super iracundiam hominis.

AMBROS. (*Vt det gratiam*) Id est, in quo lætari conueniat eos qui audiunt.

Lib. 4. de Genes. ad lit. cap. 9. 29. AVGVST. (*Nolite contristare*) Neque enim ipsa Spiritus sancti, quâ est, quidquid ipse est, substantia contristari potest; cum habeat æternam atque incommutabilem beatitudinem, magisque sit ipsa æterna & incommutabilis beatitudo. Sed quia in sanctis * habitat, vt eos impleat charitate, * quia necesse est vt homines ex tempore gaudeant profectu fidelium, & bonis operibus; & ideo necesse est etiam contristentur lapsibus vel peccatis eorum, de quorum fide & pietate gaudebant. al. * ita. al. * qua.

30. (*Spiritum sanctum Dei*) Ipse spiritus dicitur contristari ab eis qui sic agunt, vt eorum factis contristentur sancti, non ob aliud nisi quia Spiritum sanctum habent; quo dono tam boni sunt, vt eos mali * molestificent. Ibidem. al.* mœstificent.

31. LANFR. (*Diem redemptionis*) Diem redemptionis, diem vocat baptismatis, in quo Spiritus sanctus fide & sacramentis, & gratiis spiritualibus signat fideles, id est, ab infidelitate secernit.

AVGVST. (*Blasphemia*) Blasphemia est per quam de ipso Deo falsa dicuntur. Ex lib. contra mend. c. 19. to. 4.

32. AMBROS. (*Sicut & Deus*) Quoniam graue videbatur vt quis remittat nocenti se, Adiecit: *sicut & Deus dedit in Christo vobis.*

CAPVT QVINTVM.

Estote ergo, *autem*, imitatores Dei, sicut filij charissimi*:* & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem, & hostiam Deo in odorem suauitatis, *vt eum delectetis.* Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in vobis, *nedum perpetretur*, sicut decet sanctos; aut turpitudo *verborum*, aut stultiloquium *in Deum*, aut scurrilitas, *ioculatoria verba*, quæ ad rem, *vtilitatem*, non pertinet; sed magis gratiarum actio, *fit in vobis. Reddit causam, cur non sint perpetranda.* Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, 1. quod est idolorum seruitus, non habet hereditatem in regno Christi, & Dei. 2. Nemo vos seducat *persuadens vobis per hoc*, *regnum Dei non amitti*, inanibus verbis*:* propter hæc enim, *nam verè propter supradicta*, venit ira Dei in filios diffidentiȩ, *diffidentes de Deo. Quia propter hoc venit ira Dei*, Nolite ergo effici participes eorum. Eratis enim aliquando tenebrȩ, nunc autem

---

COMMENTARIVS IN CAPVT VI.

1. AMBROS. (*Quod est idolorum*) Auaritiæ pondus in simili monstrauit, idolorũ seruitutem illam vocans, eo quod similiter à Deo auerteret.

2. LANFR. (*Nemo vos seducat*) Seducebãt quidam auditores suos; persuadentes eis, quod propter superiora peccata, non amitteret homo vitam æternam.

lux in Domino. *Ergo quia lux estis*, vt filij lucis ambulate: *ecce quomodò debent ambulare, scilicet in omni bonitate, id est, verè.* 3. Fructus enim, *autem*, lucis est in omni bonitate, & iustitia, & veritate: probantes, *experientes*, quid sit beneplacitum Deo: & nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, *tenebrosorum*, magis autem redarguite *illa opera*. Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est & dicere. *Redarguite*, 4. 5. Omnia autem, *enim, scilicet peccata prædestinatorum ad vitam*, quæ arguuntur, à lumine, *à spirituali homine*, manifestantur *confeßione*. 6. Omne enim quod manifestatur, *confeßione*, lumen est; *id est, lumen facit, qui manifestat. Probat ab auctoritate.* Propter quod dicit: 7. 8. Surge qui dormis *in vitiis*, & exurge *confitendo peccata tua* à mortuis, *peccatis*, & illuminabit te Christus. *Ecce quod lumen est.* Videte itaque fratres, *quia filii lucis estis*, quomodo cautè ambuletis: non quasi insipientes, sed vt sapientes: 9. redimentes tempus, quoniam dies mali sunt, *dies huius sæculi, in quibus malus sæuire permittitur.* Propterea nolite, *quia mali*, fieri imprudentes, sed intelligentes, quæ sit voluntas Dei. Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria: sed implemini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in Psalmis, *Dauid*, & hymnis, *vt Prudentij*, & Canticis spiritualibus, *cæteris orationibus*, cantantes, & psallentes in cordibus vestris, *non ore tenus tantùm* Domino, gratias agentes semper pro omnibus, *vel pro prosperis, vel aduersis*, in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo & Patri. Subiecti *estote* inuicem, in timore Christi. *Ecce quomodo subijci rogat.* 10. Mulieres viris suis subditæ sint, *non in hypocrisi*, sicut Domino, *vel Deo: Ecce cur:* 11. quoniam vir, caput est mulieris: sicut Christus caput est Ecclesiæ: *vir quidem non saluauit mulierem, sed tamen Christus* ipse Saluator corporis eius. Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo: ita & mulieres viris suis

---

3. (*Fructus enim lucis*) Illuminati, inquit, hominis fructus est omnis bonitas & iustitia, & veritas; præmisso genere * sibi iunxit species, & iustitiam: quidam in operibus veritatem intelligi vult in cogitationibus & sermonibus. * ibi.

4. (*Omnia autem quæ aguntur*) Causam reddit cur dixerit, *magis autem redarguite.* Omnia enim peccata hominum prædestinatorum ad vitam æternam, quæ aguntur à lumine, id est, à iusto spirituali homine, confessione manifestantur: omne autem quod in confessione manifestatur, lumen est, id est, facit eum lumen, qui manifestatur. Et rectè quidem dictum est, sicut enim patratio sceleris tenebras, sic eius confessio lumen facit.

5. AMBROS. (*Omnia autem quæ aguntur*) Dictum est hoc ab Apostolo non integrè: Nam dicens quia manifestantur, quod sequebatur silentio tradidit, id scilicet quod possit ipsa manifestatio adiuuare. Omnis enim super delictum suum si manifestatur, patitur confusionem.

6. (*Omne autem quod manifestatur*) Aliud autem retulit quod dicit; *nolite communicare operibus tenebrarum:* Hoc est nolite illorum opera imitari, sed talia agite, quæ si fuerint manifestati, tristes vos minimè faciant. Luminis enim sunt illa opera, quæ in manifesto fiunt; tenebrarum verò illa opera sunt, quæ occultantur.

7. (*Surge qui dormis*) Testimonium hoc nullam habet sequentiam: de lumine enim disputãs retulit hoc ad opera tenebrarum. Quidam autem dixerunt quod in illo tempore inter alias gratias, gratia psalmos faciendi daretur: vnde hoc testimonio Apolus abusus videtur.

8. AVGVST. (*Surge qui dormis*) Somnus animæ est, obliuisci Deum suum: quæcumque anima oblita fuerit Deum suum, * dormiuit. Enarr. in Psal. 61. al. * dormit

9. (*Redimentes tempus*) Redimere tempus, hoc est, quando aliquis tibi infert litem; perde aliquid vt Deo vaces, non litibus: perde ergo, ex eo quod perdis, pretium est temporis. Serm. 16. de diuers. in appendice. t. 10.

10. AMBROS. (*Mulieres viris*) Tres effectus memoratus est, inter quos duos naturales præposuit; & in vnoquoque ab inferioribus inchoauit.

11. (*Quoniam vir caput est*) Illum ordinem Christus habet ad Ecclesiam, eo quod ex

in omnibus *subijciantur.* Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, (*ex effectu*) & seipsum tradidit pro ea, vt illam sanctificaret, 12. mundans 13. lauacro aquæ in verbo vitæ, *baptismo, id est, in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti, ad hoc,* 14. vt exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, 15. non habentem maculam *peccati*, aut rugam *hypocrisis*, aut aliquid huiusmodi, sed vt sit sancta, & immaculata, *vt Christus.* Ita & viri debent diligere vxores suas vt corpora sua. 16. Qui suam vxorem diligit, seipsum, *carnem suam*, diligit. 17. Nemo enim vnquam carnem suam odio habuit: sed nutrit, & fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam: 18. quia *nos, id est,* ECCLESIA, membra sumus corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius, *de infirmis, & firmis existentis: vel eandem carnem, & eadem ossa, quæ habuit Christus, habentis.* 19. Propter hoc 20. relinquet homo patrem, & 21. matrem suam, & adhærebit vxori suæ: & erunt duo in carne vna. 22. Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico *esse sacramentum illud*, in Christo, & in Ecclesia. 23. Ve-

---

illo secundæ vitæ causam habere videtur; hoc enim in isto loco * dicit ipse Saluator corporis hunc ordinem vir habet ad mulierem, eo quod vt consistat, virum accipit. (f.*dicitur.)

12. AVGVST. (*Mundans lauacro*) Quid est baptismus? Lauacrum aquæ in verbo: tolle aquam, non est baptismus. Tolle verbum, non est baptismus. (Tract. 15. in Euang. Ioan. to. 9.)

13. LANFR. (*Lauacro aquæ in verbo*) Verbum vocat prolationem diuinitatis, quæ à baptizantibus super aquam profertur.

14. AVGVST. (*Vt exhiberet ipse sibi*) Tunc vtique quando gloriosa: non enim modo in tantis malis, in tantis scandalis, in tanta permixtione hominum pessimorum, in tantis opprobriis impiorum dicendum est eam esse gloriosam. (Lib. de perfect. Iust. c. 15. to. 7.)

15. (*Non habentem maculam*) Non habentem maculam neque rugam, id est, mundam & simplicem. (Serm. 2. in mõte cap. 42.)

16. LANFR. (*Qui suam vxorem diligit*) Debent vxores diligere, quia seipsos (à toto) id est, carnem suam: nam non debent habere (à contrario) Nemo enim, &c. à genere.

17. (*Nemo enim vnquam*) Probat quod viri corpora sua diligant.

18. (*Quia mẽbra corporis eius*) Potest legi, corporis eius constantis de carne & ossibus eius, id est, de infirmis & firmis, vel de carne & ossibus eius sumus membra, eamdem carnem, & eadem ossa habentia, quę ipse habuit.

19. (*Propter hoc relinquet homo*) Quia, inquit, nos sumus de carne; & de ossibus eius; propter hoc sicut scriptum est in Genesi, *relinquet*, Verbum Patris qui futurus est homo, *patrem*, id est, non eamdem essentiam apparens, quia cum Patre permanet, *& matrem*, id est, Synagogam, *& adhærebit vxori suæ*, id est, Ecclesiæ. Sic autem dicitur sacramentum. Sed tamen quamuis de Christo dicitur, potest ad litteram intelligi; vt multi diligentes vxores patrem, & matrem relinquant. Et hoc est; *Verumtamen & vos, &c.*

20. AVGVST (*Relinquet homo*) Quis enim non agnoscat Christum eo modo reliquisse patrem; *qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens?* Reliquisse etiam matrem Synagogam Iudæorum veteri Testamento carnaliter inhærentem & adhæsisse vxori suæ * Ecclesiæ vt pace noui Testamenti essent duo in carne vna, quia cum sit Deus apud patrem, per quem facti sumus, factus est particeps noster, vt illius capitis corpus esse possemus. (Lib. 12. cõtra Faust. Manich. c. 9. to. 6.) (al.*sanctæ.)

21. (*Et matrem*) Quomodo reliquit matrem? Relinquendo Synagogam Iudæorum, de qua secundùm carnem natus est Christus. (Exposit. in Euan. Ioan. tract. 10. to. 9.)

22. LANFR. (*Sacramentum*) Quod de viro & vxore dicit, & ad litteram intelligendum est secundum sæculi consuetudinem, & spiritualiter de Christo & Ecclesia. Patrem Christus relinquere visus est, quando semetipsum exinaniuit, & formam serui accepit. Matrem Synagogam, ex qua natus est, reliquit; quando ipsa in sua infidelitate persistente, ad prædicandum Gentibus Apostolos misit, & ex eorum conuersione, Ecclesiâ congregatâ, quasi sponsæ sponsus adhæsit; cum qua vnigenitus est in carne vna; quia carnem quam de virgine sumpsit, in missa & celebritatibus quotidie Ecclesia sumit.

23. (*Verumtamen*) Quasi diceret, quam-

rumtamen, *quamuis allegoricè posit intelligi de Christo*, & vos singuli, vnusquisque vxorem suam sicut seipsum diligat : vxor autem timeat virum suum.

---

uis ergo hoc sacramentũ in Christo & Ecclesia intelligam spiritualiter, verumtamen vos à morali intellectu historiæ nolite recedere.

CAPVT SEXTVM.

Filij, obedite parentibus vestris in Domino: hoc enim iustum est: (*& hoc probat ab auctoritate*] Honora patrem tuum, & matrem tuam, 1.
quod est mandatum primum in promissione : *in lege, quæ promittit adimplentibus illam terram lacte, & melle fluentem:* vt benè sit tibi, & sis longæuus super terram *viuentium.* Et, vos patres, nolite ad iracundiam prouocare filios vestros: sed educate illos in disciplina, & correptione Domini. Serui obedite dominis carnalibus, cum timore *animi*, & tremore *corporis*, 2.
in simplicitate cordis vestri, sicut Christo *obediretis* : [*ecce cur in simplicitate dixerit*) non ad oculum, *palam tantùm*, seruientes, quasi hominibus placentes: sed vt serui Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, cum bonâ voluntate seruientes, sicut Domino, & non hominibus: scientes quoniam vnusquisque, quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet à Domino, siue seruus, siue liber. 3. Et vos domini, eadem, *id est, ex simplicitate, & bona voluntate*, facite illis, 4. remittentes minas: scientes quia & illorum, & vester dominus est in cęlis: & personarum acceptio non est apud eum, *non est ei charior liber, quàm seruus obediens illi.* De cætero fratres, confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius, *non vestræ.* Induite vos armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli, *Dei armaturam dico*, quoniam 5. non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem *tantùm*, sed aduersus principes, & potestates, aduersus mundi, *huius sæculi*, 6. rectores tenebrarum harum, *scilicet*, 7. contra spiritualia (*intransitiuè dæmones dicit*) nequitiæ, 8. in cælestibus, *in aëre*

COMMENTARIVS IN CAPVT VI.

1. LANFR. (*Quod est mandatum primum*] In prima quidem tabula tria fuere mandata ad Deum pertinentia, id est, *Non adorabis Deos alienos. Non assumes nomen Dei tui in vanum. Sabbata custodies.* Et reliqua septem in secũda ad proximum pertinentia: quorum fuit prius; *Honora patrem & matrem.* Vnde dicit: *quod est primum mandatum.*

2. AMBROS. (*In simplicitate*] Modum quo illud dixerat expandit, subiungens; *Non ad oculum seruientes.*

3. LANFR. (*Et vos Domini eadem*) Id est, similia in simplicitate cordis, & bona voluntate, vt serui Christi facientes voluntatem Dei erga illos.

4. AMBROS. (*Remittentes*] Non dixit auferentes, sed remittentes. Non enim corrigere seruos, si pertinaciter peccant, prohibet.

5. (*Non est nobis*) Abusus est indifferẽter colluctationis nomine, pro bello ponens.

6. AVGVST. (*Rectores*) Rectores tenebrarum harum, id est, rectores iniquorum mundum istum diligentium. Enarr. in Ps. 117. t. 8.

7. (*Contra spiritualia*) Sunt ergo spiritualia nequitiæ in cœlestibus, non vbi sidera disposita fulgent, & sancti Angeli cõmorantur; sed in huius aëris infimi caliginoso habitaculo, vbi & nebula conglobatur.

AMBROS. (*In cælestibus*) Hoc est, pro cœlestibus, id est, pro regno cœlorum aduersus illos est nobis certamen.

8. LANFR. (*In cælestibus*) Cœlestia vocat

degentia, *vel pro virtutibus*, *quas nobis dæmones auferre conantur*. 9. Proptereà 10. accipite armaturam Dei, *virtutes*, vt poſſitis reſiſtere 11. in die malo, *in præſenti ſæculo*, *vbi mala fiunt*, & in omnibus, *vel proſperis*, *vel aduerſis* perfecti ſtare. State ergo, *non iaceatis in ſordibus*, ſuccincti lumbos veſtros (*id eſt*, *ſtringite fluxa carnalis voluptatis*) in veritate, & induti loricam iuſtitiæ *in opere*, & 12. calceati, *contra inſidias diaboli munitas habentes* pedes, *mentes*, in præparatione Euangelij, *vt præparetis eos percipiendo Euangelio*, pacis, *pacificantis*: in omnibus ſumentes (*intranſitiuè*) ſcutum fidei, in quo poſſitis omnia tela, *vitia*, nequiſſimi, *diaboli* ignea extinguere: & 13. galeam ſalutis, *ſpem*, *vel ipſam ſalutem æternam*, aſſumite; 14. & gladium ſpiritus, (quod eſt verbum Dei) per omnem orationem, & *per crucem*, *vel* obſecrationem, orantes omni tẽpore in ſpiritu: & in ipſo vigilantes in omni inſtantia, *non remiſsè*, & obſecratione pro omnibus ſanctis; & pro me, vt detur mihi ſermo in apertione oris mei, *ſcilicet*, cum fiducia, *non cum timore*, notum facere 15. myſterium Euangelij: pro quo legatione fungor in catena, *carcere*, ita vt in ipſo audeam, prout oportet me, loqui. Vt autem & vos ſciatis quæ circa me ſunt, quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus, chariſsimus frater, & fidelis miniſter in Domino: quem miſi ad vos, in, *propter*, hoc ipſum, vt cognoſcatis, quæ circa nos ſunt, & *ne deficiatis pro me*, conſoletur corda veſtra. Pax fratribus, & charitas cum fide, à Deo Patre, & Domino Ieſu Chriſto. Gratia *ſit* cum omnibus, qui diligunt Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in incorruptione, *ſyncerè*. Amen.

---

virtutes, quæ ad cœleſtia in quibus exercendis ſpirituum nequam contradictionem patimur.

9. [*Propterea accipite*] Quaſi diceret, quia contra ſpirituales hoſtes certatis, ſpiritualem armaturam ſumere debetis.

Ibidem in Pſal. 34. 10. AVGVST. [*Accipite armaturam*] Verumtamen, chariſſimi, arma iſta ne putetis ſic eſſe, vt quaſi quod ſcutum, ſemper ſcutum ſit; aut quod galea eſt, ſemper galea ſit; aut quæ lorica ſemper lorica ſit. In iſtis enim armis corporalibus ita eſt, quamquam & de ferro quæ fiunt mutari poſſint, vt ex gladio ſecuris: tamen ipſum Apoſtolum videmus dixiſſe quodam loco, *loricam fidei*; & alio dixiſſe, *ſcutum fidei*. Scutum ergo eſt, quia tela inimicorum excipit & repellit. Lorica eſt, quia interiora tua transfigi non ſinit.

11. AMBROS. (*In die malo*) Diem malum præſentem vitam dicit: eo quod in prçſenti ſæculo * mala agunt. f. * mali.

12. LANFR. (*Calceati pedes*) Calciatos iubet pedes noſtros eſſe; quia cogitationes noſtræ, per quas mens quodammodo deambulat, munitæ debent eſſe contra inſidias malignorum ſpirituum; vt præparemus in nobis ea quæ iubet Euangelium pacis, id eſt, Chriſti.

13. (*Galeam ſalutis*) Salus æterna debet eſſe noſtra galea; quia in memoria mentem noſtram, quæ capitis nomine deſignatur, ſæpe debet obuoluere.

14. AVGVST. (*Et gladium*) Sermo ergò Dei gladius bis acutus: vnde bis acutus dicit de temporalibus, dicit de æternis. Gladius enim bis acutus, de quo Apoſtolus dicit, quia de vtroque teſtamento feriens hoc gladio mactabant: de quibus dicebatur Petro, *Macta & manduca*. Ibidem Pſal. 1[illegible]

15. LANFR. (*Myſterium Euangelij*) Myſterium Euangelij, id eſt, quod Euangelium prædicat, Incarnationem & Paſſionem Chriſti & cætera ſacramenta vult intelligere.

EPISTOLA B. PAVLI APOSTOLI AD PHILIPPENSES.

CVM INTERIECTIS B. LANFRANCI GLOSSVLIS.

ARGVMENTVM.

Philipenses sunt Macedones. Hi accepto verbo veritatis, perstiterunt in fide, nec receperunt falsos Apostolos. Hos collaudat Apostolus, scribens eis à Roma de carcere per Epaphroditum.

CAPVT PRIMVM.

1. PAulus & Timotheus, serui Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo
Iesu, *confirmatis fide Christi Iesu*, qui sunt Philippis, 2. cum Epis-
copis, & Diaconibus. Gratia vobis, & pax à Deo Patre nostro, & Domi-
no Iesu Christo. Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri, semper
quotiescumque vestri recordor, scilicet habita in cunctis orationibus meis *fa-
ctis* pro omnibus vobis, cum gaudio, *vel habito de hoc, quod euangelio com-
municatis*, deprecationem faciens, super 3. communicatione vestrâ, *vt eam
Deus multiplicet*, in Euangelio Christi *perdurantem* à prima die *conuersionis
vestræ* vsque nunc: 4. confidens hoc ipsum, quia qui cœpit in vobis opus
bonum, perficiet vsque 5. in diem Christi Iesu: *iudicij, vel obitus cuius-
que*: 6. sicut est mihi iustum, *quia benè agitis*, hoc sentire pro omnibus
vobis: (*reddit causam*) eo quòd habeam vos in corde, *id est, diligo vos*,
& in vinculis meis, & in defensione, & confirmatione (*miraculis*) Euan-
gelij, *ita quidem vt velim* socios gaudij mei, *id est, regni cælorũ*, omnes vos esse.

COMMENTARIVS IN CAPVT I.

1. AMBROS. (*Ad Philippenses*) Philippenses viri elegantes erant, sed de primatu contentio erat inter quosdam illorum, & hoc inter illos qui virtutibus ornati videbantur. Scribitur ergo his de custodia humilitatis; & vt non intenderent dictis illorum qui custodire eos legem suadebant.

2. (*Cum Episcopis*) Episcopos dixit, qui nunc presbyteri dicuntur, nec enim huius ordinis fas erat multos esse in vna ciuitate.

3. LANFR. (*Communione vestra*) Id est, qua communionem habetis in Euangelio Christi, vel vt maiorem habeatis: ad vtramque enim sententiam refertur.

4. (*Confidens hoc ipsum*) Hoc ideo adiecit, quia incautum videbatur gaudere de his, quorum exitus erat incertus.

5. (*In diem Christi*) Diem Christi Iesu vocat vel vniuscuiusque diem extremum, quo de corpore exit, & ad iudicium Christi perducitur: vel finalem sæculi diem, quo ad iudicandum venturus est Dominus.

6. (*Sicut & mihi iustum est*) Quasi diceret. Gratias pro vobis ago. Deum oro. De vobis bene confido, sicut iustum est mihi de vobis hoc sentire, id est, ita velle. Exponit causam: *Eo quod*, inquit, *habeam vos in corde*; siue vinctus, siue defendens, siue confirmans Euangelium; vt omnes sitis socij gaudij mei, id est, regni cœlestis.

Teſtis enim mihi eſt Deus, *vnde mihi teſtis eſt Deus*, quomodo 7. cupiam omnes vos in viſceribus Ieſu Chriſti, *id eſt*, *in charitate*, *quæ ſecundùm Chriſtum eſt*, *eſſe*. Et hoc oro, vt charitas veſtra magis, ac magis abundet in ſcientia, & in omni ſenſu *agendo*: vt probetis *actu ipſo* potiora, vt ſitis ſynceri, & ſine offenſa in diem Chriſti, *iudicij*, *vel obitus*, repleti fructu iuſtitiæ, *vita æterna*, per Ieſum Chriſtum, in gloriam, & laudem Dei. Scire autem vos volo, fratres, (*ne ipſi debaccharentur propter captionem Apoſtoli*) quia quæ circa me ſunt, *vincula mea ſcilicet*, magis ad profectum, *quàm ad detrimentum*, venerunt Euangelij, 8. ita *venerunt ad profectum* vt vincula mea manifeſta fierent in Chriſto, *quia per Chriſtum vinctus eram*, in omni prætorio, & in cæteris *locis* omnibus, & plures è fratribus in Domino, *Apoſtoli*, confidentes vinculis meis, *propter vincula mea*, abundantius *ſolito* auderent 9. ſine timore verbum Dei loqui. Quidam quidem *prædicant* & 11. propter inuidiam, *vt in me perſecutionem excitent*, & contentionem, quidam autem & propter bonam voluntatem Chriſtum prædicant: (*repetit*, *quidam quidem* (quidam *prædicant* ex charitate, ſcientes, *videntes*, quoniam in defenſionem Euangelij poſitus ſum *in carcere*. (*repetit*, *quidam quidem*) Quidam autem 12. ex contentione Chriſtum annunciant non ſincerè, 13. exiſtimantes preſſuram ſe ſuſcitare vinculis meis, *ſed hæc omnia magis ad profectum venerunt.* Quid enim? *Scilicet refert.* Dum omni modo, ſiue per occaſionem, *id eſt*, *propter perſecutionem excitandam mihi*, ſiue per veritatem, *ſancto deſiderio*, Chriſtus annuncietur; & in hoc, *quòd preſſuram mihi excitant*, gaudeo *nunc*, ſed & gaudebo. *Ecce cur*, 14. Scio enim quia hoc, *illa preſſura*, mihi proueniet ad ſalutem, per veſtram orationem, 15. & ſubminiſtrationem Spiritus Ieſu Chriſti, (*à contrario*) *largam mercedem*, *quantam decet ſpiritum*, *tribuere*, ſecundùm expectationem, *& hoc expecto*, & ſpem meã, *& ſpero*, quia in nullo 16. confundar:

---

7. AMBROS. (*Cupiam vos*) Quod dixit in viſceribus Chriſti, dicere voluit in charitate illa quæ ſecundùm Chriſtum eſt.

8. (*Ita vt vincula*) Nam vinctus ad omnium notitiam peruenit, & fideles cum fiducia docebant ex his quæ circa illum facta ſunt, fiduciam accipientes; quidam propter inuidiam Chriſtum annuntiant; quæ vtraque latius ſignificat adiiciendo: *Alij ex contentione*, *quidam quidem ex charitate.*

9. LANFR. (*Sine timore*) Videntes alij Apoſtolum in vinculis non timentem verbum Dei loqui abundantiorem audientiam ſumebant ſine timore loqui verbum Dei, cum ipſi non eſſent vincti.

10. AVGVST. (*Quidam quidem*) Fuerunt enim etiam temporibus Apoſtolorum qui veritatem non veritate, id eſt, non veraci animo prædicarent, quos dicit Apoſtolus Chriſtum annuntiaſſe non caſte, ſed per inuidiam & contentionem: ac per hoc etiam tunc nonnulli tolerati ſunt annuntiantes non caſto animo veritatem. Non tamen illi laudati ſunt tamquam annuntiantes caſto animo falſitatem. Deinde de illis dicit: *Siue occaſione*, *ſiue veritate*, *Chriſtus annuntietur.*

Lib. contra mēdacium ad Cōſent. c. 6. to. 4.

11. LANFR. (*Propter inuidiam*) vel ne Apoſtolus ſolus videretur prædicator. Vel contendentes ſe preſſuram ſuſcitare Apoſtolo.

1. (*Ex contentione Chriſtum annunciant*) Neque homines reducebant ad memoriam illud propter quod Apoſtolus incarceratus erat, vt ideo magis punirentur.

13. (*Exiſtimantes*) Vituperabant Chriſtum, vt magis puniretur Apoſtolus, qui ligari ſe paſſus eſt propter talem Dominum.

14. (*Scio enim*) Vituperationem etiam aduerſariorum in Chriſtum iaculatam peruenire ſibi dicit in ſalutem, quia quo magis propter eum punitus eſt, eo amplius coronatur.

15. AMBROS. (*Et ſubminiſtrationem*) Largam mercedem ſignificat, quantam decet ſpiritum tribuere.

16. LANFR. (*In nullo confundar*) Quod eſſet, ſi ab incœpto deſtitiſſem; vel ſi quod

fundar : sed in omnia fiducia, sicut semper, & nunc, *etiam in vinculis*, magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, *dando exemplum boni aliis*, 17. siue per mortem. 18. Mihi enim viuere, *causa vitæ meæ*, Christus est, & mori lucrum, *quia tunc quiescam à laboribus*. 19. Quòd si *etiam* viuere in carne, hic mihi fructus operis est, *sicut & mori*, & 20. quid eligam ignoro: *cum vtrumque prosit, quid eligam ignoro, viuere, an mori*. Coarctor autem, *enim*, è duobus: (*his scilicet*) desiderium habens dissolui *à corpore*, & esse cum Christo, (*parenthesis*) multò magis meliùs, *scilicet est, esse cum Christo*: permanere autem *me* in carne, necessarium, *vtile*, propter vos, *vt dem vobis exemplum*. Et hoc (*quod necessarium est vobis*) confidens, scio quia manebo, & permanebo omnibus vobis, *apud vos*, ad profectum vestrum, & gaudium fidei, *quod fides promeretur, vel exigit*: vt gratulatio vestra abundet in Christo Iesu in, *per*, me, *scilicet*, per meum aduentum iterùm ad vos. Tantùm dignè Euangelio Christi conuersamini: *ita* vt siue cùm venero, & videro vos, siue absens, *scilicet fuero*, audiam de vobis, quia statis in vno spiritu vnanimes, collaborantes fidei Euangelij: & *ita vt*, in nullo terreamini ab aduersariis: quæ (*quod ipsi vos terrent*) illis est causa perditionis, vobis autem salutis, (*causa cur non terreamini*) & hoc, *quod ipsi vos terrere volunt*, à Deo, *scilicet datum est*: quia vobis donatum est pro Christo, non solùm vt in eum credatis, sed vt etiam pro illo patiamini, 21. 22. idem certamen habentes quale & vidistis in me, & nunc audistis de me.

---

quod spero non habiturus essem.

17. AMBROS. (*Siue per mortem*) Sperabat enim Christo concedente mortem suam non fieri absolutè aut vanè.

18. (*Mihi enim*) Quoniam dixit quia magnificabitur Christus per vitam, nec hanc probationem habebat, adiecit: *Mihi enim viuere Christus est*: neque enim si viuam, inquam, alterius rei curam habeo.

19. LANFR. (*Quod si viuere in carne*) Quamdiu in carne possum proficere aliquid, ignoro quid eligam seu mori seu viuere: etsi enim in carne nihil prodesse possem, haud dubiũ quin mortem eligerem.

20. AVGVST. (*Et quid eligam*) Sic ergo distinguendum est, *& quid eligam ignoro*. Compellor autem ex duobus: quam distinctionem sequitur concupiscentiam habens dissolui & esse cum Christo. Et tamquam quæreretur quare huius rei potius habeat concupiscentiam, multo enim magis optimum, inquit. Lib. 3. de Doct. Chr. c. 2. to. 3.

21. AMBROS. (*Idem certamen*) Exemplo sui magis eos adhortatur.

22. LANFR. (*Idem certamen habentes*) Quando tunc dixit Pithonissæ Philippis futura prædicare.

CAPVT SECVNDVM.

SI qua ergo consolatio *quam expectetis* in Christo, si quod *est mihi in vobis* solatium charitatis, 1. si qua societas spiritus, 2. si qua viscera miserationis: impleте gaudium meum, *scilicet* vt idem sapiatis, eamdem charitatem habentes, vnanimes, idipsum sentientes, nihil per contentio-

---

COMMENTARIVS IN CAPVT II.

1. AVGVST. (*Si qua societas*) Ad ipsum enim pertinet societas qua efficimur vnum corpus vnici Filii Dei. [...]rm. 11. Verb. [...]nin. c. [...]o. 10.

2. AMBROS. (*Si qua viscera*) Id est, si diligentes nos condoletis nobis talia patientibus.

nem, neque per inanem gloriam *facientes*: sed in humilitate superiores sibi inuicem arbitrantes, non quæ sua sunt singuli considerantes, sed ea, quæ aliorum. 3. Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Iesu: qui cum in forma Dei esset, 4. 5. non rapinam, *vt primus homo*, arbitratus est esse se æqualem Deo: 6. 7. sed semetipsum exinaniuit, *humiliauit*, 8. formam serui accipiens, in similitudinem hominum, *carnis peccatricis*, factus, 9. & habitu inuentus vt homo, *sitiuit*, *esuriuit*, *&c.* Humiliauit semetipsum factus obediens vsque ad mortem *turpissimam*, mortem autem crucis. 10. Propter quod, *quia humiliauit se*, & Deus exaltauit illum, 11. & donauit illi nomen, quod est super omne nomen: vt in nomine Iesu omne, *ex omni genere*, genu flectatur, *vel vi*, *vel voluntate*, 12. cælestium, terrestrium, & infernorum: &, *ita vt* omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris. Itaque *sicut Christus, qui in omnibus se humiliauit*, charissimi mei, (13. sicut semper obedistis:) non vt in præsentia mei tantùm, sed multo magis nunc in absentia mea, 14. cum metu, & tremore *vos ipsos humiliando, & quæ aliorum sunt quærendo*, vestram salutem operamini. 15. Deus est enim, qui operatur in vobis & velle, & perficere, pro bona *sua* voluntate, *non meritis vestris.* Omnia autem facite sine murmurationibus, *non recalcitrantes*, & hæsitationibus *in fide*: vt sitis sine querela, *vt non possit de vobis conqueri*, & simplices, *non in hy-*

---

3. LANFR. (*Hoc enim sentite*) Id est, humilitatem & charitatem (quæ aliorum sunt quærentes) habete in vobis quas in Christo fuisse, & quod Christum fecisse scitis: Quod est, *Hoc sentite in vobis*, *&c.*

4. (*Non rapinam*) Quisquis arbitratur se esse quod non est, quodammodo in ipsa sua opinione aliunde rapit sibi quod non est.

Lib. 2. cótr. Maximin. c. 5. to. 6. 5. AVGVST. (*Non rapinam*) Ergo intellige Apostolum ideo dixisse, *non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo*: quia non aliorum arbitratus est esse quod natus est; sed tamen quamuis æqualitatem Dei non fuerit arbitratus alienam sed suam, semetipsum exinaniuit, non quærens quæ sua sunt, sed quæ nostra sunt.

6. GREG. (*Semetipsum exinaniuit*) Semetipsum exinanisse est, ab inuisibilitatis suæ magnitudine, visibilem se demonstrare, vt formam serui tegeret, quod incircũscriptè omnia ex diuinitate penetraret.

7. AMBROS. (*Sed semetipsum*) Hoc est dignitatem suam abscondit, hoc solum enim audientibus esse existimabatur quod & videri poterat.

8. (*Formam serui*) Quod dixit, *Formam serui accipiens*, exposuit addens, *in similitudinem hominum factus*: factus posuit pro habitans: *in similitudinem hominum*, id est, in homine.

Lib. 83. qu. q 73. to. 4. 9. AVGVST. (*Habitu inuentus*) Id est, habendo hominem, inuentus vt homo est.

AMBROS. (*Humiliauit semetipsum*) Vsque in hunc locum illa quæ ad diuinam naturam pertinent, visus est dixisse. Iam vero ad illa transit quæ humanæ possunt aptari naturæ.

10. (*Propter quod*) Illis sermonibus qui erant deitatis suadebat nobis humilitatem: de illis vero qui secundùm humanitatem facti sunt, ostendit ipsam humilitatem lucratiuam rem esse.

11. (*Et donauit illi*) Euidens est, quod non vocabulum, sed rem quamdam adquisitam ei, quia assumptus est à Verbo, vt illud & cognoscant, quoniam nomen tibi Dominus.

12. (*Cælestium*) Cœlestium dicit inuisibilium virtutum. Terrestrium vero viuorum hominum. Infernorum etiam illorum qui mortui sunt, qui & ipsi per resurrectionem Deum confitebuntur suæ resurrectionis auctorem.

13. (*Sicut semper*) Optime per memoriam præteritorum, persuasit illis nihil de cætero indignum sapere.

14. AVGVST. (*Cum metu & tremore*) Tamquam ergo interrogaretur Apostolus & diceretur ei; quare dixisti cum timore & tremore? horum verborum rationem reddidit dicens: *Deus enim qui operatur in vobis.* Si enim timetis & tremitis, non extollimini tamquam de vestris bonis operibus, quia Deus est qui operatur in vobis. Lib. [de] grat. & arb. ca. to. 7.

15. LANFR. (*Deus est enim*) Ratio cur di-

pocriſi, Filij Dei, ſine reprehenſione in medio nationis prauæ, & peruerſæ: inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo, verbum vitæ *vos* continentes ad gloriam meam, *vnde gloriabor*, in die Chriſti, (*ecce cur*) quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboraui. 16. Sed & ſi immolor *ego ipſe pro vobis*, ſupra ſacrificium, *quod feci Deo, de fide veſtra*, & obſequium fidei veſtræ, 17. gaudeo, 18. & congratulor omnibus vobis, *vel quia tales eſtis*. Idipſum autem, *id eſt, de hoc ſi immolor*, & vos, *vel vt ſimiliter immolemini*; *vel quia exemplar*, gaudete, & congratulamini mihi 19. Spero autem in Domino Ieſu, Timotheum me citò mittere ad vos: vt ego bono animo ſim, cognitis quæ circa vos ſunt. Neminem enim habeo tam vnanimem *mihi*, qui ſincerâ affectione, *non pro lucro terreno*, pro vobis ſollicitus ſit. Omnes enim *quos habeo*, quæ ſua ſunt *commoda* quærunt, non quæ ſunt Ieſu Chriſti. Experimentum, *ſtudium*, autem eius, *Timothei*, cognoſcite, quia *ſcilicet* ſicut patri filius, mecum ſeruiuit in Euangelio. Hunc igitur, *quia talis eſt*, ſpero me mittere ad vos, mox vt videro quæ circa me ſunt. Confido autem in Domino, quoniam & ipſe veniam ad vos citò. Neceſſarium autem exiſtimaui, Epaphroditum fratrem, & cooperatorem, & commilitonem meum, veſtrum autem Apoſtolum, & miniſtrum neceſſitatis meæ, *qui mihi neceſſaria miniſtrat*, mittere ad vos: quoniam quidem omnes vos *videre*, deſiderabat: & mœſtus erat, proptereà quod audieratis illum infirmatum, *& ita fuit*. Nam & infirmatus eſt *Epaphroditus* vſque ad mortem: ſed Deus miſertus eſt eius, non ſolùm autem eius, verum etiam *in ſalute eius*, & mei, ne *mortis eius* triſtitiam, ſuper triſtitiam *infirmitatis eius, vel carceris mei* haberem. Feſtinantiùs ergo, *quia de eo mœſti fueratis*, miſi illum: vt viſo eo, iterum gaudeatis, *ſicut priùs eo præſente*, & ego 20. ſine triſtitia ſim. 21. Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino, & eiuſmodi *hominem* cum honore habetote: quoniam propter opus Chriſti vſque ad mortem acceſsit, tradens animam ſuam, (*non dimiſit pro inimicis, quin Apoſtolo miniſtraret in carcere*) vt impleret, id, quod ex vobis deerat erga meum obſequium, *quod non poteratis mihi adminiſtrare*.

---

xerit cum metu & tremore; ſumma enim reuerentia & mentis, & corporis faciendum eſt illud, cuius Deus cooperator exiſtit.

16. (*Sed & ſi immolor*) Immolatus, id eſt, occiſus eſt Apoſtolus; quia hos & alios ad Deum conuertit, quorum fidem quaſi ſacrificium & obſequium Deo obtulit. Et eſt ſenſus, quamuis ſacrificium corporis mei*, addo ſacrificium, & obſequium fidei veſtræ, &c.

*offe-m.

17. (*Gaudeo, &c.*) Gaudeo, inquit, de obſequio fidei veſtræ, id eſt, de hoc quod fidem veſtram Deo ſacrificaui: & non de hoc tantum, ſed etiam ſi contingat mihi pro vobis, id eſt, ſi immolor.

18. (*Et congratulor*) Id eſt, gratias ago, quia obedientia veſtra hoc mihi contulit.

19. (*Spero autem, &c.*) Mittens Apoſtolus hanc Epiſtolam per Epaphroditum, promittit quod & Timotheum non multo poſt ad eos mittet: non enim ſimul vtrumque mittit.

20. (*Sine triſtitia*) Quam habeo pro eo quod contriſtati eſtis, audita infirmitate illius.

21. (*Excipite*) In carcere erat Apoſtolus, ad ſeruiendum ei acceſſit iſte cum magno periculo.

CAPVT TERTIVM.

DE cætero Fratres mei, gaudete in Domino. 1. Eadem *quæ iam præſens dixi* vobis *me* ſcribere, mihi quidem non pigrum, vobis autem neceſſarium, *vtile eſt. Ecce quæ* 2. 3. 4. Videte canes, *vt caueatis*, videte malos operarios, 5. videte conciſionem, *quaſi ad non circumciſos, & ſeparatos.* 6. 7. Nos enim, *Chriſtiani tantùm*, ſumus circumciſio, (*qualitas pro quali*) qui ſpiritu, *non carnalibus obſeruantiis*, ſeruimus Deo: & gloriamur in Chriſto Ieſu, *in fide Chriſti Ieſu*, & non in carne, *carnali lege*, fiduciam habentes: quanquam ego habeam, *habere valeam*, confidentiam & in carne. Si quis alius videtur *poſſe* confidere in carne, ego *poſſum gloriari* magis, circumciſus octauo die, *habens circumciſionem octaui diei, non proſelytus* 8. ex genere Iſraël, *oriundus* de tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, 9. ſecundùm legem (*Phariſæi legem tantùm, non Prophetas tenent*) Phariſæus, *religioſior in lege*, ſecundùm æmulationem *bonam* perſequens *olim* Eccleſiam Dei, ſecundùm iuſtitiam, quæ in lege eſt, conuerſatus ſine querela, *non conquerens de auſteritate legali.* 10. Sed quæ, *lex, vel perſecutio ſtulta opinione*, mihi fuerant *priùs* lucra, hæc arbitratus ſum propter Chriſtum, *fidem Chriſti*, detrimenta. Verumtamen *nunc quoque* exiſtimo omnia detri-

COMMENTARIVS IN CAPVT III.

1. AMBROS. *(Eadem vobis)* Eadem dicit: quia de his docuerat eos quando apud eos fuerat: & * hæc ad ea quæ ſequntur, referendum eſt. f.* hoc.

Epiſt. 120. ad Honor. cap. 16. 2. AVGVST. (*Videte canes*) Canes appellauit non ratione, ſed conſuetudine contra inſolitam veritatem latrantes: hæc enim natura eſt canum, vt cum quibus habent conſuetudinem, ſiue illi boni ſint, ſiue mali, non ad eos latrent: Inſolitorum autem perſonis viſis etiam innocentibus irritentur.

3. LANFR. (*Videte canes*) Canes & malos operarios vocat eos qui carnalem circumciſionem prædicabant; quos cauendos præcipit. Conciſionem vocat vel circumciſionem, id eſt, Iudęos, vel ſeparationem, id eſt, eos qui in aliam doctrinam à cœtu fidelium eos ſeparabant.

4. AMBROS. (*Videte canes*) Canes vocauit, quia verecundiam non habent, ſed frequenter reprehenſi, in vana doctrina perſiſtere videntur.

(*Videte conciſionem*) Bene conciſionem dixit, quia quamdiu Deo placuit, circumciſio erat, quia vero nunc Deo non placet, tantum conciſio eſt.

5. LANFR. (*Videte circumciſionem*) Quidam enim cũ nõ eſſent Iudæi, circũcidebãtur, & poſt iactabãt ſe eſſe ex genere Abrahæ.

6. (*Nos enim*) Ratio cur illi ſunt cauendi, & Apoſtoli audiendi; quia videlicet illi carnalem, iſti ſpiritualem circumciſionem prædicabant.

7. AVGVST. (*Nos enim ſumus*) Sed nos ſumus circumciſio: ſic accipite hoc voluiſſe Apoſtolum dicere, ſumus nos iuſtitia. Circumciſio enim iuſtitia eſt. Magis enim commendat quod dicit, dicendo nos eſſe iuſtitiam, quam dicendo nos eſſe iuſtos: ſic tamen vt cum iuſtitiam dicit eſſe, iuſtos intelligamus. Lib. de v[…] Apoſt. [...] 15. c. 1. t.

8. (*Ex genere Iſrael*) Id eſt, non proſelytus, non aduena ad populum Dei, non maior circumciſus, ſed à parentibus natus Iudæus, habeo circumciſionem octaui diei. Ibid. c. 3

9. (*Secundùm legem Phariſæorum*) Primarij quidam erant, & quaſi ad nobilitatem Iudaïcam ſegregati non contemptibili plebi commixti, qui dicebantur Phariſæi. Nam dicitur hoc verbum, quaſi ſegregationem interpretari; quomodo in Latina lingua dicitur egregius quaſi à grege ſeparatus. Ibidem.

10. LANFR. (*Sed quæ fuerunt*) Carnales obſeruationes quæ ante aduentum Chriſti animarum fuerunt lucra; ſeruatæ poſt aduentum eius, fuerunt detrimenta: fides enim Chriſti obſeruari eas non permittit.

mentum eſſe, 11. propter eminentem, *omnia ſuperantem*, ſcientiam *aſſequendam* Ieſu Chriſti Domini mei: propter quem (*repetit, vel generaliùs dicit*) omnia detrimentum feci, & arbitror vt ſtercora, *quia obſeruata animam polluunt*, vt Chriſtum lucrifaciam, *vt* & inueniar in illo, non habens meam iuſtitiam, quæ ex lege eſt, ſed illam quæ ex fide eſt Chriſti Ieſu: quæ ex Deo eſt iuſtitia in fide *Chriſti*, 12. ad cognoſcendum illum, *quod beneplacitum ſit Deo*, 13. 14. 15. & virtutem reſurrectionis eius, *qua homo interior ſuſcitatur*, 16. 17. & ſocietatem paſſionum illius, 18. 19. configuratus morti eius: ſi quo modo *in futuro* occurram ad reſurrectionem, quæ eſt ex mortuis, *vel de peccatis*. Non *ideo dico* quod iam acceperim, *reſurrectionem carnis in cognitione Chriſti*, aut iam perfectus ſim *in cognitione Chriſti*: 20. ſequor autem, ſi quo modo comprehendam, *ex toto agnoſcam Chriſtum*, 21. in quo (*in cognitione*) & comprehenſus ſum *ex toto* à Chriſto Ieſu: fratres, ego me non arbitror comprehendiſſe *ſcilicet ſcientiam Chriſti ex toto*. 22. 23. 24. Vnum autem, *ſed hoc vnum arbitror*, quæ quidem *ſcilicet* retro ſunt *carnales obſeruationes* obliuiſcens; ad ea verò, quæ ſunt priora, *potiora* extendens meipſum, ad deſtinatum perſequor, *ſcilicet*, ad brauium, *præmium*, ſupernæ vocationis Dei, *quæ vocatio eſt* in Chriſto

---

Quæ enim aduentum Chriſti tantummodo ſignificabant, ſi iam ſeruentur, aduenisse eum negant.

11. (*Eminentem ſcientiam*) Scientiam Chriſti habere non poteſt quiſquis carnalia præcepta legis obſeruat, vel obſeruanda putat

12. (*Ad agnoſcendum*) Quaſi diceret, qui ſe in lege iuſtificari putat, non cognoſcit Chriſtum: ſed ego ſpreta legali iuſtitia, in fide eius iuſtificari volo, vt agnoſcam illũ, * id eſt, incarnatus & mortuus ſit.

* quòd, quomodo.

13. AMBROS. (*Virtutem reſurrectionis*) Reſurrectionis eius virtus eſt, vt omnes aſſequantur ſimilem reſurrectionem.

l. c. 10. 14. AVGVST. (*Virtutem reſurrectionis*) Et vbi nominauit virtutem reſurrectionis Chriſti, agnoſce ibi iuſtificationem tuam. Ex illius enim reſurrectione iuſtificamur.

15. LANFR. (*Virtutem reſurrectionis*) Virtus reſurrectionis Chriſti eſt, iuſtificare credentes; vnde alibi dicit: *Et reſurrexit propter iuſtificationem noſtram.*

16. (*Et ſocietatem*) Ille habet ſocietatem paſſionis Ieſu Chriſti, qui ita patitur in hoc ſæculo, ſicut idem paſſus eſt: quę ſocietas tunc bene cognoſcitur, quando per eam perueniri ad gaudia cæleſtia creditur.

l. c. 12. 17. AVGVST. (*Et ſocietatem paſſionis*) Si enim in te fuerit charitas Dei, communicabis Chriſti paſſionibus, & verus eris martyr. In quo charitas coronatur, * erit verus martyr.

* ipſe.

l. c. 13. 18. (*Configuratus morti*) *Conſepulti enim ſumus*, inquit, *Chriſto per baptiſmum in mortem; vt quemadmodum Chriſtus reſurrexit à mortuis, ſic & nos in nouitate vitæ ambulemus.*

19. LANFR. (*Configuratus morti eius*) In baptiſmo; vt enim tribus diebus iacuit Chriſtus in ſepulchro, ſic in baptiſmate trina ſit immerſio.

20. (*Sequor*) Imitor, inquit, Chriſtum bonis operibus, conans ſi aliquo modo quandoque capiam illum perfectâ intelligentiâ, in qua ipſe cœpit me in hac vita. Sic alibi, *Tunc cognoſcam, ſicut & cognitus ſum.*

21. AMBROS. (*In quo comprehenſus*) De cælo illi apparuit Chriſtus, & ſuam gloriam oſtendit: hoc dixit: Omnia facio vt illa aſſequar, in quibus Chriſtum eſſe perſpexi, quando perſequentem ſua reuelatione in ſuam cognitionem me conuertit.

22. AVGVST. (*Vnum autem*) Hoc me non arbitror apprehendiſſe. Ibidem.

23. (*Vnum*) Multa habeo, & vnum nondum apprehendi. *Vnam petij à Domino, hanc requiram.* Quid petiſti? *Vt habitem in domo Domini per omnes dies vitæ meæ.* Ibidem.

24. LANFR. (*Vnum autem*) Vnum, inquit, de me poſſum confidenter aſſerere: terrenas namque ſubſtantias, quas propter Deum reliqui, penitus obliuiſcens, ad æterna quæ temporalibus potiora ſunt, tota intentione me extendens feſtino ad deſtinatum, id eſt, ad id quod me feſtinaturum mente propoſui, videlicet ad brauium, id eſt, præmium ſupernæ vocationis, id eſt, vitæ æternæ, ad quam vocat nos Deus.

Ieſu. 25. Quicumque ergo (*quia ego id ſentio volens eſſe perfectus*) perfecti ſumus, *vel eſſe volumus*, hoc ſentiamus, *nos nondum comprehendiſſe*: 26. & ſi quid aliter ſapitis, *quam ſapiendum ſit*, & hoc vobis Deus reuelabit *ita eſſe ſentiendum*. 27. Verumtamen *non comprehendimus ex toto*, ad quod 28. peruenimus, *in quantum prouecti ſumus*, vt idem ſapiamus; & in eadem permaneamus regula. 29. Imitatores mei eſtote, fratres, & obſeruate, *imitemini*, eos, qui ita, *ſicut nos*, ambulant, ſicut habetis formam noſtram, *ſicut eſtis baptizati*, *ita ambulate*. Multi enim ambulant, *nonne omnes ita ambulant?* quos ſæpe dicebam vobis (nunc autem & flens dico) inimicos crucis Chriſti: quorum finis interitus: 30. quorum Deus venter eſt: & gloria *eorum temporalis* in *perpetua* confuſione ipſorum, qui terrena ſapiunt. Noſtra autem conuerſatio in cælis eſt; *vel de cælis eſt, quia in cælis conuerſamur*: Vnde etiam Saluatorem expectamus Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, 31. 32. qui reformabit corpus humilitatis noſtræ, *humile noſtrum*, configuratum corpori claritatis ſuæ, *& hoc poteſt*, ſecundùm operationem *virtutis*, *diuinitatis ſuæ*, qua etiam poſſit ſubijcere ſibi omnia.

Ibid. c. 15. 25. AVGVST. (*Quicumque ergo perfecti*) Dixerat, non ſum perfectus: & dicit quotquot perfecti hoc ſapiamus; ego me non arbitror apprehendiſſe, non quia iam acceperim aut iam perfectus ſim; & dicit quotquot perfecti hoc ſapiamus, perfecti & non perfecti. Perfecti viatores, nondum perfecti poſſeſſores.

26. LANFR. (*Et ſi quid*) Id eſt, ſi perfectam Chriſti cognitionem vos habere putatis; & hoc, id eſt, male vos ſapere, vobis per miſericordiam ſuam reuelabit Deus.

Ibidem. 27. AVGVST. (*Verumtamen*) Siue quo peruenimus, in eo ambulemus, ſicut dicit Apoſtolus, non ſolum quod neſcimus & ſcire debemus; ſed etiam ſi quid aliter ſapimus, id quoque nobis reuelabit.

28. LANFR. (*Peruenimus*) Quaſi diceret: Quod de Chriſto ſapimus, firmiter teneamus, & opere compleamus.

29. AMBROS. (*Imitatores*) Hoc eſt, nolite ſub lege viuere, ſicut nec ego viuo ſub lege.

30. (*Quorum Deus venter*) Quaſi Deo quidam ventri intendentes, pietatem eſſe exiſtimant, quod * alia quidem offerre alia, alia minimè ſtudeant. f. * alij quidem offerre alia, alij alia minimè ſtudeant.

31. (*Qui reformabit*) Corpus quod nunc humiliatum eſt ſub morte, ad immortalitatem transferet, ſimile illud ſuo corpori faciens.

32. LANFR. (*Qui reformabit*) Sic in die reſurrectionis reformabit Chriſtus corpus noſtrum; vt eamdem claritatis figuram habeat, quam habet & ſuum.

CAPVT QVARTVM.

Itaque, (*quia Deus reformabit nos, dando immortalitatem*) fratres mei chariſsimi, & deſideratiſſimi, gaudium meum, *vnde gaudebo*, & corona mea, *vnde coronabor*: ſic ſtate, *vt in Eccleſiis conuerſemini*, in Domino chariſsimi (*diſſentiebant*) Euodiam (*proprium nomen*) rogo, & Syntychen (*proprium nomen*) deprecor, *vt*, idipſum ſapere, *ſapiant*, in Domino. Etiam rogo & te Germane (*proprium nomen*) compar, adiuua illas *duas*, quæ mecum laborauerunt, *neceſſaria miniſtrantes*, in Euangelio cum Clemente, & cæteris adiutoribus meis, quorum nomina ſunt in libro vitæ. 1. Gaudete (*determinat*) in Domino ſemper: iterùm dico gaudete. 2. Mode-

---

COMMENTARIVS IN CAPVT IV.

Serm. 37. de Verb. 1. AVGVST. (*Gaudete in Domino*) Gaudete in Domino non in ſæculo; id eſt, gaude-

Domini. c.5.to.10. te in veritate, non in iniquitate.

Epist. 159. In medio. to. 2. 2. (*Modestia vestra*) Omnia bona opera amant in luce constitui, non propter humanam gloriam, sed *vt videant*, ait Dominus, *opera vestra bona*; *& glorificent Patrem vestrum qui in cælis est.*

---

stia vestra nota sit omnibus hominibus. *omnibus modesti sitis*, 3. Dominus enim propè est. (*Ecce vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem sæculi.*) Nihil soliciti sitis: sed 4. in omni 5. oratione, & obsecratione, cum gratiarum actione, 6. petitiones vestræ innotescant *esse* apud Deum, *non ad iactantiam hominum.* 7. 8. Et pax Dei, quæ exuperat omnem sensum, (*qua Christus nos Patri pacificauit: vel intransitiuè, quòd nullus sensus nisi Dei percipit*) custodiat corda vestra, & intelligentias vestras, in Christo Iesu. De cætero, *deinde, vel de alijs emendandis*, fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque iusta, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, 9. quæcumque bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate. Quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me, hæc agite: & Deus pacis erit vobiscum. 10. Gauisus sum autem in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando 11. refloruistis pro me sentire: sicut & sentiebatis: occupati autem eratis (*Ne hoc sibi obijceretur, remouet.*) Non quasi propter penuriam dico: ego enim didici, in quibus sum, *in his quæ habeo*, sufficiens esse. Scio & humiliari, scio & abundare; *si abundet, non extollor*; *si desit, non deijcior.* (vbique & in omnibus institutus sum) 12. & satiari, & esurire, *non fractus*, & abundare, *non elatus*, & penuriam pati, *& hoc non per me*; *sed*

Ibidem 3. (*Dominus prope est*) Ille enim qui ascendit in cælum, vt tolleretur ab oculis nostris, promisit nobis dicens: *Ecce vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem sæculi.* Meritò sic nos Apostolus alloquebatur: *Dominus in proximo, nihil sollicití fueritis.* Sedet super cælos Christus, & longè sunt cæli; & ipse qui ibi sedet, prope est.

4. LANFR. (*In omni oratione, &c.*] Oratio quæ ante Euangelium: Obsecratio, Secreta: Gratiarum actio, Post communionem. Hoc ponit pro omni oratione.

5. (*Oratione*) Id est, quotiescumque oratis, vel gratias refertis; tunc petite si quid à Deo petere vultis.

Epist. 121. ad Prob. de orãdo Deo, cap. 9. to. 2. 6. AVGVST. (*Petitiones vestræ*) Non sic accipiendum est, tamquam Deo innotescant, qui eas & antequam essent nouerat. Sed nobis innotescant apud Deum per tolerantiam, non apud homines per iactantiam. Aut fortè etiam innotescant apud Angelos, qui sunt apud Deum, vt quodammodo eas offerant Deo, & de his consulant; & quod Deo iubente implendum esse cognouerint, hoc nobis vel euidenter, vel latenter reportent. Dixit enim Angelus, cum oraretis, ego obtuli orationẽ vestram in cõspectu claritatis Dei.

7. (*Et Pax Dei*) Pacem qua Deus ipse placatus est; sicut Deus nouit, non eam nos sic possumus nosse, nec vlli Angeli: superat itaque omnem intellectum. Lib. 22. de Ciuit. Dei. c. 29. to. 5.

8. LANFR. (*Pax Dei*) Id est, quâ in semetipso pacatus est: vel quâ humanum genus reconciliauit sibi.

9. AVGVST. (*Quæcumque bonæ famæ*) Non neglexit ponere bonæ famæ; duobusque cuncta conclusit, vbi ait: *Si qua virtus, si qua laus.* Ad virtutem autem pertinent quæ antea memorauit. Bona fama vero ad laudem. Lib. de bono viduit. c. 22. to. 4.

10. AMBROS. (*Gauisus sum*] In Dominò dixit, vt non videretur ob pecuniam sibi directam lætari; sed propter propositum illorum qui miserunt.

11. LANFR. (*Refloruistis*) Id est, pristinum largitatis florem resumpsistis, vt aliqua mihi daretis, sicut dare mihi solebatis.

12. AVGVST. (*Et satiari*) Interest non quid, vel quantum alimentorum pro congruentia hominum atque personæ suæ, & pro suæ valetudinis necessitate quis capiat; sed quanta facilitàte & serenitate animi careat: cum his vel oportet, vel etiam carere necesse est; vt illud in animo * Christiano impleatur quod Apostolus dicit: *Scio & minus habere, scio & abundare* Lib. 2. qq. Euang. 11. to. 4. al. * Christiani

Iesu. 25. Quicumque ergo (*quia ego id sentio volens esse perfectus*) perfecti sumus, *vel esse volumus*, hoc sentiamus, *nos nondum comprehendisse*: 26. & si quid aliter sapitis, *quam sapiendum sit*, & hoc vobis Deus reuelabit *ita esse sentiendum*. 27. Verumtamen *non comprehendimus ex toto*, ad quod 28. peruenimus, *in quantum prouecti sumus*, vt idem sapiamus; & in eadem permaneamus regula. 29. Imitatores mei estote, fratres, & obseruate, *imitemini*, eos, qui ita, *sicut nos*, ambulant, sicut habetis formam nostram, *sicut estis baptizati, ita ambulate*. Multi enim ambulant, *nonne omnes ita ambulant?* quos sæpe dicebam vobis (nunc autem & flens dico) inimicos crucis Christi: quorum finis interitus: 30. quorum Deus venter est: & gloria *eorum temporalis* in *perpetua* confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. Nostra autem conuersatio in cælis est; *vel de cælis est, quia in cælis conuersamur*: Vnde etiam Saluatorem expectamus Dominum nostrum Iesum Christum, 31. 32. qui reformabit corpus humilitatis nostræ, *humile nostrum*, configuratum corpori claritatis suæ, *& hoc potest*, secundùm operationem *virtutis, diuinitatis suæ*, qua etiam possit subijcere sibi omnia.

Ibid. c. 15. 25. AVGVST. (*Quicumque ergo perfecti*) Dixerat, non sum perfectus: & dicit quotquot perfecti hoc sapiamus; ego me non arbitror apprehendisse, non quia iam acceperim aut iam perfectus sim; & dicit quotquot perfecti hoc sapiamus, perfecti & non perfecti. Perfecti viatores, nondum perfecti possessores.

26. LANFR. (*Et si quid*) Id est, si perfectam Christi cognitionem vos habere putatis; & hoc, id est, male vos sapere, vobis per misericordiam suam reuelabit Deus.

Ibidem. 27. AVGVST. (*Verumtamen*) Siue quo peruenimus, in eo ambulemus, sicut dicit Apostolus, non solum quod nescimus & scire debemus; sed etiam si quid aliter sapimus, id quoque nobis reuelabit.

28. LANFR. (*Peruenimus*) Quasi diceret: Quod de Christo sapimus, firmiter teneamus, & opere compleamus.

29. AMBROS. (*Imitatores*) Hoc est, nolite sub lege viuere, sicut nec ego viuo sub lege.

30. (*Quorum Deus venter*) Quasi Deo quidam ventri intendentes, pietatem esse existimant, quod * alia quidem offerre alia, alia minimè studeant. f. * alij quidem offerre alia, alij alia minimè studeant.

31. (*Qui reformabit*) Corpus quod nunc humiliatum est sub morte, ad immortalitatem transferet, simile illud suo corpori faciens.

32. LANFR. (*Qui reformabit*) Sic in die resurrectionis reformabit Christus corpus nostrum; vt eamdem claritatis figuram habeat, quam habet & suum.

CAPVT QVARTVM.

Itaque, (*quia Deus reformabit nos, dando immortalitatem*) fratres mei charissimi, & desideratissimi, gaudium meum, *vnde gaudebo*, & corona mea, *vnde coronabor*: sic state, *vt in Ecclesiis conuersemini*, in Domino charissimi (*dissentiebant*) Euodiam (*proprium nomen*) rogo, & Syntychen (*proprium nomen*) deprecor, *vt*, idipsum sapere, *sapiant*, in Domino. Etiam rogo & te Germane (*proprium nomen*) compar, adiuua illas *duas*, quæ mecum laborauerunt, *necessaria ministrantes*, in Euangelio cum Clemente, & cæteris adiutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ. 1. Gaudete (*determinat*) in Domino semper: iterùm dico gaudete. 2. Mode-

---

COMMENTARIVS IN CAPVT IV.

Serm. 37. de Verb. 1. AVGVST. (*Gaudete in Domino*) Gaudete in Domino non in sæculo; id est, gaude-

Domini. c.5.to.10. Epist. 159. In medio. to. 2.

te in veritate, non in iniquitate.

2. (*Modestia vestra*) Omnia bona opera amant in luce constitui, non propter humanam gloriam, sed *vt videant*, ait Dominus, *opera vestra bona; & glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est.*

---

stia vestra nota sit omnibus hominibus. *omnibus modesti sitis*, 3. Dominus enim propè est. (*Ecce vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem sæculi.*) Nihil soliciti sitis: sed 4. in omni 5. oratione, & obsecratione, cum gratiarum actione, 6. petitiones vestræ innotescant *esse* apud Deum, *non ad iactantiam hominum.* 7. 8. Et pax Dei, quæ exuperat omnem sensum, (*qua Christus nos Patri pacificauit: vel intransitiuè, quòd nullus sensus nisi Dei percipit*) custodiat corda vestra, & intelligentias vestras, in Christo Iesu. De cætero, *deinde, vel de alijs emendandis*, fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque iusta, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, 9. quæcumque bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate. Quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me, hæc agite: & Deus pacis erit vobiscum. 10. Gauisus sum autem in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando 11. refloruistis pro me sentire: sicut & sentiebatis: occupati autem eratis (*Ne hoc sibi obijceretur, remouet.*) Non quasi propter penuriam dico: ego enim didici, in quibus sum, *in his quæ habeo*, sufficiens esse. Scio & humiliari, scio & abundare; *si abundet, non extollor; si desit, non deijcior.* (vbique & in omnibus institutus sum) 12. & satiari, & esurire, *non fractus*, & abundare, *non elatus*, & penuriam pati, *& hoc non per me; sed*

Ibidem

3. (*Dominus prope est*) Ille enim qui ascendit in cælum, vt tolleretur ab oculis nostris, promisit nobis dicens: *Ecce vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem sæculi.* Meritò sic nos Apostolus alloquebatur: *Dominus in proximo, nihil sollicití fueritis.* Sedet super cælos Christus, & longè sunt cæli; & ipse qui ibi sedet, prope est.

4. Lanfr. (*In omni oratione, &c.*] Oratio quæ ante Euangelium: Obsecratio, Secreta: Gratiarum actio, Post communionem. Hoc ponit pro omni oratione.

5. (*Oratione*) Id est, quotiescumque oratis, vel gratias refertis; tunc petite si quid à Deo petere vultis.

Epist. 121. ad prob. de orãdo Deo, cap. 9. to. 2.

6. Avgvst. (*Petitiones vestræ*) Non sic accipiendum est, tamquam Deo innotescant, qui eas & antequam essent nouerat. Sed nobis innotescant apud Deum per tolerantiam, non apud homines per iactantiam. Aut fortè etiam innotescant apud Angelos, qui sunt apud Deum, vt quodammodo eas offerant Deo, & de his consulant; & quod Deo iubente implendum esse cognouerint, hoc nobis vel euidenter, vel latenter reportent. Dixit enim Angelus, cum oraretis, ego obtuli orationẽ vestram in cõspectu claritatis Dei.

7. (*Et Pax Dei*) Pacem qua Deus ipse placatus est; sicut Deus nouit, non eam nos sic possumus nosse, nec vlli Angeli: superat itaque omnem intellectum. Lib. 22. de Ciuit. Dei. c. 29. to. 5.

8. Lanfr. (*Pax Dei*) Id est, quâ in semetipso pacatus est: vel quâ humanum genus reconciliauit sibi.

9. Avgvst. (*Quæcumque bonæ famæ*) Non neglexit ponere bonæ famæ; duobusque cuncta conclusit, vbi ait: *Si qua virtus, si qua laus.* Ad virtutem autem pertinent quæ antea memorauit. Bona fama vero ad laudem. Lib. de bono viduit. c. 22. to. 4.

10. Ambros. (*Gauisus sum*] In Dominò dixit, vt non videretur ob pecuniam sibi directam lætari; sed propter propositum illorum qui miserunt.

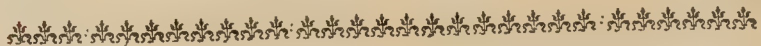
11. Lanfr. (*Refloruistis*) Id est, pristinum largitatis florem resumpsistis, vt aliqua mihi daretis, sicut dare mihi solebatis.

12. Avgvst. (*Et satiari*) Interest non quid, vel quantum alimentorum pro congruentia hominum atque personæ suæ, & pro suæ valetudinis necessitate quis capiat; sed quanta facilitate & serenitate animi careat: cum his vel oportet, vel etiam carere necesse est; vt illud in animo * Christiano impleatur quod Apostolus dicit: *Scio & minus habere, scio & abundare* Lib. 2. qq. Euang. 11. to. 4. al. * Christiani

omnia possum in eo, qui me confortat. *In omnibus sufficio*, 13. Verumtamen benè fecistis, communicantes tribulationi meæ, *aliquid largientes mihi tribulato: & etiam priùs dedistis.* Scitis autem & vos Philippenses, quòd in principio Euangelij, quando profectus sum â Macedonia, nulla mihi Ecclesia communicauit 14. in ratione dati, & accepti, *voluntariè dando terrestria pro cælestibus*, nisi vos soli: quia & Thessalonicam semel & bis in vsum mihi misistis: 15. non quia quęro datum, sed requiro fructum abundantem in ratione vestra, *id est, fructus iustitiæ vestræ abundauit, cum rationem Deo reddidistis de factis.* Habeo autem omnia, & abundo: repletus sum, acceptis ab Epaphrodito quæ misistis, *scilicet in* odorem suauitatis, hostiam acceptam, placentem Deo. Deus autem meus impleat omne desiderium vestrum, secundùm diuitias suas, in gloria in Christo Iesu. Deo autem & Patri nostro gloria in sæcula sæculorum. Amen. Salutate omnem sanctum in Christo Iesu. Salutant vos, qui mecum sunt, fratres. Salutant vos omnes sancti, maximè autem qui de Cæsaris domo sunt. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum Spiritu vestro, Amen.

---

al. * in omnibus. *in omnibus, & in * omni imbutus sum, & saturari, & esurire, & abundare, & penuriā pati.*
13. AMBROS. (*Verumtamen bene fecistis*) Hoc adiecit, vt tale habens institutum, non existimetur contemnere illa quæ ab illis missa sunt.
14. LANFR. (*In ratione dati*) Nulla, inquit, mihi aliquid Ecclesia dedit, considerando quid daret, & quid à me acciperet. Est enim ratio dati & accepti, quotiēs penditur quod accipitur; & secundùm id, aliquid rependitur.
15. AVGVST. (*Non quia quæro*) Datum, est res ipsa quam dat qui impertitur hæc necessaria; veluti est nummus, cibus, potus, vestimentum, tectum, adiutorium. Fructus autem bona opera, & recta voluntas datoris est. Lib. 13. Cōfess. c. 26. to. 1.

EPISTOLA B. PAVLI APOSTOLI
AD COLOSSENSES.
CVM INTERIECTIS B. LANFRANCI GLOSSVLIS.
ARGVMENTVM.

Colossenses, & hi sicut Laodicenses, sunt Asiani, & ipsi præuenti erant à pseudo-apostolis. Nec ad hos accessit ipse Apostolus: sed & hos per Epistolam corrigit. Audierant enim verbum ab Archippo: qui & ministerium in eos accepit. Ergo Apostolus iam ligatus, scribit eis ab Epheso per Tychicum Diaconum, & Onesimum Acolythum.

CAPVT I.

CAPVT PRIMVM.

1. PAulus Apoſtolus Ieſu Chriſti, *non Ananiæ*, per voluntatem Dei,
non meritis, vel hominis, & Timotheus frater, eis qui ſunt Coloſſis,
ſanctis, *baptizatis*, & fidelibus fratribus, *cathecumenis* in Chriſto Ieſu, *in
fide Chriſti.* Gratia vobis, & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu
Chriſto. Gratias agimus Deo, & Patri Domini noſtri Ieſu Chriſti, 2.
ſemper pro vobis orantes: audientes fidem veſtram in Chriſto Ieſu, & di-
lectionem quam habetis in ſanctos omnes, propter ſpem, quæ repoſita eſt
vobis in cælis: quam audiſtis in verbo, *prædicatione* veritatis Euangelij,
quod peruenit ad vos, 3. ſicut & in vniuerſo mundo eſt, & fructificat &
creſcit, ſicut in vobis, 4. ex ea die, quà audiſtis, & cognouiſtis gratiam
Dei in veritate, *remiſſionem peccatorum in fide Chriſti*, ſicut didiciſtis 5. ab
Epaphra chariſſimo 6. conſeruo noſtro, (*hic eos inſtruxerat*) qui eſt fidelis
pro vobis miniſter Chriſti Ieſu, qui etiam manifeſtauit nobis dilectionem
veſtram in ſpiritu. Ideo, *quia fidem Chriſti, & dilectionem habetis*, & nos ex
qua die audiuimus, *hoc ab Epaphra*, non ceſſamus pro vobis orantes, &
poſtulantes vt impleamini agnitione voluntatis eius, *vt Dei voluntatem a-
gnoſcatis, & impleatis*, in omni ſapientia & intellectu ſpirituali: vt am-
buletis dignè Deo, per omnia placentes: in omni opere bono fructifican-
tes, & creſcentes in ſcientia Dei, in omni virtute confortati ſecundùm
potentiam claritatis eius, *id eſt, ſecundùm quod potentia claritatis eius poteſt
vos confortare*, in omni patientia & longanimitate (*ecce quod dixit in omni
virtute*) cum gaudio, gratias agentes Deo Patri, qui *illuminando* dignos nos
fecit *vt eſſemus* 6. in partem, *id eſt, participatione*, ſortis ſanctorum, *hæ-
reditatis gratis datæ*, 7. in lumine *Chriſti exiſtentes*: 8. qui eripuit nos
de poteſtate tenebrarum, *dæmonum, vel tenebroſorum*, 9. & tranſtulit
in regnum filij dilectionis ſuæ, *dilecti ſui*; in quo, *in cuius fide*, habe-
mus redemptionem per ſanguinem eius, remiſſionem peccatorum: 10. qui
eſt imago (*filius commendatur*) Dei inuiſibilis, *ſecundum diuinitatem æqua-*

COMMENTARIVS IN CAPVT I.

1. AMBROS. In hac Epiſtola oſtendit eminentiam eorum qui in Chriſto ſunt, & ſuperfluam legis cuſtodiam: & poſt hęc ad exhortationem egreſſus, ſup[er] multis ac neceſſariis rebus, illis loquitur.

2. (*Semper pro vobis*) Ordo eſt. Orantes pro vobis propter ſpem quæ repoſita eſt vobis in cælis, id eſt, vt aſſequi poſſitis cæleſtia bona.

3. LANFR. (*Sicut & in vniuerſo mundo*) Ne ſe ſolos putent eſſe Chriſtianos, & per hoc deceptos. Vel ne ſibi arrogent, ſi ſoli credidiſſent.

4. (*Ex ea die qua audiſtis*) Multi audiunt, & non cognoſcunt, id eſt, approbant.

5. (*Conſeruo noſtro*) Hunc commendat ſciens quoniam vtile eſt vt venerabilis ſit diſcipulis magiſter.

6. (*In parte ſortis ſanctorum*) Sors dicitur æterna hæreditas; quia ſicut illud quod ſorte capitur, non meritis acquiritur: ſic ea non meritis, ſed Dei gratia donatur.

7. AMBROS. (*In lumine*) Id eſt, per ſuam cognitionem.

8. AVGVST. (*Qui eripuit nos*) Poteſtas e- Epiſt. 107.
nim tenebrarum quid eſt, niſi poteſtas dia- ad Vitalem
boli & Angelorum? qui cum fuiſſent An- to. 2.
geli lucis, in veritate per liberum arbitrium non ſtantes, inde cadentes facti ſunt tenebræ.

9. (*Et tranſtulit*) Quod autem dictum eſt, Lib. 15. de
filij charitatis ſuæ, nihil aliud intelligatur Trin. c. 19.
quam filij ſui * electi. to. 3.
al.* dilecti.
10. AMBROS. (*Qui eſt imago*) In homine

lis Patri, 11. 12. primogenitus omnis creaturę *ante ſæcula:* quoniam in ipſo *per ipſum* condita ſunt vniuerſa in cęlis, & in terra, viſibilia, & inuiſibilia, [*partes inuiſibilium*] ſiue throni, ſiue dominationes, ſiue principatus, ſiue poteſtates *: ergo à pari*, omnia per ipſum, *facta*, & in ipſo creata, *exiſtentia*, ſunt *: ergo à relatione*, & ipſe eſt ante omnes, & omnia in ipſo conſtant. Et ipſe eſt caput *ſui* corporis, *id eſt*, Eccleſię, qui eſt principium *eius Eccleſiæ*, 13. primogenitus [*ſecundùm humanitatem commendat*] ex mortuis, *id eſt*, *prior reſurrexit.* 14. Vt ſit in omnibus ipſe primatum tenens: *ſiue ſecundùm diuinitatem*, *ſiue humanitatem* : 15. quia (*ecce cur*) in ipſo, *Patri* 16. complacuit, *id eſt*, *placitum habuit*, omnem plenitudinem *Diuinitatis*, *vel membrorum maſſam*, inhabitare, *vel habere realiter*, & per eum, *Chriſtum*, *placuit Patri* reconciliare omnia in, *per*, ipſum, pacificans 17. per ſanguinem crucis eius, ſiue quę in terris, ſiue quę in cælis ſunt. Et vos *reconciliauit* cùm eſſetis aliquando 18. alienati *à Deo*, & inimici ſenſu, [*exponit quomodo*] in operibus malis *:* nunc autem reconciliauit *Deus Pater ſibi* in corpore carnis eius, *filij ſui*, per mortem, exhibere, *vt exhibeamus*, *vel vt ipſe exhiberet*, vos ſanctos & immaculatos, & irreprehenſibiles coram ipſo *: non ſolùm coram hominibus* : *quod erit*, ſi tamen permanetis in fide fundati, & ſtabiles, & immobiles à ſpe Euangelij, *ab eo quod promittit Euangelium*, quod audiſtis, 19. quod prædicatum eſt in vniuerſa creatura, *principali*, *id eſt*, *hominibus*, quę ſub cælo eſt, (*perſuadet vt libenter audiant*) cuius [*Euangelij* factus ſum ego Paulus miniſter. 20. Qui nunc gaudeo in paſſionibus pro vobis, & adimpleo 21. ea quæ deſunt paſſionum Chriſti, in carne mea, pro corpore eius, quod eſt Eccleſia *:* cuius *Eccleſiæ* factus ſum ego miniſter ſecundùm diſpenſationem *Euangelij* Dei, *non hominis*, quæ data eſt mihi in vos, vt impleam verbum Dei *:* (*ecce verbum*) myſterium *incarnationis*, quod abſconditum fuit à ſæculis, & generationibus *præteritis*, nunc autem *in tempore plenitudinis* manifeſtatum eſt ſan-

---

Chriſto quaſi in imagine inuiſibilem illam videmus naturam: nam apparens in futuro imaginis nobis ordinem retinebit; quoniam in eo quaſi in imagine quamdam diuinam continemus naturam.

11. LANFR. (*Primogenitus*) Per hoc probat quia genitus eſt à Patre ante omnem creaturam.

12. (*Primogenitus creaturæ*) Prior, inquit, eſt omnibus; omnia enim eo ſunt poſteriora; nam omnia ab eo ſunt creata.

13. (*Primogenitus ex mortuis*) Id eſt, primus reſurgens; quia ipſa reſurrectio quędam generatio eſt; ſicut in Euangelio: *In regeneratione cum ſederit*, *&c.*

14. AMBROS. (*Vt ſit in omnibus*) Non cauſam dicit, ſed illud quod conſequebatur.

15. (*Quia in ipſo*) Plenitudinem Dei Eccleſiam vocat, & dicit, quoniam placuit Deo in Chriſto omnem plenitudinẽ, vt dicat omnem creaturam quæ ab eo repleta eſt, probauit illi coniungere, & hoc latiùs conſequitur.

16. LANFR. (*Complacuit in ipſo*) Complacuit ſibi Pater, vt in Chriſto habitaret omnis plenitudo tam diuinitatis, quam omnium virtutum.

17. [*Per ſanguinem crucis*] Qua hora ſanguis redemptionis de latere Domini in cruce pendentis exiuit, dimiſſum eſt peccatum Adæ humano generi, & pacificata ſunt cæleſtia, & terreſtria; quia tunc patuit hominibus introitus in regnum cælorum.

18. (*Alienati*) Id eſt, habentes alienatum & inimicum conſenſum.

19. AMBROS. (*Quod Prædicatum*) Graue admodũ erat vt diſcederent ab illa re quæ in communi ab omnibus clamabatur.

20. LANFR. (*Qui nunc gaudeo*) Duplici cauſa commendat ſe, quia patitur, & gaudet in paſſionibus pro eis illatis.

21. (*Ea quæ deſunt*) Paſſiones Chriſti fuerunt vincula, ſputa, colaphi, verbera, ad extremum mors ipſa; quorum partem iam ſe paſſum, partem paſſurum ſe eſſe fatetur. Forçaſſe ea quæ deſunt, vocat

ctis eius, quibus voluit Deus notas facere diuitias gloriæ, *gloriosas, vel gloriosi* Sacramenti huius *prædicandi* in Gentibus, quod est Christus, (*ecce Sacramentum*) in vobis *Gentibus* spes gloriæ, *per quem speratis glorificari*, quem nos annuntiamus, corripientes *primò* omnem hominem, *malè viuentem, vt resipiscat*, & *post* docentes *fidem Christi* in omni sapientia, *vel de diuinis, vel de humanis: ad hoc docentes*: 22. vt exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu, in quo & laboro, certando *non viribus, id est, meritis, sed* secundùm operationem eius, quam operatur in me, in virtute *sua, non mea.*

---

mortis angustias, quas adhuc passus non erat. Et est ordo, adimplebo in carne mea eas passiones.

22. AMBROS. (*Vt exhibeamus omnem*) Perfectionem statum futurum vocat cui boni nihil deesse videbitur.

CAPVT SECVNDVM.

1. VOlo enim vos scire, qualem sollicitudinem habeam pro vobis, & pro iis qui sunt Laodiciæ, & quicumque non viderunt faciem meam in carne, *præsentialiter*: vt consolentur *ipsi* corda ipsorum, instructi in charitate, 2. & in omnes diuitias plenitudinis intellectus, in agnitionem mysterij Dei Patris, & Christi Iesu: in quo sunt omnes thesauri sapientiæ *de diuinis*, & scientiæ *de moribus*, absconditi. Hoc autem dico, *vt sitis instructi*, & vt nemo vos decipiat 3. in sublimitate, sermonum *loquens dialecticè, vel Rhetoricè in sublimitate locorum, & syllogismorum.* 4. Nam etsi corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum: gaudens, & videns ordinem vestrum, & firmamentum eius, quæ in Christo est, fidei vestræ. Sicut ergo accepistis Iesum Christum Dominum nostrum, in ipso ambulate, radicati, & superædificati in ipso, & confirmati fide, sicut & didicistis, abundantes in illo in gratiarum actione. Videte ne quis vos decipiat per philosophiam, *dialecticam*, & inanem fallaciam, *loquens.* 5. Secundùm traditionem hominum, *vt Aristoteles*, 6. secundùm elemen-

---

COMMENTARIVS IN CAPVT II.

1. LANFR. (*Volo enim vos scire, &c.*) Ratio cur se laborare dixerit, videlicet ne diceretur ex iactantia dixisse *laboro.*

2. (*In omnes diuitias plenitudinis intellectus*) Vt habeant diuitem, & plenum intellectum, cognoscentes mysterium Dei Patris, quod est Christus Iesus. Qui enim perfectè scit Christum, scit quid de Deo sentiendum sit, & quomodo, & in quibus viuendum sit.

3. (*In sublimitate*) Id est, in altitudine verborum, & syllogismorum, & aliorum generum disputantium: non artem disputandi vituperat, sed peruersum disputantium vsum.

4. (*Nam etsi corpore absens sum*) Ac si quis dicat: vult nos aliquis decipere? ita: sed vos, inquit, contra illos firmati estis in fide: quod satis scio, quamuis absens.

5. (*Secundùm traditionem*) Tradiderunt Philosophi (quos homines vocat) creatorem omnium non posse fieri creaturam: Hominem non potuisse nasci ex virgine: Hominem mortuum reuiuere non potuisse; considerantes elementa mundi, has visibiles creaturas, in quibus animalia quæ nascuntur, ex vtriusque sexus commixtione generantur; & in quibus quidquid moritur, vltra viuere impossibile est.

6. AMBROS. (*Secundùm elementa*) Id est, secundùm dierum & temporum obseruantiam. Elementa enim mundi dicit solem & lunam, ex quibus dierum & temporum

ta mundi, & non ſecundùm Chriſtum: 7. quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, *realiter, non vmbraliter*: & eſtis in illo, *per illum*, repleti *chariſmatibus*, qui eſt caput, *principium*, omnis principatus, & poteſtatis: 8. in quo, *in cuius fide*, & circumciſi eſtis 9. circumciſione non manufacta (*hæc eſt circumciſio Chriſti, vitia mortificare*) in expoliatione corporis carnis, ſed in circumciſione Chriſti, *circumciſione ſpirituali, ſcilicet* conſepulti (*exponit quomodo*) ei in baptiſmo, in quo & reſurrexiſtis *à vitiis* per fidem operationis Dei, *quam operatus eſt in Chriſto* (*ecce operatio*) qui ſuſcitauit illum à mortuis. Et vos (*determinat quomodo intellexit, in quo & reſurrexiſtis*) cum mortui eſſetis in delictis, 10. & præputio carnis veſtræ, *& cum in gentilitate eſſetis*, conuiuificauit cum illo, donans, *condonans*, vobis omnia delicta 11. delens quod aduerſus nos, *vtilitatem noſtram*, erat chirographum 12. decreti, quod erat contrarium nobis, *idem quod aduerſus nos: vel contrarium noſtræ vtilitati*, & ipſum tulit (*murus enim erat inter nos, & Deum*) de medio *noſtri, & Dei*, affigens, *abolens*, illud cruci, *per crucem*: & 13. expolians principatus *Iudæorum, vel dæmonum*, & poteſtates, traduxit confidenter, 14. palam triumphans, *vel vincens, vel refaciens*, illos in ſemetipſo, *non in alio exercitu. In quo Chriſto circumciſi eſtis, circumciſione non manu facta.* 15. 16.

---

curſus effici videtur.

Lib. 12. de Geneſ. ad litt. c. 7. t. 3. 7. AVGVST. (*Quia in ipſo habitat*) Quia inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter; neque enim diuinitas corpus eſt; ſed quia Sacramenta veteris Teſtamenti appellat vmbras futuri, propter vmbrarum comparationem corporaliter, dixit habitare in Chriſto plenitudinem diuinitatis, quòd in illo impleantur omnia quæ * illis vmbris figurata ſunt; ac ſi quodammodo vmbrarum illarum ipſe ſit corpus, hoc eſt figurarum illarum & ſignificationum ipſe ſit veritas. (al. * in.)

Lib. 16. cõtra Fauſt. c. 29. to. 6. 8. (*In quo circumciſi*) Quid ſignificat circumciſio carnis, niſi expoliationem mortalitatis, quam de carnali generatione portamus? hæc eſt fides noſtra.

9. (*Circumciſione non manufacta*) Reſurrectio Chriſti quæ facta tertio quidem à die paſſionis, ſed octauo in diebus hebdomadis, ipſa nos circumcidit. Audi circumciſos vera petra, Apoſtolo admonente: *Si ergo reſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt ſapite, vbi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens: quæ ſurſum ſunt quærite, non quæ ſuper terram.* Reſurrexit Chriſtus abſtulit nobis deſideria carnalia, abſtulit cõcupiſcentias malas: abſtulit ſuperfluum cum quo nati eratis, & multo peius quod malè viuendo addideratis: circumciſi per petram, quare adhuc ſapitis ſuper terram?

Epiſt. 59. ad Paul. in qu. 7. to. 2. 10. (*Et præputio carnis*) Præputium vocat, quod ſignificatur præputio, hoc eſt delicta carnalia, quibus expoliandi ſumus.

11. AMBROS. (*Delens quod aduerſum nos*) Chirographum aduerſum nos legem vocat; eo quod erat contraria nobis: hoc eſt non permittẽs aſſequi propter ſuam ſcrupuloſitatem. Hanc deleuit reſurrectione & immortalitate.

12. LANFR. (*Decreti*) Decretum Dei fuit, *de ligno quod eſt in medio paradiſi, ne comedas.* Huius decreti violati chirographum (id eſt, memoria) deleuit Deus, quando peccatum primi parentis humano generi, per fidem Sanguinis Chriſti dimiſit; & ipſius præuaricationis peccatum, obliuioni tradidit.

13. (*Exſpolians*) Spoliauit Chriſtus infernales poteſtates animabus quas habebant, vel habituræ erant, in cruce pendens; vel ad inferna deſcendens traduxit eaſdem poteſtate, id eſt, ab Eccleſia ſua exterminauit; ſicut in Euangelio dixit: *Nunc princeps huius mundi eiicietur foras.* Vel fideles ſuos de infernis ſecum duxit confidenter, velut homo Deus ſine peccato.

14. (*Palam*) Id eſt, in cruce, vel cum angelicis legionibus ad inferna deſcendens, triumphans illos, id eſt, vincens in ſemetipſo, id eſt, in paſſione ſui corporis, in præſentia ſuæ maieſtatis.

15. (*Nemo ergo*) Quia ergo in Chriſto circumciſi eſtis ſpirituali circumciſione, nemo vos nihil debentes legi iudicet, id eſt, damnabiles faciat, ſuadens cibo vel potu abſtinere vel vti Iudæorum.

16. AMBROS. (*Nemo ergo vos*) Id eſt, nemo vos decipiat, aut brauiũ veſtrũ tollat.

17. 18. Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, *vt vos faciat participare festis Iudæorum*, aut, *scilicet*, neomeniæ, *nouæ lunæ*, 19. 20. aut Sabbathorum: 21. quæ sunt vmbra futurorum: corpus, *veritas*, autem Christi. 22. Nemo vos seducat, 23. 24. volens in humilitate, *facta in se*, & religione Angelorum, *vel impendenda Angelis, dicens* quæ non vidit *&* ambulans frustra inflatus sensu carnis suæ, *si sperat saluari se carnali lege*; *& ex hoc inflatus sit*, & non tenens, caput, *id est, Christum*, ex quo totum corpus, *Ecclesia*, per nexus *fidelium* & coniunctiones subministratum & constructum, crescit in augmentum, *ad honorem*, Dei. 26. 27. Si ergo mortui estis (*ad hoc quod dixit consepulti in baptismo*) cum Christo 28. ab elementis (*per elementa, animalia*; *per animalia, carnes*; *per carnes abstinentiam intellige*) huius mundi, *à carnalibus obseruantiis: à creaturis obseruandis, vt suillibus, & cæteris:* quid adhuc tamquam viuentes in mundo, *secundùm mundum, id est, carnales*, decernitis? *dicentes*: ne tetigeritis, *quæ in lege prohibentur*, neque gustaueritis, neque contrectaueritis: quæ sunt omnia in interitum *animæ* ipso vsu, *ea dico dicta*, secundùm præcepta, & doctrinas hominum: quæ sunt rationem qui-

---

17. HIERON. (*Nemo vos iudicet*) Nemo vos superet; nemo aduersum vos brauium accipiat; sicut quis in certamine iniquitate agonistæ, vel insidiis magistrorum perdit brauium.

18. (*Nemo vos iudicet*) Nemo vos iudicet, & de his qui magistros legis esse iactant, in cibo & potu; quòd alia munda sunt, alia immunda: aut in parte diei festi, vt alios dies festos putẽt esse, alios nõ festos, quæ erãt vmbra venturę felicitatis: * spiritualis autẽ intellectus, veritas & corpus.

f.* spiritualiter.

19. AVGVST. (*Aut Sabbatorum*) In illo requiem cũ inuenimus, verè sabbatizamus, & nouæ lunæ obseruatio, vitæ nouæ sanctificatio est; & Pascha nostrum immolatus est Christus: & azymum nostrum sinceritas veritatis, fermentum * veritatis, & si qua alia sunt, in quibus nunc immorari non opus est, quæ illis veteribus adumbrata sunt signis, in isto habent finem, cuius regni non erit finis.

Or. aduers. Iudæos. c. 1. to. 6.

al. * non habens vetustatis.

20. LANFR. (*Aut Sabbatorum*) Dies festi, inquit, Neomeniæ, & Sabbata, significabant futura, & in ipsa significatione erant corpus Christi; id est, significabant corpus Christi, vel assumptum ex Virgine, vel Ecclesiam, qualis nunc est, vel in alio sæculo futura.

21. AMBROS. (*Quæ sunt vmbra*) Id est, in comparatione futurorum vmbræ sunt omnia ista, vnde ad significantiam vmbræ, corpus adiecit, hoc dicens: *Quoniam Christus veritas est.*

22. LANFR. (*Nemo vos seducat*) Nemo, inquit, vos decipiat, volens persuadere vobis ea quæ nunquam intellexit, ostendens vobis in semetipso humilitatem & religionem Angelorum, vt citius eis credatis. Angelos autem vocat vel cælestes spiritus, vel sanctos Prædicatores.

23. HIERON. (*Volens in humilitate*) Adorabant enim militiam cæli; Vnde Amos: *Tradidit eos vt seruirent militiæ cæli.*

24. AMBROS. (*Volens in humilitate*) Nolite, inquit, intendere illis qui Angelos dicunt indignari, si lex non fuerit custodita; eo quod per Angelos lex data esse dicatur: & humilitatem quandam simulantes, ostendere properant quasi qui legem contemnere metuant.

25. (*Si mortui estis*) Si sic constituti estis quasi qui iam commortui estis Christo, & consurrexistis. Hoc dicit ab elementis mundi huius.

26. HIERON. (*Si mortui estis*) Elementa mundi, à quibus mortui sumus, lex Moysi intelligenda est, quibus quasi elementis, & religionis exordiis Domini discimus quomodo elementa appellantur litteræ, per quas, syllabas ac verba coniungimus, & ad texendam orationem procedimus: sic elementis veteris Testamenti vt ad Euangelicam plenitudinem veniat, sancti viri eruditur infantia.

27. LANFR. (*Ab elementis*) Elementa vocat has visibiles creaturas, quæ in tota vniuersitate partes mundi sunt. Si, inquit, cum fidem Christi acceperitis, mortui, id est, separati estis ab abstinentia creaturarũ mundi, iudaïco ritu abstinebatis, quid adhuc tamquam viuentes in eadem creaturarum mundi abstinentia iudaïco ritu decernitis dicentes: *Ne tetigeritis, neque gustaueritis, &c.* Potest etiam intelligi * cũ Christo, quasi diceret, si mortui estis f. * de.

dem habentia ſapientiæ in ſuperſtitione, *quæ videntur agi ſecundùm eorum ſuperſtitionem ſapienter*, & humilitate *ficta*, 29. & non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad ſaturitatem carnis.

ſicut & Chriſtus, id eſt, & Eccleſia Chriſti. 28. (*Et ad non parcendum corpori*) Quæ, ſcilicet carnes ſuillas non eſſe comedendas, conſtituta ſunt ad non parcendum corpori, vt corpus affligatur; cibo enim ſubſtracto corpus affligitur. Vel non ſunt conſtituta ad parcendum corpori, hoc eſt ad prouidendum corpori noſtro: cum enim à mortiferis cibis abſtinemus, corpori noſtro prouidemus. Sed propter hoc non abſtinent Iudæi ab huiuſmodi carnibus; nec ideo quod honeſtiùs poſſit ſaturari aliis quam prohibitis carnibus.

CAPVT TERTIVM.

1. Igitur, (*ad id quod dixit, in quo & reſurrexiſtis*) ſi conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite, vbi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens, *æqualis Patri*: quæ ſurſũ ſunt ſapite, non quæ ſuper terram. *Singula ſingulis.* 2. Mortui enim eſtis, & vita veſtra eſt abſcondita cum Chriſto *abſconſo* in Deo. Cùm *autem* Chriſtus apparuerit, vita veſtra; (*nam Chriſto apparente apparebit vita veſtra*) tunc & vos apparebitis cum ipſo in gloria. *Huc vſque de fide, nunc de moribus.* Mortificate ergo, *vt cum Chriſto viuatis*, 3. membra veſtra, (*prauos actus*) quæ ſunt ſuper terram; (*ecce quæ membra*) fornicationem, *recedendo à Deo*, immunditiam *in conſanguineos*, libidinem *contra naturam*, concupiſcentiam malam *non habitorum*, & auaritiam *habitorum*, quæ eſt ſimulachrorum 4. ſeruitus: propter quæ *ſupradicta* venit ira Dei ſuper filios (*intraſitiuè*) incredulitatis: in quibus *vitiis* & vos ambulaſtis aliquando, cum viueretis illis. Nunc autem deponite & vos omnia; *ſcilicet*, iram, indignationem, malitiam, *rapinam*, blaſphemiam *in Deum*, turpem ſermonem, *iocularia*, de ore veſtro. Nolite mentiri inuicem 5. expoliantes vos veterem hominem cum actibus ſuis, *maſſa vitiorum*, 6. & induentes nouum eum, 7. qui renouatur 8. in agnitionem *Dei*, *ad cognoſ-*

COMMENTARIVS IN CAPVT III.

Cont. Fauſtum lib. 11 cap. 7. ſub finem. al. * nobis in illo. 1. AVGVST. (*Igitur ſi conſurrexiſtis*) Non vtique reſurreximus ſicut Chriſtus, ſed tamen ſecundùm ſpem quæ * in illo eſt, iam nos cum illo reſurrexiſſe teſtatus eſt.

Lib. de reſurr. mort. inter frag. 21. to. 10. 2. (*Mortificate*) Spiritualia nequitiæ dicit membra ſuper terram. Nam ſequitur & exponit auaritiam, immunditiam, &c. quę illic exequitur, *expoliantes, &c.*

3. LANFR. (*Membra veſtra*) Id eſt, partes veteris hominis, qui vniuerſitas peccati intelligitur: vel membrorum noſtrorum concupiſcentias.

4. (*Seruitus*) Hoc dicit propter imagines imperatorum quæ nummis reperiuntur inſculptæ; vnde qui nummis inſeruiunt quaſi idolis, & ſimulacris ſeruire videntur.

Lib. 24. contra Fauſt. to. 6. 5. AVGVST. (*Expoliantes veterem*) Veterem hominem nihil aliud Apoſtolus dicit, quam veterem vitam, quæ in peccato eſt, in quo ſecundùm Adam viuitur.

6. LANFR. (*Induentes nouum*) Id eſt, induentes vos nouitatem, facite vos nouum hominem.

7. AVGVST. (*Qui renouatur*) Iſta renouatio, eſt reformatio mentis ſecundùm Deum, vel ſecundùm imaginem Dei: ſed ideo dicitur ſecundùm Deum, ne ſecundùm aliam creaturam fieri putetur. Ideo autem ſecundùm imaginem Dei, vt in ea re intelligatur fieri hæc renouatio, vbi eſt imago Dei, id eſt, in mente. Non itaque ſic intelligamus ſecundùm imaginem eius qui creauit eum: quaſi alia eſt imago ſecundùm quam renouatur, non ipſa quæ renouatur. Lib. 14. de Trinit. c. 16 to. 3.

8. LANFR. (*In agnitionem*) In agnitione

cendum Deum, secundùm imaginem eius, (*ecce vbi renouatur in anima, scilicet in ea parte, quæ similis est creatori*) qui creauit illum. Vbi (*in qua renouatione nullus excipitur; nec propter personam accipitur*) non est Gentilis *tantùm*, & Iudæus, circumcisio, & præputium, Barbarus, & Scytha, seruus, & liber: sed omnia, & in omnibus *habitat* Christus, *recipit Christus ex omnibus*. Induite vos ergo (*prauos actus in vobis mortificate; viscera autem misericordiæ induite*) sicut electi Dei, sancti, & dilecti, viscera, *partes*, misericordiæ, (*ecce*) benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam: supportantes *vos* inuicem, & donantes vobismetipsis, si quis aduersus aliquem habet querelam: sicut & Dominus donauit vobis, ita & vos. Super omnia autem hæc, charitatem habete, *sitis habentes*, 9. quod, *id est*, *charitas*, est vinculum perfectionis, *massæ virtutum, vel perfectorum*: & pax Christi, *qua reconciliauit homines Deo*, exultet in cordibus vestris, *exultare faciat corda vestra*, in qua, *per quam*, & vocati estis, *sitis*, in vno corpore, *Ecclesia*: & grati estote, *gratias agite*. Verbũ, *prædicatio*, Christi habitet in vobis abundanter, in omni sapientia, *sitis*, docentes, & commonentes vosmetipsos, (*ecce in qua sapientia*) Psalmis, Hymnis, & Canticis spiritualibus, in gratia, *gratiarum actione*, cantantes in cordibus vestris, *non ore tantùm*, Deo, *non hominibus. Vt breuiter vobis, & abundantiùs dicam:* Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini Iesu Christi *facite*, gratias agentes Deo: & Patri per ipsum, *Iesum mediatorem*. Mulieres subditæ estote viris, sicut oportet in Domino. Viri, diligite vxores vestras, & nolite amari esse ad illas. Filij, obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum est in Domino. Patres, nolite ad indignationem prouocare filios vestros, vt non pusillo animo, *in patiendo, aut fugiendo*, fiant. Serui, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis, timentes Deum *Patrem*. Quodcumque facitis, ex animo operamini, sicut Domino, & non hominibus, *non respicientes quid homines sunt*: scientes quod à Domino accipietis retributionem hæreditatis. 10. Domino Christo seruite. 11. Qui enim iniuriam facit, accipiet id quod iniquè gessit: & non est personarum acceptio apud Deum.

Dei renouatur homo ad imaginem Dei: hæc est enim imago Dei, ad quam creauit hominem, vt videlicet rationalis esset, & cælestia semper diligeret.

9. AMBROS. (*Quod est vinculum*) In futuro, inquit, sæculo, vbi constiterimus charitati colligati inuicem permanebimus, nullam separationem vlterius sustinentes.

10. LANFR. (*Domino Christo*) Quasi diceret, quamuis iubeam quosdam ex vobis debere aliis subditos esse, quosdam diligere, alios aliis obedire & cætera quæ sequuntur; in his tamen omnibus Domino Christo seruite.

11. (*Qui enim iniuriam*) Ratio superiora probans, ab eo loco quo dicatur: *Mulieres, &c.*

CAPVT QVARTVM.

Domini, quod iustum est, & æquum, seruis præstate: scientes quod & vos Dominum habetis in cœlo. Orationi instate, vigilantes in ea in gratiarum actione: orantes simul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi, *os ad prædicandum, vel os*

auditorum, *id est*, *cor eorum*, (propter quod, *quia manifesto*, etiam vinctus sum) *ita aperiat ostium*, vt manifestem illud, ita vt oportet me loqui. In sapientia ambulate ad eos, (*ne blasphement Christianitatem*) qui foris sunt, *infideles*; 1. 2. tempus, *quia malè vixistis*, redimentes, *benè viuendo*. 3. Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, *temperatus* : vt sciatis quomodo oporteat vos vnicuique respondere. Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus, charissimus frater, & fidelis minister, & conseruus in Domino: quem misi ad vos ad hoc ipsum, vt cognoscat quæ circa vos sunt, & consoletur corda vestra, cum Onesimo charissimo, & fideli fratre, qui ex vobis est, (*Collossensis erat.*) Omnia, quæ hic aguntur, nota facient vobis. Salutat vos Aristarchus concaptiuus meus, 4. & Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata *à me*, *ne eum reciperetis*: si venerit *Marcus* ad vos, *nunc*, excipite illum: & Iesus (*proprium nomen*) qui dicitur iustus, *salutat vos* : qui, *supradicti*, sunt ex circumcisione: hi soli sunt adiutores mei in regno Dei qui mihi fuerunt solatio. Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est, seruus Christi Iesu, semper sollicitus pro vobis in orationibus, 5. vt stetis perfecti, & pleni in omni voluntate Dei. Testimonium enim illi, *Epaphræ*, perhibeo, quòd habet multum laborem pro vobis, & pro iis, qui sunt Laodiciæ, & qui Hierapoli. Salutat vos Lucas medicus charissimus, & Demas. Salutate fratres, qui sunt Laodiciæ, & Nympham, & quæ in domo eius est, Ecclesiam. Et cùm lecta fuerit apud vos Epistola hæc, facite vt & in Laodicensium Ecclesia legatur 6. 7. & eam quæ Laodicensium est, vos legatis. Et dicite Archippo: vide ministerium, quod accepisti in Domino, vt illud impleas. Salutatio, mea manu Pauli. 8. 9. Memores estote vinculorum meorum. Gratia *Dei* vobiscum. Amen.

COMMENTARIVS IN CAPVT IV.

1. AMBROS. (*Tempus redimentes*) Præsens tempus ad vtilitatem nostram comparantes.

2. GREG. (*Tempus redimentes*) Tempus quidem redimimus, quando anteactam vitam, quam lasciuiendo perdidimus, flendo reparamus.

3. LANFR. (*Sermo vester in gratia*) Hic gratiam vocat bonam obseruantiam, quæ per gratiam Dei datur, sicut ad Ephesios: *Vt det gratiam audientibus*.

4. (*Et Marcus*) Propter hunc Marcum dissensio fuit inter Paulum & Barnabam, sicut in Actibus Apostolorum legitur: Quo audito Colossenses * vt auderent nec Marcum, nec Barnabam recipere, nisi imperatum eis ab Apostolo fuisset; ad vtrumque enim referri potest, de quo ....

[Margin: r. g. 39. f.* non auderent.]

5. AVGVST. (*Vt stetis perfecti*) Nec aliud oramus, vt qui stat, stet, nisi vt perseueret. Item Iudas Apostolus cum dicit: *Ei autem qui potens est conseruare * eos sine offensione, & constituere ante conspectum gloriæ suæ immaculatos in lætitia.* Nonne apertissimè ostendit Dei donum esse in bono perseuerare vsque in finem.

[Margin: Lib. de correp. & grat. cap. 7. t. 7. d. 14. al.* vos.]

6. LANFR. (*Et ea quæ Laodicensium*) De dubitationibus suis Laodicenses Epistolam ad Apostolum scripserunt, quam Apostolus Colossis legi præcipit, vt eorum Laodicensium nunc visa dubitatione, sciant quid respondeant; & eam quam eis scribit Epistolam ipsi Laodicensibus legi faciant: hæc si esset Apostoli ad Laodicenses diceret non Laodicensium: & plusquã * tredecim essent Epistolæ Pauli.

[Margin: Negat Lãfrancus Epist. ad Laodicens. esse B. Pauli.]

[Margin: f.* quatuordecim, errore librariorum.]

7. AMBROS. (*Et ea quæ Laodicensium*) Apostolus non ad Laodicenses dicit, sed ex Laodicia quam illi scripserunt ad Apostolum; in qua aliqua digna reprehensione inferebantur.

8. (*Memores estote*) Hoc est ad meam imitationem pro veritate nolite pigere.

9. LANF. (*Memores estote vinculorũ meorũ*) Memores eos esse vinculorum suorum rogat: Vel vt eum exemplar in tribulationibus habeant. Vel vt pro eo vinculato orent. Vel vt necessaria subministrent.

EPISTOLA B. PAVLI APOSTOLI
AD THESSALONICENSES I.
CVM INTERIECTIS B. LANFRANCI GLOSSVLIS.

ARGVMENTVM.

Thessalonicenses sunt Macedones, qui accepto verbo veritatis, perstiterunt in fide, etiam in persecutione ciuium suorum. Præterea nec receperunt falsos Apostolos, nec ea, quæ à falsis Apostolis dicebantur. Hos collaudat Apostolus, scribens eis ab Athenis per Tychicum Diaconum, & Onesimum Acolythum.

CAPVT PRIMVM.

1. PAulus, & Syluanus, & Timotheus, Ecclesię Thessalonicensium
2. *constituti*, in Deo Patre, & Domino Iesu Christo. Gratia vobis,
& Pax. Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis, memoriam ve-
stri facientes in orationibus nostris sine intermisione, memores operis fi-
dei vestrę, *quod exigit fides vestra: vel quod vos fideles facitis*, & laboris, &
charitatis, *largiendo vestra aliis*, & sustinentię, *tolerantiæ*, spei Domini no-
stri Iesu Christi *habitæ* 3. ante Deum, & Patrem nostrum *: non ad o-
culum hominum*: 4. scientes, fratres dilecti à Deo, *scilicet esse*, electionem
vestram *: (ecce cur sciat eos à Deo esse electos)* quia Euangelium nostrum,
non fuit ad vos in sermone tantùm, sed & in virtute *miraculorum*, 5. & in
Spiritu sancto *dato vobis*, & in plenitudine multa, *plenè*, 6. sicut scitis, *&
ita esse vos scitis*, quales fuerimus in vobis, *vel in nobis*, propter vos. Et
vos imitatores nostri facti estis, & Domini, excipientes verbum in tri-
bulatione multa, *quam patiebamini pro Christo*, 7. cum gaudio Spiritus san-
cti, *quod dabat Spiritus sanctus:* ita vt facti sitis forma omnibus credenti-

---

COMMENTARIVS IN CAPVT I.

1. AMBROS. Apostolus scripsit ad Thessalonicenses hanc primam Epistolam, laudans eos quòd sustinuerint fideliter in aduersis pro fide certantes. Instruit vero eos, & de illis quæ apud eos inconuenienter geri cognouerat.

2. LANFR. [*Paulus*] Non ponit nomen officij sui Apostolus, sicut in aliis Epistolis, ostendens hos esse bonos & perfectos.

3. AMBROS. (*Ante Deum*) Vt dicat, quoniam placita Deo ista facitis.

4. LANFR. (*Scientes, fratres dilecti*) Gratias agimus; vel quia scimus electionem; vel & vos fratres estis imitatores nostri.

5. (*Et Spiritu sancto*) Id est, in ostensione sancti Spiritus, per quem credentes, spiritualia charismata accepistis.

6. AMBROS. (*Sicut scitis*) Propter vos hoc dicit, vt eos ad reuerentiam inuitaret.

(*Et vos imitatores*) Domini commemorationem faciens optimè videtur exhortationem fecisse.

7. (*Cum gaudio*) Neque enim aliter

bus in Macedonia, & in Achaïa. 8. A vobis enim diffamatus est sermo Domini, non solùm in Macedonia, & in Achaïa, sed & in omni loco fides vestra, quæ est ad Deum, profecta est, ita vt non sit nobis necesse *de fide vestra* quicquam loqui. Ipsi enim de nobis, *vel vobis*, annuntiant, qualem introitum habuerimus ad vos: *id est, quia nos, & prædicationem nostram libenter audistis:* & quomodo conuersi estis ad Deum à simulachris, IX. seruire, *ad seruiendum*, Deo viuo, & vero, & expectare, *ad expectandum* filium eius de cælis (9. quem suscitauit ex mortuis) Iesum, qui eripuit nos ab ira ventura.

gauderent pro illis quæ nondum videbantur.

8. LANFR. (*A vobis enim diffamatus est*) Diceret quis. Sciebant tunc Macedones & Achaïci eos verbum Domini accepisse. Ad hoc respondet: *A vobis enim diffamatus est*, sermo habetur de vobis inter eos de fide vestra.

IX. AMBROS. (*Seruire Deo viuo*) Notandum est autem quod in simulacrorum abdicatione, Deum & viuum, & verum esse asseruit.

9. AVGVST. (*Quem suscitauit*) Ira Dei non perturbatio est, sed iudicium quo irrogatur pœna peccato. Lib. 15. de Ciuit. Dei. c. 25. to. 5.

CAPVT SECVNDVM.

1. NAm ipsi scitis, fratres, introitum nostrum ad vos, 2. quia non inanis, *vacuus, vel leuis*, fuit: sed ante passi *multa*, & contumeliis affecti (sicut scitis) in Philippis, fiduciam habuimus in Deo nostro, loqui ad vos Euangelium Dei in multa sollicitudine. *Ideo fiduciam habuimus*; Exhortatio enim nostra non *fuit* de errore, neque de immunditia, neque in idolo: sed sicut probati sumus à Deo, vt crederetur nobis Euangelium, *vt probemur à Deo digni esse, quòd nobis suum credat Euangelium:* ita loquimur, 3. non quasi hominibus placentes, sed Deo, qui probat, *laudat*, corda nostra. Neque enim *placentes*, (*probat*) aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis: neque in occasione auaritiæ, *pro lucro prædicantes:* Deus testis est: 4. nec *fuimus* quærentes *prædicando* ab hominibus gloriam, neque à vobis, (*à partibus*) neque ab aliis. Cùm possemus vobis oneri esse, *gloriando, vel vestra suscipiendo, vt alij* Christi Apostoli: sed facti sumus paruuli, *humiles, & immunes*, in medio vestrum, 5. tamquam si nutrix, *quæ mater est*, foueat filios suos, *non alienos*. Ita desiderantes vos, cupidè volebamus tradere vobis non solùm Euangelium Dei, sed etiam animas nostras, *vt pro vobis mereremur* (*ecce cur*) quo-

COMMENTARIVS IN CAPVT II.

1. LANFR. (*Nam ipsi scitis*) Ipsi annuntiant quod verum est; vos enim scitis qualem introitum. Vel alia ratio cur ei non sit necesse loqui. Vel eripuit nos ab ira ventura: nam ipsi scitis introitum nostrum, quanta in eo passi sumus.

2. AMBROS. (*Quia non inanis fuit*) Scitis, inquit, quoniam non absolutè neque fortuitu ad vos venimus, sed passi multa.

3. LANFR. (*Non quasi hominibus placentes*) Placere & in bono, & in malo inuenitur, sed de quo placendi mihi hic locus sit, subiungit; *In sermone adulationis*. Adulari enim in malo semper inuenitur.

4. AMBROS. (*Nec quærentes*) Cautissimè posuit, *non quærentes:* hoc est non hoc auspicantes, nec hanc habentes actus nostri intentionem. Enar. in Ps. 49. circa finem. 8

5. AVGVST. (*Tamquam si nutrix*) Non nu-

niam charissimi nobis facti estis, *quod ita esse scitis: vel non fuimus vobis oneri vestra capiendo.* 6. Memores enim estis, fratres, laboris nostri, & fatigationis: [*ecce labor*] nocte, & die operantes, ne quem vestrum grauaremus, (*ecce fatigatio*) prædicauimus in vobis Euangelium Dei. Vos testes estis, & Deus, quàm sanctè, *non adulando*, & iustè, *non propter lucrum prædicando*, & sine querela, vobis, qui credidistis, fuimus, *affuimus*: sicut scitis, qualiter vnumquemque vestrum (sicut Pater filios suos) deprecantes vos & consolantes, testificati sumus, vt ambularetis dignè Deo, qui vocauit vos in suum regnum & gloriam, *quia vocauit vos Deus, & vos tantùm desiderabamus.* Ideo & nos gratias agimus Deo sine intermissione: 7. quoniam cùm accepissetis à nobis verbum auditus Dei, (*per quod auditur Deus; vt, qui vos audit, me audit*) accepistis illud, non vt verbum hominum, *non viliter*, sed [sicut est verè] verbum Dei, qui operatur in vobis, (*vel miracula, vel quod creditis*] qui credidistis. *Alia ratio cur gratias agat: vel ostensio quod in eis operetur.* 8. Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa, in Christo Iesu, *in fide Christi: in hoc imitatores facti estis*, quia eadem passi estis & vos à contribulibus vestris, *Gentibus*, sicut & ipsi à Iudæis; qui & Dominum occiderunt Iesum, (*si me persecuti sunt, & vos persequentur*) & Prophetas, & nos persecuti sunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus, *vtilitati omnium hominum*, aduersantur, prohibentes nos *præ inuidia* Gentibus loqui, *prædicare*, vt saluę fiant, vt impleant *Iudæi* peccata sua semper: *vt, qui in sordibus est, sordescat adhuc:* peruenit enim [*quia iam præiudicati sunt*) ira Dei super illos, *in superiori eorum, vel desuper*, 9. vsque, *duratura vsque* in finem *sæculi*: Nos autem, fratres, desolati *quia absentes sumus* à vobis ad tempus horæ, *verbis, & aspectu*, non corde, abundantiùs festinauimus faciem vestram videre cum multo desiderio: quoniam voluimus venire ad vos, ego quidem Paulus, (*ne videretur dixisse de alijs, non de se*) & semel, & iterum, *bis*, sed impediuit nos, (*quædam tribulationes, vel in membris suis*) Satanas. *Ratio cur venire desideret.* Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum nostrum Iesum Christum *spes nostra, & gaudium* estis in aduentu eius? *Ideo volumus:* (*vel sola antipophora*] vos enim estis gloria nostra & gaudium.

---

trix filios alienos, sed nutrix fouens filios suos.

6. LANFR. (*Memores enim*) Ostendit quomodo animam, id est, vitam suam eis tradidit.

7. AMBROS. (*Quoniam cum accepissetis*) Eorum laudem commemorat, vt illorum alacritatem suscitet. Quæ erga se sunt commemorat, vt eos ad reuerentiam adducat.

8. (*Vos enim imitatores*) Bene autem eos est adhortatus, commemorans illos, vt & ipsi sustineant.

9. LANFRANCVS. (*Vsque in finem*) Vsque in finem quidam Iudæi increduli erunt: tunc enim omnis Israël saluabitur.

CAPVT TERTIVM.

PRopter quod, *quia estis spes nostra*, non sustinentes ampliùs, placuit nobis, *mihi soli*, remanere Athenis, solis: & misimus *nuper* 1. Timotheum fratrem nostrum, & ministrum Dei in Euangelio Christi, ad confirmandos vos *in fide*, & exhortandos *in moribus* pro fide vestra: vt nemo moueatur in tribulationibus istis, *quas patimini*: *Nec debetis moueri*; 2. ipsi enim scitis, quòd in hoc positi simus, *vt patiamur*. 3. Nam & cùm apud vos essemus, prædicebamus vobis passuros nos tribulationes, sicut & factum est, & scitis. Propterea, *quia tribulabamini*, & ego ampliùs non sustinens, misi ad cognoscendam fidem vestram: ne fortè tentauerit vos is, qui tentat, *diabolus*, & inanis fiat labor noster. Nunc autem veniente Timotheo ad nos à vobis, & annuntiante nobis fidem, & charitatem vestram, & quia memoriam nostri habetis bonam semper, desiderantes nos videre, sicut & nos quoque vos: ideo consolati sumus, fratres, in vobis, *licet simus* in omni necessitate, & tribulatione nostra, per fidem vestram, quoniam nunc viuimus, *gaudemus*, si vos statis in Domino. Quam enim *dignam* gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis, in omni gaudio, quo gaudemus propter vos ante Deum nostrum, nocte, ac die abundantiùs orantes, vt videamus faciem vestram, & compleamus ea, quæ desunt fidei vestræ? *nullam vtique*. Ipse autem Deus, & Pater noster & Dominus Iesus Christus, dirigat viam nostram ad vos. Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat charitatem vestram in inuicem, & in omnes: quemadmodum & nos in vobis, *scilicet abundantiùs charitate*: ad confirmanda corda vestra sine querela, *ne Deus queratur de vobis*; *vt sitis vel &* in sanctitate, ante Deum, & Patrem nostrum, in aduentu *in die iudicij* Domini nostri Iesu Christi, cum omnibus sanctis eius. Amen.

COMMENTARIVS IN CAPVT III.

1. LANFR. (*Timotheum*) Non in hac vice cum hac Epistola misit eum, sed priusquã hanc Epistolam mitteret. Alioquin non cum eo salutasset eos in procemio.

2. [*Ipsi enim scitis*) Causam submouit cur moueri eos non oporteat, ipsamque * auctoritatem eorum confirmat. f.* auctoritate.

3. (*Nam & cum apud vos*) Eamdem causam sua auctoritate confirmat.

CAPVT QVARTVM.

1. DE cætero, *de aliis præceptis*, ergo, fratres, rogamus vos, & obsecramus in Domino Iesu: vt quemadmodum accepistis à nobis, quomodo oporteat vos ambulare, & placere Deo, sic & ambuletis, vt abundetis magis. Scitis enim quæ, *quàm sancta* præcepta dederim vobis

COMMENTARIVS IN CAPVT IV.

1. AMBROS. (*De cætero fratres*) Postquam laudes consummauit, quas super fidei eo-

per Dominum Iesum. *Ecce præcepta.* Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra : 2. vt abstineatis vos à fornicatione ; vt sciat vnusquisque vestrûm vas suum possidere in sanctificatione, & honore : 3. non in passione desiderij, *quam desiderium perficit*, sicut & Gentes, quæ ignorant Deum: & ne quis supergrediatur, *ad grauet in negotio, vel superbiendo*, neque circumueniat, *promittendo, nihil dando*, in negotio, *in aliqua re*, fratrem suum : quoniam vindex est Dominus de his omnibus, sicut prædiximus vobis, (*ne sitis fornicarij, vel sancti*] & testificati sumus. 4. Non enim vocauit nos Deus in immunditiam, *vt sitis immundi*, sed in sanctificationem. 5. Itaque, *quia voluntas Dei est, nolite spernere*, qui hæc, *mandata Dei*, spernit, non hominem spernit, sed Deum : qui *non solum superiora præcipit, sed* etiam 6. dedit Spiritum suum sanctum in nobis. De charitate autem fraternitatis non necesse habemus scribere vobis : 7. ipsi enim vos à Deo didicistis vt diligatis inuicem. 8. Etenim illud facitis in omnes fratres in vniuersa Macedonia. 9. Rogamus autem vos fratres, vt abundetis magis : & operam detis, vt quieti sitis, & vt vestrum negotium agatis, & operemini manibus vestris, sicut præcepimus vobis : & vt honestè ambuletis ad eos, qui foris sunt : & nullius aliquid desideretis 10. 11. 12. Nolumus autem vos ignorare fratres de dormientibus, *defunctis*, vt non contristemini, sicut & cæteri, qui spem *resurrectionis* non habent. Si enim credimus quòd Iesus mortuus est, & resurrexit, (*Resurgent, nam Christus resurrexit, quod credimus*) (*à simili*) ita & Deus eos, qui dormierunt per Iesum, adducet cum eo. (*Ab auctoritate sui, & Dei*) 13. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos, qui viuimus, qui residui sumus in aduentum Domini, non præueniemus eos, qui dormierunt, *sed simul rapiemur.* 14. Quoniam ipse Dominus in iussu *Patris, vel iubens vt Deus*, & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo : & mortui, qui in Christo sunt, *boni*, resurgent primi. 15. Deinde

---

f. * firmitate. rum dixerat * infirmitate : hortatur vt de cætero vitæ eorum diligentiam adhibeant.

2. LANFR. (*Vt abstineatis vos, &c.*) Præcepi vobis vt abstineatis à fornicatione, &c. vsque ad hoc, *vt sitis sancti quod vult Dominus* : & hoc est; *Hoc est enim voluntas Dei.*

3. (*Non in passione*) Passio desiderij, quãdo peccatum desideratur, & non perficitur.

4. (*Non enim vocauit*) Contrarium destruit, vt statuat alterum contrarium, id est, essemus mundi.

5. (*Itaque qui hæc spernit*) Hoc ex superiori sententia colligitur, qua dixit: *Hæc est enim voluntas Dei.*

6. (*Dedit spiritum suum*] Id est, quia non solum superiora præcepta prædicandi nobis inuexit; sed vt maioris auctoritatis in prædicando essemus, Spiritum sanctum suum nobis dedit.

7. (*Ipsi vos didicistis*) Per inspirationem diuinam, vel per euangelicum præceptum, vbi à Christo de dilectione præcipitur.

8. (*Etenim facitis*) Alia causa cur de charitate non habeat eis necesse scribere.

9. (*Rogamus vos, &c.*) Contra eos qui inquirebant omnia otiosi, nihil laborãtes.

10. (*Nolumus autem vos*) Ad illos qui dolebant de amicis, quasi non resurrecturis.

11. AVGVST. (*Nolumus autem*) Nam ideo & dormientes eos appellat. Scripturæ veracissima consuetudo, vt cum dormientes audimus, euigilaturos minimè desperemus. Serm. 32. de Verb. Apost. c. 7. to. 10.

12. AMBROS. (*Nolumus autem*) Bene non tristitiam ademit, sed immensam eam perhibuit comparatione aduersariorum, ad verecundiam eos deuocans, & quod illi non habent spem.

13. (*Hoc vobis dicimus*] Hoc est secundùm reuelationem.

14. (*Quoniam ipse Dominus*) Iussum vel tubam vocat vocem Archangeli qui dicet, *surgite.*

15. AVGVST. (*Deinde nos*) Si ergo sanctos Lib. 20. de Ciuit. Dei. c. 20. t. 5.

nos, qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus *ferentibus nos* obuiam Christo in aëra, & sic semper cum Domino erimus. Itaque, *quia sic futurum est*, consolamini inuicem in verbis istis.

qui reperiuntur Christo veniente viuentes, eique in obuiam rapientur, crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros, & ad eadem mox immortalia redituros, nullas in verbis Apostoli * patientur angustias; siue vbi dicit: Tu quod seminas non viuificabitur, nisi moriatur. Siue vbi dicit; Omnes resurgemus, * vt omnes dormiemus. al. * patiemur. al. * aut.

CAPVT QVINTVM.

Diceret quis, *quando hoc erit*? 1. De temporibus autem, 2. & momentis; fratres, non indigetis vt scribamus vobis. 3. Ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, *improuiso, cum alij sunt in quiete*, ita veniet. 4. 5. Cum enim *sæculares* dixerint pax, & securitas *est*; tunc repentinus eis superueniet interitus, sicut dolor in vtero habenti, & non effugient, *omnes morientur. Illis nescientibus superueniet interitus, quia sunt in tenebris.* Vos autem, fratres, non estis in tenebris *peccatorum*: vt vos dies illa tamquam fur *improuisos* comprehendat: *non estis in tenebris*, omnes enim vos filij lucis estis, (*à pari*] & filij diei *: ergo* (*à contrario*) non sumus noctis, neque tenebrarum. Igitur non dormiamus sicut & cæteri, *quia non sumus noctis, non quiescamus in peccatis*, sed vigilemus *in bonis*, & sobrij simus, *non ebrij*. Qui enim dormiunt, 6. nocte dormiunt; *noctis sunt*: & qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt, *noctis sunt.* Nos autem qui diei sumus, sobrij simus, [*intransitiuè*) induti loricam fidei, & charitatis, & galeam spem salutis, *& possimus sperare salutem*, quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Domi-

COMMENTARIVS IN CAPVT V.

1. LANFR. *(De temporibus*) De temporibus an æstate, vel hieme; an die, vel nocte venturus sit ad iudicium Christus.

2. (*De momentis*) Id est, qua hora diei vel noctis.

3. (*Ipsi enim diligenter*) Quasi dicat, non indigetis, quia nihil aliud scriberem, nisi quod vos scitis diem videlicet Domini clam venturum, nec tempora nec momenta aliquo sciente.

4. (*Cum enim dixerint pax*) Defuncto Antichristo putabant stulti se amplius securos; sed tunc cito veniet interitus: & tunc bene erit nobis, qui euademus sicut mulier partum.

Epist. 80. ad Hesich. to. 2. 5. AVGVST. (*Cum dixerint pax*] Quid est quod ait Apostolus: *Cum dixerint pax & securitas*? Cum enim dixisset Euangelium: *Arescentibus hominibus præ timore & expectatione*; continuò subiunxit: *Nam virtutes cælorum mouebuntur; & tunc videbunt filium hominis venientem cum potestate magna, & maiestate.* Videamus itaque, ne forte melius intelligatur, non ea modò impleri quæ prædicta sunt in illis verbis; sed tunc potius esse ventura, quando sic erit tribulatio vniuerso orbi, vt ad Ecclesiam pertineat quæ in vniuerso orbe tribulabitur, non ad eos qui tribulant eam. Ipsi enim dicturi sunt: *Pax & securitas*, vt repentinus illis superueniat interitus, & eos aduentus Domini sicut fur in nocte comprehendat.

6. [*Nocte dormiunt*) Noctem dicens iniquitatem, in qua illi obdormierunt cupiendo ista terrena; & omnes istæ felicitates quæ videntur sæculi, somnia sunt dormientium; & quomodo qui videt thesauros in somniis, dormiens diues est? Sed vigilabit & pauper erit: sic omnia vana ista huius sæculi, de quibus homines gau- Expos. Ps. 131. to. 8.

num nostrum Iesum Christum, qui mortuus est pro nobis: 7. vt siue vigilemus, siue dormiamus *actu, vel moriamur*, simul cum illo viuamus. Propter quod, *quia vos dies, Deus non comprehendet improuisos*, consolamini inuicem, & ædificate alterutrum, sicut & facitis. Rogamus autem vos, fratres, 8. vt noueritis eos, *benefaciatis prædicatoribus vestris*, qui laborant inter vos, & præsunt vobis in Domino, & monent vos, 9. vt habeatis illos abundantiùs in charitate propter opus *bonum prædicationis* illorum: & pacem habete cum eis. 10. Rogamus autem vos, fratres, *doctores*. 11. corripite inquietos, consolamini pusillanimes, *in fide, vel in passione*, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes. 12. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat: sed semper quod bonum est sectamini in inuicem, & in omnes. 13. Semper gaudete. 14. Sine intermissione orate. In omnibus, *prosperis, vel aduersis, vel dictis, & factis*, 15. gratias agite: hęc est enim voluntas Dei in Christo Iesu, *in iis, quæ sunt in fide Christi Iesu*, in omnibus vobis. 16. 17. Spiritum nolite extinguere. Prophetias nolite spernere. Omnia autem probate: quod bonum est tenete. Ab omni specie mala, *quod malum videbitur*, abstinete vos. Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia: (*sic promisit*) 18. vt integer, *immunis à malo*, 19. spiritus vester, *rationabilitas*, & anima, *sensualitas*, & corpus sine querela, in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur. *Quod faciet, quia*

---

dent in somno. Euigilabunt quando nolunt, si non modo euigilant quando vtile est, & inueniunt somnia fuisse illa.

7. AMBROS. (*Et siue vigilemus*) Id est, siue secundùm præsentem vitam in aduentu Domini habeamus, siue egressi fuerimus à vita hac, omnes vitam incorruptam adquiramus.

8. LANFR. (*Vt noueritis eos*) Genus locutionis, cum dicimus, cui nihil dare volumus, non nosco te, nescio te.

9. AMBROS. (*Vt habeatis illos*) Id est, plurimo honore dignos existimate, non resultantes quando vos corrigere cupiunt, & horum contumaciam videtur significasse.

10. (*Rogamus vos*) Ad doctores vertit sermonem: necessarium enim erat, & hos exhortari, vt non discederent ab opere propter quorumdam contumaciam.

Lib. de correp. & grat. c. 16. to. 7. 11. AVGVST. (*Corripite inquietos*) Vbi intelligendum est, tunc potius malum pro malo reddi, si corripiendus non corripitur, sed praua dissimulatione negligitur

12. LANFR. (*Videte ne quis malum*) Malum pro malo reddit, qui quem corrigere potest, impunitum dimittit.

13. AMBROS. (*Semper gaudete*) Id est, pro omnibus tristitiis, quæ vobis accidunt.

Lib. de Heresib. ad Quod vult Deum hæres. 57. to. 6. 14. AVGVST. (*Sine intermissione*) Dominus ait; *Oportet semper orare, & non deficere.* Et Apostolus: *Sine intermissione orate.* Quod sanissimè accipitur, sic, vt nullo die intermittuntur certa tempora orandi.

15. (*Gratias agite*) Vera fidelium humilitas est, in nullo superbire; in nullo murmurare; nec ingratum esse; nec querulum, sed in omnibus iudiciis gratias Deo agere, dominumque laudare, cuius omnia opera aut iusta sunt, aut benigna. Lib. sent. Prosp. sent. 83. to. 3.

16 AMBROS. (*Spiritum nolite*) Apud Thessalonicenses, quidam erant, qui non suscipiebant ea quæ in operationem spiritualem profitebantur; quia confingebant seductorum causa, studio cautelæ, se id declinare. Fiebant autem ista ab indisciplinatis, eo quod à Prophetis arguebantur: Ideo dixit, nolite spiritualem operationem prohibere, sed si, inquit, seductores timeris, accipite illa quæ dicuntur, probantes illa.

17 AVGVST. (*Spiritum nolite extinguere*) Si quis per Spiritum loquitur, nolite impedire; nolebant enim quosdam audire, quia Apostolus dixerat ne reciperent pseudoapostolos. Vel scientiam per spiritum eis collatam: vel spiritum in aliis nolite extinguere.

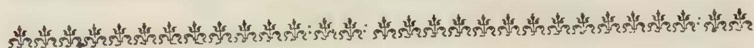
18. AMBROS. (*Integer spiritus*) Orat vt tributa spiritus gratia, integra in illis custodiatur, nullam sustinens minorationem.

19. AVGVST. (*Spiritus vester & anima*) Quamuis propriè dicatur spiritus, non vniuersa anima, sed aliquid ipsius; sicut di- Lib. 4. de anima & orig. eius, ad Vincēt

20. Fidelis eſt, qui vocauit vos: qui etiam faciet. Fratres orate pro no-
bis. Salutate fratres omnes in oſculo ſancto. Adiuro vos per Dominum,
vt legatur Epiſtola hæc omnibus ſanctis fratribus. Gratia Domini noſtri
Ieſu Chriſti vobiſcum. Amen.

Victorem. c.22.to.7. cit Apoſtolus: *Et integer ſpiritus, & anima, & corpus.* Vel illud multò expreſſiùs in libro Iob: *Abſoluiſti animam meam à Spiritu meo.* Tamen vniuerſa anima vocatur hoc nomine. Cum enim conſtet aliquid eſſe in anima, quod propriè ſpiritus nominetur: illud etiam ego dico propriè vocari ſpiritum, quo ratiocinamur & intelligimus, quando ita diſtinctè iſta dicuntur.

20. Ambros. (*Fidelis eſt*) Hoc adiecit, vt de oratione dubij habeantur.

EPISTOLA B. PAVLI APOSTOLI

AD THESSALONICENSES II.

CVM INTERIECTIS B. LANFRANCI GLOSSVLIS.

ARGVMENTVM.

AD Theſſalonicenſes, ſecundam ſcribit Epiſtolam Apoſtolus: & notum facit eis de temporibus nouiſſimis, & de aduerſarij deiectione. Scribit hanc Epiſtolam ab Athenis per Titum Diaconum, & Oneſimum Acolythum.

CAPVT PRIMVM.

1. PAulus, & Siluanus, & Timotheus, Eccleſiæ Theſſalonicenſium,
2. *exiſtenti* in Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Gratia vo-
bis, & pax à Deo Patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto. 3. Gratias agere
debemus ſemper Deo pro vobis, fratres, ita vt dignum eſt, quoniam ſu-
percreſcit fides veſtra, & abundat charitas vnicuiuſque veſtrum in inui-
cem: ita vt & nos ipſi in vobis gloriemur in Eccleſiis Dei, pro patientia
veſtra, & fide *perſeuerante* & in omnibus perſecutionibus veſtris, & 4.
5. tribulatio-

COMMENTARIVS IN CAPVT I.

1. AMbros. Scribit hanc Epiſtolam primùm collaudans eos; deinde inſtruit eos, ne exiſtiment incumbere ſibi conſummationem temporum; & de Antichriſto.

2. Lanfr. (*Paulus, &c.*) In ſuperiori Epiſtola dixit de die Iudicij; *Nos qui reſidui ſumus, non præuentemus eos qui dormierunt.* Modò autem ne iſti ſuo tempore exiſtiment hoc futurum, determinat quando ſit futurum: quod niſi feciſſet, vel falſus eſſe crederetur, vel dies iudicij à poſterioribus amplius non expectaretur.

3. Avgvst. (*Gratias agere*) Hoc dixit ne fortè de tanto bono, quod ex Deo habebant, tamquam ex ſeipſis id * habebant, extollerentur. *Quod ergo ſupercreſcit fides veſtra*, inquit, *& abundat charitas vniuſcuiuſque veſtrum, gratias agere debemus Deo*, non ita vos laudare, tamquam hoc ex vobis habeatis. Lib. de gra. & lib. arb. c.18. to.7. al.* habentes.

4. (*Tribulationibus quas ſuſtinetis*) Hinc Lib.22. cõt. Fauſt. c.20 ante finé.
enim

5. tribulationibus, quas sustinetis in exemplum iusti iudicij Dei, pro quo & patimini: Si tamen iustum est apud Deum, retribuere tribulationem iis qui vos tribulant: & vobis, qui tribulamini, requiem nobiscum in reuelatione Domini Iesu de cælo *venturi* cum Angelis virtutis eius, *cum quibus exercebit virtutem suam*, in flammâ ignis dantis, *Christi dico, vel ignis*, vindictam iis, qui non nouerunt Deum, & qui non obediunt Euangelio Domini nostri Iesu Christi: qui pœnas *ex se* dabunt in interitu æternas à facie Domini, & à gloria virtutis eius: cùm venerit glorificari in sanctis suis, *dando immortalitatem*, 7. & admirabilis fieri in omnibus, qui crediderunt: *vobis dabit requiem*, 8. quia creditum est testimonium nostrum super vos 9. in die illo, in, *de*, quo *non tantùm gratias agimus, sed* etiam oramus semper pro vobis; vt dignetur, *dignos faciat*, vos vocatione suâ Deus noster, (*hac, venite benedicti Patris mei*) & impleat omnem voluntatem bonitatis, *modo vel tunc cum reddet mercedem plenè*, & opus fidei, *quod fides Christiana exigit*, in virtute *Diuinitatis suæ*, vt clarificetur (*Hîc; vt, videntes opera bona glorificent, vel in futuro; vt, qui habitant in domo tua Domine, &c.*) nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in illo, *glorificemini*, (*vt, fulgebunt iusti sicut sol in regno Patris mei*) secundùm gratiam Dei nostri, & Domini Iesu Christi, *non meritis*.

---

enim intelligitur quomodo non parcatur impiis, tamquam præcisis ad combustionem, quando iustis non parcitur propter perficiendam purgationem.

5. LANFR. (*Tribulationibus quas sustinetis*) Tribulationes quas sancti in hac vita tolerant in exemplum iusti iudicij Dei, quo iudicabit reprobos in fine mundi. Qui enim sic horribiliter, & tamen iustè, iudicat eos qui peccant, & prius peccata plangunt, quam iustè iudicabit eos qui nunquam plangunt, & tamen peccare non desinunt?

6. (*In exemplum iusti iudicij Dei*) Vel opera hominum sunt exemplum, id est, ostensio quod Deus iustus sit, in dando bonis bona, malis mala.

7. AMBROS. (*Admirabilis*) Ordo est, Admirabilis fieri in die illo: vult dicere admirabilis videbitur in die illo in his qui crediderunt; & quod nostram doctrinam * suscepisti. f. * suscepistis.

8. LANFR. (*Quia creditum*) Causam reddit cur requiem tribuat illis; quia videlicet testimonium quod de die iudicij super eos protulit, velut de loco altiori loquens, creditum sit ab illis.

9. (*In die illo in quo*) Ordo. In quo iudicij die vt dignetur [id est, dignos iudicet] vocatione sua vos Deus, oramus semper. Vel in quo, id est, pro quo vitando periculo, semper orandum est.

CAPVT SECVNDVM.

Rogamus autem vos, fratres, per aduentum Domini nostri Iesu Christi, 1. & nostræ congregationis (*hîc in Ecclesia, vel futuræ in cælis*) in ipsum, *Christum, vel in vnum*: vt non cito moueamini à vestro sensu, neque 2. terreamini, neque per spiritum, *si quis dicat sibi esse reuelatum per*

COMMENTARIVS IN CAPVT II.

1. AMBROS. (*Et nostræ congregationis*) Dicit enim Christi aduentu congregationem tunc ad eum futuram.

2. (*Terreamini*) Id est, siue quis spirituali in operatione id permittat se dicere, siue ex verbo & Epistola nostra sit edoctus.

spiritum, neque per sermonem, neque per Epistolam tamquam per nos, *à nobis*, missam, 3. quasi instet dies Domini, *iudicij*. *Rogamus* 4. Ne quis vos seducat vllo modo: 5. 6. quoniam *non erit dies Domini*, nisi venerit discessio primùm, *Apostasia Romani imperij*, *vel fidei*, & reuelatus fuerit homo peccati, *Antichristus*, filius perditionis, *suæ*, *&* *aliorum*, qui aduersatur, *aduersabitur*, & extollitur, *extolletur*, supra omne 7. quod dicitur *esse* Deus, aut quod colitur *à Christianis*: 8. ita vt in Templo Dei, *Hierusalem*, *vel Ecclesia*, sedeat, ostendens se tamquam sit Deus. *Hoc dixi vobis*, *&* Non retinetis quòd cùm adhuc essem apud vos, hæc *supradicta* dicebam vobis? 9. Et nunc quid detineat *Antichristum*, *vel diem Domini*, scitis, (*ecce quod detinet*) vt reueletur in suo *conuenienti* tempore. *Ipse reuelabitur*, 10. 11. Nam mysterium iam operatur iniquitatis: *id est*, *secretè operatur per membra*: 12. tantùm, *hoc tantùm restat*, 13. 14. vt qui tenet,

---

Ep. 80. ad Hesic. c. 2. 3. AVGVST. (*Quasi instet*) Vigilare debet Christianus, ne imparatum eum inueniat Domini aduentus. Imparatum autem illum inueniet dies ille, quem imparatum inueniet suus vitæ huius dies vltimus.

Lib. 20. de Ciuit. Dei. c. 19. 20. 5. 4. (*Ne quis vos seducat*) Ne quis vos seducat vllo modo: *Quoniam nisi venerit refuga primum*, *&c.* Nulli dubium est eum de Antichristo ista dixisse, diéque iudicij: hunc enim appellat diem Domini non esse venturum, nisi ille prior venerit, quem refugam vocat, vtique à Domino Deo.

5. (*Quoniam nisi venerit*) Impossibile est discessionem fieri, vbi accessio prius facta non sit: necesse est ergo, inquit, impleri accessionem, de qua dictum est: *In semine tuo benedicentur omnes gentes*: &, *venient omnes gentes ad eum*: quo impleto incipiet discessio, de qua dicitur: *Ex abundantia iniquitatis refrigescet charitas*: quia discessione completa, quasi iam parato iumento, opportunũ erit adesse sessorem, id est, reuelari filium perditionis. Dicit autem cum apud eos esset, hęc eadem illis dixisse, eosque aduertere debere, quod non sit reuelandus Antichristus, nisi suo tempore, id est, opportunè. Quem enim locum inuenturus erat tempore Apostolorum, Martyrum, Confessorum, vel non refrigeratæ charitatis? Quod autem in tantum quandoque abundatura sit iniquitas, ex eo, inquit, colligi potest, quod in ipsis principiis accessionis apparent quædam primitiæ discessionis, vt quidam se Christi Discipulos simulent, neque de futuro debere, cùm hoc tantum sufficiat, vt teneat quisque in religione quod tenet, in quo in eo permaneat, dònec de medio fiat, id est, dè aperto innotescat homo ille, impleturus personam iniquitatis; qui tunc futuri sunt illi videant; mihi autem in anima morituro, quo valet rescire post quot annos prius esse, fieri ascensionem, consequenter discessionem, & sic demum adesse diem Domini.

6. AMBROS. (*Nisi venerit*) Discessionem vocat tempus illud; eo quod paulo minus omnes tunc discedent à pietate: Et peccati hominem dixit, eo quod peccatum ministrabit. Et filium perditionis, vt pote perditioni subdendum.

7. LANFR. (*Quod dicitur Deus*) Id est, super omnes sanctos, qui dicuntur dij, & supra * Deum, qui colitur Deus. f. * eum.

8. AVGVST. (*Ita vt in Templo*) Hoc loco intelligi Antichristum volunt, rectiúsque putant etiam Latinè dici, sicut in Græco est, non in Templo Dei, sed in templum Dei sedeat, tamquam ipse sit templum Dei, quod est Ecclesia: sicut dicimus sedet in amicum, id est, velut amicus. Lib. 20. de Ciuit. Dei. cap. 19.

9. AMBROS. (*Et nunc quid detineat*) Id est, Deus interim detinet eum.

10. (*Nam mysterium*) Hoc est, non apertè apostasiam operatur, sed ministerio per suos à pietate tentat diuellere.

11. LANFR. (*Nam mysterium*) Mysterium iniquitatis suæ in Nerone, & cæteris membris suis Antichristus tunc operatur; quia per vnanimitatem & magnitudinem iniquitatis, quæ per eos exercebat, quanta sit iniquitas, quæ per semetipsum * exercebat, ostendebat. Et est probatio quod reuelandus sit. f. * exercebit.

12. AMBROS. (*Tantum vt qui tenet*) Hoc est, vbi diffinitio Dei, quæ eius prohibet aduentum, cessabit; tunc ille apparebit.

13. LANFR. (*Vt qui tenet*) Romanum designat imperium, quo destructo veniet Antichristus. Hoc est enim quod dicit; tantùmmodo hoc restat, vt Romanus Imperator, qui tenet hunc mundum, teneat donec de medio fiat, id est, penitus auferatur: de medio enim fieri, est, de communi hominum aspectu auferri.

nunc teneat, *Romanum imperium, vel fidem; vel ad nos nihil, nisi tenere fidem*, donec de medio fiat, *donec destruatur Romanum imperium, vel Antichristus nascatur; vel, qui tenet fidem, teneat donec moriatur.* Et tunc reuelabitur ille iniquus, 15. quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, *virtute Spiritus sancti ab eo procedentis*, & destruet 16. illustratione, (*id est, claritate, quæ tanta erit, vt ea visa moriatur*) aduentus sui eum, *Antichristum*: cuius est aduentus secundùm operationem Satanæ, *dispositam, vel Satanas in eo operabitur*, in omni virtute *resurrectionis*, & signis *miraculorum* & 17. prodigiis mendacibus *ad salutem, vel quia videbitur, nec reuera operabitur*, & in omni seductione iniquitatis iis qui pereunt: eo quòd charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent, *eo quòd prædicabat pro charitate, vel redemptione.* Ideo mittet illis Deus operationem erroris, *operatorem Antichristum*, vt credant mendacio: vt iudicentur, *damnentur*, omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati, *diabolo.* Nos autem, *sed vos credidistis veritati, vnde nos* debemus gratias agere Deo semper 18. pro vobis, fratres dilecti à Deo, quòd elegerit vos Deus primitias, *primitiuam Ecclesiam*, in salutem, *datam vobis*, in sanctificatione *primùm sancti* Spiritus, & in fide veritatis, *Christi*: in qua & vocauit vos per Euangelium nostrum, 19. in acquisitionem gloriæ, *vt vos acquiratis gloriam Dei; vel vt vos acquiramini à Deo gloriâ* Domini nostri Iesu Christi. Itaque, *quia gloriam acquiretis*, fratres, state: & tenete *Euangelij* traditiones quas didicistis, siue per sermonem *mei præsentis*, siue per *absentis*, Epistolam nostram. Ipse autem Dominus noster Iesus Christus, & Deus & pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, *mittendo Christum, vel Spiritum sanctum*, & spem bonam in gratia, *non meritis*, exhortetur corda vestra, & confirmet in omni opere, & sermone bono.

Ibidem. 14. AVGVST. (*Vt qui tenet*) Illud tamen quod Apostolus dicit, tantum quomodo tenet, teneat donec de medio fiat, id est, de medio tollatur: & tunc reuelabitur iniquus, per quem significari Antichristum nullus ambigit.

15. AMBROS. (*Quem Dominus Iesus*) Subito de cœlo apparens Christus, & solummodo clamans cessare faciet ab opere totum illum expendens; hoc dicit: *Spiritu oris.*

16. LANFRANCVS. (*Illustratione*) Id est, claritate, quæ tanta erit, vt visa ea moriatur.

17. (*Prodigiis mendacibus*) Mendacia vocat, prodigia Antichristi; vel quia non erit quod apparebit, vel quia perituris mendacia suadebunt.

18. (*Pro vobis fratres*) Pro vobis, subaudis instruendis: vt & vos pro collatis beneficiis, similiter gratias referatis: Vel quia & vos vocati estis, vt paulo post dicitur.

19. (*In acquisitionem*) Id est, vt vos essetis ei acquisitio, in qua Dominus Iesus Christus glorificetur; vt & vos acquiratis gloriam, quam Dominus Iesus Christus habet.

CAPVT TERTIVM.

DE cætero, fratres, orate pro nobis, vt sermo Dei, *quem prædicamus*, currat, *non reijciatur*, & clarificetur, sicut &, *scilicet aliàs*, apud vos, & *orate* vt liberemur ab importunis & malis hominibus, *qui nobis insidiantur*, (*sola antipositio*) non enim omnium est fides. 1. 2. Fidelis autem Dominus est, qui confirmabit vos, & custodiet à malo, *diabolo.* Confidimus autem de vobis in Domino, quoniã quæ præcipimus, & facitis & facietis. 3. Dominus autem dirigat corda vestra in charitate Dei, *vt Deum diligatis*, & patientia Christi, *& pro eo patiamini.* Denuntiamus autem vobis, fratres, in nomine Domini nostri Iesu Christi, vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè, *extra viam rectæ fidei*, & non secundùm traditionem, quam acceperunt à nobis. 4. Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos: quoniam non inquieti fuimus inter vos, *hac & illac vagantes:* neque gratis panem manducauimus ab aliquo, sed in labore *operis manuum*, & in fatigatione *prædicationis*, nocte *operando manibus*, & die *prædicando* operantes *fuimus*, ne quem vestrum grauaremus. *Ne quis obijceretur, non poteras.* Non quasi non habuerimus potestatem, sed vt nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos. 5. Nam & cùm essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis: quoniam si quis non vult operari, ne manducet. *Ratio cur laboris sui mentionem fecerit.* Audiuimus enim inter vos quosdam ambulare inquietè, *otiosè*, nihil operantes, sed curiose agentes, *rumorizantes.* Iis autem, qui eiusmodi sunt, denuntiamus, & obsecramus in Domino Iesu Christo: vt cum silentio *ne sint curiosi etiam* operantes, suum, *non alterius* panem manducent. Vos autem fratres nolite deficere benefacientes, *qui benefacitis, nolite deficere; vel si nesciunt operari sustinete eos.* 6. Quòd si quis non obedit verbo nostro, *quod per Epistolam loquimur*, per Epistolam hunc notate, *arguite separando à vobis*: & ne commisceamini cum illo, vt confundatur: & nolite quasi inimicum existimare, sed corripite vt fratrem. Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis. 7. Salutatio mea manu Pauli *scripta*, quod est signum in omni Epistola: ita scribo. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

COMMENTARIVS IN CAPVT III.

1. LANFR. (*Fidelis autem*) Id est, verax, qui adfuturum se promisit fidelibus suis vsque in finem sæculi.

2. AMBROS. (*Fidelis autem*) Hoc ad verba orationis quæ fecerat reddidit.

3. (*Dominus autem dirigat*) Id est, contingat vobis permanere in illa charitate; quæ est erga eum, tolerantes etiamsi aliquid conueniat pro eo pati. Et quod dixit, Dei & Christi, in commune id positum esse videtur.

4. LANFR. (*Ipsi enim scitis*) Quasi diceret: non est opus vt exponam hanc traditionẽ, de quâ loquor; quia vos eam scitis.

5. (*Nam & cum essemus*) Alia ratio, cur in labore & fatigatione incessanter apud eos operatus sit: sic enim eis facere dum apud eos esset, suadebat.

6. AMBROS. (*Quod si quis*) Id est, per Epistolam loquimur.

7. (*Salutatio mea*) Hoc adiecit; quia qui consummationem sæculi dicebant esse propinquam, suadebant hoc quasi ex Epistola Apostoli: hoc autem additur vt nihil contrarium recipiant his quæ hîc scripta sunt.

EPISTOLA B. PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM I.

CVM INTERIECTIS B. LANFRANCI GLOSSVLIS.

ARGVMENTVM.

TImotheum instruit, & docet de ordinatione Episcopatus, & Diaconij, ac Ecclesiasticæ disciplinæ; scribens ei à Laodicea per Tychicum Diaconum.

CAPVT PRIMVM.

PAulus Apostolus Iesu Christi secundùm imperium Dei Saluatoris nostri, & Christi Iesu spei nostræ: *qui est spes nostra* : Timotheo dilecto filio in fide, *quem in fide genui.* Gratia, misericordia, (*causa inter effecta sua posita*) & pax à Deo Patre, & Christo Iesu Domino nostro. Sicut rogaui te vt remaneres Ephesi, cùm irem in Macedoniam, *hoc rogaui*, vt denuntiares quibusdam ne aliter docerent, *quam nos*, 1. neque intenderent fabulis, & 2. genealogiis interminatis, *sine termino, indefinitis: vel prohibitis à me, inquirerentur:* quæ quæstiones præstant magis, (*quasi vbi nullum commodum, immo incommodum*) quam ædificationem Dei, quæ est in fide. 3. 4. 5. Finis autem præcepti est 6. charitas, *effice ne intendant supradictis, sed charitati, quia finis, id est, completio legis est charitas procedens* de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. A quibus, *genealogiis, vel conscientia, & in fide*, quidam aberrantes, conuersi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes *quæstiones de quibus agitur*, neque quæ loquuntur, *auctoritatem scripturarum*, neque *ipsas quæstiones* de quibus

COMMENTARIVS IN CAPVT I.

1. AMBROS. (*Neque intenderent*) Eo quòd Iudæi tunc multam sollicitudinem expendebant vt ostenderent Christum non ex Abraham, sed ex Dauid descendisse.

2. LANFR. (*Genealogiis*) Generationibus; quot annis videlicet vixerit Mathusalem & cæteri. Vel generationibus Christi, quomodo concordent, vel discordent: videtur enim discordare ibi Lucas à Mathæo.

3. AMBROS. (*Finis autem præcepti*) Diuidens illa quæ conueniebat præcipere eis; & à quibus se cohibere debuerant, inquit: *Finis præcepti est charitas.*

4. AVGVST. (*Finis autem*) Quid est autem præcepti finis, nisi præcepti adimpletio? Et quid est præcepti adimpletio, nisi legis plenitudo? Quod ergo ibi dixit: *Plenitudo legis charitas*: hoc etiam hîc dixit: *finis præcepti est charitas.* Serm. 39. de tempor. to. 10.

5. LANFR. (*Finis autem Præcepti*) Præcepti, id est, præceptorum, quorum finis est charitas, id est, dilectio Dei & proximi. Sicut in Euangelio, *In his duobus mandatis tota lex pendet, & Prophetæ.*

6. AVGVST. (*Charitas de corde*) Cum enim diceret charitas, addidit de corde puro, vt nihil aliud quam id quod diligendum est, diligatur. Conscientiam vero Lib. 1. de Doct. Chr. c. 40. to. 3.

affirmant. *Ne videretur legem incuſare, hoc dicit.* 7. Scimus autem quia bona eſt lex *Iudæorum*, ſi quis ea legitimè vtatur, *ſpiritualiter intelligens:* 8. ſciens hoc (*ne videretur conuerſationem legis iterùm introducere, hoc adiecit*) quia 9. lex, *carnalis obſeruantia*, iuſto non eſt poſita, ſed iniuſtis *coërcendis*, & non ſubditis, impiis, *Deum negantibus*, & peccatoribus, *confitentibus Deum, & precantibus*, ſceleratis, & contaminatis, parricidis, & matricidis, homicidis, fornicariis, maſculorum concubitoribus, 10. plagiariis, *vel ſicariis*, mendacibus, & periuris; & ſi quid aliud ſanæ doctrinæ aduerſatur, quæ eſt 11. ſecundùm Euangelium gloriæ, *glorioſum*, beati Dei, quod creditum eſt mihi. *vnde* Gratias ago ei, qui *vt auderem prædicare* me confortauit, Chriſto Ieſu Domino noſtro, quia fidelem me exiſtimauit, ponens in miniſterio *Euangelij:* qui priùs blaſphemus *in Deum* fui, & perſecutor *Eccleſiæ*, & contumelioſus: ſed miſericordiam Dei conſecutus ſum, quia ignorans feci in incredulitate. Superabundauit autem gratia Domini noſtri, cum fide; & dilectione, (*quia condonans peccata addidit & fidem, & dilectionem*) quæ eſt in Chriſto Ieſu, *qui vt ſuperabundaret gratia ad hoc venit: & hoc eſt quod dicit, fidelis ſermo, &c.* Fidelis ſermo, & omni acceptione dignus: *ecce ſermo:* quòd Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere, 12. quorum primus, *peior*, ego ſum. Sed ideo *condonatis mihi peccatis per fidem* miſericordiam conſecutus ſum: vt in me primo, *peiori*, oſtenderet Chriſtus Ieſus omnem patientiam *quam habet in peccatores*, 13. ad informationem eorum, (*ne deſperarent*) qui credituri ſunt illi in vitam æternam, *vt habeant illam. Vnde*, Regi autem ſeculorum immortali, inuiſibili, ſoli Deo, honor, & gloria in ſæcula ſæculorum. Amen. Hoc præceptum commendo tibi, fili Timotheę, 14. 15. ſecundùm præcedentes in, *de*, te prophetias, (*prophetante mihi Spiritu ſancto: vel per prophetiam Spiritus ſancti electus erat, vt fieret Epiſcopus, &*

---

bonam ſubiungit propter ſpem. Ille enim ſe ad id quod credit & diligit peruenturum eſſe deſperat, cui malæ conſcientiæ ineſt ſcrupulus. Tertiò *& fide*, inquit, *non ficta:* ſi enim fides noſtra mendacio caruerit, tunc & non diligimus, quod diligendum non eſt; & recte viuendo id ſperamus, vt nullo modo fides noſtra fallatur.

7. AMBROS. (*Scimus autem quia bona*) Ne videretur legem incuſare, hoc dixit.

8. (*Sciens hoc*) Ne videatur conuerſationem legis iterum introducere.

Expoſ. Ep. ad Galat. expoſ. c. 2. to. 4. 9. AVGVST. (*Lex non eſt poſita*) Deo viuit, qui ſub Deo eſt: legi autem, qui ſub lege eſt. Sub lege autem viuit, inquantum quiſque peccator eſt, id eſt, inquantum à veteri homine non eſt mutatus: ſua enim vita viuit, & ideo lex ſupra illum eſt; quia qui eam non implet, infra illam eſt: nam iuſto lex poſita non eſt, id eſt, impoſita, vt ſupra illum ſit. In illa eſt enim potius, quam ſub illa; quia non ſua vita viuit, cui cohærendo lex imponitur; vt enim ſic dicam ipſam quodammodo legem viuit, qui cum dilectione iuſtitiæ iuſtè viuit.

10. LANFR. (*Plagiarijs*) Plagiarij ſunt clam transferentes homines de patria in patriam, & vendentes.

11. AMBROS. (*Secundùm Euangelium*) Quę ab illo nobis tribuitur; & beatum dicit eo quod beatitudinem in natura habeat * immutabilitatem. f. * in mutabilitate.

12. AVGVST. (*Quorum primus*) Apoſtolus nouiſſimus, peccator primus. Et hic quomodo primus peccator? *Quorum primus ego ſum.* Quia omnibus prior ſum, ergo peiorem voluit intelligi primum. Serm 9. de Verb. Apo. c. 6. to. 10.

13. LANFR. (*Ad informationem*) Id eſt, hi qui in Chriſtum ſunt credituri, in magnis peccatis non deſperent de miſericordia Dei, in eo videlicet exemplo informati.

14. (*Secundùm præcedentes*) Spiritus ſanctus ſemper prædicebat Apoſtolo quidquid oportet eum iniungere Timotheo. Et eſt ſenſus, commoneo te ſecundùm quod inſpiratio ſancti Spiritus ſuggerit mihi.

15. AMBROSIVS. (*Secundùm præcedentes*) Hoc ſecundùm reuelationem diuinam, tui faciens electionem, commiſi doctrinæ opus.

doctor subditorum: vel secundùm quod prophetat mihi Spiritus sanctus tibi iniungendum) vt milites in illis bonam militiam, habens fidem, *non dubitans de gratia, & retributione per fidem, &* 16. bonam conscientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragauerunt: ex quibus est Hymenæus, & Alexander: 17. quos *puniendos, vel excommunicationi*, tradidi Satanæ, vt discant non blasphemare.

16. LANFR. (*Bonam conscientiam*) Conscientiam vocat cogitationes, in quibus summopere obseruanda est humilitas, quâ spretâ, in magnos quidã deuenerunt errores, sicut in Epistola ad Romanos legitur.

17. AMBROS. (*Quos tradidit*) Ecclesiæ alienationem, Satanæ traditionem vocat; ostendens per hoc, quantum malum sit de Ecclesia excludi.

CAPVT SECVNDVM.

OBsecro igitur (*quia per prophetiam es electus*) primùm omnium fieri 1. obsecrationes, *in Secreta*, orationes, *ante Secreta*, postulationes, *cum benedicit Episcopus*, gratiarum actiones, *sumpta communione Sacramenti* (*totum missale officium tangit*) pro omnibus hominibus: pro regibus, & omnibus, qui in sublimitate, *in principatu aliquo constituti* sunt, 2. vt quietam & tranquillam vitam agamus, in omni pietate, & castitate. 3. Hoc enim bonum est, & acceptum coram Saluatore nostro Deo, qui omnes homines vult, *vel ex operibus*, saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. 4. Vnus enim Deus, vnus & mediator Dei, & hominum, homo Christus Iesus: qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus, 5. testimonium temporibus suis, *scilicet incarnationis*: in quo positus sum ego præ-

COMMENTARIVS IN CAPVT II.

Epist. 59. ad Paulin. qu. 5. solut. 1. AVGVST. (*Obsecrationes*) Obsecrationes accipiamus dictas, quas facimus in celebratione Sacramentorum, antequam illud quod est in Domini mensa, incipiat benedici. Orationes cum benedicitur & sanctificatur, & ad distribuendum comminuitur, quam totam benedictionem fere omnis Ecclesia dominicâ oratione concludit. Interpellationes autem, siue, vt vestri codices habent, postulationes, fiunt cum populus benedicitur, quibus peractis, & participato tanto sacramento, gratiarum actio cuncta concludit; quam etiam in his verbis vltimam cõmendauit Apostolus. Hæc autem præcipua causa fuit, vt his breuiter præscriptis atque significatis, non putaretur esse negligendum quod sequitur.

2. LANFR. (*Vt quietam*) In pace principum quies & regimen seruatur ecclesiarum: nam in bellis & discordiis eorum tranquillitas dissipatur, tepescit pietas, distinctio soluitur, distinctione soluta, morum castitas violatur.

3. AMBROS. (*Hoc est enim bonum est*) Et hoc probat adijciens; *qui omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire*. Quod ostendit dum adiecit vnus est enim Deus; hoc est, quia omnium est Dominus; sed & ille mediator, qui nos homines nititur Deo copulare; vnus est & hic homo, & per omnia necessarium ostendit quod conueniat de omnibus sollicitudinem impendere, eo quod Deus curam omnibus adhibet, & omnium Dominus est: & quod ipse Christus similiter omnibus appropinquare videtur proprietate naturæ; & omnibus præbuit beneficium, pro omnibus passionem suscipiens.

4. LANFR. (*Vnus enim Deus*) Ad hoc respondet quod dixit, singulariter, Saluatore nostro Deo: *Vult omnes saluos fieri*, quia vnus Deus omnium, & vnus mediator est causa. Vel ab effectu probat; *Vult omnes saluos fieri*, quia seipsum dedit redemptionem pro omnibus.

5. (*Testimonium*) Testimonium vocat quę de Christo prædixerunt Prophetæ; vel

dicator, & Apoſtolus [veritatem dico *in prædictis*, non mentior] *cauſa cur verum dicere debeat*, doctor Gentium in fide, & veritate. Volo ergo, *vel præcipiendo, vel quia doctor*, viros orare 6. in omni loco leuantes, *vel in cælum, vel per bona opera*, puras manus, *iuſtè reprehendentes*, 7. ſine irâ, & diſceptatione, *ſine deſperatione retributionis*. Similiter & mulieres in habitu ornato, *competenti*, cum verecundia, & ſobrietate ornantes ſe, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veſte pretioſa: ſed quod decet mulieres promittentes pietatem, *quam promiſerunt Chriſtiana religione tenere*, per opera bona. 8. Mulier in ſilentio diſcat, cum omni ſubiectione. 9. Docere autem mulieri non permitto, 10. neque dominari in virum, ſed eſſe in ſilentio. Adam enim primus formatus eſt, deinde Heua: 11. 12. 13. & Adam non eſt ſeductus; mulier autem ſeducta, in præuaricatione fuit. 14. 15. Saluabitur autem per filiorum generationem, *ſi filios in fide nutrierit religioſè, vel per bona opera*, ſi permanſerit in fide, & dilectione, & ſanctificatione cum ſobrietate.

---

quod de ſeipſo Chriſtus protulit, videlicet quando paſſurus, reſurrecturus, &c. congruis temporibus reipſa & euentu confirmatum eſt.

6. AMBROS. (*In omni loco*) Ordo. In omni loco extollentes ſanctas manus, in quo orant.

7. (*Sine ira*) Quod dixit *ſine ira*, hoc eſt neminem odientes. Quod dixit ſine diſceptatione, id eſt, vt fideli mente non dubitent accipere quod poſtulant: & ex altero charitatem erga proximum, & ex altero erga Deum commendat.

8. LANFR. (*Mulier in ſilentio*) Mulier in ſilentio diſcere iubetur; quia dum loquitur, magis ad luxuriam irritat, & irritatur.

9. AMBROS. (*Docere autem*) Neceſſaria erat illo tempore hæc præceptio, quando prophetiſſæ erant.

10. LANFR. (*Neque dominari in virũ*) Mulier non debet dominari, indignior enim eſt homine: vt Eua, poſterius enim quam Adam formata eſt, quia ille prius. Item quia indignior eſt; nam ſeducta eſt, quæ per partem damnata, per partem liberabitur. Dicitur Adam non eſſe principaliter ſeductus, ſed amore mulieris, ſicut Salomon & alij multi.

Lib. 14. de Ciuit. Dei. c. 11. to. 5. 11. AVGVST. (*Adam non eſt ſeductus*) Sicut enim Aaron erranti ad idolum fabricandum non conſentit inductus, ſed ceſſit obſtrictus, nec Salomonem credibile eſt errore putaſſe idolo eſſe ſeruiendum, ſed blanditiis femineis ad illa ſacrilegia fuiſſe compulſum. Ita credendum eſt illum virum ſuæ feminæ vni, vnum hominem homini coniugem coniugi, ad legem Dei tranſgrediendam non tamquam verum loquenti credidiſſe ſeductum, ſed ſociali neceſſitudine paruiſſe.

12. LANFR. (*Adam non eſt ſeductus*) Seductus in ea re in qua Eua: neque enim vel Deum, vel Dei ſimilem pro pomi comeſtione futurum eſſe, ſe credidit; certiſſiméque ſe nouerat malè facere, & mendacium eſſe quod ſuadebatur ſibi à muliere; ſed vtrumque poſſe fieri exiſtimauit, & vxori ſuæ morem gerere, & peracti ſceleris acta pœnitentia à Deo poſſe veniam obtinere. Minus ergo peccauit, qui pœnitendi intentionem habuit, quam ea quæ neque de pœnitentia, neque de venia in præuaricatione aliquid cogitauit; ſed Deum Deoque ſimilem potius per inobedientiam ſe fore exiſtimauit.

13. AMBROS. (*Adam non eſt ſeductus*) Eo quod illius ſeductionis mulier cauſa videtur extitiſſe.

14. (*Saluabitur autem*) Oſtendit quod ſalute videtur digna eſſe progenies per eas mulieres, quæ ad pietatem reſpiciunt. Nec de Eua hoc dixit; ſed de genere loquitur.

15. AVGVST. (*Saluabitur autem*) Saluabitur ergo mulier, quæ in typo carnis accipitur per filiorum generationem, id eſt, ſi faciat bona opera (Sed non vbicumque) in fide vera, in fide catholica, in ſocietate vnius Eccleſiæ pariat opera ſua: propterea & de illa cum quærèretur Apoſtolus ſubiecit; *Salua autem erit per filiorum generationem, ſi permanſerit in fide, & dilectione, & ſanctificatione.* Expoſ. in Pſal. 83.

CAPVT

CAPVT TERTIVM.

FIdelis, *dignus fide*, sermo: *ecce*, 1. si quis 2. Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Oportet ergo, *quòd intentionem tantam quærit*, Episcopum (*per Episcopum, & presbyter intelligitur*) irreprehensibilem esse, 3. vnius vxoris virum, (*si non virginem, non tamen bigamum*) 4. sobrium, prudentem, 5. ornatum, 6. pudicum, hospitalem, doctorem, non vinolentum, non percussorem, sed modestum; non litigiosum, non cupidum, sed suæ domui benè præpositum, filios habentem subditos cum omni castitate: 7. si quis autem domui suæ *benè* præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit? Non neophytum: 8. ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli, *ne iudicet se esse magnum, & sanctum, sicut diabolus iudicauit se æqualem Deo.* Oportet autem illum & testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt, vt non in opprobrium incidat, & 9. 10. & in laqueum diaboli. Diaconos similiter pudicos *oportet esse*, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes: 11. habentes mysterium fidei, *quod iubet Christiana fides*, in conscientia pura. Et hi autem, *diaconi, & cæteri*, probentur primùm: & sic ministrent, nullum crimen habentes. Mulieres, *sanctimoniales* similiter pudicas, 12. non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus. Diaconi sint vnius vxoris viri: qui filiis suis benè *priùs* præsint, & suis domibus. *Ratio cur tales debeant esse.* Qui enim benè ministrauerint, 13. gradum bonum, *honorem*, sibi acquirent, (*non in præsenti sæculo dicit*) & multam fiduciam *habere possint* in

COMMENTARIVS IN CAPVT III.

Lib.19.de Ciuit. Dei. cap.19.

1. AVGVST. (*Si quis Episcopatum*) Ait Apostolus: *Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat*: Exponere voluit quid sit episcopatus, quia nomen est operis non honoris: græcum est enim atque inde ductum vocabulum: quod ille qui præficitur, superintendat, curam eorum scilicet gerens. Scopos quippe intentio est; ergo ἐπισκοπεῖν si velimus latinè superintendere possumus dicere, vt intelligat non se esse Episcopum, qui præesse dilexerit, non prodesse curat.

2. LANFR. (*Episcopatum*) Episcopatus est super suam & aliorum vitam intentio, quod qui desiderat, bonum opus desiderat.

3. (*Vnius vxoris*) Id est, qui vnam tantum vxorem habuerit, vel in laïca persona, vel in gradibus licitis.

4. AMBROSIVS. (*Sobrium*) Ita vt cum sollicitudine prospiciat ea quæ conueniunt.

5. (*Ornatum*) Conuersatione, motu, specie.

6. (*Pudicum*) Eo quod in commune virorum, & mulierum constituitur doctor.

7. LANFR. (*Si quis autem domui suæ, &c.*) Talis debet eligi, qui sciat domui suæ præesse: nescius enim minoris, ignorat maiora.

8. AMBROS. (*In superbiam elatus*) Vnde extollens se propter magisterium, nihil differt à diabolo qui minister Dei creatus est, adnisus est sibi nomen & honorem Dei.

9. (*In laqueum diaboli*) Alia causa. Id est, ne in antiqua præcipitet delicta, eo quod nuper ab exterioribus recessisse videtur.

10. LANFR. [*In laqueum diaboli*] Solet euenire iis qui ab aliis despiciuntur, vt despicientes se & ipsi despiciant; & sic in iram & odium, & cæteros diaboli laqueos incidant.

11. AMBROS. (*Habentes mysterium*) Mysterium vocat illud dogma quod est de Christo.

12. (*Non detrahentes*) Eo quòd necessariè fieri soleat, vt cæteræ mulieres confidenter ea quæ desunt, referant.

13. (*Gradum bonum*) Non in præsenti sæculo dicit.

fide, quæ est in Christo Iesu. Hæc *tam pauca* tibi scribo, sperans me ad te venire citò. Si autem tardauero, *& propterea scribo, si tardauero*, vt scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari, quæ est 14. Ecclesia 15. Dei viui, 16. columna, & firmamentum veritatis, *quæ tuetur, & firmat veritatem.* 17. Et manifestè 18. magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, 19. iustificatum est in spiritu, *per spiritum in Iordane, vel assumendo carnem* 20. apparuit Angelis (*Deus esse: vel Angelis bonis famulantibus natus: vel in deserto malis*) prædicatum est Gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria, *in assumptione.*

14. Lanfr. (*Ecclesia Dei viui, columna, &c.*) Ecclesia, id est, fideles sunt columna veritatis, id est, vt ipsam veritatem, id est, Christum, ne peruersi subuertant, directè sustentant.
15. Ambros. (*Dei viui*) Optime adiecit Dei viui; vt ostendat ex hoc Ecclesiæ dignitatem.
16. Lanfr. (*Columna*) Ecclesia Dei in magnis viris columna est, qui alios sustinent: in eisdem etiam firmamur cum veritatis firmamento quia ipsi verbis & miraculis veritatem Euangelij confirmant.
17. Ambros. (*Manifestè*) Quia Ecclesiam columnam veritatis dixit, ostendit ipsam veritatem, quæ sit.
18. Lanfr. (*Magnum est pietatis sacramentum*) Veritas & sacramentum quod hîc habetur, id est, Christus, qui est veritas & sacramentum, manifestè magnus est.
19. Ambros. (*Iustificatum*) Humanæ naturæ hoc aptatur, quia spiritus habitationem in baptismate accepit.
20. (*Apparuit*) Hoc est, perspicuus Angelis factus est.

CAPVT QVARTVM.

1. Spiritus autem manifeste dicit, (*exponit contra quos Ecclesia veritatem, scilicet contra hæreticos*) quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, *docent quod non faciunt*, 2. & cauteriatam, *adustam, corruptam; vel adurentem, & alios corrumpentem*, 3. habentium suam conscientiam, 4. prohibentium nubere, (*diuersarum hæreseon mentionem facit*) abstinere, *scilicet præcipientium*, à cibis, (*exponit quæ mendacia loquantur*) quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & iis, qui cognouerunt veritatem. *Qui cibi reijciendi non sunt, boni enim sunt*, 5. Quia omnis creatura Dei bona est, & nihil reijciendum, quod cum gratiarum actione percipitur: sanctificatur enim

COMMENTARIVS IN CAPVT IV.

1. Lanfr. (*Spiritus autē manifestè, &c.*) Vel columna Christi firmabit Ecclesiam contra impugnantes à fide discedentes; & quod discederent spiritus manifeste dicit.
2. (*Et cauteriatam*) Cauterium, ferrum quo aduritur rei facies.
3. Ambros. (*Habentium suam*) Qui enim de castitate se simulant disputare, omnem spurcitiam in se perpetrare inueniantur.
4. Lanfr. (*Prohibentium nubere, &c.*) Præcipit ei, vt interdicat eis spernere cibos, non nubere, & prædicare per spiritum: quia hoc prohibetur eis à pseudo-apostolis.
5. Avgvst. (*Quia omnis creatura*) Animalia quædam non natura sed significatione immunda dixisse: * itaque, verbi gratia, si de porco & agno requiratur, vtrumque natura mundum est; quia omnis creatura Dei bona est: quædam vero significatione agnus mundus, porcus immundus.

Exposit. in Psal. 143. to. 8. Et lib. 6. cont. Faust. c. 7. initio. al. * ita quod.

per verbum Dei & orationem *Sacerdotis.* 6. Hæc proponens fratribus, bonus eris minister Christi Iesu, 7. enutritus verbis fidei, & bonæ doctrinæ, quam assecutus es. Ineptas autem, & aniles fabulas deuita: 8. exerce autem teipsum ad pietatem, *pasce gregem tibi commissum spirituali cibo, & carnali, vt sis pius.* Nam *sine pietate* 9. corporalis exercitatio ad modicum, *parùm* vtilis est: pietas autem ad omnia vtilis est, 10. 11. promissionem habens vitæ, quæ nunc est, & futuræ. Fidelis sermo, *quem dixi,* & omni acceptione dignus. In hoc enim, *in promissione illa,* laboramus, & maledicimur, quia speramus in Deum viuum, qui est Saluator omnium hominum, maximè fidelium. Præcipe hæc, *prædicta,* & doce. Nemo adolescentiam tuam contemnat, *ita viue, vt vita contemptibilem ætatem non faciat:* sed exemplum esto fidelium, in verbo, *id est, talis, à quo bonum sumatur exemplum,* in conuersatione, in charitate, in fide, in castitate. Dum venio, *interim considera qualiter viuas, & qualiter doceas,* attende lectioni, exhortationi, *in moribus,* & doctrinæ, *in fide.* Noli negligere *Episcopatus* gratiam, quæ in te est, quæ data est tibi 12. per prophetiam, cum impositione manuum 13. presbyterij, *vel cum accepisti ipsum presbyterium.* Hæc meditare; in his esto: vt profectus tuus manifestus sit omnibus. 14. Attende enim tibi, *tuæ vtilitati,* & doctrinæ *propagandæ:* insta in illis. Hoc enim faciens, & te ipsum saluum facies, & eos qui te audiunt.

---

6. LANFR. (*Hæc præponens fratribus*) Duplex commodum sibi promittit, scilicet quia bonus minister, & doctrinam ipso vsu assequitur.

7. AMBROS. (*Enutritus*) Proficiet, inquit, hoc & tibi; nam dum debita sollicitudine doces alios, assidua meditatione nutriris.

8. (*Exerce autem te*) Exercitationem pietatis, diligentiam doctrinæ dixit.

9. LANFR. (*Corporalis exercitatio*) Datur intelligi, quia in vigiliis, ieiuniis, labori manuum & cæteris corporalibus laboribus se exercebat, operibus misericordiæ non adeo intentus.

Exposit. in Ps. 143. t. 8. 10. AVGVST. (*Promissionem*) Sinistra eius sub capite meo. Non me deserit & in temporalibus necessariis, sed tamen ipsa sinistra sub capite erit, non capiti præponetur, sed erit sub capite. Et dextera eius amplectitur me, pollicens vitam æternam. Ita enim sinistra sub capite, dextera super caput, impletur quod sic dictum est, *promissionem habens præsentis vitæ, & futuræ*: quod in præsenti, sinistra sub capite: quod in futuro, dextera eius complectetur me.

11. LANFR. (*Promissionem habens vitæ*) Quia per opera meliùs habet homo & in hoc sæculo, & in futuro.

12. (*Per prophetiam*) Prophetiam vocat inspirationem sancti Spiritus, per quam præsciebat quid de hoc & de cæteris esset acturus.

13. (*Presbyteri*) Presbyteri pro presbyterorum; pauciores enim tribus esse non possunt, & vocat presbyterum Episcopum.

14. (*Attende*) Id est, considera qualiter viuas, & qualiter doceas.

CAPVT QVINTVM.

1. SEniorem ne increpaueris, sed obsecra vt patrem, iuuenes, vt fra-
2. tres; anus, vt matres; iuuenculas, vt sorores in omni 3. castitate,

---

COMMENTARIVS IN CAPVT V.

1. AMBROS. (*Seniorem ne increpaueris*) Vult dicere nulli inuehas te, neque sis acerbus aut amarus.

2. LANFR. (*Seniorem*) Non tantum ætate, quantum moribus seniorem oportet hîc intelligi: de qua senectute Salomon

4. viduas honora, *dans eis neceſſaria de eccleſiaſticis*, quæ verè viduæ ſunt, *remotæ ab omni cura ſæculari.* Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet: 5. diſcat, *id eſt, doceat*, primùm domum ſuam regere, & mutuam vicem *patri, & matri, ſicut illi ſibi* reddere 6. parentibus: hoc enim acceptum eſt coram Deo. 7. Quæ autem verè vidua *à mundo ſeparata* eſt, & deſolata, *nihil habens:* ſperet in Deum, & inſtet obſecrationibus, & orationibus nocte, & die. *Illa tantùm ſperet in Domino:* Nam quæ in delitiis eſt, viuens *corpore*, mortua eſt *in anima.* Et hoc præcipe, vt irreprehenſibiles ſint. 8. 9. 10. Si quis autem ſuorum, & maximè domeſticorum curam non habet, fidem negauit, & eſt infideli deterior. 11. Vidua eligatur *ad miniſterium Eccleſiæ* non minus ſexaginta annorum, quæ fuerit vnius viri vxor, in, *de*, operibus bonis *factis* teſtimonium habens, *ſcilicet*, ſi filios educauit, ſi hoſpitio *peregrinos* recepit, ſi ſanctorum pedes lauit, ſi tribulationem patientibus ſubminiſtrauit, ſi omne opus bonum ſubſecuta eſt. Adoleſcentiores autem viduas *ad miniſterium Eccleſiæ* deuita 12. 13. Cum enim luxuriatæ fuerint in Chriſto, *impinguatæ de eccleſiaſticis*, nubere *relicto caſtitatis voto.* Volunt: habentes 14. damnationem, quia primam fidem, *votum, vel quam de caſtitate fecerunt promiſſionem*, irritam fecerunt. 15. Simul autem & otioſæ diſcunt circuire domos: non ſolùm otioſæ; ſed & verboſæ, & curioſæ, loquentes quæ non oportet. 16. Volo ergo *ne iterùm redeant ad ſæculum* iuniores nubere, filios procreare, matres-familias eſſe: 17. nullam occaſionem dare aduerſario, *quò poſſit eas ſibi vindicare*, maledicti gratia. Iam enim quædam conuerſæ ſunt retrò Satanam, *ſequentes illum.* Si quis fidelis habet viduas, *apud ſe congregatas*, ſubminiſtret illis, *id eſt, viderit vnde illas regat*, non grauetur Eccleſia,

---

dicit: *Cani ſunt ſenſus hominis, & ætas ſenectutis, vita immaculata.*

3. (*Caſtitate*) In alloquio iuuencularum, rectiſſimè iuuenis de omni caſtitate admonetur; vt nec ſaltem minima titillatione moueatur.

4. AMBROS. (*Viduas honora*) Id eſt, eccleſiaſticis bonis ale.

5. (*Diſcat*) De filiis ac nepotibus dixit, non de viduis.

6. LANFR. (*Parentibus*) Parentes vocat, quos ſuperius filios & nepotes vocauit. Tota progenies parentela dicitur: vnde & in mundana lege parenti & à parente iam ſuccedere iubentur; quibus mutuam vicem reddere, & in * ſeruitutis eorum ſubſidia & adminicula rependere. (f.* ſenectute, vel ſeruitiis.)

7. (*Quæ verè vidua*) Verè vidua eſt, quæ & moribus ornata eſt, & neminem habet * qui diligentiam adhibeat. (f.* cui.)

8. (*Si quis autem ſuorum*) Melius eſt veritatem ignorare, quam cognitam poſtponere; quod facit qui ſuos non curat.

9. AVGVST. (*Si quis autem*) Ad eos quippe habet opportuniorem, facilioremque aditum conſulendi, vel naturæ ordine, vel ipſius ſocietatis humanæ. (Lib. 19. de Ciuit. Dei. c. 14. to. 5.)

10. AMBROS. (*Si quis autem*) Hoc ad illud refertur: *Si qua vidua filios ac nepotes habet*, diſcant.

11. (*Vidua eligatur*) Redit * aliud, *Viduas honora.* (f.* ad illud.)

12. (*Cum enim luxuriatæ*) Hoc eſt, vbi fuerint inter duas receptæ, & eccleſiaſticum ſumptum conſecutæ.

13. LANFR. (*Cum enim luxuriatæ*) Ratio cur deuitandæ ſint; quia ſæpe contingit, vt relicto propoſito caſtitatis, per multos amatores luxurientur; & poſt multam luxuriam in Chriſto nubere, id eſt, * copulare viris legitimis volunt. (f.* copulari)

14. AVGVST. (*Habentes damnationem*) Vt * voluntate, quæ à propoſito * cedit, appareat eſſe damnatam, ſiue ſubſequantur nuptiæ, ſiue deſint. (Lib. de bono vidui. cap. 9. al.* voluntatem. al.* cecidit.)

15. AMBROS. (*Simul autem*) Quoniam nullam habentes ſollicitudinem temporalium, dum ſecurè aſſequuntur quæ vſui ſunt neceſſaria, diſcunt & ipſa largitate ſtudere otioſitati.

16. (*Volo ergo*) Vt iuuentutis impetus erga plurimam ſollicitudinem occupatæ poſſint compeſcere.

17. (*Vllam occaſionem*) Illis qui nobis derogare properant.

subministratione earum : vt iis , quę verè viduæ sunt , sufficiat. Qui bene præsunt Presbyteri , duplici honore digni habeantur , *verbis , & rebus honorentur : vel maiori , quam alij* : maximè qui laborant in verbo , *ad mores* , & doctrinâ , *ad fidem.* Dicit enim Scriptura : Non alligabis os boui trituranti , & , dignus est operarius mercede sua. 18. Aduersus Presbyterum accusationem *cuiusuis* noli recipere , nisi sub duobus , aut 19. tribus testibus. 20. Peccantes coram omnibus argue : vt & cæteri timorem habeant. Testor coram Deo , & Christo Iesu , *adiuro teste Deo* , & electis Angelis , *non reprobis* , vt hæc custodias sine pręiudicio , *dijudicatione , id est, discretione* , nihil faciens in alteram partem declinando, *quæ declinanda sit.* Manus citò nemini *ad gradus ecclesiasticos dandos* imposueris, *neminem citò ordinaueris* , neque 21. communicaueris peccatis alienis. 22. Teipsum castum custodi. 23. 24. Noli adhuc aquam bibere , sed modico vino vtere , propter stomachum tuum , & frequentes tuas infirmitates. [*ad hoc quod dixit , sine præiudicio nihil faciens*] 25. 26. 27. Quorumdam hominum peccata manifesta sunt , *ante discußionem* , præcedentia ad iudicium : *qui latenter peccant , eorum peccata in ipsius iudicij discußione manifestantur:* quosdam , *vel quorumdam* autem & subsequuntur *: quidam quidem antè ,*

---

18. (*Aduersus presbyterum*) Prospexit ergo Apostolus quã facilè aduersus presbyteros accusationes adnasci possunt , eo quòd interdum increpant obnoxios pro amissis delitiis.

19. LANFR. (*Tribus testibus*) Id est, nisi accusator habeat duos aut tres testes criminis, quod contendit.

Lib. de verb. Dom. Serm. 16. cap. 7. 20. AVGVST. (*Peccantes*) Ergo ipsa corripienda sunt coram omnibus, quæ peccantur coram omnibus; ipsa corripienda sunt secretiùs, quæ secretiùs peccantur.

21. LANFR. (*Communicaueris*) Qui indignum ordinat ; peccatis ordinati & ipse communicat.

22. (*Teipsum castum*) Quasi diceret, qui indignos iuberis repellere, te ipsum debes in vitæ munditia custodire.

23. (*Noli adhuc aquã*) Quia castitatem seruandam præcepit , ne immoderatam abstinentiam vel augere , vel tenere vellet, hoc subiungit. Vel quia infirmatus fuerat, nec dum ad plenum conualuerat. Vel ideo dicit adhuc cum iuuenis sis , donec maioris sis ætatis.

24. AMBROS. (*Noli adhuc aquam bibere*) Contemplatione continentiæ adhuc aquam bibebat ; & quia frequenter aliorum causa, talia agimus , ne videamur indifferentes esse erga conuersationem, bene adiecit.

25. (*Quorundam hominum*) Vult dicere, quia sicut delinquentium hominum non rectè intuentium delicta manifestata sunt, quæ illis in futuro sæculo pœnas sunt prouisura ; licet faciant aliqua quæ multos latere potuerunt : sic & de illis qui rectè viuere instituerunt , plurima quidem illorum manifestata sunt hominibus. Sunt etiam multa quę lateant multos: hoc enim significat dicens : *& quæ aliter se habent, & abscondi non possunt.* Vtere vero vino pro ipsa infirmitate, sciens & illa quæ homines conijciunt, etsi rectè viuamus, bona esse, plurima ex parte perspiciantur, nec vllam ex his nocuitatem sustinebimus; licet videantur multi actus nostri à multis ignorari.

26. AVGVST. (*Quorumdam hominum*) Manifesta ea dicit, de quibus clarum est, quo animo fiant: hæc præcedunt ad iudicium. id est, quia si fuerit ista subsecutum, iudicium non est temerarium. Subsequuntur autem illa quæ occulta sunt ; quæ nec ipsa latebunt tempore suo. Sic & de bonis factis intelligendum est : nam ita subiungit: *Similiter & bona facta manifesta sunt ; & quæcumque aliter se habent, abscondi non possunt.* De manifestis ergo iudicemus. De occultis vero, iudicium Deo relinquamus: quia & ipsa abscondi non possunt, siue bona, siue mala, cum tempus aduenerit, quo manifestentur. Lib. I. de Serm. Do. in monte. cap. 18.

27. LANFR. (*Quorumdam hominum*) Causam supponit cur manus nemini citò sunt imponendæ. Iudicium autem vocat Concilium , Synodum , seu aliquem locum, in quo fit discussio personarum : *Quorumdam* , inquit , *hominum peccata ita manifesta sunt* , vt eorum fama vel notitia prius perueniat ad iudicium, quam ipsi infames qui veniant ad ordinandum. Quosdam autem peccata sua ad iudicium subsequuntur ; quia tunc primum manifestãtur, cum

quidam poſt diſquiſitionem: ſimiliter & facta bona manifeſta ſunt: & quæ 28. aliter ſe habent, (*id eſt, quæ mala ſunt, vel bona, quæ manifeſta non ſunt*) abſcondi non poſſunt.

ordinandi diſcutiuntur.
28. (*Aliter ſe habent*) De quibus peccatis hìc intelligendum eſt; non enim omnia in ipſa diſcuſſione panduntur: plurima namque aliquando latent.

CAPVT SEXTVM.

QVicumque ſunt ſub iugo *hominis fidelis* ſerui *Chriſtiani*, dominos ſuos omni honore dignos arbitrentur, 1. ne nomen Domini & doctrina blaſphemetur. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, 2. quia fratres ſunt, ſed magis ſeruiant, quia fideles ſunt, *domini eorum, vel ipſi*, & dilecti *à Deo*, quia beneficij participes ſunt, *Chriſtianæ religionis, vel humaniores*. Hęc doce, & exhortare. Si quis aliter docet, (*eum deuita*) & non acquieſcit ſanis ſermonibus Domini noſtri Ieſu Chriſti, *anathema ſit*, & ei, quæ ſecundùm pietatem, *religionem*, eſt, doctrinæ: ſuperbus eſt, nihil ſciens, 3. ſed languens (*quia neſcit ſoluere quæ proponit*) circa quęſtiones, & pugnas verborum: ex quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, blaſphemiæ, *an alter alteri malignè opponat*, ſuſpiciones malæ, conflictationes hominum mente corruptorum, & qui veritate priuati ſunt, 4. exiſtimantium 5. quæſtum *temporalem* eſſe pietatem, *religionem, prædicationem*. 6. Eſt autem quęſtus (*æquiuocè quæſtum accipit*) magnus, pietas cum ſufficientia, *fides cui ſufficit quod à Deo datur. Ratio cur ſufficere debeat, quod impræſentiarum eſt*. Nihil enim intulimus in hunc mundum: haud dubium, quia nec auferre quid poſſumus, *nec iſta ſunt noſtra, non enim nobiſcum deferemus*. Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti ſumus. *Nec curemus ditari*, Nam qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & deſideria multa inutilia, & nociua, quæ mergunt homines in interitum, & perditionem. 7. Radix enim omnium malorum eſt cupiditas: quam 8. quidam appetentes, erra-

COMMENTARIVS IN CAPVT VI.

1. LANFR. (*Ne nomen Domini, &c.*) Blaſphemaretur nomen Dei, & doctrina, ſi propter quod humiliari deberent, ſuperbirent, & dominos contemnerent.
2. (*Quia fratres ſunt*) Per hoc videbantur pares eſſe ſerui & Domini; quia Chriſtiani vtrique, ac per hoc ſerui contemnebant dominos.
3. AMBROS. (*Sed languens*) Languorem dicit cogitationum eorum, eo quod relinquentes pietatem ad quæſtiones euoluebantur.
4. LANFR. (*Exiſtimantium*) Exiſtimabant Chriſtum eſſe colendum tantummodo propter lucra huius vitæ.
5. (*Quæſtum eſſe*) Ad hoc ſe pios exhibet, vt terrena aſſequantur, quibus ſua non ſufficiunt.
6. (*Eſt autem quæſtus*) Quaſi diceret, eſt quidem religio Chriſtiana quæſtus, ſed non qualem ipſi putant; ſed magnus, id eſt, æternus.
7. (*Radix omnium malorum, &c.*) Auaritia, id eſt, cupiditas diuitiarum infert hęc mala; nec mirum, quia cupiditas omnium eſt radix malorum.
8. AMBROS. (*Quidam appetentes*) Pro illis

uerunt, à fide, & inseruerunt se doloribus multis. 9. Tu autem ô homo Dei, hæc fuge; sectare verò iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem. Certa bonum certamen fidei, *quod pro fide Christiana certandum est: sic certando* apprehende vitam æternam, in qua, *ad quam habendam*, vocatus es, & confessus bonam confessionem, *Catholicam fidem*, coram multis testibus, *in baptismi die, vel in susceptione Presbyterij.* Pręcipio tibi coràm Deo, qui viuificat omnia, & Christo Iesu, qui testimonium reddidit 10. sub Pontio Pilatò *non erubescens* bonam confessionem, *Patrem scilicet*: vt serues 11. mandatum sine macula, (*non erubescas coram regibus euangelicum præceptum, de quo in Psalmo: lex Domini immaculata*) irreprehensibile, vsque 12. in aduentum Domini nostri Iesu Christi: quem suis, *congruis*, temporibus 13. ostendet *Deus* beatus, & solus potens, Rex regum, & Dominus dominantium: qui solus habet 14. 15. immortalitatem, & lucem inhabitat inaccessibilem: quem nullus hominum *permanens in hac corruptibilitate* vidit, sed nec 16. videre potest: cui honor, & imperium sempiternum. Amen. Diuitibus huius sæculi præcipe, non sublime sapere, *in diuitiis gloriari*, neque sperare in incerto diuitiarum, sed in Deo viuo (qui pręstat nobis omnia abundè ad fruendum *non congregandum*) *ad hoc scilicet, vel præcipe* benè agere, diuites fieri in bonis operibus, facilè tribuere, communicare *proximis indigentibus*, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, vt apprehendant veram vitam. O Timothee, 17. depositum, *fidem*, *Episcopatus gratiam*, custodi, deuitans prophanas vocum nouitates, *deceptiuas propositiones*, & oppositiones falsi nominis scientię, (*artem sophisticam dicit*) quam quidam promittentes, *profitentes*, circa fidem exciderunt, *in hæreses*. Gratia tecum. Amen.

---

quæ sibi acciderunt.

9. (*Tu autem ô homo Dei*) Apertè visus est eum exhortasse, hominem Dei illum dicens.

10. LANFR. (*Sub Pontio*) Quando dixit, *Omnis qui ex veritate est, audit meam vocem, &c.*

11. (*Mandatum*) Id est, euangelicum pręceptum; de quo in Psalmo: *Lex Domini immaculata.*

Lib 3.cõtra Maxi. Arrian.c.12. 12. AVGVST. (*In aduentum*) Quem scilicet aduentum Domini nostri Iesu Christi ostendet.

13. AMBROS. (*Ostendet beatus*) Beatum vocauit ad confirmationem inuertibilitatis naturæ in nobis futuræ, quæ illi est in natura potentiæ. Et regem ac dominum, quia potens est, & dæmones subiugare, & mortem adimere. Et lucem habitat, quia corpora Sanctorum illustrabit.

14. AVGVST. (*Immortalitatem*) Immortalitatem autem dicitur habere solus Deus. In omni enim mutabili natura, nonnulla mors est ipsa mutatio; quia facit aliquid in ea non esse quod erat. Ibidem.

15. LANFR. (*Immortalitatem*) Id est, immutabilitatem: omnis enim creatura mutabilis.

16. (*Videre potest*) In hac vita intelligendum est, non posse ab hominibus videri Deum. Nam de alia scriptum est: *Videbimus eum sicuti est.*

17. (*Depositum*) Id est, spiritualia Charismata, quæ tibi Deus disposuit, id est, commendauit.

(*Pœnitentes*) Ordo. * Scientiæ falsi nominis artem sophisticam dicit, quæ falso nomine scientia dicitur; cum error & fallacia rectiùs diceretur. f.* scientiam.

EPISTOLA B. PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM II.

CVM INTERIECTIS B. LANFRANCI GLOSSVLIS.

ARGVMENTVM.

ITem Timotheo scribit de exhortatione martyrij, & omni regula veritatis, & quid futurum sit temporibus nouissimis, & de sua passione scribens ei ab vrbe Roma.

CAPVT PRIMVM.

PAulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, secundùm 1. promissionem vitę, (*Apostolus prædicans promissionem vitæ æternæ, secundùm quod promisit Deus*) quę est in Christo Iesu, *in fide Christi, non meritis:* Timotheo charissimo filio, gratia, misericordia, (*causa inter effecta sua posita, id est, gratiam, & pacem*) pax à Deo Patre, *ex quo genitus sum in Ecclesia; vel in massa sanctorum Patrum, ex quibus sum*, & Christo Iesu Domino nostro. 2. Gratias ago Deo, cui seruio à progenitoribus *meis Anania, & aliis*, in conscientia pura, *non in hypocrisi*, quòd sine intermissione (*ecce vnde gratias agit*) habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die desiderans te videre, memor lachrymarum tuarum, *desiderio mei effusarum*, vt gaudio implear, recordationem accipiens eius fidei, quæ est in te non ficta, quæ & habitauit primum (*bonus à bonis progenitus*) in auia tua Loïde, & matre tua Eunice, (*non facit mentionem patris, qui in Gentili errore permansit*) certus sum autem quòd & in te *habitet fides.* Propter quam causam admoneo te, (*hîc innuit eum pigrum esse in prædicatione*) vt ressuscites (*torpebat enim præ timore*) 3. 4. gratiam Dei, *Episcopatus*, quæ est in te per impositionem manuum mearum. *Non debemus timere*, Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris; sed virtutis, & dilectionis, & sobrietatis. Noli itaque erubescere, *timere*, testimonium, *prædicationem*, Domini nostri, neque me vinctum eius, *pro eo vinculatum.*

COMMENTARIVS IN CAPVT I.

1. AVGVST. (*Promissionem vitæ*) Hoc est Apostolus creatus sum, vt prędicem vitam per Christum promissam.

2. (*Gratias ago*) Gratias ago Deo cui seruio; vnde hoc ita se habet, quoniam sine intermissione memoriam tui habeo in orationibus. Ordo est: Gratias ago memor lachrymarum tuarum, vt gaudio implear; vt non causam, sed quod sequitur, significet.

3. (*Gratiam Dei*) Diuinam donationem in ordinatione concessam.

4. LANFR. (*Gratiam Dei*) Gratiam Episcopatus admonet eum resuscitare; vt confidentiùs prædicet verbum Dei, non timens terrenas potestates, nec erubescēs te dicere

vinculatum. 5. Sed collabora Euangelio secundùm virtutem Dei, *prout virtus Dei opitulabitur tibi :* qui nos liberauit, & 6. vocauit vocatione suâ sanctâ, non secundùm opera nostra, sed secundùm propositum suum, & *secundùm* gratiam, quæ data est nobis *à Deo* in Christo Iesu ante tempora sæcularia, *in prædestinatione.* Manifestata est autem nunc *in tempore plenitudinis* per illuminationem Saluatoris nostri Iesu Christi, qui 7. destruxit quidem mortem, illuminauit autem vitam, *illuminando dedit vitam*, & incorruptionem, *hanc incorruptibilem*, per Euangelium : in quo *prædicando* positus sum ego prædicator, & Apostolus, & magister Gentium. Ob quam causam etiam hæc *vincula* patior : sed 8. non confundor, *non erubesco.* Scio enim cui credidi, *pro quo patior*, (*à simili creditoris sumptum*) & certus sum, *quòd non ero immunis*, 8. quia potens est depositum meum, *quod sibi deposui, id est, opus bonum, quod ego feci*, seruare *& reddere* in illum diem. Formam habe sanorum verborum, *collabora Euangelio, vel esto habens formam verborum, quæ sanant*, 10. quæ à me audisti in fide *habendâ*, & in dilectione, in Christo Iesu. Bonum depositum, *doctrinam à me commendatam tibi*, custodi per Spiritum-sanctum, *per auxilium Spiritus-sancti*, qui habitat in nobis. *Vt firmus custodiat hoc, dicit* ; 11. Scis hoc, quòd auersi sunt à me omnes, qui in Asia sunt, ex quibus est Phigellus, & Hermogenes. Det misericordiam Dominus Onesiphori (*qui à me non discessit, nec erubuit*) domui : quia sæpe me refrigerauit, *visitando me, & alijs modis*, & 12. catenam meam non erubuit : sed cùm Romam venisset, sollicitè me quæsiuit, & inuenit. Det illi Dominus *Pater* inuenire misericordiam à Domino *apud Christum, quia omne iudicium dedit Pater filio*, 13. in illa die. Et quanta Ephesi ministrauit mihi, tu melius nosti, *quàm alij, tu enim intereras.*

---

te dicere Discipulum crucifixi, & vincti: aliquantisper enim timidus & negligens erat.

5. AVGVST. (*Sed collabora*) Vt prædices virtutem Dei, qui nos saluos fecit.

6. LANFR. (*Vocauit vocatione*) Id est, inuitauit, dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego vos requiescere faciam.*

7. (*Destruxit*) Id est, perspicuè ostendit vbi esset vita & corruptio.

8. AMBROS. (*Non confundor*) Bene posuit, non confundor ; quia dixerat, non erubescas.

9. (*Potens est depositum*) Id est, Perfectam spiritus gratiam, in qua spe ad præsens hanc spiritus gratiam, vt pignus, vel arrham assecuti sumus.

10. LANFR. (*Quæ à me audisti*) Id est, cum insinuarem fidem & dilectionem quæ oportet haberi in fide Christi Iesu.

11. (*Scis enim quòd*) Ad hoc ei istos commemorat, vt & ipse cautus sit, ne similiter sese auertat.

12. (*Catenam meam*) Consequenter hoc adiunxit; quia ad exhortationem eius dixerat, nec erubescas testimonium Domini.

13. (*In illa die*) Quasi diceret, de quo semper loquor tecum.

CAPVT SECVNDVM.

TV ergo fili mi, *quia illi discesserunt*, confortare in gratia, quę est in Christo Iesu, *in fide Christi Iesu* : 1. & quæ audisti à me 2. per

---

COMMENTARIVS IN CAPVT II.

1. AMBROS. (*Quæ audisti à me*) Quæ audisti à me, frequenter alios docere ; hoc

dicit, *per multos teſtes.*
2. Lanfrancvs. (*Per multos teſtes*) Per multos, id eſt, inter multos. Vt Virgilius, via ſecta per ambas: id eſt, inter ambas. Vel ita: quæ audiſti à me ſunt probata per multos teſtes, id per multa teſtimonia ſcripturarum.

---

multos teſtes, *præſentibus multis teſtibus*, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere. Labora ſicut bonus miles Chriſti Ieſu, *non implicitus ſæcularibus.* Nemo militans Deo implicat, *debet implicare* ſe negotiis ſæcularibus: vt ei, *Deo*, placeat, cui ſe probauit, *placiturum elegit.* III. Nam & qui certat in agone, non coronabitur, niſi legitimè certauerit. 3. 4. Laborantem agricolam oportet primùm de fructibus percipere. *Quaſi metaphoricè loquor*, Intellige quæ dico: dabit enim *& faciet* tibi Dominus in omnibus intellectum. Memor eſto Dominum Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis, *natum* ex ſemine Dauid, ſecundùm Euangelium meum, in quo laboro *prædicando* vſque ad vincula, *quo vſque vinciar*, quaſi malè operans: *Ego quidem ligor*, ſed verbum Dei 5. non eſt alligatum. Ideò, *vt Euangelium prædicem*, omnia ſuſtineo propter electos *ſaluandos*: vt & ipſi ſalutem, *remiſſionem peccatorum*, conſequantur, quæ eſt in Chriſto Ieſu, cum gloria cæleſti, *ſalutem, & gloriam futuram.* Fidelis ſermo, *quem dixi, & dicturus ſum, vt ſalutem conſequantur: quod & facient*: nam ſi commortui ſumus *Chriſto*, & conuiuemus, ſi ſuſtinebimus, *ſicut ille*: & conregnabimus: ſi negauerimus; & ille negabit nos: ſi non credimus, 6. ille fidelis, *verax*, permanet, [*qui erubuerit me coram hominibus, & ego eum erubeſcam coram Patre meo*] negare ſeipſum non poteſt. Hæc commone, teſtificans corã Domino, *teſtem Deum adhibens.* Noli contendere verbis: ad nihil enim vtile eſt, niſi ad ſubuerſionem audientium, *niſi contendas vt conuertas, nihil vtile eſt.* Sollicitè autem cura teipſum probabilem exhibere Deo, operarium inconfuſibilem, *non erubeſcentem prædicare*, rectè tractantem verbum veritatis. Prophana autem *verba*, & vaniloquia deuita: multùm enim proficiunt ad impietatem: & ſermo eorum vt VI. cancer (*morbus*) ſerpit: ex quibus eſt Hymenæus, & Philetus, qui à veritate exciderunt, (*vel quia nullius crediderunt reſurrectionem, niſi Chriſti, vel niſi mortalem in baptiſmo*) dicentes 7. reſurrectionem eſſe iam

---

3. Ambros. (*Laborantem*) Quia hortatus eſt, vt in illa ſollicitudinem de ſecularibus habeat, neceſſitas flagitat humana de illis perquiri, quæ erga eſcam & indumenta ſunt.

III. Lanfr. (*Nam qui certat in agone*) Certa legitimè vt coroneris, à contrario: aliter non coronaberis, à ſimili: *Nam qui certat in agone, &c.*

4. (*Laborantem*] Timotheus iſte exemplo Apoſtoli labore manuum ſuarum volebat viuere, & ab auditoribus, quibus verbum Dei prædicabat, nihil accipere, vnde penuriam multam patiebatur, quia infirmus erat, & labori manuum vacare non poterat. Amonet ergo eum ſub ſpecie agricolæ, vt de agro quem colit fructum, vnde ſuſtentet ſe, non aſpernetur percipere.

5. (*Non eſt alligatum*) Quaſi diceret; Me ligant, ſed verbum Dei ligare non poſſunt; quia vbique prædico.

6. (*Ille fidelis*) Prædixit Dominus per Prophetas ſuos, magnam in orbem terrarum futuram Eccleſiam & populum grandem, in quo laudandus eſſet. Si ergo, inquit, nos non credimus; ille tamen verax eſt, ſeipſum, id eſt, verba ſua à ſe prolata negare non poteſt, inuenturus alios per quos, & in quibus laudetur.

VI. (*Cancer*) Morbus ad ſimilitudinem animalis, quia ſicut vndique hic habet pedes, ita hic vndique occupat.

7. (*Reſurrectionem*) Vel quo tempore Dominus reſurrexit, & cum eo multa corpora mortuorum; vel in baptiſmo, in quo

factam, *Christo resurgente cum quibusdam, vel in baptismo*, & subuerterunt quorumdam fidem. Sed [*qui templum Dei sunt*] 8. 9. firmum fundamentum Dei stat, [*ecce cur firmum*] habens signaculum hoc, *munimentum hoc quod à Deo cognoscuntur secundùm prædestinationem*: cognouit Dominus qui sunt eius *: & ideo stat*: &, discedat ab iniquitate omnis, qui inuocat nomen Domini. 10. In magnâ autem domo, non solùm sunt vasa aurea, & argentea; sed & lignea, & fictilia: & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam, *vitiosi, qui si mundentur, erunt vas*. Si quis ergo emundauerit se 11. ab istis, *supradictis*: erit vas in honorem sanctificatum, & vtile Domino, ad omne opus bonum paratum. Iuuenilia autem desideria fuge, *profana, & in aniloquia deuita*: sectare verò iustitiam, fidem, charitatem, & pacem cum iis qui inuocant Dominum de corde puro. Stultas autem, & sine disciplina quæstiones deuita: sciens quia generant lites. (*Ecce cur*) Seruum autem Domini non oportet litigare: sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestiâ corripientem eos, qui resistunt veritati; 12. ne quando, *vt ne corripientem* Deus det illis pœnitentiam, ad cognoscendam veritatem, & resipiscant à diaboli laqueis, à quo captiui tenentur ad ipsius voluntatem, *Dei, vel diaboli, complendam.*

---

secundùm quemdam modum homines moriuntur, & resurgunt.

8. AMBROS. (*Firmum firmamentum*) Ista ad consolationem eius videtur dixisse Apostolus, nequando det illis Deus, id est, vt veritatem prospicere possint.

9. LANFR. (*Firmum firmamentum*) Quidquid garriant hæretici, fundamentum Dei, id est, homo in quo fides Dei firmatur & fundata est, id non titubat, non vacillat, habens hoc signaculum, id est, hanc menti suæ impressam memoriam, *Cognouit Dominus, &c.* Per hoc enim & hæreses & omnia saluti contraria deuitat; quia scit debere discedere ab omni iniquitate omnis qui inuocat nomen Domini.

10. (*In magnâ autem*) Ne forte miraretur quia à fide quidam discederent, similitudinem hanc facit. Quidam stant, quidam excidunt, nec omnes vnius modi sunt, sicut in magnâ domo.

11. (*Ab istis*) Id est, à consortio istorum vasorum, quæ facta sunt in contumeliam.

12. (*Nequando det*) Ne, pro si, vel pro an: quod etiam in hac significatione præpositum reperitur.

CAPVT TERTIVM.

1. HOc autem scito, quod in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa: & erunt homines seipsos amantes, cupidi, 2. elati, *ex non habitis*, 3. superbi, *ex his quæ habere videntur*, 4. blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, proterui,

---

COMMENTARIVS IN CAPVT III.

1. LANFR. (*Hoc autem scito, &c.*) Dum tempus est idoneum, & suscipiunt doctrinam, corrigantur; non enim hoc semper facient. Et hoc est quod dicit: *Hoc autem scito, &c.*

2. AMBROS. (*Elati*) Elati sunt qui iactant se habere quod non habent.

3. (*Superbi*) Superbi sunt qui magna sapiunt pro illis quæ habere videntur.

4. (*Blasphemi*) Blasphemi, detractores,

5. tumidi, *cæci*, & voluptatum amatores magis, quàm Dei: habentes speciem quidem pietatis, *Christianæ religionis*, virtutem, *charitatem*, autem eius abnegantes. Et hos deuita: ex his enim, *ex talibus*, sunt qui penetrant domos, *fures*, & captiuas ducunt, *fornicatores*, mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur, *id est*, *seducuntur* variis desideriis: semper discentes, *illos dico*, & nunquam ad scientiam veritatis *Christi* peruenientes. Quemadmodum autem Iannes, & Mambres, *incantatores Pharaonis*, restiterunt Moysi; ita & hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem, *à fide*. Sed vltrà non proficient, *diu non durabunt*, *destruet eos Dominus*, *& sic ostendet eos stultos fuisse*, *sicut supradictos*: insipientia enim eorum (*Domino hoc agente*) manifesta erit omnibus, sicut & illorum *Ægyptiorum incantatorum* fuit. *Illi nunquam ad scientiam peruenient*, Tu autem assecutus es meam doctrinam *in moribus*, institutionem *in fide*, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones: qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconij, & Lystris: quales (*suspensiuè*) persecutiones sustinui, & ex omnibus eripuit me Dominus, *nec solùm ego sustinui*, *sed* & omnes, qui piè, *perfectè*, volunt viuere in Christo Iesu, 6. persecutionem patientur. Mali autem homines, & seductores proficient in peius; errantes, & in errorem mittentes. Tu verò *quicquid illi faciant* permane in iis quæ didicisti, & credita sunt tibi: sciens à quo (*à me*, *non à prophano quolibet*) didiceris, & *poteris facere*, quia ab infantia sacras literas nosti, quæ te possunt instruere ad salutem, per fidem, quæ est in Christo Iesu. *Sacræ literæ*, *quas didicisti*, *possunt te instruere*, *quia* Omnis 7. 8. scriptura diuinitùs inspirata, vtilis est ad docendum *virtutes*, ad arguendum *vitia*, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia, *iustè*: vt perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.

---

criminatores, delatores.
5. (*Tumidi*) Qui magna sapiunt in his quæ non habent.
6. LANFR. (*Persecutionem*) Hæc persecutio aliquando à vitiis, aliquando à dæmonibus, nonnunquam ab hominibus, sæpe ab omnibus.
7. (*Scriptura diuinitùs*) Ostendit quæ scripturæ arcem obtineant auctoritatis, videlicet quæ per spiritum prolatæ sunt.
8. AMBROS. (*Scriptura*) Siue doceri conueniat * debent; siue peccantes debeant argui; siue pœnitentibus debeat inferri aliqua correptio; siue erudire oporteat de his quæ possunt adducere ad iustitiam. forte *cogi.

CAPVT QVARTVM.

TEstificor, *adiuro te*, coram Deo, & Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos, & mortuos, & per aduentum ipsius, & regnum eius: prædica verbum *Dei*, 1. insta opportunè, importunè: argue, obsecra,

COMMENTARIVS IN CAPVT IV.

In exposit. Epist. ad Galat. sub finem. t. 4. 1. AVGVST. (*Insta opportunè*) Duplici distinctione legi potest. Insta opportunè, importunè, argue, vt opportunus sentiaris, cum instas ædificando: cum destruis arguendo, non cures si importunus videaris; & sic duo quæ sequuntur superioribus redduntur. Obsecra cum opportune instas ædificandis. Increpa cum importunus in arguendo destruenda videaris. Deinde duo quæ sequuntur,

increpa in omni patientiâ, *exteriùs ostensâ, interiùs habitâ*, & doctrinâ, *verborum, & operum. Et sic oportebit:* Erit enim tempus, cùm, *quando*, sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros, 2. prurientes auribus: & à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur. *Quicquid illi*, Tu verò vigila, in omnibus labora, 3. opus fac Euangelistæ, ministerium tuum imple, Sobrius esto. 4. Ego enim iam delibor, *immolor*, & tempus resolutionis meæ instat. 5. Bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui. 6. In reliquo, (*& quid relinquitur? hoc scilicet*) reposita, *id est, seruata*, est 7. mihi corona iustitiæ, *quam mereor iustitiam*, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex: non solùm autem mihi, sed & 8. iis qui diligunt 9. aduentum eius, *boni, non metuentes damnationem in die iudicij*. Festina ad me venire citò. Demas enim me reliquit, diligens hoc sæculum, & abiit Thessalonicam: Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam. Lucas est mecum solus. Marcum assume, & adduc tecum: est enim mihi vtilis in ministerium. Tychicum autem misi Ephesum. Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, & libros, *meos*, maximè autem membranas. Alexander Aerarius (*narrat ei quid sibi Romæ contigerit*) multa mala mihi ostendit: reddet illi Dominus secundùm opera eius, quem & tu deuita, *ne alloquaris*, valde enim restitit verbis nostris. In prima mea defensione; *qua me apud Neronem defendi*, nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur. Dominus autem mihi astitit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes Gentes: & *sic* liberatus sum de ore leonis, *Neronis*. Liberauit me Dominus ab omni opere malo: & saluum faciet in regnum suum cæleste: cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. Saluta Priscam, & Aquilam, & Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi; Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Festina ante hyemem venire. Salutant te Eubulus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & fratres omnes. Dominus Iesus Christus cum Spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.

---

superioribus referuntur conuerso ordine. In omni patientia ad sustinendas indignationes eorum quos arguis: Et doctrina ad instruenda eorum studia, quos ædificas. Alia distinctio, insta opportunè: quod si hoc modo non proficis, insta importunè; id est, etsi importunus illis videris, tu tamen opportunum sciens, quod facis, curam sanitatis eius animo teneas mansueto. Nullum enim medicamentum sanat, quod non opportunè adhibeas.

2. LANFR. (*Prurientes*) Id est, leues, instabiles, noua semper audire volentes.

3. (*Opus fac Euangelistæ*) Opus Euangelistæ est, bene viuere, & bene dicere; moribus & verbis subiectos instruere.

4. (*Ego enim iam*) Quasi diceret. Ideo tam studiosè te moneo, quia in præsenti moriturus sum, te postea non moniturus.

5. AMBROS. (*Bonum certamen*) Non ludens ista, sed ad exhortationem dixit Timothei.

6. LANFR. (*In reliquo*) Id est, in reliqua æternitatis parte, quæ instat.

7. AMBROS. (*Mihi corona*) Bene iustitiæ coronam vocauit illam, quæ contemplatione laborum datur.

8. (*His qui diligunt*) Miraculi dignum quod non dixit, illis qui laborauerunt aut passi sunt; sed dixit qui diligunt; quia certaminum & passionum tempus non semper est.

9. LANFR. (*Aduentum eius*) Aduentum Christi diligunt qui à malis cessant, & bona faciunt: hi enim in die iudicij damnari non metuunt.

EPISTOLA B. PAVLI APOSTOLI AD TITVM.

CVM INTERIECTIS B. LANFRANCI GLOSSVLIS.

ARGVMENTVM.

Titum commonefacit, & inſtruit de conſtitutione Presbyterij, & de ſpirituali conuerſatione, & hæreticis vitandis, qui in Traditionibus Iudaïcis credunt: ſcribens ei à Nicopoli.

CAPVT PRIMVM.

PAulus ſeruus Dei, Apoſtolus autem, *nuntius*, Ieſu Chriſti 1. *prædicando* ſecundùm fidem, *vel non meritis*, electorum Dei, & 2. agnitionem veritatis, quæ 3. ſecundùm pietatem, *Chriſtianam religionem*, eſt in ſpem vitæ æternæ, quam *vitam* promiſit, qui non mentitur, Deus, ante tempora ſæcularia: manifeſtauit autem temporibus ſuis, *congruis*, 4. verbum ſuum, *Chriſtum, qui eſt cauſa illius vitæ*, in prædicatione, quæ credita eſt mihi ſecundùm præceptum Saluatoris noſtri Dei: Tito 5. dilecto filio ſecundùm (*determinat quomodo ſit filius*) communem fidem, gratia, & pax à Deo Patre, & Chriſto Ieſu Saluatore noſtro. Huius rei gratiâ reliqui te Cretæ, vt 6. ea quæ deſunt, corrigas, *ſuppleas*, & conſtituas per ciuitates Preſbyteros, *Epiſcopos*, ſicut & ego diſpoſui tibi. Si quis 7. ſine crimine eſt, vnius vxoris vir, filios habens fideles, non in accuſatione luxuriæ, aut non ſubditos. 8. Oportet enim Epiſcopum ſi-

COMMENTARIVS IN CAPVT I.

1. AMBROS. (*Secundùm fidem electorum*) Dicit Apoſtolus conſtitutus ſum, vt per me credant electi, vt vitam æternam aſſequi poſſint, quam dudum repræſentare prçſumpſerant. In opus verò nunc produxit aduentum Chriſti, quando optime ſe rem habere exiſtimauit.

2. LANFR. [*Agnitionem veritatis*] Veritas ſecundùm pietatem, id eſt, Chriſtianam religionem, eſt, creatorem creaturam factum, hominem de Virgine natum, mortuum reſurrexiſſe, noſſe.

3. (*Secundùm pietatem*) Per quam habemus ſpem æternæ vitæ. Diceret quis, ſatis potes ſperare, & nihil conſequi: ad hoc reſpondet: *Quam promiſit Deus.* Iterum obiicienti ſpes aliquando fallit, adiungit: *qui non mentitur.*

4. (*Verbum ſuum*) Vitam æternam (quæ promiſſa & manifeſtata eſt) dicit eſſe Verbum Dei: *Ego ſum*, inquit, *via, & veritas, & vita.*

5. (*Dilecto filio*) Qui eſt filius meus, non ſecundùm carnem, ſed ſecundùm Catholicam fidem, quam ei inſinuaui: Catholicum enim Græcè, commune vel vniuerſale dicitur Latinè.

6. AMBROS. (*Ea quæ deſunt*) Bene dixit quæ deſunt: nam pietatis ratio omnibus credita erat ab Apoſtolo.

7. AVGVST. (*Sine crimine eſt*) Crimen autem eſt peccatum graue, accuſatione & damnatione digniſſimum. Expoſ. in Euang. Io. tract. 41. to. 9.

8. LANFR. (*Oportet Epiſcopum*) Hîc aperte oſtendit preſbyterorum nomine Epiſcopos ſuperiùs deſignatos fuiſſe.

ne crimine esse, sicut Dei dispensatorem: non superbum, 9. non iracundum, non vinolentum, *effectus iracundiæ*, non percussorem, non turpis lucri cupidum: sed hospitalem, benignum, sobrium, iustum, sanctum, continentem, amplectentem, *adimplentem opere*, eum qui secundùm doctrinam est, fidelem sermonem, *doctrinam scilicet Christianam veracem*: vt potens sit exhortari in doctrina sana, *sanante*, & eos, qui contradicunt, *inobedientes*, arguere. Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui, & seductores; (*Pseudo, & incircumcisi quæstiones deceptoriè cæteris faciebant*) maximè qui de circumcisione sunt: quos oportet redargui: qui vniuersas domos, *familias*, subuertunt *à fide* docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis 10. proprius ipsorum propheta: 11. Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. Testimonium hoc *de Cretensibus* verum est. Quam ob causam increpa illos durè, vt sani sint in fide, non intendentes Iudaïcis fabulis, & mandatis, *traditionibus*, hominum auertentium se à veritate, *volentium Iudaïzare, à cibis abstinere, quod non decet, quia* 12. 13. 14. Omnia munda mundis: 15. coinquinatis autem, & infidelibus nihil est mundum, sed inquinatæ sunt eorum & mens, & conscientia. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant: cùm sint abominati, *abiecti à Deo*, & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobi.

---

9. AMBROS. (*Non iracundum*) Hoc est reminiscentem iram, & per longi temporis spatia tenentem.

10. LANFR. (*Proprius eorum Propheta*) Attende non solum Iudæos, sed & Gentes habuisse Prophetas.

11. (*Cretenses semper mendaces*) Tales esse eos confirmat auctor Epimenides Poëta Gentilis.

12. AMBROS. (*Omnia munda mundis*) Quę ad escam facta sunt, nihil in se immundum habent; si tamen quis cum munda conscientia velit insumere. Si quis autem per suam incredulitatem habet conscientiam coinquinatam, nihil mundum poterit illi esse, qui talis est.

Lib. 31. cōt. Faust. c. 4. to. 6. 13. AVGVST. (*Omnia munda mundis*) Omnia munda mundis secundùm naturam, in qua creata sunt; non tamen omnia secundùm significationem munda primo populo Iudæorum, nec nobis omnia vel propter salutem, vel propter consuetudinem humanæ societatis apta sunt, sed cum sua cuique redduntur & naturalem ordinem seruant, omnia munda sunt mundis.

14. LANFR. (*Omnia munda*) Datur intelligi, quod ex mandatis ipsorum hominum, quidam cibi iudicarentur immundi.

15. AVGVST. (*Coinquinatis*) Immundos dicit Apostolus quod carnaliter saperent; & infideles quod tempus gratiæ à legis tempore non discernerent, quibus ideo dicit nihil mundum; quia & his quæ * respuebantur, & his quæ sumebant non sanctè, non iustè vtebantur. Ibidem. al.* respuebant.

CAPVT SECVNDVM.

TV autem loquere quæ docent sanam doctrinam. *Admone*. Senes, vt sobrij sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia: *admone* anus similiter *vt sint* in habitu sancto, non criminatrices, non multo vino seruientes, benè docentes: vt prudentiam doceant adolescentulas, vt viros suos ament, filios suos diligant, *se exhibeant* prudentes, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas viris suis, vt non blasphemetur verbum Dei. Iuuenes similiter hortare vt sobrij sint. In omnibus teipsum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate *vitæ*, in grauitate *morum* verbum sanum, *sit tuum* irreprehen-

sibile: vt is, qui ex aduerso est, *infidelis, vel diabolus*, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. *Admone.* Seruos dominis suis subditos esse, in omnibus placentes, non contradicentes, non fraudantes, sed in omnibus fidem bonam ostendentes: 1. vt doctrinam Saluatoris nostri Dei 2. ornent, *ornatè habeant*, in omnibus *actis, & dictis. Est ne aliqua doctrina? est hæc quā dicit*: 3. Apparuit enim gratia Dei, & Saluatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegantes 4. impietatem, & sæcularia desideria, sobriè, & iustè, & piè viuamus in hoc sæculo, expectantes beatam spem, & aduentum 5. gloriæ magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi; qui dedit semetipsum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum. Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio, *ita te habe, vt* 6. Nemo te contemnat.

COMMENTARIVS IN CAPVT II.

1. LANFR. (*Vt doctrinam*) Hoc ad omnia superiora refertur, ex eo loco, quo dicit: *senes vt sobrij sint.*
2. (*Ornent in omnibus*) Ornamentum doctoris est, honesta vita discipulorum.
3. (*Apparuit enim omnibus*) Quasi diceret: Doctrinam Christi ornare oportet omnis, cui gratia Dei, id est, remissio peccatorum & vita æterna in promptu est, omnibus ornantibus eam.
4. (*Impietatem*) Id est, idololatriam & culturam dæmonum.
5. (*Gloriæ*) De hac gloria dicitur in Euangelio secūdùm Matthęum: *Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui, cum Angelis suis.* Et est ordo, gloriæ Iesu Christi magni, &c.
6. AMBROS. (*Nemo te*) Contemnat te nemo dicit. Si valde sit aliquis ferox, arguas eum peccantem.

CAPVT TERTIVM.

ADmone illos Principibus, & Potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse, neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines. 1. 2. Eramus enim aliquando & nos insipientes, increduli, errantes, seruientes desideriis, & voluptatibus variis, in malitia, *rapina*, & inuidia agentes, odibiles, *odio digni*, odientes inuicem. Cùm autem benignitas, & humanitas apparuit Saluatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundùm suam misericordiam saluos nos fecit, 3. per lauacrum regenerationis, *vel lauacri regenerationem*, & renouationis, *renouationem*, Spiritus sancti, quem effudit in nos abundè per Iesum Christum Saluatorem nostrum: vt iustificati gratia ipsius, hæredes

COMMENTARIVS IN CAPVT III.

1. AMBROS. (*Eramus enim*) Obijciebant vero ei quorumdam impietatem, ob quam multi fidelium bonum existimabant, si aduersus huiusmodi litem exercerent.
2. LANFR. (*Eramus enim*) Quasi diceret. Nulli spernendi, etiamsi insipientes sint & increduli; quia aliquando eis similes fuimus: sed per gratiam Dei saluati fuimus.
3. (*Per lauacrum*) Per baptismum dicit: in quo regeneratur, & renouatur homo adueniente

des simus secundùm spem vitæ æternæ. Fidelis sermo est, *quem dixi* : & 4. de his volo te 5. confirmare : vt curent, *scilicet eos, qui credunt Deo,* 6. bonis operibus præesse qui credunt Deo. Hæc sunt bona, & vtilia hominibus. Stultas autem quæstiones, & 7. genealogias, & 8. contentiones, & pugnas legis deuita : sunt enim inutiles, & vanæ. Hæreticum hominem post vnam & secundam correptionem deuita : sciens quia subuersus est, qui eiusmodi est, & delinquit, cùm sit proprio 9. iudicio condemnatus. Cùm misero ad te Arteman, aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim : ibi enim statuit hyemare. Zenam legisperitum, & Apollo sollicitè præmitte, *Nicopolim ad ministerium illorum*, vt nihil illis, *Arteman, & Tychico* desit. Discant autem, *Arteman, & Tychicus*, & nostri bonis operibus præesse ad vsus necessarios, *impendendo aliis similiter*, vt non sint infructuosi. Salutant te, qui mecum sunt omnes. Saluta eos, qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

---

ueniente in eum Spiritu sancto, per quem fit remissio peccatorum.

4. AMBROS. [*Et de his volo*] Necessarium vtique, vt ipse cum multa fiducia de his doceas, & consilium des illis, qui crediderunt Deo; quatenus diligentiam conuenientium adhibeant. Et omnia ista ad illud reddidit, quod superiùs dixerat commune eos principatibus & potestatibus subditos esse.

5. LANFR. (*Confirmare*) Ordo. Confirmare * sed eos qui credunt Deo, vt curent, &c.

f.* scilicet.

6. (*Operibus*) Id est, vt studeant maiora operari, sicut sunt in maiori loco constituti.

7. (*Genealogias*) Genealogias Christi aliter computabant quidam, quam Euangelistæ & Apostoli; quos vitandos potius, quam confutandos præcipit.

8. (*Contentiones*) Contentiones & pugnę legis erant inter Iudæos & Christianos; illis ad literam, his ad spiritualem intelligentiam legem oportere intelligi contendentibus.

9. (*Iudicio*] Proprio iudicio se condemnat, qui errorem laudat, vituperat veritatem.

EPISTOLA B. PAVLI APOSTOLI
AD PHILEMONEM.
CVM INTERIECTIS B. LANFRANCI GLOSSVLIS.

ARGVMENTVM.

Philemoni familiares literas facit pro Onesimo seruo eius, scribens ei ab vrbe Roma de carcere, per ipsum Onesimum.

CAPVT PRIMVM.

Paulus 1. vinctus Christi Iesu, & Timotheus frater; 2. Philemoni di-

---

COMMENTARIVS IN CAPVT I.

AMBROS. (*Vinctus Iesu Christi*) In præsenti negotio neque seruum Christi, ne-

lecto, & adiutori noſtro, & Appiæ *vxori* ſorori chariſſimæ, & Archippo *filio eius* commilitoni noſtro, & Eccleſiæ, quæ in domo tua eſt. Gratia vobis, & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Gratias ago Deo meo, ſemper memoriam tui faciens in orationibus meis, audiens charitatem tuam, & fidem, quam habes in Domino Ieſu, *quam charitatem habes* & 3. in omnes ſanctos: 4. vt communicatio fidei tuæ euidens fiat, in agnitione omnis operis boni *patrati*, quod eſt in vobis, *vel nobis*, 5. in Chriſto Ieſu, *ad Chriſti honorem.* Gaudium enim [*alia ratione reddit gratias*) magnum habui, & conſolationem in charitate, quia viſcera ſanctorum requieuerunt per te, frater, *ſanctos refeciſti dando de tuis.* Propter quod, *id eſt*, *charitatem tuam*, 6. multam fiduciam habens in Chriſto Ieſu imperandi tibi quod ad rem pertinet: propter charitatem magis obſecro, 7. cùm ſis 8. talis, vt *ego* Paulus ſenex, nunc autem & vinctus Ieſu Chriſti: obſecro te pro 9. meo filio, quem genui, *baptizaui*, in vinculis, 10. Oneſimo, qui tibi 11. aliquando inutilis (*temperatiuè*) fuit, nunc autem & mihi 12. & tibi vtilis *erit*, quem remiſi tibi. Tu autem illum vt mea viſcera ſuſcipe: quem ego volueram mecum detinere, vt pro te mihi 13. miniſtraret 14. in vinculis Euangelij: ſine conſilio autem tuo nihil volui facere, vti ne velut, *vt non*, ex neceſſitate, *exactoriè*, bonum tuum eſſet, ſed voluntarium. Forſitan enim ideò diſceſſit ad horam à te, vt 15. 16. æternum, *hîc*, *& in futurum fideliter* illum reciperes: iam

---

f.* dixit. que Apoſtolum ſe * dixiſſe, ſicut erat conſuetudo ſcribendi: nam de ſpiritualibus negotiis ſcribebat, & nunc de his quæ in poteſtate Philemonis erant. Et illud magis proponendum cenſuit quod valde ſuadere poterat; quia pro aliorum ſalute habebatur in vinculis.

2. (*Philemoni*) Marito iunxit vxorem, deinde filium Philemonis & Appiæ, nec cæteros qui pertinebant ad eos, fraudauit ſalutatione.

3. (*In omnes ſanctos*) Ex hoc illud cognoſcitur. Nam erga ſanctos charitas in operibus demonſtrata, affectum, quem erga Deum habes, comprobat. Vnde & optimè adiecit; *Vt communicatio fidei tuæ perfecta fiat in agnitione omnis boni.*

4. Lanfr. (*Vt communicatio*) Id eſt, communicans fidei noſtræ fides tua.

5. (*In Chriſto*) Qui me Apoſtolum fecit.

6. Ambros. [*Fiduciam multam*) Non dixit poteſtatem habeo præcipiendi, ſed fiduciam. Non dixit propter apoſtolatum, ſed propter charitatem, quam erga omnes habebat. Qui enim erga omnes ſanctos ſic liberalis eſt, nunquam hanc gratiam poſtulatam dare pigebit.

7. (*Cum ſis talis vt Paulus*) Omne quod ſummum bonum intelligi poterat, hoc erat in Paulo. Adiiciendo ſeniorem & vinctum, ad reuerentiam eum inuitauit.

8. Lanfr. (*Talis*) Senex erat iſte ſicut Apoſtolus, & ideo non vult ſibi imperare, ſed obſecrare: ipſe enim ſuperiùs dixit: *Seniorem ne increpaueris, ſed obſecra vt patrem.*

9. Ambros. (*Pro meo filio*) Bene primum dixit, * propoſitis eius mutabilitatem; ac ſic poſuit nomen, eo quod ſciret non bene habere de illo Philemonem, propter priſtinam eius mutabilitatem. f.*propoſita eius mutabilitate.

10. Lanfr. (*Oneſimo*) Oneſimus iſte ſeruus Philemonis erat, qui fugiens dominum ſuum, quędam furatus eſt: ſed veniens Romã ab Apoſtolo baptizatus eſt; quem remittens pro eo nunc rogat.

11. Ambros. (*Aliquando*) Adiecto aliquando alium eſſe hunc oſtendit ab illo, qui dudum.

12. (*Et tibi*) In primis dixit, tibi, vt non videatur alienum ſeruum ſubtrahere ab eius Domino. Quod dixit, tibi, * contemplatio obſequii dixit; quod autem, mihi, ſecundùm correptionem eius dixit. f.*contemplatione.

13. (*Miniſtraret*) Vult dicere: etiamſi hoc feciſſem, tuum lucrum erat, vt is mihi miniſtraret. Nam ſi ſeruus tuus miniſtraret mihi mercedem vtique tibi adquirebat. Nec dixit pro te, ſed pro tuo commodo.

14. Lanfr. (*In vinculis Euangelij*) Id eſt, quæ ſuſtineo propter Euangelium, quod prædico

15. [*Æternum*) Id eſt, æternaliter tecum

futurum, vt non dicam tibi. Astutè rogat vt quod seruus ei debet, sibi dimittat. Quasi diceret; possem dicere quod non solùm hoc, sed & teipsum debes mihi, sed nolo.

16. AMBROS. (*Æternum*) Euidens est quoniã in fugam versus est arbitrij per prauitatem. Ex his vero quæ facta fuerant occasione accepta, dixit eum recessisse, vt melior fieret; præbebat enim firmitatem verborum eius, exitus ipsius negotij. Vnde nec definitiuè, sed dubitatiuè dixit.

---

non 17. vt seruum, sed pro seruo charissimum fratrem, maximè, *valde*, mihi, quantò autem magis tibi, & 18. in carne *seruus*, & in Domino? *in fide firma.* Si ergo (*adiuratiuè*) habes me 19. socium, suscipe illum sicut me: si autem aliquid, *detrahendo res tuas*, nocuit tibi, aut debet; hoc mihi imputa. Ego Paulus scripsi mea manu: ego reddam, vt non dicam tibi, quod & teipsum mihi debes: 20. ita frater. Ego 21. te fruar in Domino: refice viscera mea, *hunc* in Domino. Confidens in obedientiâ tuâ scripsi tibi: sciens quoniam & super id, quod dico, (*vel liberum, vel aliud bonum*) facies. Simul autem & para mihi hospitium: nam spero per orationes vestras donari me vobis. *Veniam enim ad te.* Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu, Marcus, Aristarchus, Demas, & Lucas adiutores mei. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

---

17. (*Vt seruum*) Hoc est recipias eum non solum seruile obsequium persoluentem.

18. (*In carne*) Statum hunc temporalem dixit, qui in præsentia habetur.

19. (*Socium*) Si, inquit, existimas nobis omnia esse communia, recipe hunc, eo quod eum recepi.

20. (*Ita frater*) Pro adiuratione posuit.

21. (*Te fruar*) Hoc est sic videam te in omnibus illis, quæ secundùm Deum sunt, profectum habentem spiritualem, quod meum æstimo esse lucrum.

EPISTOLA B. PAVLI APOSTOLI AD HEBRÆOS.

CVM INTERIECTIS B. LANFRANCI GLOSSVLIS.

ARGVMENTVM.

IN primis dicendum est, cur Apostolus Paulus in hac Epistola scribenda non seruauerit morem suum, vt vel vocabulum nominis sui, vel ordinis describeret dignitatem. Hæc causa est, quòd ad eos scribens, qui ex circumcisione crediderant, quasi Gentium Apostolus, & non Hebræorum; Sciens quoque eorum superbiam, suamque humilitatem demonstrans, meritum officij sui noluit anteferre. Nam simili modo etiam & Ioannes Apostolus propter humilitatem in Epistolâ suâ nomen suum eâdem ratione non prætulit. Hanc ergo Epistolam fertur Apostolus ad Hebræos conscriptam Hebraïcâ linguâ misisse. Cuius sensum, & ordinem retinens Lucas Euangelista post excessum Beati Pauli Apostoli Græco sermone composuit.

CAPVT PRIMVM.

1. 2. MVltifariàm, 4. multisque modis *factis* olim Deus loquens Pa-
3. tribus in Prophetis, *per Prophetas:* nouissimè diebus istis 5.
locutus est nobis 6. in filio, *per filium, in eo, quòd homo*, quem constituit
7. hæredem vniuersorum, (*quæ tunc per ipsum facta sunt*) per quem fecit
& sæcula, *secundùm quod Deus*. 8. Qui cùm sit splendor gloriæ, (*procedens à Patre, vt splendor à sole, non tamen diuersus, sed eandem habens substantiam*) & 9. figura, *veritas*, substantiæ eius, portansque, *regens*, omnia verbo virtutis suæ, *iussu potenti*, 10. 11. purgationem peccatorum faciens, *non tamen portans peccata, sed deijciens*, 12. sedet ad dexteram maiestatis (*cum dexteram, nec sinistram Deus habeat, æqualitatem eius, & filij, dexteræ sedem appellamus*) in excelsis: tantò melior Angelis effectus, quantò differentiùs præ illis nomen hæreditauit. Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu, ego 13. 14. hodie, *in æternum*, ge-

COMMENTARIVS IN CAPVT I.

1. LANFR. (*Multifariàm, &c.*) Conscius indignationis & inuidiæ eorum audito nomine Pauli Apostoli, solitâ cessat salutatione; etsi ideo eius Epistola denegatur, quia eius nomine nō titulatur, nullius esse, simili ratione probatur.

2. (*Multifariàm*) Vt de propheta cui præcepit [a] vxorem accipere fornicariam. Et de illo cui præcepit [b] ponere lumbare sub lapide, & post quadraginta dies visere, quod visens inuenit quia computruit. Et de illo cui præcepit [c] panem suum tegere humano fimo; sed quia non posset comedi, post præcepit tegi bouino.

a. Osee 1. a. 2.
b. Iere. 13. a. 7.
c. Ezech. 4. d. 15.

3. (*Multifariam*) Id est, aliquando prospera, aliquando aduersa prædicens: aliquando Prophetarum verbis, & aliquando eorum factis futura ostendens.

4. AMBROS. (*Multisque modis*) Tota intentio B. Apostoli in Epistola, Hebræos ad fidem Christi conuocare, eminentiamque gratiæ, quæ per filium data est, à legalibus discernere verbis.

5. LANFR. (*Locutus est nobis in Filio, &c.*) Commendato Filio, commendat nouum Testamentum ab ipso datum; & humiliatis Angelis, humiliatur per illos vetus datum.

6. AMBROS. (*In filio*) Quasi diceret per Filium, sicut in multis locis Epistolarum inuenitur præpositionibus indifferenter vti.

7. (*Hæredem*) Hoc est Dominum totius mundi; nec iam portio Domini tantum Iacob, & fors eius Israël, sed sicut in Psalmo de eo legitur: *Postula à me, & dabo tibi gentes, &c.*

8. (*Qui cum sit splendor*) Vbique quidem religionis nobis est opus intellectus; maximè autem vbi de Deo aut loquimur, aut audimus. Oportet autem vbi sermo deficit, vel cogitatio, glorificare nos Deum, quòd talem Deum habemus, qui & intellectum transcendit & cogitationis intuitum. Merito autem splendorem eum dicit, qui est lux mundi, lumen de lumine, insinuans nobis Patrem. Per splendorem autem vnitatem declarauit essentiæ; & duas aperuit personas in gloria & splendore.

9. (*Figura substantiæ*) Hæc figura æqualitatis præbet iudicium; & figuram dicit quod alio loco formam: *Qui cum in forma Dei esset.*

10. LANFR. (*Purgationem*) * Apertè Patrem exhibendo humanitatem, quam assumpsit pro nobis. f. * aperit, vel apud.

11. AMBROS. (*Purgationem*) Ad humilia incarnationis descendit dicens: purgationem peccatorum faciens per passionem.

12. (*Sedet*) De resurrectione & ascensione eius nos instruit. Per dexteram autem magnitudinem demonstrauit honoris.

13. LANFR. (*Ego hodie*) Id est, in hac æternitate; nec melius potuit exprimi æternitas, quæ continuauerit.

14. (*Ego hodie genui te, &c.*) Probatur filius esse, nā ipse est Pater, quia ipse dicit, quod est *Ero illi in Patrem, & ipse erit, &c.*

nui te ? *Nulli itaque.* Et rurſum, *cui Angelorum dixit :* Ego ero illi in patrem, & ipſe erit mihi in filium ? 15. Et cùm iterùm *Pater* 16. introducit, *introducere diſponit, id eſt, incarnari*, primogenitum in orbem terræ, dicit : 17. Et adorent eum omnes Angeli Dei. Et 18. ad Angelos, *de Angelis*, quidem dicit : Qui facit Angelos (*dum ſunt miſſi*) ſuos, ſpiritus, & miniſtros ſuos, [*dum aſſiſtunt Deo*] flammam ignis. Ad filium autem: *per Prophetam*, 19. 20. Thronus tuus Deus *Fili*, in ſæculum ſæculi : virga æquitatis, 21. virga regni tui. 22. Dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatem : (*item dignior eſt, quia maiori dono Spiritus ſancti vnctus eſt, quàm alij ſancti ; nam ſcriptura dicit:*) 23. Propterea vnxit te ô Deus, Deus tuus, oleo exultationis, *ſpirituali gratiâ, quæ lætificat*, præ 24. participibus tuis, *plus aliis ſanctis* : Et, tu *Fili* 25. in principio [*ne videretur poſterior: vel tu Pater in Filio, qui eſt principium*) Domine terram fundaſti : & opera manuum tuarum, *Filij, qui eſt manus Patris, vel ad literam*, ſunt cœli. 26. Ipſi peribunt, *mutabuntur*, tu autem permanebis, & omnes vt veſtimentum veteraſcent : Et velut amictum mutabis eos, & mutabuntur : tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient. (*Item probat, quia dignior eſt, vt ſupra.*) Ad quem autem Angelorum dixit aliquando : Sede à dextris meis, quoaduſque ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum ? 27. Nonne omnes, ſunt 28. adminiſtratorij ſpiritus, in miniſterium miſsi propter eos, *fideles*, qui hæreditatem capiunt ſalutis?

---

15. (*Et cum iterum*) Ordo, Et cum introducit, &c. Iterum dicit.

16. (*Introducit primogenitum, &c.*) Item probatur quia dignior eſt Angelis, nam adoratur ab eis ; & omnis qui adoratur, dignior eſt adorante. Deinde etiam probatur ipſos eſſe indigniores, qui miniſtrant ei ; & hoc ab auctoritate ; quod eſt, *& ad Angelos, &c.* Et, *qui facit Angelos, &c.*

17. (*Et adorent*) Incarnatum Verbum adorare admonendi erant Angeli, in ipſa diuinitate admonitionis non indigebant.

18. (*Ad Angelos*) Ordo. Qui facit ſpiritus ſuos Angelos ; & flammam ignis ſuos miniſtros.

19. (*Thronus tuus Deus*) Item probatur dignior, nam Thronus, id eſt, ſedes eius & ſceptrum eius manet in æternum; quod non eſt Angelorum.

20. Ambros. (*Thronus tuus*) Thronus Dei ad iudicium pertinet futurum : in ſæculum ſæculi ait ; quia nouiſſimum iudicium æterna diſcretione ſtabit.

21. (*Virga regni*) Hæc virga fortitudo eſt inuicta, æquitas rectiſſima, inflexibilis diſciplina.

22. (*Dilexiſti*) Ipſa eſt virga recta, amare æquitatem, odiſſe iniquitatem.

23. (*Propterea*) Vnctus Chriſtus & regem ſignificat, & ſacerdotem ; ſed illa natura vnctus dicitur, qua natus & paſſus ; quod dicit Deus, præconium magnæ dilectionis oſtendit. Oleum lætitiæ eſt, peccati maculam non habere ; vnde conſcientia exhilaratur, quando nulla aſperitatis recordatione mordetur.

24. (*Participibus*) Filiis hominum dicit.

25. (*In principio, Domine*) Poſt humanitatis excellentiam, iterum ad æternitatem filij ſe conuertit.

26. (*Ipſi peribunt*) Pereunt ab eo quod ſunt, dum immutantur in melius.

(* *Quoaduſque ponam inimicos tuos*) Per pedes Domini ſtabilitas æterna ſignificatur; vbi tamquã veſtigiis poſitus, omnipotentię virtute conſiſtit: his pedibus conſtat eſſe ſubdendos, qui vitiis derelictis eius prædicationibus inclinantur. Donec vero non hic finem temporis, ſed æternitatem demonſtrat. al.* Donec

27. (*Nonne omnes*) Filius ſolus ſaluat; iſti ſaluti prædeſtinatorum deſeruiunt : nam Angelum ad Mariam legimus miſſum : paſtoribus etiam & mulieribus in reſurrectione Angeli apparuerunt.

28. Lanfr. (*Adminiſtratorij ſpiritus*] Probato filium eſſe digniorem, probat quoq; Angelos eſſe indigniores ; ſunt enim ei & hominibus adminiſtrantes.

CAPVT SECVNDVM.

1. PRopterea 2. abundantiùs oportet obſeruare nos ea, quæ audiuimus, *Ergo quia dignior Angelis, dignius eſt præceptum, quàm vetus datum per Angelos; & quia dignius eſt, oportet nos illud ſeruare,* ne fortè 3. pereffluamus, *euaneſcamus opere in fide.* Si enim qui per Angelos dictus eſt 4. 5. ſermo, factus eſt firmus, & omnis præuaricatio, & inobedientia *veteris legis* accepit iuſtam mercedis retributionem: quomodo, *nullatenus*, nos effugiemus, ſi tantam 6. neglexerimus ſalutem? *noui Teſtamenti ſcilicet, non tantùm ſermonem.* 7. Quæ *ſalus* cùm initium accepiſſet (*humilitatis gratia dicit in nobis, non vt in ipſo confirmaretur, dixerat enim non ab eis accepiſſe.*) enarrari per Dominum *Chriſtum* ab eis, *Apoſtolis*, qui audierunt, in nos confirmata eſt, conteſtante Deo, *teſtimonium perhibente verborum* ſignis, & portentis, & variis virtutibus, & Spiritus ſancti *ſpiritualium gratiarum* diſtributionibus *diuiſis* ſecundùm ſuam voluntatem. Non enim 8. Angelis ſubiecit Deus 9. orbem terræ futurum, de quo loquimur. (*Probatur quia dignior; quia Pater ſubiecit ei orbem terræ, nam omnia, quia Pſalmiſta dicit, quod teſtatus eſt, &c.*) 10. Teſtatus eſt autem in quodam loco quis, *vel de quo loquimur teſtatus eſt quidam*, dicens: Quid eſt homo, quòd memor es eius, aut 11. filius hominis quoniam viſitas eum? Minuiſti eum paulominus 12. ab Angelis: gloria & honore coronaſti eum: & conſtituiſti eum (*omnia ei ſubiecta ſunt, quia ipſe ſuper omnia conſtitutus eſt*) ſuper opera manuum tuarum. Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius. In eo enim (*omnia ſubiecit, nam nihil dimiſit, à contrario*) quòd omnia ei ſubiecit, nihil dimiſit non ſubiectum *& ita orbem ſubiecit* ei. *Probatur quod*

COMMENTARIVS IN CAPVT II.

1. LANFR. (*Propterea*) Quia tantam curam habuit & habet Deus, vt & filium ſuum pro nobis fecit incarnari; & Angelos ſuos in miniſterium noſtrum quotidie inuitat.

2. AMBROS. (*Abundantius*) Hoc eſt amplius quam in lege ſolebamus audire.

3. LANFR. (*Ne fortè per effluamus*) Ne peius puniamur, ideo quod cognouimus, notum poſtpoſuimus. Vel quia iam ex parte decidimus, ne ex toto decidamus.

4. (*Sermo factus*) Veteris teſtamenti legem dicit, quæ per Angelos data eſt Moyſi. Non enim Deus per propriam ſubſtantiam loquebatur ei; ſed Angeli in perſona Dei.

5. (*Sermo factus eſt firmus*) Oportet nos ſeruare ſermonem eius; nam firmus eſt: firmus enim factus eſt ſermo datus per Angelos. Oportet nos ſeruare, & ſi non ſeruauerimus, puniemur; nam qui non ſeruauerunt legem datam, per Angelos puniti fuerunt.

6. AMBROS. (*Neglexerimus*) Per hoc ſignificat quia non erat tanta ſalus in veteri Teſtamento: illa enim temporalis, hæc perpetua.

7. LANFR. (*Quæ cum initium*) Diceret quis, quis nobis annũtiauit illam ſalutem? Reſpondet: *Quæ cum initium, &c.*

8. (*Angelis*) Adhuc perſiſtit in eodem, volens probare differentius præ Angelis Chriſtum habere nomen.

9. (*Orbem*) Orbem terræ hîc intelligit vniuerſitatem omnis creaturæ in futuro ſæculo; de qua terra aliàs dicitur: *Portio mea in terra viuentium.*

10. AMBROS. (*Teſtatus eſt*) Cur nomen Prophetæ non poſuit? Exiſtimo non abſcondentis affectu, ſed oſtendentis multam eos habere ſcientiam ſcripturarum.

11. (*Filius hominis*) Viſitauit cum Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis. Nam viſitare dicitur, quando medicus ad infirmos ingreditur.

12. (*Ab Angelis*) Bene autem dixit; *paulo*

dixit, futurum est de quo loquimur. Nunc autem necdum videmus *præsenti speculatione* omnia subiecta ei. 13. Eum autem, qui modico quàm Angeli minoratus est, videmus Iesum, propter passionem 14. 15. mortis, gloriâ *resurgendo* & honore coronatum: 16. vt gratia Dei, *id est, ipse Christus, vel per gratiam,* 17. pro omnibus gustaret mortem, *propriè gustauit.* 18. Decebat enim eum, *Patrem* propter quem omnia, *pro cuius laude* & per quem omnia *facta*, qui multos filios in gloriam *per prædestinationem* adduxerat, authorem *Christum* salutis eorum per passionem consummare. Qui enim sanctificat *Christus*, & qui sanctificantur *homines*, 19. 20. ex vno *Patre* omnes. Propter quam causam, *quia ab vno sunt*, non confunditur, *erubescit*, 21. fratres eos vocare, dicens: Nunciabo nomen tuum fratribus meis: in medio Ecclesiæ laudabo te. Et iterum: (*probatur, quia ab eo pendet*) 22. Ego ero fidens in eum. Et iterum: (*quia ipse Episcopus, & sibi subditi pendent ab illo*) Ecce ego, 23. 24. & pueri mei, quos dedit mihi Deus. 25. 26. Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini, *id est, sunt veri homines*, & ipse similiter participauit *factus homo verus* eisdem, *carni & sanguini*: vt per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est, diabolum: (*cuius imperium mortificabat*) 27. & liberaret eos, qui 28. timore mortis per totam vitam

minus ab Angelis: quia etsi corpus mortale assumpsit, tamen peccatum non habuit.

13. LANFR. (*Eum autem*) Ordo. Eum autem Iesum qui modico quam Angelis minoratus est propter passionem mortis; vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem; videmus gloria & honore coronatum: & est hyperbaton, id est, ordo confusus; quia figurâ frequentius vtitur in Epistola hac.

14. (*Mortis*) Quasi aliquis diceret, an Deus Pater morti tradidit Filium suum? Ita, inquit, *Qui enim sanctificat, & qui, &c.*

15. (*Mortis, gloria*) Id est, mortis ita susceptæ, vt pro salute hominum gustaret mortem, hoc est cui iungitur, *Vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem*: alioquin nisi gustaret pro omnium salute mortem, cassa esset & irrita.

16. AMBROS. (*Vt gratia Dei*) Ipsum gratiam nominat, qui pro omnium salute gustauit mortem: propriè gustauit, quia breui tempore in illa fuit. Gloria coronatus est in resurrectione; honore in confessione paternæ maiestatis.

17. LANFR. (*Pro omnibus gustaret mortem*) Ideo gustauit, nam decebat. Decebat Deum, & potuit per Christum consummare, id est, saluare nos; quia Christus & nos ab illo sumus; quod est, *Qui enim, &c.*

18. (*Decebat*) Decebat enim, inquit, Deum Patrem, vt per mortem consummaret Christum auctorem salutis humanę. Cur autem decuerit multis causis prætermissis, duas paulo post dicit; *Vt per mortem destrueret eum, qui habebat mortis principium, id est, diabolum: & liberare, &c.*

19. (*Ex vno omnes*) Id est, ex vnius patris dispositione pendent.

20. AMBROS. (*Ex vno omnes*) Vnus enim est Deus, à quo omnia; sed ille aliter, aliter nos: ille quasi proprius filius, nos adoptiui.

21. (*Fratres eos*) In eo quod dicit non erubescit fratres vocare, ostendit non naturæ esse fraternitatem nostram; sed misericordiæ eius & humilitatis multæ.

22. (*Ego ero*) De suscepto homine hoc est dictum.

23. (*Et pueri mei*) Pueros propter innocentiam nominauit, de quibus ait Dominus in Euangelio: *Sinite paruulos venire ad me.* Marc. 10. b.14.

24. LANFR. (*Pueri*) Pueros vocat fideles, sicut in Euangelio: *Pueri nunquid pulmentarium habetis.* Et alias: *Nisi efficiamini sicut puer iste.* Et Apostolus: *Malitiâ paruuli estote.* Ioan. 6.a.9. Luc. 18.c.16. 1. Cor 14. d.20.

25. (*Quia ergo pueri communicauerũt, &c.*) Quia dederat Pater homines illi futuros honori, & illi futuri sui, carne & sanguine compacti erant, placuit Christo homo fieri.

26. AMBROS. (*Quia ergo pueri*) Vt haberet vnde gustaret mortem pro puerorum salute.

27. LANFR. (*Et liberare eos*) Homines liberauit; quod probat à contrario; non enim Angelos, nam si Angelos liberaret

angelicam naturam assumeret, sed nusquam Angelorum naturam apprehendit, ergo, &c.
28. (*Timore mortis*) Fideles dicit, qui timore mortis, seu corporis, seu animæ, per totam vitam obseruabant legem: quos liberauit Christus, seu ab inferno, seu ab importabili iugo legis.

---

29. obnoxij erant *legis* seruituti. 30. 31. Nusquam enim Angelos, *Angelicam naturam*, apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit, *sed humanam naturam.* 32. Vnde [*quia semen Abrahæ apprehendit; vel quia participauit carni, & sanguini*] debuit per omnia *fragilitatum* fratribus similari, 33. vt *expertus in se hominis miseriam* misericors fieret, & fidelis Pontifex ad Deum, 34. vt repropitiaret, *condonaret*, delicta populi, *quod potest: ideò similari.* In eo enim 35. 36. in quo (*in carne*) passus est ipse, & tentatus, potens est, *modò accepta incorruptibilitate*, & eis, qui tentantur, auxiliari.

---

29. AMBROS. (*Obnoxij erant*) Serui si quidem omnes fuerant mortis; quia mortem timebant.
30. LANFR. (*Nusquam enim*) Probat superiorem causam; quia ideo homo factus est Deus, vt mori potuisset: nisi enim pro humana salute mori disponeret, apparere volens hominibus, non hominem, sed Angelum, in quo loqueretur, assumeret.
31. AMBROS. (*Nusquam enim Angelos*) Quia dixerat, *Quoniam pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem*: ideo, inquit, *nusquam Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit.* Quare dixit apprehendit? Quia nos quasi recedentes ab eo, & longe fugientes insecutos apprehendit; & in vnam personam nostræ fragilitatis naturam sibi contemperauit.
32. (*Vnde debuit*) Non itaque alia fuit causa illi per omnia fratribus assimilari, nisi vt fidelis Pontifex in nobis, nostrisque propitiaret peccatis.
33. LANFR. (*Misericors*) Reuera non vocatur misericors nisi homo: misericors à misero corde dicitur: sic B. Gregorius in moralibus.
34. (*Vt repropitiaret*) Probat quod potest condonare delicta, id est, auxiliari nam per diuinitatem, & per carnem? Per diuinitatem, quia etiam per carnem.
35. AMBROS. (*In eo in quo passus est*) In eo, id est, in homine in quo passus est, potens est tentatos adiuuare, ne vincantur, quia tentationes nostras, sicut homo in seipso per experimentum cognouit.
36. LANFR. (*In quo passus est*) In carne passus, est & tentatus est, & in carne tentatis auxiliari potest.

CAPVT TERTIVM.

1. VNde (*quia potens auxiliari*) 2. fratres sancti, vocationis cælestis participes, 3. considerate, *cognoscite, honorate*, Apostolum, & Pontificem confessionis *fidei* nostræ Iesum; 4. qui fidelis est ei, qui fecit illum,

---

COMMENTARIVS IN CAPVT III.

1. LANFR. (*Vnde fratres, &c.*) Superiùs monstrauit Christum digniorem Angelis; nunc monstrat digniorem & Moyse; vt veteri nouum præferat testamentum?
2. AMBROS. (*Fratres sancti*) Animos eorum vult erigere ad excellentiam promissionum Dei, nominans eos fratres charissimos ad cœlestia vocatos.
3. (*Considerate Apostolum*) Id est, cognoscite quis est Iesus Sacerdos & * aliquis, f.*fidelis. & non habens opus alia consolatione.
4. (*Quis fidelis*) Afferit eum fidelem, id est, deuotum defendentem ea quæ sunt eius,

illum, ficut & Moyſes in omni domo eius *populo Iudæorum*. 5. Amplioris enim gloriæ iſte præ Moyſe dignus eſt habitus, (*exponit*) 6. quantò ampliorem honorem habet domus, qui fabricauit illam, *quàm ſeruiens in ea*. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo: qui autem omnia creauit, Deus eſt. 7. Et Moyſes quidem fidelis erat in tota domo eius tamquam famulus, in teſtimonium eorum *dicendo* quæ dicenda erant: Chriſtus verò tamquam filius in domo ſua: quæ domus ſumus nos, 8. ſi 9. fiduciam, & gloriam ſpei vſque ad finem, firmam retineamus. 10. Quapropter ſicut dicit Spiritus ſanctus: Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra, ſicut in exacerbatione *obdurauerunt patres*, ſecundùm diem, *in tempore*, tentationis in deſerto, vbi tentauerunt me patres veſtri; probauerunt *me*, & viderunt opera mea *ſicut Dei* quadraginta annis: propter quod, *quia tentauerunt*, infenſus fui generationi huic, & dixi: ſemper, *nam aſſiduè*, errant corde. Ipſi autem non cognouerunt vias meas, *præcepta mea*, ſicut iuraui in ira mea: ſi (*apoſiopeſis*) introibunt, *non introibit quiſquam*, in requiem meam. Videte fratres, *ne ſitis increduli*; ne forte ſit in aliquo veſtrum cor malum, incredulitatis, diſcedendi à Deo viuo: ſed adhortamini vos metipſos per ſingulos dies, donec hodie (*in præſenti dum licet*) cognominatur, vt non obduretur quis ex vobis 11. fallacia peccati. (*Cauſa cur non debeamus obdurari*) 12. Participes enim Chriſti, *vt membra capitis*, effecti ſumus: 13. ſi tamen 14. initium ſubſtantiæ eius, *fidei quandò ſubſtitimus*, vſque ad finem firmum retineamus. Dum dicitur: Hodie, *in præſenti*, ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra, quemadmodum *obdurauerunt patres veſtri* in illa exacerbatione. *Reſponſio*. Quidam enim audientes, exacerbauerunt, ſed non vniuerſi qui profecti ſunt ab Ægypto per Moyſen. Quibus autem infenſus eſt quadraginta annis? Nonne illis, qui peccauerunt, quorum cadauera proſtrata ſunt in deſerto? Quibus autem iurauit non introire in requiem ipſius, *vel terram promiſſionis*, niſi illis, qui increduli fuerunt? Et videmus, quia non potuerunt introire propter incredulitatem.

---

eius, non permittentem corrumpi.

5. Lanfr. (*Amplioris enim eſt, &c.*) Dignior eſt, nam amplioris gloriæ eſt, ſiquidem creator eſt, & Moyſes creatura: omnis creator amplioris gloriæ eſt, quam creatura: nam fabricans domum, maioris honoris eſt, quam domus.

6. (*Quanto ampliorem, &c.*) Probat quia debent conſiderare, id eſt, honorare Chriſtum, quia amplioris dignitatis eſt, quam Moyſes; & hoc à ſimili, & à pari.

7. (*Et Moyſes quidem*) Probat quia dignior eſt Chriſtus Moyſe: Omnis enim filius dignior eſt in domo patris, & ſua, quam famulus.

8. (*Si fiduciam*) Id eſt, fidem & bonam operationem, per quas ſpem habemus.

9. (*Si fiduciam & gloriam, &c.*) Ergo vt eius domus ſimus, fidem habere debemus, igitur non debemus eſſe increduli; quod eſt, *videte fratres*; poteſt enim illuc vſque pendere ſententia.

10. (*Quapropter ſicut dicit, &c.*) Quaſi dicat: Ergo quia tantæ dignitatis eſt, lator noui Teſtamenti, non habeamus cor obduratum, ſed illius præceptis adquieſcamus.

11. (*Fallacia peccati*) Peccatum vocat diabolum, vel incredulitatem, quo vel qua fallantur infideles, ne credant quod credendum eſt.

12. Ambros. (*Participes enim Chriſti*) Id eſt, vnus effecti ſumus cum illo; ſi quidem ipſe caput eſt, & nos membra.

13. (*Si tamen initium*) Quid eſt initium ſubſtantiæ? Fidem ſignificat, per quam ſubſiſtimus, & Deo nati ſumus in filios.

14. Lanfr. (*Initium ſubſtantiæ*) Subſtantiā vocat fidem; quia ipſa velut fundamentū bonis operibus ſubſtat, id eſt, iacet.

CAPVT QVARTVM.

TImeamus ergo [*à ſimili*] *ergo nec nos intrabimus exiſtentes increduli, ergo timeamus* , ne fortè relicta pollicitatione *fidei* introeundi in requiem eius , *id eſt* , *æternam requiem* , exiſtimetur aliquis ex vobis deeſſe. *Cur timeremus ? illis tantùm nuntiatum eſt.* Etenim & nobis nuntiatum eſt, quemadmodum & illis : ſed non profuit illis ſermo auditus , non admiſtus, *creditus* , fidei ex iis quæ audierunt. Ingrediemur enim (*nuntiatum eſt nobis , nam ingrediemur* ; *vel ſed nobis* , *qui credidimus* , *ingrediemur*) in requiem *eius* , qui credidimus : quemadmodum dixit : (*probat quod non profuit , nam non intrabunt in requiem*) Sicut iuraui in ira mea : ſi introibunt (*apoſiopeſis*) in requiem meam , *terram promiſſionis* : 1. & quidem operibus ab inſtitutione mundi perfectis. Dixit enim in quodam loco de die ſeptima ſic : 2. Et requieuit Deus die ſeptima ab omnibus operibus ſuis. Et in iſto rurſum : Si introibunt in requiem meam. 3. Quoniam ergo ſupereſt introire quoſdam in illam , & ij , quibus prioribus annuntiatum eſt , non introierunt propter incredulitatem : iterum terminat diem 4. quemdam, Hodie in Dauid dicendo , poſt tantum temporis , ſicut ſupradictum eſt: Hodie ſi vocem eius audieritis , nolite obdurare corda veſtra. 5. Nam ſi eis Ieſus 6. requiem præſtitiſſet , nunquam de alia loqueretur , poſthac , die. 7. Itaque relinquitur ſabbatiſmus populo Dei. Qui enim ingreſſus eſt in requiẽ eius; etiam 8. ipſe requieuit ab operibus ſuis , ſicut à ſuis Deus. 9. 10. Fe-

COMMENTARIVS IN CAPVT IV.

1. LANFR. (*Et quidem operibus*) Probat duas eſſe requies , vnam terrenam, quæ promiſſa eſt Iudæis ; aliam cæleſtem quæ promittitur nobis. Et eſt reſponſio, quaſi aliquis diceret : Quare dixiſti ingredimur in requiem , cum in nullam promiſſionis terram intrare nobis non tantopere vtile ſit ? Duæ , inquit , requies ſunt.

2. (*Et requieuit*) Hæc eſt requies , quæ promittitur ſanctis , videlicet cæleſtis , ineffabilis Dei ſuauitas.

3. (*Quoniam ergo ſupereſt*) Quia quidam, inquit, intraturi ſunt in requiem Dei cæleſtem , & hi quibus annuntiatum eſt in deſerto non introierunt , quia verbum non crediderunt. Admonentur præſentis temporis fideles, ne obdurent corda ſua verbo Dei, ſicut obdurauerunt ſuperiores increduli : eos enim * vocat cum dicit : *Nolite obdurare corda veſtra.*

ſup. *incredulos.

4. (*Quemdam*) Ordo. * Quemdam poſt tantum temporis hodie in Dauid dicendo , ſicut ſupra dictum eſt : *Hodie ſi, &c.*

f. * Terminat diem quemdam.

5. (*Nam ſi eis Ieſus*) Non eſt iſte Ieſus Saluator mundi ; ſed Ieſus qui etiam Ioſue nominatur , à quo populus Iudæorum ductus eſt in terram promiſſionis ; qui ſi veram requiem eis præſtitiſſet , nunquam poſt illam , hac die , id eſt , hodie , hoc tempore Dauid de alia loqueretur.

6. (*Requiem præſtitiſſet*) Illi ingreſſi ſunt, id eſt , illis non dedit requiem illam ; nam ſi illis præſtitiſſet , nunquam de alia locutus fuiſſet. Vel reſpondit non omnem requiem tribuit eis Ieſus Naue , (nunquam de alia) omnem requiem , id eſt , temporalem & cæleſtem.

7. (*Itaque relinquitur*) Concludit quod ſuperiùs probabatur. Quaſi diceret : ingredimur igitur in requiem.

8. AMBROS. (*Ipſe requieuit*) Requies Dei operum perfectio intelligenda eſt : per illam vero requiem , quæ æterna eſt , nos ad æternam prouocat , quam ſabbatiſmum nominauit , non requiem , quia Iudæis loquebatur : nec vult tale ſabbatum in regno Dei , vt iterum quis exinde reuertatur ad opera laborioſa , ſicut in ſabbato carnali fecerunt. Iſtud vero ſabbatum Dei quicumque intrat , requieuit perpetuo ab operibus ſuis , ſicut Deus à ſuis.

9. (*Feſtinemus ingredi*) Quoniam non

sufficit fides, sed debet addi fidei digna vita; si enim meruerunt terram, qui murmurati sunt, quomodo merebimur cælum indifferenter viuentes vt Gentes?
10. LANFR. (*Festinemus ergo ingredi*) Id est, quia requies illa æterna est, ergo festinemus fide ingredi. Vel, ergo quia illi per incredulitatem non ingressi sunt, ergo nos per fidem ingrediemur in illam.

---

stinemus ergo ingredi in illam requiem: vt ne 11. in idipsum quis incidat incredulitatis 12. exemplum. 13. 14. Viuus est enim sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti: & pertingens vsque ad diuisionem 15. 16. animæ ac spiritus, 17. compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum, & intentionum cordis. Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius: omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius, 18. ad quem nobis sermo. Habentes ergo Pontificem magnum, qui penetrauit cælos, Iesum Filium Dei: teneamus confessionem. Non enim habemus Pontificem qui non possit cōpati infirmitatibus nostris; tentatum autem per omnia 19. 20. pro similitudine absque peccato. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ, vt misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus 21. in auxilio opportuno.

---

11. AMBROS. (*In ipsum incredulitatis*) Id est, ne in similia incidamus, ne eadem patiamur, quæ illi passi sunt.
12. LANFR. (*Exemplum*) Exemplum incredulitatis vocat vindictam Dei, quæ tanta illata est, vt exemplo aliis esse valeat, ne increduli esse præsumant.
13. AMBROS. (*Viuus est enim*) Ostendit hic nos eumdem habere iudicem, qui illos propter incredulitatem eorum damnauit.
14. LANFR. (*Viuus est enim*) Id est, viuax, viuaciter & cum vigore agens, quasi incredulis respondet. An nouit Deus si credo, vel non credo? Viuus est, inquit, Dei sermo, id est, Verbum Patris homo Christus, &c.
15. AMBROS. (*Animæ ac Spiritus*) Animâ viuimus, spiritu intelligimus: & tam efficax est Dei iudicium, vt discernat inter carnalia & spiritualia.
16. LANFR. (*Animæ ac spiritus*) Discernit Filius inter animam & spiritum; quia ipse nouit quid homo cogitet, aut faciat propter terrena commoda, & propter cælestia.
17. (*Compagum*) Compages vocat coniunctiones cogitationum; medullas intentiones eorum: & idem apertiùs repetit cogitationum & intentionum. Et est ordo discretor cōpagum, &c. Si enim cogitatio cogitationi cōiungitur, ipse nouit quæ sit secundùm Deum, vel secundùm sęculum: ipse quoque qua vergat intentio cogitantis, siue bonum, siue malum videatur esse quod agit.
18. (*Ad quem nobis sermo*) Ad Christum erit nobis sermo, quia sibi reddemus rationem de actibus nostris in die iudicij.
19. AMBROS. (*Pro similitudine*) Similitudinem itaque peccati habuit; quæ tamen caro illius absque omni peccato fuit.
20. LANFR. (*Pro similitudine peccati*) Pro similitudine, id est, secundùm similitudinem, videlicet secundùm carnem; quia in similitudine hominum factus est. Vel pro similitudine, id est, pro exemplo dando fidelibus, vt & ipsi absque consensu peccati tententur: obseruantes ne inducantur in tentationem. Vel ita, pro similitudine, id est, propter similitudinem; propter carnem scilicet quam gerebat: nisi enim aliis hominibus similis esset, tentare eum diabolus non auderet. Ordo, tentatum per omnia absque peccato.
21. (*In auxilio*) Auxilium Dei semper est opportunum; quia in necessitatibus subuenit; sicut in Psalmo: *Adiutor in opportunitatibus, in tribulatione.* 9. b. 10.

CAPVT QVINTVM.

1.2. OMnis namque pontifex ex hominibus aſſumptus, pro hominibus conſtituitur in iis quæ ſunt ad Deum, vt offerat dona, & ſacrificia pro peccatis: qui condolere poſsit iis, qui ignorant, & errant: quoniam & ipſe circundatus eſt infirmitate: & propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam & pro ſemetipſo offerre pro peccatis. Nec quiſquam ſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur à Deo, tamquam Aaron. Sic & Chriſtus non ſemetipſum clarificauit vt pontifex fieret: ſed qui locutus eſt ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quemadmodum & in alio loco dicit, 3. Tu es ſacerdos in æternum ſecundùm ordinem 4. Melchiſedech. Qui in diebus carnis ſuæ, preces, 5. ſupplicationeſque ad eum, qui poſsit 6. illum ſaluum facere à morte, cum clamore valido & lacrymis offerens, exauditus eſt pro ſua reuerentia. 7. Et quidem cùm eſſet filius Dei, 8. didicit ex iis, quæ paſſus eſt, obedientiam: 9. 10. & conſummatus, factus eſt omnibus obtemperantibus ſibi, cauſa ſalutis æternæ, appellatus à Deo Pontifex 11. iuxta ordinem Melchiſedech. 12. De quo nobis grandis ſer-

COMMENTARIVS IN CAPVT V.

1. LANFR. (*Omnis namque Pontifex*) Quaſi diceret: Non eſt diffidendum quin per hunc Pontificem miſericordiam & gratiam conſequamur; quia alij etiam pontifices qui puri homines ſunt ad hæc impetranda, hominibus conſtituti ſunt.

2. AMBROS. (*Omnis namque Pontifex*) Ponit hic Apoſtolus quædam communia Chriſto cum ſacerdotibus; quædam vero altiora: hoc commune eſt, pro omnibus conſtituitur, vt offerat pro peccatis.

3. (*Tu es Sacerdos*) Sacerdos dicitur Chriſtus, qui ſemel ſe obtulit immolandum; ſicut ſemel de Melchiſedech in ſancta legitur Scriptura.

4. LANFR. (*Melchiſedech*) Melchiſedech panem & vinum ſacrificare Deo conſtituit; quem ritum Dominus Ieſus Chriſtus obſeruauit, & in Eccleſia ſua obſeruari præcepit.

5. AMBROS. (*Supplicationes*) Dicit preces eum & ſupplicationes fundere non timore, ſed noſtræ cauſa ſalutis. Vnde & in alio loco dicit ſanguinem Chriſti meliùs clamaſſe pro nobis, quam ſanguinem Abel; qui ad accuſandum de terra fraternum ſcelus clamauit: Chriſti vero ſanguis ad interpellandum pro nobis de terra clamat ad Patrem.

6. LANFR. (*Illum ſaluum faceret à morte*) Non vt moreretur, ſed vt reſurgendus à morte non teneretur.

7. (*Et quidem cum eſſet*) Exponit ipſam reuerentiam. Magna enim religio fuit eum, qui æqualis erat Patri duram in paſſione * morte obedientiam experiri. f.*mortem obediētiā.

8. AMBROS. (*Didicit ex his*) Obedientiam didiciſſe Filium Dei, hoc eſt voluntariè ſuſcepiſſe.

9. (*Et conſummatus eſt*) Id eſt, perfectus & ſufficiens ad ſalutem æternam omnium credentium.

10. LANFR. (*Et conſummatus eſt*) Conſummatus etſi aliis videtur ſeductor, illis tamen viſus eſt conſummatus, id eſt, perfectus qui obtemperauerunt ſibi cauſa ſalutis æternæ. Poteſt & ita diſtingui, vt cauſa nominatiuus caſus ſit, hoc modo; & conſummatus, id eſt, perfectus, vel ab hoc ſæculo mortuus, factus eſt cauſa ſalutis æternæ omnibus obtemperantibus ſibi: per fidem enim paſſionis, & reſurrectionis illius ſaluantur credentes.

11. (*Iuxta ordinem*) Iuxta ritum offerendi panem & vinum, quod Melchiſedech primus feciſſe legitur; quæ tamen in Chriſti carnem & ſanguinem conuertuntur.

12. (*De quo grandis*) Si, inquit, vellemus vobis exponere, cur Chriſtus ſecundùm ordinem Melchiſedech factus eſt Pontifex, grandis nobis ſermo eſſet, * neceſſariis, & interpretabilis, id eſt, habens multas expoſitiones myſteriorum & allegoriarum. f.*neceſſarius.

mo, & in interpretabilis ad dicendum: quoniam imbecilles 13. facti eſtis ad audiendum. Etenim cùm deberetis magiſtri eſſe propter tempus: rurſum indigetis vt vos doceamini quæ ſint elementa 14 exordij ſermonum Dei: & facti eſtis quibus 15. lacte opus ſit, non ſolido cibo. Omnis enim, qui lactis eſt particeps, expers eſt ſermonis iuſtitiæ: paruulus enim eſt. Perfectorum autem eſt ſolidus cibus; eorum, qui pro conſuetudine exercitatos habent ſenſus ad diſcretionem boni ac mali.

---

13. (*Facti eſtis ad audiendum*) Id eſt, ad intelligendum: ſicut ad Corinthios: nemo audit, id eſt, intelligit.
14. (*Exordij ſermonum Dei*) Exordium ſermonum Dei vocat Symbolum Chriſtianæ fidei, quod non ſolum non intelligebant, ſed nec ipſam litteraturam qua * præfertur memoriter ſciebant. f. * profertur.
15. (*Lacte opus ſit*) Lac eſt breuis inſinuatio & facilis obſeruatio morum. Solidus cibus eſt ratio ipſius fidei & perfecta inſtitutio vitæ. Probare intendit quia illis opus eſt lacte: omnis enim expers ſermonis iuſtitiæ, particeps eſt lactis. Hæc probatio in libro conuerſa. Vos autem eſtis expertes ſermonis, id eſt, probatione propoſitionis primæ, vel à cauſa, vel à genere ſubiungit, vbi ait: *paruulus enim eſt.* Quod vero dicit: *Perfectorum enim eſt ſolidus cibus:* probatio eſt, quoniam non eſt opus illis ſolito cibo.

CAPVT SEXTVM.

1. QVapropter intermittentes inchoationis Chriſti ſermonem, 2. ad perfectiora referamur, non rurſum iacientes 3. fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad Deum 4. baptiſmatum doctrinæ, impoſitionis quoque manuum, ac reſurrectionis mortuorum, 5. &

COMMENTARIVS IN CAPVT VII.

1. AMBROS. (*Quapropter intermittentes*) Quia exercitatos ſenſus in lege Domini oportet vos habere, intermittamus inchoationis Chriſti ſermonem. Sermo inchoationis Chriſti eſt initium fidei: ſicut enim qui in doctrina litterarum adducitur, elementa oportet primum audire: ſic Chriſtianus primum omnium de de fide Catholica erudiri debet. Si autem opus eſt de fide * docere, necdum fundamentum habet. Si enim opus eſt iterum audire, quia credere eum oportet de reſurrectione & futuro ſæculo, necdum fundamentum habet. f.*doceri.
2. (*Ad perfectionem*) Perfectum illum vocamus, qui cum fide vitam habet rectam. Si autē vnum corū deerit, perfectus non erit: ſi ambo, merito * paruulus dicitur. f. * perfectus.
3. LANFR. (*Fundamentum*) Quicumque doctor infideles ad fidem conuertit; hic imprimis fundamentum mentibus iacit, dicens oportere eos peccatorum ſuorum pœnitere; in Deum credere; in remiſſionem peccatorum baptizari; pro accipiendis ſancti Spiritus donis in impoſitione manuum Epiſcopi conſummari; reſurrectionis & iudicij diem præſtolari.
4. AMBROS. (*Baptiſmatum*) Sicut vna fides eſt, ita vnum baptiſma; ſed pro varietate accipientium * baptiſmatum dixit. Ne vero vllatenus quis ſecundum æſtimaret poſt peccatum fieri poſſe baptiſma, adiungit: *Impoſſibile eſt eos qui ſemel illuminati per gratiam ſancti Spiritus, guſtauerunt etiam donum cæleſte* (hoc eſt remiſſionem peccatorum) *& participes facti ſunt Spiritus ſancti* (in diſtributione donorum) *& bonum Dei verbum guſtauerunt* (hæc eſt doctrina Euangelica) *& virtutes venturi ſæculi cognouerunt* (id eſt, reſurrectionē & vitam beatam quæ ſanctis promittitur) *Si in peccatis incidant, iterum renouari.* Cuius baptiſmatis virtus in cruce & ſepultura Chriſti conſtat: proinde ſubiungit rurſum crucifigentes ſibi Filium Dei, ſicut enim ſemel Chriſtus mortuus eſt carne in cruce; ſic nos ſemel morimur in baptiſmate, non carne, ſed peccato. f. * baptiſma.
5. LANFR. (*Et iudicij*) Quia quales de iudicio exibunt, tales ſine fine manebunt.

iudicij æterni. Et hoc faciemus, siquidem permiserit Deus. Impossibile est enim, eos qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum cæleste, & participes facti sunt Spiritus sancti, gustauerunt nihilominus bonum, 6. Dei verbum, virtutesque sæculi venturi, & prolapsi sunt; rursus renouari ad pœnitentiam, rursum 7. crucifigentes sibimetipsis filium Dei, & ostentui habentes. 8. Terra enim sæpe venientem super se bibens imbrem, 9. & generans herbam opportunam illis à quibus colitur; accipit benedictionem à Deo. 10. Proferens autem spinas ac tribulos, reproba est, & 11. maledicto proxima: 12. cuius consummatio in combustionem. Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora, & viciniora saluti: tametsi ita loquimur. Non enim iniustus Deus, vt obliuiscatur operis vestri, & dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis sanctis, & ministratis. Cupimus autem vnumquemque vestrum eandem ostentare sollicitudinem, ad expletionem spei vsque in finem: vt non segnes efficiamini, verùm imitatores eorum, qui fide & patientia hæreditabunt promissiones. Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit, per quem iuraret maiorem, iurauit per semetipsum, dicens: Nisi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te. Et sic longanimiter ferens, adeptus est repromissionem. Homines enim per maiorem sui iurant: 13. & omnis controuersiæ eorum finis, ad confirmationem, est iuramentum. In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilij sui, interposuit iusiurandum: 14. vt per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem: quam 15. sicut anchoram habemus animæ tutam ac firmam, & incedentem 16. vsque ad interiora velaminis: 17. vbi præcursor pro nobis introiuit Iesus, secundùm ordinem Melchisedech pontifex factus in æternum.

(*Impossibile*) Rationem reddit cur non expediat primam fidem relinquere, & in peccata cadere; non enim reuertentes iam vltra baptizari possunt in remissionem peccatorum, sicut priùs.
6. (*Dei verbum*) Id est, Patris, qui in perceptione corporis & sanguinis eius gustatur.
7. (*Crucifigentes*) In semetipsis crucifigũt Filium Dei, & ostentui, id est, contumelię habent, qui gratiam eius vilipendentes in peccatis iacent.
8. Ambros. (*Terra enim sæpe*) Hîc declarat quod hi ad quos eius sermo fuit, susceperunt & combiberunt verbum cælestis doctrinæ.
9. (*Et generans herbam*) Nihil sic opportunum, sicut fides in Filium Dei, & vita optima.
10. (*Proferens autem*) De his spinis Dominus dicit, quia cura huius sæculi, & deceptio diuitiarum præfocant verbum, & infructuosum efficitur.
11. (*Maledictio proxima*) Quantam habet solationem hic sermo maledictioni proxima, non maledicta; quæ enim necdum in maledictionem incidit, sed proxima est, & longè fieri potest.
12. (*Cuius consummatio in combustionem*) Hæc combustio non erit, nisi quis vsque in finem permaneat in peccatis.
13. (*Et omnis controuersiæ*) Si hominum iuramento credendum est, quanto magis Dei, qui nec falli, nec mentiri potest?
14. Lanfr. (*Vt per duas res*) Iusiurandum, & per semetipsum, quibus immobile sit quod dicitur.
15. Ambros. (*Sicut anchoram habemus*) Sicut anchora non permittit nauim circumferri, licet venti commoueant eam: sic spes fide roborata introducit nos in rerum speciem quomodo fide & spe tenemus, ideo addidit: *Incedentem vsque ad interiora velaminis.* Spes enim penetrat interiora velaminis, dum cælestia absque dubitatione credit.
16. Lanfr. (*Vsque ad interiora*) Spes nostra vsque ad præsentiã Dei incedit, quam significabant interiora velaminis.
17. Ambros. (*Vbi præcursor pro nobis*) Non

dixit ſimpliciter introit, ſed vbi præcurſor pro nobis introiit, oportet proſequi præcurſorem noſtrum, præcurſorem ſiquidem & conſequentem in eodem eſſe conuenit.

CAPVT SEPTIMVM.

1. HIc enim Melchiſedech, rex Salem, ſacerdos Dei ſummi, qui ob-
uiauit Abrahæ regreſſo à cede regum, & benedixit ei: cui & deci-
mas omnium diuiſit Abraham: primùm quidem qui interpretatur rex iu-
ſtitiæ: deinde autem & rex Salem, quod eſt, rex pacis, 2. ſine patre, ſine ma-
tre, ſine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, aſ-
ſimilatus autem filio Dei, 3. manet ſacerdos in perpetuum. Intuemini
autem quantus ſit hic, cui & decimas dedit de præcipuis Abraham Patri-
archa. Et quidem 4. de filiis Leui ſacerdotium accipientes, mandatum ha-
bens decimas ſumere à populo ſecundùm legem, id eſt, à fratribus ſuis: quan-
quam & ipſi exierint de lumbis Abrahæ. Cuius autem generatio non an-
numeratur in eis, decimas ſumpſit ab Abraham, & hunc, qui habebat re-
promiſsiones benedixit. 5. Sine vlla autem contradictione, quod minus
eſt, à meliore benedicitur. Et hîc quidem, 6. decimas morientes homi-
nes accipiunt: ibi autem conteſtatur, quia viuit. Et (vt ita dictum ſit)
per Abraham, & Leui, qui decimas accepit, decimatus eſt: adhuc enim
in lumbis patris erat, quando obuiauit ei Melchiſedech. 7. 8. Si ergo
conſummatio per ſacerdotium Leuiticum erat (populus enim ſub ipſo le-
gem accepit) quid adhuc neceſſarium fuit, ſecundùm ordinem Melchiſe-
dech alium ſurgere ſacerdotem, & non ſecundùm ordinem Aaron dici?

COMMENTARIVS IN CAPVT VII.

1. LANFR. (*Hic enim Melchiſedech*) Ratio cur ſecundùm ordinem Melchiſedech Pontifex factus ſit Chriſtus eſt non ſecundùm ordinem Leuiticum, videlicet quia maioris dignitatis eſt Melchiſedech.
A. Hæc nõ videntur cohærere cum præcedẽtibus. A. Nam ſi reprobamur maledicto proximi erimus: & probat à ſimili: nam ſi germinans tribulos proxima eſt maledicto: & & hoc probat à contrario; nam germinans herbam proxima eſt benedictioni.

2. (*Sine patre*) Non reuera ſine patre & matre fuit; nec reuera initio & fine dierum caruit: ſed vnde, & quando ortus ſit, vel quo tempore obierit, ſcriptura non commemorat. Illum namque ſignificabat, qui reuera néc patrem ſecundùm humanitatem, nec matrem, nec initium, vel finem ſecundùm diuinitatem habiturus erat.

3. (*Manet ſacerdos*) Melchiſedech non manſit in perpetuum, ſed ſacerdotalis eius conſtitutio manet in perpetuum.

4. (*De filiis Leui*) De ſuperiori ſententia hoc obijcitur. Quaſi aliquis diceret: non potes probare Melchiſedech per hoc ſuperiorem Abrahæ, quia decimas ab eo accepit: quia ſacerdotes de tribu Leui ab aliis tribubus ſecundum legem decimas accipiunt, fratres ſcilicet à fratribus, & coæquales à coæqualibus.

5. (*Sine vlla autem*) Reſponſio, noui ita eſſe. Sed Melchiſedech non tantummodo decimas accepit, ſed etiam Abraham benedixit, ac per hoc ſine vlla contradictione maior eo eſt, quia minor à meliore ſemper benedicitur.

6. (*Decimas morientes*) Quaſi diceret. Per hoc non poſſumus approbare Melchiſedech fuiſſe immortalem, id eſt, ſignificaſſe immortalem, quia decimas Abraham accepit; quia hic etiam, id eſt, in lege & Sacerdotio Leuitico morientes homines decimas accipiunt. Sed ibi, hoc eſt vbi ſine patre & matre, ſine initio & fine dierum ſcriptura eum commemorat; apertè conteſtatur ipſa Scriptura quia viuit, id eſt, viuentem & immortalem ſignificat.

7. (*Si ergo conſummatio*) Si, inquit, lex conſummata, id eſt, perfecta, non mutanda, ſed vſque ad finem ſæculi permanſu-

ra; erat data per illud tempus quo constitutum est sacerdotium Leuiticum; cur aliud sacerdotium subrogat? Quia enim simul, & ab eodem, & sub eadem sponsione vtraque data sunt; quod de vno dicitur, de altero necesse est intelligatur. Tota enim ratio sic procedit: Si lex erat permansura, & sacerdotium; sed sacerdotium transfertur; lex autem necesse est transferatur.

8. AMBROS. (*Si ergo consummatio*) Si consummatio, id est, perfectum sacerdotium Leuiticum fuit, quid necesse fuit alium surgere sacerdotem? Si igitur sacerdotij translationem necesse est, & legis esse translationem, neque potest Sacerdos sine testamento esse.

Translato enim sacerdotio, necesse est vt & legis translatio fiat. In quo enim hæc dicuntur, de alia tribu est, de qua nullus altari præsto fuit. Manifestum est enim quòd ex Iuda ortus sit Dominus noster: in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est. Et amplius adhuc manifestum est; si secundùm similitudinem Melchisedech exurgat alius sacerdos, qui non 9. secundùm legem mandati carnalis factus est, sed 10. secundùm virtutem vitæ insolubilis. 11. Contestatur enim: Quoniam tu es sacerdos in æternum, 12. secundùm ordinem Melchisedech. Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter 13. infirmitatem eius, & 14. inutilitatem: nihil enim ad perfectum adduxit lex: 15. introductio verò melioris spei, per quam proximamur ad Deum. Et quantum est non sine iureiurando (alij quidem, sine iureiurando sacerdotes facti sunt; hic autem cũ iureiurando, per eum, qui dixit ad illum. Iurauit Dominus, & non pœnitebit eũ, tu es sacerdos in æternum) 16. 17. in tantum 18. melioris testamenti 19. sponsor factus est Iesus. Et alij quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quòd morte prohi-

9. LANFR. (*Secundùm legem*) Christus non est factus Sacerdos secundùm legem Iudæorum, quæ carnales obseruationes præcipiebat, quia non est de tribu Leui, vnde sacerdotes eligi ipsa lex iubebat: sed secundum quod placuit virtuti diuinitatis suæ, in qua & ex qua est vita insolubilis, id est, æterna, quæ morte interueniente non soluitur. Aliter. Non est factus Sacerdos vt in sacrificiis obseruaret, vel obseruari præciperet carnalia præcepta legis; sed spiritualem intelligentiam, quæ est virtus per quam datur vita insolubilis: *Littera enim occidit, spiritus autem viuificat.*

10. AMBROS. (*Secundum virtutem*) Id est, vitam in semetipso habens insolubilem. Quamuis enim ad tempus mortuus est carne, tamen in æternum diuinitate viuit.

11. LANFR. (*Contestatur*) Probat auctoritate diuina, quia secundum similitudinem Melchisedech, exurrexit alius Sacerdos.

12. AMBROS. (*Secundum ordinem Melchisedech*) Ordinem autem eius multis modis interpretatur, quod solus & rex fuit & Sacerdos ante circumcisionem functus sacerdotio, vt non Gens ex Iudæis, sed Iudæi ex Gentibus sacerdotium acceperunt.

13. LANFR. (*Infirmitatem*) Vetus lex infirma erat, quia cultoribus suis perfectam iustitiam dare non poterat. Si enim cultores eius perfectè iusti essent, post mortem statim requiem habituri cœlum ascenderent. Sed erat per eius obseruantiam iustificatio nonnulla, peccatorum remissio aliqua, non tamen plena.

14. (*Inutilem*) Inutile fuit post aduentum Christi obseruare ea, quæ ideo fiebant, vt ea quæ nunc fiunt, prædicerent esse futura.

15. AMBROS. (*Introductio*) Habuit quippe lex spem, sed non talem: sperabunt enim bene placentes, & legem Dei custodientes possidere terram, nihil ærumnosum pati: euangelica enim præcepta custodientes, non terram sperant possidere, sed cœlum.

16. (*In tantum melioris*) Secundum quod iuratum est de eo semper eum mansurum.

17. LANFR. (*In tantum*) In quantum superius dixi; quia vita æterna promittitur, & non sine iureiurando.

18. (*Melioris*) Id est, noui Testamenti, per cuius obseruantiam spem habemus eundi ad Deum.

19. (*Sponsor*)

19. (*Sponsor*) Veteres sacerdotes promittebant cultoribus legis copiam frugum, longæuam vitam, victoriam inimicorum, & cætera his similia. Iesus autem spondet spem per quam proximamus ad Deum, id est, vitam æternam, in qua videbimus Deum facie ad faciem. Vel sponsor est noui Testamenti secundum diuinitatem, quia omnia quæ Pater facit, & ipse facit.

---

prohiberentur permanere? hic autem eo quòd maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium. 20. Vnde & saluare in perpetuum potest accedentes per 21. semetipsum ad Deum: semper viuens ad interpellandum pro nobis. Talis enim decebat vt nobis esset Pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & 22. excelsior cælis factus: qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum sacerdotes, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi: hoc enim fecit semel, se ipsum offerendo. 23. Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes: sermo autem iurisiurandi, qui post legem est, Filium in æternum perfectum.

---

20. AMBROS. (*Vnde & saluare*) Quis est qui interpellat, nisi humanæ naturæ diuinitati coniunctio, quam paterno solio aduexit semper .... ad saluandum idoneos? Alij Pontifices, quia semper non erant, semper non interpellabant; hic non solum in hac vita saluat per interpellationem humanitatis suæ; sed etiam in futuro glorificat; dum tradet regnum Deo & Patri, & perducet sanctos ad visionem paternæ maiestatis.

21. LANFR. (*Per semetipsum*) Ipse Saluator in Euangelio dicit: *Nemo venit ad Patrem, nisi per me.* Et alias: *Ego sum ostium; per me si quis introierit, saluabitur.* Ioan. 14. a. 6. Idem. 10. b. 9.

22. AMBROS. (*Excelsior factus*) Quia adorant eum omnes Angeli Dei.

23. LANFR. (*Lex enim*) Ratio cur sacerdotes necessitatem habeant quotidie pro suis delictis sacrificandi: Christus autem non.

CAPVT OCTAVVM.

1. 2. Capitulum autem super ea quæ dicuntur: Talem habemus Pontificem, qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cælis, sanctorum minister, & tabernaculi veri, quod fixit Dominus, & non homo. Omnis enim 3. Pontifex ad offerendum munera & hostias constituitur: vnde necesse est & hunc habere aliquid, quod offerat. 4. Si ergo esset super terram, nec esset sacerdos; cùm essent qui offerrent secundùm legem munera, qui exemplari & vmbræ deseruiunt 5. cælestium. Sicut respon-

---

COMMENTARIVS IN CAPVT VIII.

1. AMBROS. (*Capitulum autem*) Præcedentis dispositionis recapitulatio, ad rem ipsam deducens auditorem.

2. LANFR. (*Capitulum autem*) Capitulum est breuis sententia ab eo sic nominatum, quod breuiter capiat totius rationis summam. Hoc autem capitulum incipit ab eo quod sequitur: *Talem habemus*. Et desinit vbi dicitur: *Non homo.*

3. (*Pontifex*) Ad superiorem sententiam redit: *hoc enim fecit semel offerendo.* Quasi diceret: rationis fuit quod se obtulit, *quia omnis Pontifex ad offerenda, &c.*

4. (*Si ergo super terram esset*) Ratio cur Christus seipsum obtulerit: si, inquit, esset super terram quod pro peccatis totius mũdi digne posset offerri, non esset sacerdos offerre dignus, & ideo mundus bene obtulit mundo.

5. (*Cælestium*) Cœlestia vocat præsen-

ſum eſt Moyſi, cùm conſummaret tabernaculum: Vide (inquit) omnia facito ſecundùm 6. exemplar quod tibi oſtenſum eſt in monte. Nunc autem melius ſortitus eſt miniſterium, quantò & 7. melioris teſtamenti mediator eſt, quod in melioribus repromiſſionibus ſancitum eſt. Nam ſi illud prius culpa vacaſſet: non vtique ſecundi locus inquireretur. 8. Vituperans enim eos dicit: Ecce dies venient, dicit Dominus: & conſummabo ſuper domum Iſraël, & ſuper domum Iuda, teſtamentum nouum; non ſecundum teſtamentum quod feci patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum vt educerem illos de terra Ægypti, quoniam ipſi non permanſerunt in teſtamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus; quia hoc eſt teſtamentum, quod diſponam domui Iſraël poſt dies illos, dicit Dominus: Dando leges meas in mentem eorum, & in corde eorum ſuperſcribam eas: & ero eis in Deum, & ipſi erunt mihi in populum: & non docebit vnuſquiſque proximum ſuum, & vnuſquiſque fratrem ſuum, dicens: Cognoſce Dominum, quoniam omnes ſcient me à minore vſque ad maiorem eorum: quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum iam non memorabor 9. Dicendo autem nouum, veterauit prius. Quod autem antiquatur & ſeneſcit, prope interitum eſt.

---

tem Chriſti Eccleſiam, cuius pars eſt in cælis; pars ſecutura adhuc peregrinatur in terris. Hanc figurabant quæcumque in Sacramentis veteris Teſtamenti fiebant. Sicut aliàs: *Hæc omnia in figura contingebant illis.*

6. (*Exemplar*) Exemplar vocatur, & illud quod fit, & illud ad cuius ſimilitudinem aliquid fit, ſicut ſpecies, imago, figura, ſimilitudo.

7. (*Melioris*) Melioris teſtamentum vocat præcepta euangelica, per quorum obſeruantiam promittitur vera iuſtitia, & vita æterna: hoc eſt enim quod ſequitur; *Quod in melioribus, &c.*

8. (*Vituperans enim*) Probat prophetica auctoritate quia ſæculi locus inquiritur. Quanta autem locorum, & diſputationum ſubtilitate hæ epiſtolæ plenæ ſint, (licet ipſe Apoſtolus in ſcribendo non curaret, ipſe enim in ſapientia verbi & ſubtilitate ſermonum ſe non loqui alias teſtatur) perſpicax lector poterit inuenire. Summa diſputationis ſic ſe habet: *Si illud prius culpa vacaſſet, ſæculi locus non inquireret: vituperans enim, &c.* Prius ergò culpa non vacauit, id eſt, hominem à culpa perfectè liberare non potuit; ſicut econtra de nouo Teſtamento dicitur: *Mandatum ſine macula.* Et *lex Domini immaculata.*

9. (*Dicendo autem nouum*) Ita ſunt inter ſe nouum & vetus, ſicut magnum & paruum. Quotieſcumque enim duæ res inter ſe conferuntur, ſi vna vocatur noua, altera vetus, & econtra.

CAPVT NONVM.

Habuit quidem & prius, iuſtificationes culturæ, & ſanctum 1. ſæculare. Tabernaculum enim factum eſt primum, in quo erant candelabra, & menſa, & propoſitio panum, quæ dicitur Sancta. Poſt velamentum autem ſecundum, tabernaculum, quod dicitur, Sancta ſanctorum: aureum habens thuribulum, & arcam teſtamenti circumtectam ex omni parte auro, in qua vrna aurea habens manna, & virga Aaron, quæ

COMMENTARIVS IN CAPVT IX.

1. Lanfr. (*Sæculare*) Sacrificium Iudæorum vocat ſeculare, vel quia tranſitorium, ſicut omnia quæ huius ſęculi ſunt; vel quia in modum temporis ſingulis

fronduerat, & tabulæ teſtamenti: ſuperque eam erant Cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium: de quibus non eſt modò dicendum per ſingula. His verò ita compoſitis; in priori quidem tabernaculo ſemper introibant ſacerdotes, ſacrificiorum officia conſummantes: in ſecundo autem ſemel in anno ſolus Pontifex, non ſine ſanguine, quem offert pro ſua & populi ignorantia: hoc ſignificante Spiritu ſancto, nondum propalatam eſſe 2. ſanctorum viam, adhuc 3. priore tabernaculo habente ſtatum. Quæ 4. parabola eſt temporis inſtantis: iuxta quam munera, & hoſtiæ offeruntur, quæ non poſſunt iuxta 5. conſcientiam perfectum facere ſeruientem, ſolummodo in cibis, & in potibus, & variis baptiſmatibus, & iuſtitiis carnis, vſque ad tempus correctionis impoſitis. Chriſtus autem aſſiſtens Pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius 6. tabernaculum non manufactum, id eſt, non huius creationis; neque per ſanguinem hircorum aut vitulorum, ſed per proprium ſanguinem, introiuit ſemel 7. in Sancta, æterna redemptione inuenta. Si enim ſanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aſperſus, inquinatos ſanctificat ad emundationem carnis: quantò magis ſanguis Chriſti, qui per Spiritum ſanctum ſemetipſum obtulit immaculatum Deo, emundabit conſcientiam noſtram 8. ab operibus mortuis, ad ſeruiendum Deo viuenti? Et ideo noui teſtamenti 9. mediator eſt; vt 10. morte intercedente, in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant ſub priori teſtamento, repromiſſionem accipiant, qui vocati ſunt, æternæ hæreditatis. 11. Vbi enim teſtamentum eſt, mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris. Teſtamentum enim 12. in mortuis confirmatum eſt: alioquin nondum valet, dum viuit qui teſtatus eſt. Vnde nec primum quidem ſine ſanguine dedicatum eſt. Lecto enim omni mandato legis à Moyſe vniuerſo populo, accipiens ſanguinem vitulorum & hircorum cum aqua, & lana coccinea, & hyſſopo; ipſum quoque librum & omnem populum aſperſit, dicens: Hic ſanguis teſtamenti, quod mandauit ad vos Deus. Etiam tabernaculum &

---

annis eadem reperebantur.

2. (*Sanctorum viam*) Sanctorum via eſt vel ipſe Chriſtus, vel ſpiritualis intelligentia legis.

3. (*Priore*) Prius tabernaculum eſt carnalis intelligentia & obſeruantia legis: ſecundum, ſpiritualis.

4. (*Parabola eſt*) Allegoria veteris Teſtamenti, hoc præſens tempus, in quo Eccleſia Chriſti fundatur, & gratia noui Teſtamenti prædicatur, ſignificat.

5. (*Conſcientiam*) Iuxta conſcientiam dicit, vel quia legales hoſtiæ peccata cogitationum non purgabant; vel quia ab anima conſcientiam perpetrati ſceleris perfectè abſtergere non poterant.

6. (*Tabernaculum*) Tabernaculum quod Chriſtus introiuit, vocat cœlum, quod per amplius & perfectius eſt, quam illud Iudæorum tabernaculum, quod vocabant ſancta ſanctorum.

7. (*In ſancta*) Exponit quod ſuperius vocauerit tabernaculum non manufactũ, videlicet ſancta ſanctorum cœleſtia.

8. AMBROS. (*Ab operibus*) Si quis tangebat corpus mortuum, polluebatur; & hîc ſiquis tetigerit opus mortuum, contaminatur per conſcientiam.

9. LANFR. (*Mediator eſt*) In eo quod homo eſt, noui Teſtamenti mediator fuit; quia legem Dei hominibus attulit.

10. (*Morte intercedente.*) Chriſtus mortuus eſt, non ſolum vt Gentes, ſed & Iudæos tam viuos quam mortuos, ad vitam æternam prædeſtinatos, à præuaricationibus, quas ipſi ſub veteri lege commiſerant, redimeret.

11. (*Vbi enim teſtamentum*) Exponit cauſam cur Chriſtus mortuus ſit, videlicet quia teſtamentum conditurus erat. Teſtamentum autem niſi à moriente non conditur.

12. (*In mortuis*) Secundum legales ſæculi loquitur, in quibus præcipitur viuente teſtatore teſtamentum non eſſe ratum. Eſt autem teſtamentum, à quo ad diuina te-

omnia vasa ministerij sanguine similiter aspersit. Et omnia penè in sanguine secundùm legem mundantur: & sine sanguinis effusione non fit remissio. Necesse est ergo exemplaria quidem cælestium his mundari: ipsa autem cælestia melioribus hostiis quàm istis. 13. Non enim in manufacta sancta Iesus introiuit, exemplaria verorum: sed in ipsum cælum, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis: neque vt sæpe offerat semetipsum, quemadmodum Pontifex intrat in sancta per singulos annos in sanguine alieno: alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi: nunc autem semel in consummatione sæculorum, ad destitutionem 14. peccati, per hostiam suam apparuit. Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium: sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata; 15. secundò 16. sine peccato apparebit expectantibus se, in salutem.

---

stamenta similitudine ducitur, ordinatio hominis præcipientis quid post mortem eius de rebus ipsius sit agendum.

13. (*Non enim*) Exponit ipsas meliores hostias, quæ est vna, id est, corpus Christi. * Visus autem loquendi sic vellet in manufactis sanctis exemplaribus verorum: vel in manufacta sancta exemplaria verorum.

f. * vsus.

14. (*Peccati*) Peccati dicit pro peccatorum. Omnia enim peccata destruxit in his qui credituri erant.

15. AMBROS. (*Secundo apparebit*] Non enim tunc erat hostia pro peccato.

16. LANFR. (*Sine peccato*) Sine peccato dicit, sine similitudine carnis peccati. In primo enim aduentu suo Dominus talem carnem gestauit, qualem & cæteri homines, qui peccatores erant. In secundo vero in tanta gloria caro eius apparebit, quanta nec excogitari, nec explicari ab aliquo mortalium potest. Potest etiam intelligi, sine peccato, sine hostia pro peccato; non enim tunc apparebit, vt peccata purget, sed damnet.

CAPVT DECIMVM.

1. VMbram enim habens lex futurorum bonorum, 2. non ipsam imaginem rerum, per singulos annos eisdem 3. ipsis hostiis, quas offerunt indesinenter, nunquam potest accedentes perfectos facere: alioquin cessassent offerri: ideo quòd nullam haberent vltrà conscientiam peccati, cultores semel mundati: sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit. Impossibile enim est, sanguine taurorum & hircorum auferri peccata. Ideo ingrediens mundum dicit: Hostiam, & oblationem noluisti: corpus autem aptasti mihi: holocaustomata pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi: Ecce venio: 4. in capite libri scriptum est de me: Vt faciam, Deus, voluntatem tuam. Superiùs dicens: Quia

---

COMMENTARIVS IN CAPVT X

1. LANFR. (*Vmbram enim*) Redit ad superiorem rationem, vbi dixit, legales hostias non posse facere seruientem perfectum iuxta conscientiam. Et est responsio, quasi diceret: Cur dixisti peccata exhaurieда per Christũ, & non per legem?

2. AMBROS. [*Non ipsam imaginem*) Hoc est enim ipsam veritatem.

3. (*Ipsis hostiis*) Quid ergo nos? Nonne per singulos dies offerimus? Offerimus, sed ad recõciliationem mortis eius; & vna est hæc hostia non multæ; hoc autẽ exemplar est illius quod nos facimus, in commemorationem fit eius quod factum est: *Hoc facite*, inquit, *in meam commemorationem.* Luc. 22.b. 19.

4. (*In capite libri*) Vtique pastelij, vbi

hostias, & oblationes, & holocaustomata pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi, quæ secundùm legem offeruntur, tunc dixi: Ecce venio, vt faciam, Deus, voluntatem tuam: aufert primum, vt sequens statuat. In qua voluntate sanctificati sumus, per oblationem corporis Iesu Christi semel. 5. Et omnis quidem sacerdos præsto est quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata: hic autem vnam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei, de cætero expectans 6. donec ponantur inimici eius 7. scabellum pedum eius. Vna enim oblatione; consummauit in sempiternum sanctificatos. 8. Contestatur autem nos & spiritus sanctus. Postquam enim dixit: Hoc autem testamentum, quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus, 9. Dando leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum superscribam eas: & peccatorum, & iniquitatum eorum iam non recordabor amplius. Vbi autem horum remissio: iam non est oblatio pro peccato. Habentes itaque, fratres, fiduciam 10. in introitu sanctorum in sanguine Christi, 11. quam initiauit nobis viam nouam & viuentem per velamen, id est, carnem suam, & sacerdotem magnum super domum Dei: accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda à conscientia mala, & abluti corpus aqua munda, teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem (fidelis enim est qui repromisit,) & consideremus, 12. inuicem in prouocationem charitatis & bonorum operum: non deserentes collectionem nostram, sicut consuetudinis est quibusdam, sed consolantes, & tantò magis 13. quantò videritis appropinquantem diem. 14. Voluntariè enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia, terribilis autem quædam expectatio iudicij, & ignis æmulatio, quæ consumptura est aduersarios. Irritam quis faciens legem Moysi, sine vlla miseratione duobus vel tribus testibus moritur: quantò magis putatis deteriora mereri supplicia, qui 15. filium Dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo

---

dicitur: *Beatus vir*; qui Psalmus capitulum totius libri dicitur à quibusdam.

5. (*Et omnis quidem*) Ministrare famulorum est; sedere vero dominorum.

6. (*Donec ponantur*) Non solum inimici qui infideles sunt, sed etiam qui immundè viuunt. Prudentia enim carnis inimica est Deo.

7. LANFR. (*Scabellum*) Sub pedibus Christi erunt omnes qui sunt modo inimici eius in die iudicij, quia ad imperium eius, aut conuersi ibunt in vitam æternam, aut pertinaces perpetuam patientur gehennam.

8. (*Contestatur*) Id est, confirmat verba nostra, quibus asserimus vna oblatione Corporis Christi peccata penitùs esse dimissa.

9. AMBROS. (*Dando leges*) Ista lex est charitas, vt quod nobis nolumus fieri, alteri non faciamus; & sicut in Euangelio dicitur: *Quæcumque vultis vt faciant vobis homines, eadem & vos facite eis.* Matth 7.b. 12.

10. LANFR. (*In introitu*) Introitum vocat cœlum, quo sancti intraturi sunt redempti sanguine Christi

11. (*Quam initiauit*) Ordo. Quam viam nouam, quia nullus hominum ante illum cœlum ascendit, & viuentem, id est, non deficientem, permanentem, quia vsque ad finem sæculi ascensura sunt membra eius: initiauit nobis Christus, id est, incepit vel dedicauit.

12. (*Inuicem*) Alter consideret quid boni alter faciat, non vt inuideat, sed vt exemplum bonum inde sumat.

13. (*Quanto videritis*) Diem dicit vel extremum iudicij, vel temporalis afflictionis.

14. (*Voluntariè*) Causam reddit cur charitas sit tenenda, & à malis sit cessandum; dum enim voluntas peccandi est in nobis, nihil prodest hostia immolata pro peccatis nostris.

15. (*Filium Dei*) Gratiam filij Dei in semetipso conculcat, & sanguinem redem-

ſanctificatus eſt, & Spiritui gratiæ contumeliam fecerit? 16. Scimus enim qui dixit: Mihi vindicta, & ego retribuam. Et iterum: Quia iudicabit Dominus populum ſuum. Horrendum eſt incidere in manus Dei viuentis. Rememoramini autem priſtinos dies, in quibus illuminati magnum certamen ſuſtinuiſtis 17. paſſionum: & in altero quidem, opprobriis & tribulationibus ſpectaculum facti: in altero autem, ſocij taliter conuerſantium effecti. Nam & vinctis compaſſi eſtis, & rapinam bonorum veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis, cognoſcentes vos habere meliorem & manentem ſubſtantiam. Nolite itaque 18. amittere confidentiam veſtram, quæ magnam habet remunerationem. 19. Patientia enim vobis neceſſaria eſt, vt voluntatem Dei facientes, reportetis promiſſionem. Adhuc enim modicum aliquantulum qui venturus eſt, veniet, & non tardabit: Iuſtus autem meus ex fide viuit: quòd ſi ſubtraxerit ſe, non placebit animæ meæ. Nos autem non ſumus ſubſtractionis filij in perditionem, ſed fidei in acquiſitionem animæ.

ptionis pollutum, id eſt, peccata purgare non valentem putat; & Spiritui ſancto, per quem confitenti peccata remittuntur, contumeliam facit, qui voluntariè in peccatis iacet.
16. [*Scimus enim*] Superiorem ſententiam probat: *Terribilis autem quædam, &c.*
17. (*Paſſionum*) Paſſiones certauerunt contra eos, vt patientiam ipſi amitterent, & fidem negarent.
18. (*Amittere*) Confidentiam diuinæ retributionis amittit, qui bonum deſerit & malum facit.
19. (*Patientia*) Oſtendit quomodo non amittitur confidentia: *Inpatientia* enim, inquit, *poſsidebitis animas veſtras.*

CAPVT VNDECIMVM.

1. EST autem fides, ſperandarum ſubſtantia rerum, argumentum non apparentium. In hac enim teſtimonium conſecuti ſunt ſenes. Fide intelligimus aptata eſſe ſæcula verbo Dei; vt ex 2. inuiſibilibus viſibilia fierent. Fide plurimam hoſtiam Abel, quàm Cain, obtulit Deo; per quam teſtimonium conſecutus eſt eſſe iuſtus, teſtimonium perhibente muneribus eius Deo; & per illam defunctus adhuc loquitur. Fide Henoch tranſlatus eſt ne videret mortem, & non inueniebatur, quia tranſtulit illum Deus: ante tranſlationem enim teſtimonium habuit placuiſſe Deo. Sine fide autem impoſsibile eſt placere Deo. Credere enim oportet accedentem ad Deum quia eſt, & inquirentibus ſe remunerator ſit. Fide Noë, reſponſo accepto de iis quæ adhuc non videbantur, metuens aptauit arcam in ſalutem domus ſuæ, per quam 3. damnauit mundum: & iuſtitiæ, quæ

COMMENTARIVS IN CAPVT XI.

1. LANFR. (*Eſt autem fides*) Talis debet eſſe fides, vt ſperandas res in corde credentis faciat ſubſiſtere, etſi alius dubitet quod ſine argumento poſſint eſſe: quod plerique diuini eloquij tractatores fecerunt, probantes reſurrectionem corporum & vitam æternam, multaque alia eſſe vel fuiſſe ex eo quod Patriarchas, Prophetas, Apoſtolos, Martyres conſtat ea credidiſſe.
2. (*Inuiſibilis*) Inuiſibilia erant elementa ante mundi conſtitutionem.
3. (*Damnauit mundum*) Per arcam Noë damnauit mundum; quia tanto maius pec-

per fidem est, hæres est institutus. Fide qui vocatur Abraham, obediuit in locum exire, quem accepturus erat in hæreditatem: & exiit, nesciens quò iret. Fide demoratus est in terra repromissionis, tamquam in aliena, in casulis habitando, cum Isaac & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem: cuius artifex & conditor, Deus. Fide & ipsa Sara sterilis virtutem in conceptionem seminis accepit, etiam præter tempus ætatis: quoniam fidelem credidit esse eum, qui repromiserat. Propter quod & 4. ab vno orti sunt (& hoc emortuo) tamquam sidera cæli in multitudinem, & sicut arena, quæ est ad oram maris, innumerabilis. Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus; sed à longe eas aspicientes & salutantes, & confitentes quia peregrini & hospites sunt super terram. Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere. Et si quidem ipsius meminissent de quà exierunt, habebant vtique tempus reuertendi: nunc autem meliorem appetunt, id est, cælestem. Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum: parauit enim illis ciuitatem. Fide obtulit Abraham Isaac, cùm tentaretur, & vnigenitum offerebat qui susceperat repromissiones; ad quem dictum est: Quia in Isaac vocabitur tibi semen: 5. arbitrans quia & à mortuis suscitare potens est Deus: vnde eum & 6. in parabolam accepit. Fide & de futuris benedixit Isaac, Iacob, & Esaü. Fide Iacob, moriens, singulos filiorum Ioseph benedixit: & adorauit fastigium virgæ eius. Fide Ioseph, moriens, de profectione filiorum Israel memoratus est, & de ossibus suis mandauit. Fide Moyses natus, occultatus est mensibus tribus à parentibus suis, eo quòd vidissent elegantem infantem, & non timuerunt regis edictum. Fide Moyses grandis factus negauit se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucunditatem, maiores diuitias æstimans, thesauro Ægyptiorum, improperium Christi: aspiciebat enim in remunerationem. Fide reliquit Ægyptum, non veritus animositatem regis: inuisibilem enim tamquam videns sustinuit. Fide celebrauit Pascha, & sanguinis effusionem: ne qui vastabat primitiua, tangeret eos. Fide transierunt mare rubrum, tamquam per aridam terram: quod experti Ægyptij deuorati sunt. Fide muri Iericho corruerunt circuitu dierum septem. Fide Rahab meretrix non periit cum incredulis, excipiens exploratores cum pace. Et quid adhuc dicam? Deficiet enim me tempus enarrantem de Gedeon, Barac, Samson,

---

catum habuerunt homines, quanto maiorem eius in fabricanda arca instantiam videbant, & non credebant.

4. (*Ab vno orti*) Ordo. Ab vno & hoc emortuo orti sunt tamquam, &c.

5. (*Arbitrans quia*) Vtrumque credidit Abraham, & quia in Isaac semen habiturus esse, & placere Deo si ei ipsum Isaac immolaret: credidit enim quoniam mortuum Deus resuscitaret.

6. (*In parabolam*) Aries qui inter vepres hærens cornibus repertus est, & Isaac vnum Christum hominem & Deum significant. Per hoc igitur quod aries quidem est immolatus, Isaac vero morte subtractus, significatum est Christum secundùm carnem passurum, secundùm vero diuinitatem, mortis discrimen nõ esse sensurum. Et hoc quod ait: in parabolam, id est allegoriam eum accepit. Ipsum enim prius ad moriendum dedit, sed post experimentum fidei reperto ariete ad videndum recepit. Hoc sibi propter fidem & obedientiam honore collato, vt per filij vitam, diuinitatis significaretur à morte subtractio.

7. (*Fastigium virgæ*) Vel sceptrum ferebat Ioseph more secundi à Rege. Vel fastigium virgæ dicit altitudinem regiminis eius: quam altitudinem Iacob adorauit, id est in summa veneratione habuit. Et hoc fide, quia à Deo factum esse credidit.

8. Iephte, Dauid, Samuel, & Prophetis: qui per fidem vicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones, obturauerunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, effugerunt aciem gladij, conualuerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum: 9. acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos. Alij autem distenti sunt, non suscipient redemptionem, 10. vt meliorem inuenirent resurrectionem. Alij verò ludibria & verbera experti, insuper & vincula & carceres: lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui sunt: circuierunt 11. in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti: quibus dignus non erat mundus: in solitudinibus errantes, in montibus, & speluncis, & in cauernis terræ. Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt 12. repromissionem; Deo pro nobis melius aliquid prouidente, vt non sine nobis consummarentur.

8. (*Iephte Dauid*) Non ex eo ducitur Iephte in testimonium quod filiam occiderit, sed quod per fidem adiuuante eum Deo hostes superauerit.
9. (*Acceperunt mulieres*) Ordo. Mulieres acceperunt, scilicet à sanctis Dei mortuos suos de resurrectione, id est, resurgentes, vt ab Elia vnicum filium vidua Sareptana: & ab Eliseo Sunamitis.
10. (*Meliorem inuenirent*) Meliorem resurrectionem vocat excellentiorem gloriam in resurrectione: quantò enim magis quis patitur, tantò magis coronabitur.
11. (*In melotis, in pellibus*) Vestimentum est ex pilis, vt aiunt, camelorũ factũ: quo vel caprinis pellibus quis in veteri populo Iudæorum vsus sit, apertè scriptura non dicit; Ioannes autem Baptista vsus est.
12. (*Repromissionem*) Beatitudinem animarum recepta, resurrectio corporum, quam sanctis suis promisit Deus, ideo adhuc differtur, vt simul omnes resurgamus; quatinus in communi gaudio omnium, maius fiat singulorum.

CAPVT DVODECIMVM.

Ideoque & nos tantam habentes 1. impositam nubem testium, deponentes 2. omne pondus, & circunstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen: aspicientes in auctorem fidei, & 3. consummatorem Iesum, qui proposito sibi 4. gaudio sustinuit crucem, confusione contempta, atque in dextera sedis Dei sedet. Recogitate enim eum qui talem sustinuit à peccatoribus aduersum semetipsum contradictionem: vt ne fatigemini, animis vestris deficientes. Nondum enim vsque ad sanguinem restitistis, aduersus peccatum repugnantes: & obliti estis consolationis, quæ vobis tamquam filiis loquitur, dicens, 5. Fili mi, noli negligere disciplinam Domini: neque fatigeris dum ab eo argueris. Quem

COMMENTARIVS IN CAPVT XII.

1. Lanfr. [*Impositam nubem*] Multitudinem sanctorum vocat nubem, quia verbis pluunt, & miraculis coruscant.
2. (*Omne pondus*) Pondus vocat peccatum, sicut in Psalmo: *Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum. Sicut onus graue grauatæ sunt super me.* Psal. 37. a. 4.
3. (*Consummatorem*) Id est, qui nos consummabit, id est, animæ & corporis perfectam beatitudinem dabit.
4. (*Gaudio*) Vel regni cælestis, vel regni terreni, quod sibi oblatum est.
5. (*Fili mi, noli*) In Prouerbiis ita habetur: *Disciplinam Domini, fili mi, ne abijcias, neque deficias cum ab eo corriperis: quem enim diligit* Prou. 3. 11. 12.

Quem enim diligit Dominus, castigat; flagellat autem omnem filium, quem recipit. In disciplina perseuerate. Tamquam filiis vobis offert se Deus: quis enim filius, quem non corripit pater? Quòd si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes: ergo adulteri, & non filij estis. Deinde patres quidem carnis nostræ, eruditores habuimus, & reuerebamur eos: num multò magis obtemperabimus Patri spirituum, & viuemus? Et illi quidem in tempore paucorum dierum, secundùm voluntatem suam erudiebant nos: hic autem ad id, quod vtile est in recipiendo sanctificationem eius. Omnis autem disciplina, in præsenti quidem videtur non esse gaudij, sed mœroris: postea autem 6. fructum pacatissimum exercitatis per eam, reddet iustitiæ. Propter quod, remissas manus & soluta genua erigite, & gressus rectos facite 7. pedibus vestris: vt non claudicans quis erret, magis autem sanetur. Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum: contemplantes ne quis desit gratiæ Dei: ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinentur multi. Ne quis fornicator, aut prophanus vt Esau: qui propter vnam escam vendidit primitiua sua. 8. Scitote enim quoniam & postea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est: non enim inuenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lacrymis inquisisset eam. 9. Non enim accessistis ad tractabilem montem & accensibilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ sonum, & vocem verborum, quam qui audierunt, excusauerunt se, ne eis fieret verbum. Non enim portabant quod dicebatur: Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur. Et ita terribile erat quod videbatur. Moyses dixit; Exterritus sum, & tremebundus. 10. Sed accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Ierusalem cælestem, & multorum millium Angelorum frequentiam, & Ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cælis, & iudicem omnium Deum, & spiritus iustorum perfectorum, & testamenti noui mediatorem Iesum, & sanguinis aspersionem 11. melius loquentem quàm Abel. Videte ne recusetis loquentem. Si enim illi non effugerunt, recusantes eum qui super terram loquebatur: multò magis nos, qui de cælis loquentem nobis, auertimus: cuius vox mouit terram tunc: nunc autem repromittit, dicens. 12. Adhuc semel; & ego mouebo non solùm terram, sed & cælum. Quòd autem adhuc semel dicit. 13. declarat mobilium transla-

---

diligit Dominus corripit; & quasi Pater in Filio complacet sibi.

6. (*Fructum pacatissimum*] Ordo. Fructum pacatissimum iustitiæ, id est, quem iustitia promeretur.

7. [*Pedibus vestris*) Pedes vocat cogitationes, quæ tunc rectè gradiuntur, cum bene credunt; tunc claudicant, cum errant.

8. (*Scitote*) Ostensio quam fuerit Esau profanus, id est, à conuentu fidelium alienus.

9. (*Non enim accessistis*) Quando lex data est Iudæis, apparuit ignis tractabilis, id est, palpabilis, & accessibilis, in quo loquebatur Deus, & cætera terribilia quæ sequuntur. Non ita, inquit, in nouæ legis latione factum est; omnia enim suauiter, & dulciter indicantur vobis.

10. (*Sed accessistis*) Id est, ad altitudinem, in qua vel de qua videtur Deus. Sion enim speculatio interpretatur.

11. (*Melius loquentem*) Aspersio sanguinis Abel clamat vindictam; aspersio sanguinis Christi misericordiam.

12. (*Adhuc ego semel*) In Aggeo Propheta sic: *Adhuc vnum modicum est, & ego commouebo cælum, & terrram.*

13. (*Declarat*) Per hoc quod dicit mouebo, declaratur cæli, & terræ translatio, id est, in alium statum transmutatio. Probat hoc vero, quod semel ostenditur, quòd postea futura sunt immobilia. Quòd vero dicitur, ea quæ sunt, sic intelligendum

rionem tamquam factorum, vt maneant ea quæ ſunt immobilia. Itaque regnum immobile ſuſcipientes, habemus gratiam: per quam ſeruiamus placentes Deo, cum metu & reuerentia. Etenim Deus noſter ignis conſumens eſt.

eſt quaſi diceretur, id quod ſunt. Quidquid enim erit ſiue in principalibus eſſentiis, ſiue extrinſecus ſumptis, ſecundum id immobile erit.

CAPVT DECIMVM-TERTIVM.

CHaritas fraternitatis maneat in vobis. Et hoſpitalitatem nolite obliuiſci: per hanc enim latuerunt quidam Angelis hoſpitio receptis. Mementote vinctorum, tamquam ſimul vincti; & laborantium, tamquam & ipſi in corpore morantes. Honorabile connubium in omnibus, & thorus immaculatus. Fornicatores enim, & adulteros iudicabit Deus. Sint mores ſine auaritia, contenti præſentibus: ipſe enim dixi; Non te deſeram, neque derelinquam: ita vt confidenter dicamus: Dominus mihi adiutor eſt: non timebo quid faciat mihi homo. Mementote præpoſitorum veſtrorum, qui vobis locuti ſunt verbum Dei: quorum intuentes exitum conuerſationis, imitamini fidem. 1. Ieſus Chriſtus heri, & hodie: ipſe & in ſæcula. Doctrinis variis & peregrinis nolite abduci. Optimum eſt enim, gratia ſtabilire cor, 2. non eſcis quæ non profuerunt ambulantibus in eis. 3. Habemus altare, de quo edere non habent poteſtatem, qui tabernaculo deſeruiunt. 4. Quorum enim animalium infertur ſanguis pro peccato in ſancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra caſtra. Propter quod & Ieſus, vt ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt. Exeamus igitur ad eum extra caſtra, improperium eius portantes. Non enim habemus hîc manentem ciuitatem, ſed futuram inquirimus. Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo, id eſt, fructum labiorum confitentium nomini eius. Beneficentiæ autem, & communionis nolite obliuiſci: talibus enim hoſtiis promeretur Deus. Obedite præpoſitis veſtris, & ſubiacete eis. Ipſi enim peruigilant, quaſi rationem pro animabus veſtris redditури; vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim non expedit vobis. Orate pro nobis: 5. con-

COMMENTARIVS IN CAPVT XIII.

1. I*Eſus Chriſtus heri & hodie*) Quaſi diceret Ieſus Chriſtus qui cum illis fuit, vobiſcum eſt, & erit cum Eccleſia ſua vſque ad conſummationem ſæculi.

2. (*Non eſcis*) datur intelligi quoſdam fuiſſe, qui dogmatizarent peccatum non eſſe eſcis & voluptatibus affluere.

3. (*Habemus altare*) Cauſa cur eſcis non ſit immoderatè affluendum. Cum ſobrietate enim edendum eſt corpus Chriſti, quod & in aliis diuinarum locis ſcripturarum altare vocatur, pro eo videlicet, quod in ipſo, id eſt, in fide ipſius, quaſi in quodam altari oblatæ preces, & operationes noſtræ acceptabiles fiunt Deo.

4. (*Quorum enim animalium*) Per duplicem allegoriam, vnam veteris, & alteram noui Teſtamenti probat corpus Chriſti non eſſe edendum ab his qui tabernaculo deſeruiunt. Ad hoc enim corpora animalium horum extra caſtra cremabantur; & propterea Chriſtus extra portam ciuitatis Ieruſalem paſſus eſt, vt nos qui corpore & ſanguine eius à peccatis mundari volumus, improperia & anguſtias paſſuri, tabernaculi delicias deſeramus.

fidimus enim quia bonam conſcientiam habemus in omnibus bene volentes conuerſari. Ampliùs autem deprecor vos hoc facere, quo celeriùs reſtituar vobis. Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis paſtorem magnum ouium, 6. in ſanguine teſtamenti 7. æterni, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, aptet vos in omni bono, vt faciatis eius voluntatem: faciens in vobis quod placeat coram ſe, per Ieſum Chriſtum; cui eſt gloria in ſæcula ſæculorum. Amen. Rogo autem vos, fratres, vt ſufferatis verbum ſolatij. Et enim per paucis ſcripſi vobis. Cognoſcite fratrem noſtrum Timotheum dimiſſum: cum quo (ſi celeriùs venerit) videbo vos. Salutate omnes Præpoſitos veſtros, & omnes ſanctos. Salutant vos de Italia fratres. Gratia cum omnibus vobis. Amen.

---

5. (*Confidimus enim*) Cauſa cur orent pro eo, videlicet quod bonam conſcientiam & ad eos & ad omnes *.

ſup. * habeant.

6. (*In ſanguine*) Sanguinem more ſuo vocat mortem, per quam Chriſtus de mortuis reſurrexit. Niſi enim moreretur, nec ad inferos deſcenderet, nec ab inferis aſcenderet.

7. (*Æterni*) Æternum duobus dicitur modis, & quod initio & fine caret; & quod tantum vſque ad finem ſæculi permanet: ſecundum quam ſignificationem æternum hîc ponitur, & per Moyſen dicitur: *Dominus regnabit in æternum, & vltra.* Exod. 15. d. 18.

Explicit Commentarius B. Lanfranci in Epiſtolas D. Pauli.

CLARISSIMVM VIRVM G. RATVM SACRÆ THEOLOGIÆ PROFESSOREM,

à vicibus & pœnitentiis Reuerendissimi in Christo Patris, ac Domini D. GEORGII AMBASIANI Archipræsulis Rothomag. Franciscus Quadratus Beccensis Cœnobita Salutat.

Erè fit vt cum aut ardua tentamus, aut ingenij nostri vires non probamus, eos summo nobis studio conciliemus: quos rei nostræ vsui futuros arbitramur. Ad te igitur, Theologorum oculatissime, liberiùs nostra progreditur Epistola: vt quòd nostro iure non possumus, tuo munere consequamur. Vt autem ad nostri instituti scopum peruenias, paucis absoluam. Cum hisce diebus animi colligendi causâ Bibliothecam nostram reuoluens, aliquid de Virginis assumptæ laudibus quærerem, ecce in manus nostras vetus quidam codex incidit: de corpore & sanguine Christi in Berengarium quendam hæreticum Lanfranco authore conscriptus. Tum mihi persuadebam dignum quid accidisse: ætatiq; nostræ maximè necessarium, in qua & dispersi gregis dominici fides eneruatur, & per pseudo-apostolos: ea est etiam apud domesticos controuersia: vt vix vllum ciuitatis alius desideratæ, id est, Christianæ pacis vestigium: aut simulachrum aliquod appareat. Ne igitur Salutis frumentum, à fideli populo maledictus absconderem: apud me tacitus cogitabam cuinam strenuo Christianæ militiæ duci, expertum Christi militem hactenus neglectum, longoque carcere, necnon incuriâ ferè victum mitterem. Mihi itaque tantum scelus non ferenti, venit in mentem tui nominis, qui rudioribus tyrunculis euangelici lactis pabulum vberrimum indefessus porrigis, vt nimiam adulterantis, aridique sæculi, sterilitatem: scaturientis inde sacri liquoris humore, ad fructum Deo dignum proferendum renoues. Quique superba stultorum dogmata ad angularem illum lapidem diligenti examine confutans, eliminas. Quid dum hæc cogito? Num fœlix ô Rothomagensium ciuitas, quæ tantum cum Archiepiscopo Rectorem meruisti? Grauat animum cordis excessus? Accede cum fiducia, & dulce pharmacon, vt ratus, ita prudens medicus offeret. Ea est enim apud te, aut nusquam, recuperandæ salutis ratio, si mentem simplicem attuleris. Fœlix rursum mihi appellanda es, quæ huius viri dignis ornatisque declamationibus erudita, planè Christianam veramque innocentiæ puritatem retines. Illa enim (si qua fuit in te) vis orandi, concionandique facultas, nisi ad eas exercitationes non tam regio fauore, quàm suis id postulantibus meritis, delegatus fuisset, saluo cuiusque iure loquar, pene exaruisset. Quod si enim retines corpore, diffusa per orbem Ecclesia sentit præsentem absentis discipuli fidem, doctrinam miratur, gaudet se fortissimum in eo propugnaculum reperisse. Hæc, vt ad te, Vir ornatissime, reuertar, mecum reuoluens, ardeo cupiditate incredibili, neque arbitror reprehendenda, vt hoc qualecumque opus suscipias: Nam ipsissimum te iudicaui fore, cuius salubri consilio, graui authoritate, adducti cæteri sacræ Theologiæ professores meæ expectationi facerent satis, & idem opusculum typis commendatum iri, vel libenter admitterent. Erit reuera non alienum à tua dignitate, quod ipsis etiam Regibus est honestissimum, si hoc ipsum contra domesticos Christianæ veritatis hosteis defensare studueris, mihi quoque (extra fastū dixerim) gloriosum si meis ineptiis motus, ad multorum vtilitatem diuulgandam susceperis. Verùm me audax egregiumque facinus aggredientem (vt qui te Christianæ puritatis, ac totius literaturæ vnicum specimen, eisdem ineptiis conabar allicere) pudor quidam subrusticus hactenus deterruit. Sed gaudeo planè, id fortunam attulisse, quòd nouum hunc temporéque natum Christianæ veritatis defensorem, nouus salutator, apud tantum virum (vel hac præfatiuncula) commendarem. Nouum dixi propter eos, qui vel Desiderij Erasmi, vel nescio cuius operâ hoc iam editum esse mentiuntur, certe non extat. Sed ne multis nauseam prouocem, authoris vitam sciens prætereo, rem & Deo & hominibus gratissimam facturus si tua authoritate, opera, consilio, etiam gratia, libellum ob Christianæ veritatis defensionem, semel in lucem emiserim. Eôque flagrantius vrget huius rei desiderium: quô & vim patientibus contra hæreseos inueteratæ falsa dogmata: fidem faciat testis Barbatus, & ad eorum qui hactenus pugnarunt, subsidium inconcussus miles, hostium tela in suos authores reijciat. Et quamuis hoc ipsum zelo fidei motus prosequar, non tamen is suum, qui nesciam quosdam fore, qui memet temerarium clamitabunt, quod rudis, bonarumque artium expers, hoc opusculum, apud tantum virum, commendandum susceperim, cuius etiam ipsa litterarum elementa mihi adoranda sint. Verùm falsò ne, an meritò id fiet, tuum erit iudicium. Ego vero cuncta lætus susquedeque feram, si laborem probaueris. Sin indignus te videbitur, ab optimo certè, ac deditissimo tibi animo & sincerè & iucundè, susceptum putes. Vale. Ex ædibus nostris Beccensibus. Anno D. 1540. pridie Calend. Febr.

DIVI LANFRANCI PRIMI ABBATIS S. STEPHANI CADOMENSIS, DEINDE CANTVAR.

Archiepiscopi, aduersus Berengarium Turonensem, de Corpore & Sanguine Domini

LIBER.

CAPVT PRIMVM.

ANFRANCVS misericordia Dei Catholicus, Berengario Catholicæ Ecclesiæ aduersario. Si diuina pietas cordi tuo inspirare dignaretur, quatenus respectu eius, atque animæ tuæ mecum loqui velles, locumque opportunum in quo id competenter posset fieri, salubri deliberatione eligeres: multùm fortasse tibi, proculdubio autem iis consuleres, quos decipis, deceptos verò, ac morte præuentos in pœnas æternas transmittis. Etenim cooperante spiritu qui vbi vult spirat, euenire è duobus alterutrum, videlicet vt aut tu ipse deposito superbiæ fastu quo plenus contra orbem terrarum sentire cœpisti, authoritati totius sanctæ Ecclesiæ, rectísque sanctarum Scripturarum expositionibus adquiesceres, & sic te ac sequaces tuos de tenebris erroris, ac profundo iniquitatis erueres: aut te in tua pertinacia persistente, ipsi auditis rationibus miserante Deo resipiscerent, & ad veram fidem, quam sancta Ecclesia prædicare non cessat, consilio meliore redirent. Sed quia elegisti prauitatem, quam semel imbibisti, clandestinis disputationibus apud imperitos tueri: palam autem, atque in audientia sancti Concilij ortodoxam fidem non amore veritatis, sed timore mortis confiteri; propterea refugis me, refugis religiosas personas, quæ de verbis tuis, ac meis possint ferre sententiam. In quarum præsentia de nulla re te audire, tecúmque conferre libentius vellem;

A quàm quòd sententias tuis sententiis commodas plectenda temeritate confingis: easque seu studio nocendi, seu ignorantia veri, sacris Doctoribus attribuis dicens; hoc vel hoc in illo, seu illo opere testatur Augustinus, Gregorius, Hieronymus, vel quilibet eorum, quos in arce authoritatis positos Ecclesia Christi insigniter veneratur. Ibi enim conquiesceret omnis versuta tergiuersatio, quum sacri codices te audiente legerentur, vel tibi ad legendum in manus traderentur: cælestíque lampade splendidiùs eniteret, quædam quæ de scripturis sanctis te sumere nonnumquam dicis: aut penitus esse falsa,

B aut aliqua ex parte, prout ratio tui negotij postulat, deprauata. Per quam diabolicam fallaciam ignaras diuini mysterij mẽtes, tibique credulas inuadis, decipis, subruis, tantò iniquior, quantò in malo proposito ad eorũ, qui tibi in Christo fratres sunt, subuersionem, & scandalum pertinacior, paruiponderans verba Domini comminantis ei, qui de pusillis suis aliquem scandalizat; nec satis tremens increpationem Apostoli ad superbam Corinthiorum Gentem scribentis, & dicentis, *Sic autem* Mat. 18. a. 6.

C *peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis.* 1. Cor. 8. d. 12. Quo peccato plurimùm detineris, subuertens eos, qui nescientes tibi resistere, contemplantur ea quæ videntur, non ea quæ non videntur. Sed firmum fundamentum Dei stat immobile, habens signaculum, quo discedit ab iniquitate, quia inuocat nomen Domini, nequaquam sine graui scandalo ferens quod non es conten-

tus vt peruerſus peruerſa dicas, niſi etiam praua ſcripta per prauos diſcipulos tuos in diuerſas regiones tranſmittas. Et cætera quidem à beatæ memoriæ Nicolao totius Chriſtiani nominis ſummo Pontifice, & à centum tredecim Epiſcopis Romæ audita, examinata, atque damnata ſunt. Tu quoque inclinato corpore, ſed non humiliato corde, ignem accendiſti, libroſque peruerſi dogmatis in medio ſancti Concilij in eum conieciſti: iurans per id quod rebus omnibus incomparabiliter maius eſt, fidem à Patribus qui præſentes erãt, traditam inuiolabiliter te ſeruaturum, veterémque doctrinam tuam de Corpore, & Sanguine Domini, ab illa die aliis non prædicaturum. Huius propoſiti ſacrilegus violator contra præfatam Synodum, contra Catholicam veritatem, contra omnium Eccleſiarum opinionem ſcriptum poſtea condidiſti: cui in hoc opuſculo confiſus de Chriſti miſericordia reſpondere diſpoſui. Et vt euidentius appareat quid tu dicas, quid ego reſpondeam: alterutras ſententias vicaria noſtrorum nominum poſitione diſtinguam. Nec ad omnia reſponſurus ſum, quia ſpinis roſas interſeris, & albis, atque nigris coloribus phantaſma tuum depingis, quædam etiam dicis, quæ nihil pertinent ad propoſitum quæſtionis. Compendio autem inquantum potero, operam dabo. In talibus enim næniis nollem vitam deterere, ſi populum Dei antiquam permitteres pacem habere.

Berengarius à 113. Epiſcopis Romæ damnatus.

Libellum poſtea edidit, cui reſpondet Lãfrancus.

Capvt II.

Berengarivs: *Scriptum Humberti Burgundi quem fecerant Romæ Epiſcopum Cardinalem, quod ſcripſit contra Catholicam veritatem, quod inferiùs patebit, vt cogeretur illud Berengarius, & quaſi profiteri errorem ineptiſſimi Burgundi.*

Lanfr. Humbertum virum fuiſſe religioſum, fide Chriſtiana, & ſanctiſſimis operibus perſeuerantiſſimè decoratum, ſcientia diuinarum ac ſæcularium litterarum apprime, eruditum teſtantur omnes qui vel propria experiẽtia eum nouerunt, vel ab aliis qui ipſum experti ſunt, eius cognitionem acceperunt. Hunc non de Burgundia, ſed de Lotharingia ſanctus Leo Romam traduxit, ad prædicandum Siculis verbum Dei Archiepiſcopum ordinauit: poſtea verò ſancta Romana Eccleſia Præſulem ſibi Cardinalem conſtituit: Quo in loco poſitus taliter vixit, taliter docuit: vt de fide vel doctrina ipſius nec ſaltem ſiniſtræ ſuſpicionis fama aliquando exorta ſit. Huius rei teſtis eſt tota ferè La-

Hũbertum laudibus attollit.

A tinitas, quę pro excellentia apoſtolicę Sedis, cuius conciliis, & conſiliis ſemper aderat, ac præerat, eum ignorare non potuit. Qui ſi etiam Burgundus eſſet, inſipienter tamen arrogantia tua nomen ſuæ gentis pro infamia ſibi aſcriberet, quum ſpiritus Domini vbi vult ſpiret, & quem vult aſpiret, & Domini ſit terra, & vniuerſi qui habitant in ea, & Princeps Apoſtolorum dicat; *In veritate comperi quoniam non eſt perſonarum acceptor Deus, ſed in omni gente qui timet eum, & operatur iuſtitiam, acceptus eſt illi.* Item doctor Gentium ad Galatas; *Deus perſonam hominis non accipit.* Quem dum contra Catholicam veritatem ſcripſiſſe aſſeris, non ipſum ſolum, ſed & Romanos Pontifices, Romanam Eccleſiam, multoſque ſanctos Patres redarguis, incurriſque in illud quod beati doctores, ſi non eiſdem verbis, eiſdem tamen ſententiis multis in locis concorditer aſtruxerunt, hæreticum eſſe omnem hominem, qui à Romana, & vniuerſali Eccleſia in fidei doctrina diſcordat. Eueniṫque tibi iuſto Dei iudicio, vt qui alios eſſe hęreticos aſtruere conaris, tuipſe in hæreſim deuolutus eſſe hæreticus conuincaris.

Ioã. 3. a. 8. Pſal. 23. Act. 10. e. 34. — B — 2. b. 6.

Hæreticus quis ſit. — C

Bereng. *Anathematizo omnem hæreſim, præcipuè eam quæ aſtruere conatur panem, & vinum, quæ in altari ponuntur, poſt conſecrationem ſolummodo ſacramenta eſſe, & non verum corpus Chriſti & ſanguinem.*

Lanfr. Principium huius tui iuriſiurandum propterea, vt opinor, hîc non inſeruiſti: vt lectores tui putarent hæc verba non eſſe tua, ſed venerabilis Humberti Epiſcopi. Nec id iniuriâ. Nam quia hæretica eſſe pertinaciter probare contendis: ſi manifeſtè tua diceres, manifeſtè teipſum hæreticum comprobares. Sed ne quis neſcius Romani concilij indiſcretam de negotio ferat ſententiam: principium eius medium atque finem ſimul hîc apponam.

D

Ego Berengarius indignus Diaconus Eccleſiæ ſancti Mauricij Andegauenſis cognoſcens veram, Catholicam, & Apoſtolicam fidem, anathematizo omnem hæreſim, præcipuè eam, de qua hactenus infamatus ſum, quæ aſtruere conatur panem & vinum, quæ in altari ponuntur, poſt conſecrationem ſolummodo ſacramentum, & non verum corpus, & ſanguinem Domini noſtri Ieſu Chriſti eſſe, nec poſſe ſenſualiter in ſolo ſacramento manibus Sacerdotum tractari, vel frangi, aut fidelium dentibus atteri. Conſentio autem ſanctæ Romanæ & Apoſtolicæ ſedi, & ore, & corde profiteor de ſacramentis dominicæ menſæ eam fidem tenere, quam Dominus, & venerabilis Papa Nicolaus, & hæc ſancta Synodus autho-

Palinodia Berengarij. — E

ritate euangelica, & apostolica tenendam tradidit, mihique firmauit; scilicet panem & vinum quæ in altari ponuntur, post consecrationem non solum sacramentum, sed etiam verum Corpus, & Sanguinem Domini nostri Iesu Christi esse, & sensualiter non solum sacramento, sed in veritate, manibus sacerdotum tractari, frangi, & fidelium dentibus atteri: iurans per sanctam, & homousion Trinitatem, & per hæc sacrosancta Christi euangelia. Eos verò qui contra hāc fidem venerint, cum dogmtaibus, & sectatoribus suis æterno anathemate dignos esse pronuntio. Quòd si ego ipse aliquando aliquid contra hæc sentire, aut prædicare præsumpsero: subiaceam canonum seueritati. Lecto & perlecto sponte subscripsi.

Ad hæc Gregorij septimi tēpore quum in templo saluatoris de his sermo haberetur, quorumdam tui similium stipatus agmine, erroris magister perseuerabas. Tum cælestis Patris spiritu in animum instillante reuersus, speratam veniam, apostolica miseratione consecutus es, iurans & ea quę sequuntur.

Altera Berengarij Confessio. *Ego Berengarius corde credo, & ore confiteor panem & vinum quæ ponuntur in altari, C per mysterium sacræ orationis, & verba nostri Redemptoris substantialiter conuerti in veram, & propriam, viuificatricem Carnem & Sanguinem Iesu Christi Domini nostri, & post consecrationem esse verum Corpus Christi, quod natum est de Virgine, & quod pro salute mundi oblatum in cruce pependit, & quod sedet ad dexteram Patris: & verum Sanguinem Christi, qui de latere eius effusus est, non tantum per signum & virtutem sacramenti, sed in proprietate naturæ, & veritate substantiæ, sicut in hoc breui continetur, & D ego legi, & vos intellexistis. Sic credo: nec contra hanc fidem vlterius docebo, sic me Deus adiuuet, & hæc sacra euangelia.*

Postea præcepit idem Pontifex tibi Berengario: ex authoritate Dei, & sanctorum Apostolorum Petri & Pauli, vt de Corpore & Sanguine Domini vlteriùs cum aliquo disputare non præsumeres, excepta causa reducendi ad hanc fidem eos qui per tuam doctrinam ab ea recesserant.

Cum autem sub Nicolao venisses Romam, fretus iis qui plus impensis à te be- E neficiis, quàm ratione à te audita opem tibi promiserant: non ausus defensare quod antea senseras, postulasti Nicolaum Pontificem eiúsque concilium, quatenus fidem quam teneri oporteret, verbis tibi traderet, scriptura firmaret. Iniuncta est huius rei cura Humberto Episcopo.

Itaque verba fidei superiùs comprehensa scripsit, assensu omnium ad legendum, & confitendum tibi tradidit. Tu verò ad- A quiescens accepisti, legisti, confessus te ità credere iureiurando confirmasti, tandem manu propria subscripsisti.

Nicolaus Papa gaudens de conuersione tua, iusiurandum tuum scriptum misit per vrbes Italiæ, Galliæ, Germaniæ: & ad quæcumque loca fama tuæ prauitatis antea potuit peruenire. Vt sicut Ecclesiæ scandalizatę prius dolebant de te à veritate auerso, atque ita postea gauderent, gratiásque Deo agerent de reuerso atque conuerso. Cur ergo scriptum hoc magis asscribitur Húberto Episcopo quàm tibi, B quàm Nicolao Pontifici, quàm eius concilio, quàm denique omnibus Ecclesiis, quæ id cum debita reuerentia susceperūt, & pro conuersione tua Deo gratias retulerunt? Cur, inquam, nisi quia faciliùs persuades imperitis potuisse vnum hominem errare; quàm tot personas, tot Ecclesias? Tibi verò si ascripsisses: cum ipsum destruere moliaris, periurum te esse astruere videris. Sed iam qualiter redarguis videamus.

CAPVT III.

BERENG. *Apparet quia lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.*

LANFR. Hoc rectissimè in te retorqueri potest. Lucet namque lux fidei in tenebris huius mundi, quantum per speculum, & ęnigma reuelante Deo possumus contueri; verum hanc lucem tenebrosa mens tua nequit comprehendere, despectis cæteris putans se solam sapientem esse euanescens in cogitationibus suis stulta facta apud Deum.

BERENG. *Quia veritatis inimicus, velit nolit veritatem asserat.*

LANFR. Parum videris attendere quid dicas, tantum vt seruum Dei illatis opprobriis in contemptum adducas.

Assertorem veritatis, tam volentem, quàm nolentem inimicum pariter constituis veritatis. Quisquis autem veritatem asserit, aut volens, aut nolens id agit. Nihil enim medij poterit reperiri. Omnis igitur assertor veritatis, te authore, inimicus est veritatis. Sed absit. Ipsa namque veritas assertores suos plurimum distanti nomine in euangelio vocat dicens; *Iam non dicam vos seruos, sed amicos meos.* Et alibi; *Vos amici mei eritis.* Falsum est ergo assertorem veritatis tam volentem, quàm nolentem inimicum constituere veritatis. Ioan. 15.b. 15. Ibid.b.14.

BERENG. *Quia sicut Goliat proprio Burgundus ense depereat.*

LANFR. Tui moris est alios deprimere, te efferre, te iactare, de te magna sentire.

A Te quidem Dauid, Humbertum verò Goliat appellas. Et quidem rectius te nominaſſes Goliat, quia homo arrogantiſſimus es: & ea ſentis, ſcribis, & loqueris, quibus tu ipſe velut enſe proprio iuguleris. Illum verò Dauid, qui humiliter vixit, humiliter docuit, membrum Eccleſiæ, pugnans pro Eccleſia aſſumens ſcutum fidei, & gladium ſpiritus quod eſt verbum Dei.

Epheſ. 6. c. 17.

Capvt IV.

B Bereng. *Erat autem Burgundus in ſententia, immo vecordia vulgi, Paſchaſij atque Lanfranci, minimè ſupereſſe in altari poſt conſecrationem ſubſtantiam panis atque vini.*

Lanfr. Tempore ſancti Leonis Papæ, delata eſt hæreſis tua ad apoſtolicã ſedem. Qui cum ſynodo præſideret, ac reſideret ſecum non parua multitudo Epiſcoporum, Abbatum, diuerſique ordinis à diuerſis regionibus religioſarum perſonarum, iuſſum eſt in omnium audientia recitari, quas mihi de Corpore & Sanguine Domini literas trãſmiſiſti. Portitor quippe earum legatus tuus me in Normannia C non reperto, tradidit eas quibuſdam clericis; quas cum legiſſent, & contra vſitatiſſimam Eccleſiæ fidem animaduertiſſent, zelo Dei accenſi quibuſdam ad legendum eas porrexerunt, plurimis earum ſententias verbis expoſuerunt. Itaque factum eſt, vt non deterior de te quàm de me fuerit orta ſuſpicio, ad quem videlicet tales literas deſtinaueris, putantibus multis me fouere, ac fauere quæ à te dicerentur, vel gratia qua te diligerem, vel fide qua D reuera ita eſſe non dubitanter tenerem. Igitur cum à quodam Remenſi clerico Romam perlatas recitator legeret, intellecto quòd Ioannem Scotum extolleres, Paſchaſium damnares, communis de Euchariſtia fidei aduerſa ſentires, promulgata eſt in te damnationis ſententia priuans te communione ſanctæ Eccleſiæ, quam tu priuare ſancta eius communione ſatagebas. Poſt hæc præcepit Papa, vt ego ſurgerem, praui rumoris à me maculam abſtergerem, fidem meam exponerem, ex- E poſitam plus ſacris authoritatibus, quam argumentis probarem. Itaque ſurrexi, quod ſenſi dixi, quod dixi probaui, quod probaui omnibus placuit, nulli diſplicuit. Dehinc declarata eſt ſynodus Vercellenſis, quæ proximo Septembri eodem præſidente Pontifice eſt celebrata Vercellis. Ad quam vocatus non veniſti: ego verò præcepto ac precibus præfati Pontificis vſque ad ipſam ſynodum ſecum remanſi.

Synodus Vercellenſis præſidente Leone Papa.

In qua in audientia omnium, qui de diuerſis huius mundi partibus illuc conuenerãt, Ioannis Scoti liber de Euchariſtia lectus eſt, ac damnatus, ſententia tua expoſita ac damnata, fides ſanctæ Eccleſiæ, quam ego teneo, & tenendam aſtruo, audita, & concordi omnium aſſenſu confirmata. Duo clerici qui legatos tuos ſe eſſe dixerunt, volentes te defendere in primo ſtatim aditu defecerunt, & capti ſunt. Ab hac ſententia nunquam diſceſſit ſanctus Leo in omnibus conciliis ſuis, ſeu quibus ipſe ſuam præſentiam exhibuit, ſeu quæ per legatos ſuos in diuerſis prouinciis congregari inſtituit. Quæ ſententia non effugit ſucceſſorem quoque ſuum fœlicis memoriæ Papam Victorem. Sed quicquid de hac re ſeu cæteris ipſe ſtatuit, ſtatuive præcepit: hoc etiam iſte ſua atque omnium conciliorum ſuorum authoritate firmauit. Denique in concilio Turonenſi cui ipſius interfuere, ac præfuere legati: data eſt tibi optio defendendi partem tuam. Quam cum defendendam ſuſcipere non auderes: confeſſus coram omnibus communem Eccleſiæ fidem iuraſti, ab illa hora te ita crediturum ſicut in Romano concilio te iuraſſe eſt ſuperius comprehenſum. Porro quid de hac re tempore Nicolai geſtum ſit, breuiter ſuprà reſeraui. Digrediendo hæc ideo dixi, quia dixiſti, erat autem Burgundus in ſententia vulgi, Paſchaſii, atque Lanfranci. Nam cum Catholica Eccleſia diuidatur in clericalem ordinem, atque laïcalem: clericalis verò ordo conſiſtat in Epiſcopis ac reliquis Chriſti ſacerdotibus, aliiſque diuerſarum dignitatum eccleſiaſticis perſonis, hos autem omnes præter pauciſſimos ſchiſmaticos, hanc fidem tenere manifeſtiſſimum ſit: rectius dixiſſes, erat autem Burgundus in ſententia Catholicæ Eccleſiæ, ſed non in mea, meorúmque ſequacium, qui maluimus nos ab ea ſuperbè ſeparare, & contra eam ad noſtram perniciem ſchiſma facere, quàm humiliter membra eius eſſe: & communem cum ea fidem ſalubriter retinere, hoc reuera dixiſſes, ſi amator veritatis & ſeruator iuſtitiæ extitiſſes, ſi abiecto inanis gloriæ appetitu, peccata tua confiteri, quàm tueri maluiſſes.

Eccleſiæ Cathol. duo ſtatus hominum.

Quòd verò ſententiam qua panem in veram Chriſti carnem, & vinum in verum Chriſti ſanguinem conuerti credimus, vecordiam nominas: de hac re opportunius tibi reſpondebo, cum fidem hanc authore Deo, diuinis authoritatibus, & manifeſtis rationibus veram eſſe monſtrauero. Porro autem quod dicis, erat autem Burgundus in ſententia vulgi, Paſchaſij, atq; Lanfranci, me etiam cum vulgò deputas, certiſſimum

Egregia B. Lanfranci sententia. tissimum habeto tu, indubitanter credant amici mei, atque Ecclesia Christi, quasi etiam deesset mihi authoritas, atque ratio, quibus fidem meam tueri possem: mallem tamen cum vulgo esse rusticus & idiota Catholicus, quàm tecum existere curialis, atque facetus hæreticus. Sed si Dominus Deus te, atque me in audientia sancti concilij dignaretur coniungere: de pietate eius confido, quia mutares verba, mutares sententiam.

BERENGARIVS. *Quam sententiam superioribus suis verbis ille ipse deiecit, nec attendit.*

LANFR. Dum insatiabili odio illum insequeris, te ipsum turpiter infamare minimè erubescis. Quisquis enim contraria iurat, necesse est in alterutro periurij crimen incurrat. Ergo cum verba ad iurandum tibi tradita inter se contraria esse astruas: manifesta voce periurum te esse impudenter proclamas. O infœlix homo, ô miserrima anima cur te credere iurabas, quæ tantopere inter se dissidere intelligebas? nonne præstabat si veram fidem te habere putabas, vitã honesta morte finire, quàm periuriũ facere, perfidiam iurare, fidem abiurare? Sed absit, vt scriptura sancti concilij aliqua inter se contrarietatis oppositione dissideat, si remoto calumniandi studio diligens lector ad intelligendum curam impendat. Et hoc posterius patebit

CAPVT V.

BERENG. *Qui enim dicit, panis, & vinum altaris; solummodo sacramenta sunt: vel panis, & vinum altaris solummodo sunt verum Christi Corpus, & Sanguis: modis omnibus panem, & vinum superesse constituit.*

LANFR. Nihil horum Romana synodus credendum esse decreuit, nec Humbertus Episcopus ad confitendum, vel iurandum horum tibi aliquid tradidit. Prior quidem sententia per quam dicitur panis, & vinum altaris solummodo sacramenta sunt, tua est, tuorúmque sequacium. Posterior verò quæ enuntiat, panis, & vinum altaris solummodo sunt verum Christi Corpus, & Sanguis: nullius hominum est. Nam & tu veritatem carnis, ac sanguinis negas, & Ecclesia Christi sic panem in carnem, vinum credit conuerti in sanguinem: vt tamen salubriter credat, & veraciter recognoscat sacramentum esse dominicæ passionis, diuinæ propitiationis, concordiæ & vnitatis, postremò assumptæ de Virgine carnis, ac sanguinis: singula suis, distinctísque modis, de quibus suo loco, ac tempore euidentius differetur. In præsentia tantum suscepi ostendere verba Romani concilij quæ te seruaturum iureiurando firmasti, nulla à se inuicem contrarietate differre. Arguentibus enim te amicis, ac necessariis tuis, quòd aut non seruanda iurare non debueris, aut iurata seruare: infamare soles Nicolaum Pontificem, reliquósque patres Romani concilij, videlicet quòd docentes, ac scientes contraria, tui fuerunt causa periurij. Id quoque in hoc opusculo quod destruendum suscepi, vbique fere laboras efficere: propterea conferenda sunt verba tua verbis eorum.

Quid credat Ecclesia de Eucharistiæ sacramēto.

Nicolaus Papa comperiens te docere, panem, vinumque altaris post consecrationem sine materiali mutatione in pristinis essentiis remanere: concessâ tibi, sicut superius dictum est, respondendi licentiâ, cum non auderes pro tuæ partis defensione aliquid respondere: pietate motus ad preces tuas præcepit tradi scripturam tibi, quam superius posui. Eius principium hoc erat;

Ego Berengarius anathematizo eam hæresim de qua hactenus infamatus sum, quæ astruere conatur panem, & vinum, quæ in altari ponuntur, post consecrationem solummodo sacramentum: & non verum Corpus & Sanguinem Domini nostri Iesu Christi esse.

Rectissimè id quidem, & ipse præcepit, & synodus assensit, & tu executus es, si labium dolosum in corde, & corde locutus non fuisses, si ad pristinum vomitum, & ad volutabrum luti infœliciter periurus postea non redisses. Sacrorum namque canonum authoritate instruimur, vt nemo ab hæresi reuertens ecclesiasticæ communionis particeps esse permittatur, quoadusque peruersum dogma vinculo anathematis damnare compellatur. Verum in his verbis, nec verba tua superius posita, nec eorum sententias quisquam poterit inuenire. Vnde apparet peruersorem, ac subuersorem te esse diuinarum literarum, & ex deprauatis, fictísque sententiis erroris nebulas spargere imperitis, falsúmque esse quod ex falso principio constiterit emanare.

Hæretici quando recipiantur in Communionem.

CAPVT VI.

BERENG. *Sicut enim qui dicit; Christus est summus angularis lapis; Christum non aufert, Christum esse omnino constituit: ita qui dicit panis altaris solummodo est sacramentum, vel panis altaris solummodo est verum Corpus Christi, panem in altari esse non negat, panem & vinum esse confirmat in mensa dominica.*

Berengar. 1. argumētum.

LANFR. Verum annecteres ſi ignarus A veritatis priorem propoſitionis partem quiſquam ſtatueret; niſi fortè figurato locutionis modo verbum illud proferret. Solemus enim aliquas res illarum rerum, ex quibus efficiuntur, nominibus appellare, quamuis in aliam naturam tranſlatæ, iam non poſſint eſſe illud, quod ſunt res illæ, ex quibus probantur effectæ. In Pſal. 147 Sicut beatus Auguſtinus in extremo pſalmorum explanationis opere, *criſtallum* vocat *niuem multorum annorum duratam tempore, & ſerie ſæculorum*, cum nix ſit liquida, & humida, criſtalli verò natura exiſtat dura, B & ſicca. Ac per hoc cum tam diuerſæ naturæ ſint in vtriſque non rectè quis criſtallum niuem vocauerit; niſi eo locutionis modo, quo res effecta materiali ſolet nomine appellari. Et Creator ex terra creato primo homini in Geneſi dicit; 29. Cap. 3. d. *Terra es, & in terram ibis.* Quaſi diceret; Quia factus es ex terra, quandoque fies terra, & reuerteris in terram.

Verumtamen, vt dixi, has ſententias nemo Catholicus recipit, Chriſtiana eas religio non admittit. Nam priorem tuam C eſſe tantum, tuæque ſectæ, nemo qui ambigat. Poſteriorem verò neque tu recipis, qui carnis, ac ſanguinis negator exiſtis, neque nos qui ſic vtrumque fatemur: vt tamen multarum, & excelſarum rerum figurã, ac ſacramentum eſſe, minimè abnegemus. Porro ſimilitudo quam de Domino Ieſu Chriſto, & lapide angulari poſuiſti, te impedit, nos expedit. Sicut enim qui dicit, Chriſtus eſt lapis angularis, non reuera Chriſtum lapidem eſſe conſtituit, D ſed propter aliquam ſimilitudinem, quam ad ſe inuicem gerunt, ei nomen impoſuit; eodem modo cum diuina pagina Corpus Domini panem vocat, ſacrata, ac myſtica locutione id agit; ſeu quoniam ex pane conficitur, eiuſque nonnullas retinet qualitates, ſeu quia animam incomprehenſibiliter paſcendo ſatiat, eique æternæ vitæ ſubſtantiam ſubminiſtrat. Vel quòd corpus eſt filij Dei, qui eſt panis Angelorum, 1. Pet. 1. c. *& in quem* (ſicut ait Princeps Apoſtolorum) *deſiderant Angeli proſpicere*; ſeu aliquo alio modo, qui à doctioribus compre- E hendi poteſt, à nobis non poteſt.

CAPVT VII.

BERENGARIVS. *Non enim conſtare poterit affirmatio omnis, parte ſubruta; & hoc ſicut dicit beatus Auguſtinus in libro de doctrina Chriſtiana; In ipſa æternitatis veritate, quæ Deus eſt, indiſſolubiliter conſtat.*

LANFR. Relictis ſacris authoritatibus ad Dialecticam confugium facis. Et quidem de myſterio fidei auditurus, ac reſponſurus quæ ad rem debeant pertinere mallem audire, ac reſpondere ſacras authoritates, quàm dialecticas rationes. Verum contra hæc quoque noſtri erit ſtudij reſpondere, ne ipſius artis inopia me putes in hac tibi parte deeſſe: fortaſſe iactantia quibuſdam videbitur, & oſtentationi magis quàm neceſſitati deputabitur: Sed teſtis mihi Deus eſt, & conſcientia mea, quia in tractatu diuinarum litterarum, nec proponere, nec ad propoſitas reſpondere cuperem dialecticas quæſtiones, vel earum ſolutiones. Nota. Etſi quando materia diſputandi talis eſt, vt huius artis regulas valeat enucleatius explicari, inquantum poſſum per æquipollentias propoſitionum tego artem, ne videar magis arte, quàm veritate, ſanctorumque patrum authoritate confidere.

Quamuis beatus Auguſtinus in quibuſdam ſuis ſcriptis, & maximè in libro de doctrina Chriſtiana, hanc diſciplinam amplìſſimè laudet, Dialecticæ vſus. & ad omnia quæ in ſacris literis veſtigantur plurimum valere confirmet.

Denique contra Felicianũ hæreticum Cap. 4. Arrianum contendens, ita hac arte eum concluſit: vt ipſe hæreticus non valens ferre locorum, ac ſyllogiſmorum implicitas, atque implicantes connexiones, publica voce exclamaret dicens; Conuicti Feliciani verba. *Ariſtotelica mecum ſubtilitate contendis, & omnia quæ à me dicũtur, torrentis more præcipitas.* Igitur ſuperius volens aſtruere panem vinumq; altaris inter ſacrandum eſſentialiter non mutari, duo quædam pro argumentorum locis aſſumpſiſti: quorum vnum tantummodo eſſe tuum, alterũ nullius hominum manifeſtis rationibus approbaui. In qua re magno vitio rem prædictam effeciſti. Nam quod tuum erat, quæſtio erat. Ex eo quippe quærimus, id opprimere, atque euertere omnium argumentorum mole, atque impulſu ſatagimus. Porro nulla quæſtio locus eſſe poterit argumenti. Argumenti quippe locum neceſſe eſt, aut per ſe eſſe certum, aut certis rationibus approbatum. Quod ergo tantummodo tuũ erat, ad probandam rem dubiã aſſumi minimè opportebat. Reliquum verò quod nullius hominum eſſe conſiſtit, ne id quidem dubiæ rei fidẽ facere aliqua ratione oportuit. Quis enim certum eſſe, aut certum fieri poſſe arbitretur, quod omnes negant, nullus confitetur? Igitur ne id quidem ad argumentum ſumi rationis fuit. Malè ergo vtrumque poſuiſti. His duobus vitioſiſſimis principijs totam argumentationem tuam identidem repetendo ad finem

vſque contexis. Ac propterea neceſſe eſt A vitioſum, nec concedendum eſſe quicquid ex vitioſis, nec conceſſis principiis conſtiterit emanare.

Adhuc alio argumento probare contendis, panem vinumque poſt cõſecrationem in principalibus permanere eſſentiis, dicens: *non enim conſtare poterit affirmatio omnis, parte ſubruta.* Ad cuius rei probationem non oportuit inferri particularem negationem, qua de præſenti quæſtione nihil colligitur, ſed vniuerſalem potius, per quam enuntiatur, nulla affirmatio conſtare poterit parte ſubruta. Age enim particularis ſit negatio tua, non omnis affirmatio conſtare poterit parte ſubruta, rurſus aſſumptio tua. Panis & vinum altaris ſolummodo ſunt ſacramentum, vel panis & vinum altaris ſolummodo ſunt verum Chriſti Corpus & Sanguis; vtrumque affirmatio eſt. His duabus particularibus præcedentibus, poteriſne regulariter concludere, parte ſubruta ea non poſſe conſtare? Abſit. In nulla quippe ſyllogiſmorum figura, præcedentibus duabus particularibus conſequenter infertur concluſio vlla. Malè igitur eam collocaſti. Illud verò perfunctoriè non eſt prætereundum, quòd præfatæ propoſitionis tuę veritatem in ipſa æternitatis veritate, quæ Deus eſt, indiſſolubiliter conſtare perhibuiſti, idque beati Auguſtini de doctrina Chriſtiana, authoritate firmaſti. Et quidem propoſitio ipſa vera eſt, vereque propoſitionis vim ſuo loco poſita obtineret: ſed tu malè & inefficaciter eam poſuiſti. Nec eius magis quàm omnium tam rerum quã aliarum propoſitionũ veritas, apud veritatem omnia ſcientis ac præſcientis Dei æternaliter conſtat, qui & res ipſas in principalibus, ac ſecundis eſſentiis condidit, eáſque tam verarum, quàm falſarum propoſitionum cauſas eſſe diſpoſuit. Verumtamen in opere de doctrina Chriſtiana nec huius propoſitionis, nec alicuius eius ſimilis beatus Auguſtinus aliquo in loco mentionẽ fecit, quod facile quiuis ſcire poterit, ſi curet ipſum librum legere, ſi nunquam legit, vel relegere, ſi fortaſſe iam legit. In qua re vehementer miror ſiue errorem, ſiue ſtultitiam tuam. Errorem quidem ſi prolata teſtimonia in ſacris codicibus, aut aliter eſſe, aut penitus non eſſe ignoras. Stultitiam verò ſi ita cæteros vecordes exiſtimas, vt dictis tuis contra antiquam Eccleſiæ fidem protinus credant, eáque velut ſacroſancta indiſcuſſa prætereant.

Capvt VIII.

Bereng. *Eſt autem affirmatio notiſſimis partibus ſuis conſtans, prædicato, & ſubiecto, quæ ita enuntiat; Panis, & vinum, quæ in altari ponuntur, ſunt ſolummodo ſacramenta. Nihilominus quæ ita enuntiat; panis, & vinum, quæ ponuntur in altari, poſt conſecrationem ſolummodo ſunt verum Chriſti Corpus & Sanguis.*

Lanfr. Eadem te repetere minimè pudet, B propterea quæ paulò ante poſui me etiam replicare oportet. Priorem ſententiam tantummodo eſſe tuam, poſteriorem verò nullius hominum ſuperius eſſe dixi, & ita eſſe documentis clarioribus approbaui. Nam & tu carnem, ac ſanguinem negas, in ſolo ſacramento rem totam conſtituens: & nos ſacramentum rem totam fatemur, & tamen vtriuſque veritatem fideliter, ac veraciter confitemur. Quòd verò dialectica verba, affirmationem, prædicatum, C ſubiectum, cæteráque in hunc modum tractatui tantæ rei laboras inſerere, propter nihil aliud videris id facere, niſi vt hac occaſione peritum te diſputandi imperitis valeas ſuadere. Nam & tu ſine his nominibus, quod moliris, non impariter poſſes aſſerere: & nos quæ à te dicerentur ſacris ſolummodo poſſemus teſtimoniis abolere.

Bereng. *Suſceperat autem Burgundus negare panem & vinum in menſa Dominica ſupereſſe. Hoc minimè negat, immo omnino panem & vinum eſſe confirmat.*

Lanfr. Membrum Eccleſiæ ab Eccle- D ſia diſcrepare non debuit. Confitetur enim Eccleſia toto terrarum orbe diffuſa, panem, & vinum ad ſacrandum proponi in altari; ſed inter ſacrandum incomprehenſibiliter, & ineffabiliter in ſubſtantiam carnis, & ſanguinis commutari. Quod ſuo loco opitulante eo, de cuius ſacratiſſimo corpore loquimur, diuerſis diuerſorum Patrum teſtimoniis ita eſſe, nec aliter poſſe eſſe monſtrabitur. Non tamen panem negat, immo confirmat. Sed panem̃, quide cælo deſcendit, & dat vitam mundo, E panem, quem Ambroſius, & Auguſtinus eiſdem verbis vocant epiuſion, id eſt ſuperſubſtantialem: quia caro Chriſti omnibus creatis ſubſtantiis maior exiſtit, omnes creaturas excellentiſſima dignitate præcellit. Vinum quoque non qualecunque, ſed quod hominum, non quidem omnium, ſed ſeruorum Dei corda lætificat, quod animas inebriat, & à peccatis purgat.

Bereng. *Dum ita enuntiat; panis, & vinum quæ ponuntur in altari, poſt conſecra-*

tionem solummodo sunt verum Christi Corpus & sanguis.

Sap.1.c.11 LANFR. Dixit quidam spiritu Dei plenus: Os quod mentitur, occidit animam. Hanc timidam sententiam si timeres, falsam seruo Dei calumniam non imponeres. Cætera namque dixit, aduerbium *solummodo* nequaquam posuit. Quicquid igitur ex mendacio te mendaciter astruente colligitur, quicquid infertur, necessariò totum dispargitur, infirmatur, cassatur. De quo quia in anterioribus satis egi, plura hîc dicere transiturus ad alia supersedi.

CAPVT IX.

BERENG. *Per consecrationem altaris fiunt panis, & vinum sacramentum religionis, non vt desinant esse quæ erant, sed vt sint quæ erant, & in aliud commutentur, quod dicit beatus Ambrosius in libro de sacramentis.*

LANFR. O mentem amentem, ô hominem impudenter mentientem, ô puniendam temeritatem! Ambrosium testem accire præsumis, quòd panis, & vinum altaris per consecrationem non desinunt esse quod erant, sed commutantur in aliud quod non erant. Et quidem si de sacramentis, seu cæteris, de quibus Ambrosius scripsit, omnes reuoluas libros, quos Ecclesia in vsu nunc habet, tale aliquid ab Ambrosio dictum, taliterque expositum nusquam reperire valebis. Quod si dixisset, præclarissimæ famæ suæ plurimum detraxisset, sibiipsi contrarius extisset, rem incredibilem credendam esse constituisset. Quis enim compos sui credat rem aliquam conuerti in aliam, nec tamen in ea parte desinere esse quod erat? Sed veritas ipsa, quæ Deus est, procul semper auertat, vt testis veritatis contra veritatem testis existat. Accipe potius quid in libro de mysteriis, siue initiandis dicat. Volens enim discrepantiam ostendere inter manna Iudæorum, & sacrificium Christianorum, per hoc videlicet quia illud vmbra, & figura erat, hoc verò lux, & veritas; illud è cælo, hoc corpus Domini cælorum: ne tantam elementorum in tantarum rerum conuersionem mens credere refugeret, subiunxit dicens: Cap. 9. *Quantis igitur vtimur exemplis, probemus hoc non esse, quod natura formauit, sed quod benedictio consecrauit, maioremque vim esse benedictionis, quam naturæ: quia benedictione etiam natura ipsa mutatur.* Panem, vinumque à natura formari nullus qui ambigat, nemo qui nesciat. De quorum vera in verum Corpus Domini conuersione non oportere dubitari manifestis ostendit exemplis, congruis per similia asserit argumentis, narrans imprimis Moysi virgam in serpentem versam, deinde serpentem in virgam. Postea aquas in sanguinem mutatas, dehinc sanguinem remeasse in aquas. Pluraque in hunc modum. Ad vltimum præmisso illo magno ac singulari miraculo de partu Virginis, inquit; *Et hoc quod conficimus corpus ex Virgine est.* Et ne naturam potentiæ diuinæ præponeres, quasi non possit Deus cuiuslibet rei mutare naturam: occurrit dicens: *Quid hîc quæris naturæ ordinem in Christi corpore, cum præter naturam sit ipse Dominus Iesus partus ex Virgine?* Sextum quoque de sacramentis librum in quo opere præfatum mendacium eum dixisse mendaciter affirmasti, sic incipit; *Sicut verus est Dei filius Dominus noster Iesus Christus, non per gratiam quemadmodum cæteri homines, sed per naturam: ita vera caro eius est, quam accipimus, & verus eius sanguis est, quem potamus.* Paucissima de multis me dixisse sufficiat, vt lectores tuarum, atque mearum sententiarum perspicaciter agnoscant, qua fraude fingis non inuenta; qua astutia deprauas inuenta; qua peruicacia in aliud detorquere conaris quæcumque relinquis illæsa. Cui nequitiæ nulla ferè hæreticorum prauitas à tempore Luciani & Isichij similis extitit, quorum vterque propheticas, & euangelicas, atque Apostolicas scripturas ad suæ causæ commodum deprauauit. Lucianus & Isichius hæretici. Quæque hæresis sacras quidem literas malè intellexit, sed tamen sine vlla euersione suo eas statu manere permisit. In quarto verò de sacramentis sermone cum præfatus doctor satageret approbare non esse mirandum, si ea quæ sunt diuina potentia in aliud transeant, propterea quod ipsa quoque iubente omnia ex nihilo facta subsistant; subiunxit: *Si igitur tanta vis est in sermone Domini Iesu vt inciperent esse quæ non erant, quanto magis operatorius est, vt sint quæ erant, & in aliud commutentur?* Esse quidem secundùm visibilem speciem testatur quæ erant, commutari vero secundum interiorem essentiam in naturam illarum rerum quæ antea non erant. Hoc modo antè, & post ipsemet exponit, diuersis quidem verbis, sed non diuersis sententiis. Atque hinc arbitror te assumpsisse quod superius intulisti, quodque tolerabiliter dictum, intolerabiliter exposuisti. In quibusdam tamen codicibus præfata sententia verbis aliis inuenitur hoc modo; *Si igitur tanta vis est in sermone Domini Iesu vt inciperent esse quæ non erant quanto magis operatorius est, vt quæ erant in aliud commutentur?* Quæ literatura plurimum con-

cordat in ſententia cum ea quæ in libro ab eodem de myſteriis, ſiue initiandis e-
Cap. 9. dito, in hæc verba reperitur: *Sermo ergo Chriſti, qui potuit ex nihilo facere quod non erat, non poteſt ea quæ ſunt in id mutare, quod non erant?*

CAPVT X.

BERENG. *Sacrificiumque Eccleſiæ duobus conſtat, duobus conficitur, viſibili, & inuiſibili ſacramento, & re ſacramenti, quæ tamen res, id eſt Chriſti corpus, ſi eſſet præ oculis, viſibilis eſſet: ſed eleuata in cælum, ſedenſque ad dexteram Patris vſque in tempora reſtitutionis omnium, quod ſcribit Apoſtolus Petrus cælo deuocari non poterit, ſicut Chriſti perſona Deo conſtat, & homine.*

LANFR. Caïphas cum eſſet pontifex anni illius, verum de Saluatore neſciens prophetauit, dicens expedire magis pro mundo mori vnum hominem, quam totius mundi perire omnem hominem. Verum
Ioan. 11. quidem dixit, veruntamen quo eius verbum vergeret, ignorauit. Sic & tu volens loqui contra cauſam noſtram, manifeſtè quam defendendã ſuſcepimus aſſeris partem noſtram. Hoc eſt namque quod dicimus, hoc modis omnibus contra te, ac ſequaces tuos approbare contendimus, ſacrificium ſcilicet Eccleſię duobus confici, duobus conſtare, viſibili elementorum ſpecie, & inuiſibili Domini Ieſu Chriſti Carne, & Sanguine, ſacramento, & re ſacramenti, quæ res (vt verbis tuis vtar) eſt corpus Chriſti, ſicut Chriſti perſona, te quoque authore, conſtat, & conficitur Deo, & homine, cum ipſe Chriſtus ſit verus Deus, & verus homo, quia omnis res illarum rerum naturam, & veritatem in ſe continet ex quibus conficitur. Conficitur autem, te etiam teſte, ſacrificium Eccleſię ſacramento, & re ſacramenti, id eſt corpore Chriſti. Eſt igitur ſacramentum, & res ſacramenti, id eſt, Corpus Chriſti.
Rom. 6. b. 9. Chriſtus tamen *reſurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur.* Sed ſicut dicit Andreas Apoſtolus,
In vita eiuſdem. cum verè in terris carnes eius ſint comeſtæ, & verè Sanguis eius ſit bibitus; ipſe tamen vſque in tempora reſtitutionis omnium in cæleſtibus ad dexteram Patris integer perſeuerat, & viuus. Si quæris modum quo id fieri poſſit: breuiter ad præſens reſpondeo; Myſterium fidei credi ſalubriter poteſt, veſtigari vtiliter non poteſt.

CAPVT XI.

BERENG. *Vnde beatus Auguſtinus in Euangelio; Quando Chriſtus manducatur, vita manducatur. Nec quando manducamus, partes de illo facimus.*

A LANFR. Beatus Auguſtinus in Euangelio nihil dixit: quia aliquid in Euangelio dixiſſe aliquem nuſquam legitur præter dominum, & Euangeliſtas, eaſque perſonas, quæ pro qualitate rerum, & euentu temporum loqui in Euangelio à ſcriptoribus Euangelij perhibentur. Scripſit verò prolixum opus hiſtorialiter exponendo Euangelium Domini ſecundùm Ioannem. In quo opere præfata ſententia reperitur,
B quam nos deuotè ſuſcipimus, & debita reuerentia honoramus: quia pro nobis facit, & veritati conſonat, vbi ait; *Qui manducat carnem meam, & bibit ſanguinem meum, in me manet, & ego in eo.* Nec quando manducamus, partes de illo facimus. Ab- Ioan. 6. f. 55.
ſit enim, vt ſic intelligamus manducari Chriſtum, quemadmodum intellexerunt illi qui cum audirent dicentẽ Dominum. *Niſi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius ſanguinem: non habebitis vitam in nobis*: continuo reſponderunt; Ibid. 54.
Durus eſt hic ſermo; & quis poteſt eum audire?
C Putauerunt namque ſicut præfatus author multis in locis dicit, quod in terris degentem Dominum in fruſta eſſent conſciſſuri, & ſic carnes eius aut elixas in lebetibus, aut aſſas in verubus eſſent comeſuri, aut ſi hoc nollent, non poſſent eſſe eius diſcipuli. Propterea elegerunt abire, & iã amplius cum eo non ire. Procul auertat Deus ab Eccleſia ſua talem ſententiam. Sic nempe in terris immolatum Chriſtum manducamus, & bibimus, vt in cæleſtibus ad dexteram Patris integer ſemper exiſtat
D & viuus.

CAPVT XII.

BERENG. *Vnde beatus Auguſtinus in libro de ciuitate Dei, Sacramentum eſt ſacrum ſignum. Signum diffinit in libro de doctrina Chriſtiana. Signum eſt res præter ſpeciem, quam ingerit ſenſibus, aliud aliquid ex ſe faciens in cogitationem venire.*

LANFR. Et nos ſacramentum, de quo agimus, ſacrum eſſe ſignum credimus, &
E credendum ſuademus. Quo ſigno prçter ſpeciem, quæ ſe oculis intuentium ingerit, longe aliud, valdeque diuerſum in cogitationem ſalubriter intelligentiũ venit. Quid autem illud ſit, ſeu potius quæ illa ſint breuiter ſuperius commemoraui, latius paulo poſt explicaturus. Verumtamen Lib. 10. c. 5.
beatus Auguſtinus in libro de Ciuitate Dei non ita abruptè, vt tu dicis, ſacramentum ſacrum eſſe ſignum diffiniuit. Nihil vero eo in loco de Corpore, & Sanguine Domini loquebatur: ſed tractãs de ritu Iudaï-

corum ſacrificiorum, quod per ſacrificia quæ viderentur res inuiſibiles, per quas humanæ ſocietati ad diligendum Deum, proximumque conſulitur, ſignificarentur: paucis approbatam ſententiam concluſit, dicens; *Sacrificium ergo viſibile inuiſibilis ſacrificij ſacramentum, id eſt, ſacrum ſignum eſt.* Quid verò viſibile, quid inuiſibile ſacrificium vocauerit: poſt aliqua his verbis exponit. *Non vult ego Deus ſacrificium trucidati pecoris, ſed vult ſacrificium contriti cordis.* Et paulò poſt; *Porro autem miſericordia, verum ſacrificium eſt.*

CAPVT XIII.

BERENG. *Auguſtinus in epiſtola ad Bonifacium Epiſcopum; Si ſacramenta rerum, quarum ſacramenta ſunt, ſimilitudinem non haberent, omnino ſacramenta non eſſent. Idem de catechizandis rudibus; Signacula quidem rerum diuinarum ſunt viſibilia, ſed res inuiſibiles in eis honorantur. Nec ſic habenda eſt ſpecies benedictione ſanctificata, quemadmodum habetur in vſu quolibet.*

LANFR. Hoc ignorare quiſquis nequit quicumque vel tenuem ſacris literis operam impendit. Sacramenta enim illarum rerum, quarum ſacramenta ſunt, ſemper ſimilitudinem gerunt: ſicut in ſacramento, de quo hæc quæſtio ventilatur, dum frangitur hoſtia, dum ſanguis de calice in ora fidelium funditur, quid aliud quàm dominici corporis in cruce immolatio, eiuſque ſanguinis de latere effuſio deſignatur? Alioquin ſacramentum non eſſet, ſi tamen ſacramenti nomen eo intelligatur modo, quo nunc intelligimus, & intelligi à lectoribus, ſeu auditoribus æſtimamus. Dicitur namque ſacramentum etiam iuſiurandum, non quod rei cuiuſpiam ſimilitudinem habeat: ſed quia ſupra res ſacras alicuius rei confirmatio, vel negatio fiat. Vnde beatus Gregorius in epiſtola ad Iuſtinum; (Epiſt. 23.) *Ad beati*, inquit, *Petri ſacratiſſimum corpus diſtricta eum ex abundanti fecimus ſacramenta præbere.* Dicitur quoque ſacramentum alicuius rei ſacratio; ſicut argumentum dubiæ rei approbatio, fulcimentum caſuræ rei ſuſtentatio. Illud verò quod ex libro de catechizandis rudibus aſſumpſiſti aſſerens in rebus viſibilibus res inuiſibiles honorandas, nec ſic habendam ſpeciem benedictione ſanctificatam quemadmodum non ſanctificatam, quid tuæ parti profit, plane non video. Immo magis videtur tuam oppugnare ſententiam, noſtræ ferre ſubſidium. Nos etenim in ſpecie panis, & vini, quam videmus, res inuiſibiles, id eſt Chriſti Carnem, & Sanguinem honoramus. Nec ſimiliter pendimus has duas ſpecies, ex quibus conſecratur dominicum corpus, quemadmodum ante conſecrationem pendebamus, cum fideliter fateamur ante conſecrationem, eſſe panem, vinumque, id eſt, eas res quas natura formauit. Inter ſacrandum verò conuerti in Chriſti Carnem, ac Sanguinem, quas vtraſque res benedictio conſecrauit. Quamuis beatus Auguſtinus in eo libro non magis loquebatur de hoc ſacramento, quam de cæteris, quæ Chriſtiana conſuetudine exerceri iubentur, & ſolemniter exercentur, inſtruens Diaconum quemdam Carthaginenſis Eccleſiæ, qualiter ipſum quoque rudes de his, & de cæteris oporteret inſtruere.

CAPVT XIV.

BERENG. *Vnde beatus Auguſtinus in epiſtola ad Bonifacium; Sicut, inquit, ſacramentum Corporis Chriſti ſecundum quemdam modum Corpus Chriſti eſt, ſacramentum Sanguinis Chriſti ſecundum quemdam modum Sanguis Chriſti eſt: ita ſacramentum fidei, fides eſt.*

LANFR. Sacramentum Corporis Chriſti quantum ad id ſpectat, quod in cruce immolatus eſt ipſe Dominus Chriſtus, caro eius eſt, quam forma panis opertam in ſacramento accipimus, & Sanguis eius, quem ſub vini ſpecie, ac ſapore potamus. Caro videlicet Carnis, & Sanguis ſacramentum eſt ſanguinis. Carne & Sanguine vtroque inuiſibili, intelligibili, ſpirituali, ſignificatur Redemptoris corpus viſibile, palpabile, manifeſtè plenum gratiâ omnium virtutum, & diuina maieſtate. Quorum alterum quidem dum frangitur, & in populi ſalutem diuiditur; alterum verò effuſum de calice ab ore fidelium ſumitur: mors eius in cruce, & ſanguinis eius de latere emanatio figuratur. Vtrumque beatus Gregorius & ſolerter attendit, & enucleatè in quarto dialogi libro exponit dicens, *Eius quippe caro ibi ſumitur, eius Sanguis non iam in manus infidelium, ſed in ora fidelium funditur. Penſandum ergo eſt quale ſit hoc ſacrificium, quod pro abſolutione noſtra mortem vnigeniti filij ſemper imitatur.* (Lib. 4. c. 58) Imitatur dixit, non operatur, quia *reſurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltra non dominabituur.* (Rom. 6. b. 9.) Caro ergo & ſanguis quibus ad impetrandam pro peccatis noſtris Dei miſericordiam quotidie alimur, Chriſti Corpus, ac Sanguis vocantur, non ſolum quia eſſentialiter idem ſunt qualitatibus plurimum diſcrepantes; verum etiam eo locutionis modo, quo res ſignificans ſignificatæ rei ſolet vocabulo nuncupari. Nec iuſtè quiſquam mouebi-

tur, si eadem caro, idemque sanguis sui A ipsorum sacramenta existant secundùm aliud atque aliud accepta: cum ipse Dominus Iesus post resurrectionem suam sui ipsius diuersa temporum ratione typum gesserit & figuram. Apparens enim duobus discipulis, locutusque eis quantum satis esse iudicauit, dum finxit se longius ire, sicut beatus Augustinus dicit, significauit se post paucos dies in cælum ascensurum esse. Quod iter longe remotum est à cõmuni hominum vita, quæ ipsis & duobus discipulis euidentissimè figurata. Christus ergo Christi est sacramentum. Longius videlicet ire se fingens: longius suo tempore ascendentis in cælum. Idem eiusdem, nec tamen vsquequaque eiusdem. Verus namque Deus, & verus homo, & fingens, & ascendens. Verumtamen aliud est figmentum terreni itineris, aliud in cælum veritas ascendentis. Nec aliquis ita desipuerit, vt propterea abnegare præsumat fingentem se longius ire esse Christum verum: quia ipso figmento longioris itineris significauit verum Christum ascensurum in cælum.

Luc. 24. b. 13.

Porro sacramentum fidei in ipsa ad Bonifacium epistola beatus Augustinus baptismum vocat. Verus autem baptismus constat non tam ablutione corporis, quam fide cordis, quemadmodum apostolica doctrina tradit dicens; *Fide mundans corda eorum.* Et alibi; *Sic & vos saluos facit baptisma, non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum.* Alterum tamen significatur per alterum. Nam per ablutionem quæ corpori extrinsecus adhibetur, purgatio animæ exprimitur, D quam fides interior operatur. Vocaturque baptismus fides secundum eam locutionis formam, quâ mysterium eius rei, cuius mysterium est, censeri nomine consueuit. Huius rei causa similitudo est quam in sacramento, & in re sacramenti reperiri semper necesse est. Sicut in baptismo, & fide. Vtrumque enim lauat, purgat, purificat: illud carnem, hoc mentem.

Act. 15. b. 9. 1. Pet. 3. d. 21.

Sicut ergo cælestis panis, quæ vera Christi caro est, suo modo vocatur corpus Christi, illius videlicet quod visibile, palpabile, mortale, in cruce est suspensum, E vocaturque ipsa carnis ipsius immolatio, quæ sacerdotis manibus fit Christi passio, mors, crucifixio, non rei veritate, sed significante mysterio: sic sacramentum fidei, quod baptisma intelligit, fides est.

Capvt XV.

Bereng. *Beatus Augustinus in epistola ad Bonifacium; Semel immolatus est Christus in semetipso, & tamen in sacramento non solum per omnes paschæ solemnitates, sed & omni die populis immolatur.*

Lanfr. In seipso semel immolatus est Christus, quia in manifestatione sui corporis in distinctione membrorum omnium verus Deus, & verus homo semel tantum B in cruce pependit, offerens seipsum Patri hostiam viuam, passibilem, mortalem, viuorum, ac mortuorum redemptionis efficacem, eorum videlicet quos diuini concilij altitudo redimendos iudicauit, præsciuit, prædestinauit, vocauit, modis atque temporibus quibus id fieri congruebat. In sacramento tamen quod in huius rei memoriam frequentat Ecclesia, Caro Domini quotidie immolatur, diuiditur, comeditur, & Sanguis eius de calice fidelium ore potatur. C Vtraque vera, vtraque de Virgine sumpta. Sumitur quidem caro per se, & sanguis per se non sine certi mysterij ratione. Quamuis alio locutionis modo totus Christus manducari dicatur, & credatur, scilicet cum vita æterna, quę ipse est, spirituali desiderio appetitur, cum recordatio mandatorum eius super mel & fauum dulcior in mente habetur, cum fraterna charitas, cuius signum hoc sacramentum gestat, pro Christi amore diligitur, cum dulciter atque salubriter in memoria reconditur, quod pro salute hominum contumeliis sit affectus, cruce suspensus, clauis affixus, lancea vulneratus. Vtraque comestio necessaria, vtraque fructuosa. Altera indiget alterius, vt boni aliquid operetur. Nam prior si desit, posterior non solum peccata non purgat, sed etiam auget, & præsumptores iudicat. *Qui enim manducat, & bibit indignè, iudicium sibi manducat, & bibit.* Porro posterior sine priore esse non potest aut non debet. Hinc namque panis quotidianus à Domino dicitur, sicut à beato * Ambrosio, & sancto Cypriano exponitur, & Euangelio legitur; *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem; non habebitis vitam in vobis.* Et sacri canones iubent non habendos inter catholicos qui sacramento Corporis Christi non communicant, nisi fortè pœnitentium more, & Episcopali iudicio, pro capitalibus peccatis abstineant. Frustra ergo infers & dicis: Si semel passus est Christus in semetipso; semel etiam in corpore suo, eò quod corpus suum nullo modo separari potest à seipso. Quod non procedit.

Eucharistia charitatis fraternæ symbolum est.

Cor. 11. f. 29.

*Sacrã c. 4

Ioan. 6. f. 54.

Pœnitẽtes eucharistia abstinent.

Multa quippe ſunt in rebus, quæ rerum A partibus conuenire non poſſunt. Nam cum ipſe Dominus Ieſus verus Deus ſit, & verus homo, omniſque homo conſtet anima rationali, & corpore, non tamen anima ipſa, aut ipſum corpus rectè vocabitur homo, vel Deus.

Capvt XVI.

Bereng. *Conſentio, inquit Burgundus, ſanctæ Romanæ Eccleſiæ. Reuera non* B *ſanctam Eccleſiam experta eſt veritas ipſa, ſed Eccleſiam malignantium, concilium vanitatis, nec Apoſtolicam, ſed ſedem Sathanæ.*

Lanfr. Non deberes dicere, Conſentio, inquit Burgundus, ſed conſentio ego Berengarius, tua enim hæc verba fuerunt, hæc te credere ſanctum concilium fefelliſti, hæc te ſeruaturum iureiurando firmaſti. Venerabilis Humbertus, quem quaſi exprobrando Burgundum nominas, C quaſi non poſſit Deus habere in Burgundia ſeruos ſuos: nihil aliud fecit, niſi quod ſcripturam ipſam præcipiente ſynodo manu in manum tibi porrexit. Verum ô infœlix anima de hæreſi ad periurium prius tranſiſti; nunc iterum de periurio ad hæreſim remeaſti: propterea traditus in reprobum ſenſum ſanctam Romanam Eccleſiam vocas Eccleſiam malignantium, concilium vanitatis, ſedem Sathanæ. Et hoc impio ore garriſti, quod garriſſe nemo legitur, non hæreticus, non ſchiſmaticus, non falſus aliquis Chriſtianus. Quotquot enim à primordio Chriſtianæ Eccleſiæ D Chriſtiani nominis dignitate gloriati ſunt, & ſi aliqui relicto veritatis tramite per deuia erroris incedere maluerunt: ſedem tamen beati Petri Apoſtoli magnificè honorauerunt, nullamque aduerſus eam huiuſmodi blaſphemiam vel dicere, vel ſcribere præſumpſerunt. Quod indubitatum habet qui eorum ſcripta legit, quæ diuerſis, temporibus, ac diuerſis de cauſis ſedes Apoſtolica ab eis tranſmiſſa, vel porrecta recepit. Denique ipſe Dominus honorificè alloquitur eam in Euangelio di-
Mat. 16. c. 18. cens; *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam. Et portæ inferi* E *non præualebunt aduerſus eam: & tibi dabo claues regni cælorum. Et quodcumque ligaueris ſuper terram, erit ligatum & in cælis. Et quodcunque ſolueris ſuper terram, erit ſolutum & in cælis.* Quæ tametſi de paſtoribus ſanctæ Eccleſiæ dicta eſſe credantur, & à quibuſdam Catholicis exponantur: præcipuè tamen de Romana Eccleſia intelligenda eſſe ſacri canones, & Pontificum decreta teſtantur.

Capvt XVII.

Bereng. *Quis enim aut ratione concipiat, aut per miraculum fieri poſſe concedat, panem frangi in Chriſti corpore, quod poſt reſurrectionem tota viget incorruptibilitate, & vſque in tempora reſtitutionis omnium cælo manet indeuocabile.*

Lanfr. Quonammodo panis efficiatur caro, vinumq; conuertatur in ſanguinem, vtriuſque eſſentialiter mutatâ naturâ: iuſtus qui ex fide viuit, ſcrutari argumentis, & concipere ratione non quærit. Mauult enim cæleſtibus myſteriis fidem adhibere, vt ad fidei præmia valeat quandoque peruenire: quàm fide omiſſa in comprehendendis ijs, quæ comprehendi non poſſunt, ſuperuacuè laborare, ſciens ſcriptum eſſe;
Altiora te ne quæſieris, & fortiora te ne ſcrutatus fueris: ſed quæ præcepit tibi Deus illa cogita ſemper, & in pluribus operibus eius ne fueris curioſus. Eccl. 3. c. 22 Non eſt enim tibi neceſſarium ea quæ abſcondita ſunt, videre oculis tuis. Diuinâ tamen potentiâ mirabiliter operante fieri poſſe concedit. Nec defuere quibuſdam dubitantibus digna miracula, quibus rerum viſibilium atque corruptibilium ablatis tegumentis, ſicuti reuera eſt, appareret corporalibus oculis caro Chriſti, & ſanguis omnipotente Deo miſericorditer ſanante infirmorum imbecillitatem, & terribiliter damnante atque euertente omnium hæreticorum deteſtabilem prauitatem. Quid ſoleant hæretici. Quorum officij intereſt ſimplicem infantium, atque lactentium, ex quibus laudem perfecit Chriſtus, Pſal. 18. Math. 21. 16. fidem irridere, rationibus omnia velle cõprehendere, cum ipſi ſint rationis expertes, facti propter arrogantiam, & ſterilitatem ſicut equus, & mulus, in quibus non Pſal. 31. c. 9 eſt intellectus. Quòd verò incorruptionem dominici corporis, & quòd cælo vſque in diem iudicij deuocari non poſſit: fidei noſtræ qua ipſum verè à fidelibus ſuis manducari credimus, quaſi cauſam impoſſibilitatis opponis, profecto fidem noſtram aut non intelligis, aut intellectam malè exponẽdo ad tuam ipſius perniciem deprauare contendis. Sic enim credimus verè ſalubriterque manducari in terris à dignè percipientibus Dominum Ieſum Chriſtum: vt certiſſimè teneamus exiſtere illum in cæleſtibus incontaminatum, incorruptum, illæſum. Ineptus ſis ſi propterea dicas Sareptanam viduam non potuiſſe comedere oleum quo plenus erat lechitus ſuus: quia ſacra teſtante hiſtoria lechitus olei non eſt imminutus, cum eadem ſcriptura dicat; *Abijt, & fecit iuxta* 3. Reg. 17. c. 15. *verbum Heliæ, & comedit ipſe, & illa, &*

domus

domus eius. Non diſſimili grauaris vecordia, ſi idcirco moliaris aſtruere non poſſe ali Eccleſiam Carne, ac Sanguine Redemptoris ſui, quia Apoſtolus dicit: *Chriſtus reſurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur:* cum ipſe Dominus loquens diſcipulis ſuis teſtetur dicens; *Accipite, & manducate, hoc eſt corpus meum quod pro vobis tradetur: & hic eſt calix ſanguinis mei, myſterium fidei, qui pro vobis, & pro multis effundetur.* Et *panis quem ego dedero caro mea eſt pro mundi vita.* Et *niſi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius ſanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Ex quibus Domini verbis ortæ ſunt duæ hæreſes antiquis temporibus. Et in hoc quidem conſenſerunt omnes, quòd panis & vinum in veram filij hominis carnem, verumque eius ſanguinem conuerterentur. Sed quis eſſet iſte filius hominis, non omnes eamdem ſententiam tenuerunt. Quidam arbitrati ſunt hūc oportere intelligi quemlibet hominem, ſiue iuſtum, ſiue peccatorem in cuius carnem, ac ſanguinem cōuerſa terrena ſubſtantia ſumeretur in remiſſionem peccatorum. Alij arbitrati ſunt non hunc eſſe de turba quemlibet hominem, ſed virum iuſtum, ſanctificatum, à communi hominum vita per ſuę vitæ celſitudinem ſegregatum, qui templum Dei eſſet, qui diuinam in ſe habitationem veriſſimè poſſideret. In huius carnem, ac ſanguinem cōmutari poſſe panem vinumque altaris, hæreticâ pertinaciâ delirabant. Factum eſt hoc paucis annis poſt obitum beati Auguſtini, tempore Cæleſtini Papæ, & Cyrilli Alexandrini Epiſcopi, quibus præcipientibus, atque annitentibus indicta, ac celebrata eſt ſynodus Epheſina, vna de quatuor quas beatus Gregorius in epiſtola ad Patriarchas fatetur ſe ita ſuſcipere, cōplecti, & venerari; quemadmodum ſancta quatuor Euangelia Domini noſtri Ieſu Chriſti. In qua ſynodo damnatæ ſunt vtræque ſuperiùs comprehenſę lethales peſtes, roborata eſt fides, qua credimus panē conuerti in eam carnem, quæ in cruce pependit, vinumque in eum ſanguinem, qui de pendentis in cruce latere emanauit. Denique ducenti qui eidē concilio interfuere Epiſcopi, inter cætera de hoc ſacramento ſic ſcripſerunt, & Neſtorio Epiſcopo quaſi hæreticorum capiti tranſmiſerūt. *Ad benedictiones, inquiunt, myſticas accedimus, & ſanctificamur participes ſancti Corporis, & pretioſi Sanguinis Chriſti omnium noſtrum Redēptoris effecti. Non vt cōmunem carnem percipiētes, quod abſit, nec vt viri ſanctificati, & verbo coniuncti ſecundum dignitatis vnitatem, aut ſicut diuinam poſſidentis*

Mat. 26. c. 26. Marc. 14. c. 22. Luc. 22. c. 20. Ioan. 6. f. 54.

Duæ hæreſes de Euchariſt. ſacramento.

Lib. 1. Ep. 34.

In Symb. circa med. vel in Ep. Cyrilli & Synodi ad Neſtorium part. 1.

A *habitationem, ſed verè viuificatricē, & ipſius verbi propriā factā. Vita enim naturaliter vt Deus exiſtēs, quia propria carni vnitus eſt, viuificatricē eam eſſe profeſſus eſt. Et ideo quāuis dicat ad nos, Amen, amen dico vobis, niſi mānducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius ſanguinem; non tamē eam, vt hominis vnius ex nobis exiſtimare debemus (Quomodo enim iuxta naturā ſuam viuificatrix eſſe caro hominis poterit?) Sed vt verè propriā eius factā, qui propter nos filius hominis, & factus eſt, & vocatus.* Et circa finē cōcilij; *Si quis non confitetur carnem Domini viuificatricem eſſe,*

B *& propriam ipſius Verbi Dei Patris, ſed velut alterius præter ipſum coniuncti eidem per dignitatem, aut quaſi diuinam habentis habitationem, ac non potius viuificatricem eſſe, quia facta eſt propria Verbi viuificare valentis, anathema ſit.* Quid manifeſtiùs audire deſideras, ſi ſtudioſū nouę contentionis animum ſtudio antiquæ pacis omittas? Non eſt vt ſancta ſynodus definit hæc caro alicuius de vulgo hominis, non iuſti & ſanctificati hominis, ſed potius cui ipſe vnitus, id eſt, incarnatus eſt Dei & hominis. Quod verò ait benedictiones myſticas, ſic dictum

C accipe, quaſi diceret ſecretas. Myſterium namque, ſicut beatus Auguſtinus in libro de catechizandis rudibus dicit, à ſecreto nomen accepit. Quid enim ſecretius quam panis, viniq; ſpeciem conſpicere, ſaporem guſtare, tactū ſentire, & tamen mirabiliter operante Deo veram carnem verumq; ſanguinē credere, comedere, bibere? Has, & huiuſmodi ſcripturas per totum ferè diuinarū literarū corpus ſparſim diffuſas, ſi amoto inanis iactantię appetitu, pro intētione vitæ æternæ humiliter legeres,

D ſi inter legendū effuſis ad Dn̄m precibus impetratā diuinâ gratiâ intelligeres, ſi ea quæ ad literā accipi, & ea quæ ſpiritualiter oportet intelligi Chriſtianâ cautelâ diſtingueres: proculdubio crederes quod vniuerſalis Eccleſia credit, prædicares quod Apoſtolica doctrina in tota mūdi latitudine prædicandum inſtituit. Carnem ſcilicet, ac ſanguinē Dn̄i noſtri Ieſu Chriſti & ore corporis, & ore cordis, hoc eſt corporaliter, ac ſpiritualiter māducari & bibi. Corporali ſiquidem ore corporaliter man-

E ducamus & bibimus, quotiens de altari dn̄ico ipſum dn̄icum corpus per manum ſacerdotis accipimus. Spirituali verò ore cordis ſpiritualiter comeditur & hauritur, quādo ſuauiter, & vtiliter ſicut beatus Auguſtinus dicit, in memoria reconditur, quod vnigenitus Dei filius pro ſalute mūdi carnem accepit, in cruce pependit, reſurrexit, apparuit, aſcendit, venturus in die iudicij dignas ſingulis mercedes rependere pro ſuis operibus. Quæ comeſtio tunc

Cap. ſeu Anathematiſmo. 11.

eſt vtilis pauperibus Chriſti, ſi ad tanti diuitis tã magnã menſã ſedentes, ſic edunt, vt ſaturentur, ſic recolũt vt imitentur, parati ſemper mori pro Chriſto, mortificãtes iugiter membra ſua quæ ſunt ſuper terrã, & crucifigentes carnem ſuam cum vitiis, & concupiſcentiis ſicut ſcriptum eſt; *Ad menſam magnam ſediſti, ſcito quoniam talia te, oportet præparare.* De corporali comeſtione diſcipulis à Domino dicitur; *Accipite, manducate, & bibite, hoc eſt corpus meum quod pro vobis tradetur:* Et, *hic eſt calix ſanguinis mei, qui pro vobis effundetur.* Et Apoſtolus ad Corinthios: *Qui mãducat, & bibit indignè: iudicium ſibi manducat, & bibit, non diiudicans Corpus Domini.* Spiritualem autem comeſtionem demonſtrare ſatagebat beatus Auguſtinus in homilia viceſima ſexta ſuper Ioannem, cum diceret; *Panem cæleſtem ſpiritualiter manducate, innocentiam ad altare apportate.* Et poſt pauca: *Hic eſt ergo panis de cælo deſcendens: vt ſi quis ex ipſo manducauerit, non moriatur. Sed quod pertinet ad virtutem ſacramenti, non quod pertinet ad viſibile ſacramentum. Qui manducat intus, non foris, qui manducat in corde, non qui premit dente.* Quæ autem ſit huius ſacramenti virtus paulò pòſt exponit dicens: *Norunt fideles Corpus Chriſti, ſi Corpus Chriſti eſſe non negligant. Fiant Corpus Chriſti, ſi volunt viuere de ſpiritu Chriſti.* Et poſt aliqua: *Inde eſt quod exponens nobis Apoſtolus Paulus hunc panem: vnus panis, inquit, vnum corpus multi ſumus. O ſacramentum pietatis, ô ſignum vnitatis, ô vinculum charitatis.*

Coloſſ. 3. a. 5. Gal. 5. d. 24. — Eccl. 31. b. 12. — Co. 11. b. 29.

Caput XVIII.

Propulſatis quantum ſatis viſum eſt calumniis, quas in contumeliam Humberti Epiſcopi, ſanctæque Romanæ Eccleſiæ temerè protuliſti, ſcripſiſti, ediſti. Reliquum eſt vt fidem ſanctæ Eccleſiæ, atque opinionem tuæ ſectæ compendiosè exponamus; expoſitas paucis authoritatibus breuibúſq; rationibus vnam probemus, alteram improbemus. Plurima enim ac prolixa vel teſtimonia ſcripturarum, vel firmamenta diſputationum epiſtolaris breuitas inſeri non permittit, nec ratio, aut neceſſitas vlla expoſcit. Nam qui fideles ſunt, * ſeu deprauati, prauitati ſuę defendendę pertinaciter non inſiſtunt. Sed potius intellectis authoritatibus, audití ſque rationibus, ad viam veritatis humiliter reuerti concupiſcunt: pauca eis, & à paucis ſufficere poſſunt. Qui verò contentionibus deſeruire, atque in ſua infidelitate perſiſtere decreuerunt; * ne ſi plura apponerentur, poſſunt pluribus eſſe contenti.

al. * ſed. — al. * nec.

A

Credimus igitur terrenas ſubſtantias, quæ in menſa dominica per ſacerdotale myſterium diuinitus ſanctificantur, ineffabiliter, incomprehenſibiliter, mirabiliter, operante ſuperna potentia, conuerti in eſſentiam dominici corporis, reſeruatis ipſarum rerum ſpeciebus, & quibuſdam aliis qualitatibus, ne percipientes cruda, & cruenta horrerent, & vt credentes fidei prœmia ampliora perciperent; ipſo tamen dominico corpore exiſtente in cæleſtibus ad dexteram Patris, immortali, inuiolato, integro, incontaminato, illæſo: vt verè dici poſſit, & ipſum corpus quod de Virgine ſumptum eſt, nos ſumere, & tamen non ipſum. Ipſum quidem quantum ad eſſentiam veræque naturæ proprietatem, atque virtutem; non ipſum autem ſi ſpectes panis, vinique ſpeciem, cæteráque ſuperiùs comprehenſa: hanc fidem tenuit à priſcis temporibus, & nunc tenet Eccleſia, quæ per totum diffuſa orbem Catholica nominatur. Vnde ſicut ſuperius dictum eſt, Dominus in Euangelio: *Accipite, & manducate, hoc eſt Corpus meum, quod pro vobis tradetur.* Et, *hic eſt Calix ſanguinis mei, myſterium fidei, qui pro vobis, & pro multis effundetur in remiſſionem peccatorum.* Beatus Ambroſius diſcernens ſacramentum Chriſtianorum à ſacramento Iudæorum; in ſermone de myſteriis ad Neophitos ſic ait: *Conſidera nunc vtrum præſtantior ſit panis Angelorum, an caro Chriſti, quæ vtique corpus eſt vitæ. Manna illud è cælo, hoc ſupra cælum. Illud cæli, hoc Domini cælorum. Illud corruptioni obnoxium, ſi in diem alterum ſeruaretur, hoc alienum ab omni corruptione. Quod quicunque religiosè guſtauerit, corruptionem ſentire non poterit. Illis aqua de petra fluxit, tibi ſanguis è Chriſto. Illos ad horam ſatiauit aqua, te ſanguis diluit in æternum. Iudæus bibit, & ſitit: tu cum biberis, ſitire non poteris. Et illud in vmbra, hoc in veritate. Si illud quod miraris vmbra eſt, quantũ iſtud cuius & vmbram miraris?* Et paulo poſt: *Cognouiſti præſtantiora. Potior eſt lux quàm vmbra, veritas quàm figura: corpus authoris, quàm manna de cælo. Fortè dicas, Aliud video, quomodo tu mihi aſſeris quòd Chriſti Corpus accipiam? Et hoc nobis adhuc ſupereſt vt probemus. Quantis igitur vtimur exẽplis vt probemus non hoc eſſe, quod natura formauit, ſed quod benedictio conſecrauit: maioremque vim eſſe benedictionis, quàm naturæ, quia benedictione etiam natura ipſa mutatur. Virgam tenebat Moyſes, proiecit eam, & facta eſt ſerpens. Rurſus prehendit caudam ſerpentis, & in virga naturam reuertitur. Vides igitur prophetica gratia bis mutatam eſſe*

Cap. 9.

naturam & serpentis, & virgæ? Currebant A *Ægypti flumina puro aquarum meatu. Subito de fontium venis sanguis cœpit erumpere. Non erat potus in fluuiis. Rursus ad Prophetæ voces cruor cessauit fluminum, aquarum natura remeauit.*

His & aliis huiusmodi miraculis, quæ ineffabili diuinitatis operatione fiunt enarratis: post aliqua subiungit: *Aduertimus igitur maioris esse gratiam, quàm naturam, & adhuc tamen propheticæ benedictionis numeramus gratiam. Quod si tantum valuit humana benedictio, vt naturam conuerteret,* B *quid dicimus de ipsa consecratione diuina, vbi verba ipsa Domini saluatoris operantur? Nam sacramentum istud quod accipis, Christi sermone conficitur. Quod si tantum valuit sermo Heliæ vt ignem de cælo deponeret: non valebit Christi sermo vt species mutet elementorum? De totius mundi operibus legisti, Quia ipse dixit & facta sunt, mandauit & creata sunt. Sermo ergo Christi qui potuit ex nihilo facere quod non erat, non potest ea quæ sunt in id mutare quod non erant? Non enim minus est nouas rebus dare quàm mutare naturas. Sed quod argumentis vtimur,* C *suis vtamur exemplis, incarnationisque astruamus mysterij veritate. Nunquid naturæ vsus præcessit, cum Iesus Dominus ex Maria nasceretur? Si ordinem quærimus, viro mixta fœmina generare consueuit.*

Liquet igitur quòd præter naturæ ordinem Virgo generauit, & hoc quod conficimus corpus ex Virgine est. Quid hîc quæris naturæ ordinem in Christi Corpore, cum præter naturam sit ipse Dominus Iesus partus ex Virgine?

Cap. 4. Item in quarto de sacramentis: *Tu* D *fortè dices: Meus panis est vsitatus. Sed panis iste, panis est ante verba sacramentorum. Vbi accesserit consecratio, de pane, fit Corpus Christi.* Et paulò pòst. *Cælum non erat, mare non erat, terra non erat, sed audi dicentem Dauid; Ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt. Ergo vt tibi respondeam, non erat Corpus Christi ante consecrationem, sed post consecrationem dico tibi quia iam est Corpus Christi. Ipse dixit, & factum est, ipse mandauit, & creatum est.* Et

Cap. 5. post aliqua; *Antequam consecratur, panis* E *est: Vbi autem verba Christi accesserunt, Corpus est Christi. Denique audi dicentem; Accipite, & edite ex eo omnes: Hoc est enim corpus meum. Et ante verba Christi, calix est vini, & aquæ plenus: Vbi verba Christi operata fuerint; ibi sanguis efficitur, qui plebem redemit. Ergo videte quantis generibus potens est sermo Christi vniuersa conuertere. Deinde ipse Dominus Iesus testificatur nobis quòd corpus suum accipiamus & sanguinem. Nunquid debemus de eius fide, & testificatione dubitare?* Item in sexto de sacramentis: Cap. 1 *Quod & superiùs dictum est, Sicut verus est Dei filius Dominus noster Iesus Christus, non quemadmodum homines per gratiam, sed quasi filius ex substantia Patris: ita vera eius caro est, sicut ipse dixit, quam accipimus: & verus eius sanguis est, quem potamus. Sed fortè dicas quòd dixerunt tunc temporis etiam discipuli Christi, audientes dicentem; Nisi quis manducauerit carnem meam, & biberit sanguinem meum: non manebit in me, nec habebit vitam æternam. Fortè dicas, Quomodo vera? Qui similitudinem video, nō video sanguinis veritatem. Primo omnium dixi tibi de sermone Christi; qui operatur vt possit mutare, & conuertere genera instituta naturæ. Deinde vbi non tulerunt sermonem Christi discipuli eius, audientes quòd carnem suam daret manducandam & sanguinem suum daret bibendum, recedebant. Solus autem Petrus dixit: Verba vitæ æternæ habes, & ego à te quò recedam? Ne igitur plures hoc dicerent, veluti quidam esset horror cruoris, sed maneret gratia redemptionis: ideo in similitudine quidem accipis sacramentum, sed veræ naturæ gratiam virtutemque consequeris. Ego sum, inquit, panis viuus qui de cælo descendi. Sed caro non descendit è cælo, hoc est carnem in terris assumpsit ex Virgine. Quomodo ergo descendit panis è cælo, & panis viuus? Quia idem Dominus noster Iesus Christus consors est diuinitatis & corporis. Et tu qui accipis carnem, diuinæ eius substantiæ in illo participaris alimento.* Itē in epistola ad Hireneum; Lib. 8. Ep. 62. Initiū. *Quæris à me cur Dominus Deus manna plueri populo patrum, & nunc non pluat. Si cognoscis, pluit: & quotidie pluit de cælo manna seruientibus sibi. Et corporeum quidem illud manna hodie plerisque in locis inuenitur, sed nunc non est tanti res miraculi, quia venit quod perfectum est. Perfectum autem, panis de cælo, corpus ex Virgine, est de quo satis Euangelium te docet. Quanto præstantiora hæc superioribus?*

Augustinus in homilia secunda psalmi tricesimi tertij; *Accesserunt Iudæi ad Christum vt crucifigerent, nos ad eum accedamus vt Corpus & Sanguinem eius accipiamus. Illi de crucifixo tenebrati sunt, nos manducando crucifixum & bibendo illuminamur.* Et post aliqua; *Verè magnus Dominus, & magna misericordia eius, verè qui nobis dedit manducare corpus suum, in quo tanta perpessus est, & sanguinem bibere.* Item in homilia Psalmi quadragesimiquinti ad Iudæos loquēs; *In illius nomine quem occidistis baptizamini, & dimittuntur vobis peccata vestra. Medicum vel postea cognouistis, iam securi bibite sanguinem quem fudistis.* Item in homilia Psalmi sexagesimiquīnti; *Modo homi-*

cidis donatus est, & fusus sanguis innocentis: & ipsum sanguinem quem per insaniam fuderunt, per gratiam biberunt. Itē in homilia Psalmi nonagesimi octaui: *Quæro quid sit scabellum pedum eius, & dicit mihi scriptura, terra scabellum pedum meorum. Fluctuans conuerto me ad Christum, quia ipsum quæro hic & inuenio, quomodo sine impietate adoretur terra, sine impietate adoretur scabellum pedum eius. Suscepit enim de terra terram, quia caro de terra est, & de carne Mariæ carnē accepit: & quia in ipsa carne hic ambulauit, & ipsam carnem nobis ad manducandum ad salutem dedit. Nemo autem illam carnem manducat, nisi prius adorauerit. Inuentum est quemadmodum adoretur tale scabellum pedum Domini, & non solum non peccemus adorando, sed peccemus non adorando.* Et paulò pòst; *Tunc autem quando hoc Dominus commendauit, de carne sua locutus erat, & dixerat; Nisi quis manducauerit carnem meam, non habebit in se vitam æternam. Scandalizati sunt discipuli eius quidam septuaginta ferme, & dixerunt; Durus est hic sermo, quis potest eum intelligere? Et recesserunt ab eo, & amplius cum eo non ambulauerunt. Durum illis visum est quod ait; Nisi quis manducauerit carnem meam, non habebit vitam æternam. Acceperunt illud stultè. Carnaliter illud cogitauerunt, & putauerunt quòd præcisurus esset Dominus particulas quasdam de corpore suo, & daturus illis, & dixerunt; Durus est hic sermo. Ipsi erant duri, non sermo.* Et paucis intermissis; *Spiritualiter*, inquit, *intelligite quod locutus sum. Non hoc corpus quod videtis manducaturi estis, & bibituri illum* D *sanguinem quem fusuri sunt qui me crucifigent.*

In his postremis beati Augustini verbis exultas. In his vicisse te, & superiorem esse gloriaris, hic firmamentum tuæ defensionis te inuenisse gratularis. Quomodo, inquis, persuadere contendis, quod veram carnem, verumque sanguinem in hoc sacramento sumamus, cum manifestè audias quòd corpus quod videbant non essent discipuli comesturi, neque bibituri sanguinem quem crucifigentes erant effusuri? Calumniosa quidem ista obiectio est. Qui enim superius testatus est quod carnem quam de matre Virgine sumpsit, & in qua in terris ambulauit ad manducādum nobis salubriter tribuit, quomodo huic tam præclaræ sententiæ aliqua contraria sententia potuit obuiare? Absit à sobrio lectore, & Catholico expositore tam peruersè sentire de Ecclesiæ columna, de firmamento veritatis, de quo Cælestinus Papá in decretis suis asserit, quod nec saltem sinistræ suspicionis rumor dum

Epist. 1. ad Epis Gall cap. 2.

A viueret eum asperserit. Immo reuera id dixit quod Catholica Ecclesia in omnibus membris suis fideliter fatetur, & credit; quod ego quoque in professione fidei breuiter posui, breuiter comprehendi, videlicet ipsum esse corpus, & non ipsum. Neque enim eo, quo ipsi putabant modo credimus quod visibile Christi Corpus comedamus, aut sanguinem quem fusuri, & oculis suis conspecturi erant persequentes bibamus. Sed potius id credimus quod non videmus, vt valeat esse fides, quæ non potest esse, si res quæ creduntur corporalibus sensibus constiterit subiacere. B Vnde exponens quod obscurè posuit; *Et si necesse est*, inquit, *illud visibiliter celebrari, oportet tamen inuisibiliter intelligi.* Existimabant namque quod præciperet eis Dominus aut bestiali more, aut humano, corpus comedere quod videbant, aut bibere sanguinem, quē persequentes fusuri erant, hoc est aut crudum, aut aqua coctum, aut subtractis carbonibus in verubus assum. Hanc carnalem eorum intelligentiam redarguens Dominus in Euangelio secun- C dum Ioannem dicit; *Spiritus est qui viuificat: caro autem non prodest quicquam.* Quod exponens beatus Augustinus in vicesima septima eiusdem Euangelij homilia ait; *Quid est ergo non prodest quicquam caro? Non prodest quicquam, sed quomodo illi intellexerunt? Carnem quippe sic intellexerunt; quomodo in cadauere dilaniatur, aut in macello venditur, non quomodo spiritu vegetatur.* De his hactenus: ad propositum reuertamur.

Ioan. 6. g. 64.

Capvt XIX.

Augustinus in homilia vndecima super Ioannem: *In populo enim Iudæorum figuratus est populus Christianorum. Ibi figura, hic veritas: Ibi vmbra, hic corpus.* Item in homilia tricesima prima: *At illi viderunt Christum suo scelere morientem, & crediderunt in Christum suis sceleribus ignoscentem. Quousque biberent sanguinem quem fuderant, de sua salute desperauerant.* Item in quadragesima; E *Qui sæuientes occiderunt, imitati crediderunt: & quem sanguinem sæuiendo fuderunt, credendo biberunt.* Item in sermone ad Neophitos; *Hoc accipite in pane, quod pependit in cruce. Et hoc accipite in calice, quod effusum est de Christi latere. Erit enim illi mors, non vita, qui mendacem putauerit vitam.* Item in libro quarto de Trinitate; *Apud eum paucissimi remanserunt, agnoscentibus Gentibus, & pia humilitate bibentibus pretium suum, eiusque fiducia deserentibus hostem suum.* Et in subsequenti capitulo

Cap. 13.

Cap. 14.

post aliqua; *Quid tam mundum pro mundandis vitiis mortalium, quàm sine vlla contagione carnalis concupiscentiæ caro nata in vtero, & ex vtero virginali? Et quid tam gratè offerri & suscipi possit, quàm caro sacrificij nostri corpus effectum sacerdotis nostri?*

Serm. 6. Leo Papa in sermone de ieiuno septimi mensis; *Hanc confessionem dilectissimi toto corde promentes, impia hæreticorum commenta respuite: vt ieiunia vestra, & eleemosynæ nullius erroris contagio polluantur. Tunc enim & sacrificij munda est oblatio, & misericordiæ sancta largitio, quando hi qui ista dependunt, quod operantur intelligunt. Nam dicente Domino; Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis sanguinem eius non habebitis vitam in vobis: sic sacræ mensæ communicare debetis, vt nihil prorsus de veritate Corporis Christi, & Sãguinis ambigatis. Hoc enim ore sumitur, quod fide creditur, & frustra ab illis amen respondetur, à quibus contra id quod accipitur, disputatur.* Item in epistola Anatholio Episcopo missa. *Aliter enim in Ecclesia Dei, quæ corpus est Christi, nec rata sunt sacerdotia, nec vera sacrificia, nisi in nostræ proprietate naturæ verus nos Pontifex recõciliet, verus immaculati agni sanguis emundet. Qui licet in Patris sit dextera constitutus, in eadẽ tamẽ carne, quam sumpsit ex Virgine sacramentum propitiationis exequitur.* Serm. 11 Item in sermone de Passione Domini; *Fefellit ergo illum malignitas sua, intulit supplicium filio Dei, quod cunctis filiis hominum in remedium verteretur. Fudit sanguinem iustum, qui reconciliando mundo & præmium esset & poculum.* Homil. 22. in Euang. S. Gregorius in homilia Paschali, *Quid namque sit sanguis agni, non iam audiendo sed bibendo didicistis. Qui sanguis super vtrumque postem ponitur, quando non solum ore corporis, sed etiam ore cordis hauritur.*

His diuinorum eloquiorum testimoniis, quæ ex multis compendij causa, pauca excerpsi, clarè vt arbitror innotescit; quòd vera Christi caro, verusque eius sanguis in mensa dominica immoletur, comedatur, bibatur, corporaliter, spiritualiter, incomprehensibiliter. Et ne quis peruersus, atque peruersoraliter ea intelligeret, vel exponeret, quàm vniuersalis Ecclesiæ spirituales filij intelligunt, & exponunt: facta sunt tam antiquis, quàm modernis temporibus in diuersis Ecclesiis huic fidei congrua miracula, quando, & vbi, & quibus tantum secretum demonstrare voluit æterna sapientia, cui nulla sunt non Sap. 8.a.1. possibilia, attingens à fine vsque ad finem, & fortiter, atque suauiter disponens omnia. Quæ miracula facta esse ignorat nullus quisquis in ecclesiasticis historiis, seu Sanctorum Patrum gestis est aliquan- A tulum studiosus. Quæ scripturæ tametsi illam excelsissimam authoritatis arcem non obtinent, qua donatæ sunt, quas propheticas, seu apostolicas nuncupamus, hoc tamen probare sufficiunt, quòd hanc fidem, quam nunc habemus, omnes fideles, qui nos præcesserunt à priscis temporibus habuerunt. Historiarũ Ecclesiast. fides. Alioquin cum in decretis Romanorum Pontificum sacrisque canonibus apocriphæ scripturæ nominatim damnatæ sunt, hæc quoque specialiter damnarentur, nec in Ecclesia B Catholica à Catholicis solemniter legerentur.

CAPVT XX.

ADuersus tantam diuinarum authoritatum lucem quæstionis caliginem opponere non desistis dicens: Quòd tu verum Christi Corpus esse asseris, in sacris literis appellatur species, similitudo, figura, signum, mysterium, sacramentum. C Hæc autem vocabula ad aliquid sunt. Nulla verò quę ad aliquid referuntur, possunt esse id quod sunt ea, ad quæ referuntur. Non est igitur Corpus Christi. Hoc enim in quodam scripto tuo diuersis, ac prolixioribus verbis, sed non mutata sententia reperi; hoc garriunt discipuli, atque sequaces tui, subuersores quidem aliorum & ipsi auro, & argento, cæteráque pecuniâ tuâ à te subuersi, errantes, & alios in errorem mittentes, non intelligentes 1. Tim. 1. b. 7. sicut dicit Apostolus, neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Verum his vocabulis in nullo præscribitur fi- D dei qua credimus, & veritati quam defendimus. Species namque, & similitudo illarum rerum vocabula sunt, quæ ante fuerunt, & ex quibus corpus Christi, sanguisque conficitur. Panem dico, ac vinum, vnde in fine cuiusdam missæ oratur, & dicitur; *Perficiant in nobis Domine quæsumus tua sacramenta, quod continent, vt quæ nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus.* Postulat quippe sacerdos, vt corpus Christi quod sub specie panis, viniq; geritur; manifesta visione, sicuti reuera est, quandoque ca- E piatur. Veritas enim pro manifestatione Veritas quomodo accipitur. in sacris sæpe literis reperitur. De quâ manifestâ visione Dñs in Euangelio secundum Ioannem discipulis dicit; Ioan. 14. c. 21. *Qui autem diligit me, diligetur à Patre meo. Et ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum.* Et Dauid in persona Dei Patris; *Longitudine dierum replebo eum: & ostendam illi salutare meũ.* Psal. 90. d. 16. Quamuis nõ improbabiliter quidam exponant hoc in loco esse Carnis ac Sanguinis veritatem, ipsam eorũdem efficientiam, id est, peccatorum remissionem.

Illis namque omnibus modis vera Chriſti A Caro, ac Sanguis exiſtit, qui dignè percipiunt, qui percipiendo delictorum indulgentiam conſequuntur. Vnde in Canone Miſſæ ſacerdos dicit; *Vt nobis corpus, & ſanguis fiat dilectiſſimi filij tui Domini noſtri Ieſu Chriſti:* nobis, inquam, id eſt credentibus, & miſericordia tua dignè ſumentibus. *Qui enim manducat, & bibit indignè; iudicium ſibi manducat, & bibit.*

Cap. 59. Hinc & ſanctus Gregorius in quarto dialogi libro, *Tunc vera pro nobis Deo hoſtia erit, cum noſmetipſos hoſtiam fecerimus.* Eſt quidem etiam peccatoribus, & indignè B ſumentibus vera Chriſti caro, veruſque ſanguis, ſed eſſentiâ, non ſalubri efficientiâ. Huius rei teſtis eſt beatus Auguſtinus in quinto libro de baptiſmo dicens; Cap. 8. Sicut enim Iudas, cui bucellam tradidit Dominus, non malum accipiendo, ſed male accipiendo locum in ſe diabolo præbuit: ſic indignè quiſque ſumens dominicum ſacramentum, non efficit, vt quia ipſe malus eſt, malum ſit, aut quia non ad ſalutem accipit, nihil acceperit. Corpus enim Domini, & Sanguis Domini nihilominus erat etiam illius, quibus dicebat, A- C poſtolus; Qui manducat & bibit indignè: iudicium ſibi manducat & bibit. 1. Cor. 11. Ambroſius in ſexto de Sacramentis; *Quomodo vera? Qui ſimilitudinem video, non video ſanguinis veritatem.* Cap. 1. Et paulò pòſt; *Ideo in ſimilitudine quidem accipis ſacramentum, ſed veræ naturæ gratiam virtutemque conſequeris.* Similitudinem hoc in loco nullo dubitante panis, vinique ſpeciem intelligit, ſub qua Corporis Chriſti natura contegitur: & ſine cruoris horrore à dignè ſumentibus in ſalutem accipitur. Inuenitur D etiam ſpecies, ſimilitudo, figura pro veritate. Vnde Dominus in Euangelio ſecundùm Ioannem; Ioan. 5. f. 37 *Neque vocem eius vnquam audiſtis, neque ſpeciem eius vidiſtis.* Apoſtolus ad Corinthios; 2. Cor. 5. b. 7. *Per fidem enim ambulamus, & non per ſpeciem.* Ambroſius in libro de myſteriis; Cap. 4. in fine. *Speciem autem, & pro veritate accipiendam legimus: & de Chriſto, & ſpecie inuentus vt homo, & de Patre Deo; Neque ſpeciem eius vidiſtis.* Item in quarto de fide ad Gratianum; Cap. 5. *Caro e- E nim mea verè eſt eſca, & ſanguis meus verè eſt potus. Carnem audis, ſanguinem audis, mortis dominicæ ſacramenta cognoſcis.* Et paulò pòſt; *Nos autem quotieſcumque ſacramenta ſumimus, quæ per ſacræ orationis myſterium in carnem transfigurantur & ſanguinem, mortem annuntiamus.* Auguſtinus in libro de catechizandis rudibus; *Efficiemur enim ſicut ab illo ſperamus, & expectamus æquales Angelis Dei; & cum eis pariter illa Trinitate perfruemur iam per ſpeciem,*

in qua nunc per fidem ambulamus. Apoſtolus ad Philippenſes; 2. 2. 7. *In ſimilitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo.* Item ad Hebræos; 1. a. 3. *Qui cum ſit ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ eius.* Porro ſignū, myſterium, ſacramentum, & ſi quid huiuſmodi eſt, dominicæ paſſionis deſignatiua nomina ſunt, ſi tamen ſacramentum ea ſignificatione accipiatur, qua ſacrum eſſe ſignum in libro de ciuitate Dei à beato Auguſtino deffinitur. Vnde beatus Gregorius in quarto dialogi libro; Cap. 58. *Hæc namque ſingularis victima ab æterno interitu animam ſaluat, quæ illam nobis mortem Vnigeniti per myſterium reparat.* Et paulò pòſt; *Hinc ergo penſemus quale pro nobis ſit hoc ſacrificium; quod pro abſolutione noſtra paſſionem Vnigeniti filij ſemper imitatur.* Et poſt aliqua; Cap. 59. *Qui paſſionis dominicæ myſteria celebramus, debemus imitari quod colimus.* Hom. 22. in Euang. Item in homilia Paſchali; *In vtroque etenim poſte agni ſanguis poſitus eſt, quando ſacramentum paſſionis eius cum ore ad redemptionem ſumitur, ad imitationem quoque intenta mente cogitatur.* Sacramentum ſanè in diuinis codicibus non vna tantum ſignificatione poſitum reperitur. Denique ſanctus Ambroſius in libro ad Gratianum, apparuiſſe dicit hominibus Vnigenitum Patris per ſacramentum aſſumpti hominis. Quod tantumdem ſignificat, quantum ſi diceret apparuiſſe eum per hominem, quem aſſumpſit, & quem diuinitati ſuæ dignum habitaculum conſecrauit. Habet autem & alias ſignificationes, de quibus ſatis ſuperiùs dictum eſt.

Quòd verò panis dicitur; Corpus Chriſti panis dicitur. conſueto ſacrorum codicum more id fit, qui res quaſlibet ſæpe vocant nominibus illarum rerum, ex quibus fiunt, ſeu quæ eſſe putantur, & non ſunt; ſiue quibus aliquo modo ſimiles exiſtunt. Vnde beatus Hieronymus in ſecundo explanationum libro in Oſeæ; In fine Proœmij. *Poſtquam autem reuerſa fuerit terra in terram ſuam, & tam nos qui ſcribimus quàm eos qui de nobis iudicant, pallida mors ſubtraxerit.* Et ſuperbo homini à viro ſapiente dicitur; Eccleſ. 10. a. 10. *Quid ſuperbis terra, & cinis?* Et Abraham tres viros vidiſſe legitur, Gen. 18. cum eſſent Angeli. De qua re beatus Auguſtinus in ſecundo libro de Trinitate dicit; cap. 10. ſub finem. *Sub ilice autem Mambræ tres viros vidit Abraham, quibus & inuitatis hoſpitioque ſuſceptis, & epulantibus miniſtrauit.* Et in libris Iudicum, mulier ſterilis ad virum ſuum de Angelo dicit; 13. b. 6. 10. c. 17. *Vir Dei venit ad me.* Et paulò pòſt; *Ecce apparuit mihi vir, quem antè videram.* Et poſt aliqua; *Et neſciebat mane quòd Angelus Dei eſſet.* Et beatus Hieronymus in eodem explanationum

libro super Osea Propheta de Deo dicit: *Quasi tinea efficitur & putredo, non quòd Deus tinea sit, vel putredo, sed quod sustinentibus pœnas, hæc vniuersa videantur.* Et in
9.c.28. Euangelio secundùm Ioannem; Maledixerunt ei, & dixerunt; *Tu discipulus illius sis*; cum non maledictio, sed benedictio sit
Tract.44. esse discipulum Christi. Vnde beatus Augustinus in expositione eiusdem Euangelij dicit: *Tale maledictum super nos, & super filios nostros. Maledictum est enim si cor discutias, non si verba perpendas.* Et in Euan-
7.b.10. gelio secundùm Matthæum, & similiter
11.b.13. secundùm Lucam, *Si ergo vos cum sitis* B *mali nostis bona data dare filiis vestris.* De
cap. 21. qua sententia beatus Augustinus in secundo libro de sermone Domini sic disputat: *Quomodo mali dant bona? Sed malos appellauit dilectores sæculi huius, & peccatores. Bona verò quæ dant, secundum eorum sensum, bona dicenda sunt: quia hæc pro bonis habent.* Et Dominus Iesus Christus propter quasdam similitudines in eisdem literis vocatur leo, agnus, vermis, lignum, petra, lapis angularis, multaque in hunc modum. Sic & Corpus Christi vocatur panis, vel quia ex pane conficitur, seu quia contuentium oculis cum caro sit, panis videtur, siue quod corporali, & visibili pani similitudine quadam coniungitur. Nam sicut quia iste materialis panis discretè sumptus humanam carnem nutrit, & sustentat, sic spirituale, & inuisibile Corpus Christi animam dignè sumentis alit, & vegetat.

Corpus Christi cur panis dicitur.

Adhuc obijcis & authoritate Ambrosij ipsum Ambrosium infirmare moliris dicens, Ambrosius in libro de sacramentis
Lib.4.c.4. ait: *Sicut enim mortis similitudinem sumpsisti, ita etiam similitudinem pretiosi sanguinis bibis.* Hęc verba exponens, quid comparatius, inquis, quid similius? Negari non potest beatum Ambrosium sacramento baptismi sacramenta comparauisse altaris. Non est autem vera Christi mors in baptismo. Igitur nec verus eius sanguis in hoc sacramento. Pace tua dictum sit, multum falleris in hac verborum intelligentia, neque enim similitudinis aduerbia identitatem, seu æqualitatem vbique posi-
Luc.6.c.36 ta significant. In Euangelio namque saluator dicit: *Estote misericordes, sicut & pater vester misericors est.* Non tamen eadem, seu æqualis misericordia potest in-
Ioan.17.d.22. esse Deo, & hominibus. Et in Euangelio secundùm Ioannem: *Et ego*, inquit, *claritatem quam dedisti mihi dedi eis, vt sint vnum sicut & nos vnum sumus.* Et alibi:
Ibidem.23. *Dilexisti eos, sicut & me dilexisti.* Vnde & beatus Augustinus in expositione eiusdē
Tract.10. Euangelij ait: *Neque enim semper æqualitatem significat qui dicit, sicut illud, ita & il-* A *lud: sed aliquando tantum, quia est illud, est & illud, aut quia est illud vt sit, & illud.*

Aduerbia nō semper æqualitatē significant.

CAPVT XXI.

Est aliud quod obiicitis, quod concessâ loquendi facultate multis in locis clamatis, & dicitis; Si panis in veram Christi carnem conuertitur; aut panis sustollitur in cælum, vt illic in Christi carnem transferatur, aut caro Christi ad terram defertur, vt istic in eam panis commutetur. Atqui nec panis sustollitur, nec caro defertur. Non est igitur vera caro in quam panis conuertitur. Hoc vos colligitis secundùm humanam sapientiam: non secundùm diuinam. Humana autem sapientia perquiri diuina opera prohibet Apostolus ad Romanos dicens: *Non plus* 12.a.3.
sapere quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem. Et ad Corinthios: *Sermo meus,* 1.Cap.2.a.4.
& prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus, & virtutis: vt fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. Et 2.b.8.
C ad Colossen. *Videte ne quis vos decipiat per philosophiam & inanem fallaciam secundùm traditionem hominum secundùm elementa mundi.* Et beatus Gregor. in homilia Paschali. *Sciendum*, inquit, *nobis est, quod* 26.inEuāg.
diuina operatio si ratione comprehenditur, non est admirabilis. Nec fides habet meritum, cui humana ratio præbet experimentum. Propterea in tanta rerum profunditate magis oportuit te orare Deum, vt aut intelligeres quæ pro humana capacitate intelligi possunt, aut patienter, & humiliter ferres, & tamen crederes quæ in tanto D arcano humani ingenij vires excedunt, & in hac vita intelligi minime possunt: quàm litem mouere, ab vniuersali Ecclesia dissentire, nouum schisma verbis & scriptis contra sanctorum Patrum præcepta inferre. Profectò hoc modo ageres quod agi oportere præcipit legislator dicens: *Ne* Prouerb.22
transgrediaris terminos patrum. Et bea- d.28.
tus Augustinus in primo libro de sermone Domini in monte; *Quod verò*, inquit, *aut obscurum aut absurdum illi sonat: non inde concitet contradictionum certamina, sed* E *oret vt intelligat.* Et in libro tertio de Trinitate: *Mihi autem*, ait, *vtile est, vt me-* Cap. 10.
minerim virium mearum, fratresque meos admoneam vt meminerint suarum; ne vltra quàm tutum est humana progrediatur infirmitas. Et in libro contra Felicianum hæ- Cap. 2.
reticum: *Scripturarum authoritate contentus, simplicitati obedire potius studeo quam tumori.* Et paulò post: *Quam rationem af-* Ibidem.
ferre potes si partum prædicas Virginis; si redditos oculos non negas cæcis; si sepultos osten-

Qui difficultates reperit in Scripturis sanctis quomodo se gerat.

*&c;las rediisse à mortuis? Si ergo horum & incomprehensibilis est ratio, & veritas prompta est, facilius in negotiis fidei testimoniis creditur, quàm ratio * vestigatur.* A

al.*inuestigatur.

CAPVT XXII.

PRobatis quæ probari opportebat, & exclusis quæ excludi ratio suadebat, iam tandem quid tu credas, & credulitatem tuam quid sequatur, videamus. Tu credis panem vinúmque dominicæ mensę inter consecrandum quantum ad substantiam immobilia permanere. Hoc est panem, & vinum extitisse ante consecrationem, & panem vinumque existere post consecrationem. Christi carnem, ac sanguinem propterea vocari: quod in memoriam crucifixæ carnis, & de latere effusi sanguinis in Ecclesia celebrentur: vt dominicam passionem per hoc admoniti semper recolamus, & recolentes carnem nostram cum vitiis, & concupiscentiis incessanter crucifigamus. Quæ si vera sunt: præstantiora, & diuiniora fuerunt sacramenta Iudæorum sacramentis Christianorum. Quis enim nesciat, manna quod de cælo pluebat Dominus, seu animatas, & sensibiles creaturas, quas populus ille sacrificare cõsueuerat, parua buccella panis, modicóque vini præstantiores extitisse? Rursus quis non intelligat diuinius fuisse prænuntiare futura, quàm narrare præterita, cum illud non possit facere nisi spiritu Dei plenus; hoc autem sæpe faciat idiota etiam vel quilibet imperitus? Sed absit hoc à fidelium corde, & Christiana intelligentia. Christi namque miles Ambrosius illa inferiora, hæc potiora & digniora esse in libro de mysteriis confirmat dicens; *Summo studio volumus comprobare, quia & antiquiora sunt sacramenta Ecclesiæ quam sinagogæ, & præstantiora quam manna est.* Et paulò pòst: *Probatum est antiquiora esse Ecclesiæ sacramenta, nunc cognosce potiora.* Et post aliqua, Cognouisti pręstantiora. *Potior est lux quàm vmbra, veritas quàm figura.* Item in quarto de sacramentis: *Accipe quæ dico, diuiniora esse sacramenta Christianorum quàm Iudæorum.* Ergo falsa sunt quæ proponis.

Cap. 8. Cap. 9. Cap. 5.

Amplius. Si verum est quod de Corpore Christi tu credis, & astruis: falsum est quod ab Ecclesia vbique gentium de eadem re creditur, & astruitur. Omnes enim, qui Christianos se & esse, & dici lætantur: veram Christi carnem, verumque eius sanguinem, vtraque sumpta de Virgine; in hoc sacramento se percipere gloriantur. Interroga vniuersos, qui Latinæ linguæ, nostrarumve literarum notitiam perceperunt. Interroga Græcos, Armenos, seu cuiuslibet nationis quoscunque Christianos homines, vno ore hanc fidem se testantur habere. Porro si vniuersalis Ecclesiæ fides falsa existit: aut nunquam fuit Catholica Ecclesia, aut periit. Nihil namq; efficacius ad interitum animarum, quàm perniciosus error. Sed non fuisse, aut periisse Ecclesiam, Catholicus nemo consenserit. Alioquin non est verum quod Abrahæ veritas promisit dicens; *In semine tuo benedicentur omnes Gentes.* Item in Psalmo: *Postula à me & dabo tibi Gentes* B *hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Item: *Reminiscentur, & conuertentur ad Dominum vniuersi fines terræ.* Et alibi: *Quos redemit de manu inimici, de regionibus congregauit eos, à solis ortu, & occasu, ab Aquilone & mari.* Item beatus Augustinus in prima expositionis Psalmorum parte; *Ecclesia magna quid est fratres? Nunquid exigua pars orbis terrarum Ecclesia magna est? Ecclesia magna totus orbis est.* Item in eadem: *Annũtiaui iustitiam tuam in Ecclesia magna. Quam magna? Toto orbe terrarum. Quam magna? In omnibus Gentibus. Quare in omnibus Gentibus? Quia in omnem terram exiuit sonus eorum.* Item in tertia eiusdem operis parte: *Corpus Christi constat ex multis credentibus in toto orbe terrarum.* Item in eadem: *Tabernaculum Domini est ipsa sancta Ecclesia in toto orbe terrarum diffusa.* Et alibi: *Chorus Christi iam totus mundus est. Chorus Christi ab oriente in occidentem consonat.* Item in libro de agone Christiano, *Nec eos audiamus qui sanctam Ecclesiam, quæ vna Catholica est, negant per orbem esse diffusam.* Et quibusdam intermissis: *Populus autem ipsius,* inquit, *quando non audit Prophetas, & Euangelium, in quibus apertissime scriptum est Ecclesiam Christi per omnes gentes esse diffusam, & audit schismaticos non Dei gloriam quærentes, sed suam, satis significat se seruum esse, non liberum.* Et Dominus in Euangelio: *Ager est hic mundus.* Et paulò pòst: *Simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti.* Et ad discipulos; *Ite in orbem terrarum prædicate Euangelium omni creaturæ.*

Gen. 22. Psal. 2. Psal. 21. Psal. 106. Psal. 21. In Psal. 21. Tract. 2. Enar. Psal. 39. Cap. 29. to. 3. Ibidem. Math. 13. e. 38. & f. 47. Marc. vlt. c. 15.

C D E

CAPVT XXIII.

ADuersus tam clara ipsius Domini, & sancti Spiritus eius de Ecclesia, & de statu Ecclesiæ testimonia obiicis tu, & obiiciunt qui à te decepti alios decipere moliuntur. Itaque dicitis: Pręedicatum est Euangelium in omnibus Gentibus, credidit mundus, facta est Ecclesia, creuit, fructificauit, sed imperitia malè intelligentium

tium poſtea errauit, & periit, in nobis ſolis, & in his qui nos ſequuntur ſancta in terris Eccleſia remanſit. Hanc ſacrilegam vanitatem euertit euangelica veritas, & Prophetarum atque ſanctorum Patrum non violanda authoritas. Vnde Eccleſiæ ſuæ ſanctę in Euangelio ſuo Dominus pollicetur dicens; *Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſæculi.* Quod minimè diceret, ſi Eccleſiam ſuam ante conſummationem ſæculi perituram eſſe prænoſceret. Et alibi: *Tunc ſi quis vobis dixerit, Ecce hic Chriſtus, aut ecce illic: nolite credere.* Auguſt. in ſecunda Pſalmorum expoſitionis parte: *Corpus eſt autem Eccleſia, non iſta, aut illa: ſed toto orbe diffuſa.* Item in eadem: *Spes omnium filiorum terræ. Non ſpes vnius anguli, non ſpes vnius Iudeæ, non ſpes ſolius Africæ, non ſpes Pannoniæ, non ſpes Orientis aut Occidentis: ſed ſpes omnium finium terræ, & in mari longe.* In eadem, *Hæc prophetia propter eos præmiſſa eſt, qui putant religionem nominis Chriſtiani vſque ad certum tempus in hoc ſæculo victuram, & poſtea non futuram. Permanebit autem cum ſole, quandiu ſol oritur, & occidit. Hoc eſt, quam diu tempora iſta voluuntur, non deerit Eccleſia, id eſt, Chriſti* A *corpus in terris.* Item in eadem: *Domum tuam decet ſanctitudo Domine; domum tuam, totam domum tuam: Non hîc, aut hîc, aut ibi; ſed domum tuam totam per totum orbem terrarum. Quare per totum orbem terrarum? Quia correxit orbem terræ, qui non commouebitur. Domus Domini fortis erit, per totum orbem terrarum erit.* Item in extrema eiuſdem operis parte: *Quid eſt quod dicis hæretice, iam periſſe Eccleſiam de omnibus* B *Gentibus, quando adhuc prædicatur Euangelium vt poſſit eſſe in omnibus Gentibus. Ergo vſque in finem ſæculi Eccleſia in omnibus Gentibus.* In eadem: *Vbi ſunt, qui dicunt periſſe de mundo Eccleſiam, quando nec inclinari poteſt?* Item in eadem. *Quiſquis putauerit Eccleſiam in vna parte eſſe, & non eam cognouerit diffuſam toto orbe terrarum, & crediderit eis qui dicunt; Ecce hic eſt Chriſtus, & ecce illic, ſicut modo audiſtis cum E-* C *uangelium legeretur, cum ille totum orbem emerit quia tantum pretium dedit: ille tamquam in proximo ſcandalizatur, à luna vritur.*

[Margin: Matth. 28. b. 20. — Matth. 24. b. 23. — Enarr. in Pſal. 56. — In Pſal. 64. — In Pſal. 71. — In Pſal. 92. — In Pſal. 101 — In Pſal. 105]

Falſum eſt igitur quod de corpore Chriſti à te creditur, & aſtruitur. Ergo vera eſt eius caro, quam accipimus: & verus eſt eius ſanguis quem potamus.

Explicit Liber Beati Lanfranci Cantuararienſ. Archiepiſcopi, de Corpore & Sanguine Domini contra Berengarium.

BEATI

LANFRANCI CANT. ARCHIEPISC.

ANNOTATIVNCVLÆ IN NONNVLLAS Ioannis Cassiani Collationes Patrum.

Ex vetusto Monasterij S. Martini Sagiensis codice MS.

AD COLLATIONIS VII. CAP. XIII.

Licet enim pronunciemus nonnullas esse spirituales naturas, vt sunt Angeli, Archangeli, &c. tamen incorporeæ nullatenus existimandæ sunt. Habent enim secundùm se corpus quo subsistunt, licet multo tenuius quam nostra sunt corpora, secundum Apostoli sententiam ita dicentis; & corpora cælestia, & corpora terrestria.

ANNOTATIO I.

Angeli cæterique spiritus, sicut beatus Augustinus dicit, ad comparationē illius purissimæ incorporalitatis quæ Deus est, corporei sunt, ijdem tamē comparati corporibus, quæ nos sumus, quæque videmus, incorporei sunt.

AD COLLATIONIS X. CAP. II.

POst dies admodum paucos quā &c. Theophili prædictæ vrbis Episcopi solemnes epistolæ commearunt, quibus cum denuntiatione Paschali contra ineptam quoque anthropomorphitarum hæresim longa disputatione disseruit.

ANNOTATIO II.

ANtropomorphitæ dicti, pro eo quod simplicitate rustica Deum habere humana membra quæ in diuinis libris scripta sunt, arbitrantur ἄνθρωπος enim Græcè, Latinè homo interpretatur, ignorantes vocem Domini, qui ait, Spiritus est Deus: Incorporeus est enim, nec mēbris distinguitur, nec corporis mole censetur.

AD COLLATIONIS XIII. CAP. XIV.

NOn inueni tantam fidem in Israël. Nullius enim laudis esset ac meriti, si id in eo Christus quod ipse donauerat, pertulisset. Alioquin dixisset. Amen dico vobis: non dedi tantam fidem in Israël, &c.

ANNOTATIO III.

IN hoc tractatu de fide hominis contrarius est iste auctor cæteris sacræ Scripturæ doctoribus, qui euangelicis, & apostolicis auctoritatibus asserunt fidem, sicut opera, gratiâ Dei hominibus dari.

AD COLLATIONEM XVIII. post CAP. XVI.

NOs hæc de incautæ definitionis immutatione prædiximus, &c.

ANNOTATIO IV.

AB hoc loco ad finem vsque istius collationis, in quibusdam codicibus plures hæreticorum sententię reperiuntur insertæ, docentes mendacium aliquando non esse peccatum.

OBSERVATIO I. AD ANNOTATIONEM IV.

N*Os hæc de incautæ definitionis, &c.*) Non extant hæc verba tum in codicibus MS. Bibliothecæ Corbeiensis B Lanfranco antiquioribus, tum etiam in editis, præterquam in translatione seu paraphrasi Dionysij Carthusiani; quem sanè vel exemplari simili huic correcto ab eodem Lanfranco vsum fuisse, vel mentem eius in sua translatione assecutum, par est conjicere.

OBSERVATIO II.

P*Lures hæreticorum sententiæ, &c.*) Quas compositò prætermisisse in decem collationum emendatione videtur B. Archiepiscopus: quippe quę forsan magis noxiæ lectoribus forent, quam profuturæ. Consule Doctissimi Gazæi nostri in easdem sententias commentarium; hoc est in cap. 16. & 17. Collationis 17. Ioannis Cassiani. Porrò S. Lanfranci codex decem dumtaxat collationes habet, queis nulla est capitum distributio (velut & Dionysianæ translationi) In vulgatis vero, ac in peruetustis MS. eædem in sexdecim, atque in capita dispertiuntur collationes.

DECRETA
DIVI LANFRANCI
PRO ORDINE
S. BENEDICTI:

HOC EST, ORDINATIONES QVAS MONACHI tum in Monaſteriis, tum etiam in Eccleſiis Cathedralibus obſeruare debeant.

Ex antiquo MS. Eccleſiæ Cantuarienſis, quod habetur in Palatio Dunelmenſi Londini.

PREFATIO.

LANFRANCVS indignus A ſanctæ Dorobernenſis Eccleſiæ Antiſtes, dilectiſſimis fratribus ſuis Henrico Priori, & cæteris ſalutem, & benedictionẽ. Mittimus vobis noſtri ordinis conſuetudines ſcriptas, quas excerpſimus ex conſuetudinibus eorum cœnobiorum, quæ noſtro tempore maioris auctoritatis ſunt in ordine monachorum. Addidimus quoque perpauca, B & mutauimus nonnulla, & maximè in celebrandis quibuſdam feſtis, excellentiùs in noſtra Eccleſia oportere ea agi cenſentes, propter primatem ſedem. In quibus nec nobis qui præſentes ſumus, nec iis qui poſt nos venturi ſunt, in aliquo præiudicamus, vt non vel eis addere, vel ab eis tollere, vel in eis permutare aliqua valeamus, ſi aliter ea commodiùs poſſe fieri, vel magiſtra ratione, vel doctiorum au- C ctoritate intelligamus. Quantumlibet enim quiſquam proficiat, maximus ei defectus eſt exiſtimare ſe vltrà non poſſe proficere: nam numerus fratrum auctus, vel diminutus, facultates locorum, varietates rerum, quæ ſæpe eueniunt, diuerſitates ſenſuum, quod alij quidem ſic, & alij ſic intelligunt, pleraque diu ſeruata,

Optima documẽta.

Statuta aliquando commutãda.

plerumque aliter ordinari compellunt: hinc eſt quod nulla fere Eccleſia imitari aliam per omnia poteſt. Illud tamen cautiſſimè attendendum eſt, vt ea ſine quibus anima ſaluari non poteſt, omnibus modis inuiolata ſeruentur, fidem dico, contemptum mundi, charitatem, caſtitatem, humilitatem, patientiam, obedientiam, de perpetratis culpis pœnitudinem, earumque humilem confeſſionem, frequentes orationes, competens ſilentium, multaque in hunc modum; hæc vbi ſeruantur, rectiſſime poteſt dici regulam beati BENEDICTI, & monachorum ibi ordinem cuſtodiri, quoquo modo varientur cætera, quæ pro arbitrio diuerſorum in diuerſis ſunt cœnobiis inſtituta: cuiuſmodi ſunt quòd in præcipuis ſolemnitatibus alibi in tunicis tantum, quos frocos vocant, & alibi in albis & cappis cantores ad Veſperas reſponſorium canunt; quod in eiſdem feſtiuitatibus in aliis locis in albis ſolummodo, & in aliis, cappis etiam induti procedunt; quod in quibuſdam cœnobiis viceni, vel triceni, aut plus, aut minus ſimul in alueis, & in quibuſdam ſinguli in ſingulis catinis pedes in clauſtro ante mãdatum abluunt; quod pleraque monaſteria menſe Februario, tranſacta beatæ MARIÆ feſtiuitate, officium mortuorum poſt

Quæ non abroganda

Quis Monachus Benedictinus.

Vesperas dicere incipiunt, & pleraque vsque ad Septuagesimam præstolantur. Huius generis plurima alia existunt, quæ pro sui prolixitate breuiter enumerari non possunt. Hæc tamen ipsa, postquam seruanda subiectis à pastoribus ordinantur, ab iis, quorum tota vita in obedientia sita est, sine culpa minimè violantur. Inde vero nemo turbetur, quod in tractatu earum consuetudinum nomen Abbatis tantùm, non Episcopi, vel Archiepiscopi, ponitur: Ordo quippe monachorum describitur, quorum per Abbates frequentius, quàm per Antistites vita disponitur: quamuis & ipsi Antistites, si paternam curam vice Christi subiectis suis impendant, non absurde Abbates, id est Patres, congruo suis actibus vocabulo appellari queant. Deus pacis, & dilectionis vobiscum maneat, & ipse pace & dilectione sua vos repleat, & ab omnibus peccatis clementer absoluat. Amen. Amen.

Instituta Pastorum, subiectis immutare non licet.

A B

CAPVT PRIMVM.

Ordinarium totius anni.

SECTIO I.

Ab Octobri ad Aduentum Domini.

Kalendis Octobris remaneat meridiana quam facere solent monachi in æstate, à Dominica prima huius mensis cantetur, & legatur de libris Machabæorum vsque ad festiuitatem omnium Sanctorum. Canantur Hymni Dominicis diebus vsque ad Aduentum Domini; ad nocturna, *Primo dierum omnium*; ad Laudes *Æterne rerum conditor.* Priuatis diebus post Matutina vsque ad festiuitatem omnium Sanctorum reuertantur ad lectos suos: illucescente autem die pulsetur à custode Ecclesiæ paruulum signum modicè. Surgentes fratres in nocturnalibus suis, & infantes, & iuuenes cum luminaribus suis, veniant in Ecclesiam, & facta oratione cantent Primam, & psalmos familiares cum suis collectis, & septem Psalmos, & Litaniam: Inde exeuntes sedeant in claustro. Pueri vero primitùs altè legant. & postea si opus fuerit cantent. Omni tempore antequam legant infantes nullus in claustro legat aut cantet, nisi in silentio, nec ad confessionem pergat. Antequam sonet signum ad apparatum Tertiæ nullus calciet se diurnalibus suis: exceptis iis quibus extra claustrum cura obedientiæ iniuncta est, & hi priusquam

A exeant aliquantulum in claustro sedere debent, & expectare vt priùs infantes in stolis suis legant. Cum appropinquauerit tempus horæ tertiæ pulsetur à Secretario modicè signum minimum, quam * skillam vocant, & statim pergant in dormitorium, & calcient se diurnalibus & cultellos accipiant; deinde ad lauatorium vadant, & prius lauent se, & postea pectinent: dehinc ad Ecclesiam veniant, aquam benedictam sumant, in chorum vadant, & incumbentes terræ infantes expectent. Cum vero infantes loti fuerint,

* aliis scilla, seu squilla; id est Campanula.

B & se pectinare incœperint pulsetur maius signum ad Horam: Accedentes & ipsi ad aquam benedictam in chorum veniant, & dimisso signo omnes simul tres orationes faciant. Quibus factis pulsetur minus signum, & canatur Tertia. Inchoato Psalmo *Miserere mei Deus*, surgentes missam matutinalem celebrent, ante & retro faciant, & se induere pergant. Celebratâ Missâ sedeant omnes in choro præter aliquos conuersos, qui sacerdotem, & eos qui ad missam seruierunt adiuuare

C debent. Quod cum expleuerint redeant & ipsi in chorum. Tunc iubente Abbate, Prior sonet signum minimum. Deinde eant omnes in Capitulum duo & duo sicut sunt priores, maiores primò, postea infantes. Peracto Capitulo, pulsatâ tabulâ, dicto ab Abbate vel Priore *Benedicite*, loquentur in claustro. Infantes Capitulum suum teneant, & postea in Refectorium pergant. Post Sextam nullus in claustro loquatur donec infantes de

D monasterio exeant, & minimus eorum alta voce *Benedicite* dicat, facto interuallo pulsatâ ad apparatum missæ skillâ, pulsato ad missam signo oratione facta dicatur ab infante litania, induantur qui celebraturi sunt missam, & seruituri sunt ad missam. Quartâ & sextâ feriâ si post Sextam & ante Missam per claustrum processuri sunt, non pulsetur skilla ad apparatum missæ, sed cum tempus processionis Secretarius instare prospexerit, sonet vnum de mediocribus signis: quo audito statim silentium fiat in claustro.

E Discalcient se, manus abluant, in Ecclesiam vadant, factaque oratione, & pulsatis duobus signis, dictis quæ dici solent, processionem faciant sicut in eisdem diebus in Quadragesima, & in æstate, de qua posterius dicendum est: post missam pulsato signo agatur oratio: Post orationem vadant in Refectorium accipere mixtum hebdomadarii coquinæ, & mensæ lector: Si vero alij sint qui pro vtilitate Ecclesiæ maiori Missæ non possint interesse, in potestate Abbatis, vel Prioris

sit vtrum & ipsi mixtum accipere, & statutam Hebdomadariis debeant quantitatem panis, & potus habere. Alij vero fratres interim in choro sedeant, & qui voluerint, legant. Seruitoribus in chorum redeuntibus pulsetur signum, cantetur Nona: cantatâ Nonâ exeant, Prior ad percutiendum cimbalum, Hebdmadarij coquinæ, & cæteri qui seruituri sunt ad iniuncta sibi officia.

Kalendæ Nouembris si die Dominica euenerint, festiuitas omnium Sanctorum solemniter agatur; sequentibus vero priuatis diebus responsoria dicantur *Vidi Dominum*, & lectiones longæ ex Prophetis. Si vero dies kalendarum feria secunda, aut tertia, aut quarta euenerit, præcedente Dominica inchoetur historia *Vidi Dominum*, sed tamen interualla non nisi post kalendas incipiant. Si vero quinta, vel sexta feria, vel Sabbato kalendæ extiterint, sequente Dominica inchoetur historia, & lectiones ex Prophetis; lectiones vero grandes, & Interualla mox post festiuitatem inchoentur. Ab hac festiuitate vsque ad quintam feriam ante Pascha, nisi vbi duodecim lectiones, aut octaua fuerint, canantur priuatis diebus post orationes ante officia nocturna triginta Psalmi ab *Ad Dominum cum tribularer*, vsque *Omnis spiritus laudet Dominum.* Primi decem pro Defunctis sine *Gloria*; sequentes decem pro Congregatione, bini cum vna *Gloria*, extremi decem pro familiaribus, & benefactoribus; & hi bini cum vna gloria, singuli cum precibus, & collectis suis. Et post nocturna, & familiares psalmos officium Mortuorum, & matutinæ laudes de omnibus Sanctis, & *Verba mea* si tricenarium habent. Post hæc descendentes è dormitorio sedeant in choro; Infantes cum luminaribus in Capitulo diligenter à magistris custodiantur, canentes quod necessarium erit, aut si nimis profunda nocte surrexerint, pausent iacentes ad sedilia sua. Isto interuallo debet Prior cum * absconsa accensa per chorum ire ac videre quam regulariter sedeant; deinde per altaria, & membra monasterij, ne forte aliquis ibi dormiat. Si vero aliquem orantem inuenerit silenter pertranseat. Quod si aliquem dormientem repererit euigilato in chorum, signo facto, reuerti præcipiat. Deinde debet per claustrum & in Capitulum ire, ac videre qualiter se habeant magistri, & infantes, & per loca alia vbi necessarium esse perspexerit. Cum tempus fuerit pulsato signo, venientibus pueris, facta oratione, canantur matutinæ laudes, commemoratio Sanctorum.

* Cæca laterna.

A Prima cum psalmis familiaribus, & precibus, & collectis suis cum septem Psalmis, & Litania. Post hæc ita omnia agenda sunt, vt supra dictum est in mense Octobri. Secretario autem sollicitè prouidendum est, vt tali hora matutinas laudes faciat incipere, quatenus omnia luce clarescente finiantur. Si autem dubietate aliqua deluditur, & aliquid noctis post Litaniam fuerit, sicut supra in primo interuallo ita se habeant fratres, videlicet vt præter sanguine minutos nul-
B lus reuertat ad stratum. Clarescente vero die exeant in claustrum sedere. Ad Completorium Hymnus *Christe qui lux es, & dies.*

SECTIO II.

Ab Aduentu ad Septuagesimam.

Dominicâ ante Aduentum Domini canatur historia de sancta Trinitate; Hymnus *Primo dierum.* Psalmi *Domine*
C *in virtute*, & reliqui. In tertio nocturno pronuncietur Euangelium *Cum subleuasset*, & idem legatur à sacerdote reuestito cum collecta *Excita Domine.* Ad laudes Psalmi *Dominus regnauit.* Antiphonæ de Trinitate, & similiter super horas vsque ad Vesperas, cum capitulis, & versibus, & collectis, ad Benedictus Antiphona, & Collecta de Trinitate. Post Collectam dicatur Antiphona ex Euangelio *Cum subleuasset*, cum *Gloria Patri.* Versus *Dominus regnauit*, Collecta *Excita Domine.* Sermo in capitulo, & matutinalis
D Missa de Dominica, maior de sancta Trinitate. Si festiuitas duodecim lectionum euenerit, non mutetur ipsa duodecim lectionum festiuitas.

Sabbato præcedente Dominicam de Aduentu Domini, Dimittatur ad Vesperas oratio de Cruce, vsque ad octauas Epiphaniæ. Si festiuitas sancti Andreæ in hac die euenerit, agantur pleniter Vesperæ de Apostolo. Finitis Vesperis incipiatur Antiphona, *Ecce nomen Domini* cum *Gloria Patri.* Dicta Antiphona se-
E quatur Versus & Collecta de Aduentu Domini. In crastino ad inuitatorium duo fratres in albis, in sedo Episcopali in cappis. Et vbicumque ordo monachorum qui hic discribitur, ad inuitatorium, & ad Benedictus, & ad Magnificat præcipitur esse in albis: In sede Episcopali institutum est esse in cappis. Lectiones de Isaia Propheta vsque ad natiuitatem Domini. In Matutinis Laudibus Psalmi *Miserere mei Deus*, & reliqui. Ad benedictus sacerdos in alba incenset altaria. Ad

Primam capitulum *Domine miserere nostri* omnibus Dominicis, & festis diebus ad Natiuitatem Domini. *Gloria in excelsis Deo* minimè dicatur; ad maiorem Missam Diaconus, & Subdiaconus casulis sint induti. Dominicis & aliis festis quibus duodecim lectiones faciunt, adipem comedant. Si festiuitas sancti Andreæ in hac die euenerit, præcedente Sabbato sicut in Vigilia ieiunetur, & Missa de Vigilia dicatur: commemoratio ad Vesperas, & in crastino ad Matutinas laudes, & Missa matutinalis de Apostolo agatur. Festiuitas vero in crastinum differatur. Ad Vesperas ipsius diei capitulum, & cætera quæ sequuntur, de Apostolo dicantur: dehinc commemoratio de aduentu. Priuatis diebus preces *Oremus pro omni gradu Ecclesiæ.* Feria quarta, sexta. & sabbato, quatuor temporum pronuncientur Euangelia ipsorum dierum. Vigilia Thomæ Apostoli, si dies Dominicus non fuerit, radantur fratres, & sic balneentur, qui volunt balneari, vt duobus diebus ante Dominicam natiuitatis sint omnes balneati. Si necesse sit ipso Apostolicæ festiuitatis die balneari possunt. Ipsa autem balnea hoc ordine disponantur: præcedente die debet Abbas, aut qui ordinem tenet prouidere vnum seniorem religiosum, atque prudentem, cui præcipiat curam habere de ipsis, qui commoneat fratres qua hora ire debeant, & videre quam ordinatè ibi se contineant. Qui senior illuc pergens videat qualiter sint præparata, & quales famuli ibi sint deputati, scilicet non infantes, nec iuuenes, sed ætate prouectiores. Quod si aliquid incongruum viderit, indicet Camerario, & ille statim emendet. Reuersúsque senior in claustrum commoneat fratres quod opus esse cognouerit. Sed hoc caueat ne adolescentes, & nouitij simul eant, sed cum senioribus. Illi vero fratres, quos commonuerit, postquam rasi fuerint accipientes vestimenta, quæ mutare debent, pergant ad locum, in quo balnea præparantur, ibique exuentes vestimenta sua sic ordinatè, (vt in dormitorio facere consueuerunt) intrent vnusquisque vbi ei fuit demonstratum, & deposito velo quod ante eos pendet, sedeat cum silentio. Si quid vero ei necessarium fuerit modestè signo aliquo petat, famulus vero eleuato velo deferat illi celeriter quod petit, & statim reuertatur. Postquam satis ablutus fuerit, non delectetur ibi diutiùs demorari. Surgens vero calceatus, atque vestitus, sicut in dormitorio consueuit, ablutis manibus reuertatur in claustrum. Adolescentes qui sunt in custodia, cum custodibus suis eant, & reuertantur. A prima vsque ad Completorium omnibus horis possint ire fratres ad balnea, sed nullus præsumat ire absque licentia fratris, cui hoc commissum est.

Balneorum vsus.

Quo ordine id fiat.

Si Vigilia Dominicę Natiuitatis in Dominica die euenerit, duo fratres inuitatorium de Dominica in Albis dicant, primum, & secundum nocturnum de ipsa Dominica fiant, tertium, & matutinæ laudes de Vigilia. Post primam collectam commemoratio de Dominica: Missa matutinalis de Dominica, maior de Vigilia. Alia vero die sicut priuatis diebus signa pulsentur & triginta Psalmi dicantur. Inuitatorium duo canant, sed non in albis. Euangelium pronuntietur. Capitulum ad nocturnum, & oratio, & versus de Vigilia. Cætera sicut retro actis diebus, scilicet officium mortuorum, Matutinæ de omnibus sanctis, infantes in dormitorium vadant, & in Capitulum reuertantur. Ad laudes sicut alijs diebus pulsetur vnum signum, factaque oratione supra formas pulsentur omnia signa: quibus cessantibus incipiant matutinas laudes. Psalmi *Dominus regnauit* & reliqui. Primam Antiphonam Hebdomadarius incipiat. Capitulum, *Paulus seruus Christi Iesu.* Sacerdos indutus alba incenset altaria. Preces *Ego dixi Domine.* Psalmum vnum *Miserere mei Deus.* Commemoratio sanctorum, Prima, Psalmi, Litania, dicta Tertia, & missa matutinali, signum Capituli diutiùs solito est pulsandum, vt cunctis occupationibus pretermissis ad initium Capituli omnes conueniant, vt cum Christi Domini nostri natiuitas pronunciatur prosternant se cuncti in terram. Lector etiam ante Analogium pariter orantes vsque dum qui ordinem tenet, oratione facta, erigat se. Pronuncietur Euangelium, & ex eo sermo agatur. Post Sextam facto interuallo pulsetur signum; conueniant fratres in Ecclesiam; orationem communiter faciant; litania minime dicatur; induantur missam celebraturi; Sacerdos honorificè, Leuita dalmaticâ, duo Subdiaconi tunicis, vnus ad prophetiam, & alter ad Epistolam, duo albis ad responsorium, Cantor Hebdomadarius cappa ad chorum, tres conuersi vnus ad thuribulum, duo ad candelabra: pulsetur classicum ad canonem supra formas; prosternantur tabulæ Refectorij coopertæ.

Vigilia Natiuitatis Dominicę.

In nocte Dominicæ natiuitatis omnia signa primùm pulsentur: ad inuitatorium quatuor fratres in cappis. In vnoquoque nocturno ad tertiam lectionem duo sacerdotes cappis induti duo thuribula cir-

Natiuitas Domini.

A conferant, primo duobus altaribus maiori, & matutinali, dehinc fratribus in choro sedentibus. In tertio nocturno pronuntientur hæc Euangelia *Liber Generationis. Exijt edictum. Pastores. In principio.* Quibus expletis cum responsoriis suis incipiat Dominus Abbas *Te Deum laudamus.* Quo dicto legat Euangelium *Liber Generationis.* Dicta oratione incipiat cantor Antiphonam *O beata infantia.* Quam canentes eant ad altare Sanctæ Mariæ, & ibi dictis matutinis de omnibus sanctis vadant in dormitorium. Deinde pulsetur vnum de maioribus signis, sicut pulsari solet skilla in duodecim lectionibus post Capitulum, ante matutinalem missam. Tunc fratres qui ad missam induendi sunt vadant ad locum constitutum, vbi sit optimus ignis à famulis camerarij præparatus; Baccilia quoque, & manutergia, & aqua calida ad abluendas manus. Hac sola vice antequam lauent, pectunt capita sua. Alio enim tempore prius lauant, postea pectinant. Post hæc pergant in Ecclesiam, & facta oratione induant se ad celebrandam missam. Sacerdos honorificè, Leuita dalmatica, duo Subdiaconi tunicis, vnus ad prophetiam, & alter ad Epistolam, ad responsorium, & alleluia, quot cantor præceperit, & hi in cappis, tres conuersi, tres cantores in choro, ante quos duo candelabra cum cereis accensis, infantes omnes. Pulsetur classicum, & post inchoetur missa *Gloria in excelsis Deo*, & sequentia canantur. Celebrata missa, exeant Sacerdos, & qui ad missam seruierunt, & qui in choro Albis, vel Cappis induti fuerunt: Quibus deuestitis, & pulsatis omnibus signis, cantent matutinas (*decretas Lanfranci) laudes. His ita expletis, factaque commemoratione de sancta Anastasia, & dictis familiaribus psalmis; reuertantur ad strata. Apparente autem luce pulsetur vt supra vnum de maioribus signis. Quo audito, expeditè surgentes omnes, & abluti manus, & facies, qui ad missam induendi sunt, veniant in oratorium, factaque oratione induantur, sicut ad priorem missam. Ad quam missam, antequam incipiatur, pulsetur classicum. Expleta autem Missa, vadant in dormitorium calceare se: postea solito more loti, & pexi, faciant in oratorio orationes tres solitas, dicta Tertia omnes induti cappis faciant processionem. Ad quam Tertiam dicatur Antiphona; *Hodie intacta virgo*, Cum autem venitur ad locum vbi dicitur *ipsum adoremus*, ab omnibus flexis ad terrā genibus supplicetur, & hoc seruetur quotienscumque prædicta Antiphona in monasterio cantatur.

Baccilium fortè peluis, vernaculè Basin vel Baquet.

Classicum hic sumitur vel pro vltimo signo, vel pro maiori campana in turri Ecclesiæ posita.

f. * Adiecta videntur hæc duo verba.

Festiuitates Ss. Stephani, Ioannis, & Innocentium.

Tres sequentes festiuitates, id est beati Stephani, Ioannis Apostoli, sanctorum Innocentium, vno eodem modo celebrentur. Ecclesia his tribus diebus, sicut in die Dominicæ Natiuitatis, ornata permaneat. Pulsentur signa, accendantur luminaria, agantur cætera omnia sicut in aliis duplicibus, & secūdæ dignitatis festiuitatibus; de quibus posterius dicendum est. Ad vesperas super Psalmos imponant Antiphonas de ipsis festiuitatibus, quibus, & quas Cantor præceperit. Transactis primis diebus de ipsis festiuitatibus nulla B commemoratio fiat, nisi in extremis ipsarum festiuitatum diebus; & tunc tantum tres lectiones fiant. Per totam hebdomadam Missa matutinalis, *Puer natus*; maior in quinta die *Dominus dixit*: in crastino introitus *Puer natus*, & quod sequitur de *Lux fulgebit*. Hi duo dies agantur sicut in priuatis duodecim lectionibus, nisi quod tres lectiones fiant. Pronuncientur vicissim in eis Euangelia Dominicæ Natiuitatis. Festiuitas sancti Siluestri agatur sicut priuata festiuitas duodecim lectionum. Tertium nocturnum, & laudes de C Dominica Natiuitate: Officium *Dum medium silentium*, ante Epiphaniam dicatur. Circumcisio Domini celebretur sicut vna de tribus superioribus festiuitatibus, excepto quod aula monasterij non ornatur, quæ quinta Dominicæ Natiuitatis die disparari debet.

Circumcis.

In crastino post Circumcisionem Domini, incipiant legere Epistolas S. Pauli. Post Nocturna agant officia Mortuorum, postea pulsetur signum, cantent Matutinas Laudes, & Matutinas de omnibus D sanctis. Postea reuertantur ad lectos. Hoc modo agatur vsque ad Octauas Epiphaniæ, nisi fuerit festiuitas duodecim lectionum.

Epiphaniæ.

In Vigilia Epiphaniæ non ieiunetur: officium ad Missam *Lux fulgebit*. Ad Vesperas super Psalmos, vna Antiphona; *Stella ista*. In crastino ad Inuitatorium tres in cappis. Processio non agatur ipsa die, nisi dies Dominica sit. Tunc enim fit in albis ante Tertiam per claustrum, Sacerdote eunte per officinas, sicut mos est Dominicis diebus. Ad Vesperas dicantur An- E tiphonæ, & Psalmi vsq; ad Capitulū, sicut in die Natiuitatis. Vltima Octauarum die agatur totum seruitium noctis de ipsis Octauis, commemoratio tantum de Sancto Hylario, & Missa matutinalis, Vesperæ vsque ad Capitulum sicut die Epiphaniæ.

Post Octauam diem Epiphaniæ inchoentur responsoria de Psalmis. Psalmodia verò, & cætera omnia agantur nocte, ac

die, ſicut ante Natiuitatem.

Purificationis. Vigiliâ Purificationis ſanctæ Mariæ dicantur ad Veſperas Antiphonæ *O admirabile*, & reliquæ: Pſalmi de ipſa feria, Capitulum *Ecce ego mitto Angelum.* In craſtino cantica, *Populus qui ambulabat.* Ad Tertiam ſint omnino albis induti; dictâ Tertiâ ponatur ante altare tapetum, vbi ſupra ponantur candelæ, quas benedicat ſacerdos, aqua benedicta aſpergat, & incenſet, alba & ſtola indutus. Poſtea cuſtos diuidat eas ſingulis ſingulas tribuens. Cum autem ceperint accendi cantor incipiat Antiphonam: *Lumen ad reuelationem*: Qua dicta, & cum verſibus Cantici *Nunc dimittis*, quantum Cantor ſatis eſſe perſpexerit, repetita, exeant ad proceſſionem, Cantore incipiente Antiphonam, *Aue gratia*, & alias ſi neceſſe fuerit, per maiores monaſterij portas introeant, ante Crucifixum ſtationem faciant: finito cantu, quem inceperant, Cantore ſtatim incipiente Antiphonam, *Cum inducerent*; canentes chorum intrent, pulſentur ſigna, & Miſſam celebrent. Poſt refectionem in clauſtro ſedeant donec ſeruitores de refectorio exeant. Qui cum exierint, & monaſterium ingreſſi fuerint, pulſentur duo maiora ſigna, & canatur Nona. Qua cantata exeat Prior, & ſonet cymbalum, & poſtea vadant in refectorium. Hanc conſuetudinem habeant vſque ad Dominicam Palmarum, exceptis ieiuniorum diebus. Hoc die inchoandus eſt Pſalmus *Ad Dominum cum tribularer*, qui pro Vigilia Mortuorum dicendus eſt vſque ad kalendas Nouembris. Ad veſperas Antiphonam *Tecum principium*, Pſalmum *Dixit Dominus*, Antiphonam *redemptionem*, Pſalmum *Confitebor*, Antiphonam *exortum eſt*, Pſalmum *Beatus vir*, Antiphonam *De fructu*; Pſalmum *Memento.* Priuatis diebus poſt veſperas agant Vigiliam Mortuorum, niſi in craſtino ſit feſtiuitas duodecim lectionum. Poſt nocturna vſque ad quintam feriam ante Paſcha priuatis diebus dicant ſolitos duos pſalmos, cum precibus, & collecta; poſtea *Exultabunt Domino.* De hinc Matutinas de omnibus ſanctis, reliqua omnia ſicut ante Natiuitatem Domini.

Sectio III.

A Septuageſima ad Dominicam Paßionis.

Dominica Septuageſ. Dominica prima Septuageſimæ *alleluia* ex toto dimittatur: loco *alleluia* per ſingulas horas *laus tibi Domine Rex æternæ gloriæ* vſque ad Paſchalis vigiliæ veſ-

A peras dicatur. Hiſtoria *In principio fecit Deus* canatur; quinque libri Moyſis, & Ioſue, & Iudicum, & Ruth ad legendum ponantur Dominicis diebus, & cæteris duodecim lectionibus vſque ad Paſcha. Capitulum ad Primam *Domine miſerere noſtri* dicatur: *Gloria in excelſis Deo*, & *Ite miſſa eſt* vſque ad paſchale ſabbatum minimè dicatur; dalmatica, & tunica ad Miſſam vſque ad cœnam Domini minimè induantur; loco earum caſulis miniſtri veſtiantur. Ipſo die adipem comedant: deinceps vſque ad Paſcha abſtineant.

B Feria quarta in capite ieiunij Capitula *Conuertemini ad me*, & cætera quę ſuquuntur. Poſt ſextam reuertantur in clauſtrum locuturi; cum tempus fuerit pulſetur vnum de mediocribus ſignis, quo pulſato ſtatim ſilentium fiat in clauſtro. Diſcalceent ſe, & pergant abluere manus, & ſic vadant in Eccleſiam ſine vlla mora, faciántque orationem vnam communiter: qua facta pulſentur duo ſigna inchoante infante *Exurge Domine.* Pſalmus *Deus auribus noſtris*; His expletis dicat Sacerdos *Oſtende nobis Domine*: Sequatur *Kyrie eleyſon. Pater noſter, & ne nos*: Pſalmus, *Deus* C *miſereatur noſtri*, Capitulum, *Et veniant ſuper nos*; collecta pro peccatis, *Exaudi quæſumus Domine ſupplicum preces.* Poſt hæc benedicat Sacerdos cineres ſtolam tantum habens, & ſparſa deſuper aqua benedicta mittat cineres ſuper capita fratrum dicendo. *Memento quia cinis es, & in cinerem reuerteris.* Interim cantetur Antiphona *Immutemus* cum verſibus, Pſalmi *Deus miſereatur noſtri*, vno aut pluribus ſi opus fuerit. Hoc facto exeant ad proceſ- D ſionem cantantes has Antiphonas *Exaudi nos Domine. Iuxta veſtibulum.* Quæ duæ Antiphonæ id eſt *Exaudi nos*, & *Iuxta veſtibulum*, ad omnes proceſſiones Quadrageſimę. quæ quarta, & ſexta feria fiunt, eodem ordine cantentur. Percantatis Antiphonis, incipiãt duo infantes Litaniam: Hoc ordine agatur proceſſio ſexta feria, quæ ſequitur caput ieiunij, & quarta, & ſexta feria per totam Quadrageſimam, vſque ad quartam feriam ante paſchalem feſtiuitatem; niſi feſtiuitas duodecim le- E ctionum in ipſis feriis euenerit. Notandum quia ſi in capite ieiunij feſtiuitas duodecim lectionum euenerit, non celebratur ipſa die, ſed differtur in craſtinum.

Dies Cinerum.

De Quadrageſimæ diebus. Dominica prima Quadrageſimæ inuitatorium duo in albis: Poſt Completorium ſuſpendatur cortina inter chorum, & altare. Feria ſecunda ante tertiam, debent eſſe coopertæ crux, coronæ, capſæ, textus qui imagines deforis habent. Priuſquam

quam fratres intrent Capitulum, custos librorum debet habere congregatos libros in Capitulo super tapetum extensum, præter eos, qui præterito anno ad legendum dati sunt; Illos enim intrantes Capitulum ferre debent, quisque suum in manu sua: De qua re præmoniti esse debent à prædicto librorum custode in capitulo præcedentis diei; legatur sententia regulæ sancti Benedicti de obseruantia quadragesimæ. Facto igitur ex eo sermone prædictus librorum custos legat breue, qualiter præterito anno fratres habuerunt libros. Cum verò audierit vnusquisque nomen suum pronunciari, reddat librum, qui ad legendum sibi alio anno fuerat commendatus. Et qui cognouerit se non perlegisse librum, quem recepit, prostratus culpam dicat, & indulgentiam petat. Iterum prædictus librorum custos vnicuique fratri alium librum tribuat ad legendum; distributis per ordinem libris, præfatus librorum custos in eodem capitulo imbreuiet nomina librorum, & eos recipientium Si hac die festiuitas duodecim lectionum euenerit legantur duæ lectiones in capitulo, vna de Euangelio, & altera de obseruantia quadragesimæ; altera legatur statim post alteram; lecta posteriore lectione tunc primum dicat lector, *Tu autem Domine.* Ipsa die incipiant preces *Oremus pro omni gradu Ecclesiæ*; Psalmos prostratos, id est, septem pœnitētiales; & septem primos graduum, binos quidem, vnum hinc, & alterum inde per singulas horas vsque ad vesperas; ad vesperas vero quatuor cum capitulis, & collectis pro peccatis, adiungentes in fine, *& ad beneficia recolenda, quibus nos instaurare dignatus tribue venire gaudentes.* Hac die incipiant portare absconsam ad secundam tantum lectionem. Tribus diebus, id est, secunda feria, quarta, & sexta vsque ad Pascha nec pulsetur tabula post capitulum, nec loquantur in claustro. Quarta, & sexta feria post sextam antequam de choro exeant dicant *Deus auribus nostris.* In his duabus feriis post nonam sedeant in claustro, factoque paruo interuallo, pulset secretarius vnum de mediocribus signis; Tunc discalceent se omnes, & lauent manus, veniantque in chorum, & facta oratione inchoet infans Antiphonam *Exurge Domine, adiuua nos.* Pulsentur duo signa; dicat Sacerdos *Ostende nobis Domine*; subsequantur *Kyrie eleyson. Pater noster.* Psalmus quarta feria *Deus misereatur nostri*; sexta feria, *Deus in adiutorium meum*, Item Sacerdos, *& veniat super nos*; oratio pro peccatis. Postea inchoet cantor Antiphonam, & eant ad processionem. Litania vt supra. Ad hanc processionem nullus vadat calceatus, nisi Sacerdos, & leuita. Si quis pro aliqua infirmitate nudis pedibus ire nequiuerit, de processione remaneat. Redeuntes de processione nullus præsumet se calceare sine licentia. Expleta Missa, & facta oratione ad vesperas lauent pedes, & manus: & dicant vesperas.

Si festiuitatem celebrari in quadragesima contigerit, præcedēti die dum canitur *Agnus Dei* ad maioram missam colligatur cortina & auferātur de choro formæ, quæ auferri solent in duodecim lectionibus; Missa finita agatur oratio vespertina sicut Sabbato. Post Collectam de festiuitate dicatur Antiphona de feria, cum *Gloria Patri*: Psalmi prostrati minimè dicantur: Post vesperas de omnibus sanctis canantur vesperæ mortuorum; Vigilia mortuorum minimè agatur; in die festiuitatis post matutina de omnibus sanctis dicantur matutina mortuorum. Postea reuertantur ad lectos. Post primam, dictis consuetis Psalmis familiaribus, cum capitulis, & collectis suis, dicantur septem Psalmi cum Litania. Per singulas horas vsque ad vesperas, à prima incipientes, dicant Psalmum *Inclina Domine*, pro his quos prostrati dicturi erant. Post capitulum sedeant in claustro cum silentio, vsque dum pulsetur signum ad tertium; Infantes quoque post capitulum suum descendentes de dormitorio, hoc interuallo in schola sua sedeant, & legant. Totam diem solemniter agant; vtræque missæ ad maius altare celebrentur. Ad missam ieiunij nec Litania præmittatur, nec ad canonem supra formas curuentur. Ad Vesperas, nisi in crastino sit festiuitas duodecim lectionum, inter signa dicant *Deus auribus nostris*, post collectam festiuitatis collectam de feria, cum *Gloria Patri*; post vesperas de omnibus sanctis, Vesperas pro defunctis. Vigilia mortuorum ipsa die minimè agatur. Post completorium cortina extendatur, & formæ in chorum referantur.

SECTIO IV.

Tempore Passionis Dominicæ.

SAbbato ad vesperas ante passionem Domini dimittatur oratio de cruce, nec ad responsoria, nec ad inuitatoria, nec ad missas dicatur *Gloria*, vsque ad Pascha, nisi missa familiaris sit in conuentu, vel extra conuentum, & nisi festiuitatem alicuius sancti hoc tempore celebrari contingat; Quæ si *euenerit*, & ad responsoria, & ad missam dicatur *Gloria Patri*, sicut alio

tempore. Hoc tempore legatur Ieremias vſque ad paſcha.

Dominica Palmarum

Dominica in palmis ad inuitatorium, duo in albis. Euangelium pronuncietur *Cum appropinquaſſet*, de quo & lectio, & ſermo in capitulo: in quo capitulo ordinet Abbas, vel Prior proceſſionem, & quid quiſque portare debeat, & qualiter ordinatè eant, ac redeant fratres, Sacerdotes ad priuatas miſſas vnam tantum collectam dicant; Euangelium *Cum appropinquaſſet*, Paſſionem nullus legat, niſi fratres qui in formis cantant, miſſa matutinalis cum vna collecta. Poſt matutinalem miſſam benedicatur aqua, ad quam ſint omnes albis induti. Fiat proceſſio per clauſtrum vt mos eſt omnibus Dominicis diebus; Intrantibus Eccleſiam pulſentur ſigna, & finito reſponſorio, & dictis quæ dici ſolent Dominicis diebus, cantatur tertia. Cantata tertia legatur Euangelium *Turba multa*. Poſtea accedens Abbas, aut Sacerdos benedicat palmas, & flores, & frondes ante maius altare ſupra tapetum poſita, aqua benedicta aſpergat, & incenſet: Accedentes ſecretarij diſtribuant ea, palmas Abbati, & prioribus, & perſonis honeſtioribus; flores, & frondes cæteris. Interim cantore incipiente, cantatur Antiphona *Pueri Hebræorum*, & alia, *Pueri Hebræorum*: His ita expletis proficiſcatur proceſſio cantore incipiente quæ ad hanc proceſſionem cantari oportet: Qua de choro exeunte, pulſentur omnia ſigna. Præcedant famuli cum vexillis, ſequatur conuerſus ferens ſitulam cum aqua benedicta: alij duo portantes duas cruces: item duo cum duobus candelabris accenſis deſuper cereis, alij duo ferentes duo thuribula igne, & thure referta: Quod thus in thuribulo debet ponere, vel Abbas ſi in choro eſt, conuerſis thuribula, & * acerram cum thure deferentibus; vel ipſe cantor, ſi Abbas deeſt. Ipſe enim diſtribuit quæ portanda ſunt, & proceſſionem ordinat. Hos ſequantur duo Subdiaconi portantes duos textus Euangeliorum. Poſt quos laïci monachi, deinde infantes cum magiſtris. Poſt quos cæteri fratres præcedentes Abbatem, qui vltimus procedit, duo, & duo, ſicut ſunt priores.

Cõuerſus, j. Nouitius.

*. Arculam nunc nauiculam appellant.

Laïci monachi.

Hæc ſunt quæ ad hanc proceſſionem cantanda ſunt, vel omnia, vel quantum permiſerit ſpatium loci, quo ituri ſunt: *Ante ſex dies. Cum appropinquaret. Prima autem azymorum. Dominus Ieſus. Cogitauerunt. Cum audiſſet populus. Omnes collaudant.* Cum autem peruentum fuerit ad ipſum locum fiat ſtatio à toto conuentu: Cantore autem incipiente Antiphonam, *Occurrunt turbæ*, exeant duo Sacerdotes albis induti, qui portent feretrum, quod parum ante diem ab eiſdem ſacerdotibus illuc debet eſſe delatum, in quo & corpus Chriſti eſſe debet reconditum: Ad quod feretrum præcedant ſtatim qui vexilla portant, & cruces, & cætera quæ ſuperiùs dicta ſunt. Et ſtantibus iis qui feretrum portant, ſtabunt & ipſi à dextera, & à ſiniſtra ipſius feretri ordinatè ſicut venerunt. Pueri verò accedentes ſtabunt verſis vultibus ad ipſos reliquos cum magiſtris ſuis, & quibuſdam cantoribus, qui auxilio eis eſſe poſſunt. Maiores vero verſi erunt ad inuicem, eo modo, quo in choro ſtare ſolent. Sic autem ordinetur hæc ſtatio, vt modicum interuallum ſit inter pueros, & maiorem conuentum. Finitâ Antiphonâ, *occurrunt turbæ*, incipiant pueri, & qui cum eis ſunt Antiphonam *Oſanna filio Dauid* flectentes genua & in principio, & in fine Antiphonæ, quia in vtroque *Oſanna* dicitur: Quam Antiphonam chorus repetat, & ſimiliter genua flectat. Deinde à pueris cantetur Antiphona *Cum Angelis*; in fine tantum Antiphonæ genua flectentibus. Quæ Antiphona à conuentu repetatur & ſimiliter venia accipiatur.

Taliter his peractis Abbate, vel Cantore incipiente Antiphonam (*Aue rex noſter*) tranſeant portitores feretri per medium ſtationis, precedentibus his qui vexilla portant, & cęteris ſuperius dictis portitoribus, ſeruato ab omnibus ordine in redeundo, quem habuerunt in eundo. Quibus tranſeuntibus flectent genua, non ſimul omnes, ſed ſinguli hinc, & inde, ſicut feretrum tranſibit ante eos. Percantata hac Antiphona, cantent & alia, ſi ſpatium loci plura popoſcerit Cum venerint ad portas ciuitatis ſtationem faciant, ſeparatis ab inuicem prout locus patietur vtriſque lateribus, feretrum vero ante introitum portarum ſic ponatur ſuper menſam pallio coopertam, vt prædicti portitores ex vtroque latere ſtantes, habeant ad feretrum in medio eorum poſitum verſas facies ſuas. Locus vero ſuper introitum portarum honeſtè debet eſſe paratus, & cortinis, & *dorſalibus.

*Aulęis ſeu tapetibus.

Taliter ordinata ſtatione canant pueri de loco apto, & qui præcepto cantoris cum eis erunt, *Gloria laus* & ſimiliter chorus reſpondeat, pueri, *Iſraël es tu Rex*; & chorus; *Cui puerile decus*; Item pueri; *Plebs Hebræa tibi*; & chorus *Cui puerile*. Itẽ pueri *Cœtus in excelſis*; & chorus; *Gloria laus.* His dictis inchoet cantor reſponſorium, *Ingrediente Domino*: & ingrediente ciuitatem proceſſione, duo maiora ſigna

pulſentur, donec cætera ſigna, proceſſione intrante in chorum, pulſentur ad Miſſam. Sic ordinata proceſſio veniens vſque ante portas monaſterij faciat ſtationem ſeruantibus pueris ordinem ſuum inter vtrumque chorum. Deponatur iterum feretrum ſuper menſam pallio coopertam. Cantor vero ſic antea incœptum habeat reſponſorium *Collegerunt Pontifices* vt tunc prope cantatum ſit; quo cantato tres, aut quatuor fratres induti cappis, quas ſecretarius ibi paratas habeat, canant verſum, *Vnus autem ex ipſis*, ſtantes inter chorum, & reliquias. Quo finito cum regreſſu intrent Eccleſiam, cantore inchoante Antiphonam *Principes*, & aliam *Appropinquabat*. Et ingreſſi Eccleſiam faciant iterum ſtationem per omnia ſimilem ante Crucifixum prius detectum. Atque ibi à tribus, vel quatuor fratribus cantetur in cappis reſponſorium *Circumdederunt*. Quo cantato incipiat Abbas reſponſorium *Synagoga*, & intrent chorum ſonantibus ad miſſam ſignis; miſſam celebrent, palmas, & frondes in manibus habeant, eaſque poſt oblationem panis, & vini, incipiente Diacono, cuncti per ordinem offerant.

Tabulæ refectorij coopertæ ſint. Poſt mēſam meridianâ horâ in lectis ſuis quieſcant. Appropinquante horâ nonâ pulſet Secretarius ſignum minus modicè; Tunc ſurgant omnes, & lauent manus, & facies, & pectant ſe, & pergant in Eccleſiam, ſedeantque in choro. Cum infantes loti fuerint, & ad terſoria ire cœperint, pulſante maius ſignum Secretario, ſurgant omnes de ſedilibus ſuis, & ingreſſis chorum infantibus, faciant prius orationem, poſtea cantent nonam: Quâ cantatâ pulſato cymbalo à Priore pergant omnes in refectorium. Talis ordo de meridiana ſeruetur tota æſtate, exceptis ieiuniorum diebus, vſque ad kalendas Octobris.

Balnea. Feriâ tertiâ radendi ſunt fratres; in clauſtro ſimul ipſa die; & in craſtino debent eſſe balnea præparata. Quæ quo ordine fiant, & quomodo illuc fratres ire, & qualiter ibi ſe habere debeant, ſuperiùs dictum eſt, cum ſermo eſſet de balneis ante Chriſti natiuitatem præparandis.

Feria quarta non agatur proceſſio, cætera agantur more ſolito vſque ad Veſperas. Ante veſperas non dicantur Pſalmi *Deus auribus noſtris*; pulſentur ſigna ſicut in feſtis diebus, reſponſorium *Circumdederunt me*. Hebdomadarius canat preces *Ego dixi Domine*: pſalmus ad preces ſolummodo *Miſerere mei Deus*; pſalmi proſtrati non dicantur. Poſt Veſperas de omnibus ſanctis dicantur, veſperæ pro Defunctis, officium mortuorum, quod pòſt menſam dici ſolet, non dicatur, Hymnus ad Completorium *Te lucis ante terminum*, qui ſimiliter dicendus eſt omnibus diebus vſque ad kalendas Nouembris. Poſt Completorium cortina deponatur.

Feria quinta tot candelæ accendantur ante lætare, quot Antiphonas, & quot reſponſoria cantari oportet. Finitis tribus orationibus ſedentes pſallant ſinguli ſilenter quindecim pſalmos, abſque *Gloria Patri*, cum Capitulis, & collectis conſuetis; Ad *Pater noſter* proſternant ſe ſuper formas, & Abbate ſignum faciente ſurgant. Inter pſallendum, & ante nocturnam pulſentur ſigna ſicut in duodecim lectionibus: Pulſatis omnibus ſignis inchoet hebdomadarius Antiphonam *Zelus domus tuæ*. Cum incipiunt pſalmum petant veniam ſuper formas, & ad matutinas laudes ſimiliter. Per ſingulas Antiphonas, & ſingula reſponſoria extinguantur ſingulæ candelæ: lectiones ſine *Iube domne*, vel *tu autem* legantur. Primæ tres de lamentationibus Ieremiæ ſine cantu, & Alphabetis præſcriptis; In ſecundo nocturno, de expoſitione pſalmi; *Exaudi Deus orationem meam cum deprecor*; In tertio de epiſtola Pauli *Conuenientibus vobis*: Antiphonæ omnes, & verſiculi abſque finis melodia. In matutinis laudibus cum incipiunt Pſalmum *Laudate Dominum de cælis* vadant magiſtri inter infantes, qui & verſi ſint ad Priores, ſicut & ipſi infantes; Iuuenes vero, qui in cuſtodia ſunt, mixtim ſint in ordine ſeniorum. Candelæ extinguantur in toto monaſterio, præter vnam, quæ in choro ardeat; quæ & ipſa, cantore incipiente Antiphonam *Traditor autem*, extinguatur. Finitâ Antiphonâ curuentur ſuper formas ſub ſilentio dicentes. *Kyrie eleyſon*: *Pater noſter* preces *Ego dixi Domine*: Pſalmum *Miſerere mei Deus*, ſolum ſine *Gloria Patri*: collectam *Reſpice quæſumus Domine*, ſignoque facto ab Abbate, vel Priore ſurgentes inclinent ſicut ſolent, ante & retro, & ſtet vnuſquiſque in loco ſuo vſquequò magiſter infantum laternas accenſas in chorum deferat, & ipſis infantibus tribuat; Secretarius quoque accendat lumen ante altare, vnde iuuenes laternas ſuas accendant. His ita peractis reuertantur omnes ad lectos ſuos.

Luceſcente die, ita vt pueri, & iuuenes ſine laternis poſſint exire, pulſetur à ſecretario paruulum ſignum modicè. Statim ſurgentes fratres calceent ſe nocturnalibus ſuis, & ſic veniant in chorum curuantes ſe ſuper formas in ordine ſuo, quouſ-

que infantes veniant. Qui dum venerint, peracta oratione, factoque signo ab Abbate surgentes statim incipient Hymnum, *Iam lucis orto sidere*, absque *Deo Patri sit gloria*. Et inchoata Antiphona, dicantur regulares Psalmi; & *Quicumque vult* sine *Gloria Patri*; Finita Antiphona curuati super formas dicat vnusquisque apud se in silentio *Kyrie eleison*; *Pater noster*, *Credo in Deum*, preces vsque ad Confessionem, factoque signo ab Abbate, dicatur confessio. Deinde silenter quæ sequuntur, dicant *Conuerte nos*, & cętera; *Miserere mei Deus*, sine *Gloria*, collectam *Domine Deus qui ad principium*. Post hæc dicantur in alto septem Psalmi absque *Gloria*, cum solita Litania: deinde sedeant in claustro vsque Tertiam. Cum tempus Tertiæ fuerit sonet Secretarius minimum signum sicut aliis diebus. Tunc pergant fratres se calceare, & cætera sicut aliis diebus fieri solet, pulsato ad tertiam signo, factis tribus orationibus solitis Pulsato alio signo inchoet infans statim hymnum *Dei fide qua viuimus*: sed non dicatur vltimus versus *Gloria tibi Trinitas*. Et pronunciata Antiphona dicantur psalmi regulares à beato Benedicto instituti sine *Gloria*; dictis psalmis, & percantata Antiphona, curuati supra formas dicant in silentio *Kyrie eleyson*, & cætera quæ sequuntur. Collecta *Respice quæsumus Domine*. Post hæc pulsetur solitum signum ad Capitulum: lectio sine *Iube domne*, versus in silentio dicatur, legatur sententia de regula Sancti Benedicti sine *Tu autem*: factoque ex ea sermone, correctis quæ corrigi opportet, dicantur consuetudines, quæ agendæ sunt ab ipso Capitulo, vsque ad crastinum Capitulum: dehinc ordinentur, quæ ad seruitium totius diei ordinanda sunt. Quibus ordinatis surgant canentes altè *Verba mea* si defunctum aut breue pro defuncto habeant. In silentio autem dicant *Pater noster*, *A porta inferi*, *Absolue Domine*. Pulsata tabula loquantur in claustro.

Cum tempus fuerit pulsetur signum ad Sextam, & facta oratione, pulsatoque alio signo inchoet infans hymnum, & cætera, sicut fecerunt ad Tertiam: dehinc pulsato signo loquantur iterum in claustro. Tunc Secretarius pulset parum signum minimum, sicut in duodecim lectionibus ante matutinalem Missam. Celebretur tunc ab Hebdomadario minoris Missæ Missa pauperibus, qui mandato interesse debent, ducente eos fratre Eleemosinario, cooperantibus cæteris fratribus, quibus iniunctum fuerit. Expleta Missa communicet Sacerdos ipsos pauperes de oblatis non consecratis, signo tantum sanctæ Crucis, in nomine Domini super eos facto: dehinc ducantur ad reficiendum.

Communio pauperum.

His actis, pulsato signo ad Nonam, facta oratione, pulsatoque alio signo canatur Nona, vt Tertia, & Sexta. Qua cantata induantur infantes, & qui Missam sunt celebraturi, Sacerdos videlicet, vel Abbas honorificè, Diaconus dalmatica, Subdiaconus tunica, duo ad responsorium, tres * conuersi ad candelabra, & thuribulum. Interim auferantur formæ de choro, quæ auferri solent. Pulsentur signa sicut in festis diebus, Cantor hebdomadarius chorum teneat in cappa, missa festiuè celebretur, *Gloria in excelsis Deo* minimè dicatur, nisi Episcopus missam celebret, & chrisma faciat, nunc etiam in fine missæ *Ite missa est* dicitur. Tot hostiæ ponantur ad sacrandum, quot sufficere possint ipso die, & in crastino ad communicandum. Quatuor his diebus nullus à communione se subtrahat, nisi subtrahendi rationabilis causa existat. Celebrata ferè missa reportentur in chorum formæ: pulsetur tabula ad Vesperas. Expleta missa fiat oratio vespertina supra formas. Interea Sacerdos præcedente processione cum ad altare venit, vadat ad locum constitutum decentissimè præparatum, ibique reponat Corpus Domini, incensato ipso loco, & ante repositionem, & post repositionem. Ante quem locum lumen continuè ardeat. Quo completo, vadant in refectorium accipere mixtum. Ingressi autem refectorium faciant ante, & retro ante sedilia sua, & considentes sumant mixtum de pane tantum, & potu, quem super iustitias suas à refectorariis in scyphis positum inuenerint.

Id est, No[...] uitij, seu tyrones monachi qui ex la[...] co ordine conuertu[...] tur, vt pat[...] infra c. 2[...]

Fer. 4. 5. [...] & Sabbat[...] eucharisti[...] percipiebant.

Dum hæc aguntur, Cellerarius, & Eleemosynarius, & cæteri quibus iniunctum fuerit, introducant pauperes in claustrum, & faciant eos ordinatè sedere, alterum iuxta alterum. Qui pauperes priusquam claustrum introeant pedes suos abluere debent aqua calida à camerariis ministrata. Omnia vero in locis conuenientibus debent esse præparata, quæ ad mandatum opus sunt necessaria, scilicet aqua calida à camerariis, in vasis idoneis parata; alia quoque vasa, ac tersoria ad pedes, manutergia ad man⁹, à Cellerario scyphi, & potus, & si quæ sunt huiusmodi. Præsto sint ad seruiendum famuli Camerarij, & aliorum ministrorum, qui ad hoc sunt idonei. Qui prius per eos quibus iussum fuerit bene debent esse instructi, qualiter eos seruire oporteat. His ita ordinatis cum visum fuerit Abbati surgat. Reli-

Pedes pa[...] perũ quo modo a[...] luantur.

qui quoque fratres surgentes ante, & retro inclinent. Egressi refectorium infantes diuertant cum magistris suis in scolam suam, ibique stent mixti magistris suis ante pauperes suos; reliqui quoque fratres surgentes veniant ante pauperes suos, & stent ordinatè ante eos sicut sunt priores singuli ante singulos; Abbas vero duos habeat. Tunc prior iussu Abbatis percutiat tabulam tribus ictibus, & inclinantes se flexis ad terram genibus adorent Christum in pauperibus. Abbas vel cantor incipiat Antiphonam *Dominus Iesus*, & alias quæ conueniunt. Singuli singulis abluant pedes, tergant, & osculentur ore, & oculis. Ablutis cunctorum pedibus pauperum, duo ex fratribus quibus iussum fuerit ministrent Abbati, vnus aquam, & alter manutergium; famuli autem reliquis fratribus. Postea accipiens Abbas baccilia, & manutergium à fratribus, qui ei seruierunt, reliqui fratres à famulis, seruiant & ipsi pauperibus; à quibus subsequentes fratres accipientes ministrent Abbati, & reliqui fratribus scyphos cum potu. Tum prior percutiat tabulam tribus ictibus, & dicatur ab omnibus moderata voce *Benedicite*; & data benedictione tribuant potum pauperibus osculantes eorum manus, & receptis scyphis dent singuli singulis pauperibus duos denarios, aut quot Abbas præceperit, iterum osculantes eorum manus. Ipsos denarios dare debet fratribus Cellerarius, aut Camerarius secundum quod Abbati visum fuerit. Fratres qui eo anno defuncti sunt suos pauperes ad hoc mandatum habere debent; similiter & familiares illi, pro quibus vnus in hoc mandato pauperes debere poni Abbas decreuerit. Quibus pauperibus supradicto modo seruiant fratres, quibus iniunctum fuerit; alter nullus præsumat. Quamdiu ad hoc mandatum cantant, id est, dum pauperum pedes, ac manus lauantur. Sedere possunt qui volunt, eo tamen modo, quo sedetur in choro, vno scilicet sedente, inter duos stantes. Dum autem propinatur potus, sedere possunt omnes quicunque volunt, alter iuxta alterum, non obseruato illo standi, vel sedendi ordine. Inter hæc Secretarius obseruare debet congrua interualla, quibus tabulam ad Vesperas pulsare debeat. Semel videlicet lotis pedibus, & semel lotis manibus. Propinato omnibus potu, reuersis singulis in loca sua, Prior ter percutiat tabulam. Tunc Abbas, vel Sacerdos mediocri voce dicat capitulum *Ostende nobis Domine misericordiam tuam.* Fratres omnes flexis ad terram genibus respondeant, *Et salutare tuum da nobis*: dehinc inclinati super genua tantum dicant *Kyrie eleyson, Pater noster*, Abbas vel Sacerdos dicet mediocri voce *Et ne nos. Suscepimus Deus misericordiam tuam. In medio templi tui. Tu mandasti mandata tua Custodiri nimis. Domine exaudi orationem meam: & clamor meus ad te veniat. Dominus vobiscum. Oremus. Adesto Domine Iesu Christe officio nostræ seruitutis, & quia tu pedes lauare dignatus es tuis discipulis, ne despicias opera manuum tuarum, quæ nobis retinenda mandasti; sed sicut his exteriora abluuntur inquinamenta corporum, sic à te omnia nostra interiora lauentur peccata: quod ipse præstare digneris, qui cum, &c.* Ad cuius finem omnes respondentes *Amen*; & inclinantes se ante, & retrò, vadant ad Ecclesiam mediocri voce canentes psalmum *Miserere mei Deus.* Interim Secretarius, & aliqui fratres secum percutiant tabulas gradatim, eoque modo, atque ordine, quo signa pulsari solent in festiuis diebus.

Singuli singulis pedes abluere debent.

Dicto psalmo, & fratribus in ordine suo in choro stantibus, statim puer incipiat Antiphonam *Calicem salutaris*; Ad cuius inchoationem petitur venia ab omnibus supra formas, dicto psalmo *Magnificat*, & repetita Antiphona sine finis melodia, curuati supra formas, dicant in silentio; *Kyrie eleison. Pater noster*, preces *Ego dixi Domine*: Psalmum *Miserere mei Deus*; Collecta; *Respice quæsumus.* Si aliquis de foris veniens benedictionem petierit, omnibus horis accipiat ipso die, quo venerit His tribus diebus tabulæ refectorij coopertæ sint. Ad cymbalum, & super tabulam Abbatis ponantur tabulæ cum malleolis. Versus & benedictiones in refectorio, & *Miserere mei Deus* post mensam humili voce dicantur; lector sine petita benedictione legat, & sine *Tu autem Domine* terminet. Interim dum fratres in refectorio sunt, secretarij discooperiãt omnia altaria, & parent duo analogia, vnum quod in Capitulo est, & alterum in monasterio, quod ante collationem in refectorium deportetur. Postquam fratres à mensa surrexerint, & de monasterio, ac dormitorio solito more redierint; lauent sibi pedes, vt Sabbato fieri solet; præparentur cuncta, quæ ad mandatum sunt necessaria. Refectis seruitoribus, & pedibus ablutis, pulsetur tabula, & ad bibendum in refectorium vadant.

Quo sedẽt ordine in choro.

Post hæc egressis fratribus de refectorio, Prior claustri, iubente Abbate, percutiat tabulam ad mandatum. Introgressis in Capitulum fratribus, Priore claustri sedente in loco Abbatis, præcingant se

linteis Abbas, & Prior, & inchoante Priore claustri Antiphonam *Dominus Iesus*; veniant in Capitulum, Abbas ad dexteram, & Prior ad sinistram, sequentibus eos fratribus, qui ad seruitium eorum ipsa die in Capitulo fuerint ordinati; & vtrique flexis genibus lauent pedes fratrum, & tergant & osculentur. Camerarii presto esse debent, qui madefactis tersoriis alia ministrent, quotiens opus fuerit: lotis omnium qui in Capitulo sunt pedibus, sedeant foris ante Capitulum Prior, & prædicti seruitores cum eo: quorum pedes præcinctus tersorio Abbas flexis genibus abluat, & tergat, & osculetur, seruientibus sibi fratribus ad hoc obsequium deputatis. Post hæc redeat Abbas in sedem suam: ad quem Prior præcinctus tersorio veniens cum fratribus sibi deputatis, lauet pedes eius, & tergat & osculetur, & ablutis manibus suis statim deferat sibi aquam ad abluendas manus, vno eorum qui sibi seruierunt tenente manutergium. Deinde redeunte Priore claustri in locum Abbatis, exeat Abbas, & accipientes ipse & prior baccilia cum aqua, & manutergia, duo fratres qui de coquina ipsâ septimanâ seruiunt, qui inter cæteros adiutores ad huius mandati obsequium ordinari debent, seruiant omnibus ad abluendas manus, sicut seruierunt ad abluendos pedes. His expletis exeat Abbas, & Prior, & seruitores eorum, & ante Capitulum præbeat eis Abbas aquam ad abluendas manus, tenente manutergium vno eorum fratrum, qui ad hoc obsequium ei deputati sunt.

Quo peracto, præcedens Abbas, & cæteri sequentes eum introeant Capitulum, & faciant ante & retro, sicut solet fieri die Sabbati ab eis, qui mandatum fecerunt. Postea pergat Abbas ad sedem suam, surgente Conuentu donec sedeat; reliqui similiter ad loca sua. Cessante autem cantu, & Secretario percutiente tabulam ad collationum, qui petitâ licentiâ ad eam percutiendam perrexit, hora congrua ingrediatur Diaconus Capitulum, qui post manuum suarum ablutionem ad se præparandum iuit, alba, & stola & dalmatica indutus, textum Euangelij portans, præcedentibus tribus conuersis portantibus candelabra, & thuribulum igne, & thure refertum. Ipse enim Diaconus antequam exeat de monasterio ponere debet thus in ipso thuribulo. Quibus ingredientibus Capitulum totus Conuentus assurget stans donec vnus versus de Euangelio perlectus est.

Cum autem esse tempus perspexerit, innuat Abbas Priori vt vadat percutere tabulam. Et cum audierit Prior à diacono *Surgite eamus hinc*; percutiat tabulam, sicut solet percuti cymbalum: quod dum fit, surgant omnes ac præcedente Diacono cum textu, & conuersis cum candelabris, & thuribulo; sequatur Conuentus in refectorium, sicut fit in sabbato ad Charitatem. Ibi Secretarius habeat analogium de Ecclesia paratum; impositoque desuper textu, iterum mittat Diaconus thus in thuribulum, & incenset analogium, & textum. Et sedente maiore Priore in loco Abbatis, ad eius nutum incipiat Diaconus lectionem ab eo loco vbi dimiserat. Et percutiente Refectorario tabulam vno ictu, Abbas & fratres, qui ad pedes lauandos ipsius adiutores exstiterant, vadant ad locum vbi potus charitatis paratus est, ferentes vitreas phialas, aut scyphos fratrum in manibus suis. Et accepto vino in prædictis vasis, tacente lectore, præcedant ad gradum sicut mos est. Refectorarius verò ex quo accepto potu incipiunt ire paulatim, percutiat tabulam suam quousque ad gradum perueniant; quo cum peruenerint, ter aut quater festinantiùs percutiat, & cesset. Tunc omnibus humili voce dicentibus *Benedicite*, Sacerdos hebdomadarius surgat, & eadem voce benedictionem faciat. Benedictione factâ, porrigat Abbas Priori potum, & reliquis sicut sunt priores; osculans eorum manus, ministrantibus ei fratribus, qui cum ipso potum ad gradum detulerunt: Ministrato potu maioribus, & infantibus; post maiores accedat Abbas ad Diaconum, qui collationem legit, & expectato fine incœpti versus præbeat ei potum, dehinc tribus illis, qui de candelabris, & thuribulo seruiunt, seruitoribus Abbatis candelabra, & thuribulum interim tenentibus. Qui & scyphos à Diacono, & ab eis recipientes portent ad tabulam Abbatis, & super eam ponant: his actis prædicti seruitores Abbatis, qui cum eo potum ad gradum detulerunt, ante ipsum gradum simul veniant, & ante & retro faciant, & postea sessum vadant: quibus Abbas similiter potum ferat osculans eorum manus, ministrantibus illi fratribus illis, qui ei ad lauandos pedes Prioris, & ipsorum seruitorum ministrauerunt.

Hoc facto Abbas ad sedem suam vadat, & ante eam ante & retro faciat, assurgente sibi conuentu donec sedeat; Prior verò surgens porrigat illi potum osculans eius manum; lecto sermone quantum Abbati visum fuerit, innuente eo Diaconus lectionem absque *Tu autem Domine* finiat, & clauso libro, ante & retro faciat, & postea dalmaticam, & stolam, & ma-

Maior Prior.

Refectorarius.

nipulum ſupra analogium ponat. Conuerſi vero candelabra, & thuribulum ſuper menſam Abbatis ferant, & ante ipſam menſam ante & retro faciant. Poſt hæc & Diaconus, & conuerſi, ad ipſam menſam ſedentes, bibant, Diaconus iuxta Abbatem, conuerſi iuxta Diaconum, ſicut ſunt priores. Abbas vero lecto ſermone, ſtatim percutiat vno ictu tabulam, & poſtea tot vicibus, quot vicibus skillam percuti conſuetudo eſt ſabbato ad charitatem poſt mandatum. Interim duo ſecretarij ſurgant & analogium & dalmaticam, cum textu, & ſtola, & manipulo, ad monaſterium ferant. Poſt hæc Abbas ſurgat, & humili voce dicat, *Adiutorium noſtrum in nomine Domini*, & eadem voce conuentus reſpondeat, *Qui fecit cælum & terram*: deinde præcedente Diacono cum conuerſis candelabra, & thuribulum portantibus, ſequatur conuentus ad monaſterium, Secretario percutiente tabulam ad completorium, & facta confeſſione dicant completorium, bini aut terni ſub ſilentio. Poſt completorium tres orationes ſolito more faciant; Prior tabulam percutiat tribus ictibus poſt orationes infantum, ſicut skillam pulſare ſolet. Notandum eſt autem in huius diei obſequio, quia ſi Abbas ſufficere valet omnium fratrum pedes ſolus in hac die lauare debet; teſtante enim beato Benedicto, vices Chriſti agit in monaſterio, & maximè in hoc miniſterio.

Feriâ ſextâ ante nocturna pulſetur tabula in clauſtro, & ante cellarium, & ante domum infirmorum, ad excitandos dormientes. Poſt orationes ſolitas, ſicut in quinta feria, quindecim pſalmi dicantur, candelæ extinguantur, lectiones in primo nocturno, & ſecundo legantur, vnde lectæ ſunt in quinta feria. In tertio nocturno de Epiſtola ad Hebræos *Fratres feſtinemus ingredi*; & cætera omnia vſque ad primam ſicut in quinta feria. Ad primam pulſatâ tabulâ ſurgentes nudis pedibus vadant ad monaſterium, & ſic maneant omnes donec impleatur diei officium, niſi iuſſu Abbatis calcientur pro nimia aſperitate frigoris. Quod ſi euenerit, officio tantùm intererunt nudis pedibus.

Primam & omnes horas diei, præter veſperas, vſque ad veſperas Sabbati dicant ſicut in quinta feria, excepto quod in quinta feria in alto cantantur Hymni, intonantur Pſalmi, cantantur Antiphonæ; in his vero diebus duobus hæc omnia in ſilentio & indirectum dicuntur; dicta prima ſeptem Pſalmos, & litaniam in alto dicant. Poſtea ſedeant omnes in clauſtro, & inchoante Abbate, dicant pſalterium ex integro; quo completo vadant ad confeſſionem, qui voluerint vſque ad horam officij.

A

Appropinquante hora tertia, pulſata tabula ſicut ſolent, pergant in dormitorium. Dehinc abluti, & pectinati, pulſata tabula vadant ad monaſterium, & factis ſolitis orationibus dicāt tertiam. Poſt tertiam pulſata tabula pergant in Capitulum: in quo verſus in ſilentio dicatur, & ſententia ſicut in quinta feria de regula legatur. Poſt ſermonem narrentur, & ordinentur, quæ agenda ſunt vſque ad craſtinum Capitulum. Exeuntes de Capitulo ſedeant in clauſtro non loquentes, ſed cantantes, aut legentes.

B

Dicta nona induantur Sacerdos, & Leuita, & reliqui qui ad officium ſunt ſeruituri. Procedant ad altare Sacerdos, & Leuita ſoli, Sacerdos in caſula, Diaconus in ſtola, nullaque præmiſſa ſupplicatione dicat Sacerdos *Oremus*; Diaconus *Flectamus genua*; & ad alteram Collectam ſimiliter. Altare ſit coopertum deſuper vno tantum linteamine. Singulos tractus duo in albis canant. Paſſio abſque *Dominus vobiſcum* legatur: ad quam nec candelabrum, nec thuribulum; & cum peruentum fuerit ad locum vbi dicitur *Partiti ſunt veſtimenta mea ſibi*, ſint duo de indutis iuxta altare hinc & inde trahentes ad ſe duos pannos, qui ante officium ſuper altare miſſi fuerant, linteo tamen remanente ſubtus miſſale: lecta paſſione dicantur orationes ſolemnes, ſicut in miſſali continentur. Pro cunctis ordinibus flectantur genua, niſi pro Iudæis.

C

D

His expletis depoſita caſula, & ſtolis reuertātur Sacerdos, & Leuita in chorum in albis. Tunc duo Sacerdotes, quibus cantor iuſſerit, induti albis accedant ad crucem, quæ debet eſſe præparata, & cooperta ad altare matutinale, quam accipientes ferunt eam paulatim progredientes, & cantantes Verſus *Popule meus*; Duo Leuitæ in albis ſtantes ante gradus, ante altare maius reſpondeant *Agyos ô theos*, Chorus autem dicat, *Sanctus Deus*: Sacerdotes, *Quia eduxi vos*: Leuitæ, *Agios*: Chorus, *Sanctus*, Sacerdotes, *Quid vltra*. Leuitæ, *Agyos*: Chorus, *Sanctus*. Tunc Sacerdotes crucem ferentes veniant ante altare, & cum finierint *Sanctus*, ſtatim diſcooperientes eam incipiant ambo Antiphonam *Ecce lignum*; & tunc demum omnes flectant genua. Repetatur Antiphona cum verſibus Pſalmi *Beati immaculati*, quantum Cantori viſum fuerit. Dehinc canantur alia ad hoc ſeruitium pertinentia quantum opus fuerit. Tapetia ſint extenſa

E

ante altare, super quæ prosternantur primùm domus Abbas, & induti; interim in locum eorum, qui tenent crucem succedentibus aliis, deinde cæteri, sicut est ordo eorum. Et non prolixè adorantes taceant, sed breuiter & purè orantes: Postea vnusquisque osculetur pedes crucifixi, & post reuertatur in chorum. Quod si conuenerint aliqui vel clerici, vel laïci volentes adorare crucem, portetur eis crux in alium locum, vbi aptius adorent eam. Quę si per chorum transierit flexis ad terram genibus adoretur à fratribus, non simul omnibus, sed sicut portabitur coram eis. Adorata ab omnibus cruce, portitores eius eleuantes eam incipiant Antiphonam, *Super omnia ligna cedrorum*, & sic vadant ad locum vbi eam collocare debent. Tunc omnes petant veniam flexis ad terram genibus.

His ita gestis Sacerdos resumptâ casulâ cum stola, & Diaconus stolâ, præcedentibus conuersis cum candelabris, & thuribulo, vadant ad locum vbi quinta feria Corpus Domini fuit repositum; & posito incenso in thuribulo incenset illud, & sic tradat Diacono ad reportandum. In eundo & redeundo conuersos sequatur Diaconus, Sacerdos extremus veniat. Cum appropinquant altari adorent omnes Fratres Corpus Domini flexis genibus: collocato super altare Christi corpore, facta in calice vini, & aquæ commixtione, dicta à Sacerdote cum Diacono confessione, facta suppliciter à Sacerdote ad altare oratione, incenset Sacerdos Corpus Christi, & calicem; deinde dicat mediocri voce *Oremus*; *Præceptis salutaribus moniti*, & cætera vsque *Et ne nos inducas in tentationem*, & chorus respondeat, *Sed libera nos à malo*. Dehinc Sacerdos in silentio *Libera nos quæsumus Domine*, & cætera vsque *In vnitate Spiritus Sancti Deus*. Et post moderata voce *Per omnia sæcula sæculorum*: Et respondente choro *Amen*, nihil amplius dicat; missaque in calicem sicut solet particula Dominici corporis, communicet se, & fratres omnes, sine osculo pacis. Communicatis omnibus pulsetur tabula, & fiat oratio vespertina. Qua completa, exeant in claustrum, & lauent pedes de aqua calida, & calcient se diurnalibus suis. Postea pulsatis tabulis redeuntes in chorum dicant vesperas in silentio, eisdem sicut in quinta feria Psalmis, Antiphonis, precibus, collectis; nisi quod pro Psalmo *Voce mea*, qui dictus est quinta feria, hac die dicitur Psalmus, *Benedictus Dominus Deus meus*.

Parasceues die communicabāt omnes.

Dictis vesperis, & pulsata tabula eant in refectorium, vbi reficiantur pane tantum, & aqua, & herbis crudis. Cibi fratrum coquantur in coquina sicut cæteris diebus, & inde portentur ad eleemosynam. Solitus quoque potus detur pauperibus. Reficiente conuentu, secretarij adiunctis sibi Sacerdotibus, quot necessarij fuerint, & quibus iussum fuerit, remaneant in Ecclesia, ad abluenda altaria omnia, quæ prius lauanda sunt aqua, deinde vino. Refectis seruitoribus, postquam de monasterio, & dormitorio in claustrum redierint, pulsata tabula, fratres eant in refectorium propter seruandum ordinem, quasi ad bibendum, & bibant aquam qui voluerint, alium potum minimè. Illis exeuntibus de refectorio, & in claustro residentibus, facto congruo interuallo, pulsetur tabula, & vadant omnes ad collationem. A qua iubente Abbate, percussa à priore tabula, surgentes pergant in refectorium ad charitatem bibendam.

Sabbato Sancto percutiatur tabula ante nocturna, sicut in sexta feria, & cætera similiter fiant vsque ad Primam. In tertio nocturno legatur de Epistola Pauli Apostoli *Christus assistens Pontifex futurorum*. Ad primam surgant in nocturnalibus suis: Primam, & septem Psalmos, & Litaniam, & cæteras horas, vsque ad vesperas dicant, sicut in sexta feria. In Capitulo legatur sententia de regula Sancti Benedicti, & disponantur quæ agenda sunt vsque ad paschale Capitulum. Ante Capitulum, & post Capitulum debent secretarij monasterium & omnia altaria ornare, cereos vbicumque esse debent collocare, cereum ad benedicendum in loco suo stabilire. In quo à Cantore scribi debet quotus annus ille sit ab incarnatione Domini, & crux designari infixis in quinque locis quinque granis incensi.

Post Nonam induantur qui officium sunt celebraturi, & ad officium specialiter seruituri, & infantes omnes, Sacerdos alba, & stola, cæteri albis induti, in chorum redeant: Dehinc procedant ad sacrandum ignem, canentes Psalmum quinquagesimum. Primus omnium secretarius qui hastam portat, in qua sacratum ignem reportet; Dehinc portitor aquæ benedictæ; Post hos qui portant crucem, & thuribulum: Deinde Sacerdos, qui ignem sacraturus est; post quem infantes; Dehinc reliqui induti, post quos alij fratres, sicut procedunt Dominicis diebus. Sacrato igne, projiciat Sacerdos aquam benedictam super eum, & postea ex carbonibus ipsius ignis impleatur thuribulum, quo impleto, imponat Sacerdos thus, & incenset ignem: Tunc accendatur

datur cereus, quem portare in hasta debet Secretarius. Accendatur & candela in laterna vt si forte in eundo extinguatur cereus ex ea accendatur; hanc laternam portare debet vnus de magistris puerorum.

Ad hanc processionem candelabra non portantur: eundem ordinem seruent in redeundo, quem habuerunt in eundo. Reuertentes dicant hos Psalmos, *Deus in nomine tuo*: *Miserere mei Deus*, *miserere mei*; *Deus misereatur nostri*: *Deus in adiutorium*; In sede Episcopali canatur à duobus pueris Hymnus *Inuentor rutili*. B Ignis sanctificatus qui in claustro remansit à famulis Celerarij colligatur, & ex hoc igne omnes foci in omnibus officinis prius extincti iterum accendantur. Plurima monachorum cœnobia faciunt hanc ad sanctificandum ignem processionem, in quinta etiam, & sexta feria, secretario preferente cereum in hasta, vel virga in quinta feria, Priore in sexta, Abbate in sabbato.

Processione in chorum reuersa sine candelabris & thuribulo, Sacerdos indutus C casula procedat ad altare; Diaconus vero stola & dalmatica indutus veniat ante Abbatem, & petat ab eo benedictionem; dehinc vadat ad cereũ, & benedicat eum, nec ante benedictionem, nec post benedictionem ante & retro faciens, vnus autem ex conuersis cum tempus fuerit, indicante cantore, deferat Abbati ignitis carbonibus plenum thuribulum; In quo thure iniecto accedat ad Diaconum, & iuxta eum sit, vt cum tempus fuerit, accipiat Diaconus ab eo thuribulum, & in- D censet cereum. Secretarius vero sit paratus, vt cum dictum fuerit *Rutilans ignis accendit*, statim accendat cereum.

Benedictione peractâ, Diaconus depositâ dalmaticâ, & stola ad suum locum in chorum reuertatur. Cereus verò non extinguatur vsque in crastinum post vesperas; lectiones statim inchoentur: Sacerdos absque cantu dicat orationes ad altare sicut sunt per ordinem; vltima oratione dicta cantor, & alter frater, quem voluerit, induti cappis incipiant in choro E Litaniam ternam, hoc modo; Cantores *Kyrie eleyson*; dexter chorus similiter respondeat *Kyrie eleyson*; Deinde sinister, & cætera eodem modo, vsque ad finem litaniæ: ternos Sanctos de vnoquoque ordine dicant: Ad singula Sanctorum nomina vterque chorus inclinet, cantores ad nullum: Incœpta Litania fratres accedant ad formas sicut in duodecim lectionibus: ad Tertiam Sacerdos reuertatur in secretariam, & deposita ca- A sula, & stola redeat in chorum. Cum dixerint cantores *Omnes Sancti orate pro nobis*, exeant de choro Sacerdos, Leuita, Subdiaconus, tres conuersi, & induat se Sacerdos casula, Leuita dalmatica, Subdiaconus tunica.

Finita Litania pronuncient cantores tribus vicibus alta voce *Accendite*, & tunc primum accendantur candelabra, & cætera luminaria, quæ ante altare, & circa altare sunt, & cantores incipiant festiuum *Kyrie eleison*; & Sacerdos, cum processione solita, ad altare procedat, & signa tunc pulsari incipiant, nec desinant, vsque ad finem *Kyrie eleyson*. Et tunc primum det cantor cappas his qui, *Alleluia*, & tractum cantaturi sunt. Finita *Kyrie eleyson*, incipiat Sacerdos, *Gloria in excelsis Deo*. Quando legetur Euangelium, non teneantur candelabra, sed solum thuribulum: In hac consuetudine concordant omnes ferè principales monachorum Ecclesiæ, quæ nostro tempore maioris auctoritatis sunt, sicut & in eo quod offerenda, & *Agnus Dei*, & *Communio* ad hanc Missam non dicuntur, licet cætera festiuè dicantur. In quibusdam quoque non improbandæ auctoritatis cœnobiis, nec ante Sacerdotem ad altare procedentem hac die candelabra portantur.

Celebrata fere Missa Sacerdote incipiente *Per Dominum nostrum* incipiât pulsari duę skillæ ad vesperas, vt mos est in maximis festiuitatibus. Responsio *Deo gratias* ad *Ite missa est*, fiat oratio vespertina; qua facta vadant infantes in refectorium, si aliqui adeo parui sunt, vt vsque post vesperas expectare non possint. Interim pulsentur maiora signa duo, & duo; Ad extremum pulsatis omnibus signis, canantur vesperæ vt decet solemniter. Hebdomadarius cantor incipiat *Alleluia* ex aliqua Antiphona ex qua cantor præceperit. Psalmi *Confiteantur*; Capitulum *Si consurrexistis*; Responsorium *Angelus Domini locutus est*; Hymnus *Ad cœnam agni prouidi*; Versus *Resurrexit Dominus*; Ad *Magnificat*, *Vespere autem Sabbati*; Collecta, *Deus qui hanc sacratissimam noctem*. Post vesperas, procedant ad crucifixum.

SECTIO V.

De Tempore sancto Paschatis.

DIe Sancto Paschæ ante Vigilias matutinas pulsentur omnia signa; dehinc duo & duo, sicut mos est. Ad inuitatorium quatuor in cappis; Psalmi à beato Benedicto instituti, id est, *Domine in vir-*

tute tua & cæteri. Ad lectiones circumferantur thuribula, sicut in die Dominicæ Natiuitatis institutum est. Totum denique officium more monachorum agatur. Processio ad crucifixum post matutinas laudes, & post Vesperas, per totam septimanam vadat. Missa Matutinalis hac die cum vna collecta; processio in cappis. Ad vesperas Psalmi regulares, id est *Dixit Dominus* & reliqui, qui diebus Dominicis dici solent. Super Psalmos Antiphonæ, quæ ad Matutinas laudes dictæ sunt.

B Tribus sequentibus diebus ante Vigilias pulsentur signa duo, & duo; ad inuitatorium tres in cappis; Psalmi feriales dicantur, sex sub vna Antiphona, & sex sub alia; duo & duo primum, & secundum responsorium: tertium tres; laudes sub vna Antiphona. Ad thuribula duo Sacerdotes cappis induti ad Laudes, & ad vesperas. Missa matutinalis cum vna collecta; ad maiorem omnes sint cappis induti. Ad vesperas per totam hebdomadam sub vna Antiphona dicantur Psalmi, qui in die Paschæ ad vesperas dicti sunt.

C Tribus sequentibus diebus, ad inuitatorium duo in froccis; ad nocturna Psalmi feriales, tres lectiones de pronunciato Euangelio; maior Missa, & cætera omnia sicut in duodecim lectionibus. In hac hebdomada non loquantur in claustro. Missa matutinalis *Resurrexi*: omnes horæ cum Antiphonis canantur. Sabbato tantùm ad vesperas Psalmi cum *Alleluia* dicantur.

Octaua die ad inuitatorium tres in cappis. Ad lectiones legantur Paschales sermones; in tertio nocturno pronuntietur Euangelium *Cum esset serò*. Missa matuti- D nalis *Quasi modo geniti*. Processio in albis: maior Missa *Resurrexi*, ad quam sint omnes cappis induti.

Feria secunda ponatur ad legendum liber Actuum Apostolorum vsque ad sequentem Dominicam: ad vtrumq; nocturnum, & ad omnes horas *Alleluia* dicatur vsque ad Ascensionem Domini. Post Capitulum, pulsata tabula, loquantur in claustro. Post Nonam, cum exierint de refectorio, pergant in capitulum, & E supplicent ante, & retro, pulsetque Prior tabulam tribus ictibus, dicatque ter, *Deus in adiutorum meum intende*: *Domine ad adiuuandum me festina*: & conuentus idem ter respondeat adiungentes *Gloria Patri*, *Kyrie eleyson*; *Christe eleyson*; *Kyrie eleyson*. *Pater noster*; & Prior *Et ne nos*; *Adiutorium nostrum in nomine Domini:* conuentus *Qui fecit cœlum & terram*; & à Priore dicto *Benedicite*, post loquantur in claustro. Hic loquendi ordo teneatur vsque ad idus Sep- A tembris priuatis diebus, nisi ieiunium fuerit.

Dominica prima post Octauas Paschæ, legatur Apocalypsis, & canatur historia *Dignus es Domine*, duabus septimanis. A Dominica tertia vsque ad Ascensionem Domini legantur septem canonicæ Epistolæ, & canatur historia *Si oblitus*.

Diebus Rogationum dictis Matutinis pro defunctis, fratres ad lectos redeant, & qui volunt plus solito dormiant. His enim diebus meridianis horis non dormiunt nec aliquo sonitu, vt aliis diebus mos est, mane excitantur, sed cum tempus visum fuerit congruum, excitare debent infantes magistri eorum, quàm quietiùs possunt: quibus in claustro legentibus, surgant sine mora, qui in lectis adhuc quiescunt. Post Primam, & familiares Psalmos primæ, & septem Psalmos, & Litaniam, dicatur Missa de ieiunio ad maius altare; post cuius primam orationem dicantur aliæ, quæ ad maiorem Missam quotidianis diebus dici solent, addita in fine alia, id est, *Sanctorum tuorum intercessionibus*. Omnes offerant ad pacem, solus Prior, aut qui in loco Prioris est vadat. Sẽtentia de regula legatur in capitulo, & ordinetur processio. Post Tertiam sumant mixtum pueri, & infirmi, qui ieiunare non possunt. Cantatâ Sextâ vadant in dormitorium, sicut alio tempore, quando meridianis horis in lectis quiescere solent, & facto paruissimo interuallo pulsetur skilla; dehinc nudis pedibus de dormitorio descendant, manus abluant, ad Ecclesiam vadant, orationem faciant. Quâ factâ incipiat infans Antiphonam *Exurge Domine*. Interim pulsentur duo signa: Cantata Antiphona dicat Sacerdos *Ostende nobis Domine misericordiam tuam*: Sequatur *Kyrie eleyson*, *Pater noster* Psalmus *Deus misereatur nostri*. In crastino *Deus in adiutorium meum*. Dehinc Sacerdos *Et veniat super nos*, collectam pro peccatis. Postea sonantibus signis exeant processuri canentes, incipiente cantore, quæ ad processionem pertinent, præcedant famuli cum vexillis, sequetur conuersus cum aqua, post quem alius cum cruce: Dehinc Subdiaconus ferens textum, post quem fratres laïci, dehinc infantes cum Magistris, post quos cantores, extremis prioribus, & præcedentibus iunioribus, sicut est ordo eorum. In egressu monasterij sint famuli camerarij, habentes ibi baculos præparatos, quos tribuant fratribus ad se sustentandos.

Cum peruenerint ad Ecclesiã ad quam ituri sunt, incipiat cantor Antiphonam, vel responsorium de sancto in cuius hono-

Dies Rogationum.

Quomodo ordinatur processio.

Fratres laïci.

rem fundata est ipsa Ecclesia. Intrantes fratres reddant baculos prædictis famulis ab eisdem iterum recepturi exeuntes. Finito incœpto cantu dicat statim Sacerdos capitulum de sancto illo, & collectam cum *Dominus vobiscum* alta voce & solemniter; Infans *Benedicamus Domino*. Quo dicto inclinantes se faciant orationem. A qua facto signo surgentes inclinent ante, & retro. Dum hæc fiunt Sacerdos, & Leuita, & cæteri, qui circa altare seruituri sunt, præparare se debent ad celebrandam Missam, Secretarius quoque pallio & honestis pannis altare decenter parare, omnia enim quæ ad hoc seruitium sunt necessaria instantia Secretarij, illuc prius debent esse delata. Paratis omnibus celebretur iterum Missa de ieiunio. Post primam orationem dicatur oratio de sancto illo, cuius est Ecclesia, nullaque amplius.

Celebratâ fere Missâ, duo fratres qui cappis induti debent dicere *Agnus Dei* ad portas monasterij inclinantes se ante, & retro, regrediantur; sumentes secum aliquos ex famulis, quibus iussum fuerit, & dicentes inter se Litaniam quam conuentus in reditu cantaturus est.

Expletâ Missâ accedant statim fratres, quibus iussum fuerit, & stantes in medio pronuncient Litaniam. Interim Sacerdos, & qui ad Missam seruierunt, expediant se, & sic reuertantur in chorum. Post *Sanctum Ioannem*, & *Omnis chorus Prophetarum*, pronuncient illum Sanctum duabus vicibus in cuius nomen est Ecclesia dedicata. Postea inclinantes se omnes ante, & retro, regrediantur eo ordine, quo venerunt. Cantores Litaniæ producant aut breuient ipsam Litaniam secundùm quantitatem itineris. Qui in redeundo pergere debent post infantes, ante reliquum conuentum Cantorum.

Cum autem processio rediens ante monasterij introitum venerit, statione facta Litaniam finiant: qua finita Cantores eius in ordinem suum redeant, & prædicti duo Cantores, qui præcesserant cappis induti nudis pedibus ante portas monasterij stantes dicant *Agnus Dei qui tollis peccata mundi miserere nobis*; Chorus similiter respondeat: Cantores *Suscipe deprecationem nostram qui sedes ad dexteram Patris:* Chorus *Agnus Dei* sicut supra: Cantores *Gloria Patri & Filio, & Spiritui sancto: Sicut erat in principio, & nunc, & semper: & in sæcula sæculorum, Amen.* Interim præcedentibus qui vexillum portant, & cætera quæ superius dicta sunt, sequantur Cantores, & reliquus conuentus. Dicto *Gloria* respondeat conuentus *Agnus Dei* vt suprà. Conuentu intrante monasterium pulsentur signa: Cantores *Exaudi Deus*: Conuentus *Orationem populi tui*. Cunctis fratribus chorum ingressis, collocata cruce, & reliquis, quæ portata sunt in locis suis, prædicti duo Cantores in medio chori stantes pronuntient Litaniam *Sancte Sanctorum Deus miserere nobis*, priores à parte altaris sint, reliqui post eos, sicut est ordo eorum. Expleta Litania pulsetur signum ad Nonam, factaque oratione Nonæ, vadant in claustrum lauare pedes; quibus lotis, reuertentes in chorum, pulsato alio signo, cantent Nonam.

Ad vesperas secunda, & tertia feria, pulsentur signa, sicut priuatis diebus; Inter signa dicantur Psalmi *Deus auribus nostris*; Post vesperas de omnibus Sanctis, dicantur vesperæ mortuorum: Vigilia mortuorum his diebus non agatur si processio extra claustrum perrexerit, alioquin agatur sicut solet.

His tribus diebus ad nocturna, capitula, & collectæ de resurrectione, & ad vesperas secundæ, & tertiæ feriæ. Ad Matutinas vero laudes, & ad Tertiam, & ad Sextam, & ad Nonam, capitulum, & collectæ de ieiuniis. Si in his tribus diebus festiuitas duodecim lectionum euenerit totum seruitium noctis, & diei, de ipsa festiuitate agatur. Dicta Tertia, & pulsatis omnibus signis Missa ipsius festiuitatis sicut alio tempore solemniter celebretur. Processio vadat sicut aliis diebus excepto quod calciati, & sine baculis ibunt. Missa ieiunij ad monasterium, quo processerint, celebretur. Si autem festiuitas trium lectionum euenerit, commemoratio ipsius tantummodo fiat ad Vesperas, & ad Matutinas Laudes, & ad priorem Missam de ieiunio.

Sectio VI.

Tempus Pentecostes.

Sabbato in Vigilia Pentecostes surgentes à meridiana abluti, & pectinati ad Ecclesiam veniant, & oratione facta, induantur officium celebraturi, & ad officium seruituri. Agatur officium festiuè sicut in Sabbato sancto; Cantor, & alius frater, quem voluerit, induti cappis pronuncient Litaniam ternam, sicut in Vigilia Paschæ. Cum pronunciatum fuerit *Accendite*, accendatur cereus benedictus, & reliqua luminaria, vnus enim cereus solummodo ante illam horam debet esse accensus, ante altare. Cum incœperint *Kyrie eleyson*, pulsentur omnia signa. Se-

quatur *Gloria in excelsis Deo.* Ad Euangelium teneantur candelabra, & thuribulum. Post Missam pulsatis duobus maioribus signis faciant orationem. Nonæ etiam duo Cantores in cappis. In crastino, & totis octauis agatur sicut in Paschali solemnitate, & octauis paschalis solemnitatis, nisi quod Octaua huius festiuitatis die, vtraque Missa est *Spiritus Domini.*

Feriâ secundâ, si nulla festiuitas sit, dicatur Missa *Domine in tua misericordia.* Hac hebdomada inchoanda sunt ieiunia, quæ regula præcipit, quarta, & sexta feria, vsque ad idus Septembris: nisi rationabilis causa existat cur Abbas, vel Prior bis reficiendi licentiam tribuat. Post capitulum ipsis ieiuniorum diebus, sedeant in claustro loquentes. Secretarius vero non pulsabit minimum signum sicut consuetudo est post capitulum ad apparatum Missæ. Post Tertiam pergant infantes, & minuti sanguine, & infirmi quibus licentia data est accipere mixtum. Post sextam agatur meridiana: à qua surgentes, nudis pedibus, in claustrum veniant, afferentes sua calceamenta. Post hæc abluti, & pectinati veniant in Ecclesiam, & facta oratione, pulsatisque duobus signis, inchoet infans, *Exurge Domine*, & cætera sicut longe superius dictum est. Hic ordo seruandus est feria quarta, & sexta, vsque ad festiuitatem omnium sanctorum, nisi sit Vigilia, cuius Missa solemniter celebretur, tunc enim processio ex toto dimittitur.

Dominica prima post Octauas Pentecostes canantur Hymni ad nocturna, & ad Matutinas laudes, *Nocte surgentes: Ecce iam noctis*, qui canendi sunt Dominicis diebus, vsque ad Dominicam primam mensis Octobris; ponantur ad legendum libri Regum, & Paralipomenon vsque ad Dominicam primam mensis Augusti: Historia *Deus omnium.*

Dominica prima mensis Augusti ponant Salomonem, vsque ad Dominicam primam mensis Septembris. Responsoria *In principio.*

Dominica prima mensis Septembris ponant Iob; Tobi; Iudith; Hester; Esdram vsque ad Dominicam primam mensis Octobris.

Ab idibus Septembris priuatis diebus agantur continuè ieiunia, quæ regula præcipit, atque ipsa die Iduum incipiant ieiunare sicut beatus Benedictus instituit, vna tantum vice loquantur in claustro vsque ad kalendas Octobris, id est post Capitulum vsque ad Tertiam. Post Sextam in dormitorium vadant, & post paruissimum interuallum, pulsato minimo signo, descendant, lauent, ad monasterium pergant, factaque oratione, dictaque Litania, Missam celebrent. Celebrata fere Missa pulsetur signum ad Nonam. Post Missam, facta oratione, pergant seruitores accipere mixtum. Quibus reuertentibus pulsato alio signo canatur Nona.

Sectio VII.

Quinque festiuitates Præcipuæ.

Quinque sunt præcipuæ festiuitates, id est, Natale Domini, Resurrectio eius, Pentecostes, Assumptio sanctæ Dei genitricis Mariæ, Festiuitas loci. Seruatis omnibus, quæ de Sabbato sancto dicta sunt: in harum festiuitatum vigiliis ornetur totum monasterium, & omnia altaria, secundum facultatem loci, sicut honestius fieri potest.

Mundentur officinæ, & claustrum. Sedilia Refectorij, Capituli, claustri tegantur, bancalibus sternatur iuncus.

Ad Missam ieiunij induantur honestè, qui eam sunt celebraturi, Sacerdos honorificè, Diaconus dalmatica, Subdiaconus tunica. Tres conuersi, cantor Hebdomadarius cappa, duo fratres ad responsoria. Ante Missam pulsentur signa, sicut in festis diebus, Litania minimè dicatur; *Kyrie eleyson*, festiuum canatur, vna tantum collecta dicatur. Si festiuitas in hac die euenerit, Missa matutinalis de ea cantetur. Ad Nonam duo maiora signa pulsentur. Ad vesperas duo minima, dehinc gradatim duo & duo, ad extremum omnia. Inter signa, luminaria Monasterij omnia accendantur. Ante singula altaria, quæ extra Presbyterium sunt, singula luminaria ardeant. Antiphonas super Psalmos, quibus Cantor præceperit, incipiant. Responsorium quatuor in cappis canant. Antiphona ad *Magnificat* ter dicatur; Abbas, & Prior cappis induti incensent vtraque Presbyterii altaria, ante, & desuper vtrique simul, singuli singula latera. Parati sint duo alii Sacerdotes Hebdomadarii, scilicet maioris Missæ, & minoris, qui thuribula de eorum manibus accipiant, & hinc, & inde per altaria, quæ extra sunt circumferant: qui reuertentes in chorum Abbati prius, Priori postea ferant, post eis, qui Responsorium cantauerunt, non ambo simul, sed vnus hinc, & alter inde; dehinc duo conuersi in albis, cæteris fratribus. Abbati de libro seruiat, qui thuribulum de eius manu accepit.

In iis Vigiliis tabulæ Refectorij debent esse coopertæ.

In crastino ante nocturnas Vigilias ad excitandos fratres pulsentur omnia signa; deinc gradatim duo, & duo, ad extremum omnia. Ad Inuitatorium quatuor in cappis. Terna responsoria in tribus nocturnis duo, & duo; Quartum quatuor; Octauum quinque; Duodecimum sex canant. In tribus Nocturnis dum legitur tertia lectio duo Sacerdotes cappis induti incensent altaria maius, & minus: dehinc ferant Abbati, & Priori, & cæteris fratribus, per ordinem; Octauum, & duodecimum responsorium post *Gloriam* à capite repetantur; pronunciato Euangelio Altare discooperiatur, & omnia luminaria accendantur. Ad *Te Deum laudamus* duo maiora signa pulsentur; lecto Euangelio, collecta dicta, pulsatis omnibus signis, inchoet Sacerdos Matutinas Laudes; dehinc in vestiarium rursus casulam, & stolã deponat, & sic in alba, cum manipulo in chorum redeat, incœpto Hymno exeat, manipulum deponat, cappam induat, & cùm alio fratre similiter cappa induto, sicut ad hesternas vesperas cum thuribulis per altaria vadat, duobus conuersis cum eis indutis in albis. Si Abbas Euangelium legerit, post Euangelium indutus cappa in Chorum reuertatur. Antiphona ad *Benedictus* ter dicatur.

Ad Primam duo maiora signa pulsentur. Tres cerei ante Altare accendantur, similiter ad Tertiam, & Sextam, & Nonam; Capitulum breuiter peragatur.

Missa matutinalis cum vna collecta, & præfatione dicatur. Dum Sacerdos in canone est, remanentibus infantibus cum magistris suis in choro, qui ante Missam debent esse induti, cæteris pergant induere se, qui accipientes à Secretario vestimenta extra Secretariam se induant. Si vero paruus locus est exeant aliqui in claustrum, vel capitulum, & ibi induant se. Meliores vero albæ tribuantur prioribus, & honestioribus personis; vnusquisque mox vt indutus fuerit, reuertatur in chorum, Missa peracta, si dies Dominicus non fuerit, cessante maiore signo, quod in cœpta vltima collecta missę pulsari cœpit, fiat oratio Tertiæ. Post orationem, pulsato alio signo, cantetur Tertia.

Si vero Dominicus fuerit expletâ matutinali Missâ, non pulsato adhuc Tertiæ signo, fiat aqua benedicta, sicut aliis Dominicis diebus fieri solet: dum cantant *Asperges me* pulsetur maius signum ad Tertiam. Aspersâ aquâ benedictâ, vadat Sacerdos per officinas, cum portitoribus aquæ, & crucis. Cessante signo fiat oratio Tertiæ. Qua expleta, pulsato alio signo, canatur Tertia. Sacerdos interim, qui per officinas iuit, reuertens ante introitum monasterij, dicat orationem solitam; dehinc intrans ante vnum de altaribus, *Via Sanctorum*.

Dicta Tertia, distributis cappis, dispositis in choro à Cantore, qui ea, quæ portanda sunt, portare * debent, exeant omnes hoc ordine processuri. Primum conuersus ferens situlam cum aqua benedicta; dehinc duo portantes duas cruces; post quos duo cum duobus candelabris accensis desuper cereis; alij duo ferentes duo thuribula igne, & thure plena; hos sequantur duo Subdiaconi tunicis induti, portantes duos Euangeliorum textus; post quos infantes cum magistris suis: extremi Abbas, & Priores, præcedentibus aliis binis & binis, sicut est ordo eorum.

f. * debet.

Cùm processio de choro incipit exire pulsentur duo maiora signa, non cessatura vsque dum processio in chorum sit reuersa, cessentque alia signa. Procedentes per maiores ianuas monasterium introeant, & ante Crucifixum stationem faciant. Qua facta, expleto cantu, quem incœperant, incipiat Abbas, vel Cantor, quod ad ipsum idem pertineat, & sic sonantibus omnibus signis chorum introeant, eisque cessantibus Missam incipiant.

Ante Missæ introitum sternatur vnum, aut duo tapetia per transuersum chori, vbi stare debeat Cantor, & cæteri, quos ad se vocauerit ad chorum regendum. Omnes cerei, qui in coronis sunt, & cætera luminaria, quæ in choro, & presbyterio, & ante Crucifixum sunt accendantur. Cantor prouideat quot, & qui, quæ singulariter cantanda sunt, cantent. Ad sequentiam duo maiora signa pulsentur. *Communio*, si opus fuerit, repetatur cum versu, & *Gloria Patri*. Expleta Missa pulsentur omnia signa; vnusquisque vestimentum suum, & cappam, vtraque bene plicata deferat secretario ad arcam.

Festiuæ mappæ super tabulas Refectorij sint extensæ, ita vt ante pendeant. Sint & quotidianæ, lotæ tamen, super quas manducent fratres. Manutergia etiam candida, & honesta super tersoria quotidiana sint extensa; quæ manutergia post capitulum à camerariis sunt extendenda. Nullus tamen fratrum debet ibi manus tergere, nisi solummodo ad refectionem primam, & serò ad cœnam.

Ad Nonam duo maiora signa pulsentur. Ad vesperas agatur de signis, & cereis, si-

cut actum est ad vesperas præcedentis A dici. Post cœnam refectis seruitoribus colligant refectorarii mappas festiuas, & bene plicatas reddant celerario conseruandas; camerarius vero honestiora tersoria accipiat, & custodiat.

Sectio VIII.

Festiuitates præcipuæ secundæ classis.

Svnt aliæ festiuitates, quæ magnificè celebrantur, quamuis non æqualiter B superioribus: Sunt autem hæ; Epiphania, Purificatio sanctæ Mariæ. Festiuitas sancti Gregorii, Annunciatio Christi, Octaua dies Paschalis solemnitatis, Festiuitas sancti Alfegi Martyris, Ascensio Christi, Festiuitas sancti Augustini Anglorum Archiepiscopi, Octaua Pentecostes dies, Natiuitas S. Ioannis Baptistæ, passio Apostolorum Petri & Pauli, Translatio sancti Benedicti, Natiuitas sanctæ Mariæ, Festiuitas sancti Michaëlis, Festiuitas omnium C Sanctorum, Festiuitas sancti Andreæ, Dedicatio Ecclesiæ.

Harum omnium Festiuitatum præcedentibus diebus ornentur altaria, presbyterium, chorus, membra monasterii, ex vtraque parte chori; pulsentur signa sicut in præcipuis Festiuitatibus; accedantur duæ partes cereorum coronæ presbyterii, & omnia luminaria quæ circa maius altare sunt, & cereus ante Crucifixum: Antiphonæ, si propriæ habentur, quibus cantor præceperit, super Psalmos imponant: Sin autem, cum vna Antiphona de ipsa Festiuitate canantur; Res- D ponsorium duo in cappis: Antiphona ad *Magnificat* bis dicatur; duo Sacerdotes cappis induti ad thuribula, sicut superiùs de præcipuis Festiuitatibus dictum est.

Missæ Vigiliarum Ascensionis Christi, Ioannis Baptistæ, Apostolorum Petri & Pauli, Omnium Sanctorum festiuè celebrentur. Si quælibet harum Vigiliarum, vel alia aliqua, quæ festiuè celebretur, Dominica die euenerit, totum seruitium noctis, & Missa matutinalis de Dominica agatur; maior verò Missa, cum *Alleluia* E post Responsorium de Vigilia dicatur, excepta Dominicæ Natiuitatis Vigilia, in qua si ita euenerit in tertio nocturno de ipsa Vigilia cantatur, & legitur. In crastino ante nocturnas Vigilias pulsentur signa, bina, & bina, dehinc simul omnia. Ad inuitatorium tres in cappis, tria responsoria in tribus nocturnis duo, & duo canant, quartum tres, octauum quatuor, duodecimum quinque, quod post *Gloriam* à capite repetatur. Pronunciato Euangelio altare discooperiatur, luminaria, sicut ad vesperas præcedentis diei, accendantur. Antiphona ad *Benedictus* bis dicatur, & thuribula similiter circumferantur. Ad Primam duo signa pulsentur, tres cerei accendantur, similiter ad Tertiam, & Sextam, & Nonam. Ornentur sedilia, extendantur mappæ, & tersoria, sicut supra dictum est. Missa matutinalis de ipsa solemnitate cum vna collecta, nisi sit festiuitas alicuius sancti, vnde commemoratio: quod si euenerit, matutinalis Missa erit de sancto, & collecta prima, secunda de ipsa solemnitate, & non amplius. Sacerdotes ad Missas priuatas similiter collectam vnam. Dicta matutinali Missa, canatur Tertia, celebretur Missa in cappis, excepta Purificatione sanctæ Mariæ, in qua ad Missam sint omnes albis induti propter cereos, præter Cantorem, & eos, qui circa eum sunt, quos cappis etiam indutos esse oportet.

Excipiuntur quoque beati Gregorij, & Dominicæ Annunciationis festiuitates, quando intra quadragesimam celebrãtur. In his enim similiter sint omnes albis induti, præter supradictos, & eos, qui responsorium, & tractum cantant. Hi namque præcipiente Cantore, accedentes ad cantandum cappas in choro induant, & cum percantauerint venientes in vestiarium eas ibi deponant. Cantor quot, & quos voluerit ad se vocet. Numerus cantantium Responsorium, & *Alleluia*, & cætera quę cantanda sunt in arbitrio Cantoris sit. Celebratâ Missâ pulsentur omnia. Si aliqua harum festiuitatum Dominica die euenerit, dicta Matutinali Missa, fiat aqua benedicta, & processio per claustrum, sicut solet Dominicis diebus, omnes tamen sint albis induti. Ad Nonam pulsentur signa duo, & agantur Vesperæ, sicut præcedenti die. Festiuitatem beati Gregorij inter superiores ideo computamus; quia nostræ, id est, Anglorum Gentis Apostolus est. S. Gregorij festiuitas ex præcipuis, quia Anglorum est Apostolus.

Si Dominicę Annunciationis festiuitas aliqua quadragesimæ Dominica euenerit in crastinum differatur; alioquin seruitium Dominicæ diei restaurari non posset. Vesperæ vsque ad Capitulum de Dominica agantur, Capitulum de festiuitate dicatur. Post primam collectam commemoratio Dominicæ diei fiat. Si sabbato euenerit, totum diei seruitium de ipsa solemnitate agatur. Post primam vespertinam collectam, collecta de Dominica dicatur, excepto sabbato ante palmas, in quo si hæc festiuitas euenerit, de ipsa festiuitate agatur seruitium, vsque ad ca-

pitulum vespertinum. Ipsa die duo fratres A in froccis responsorium cantent, vnus Sacerdos cappa indutus altaria incenset. Post primam collectam commemoratio festiuitatis fiat. Si vero tertia feria post palmas euenerit, festiuitas quidem, sicut dictum est, celebretur, sed fratres in crastino radantur, & tunc post capitulum, & post Sextam in claustro loquantur. Qui autem * ipso die balneentur. Si vero quinta feria, vel sexta, vel sabbato ante Pascha, vel in Paschali solemnitate, vel tribus sequentibus euenerit, in quintam feriam post Paschalem solemnitatem differatur. Festiuitas ista tunc ita solemniter agatur sicut Paschalis solemnitas, excepto quod pro skilla ante nocturnas Vigilias ad excitandos fratres classicum non pulsetur, nec processio fiat. Antiphonæ, & responsoria, quæ in hac festiuitate in quadragesima canerentur, in hoc quoque tempore, cum adiunctis *Alleluijs* canantur; versiculi quoque omnes cum finali *Alleluia* dicantur. Inuitatorium, *Alleluia*, *Alleluia* secundum melodiam inuitatorij, *Aue Maria*, Cantica de Aduentu Domini.

* videtur deesse vox indigent aut alia similia

Die Ascensionis Christi fiat processio in albis, vel extra claustrum circa monasterij curiam, præcedentibus vexillis, & reliquiis, cum reliquis, quæ ad festiuam processionem præcedere solent, vel per claustrum sine vexillis: ex quo incipit processio exire, pulsenter duo signa, sicut superiùs dictum est in die Natiuitatis sanctæ Mariæ. Ad Vesperas psalmi; *Dixit Dominus: Lætatus sum in his: Nisi Dominus: Memento Domine* cum Antiphona *De fructu ventris tui*, Qui psalmus cum hac Antiphona quartus dicitur in omnibus festiuitatibus sanctæ Mariæ.

Festum S. Michaëlis. In festiuitate sancti Michaëlis psalmi ad Vesperas *Dixit Dominus: Confitebor: Beatus vir*: aliud *Confitebor* cum Antiphona *In conspectu Angelorum*.

Omnium Sanctorũ. Vigiliâ omnium Sanctorum ad Vesperas psalmi cum Antiphonis de ipsis psalmis, qui quotidie ad eorum memoriam solent dici; preces, *Post partum virgo* & cætera: Cum dictum fuerit *Adducentur regi virgines post eam*, adiungatur *Pro fratribus nostris absentibus*; *Mitte eis Domine*: *Domine exaudi orationem*: *Domine Dominus virtutum*; *Dominus vobiscum*: post collectam cõmemoratio solummodo de sancta Cruce. In crastino ad laudes similiter preces *Post partum virgo*: Ad Vesperas psalmi, & super psalmos Antiphonæ, sicut præcedenti die.

Commoratio defunctorũ. Dictis Vesperis pulsentur omnia signa, & productiùs solito canantur Vesperæ pro Defunctis, nisi in crastino sit dies Dominicus, vel quælibet festiuitas duodecim lectionum. Collecta vna *Fidelium Deus*. Sequente autem nocte ad Vigiliam mortuorum pulsentur similiter omnia signa. Ipsa die sacerdotes omnes celebrent Missas pro omnibus fidelibus Defunctis. Qui vero sacerdotes non sunt, iniungantur eis in Capitulo psalmi pro Missis. Agatur Missa matutinalis festiuè, pulsentur omnia signa, cappa sit in choro. Leuita, & Subdiaconus casulis induantur; duo infantes responsorium in albis, duo maiores fratres B tractum similiter in albis, tres conuersi ad Thuribulum & Candelabra: septem diebus plena officia, vsque ad triginta dies *Voce mea*, & *Verba mea*.

Dedicatio Ecclesiæ. In festiuitate Ecclesiæ dedicationis cerei accensi ad priores vesperas per omnia altaria, quæ ipsa die sacrata fuerunt, non extinguantur vsq; in crastinum post completorium. Cantica *Lætare Ierusalem: Vrbs fortitudinis*: *Non vocaberis vltra*. Ipsa die C celebretur Missa per vnumquodque altare, si numerus sacerdotum tantus est. Dicta Tertia agatur processio festiua in albis, aut circa monasterium, si locus aptus est, aut per claustrum præcedentibus quæ festiuam processionem præcedere solent, & ingrediatur monasterium per maiores ianuas, fiatque statio ante crucifixum. Psalmi ad vesperas, qui in festiuitate Virginum dici solent. Hæc festiuitas Octauas habet.

Sectio IX.

D *Festiuitates tertiæ classis.*

SVnt aliæ tertiæ dignitatis festiuitates, quæ non tantopere celebrantur. Hæ autem sunt: Festiuitas sancti Vincentij; Conuersio sancti Pauli; Philippi & Iacobi; Inuentio sanctæ Crucis; Iacobi Apostoli; sancti Petri in kalendis Augusti; Laurentij Martyris, Octaua dies Assumptionis sanctæ Mariæ; Bartholomæi Apostoli; Augustini Doctoris, Decollatio Ioannis Baptistæ; Exaltatio sanctæ Crucis; Mathæi Apostoli; Simonis & Iudæ; Beati Martini; Thomæ Apostoli: & si E quæ aliæ festiuitates ita celebrari instituantur.

Pridie ante has festiuitates parentur duo Presbyterij altaria, Presbyterium, & chorus. Ad Nonam, & ad Vesperas pulsentur signa sicut priuatis duodecim lectionibus, nisi quod maiora signa pulsari debent. Tria candelabra ante altare, & cætera luminaria, quæ circa sunt accendantur. Vesperæ cum vna Antiphona de ipsa festiuitate canantur, nisi præcedat fe-

stiuitas de qua dicantur. Vesperæ vsque A ad Capitulum: Responsorium si propria historia est, duo fratres canant in froccis suis; Si non est propria historia, sicut in festiuitatibus quorundam Apostolorum, aut si iam cantata est, quemadmodum Octaua die Assumptionis sanctæ Mariæ, duo pueri canant breue responsorium. Sacerdos indutus cappa incenset altaria, conuersus sit in alba. In crastino ad inuitatorium duo in cappis. Tria responsoria in tribus nocturnis singuli singula; Quartum responsorium duo, Octauum tres, Duodecimum quatuor, quod post *Gloriam* re- B petatur. Pronunciato Euangelio, discooperiatur altare, & accendantur luminaria, sicut pridie ad Vesperas. Ad *Te Deum laudamus* duo mediocria signa pulsentur. Post lectum Euangelium Sacerdos in chorum redeat in alba. Ad laudes duo pueri breue responsorium, siue sit propria historia, siue non. Et ad vesperas similiter. Ad Primam pulsetur vnum de maioribus signis; accendantur duo cerei ante altare, & per omnes horas vsque ad C Vesperas. Ad Missam in choro omnes sint in albis præter cantorem, & eos, qui secum erũt, qui etiam cappis induti chorum regere debent. Ad Nonam pulsetur signum sicut ad Primam. Antiphonas super psalmos ad vesperas imponant iuuenes, quibus cantor præcepit. Cætera agantur, sicut ad vesperas præcedentis diei. Ad priores vesperas Inuentionis sanctæ Crucis Hymnus *Vexilla regis*. In crastino inuitatoriũ, & duo nocturna de Martyribus, Tertium de sancta Cruce, cantica *Domine audiui*, quod diuidatur in tres *Glorias*: D Prima *Gloria* est ante versum *Pro iniquitate*: Secunda ante versum *Egressus es*. Hymnus ad laudes *Lustris sex*. Missa matutinalis de martyribus, maior de sancta Cruce, psalmi ad vesperas *Dixit Dominus*: *Confitebor*: *Beatus vir*: *Laudate pueri*; Hymnus *Vexilla regis*.

In Exaltatione sanctæ Crucis simile seruitium est seruitio Inuentionis eiusdem, nisi quod in hac sancta crux adoratur, in illa minimè. In hac itaque solemnitate, dictâ Tertiâ, sternatur presbyterium tapetibus, vsque ad maius altare; quo facto E exeant de parte matutinalis altaris duo fratres in albis, quibus cantor præceperit, portantes crucem coopertam, donec veniant super gradum, qui ante altare est propior ipsi altari; tunc à portantibus discooperta cruce, & ab eisdem incœpta Antiphona *Ecce lignum crucis*, omnes flectant genua, ac deinde super tapetia prostrati toto corpore adorent eam, & osculentur pedes crucifixi, sicut sunt priores. Cantatâ Antiphonâ supradictâ, incipiat cantor Antiphonam *Crucem tuam adoramus* quam repetant; per singulos versus psalmi *Deus misereatur nostri*. Deinde alia quæ conueniunt, si opus fuerit. Adorata cruce, prędicti duo fratres, qui eam tenent, incipiãt simul alta voce Antiphonam *Super omnia*; Et flectentibus omnibus genua, fixaque cruce in loco suo, pulsatis signis celebretur Missa. Ad introitum *In nomine Domini omne genuflectatur*; Euangelium, *Nunc iudicium est mundi*.

Sectio X.

Quinque Dominicæ principales.

QVinque dies Dominici sunt, qui cõmunia quædam inter se habent separata à cęteris diebus Dominicis, Dominica videlicet prima de Aduentu Domini, Dominica prima septuagesimæ, Dominica prima quadragesimæ, Dominica in medio quadragesimæ, Dominica in palmis. In his duo inuitatorium canant in albis; Sacerdos lecto Euangelio exutus in vestiario casula & stola, reuertatur in chorum in albis, cum manipulo, exiturus incœpto Hymno, & incœpta Antiphona ad *Benedictus* similiter in alba intraturus, & incensum per altaria portaturus, chorus ab hesterna die debet esse paratus, & per chorum iuncus sparsus. Ad vtrasq; vesperas, & ad Laudes duo fratres in froccis Responsorium canant. Tabulæ refectorij sint coopertę, honesta manutergia sint extensa superter soria, sicut in omnibus festiuitatibus, in quibus inuitatorium in cappis canitur. Quæ extendantur, & colligantur, sicut superiùs dictum est.

Sectio XI.

Festiuitates duodecim lectionum.

IN omnibus festiuitatibus duodecim lectionum, quęcumque sint, & in omnibus diebus, qui infra Octauas sunt, in quibus in claustro non loquuntur monachi, quamuis ipsi dies trium lectionum sint, & in omnibus vigiliis, in quibus missę pulsatis omnibus signis festiuè aguntur, & in omnibus Sabbatis ieiuniorum quatuor temporum, cum cantor inchoauerit *Gloria Patri* ad officium, Sacerdos ingrediatur ad altare ferens Missale manibus suis, pręcedentibus tribus conuersis cum candelabris, & thuribulo, Subdiacono post eos cum textu, Subdiaconum sequente Diacono, & posito Missali super altare faciat

faciat orationem suppliciter inclinatus; A Diaconus quoque retro post eum similiter faciat; factaque oratione signet se Sacerdos, & osculetur textum Euangelij, quem Subdiaconus super altare positum habere debet: Diaconus quoque similiter signans se faciat ante & retro, & veniens ad sinistram sacerdotis osculetur cornu altaris, dehinc faciant simul confessionem, quâ factâ imposito à Sacerdote thure in thuribulo, tribuat Diaconus Sacerdoti thuribulum, Sacerdos incenset altare ante, & desuper, reddatque Diacono; Diaconus incenset vtraque altaris latera, & altare matutinale, & sic reddat Conuerso; qui deferens in chorum offerat primùm Cantori, & ipsis qui cum eo sunt; dehinc in dextro choro omnibus per ordinem, & sic in sinistro; deinde infirmis, qui extra chorum sunt; duo vero conuersi qui tenent candelabra ante altare non dimittant ea, vsquequò inchoetur *Kyrie eleyson*, quo inchoato, depositis candelabris, reuertantur in chorum.

Ad Euangelium dum canitur offerenda, vel versus offerendæ, conuersus afferat thuribulum cum acerra cantori quicumque ille sit, qui chorum tenet, si festiuitas sit duodecim lectionum, vel festiui dies sint trium lectionum intra Octauas superiùs descriptas.

Cantor vero cum viderit tempus esse, ponat incensum in thuribulo, & mittat Dicono ad altare, & Diaconus tribuat sacerdoti, nisi Abbas, vel Episcopus in choro sit, vel missam celebret: quòd si euenerit ad ipsum deferatur thuribulum cum acerra; ad introitum, & ante Euangelium, à Diacono & conuerso; post offerendam à Cantore & conuerso.

Circa finem Missæ cum peruentum fuerit ad prioris collectæ *Per Dominum nostrum*, deponant duo conuersi candelabra ante altare, & sic cum eo qui thuribulum tenet reuertantur in vestiarium. Expletâ missâ sequatur sacerdos præcedẽtem Diaconum ferentem missale.

Si festiuitas trium lectionum eueniat in aliqua die Dominica, vel in alia festiuitate alicuius sancti, quæ propriam historiam habeat, vel si propriam historiam non habet, in albis tamen, vel in cappis fit, commemoratio de festiuitate trium lectionum solummodo fiat ad priores Vesperas, & ad matutinas laudes, & Missa matutinalis de ea canatur. Si vero historia iam alia die Dominica cantata est, aut illa alia Festiuitas duodecim lectionum historiam propriam non habet, nec in albis nec in cappis fit, Antiphona de Festiuitate, de qua tres lectiones fierent, ad cantica pronuntietur, & deinceps totum seruitium vsque ad finem vltimæ collectæ de ea agatur. Post *Benedicamus Domino* fiat commemoratio Festiuitatis de qua octo lectiones fuerint: omnes quoque horæ de illa dicantur, sermo in Capitulo, & maior Missa; matutinalis vero vnde laudes fuerunt.

Si Festiuitas alicuius sancti, de qua duodecim lectiones fiunt, eueniat in die Dominica, de qua historia iam cantata sit, aut subsequente die Dominica cantari possit, totum seruitium noctis, & diei de sancto B agatur; Missa tantum matutinalis de Dominica dicatur: Tertium enim nocturnum de Dominica die nunquam erit, nisi præcedentia duo de ea fiant.

In omnibus Dominicis diebus, & in prima die Dominicæ Natiuitatis ad maiorem Missam tantùm, & in die Dominicæ Circumcisionis, & Epiphania, & in prima die Paschalis solemnitatis, & in die Ascensionis, & in prima die Pentecostes, & in Festiuitate omnium sanctorum, & in Dedicatione Ecclesiæ, & in omnibus C Festiuitatibus Beatæ Mariæ, & in die passionis Apostolorum Petri & Pauli, & in cæteris Festiuitatibus aliorum Apostolorum, dicatur ad maiorem Missam *Credo in vnum Deum.* Nam ad matutinalem Missam in conuentu nunquam dicitur.

SECTIO XII.

Exceptio personæ Principalis.

D QVotiens disponitur vt aliqua persona cum festiua processione suscipiatur, tangatur ter breuiter vnum de maioribus signis, vt hoc signo conueniant omnes fratres in Ecclesiam ad induendum se. Et cum omnes cappis induti fuerint, si tanta capparum copia est, aut casulis, & dalmaticis, si cappæ desint, & pueri tunicis, expectent sedentes in choro, donec procedant. Secretarius interim extendat vnum tapetem, & desuper pallium ante maius altare super priorem gradum, & similiter faciat ante crucifixum in medio E Ecclesiæ; his peractis cum indicatum fuerit iam prope adesse personam, pulsentur duo maiora signa.

Tunc aliqui de maioribus accipiant aquam benedictam, & cætera quæ ad festiuam processionem portari solent; hos precedentes sequantur Abbas, & cæteri, vt sunt priores. Pueri cum magistris suis extremi veniant, & in ordine suo stent inter choros duos, cum facta fuerit statio ad susceptionem personæ. Quæ cum susc-

cipitur det ei Abbas aspersorium cum aqua in manum, si Episcopus fuerit, aliam personam aspergat ipse, dehinc porrigatur ei incensum, similiter ab Abbate, textus à Priore: dum hæc fiunt, pulsentur omnia signa. Cantor vero incipiat cantum, qui conueniat personæ, dehinc reuertatur processio; Pueri cum magistris suis primi ingrediantur Ecclesiam, hos sequantur reliqui sicut in statione fuerunt; extremus veniat Abbas cum suscepta persona, præcedentibus eos supradictis portitoribus.

B Ingressi monasterium faciant stationem ante crucifixum. Pueri vero similiter stent inter vtrosque choros. Prædicti portitores paulatim progrediantur per medium eorum, & stent ante crucifixum versis vultibus ad eum. Interim oret suscepta persona, finito cantu, surgente ea ab oratione, incipiat cantor Antiphonam, vel Responsorium de sancto, in cuius honorem fundata est Ecclesia. Tunc præcedant prædicti portitores deposituri in locis suis ea quæ portant statim cum ad altare venerint. C Sequantur infantes, post hos reliqui, eo ordine, quo superius dictum est. Ingressi chorum stent à parte altaris ex vtraque parte sicut sunt priores. Oret iterum suscepta persona; finito quod cantatur, surgat, & si Episcopus est qui suscipitur, post datam benedictionem osculetur omnes fratres per ordinem. Fratres verò, quia induti sunt, non flectant genua ante eum, sicut solent facere cum osculantur Episcopum vel Abbatem, vel principem terræ, sed humiliter inclinantes se procedant ad osculum D eius.

Si spiritualis persona fuerit, & Abbas expedire indicauerit, disuestitis fratribus, & in capitulo sicut solent consídentibus, ducatur illuc prædicta persona, &, petita benedictione, legatur ante eam lectio diuina: quâ finitâ cum *Tu autem Domine*, sermonem si voluerit de ea faciat.

Si Abbas fuerit, qui suscipitur, ante introitum Capituli egredientes fratres osculetur. Si vero Capitulum non intrauerit, seruatâ competenti horâ in claustro os- E culetur eos.

CAPVT II.

De Abbate.

In Abbatis electione quid peragendum.

ABbas cum eligitur, omnes fratres, vel maior, & melior pars in eius electionem consentire debent. Electus au-

A tem si extra monasterium consecratur, cùm redierit cum festiua processione suscipiatur. Ipse vero in vtraque statione prostratus iaceat. Finito cantu secundæ stationis, Episcopus, si adest, vel legatus eius, in loco & statione Abbatis, eum statuat. Quo statuto, si Episcopus abest, incipiat Prior *Te Deum laudamus*, quod dum cantant, accedant omnes fratres sicut sunt priores ad osculum eius, bis flectentes genua, semel ante osculum, & semel post osculum. Ex illa die in omni loco singulari reuerentia honorandus est.

In primo Capitulo vbi sederit, omnes qui intra monasterium obedientias habent, & res monasterii seruant, suarum obedientiarum claues ante pedes eius ponant. Ipse vero recommendet eis ipsas obedientias, si non aliter ordinandas esse decreuerit. Inclinari debet à toto conuentu cum post incœptam Antiphonam inclinat, cum in tabula in Capitulo nominatur, si ibi præsens est, cum in Psalmo, vel in alio aliquo fallitur in choro, pro quo veniam petat.

Eunte eo ad legendum, vel redeunte à legendo assurgat ei totus conuentus. Transeunte eo per claustrum, vel per quemcumque locum assurgant ei omnes ante quos transit, quoad vsque pertranseat. Cum Capitulum introierit, fratribus iam in eo considentibus, de omnibus gradibus omnes descendant donec idem consideat. Vbicumque sit, ibi debet esse ordo & disciplina: quapropter in quocumque loco fuerit, siue in claustro, siue extra claustrum, cum reprehenderit aliquem fratrem inordinatè agentem, siue loquentem, mox ille coram eo humiliter veniam petat, sicut in Capitulo, & tamdiu stet ante illum donec illum iubeat sedere. Et si viderit illum irasci tam diu satisfaciat ante ipsum veniam petendo, quousque illum reddat placatum. Abbas tamen prouidere debet ne hoc faciat coram sæcularibus hominibus.

Vbicumque sederit nullus iuxta eum sedere præsumat, nisi ipse iusserit: Iussus vero sedere ad genua eius se flectat, & osculetur, & sic humiliter iuxta eum sedeat. Quicumque ei in manum aliquid dederit, vel de manu eius aliquid acceperit, osculetur manum ipsius: intraturo in refectorium duo fratres seruiant ei de aqua, & manutergio. Quamdiu in choro fuerit, nullus infantibus, nisi eo iubente audeat disciplinam inferre.

Quamdiu dormierit in lecto suo mane nullus sonitũ audeat facere. Magister tamen infantũ si viderit transire horam, qua

sonitus à Priore fieri solet, surgat, & quam quietiùs possit infantes excitet virga tantummodo tãgens pannos, quibus cooperti sunt. Quo facto exeuntes de dormitorio lauent se, & pectant, & factis solitis orationibus, in scholam suam redeant, & cum silentio sedeant, donec Abbas de lecto surgat.

Cum alicubi extra monasterium moram faciens, mandat conuentui salutes seu orationes, omnes qui in capitulo sunt inclinent, flexis vsque ad suppedaneum scabellum genibus. Eodem modo fit pro Papæ, vel Regis salutatione. Pro aliarum vero personarum salutationibus, humiliter inclinetur tantùm. Cum autem alicui fratri mandat huiusmodi aliquid, vbicumque dicatur ei ipsa salutatio, continuò humiliter inclinet flexis ad terram genibus.

Quicumque frater ad eum extra claustrum venerit, primum dicat *Benedicite*, deinde indicet propter quam causam venerit. Nec sedere coram eo, nec recedere ab eo audeat sine eius licentia; accepta ab eo recedendi licentia, primùm dicat *Benedicite*, deinde recedat.

Omnis totius monasterij ordinatio ex eius arbitrio pendeat. Si quid nouum, necessitate cogente, vel ratione suadente, eo absente, in monasterio ordinatum fuerit; cum redierit indicetur ei, & postea fiat sicut ipse præceperit. Si de monasterio exierit, & vel vna nocte extra moratus fuerit, mox vt redierit cuicumque fratri abstinentia in capitulo iniuncta fuerit, absolutus erit.

Cum de hac vita decesserit, de proximo inuitandus est Abbas, vel Episcopus ad sepeliendum eum. Præter omnia, quæ aliis defunctis fratribus fieri solent, addantur ei hæc: Circumdentur ei sacerdotalia indumenta, & virga pastoralis ponatur in eius dextro brachio; *Verba mea*, per vnius anni circulum pro eo dicatur: & iustitia eius per totum ipsum annum ad mensam Abbatis quotidie cum tribus pulmentis danda pauperibus ponatur. Omni anno anniuersarius dies mortis eius festiuè celebretur.

CAPVT III.

De Priore.

SEruatâ Abbati in omnibus reuerentiâ, Prior, qui & Præpositus in regula nominatur, honorabilior est reliquis ministris domus Dei. Ipse solus cæterorum ministrorum primum suæ partis locum

A habet in choro, in capitulo, in refectorio. Ipsi soli seruit Sacerdos de thuribulo post Abbatem, ad Vesperas, & ad matutinas laudes, quotiescumque ad easdem horas circumfertur thuribulum per chorum. Ea quoque, quæ extra claustrum sunt, si Abbas deest, iuxta ipsius arbitrium disponuntur. Si Abbas longiùs à monasterio fuerit, ipse deponere potest eos, quos intellexerit non iuxta proficuum Ecclesiæ, res sibi commissas tractare. Quoties res expostulat, tenet, aut teneri iubet capitulum

B de omnibus seruientibus, qui intra officinas monasterij conuersantur, & secundum merita delinquentium, eo iubente, vindictæ inferuntur. Intrante eo capitulum omnes ei assurgant, stantes in suppedaneis, donec consideat. Quod si tardauerit, & Prior claustri in loco superiori priùs sederit, intrare non debet. Si causa fuerit quæ differri non possit, aut non debeat, ingresso eo, Prior claustri ex altera eius parte, prior omnibus sedeat. Trans-

C eunte eo per claustrum, vel per chorum, non assurgetur ei: volente eo sedere in claustro vbi alij fratres sedent, assurgunt ei tantum iuxta quos sedere vult: vbicumque extra claustrum fratres sedentes inuenerit, assurgunt ei omnes. Prior claustri quocumque maior Prior eat, si fieri possit in claustro, vel circa claustrum, debet semper esse & ordinem claustri omni sollicitudine seruare.

Cum Abbas, & maior Prior absunt, si contingat quemlibet fratrum ex infirmitate laborare, potest ei præcipere in domum infirmorum ire, & si tanta ægritudo

D est, carnem comedere. Ad ipsum maximè pertinet infirmos fratres visitare, & quid agant, & quid velint cognoscere, & in omnibus, quæ vel corporibus, vel animabus eorum necessaria sunt, consulere. Absente maiore Priore capitulum seruientium debet tenere, & secundum culpas, vindictas inferre, sed nõ est sui iuris quemlibet addere, vel auferre.

Sui quoq; officij est omni die post completorium, suscepta, dante hebdomadario sacerdote fratribus, aqua benedicta,

E remanere, donec omnes pertranseant, in aliquo congruo loco, vnde bene possit obseruare, qui sint, qui non reuerenter incedunt, & qui in exitu Ecclesiæ, vt mos est, non velant caputiis capita sua, & multa huiusmodi: egresso toto conuentu, accepta absconsa, si nox est, vadit per criptam, & cætera membra monasterij, vbi suspicio potest esse per claustrum, capitulum, cæterasque officinas subtiliter obseruando, ne aliquis frater, qui non debeat, ibi remanserit. His ita expletis vadit in do-

mum infirmorum, eodem modo consideraturus, vtrum omnes in lectis suis iam collocati sint, & habeant se silenter, & omnibus modis regulariter, sicut mos est. Reuertens quoque in dormitorium hoc idem consideret.

In hyeme autem ad interuallum, quod fit inter nocturna & matutinas laudes, si maior Prior abest, eandem circam facit, quam maiorem Priorem debere facere superius dictum est, cum in tractatu mensis Nouēbris de hoc interuallo sermo fuisset. Facit & aliam circam, cum tardantibus vesperis, seruitores nocte in refectorio cœnant, & fratres, qui maiori cœnæ interfuerunt, accensis luminaribus in capitulo eos expectant, circumit enim tunc superiùs dicta loca, obseruans ne aliqui, qui cum cæteris in capitulo sedere debeant, ociosis verbis, aut alicui vanitati intendant: quod cum accidit, si tanta noctis obscuritas est, accendantur luminaria in monasterio, claustro, dormitorio, vt exeuntes ab vtraque cœna videant, quò procedant.

Seruitores verò surgentes à cœna, ante capitulum, tunc ad monasterium vadant. Et dum transeunt ante capitulum incuruati eant, quoadusque pertranseant. Ante introitum tamen capituli se erigant, & solito more ad orientem versi humiliter inclinent. Fratres quoque, qui in capitulo sedent, surgentes à sedibus suis illis transeuntibus humiliter se inclinare debent.

Quæcumque maior Prior dum in monasterio est concedere potest, vel prohibere, vlcisci culpas, vel indulgere, hæc quoque Prior claustri absente eo facere potest, exceptis maioribus causis, quas vel ipsius maioris Prioris, vel Abbatis iudicio reseruare debet; vbicumque vel in refectorio, vel in capitulo, siue in claustro, siue extra claustrum, assurgi debere maiori Priori superiùs dictum est; absente ipso maiore Priore, huic similiter assurgi debet.

CAPVT IV.

De Circuitoribus.

Circumitores monasterij, quos alio nomine *Circas* vocant, iuxta sancti Benedicti præceptum certis horis circumire debent monasterij officinas, obseruantes incurias, & negligentias fratrum, & statuti ordinis præuaricationes. Regulæ. Cap. 48.

Isti eligantur de totius monasterij melioribus, & prudentioribus, qui nec ma-A litiosè pro priuato odio vnquam clamorem de quolibet faciant; nec pro priuata amicitia negligentias aliquorum taceant.

Numerus eorum sit secundùm facultatem loci, & necessitatem rei; hi religiosè, & ordinatè maximè in circumeundo debent incedere, & exemplum religionis videntibus ostendere; dum circumeunt, nulli signum faciant, nulli quacumque occasione loquantur, studiosè tantum negligentias, & offensiones inspiciant, & tacitè B prætereuntes, de eis postea in capitulo clamores faciant.

Cum autem extra claustrum inueniunt aliquos fratres loquentes, simul assurgant eis ipsi loquentes, dicatque eis vnus eorum, si ita est, quia per licentiam ibi loquuntur. Circumitores vero, nec verbo nec signo ei respondeant, sed modestè pertranseuntes, intenta aure subaudiant, ne ipsa verba sint inutilia, quæ non oporteat dici. Cum autem cum famulo, seu cum alio quolibet laïco inueniunt aliquem C fratrem loquentem, non est mos vt ipse frater assurgat cuilibet eorum, aut dicat eis quicquam.

Nunquam cum circumeunt debent simul ire, sed vnus hac, & alter illac, secundum quod iniunctam curam inter se diuiserint, & Abbas, vel Prior eis ordinauerit. Officinas monasterij nunquam pro hac cura ingrediantur, sed per ostia eorum prospiciant, si forte aliqui fratres per curiam vadant vagantes, aut stent, vel sedeant fabulantes.

Hæ sunt horæ, quibus ex consuetudine D circumire debent, quamuis & aliis horis, si Abbas, vel Prior ita oportere iudicauerit. Completis tribus orationibus, quas conuentus facit ante psalmos, quos ante nocturna dicere solet, tunc enim, accensâ candelâ in absconsa, vnus eorum in dormitorio debet circumire lectos omnium, & omnia sedilia in necessariis sollicitè considerans, ne forte aliquis frater dormiens ibi remanserit; dehinc reuertatur in monasterium, & circumeat omnia altaria in criptis, & quæ ex vtraque parte chori subtus sunt; cæteraque monasterij loca, E vbi suspicio poterit esse diligenter obseruans, ne aliquis frater ibi dormiat, vel iaceat, vel inordinatè sedeat. Sanguine vero minuti. & ægri, & debiles ne clamentur in capitulo, si eâ horâ inueniantur, sedendo quidem, non iacendo quiescere. Cæteros vero cum dormientes inuenit, non eos quocumque modo tangat, sed modestè, atque ordinatè sonitum tantummodo quo excitentur, faciat.

Circa medietatem secundi nocturni, &

in laudibus paululum ante *Laudate Dominum de cælis*, accensâ candelâ in absconsa, circumeat prædicta monasterij loca, obseruans omnia quæ superiùs dicta sunt. In die autem circumeat post offerendam minoris, & maioris missæ, & post cœnam, cum bis fratres reficiunt, & post prandium, cum semel. Vadant in fine Vigiliæ Defunctorum. Surgant etiam sæpe de prandio, aut cœna, non omnes quidem, sed aliqui, cum suspicantur se inuenturos aliquid negligentiæ, hoc verò non longè à refectorio fiat, vt si opus fuerit statim possint occurrere cum aliis; ad versum, qui finito prandio, vel cœna dicitur, isti attentè, & reuerenter audiendi sunt in capitulo. Auditis eis, qui sponte venias petunt, istorum est primos clamores facere.

CAPVT V.

De Cantore.

CAntor, quamdiu Abbas in monasterio est conuentum sequens, non scribatur in tabula ad lectionem, vel ad responsorium, vt videlicet si forte Abbati commodum non fuerit legere, aut cantare, ipse sine mora pro eo inueniatur paratus. Cum vero Abbas extra monasterium, vel intra monasterium conuentum sequi non potest, in locum ipsius scribatur cantor in tabula, ad lectionem, & ad responsorium.

Quicumque lecturus, aut cantaturus est aliquid in monasterio, si necesse habet ab eo priusquam incipiat debet auscultare.

Ipsius est omni hora sollicitè prouidere, ne eueniat negligentia in quocumque obsequio, quod fit in monasterio.

Si quis obliuiosus non incœperit, cum incipere debet responsorium, aut antiphonam, aut aliud huiusmodi, siue in eodem iam bene incœpto, aliquo modo deuiauerit, ipse debet esse prouisus, atque paratus, vt sine mora, quod incipiendum erat, incipiat, vel eum, qui fallendo deuiauerat, in viam reducat: ad ipsius arbitrium cantus incipitur, eleuatur, remittitur; nulli licet cantum leuare, nisi ipse priùs incipiat; ipsius est omnes fratres in tabula ad omnia officia annotare, non considerato conuersionis ordine, aut voluntate eorum, sed secundum quod ei visum fuerit, honestatem, aut ædificationem in hoc vigilanter consideranti.

In festiuitatibus, quæ fiunt in cappis, secretarius debet eligere, quod opus fuerit de melioribus cappis, earum, quæ ipso die

A habentur in choro, & ante initium missæ ponere eas supra dextram formam chori. Cantor vero distribuat eas fratribus illis, quos secum in choro habere voluerit: Ipsa enim capparum distributio, eorum est ad regendum chorum aduocatio. Nullusque eorum ante finem missæ, de choro debet recedere sine eius licentia.

Cantor vero cuiuscumque ordinis, vel ætatis sit, in medio eorum debet esse in choro. Quotiescumque textus, aut thuribulum affertur eis, vtrumque prius cantori offeratur, nisi aliquis Episcopus, vel
B Abbas, seu maior Prior, vel ille qui tenet ordinem ibi sit inter eos. Cantor in dextro choro semper sit, & dum tenet chorum quicquid incipit, siue *Kyrie eleyson*, siue aliud huiusmodi dexter chorus prius suscipiat, quod ab eo incœptum fuerit, & sequatur ipsum.

Omnes qui in choro sunt inclinati quidem cantent *Sanctus, sanctus, sanctus*, nisi versus interponantur; erecti vero *Dominus Deus sabbaoth*, & cætera. Cantor & illi qui cum eo sunt totum erecti canant. Ad collectas omnes, & cum Sacerdos dicit *Orate fratres*, & ad totum *Pater noster* incli-
C nentur, sed ad finem ipsius *Pater noster*, responso *Sed libera nos à malo*, erigantur, quod aliis non licet.

Eodē modo fit cum in festis in albis solus, vel cum aliis, chorum tenet, quod non licet ei, qui in Dominicis, & huiusmodi festis hebdomadarius Cantor existit.

In omnibus præcipuis solemnitatibus cum eueniunt in Dominicis diebus scribatur in tabula ad officium missæ, & cum eo duo, quos ipse voluerit. De thuribulo
D post Offerendam ei deferendo superius dictum est.

Cum fit opus manuum, ipsius est, aut legere, aut magistro infantum ostendere, quo in loco infans debeat lectionem incipere.

In Dominicis diebus, & huiusmodi festis, incœptâ Offerendâ accedat qui chorum tenet ad Cantorem, faciatque illi signum incipiendi versus Offerendæ. Ad ipsum enim pertinet tunc incipere eos etiam si succentor chorum teneat: Cantor
E viso signo inclinet ei, & hebdomadarius Cantor similiter ipsi. Incœpto vnoquoque versu, Cantor ante & retro faciat, & omnes infantes inclinent.

Ipsius est notificare Abbati omnes cantus, quos ipsa cantat, vel incipit.

Cura breuium, qui foras mitti solent pro defunctis fratribus; & cura numerandi tricenaria, & septenaria, ad eum pertinet: de vniuersis monasterij libris curam gerat, & eos in custodia sua habeat, si eius

studij, & scientiæ sit, vt eorum custodia ei commendari debeat.

A

CAPVT VI.

De Secretario, seu Sacrista.

AD Secretarij officium pertinet, omnia ornamenta monasterii, & omnia instrumenta, & suppellectilem, quæ ad ipsum monasterium pertineat custodire; horas * proædere.

f. *prouidere, vel prævidere.

In duodecim lectionibus pronunciato Euangelio in tertio nocturno, & in festiuis octauis altare discooperire; textum tunc in vestiarium portare, quem Sacerdos ferat cum in cappa per singulos dies processerit ad altare. Sacerdoti ab altari ad analogium reuerso absconsam cum candela ministrare, finitaque collecta eandem absconsam recipere, & postea textum ponere super altare.

Ipsius est signa pulsare, vel qualiter pulsentur aliis indicare, de nulla hora sonanda à quouis licentiam petit, nisi de sola Prima, & collatione, excepto de Tertia, & Vesperis, cùm loquentibus fratribus Abbas in claustro sedet. Candelas per officinas distribuit, secundum quod opus fuerit, & Abbas, vel Prior præceperit. De sepulturis, tam monachorum, quam laïcorum curam gerit, vt videlicet fiant, & vbi fiant.

Sui officij est calices bis in hebdomadá, aut si opus fuerit sæpius lauare, corporalia quoque ante Pascha semper, & quoties reliquis anni partibus expedit, vtrumque si Diaconus aut Presbyter sit: Si vero non sit, Priori, vel Abbati indicare, & ipsius licentia alicui, qui huius ordinis sit, hanc curam commendare; lauandis corporalibus quanta possit diligentia adhibeatur; vasa ænea ad nullos alios vsus destinata, ad hoc opus habeantur, aqua, qua lauantur, sicut & calicum in sacrarium projiciatur: lotis, dum siccantur, ne aliquæ sordes adhæreant, omnibus modis prouideatur.

Cura faciendi hostias super eum est, quę vt mundissimè & honestissimè fiant, summopere studere debet.

In primis si fieri potest frumentum cum magno studio granatim eligatur, electum in sacculo mundo, & de bono panno facto, & ad hoc opus tantum ponatur, & à famulo boni studij, ad molendinum deferatur. Quo delato famulus aliud frumentum in ipso molendino moli prius faciat: vt illud, vnde hostiæ fieri debent, sine aliqua sorde moli postea valeat: Reportatâ farinâ Secretarius vas, & locum, quo farina buletari debet, in circuitu cortina paret, ipsemet vero, indutus alba, & velato amictu capite, hoc opus agat.

Eâ autem die, quâ hostiæ fieri debent, Secretarius, & fratres, qui eum iuuare debent, antequam incipiant, manus, & facies lauent, albis induantur, capita amictibus velent, præter eum, qui ferra tenturus, & inde seruiturus est. Horum vnus super tabulam mundissimam ipsam farinam aqua conspergat, & manibus fortiter compingat, & maceret, frater, qui ferra, in quibus coquuntur, tenet, manus chirothecis habeat inuolutas. Interim dum ipsæ hostiæ fiunt, & coquuntur, dicant iidem fratres psalmos familiares horarum, & horas canonicas, vel de psalterio ex ordine quod tantumdem valeat, si ita potius voluerint.

B

Silentium loquendi omnino teneant. Ille tamen qui ferra tenet, si necesse sit, breuiter quod vult indicare potest famulo, qui focum facit, & ligna portat, quæ debent esse valde sicca; & ante multos dies de industria præparata.

C

Eius sollicitudinis est ampullas vinarias, & aquarias bis in hebdomada, id est quarta feria, & sabbato lauare; omni die vinum & aquam ad Missas celebrandas portare, offerentibus ad vtramque Missam hostias ministrare.

Candelas ad lectiones, & in Matutinis Laudibus; ad primam collectam accendere; quæ Matutinæ Laudes, si vltra modum, & indecenter tardauerint, Secretarius, cui huius rei cura tunc commissa erit, ante gradum satisfactionum prosternatur, quousque ipsa collecta vsque ad *Benedicamus Domino* finiatur: quo incœpto nulla expectata licentia recedat, & ante & retro non faciat. Hoc modo satisfaciat, quocumque die huiusmodi negligentia eueniat, & inde postea in capitulo aliam veniam non petat.

D

Et quia huius ministerii, & in his, quæ scripta sunt, & in multis aliis, quæ scripta non sunt, multiplex, & valde implicita cura est, non vni tantum, sed multis commendari, atque inter eos diuidi debet: vnus eorum sit Magister aliorum, ad cuius dispositionem cæteri agant, maioribus causis seruatis arbitrio Abbatis, vel Prioris.

E

CAPVT VII.

De Camerario.

CAmerarij est procurare omnia vestimenta, & calceamenta, & lectos, & stramenta lectorum, quæ fratribus sunt necessaria, & iuxta regulam habere concessa. Rasoria quoque, & forfices, tersoria ad radendum; tersoria in claustro pendentia; tersoria, & manutergia mandati, & omnia vasa eius: vitreas dormitorij facit, & reficit cum opus est: dat ferra quibus ferrantur equi Abbatis, & Prioris, & omnium hospitum, quibus ferra dari Abbas, vel Prior præceperit, fratribus quoque in iter profecturis cappas, fasciolas, calcaria.

Semel in anno renouari facit fœnum in omnibus lectis fratrum; & tunc etiam mundari dormitorium.

CAPVT VIII.

De Cellerario.

SECTIO I.

AD Cellerarij ministerium pertinet, omnia quæ in pane, & potu, & diuersis ciborum generibus fratribus sunt necessaria, secundum facultatem loci procurare, omnia vasa Cellarij, & coquinæ, & scyphos, & iustas, & cætera vasa refectorij, & omnem horum trium necessariam suppellectilem ministrare.

Pater totius Congregationis debet esse, de sanis, & maximè infirmis fratribus sollicitudinem habere; præter consilium Abbatis, vel Prioris de maioribus causis nihil facere.

Rogandus est ab eo Cantor, vt ante aliquot dies præmoneat eum, & prænuntiet ei diem quo sententia sua de regula legenda est in capitulo, vt videlicet honestum, & festiuum seruitium ipsa die possit facere fratribus in refectorio: tabulæ tamen refectorij non sint coopertæ: lectâ vero in capitulo, & expositâ prædictâ sententiâ, cum dictum fuerit à Priore *Loquamur de ordine nostro*; statim prostratus in loco vbi mos est dicat: *Istam obedientiam, quæ mihi iniuncta est, mea culpa, negligenter, & tepidè, & multò aliter quam oportet tracto; & in ea in multis offendo Dominum, & nostros seniores, mea culpa; & requiro inde absolutionem vestram & seniorum.* Quo dicto absoluat eum, qui capitulum tenet

A de his offensis, quas ibi enumerauerit; & de omnibus reliquis, quæ in eo sunt. Ad cuius absolutionis finem responso ab omnibus cum omni deuotionis affectu, vt mos est, *Amen*; vadat ad pedem eius, & deinde iubeatur ire sessum.

Finito capitulo, & dicto *Verba mea*, si ipsa die dici debet, in eodem capitulo dicant fratres pro eo quinquagesimum psalmum, quo completo cum *Gloria Patri*, & *Pater noster* dicat Hebdomadarius, *Et ne nos inducas*; *Saluum fac seruum tuum*; B *Dominus vobiscum*, *Omnipotens sempiterne Deus miserere famulo tuo*, & reliqua.

Quod si suscepto breui pro defuncto, ipsa die canentes *Verba mea*, in monasterium ituri sunt; priusquam eant prædictum psalmum, cum capitulis, & collecta dicant. Si autem prædictam sententiam contigerit tali die legi, qua non possit refectio honorabiliter fieri, sicut est in vigiliis quatuor temporum, & huiusmodi C diebus, petat Cellerarius à Priore, & capitulo licentiam quo differre possit refectionem in aliam diem, qua honestiùs, & pleniùs fieri valeat.

SECTIO II.

De Hospitum curam habente.

FRater qui ad suscipiendos hospites deputatus est, in ipsa hospitum domo hæc præparata habere debet. Lectos, sedilia, mensas, manutergia, mappas, scyphos, scutellas, coclearia, baccilia, D & si qua sunt huiusmodi; ligna quoque; panem, vero & potum, & cætera cibaria, ad opus hospitum per famulos sibi deputatos, in cellario recipit.

Quicumque Abbati, vel Priori, seu alicui de claustro loqui vult, legationem suam huic debet iniungere. Ipse vero nihil inde alicui aliquo modo indicans, ad Abbatem, vel Priorem voluntatem hospitis perferat; & postea quod ipse decreuerit fiat. Si autem fratri, qui in claustro est loquendi cum hospite, vel propinquo, vel extraneo concessa licentia fuerit, istius est ipsum fratrem de claustro ad hospitem E ducere. Quod si Abbati, vel Priori non placuerit vt simul loquantur, nec verbum nec signum, nec aliquem nutum ipsi fratri faciat, quo aliquid inde percipere quolibet modo valeat.

Ipsius est præ omnibus sollicitè obseruare de fratribus, qui in obedientiis sunt, cum ad monasterium redeunt, vtrum famulos idoneos, & cellam regularem habeant, & quomodo se in curia contineant, vt si extra ordinem aliquid fecerint

clamorem inde super eos in capitulo faciat.

Si extranei clerici se dixerint in refectorio velle comedere, istius est voluntatem ipsorum Abbati, vel Priori indicare: quod si Abbas, vel Prior petitioni eorum annuerit, iste eos quomodo in refectorio se habere debeant bene instruat, & ita instructos pulsato iam cymbalo, in locutorium adducat, ibique Abbas, vel Prior, si Abbas deest, manibus eorum aquam tribuat, & postea prædictus frater eos ad mensam Abbatis ducat: completo autem prandio, atque exeunte conuentu de refectorio, præfatus eorum ductor post Abbatem, vel Priorem solus cum illo remaneat; & sequatur cum eis processionem, donec de ostio refectorij exeat, postea ducat eos extra claustrum mediocri voce psallendo cum eis *Miserere mei Deus*; & cætera quæ sequuntur.

Ipsius est extraneum monachum, qui ignarus loci sit per claustrum in monasterium ad orationem ducere.

Breues pro defunctis per manum illius magistro infantum dari, vel in capitulum deferri debent.

Ad eum pertinet sæculares homines, qui societatem fratrum suscepturi sunt adducere in capitulum.

Ipsius est volentibus videre officinas, ipsas officinas ostendere, obseruato vt conuentus tunc in claustro non sedeat, nec aliquem ocreatum, vel calcaria habentem, nec aliquem qui nudis pedibus sit, vel solis femoralibus calceatus in claustrum pro qualibet causa introducat.

Suum præterea est nouitios, qui de sæculo veniunt in capitulum adducere, & docere eos priorem petitionem facere.

Sectio III.

De Eleemosynario.

Egregia Monachis documẽta.

Eleemosynarius aut per se, si opportunum sibi est, perquirat, aut per veraces, & fideles homines cum multa sollicitudine perquiri faciat, vbi ægri, & debiles iaceant, qui non habeant vnde se sustinere valeant.

Si autem ipsemet ad perquirendum, & visitandum perrexit, duos famulos secum habeat, & priusquam intret domum, ad quam iturus est, mulieres si aliquæ in ea sunt, exire faciat. Ingressus domum blandè consoletur ægrum, & offerat ei quod meliùs habet, & sibi intelligit esse necessarium. Quod si æger aliud requirit, & ipsum perquirat, si aliqua modò habere potuerit.

In eas autem domos in quibus mulieres ægræ, vel debiles iacent nunquam introeat, sed per vnum de famulis suis quod habere potest, & eis necessarium est, transmittat; prius tamen quam aliquid de supradictis agat, Abbati, vel Priori indicet, & secundum eorum dispositionem eleemosynam monasterij eis dispenset.

CAPVT IX.

De Infirmario.

Frater cui cura domus infirmorum commissa est, & infirmis fratribus seruire deputatur, cocum suum habeat, & coquinam separatim, si loci situs, & facultas talis sit, vt quod infirmis præparari necessarium est opportuno tempore parari possit. Omnia fercula apponenda infirmis ipse administret eis.

Omni die post completorium spargat aquam benedictam per omnes eorum lectos: factis tribus orationibus, quæ fiunt ante nocturna, circumeat cum absconsa lectos infirmorum omnium, obseruans sollicitè ne aliquis qui valeret surgere in lecto remanserit. Ipsius est præcipuè manifestare, & clamare in capitulo, negligentias omnium in prædicta domo commorantium.

Cum perceperit infirmum iam esse prope finem suum, suum est præcipere famulis suis, vt calefaciant aquam ad lauandum ipsum. Cura de feretro custodiendo, & administrando cum opus fuerit super eum est, & super famulos suos, sicut & cura de administranda tabula, quam ex more Prior semel percutit, completa ablutione ipsius defuncti; defuncto fratre & in monasterium deportato, locum in quo iacuit mundari, & fœno, vel iunco renouari faciat.

Abbas, vel Prior omnibus modis sollicitudinem gerat ne aliquid, quod ad hoc ministerium necessarium est, in illa domo vnquam deficiat.

CAPVT X.

De negligentia circa Corpus Domini.

Cvm de Corpore, vel Sanguine Domini tanta negligentia aliquo casu accidit,

accidit, vt cadat deorsum; siue in alium A locum vbi plenè percipi non possit quo ceciderit, & vtrum ad terram inde aliquid venerit, quam citius fieri possit, indicetur res Abbati, vel Priori; qui adiunctis sibi aliquibus fratribus properè veniat ad locum, vbi hoc contigerit. Et si corpus ceciderit, vel sanguis effusus fuerit super lapidem, aut terram, aut lignum, aut mattam, aut tapetem, aut aliquid huiusmodi, puluis terræ colligatur, pars illa lapidis radatur, pars ligni, mattæ, tapetis, aut si quid aliud est huiusmodi abscindatur, & in B sacrarium projiciatur.

Quod si locus vbi ceciderit manifestè deprehendi nequiuerit, & tamen deorsum cecidisse constiterit, in loco, & circa locum, in quem maximè cecidisse crediderint, similiter colligatur, radatur, abscindatur, & in sacrarium recondatur: hi vero quorum negligẽtia hoc euenerit, in proximo capitulo humiliter culpam suã dicant, iudicium suscipiant nudi, & iniungatur eis pœnitentia, vel de ieiunio, vel iudiciis, vel C Psalmis, vel aliquid huiusmodi. Quibus de iudicio ad loca sua reuersis, omnes sacerdotes, qui tunc præsentes erunt, surgant, & ad iudicia suscipienda cum omni deuotione se offerant. Tunc ille qui capitulum tenet, septem tantum quos voluerit de ipsis ad suscipienda iudicia retineat; & cæteris ire sessum præcipiat. Finito capitulo omnes simul prostrati dicant septem Psalmos in monasterio, incipientes eos psallere, cũ exeunt de capitulo; Quos sequatur *Pater noster*, cum his capitulis & collecta, *Et super nos misericordia tua Domine*; *Ne memineris iniquitatum nostrarum* D *antiquarũ*; *Dominus vobiscum*; *Oremus*, *Exaudi Domine preces nostras & confitentium tibi parce peccatis, vt quos conscientiæ reatus accusat, indulgentia tuæ miserationis absoluat*, *Per*: aut illam collectam, *Deus cui proprium est misereri semper*: aut aliam pro peccatis.

Si vero super corporale vel super aliquem honestũ pannum sanguis ceciderit, certumque fuerit quo ceciderit, pars illa panni in aliquo calice abluatur, & prima ablutio à fratribus absumatur, reliquæ E duæ in sacrarium projiciantur. In primo autem capitulo dictâ culpâ, hi soli tantum, quorum negligentiâ hoc euenit, supradictam disciplinam sustineant; fratres vero omnes septem Psalmos cum capitulis, & collecta, sicut superiùs dictũ est, in monasterio dicant Si ipsa die breuis pro defuncto in capitulo lectus fuerit; prius canant *Verba mea* pergentes in Ecclesiam; postea septem Psalmos sicut superiùs dictum est.

Si vero alio aliquo modo de hoc sacramento leuior negligentia euenerit; ex iudicio Abbatis, vel Prioris leniori vindicta frater, cuius culpâ hoc contigerit, puniatur.

CAPVT XI.

De rasura Fratrum.

QVa die radendi sunt fratres citius solito pulsetur signum ad Primam, vel ad Tertiam, si ipsa Tertia ante capitulum dici debet. In capitulo non diu sedeant, sed necessariis rebus explicitis surgentes, pulsata tabula, dictoque *Benedicite* exeant in claustrum. Infantes ipsa die Capitulum non teneant, sed statim post alios exeant, & in scholam suam pergant; residentibus cunctis, & ad radendum paratis incipiat Abbas, aut Prior, quinque Psalmos, id est *Verba mea* pro defunctis. Sacerdos hebdomadarius sedens dicat collectas; alter quoque hebdomadarius iuxta eum sedeat, & cum eo Psalmos teneat; post quinque Psalmos dicant omnes canonicas horas, in quarum fine vsque ad Vesperas non dicat Sacerdos *Dominus vobiscum*; nec *Benedicamus Domino*, sed post *Per omnia sæcula sæculorum*; statim incipiat *Adiutorium meum*; post Vesperas vero dicto *Benedicamus Domino*, psallantur vesperæ mortuorum, dehinc Completorium vt canonici; postea familiares Psalmi horarum.

Nullus in cuculla radatur, sed prius cuculla exutus, & frocco indutus, cuculla plicata, & iuxta se posita radatur. Ille qui radit frocco exutus sit.

Iuuenes qui sunt in custodia custodes suos radant; & custodes ipsos iuuenes. Quod si custos nequiuerit, aut nescierit radere, roget aliquem maturum fratrem, vt eum radat, ipse tamen custodiens ipsum iuxta eum sedeat. Iuuenes quoque, siue nutriti, siue de sæculo venientes, vtrique tamen extra huiusmodi custodiam existẽtes non præsumant, vt alter alterum radant, sed seniores ab illis, & illi à senioribus radantur. Magistri pueros radant, & ipsi à pueris radantur, si tamen huiusmodi scientiam habent.

Hiemali tempore quando pueri, & sanguine minuti, atque infirmi post Capitulum accipiunt mixtum, refectorarij primi se radant, & post Psalmos, tam citò apparatum refectorij faciant, vt fratres accepturi mixtum omnia parata inueniant.

Quamdiu Psalmi dicuntur nemo tõdea-

tur, vel caput abluat, vel vngues incidat, nec extra claustrum sine licentia ire præsumat. Finitis Psalmis dicat Abbas, vel Prior *Benedicite*, Et responso *Dominus*, postea loquantur. Tunc lesciua in claustrum deferatur, & qui vult caput lauet, quisque sibi, nullus alij, præter magistros infantum, qui paruulis pueris, qui id non possunt, capita lauare debent.

Frater dum raditur, si signum ad horam sonuerit induat cucullam, super froccum, & pergat in chorum, si tamen omnino barbam rasam aut omnino adhuc intactam habet, alioquin extra chorum maneat. Ipso die quo se radunt fratres mappæ in refectorio mutandæ sunt. Aliis diebus quando fratres in claustro loquuntur, qui necesse habet tonderi potest in claustro, sed per licentiam Abbatis siue Prioris.

CAPVT XII.

De sanguinis minutione.

Licentia minuendi sanguinem omni tempore statim post Capitulum petenda est; & celerario indicanda: hora minuendi est in hieme post Euangelium maioris Missæ; in æstate post Nonam ante Vesperas; in quadragesima post Vesperas; cum ij qui minuendi sunt calciati nocturnalibus suis ad locum qui huic operi deputatus est, venerint; versi ad orientem ante & retro inclinent, deinde Priore eorum incipiente versum *Deus in adiutorium meum intende*, ter dicant, *& cætera*, sicut in æstate post Nonam in Capitulo, quando fratres loquuntur in claustro. Si vnus tantum fuerit solus hoc faciat. Postea exuant froccos, & parent se ad minuendum.

Silentium ibi omnino teneant nisi necessitas loqui cogat, quæ differri, aut non possit, aut non debeat. Quod si euenerit breuiter, & modestè, & humillima voce id fiat.

Chorum non cogantur intrare vsque in crastinum post orationem Primæ, vel Tertiæ, quo tempore ante Capitulum Tertia dicitur: si plus indigent petitâ licentiâ diutiùs extra chorum remaneant.

Crastina die nocturnales suos calcient, duobus diebus mixtum accipiant: cum ad ipsum mixtum ventum fuerit, si tempus sit quo fratres semel reficiunt, simul omnes dicant versum, & ante mixtum, & post mixtum, cum Psalmo *Miserere mei Deus*: & reliquis eo modo quo dicitur à conuentu, cum bis reficiunt omnes fratres. Benedictio à Priore Sacerdote detur: lectio ab vno aliquo memoriter recitetur: in refectorio totum fiat.

In crastino minutionis clamatus aliquis minutorum surgat, & ad petendam veniam se offerat, aliquis vero eorum, quibus minutio nota est, Priori dicere debet, quod frater ille minutus sit, & Prior ei præcipere vt stando loquatur; & maximè si de vena brachij minutus sit: si culpa leuis indulgeatur ei, si autem talis fuerit, quæ sine corporali disciplina dimitti non debeat, in aliud tempus differatur.

Hæc sunt tempora quibus fratres minui non debent nisi necessitas cogat: Si in crastino Festiuitas duodecim lectionum sit, exceptis Sabbatis quadragesimæ vsque ad Passionem Domini: si crastina die Festiuitas trium lectionum sit, in qua Missa in cappis celebretur, sicut sunt tres dies post Pascha, & tres post Pentecosten, quatuordecim dies ante Pascha, si ipsa die, vel in crastino canonica ieiunia sint, quæ violari non possint; Festiuitas omnium Sanctorum, quia in crastino omnes sacerdotes pro Defunctis Missas celebrare, & reliqui Psalmos pro Missis ordinatos dicere debent.

CAPVT XIII.

De Hebdomadario Missæ maioris.

Cvm sacerdoti maioris Missæ Hebdomadario aliquid dormienti euenerit, propter quod ipsa die Missam celebrare non debeat, si fuerit priuata dies, non dimittat quicquam facere de suo officio, nisi Missam, & benedictionem in refectorio, & Completorium, quia aqua benedicta post Completorium fratres aspergere ad ipsum pertinet, qui Completorium dixit, & Missam celebrauit.

Quod si duodecim lectiones fuerint, dimittat etiam Vesperas, matutinas quoque Laudes, si ad ipsas reuestiri debeat Sacerdos. Finita autem principali oratione, cum Sacerdos reuestitus, qui pro eo facit officium, exierit de choro, Sacerdos Hebdomadarius in quacumque parte chori sit, nullo expectato signo compleat reliqua omnia, quę sequuntur.

Cum autem ipse Hebdomadarius reuestitus cantat Vesperas, aut Matutinas Laudes, & cōpleta principali oratione egreditur chorum vt exuatur, tunc vni de suo choro cui voluerit signum faciat, vt agat pro eo commemorationem Sanctorum.

completa Hebdomadarius reuersus in chorum compleat quæ sequuntur.

CAPVT XIV.

De Itinerantibus Fratribus.

FRater in aliquod iter profecturus, & in crastino non reuersurus, accipiat benedictionem exeundi; si verò contigerit vt altera die reuertatur, non accipiat benedictionem reuertendi, si autem profecturus sperat se in crastino rediturum, non accipiat benedictionem eundi. Quod si euenerit vt vltra biduum moretur, reuersus reuertendi benedictionem accipiat. Ille verò frater qui accepta pergendi benedictione vltra biduum moratus fuerit, si ipso die quo redierit in aliquem locum extra monasterium perrexerit, & vnius noctis moram fecerit, in crastino reuersus omnes reuertendi benedictiones accipiat, quia ex quo primum abiit non iacuit in monasterio; si vero sine benedictione exeat sperans se in crastino rediturum, & ita eueniat, atque ipsa die qua rediit extra monasterium, vbi vna nocte moretur, in aliquem locum pergat, reuersus ipsa die omnes reuertendi benedictiones accipiat. Hoc propterea fit, quia duabus continuis noctibus extra monasterium fuit. In exeundo nullam benedictionem accipiat, nisi vltra biduum se moraturum existimet.

Si frater quilibet de foris veniens accipiat vtramque benedictionem, veniendi scilicet, atque exeundi, nec sit ei opportunum statim, vel etiam per totam ipsam diem exire, ad quotcumque horas in monasterio fuerit accipiat benedictiones veniendi, exeundi vero minimè, nisi fortè contigerit eum ipsa nocte in monasterio remanere, tunc enim in crastino, si exire voluerit, suscipiat eam.

Ad vesperas, vel ad completorium nunquam debet dari benedictio exeundi: frater accepta benedictione, si prius quam de claustro exeat signum regularis horæ sonuerit, cum cæteris in chorum pergat, & dicta hora, in viam suam vadat; si autem extra claustrum fuerit, & priusquam portam curiæ egressus sit, ad regularem horam signum pulsatum fuerit, ad Ecclesiam redeat, & regularem horam extra chorum dicat, & postea viam suam teneat.

Fasciolatus, aut cinctus, siue cum cappa, nunquam in claustrum introeat.

Fratres in viam directi cum horam regularem dicunt, aut orationem faciunt,

A aut *Deus in adiutorium meum*, cùm *Gloria Patri* dicunt, si dies talis est, sicut in monasterio, genuaflectant; sed ante & retro nusquam faciant, nec cum falluntur, veniam petant, nisi sint in Ecclesia: diebus quibus super formas orant dicturi aliquam horam, si equitant de equis descendant, & inchoata hora, ac venia petita, à manibus chirothecas, & à capitibus capitia auferant, & sic ascensis equis horam finiant.

B Quod si inter psallendum necessitas loquendi eueniat, finita locutione, iterum à capite horam incipiant: dum hora in hospitio canitur, aut cum manducant froccis induti sint, aut solis cucullis cunctam psalmodiam quam in nocte eis dicere commodum non est equitantes per viam dicant, præter eam, quam in die dicere solent ad complendum ordinem, ad vitandam curiositatem, scurrilitatem, otiositatem, antequam dormitum vadant, completorium dicant. Quo dicto si grandis, quæ vitari non debeat, necessitas loquẽdi eue-

C niat, dicto versu quam breuiùs fieri possit loquantur. Et si ante matutinas hoc accidat, completorium iterum dicant, & postea silentium teneant.

Vbicumque monachus sit, tota nocte ante eum lumen ardeat.

De monachis in viam directis hunc morem cœnobia illa tenent, quæ nostro tempore nostri ordinis maiorem auctoritatem habent. Beatus tamen Benedictus moram dierum non determinat; sed absolute imperat, vt de itinere reuersus monachus per omnes canonicas horas benedictionem

D accipiat.

CAPVT XV.

De silentio regulari.

CVm regularis hora præter completorium in monasterio canitur, nullus fratrum loquatur intra officinas totius monasterij; nec infra totam curiam; nec etiam in domo infirmorum, præter illos, quos tanta infirmitas angustiat, vt eos in-

E terim silentium tenere non sinat. Completorium vero dum canitur, licet Priori, & eis, qui per licentiam de completorio remanent, de vtilibus, & necessariis rebus loqui.

Similiter dum regularem horam fratres in Ecclesia dicunt, nullus comedat in refectorio, excepto solo completorio, tunc enim licet iis qui aliqua vtilitate impediti ante illam horam se expedire non possunt, & fratribus, qui deforis veniunt co-

comedere in refectorio. Qui si ante collationem incipientes comedere circa finem completorij cœnam suam commodè explere non valent, licet eis à mensa surgere, & in monasterium ad benedictionem ire, & postea in refectorium ad complendam cœnam redire.

CAPVT XVI.

De culpis, & satisfactionibus.

AD leuis culpæ satisfactionem adiudicatus frater à communi mensa separatur vsurus cibo, & potu, quibus alij fratres, nisi ei nominatim fuerit interdictum, refecturus hora nona, si fratres sexta, vel ad vesperam, si fratres hora nona.

In monasterio, & in capitulo, in loco vbi solet esse, sit aut vltimus omnium, aut inter vtrumque, secundum quod culpa fuerit, & Abbas præceperit.

In Ecclesia Missam non celebret, Epistolam, vel lectionem, Euangelium non legat, Responsorium non canat, Antiphonam super Psalmos non imponat, nec aliquid huiusmodi, nisi cum cæteris agat, ad candelabrum, vel ad thuribulum non se reuestiat, ad offerendam, vel ad pacem non accedat.

Circa finem regulariter instituti operis Dei, tam in nocte, quàm in die, cùm incipiunt *Kyrie eleyson*, prosternat se ante gradum vbi benedictiones accipiuntur, ibique tamdiu prostratus iaceat, vsquequo dicatur *Qui tecum viuit*; si festiuitas duodecim lectionum eueniat, tamdiu ab hac satisfactione quiescat, quousque priuati dies redeant: dum fratres in refectorio comedunt, ipse sit in Ecclesia.

Cùm Abbati placuerit ab hac satisfactione eum absoluere, si in monasterio fuerit in conuentu mittat ad illum, cum prostratus fuerit, vnum de prioribus qui circa eum sunt, qui ex parte ipsius signum prostrato faciat, vt surgat, qui statim surgens humiliter inclinet Abbati, & ad locum suum vadat. Porro si Abbas in capitulo sederit, rogantibus fratribus, dicat ei, indulta sit vobis hęc leuis culpę satisfactio, vel aliquid huiusmodi; & ille frater statim surgat, & ad pedes Abbatis vadat, & postea in locum suum reuertatur.

Si Abbas in itinere fuerit, licet Priori, vel ei, qui ordinem tenet, absente Priore, hoc totum facere.

Si frater aliquis (quod Deus auertat) culpam grauem commiserit, & ipsa culpa manifestata secretò emendari competenter nequiuerit; in capitulo ante Abbatem in conuentu fratrum examinetur, & communi iudicio frater ille corporalem disciplinam acriter patiatur; & in grauis culpæ satisfactione esse iubeatur. Qui acceptâ disciplinâ vestitus atque cinctus, cultellum suum ibi deponat, caput suum caputio cooperiat, & cum summo silentio ad locum huic negotio ordinatum pergat, præcedente fratre illo, qui clauem ipsius loci seruat; tunc Abbas prouideat vnum de senioribus, cui eum custodiendum securè possit committere, qui eum ad horas ducere, & post horas ad locum suum debeat eum reducere. Qui senior post capitulum secretò ad Abbate inquirat, quo ordine frater ille viuet, & quid, aut qua hora comedere debeat: loquatur ei frater ille, & alij quibus Abbas præceperit, cęterorum autem nemo illi societur, neque colloquatur.

Cùm pulsatur signum ad horam, custode suo ducente, cooperto capite, ante ostium monasterij veniat; & si conuentus adhuc monasterium non intrauit, quousque totus introeat ibi prostratus iaceat, si verò iam intrauit, stet ibi, & inclinet, & genua flectat, sicut fratres qui in choro sunt, dum cantatur hora, si aliqui fratres iuxta se transierint, humiliter inclinet eis. Transeunte tunc Abbate prostratus veniam petat, si frater ille iuxta se eum transire cognouerit. Finitis horis regularibus exeuntium ab Ecclesia pedibus, cooperto capite, prosternatur; quousque omnes pertranseant. Egredientes verò dicant ei sub silentio, *Misereatur tibi Deus*. Egressis omnibus operto capite, custode suo eum præcedente, ad locum vnde venit reuertatur.

In capitulum, statutis ab Abbate diebus, prædicto custode eum ducente, veniat, & corporale iudicium humiliter, & patienter sustineat; de cibo, & potu competens ei misericordia impendatur, ne forte nimiis angustiis oppressus immoderata tristitia absorbeatur; hoc modo tractetur quoadusque humilitate, & patientia, & emendationis promissione, adiunctis fratrum precibus misericordiam consequatur.

Qua vero die, precantibus fratribus, decreuerit Abbas misericordiam ei impendere, eo modo, quo superius dictum est, in capitulum veniat, prostratus culpam suam fateatur, & emendationem promittat, & misericordiam quærat, iussus surgere frequenter se prosternat, & eadem verba, & similia dicat, cessaturus cùm Abbas dixerit ei, sufficiat: postea iubeatur exuere, & corporalis disciplinæ

iudicium ſuſtinere. Quo facto dicat ei Abbas: Motus fratrum noſtrorum precibus, & patientia, & humilitate veſtra, & promiſſione emendationis veſtræ, hanc miſericordiam vobis impendo, vt dehinc cum fratribus ſitis in refectorio, in loco, quem vobis deſignabimus, comedatis, diſciplinam corporalem pro hac culpa vlterius non ſuſcipiatis, de cæteris ad comprobandum adhuc humilitatem, & patientiam veſtram, ita vos habete, ſicut frater, qui in leuis culpæ pœnitentia eſſe iubetur, excepto quod incœpto *Kyrie eleyſon*, ad gradum vos non proſternetis, ſed expleta regulari hora, in loco, in quo ſtabitis, ſicut beatus Benedictus præcipit, flexis ad terram genibus, ſicut qui in pſalmo fallitur, humiliter ſatisfacietis. Hoc audito frater ille ad pedes Abbatis vadat, & rediens in locum, in quo ſtabat, tres genuum flexiones, ante ſcilicet, & ad dexteram, & ad ſiniſtram cum omni deuotione faciat, gratias referens fratribus, quia pro ſe rogauerint, & humiliter ſupplicans quatenus adhuc rogare dignentur. Poſtea deſignet Abbas ei locum, vbi debet eſſe, & eo præcipiente ſeſſum vadat.

Hæc quidem culpa ad Abbatem propriè pertinet corrigenda: qui tamen ſi deſit à patria, nec ad præſens, vt veniat expectatur, à Priore corrigi poteſt totius congregationis aſſenſu.

Si frater peccans peccatum ſuum defendere potiùs quàm cognoſcere, & emendare voluerit, proclamatus etiam Abbati, vel Priori contumaciter reſpondere præſumpſerit; admonitus quoque vt reſipiſcat, in ſua pertinacia permanere decreuerit; hunc talem ſurgentes fratres quot, & quibus iuſſum fuerit violenter arripiant, & in carcerem huiuſmodi arrogantibus deputatum trahant, vel ferant, ibique depoſitus tamdiu ſeruata diſcretione affligatur, quouſque ſuperbiam deponat, culpam cognoſcat, humiliter emendationem promittat. Quod ſi inſpirante Deo, euenerit, res prius in capitulo oſtendatur, dehinc à fratre, cui huiuſmodi cura iniuncta ſit, in capitulum deducatur, introeat autem vel nudus ſicut fugitiuus monachus, vel indutus, prout res popoſcerit, conſiderata qualitate, & quantitate vel præcedentis culpæ, vel ſubſequentis arrogantiæ, poſtea tractetur ſicut ſuperius dictum eſt, hoc eſt, vel grauiter, ſi graui, vel leuiter, ſi leui culpæ fuerit deputatus.

Quòd ſi ſpiritu diabolico plenus ſuperbire magis, quàm promittere emendationem elegerit, adhibeantur ei de toto con-

A uentu orationum ſuffragia. Si vero Abbas nec ſic ſuam induſtriam præualere conſpexerit, prudenter tractet cum conſilio omnium fratrum, vtrum expediat eum vel diutius detineri, vel de monaſterio expelli.

Fugitiuus de monaſterio monachus, ſi reuerſum ad monaſterium ſuſcipiendum eum eſſe Abbas iudicauerit, hoc modo ſuſcipiatur. In hoſpitali domo aliquantis diebus primùm maneat, ad clauſtrum, vel ad officinas clauſtri, vel ad monaſte-
B rium niſi iuſſus nullatenus accedat, vt interim pœnitudinis ſuæ, & humilitatis, & patientiæ aliquod documentum oſtendat, nullus frater ſecum conuerſetur, nullus ei in aliquo conſortio, vel colloquio coniungatur, niſi ei ab Abbate, vel à Priore, vel ab eo, qui ſeruat ordinem, iubeatur.

Ea vero die, qua in capitulum intraturus eſt, in locutorio veſtimentis ſuis ſe
C exuat, ſtaminia, ſi habitum non reliquit, circumpoſito cingulo ſe circumcingat, ſiniſtro brachio cucullam plicatam, & in dextera manu virgas ſumat, & ſic nudis pedibus, & nudo deſuper corpore, ducente eum fratre, cui iniunctum fuerit, in capitulum veniat: Quo ingreſſus, in loco, vbi proſterni ſolet, ſtatim ſe proſternat: interrogatus more ſolito culpam dicat, dehinc ſedens corporalem diſciplinam ad imperium Abbatis ſuſcipiat, qua ſuſceptâ, cucullâ tantum ibi induta, ſicut venit, ſed non ferens virgas, in locutorium redeat, ibi ſe calceet, & regulariter induat,
D & in capitulum rediens, tamdiu ſe proſternat, donec ab Abbate dicatur ei, ſufficiat. Iniungatur ei ſatisfactio grauis culpæ, & in ipſa ſatisfactione habeat ſe, ſicut ſuperius dictum eſt, cùm de graui culpa ageretur.

Si abiectis monachi veſtimentis in ſæculari habitu ad monaſterium redit, ſeruatis circa eum cæteris, quæ ſuperiùs dicta ſunt, ſæculari veſte in qua reuerſus eſt circumcinctus, ſicut ſupra de ſtaminia dictum eſt, & non portans cucullam, capitulum ingrediatur; & poſt ſuſceptam diſciplinam, cuculla à Camerario ante ipſum
E poſita, ab eo ſuſcipiatur, & ibi ſtatim induatur.

CAPVT XVII.

De Nouitiis ſuſcipiendis.

VEniens aliquis ad conuerſionem de ſæculo, in primis ſicut alij hoſpites ſuſcipiatur in hoſpitio; cuius voluntate

cognita, frater, qui cellæ hospitum procurator est, Abbati, vel absente Abbate, ei qui ordinem tenet rem nuntiet. Loquatur cum eo Abbas, vel Prior, vel aliquis spiritualis frater, cui iniunctum fuerit. Quod si desiderium petentis, ex Deo esse cognouerit, ostendatur res fratribus in capitulo, quorum audito consilio, si suscipiendum eum esse Abbas decreuerit, statuta die, ducente eum prædicto hospitum susceptore, & doctus ab eodem qualiter petitionem facere debeat, in capitulum veniat, in loco, vbi prosterni solet, se prosternat, interrogatus quid dicat: quam humiliter poterit, in his, vel in similibus verbis petitionem suam faciat: *Dei misericordiam, & vestram societatem, & fraternitatem huius loci requiro, in hoc monasterio monachus fieri, & Deo seruire desidero.* Respondet ei Abbas, vel qui loco Abbatis ordini præest: *Societatem, & consortium electorum suorum concedat vobis omnipotens Deus:* & responso à toto conuentu, *Amen:* iussus surgere surgat, pronuncientur ei dura, & aspera, quæ in hoc ordine perferunt, qui piè, & regulariter viuere volunt. Item duriora, & asperiora, quæ, si indisciplinatè se habeat, sibi poterunt euenire. Quibus auditis, si aduc in proposito suo perstiterit, & duriora, & asperiora se paratum perferre promiserit, respondeatur ei ab eo qui capitulum tenet: *Dominus Iesus Christus sic perficiat in vobis quod pro eius amore promittitis, vt eius gratiam, & vitam æternam habere possitis.* Et respondentibus omnibus, *Amen:* subiungat *Et nos pro eius amore hoc tenore concedimus vobis, quod tam humiliter, & tam constanter requiritis.* Hoc audito nouitius vadat, & humiliter osculetur pedes ipsius. Tunc ipso præcipiente ducat eum magister nouitiorum in Ecclesiam, ibique coram quolibet altari extra chorum sedens præstoletur, donec capitulum finiatur.

Quo finito ducat eum prædictus magister suus in cellam camerarij, vel in aliam domum, vbi id quod agendum est, opportunius fieri possit, benedictâ sibi prius coronâ, si laïcus sit, cum Antiphonis, & Psalmis, & collectis, ad hoc officium ordinatis, vel in Ecclesia ante introitum missæ ad gradum vbi benedictiones fratres accipiunt, vel in capella infirmorum, aut in capella Abbatis, secundum quod ipsi Abbati placuerit: ductus itaque nouitius siue laïcus, siue clericus, in prædictum locum tondeatur, & radatur more monachorum; dehinc vestibus sæcularibus exuatur & rebus monasterij regularibus, præter cucullam, capitio assuto tunicæ induatur: dum hæc aguntur à fratribus quibus iniun-

A ctum fuerit, septem pœnitentiales Psalmi indirectum dicantur. Sic paratus ducatur in conuentum fratrum: in choro, si clericus est, vltimus sit in ordine clericorum; si laïcus laïcorum: & ad processionem, similiter in capitulo, & refectorio, sicut est ordo conuersionis eius.

In cella nouitiorum dormiat, aut in dormitorio, si cœnobium huiusmodi cellam non habet. In conuentu non legat, solus non cantet, ad missam non offerat, pacem non sumat, in claustro separatim sedeat

B cum magistro suo, in loco nouitiis deputato, nullus ei loquatur aut signum faciat absque magistri sui licentia; magister talis sit, qui exemplo vitæ, & verbo doctrinæ possit eum de anima sua monere, & ordinem docere.

Loquentibus in claustro fratribus si quis amore Dei, & zelo iustitiæ ad eum venire, eumque vel arguere vel monere voluerit, licet vt veniat, & acceptâ à magistro licentiâ, quod dicere voluerit, di-

C cat; facto autem clamore, statim surgens coram magistro suo, sicut fratres in capitulo, veniam petat; non sessurus, donec, emendatione promissa, idem magister præcipiat. Et de leuibus quidem culpis hoc modo agatur: pro maioribus autem culpis, aut in capitulo, pro quantitate culpæ corripiatur; aut si ibi cella nouitiorum est, in ea quemadmodum in capitulo increpetur, & verberetur: de capitulo, facto sermone, quotidiè exeat, & interim in monasterio maneat, nisi pro maiori culpa, vt dictum est, castigandus remaneat; de his culpis, quas in sæculo gessit, & quæ

D in hoc ordine sibi euenerunt, vel eueniunt, frequentes confessiones faciat Abbati, Priori, spiritualibus fratribus quibus hæc cura iniuncta est.

Transactis plerisque diebus, si vita eius fratribus, & fratrum conuersatio sibi placuerit, monendus est à magistro suo quatenus roget Priorem, & aliquos maiores fratres, vt & ipsi pro eo intercedant, apud Abbatem pro benedictione tribuenda, & professione suscipienda. Quod si eum benedicere Abbati non placuerit, statuta

E die in capitulo finito sermone, in loco vbi solet se prosternat, prostratusque pro impetranda benedictione petitionem faciat. Iusso eo surgere, narrentur ei rerum dura, & grauia, quæ in nostro ordine à sanctis Patribus sunt instituta. Qui si hæc omnia, & adhuc grauiora, si necesse fuerit, humiliter, & patienter se ferre paratum esse responderit: interroget Abbas confidentes fratres, quid inde sentiant? & vtrum precibus eius annuendum esse concedant? Quibus respondentibus se

Mos suscipiendi nouitii ad professionem.

libenter concedere, adiungat, & nos concedimus in nomine Domini: quo dicto vadat ad pedes Abbatis, vel eius qui ordini præest, si Abbas deest; dehinc reuersus in locum, in quo stabat, flexis ad terram genibus, humiliter inclinet ante, & ad dextram, & ad sinistram, gratias referens fratribus pro misericordia eorum precibus sibi impensa. Postea præcipiente Abbate cum magistro suo exeat, finitoque capitulo, si scribendi scientiam habet professionem suam scribat, aut si nescit scribere alium roget, qui pro se scribat: ipse tamen in fine ipsius professionis signum crucis faciat: deinde ablato à tunica caputio vsque ad horam benedictionis suæ, extra chorum maneat.

Cantor vero procurare sibi debet membranam, & incaustum, & scriptorem si nescit scribere: hora benedicendi in arbitrio Abbatis est, videlicet aut ante introitum Missæ, si Missam non celebrat, aut post Euangelium, siue Missam celebret, siue non. Ipse tamen in consecratione monachi si ei commodum est Missam celebrare debet, sicut canones præcipiunt.

Lecto igitur Euangelio, intrante chorum nouitio, præcedente eum magistro suo, incipiente dextero choro, dicat conuentus Psalmum *Miserere mei Deus*; nouitius ante altare veniens super gradum se prosternat; dictoque Psalmo surgens professionem suam legat, & super altare ponat. Quod si ignarus litterarum est, magister suus debet eam pro eo legere, & ipse nouitius super altare ponere. Quo facto, flexis coram altari genibus, veniam petat, & postea ad locum vbi se prostrauit rediens versum *Suscipe me Domine* ter dicat, ibique inter dicendum ter genua flectat; quem versum ter repetens conuentus, adiungat ad vltimum, *Gloria Patri*: *Kyrie eleyson*: *Christe eleyson*: *Kyrie eleyson*: *Pater noster*: Conuentu incipiente, *Gloria Patri*; Nouitius inclinatus peruoluat se in circuitum, & statim prosternat se. Abbas dicto, *Et ne nos inducas in tentationem*; & responso, *Sed libera nos à malo*, incipiat Psalmum, *De profundis*: quo finito à conuentu cum *Gloria Patri*, adiungat, *Saluum fac seruum tuum*; *Mitte ei Domine auxilium de sancto*: *Nihil proficiat inimicus in eo*; *Esto ei Domine turris fortitudinis*; *Domine exaudi orationem meam*; *Dominus vobiscum*: Deinde collectam, *Deus indulgentiæ Pater*: Item aliam: *Deus qui per coæternum*: Item aliam: *Domine Iesu Christe qui es via*: Dictis his tribus collectis singulis cum integro, *Per Dominum nostrum*, incipiat Abbas hymnum, *Veni creator Spiritus*. Quo à conuentu deuotè, & solemniter decantato, dicat collectam; *Sancte Spiritus, qui te Deum ac Dominum*: quâ dictâ surgat Nouitius, & spargat super eum Abbas aquam benedictam; eoque stante benedicatur cuculla, & aspergatur aqua benedicta; qua benedicta accedat Nouitius ad Abbatem, & flexis genibus, stet ante eum, quem tunica exuens Abbas dicat, *Exuat te Dominus veterem hominem cum actibus suis*: Et induens eum cuculla subiungat; *Induat te Dominus nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis*. Ad vtrumque respondeant audientes fratres, *Amen*. Subsequatur super eum flexis genibus inclinatum, Oratio: *Deus misericors, Deus clemens*. Qua dicta osculetur eum Abbas, induens caput eius caputio: dehinc ducatur per chorum ad osculandum omnes fratres, vltimus collocetur.

Tribus diebus communionem Corporis, & Sanguinis Christi accipiat. Tertia die ad pacem Missæ auferat ei caputium de capite Abbas, vel cui Abbas præceperit, si ipse id faciendi opportunitatem non habet. Ante hanc horam, ex quo benedictus est, summum silentium teneat: de Capitulo, facto sermone, exeat, ad processionem non vadat, cucullâ indutus cucullato capite dormiat. In primo autem Capitulo, quo ei licet loqui, debet magister eius de eo memoriam habere coram Abbate dicens; *Domine si placeret vobis præcipere, posset iste frater, ab hac die in antea legere, & cantare in conuentu, sicut alij fratres*: respondente Abbate; *Faciat cum Dei benedictione*; inclinet ipse Nouitius ad Abbatem de loco in quo sedet.

Ex illa die cuiuscumque ordinis sit habeat licentiam exequendi omnia, quæ sui ordinis sunt, nisi sit Sacerdos, ipsi enim infra primum conuersionis suæ annum Missam celebrare non licet, nisi in sæculo probatæ castitatis fuerit, & Abbas pro hac re specialem ei licentiam dederit.

Offerendus puer, facta sibi prius corona, manibus portans hostiam, & calicem cum vino, sicut mos est, post Euangelium sacerdoti, qui Missam celebrat à parentibus offeratur. Qua oblatione à sacerdote suscepta, inuoluant prædicti parentes manus pueri in palla, qua altare coopertum est, & cuius pars anterius pendet, & tunc suscipiat eum Abbas. Quo facto præfati parentes coram Deo, & sanctis eius statim promittant, quod per se, aut à se suppositam personam susceptum ordinem puer nunquam relinquat, neque se ei aliquid scienter daturos, vnde puer, Puerum Deo offerendi ritus.

quod absit, perire possit: hanc promissionem prius scriptam coram testibus verbis ibi prius edicant, & postea super altare ponant.

His expletis, benedicat Abbas cucullam, & exuens puerum cappa, vel pellibus, vel aliqua huiusmodi chlamyde, dicat; *Exuat te Dominus veterem hominem*, vt supra: & induens eum cuculla, subiungat; *Induat te Dominus nouum hominem*, & cætera. Dehinc ducatur ad radendum, & vestiendum, sicut nostri ordinis consuetudo est. Cùm vero adulta ætate facturus professionem fuerit, fiant ei cætera, quæ superiùs debere fieri conuerso iam diximus. Hoc enim quod modo factum est, iterari non opportet.

CAPVT XVIII.

De Capitulo regulari.

OMni die minimi signi, ad designandum Capitulum, incipiente sono, fratres omnes, qui sedent in choro statim surgere, & versi ad orientem interim debent stare; fratres quoque, qui alicubi in monasterio sunt, chorum intrare. Nullus eorum librum teneat; nullus in libro aliquid legat, aut inspiciat; nullus in claustro pro qualibet occasione tunc sedeat; prædicti signi cessante sonitu, præcedentem Priorem sequantur alij, sicut est ordo conuersionis eorum.

Considentibus fratribus in Capitulo, ad nutum ordinem tenentis, petita benedictione, lectis & pronuntiatis, quæ legi & considerari consuetudo est, facto sermone, dicto, *Loquamur de ordine nostro*, si clamatur aliquis, qui commune cum vno, aut pluribus nomen habeat nisi clamans ita discernat & determinet, vt nulla dubitatio possit esse, omnes qui eiusdem nominis sunt, cuius est ille qui clamatur, statim debent surgere, & ad venias humiliter se præsentare, donec clamator determinatè eligat, de quo dicat: ipsa autem determinatio ab ordinibus, vel officiis, si possit fieri, debet esse, hoc modo: domnus Eduardus Presbyter, Diaconus Subdiaconus, Secretarius, Magister infantum, vel iuuenum, vel aliquid huiusmodi, non Archidiaconus, non Londoniensis, non aliquid cognominatum de sæculo.

f. * clamorem.

Clamator ei super quem * clamatorem facit, in ipso Capitulo iudicium non faciat. Interrogatus more solito, qui prosternitur, ad omnes venias *Mea culpa dicat*, excepto cùm societatem postulat,

A aut obedientiæ absolutionem, aut cùm aliquis frater minimam petit, pro suo propinquo, nouiter, & postquam ad ordinem venit defuncto, patre silicet, matre, fratre, sorore, vel cùm vnus, aut plures pro eo, qui in grauis culpæ satisfactione positus est, misericordiam petunt, vel cùm aliquis frater in longum iter profecturus est, aut cùm aliquid magnum, & arduum, & suis viribus impar fratri iniungitur: in his & in huiusmodi, hoc modo respondetur; *Dei misericordiam, & vestram requiro*, & obsecro, & cętera, sicut ratio rei, pro qua

B petitur, postulat.

Suscepturus iudicium, aut sola grossiori virga super stamineam verberetur, & prostratus iaceat, aut pluribus gracilioribus virgis, & nudus sedeat, vtrumque ad arbitrium eius qui præest ordini, consideratâ qualitate, & quantitate culpæ, dum corporalis disciplina infertur, fratres omnes inclinato capite debent esse, & pio, & fraterno affectu compassionem super eum habere. Interim in Capitulo nemo debet loqui, nemo ad illum aspicere exceptis grauibus personis, quibus licet pro

C eo intercedere. Clamatus, super eum à quo clamatus est, in ipso Capitulo clamorem facere non licet, disciplinam corporalem inferat, quicumque ille sit cui ab Abbate, vel Priore iniungitur, hoc obseruato, ne infantibus, vel iuuenibus, aut Nouitiis id facere iniungatur: nemo ibi cum vno, aut pluribus secretò loquatur, quicquid quis loquitur à rectore ordinis, & à toto conuentu audiatur.

Sermo tantum sit de vtilibus, & de iis quę ad ordinem pertinent; loquente vno

D taceant alij; verba loquentis nemo interrumpat præter eum qui rector est ordinis, cui licet loquenti præcipere vt sileat, si fortè ei sermo ille superfluus, & inutilis videatur. Rectore ordinis incipiente loqui, etiam si aliquis loquebatur, taceat, & ab omnibus silentium summum fiat.

CAPVT XIX.

Si quis Frater altiori gradu donetur.

E

SI placet Abbati aliquem fratrem pro suis meritis honorare, & considerata personæ eius honestate, in superiori loco statuere, audito, frater ille, ab Abbate sedente in Capitulo, ite superius sedere iuxta illum fratrem: statim surgens ad pedes Abbatis vadat, & postea ad locum vbi ei præcipitur sessum pergat, & ex illa die in die

in monasterio, & processione, & refecto- A rio ipsum locum habeat; laïcum conuersum beatus Benedictus non præcipit taliter promoueri; Si tamen Abbati promouere eum placuerit, locum, quem in Capitulo suscipit, in refectorio etiam tenebit, in monasterio verò, & processione, super eos conuersos esse iubebitur, quibus frater ille iuxta quem locum habet, prior esse dignoscitur.

Euenire potest cum huiusmodi promotio ordinatur, vt absentes sint aliqui fratres honesti, & bonis actionibus præditi; B quibus prior sit frater ille, iuxta quem promotus sedere iubetur; & ideo determinatè opportet ei in Capitulo dici, vtrum super ipsos etiam absentes, cum redierint, esse debeat. Ingrediens frater Capitulum loquentibus aliis *Benedicite* dicat. Egrediens vero si est reuersurus nec ante & retro faciat, nec *Benedicite* dicat: si non est reuersurus vtrumque agat.

CAPVT XX.

De Confraternitate.

MOnachus petiturus concedi sibi societatem, & beneficium monasterii, introductus in Capitulum, *Benedicite* dicat: deinde prostratus ad gradum vbi consuetudo est, interrogatus, quid dicat? humili & deuoto corde in his verbis respondeat; *Peto per misericordiam Dei, & vestram, & omnium istorum seniorum societatem, & beneficium huius monasterij*: quo dicto, respondeat Abbas; *Omnipotens Domi-* D *nus concedat vobis quod quæritis & ipse præstet vobis consortium electorum suorum.* Postea iussus surgere accedat ad Abbatem, & ab eo per librum regulæ sumat monasterij societatem. Qua sumpta, acceptoque ab eo osculo inclinet se ad pedes Abbatis, deinde osculetur omnes fratres in circuitu. Quo facto reuertatur ad locum vbi se prostrauit, ibique tres genuum flexiones solito more faciat. Fratres vero inclinent ei, dehinc præcipiente Abbate sessum vadat, designato ei prius loco, vbi sedere debeat. E

Porrò si Abbas fuerit, ingrediente eo in Capitulum totus conuentus ei assurgat, & tamdiu stet, quousque humo prostratus, sicut superius, petitionem faciat, & erectus cum monachis suis societatem suscipiat, eaque suscepta iuxta Abbatem consideat; monachi vero eius societate suscepta, reuersi ad locum, vbi se prostrauerunt, tres genuum flexiones, sicut superius dictum est, faciant. Egredientes Fratres de Capitulo osculentur Abbas, & monachi eius.

Si maior congregatio fuerit ab osculo cessari potest, quod in multis iam cœnobiis fieri consueuit: si secularis persona fuerit ante Abbatem, vel iuxta Abbatem, si honorabilis persona sit, sedeat; postea ostensâ eius petitione fratribus, per textum Euangelij societatem suscipiat: Dehinc ad osculandum fratres, si mulier non sit, in circuitu pergat.

CAPVT XXI.

De disciplina Puerorum.

TAli hora Prior mane ad excitandos fratres sonitum debet facere, vt pueri factis solitis orationibus, in claustro valeant legere. Qui cum legere inchoant altè, quamdiu legunt separati ab inuicem ita sedeant, vt alter alterum nec manibus, nec vestibus contingere possit. Infans in- C fanti non signo minuere, non verbo aliquid dicere, nisi vidente atque audiente magistro præsumat; non de loco in quo sedet sine præcepto, vel licentia surgat.

Quocumque pergunt infantes vnus magister inter duos infantes sit. Transeuntes ante fratres inclinent fratribus, & fratres eis sedentes tantum; duobus vna laterna sufficiat, si tres fuerint tertius alteram portet; si plures fuerint, hoc ordine disponantur.

In nullius manum aliquid dent; de nullius manu aliquid accipiant nisi Abbatis, Prioris maioris, magistri eorum, & hoc non vbique, sed in congruis locis, vbi aliter esse non possit, aut non debeat; Cantor quoque, cum in scholis eorum est, potest librum in quo cantari, aut legi debet, dare eis, & accipere ab eis. Ad altare si seruiunt, dant etiam ibi, & accipiunt sicut ordines eorum exposcunt. In Capitulo suo vapulent, sicut maiores in maiori Capitulo.

Confessuri ad Abbatem, vel ad Priorem vadant, vel ad eos, quos specialiter in Capitulo designauerit Abbas, dum confitetur vnus, sedeat alter in suppedaneo, magistro eorum extra Capitulum sedente in proximo.

Si post versum, qui ante cibum dicitur, ingrediuntur refectorium, vel post *Gloriam* primi Psalmi ad horas intrant chorum, ipsi quidem ad loca sua vadant, solito more inclinent, magister vero eorum ad loca, quæ tardantibus instituta sunt, eat.

Puero, qui ante menſam Abbatis ſer- A uit, abſtinentia cibi, vel potus ſine eius præcepto minimè iniungatur. Quod ſi præcipiente eo iniungitur, aut ei indulgeatur, aut interim à menſa Abbatis remoueatur. In choro præſente Abbate niſi præcepto eius nullus eos percutiat; nullus exuere faciat. Abſente eo cantor de iis, quæ ſui officij ſunt, eos caſtiget. Prior vero de cæteris, in quibus ſe leuiter habent. Vbicumque ſint præter perſonas ſuperius deſignatas, nullus eis ſignum faciat, nullus arrideat.

B In ſcholam eorum nullus ingrediatur, nullus cum eis alicubi loquatur, niſi ſibi ab Abbate, vel Priore ingrediendi, vel loquendi licentia concedatur.

Meridianis horis in lectis ſuis nunquam legant, nihil aliud ibi agant, ſed cooperti tantum quieſcant; vnus, ſuper alios magiſtros, ſit magiſter eorum maturus, & diſcretus, qui auditis clamoribus culpas delinquentium moderata diſcretione ſciat vel punire, vel indulgere. Collo- C catis in lectis ſuis aſſiſtant magiſtri dum ſint cooperti, in nocte cum accenſis candelis.

Iuuenes tam nutriti quam de ſæculo venientes, qui magiſtris cuſtodiendi commendantur, in multis ſicut infantes, de quibus ſuperiùs dictum eſt, cuſtodiantur. Remoti, vt ſupra, à ſe inuicem ſedeant; extra locum cuſtodiæ ſuæ ſine cuſtode nuſquam procedant; duo, & duo laternas ferant; Abbati, vel Priori, & nulli alij, niſi ſpecialiter deſignatum ſit, confeſſiones ſuas faciant. Meridianis horis in lectis ſuis non debent legere; non ſcribe- D re; non quippiam operis facere; ſed cooperti tantum quieſcere; lectos ſuos ante, vel inter lectos magiſtrorum habere. Si neceſſe habent ſurgere, priùs magiſtros excitent, & poſtea accenſa laterna, ſi nox eſt ad neceſſitates ſuas explendas cum magiſtris ambulent.

Præter Abbatem, Priorem, magiſtroſque eorum, nulli liberum ſit in loco cuſtodiæ eorum deputato, ſedere, nec verbo, nec ſigno aliquid eis innoteſcere, niſi accepta licentia ab Abbate, vel Prio- E re: quæ licentia cum conceditur, magiſter ſedere debet inter iuuenem, & eum, qui iuueni loquitur. Iuuenis cum iuuene non loquatur, niſi audiente, & intelligente magiſtro quid vtrimque dicatur. Magiſtri inter eos ſedeant, vel ante illos, ſic vt eos cum volunt conſpicere valeant.

Cùm dormitum vadunt, tamdiu ſtent ante ipſos magiſtri, vſque dum ipſi iuuenes in lectis iaceant cooperti. Si nox eſt cum candelis accenſis aſſiſtant; In Monaſterio, Capitulo, Refectorio, Proceſſione mixti ſint ſenioribus, non obſeruato, ſi neceſſe ſit, ordine conuerſionis eorum. Si ad menſam legunt, vel de coquina ſeruiunt, ſurgentibus à menſa fratribus cum eis ad monaſterium vadant, & dicto, *Et ne nos*, cum cuſtodibus ad Refectorium reuertantur; duo ſimul, aut plures ſi fieri poſſit de conuentu remaneant. Quod ſi paucitas maiorum, & pluralitas iuuenum aliter agendum coegerit, ſufficientes eis cuſtodes deputentur.

Porrò, ſi cuſtodia illa iuuenum, quæ in nonnullis cœnobiis tenetur, magis placet, vt videlicet in diuerſis, ac ſeparatis ab inuicem locis per clauſtrum ſedeant, ſinguli ſingulos, aut plures, ſi tanta copia eſt, cuſtodes habeant; ſinguli ſingulas laternas in nocte ferant. Cuſtos iuuenem non relinquat niſi commendatum alicui fratri, in quo, & de quo bene confidat. Omnis denique cuſtodia ei adhibeatur quæ ſuperiùs deſcripta eſt.

CAPVT XXII.

De miſericordia conceſſa debilibus.

FRater aliqua ſui corporis incommoditate detentus, ſi conuentum ſequi non poteſt, humiliter priùs in Capitulo petitâ veniâ, iuſſus ſurgere ſtans fateatur ſe non poſſe conuentui intereſſe propter infirmitatem ſuam. Cui reſpondet Abbas, vel qui loco Abbatis ordini præſidet: *Omnipotens Dominus concedat vobis vtilem ſanitatem, ſicut vobis expedire cognoſcit. Amodo tractate vos, ſecundum infirmitatem veſtram, & remanete de conuentu, ſicut vobis melius viſum fuerit.*

Si ægritudo adeò inualuerit, vt in conuentu remanere non poſſit, præcipiat Abbas fratri, cui huiuſmodi cura impoſita eſt, vt ducat ægrum in cellam infirmorum; in qua domo ſeruiatur ei ſecundùm loci poſſibilitatem, tam de communibus cibis, quam de eſu carnis, vt nullius rei, ſi fieri poſſit, indigentiam patiatur. Ex quo carnem comedere incipiet, quocumque perget caput opertus capitio, & baculo ſe ſuſtentans incedere debet.

Quâ verò die ſanitate recepta ad conuentum redire voluerit, ſi carnem comederit, prius raſus, ad horam, quæ ante Capitulum canitur, chorũ introeat, & ſi poſt ipſam horam in conuentu Miſſa dicitur, ad ipſam non offerat. Ingreſſus Capitulum, cum indictum fuerit de ordine loqui, pri-

mus surgat, & in loco vbi consuetudo est prostratus veniam petat. Interrogatus, & respondens vt fieri solet, iussus surgere hæc vel similia verba dicat, *Domine infirmitate mea grauatus in domo infirmorum diu fui; in cibo, & potu, & aliis multis offendi, & contra ordinem nostrum feci, & inde peto absolutionem vestram.* Hoc dicto absoluat eum Abbas dicens: *Omnipotens Dominus absoluat vos ab his, & ab omnibus aliis vestris delictis.* Conuentu respondente, *Amen*; offerat se frater ille ad pedem Abbatis; Postea reuersus ad locũ vbi se prostrauit gratias referẽs Abbati, & toti conuentui, quia ministrata sunt ei, quæ infirmitati suæ fuerunt necessaria, tres genuflexiones solito more faciat. Ipsa die, & deinceps quantum opus fuerit iubeatur mixtum accipere.

Si vero carnem non comedit, in dispositione Abbatis sit, qua hora in conuentum petita licentia redire, & quomodo se de cætero habere debeat.

CAPVT XXIII.

De ægrotantibus morti proximis.

SI infirmus magis ad mortem, quam ad salutem tendere videatur, & se petat inungi, frater qui domui infirmorum præest rem fratribus in Capitulo narret; tunc iubente Abbate, vel qui loco Abbatis in Capitulo sedet, exeant Sacerdos hebdomadarius, Secretarius, quatuor conuersi, & parent quæ ad huiusmodi negotium parari oportet.

Quibus paratis, expletisque quæ in Capitulo agi ordo requirit, exeuntes de monasterio transeant ante Capitulum, hoc ordine procedentes; primus ex conuersis vnus cum situla aquæ benedictæ, dehinc alius cum cruce, post hos duo cum candelabris, extremi Secretarius cum oleo, & Sacerdos alba indutus, & stola, cum manipulo portans librum.

Istis transeuntibus surgens conuentus, percussaque tabulâ, si dies talis est, egrediens de Capitulo iungatur eis, & psallentes septem Psalmos ad ægrum veniant; & ordinatè circumstent, sicut locus, in quo iacet, fieri permittit. Primùm spargatur aqua benedicta, dehinc finitis Psalmis sequatur *Kyrie eleyson*, & capitula, & collectæ, quæ ordinatæ sunt vsque ad confessionem; facta confessione absoluatur ab omnibus, & ipse absoluat omnes. Dehinc osculetur ab omnibus. Interim dicantur aliæ collectæ vsque ad vnctionem; facta

A vnctione, lauet sacerdos manus, & projiciatur aqua in ignem, vel in sacrarium deferatur. Quo factò dictis collectis quæ sequuntur, vadat Sacerdos, præcedentibus duobus conuersis cum candelabris * vadat & tertius ad thuribulum deferendum Quibus reuertentibus flexis genibus adorent omnes Corpus Domini quod à sacerdote affertur. Quo allato, abluto prius ore eius, communicetur infirmus, nisi forte ipsa die communicatus sit.

* Deest, ad *Ecclesiam pro venerabili Sacramento*: vel quid simile.

B Si fratres ipsa die post capitulum psallentes, *Verba mea*, in monasteriũ ituri sunt, expletis in choro Psalmis, dictaque collecta, pararis ante maius altare, quæ supra dicta sunt, exeant, & sequantur eo ordine quo superius indicatum est. Quod etiam finitis quibuslibet horis à prima vsque ad completorium obseruandum est, si necessitas vrgeat nõ expectare capitulum. Porrò si nec hora ipsa, quâ percantatâ id fieri debet, expectari potest, disponat Abbas, vel Prior sicut melius possit, quia necessitas lege non tenetur. His expletis reuer-

C tatur conuentus in claustrum. Sed infantes minimè ingrediantur, ad tenendum suum capitulum. Ab hac die nisi melioretur infirmus carnem non comedat.

Quotidie istud pro eo seruitium impendatur: Ad Missam matutinalem collecta, *Omnipotens sempiterne Deus salus æterna credentium*, cum cæteris duabus. Aliquando si dies vacuus fuerit ipsa matutinalis Missa pro eo canatur: ad maiorem Missam post *Sanctus* Psalmus primus, *Domine ne in furore tuo* ab vnoquoque sub silentio dica-

D tur, *Kyrie eleyson*: *Pater noster*: *Saluum fac seruum tuum*: *Mitte ei Domine auxilium de sancto*: *Omnipotens sempiterne Deus salus æterna credentium.* Et hoc tamdiu agatur quousque ad sanitatem redire videatur.

Porrò si ad sanitatem minimè redire, mortique potius appropinquare dignoscitur, ex quo certa in eo mortis signa apparere incœperint, sine duobus fratribus esse non debet, qui diebus, & noctibus quamdiu intellectum tenet legãt coram eo passiones Domini, & Euangelia, & cùm intellectu priuatus fuerit, quamdiu superui-

E xerit, psalterium ex ordine decantare non cessent. Et sic ordinetur vt discedentibus duobus, succedant duo alij: horas verò regulares ibi dicant: ægro autem in agonia posito, & iã iam si ita visum fuerit morituro, famulus, qui ad hoc deputatus est, cilicium expandat, & supra illud ad mensuram longitudinis, & latitudinis, quam ipsum cilicium habet, signum crucis de cineribus faciat: morientemque fratrem desuper ponat. Cui postea indesi-

nenter aſſidens ſtudioſè conſideret, quâ horâ exitum eius conuentui debeat indicare.

Cumque eum iam in exeundo viderit laborare, geſtans manu tabulam ad oſtium clauſtri currat, ictuque creberrimo acriter eam ibi percutiat, quouſque in conuentu auditum eſſe cognoſcat. Quo percepto ſonitu ſi ad maiorem, vel minorem Miſſam, vel ad regularem horam fuerint, remanentibus in choro infantibus cum magiſtris ſuis, & aliquibus fratribus, quibus iuſſum fuerit, reliqui omnes ad ægrum currant, & mediocri voce canentes *Credo in vnum Deum*, ad eum veniant: fratres vero qui remanſerunt, expleto quod cœperant, eodem modo currentes, & canentes ad morientem properent: vbicumq; verò alias, vel quocumque alio negotio occupatos prædictus ſonus inuenerit, ſine aliqua excuſatione, vel mora ſimiliter currentes, & *Credo in vnum Deum* canentes; ad ægrum veniant. Quo peruenientes, & *Credo in vnum Deum* communiter explentes; canant ſeptem Pſalmos Pœnitentiales ſine *Gloria Patri*. Quibus expletis ſubiũgat Sacerdos capitulum *Parce Domine, parce famulo tuo, quem redimere dignatus es pretioſo ſanguine tuo, ne in æternum iraſcaris ei.* Hoc tertiò à ſacerdote dicatur, & per ſingulas vices à toto conuentu repetatur: deinde ſequatur Litania, quæ ſolet, quam protrahi, vel breuiari oportet, ſecundum quod fratris exitus viſus fuerit admonere; ſi autem, vt aliquando fit, Litania expleta nondum migrauerit, conuentus diſcedat, aliquibus fratribus, quibus iuſſum fuerit, ibi remanentibus, qui pſalterium ex ordine pſallere incipiant. Cùm autem venerit hora, vt iterum vocari debeant, ſupradicto modo vocentur, & veniant.

Egreſſâ iam de corpore animâ, tribus vicibus, cum paruis interuallis, pulſentur ſigna, Cantor incipiat reſponſorium *Subuenite ſancti Dei.* Quo cum verſu, & regreſſu expleto, ſubiungat Sacerdos, *Proficiſcere anima Chriſtiana.* Quo dicto incipiant commendationem animæ; dictâque primâ collectâ, *Tibi Domine commendamus*, ſacerdote, & conuentu proſequente cætera, portetur corpus ad lauandum, ab his de quorum ordine fuit, id eſt ſacerdos à Sacerdotibus, Diaconus à Diaconis, & ſic in reliquis ordinibus, conuerſus à conuerſis; infans tamen non ab infantibus, ſed à conuerſis.

Hi verò ſunt qui lauare non debent corpus defuncti: Sacerdos Hebdomadarius, & reliqui miniſtri qui circa altare ſeruiunt, & vaſa ſacrata contrectant. A Hebdomadarij coquinæ, Cellerarij, Refectorarij; dum lauatur corpus, Camerarius præſto eſſe debet, habens veſtimenta idonea, & fila, & acus ad conſuendum, & cætera quæ ſui officij ſunt, & ſuo operi neceſſaria. Inter lauandum circumcinctus ſit ſtaminea, qua indutus antea erat, circa pudendas ſui corporis partes.

Lotus autem veſtiatur ſtaminea noua, vel nouiter lota, & cuculla, & in capite eius ponatur ſudarium, in modum caputij de ſtaminea factum; huic ſuperducatur caputium cucullæ, & cum filo in tribus locis annectatur. B Calcietur caligis ſupradicto panno factis, vſque ad genua attingentibus, & nocturnalibus. Manus cucullâ ſint coopertæ. Cuculla hinc & inde conſuatur, & circa crura ſimiliter: nocturnales, alter alteri filo connectantur: taliter paratum corpus feretro imponatur, & pallio cooperiatur.

Quo expleto, expletiſque quæ in conuentu dici cœperant, percutiat Prior tabulam vno ictu. Quo audito inclinati fratres dicant *Pater noſter.* Sacerdos circa C corpus aquam benedictam ſpergat, & incẽſet. Dehinc dicat; *Et ne nos*; *A porta inferi*: Poſtea collectam. His ita geſtis pulſentur ſigna: Cãtor incipiat reſponſorium, *Subuenite ſancti Dei*; Et præcedentibus his, qui ſitulam cum aqua, crucem, candelabra, thuribulum portant; ſequentibus infantibus, & reliquo conuentu, extremis eis qui corpus lauarunt, & portant, veniant in Eccleſiam: poſitoque corpore in loco, vbi poni ſolet, ceſſent ſigna, figatur D crux ad caput eius: ponantur duo candelabra, vnum ad caput, & alterum ad pedes, cum cereis deſuper accenſis, qui continuè ibi ardeant vſquequo ad ſepulturam deferatur. Finito cantu inclinati dicant *Pater noſter*, Sacerdos, *Et ne nos*: *A porta inferi*, collectam ſicut ſuperiùs dictum eſt. His peractis ſi ſonitus tabulę de refectorio fratres adduxerat, ablutis manibus ad refectorium reuertantur, perficiantque quod imperfectum remanſerat, remanentibus cũ corpore aliquibus fratribus, quot, & quibus iniunctum fuerit, qui pſalmos ibi E interim canant, nunquam enim ſine pſalmodia corpus eſſe debet, excepto quando in choro aliquid communis officij celebratur.

Conuentus in die circa corpus ſemper debet eſſe, niſi quando canunt horas, vel Miſſas, vel proceſſionem circa clauſtrum, vel extra clauſtrum, ſi ita contingat, faciunt, vel in capitulo ſunt, aut in refectorio, aut in dormitorio meridianis horis, & tunc tantum deputentur aliqui fratres, qui ibi remaneant, Pſalterium ex ordine

psallant, commendationem animæ agant, Vesperas, vigilias, cum laudibus, *Verba mea*, & hæc eadem frequenter.

Nocte vero post completorium, incipiens primam vigiliam dexter chorus faciat, secundam sinister, persoluentes vtrique supradicta obsequia, provt quantitas noctium fieri permiserit, hoc obseruato diligenter, ne vtrique Priores in vna vigilia deputentur. Circa finem primæ vigiliæ exeat Prior ferens absconsam, & vadat in dormitorium, excitetque fratres, qui secundam vigiliam facturi sunt. Post matutinas laudes, dictis in choro, quæ dici ordo deposcit, quicquid superest noctis infantes cum magistris canendo expendant, intersint quoque infirmi illi, qui in domo infirmorum assidue conuersantur, & facultatem hoc faciendi habere videntur.

Cæteri vero fratres in lectis suis quiescant vsquequo facto mane surgentes, calciati, loti, & pexi, factisque orationibus aggregentur & ipsi ad corpus. Quibus aggregatis pergant infantes se calciare, lauare, & pectere, solitasque orationes facere, & post accedant & ipsi, & hoc fit si dies talis sit, vt post matutinas laudes, ad lectos redire fratribus licitum sit.

In hieme vero, quando interualla fiunt, si post litaniam aliquid superest noctis, licet prædictis reliquis fratribus in lectis suis vsque ad diem quiescere; vestiti tamen, & calciati quiescant.

Infantes sicut superius dictum est, cum magistris & infirmis suam circa corpus agant vigiliam. Ea autem horâ, postea omnes calcient se, & lauent, & pectinent, solitasque orationes faciant, quas ordo illius temporis poscit. Sedentes psallant nisi ad *Magnificat*, & ad *Benedictus*, Tunc enim stare debent; *Ad Pater noster*, & ad collectas quas Sacerdos dicit inclinati sint super genua sua. Si ante nocturnas vigilias frater obierit, tanta iam noctis parte transacta, vt duas vigilias facere commodum non sit, locato in Ecclesia corpore, fratres omnes vigilantes & psallentes ibi remaneant: infantes cum magistris suis, dormitum in dormitorium redeant.

Quamdiu corpus super terram est, nullus in claustro loquatur: Tabula tamen si dies talis sit, in capitulo pulsetur, & *Benedicite* dicatur, sicut aliis diebus: si tamen ipsa die post capitulum sepeliri debet, priusquam sepeliatur nulli liceat extra claustrum monasterij exire, nisi tam prope sit locus, vt ad sepeliendum fratrem possit redire.

Omnes, qui possunt, ipso die pro eo missam celebrent. Missa matutinalis, pro eo festiuè agatur, etiamsi dies præcipuæ festiuitatis sit. Ad quam missam quotiens Diaconus incensat altare, ad corpus quoque incensandum cum thuribulo debet accedere.

Facto in capitulo sermone absoluat eũ Abbas, vel qui ordini præest. Deinde præcipiat pro eo celebrari triginta diebus triginta missas, singulis videlicet diebus singulas missas, præter eas, quæ in conuentu celebrandæ sunt, ita vt nullus prætereat dies quo missa pro eo non celebretur, nisi parasceue sit, aut sabbatũ sanctum; & qui inchoat non ipsa die qua sepelietur, sed in crastino inchoare debet.

Celebratis quisque sibi iniunctis missis ipso die id in capitulo dicat, quatenus alij, qui subsequi debeat, ibidem Abbas vel Prior idem iniungat. Ipso die infantes suum capitulum non teneant.

Quacumque hora, per totam diem, post sonitum, quem Prior ad excitandos fratres mane facere solet, frater moriatur, sepultura eius vsque post crastinum capitulum differatur, nisi rationabilis causa existat, quæ vel post maiorem Missam, vel post nonam sepeliri eum suadeat: & maximè si ante horam quæ vel æstate, vel hieme ante capitulum dicitur, mori eum contingat. Quod cùm accidit præter seruitium quod pro mortuo fratre facere solent fratres, integrum psalterium, cum integra mortuorum psalmodia, pro eo singulis est fratribus iniungendum.

Si ante nocturnas vigilias moritur, subsequente similiter die post capitulum sepeliatur. Si inter ipsas vigilias, vel postea ante prędictum sonitum de hoc sęculo migret, post maiorem Missam tradi eum sepulturæ oportet. Si festiuitas duodecim lectionum, aut trium, in qua in claustro minimè loquantur fratres, ipsa die fuerit, post capitulum celebretur pro eo missa matutinalis festiuo more, sicut superius dictum est.

Dehinc dictâ Tertiâ, Missâque maiore, pergant ad sepeliendum fratrem. Ad quem accedentes siue de capitulo, siue de choro exeant, canendo *Verba mea* ad corpus veniant: Interim pulsetur tribus vicibus vnum de maioribus signis, vt si qui forte absunt ad hunc sonum sine mora conueniant.

Secretarius Abbati, & Priori, & Sacerdoti, qui obsequium facturus est, cereos distribuat, candelas reliquis fratribus, magister infantibus.

Sacerdos indutus sit alba, cũ stola, & manipulo, & in albis duo fratres ex iis, qui antea lauerant mortuum. Albæ verò sint ad huiusmodi negotium specialiter deputatę.

Ij qui portant ſitulam cum aqua benedicta, crucem, candelabra, thuribulum, ſtent hinc, & inde, ad caput defuncti, reliquus conuentus ad dexteram, & ad ſiniſtram, ſicut eſt ordo eorum.

Sacerdos adueniens priùs aſpergat corpus aqua benedicta, dehinc accedens ad caput defuncti ſtet ita vt prædictos portitores ad dexteram ſuam, & ſiniſtram habeat. Accedant duo Cantores, & ſtantes inter altare quod ibi ſitum eſt, & corpus, dicant, ***Kyrie eleyſon***, ***Chriſte eleyſon***, ***Kyrie eleyſon***. Conuentu duo priora repetente, & vltimum *Kyrie eleyſon* cum eis dicente. Poſtea Sacerdos humiliter inclinatis omnibus, dicat collectam, ***Oremus***: ***Non intres in iudicium***; Qua dicta, prædictis cantoribus incipientibus, canatur reſponſorium cum verſu; ***Qui Lazarũ***; Quod dũ canitur, incenſet Sacerdos altare, quod ibi eſt, & corpus. Hoc agatur ſecundo, & tertio, excepto quod aliæ collectæ, & alia reſponſoria dici debent, ſicut in libris, vbi actio huius officij eſt ordinata, continetur.

Finitis verſibus tertij reſponſorij, quod Cantor præcepit, repetatur à capite reſponſorium: quo percantato roget Sacerdos pro eo orari, ita dicendo; ***Pater noſter***, ***Et ne nos***: ***Non intres***: ***A porta inferi***: ***Dominus vobiſcum: Oremus***: ***Inclina Domine aurem***: & reliqua.

His ita peractis cantore incipiente Antiphonam: ***In paradiſum***: exeant canentes Pſalmum, ***In exitu Iſrael***: Præcedant prædicti portitores aquæ, crucis, candelabrorum, & thuribuli; Sequantur Sacerdos, & Cantor cuius officii ſpecialiter intereſt omni ſollicitudine prouidere, ne in hoc obſequio aliqua poſſit negligentia euenire. Poſt hos procedant infantes cum magiſtris ſuis, dehinc reliqui fratres, extremis prioribus, præcedentibus iunioribus, ſicut eſt ordo eorum conuerſionis. Poſt omnes veniant qui corpus portant, hi vero ſint, ſi commodè fieri poſſit, qui lauerant illud, adiuuantibus eos, ſi opus fuerit, aliis fratribus, quibus Abbas, aut Prior, præcepit. Cum exire incipiunt, pulſentur ſigna vſquequo corpus collocatum ſit in ſepultura.

Cum verò ad ſepulturam peruenerint ſtent ordinatè hinc, & inde, ſicut in choro ſtare ſolent. Sacerdos ſtet inter duos choros, non longe à ſepultura; ad dexteram eius, & ad ſiniſtram, qui portant aquam, & crucem, & cætera de quibus ſuperius dictum eſt: dicta collecta, ***Pia recordationis affectu***: accedat Sacerdos, & aſpergat ſepulchrum aqua benedicta, & impoſito thure tribuat thuribulum vni eorum, qui albis induti illuc deſcenderant,

A & incenſetur ſepulchrum. Dehinc dicta collecta, ***Obſecramus miſericordiam tuam***, duo ex fratribus qui foris ſunt pallium deſuper extendant, alij duo, corpus de feretro accipientes, illis tribuant, qui in tumulum deſcenderant. Illi diligenter illud in ſepulchro componant, & abſolutionem ſcriptam, & à fratribus lectam ſuper pectus eius ponant, & operiant, & ſtatim exeuntes, & ad monaſterium reuertentes, exuti albis, & induti veſtibus ſuis, ad conuentum redeant. Corpore in ſepultura

B poſito, protinus extinguantur candelæ, & ceſſent ſigna.

Expletis reliquis, ſicut in codice, in quo hoc officium ordinatum eſt, reperitur, reuertantur canentes ſeptem Pſalmos Pœnitentiales: Sacerdos præcedens infantes cum ad monaſterium venerit, diuertat in veſtiarium, & depoſita alba, & manipulo, atque indutus veſtibus ſuis, reuertatur in chorum, & proſtratus cum cæteris proſtratis, quod reliquũ eſt de Pſalmis dicat.

C Quibus dictis ſubiungant, ***Requiem æternam dona eis Domine***: ***Pater noſter***, ***Et ne nos***: ***A porta inferi***: ***Dominus vobiſcum***: Collecta ***Satisfaciat tibi Domine Deus noſter***: poſt hæc reuertantur in clauſtrum, & dicto ab infante ***Benedicite***, loquantur in clauſtro, ſi dies talis, & hora ſit. Septem plena officia pro eo in conuentu agant: triginta diebus ***Verba mea***: & ad omnes horas ***Voce mea***, pro eo dicant: ſingulariter vnuſquiſque quantum Abbas præcepit pro anima eius faciat: triginta quoque diebus, aut pluribus, ſi Abbas ordinauerit, panem vnum cum potu, & regularibus cibis eleemo-

D ſynarius accipiat.

CAPVT XXIV.

De morientibus extra Monaſterium.

SI frater extra monaſterium de hac vita migrauerit, nec fratres ſecum fuerint, qui eum abluant, cæteraque quæ ſuperius dicta ſunt circa eum adimpleant; deportatus ad monaſterium in feretro, quod ſibi præmitti debet, cum pallio per portas

E curiæ ingrediatur, & cooperante fratre, cui infirmorum cura commiſſa eſt, in domo infirmorum deponatur, quo depoſito famulus, vt ſolet, ad oſtium clauſtri veniat, tabulam percutiat, conuentus adueniat, fiantque cætera, ac ſi de hac vita migraſſet in eadem infirmorum cella; excepto quod non dicitur *Proficiſcere anima Chriſtiana*.

Porrò ſi fratres ſecum fuerint vnus aut plures, factaq; ſunt ea quæ in tali negocio

fieri oportet, procedat ei conuentus obuiam per maiores portas monasterij, psallendo hos Psalmos, *Miserere mei Deus secundùm*: *Deus in nomine tuo*: *Miserere mei Deus, miserere mei*: *Ad Dominum cùm tribularer*: & qui sequuntur donec ad corpus perueniant. At vbi peruenerint faciant stationem versi ad alterutrum; Sacerdos alba indutus, & stola, accedat & aspergat corpus aqua benedicta, & incenset: deinde moneat, vt orent pro eo, dicendo, *Pater noster*, *Et ne nos*; *Non intres in iudicium*: *Requiem æternam*: *A porta inferi*: *Dominus vobiscum*: *Oremus*: Collecta; *Suscipe Domine animam serui tui*. Aliam, *Suscipe Domine seruum tuum*. Inde reuertantur Cantore incipiente Responsorium, *Subuenite*. Dum intrant in Ecclesiam pulsentur omnia signa, & deponatur in loco in quo cæteri fratres deponi solent, & agantur cætera quæ agerentur si in domo infirmorum mortuus, & de illa domo illuc deportatus fuisset.

Quacumque horâ, ex quo infantes mane incipiunt legere vsque ad collationem, de monacho Congregationis alibi defuncto, atque sepulto, vel sepeliendo certus nuntius, aut breuis ad monasterium venerit; si fratres non sunt in Capitulo, aut in Refectorio, aut in dormitorio meridianis horis, aut si in monasterio, vel extra monasterium non intersint alicui obsequio, quod deseri, & imperfectum relin- A qui commodum non sit, statim Prior tabulam percutiat, & residentibus in capitulo fratribus, fratris obitum nunciet; & subiungat, *Eamus, & faciamus ei quod iustum est, & nostri ordinis consuetudo habet*: & surgentes, & *Verba mea*, canentes sonantibus signis in chorum veniant, expletisque incœptis Psalmis cum collecta, vesperas Mortuorum, & officium cum nouem lectionibus, & laudibus dicant, accensis ante altare duobus luminaribus: Missa matutinalis pro eo festiuè dicatur, nisi B dies dominicus aut magna solemnitas sit. Quod si euenerit, in alium diē differatur. Post hæc in primo Capitulo absoluatur.

Continuatio triginta Missarum, si in eo loco, vbi mortuus est, non fit, pro eo iniungatur, fiantque cætera, quæ pro fratre congregationis in congregatione defuncto fieri solent.

Pro Cellerario.

C *Pater noster*; *Et ne nos*; *Saluum fac seruum tuum*; *Mitte ei Domine auxilium de sancto*; *Dominus vobiscum*.

Oremus.

Omnipotens sempiterne Deus, miserere famulo tuo N. & dirige eum secundùm tuam clementiam in viam salutis æternæ: vt te donante tibi placita cupiat, & tota virtute perficiat. Per Dominum nostrum Iesum Christum.

Finis Statutorum D. Lanfranci.

SYLLABVS CAPITVM ET SECTIONVM DECRETORVM B. LANFRANCI.

B. LANFRANCI CANTVAR. ARCHIEPISCOPI, ET TOTIVS ANGLIÆ PRIMATIS.

EPISTOLARVM LIBER.

EPISTOLA PRIMA.

Summo Sanctæ Ecclesiæ Pastori [a] ALEXANDRO Papæ LANFRANCVS indignus Antistes canonicam obedientiam.

ARGVMENTVM.

Orat vt onus Episcopale quod ipsius maximè imperio coactus susceperat, ab humeris suis eximi iubeat: excusatque se quòd Romam præfixo tempore non venerit.

NESCIO cui aptiùs calamitates meas explicem, quàm tibi, Pater, qui ipsarum mihi [b] calamitatum causa exististi: nam cum [c] de Beccensi congregatione, in qua habitum religionis assumpsi, [d] à Principe Normanorum WILLELMO abstractus, [e] Cadomensi præessem cœnobio, imparque existerem paucorum regimini monachorum, incertum habeo, quo iudicio Omnipotentis Dei factus sum, te cogente, speculator multorum, numeroque carentium populorum. Quod cùm præfatus Princeps iam [f] Rex Anglorum factus, multis, variisque modis laboraret efficere, cassatis tamen laboribus suis à me nullo modo potuit impetrare, quoadusque legati tui [g] HERMENFREDVS videlicet Sedunensis Episcopus, atque [h] HVBERTVS sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis in Normaniam venerunt, [i] Episcopos, Abbates, eiusdemque patriæ nobiles conuenire fecerunt; atque in eorum

Abbas Cadomẽsis B. Lanfrancus.

Legati Hermenfredus Episc. Sedunẽsis, & Hubert' Cardinalis.

A præsentia, vt Cantuariensem Ecclesiam regendam susciperem, [k] ex Apostolicæ sedis authoritate præceperunt: aduersus hoc imbecillitas mearum virium, morumque indignitas prolata in medium nihil profuit, excusatio incognitæ linguæ, Gentiumque Barbararum, nullum apud eos locum inuenire præualuit. Quid plura? assensum præbui, veni, suscepi, in quo tot molestias, tot tædia, tantumque ab omni ferè bono defectum mentis quotidie sustineo, tot aliorum in diuersis per-
B sonis perturbationes, tribulationes, damna, obdurationes, cupiditates, spurcitias, [l] tantumque sanctæ Ecclesiæ casum incessanter audio, video, sentio, vt tedeat me vitæ meæ, doleamque plurimùm me vsque ad hæc tempora peruenisse. Mala siquidem sunt, quæ in præsenti cernuntur, multò verò deteriora ex istorum consideratione in futuro coniiciuntur.

Et ne diu Celsitudinem vestram multis, magnisque negotiis occupatam prolixæ orationis ambitu protraham, rogo, quatenus propter Deum, & animam vestram,

sicut vestrâ, cui contradici fas non fuit, A me authoritate alligastis, sic quoque alligatum, abrupto per eandem authoritatem huius necessitatis vinculo, absoluatis, [m] vitamque cœnobialem, quam præ omnibus rebus diligo, repetendi licentiam concedatis: nec in huius rei sperni petitione debeo, quam tam piè, tam necessariè, tam iustis ex causis concedi mihi à vobis deposco.

Meminisse siquidem debetis, nec tradi obliuioni oportet, quàm benignè vestros consanguineos, aliosque à Roma scripta B deferentes, in præfatis adhuc cœnobiis constitutus sæpe recepi, quàm studiosè eos pro captu meo, ingeniique ipsorum, tam in sacris, quam in sæcularibus literis erudiui, [n] vt taceam multa alia, in quibus vobis, vestrisque Antecessoribus, pro rerum, ac temporum qualitate, nonnunquam seruiui. Nec hoc iactando, aut improperando, teste conscientia, dico; nec fauorem gratiæ vestræ, quasi prolatis obedientiæ meæ obsequiis, solito maiorem captare * requiram: hoc tantùm studeo, C harumque literarum is * solùm meus finis est, vt congruam rationem, iustamque causam possim ostendere, qua id quod peto à vestra munificentia, Christo aspirante, valeam obtinere.

al.* requiro
al.* solummodò.

Quod si fortasse considerata aliorum vtilitate secùs agendum, mihiquè id denegandum esse decernitis: valde vobis cauendum, atque timendum est, ne vnde vos mercedem habere apud Deum existimatis, inde (quod à vestris actibus semper procul sit) peccati periculum incurratis. Nullus est enim à me, aut per me D in hac terra animarum profectus, aut si vllus existit, tam paruus est, vt detrimentis meis comparari non possit. De his hactenus.

Cæterùm quando Romę fui, vestramque faciem videre, vestroque colloquio frui, diuina gratia concedente, promerui, rogastis me, quatenus in sequenti anno circa Natiuitatē Christi, ad vos venirem, vobiscum in palatio vestris stipendiis tribus, aut eo amplius mensibus moraturus: verùm hoc sine magna rerum, corporisque incommoditate me facere non potuisse testis mihi est Deus, testes Angeli eius. Cur autem non potuerim, plures, variæque causæ effecerunt, quæ Epistolari breuitate pro sui prolixitate comprehendi non possunt; sed si superna Maiestas vitam mihi, atque incolumitatem cum rerum commoditate concesserit, sanctos Apostolos, & Vos, sanctamque Romanam Ecclesiam visitare desidero: quod vt fiat rogate obsecro diuinam clementiam, quatenus Domino meo Regi Anglorum longam vitam concedat; pacemque ei de omnibus sibi aduersantibus faciat, cor eius ad amorem suum, & sanctæ Ecclesiæ, spirituali semper deuotione compungat. Eo enim viuente pacem qualemcumque habemus, [p] post mortem verò eius, nec pacem, nec aliquod bonum nos habituros speramus.

EPISTOLA II.

Vniuersæ Christi Ecclesiæ summo Rectori ALEXANDRO indignus Anglorum Archiepiscopus LANFRANCVS finem inferre bonum bono principio.

ARGVMENTVM.

De Hermano Episcopo, quòd senili ætate, prolixaque ægritudine confectus impar iam oneri videatur: & de Lichfeldensi, qui Episcopatu se abdicauit, an eius consecrationem permittere debeat, qui illius loco est subrogatus.

NEcessitate vrgente expectare non potui quoadusque redirent, quos ad vos transmisi, priores legati * vestri; [a] HERMANVS siquidem nostræ regionis Episcopus, qui tempore [b] venerandæ memoriæ LEONIS Papæ Antecessoris vestri relicto Episcopatu monachicam vitam petiit; nunc iterum hoc idem facere omnibus modis petit: & nisi ego censura canonica obstitissem, iampridem aut Regi Episcopatum reddidisset, aut clam ad monasterium confugisset. Et quidem dum virili robore atque iuuenta viguit scientiâ diuinarum atque mũdanarum rerum præditus, ad pastorale officium satis vtilis persona extitit, sed iam senili ætate, prolixaque ægritudine confectus debito officio curam impendere vlteriùs nō valet. Nec existimet sancta, colendaque E Beatitudo vestra, quòd aut quibuslibet iniuriis lacessitus, aut regalibus angariis vltra vires prægrauatus, hoc facere velit: Deum omnipotentem, dulcissimamque gratiam vestram testor, quod nec in verbis eius dum familiari colloquio consilium animæ suæ à me quæreret, suasque mihi negligentias confitendo aperiret, deprehendere id valui; nec à quoquam hominum tale aliquid vnquam de eo audiui, sed sicut puto, & reuera est, exactis in hac

al. * nostri

vita compluribus annis iam tandem proximus morti, priuſquam moriatur, à vinculis, ac mole tanti oneris deſiderat abſolui, ac liberari, & in extremo ſaltem vitæ ſuæ Pſalmis, Hymnis, Orationibus, Lectionibus occupari.

Propterea Apoſtolicæ ſedis celſitudinem conſulendam putaui, quatenus ab ea inſtructi certiſſimè teneamus, quid in tam excellenti, tamque neceſſaria concedere, vel facere debeamus. Nec id differri oportet, quia valde timendum eſt (niſi ſolertia veſtra prouideat) ne eius corporalis incommoditas multis animabus cauſa B perditionis exiſtat. De hac re iſta ſufficiant.

Lichfeldēſis Epiſc. multis criminibus obnoxius.

c Litifeldenſis verò Epiſcopus, qui apud Legatos veſtros de incontinentia carnis, (cui vxor publicè habita, filiique procreati teſtimonium perhibebant) aliiſque criminibus accuſatus, ad Synodum tamen eorum venire noluit: vnde & prædicti legati veſtri eum excommunicauerunt, Regique ſubſtituendi ſucceſſorem (vt dicitur) licentiam conceſſerunt. In Paſchali ſolemnitate ad curiam venit, de illatis C culpis cauſam inire noluit, Regi in conuentu Epiſcoporum, atque Laïcorum Epiſcopatum reddidit, ſe ampliùs non habiturum, nec ſucceſſori calumniam, aut damnum illaturum iureiurando ſpontaneâ voluntate firmauit; dehinc ad monaſterium, in quo ab infantia nutritus monachus fuerat, repedauit. Ego * tum nouus Anglus, rerumque Anglicarum, niſi quantùm ab aliis accipio, adhuc penè inſcius, in locum eius non præſumpſi, D vel Epiſcopum conſecrare, vel conſecrandi licentiam aliis Epiſcopis dare, quoadusque præceptio veſtra veniat; quæ in tanto negotio, quid oporteat fieri, informare nos debeat: ne id quoque differat paternitas veſtra, quia diu eſt, ex quo illa miſerrima Eccleſia Paſtore eſt deſtituta. Omnipotens Dominus det nobis ſemper audire de vobis, quod audire * cupimus, & audire deſideramus, diligende, colende, & Reuerende Pater.

B Lanfrancus recens in Anglia. al.*tamen.

al.* cœpimus.

EPISTOLA III.

Domino totius Chriſtianæ religionis ſummo ſpeculatori ALEXANDRO Papæ LANFRANCVS, ſanctæ Dorobernenſis Eccleſiæ Antiſtes, debitam cum omni ſeruitute obedientiam.

ARGVMENTVM.

Eboracenſis Eccleſiæ aduerſus Cantuarienſem controuerſiam promit, quo pacto in Vventano conuentu tractata, & concluſa fuerit; perſcriptæque ſibi iuxta illam concordiæ mittens exemplum petit, vt priuilegium Apoſtolicum indulgeat; commemoratis dein Pontificis erga ſe beneficiis, ſuam ad Berengarium Epiſtolam mittit, quam expetierat.

MEminiſſe debet humiliter excellens, excellenterque humilis Beatitudo veſtra, quia quo tempore apud vos fuimus, Eboracenſis Eccleſiæ Antiſtes aduerſum me palam murmurauit, clam detraxit, a in præſentia celſitudinis veſtræ calumniam ſuſcitauit, dicens me iniuſtè velle agere, eò quòd ſuper ſe, ſuamque Eccleſiam iure * veſtræ Eccleſiæ b Primatum niterer obtinere. De quorumdam quoque ſubiectione Epiſcoporum, quos Eccleſiæ ſuæ conatus eſt aggregare, antiquam ſuâ querelâ non eſt veritus conſuetudinem temerare. Quibus de rebus, vos, ſicut ſanctum, prudentemque Paſtorem decuit, & oportuit, per ſcriptum ſententiam promulgaſtis, quatenus c conuentus Anglicæ terræ, Epiſcoporum, Abbatum, cæterarumque religioſi ordinis perſonarum vtriuſque partis rationes audiret, diſcuteret, definiret; factumque eſt ita. Conuenerunt enim ad Regalem curiam d apud Wentanam ciuitatem in Paſchali ſolemnitate Epiſcopi, Abbates, cęterique ex ſacro, ac laïcali ordine, quos * ſe de actione, morumque probitate par fuerat conueniſſe, imprimis * adunati ſunt à nobis ex veſtra authoritate per ſanctam obedientiam.

al.*noſtræ.

Vventana ciuitas.

al.* fide, & actione.

al. *adiurati.

Deinde Regia poteſtas per ſemetipſam conteſtata eſt eas per fidem, & ſacramentum, quibus ſibi colligati erant, quatenus hanc cauſam intentiſſimè audirent, auditam ad certum rectumque finem ſine E partium fauore perducerent. Vtrumq; omnes concorditer ſuſceperunt, ſeſe ita facturos ſub præfata obligatione ſpoponderunt. Allata eſt igitur e Eccleſiaſtica gentis Anglorum Hiſtoria, quam Eboracenſis Eccleſiæ Preſbyter & f Anglorum Doctor BEDA compoſuit; lectæ ſententiæ, quibus pace omnium demonſtratum eſt, à tempore g beati AVGVSTINI primi Dorobernenſis Epiſcopi, vſque ad ipſius BEDÆ vltimam ſenectutem, quod ferè centum,

Bedà Anglorum doctor.

B. Auguſt. Dorobernenſis Epiſ. totius Inſu-

ſæ Britāni-cę Primas.

& quadraginta annorum ſpatio terminatur, Anteceſſores meos [h] ſuper Eboracenſem Eccleſiam, totamque inſulam, quam Britanniam vocant, necnon & Hyberniam Primatum geſſiſſe, curam paſtoralem omnibus impendiſſe, in ipſa Eboracenſi vrbe perſæpe, locisque finitimis, vbi eis viſum fuit, Epiſcopales ordinationes, atque concilia celebraſſe, Eboracenſes Antiſtites ad ipſa concilia vocaſſe; & cùm res popoſciſſet, de ſuis eos actibus rationem reddere compuliſſe; Epiſcopos quoque, quorum ſubiectionem in quęſtionem adduxerat, infra illud centum, & quadraginta annorum ſpatium per Dorobernenſes Archiepiſcopos fuiſſe ſacratos, ad concilia vocatos, quoſdam quoque exigentibus culpis ab eis, cum Romanæ ſedis authoritate depoſitos, multaque in hunc modum, quæ Epiſtolaris modeſtia per ſingula explicare non poteſt. Diuerſa ad legendum concilia porrecta, quæ diuerſis tēporibus, diuerſis de cauſis, à meis sūt Anteceſſoribus celebrata; quæ tametſi non eandem ſuę inſtitutionis habuere materiam; eandem tamen de primatu, & ſubiectionibus Epiſcoporum tenuere ſententiam. Recitatæ eorumdem, de quibus quæſtio verſabatur, Epiſcoporum ante prædeceſſores meos factæ electiones, & per eos ordinationes, quæ Dorobernenſi Eccleſiæ de ſua obedientia ſcriptas reliquerunt profeſſiones. Vrbs namque quæ CANTVERBIA nominatur, [i] antiquis temporibus ab ipſius terræ incolis DOROBERNIA vocabatur.

Cātuerbia, olim Dorobernia.

Acceſſerunt omnium teſtimonia, qui omnia, quæ ſcripta ſonuerant, ſe ſuis quiſque temporibus vidiſſe, & audiuiſſe conſtantiſſimè firmauerunt. Nec defuerunt geſta, quibus reſeratum eſt, cum Anglia per plures Regulos eſſet diuiſa, NORDANVMBRORVM Regem, vbi * ſua eſt ciuitas EBORACA, accepto pretio cuidam ſimoniaco Epiſcopatum vendidiſſe, pro qua culpa à Dorobernenſi Archiepiſcopo ad concilium vocatum fuiſſe, nolentemque venire pro ſua inobedientia excommunicationis ſententiam pertuliſſe; cuius communionis, atque conſortij omnis illarum partium Eccleſia tamdiu abſtinuit, quoadusque cōſilio ſeipſum exhibuit, culpam dixit, quod malè geſtum eſt, correxit, de reliquo emendaturum ſe fore ſpopondit. Quæ res non mediocre tulit indicium, Anteceſſores meos ſuper ipſam terram, illamque Eccleſiam habuiſſe Primatum.

al.* ſita. Nordanūbrorū Rex vendidit Epiſcopatum.

Vltimum quaſi robur, totiuſque cauſę firmamentū prolata sūt [k] Anteceſſorū veſtrorum GREGORII, [l] BONIFACII, [m] HONORII, [n] VITALIANI, [o] SERGII: [p] itē GREGORII, item vltimi [q] LEONIS priuilegia atque ſcripta, quæ Dorobernenſis Eccleſiæ Præſulibus, Anglorumque Regibus, aliis, atque aliis temporibus, variis de cauſis, ſunt data, aut tranſmiſſa. Reliqua enim reliquorum tam authentica, quàm eorum exemplaria, [r] in ea combuſtione, atque abolitione, quam Eccleſia noſtra ante quadriennium perpeſſa eſt, penitùs ſunt abſumpta. His atque aliis, quæ particulatim, breuiterq; explicari non poſſunt, ex parte noſtræ Eccleſiæ *, in cauſa * Primatus, contra tantam tantarum authoritatum euidentiam pauciſſimas contradictiones oppoſuit; [ſ] Epiſtolam illam pręcipuè ferens in medium, quâ beatus GREGORIVS Londonienſem, atque Eboracenſem Eccleſiam pares eſſe, nec alteram alteri ſubiacere inſtituit, quam ſcripturam cum in rem nihil facere concordi ſententia cuncti protinus definiſſent, pro eo quod, nec ego Londonienſis Epiſcopus eſſem, nec de Londonienſi Eccleſia eſſet quæſtio inſtituta, vertit ſe ad alia egena, atque infirma argumenta, quę poſt paucam moram, Chriſto reuelante, paucis ſunt obiectionibus abolita. Quem cùm Rex dulci paternaque reprehenſione argueret, quod contra tantam argumentorum copiam, tam inops rationum venire præſumpſiſſet; reſpondit ſe antea ignoraſſe Dorobernenſem Eccleſiam tot tantiſque authoritatibus, tamque perſpicuis rationibus eſſe munitam. Verſus itaque ad preces eſt; rogauit enim Regem, vt me rogaret, quatenus omnem mentis rancorem aduerſus eum pro hac cauſa conceptum omitterem, pacem diligerem, concordiam facerem, aliqua, quæ mei eſſent iuris, ſtudio ei charitatis concederem. Cui petitioni ego libenter, & cum gratiarum actione aſſenſum præbui, quia miſerante Deo non ego, ſed ille priſcæ conſuetudinis violator cauſa erat illius ſcandali.

* recitatis. al.* Primatus.

Facta eſt igitur communi omnium adſtipulatione de hac re [t] quædam ſcriptura, cuius exemplaria per principales Anglorum Eccleſias diſtributa, vt futuris ſemper temporibus teſtimonium ferant, ad quem finem cauſa iſta fuerit perducta: cuius exemplar vobis quoque, quibus ſanctam totius mundi Eccleſiam conſtat eſſe commiſſam, tranſmittendum curaui, vt ex hoc atque aliis, quæ tranſmiſſa ſunt, perſpicuè cognoſcatis ex more Anteceſſorum, quid mihi, Chriſtique Eccleſiæ, quam regendam ſuſcepi, concedere debeatis. Quod peto honeſtè, & ſine dilatione per indultum Sedis Apoſtolicę priuilegium fieri, quatenus ex hoc quoque,

quantùm me diligatis, euidenter possit ostendi.

De me autem reuerà existimate, quod de fideli ac seruo beati Petri, ac vestro, sanctæque Romanæ Ecclesiæ. Nunquam enim res quælibet de arca mei pectoris ejicere quauis occasione poterit inauditam illam humanitatem, quam mihi extremo hominum, tantis indigno honoribus Romæ exhibuistis: quodque duo pallia, vnum de altari ex more, alterum quo sanctitas vestra Missas celebrare cõsueuerat, ad ostendendam circa me beneuolentiam vestram mihi impendistis. Illud quoque, quòd omnibus, quorum mediator extiti, quicquid iustè ac salubriter petierunt, me interueniente, protinus concessistis: vt taceam alia plura, quæ in hac parte ab his minimè discrepant, quæque memoriam vestri nominis, si quid boni facio, dulciter repræsentant.

Animi demissio.

Amore & honore Lãfrancum prosequebatur Alexander Põtifex.

[u] Epistolam, quam BERENGARIO Schismatico, dùm adhuc CADOMENSI cœnobio præessem, transmisi, paternitati vestræ, sicut præcepistis, transmittere curaui. Omnipotens Dominus vitam vestram ad honorem sanctæ Ecclesiæ, vestris dispositionibus diuinitùs commissæ in tempore prolixam faciat, quatenus post tempus, quæ sine tempore sunt, prolixa æternitatis spatia vobis concedat.

Berẽgarius Schismaticus. Abbas Cadomensis Epistol. seu librum cõtra Berengarium elucubrauit.

EPITOLA IV.

ALEXANDER Episcopus seruus seruorum Dei Reuerendiss. Fratri in Christo LANFRANCO venerabili Cantuariorum Archiepiscopo salutem, & Apostolicam benedictionem.

ARGVMENTVM.

Prædecessorum suorum decreta confirmat, vt monachis Ecclesias cathedrales obtinere liceat contra eos, qui Cantuariæ, aliisque locis monachos exturbare, clericosque inducere conabantur.

[a] ACcepimus à quibusdam venientibus de partibus vestris ad limina Sanctorum Apostolorum PETRI, & PAVLI, quod quidam clerici associato sibi terrenæ potestatis, laïcorum videlicet auxilio, diabolico spiritu repleti, moliuntur de Ecclesia S. SALVATORIS in Dorobernia, quæ est Metropolis totius Britanniæ,

A monachos expellere, [b] & clericos inibi constituere; [c] cui nefario operi molitionis suæ hoc adiicere conantur, vt in omni sede Episcopali ordo monachorum extirpetur quasi in eis non vigeat auctoritas religionis.

Qua de re zelo Dei compulsi scrutinium de priuilegiis Ecclesiarum fieri prçcepimus, & venit ad manus statutum prçdecessoris nostri beatæ memoriæ GREGORII Maioris, de Ecclesiis Angliç; quomodo scilicet præcepit Augustino Gentis vestrç Apostolo, vt eiusdem ordinis B viros, cuius & ipse noscitur esse, poneret in prçfata sede metropolitana. Cuius prçceptionis inter alia hçc subnexa sunt: *Quia*, inquit, *tua fraternitas monasterij regulis erudita in Ecclesia Anglorum, quæ nuper auctore Deo ad fidem perducta est, hanc debet conuersationem instituere, quæ in initio nascentis Ecclesiæ fuit Patribus nostris, in quibus nullus eorum ex iis, quæ possidebant aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia; quam communionis regulam* C *ordini monachorum permaximè congruere, nemo qui dubitat.* Hinc habetur Epistola BONIFACII, qui quartus à B. GREGORIO Ecclesiæ Romanæ, cui (auctore Deo) præsidemus, præfuit; quam ATHELBERTO Regi Anglorum, & LAVRENTIO Prædecessori vestro misit, in qua præmissis huiusmodi censura anathematis vsus est: *Gloriose*, inquit, *Fili, quod ab Apostolica sede per Coepiscopum nostrum Mellitum postulastis, libenti animo concedimus; id est, vt vestra benignitas in monasterio Dorobernensi ciuitate constituto, quod sanctus doctor* D *noster* AVGVSTINVS *beatæ memoriæ Gregorij discipulus sancti Saluatoris nomini consecrauit (cui ad præsens præesse dignoscitur dilectissimus frater noster* LAVRENTIVS*) licenter per omnia monachorum regulariter viuentium habitationem statuat: Apostolica authoritate decernentes, vt ipsi vestræ salutis prædicatores monachi monachorum gregem associent, & eorum vitam sanctitatum moribus exornent. Quæ nostra decreta si quis successorum nostrorum, Regum, siue Episcoporum, Clericorum, siue laïcorum irrita* E *facere tentauerit, à Principe Apostolorum* PETRO, *& à cunctis successoribus suis anathematis vinculo subiaceat, quoadusque quod temerario ausu peregit, Deo placita satisfactione pœniteat, & huius inquietudinis vestræ emendationem promittat.* Vnde quia ratione dictante quieti Ecclesiarum vtile esse perspeximus, præsens decretum supranominatorum Patrum confirmamus, & vice Apostolorum sub eodem anathemate eos constringimus, quicumque hinc obuiare contenderint.

Lib. Epist.

Monasticá vita ab ipso nascentis Ecclesiæ exordio instituta.

EPISTOLA V.

Domino sanctæ [a] Romanæ Ecclesiæ Archidiacono HILDEBRANDO LANFRANCVS suus sanctis principiis sanctum coniungere finem.

ARGVMENTVM.

De sua in illum beneuolentia præfatus docet Eboracensem controuersiam fuisse compositam, missamque ad sedem Apostolicam rei gestæ relationem, quod ab ipso legi cupiat.

EXplicare literis mens mea non potest, quanta dilectione vestræ sinceritati connectitur, quantaque dulcedine gratiarum vestrarum, quas mihi tam præsenti, quàm absenti benignitas vestra semper exhibuit, indesinenter reminiscitur. Propterea si, donante Deo, in quibuslibet rerum generibus aliquid boni facio, salutem vestram tam temporalem, quàm tempore carentem tradere obliuioni non valeo. Et hoc oro omnipotentem Deum, quatenus vitam vestram ad honorem, & firmamentum sanctæ Ecclesiæ suæ prolixam in hoc sæculo faciat; incontaminatam ab omni peccati contagione custodiat, & in futuro centuplicatis operibus vestris vitam vobis permanentem copiosus remunerator retribuat.

De Primatus Cātuariensis Ecclesiæ contra Eboracensē controuersia.

Porrò calumnia, quam Eboracensis Ecclesiæ Antistes aduersum me mouit de primatu, & subiectione quorumdam Episcoporum, secundùm præceptum Apostolicæ sedis audita & determinata est. Cuius negotij gestionem breuiter ex ordine scriptam Domino nostro Papæ transmisi, quam volo, & rogo à vobis competenti diligentiâ legi, quatenus charitas vestra certissimum teneat, quid mihi, Ecclesiæque meæ sedes Apostolica confirmando concedere, & concedendo confirmare per priuilegium debeat.

EPISTOLA VI.

LANFRANCO venerabili Cantuariorũ Archiepiscopo sanctæ Romanæ Ecclesiæ HILDEBRANDVS Archidiaconus salutem in Domino.

A

ARGVMENTVM.

Ideò pallium, quod eius legati petebant, missum non fuisse, quòd absentibus mitti non soleat. Proinde necessarium esse, vt Romam veniat.

VErba legatorum vestrorum grauiter [al. *gratanter.] accepimus, sed quòd voluntati vestræ in mittendo [a] absenti personæ vestræ
B priuilegio, vt illi petebant, ritè non potuimus satisfacere, valde doluimus: neque id ægrè ferat vestra prudentia, quoniam si alicui Archiepiscoporum vestris temporibus absenti hoc concessum fuisse vidissemus, profectò religioni vestræ promptissimâ charitate honorem hunc absque vestra fatigatione impenderemus: vnde necessarium nobis videtur vos Apostolorum limina visitare, quatenus de hoc
C & cæteris vnà nobiscum efficaciùs quod oportuerit consulere valeamus, atque statuere. De cætero si legatos nostros ad vos venire contigerit solitâ charitate recipite, * qui vobis in aure dixerint, prout [al. *& quæ.] charissimum sanctæ Romanæ Ecclesiæ Filium, & religiosum decet sacerdotem, procurare studete.

EPISTOLA VII.

Excellentissimo sanctę Ecclesię
D Pastori GREGORIO gloriosus gratiâ Dei Anglorum Rex, & Dux Normannorum VVillelmus salutem cum amicitia.

ARGVMENTVM.

Admonitus Rex à Legato, de fidelitate facienda Pontifici, & de pecunia Romam mittendâ; de pecunia annuit, de fidelitate, quia inusitatum, recusauit.

E

HVbertus Legatus tuus (Religiose Pater) ad me veniens ex tua parte, me admonuit, quatenus tibi, & successoribus tuis fidelitatem facerem, & de pecunia, quam Antecessores mei ad Romanam Ecclesiam mittere solebant, melius cogitarem; vnum admisi, alterum non admisi. [a] Fidelitatem facere nolui, nec volo, quia nec ego promisi, nec Antecessores meos Antecessoribus tuis id fecisse

comperio. Pecunia tribus ferè annis, in Galliis me agente, negligenter collecta eſt; nunc verò diuinâ miſericordiâ me in regnum meum reuerſo, quod collectum eſt per Præfatum legatum mittitur: & quod reliquum eſt, per Legatos LANFRANCI Archiepiſcopi fidelis noſtri,[b] cùm opportunum fuerit, tranſmittetur. Orate pro nobis, & pro ſtatu regni noſtri, quia Anteceſſores veſtros dileximus, & vos præ omnibus ſincerè diligere, & obedienter audire deſideramus.

B

EPITOLA VIII.

Reuerendo ſanctę vniuerſalis Eccleſię ſummo Paſtori [a] GREGORIO peccator, & indignus Antiſtes LANFRANCVS ſeruitium cum debita ſubiectione.

ARGVMENTVM.

C

Purgat quod obiectum fuerat à Pontifice, minùs ſe ab eo, & Eccleſiam Romanam poſt adeptum Epiſcopatum diligi, quàm ſolebat; amorem contrà Pontificis remiſsiorem ait erga ſe videri. Se Regi, quod per legatum ſuggeſſerat, ſuaſiſſe, ſed non perſuaſiſſe.

Hubertus Subdiaconus ſacri Palatij.

LIteras excellentiæ veſtræ per HVBERTVM ſacri veſtri palatij Subdiaconum porrectas, quâ decuit humilitate, ſuſcepi: in quarum ferè omni contextu, [b] paterna me dulcedine reprehendere ſtuduiſtis, quòd in Epiſcopali honore poſitus ſanctam Romanam Eccleſiam; voſque ob eius reuerentiam minus diligam, quàm ante honoris ipſius ſuſceptionem diligere quondam ſolebam, præſertim cum Apoſtolicæ Sedis auctoritate ad ipſius apicem honoris me perueniſſe non dubitem, nec quemquam dubitare exiſtimem.

D

Et quidem (venerande Pater) [c] verbis tuis calumniam ingerere nec volo, nec debeo; Ego tamen, teſte conſcientia mea, in memetipſo intelligere nõ poſſum, quid vel corporalis abſentia, vel locorum tanta intercapedo, aut ipſa qualiſcumque honorum ſublimitas in hac parte vindicare ſibi quidquam præualeat, quin mens mea præceptis veſtris in omnibus, & per omnia ſecundum Canonum præcepta ſubiaceat; Et ſi, præſtante Deo, præſens

A

præſenti loqui quandoque valerem, me amando creuiſſe, vos verò (quod pace veſtra dictum ſit) à priſtino amore nonnulla ex parte defeciſſe, non tam verbis, quàm rebus ipſis oſtenderem. Verba legationis veſtræ cum præfato Legato veſtro prout melius potui, Domino meo Regi ſuggeſſi, ſuaſi, ſed non perſuaſi. * Cum autem voluntati veſtræ omnifariam non aſſenſerit, ipſemet vobis tam verbis, quàm literis innoteſcit. al. * cur.

EPISTOLA IX.

LANFRANCVS indignus Antiſtes dilectiſſimo [a] Eboracenſi Archiepiſcopo THOMÆ ſalutem cum orationibus.

ARGVMENTVM.

De pœnitente triplicis homicidij reo, & commonitoriis eius Epiſcopi literis.

[b] ROBERTVS Sagienſis Epiſcopus hunc pœnitentem ad me miſit, & mandauit quod iſte miſerrimus tres homines [c] Montem ſancti MICHAELIS adeuntes tertio Pentecoſtes die inuaſerit, & interfecerit; Cui ex more pœnitentiâ iniunctâ commonitorias literas ſibi tradidit, vt ſi quis Epiſcopus pietate motus miſericordiam ei vellet impendere, poteſtatem haberet, quantum vellet, ipſi ignoſceret. Huius itaque rei teſtis eum ad vos mitto, quatenus hoc verum eſſe ſciatis, atque animæ eius, ſecundum quod viſum vobis fuerit, conſulatis.

EPISTOLA X.

E

Dilectiſſimo fratri, & amico Eboracenſis Eccleſiæ Archiepiſcopo THOMÆ Frater LANFRANCVS perpetuam ſalutem cum orationibus.

ARGVMENTVM.

De iis, qui vxores fornicationis cauſa relinquere, & alias ſibi coniungere volunt, quid ſentiendum, & de eo, qui eam, quæ vxor putatur, deſponſaſſe ſe abnegat, quid agendum.

Illos quidem, qui corporaliter tantum, & propter terrena lucra se amant, interualla locorum quo prolixiora sunt, eò à mutuo amore impensius separant. Eos verò quos sincera Christianæ religionis charitas iungit, corporalis absentia, seu quælibet localis intercapedo minimè disiungit. Studeamus ergo fraterno inuicem amore proficere, pro inuicem orare, alterius necessitatem propriam deputare; [a] quatenus in conspectu Dei, atque hominum euidenter appareat, quod carnalis zelus, quo animę vruntur, vindicare in nobis nihil præualeat.

B

De his autem, qui vxores desponsatas causa fornicationis relinquere, aliasque sibi coniungere volunt (hoc enim vestra prudentia à me requisiuit) Dominus IESVS CHRISTVS, quid sentiendum sit in Euangelio secundum MARCVM apertissimè
Marci. 10. 11.12. dicit: *Quicumque dimiserit vxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committit super eam: & si vxor dimiserit virum suum, & alium duxerit, mœchatur.* Item secundum
C
Lucæ. 16. 18. LVCAM. *Omnis qui dimittit vxorem suam, & ducit alteram, mœchatur.* Sunt etiam de hac re [b] plurimæ sanctorum Patrum authoritates, sed vbi sol lucet, candelam ad proferendum lumen proferri minimè oportet. In his verbis dominicis luce clarius liquet, quia viuente viro, vel vxore, extraneam copulam quærere, nulli eorum licet. Eum verò, qui mulierem, quæ vxor putatur, desponsasse se abnegat, aut euidentibus testimoniis, seu quibuslibet claris indiciis mentiri eum ostendite, aut in præsentiarum, quoadvsque res melius
D
clarescat, causam eius omittite.

EPISTOLA XI.

Piissimo, & sanctissimo Cantuariorum Archiepiscopo, totius quoque Britannię summo Pastori LANFRANCO THOMAS fidelis suus, & nisi præsumptuosum sanctitati suæ videatur, Eboracensis Ecclesiæ archiepiscopus, cœli portas Petri * iure, iustis, & iniustis iustè aperire, & claudere. al.* vice.

ARGVMENTVM.

A
Rogat vt ad sacrandum Orchadum Episcopum Vvingorniensem, & Dorcacestrensem Episcopos Eboracum mittat, spondens nullum propterea ius in illos se vindicaturum.

[a] Ecce (Pater sanctissime) filius tuus ad te clamat, sed magis filia, Eboracensis videlicet Ecclesia, ad eam, cui dispositione diuina præsides, Ecclesiam, tamquam ad maternum recurrens sinum piè postulat, vt ex abundantia maternarum deliciarum reparetur inopia suarum se deserentium; immò longè, & inter barbaras nationes positarum * virium. al.* matrū.
Siquidem venit ad nos Clericus quidam, quem misit [b] PAVLVS COMES cum literis sigillatis de [c] ORCHADVM partibus, significans in eis Episcopatum suæ terræ [d] eidem Clerico se concessisse; at ille Antecessorum suorum ordine custodito postulat à nobis Episcopum se consecrari: cui quod iustè petit, iniustè denegare non possumus. Paulus Comes.

* Precatur ergo, vt nobis [e] duos Episcopos dirigat Paternitas vestra; quorum fulti orationibus, & auxilio, tantę rei sacramentum compleamus canonicè. Illa autem procul arceatur suspicio, quam nuperrimè nobis noster frater, & Coepiscopus subintulit [f] REMIGIVS, me scilicet imposterum * questurum Dorcacestrensis, vel Vingorniensis Episcopi hac de causa subiectionem. Dico enim coram Deo, me nunquam hoc facturum. Si placet igitur sanctitati vestræ, vt iuxta petitionem * nostram nobis facere dignemini. Locum EBORACVM: tempus quinto nonas martias nobis immutabiliter constituimus, & vobis significamus. Ergo viuas, & valeas, & spiritualibus incrementis vsquequaque proficias. al.* precamur. Remigius Episcop. al.* quæsiturum. al.* vestrã.

EPISTOLA XII.

LANFRANCVS Dei gratiâ sanctę Dorobernensis Ecclesię Archiepiscopus venerabilibus Fratribus * VVLFANO Vvigorniensi, & PETRO Cestrensi Episcopis salutem. al.* Vvulstano.
E

ARGVMENTVM.

Vt ad sacrandum Orchadum Episcopum Eboracum ad Thomam Archiepiscopum proficiscantur, atque vt securi sint, eius literas mittit, quibus fidem facit, nullum illi, vel successoribus in ipsorum Ecclesias ius acquirendum.

Insinuauit

INsinuauit nobis venerabilis Frater noster THOMAS Eboracensis Archiepiscopus, aduenisse de Orchadum insulis ad se quendam clericum, quem in Episcopatu ipsius terræ, pręcipiente, & insinuante PAVLO Comite, testatur esse electum. Et quia ex antiquo more, sui iuris est præfatarum insularum præsules consecrare, petiit à me, vt mittam sibi de nostris suffraganeis duos, qui tantæ rei sacramentum cum eo valeant celebrare. Rogantes itaque præcipimus, præcipientes rogamus, quatenus omni excusatione summota, illuc eatis, & ex nostro præcepto secundum quod iustum est, in tantæ rei mysterio compleatis. Non enim decet, vt qui sacrandus in hanc terram venit, & cum omni humilitate sacrari se postulat, inopia adiutorum à tanto regno non sacratus abscedat. Terminum huius consecrationis lator vobis præsentium indicabit. Et ne fortè solliciti sitis, putantes quod vel ipse, vel successores eius hac occasione super Ecclesias vestras ius Prælationis quandoque conentur arripere, literas, quas ipse mihi transmisit, fraternitati vestræ, sollicitudinem de futuro gerens, curaui transmittere; quas, & has, quas vobis transmitto, in archiuis Ecclesiarum vestrarum ob memoriam futurorum seruatum iri præcipio.

EPISTOLA XIII.

Domino meritò sanctitatis insigniter offerendo [a] IOANNI Normannorum Archiepiscopo LANFRANCVS indignus vocari Episcopus benè cœptis meliora connectere.

ARGVMENTVM.

Ex occasione literarum eius de nonnullis ritibus disserit, ad dedicationem Ecclesiarum; & Subdiaconorum ordinationem spectantibus.

GRatias ago colendæ benignitati vestræ, quia non solùm præsens præsentem me indeficienti amore* dilexistis, verumetiam absens pro absente paternam vos curam gerere salubri admonitione euidenter ostendistis. Absit autem à me, longéque à sensibus meis hunc errorem auertat diuina clementia, vt mo- A lestum mihi sit, si quis respectu salutis meæ, vitæ æternæ contemplatione, de anima mea sollicitudinem gerat, si ea, quæ de actibus meis sibi displicent, pietate motus indicare non differat, si aliter me corrigere non potest, verbis quoque obiurgare præsentem, aut literis increpare absentem non negligat; sed amicus potius à me iustus existimabitur, qui in misericordia corripit me, & increpat: stis autem peccator, qui oleo prauæ adulationis caput meum aut impinguat, B aut impinguare laborat.

* propter Deum.

Quanto amore reprehensiones complectitur B. Lanfanc.

Quidquid verò sanctitas vestra de stola scripsit, multùm mihi placuit, nec vnquam displicuit: sed quod subiunxit, quia ad dedicandam Ecclesiam Episcopus processurus sacris vestibus, ex institutione Episcopalis ordinis debeat esse indutus, atque in expositione ipsarum sacrarum vestium [b] casulam posuit, valde stupui; quia tale aliquid me nunquam vidisse, meminisse non potui: diuersos enim diuersarum prouinciarum præsules Eccle- C sias dedicare sæpe conspexi, omnibusque, quæ ab eis facta sunt, quantam potui curam adhibui; qui etsi in nonnullis dissimilia egerint, omnes tamen [c] cappis induti vsque ad celebrationem Missæ debita seruitia sine casula expleuerunt: denique sanctus [d] LEO Romanæ sedis summus Antistes [e] Romericensem, me præsente, Ecclesiam dedicauit, cunctaque, quæ ante Missam fieri ordo depoposcerat, sine casula consummauit.

Leo Papa Ecclesiam Romericẽsem dedicauit.

Porrò quod in dandis ordinibus soli Subdiacono dari manipululum perhibui- D stis, vbi hoc acceperitis, rogo me vestris literis instruatis; à quibusdam enim id fieri audio, sed vtrum id fieri sacris auctoritatibus præcipiatur, meminisse non valeo. Plerique autumant [f] manipulum esse commune ornamentum omnium, sicut & albam, & amictum; nam & in cœnobiis monachorum etiam laïci cum albis induuntur, & antiqua patrum institutione [g] solent ferre manipulum; in nostris Episcopalis ordinis codicibus, quos ex diuersis regionibus multos habemus, [h] & de ordinando Subdiacono, inter cæ- E tera sic scriptum habetur [i] *Postea verò accipiat ab Archidiacono vrceolum cum aquamanili, ac manutergium.* In quibusdam sic: [i] *cum aquamanile.* In aliis ita: *cum aquæmanili.* Vrceolus quid sit liquidò patet, est enim vas superius, vnde lauandis manibus aqua infunditur. Aquamanile, siue aquæmanile, Italici vnam partem dicunt, vocaturque lingua eorum vas inferius, in quod manibus infusa aqua delabitur. Quod si fortasse sic

Manipulus, & alba commune ornamentum.

Vrceolus, & aquamanile quid.

distinguendum putatis, vrceolum cum aqua, & postea manile, ac manutergium, quatenus manile esse manipulum intelligatis. Cur inter vrceolum ac manutergium ponatur manipulus: & cur cætera ornamenta ab Episcopis dantur, dari ab Archidiacono manipulus iubeatur, in qua scriptura, siue sæculari, siue diuinâ sic vocatum manipulum * reperitis, posco sanctam paternitatem vestram, vt indicare mihi competenti diligentiâ studeatis.

al. * repereritis.

In Carthaginensi Concilio quarto omne huius rei ambiguum excluditur, vbi sic legitur: *Subdiaconus cum ordinatur, quia manus impositionem non accipit, patenam de manu Episcopi accipiat vacuam; & calicem vacuum: de manu verò Archidiaconi, accipiat vrceolum cum aqua, & aquamanile, ac manutergium.* Item ISIDORVS in Epistola de sacris ordinibus. *Ad Subdiaconum* (inquit) *pertinet calicem, & patenam ad altare Christi deferre, & leuitis tradere, eisque ministrare: vrceolum quoque, & aquamanile, ac manutergium tenere Episcopo, Presbyteris, & Leuitis pro lauandis ante altare manibus aquam præbere.* Omnipotens Dominus vitam vestram intùs, exteriusque tueatur: augeatque in vobis, auctamque conseruet dilectionem, quâ me quondam diligere solebatis; quatenus de me, quantùm ad vos hoc * quod pertinet, quæ credenda sunt, credatis, proculque ab auribus vestris linguas detrahentium pastorali semper authoritate repellatis.

Subdiaconi munus.

Epistola Ludifredo Cordubẽsi Episcopo; in fine de officiis Eccles.

al. * quidẽ pertinet.

EPISTOLA XIV.

Domino sanctæ Rothomagensis Ecclesiæ archiepiscopo IOANNI frater LANFRANCVS indignus Antistes fidele seruitium cum orationibus.

ARGVMENTVM.

Indignè à suis quibusdam consolatur, de vindicta suggerens quales capessere debeat, sibi curæ futurum, vt ad Regem hac de re det literas, quales debet.

VIsis literis vestris, quibus [a] temerariam, superbamque temeritatem miserrimorum hominum aduersus Dominum, & Põtificale fastigium præsumptam significasse studuistis, & dolui sicut dolere

A debui, & tamen in ipso dolore non gaudere non potui: dolui quia id euenit celsitudini vestræ, quod à temporibus Paganorum nulli legitur euenisse Episcoporum: gauisus verò sum, quia spurcissima vita eorum, quæ multas regiones fœtore suæ infamiæ iam aspersit, occasione publicata est; cognitumque euidenter quales coram Deo sint, qui abiecto diuino, humanoque timore tantum nefas in conspectu hominum moliti sunt. Et nunc Sanctitas vestra omnem rancorem de
B corde abiiciat, nec plus æquo, & bono pro hac re doleat; omnem intentionem, qualiter hæc nequitia ad honorem Dei, sanctæque Ecclesiæ puniatur, intendat.

Et quidem, quantum ad illos spectat, dolendum est vobis, quia filij vestri erant, si filij esse vellent: quantum vero ad vos gaudendum potius, & exultandum expectantibus vobis beatitudinem Apostolis repromissam, quia vos oderunt,
C & exprobrauerunt, & eiecerunt tamquam malum propter filium hominis, quem vos amatis, & honoratis, & ad cuius amorem, & honorem illos trahere volebatis.

Literas Domino * vestro Regi transmittere dispono, quales oportet, & quales debeo, & credo, miserante Deo, quia sicut tempora eius obscurata sunt immanitate tantæ nequitiæ, sic enitescent competentis seueritate vindictæ. Omnipotens Dominus vitam vestram custodiat, & contra omnes æmulos dexterâ suâ protegente defendat, diligende Pater, & om-
D ni laude colende.

al. * nostro.

EPISTOLA XV.

Zelo Dei, & amore iustitiæ pręcellenti sanctæ Rothomagensis Ecclesiæ archiepiscopo IOANNI LANFRANCVS indignus antistes seruitium, & orationes.

E

ARGVMENTVM.

Laudat eius in accepta iniuria patientiam. De authoritatibus facinoris rogatum à se Regem per literas, vt vlciscatur. Sibi quoque probari, quæ ille de visione cuiusdam monachi, & de altero à communi sepultura prohibito mandarat.

al. *cœnobij. QVando ROBERTVM Beccenſis* Eccleſiæ monachum, cum literis ad vos tranſmiſi, adhuc nullas Paternitatis veſtræ epiſtolas ſuſcepi: poſt abſceſſum eius cappellanus HVGONIS vnam detulit; alteram verò laïcus quidam, qui interrogatus à me, quis eſſet? ſeruientem Reginæ ſe eſſe reſpondit. Vtrarumque ſententia vna fuit: in vtriſque enucleatè oſtenditis officium veſtri ordinis, videlicet contra æmulos patientiam, & innocentiam veſtram * a perditiſſimæ congregationis horribilem, puniendamque temeritatem; & in vtroque laudandus, in vtroque Benedictus Deus; quia & vos eius gratiâ feciſtis, quod reſpectu Epiſcopalis dignitatis facere debuiſtis: & illi econtrà iuſto ipſius iudicio traditi in reprobum ſenſum hoc fecerunt, quod nec quolibet impulſu, vel qualibet iniuriâ prouocati facere debuerant, certiſſimum prauitatis ſuæ his, qui eos non nouerant, præbentes indicium, quò luce clariùs omnibus innoteſcat, quales in conſpectu Dei eos eſſe ab omni populo exiſtimari oporteat. De hac re literas Domino noſtro Regi mitto, eumque vt decet ad vindictam tanti facinoris. prout poſſum rogo, & moneo, quas iampridem tranſmiſiſſem, ſed legatum reperire non potui; & homo b Epiſcopi VVALCHELINI, qui alias vobis detulit, vt eas expectaret, impetrare non potui.

al. *perdiciſſimęque.

Valchelinus Epiſc.

De ROBERTO & eius * ſomniatore, & monacho à communi ſepultura prohibito, quidquid mandaſtis laudo, & quidquid de his rebus ſentitis, ego quoque in omnibus, & per omnia vobiſcum ſentio: non eſt enim credendum viſionem illam eſſe à Deo, quæ monachos prohibet à monaſterio, qui ad ſeruiendum Deo ſe deuouerunt, & in quo de obedientia, & conuerſione morum ſuorum, & ſtabilitate ſua profeſſionem fecerunt: cùm Propheta dicat: *Vouete, & reddite.* Et Dominus de malis paſtoribus loquens, non ait: fugite eos, recedite de locis, quibus præſunt; ſed *ſuper cathedram Moyſi ſederunt Scribæ, & Phariſæi, quæ dicunt facite, quæ autem faciunt, nolite facere.* Et beatus BENEDICTVS in regula monachorum: *Præceptis*, inquit, *Abbatis in omnibus obedire, etiamſi ipſe, quod abſit, aliter agat.*

al. *ſomniatore. Monachus à communi ſepultura prohibitus.

Pſal. 75. 12.

Math. 23.

Cap. 4. Regulæ. Inſtru. 60.

De Monacho fulgure interfecto vir ſapiens apertiſſimâ ſententiâ omnem ambiguitatis nodum ſoluit, dicens: *Iuſtus quacumque morte præoccupatus fuerit, anima eius in refrigerio erit.* Denique Eccleſia Chriſti, alios mortuos à ſuæ communionis conſortio non repellit, niſi eos tantùm, quibus viuentibus canonica cenſura communicare contempſit. Omnipotens Dominus vitam veſtram cuſtodiat, quia multùm vtilis eſt, inter cætera ad confutandas garrulorum ineptias.

Sap. 4. 7.

EPISTOLA XVI.

Domino meritò ſanctitatis veſtrę inſigniter honorando Normannorum Archiepiſcopo IOANNI Frater LANFRANCVS fidele ſeruitium, æternamque ſalutem cum orationibus.

ARGVMENTVM.

Excuſat diuturnum ſuum ſilentium, optatque vt mutua inter ipſos, & inuiolabilis ſit concordia.

QVòd Paternitatem veſtram, quam, teſte Deo, multo amore diligo, multa veneratione ſuſcipio, longa temporis intercapedine literis viſitare ſuperſedi: rogo, multumque rogo, ne ſiniſtra à me id factum eſſe intentione interpretemini; neque exiſtimetis fuiſſe cauſam, aut * indicem cuiuſlibet rancoris, vel odij: hoc potiùs hac in parte conijcite, * quod rei veritas habet, * quod experientia veſtra, multis referentibus, quibus miſerabilis vitæ meæ ſtatus motus eſt, cognoſcere valet; Tot enim, tantiſque huius mundi impedimentis (neſcio quo occulto Dei iudicio) inceſſanter ſubiaceo, tot animi rancores, tam ex propriis, quàm ex alienis negotiis ſine intermiſſione ſuſtineo; tot calamitates ex conſideratione præſentium venturas in futuro conjicio, vt perraro dictandi, ſeu ſcribendi facultas detur; aut ſi quando datur, vel deſunt qui perferant, vel perſonæ tam idoneæ non ſunt, vt per eas literas mitti iniuriam putent.

al. *radicē.

al. *quid.

Ego tamen & ea, quæ vobis accidunt, cum promiſſione ſeruitij, & auxilij mei ſcire deſidero, & ea quæ mihi eueniunt, cognoſci à vobis humiliter peto; & hoc oro, vt concors charitas, charaque concordia, quæ inter nos hactenus manſit, omnibus diebus vitæ noſtræ inuiolata permaneat; nec eam quælibet detrahentium lingua quolibet modo aut infirmare, aut propulſare præualeat. Quod aliter ratum eſſe non poterit, niſi amatores diſcordiæ aut veſtris exhortationibus ad amorem cōcordiæ conuertantur, aut perſiſtentes in

ſua ſtultitia à noſtris colloquiis penitus arceantur.

De iuuene, cuius euentum vſque ad aures veſtras fama vulgauit, lator præſentium, qui vidit, & interfuit, qualiter geſtum ſit, vobis veraciter enarrabit.

EPISTOLA XVII.

Venerabili ſanctæ Rothomagenſis Eccleſiæ Archiepiſcopo IOANNI indignus Antiſtes LANFRANCVS ſeruitium cum orationibus.

ARGVMENTVM.

Falſum eſſe oſtendit, quod eius facta carpere dicebatur; Robertum autem Pultrellum, qui ſine ipſius licentia diſceſſerat, ideò à ſe cum honore ſuſceptum, quia commendatitias eius literas attulerat. De fide ab Archidiaconis petenda quid reſpondeat, & de ſuo cum Rege colloquio.

LIteras quas omnibus Chriſtianæ legis amatoribus amanda Paternitas veſtra tranſmiſit, quo tempore porrectæ ſunt, congruum dare reſponſum mihi non licuit: nam & impeditum me inuenerunt: nec ſi liceret, poſſet ea tempeſtate nuncius inueniri, qui ferret. Nunc mihi data opportunitate differre vltra non debeo.

Retuliſtis vobis à multis fuiſſe relatum, quod ego quædam veſtra facta carpo, & maximè quod inſtituta ſanctorum Patrum de ſeruanda Clericorum caſtitate malè vos intellexiſſe redarguo; adiuncto quod Eccleſiaſticæ diſciplinæ moderamina non benè vos tenere affirmo; meminiſſe debet beatitudo veſtra, præſentes verbis, abſentes literis nos ſæpe alterutrum monuiſſe, eſſe multos deteſtabili inuidia plenos, qui ſemper velint nos inuicem diſſidere; quatenus hac occaſione ſuas nequitias valeant liberiùs exercere; quorum officij refert noua ſemper, & inaudita fingere; leuiter, & * iniurioſè prolata deteriùs exponere, benè & conſultè dicta, quantùm in ipſis eſt, in contrariam partem conuertere: Ego tamen, teſte conſcientia, nullius eorum conſcius ſum, nec aliquid de laudabili vita veſtra vel dixiſſe, vel dicenti aſſenſum præbuiſſe me memini; quod in præſentia veſtra, ſi res ita expoſceret, non poſſet cum pacis veſtræ ſecuritate proferri; immò veſtro venerabiliumque Patrum exemplo prouocatus, per totam terram Anglicam paſtorali auctoritate prohibui, ne cuiuſlibet ordinis quiſquam canonicus vxorem accipiat, nec ..... antea ſi Preſbyter, aut Diaconus eſt, niſi præbendâ carere velit, habere vlteriùs liceat.

al. * incurioſè.

De ROBERTO, quem PVLTRELLVM vocaſtis, quemque ſine veſtra licentia mare tranſiſſe perhibuiſtis, certiſſimè id ſciatis, quia literas veſtro ſigillo, quod mihi benè notum eſt, ſignatas detulit; in quibus, ſi veræ fuerunt, ſummoperè me rogaſtis, quatenus eum cum honore ſuſciperem, apud Abbatem BALDVINVM, in quantum poſſum, pro infirmitate ſui corporis adiuuarem: de meis etiam rebus, ſicut mihi opportunum eſſet, opem impenderem: quæ omnia executus ſum; nam pro amore veſtro honeſtè eum ſuſcepi, tribus ſeptimanis mecum habui; Abbati BALDVINO precibus, & promiſſionibus commendaui. Reuertenti vnde redire poſſet, denarios officioſa charitate impendi: & miror valde ſi falſas literas porrexit, quonam modo tanti viri ſigillum ad perſuadendam falſitatem ſuam habere potuerit.

Robertus Pultrellus.

Abbas Balduinus.

CharitasB. Lanfranci in erogandis eleemoſynis.

De fide ab Archidiaconis petita, & data interrogantibus Epiſcopis Baiocenſi, & Conſtantienſi hoc tantum reſpondi me nec legiſſe tale aliquid, nec vidiſſe; vos tamen prudentem virum eſſe, & ſtrenuè ſcire, quid agatis, quid omittatis, quid agendum, quid omittendum cenſeatis.

De negotiis veſtris cum Domino noſtro Rege prout decuit, & opportuit, nouiter ſum locutus; & puto per miſericordiam Dei, quia mordentibus vitam veſtram aures excellentiæ ſuæ non eſt vltra facilè præbiturus. Omnipotens Dominus vitam veſtram ad honorem ſanctæ Eccleſiæ ſuæ incontaminatam cuſtodiat.

EPISTOLA XVIII.

LANFRANCVS indignus Antiſtes [a] OSBERNO digno Antiſtiti ſalutem cum orationibus.

ARGVMENTVM.

Quòd BALDVINVM *Abbatem ſecum detineat, quò minùs Richardi placito adeſſe queat: Excuſari proinde illum, & cauſam differri rogat.*

A

AD FRACHENAM villam noſtram, quæ b cœnobio ſancti EMVNDI proxima eſt, veni: in qua, Rege præcipiente, & corporis mei infirmitate vrgente, aliquam accipere medicinam diſpoſui: pro qua re c Abbatem BALDVINVM detineo, cui Rex curandæ huius ęgritudinis curam ſuo ore iniunxit; qui contra RICHARDVM ad hunc conuentum de quibuſdam querelis placitum accepit; ſed Abbate apud vos, & apud eum de hoc itinere excuſato, cauſam ipſam dilatam eſſe rogo, & volo, quoadusque* in vnum conueniamus, & pari ſtudio pariter ipſum negotium ſine aliquo partium fauore definiamus. Omnipotens Dominus vos benedicat, & in omnibus veſtris negotiis promptus auxiliator aſſiſtat.

al.* alio tẽpore in vnum.

B

EPISTOLA XIX.

LANFRANCVS Archiepiſcopus confratri, & Coepiſcopo a HERFASTO ſalutem.

ARGVMENTVM.

Vt Clericos Balduini Abbatis ab excommunicatione abſoluat, quoad ipſe vtraque parte audita litem dirimat.

MEminiſſe debet charitas veſtra, quia Rex, dum vobiſcum eſſet, præcepit, vt b quærimonia de clericis Abbatis BALDVINI, quæ inter vos, & ipſum Abbatem verſabatur, ſopita remaneret, quoadusque ipſemet ipſam cauſam audiret; vel à me ſi temporis opportunitas ſic ſuggereret, audiri præciperet. Sed quia priuſquam id fieret, mare tranſiuit, volo, & rogo, quatenus prædictos clericos, quos à vobis excommunicatos didici, abſoluatis; & quietos ab omni inuectione, atque exactione ad præſens dimittatis: poſt paucos etenim dies ad partes veſtras venturi ſumus, & vtriuſque partis aſſertiones diligenti cura audiemus; & tam prolixæ querimoniæ, in quantum ſalua fidelitate Regis fieri poterit, finem legitimum imponemus.

EPISTOLA XX.

GREGORIVS Epiſcopus ſeruus ſeruorum Dei, LANFRANCO Cantuariorum Archiepiſcopo, ſalutem, & Apoſtolicam benedictionem.

ARGVMENTVM.

Vt Arfaſtum Epiſcopum comprimat, ne Balduino Abbati moleſtus ſit, Regemque oret, ne illi faciat: quod ſi contempſerit, ad ſedem Apoſtolicam cum Abbate veniat, ad contentiones dirimendas.

NOn minima admiratione dignum ducimus, qua fronte, qua mente ARFASTVM dictum Epiſcopum, ſanctæ Romanæ Eccleſiæ illudere, & beatæ memoriæ Alexandrum prædeceſſorem noC ſtrum, eiuſque decreta contemnere patiamini: prudentiam quippe veſtram ad plenum cognoſcere nos non latet, ſanctam Romanam Eccleſiam iure à Deo dato ſibi deffendere Eccleſiarum, ſacerdotum, Epiſcoporum conſecrationes, & à nullo ſumpta licentia debere, & poſſe celebrari, ſuis & præbuiſſe, & Deo annuente præbituram firmiſſimam etiam in hoc defenſionem, qui Romam venerint, & ſedis Apoſtolicæ conſilium, & auxilium petierint: quibus ARFASTVS dictus Epiſcopus, qua noua audacia reſiſtat, niſi fortè iſta, *Ponam ſedem meam ad Aquilonem, & ero ſimilis altiſſimo*, ignoramus. Ad quod etiam dilectio veſtra ſuper his ſileat, non minimum moramur. Verum quia de vobis non aliter, quàm de nobis dubitamus, fraternitatem veſtram confidenter deprecamur, vt via noſtra ARFASTI nugas penitus compeſcatis, & ſancti EADMVNDI Abbatem contra decretum deceſſoris noſtri inquietari nullo modo ſinatis. Qui etiam cum eumdem Abbatem in Preſbyterum ordinari Romæ feciſſet, ipſum, & monaſterium, cui præeſt, in tutelam Apoſtolicæ ſedis accepit. Vnde iniurias illius in nos redundare, diſſimulare non poſſumus; pręſertim cum ad deſpectum auctoritatis noſtrę eas ſibi irrogari perpendimus. Vnde etiam Guilielmum Regem chariſſimum, & vnicum filium ſanctę Romanę Eccleſię, precibus noſtris, & via noſtra ſuper his admonere dilectionem veſtram precamur, & ne ARFASTI vanis

Iſai 14 14.

D

E

persuasionibus acquiescat, in quo sua singularis prudentia supra modum diminuta, & contracta ab omnibus cognoscitur. Si verò ARFASTVS contra hęc recalcitrare abhinc tentauerit, Apostolica authoritate sibi, & Balduino Abbati pręcipite, vt sedem Apostolicam ad hæc determinanda petant. Data ad sanctum Germanum duodecimo kalendas Decembris, indictione duodecima.

EPISTOLA XXI.

LANFRANCVS gratia Dei, non suis meritis Archiepiscopus, Confratri, & Coepiscopo HERFRASTO salutem.

ARGVMENTVM.

Quo pacto erga eum gerere se debeat, quem nullis adhuc ordinibus initiatum, & vxoratum, ad Diaconatum ipse promouerat.

Clericus iste nouiter ad me venit, caussam suæ infœlicitatis mihi dixit, dictam testimonio vestrarum literarum veram esse asseruit; testatus est se inordinatè ordinatum, videlicet [a] cum nullius esset ordinis, à fraternitate vestra factum esse Diaconum; interrogatus à me, si vxorem haberet, vxorem se habere, nec eam se velle dimittere respondit. Propterea tali pacto consulendum ei diuina fultus authoritate decerno, [b] Diaconatum ei auferte; ad cæteros minores ordines congruis eum temporibus promouete, Diaconatus verò ordinem nunquam recipiat, nisi castè viuat, nisi de reliquo se castè victurum canonica attestatione promittat. Si verò cœlibem vitam egerit, & acturum se omni tempore respondere voluerit, non quidem eum ad ordinem Diaconatus iterum ordinabitis, sed ipsum officium per textum sancti Euangelij, [c] vel in Synodo, vel in multorum clericorum conuentu reddetis?

EPISTOLA XXII.

Dilectissimo fratri, & Coepiscopo HERFASTO LANFRANCVS indignus Antistes salutem, & amicitiam cum orationibus.

A

ARGVMENTVM.

De pœnitentia clerici, qui Sacerdotis ordinem inordinatè assumpserat.

De clerico, quem ad nos misistis, sanctarum Scripturarũ testimonio hoc sentimus, hoc tenendum decernimus: pœnitentiam prolixi temporis, consideratis eius viribus, pro arbitrio vestro ei iniungite: sacerdotij ordinem, quòd inordinatè assumpsit, ei auferte, à cæteris ordinibus cessare iubete: quia in sacris canonibus scriptum est. *Qui aliena inuadit, non exibit impunitus:* Et LEO Papa ad MARTIANVM: *Propria perdit, qui indebita concupiscit.* SYLVERIVS ad VIRGILIVM præuaricatorem: *Sic enim decet fidem sanctorum Patrum in Ecclesia seruari catholica; vtque quod habuit, amittat, qui improbabili temeritate, quòd non accepit, assumpserit.* Quod si infra pœnitentiæ tempus, carnis munditiam dignè seruauerit, cæterarumque bonarum actionum sollicitus obseruator extiterit, miserante Deo, cuius misericordiæ non est numerus, experientia vestra indulgentiam ei præstare valebit: vt sicut beatus GREGORIVS[d], & Præfatus LEO in decretis suis concorditer dicunt, si pœnitentia eius fuerit digna, sit etiam fructuosa.

EPISTOLA XXIII.

LANFRANCVS diuinâ misericordiâ, non suis meritis Dorobernensis Ecclesię Archiepiscopus [a] HEREBERTO Episcopo humiliter sapere, & sobriè intelligere.

ARGVMENTVM.

Vt Berardum clericum rixare desistat; & quia ipsius literas spreuerat, sacros canones legat, ex quibus discat, quæ reuerentia Metropolitanis debeatur. Effrænem denique monachum vt à suo consortio penitùs eliminet.

BERARDVS Abbatis BALDVINI clericus, & famulus, nostras de negotio suo literas tibi detulit; quas, vt ipse postea mihi testatus est, procaciter irrisisti;

ſatis vilia, multumque indigna de me, multis audientibus, protuliſti; pro me de eadem re nihil te facturum plurimis conteſtationibus affirmaſti. De his alio tempore, atque loco ſermo erit. Verumtamen ad præſens præcipio tibi, ne in his rebus ſancti EADMVNDI aliquid appetas, niſi id ab Anteceſſoris tuis appetitum fuiſſe certis documentis oſtendas; Præfatum BERARDVM quietum, & inconcuſſum dimittas, quoadvſque res in noſtram audientiam veniat, finemque congruum canonicâ authoritate, noſtrique iudicij definitione recipiat.

Poſtpoſitis aleis, vt maiora taceam, ludiſq; ſæcularibus, quibus per totam diem vacare diceris, b diuinas literas lege, decretiſque Romanorum Pontificum, ſacriſque canonibus præcipuè ſtudium impende: ibi quippè inuenies quod neſcis, perlectis illis friuolum dices, vnde Eccleſiaſticam diſciplinam effugere te confidis.

* Bonifac. PapaEpiſt. III.

c In decretis * ſic legitur: *Metropolitani ſui in vnaquaque prouincia, in omnibus rebus ordinationem ſemper expectet.* In Nicæno Concilio: * *Firmitas omnium, quæ geruntur per vnamquamque prouinciam, Metropolitano tribuatur Epiſcopo.* In Antiocheno *: *Per vnamquamque prouinciam Epiſcopis conuenit noſſe Metropolitanum Epiſcopum totius prouinciæ, ſollicitudinem gerere; propter quod ad Metropolem omnes vndique, qui negotia videntur habere, concurrant: vnde placuit eum & honore præcellere.* Et in Toletanis Conciliis: *Sic enim iuſtum eſt, vt inde vnuſquiſque ſumat regulas diſciplinæ, vnde conſecrationis honorem accepit; vt iuxta maiorum decreta, ſedes, quæ vnicuique ſacerdotalis mater eſt dignitatis, ſit Eccleſiaſticæ magiſtra rationis.* Et paulò poſt: *Quiſquis horum decretorum violator extiterit, ſex menſibus communione priuatus, apud Metropolitanum ſub pœnitentiæ cenſura permaneat corrigendus.*

* Primo. Cap. 4.

* Primo. Cap. 4.

Sunt alia plurima de excellentia, & poteſtate Primatum, atque Archiepiſcoporum, tam in præfatis ſcriptis, quàm d in aliis orthodoxorum Patrum authenticis libris; quæ ſi ſtudioſiùs legeres, lecta memoriæ commendares, nihil inconueniens contra tuam Matrem Eccleſiam ſentires; quod dixiſſe diceris, non dixiſſes; imò dictum ab aliis ſalubri inuectione reprehenderes. Nec ſobrius quiſquam putauerit, hoc eſſe in aliena Parochia aliquid temerè præſumere, cum per miſericordiam Dei totam hanc, quam vocant Britannicam inſulam, vnam vnius noſtræ Eccleſiæ conſtet eſſe Parochiam.

HERMANVM Monachum, cuius vita A multis reprehenſionibus obnoxia perhibetur à conſortio tuo, tuæque domus penitus remoue; Volo enim, vt in regulari monaſterio regulariter viuat, aut ſi hoc renuit, de regno Anglorum abſcedat.

EPISTOLA XXIV.

LANFRANCVS diuinâ miſericordia Archiepiſcopus dilecto Fratri Londonienſis Eccleſiæ Electo Antiſtiti[a] MAVRITIO ſalutem. B

ARGVMENTVM.

Electo Epiſcopo diem deſignat, quo presbyterij gradum ei collaturus eſt, ſimulque ad eius interrogata reſpondet, de homine apud captores mortuo, de colloquio Regis, & de clerico, qui in C *eius Epiſcopatum ſine ſeruatis venerat.*

IN primis gratias ago, quod meam ſicut tuam deſiderare ſalutem te aſſeris, quodque profectum viuendi honeſtè, per meam qualemcumque doctrinam habiturum te eſſe confidis; hæc ex dilectione non modica procedere ſolent. Ad interrogata tua, breuia reſponſa mitto. De homine quem captum, & apud captores mortuum fuiſſe inuentum ſcripſiſti abſolutè tibi ad præſens reſpondere non poſſum, quoaduſque præcedentes mortis eius cau- D ſas, diligentiùs audiam: & ſic, miſerante Deo, quid agi oporteat, canonica authoritate definiam. Interim iniunge eis aliquam pœnitentiam, vſque dum conueniamus, & alterno colloquio quid poſtea facere debeant decernamus.

De terris tuis Domino meo Regi nihil adhuc locutus fui, quia de meis etiam rebus, qualem volui, loquendi opportunitatem non habui. GOFFRIDVS clericus, qui apoſtaſiæ calumniam habet, de Epiſcopatu * tuo non recedat: b aut formatas E literas ex parte ſui Epiſcopi, c ſicut canones iubent, oſtendat. d Ciceſtrum, ſicut fraternitati tuæ inſinuaui, venies, & ibi Sabbato ante *Lætare Hieruſalem*, cooperante Spiritu ſancto, presbyterij gradum recipies.

al. * tuo recedat.

EPISTOLA XXV.

LANFRANCVS peccator, & indignus Antistes venerabili Fratri, & a Coepiscopo VVALCHERO salutem.

ARGVMENTVM.

Pulsis Britonibus tranquilla esse omnia. Danos certò aduentare. Proinde vt vigilet, castrumque suum hominibus, & armis muniendum curet.

LÆtatus sum in his, quæ dicta sunt mihi à vobis; pacem vos vestris literis habere didicimus, quam procul à vobis esse, multis multorum * rationibus territi credebamus. Nos verò expulsis Britonibus, & sedatis omnibus bellis, in tanta tranquillitate viuimus, vt postquam Rex mare transiit, tranquilliùs nos vixisse nequaquam meminerimus. (al. * relationibus.)

Res Domini nostri Regis in summa prosperitate esse, & eum ad præsens ad * vos transire certissimè sciatis. Dani, [b] vt Rex vobis mandauit, reuera veniunt: castrum itaque vestrum hominibus, & armis, & alimentis vigilanti curâ muniri facite. Omnipotens autem Dominus ab omni malo vos defendat. (al. * nos.)

EPISTOLA XXVI.

LANFRANCVS indignus Antistes venerabili a Dunelmensi Episcopo VVALCHERO salutem.

ARGVMENTVM.

Excusat quod monitorium non miserit, respondetque de Presbytero, qui in claustro monachorum sine benedictione nutritus fuerit, ad sæculum redire non posse.

ET longè ab vrbe positum, & multis huius sæculi negotiis inuolutum me vestræ literæ inuenerunt; ob quam caussam petitionibus vestris ex omni parte effectum præbere non licuit, nec, si licuisset, b commonitorium, quod in festiuitate sancti Martini habere voluistis, fieri potuisset: septimâ enim post prædicti sancti solemnitatem die, vester ad me nuncius venit.

c Porrò de illo Presbytero, de quo mandastis, quia in claustro monachorum sine benedictione nutritus fuit, aliquid me vobis mandasse recordari non possum; canones tamen, decretaque sanctorum Patrum, eos, d qui vestem religionis aliquot diebus in conspectu hominum deferunt, ad sæculum quocumque modo postea redire non sinant, qui si vobis obtemperare * voluerit, euangelicâ authoritate vtimini, quæ ait, compelle intrare. (f. * noluerit. Luc. 14. 23.)

EPISTOLA XXVII.

LANFRANCVS Dei gratia Archiepiscopus dilectissimo Fratri a STIGANDO Cistrensi Episcopo salutem.

ARGVMENTVM.

Vt clericis villarum Ecclesiæ Cantuariensis, quæ in ipsius sunt Diœcesi, exactas per eius Archidiaconos pecunias restitui iubeat. Nec ad Episcopi vllius Synodum deinceps veniant, nec respondeant, aut quicquam persoluant, præter id quod institutum est pro chrismate.

CLerici villarum nostrarum, qui in vestra Diœcesi existunt, quæsti nobis sunt, quod vestri Archidiaconi repertis occasionibus pecunias ab eis exquirunt, & à quibusdam iam acceperunt. Meminisse debet fraternitas vestra, quia contra morem Antecessorum nostrorum, atque vestrorum vobis concessimus, eisque imperauimus, quatenus ad vestras Synodos irent, & ea, quæ ad Christianæ religionis notitiam prodesse possunt, sine interpellatione, vel discussione aliqua à vobis audirent. Si quæ in ipsis culpæ inuenirentur, suspensâ interim vindictâ ad nostrum examen seruarentur, & nobis vel in miserendo, vel in vlciscendo, sicut semper consuetudo fuit, obnoxii tenerentur. Mandamus itaque *, vt malè accepta sine dilatione reddi iubeatis, & ministris vestris, ne vlteriùs id præsumant, seruandæ charitatis studio perhibeatis. (* vobis.)

Nos vero presbyteris nostris, qui extra Cantiam costituti, omninò præcipimus, ne ad

ne ad veſtram, vel alicuius Epiſcopi ſynodum ampliùs eant, nec vobis, nec aliquibus miniſtris veſtris pro qualibet culpa reſpondeant. Nos enim cum ad villas *veſtras * veniemus, quales ipſi vel in moribus, vel in ſui ordinis ſcientia ſint, paſtorali authoritate veſtigare debemus.

al.*noſtras al.* veneri-mus.

Chriſma * tantum à vobis accipiant, & ea, quæ antiquitùs inſtituta ſunt in chriſmatis acceptione perſoluant. Sicut namque ea, quæ antiquitùs vſque ad noſtra tempora anteceſſores noſtri habuerunt, ſolerti vigilantiâ cupimus illibata ſeruare, ita aliis debita aliquâ (quod abſit) vſurpatione nolumus denegare.

al.* tamen. Quam optime iuſtitiam ſeruat B. Lanfr.

EPISTOLA XXVIII.

LANFRANCVS gratia Dei Archiepiſcopo dilectiſsimo Fratri [a] STIGANDO ſalutem.

ARGVMENTVM.

Vt mulierem, cuius cauſa à LANFRANCO *audiri Papa iuſſerat, cum viro ſuo quietam manere ſinat, donec vnà conueniant, cauſamque definiant.*

MIſit mihi literas Papa, in quibus præcepit, vt cauſam iſtius mulieris, quam aduerſus eam habetis, diligenter audiam; & interim quietam & abſolutam eſſe præcipiam; propterea mando vobis, vt, pace veſtrâ, cum viro ſuo maneat, quoadvſque in vnum conueniamus; & ipſam cauſam cum conſilio Epiſcoporum inter nos conferamus; & adiuuante diuina gratia ſalubri fine definiamus.

EPISTOLA XXIX.

LANFRANCVS gratia Dei Archiepiſcopus [a] ROBERTO Ceſtrenſi Epiſcopo ſalutem.

A

ARGVMENTVM.

Suo, Regiſque nomine præcipit, vt cœnobio Conuentreienſi violenter ablata ſine mora reſtituat: ſingulatim commemorans quàm indignis modis eos afflixerit.

B

LIteras ante paucos dies tibi tranſmiſi, & eas vix ſuſceptas legere deſpexiſti, & cum magna indignatione, ſicut mihi dictum eſt, ſuper quoddam ſedile eas proiecisti; nunc alias mitto, mandans, & præcipiens ex parte Regis, & noſtrâ, quatenus ab omni grauamine, quod [b] cœnobio Conuentreio inferre diceris, omninò te ſubtrahas; quidquid de ipſo cœnobio, vel terris ipſius cœnobij violenter abſtuliſti, ſine mora reſtituas; clamorem enim fecerunt ad me tam Abbas, quàm Monachi eius, quod dormitorium eorum per vim introiſti, [c] arcas eorum fregiſti, & equos, & omnes proprietates, quas habebant, rapuiſti. Inſuper domos eorum deſtruxiſti, & materias earum ad tuas villas aſportari præcepiſti. In ipſo quoque cœnobio [d] cum familia tua conſumens bona Monachorum, octo dierum moram feciſti. Hæc nec tui officij, nec tuæ poteſtatis eſſe cognoſcas; immò magis oporteret te animabus eorum paſtorali diſcretione conſulere, bonorumque morum, ſanctarumque actionum verbis, & operibus ſalutaria exempla præbere.

C

Violentiam infert Epiſcopus, deprædaturq; totam cœnobij ſubſtantiam.

Optimum Epiſcopis documentum.

D

EPISTOLA XXX.

Domino in columnis Eccleſiæ plurimùm honorando Rhemenſi Archiepiſcopo [a] MANASSI peccator, & indignus Antiſtes LANFRANCVS ſalutem, ſeruitium cum orationibus.

E

ARGVMENTVM.

Rhemenſem Archiepiſcopum ſummi Pontificis iuſſu monet, vt latori literarum res iniuſtè ſibi apud Roſnacum ablatas reſtituendas curet.

LAtor harum literarum [b] regius, ac noſter homo, magnam rerum ſua-

rum apud c Roſnacum ſe aſſerit iniuriam pertuliſſe; & pro ea re auribus ſummi Pontificis lachrymabilem querimoniam intuliſſe. Summus verò Pontifex raptores * ſuos, niſi omnia ſua ei redderent, terribiliter excommunicauit; & vobis, vt ei de raptoribus ipſis iuſtitiam faceretis, ſedis Apoſtolicæ literas deſtinauit. Et quamuis excellentia veſtra in talibus monitore non egeat; Rogo tamen, multumque rogo, vt ei benignitas veſtra ita ſubueniat, quatenus res ſuas, quæ ei iniuſtè ablatæ ſunt, ſine diminutione acquirat.

al. * ipſos.

EPISTOLA XXXI.

LANFRANCVS Archiepiſcopus dilecto amico ſuo a MAVRITIO Epiſcopo ſalutem.

ARGVMENTVM.

Vt Bertingam eat, litemque inter Abbatiſſam, & Priorem componat.

SIcut in aliis litteris, in his quoque rogamus, & monemus, & paſtorali authoritate præcipimus, quatenus ſi vobis opportunum eſt, BERTINGEN eatis, & auditis vtrimque querelis Abbatiſſam eſſe Abbatiſſam, & Priorem eſſe Priorem iubeatis, vtraque in ſuo ordine ſit, ſicut opportet, & ſicut beati BENEDICTI Regula iubet: maior præcipiat, minor obediat. Si tamen ea præceperit, quæ congruis rationibus conueniant; & quibus ſacræ authoritates minimè contradicant; vtræque, quæ Dei ſunt, & quæ ſæculi ſunt, ſeruatâ ſuorum ordinum dignitate communi conſilio agant. Sanctimoniales, & Clerici, & Laïci tam intus, quàm extra eis ſeruiant, & obediant.

Capitis 7. grad. 2. 3. & Cap. 65.

Quæcumque illarum hanc conſtitutionem noſtram prætergreſſa fuerit, veſtra annitente inſtantia corripiatur, & ne conceptam præſumptionem adimpleat, competēti ſeueritate compellatur. Quod ſi diſcordia in tantùm partes armauerit, vt earum ſententia in vnam concordiam conuenire non poſſit, res nobiſ innoteſcat, vt cuius culpa fuerit, regulari diſtrictioni ſubiaceat.

EPISTOLA XXXII.

LANFRANCVS Archiepiſcopus venerabili Epiſcopo a GOISFRIDO ſalutem, & ſeruitium.

ARGVMENTVM.

De Sanctimonialibus profeſſis, vel ad altare oblatis, & de iis, quæ nec profeſſæ, vel oblatæ, aut quæ non amore Religionis ad monaſterium confugerunt.

DE Sanctimonialibus, de quibus dulciſſima mihi Paternitas veſtra ad me literas miſit, hoc vobis reſpondeo. Sanctimoniales, quæ de ſeruanda Regula profeſſionem fecerunt, vel quæ b quamuis adhuc profeſſæ non ſint, c ad altare tamen oblatæ fuerunt, ſecundum mores, & vitas earum d ad ſeruandam Regulam moneantur, increpentur, conſtringantur. Quæ verò nec profeſſæ, nec oblatæ ſunt, ad præſens dimittantur ſic, donec voluntates earum de ſeruando ordine ſubtilius exquirantur. Quæ verò non amore religionis, e ſed timore Francigenarum, ſicut vos dicitis, ad monaſterium confugerunt; ſi hoc firmo meliorum Sanctimonialium teſtimonio probare poſſunt, libera eis recedendi concedatur poteſtas. Et hoc eſt conſilium Regis, & noſtrum. Omnipotens Deus vitam veſtram in beneplacito ſuo conſeruet.

EPISTOLA XXXIII.

LANFRANCVS indignus ſanctæ Cantuarienſis Eccleſiæ Antiſtes, venerando Hiberniæ Epiſcopo a DOMNALDO, & iis, qui ſibi literas tranſmiſerunt, ſalutem, & benedictionem.

ARGVMENTVM.

Infantibus ante vſum rationis Euchariſtiæ præceptionem docet haudquaquam ad ſalutem eſſe neceſſariam: quæſtiones verò ſæcularium literarum, vt Epiſcopo indignas, ſoluere detrectat.

IN itinere poſiti, & à ciuitate, in qua nobis ſedes Epiſcopalis eſt, longè ſe

poſiti eramus; quando literas veſtras nuncio veſtro deferente ſuſcepimus. Quem cum rogaſſemus, vt ſaltem paucis diebus nobiſcum maneret, quatenus perquiſitis libris congruum pro captu noſtro ad conſulta veſtra reſponſum vobis referret; petioni noſtræ effectum negauit, & ſe diutiùs non poſſe morari multis aſſertionibus allegauit. Itaque dulciſſimam nobis fraternitatem veſtram paternâ charitate monemus, ne indignum vobis ſit, quod de tanta re tam breuiter reſpondemus.

Reuera, & procul pulsâ omni ambiguitate ſciatis, neque tranſmarinas Eccleſias, neque nos Anglos [b] hanc de infantibus tenere ſententiam, quam putatis. Credimus enim generaliter omnes omnibus ætatibus plurimùm expedire tam viuentes, quàm morientes Dominici corporis, & ſanguinis perceptione ſeſe munire. Nec tamen ſi priuſquam Corpus Chriſti, & Sanguinem ſumant contingit baptizatos ſtatim de hoc ſæculo ire, vllatenus credimus eos (quod Deus auertat) propter hoc in æternum perire; alioquin veritas
Marci. 16. c. 16. non eſſet verax, quæ dicit. *Qui crediderit, & baptizatus fuerit ſaluus erit.* Et per
Ezech. 36. c. 27. Prophetam. *Effundam ſuper vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus iniquitatibus veſtris*: quod de Baptiſmo eſſe dictum omnes huius ſententiæ expoſitores concorditer aſſeuerant; & Petrus Apoſtolus: *Et vos nunc ſimilis forma ſaluos facit baptiſma.* Et Paulus Apoſtolus:
1. Petri. c. 3. 21. Galat. 3. d. 27. *Quotquot in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis*; Chriſtum eſt enim induere, habitatorem Deum per remiſſionem peccatorum in ſe habere.

Nam ſententia illa, quam Dominus in Euangelio dicit:
Ioan. 6. f. 54. *Niſi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius ſanguinem, non habebitis vitam in vobis*: quantùm ad comeſtionem oris non poteſt generaliter dicta eſſe de omnibus. Plerique etenim Sanctorum Martyrum ante baptiſmum quoque diuerſis excruciati pœnis de corpore migrauerunt; Eos tamen in numero Martyrum computat, & ſaluos credit Eccleſia per illud teſtimonium Domini, quò dicitur:
Math. 10. c. 32. *Qui me confeſſus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo, qui eſt in cœlo.* Infantem quoque non baptiſatum, ſi morte imminente vrgeatur, [c] à fideli laïco, ſi Preſbyter deſit, baptiſari poſſe canones præcipiunt; [d] nec eum tamen, ſi ſtatim moriatur, à conſortio fidelium ſeiungunt. Neceſſe eſt ergo prædictam Domini ſententiam ſic intelligi, quatenus fidelis quiſque diuini myſterij per intelligentiam capax, carnem Chriſti, & ſanguinem non ſolùm ore corporis, ſed etiam amore, & ſuauitate cordis comedat, & bibat: videlicet amando, & in conſcientia pura dulce habendo, quod pro ſalute noſtra Chriſtus carnem aſſumpſit, pependit, reſurrexit, aſcendit; & imitando veſtigia eius, & communicando paſſionibus ipſius, inquantùm humana infirmitas patitur, & diuina ei gratia largire dignatur: hoc eſt enim verè, & ſalubriter carnem Chriſti comedere, & ſanguinem eius bibere.

Quam ſententiam in libro de doctrina Chriſtiana beatus Auguſtinus exponẽs ſic ait: *Facinus, vel flagitium iubere videtur: figura verò eſt præcipiens Paſſioni Dominicæ communicandum eſſe; & ſuauiter, atque vtiliter in memoria recondendum, quod pro nobis caro eius vulnerata, & crucifixa ſit.* Lib. 3. c. 16. Figuram vocat figuratam locutionem, neque enim negat veritatem Carnis, & Sanguinis Chriſti: (quod pleriſque ſchiſmaticis viſum eſt, & adhuc non ceſſat videri) Et Dominus in Euangelio: *Qui manducat carnem meam; & bibit ſanguinem meum, in me manet, & Ego in eo.* Ioan. 6, 57. Quod exponens beatus Auguſtinus ait: *Hoc eſt namque Carnem Chriſti, & ſanguinem ſalubriter comedere, & bibere, in Chriſto manere, & Chriſtum in ſe manentem habere: Nam & Iudas, qui Dominum tradidit, cum cæteris Apoſtolis ore accepit; ſed quia corde non comedit, iudicium ſibi æternæ damnationis accepit.* In Euang. Ioan. Tra. 26.

Quæſtiones ſæcularium literarum nobis ſoluendas miſiſtis: ſed Epiſcopale propoſitum non decet operam dare huiuſmodi ſtudiis: olim quidem iuuenilem ætatem in his detriuimus: ſed accedentes ad paſtoralem curam, [e] abrenunciandum eis decreuimus.

EPISTOLA XXXIV.

Domino ſuo [a] Anglorum Regi VVILLELMO fidelis ſuus LANFRANCVS fidele ſeruitium, & fideles orationes.

ARGVMENTVM.

Regi diſſuadet, ne mare tranſeat. Rodulphum Comitem cum exercitu ſuo in fugam verſum; & regis milites eos inſequi nunciat.

Libenter vos videremus ſicut [b] Angelum Dei, ſed hoc tempore nolumus

vos mare transire; quia magnum nobis dedecus faceretis, si pro talibus periuris, & latronibus vincendis ad nos veniretis. RODVLPHVS Comes, immò [c] Rodulphus traditor, & totus exercitus eius in fugam versi fuerunt; & nostri cum infinita multitudine Francigenarum, & Anglorum eos insequuntur; & ante paucos dies, sicut mihi mandauerunt Principes nostri, aut ipsi periuri de terra vestra per mare fugient, aut eos viuos, vel mortuos habebunt. Cætera per hunc monachum vobis mando, cui benè credere potestis, quia fidelitatem mihi fecit. Omnipotens Dominus vos benedicat.

EPISTOLA XXXV.

Gloriosissimo Domino suo Anglorum Regi VVILLELMO fidelis suus LANFRANCVS fidele seruitium cum orationibus.

ARGVMENTVM.

Castrum Noruicense pulsis Britonibus receptum, totique Angliæ redditam quietem gratulatur.

Gloria in excelsis Deo, cuius misericordia Regnum vestrum purgatum est spurcitiâ Britonum; castrum Noruuich redditum est; & Britones, qui in eo erant, & terras in Anglica terra habebant concessâ eis vitâ cum membris iurauerũt, quod intra quadraginta dies de regno vestro exirent, & ampliùs sine vestra licentia in illud non introirent.

Qui verò RODVLPHO traditori, & sociis eius sine terra pro solidis seruierunt, ad hoc faciendum vnius mensis spatium multis precibus impetrauerunt.

In ipso castro remanserunt Episcopus GAVFFRIDVS, [a] Willelmus de Varenna, Robertus Malet, & trecenti loricati cum eis, cum ballistariis, & artificibus machinarum multis. Omnis strepitus bellorum, miserante Deo, in Anglica terra quieuit. Omnipotens Dominus vos benedicat.

EPISTOLA XXXVI.

Venerando sanctæ Cantuariensis Ecclesiæ Metropolitano LANFRANCO, Clerus, & populus Ecclesiæ Dublinensis debitam subiectionem.

ARGVMENTVM.

PATRICIVM *Presbyterum, quem elegerunt, Dublinensi Ecclesiæ ordinari petunt Episcopum.*

Vestræ Paternitati est cognitum, quod Ecclesia Dublinensis (quę Hiberniæ insulæ Metropolis est) suo sit viduata pastore, ac destituta rectore: [a] proterea elegimus Presbyterum nomine PATRICIVM [b] nobis sufficientissimè cognitum, natalibus, & moribus nobilem, Apostolica, & Ecclesiastica disciplina imbutum, fide catholicum, in scripturarum sensibus cautum, in dogmatibus Ecclesiasticis exercitatum, quem nobis quantocyùs petimus ordinari Episcopum, quatenus authore Deo, regulariter nobis præesse valeat, & prodesse, & nos sub eius regimine salubriter militare possimus, quia integritas præsidentium, salus est subditorum: & vbi est incolumitas obedientiæ, ibi sana est forma doctrinæ.

EPISTOLA XXXVII.

LANFRANCVS non suis meritis, sed gratiâ Dei Archiepiscopus, glorioso [a] Hiberniæ Regi GOTHRICO salutem cum orationibus.

ARGVMENTVM.

PATRICIVM *à se consecratum Episcopum significat, Regemque hortatur, vt, quod nefariè circa matrimonium fieri dicuntur, corrigat, PATRICII consiliis libenter vtatur.*

Venerabilem Fratrem, ac [b] Coepiscopum nostrũ PATRICIVM, quem, charissime Fili, excellentia vestra ad nos consecrandum transmisit, honestè susce-

pimus, debitis officiis ſecundum canonicam inſtitutionem, ſcilicet ſpiritus gratia cooperante, ſacrauimus: ſacratum ad propriam ſedem, cum teſtimonio literarum noſtrarum, more Anteceſſorum noſtrorum remiſimus.

Qui quamuis de gloria veſtra multa nobis bona, multiſque laudibus digna retulit; non abs re tamen credimus eſſe, ſi prædicanda veſtra ſtudia noſtra adhortatione pulſamus; ſicut enim ignis flante vento clariùs lucet, & maior efficitur, ſic vera virtus veris præconiis pulchriùs eniteſcit, & in melius augmentatur. Rogamus igitur, ſicut rogari oportet, pretioſum ſanctæ Romanæ Eccleſiæ Filium, quatenus fidem rectam, ab ipſo Deo, & Apoſtolis eius ſanctis, atque orthodoxis Patribus traditam, cum omni mentis ſinceritate inuiolatam teneatis; fidei congrua opera, in quantùm vires ſuppetunt, exhibeatis: ſuperbis auſteram, humilibus placabilem veſtram celſitudinem oſtendatis.

In regno veſtro perhibentur homines ſeu de propria, ſeu de mortuarum vxorum parentela coniuges ducere; alij legitimè ſibi copulatas pro arbitrio, & voluntate relinquere; nonnulli ſuas aliis dare, & aliorum infanda commutatione recipere. Hæc, & ſi quæ ſunt alia crimina propter Deum, & animam veſtram in terra poteſtatis veſtræ corrigi iubete: taleſque vos cum diuino adiutorio veſtris ſubditis exhibete, & vt amatores boni bona ampliùs diligant, & appetitores mali prauas actiones nequaquam exercere præſumant: hoc enim facientes, & diutiùs cum rerum temporalium fœlicitate in terra regnabitis; & poſt terrenum regnum ſine fine regnaturi ad cœleſtia regna migrabitis.

Antiſtes monaſticis inſtitutionibus enutritus.

Plura & prolixiùs vobis ſcripſiſſem, ſed habetis vobiſcum prædictum antiſtitem veſtrum monaſticis inſtitutionibus à pueritia enutritum, ſcientia diuinarum literarum ſtrenuiſſimè eruditum, bonorum operum ornamentis in quantùm cognoſci à nobis potuit decentiſſimè adornatum, quem de anima veſtra ſæpius vobis loquentem ſi intento corde audieritis, audientes vt Patri ſpirituali in his quæ ad Deum pertinent obedieritis; obedientes ea, quæ vobis ab eo prolata fuerint, in arca pectoris veſtri repoſueritis, ſperamus per miſericordiam Dei, quia neque vos pernicioſè errabitis, neque ſubditos vobis in * priuatarum actionum pertinacia ſtare diu permiſeritis. Omnipotens Dominus contra inimicos mentis, & corporis, * baltheo virtutis ſuæ excellentiam

al. *prauarum.

al. *brachio

A veſtram defendat; & poſt longam huius ſæculi vitam, ad eam, quæ finem non habet, fœliciter vos perducat.

EPISTOLA XXXVIII.

LANFRANCVS peccator, & indignus ſanctæ Dorobernenſis Eccleſiæ, Archiepiſcopus magnifico Hyberniæ Regi TERDELVACO B benedictionem cum ſeruitio, & orationibus.

ARGVMENTVM.

Regem laudat ex iis, quæ à PATRICIO *cognouerat, monetque, vt ad prauas quaſdam conſuetudines exſtirpandas Epiſcoporum, aliorumque conuentum fieri iubeat, & ipſe interſit.*

C NVllam Deus maiorem terris miſericordiam impendit, quàm cum pacis, ac iuſtitiæ amatores ad animarum, ſeu corporum gubernacula prouehit; & maximè cum bonis Regibus regna huius mundi regenda committit. Hinc namque pax oritur, diſcordia ſopitur, & vt breuiter cuncta complectar, Chriſtianæ Religionis obſeruantia ſtabilitur. Quod populus Hyberniæ diuinitus tunc collatum fuiſſe prudens inſpector intelligit, D quando Omnipotens Deus excellentiæ veſtræ ius Regiæ poteſtatis ſuper illam terram conceſſit; tot enim, tantaque bona de magnitudinis veſtræ erga bonos pia humilitate, contra prauos diſtricta ſeueritate, circa omne humanum genus diſcretiſſima æquitate, Frater, & Coepiſcopus noſter Patricius narrauit. Vt quamuis vos nunquam viderimus, tamquam viſos tamen vos diligamus, & tamquam viſis, ac benè cognitis vobis ſalubriter conſulere, & ſynceriſſimè ſeruire cupiamus.

E Verum inter multa, quæ placent, relata nobis, ſunt quędam, quæ diſplicent; videlicet quod in regno veſtro quiſque pro arbitrio ſuo legitimè ſibi copulatam vxorem nulla canonica cauſa interueniente relinquit; & aliam quamlibet ſeu ſibi, vel relictæ vxori conſanguinitate propinquam, ſiue quam alius ſimili improbitate deſeruit, maritali, ſeu fornicaria lege, puniendam ſibi temeritate coniungit. Quod Epiſcopi ab vno Epiſcopo conſecrantur.

Quod in villis, vel ciuitatibus plures ordinantur. Quod infantes baptiſmo ſine chriſmate conſecrato baptizantur. Quod ſacri ordines per pecuniam ab Epiſcopis dantur.

Hæc omnia & ſi qua ſunt ſimilia, contra Euangelicam, & Apoſtolicam authoritatem; [b] contra ſanctorum Canonum prohibitionem; contra omnium orthodoxorum Patrum, qui nos præceſſerunt, fieri inſtitutionem, nullus, qui ſacras literas vel mediocriter legit, ignorat. Quæ quantò in conſpectu Dei, Sanctorumque B eius amplius ſunt horrenda, tantò ſtudioſius veſtris ſunt ſine aliqua dilatione iuſſionibus prohibenda; & niſi prohibita corrigantur, diſtrictiſſima terroris veſtri ſeueritate punienda: nullum enim Deo, vel maius, vel gratius munus offerre poteſtis, quàm ſi diuina, & humana debitis legibus gubernare ſtudeatis.

Memores igitur diuini iudicij, quo de commiſſo vobis regno rationem reddituri eſtis Deo, Epiſcopos, & religioſos quoſque viros in vnum conuenire iubete, ſacro C eorum conuentui præſentiam veſtram cum veſtris optimatibus exhibete, has prauas conſuetudines, omneſque alias, quæ à ſacris legibus improbantur, à regno veſtro exterminare ſtudete, quatenus Rex regum, & Dominus dominantium cum viderit regiam Maieſtatem veſtram præceptis ſuis in omnibus eſſe ſubiectam, ſeruis quoque, ac fidelibus ſuis* pro timore, & amore eius manſuetam; inimicis diuinę religionis diuino zelo infeſtam; ipſe quoque vos, veſtroſque fideles clamantes ad ſe propitiatus exaudiet. Hoſtes conterat, pacemque vobis in hoc ſæculo ſtabilem, & in futuro vitam æternam concedat. D

al. *præ.

EPISTOLA XXXIX.

LANFRANCVS gratia Dei Archiepiſcopus dilectiſſimo filio, & amico [a] ROGERIO Comiti ſalutem, & benedictionem.

ARGVMENTVM.

Caſtrorum cuſtodiam Regis nomine commendat, Patriſque ei exemplum proponit, qui fideliter ſeruierat, & de vice-Comitum placitis à Rege, quoad redeat, inhibitis.

Dominus noſter Anglorum Rex ſalutat vos, & nos omnes ſicut fideles A ſuos, in quibus magnam fiduciam habet, & mandat, vt, quantum poſſumus, curam habeamus de caſtellis ſuis, ne, quod Deus auertat, inimicis ſuis tradantur; propterea rogo vos, ſicut rogare debeo filium chariſſimum, quem, teſte Deo, toto corde diligo, & ſeruire deſidero, & cuius Patrem ſicut animam meam dilexi, quatenus de hac re, & de omni fidelitate Domini noſtri Regis talem curam geratis, vt à Deo, & ab eo, & omnibus bonis hominibus laudem habeatis.

In memoria veſtra ſemper tenete, qualiter [b] glorioſus Pater veſter vixit, & quàm fideliter Domino ſuo ſeruiuit, & cum quanta ſtrenuitate multa acquiſiuit, & acquiſita magno honore retinuit.

Item mandauit Rex, ne ſui vice-Comites aliqua [c] placita in veſtris terris teneant, quoadvſque ipſe mare tranſeat; & inter vos, & ipſos vice-Comites per ſemetipſum cauſas veſtras audiat.

Libenter vellem vobiſcum loqui; de qua re ſi vobis voluntas eſt, mandate mihi ad quem locum poſſimus conuenire, & de rebus veſtris, ac Domini noſtri Regis colloquium habere. Ego verò paratus ſum vobis venire obuiam, quocumque præceperitis.

Rogo vt harum literarum portitori nomine BERINGERIO iuſtitiam faciatis de illis hominibus, ſuper quos clamorem facit pro equo ſuo, quem furto ſibi ablatum dicit. Omnipotens Dominus vos benedicat, & vitam veſtram in omni bonitate diſponat.

EPISTOLA XL.

LANFRANCVS Dei gratia Archiepiſcopus dilectiſſimo filio, & amico ROGERIO Comiti, ſalutem, & benedictionem.

ARGVMENTVM.

E *Vt à periurio, & fraude abſtineat, patriſque erga Regem, & alios fidelitatem imitetur.*

AVditis de te, quæ audire nollem, doleo quantum dicere non poſſum, neque enim deceret, vt filius [a] WILLELMI Comitis, cuius prudentia, & bonitas, & erga Dominum ſuum, & omnes amicos ſuos fidelitas multis terris innotuit, infidelis diceretur; & de periurio, vel fraude aliquam infamiam pateretur; immò

conueniret potius, vt filius tanti viri imitator patris exiſteret, & omnis bonitatis, & fidelitatis aliis exemplum præberet. A Propterea rogo te, dulciſſime fili, & chariſſime amice, quatenus propter Deum, & honorem tuum, ſi culpam de tali re habes, reſipiſcas; ſi verò non habes, maniſeſtiſſimis documentis te non habere oſtendas. Quidquid verò ſit, rogo vt ad me venias, ſecurus proculdubiò quod neque in eundo, neque in redeundo, per nos, vel regios homines impedimenti aliquid patieris. Omnipotens Dominus te benedicat. B

EPISTOLA XLI.

LANFRANCVS Dei gratiâ Archiepiſcopus dilectiſsimo quondam Filio, & amico ROGERIO Comiti bene intelligere, & ſalubrem de anima ſua curam habere. C

ARGVMENTVM.

Ab excommunicatione, quâ illum obſtrinxerat, ſolui non poſſe, niſi Regis miſericordiam imploret, ad quam impetrandam, ſuam illi operam ſpondet.

DOleo pro te, quantum dici non poteſt, quia, teſte Deo, te amabam; D & te amare, & tibi ſeruire toto corde deſiderabam: ſed quia inſtinctu dæmonis, & conſilio prauorum hominum ea molitus es, quæ te moliri minimè oportuerat, neceſſitate coactus mentem mutaui, & dilectionem non in odium tantùm, quantum * ad rancorem mentis, & iuſtam ſeueritatem conuerti. Legatis tamen, & literis ſemel, & iterum te inuitaui, vt ad me venires, & conſilium animæ tuæ à me, ſicut à Patre ſpirituali, & amico ſyncero acciperes, atque à ſtulto propoſito, quod conceperas, conſilio meliore deſiſteres; tu verò id facere recuſaſti. E

l. * in.

Canonicâ igitur authoritate te, & omnes adiutores tuos maledixi, & excommunicaui, atque à liminibus ſanctæ Eccleſiæ, & conſortio fidelium ſeparaui; & per totam Anglicam terram hoc idem Paſtorali authoritate fieri imperaui. Ab hoc vinculo anathematis abſoluere te non poſſum, niſi miſericordiam Domini mei Regis requiras; ſibique, & aliis, quorum res iniuſtè prædatus es, iuſtitiam facias.

Mandaſti quod adhuc venire velles; hoc ego libentiſſimè vellem, niſi regalem iram pro hac re me incurſurum metuerem, ſed legato, & literis pœnitudinem tuam, & humilitatem, & preces ei intimabo: & te, ſalua eius fidelitate, provt melius potero, adiuuabo. Interim rogo, & moneo, vt quieſcas, nec aliquid coneris facere, vnde maiorem eius iram incurras?

EPISTOLA XLII.

LANFRANCVS diuina dignatione non ſuis meritis Archiepiſcopus Abbati B........ ſalutem cum orationibus.

ARGVMENTVM.

Rogat, vt ſua cauſa literarum latori veniam indulgeat.

HArum literarum portitor iram veſtram ſe dicit incurriſſe, & propterea patriam, in qua natus, & conuerſatus erat, parenteſque, & amicos reliquiſſe. Et quia putauit, quod pro me multum facere debeatis, noſtris apud paternitatem veſtram ſe petiit literis adiuuari. Mota igitur noſtris precibus veſtra ei benignitas indulgeat; quatenus ipſe amicum noſtrum pro commiſſi ſui venia ſe petiiſſe cognoſcat.

EPISTOLA XLIII.

Domino, Patri, Fratri, amico a ANSELMO LANFRANCVS, peccator perpetuam à Deo ſalutem.

ARGVMENTVM.

Fratris ſui filium liberiùs ab eis ſuſceptum fuiſſe lætatur, & gratias agit, ſimul inſinuans, quid erga illum obſeruari cupiat.

QVid mihi expediat, beatitudo veſtra optimè nouit; in Anglorum enim terram veniens, ſiue b Romam proficiſcens omnia ſanctitati veſtræ reſeraui, quæ reſeranda eſſe tunc temporis pro mearum rerum neceſſitate iudicaui. Sic ergo orate, ſic ab amicis, ac familiaribus

veſtris oratum iri depoſcite, quatenus A Omnipotens Deus, aut ad meliorem fructum me perducat, aut de ergaſtulo huius carnis animam meam in ſui ſancti nominis confeſſione educat: tot enim, tantiſque tribulationibus terra iſta, in qua ſumus, quotidie quatitur, tot adulteriis, aliiſque ſpurcitiis inquinatur, vt nullus ferè hominum ordo ſit, qui vel animæ ſuæ conſulat, vel proficiendi in Deum ſalutarem doctrinam ſaltem audire concupiſcat.

Literas, quas per Dominum Robertum tranſmiſiſtis, lætus ſuſcepi, lætior legi; B cum quanto autem gaudio adhuc eas relegendo recolo, & recolendo relego, literis explicare non poſſum: pro eo videlicet, quòd, ſicut in eis ſcriptum eſt, c dulciſſimum mihi Fratris mei filium (quem ſicut animam meam diligo) cum ingenti lætitia ſuſcepiſtis; Quod maiorem erga vos amoris mei fiduciam ex hac occaſione concepiſtis; & præcipuè, ac ſuper omnia, quod onus Prioratus, quod importabile antea videbatur, ex eius aduentu leuigatum vobis perhibuiſtis. De C quo breuem, veracemque ſententiam vobis dico: ſi inter Paganos etiam ipſe viueret, plus cæteris Paganis ego * ipſos diligerem, & prodeſſet * eis, ſi quid in hoc ſæculo poſſiderem. Quibus de rebus quantas poſſum Deo, & Domino Abbati, vobiſque omnibus gratias refero, quia quales * voluero, tales vos erga me, & omnes, qui diliguntur à me, ſemper eſſe comperio.

f. * ipſum. f. * ei. al. * volo.

Sed quia accedens ad ſeruitutem Domini, D & maximè id ætatis homo, multis, variiſque tentationibus per tentatorum ſpirituum ſuggeſtiones intrinſecus laniatur, multis; diuerſiſque carnis titillationibus intus, exteriuſque cruciatur; oportet valde, vt veſtri eum colloquij participem ſæpiſſimè faciatis, omneſque, quorum doctrina ſalubris eſſe poteſt ei, colloqui cum eo, quotiens expedit, iubeatis.

Diſcedenti ipſi à me, rogando præcepi, & præcipiendo rogaui, ne hoc anno aliquam vel in refectorio, vel in capitulo, E aut in monaſterio d lectionem legeret, quoadusque pſalmorum ſcientiam, ſuique ordinis vſum aliquem haberet: hanc voluntatem meam omninò deſpexit; & vt legeret, ſuarum precum nimietate à vobis extorſit: pro qua re amariſſimas literas tranſmittere ſibi diſpoſui; ſed viſis aliis literis veſtris conceptum aduerſus temeritatem mentis rancorem omiſi.

EPISTOLA XLIV.

Domino Reuerendo, Patri verè diligendo, & dilecto, Catholicæ matri amplectendo Archiepiſcopo LANFRANCO: Frater ANSELMVS ſuus, quod digniùs poteſt totus ſuus.

ARGVMENTVM.

Proximis LANFRANCI *literis reſpondet, ac Mauritium viciſſim capitis ægritudine laborantem commendat.*

QVotiens vobis eſt gratum, aliquid mihi eſſe gratum, vtique mihi & hoc eſt gratum: & illud ſit gratius, quod prius erat gratum. Significaſtis vos inter lætos eſſe, quia ego, vt de aliis taceam, dilectiſſimum noſtrum, nepotem veſtrum, valde gaudens ſuſcepi. Tantò igitur, & hac veſtra lætitia ſum lætificatus, & gaudium, quod habueram de prędicto charo noſtro quamuis ſemper vigeat, augendo eſt renouatum; quantò, id quod non verecundor fateri, me ſcilicet ex magna parte illum ſic ſuſcipiendo intendiſſe, ad votum perueniſſe cognoui de meo meritis Domino, fide fratre, ſollicitudine filio MAVRITIO, quem pro vobis ſeparatis ab illo, à quo plus amabatur, quàm ab alio, & quem plus amabat quàm alium: vos ipſi iudicate, quo illi debeatis. Quamlibet namque vile ſit, quod ſic amat, & à quo ſic amatur: nimirum hoc illi debetis, quod non minus amet, & à quò non minus ametur. Quoniam igitur & ego noui iuſtitiæ veſtræ rectitudinem, & vos noſtis mutuam noſtram dilectionem, omni eius ſuperſedemus commendatione. De ægritudine capitis eius, veſtram pietatem, quantum apud vos poſſum rogo, præcipuè quatenus propter Deum, & æternæ ſalutis retributionem, vobis inſtantibus à dilecto amico noſtro Domino Alberto medico, quantum poteſt perquiratur, & curetur.

EPIST.

A

EPISTOLA XLV.

Dilectiſsimo ſuo a GONDVLFO dilectiſsimus ſuus LANFRANCVS dilectionis cœptæ felicem perſeuerantiam.

ARGVMENTVM.

Fratris ſui filium, vt ab eo inſtruatur, præcipuè commendat, crucemque mittit cum reliquiis.

FRatres, quos (chariſſime frater) literis edocendos, boniſque moribus inſtruendos tibi præcipuè tranſmiſi, honeſtè, & ſecundum voluntatem meam tractari quorumdam relatione cognoui; pro qua re gratias benignitati tuæ refero, & vt cœptis inſiſtas, ſi tamen admonitione indiges, admonere te cupio. Chariſſimum mihi fratris mei filium, fratrem videlicet tuum, charitati tuæ commendo, rogans ſicut rogari oportet à me, iocundiſſimum filium, fratremque meum, quatenus cum magna iocunditate animi tui eum diligas, & ad vitam laudabilem pro viribus tuis informare non deſinas. Fratrem tuum propterea dixi illum, * quem reuerà ſibi eſſe volo, multumque rogo; nam & reuera venerabilis mater tua, ſicut mihi relatum eſt, filium ſuum eumdem vocare dignatur, cum illa de excellentiſſimo genere, iſte humili loco ſit natus, proculdubiò receptura ab eo mercedem ſuam, qui dixit: *Qui ſe humiliat, exaltabitur.* Crucem cum reliquiis fraternitatis tuæ oculis dùm Miſſam celebras conſpiciendam, tibi tranſmitto; quam perpetuæ amicitiæ monumentum inter te, & ipſum eſſe deſidero.

al.* quoniã

Magno gaudio me repleſti, quia promiſſionem in pueritia factam, in iuuentute adhuc per diuinam miſericordiam te ſeruare ſcripſiſti; quam ſi ad finem illæſam perduxeris, terribilem aliis iudicem proculdubiò cum magna ſecuritate videbis. Omnipotens Deus cordi tuo per ſancti Spiritus ſui inſpirationem inſerere dignetur, quatenus in omni ætate tua ſic me diligas, ſicut in pueritia, & adoleſcentia tua quondam diligere me ſolebas. Et ipſe te benedicat, atque ab omnibus peccatis propitiatus abſoluat.

EPISTOLA XLVI.

Dilectiſſimo Fratri GONDVLFO Frater LANFRANCVS benedictionem à Deo, & perpetuam ſalutem.

B

ARGVMENTVM.

Ægrotantem conſolatur, & pharmacum mittit, quo vtatur.

LEctis literis fraternitatis tuæ, multa te cognoui ægritudine laborare, pro qua re hortor, ne doleas, immò gaudeas, tuoque Creatori, qui de te curam habet, indefeſſas gratias referas, ſciens ſcriptum eſſe: *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis.* Et aliud: *Flagellat Dominus omnem Filium, quem recipit.* Non enim te in hoc ſæculo tantis flagellisattereret, niſi poſt hoc ſæculum ſine flagello te eſſe diſponeret. Tu ergo memento tui, memorare nouiſſima tua, & confitere peccata tua; hoc enim faciens, aut corporalem ſalutem à Deo conſequeris, aut mortem aliis metuendam ſine metu expectabis; quæ videlicet erit finis tibi malorum, principium verò bonorum.

C

Mitto tibi diapraſium magnum, quod ad hanc infirmitatem, valde vtile eſſe medici perhibent, de quo in modum ſylueſtris nucis tertiâ ſemper die accipies. Omnipotens Dominus cuſtos tui ſemper exiſtat; atque ab omnibus peccatis propitiatus abſoluat.

D

EPISTOLA XLVII.

Dilectiſsimis Fratribus a LANFRANCO, & GVIDONI Franter LANFRANCVS perpetuam à Domino benedictionem.

E

A

ARGVMENTVM.

Nepoti, eiusque olim amico, nunc fratri in monasterio salutaria dat monita. Et nepoti priuatim condonat, quod ea non obseruarit, quæ iniunxerat.

QVia diuinitùs, vt credo, vos dilexistis in sæculo, rogo vt rogetis B Deum, quatenus, ipso cooperante vos diligatis in eo, quod assumpsistis sancto proposito. Alter alteri sit in tribulatione solatium: alter ab alterius vita sumat sanctæ conuersationis exemplum. Humilitatem omnibus ostendite, linguas vestras ab omni * derogatione salubri censurâ compescite, si quis cuiuslibet fratris vitam [b] theodino dente rodere, si correctus à vobis emendare neglexerit, à vestro colloquio arceatur. Quidquid C alij de vobis dicant laudantes fortasse & magnificantes, quod parentes, possessiones, carnalia oblectamenta pro Deo contempsistis, vos semper introrsus ad conscientias vestras redite, peccatores vos semper esse cognoscite, & peccatis vestris continuis orationibus Deum propitium fore deposcite.

Elegantes, & optimæ admonitiones.

al.* fraterna.

Aduersum te, charissime nepos, magnum mentis rancorem concepi, quia videlicet trangressus es præceptum, quod de hoc ordine primum tibi iniunxi, sed interueniente venerando Patre Domino ANSELMO, cui sicut Deo obedire desi- D dero, sincero tibi corde illam noxam indulgeo, & moneo ne tale aliquid amplius facias, quia quò impensiùs amicum diligo, eò ampliùs maiorem contra eum iram pro parua etiam culpa concipio. Omnipotens Dominus sua vos gratia protegat, atque ab omnibus peccatis clementer absoluat.

EPISTOLA XLVIII.

Dilectissimo Patri [a] VVILLELMO LANFRANCVS quondam dulcissimus, & vtinam nunc saltem dulcis; quidquid in hoc sæculo, & in futuro honestius, & melius.

ARGVMENTVM.

Vt Ernostum Priorem designet; quod si quid obstet, alia consilia suggerit, quæ sequi liceat.

IN literis, quas nuper transmisistis, hoc præcipuè inter cætera posuistis, & rogastis, vt amoto eo, qui nunc præsidet, de substituendo Ecclesiæ vestræ priore vobis consulerem, consultaque sub celeritate scriberem; quam rem fratribus, qui mecum sunt, ostendi; mihique consulere volenti quatenus ipsi quoque consulerent obnixè rogaui. Communis omnium sententia fuit, vt si aliquo secundum Deum modo efficere valeatis, summum Ecclesiæ vestræ [b] Priorem DOMNUM ERNOSTVM constituatis; quòd si ipse renuerit, aut fortasse Dominus Abbas huic rei consensum præbere noluerit, ordinate quem concors fratrum electio ordinandum decreuerit. Si verò vobis hoc consilium displicuerit, capite illud, quod sanum sapienti displicere non poterit, videlicet vt agatis, quod ex ore Domni Abbatis HERLVINI, domnique ANSELMI agendum esse cognoueritis; Nam ego vt peccator homo diuini consilij ignarus existo, & ipsi vtrique, vt credimus, Spiritu Dei pleni sunt, & secum habent, qui in huius mundi negotiis apud Deum adiuuare eos valent. Diuina Maiestas, venerande Pater, iocundeque frater, te benedicat, ab omnibus peccatis prorsùs absoluat.

B. Lanfranci humilitas.

EPISTOLA XLIX.

LANFRANCVS Archiepiscopus dilectissimo filio, & amico * ADELELINO Abbati salutem, & benedictionem.

f.* Adelelmo.

E

ARGVMENTVM.

Intercedit pro monachis, qui de monasterio recesserant, & agnitâ culpâ redire cupiebant.

FRatres isti ad me venerunt accusantes se, & dicentes in vos grauiter peccasse, & suâ culpâ de monasterio recessisse; ego vero stultitiam eorum eis audientibus multum adauxi, & satis du-

tis, atque amariſſimis verbis eos, prout A decuit, increpaui. Poſtea interrogati à me, ſi de cætero vellent emendare, reſponderunt ſe velle, & de hoc quod egiſſent plurimùm ſe dolere; & precati ſunt me, quatenus pro eis apud vos intercederem; & meâ eos interceſſione monaſterio, vnde exierunt, reconciliarem.

Quapropter fraternitatem veſtram precor, ſi meis apud eam precibus locus exiſtit, vt pro amore Dei, & noſtro, quidquid in vos, & contra ordinem deliquerunt, ſyncero corde remittatis; [a] & in ſuis B eos locis, in quibus ante culpam erant, ſuſcipiatis, & paternum eis affectum, vt Deus vobis miſericors ſit, de reliquo oſtendatis.

EPISTOLA L.

LANFRANCVS Antiſtes dilectiſſimis fratribus [a] REGINALDO Pictauorum vrbis Abbati, & * C SENTVNO monacho, & HENRICO Canonico ſalutem.

al.* Servino.

ARGVMENTVM.

Sanctum HYLARIVM *aduerſus Berengarij calumnias defendit, eiuſque verba, quæ in prauum ſenſum tradebat, orthodoxè dicta, & interpretanda docet.*

LEctis literis à veſtra mihi per hunc hominem fraternitate tranſmiſſis voluntatem veſtram intellexi, ſi facultas detur ad me veniendi: id commodè fieri poſſe non arbitror; nam & iter prolixum eſt: pericula multa, terrâ, marique: & ego tot, tantiſque huius mundi negotiis obuolutus ſum, vt talibus ſtudiis dare mihi operam hac tempeſtate non liceat. Si diuina poteſtas expeditum me eſſe quandoque voluerit, & doceri pariter, & docere promptus ſemper mihi animus erit.

Porrò quòd ſchiſmaticus ille [b] (BERENGARIVM dico) ſicut veſtra Epiſtola teſtata eſt, conſtanter aſſerit, quia beatus HYLARIVS veſtræ vrbis, veſtræque Gentis quondam Epiſcopus in tractatu fidei peruerſa ſenſerit: & in libro de diuina Trinitate improbabiles ſententias de Domino IESV CHRISTO * protulit: mirari non debet beatitudo veſtra, ſi is, qui de ipſo capite tam multa, & tam nefanda E credere, & docere veriſſimis relationibus infamatur; de ipſius capitis membro tam pernicioſa dicere traditur, in reprobum ſenſum diuino iudicio permittatur.

Berengar. ſchiſmaticus B. Hylario erroris maculâ inurit.

al. * protulerit.

Reuera quiſquis Hylario alicuius hæreſeos notam imponit, multos orthodoxos principes, qui magnis eum laudibus extulerunt, eiuſdem erroris macula inuoluit. GELASIVS Papa in decretis ſuis, omnes libros eius inter catholicas ſcripturas enumerat. Eius auctoritas in ſacris canonibus decentiſſimè memoratur, recipitur, & laudatur. Sanctus Auguſtinus in libro de Trinitate, excellenti eum laude extollit, & quædam ab eo de Patre, & Filio, & Spiritu ſancto obſcurè dicta enucleatiùs exponit. Beatus HIERONYMVS quantis eum, omneſque libros eius in quibuſdam ſcriptis ſuis præconiis effert epiſtolari breuitate comprehendi non poteſt: [c] vocans eum Romanorum luciferum, Eccleſiarum lucernam, lapidem pretioſum, ad quem mortalia vix aſcendunt; pulchro ſermone, aureoque vniuerſa loquentem. Cæteri ſacræ religionis doctores, quicumque de eo aliquid loquuti ſunt, ab horum ſententia in hac parte minimè diſſenſerunt.

B. Hylarii præconia.

Diſt. 15. Can. 13.

Lib. 6. cap. x.

Tutiùs igitur eſt lectori in difficillimis ſanctorum Patrum ſententiis, quas ingenij ſui imbecillitas capere non poteſt, interrogato quod neſcit, dicere ſe neſcire, quàm pertinaci arrogantia, & arroganti pertinacia, non ſine ſua, & aliorum pernicie, fidei contraria definire: præſertim ſi talis perſona ſit, quæ vel ſcientia litera- D rum, vel probitate morum, vel potius vtraque parte authoritatis pondus præ ſe gerere videatur.

Nota in explicandis difficilioribus ſanctorũ Patrum ſententiis quid agendum.

Verba præfati doctoris, quæ præfatus inuerſor in eius calumniam conatur inuertere, hæc in veſtris literis reperi: *Dei filius hominem verum ſecundum ſimilitudinem noſtri hominis non deficiens à ſe Deo, ſumpſit: * in quo quamuis aut ictus incideret, aut * vultus * diſcinderet, afferrent quidem hæc impetum paſſionis, non tamen dolorem paſſionis inferrent: vt telum aliquod, aut aquam perforans, aut ignem compungens, aut aëra vulnerans.* Et paulo poſt. *Virtus corporis ſine ſenſu pœnæ vim pœnæ in ſe deſæuientis excepit.* Hæc ſine præiudicio melioris expoſitionis conſona, vt putamus, ſanctis patribus adſtipulatione ſic exponuntur à nobis. Dominus IESVS CHRISTVS in eadem perſona verus homo, & verus Deus, ſecundum humanitatem quidem eſuriuit, ſitiuit, fatigatus eſt, fleuit: appropinquante hora mortis pauere, & tædere cœpit: vnde & orauit di-

De Trinit. lib. x. ante medium.

al.* in quẽ. al.*vulnus. al.*deſcenderet.

Egregiè & doctè illuſtratur S. Hylarius.

Math.26.d.39. cens: *Pater ſi fieri poteſt, tranſeat à me calix iſte.* Plagas virgarum, vulnerumque diſciſſiones, vt homo ſimilis nobis ſenſit, & doluit; cæteraſque humanæ naturæ infirmitates aſſumendo hominem, præter peccatum, aſſumpſit. Secundum diuinitatem verò, quâ Patri, & Spiritui ſancto per omnia æqualis eſt, nihil horum ſuſtinuit: cùm apud omnes fideles hæc ſemper ſit, fueritque ſententia; & ſacra pagina huiuſmodi documentis penè ſit vbique referta; & tamen propter vnitatem perſonæ, in quam conficiendam Deus, & homo conuenerant, ſæpe quæ hominis ſunt aſſignantur Deo; & quæ ſolius Dei ſunt, dicitur habere homo, vt illud Apoſtoli; *Si enim cognouiſſent, nunquam Dominum gloriæ crucifixiſſent.* Non enim reuerà quantùm ad ipſum ſpectat, Dominus gloriæ eſt crucifixus, ſi propter aſſumptum hominem, quod hominis fuit, dicitur pertuliſſe Deus. Et ipſe Dominus in Euangelio: *Nemo aſcendit in cælum, niſi qui deſcendit de cœlo, filius hominis, qui eſt in cœlo.* Et rurſus id quod Dei erat, homini eſt aſſignatum; [d] Neque enim homo in terra degens, in cælo tunc eſſe poterat; ſed quia Vnigenitus Patris ita in mundum venit, vt tamen à paterno ſinu nunquam diſcederet, quod ſolius diuinitatis erat, loquens in terra aſſumpto homini propter vnitatem perſonæ tribuebat.

1. Cor.2.b.8.

Luc.3.b.13.

Hoc locutionis modo ſuperiùs dictum eſt, quia homini aſſumpto à Filio Dei ictus, & vulnera impetum paſſionis afferrent, non tamen dolorem paſſionis inferrent. Et hoc ſuppoſitis ſimilitudinibus declaratur, vt ſi telum aquam perforet; & cætera quæ ſequuntur, ac ſi diceret, homo aſſumptus impetum paſſionis, & vim doloris ſenſit, Deus aſſumens non ſenſit: & hoc paulò poſt declarat dicens: *Virtus corporis*, id eſt, diuinitas aſſumens ipſum corpus *ſine ſenſu pœnæ*, quantum ad ipſam pertinet, *vim pœnæ in ſe*, id eſt, in carne aſſumpta *deſæuientis excepit*. Quod ſi virtus corporis, magis robur ipſius corporis, hoc in loco intelligenda eſt, eadem ſententia in cæteris manet, vt ſit ſenſus: *Virtus corporis ſine ſenſu pœnæ in ſe deſæuientis excepit*, quantùm ad aſſumptam humanitatem. Et hoc locutionis genere reuerà & ſalua Chriſtianæ religionis fide dici poteſt; quia Chriſtus, ſiue Corpus Chriſti, ſiue caro Chriſti in cruce patiebatur, & non patiebatur, dolebat, & non dolebat, moriebatur, & non moriebatur. Et in hunc modum multa, numeroque carentia. Alioquin ſi præfatus doctor contra vſitatiſſimam Eccleſiæ fidem, contra Euangelicam authoritatem, contra omnium ſanctorum Patrum definitionem, carnem Chriſti inſenſibilem, & doloris expertem intelligi voluiſſet, aſſumptum à filio Dei hominem ſimilem nobis hominem in præfata ſententia minimè retuliſſet. Quæ enim ſimilitudo ſenſibili, & inſenſibili? Dolenti, & doloris experti? retulit autem, non igitur intelligi voluit.

Obſecro vigilate omnibus modis, quia ſchiſmatici, & fautores eorum circa vos, & inter vos ſunt, opponite eis ſcutum timoris Domini, impetentes eos iaculis diuinorum eloquiorum: adminiculamini nobis memores noſtri in orationibus veſtris. Omnipotens Dominus det vobis benè agere, & fœliciter, quò tenditis, peruenire. Amen.

EPISTOLA LI.

LANFRANCVS Archiepiſcopus dilectiſſimo amico ſuo Abbati * T......... ſalutem.

* Fortè Turſtino ad quē Epiſt. 54.

ARGVMENTVM.

Vt excommunicatam adulteram de cæmeterio eijci præcipiat, quouſque Epiſcopo ſatisfiat.

CAuſam GODVINI, & LIFGINÆ adulteræ ſuæ optimè noui; & reuerà Londoniæ coram me eam veſtigari præcepi; auditaque vtriuſque partis aſſertione, in adulteros ſententiam diximus, & iuſtè eos eſſe excommunicatos communi conſenſu decreuimus. Propterea nihil aliud reſtat, niſi quod Fraternitas tua adulteram de cimiterio ejici præcipiat; quovſque vel corruptor eius, vel aliquis pro ea, quod iuſtum eſt, Epiſcopo faciat. Libenter facerem, quod tibi placere poſſe intelligerem, & multùm doleo, quod de præſenti negotio voluntatem tuam implere non valeo.

EPISTOLA LII.

LANFRANCVS indignus Antiſtes venerabili Abbati G.......... ſalutem, & benedictionem.

A

ARGVMENTVM.

Orricium commendat, qui apud illum Regis mandato detinebatur.

GRatias quantas poſſum Paternitati veſtræ ago, quod præſentes, & abſentes nobis & de nobis bona dicitis. meliora optatis, vtrumque verbis, & literis confirmatis Et reuerà ſciatis me eandem circa vos voluntatem habere, & vobis, & veſtris ſynceram dilectionem in omnibus, & per omnia exhibere. B

Orricius. Quod de Domino ORRICIO mandaſtis, gratanter accipio, ſed contra præceptum Regis nihil rogare, & nil iubere præſumo; ſed rogo, multumque rogo, quatenus propter Deum, & propter amorem meum, & quia ipſe dignus eſt, eum diligatis, honeſtè tractetis, paternum ei affectum, ſicut prudentia veſtra iudicauerit, impendatis: pro iuſtitia namque perſecutionem patitur, & cum ſuperna voluntas fuerit, in gaudium ſibi, & lætitiam conuertetur: miſertus eſt tamen ei Dominus, quod inter vos eum voluit eſſe & putantes nocere, (ſicut Domino placuit) plurimum profuere.

EPISTOLA LIII.

LANFRANCVS indignus Antiſtes, [a] Abbati TVRSTINO ſalutem.

ARGVMENTVM.

Solatur amicum, ſuadetque vt Regem per ſe, & per amicos flectere ſtudeat; nec triſtetur, ſi ſpreuerit.

COnſilium meum tibi breuiter intimandum rogaſti, & ego illud tibi paucis intimare curaui. Roga Deum, vt meminerit tui, & miſereatur tibi; & hoc inſtanter tam per te, quàm per amicos tuos: Nos verò hoc agimus in quantum poſſumus. Domino noſtro Regi offer rectitudinem per amicos, & fideles internuncios. Si ſpreuerit, noli multùm inde eſſe triſtis, neque ſollicitus. Viſitabit enim Deus plebem ſuam, cùm expedire decreuerit. Miſericordia Dei tecum ſit.

EPISTOLA LIV.

LANFRANCVS indignus Antiſtes dilecto, & fideli amico ſuo G.......... ſalutem, & benedictionem.

ARGVMENTVM.

In comitatibus ipſi commiſſis nullum ſibi eſſe dominium, ſed ad victum monachorum terras Eccleſiæ ſuæ omnes pertinere.

GRatias ago benignę ſollicitudini tuę, & ſollicitæ benignitati tuæ, quia amicitiam à primordio mutuæ cognitionis mihi promiſiſti: reipſa, cum opportunitas ſe ingeſſit, ſemper demonſtrare ſtuduiſti: C & nunc precor multumque precor quamuis non tantopere precibus indigeas, quatenus de præſenti negotio tantùm rebus veſtris valeas, quantum valere fuerit tibi deſuper data facultas.

Scias autem in illis comitatibus, quorum exquirendorum cura tibi commiſſa eſt, me nihil in dominio habere; ſed omnes in illis partibus veſtræ Eccleſiæ terras ad vitam monachorum per omnia pertinere. Frater veſter, qui has tibi literas portat, multa laudanda de te mihi retulit, quorum pluralitas, & Epiſtolaris breuitas ea nunc enumerari non ſinit. Sed omni-
D potens Deus cuius memoriam nihil ſubterfugit, ſicut nouit, multipliciter tibi rependat, & ab omni opere malo * priùs auxiliator, te inceſſanter defendat. *f.* * pius.

EPISTOLA LV.

LANFRANCVS Archiepiſcopus Abbati R........ ſalutem.

E ARGVMENTVM.

De monacho pro quo rogarat, vt in monaſterium reciperetur, rem integram nunc ei permittit, probaturus quod decreuerit.

QVòd fratrem, de quo mihi ſcripſit fraternitas tua, in monaſterium recipiendum cum meis literis tibi direxi,

teſte conſcientia mea, diuino id zelo, & amore noſtri ordinis feci, neque enim gratia vitandi ſcandali aliquid volo vel rogare, vel præcipere, quod aliquo modo in maius, vel deterius ſcandalum valeat peruenire. Loquere igitur cum Epiſcopo, ſi fortè adeſt, & cum Domno GODEFRIDO priore eius, & quidquid ſuper hoc negotio inter vos conſulueritis, & conſultum opere complendum decreueritis, in omnibus, & per omnia mihi quoque placere noueritis. Neque enim ſuperbiam nutrire volo, quam procul ab omni genere hominum, & præcipuè à noſtro ordine remotam eſſe deſidero.

EPISTOLA LVI.

LANFRANCVS Archiepiſcopus chariſſimo amico ſuo Abbati VVILLELMO ſalutem.

ARGVMENTVM.

Vt RAINALDO monacho Glocestrenſe monaſterium petere; ibique cum SERLONE Abbate per anni vnius ſpatium conuerſari liceat.

ROgo te quantùm rogare poſſum, & debeo, quatenus huic fratri RAINALDO concedas licentiam conuerſandi apud [a] GLOCESTRAM cum [b] Abbate SERLONE per ſpatium vnius anni; expedit enim animæ ſuæ, vt hoc fiat. Huius namque indicium hinc permaximè capio, quod regularem locum petit; quamuis & monaſterio tuo, in quo nutritus eſt, in nullo detrahat. Sed cur hoc facere velit, rationabilem cauſam enarrat. Iterùm rogo, ne moleſtè feras, quòd ad me venit, quòd me amicum tuum pro neceſſitate ſua expetiit.

EPISTOLA LVII.

LANFRANCVS Archiepiſcopus O......... Abbati ſalutem.

ARGVMENTVM.

Arguit quod monacho ſuo vagandi licentiam conceſſerit, redire à ſe compulſum cum honore vt recipiat monet, atque illi tanquam filio paternam charitatem impendat.

FRatrem Gregorium monachū tuum volentem mare tranſire prohibuimus; & ad monaſterium ſuum redire pręcepimus, & præcipiendo compulimus. Tu non benè egiſti, quod ipſi vagandi extra patriam licentiam conceſſiſti. In hoc ſatis euidenter apparet, qualis paſtor exiſtas, & qua ſollicitudine gubernare commiſſas tibi animas ſcias.

B Mandamus igitur, & præcipimus, & præcipiendo rogamus, quatenus cum honore eum recipias, & de cætero ſicut filio tuo paternam ei charitatem impendas. Credimus enim per miſericordiam Dei, ſi ſollicitus tui ordinis eſſe volueris, quod conſilium, & auxilium, tam in cauſis ſpiritualibus, quàm in ſæcularibus per eum habere valebis. Lætificauit me multùm, quod timorem Dei te habere, & bonum
C hominem eſſe perhibuit, ſed tamen pro ſimplicitate tua negligentem eſſe noſtri ordinis negare non potuit.

EPISTOLA LVIII.

LANFRANCVS Dei gratiâ Archiepiſcopus dilecto fratri, & amico REMIGIO ſalutem.

ARGVMENTVM.

D *Multos de ipſo apud Regem malè loqui, quibus Rex fidem non adhibeat. Expedire vt ad ſe veniat, vt ex eius ore plura audiat.*

CVm multi de te multa peruerſa dicant: & perpauci ſint, qui verbis detrahentium ingenita * liberalitate contradicant, ſcias tamen dominum noſtrum Regem nullius detrahentis contra te verba recipere; ſed potiùs contra omnes maledicos regali te auctoritate defendere.
E Itaque expedit tibi, ſi propè es, & licitum habes, quatenus ad me venias, & ea, quæ pro ſui prolixitate breuiter ſcribi non poſſunt, ore ad os audiat.

al. * liberate.

A

EPISTOLA LIX.

Forte Hugoni. LANFRANCVS HVG.......

ARGVMENTVM.

GREGORIVM Papam ab eo vituperari, & CLEMENTEM laudibus efferri non probat: & ſi Imperatori credat facti ſui cauſas non defuiſſe: diſſuadet ne in ANGLIAM veniat ſine Regis licentia.

LIteras tuas; quas mihi per portitorem mearum miſiſti, ſuſcepi, & legi, & diſplicuerunt mihi quædam, quæ in eis inueni. Non probo, [a] quod Papam GREGORIVM vituperas: quod Hildebrandum eum vocas: quod legatos eius ſpinoſulos nominas: quod Clementem tot, & tantis præconiis tam * properè exaltas. f. * præpoſtere. Scriptum eſt enim non eſſe laudandum in vita ſua hominem, nec detrahendum proximo ſuo. Adhuc incognitum eſt humano generi, quales nunc ſint, & quales futuri ſint in conſpectu Dei. Credo tamen, quòd Imperator ſine magna ratione tantam rem non eſt aggreſſus patrare, nec ſine magno auxilio Dei tantam potuit victoriam conſummare.

Non laudo vt in Anglicam terram venias, niſi à Rege Anglorum licentiam veniendi priùs accipias. Nondum enim inſula noſtra priorem refutauit; nec vtrum huic obedire debeat, ſententiam promulgauit. Auditis vtrimque cauſis, ſi ita contigerit, perſpicacius quid fieri oporteat, prouideri valebit.

EPISTOLA LX.

LANFRANCVS Cantuariæ Archiepiſcopus RODVLFO Abbati ſalutem.

ARGVMENTVM.

B *Poſſe monachum, qui in vno monaſterio ſtabilitatem promiſerit, iuſtis de cauſis in aliud tranſmigrare.*

INdicatum eſt mihi, de tuo monaſterio recedere vis: de promiſſa ſtabilitate ſollicitus es, timens, ne, vnde Deum placare * ſtudes, inde offendas. al. * debes. De quo rationem talem oſtendo; & in oſtendendo meipſum in exemplum ſic do. Si ego LANFRANCVS manu propria me de aliquo monaſterio non receſſurum iuraſſem; viderem autem quod ibi animam meam ſaluare non poſſem, exirem; nec periurij C crimen incurrerem. Qui enim Deo propter Deum alligatur, non ſoluitur ab ipſo, niſi contra ipſum ſoluatur. Porrò ab ipſo contra ipſum minimè ſoluitur, qui propter amorem eius, & vt ſibi benè complaceat, à filiis diſcordiæ, ſuperbiæ, diffidentię; & vt * aptius dicam, à filiis diaboli migrat ad filios pacis, humilitatis, ſpei, immò ad Filios Dei. al. * apertius. Qui enim ſic tranſit, nonne planè fugit à ſede diaboli, ad ſedem Dei? Quis enim iudicet illud à Deo damnandum, qui vt ad Patrem, vt ad Dominum, & amicum fugit ad ipſum? D Propterea qui ſic tranſit, non ab Eccleſia ad Eccleſiam tranſit; non enim plures ſunt Eccleſiæ; ſed vna eſt toto orbe diffuſa; & *vni Deo vbique ſeruitur, & vni Regi militatur.* Poſtremo B. BENEDICTVS, qui ſtabilitatem præcipit firmare, monachum ab alio monaſterio ad aliud monaſterium venientem iubet ſuſcipi: & ſi bonæ vitæ fuerit, vt ſtabilitatem firmet, ſuaderi. Reg. cap. LXI. ſub medium. Ibidem.

Finis Epiſtolarum Beati Lanfranci.

BEATI LANFRANCI
EPISTOLARVM INDVCVLVS.

DOMNI LVCÆ DACHERII,

MONACHI BENEDICTINI CONGREGAT. SANCTI MAVRI.

IN EPISTOL. B. LANFRANCI CANTVARIORVM Archiepiſcopi,

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

B. Lanfrancum Epiſtolas ſcripſiſſe conſtans eſt omnium, & veterum, & recentiorum ſententia. Ex antiquioribus inſtar omnium erit Guillelmus Malmeſburienſis Monachus, qui in geſtis Pontificum Anglorum lib. 1. fol. 121. 2. n. 10. editionis Londonienſis, de Epiſtola 2. Alexandro ſummo Pontifici inſcripta ſic loquitur: *Sermonis huiuſcemodi veritati aſſenſit epiſtola initio Papatus Angliam directa, quæ inter epiſtolas Lanfranci reperitur.* Item fol. 122.2.n.30. *Ipſe Lanfrancus pauca ingenij ſui monimenta reliquit, decretales epiſtolas, & præcipuam contra Berengarium.* Qui de epiſtolis præfati Archipræſulis agunt neoterici, indicatum eſt annotationibus ad vitam pag. 41. lit. e.

AD EPISTOLAM I.

pag. 299 a *Alexandro Papæ*) Sanctum Pontificem Alexandrum hoc nomine ſecundum, Guillelmus Pictauenſis in geſtis Guillelmi Ducis, & Regis Anglorum, inter ſcriptores Hiſtoriæ Normannorũ ab Andrea Ducheſnio editos, pag. 197. ſummè extollit in hunc modum: *Is Præſul Lucienſis, cum altiorem gradum nullatenus appeteret, violento plurimorum conſenſu, quorum apud Romanos tunc præcellebat auctoritas, ingenti concilio aſſentiente, in eo locatus primatu, quo præſulum orbis terræ caput exiſteret atque magiſter. Allectionem hanc ſanctitate memorat atque doctrina. Per eadem poſt ad ortum ſolis, & occaſum effulgebat. Neque curſus limitem ſol immutabilius natura, quàm per veritatis ille directum tendebat vitâ: quodquod vbiquaque per mundũ potuit, iniquum corrigens, nulli concedens.* b (*De Beccenſi congregatione*) Cui pridem dederat nomen, atque in ea pluribus annis monaſticam vitam duxerat, *omnem operam impenderat* (vt Milonis eius biographi verbis vtar) *quieti, & ſilentio cordis ſui noualia verbi ſacri excolens aſſidua lectione, irrigans ea dulci, quam ſæpe obtinebat, lachrymarum compunctione.* Beccus porrò, ſeu Beccum Monaſterium in Normannia ſitum à fluuiolo interfluente nomen accepit: Gilbertus Criſpinus in vita B. Herluini Fundatoris eiuſdem cœnobij, & Chronicon Beccenſe pag. 1. *At veriùs* (inquit, Papirius Maſſon. in deſcriptione Fluminum Galliæ in Ligeri, agens de Elaueri) *Beccus dicitur veterum Gallorum, ſeu Danorum linguâ aqua curſus in alium fluuium intrans*: quippè hoc in loco fluuioli duo extant, quorum alter influit in alterum. Fundationis autem celebris huiuſce monaſterij hæc eſt breuis forma.

Notum ſit omnibus Chriſtianæ religionis cultoribus, quod ego Abbas HERLVINVS *filius* ANSGOTI, *aſtantibus & laudantibus fratribus meis* ODONE, *&* ROGERIO, *iubẽte* GILLEBERTO *Comite, &* ALBERTO, *&* RANVLPHO *conſentiente,* ROBERTO *Comite, &* ROBERTO *Archiepiſcopo, donaui ſanctæ Mariæ tertiam partem terræ de Burneuilla, & hoc quod pertinet ad eam, & Tauileio, & de Surceio, & hoc quod pertinet ad eas, & terram de Sarnaio, & hoc quod pertinet ad eam, quæ* ANSGOTVS *Pater meus in vita ſua habuit: dotem quoque matris meæ iubente Patre meo ex integro mihi datam, coram teſtibus* FVLBERTO *Sacerdote,* VITALE, RAINALDO, *& aliis multis.*

Quicquid ad res Beccenſis Monaſterii ſpectat, docebit Chronicon in appendice operibus B. Lanfranci ſubiectum, ſolummodò immunitates quaſdam à Rothomagenſibus Archiepiſc. Guillelmo, atque Hugone, necnon & à Cæleſtino Papa Tertio indultas, & confirmatas adiicere viſum eſt.

CARTA EXEMPTIONIS Monaſterij, & Parrochiæ Beccenſis, ab Archiepiſcopo Rothomagenſi D. Anſelmo conceſſa.

VIrorum prudentum conſuetudo eſt, & eorum maximè, qui de ſtatu ſanctæ Eccleſiæ aliquid rationabiliter diſponunt, ne per ignorantiam vel obliuionem à propria firmitate aliquando decidat, inſcriptionis authoritate firmare. Sed Epiſcopalis curæ officium eſt, diligenter B procurare, quatenus monaſteria ſeruorum Dei in pace, & quiete firmata permaneant; ne diuinis officiis mancipatæ mentes aliquâ occaſſione à ſuo propoſito impediantur. Hac igitur rationis æſtimatione Ego quoque Willelmus Dei gratia Rothomagenſium Archiepiſcopus literis mandare decreui, tempore videlicet Roberti Comitis filij Willelmi Regis Anglorũ, quòd Beccenſi Eccleſiæ, & Domno Anſelmo Abbati, ob reuerentiam eiuſdem loci, & fratrum religioſiſſimam vitam, ſed & pro- C pter ſalutem animæ meæ, anteceſſorumq; meorũ, necnon & ſucceſſorũ, concedo, vt Eccleſia ipſa, eiuſque ipſius loci parochia, cum reſidentibus parochianis ſuis perpetuò ſit libera ab omni Epiſcopali exactione, præter ea, quæ ab Epiſcopali officio adminiſtrari non poſſunt: vt eſt monachos vel clericos ordinare, Eccleſias reconciliare, pœnitentiam publicam dare, & huiuſmodi pœnitentes reconciliare: aut illa, pœnitentiam occultam, quæ ſine conſilio Epiſcopi dari non poteſt, deter- D minare, Chriſma quoque, & oleum tribuere; vt in breui cuncta complectar, Monaſterj & Abbatis, prout decet, omnem paſtoralem curam gerere ſine acceptione pecuniæ. Si autem in eadem parochia talis cauſa orta fuerit, quæ ferri iudicio finienda ſit: tunc ex placito Abbatis, aut apud matrem Eccleſiam cauſa finiatur, iudiciumque portabitur; aut Archiepiſcopus ferrum iudicii ad locum illum per miniſtros ſuos deſtinabit, iudiciumque ibi coram Archiepiſcopi miniſtris portabitur. Quod ſi pecunia exierit, vbicum- E que iudicium portatur, Abbatis erit. In cæteris autem parochiis, quæ ad eamdem Abbatiam pertinent, & ſunt de noſtra diœceſi, hoc ſolum ei conceſſimus, vt manu paſtos ſuos laïcos quietos habeat, illos tantummodo, qui terram, vel domos nullo modo poſſident. Si autem de his omnibus, quos liberos eſſe conceſſimus, aliquis contra Chriſtianitatem egerit, & Abbas ad hoc corrigendum tardus exti- A terit, Archiepiſcopus eum, vt corrigat monebit: quòd ſi Abbas poſtea corrigere noluerit, Archiepiſcopus emendabit. Pro his igitur quæ conceſſimus, Abbas talem honorem, & tale ſeruitium Eccleſiæ noſtræ Metropolitanæ exhibebit: vt ſi ab Archiepiſcopo inuitatus fuerit, & legitimam excuſationem non habuerit, ad feſtum Dedicationis eiuſdem Eccleſiæ veniat, ſumptus Archiepiſcopi habiturus, vt Archiepiſcopo Miſſam celebrante chorum teneat: aut ſi Archiepiſcopus aliqua cauſa Miſſam celebrare noluerit, aut non B potuerit, idem Abbas Miſſam feſtiuam pro eo celebret. Hæc autem ex conſulto Clericorum noſtrorum fecimus. At vero Abbas ex conſulto Monachorum ſuorum querelas quaſdam & calumnias, quas in quibuſdam de præfatis Eccleſiis faciebat, clamauit quietas, & conceſſit, vt omnes Epiſcopales conſuetudines habeat Archiepiſcopus, & in illis Eccleſiis, quas tunc temporis Beccenſis Eccleſia in diœceſi noſtra poſſidebit extra Beccenſem parro- C chiam, & inſuper in illis omnibus, quas deinceps in diœceſi noſtra acquiſitura erat.

Hoc idem priuilegium ſub eadem forma iiſdemque pœnè verbis ab Hugone Rothomagenſi Archiepiſcopo, ſucceſſore Guillelmi, anno milleſimo centeſimo quadrageſimo primo confirmatur.

Confirmatio eiuſdem tituli ab Alexandro Papa tertio.

D ALexander Epiſcopus ſeruus ſeruorũ Dei dilectis filiis Rogerio Abbati, & Fratribus Beccẽſis Monaſterij ſalutẽ, & Apoſtolicã benedictionẽ. Ex reſcripto quarumdã litterarũ bonæ memoriæ Willelmi quondam Rothomagenſis Archiepiſcopi nobis innotuit, quòd ipſe vobis & Monaſterio veſtro, necnon & illius loci parrochiæ multas libertates conceſſit; & Eccleſiam ipſam cum parrochia ſua ab omni Epiſcopali exactione abſoluit, ſicut in eius ſcripto exinde facto noſcitur pleniùs contineri; cuius ſiquidem conceſſionem nos, ſicut rationabiliter facta eſt, & in au- E thenticum ſcriptum redacta, ratam habentes authoritate Apoſtolica confirmamus, & præſentis ſcripti patrocinio communimus: ſtatuentes vt nulli omnino hominum liceat hanc paginam noſtræ confirmationis infringere, vel ei aliquatenus contraire; ſi quis autem hoc attentare præſumpſerit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum eius ſe nouerit incurſurum. Datum Beneuenti ſeptimo Idus Ianuarij.

CELESTINI PAPÆ TERTII Priuilegium.

CElestinus Episcopus seruus seruorum Dei dilectis filiis Galtero Abbati & conuentui Beccensi salutem, & Apostolicam Benedictionem: Sacro-sancta Romana Ecclesia deuotos & humiles filios ex assuetæ pietatis officio diligere propensiùs consueuit, & ne prauorum hominum molestiis agitentur, eos tamquam pia mater suæ protectionis munimine confouere. Ea B propter dilecti in Domino filij iustis vestris postulationibus annuentes, personas vestras, & Monasterium vestrum, cum omnibus pertinentiis suis, & omnibus quæ in præsentiarum possidetis, aut in futurum iustis modis, præstante Domino poteritis adispici, sub beati Petri & nostra protectione suscipimus, & præsentis scripti patrocionio communimus; statuentes vt nullus Archiepiscopus, Episcopus, Archidiaconus, Decanus, seu vlla Ecclesiastica superior, inferiorue persona, nec etiam Le- C gatus sedis Apostolicæ, nisi speciale mandatum habuerit, vos, Monasterium vestrum, siue speciales Ecclesias, vel alias possessiones vestras, vel earum custodes, siue administratores suspensionis, interdicti, siue excommunicationis sententię subjicere, vel à vobis, vel possessoribus vestris quicquam, quod vobis molestiam inferat, vel grauamen, vel priscis Monasterij vestri consuetudinibus deroget, vllo ausu exigere vel extorquere præsumat, etsi præ- D sumptum fuerit, viribus careat, & penitùs euanescat. Inhibemus etiam, ne aliqua Ecclesiastica persona aliquã Ecclesiarum vestrarum gratiâ vel familiaritate qualibet alieni conferre præsumat, vel sibi ipsi retineat, vel vobis super hoc molestiam inferat, vel grauamen; vel à laïcali persona aliquem sibi suscipiat præsentatum, sed illum solum recipiat, quem sibi charitatis intuitu duxeritis præsentandum: quam si fortè recipere, vel instituere distulerit; tamdiu ex indulgentia nostra vestras vacantes Ecclesias in deportatione habeatis, E donec ad pręsentationem vestram per diocesanos Episcopos ordinetur. Auaritiam quoque quorumdam radicitùs extirpare volentes nihilominus inhibemus, ne quis in domibus vestris, quas sine dispendio, in proprio potestatis dominio retinere potestis, Monachos instituere vos compellat.

Præterea vobis authoritate Apostolica indulgemus, vt Ecclesias vestras cum pertinentiis earum, in quarumcumque prouincia siue diœcesi esse noscantur, refe- A ctioni pauperum, & susceptioni hospitum liberè possitis communi assensu prouidè deputare. Ita quod nulli liceat easdem Ecclesias ab vsu & vtilitate pauperum, & hospitum, vi vel potentia, vel temeritate qualibet reuocare. Liceat quoque vobis Clericos, & laïcos ex seculo fugientes ad conuersionem recipere, & absque contradictione qualibet retinere. Cum autem generale interdictum terræ fuerit, liceat vobis clausis ianuis nõ pulsatis campanis, exclusis tamen illis, quos excommunicatos vel interdictos esse noueritis, B diuina officia celebrare, sepulturam quoque ipsius loci liberam esse decernimus, vt eorum deuotioni & vltimæ voluntati, qui se ibi sepelire deliberauerunt, nullus obsistat.

Cæterùm si quemlibet Patronum, vel Parochianum Ecclesiæ vestræ contigerit pro speciali delicto suo, interdicto supponi, illis non minus exclusis, vt alios parochianos vestros, qui complices eorum non fuerunt, liceat vobis ad diuina recipere, & eis tam in morte, quam in vita secun- C dum morem Ecclesiæ subuenire, Authoritate Apostolica indulgemus. Præmissis quoque duximus adiungendum, vt à prioritatibus tuis, fili Abbas, Priores secundum beati BENEDICTI Regulam, & antiquam Monasterij tui consuetudinem hactenus obseruatam, certis & statutis de causis amouendi, & alios, quos videris expedire, subrogandi, liberam habeas, nullo cogente, tu, & successores tui, ex indulgentia sedis Apostolicæ facultatem. Ob- D eunte autem te, vel quolibet successorum, vel ad maioris cumulum dignitatis diuinitus euocato, nulla secularis Ecclesiastica, laïcaue persona electioni vestræ interesse præsumat, nisi forte de communi, vel maioris, vel sanioris partis fratrum consensu ad hoc fuerit precibus euocata.

Cùm autem secundum Deum, & ordinis vestri regulam, elegeritis aliquem in Abbatem, ipsum diœcesano vestro præsenteris, cuius electionem, si idem diœcesanus confirmare, vel ipsi electo sine mora, & nota prauitatis, benedictionis mu- E nus distulerit impertiri; quemlibet alium adeatis Antistitem, qui, dummodò Catholicus sit, & gratiam Romani Pontificis habeat, quod postulatur satagat indulgere.

Interdicimus etiam, ne quis intra fines Parochialium Ecclesiarum vestrarum Oratorium, siue Ecclesiam sine assensu vestro constituere, siue de noualibus, quæ de propriis manibus, aut sumptibus colitis, de fructibus hortorum, siue de nutrimentis animalium vestrorum deci-

mas à vobis exigere, vel extorquere præſumat.

Ad hæc præſenti pagina duximus inhibendum ne quis Archiepiſcopus, Epiſcopus, Archidiaconus, Decanus, ſiue etiam Legatus Sedis Apoſtolicæ procurationem aliquam, ſeu aliquid nomine procurationis à vobis, ſiue à domo veſtra extra ambitum murorum veſtrorum exigere, vel extorquere nitatur. In adhibita temperantia, quam conuenit, præcipimus obſeruari: In minoribus autem, quorum ad hoc non ſuppetunt facultates, id omnino fieri B prohibemus, paci quoque & tranquillitati veſtræ volentes impoſterum prouidere, ne quibuſlibet Archiepiſcopis, Epiſcopis, Archidiaconis, Decanis, vel Officialibus eorum, vos ſuper aliquibus querelis in cauſam trahere liceat, niſi de ſpeciali mandato Sedis Apoſtolicæ, diſtrictiùs inhibemus: verum ſi qui contra vos in iure voluerint experiri, in citramarinis partibus coram dilectis filiis ſancti Victoris, ſanctæ Genouefæ Abbatibus, & Cantore Pariſienſi: in tranſmarinis vero coram Weſt- C monaſterienſi ſancti Albani, & ſancti Edmundi Abbatibus, quibus ſuper hoc ſcribimus, cauſam ſuam ordine iudiciario proſequantur. Decernimus ergò, vt nulli omnino hominum fas ſit, hanc noſtrę protectionis, permiſſionis, ſeu inhibitionis paginam infringere; vel ei auſu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præſumpſerit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum eius ſe nouerit incurſurum. Datum Laterani decimo quinto Calendas Decembris, Pontificatus noſtri anno D quinto.

c (*Calamitatum cauſa exiſtis*) refert ſancti Lanfranci biographus, quemadmodum ille toto animo, totis viribus conatus eſt, atque induſtriâ quantâ potuit maximâ, quatenus Epiſcopale onus humeris ſuis minimè imponeretur: ita vt fruſtra hortarentur Prælati, Primores Normanniæ efflagitarent, rogaret Regina, ni iuſſiſſet B. Herluinus (à cuius nutu pendebat totus) Rex imperaſſet, præcepiſſet ſummus Eccleſiæ Antiſtes Alexander. At verò vbi eorum ceſſiſſet votis; & quàm arduum, E calamitoſumque munus Epiſcopale fuiſſet, expertus, Alexandrum exorat, inſiſtitque, vt ab hoc munere eximatur. Nouerat ſiquidem verus ſui inſpector, & ſtudioſus humilitatis Magiſtri S. Bened. diſcipulus quàm ponderoſum eſſet illud onus, nouerat *quàm difficilem, & arduã rem ſuſceperat*, *regere animas* (vt docet idem Magiſter cap. 2. Regulæ) *& multorum ſeruire moribus*. Nouerat, *quia ars eſt artium* A *regimen animarum*, teſte Magno Gregorio, Curæ Paſtoral. Lib. 1. c. 1. Nouerat quia, *tantò grauius eſt pondus ſacerdotum* (verba ſunt Gelaſij Papæ 1. ad Anaſtaſ. Auguſtum) *quantò etiam pro ipſis Regibus hominum in diuino reddituri ſunt examine rationem*. Nouerat quia ſeipſum intimè nouerat. Sed, inquies, *Qui Epiſcopatum deſiderat, bonum opus deſiderat*. Paul. 1. Corinth. 3. Bonum opus deſiderat do manus, *ſi quis hunc idcircò appetit*, inſit D. Chryſoſtom. in idem cap. *non principatus, aut dominationis faſtu, verùm curâ regiminis, & charitatis effectu, non improbo, bonum quippè deſiderat opus*. Si prius irreprehenſibilis, *Hoc eſt* (ait Theophylactus ad hæc verba) *omni virtute conſpicuus, vt neque illum alij, neque ſe ipſum reprehendat. Illum enim, qui aliis præeſt, veluti ſtellam eſſe oportet, ad omnes ipſum intuentes illuminandum, & dirigendum*. De his hactenus.

d (*A Principe Normannorum Vvillelmo*) pag. 299 Guillelmus nothus vulgò dictus, quòd procreatus ex concubina, quam poſtea legitimam duxit in vxorem Robertus pater. Conqueſtor verò armis quia regnum Angliæ comparauerit. Guillel. Malmeſbur. lib. 3. de geſt. Reg. Anglo. in Guillelmo 1. & alij paſſim.

e (*Cadomenſi præeſſem cœnobio, &c.*) Vſu ſiquidem didicerat magnum Lanfrancum ſapientiâ ſublimem, vitæ quoque ſplendore, ſcientiarum facultate, & rerum ſecularium peritia illuſtrem; quem idcirco ad totius patriæ negotia adminiſtranda ſummum conſiliarium aſſumpſerat Normannorum Dux Guillelmus, authore Milone Criſpino. Et ſanè ad dignitates Eccleſiaſticas, niſi religione, pietate, ſcientiâ, prudentiâ viros inſignes, & Dux Normannorum, & Anglorum Rex nequaquam euehebat: vt aſſerit Archidiaconus Lexouiorum Guillel. Pictauenſ. pag. 195 & 208. Agens de electione Lanfranci in Archiepiſcopum Cantuarienſem: *In ſede Metropolitana* (Cantuarienſi) *meditabatur* (Guillelmus) *ſanctum vitâ, famâ carum, eloquentia diuini Verbi potentem, qui ſuffraganeis Epiſcopis congruam formam præbere, & ouili Dominico præeſſe ſciret, cunctiſque prodeſſe cuperet ſtudio vigilanti. Idem de ordinationibus Eccleſiarum præcogitabat, &c.* Mathæus Pariſ. ad A. C. 1067. Porrò cauſa extruendi illius cœnobij S. Stephani adfertur in geſtis B. Lanfranci cap. 3. pag. 5. Guillelmus Malmeſb. l. 3. de geſt. Anglorum, pag. 61. 2. n. 10. Orderic. Vital. lib. 3. Hiſt. pag 459. Guillelmus Gemeticenſis Hiſt. Normãnorum lib. 7. cap. 21. & 26. ſolum hoc loco Guillel. Pictauenſ.

testem oculatum in gest. Guillel. pag. 211. A arridet proferre: *Cadomensi Basilicæ modo specieque admirabilis suis impendijs ad titulum S. Stephani Protomartyris à fundamento extructæ, tum diuersa donaria aduexit materiâ artificioque pretiosissima, quæ ad sæculi terminum honora permanere valeant. Singula descriptionibus aut nominibus designare spatiosum foret, &c.* Et infra qua mente id impleuerit Dux Guillelmus, ostendit his verbis: *Potentes quidem nonnulli sanctis iniquè largiuntur, plerumque in iisdem donationibus laudem suam in mundo, delicta sua coram Deo adaugentes: spoliant* B *Ecclesias, & rapinis ipsis alias ditant.* Animaduertant hæc nonnulli Principes, Prælati, Abbates commendatarij immo & concionatores, qui diuina pietate afflati hominibus vt appareant, nouas religiosarum ædium structuras aggrediuntur, erogant eleemosynas, interim vero, diei noctisque diuinis laudibus posthabitis, collabentes Ecclesias & Monasteria (quorum perpingues redditus quot annis percipiunt) diruta & solo adæquata miserè derelinqunt. Sed heu! multo iis peiores perditissimi illi patrimoniorum Christi C decoctores, qui omnia prandiorum gurgitibus absumunt, obliguriunt, ludis absorbent, libantque Veneri. Meritò eiusmodi insectabatur olim piissimus Anglorum Rex Edgarus elegantissima illa oratione, quam habuit ad Patres Synodi circa A. C. 970. *Sic, sic,* inquiebat, *patrimonia Regum, eleemosynæ pauperum (immo quod magis est) illius pretiosi sanguinis pretium profligatur. Ad hoc igitur exhauserunt thesauros suos patres nostri, ad hoc fiscus regius distractis redditibus multis, detumuit;* D *ad hoc Ecclesiis Christi agros, & possessiones regalis munificentia detulit, vt delitiis clericorum meretrices ornentur, luxuriosa conuiuia præparentur, canes & aues, ac talia ludicra comparentur. Hoc milites clamant, plebs submurmurat, mimi cantant, & saltant, & vos negligitis? vos parcitis? vos dissimulatis? vbi gladius Leui, & zelus Simeonis, &c.* Ad cor tandem redeant illi, & S. Prosperum auscultent. lib. 2. de vita contemplatiua obiter gesta sanctorum E Episcoporum Paulini, & Hilarij Arelat. describentem: *Tales ac tanti viri, qui volentes esse Christi discipuli, renunciauerunt omnibus, quæ habebant; non vt possessores, sed vt procuratores, facultates Ecclesiæ possidebant. Et idcirco scientes nihil aliud esse res Ecclesiæ, nisi vota fidelium, pretia peccatorum, & patrimonia pauperum, non eas vindicarunt in suos vsus, vt proprias, sed vt commendatas pauperibus diuiserunt.* De his plus satis.

f (*Rex Anglorum factus*) Victo nimirum cæsoque Heraldo, vniuersâ sibi subiugatâ insulâ, Rex est ab omnibus proclamatus, ac tandem consecratus ab Archiepiscopo Eboracensi Aldredo quia simoniacè tum Stigandus, cuius id muneris erat, sedem Cantuariensem occupabat) illique ab Alexandri Pap. 2. Legatis corona est imposita. Ita Guillelm. Pictauens. pag. 196. Monachus Malmesb. de gest. Angl. pag. 56. & 57. Henric. Huntindo. ad an. 1066. Roger. Houeden. part. priore in Guillel. seniore. Gemeticensis lib. 7. Hist. c. 34. & seq. Orderic. Vit. libr. 3. pagin. 492. Quam ob causam, & quo iure, Angliæ regnum sibi comparare aggressus fuerit, patefaciunt authores prædicti; maximè verò coætaneus author Hugo Flauiniacensis Abbas in Historia sua MS. *Anno,* inquit, 1065. *Eduardus Rex Anglorum obijt: qui, quia sine filiis fuit, consanguineum suum Vvillelmum Normannorum Comitem post se Regem instituit. Sed Heroldus contra Sacramentum, quod Vvillelmo fecerat, regnum inuasit. Ipso anno Vvillelmus Rex mare transiit, & commisso prælio* XI. *Id. Octobris ruit Heroldus, & Vvillelmus die Natalis Domini apud Londoniam in Regem eleuatus & coronatus est.* Alias superaddidit causas Robertus Monachus de Monte in chronico MS. A. Ch. 1063. 1. *Quia Aluredum cognatum suum* (Guillelmi Ducis videlicet) *Goduinus, & filij sui dehonestauerunt & peremerunt. 2. Quia Robertum Episcopum, & Odonem consanguineum, & omnes Francos, Goduinus, & filij, arte sua ab Anglia exulauerant, &c.* Certè quidem Victoriam non Guillelmi viribus aut industriæ, sed soli Deo ascribendam prædicat Eadmerus Histor. nouorum libr. 1. pag. 5. edit. Lond. 1623.

g (*Hermenfredus Sedunensis Episcopus*) siue Armenfredus, diuersis est legationibus Alexandri Pap. 2. iussu egregiè functus. Florentius Vigorniensis coæuus scriptor ad an. 1062. *Contingit namque eo tempore, vt & Legatos Apostolicæ sedis eius* (Vlstani) *electioni interesse Armenfredum scilicet Sedunensem Episcopum, & alium, qui à D. Papa Alexandro pro responsis ecclesiasticis ad Regem Anglorum Eduardum missi regio præcepto Vvigorniæ per totam fere quadragesimam degebat, &c.* Rogerus Houeden. ad A. C. 1070. *Prædictus Sedunensis Episcopus Synodum tenuit, in qua Angelricus non canonicè degradabatur, &c.* His astipulatur Orderic. lib. 4. pag. 516. Porrò *Sedunum* (cuius meminit Iul. Cæsar de bell. Gal. lib. 3. cap. 1.) *Præcipuum oppidum Sedunorum est, in quo Episcopum constituunt, qui regioni vt Princeps, & ecclesiasticus præsul*

imperat, liberis tamen, non seruis: nihil enim publicè agit absque omnium ciuium consensu. Hæc Henricus Glarenus in idem caput Cæsaris. Et Raymund. Marlian. in descriptione veterum Galliæ locorum : *Sedusii, vel Seduni populi, Heluetijs & pro parte Celtis annumerantur, vel saltem eis sunt finitimi, ipsosque Rhodanus fluuius irrigat. Ciuitas est Episcopalis, Tarentesiæ latinè nomen retinens.* At vero Marlianus postremis hisce verbis hallucinatur, nam Tarentesia Archiepiscopatus est, quæ & Monasterium dicitur, vulgò *Moustier*: cui subest Sedunensis Episcopatus. Sedunum Gallicâ siue Sabaudicâ linguâ, *Sion* nuncupatur.

h (*Hubertus S.R.E. Cardinalis*) Quem S. Lanfrancus Epistola 9. Subdiaconum appellat. Subscripsit decreto de primatu Cãtuariensis Ecclesiæ super Eboracensem facto. Vita B. Lanfranci cap. 11. pag. 13. Et Guill. Malmesbur. de Pontif. Anglo. lib. 1. Legatione fungitur idem Hubertus Gregorij Pap. 7. nomine in Britannia minori. libr. 5. Epist. 22. eiusdem Gregorij. Missus etiam est ad Guill. Angliæ Regem Episcopos, ne Romam peterent, prohibentem; quem admonendum voluit summus Pontifex per Hubertum. lib. 7. ep. 1. Regem verò Pontifici acquieuisse epistol. 25. eiusdem lib. ad illum destinata fidem facit.

i (*Episcopi, Abbates, &c.*) De hocce conuentu, consule prædictam vitam loco citato pag 12.

k (*Ex Apostolicæ sedis authoritate*) Vti refert Eadmerus Lanfranco æqualis Histor. nouorum libr. 1. pagin. 6. *In huius* (Guillelmi) *regni anno 5. Lanfrancus Cadomensis cœnobii Abbas, vir strenuus, & in diuinis atque humanis rebus excellenti scientia præditus, Angliam ex præcepto Domini Papæ Alexandri, & prædicti Regis, aduenit; & pauco post tempore Archiepiscopatum Cantuariensem regendum suscepit.*

l (*Tantumque sanctæ Ecclesiæ casum*) Sic nimirum, in aliis constans atque infractus, premebatur flagitiis, quæ in Deum & Ecclesiam perpetrabantur, vt nihil planè esset, quod eius dolorem alleuare, nihil quod eius in Deum zelum temperare posset. Ad viuum nefanda crimina, queis erant obuoluti illis temporibus Angligenæ, exprimit S. Bedæ continuator lib. 2. cap. 12. *Verumtamen*, inquit, *literarum, & religionis studia ætate procedente obsoleuerunt, non paucis ante aduentum Normannorum annis. Clerici literaturâ tumultuariâ contenti, vix sacramentorum verba balbutiebant: stupori erat & miraculo cæteris qui grammaticam nosset. Monachi subtilibus indumentis, & indifferenti genere ciborum regulam ludificabant. Optimates gulæ & veneri dediti Ecclesiam more solito non adibant, sed in cubiculo & inter vxorios amplexus matutinorum solemnia & missarum à festinante Presbytero auribus tantum libabant. Vulgus in medio positum præda erat potentioribus, vt vel eorum exhaustis substantiis, vel etiam corporibus in longinqua distractis, aceruos thesaurorum congererent. Illud erat à natura abhorrens, quòd multi ancillas suas ex se grauidas, vbi libidini satisfecissent, aut ad publicum prostibulum, aut ad externum obsequium venditabant, &c.* Sed tamen Archiepiscopus noster in tam tetræ noctis obscuritate, densaque caligine velut lucidissimum sydus effulsit, quò vniuersum illustraretur Anglicanum regnum, ignorantiæ, vitiorumque tenebræ dissiparentur.

m (*Vitamque cœnobialem quam præ omnibus diligo*) Non mirum sit tam impendio magnum Lanfrancum delectet vita monastica, quam & adeo religiosè coluerunt, totique sese deuouerunt primores Ecclesiæ Catholicæ sancti Doctores, magnus Basilius, Gregorius Theologus, Hieronymus, Augustinus, Gregorius magnus, Augustinus Angliæ Apostolus, & illis inferiores Beda venerabilis, Rabanus Maurus, Anselmus, Bernardus, & alii penè innumeri. Hinc Chrysostomus Homil. 70. in cap. 22. Matth. *Non cœlo diuerticula monachorum minora æstimanda sunt: Angeli nempe, immo vero ipse quoq; Angelorũ Dominus, ad eos sæpe numero diuertuntur, &c.* Et homil. 59. ad populum Antiochenum : *Monachi sunt tamquam faces ab excelso loco venientibus in portu sedentes; & omnes ad suam trahentes tranquillitatem; neque sinentes fieri naufragia ad se respicientes, eo contuentes in tenebris non permittentes versari.* pag. 300

n (*Vt taceam multa*) Ita forsitan quæ profert Milo Crispinus in vita cap. 11. pag. 11. Ipsummet Alexandrum, videlicet S. Lanfranci, Scholas Becci cum adhuc teneret, auditorem extitisse. Posteaquam enim Lãfranco Papam assurrexisse honoris gratia, Romæ degenti, enarrauit; tanti honoris rationem adfert his verbis: *Tum pro sua magna religione, & eminenti scientia, tum quia cum esset in Normannia, venientes Ecclesiæ ministros suscipiebat, & quosdam Papæ consanguineos studiosè docuerat. Fertur etiam Papa dixisse : Non ideo assurrexi ei, quia Archiepiscopus est; sed quia Becci ad scholam eius fui, & ad pedes eius cum aliis auditor consedi.* Sed audiamus testem locupletem Eadmerum Hist. lib. 1. pag. 6. *Statuto die Pater Lanfrancus, ait ille, Apo-*

stolicæ Sedis Pontifici Alexandro præsentatur; cui quod Romanam scientibus consuetudinem fortè mirum videatur, ipse Papa ad se intranti assurgens, eum, vt gressum figeret, dulciter hortatus est; ac deinde subdens, honorem, inquit, exhibuimus non quem Archiepiscopatui tuo, sed quem Magistro (cuius studio sumus in illis, quæ scimus imbuti) debuimus; hinc quod ad te pertinet, ob reuerentiam B. Petri te exequi par est. Hæc Eadmerus, cui haud refragantur Guillelm. Malmesbur. de gest. Anglo. libr. 3. pag. 66. n. 20. Thomas Valsingham Ypodig. Neust. an. 1070. & alii.

o (*Ad vos venirem vobiscum in palatio, &c.*) Sapientissimũ iuxta ac doctissimum Lanfrancũ volupè omnes auscultabantur, & Præsules, & Abbates, & Principes, & Potentes sæculi, eum verbis, tum literis illum ad sese, quò eius consuetudine nullo non tempore vterentur, allicere conabantur. Id ab eius biographo Milone asseritur supra cap. 5. pag. 6. & cap. 6. pag. 7. Immo & Alexander ipse præfata dilucidat mirum in modum epistolâ suâ ad Guillelmum Conquestorem; eo namque admonito, vt Christianę pietatis officiis omnem operam impendat, Ecclesias, earumque personas defendat; sic de beato Cantuariorum Archiepisc. effatur: *Ad hæc igitur perficienda, & aliarum virtutum incrementa percipienda, Fratris nostri Lanfranci Cantuariensis Archiepiscopi monitis & consiliis, gloriam vestram hortamur acquiescere, quem charissimum membrum, & vnum ex primis Romanæ Ecclesiæ filiis lateri nostro assiduè non adiunctum esse dolemus; sed ex fructu quem Ecclesiæ in regno vestro tribuit, consolationem eius absentiæ sumimus.*

p (*Post mortem verò eius nec pacem, nec aliquid bonum*) Prædicit vir sanctus, quæ mortuo Guillelmo Conquestore, & regnante Rufo eius filio pullulare iterum cœpere mala, citiùs dixerim & grassari per Angliam vniuersam, atque Normanniam; Isthæc graphicè more suo Bibliothecarius Malmes. perstringit. *Hoc authore* (Guillelmo secundo) *sacri Ecclesiarum honores mortuis Pastoribus venum locati: audita namque morte cuiuslibet Episcopi, vel Abbatis confestim clericus Regis admittebatur, qui omnia inuenta scripto exciperet, omnesque imposterum redditus fisco regio inferret. interea quærebatur, quis idoneus loco defuncti substitueretur, non pro morum, sed pro nummorum experimento. Dabaturq; tandẽ honor, vt ita dicam, nudus, magno tamen emptus. Hæc eo indigniora videbantur, quod tempore patris post decessum Episcopi vel Abbatis, omnes redditus integrè custodiebantur, substituendo pastori resignandi, eligebanturque per-*

A *sonæ religionis meritò laudabiles. Nullus diues, nisi nummularius, nullus clericus, nisi causidicus, nullus Presbyter, nisi (vt verbo parum latino vtar) firmarius. Cuiuscumque conditionis homunculus, cuiuscumque criminis reus statim vt de lucro Regis appellasset, audiebatur; ab ipsis latronis faucibus resoluebatur laqueus, si regale commodum promisisset. Tunc fluxus crinium, tunc luxus vestium, tunc vsus calceorum cum acunatis aculeis inuentus, mollitie corporis certare cum feminis, gressum frangere, gestu soluto, & latere nudo incedere adolescentium specimen erat.*

B *Enerues, emolliti, quod nati fuerant inuiti manebant, expugnatores alienæ pudicitiæ, prodigi suæ, &c.* Hactenus Malmesburg. de gest. Anglo. libr. 4. cap. 1. Eadmerus Hist. lib. 1. pag. 14. & lib. 4. pag. 77. V. Bedæ Continuator. libr. 3. cap. 29. Orderic. Vital. lib. 8. pag. 682. & 683. Eiusmodi calamitatibus consulere, iam è viuis sublato B. Lanfranco, perperam conatus D. Anselmus spontè ab Anglia discessit,

C nequitiæ temporis cedens, authore Roberto Montensi in Chronico MS. ann. 1098. *Anselmus verò Archiepiscopus recessit ab Anglia, quia nihil recti Rex prauus* (Guillelmus) *in regno suo fieri permittebat, &c.* Chronicon Beccense ad calcem operum S. Lanfranci, an. 1098.

AD EPISTOLAM II.

a HErmannus *siquidem*) Vintoniensis pag. 300 Episcopus, è Flandria oriundus, Regi Eduardo sanctissimo à sacris fuit: suf-

D fectus autem in locum Brithuoldi. Et tandem animi cupiditate motus ab Eduardo petiit, vt Meldunense cœnobium, sibi ad constituendam sedem concederet, sed cum id consequi desperaret, abdicato Episcopatu, monasticæ vitæ sese mancipauit. Rogerus annal. parte priore ad A. C. 1055. Harpsfeld. seculo 11. Et Guillelm. Malmesb. de gest. Pontif. lib. 1. Episcop. Schireburnensibus; ita depingit Hermãnum: *Necdum planè initiatus expulsus est; quo pudore confusus Angliam indignabundus relinquit. Nec multò post ægritudine admo-*

E *nente simul, & quod quod secularia parum prosperauerunt, fortunæ iratus mundo renuntiauit, monachus apud S. Bertinum factus. Sed vt ferè fit in talibus, repentino illo impetu religionis frigescente, in dies in Angliam reditũ meditabatur. Afflauerat secundus rumor aures eius Aluuoldum Episcopum Schireburnensem obiisse. Etiam Goduuinus, quem vehementer timebat, discesserat; filiusque eius voluntati Regis, & in hoc & in aliis accesserat. Accepit ergo Hermannus Schire-*

burnenſem Epiſcopatum integrum cum tribus pagis Eduardo Rege dante, viuacitateque ſua datoris annos tranſcendens ad Guillelmi tempora durauit, ſub quo tribunal ad ſuum tranſtulit Schireburniâ Salesberiam, &c. Hæret profectò animus, & vbi pedem figere debeam ignoro: Lanfrancone teſti occulato, qui Hermannum intùs & in cute (quemadmodum illâ ex epiſtolâ compertum habetur) optimè nouerat, fidem præſtabimus; an verò Malmeſburienſi, aliiſque nonnullis ſcriptoribus, ad quorum aures Hermanni geſta ex vulgi duntaxat rumore ac relatione peruenerant? Penes lectorem eſto iudicium. Sed vero (vt dicam quod ſentio) ſiniſtro animo præfatum Epiſcopum, quæ relata ſunt, actitaſſe, non eſt reuerâ, cur aliquis ſententiam aſſerat. An non cœnobiticæ vitæ amore, & rerum ſecularium faſtidio ſecedere potuit Hermannus? Forſan & pauperie oppreſſus, & eleemoſynarum erogandarum animo (vti Præſulem decet) atque vt clericos ad canonicam viuendi formam perduceret, in Abbatiam Meldunenſem Epiſcopatus tranſmigrationem eſt meditatus. Nonne & paſſim legimus apud authores, immo vſu ſæpe venit, plurimos ſcientia & ſanctitate viros percelebres, cenſorum ſpongias & calumnias diu pertuliſſe? Et ſanè Hermannus *dum virili robore* (vt verbis loquar B. Lanfr.) *atq; iuuenta viguit, ſciētia literarū diuinarum atque mundanarum præditus, ad paſtorale officium ſatis vtilis perſona extitit.* At ego in vnam eamdemque ſententiam omnes penè ſcriptores antiquiores, & recētiores adduci cùm videam, nolim vſquequaque illius Epiſcopi cauſam ſuſcipere, atque omni culpa vendicare. Verumenimuerò, ſi authorum opiniones cum beati Lanfranci ſententia conciliare velimus, aſſerere neceſſe eſt, Hermannum bis aſceticam vitam appetiuiſſe; & hoc liquidò conſtare videtur ex ipſiuſmet S. Archiepiſcopi verbis: *Monachicam vitam petiit, nunc iterum hoc idem facere omnibus modis petit.* Primum quidem dum in cœnobio S. Bertini apud S. Audomarum monachile collobium (vt à Malmeſburienſi relatum eſt ſupra) aſſumpſit. Poſtmodum vbi in Angliam ex Bertiniano monaſterio optimis documentis, pietate, virtutibus inſtructus remeaſſet, & egregiè multos per annos Epiſcopatum adminiſtraſſet; tandem ægritudine ſenioque confectus, vitæ ſolitariæ dulcedine (quam pridem delibauerat) illectus, & morti iam proximus, ad tutam regularis vitæ ſtationem appellere peroptat; quò ſecurus è cella (D. Bernardi ſunt verba) ad cælum quiret euolare. Non ſpernendum habes illis fermè temporibus exemplum Marbodi Epiſcopi Redonenſis, qui depoſito epiſcopatus onere, ſeſe in monaſterium S. Albini Andegauenſis recepit, atque inibi induto monaſtico habitu ſancto fine mortem oppetiit: quod diſces ex antiqua in membranis ſcripta formula denuntiandi mortem defuncti monachi cæteris eiuſdem ſocietatis monaſteriis; ex eodem S. Albini cœnobio mutuata.

A

VNiuerſis vnius ſacro-ſanctæ Eccleſiæ filiis humilis Congregatio beati

B

Albini Andegauorum Epiſcopi, plenam de hoſte victoriā, & de victoria coronam. Apoſtolica nos informat auctoritas, vt pro inuicem orantes, alter alterius onera portemus, & ſic adimplebimus legem Chriſti. Legem igitur Chriſti, nos ſerui Chriſti pia ſollicitudine adimplere ſatagentes, denunciamus vobis obitum Domni Marbodi Venerabilis Epiſcopi, ſemper cum laude memorandi, lingua facundi, religione præcipui, morum honeſtate præclari, literarum eruditione doctiſſimi, cuius ſermo ſale ſemper conditus erat, & ex ore illius

C

omni dulcior melle fluebat oratio. Et quamuis eodem tempore, variis ſtudiis tota Gallia reſonaret, ipſe tamen oratorum rex Gallicanæ arcem eloquentiæ ſpecialiter obtinebat: Tertio ſiquidem Idus Septembris infirmatus carne, ſed ſpiritu fortior, excedens à ſæculo, viuens in Chriſto, ſua nos viduauit præſentia, & amoris ſui iaculo vulneratos intolerabili dolore confecit. Qui poſt longa liberalium ſtudiorum longè lateq; vernantium exercitia, quibus in Andegauenſi ciuitate,

D

cui famoſus, ac nominatiſſimus extitit magiſter, efficaciſſimè claruit; electus à Reuerendiſſimo Papa Vrbano in Turonenſi Concilio, ſanctæ ſedis Eccleſiæ Redonenſis, annuente Domino, Pontifex ordinatus eſt. Quam ipſe dignitatem, immò onus, accinctus gladio Spiritus ſancti, licet inter barbaros, & naturali quadam armatos feritate, per annos viginti octo fideliter prudenterq; gubernans, ſuperborum colla iuſtitiæ cenſurâ perdomuit; arguendo, obſecrando, increpando, diſſidia pacifica-

E

uit, tandemque confectus ſenio, plenus dierum, in ſancta confeſſione, vt præmiſſum eſt, in Domino requieuit. Ingreſſurus itaque viam vniuerſæ carnis, mortemque vicinam præſentiens, onere Pontificali depoſito, ſanctiſſimi Benedicti habitum, humilitatemq; ſuſcepit; monachumque profeſſus beato Albino ſe tradidit; ac ſic exoneratus pauperem Chriſtum, pauper & ipſe ſecutus eſt. Ante quidem vt Martha ſollicitus erat, & occupatus erga plurima,

plurima, nunc vero velut altera Maria v-num esse necessarium recognoscens, optimam partem elegit, quæ non auferetur ab eo. Commendamus etiam orationibus vestris, &c.

b (*Venerandæ memoriæ Leonis*) Noni scilicet, viri planè fide, meritisque insignis, qui cum angelicam vitam duceret, consortio angelorum subinde dignatus est. Leo Ostiens. lib. 2. cap. 82. Chronici Cassinensis Berengarij hæresim duobus in Conciliis Vercellensi & Turonensi damnauit; ita Guitmundus Leoni compar lib. 1. de Corpore & Sangu. Christi. Leonis summam animi demissionem enarrat Otho Frisingensis chronic. libr 6. cap. 33. *Hic ex nobili Francorum prosapia ortundus, authoritate regalis excellentiæ ad sedem B. Petri destinatus fuerat. Cumque assumpta purpura Pontificali Gallias iter ageret, contigit eum Cluniacum venire, vbi fortè tunc Hildebrandus Prioratus, vt dicitur, obedientiam administrabat: is Leonem adiens æmulatione Dei plenus, constanter eum de incœpto arguit, illicitum esse inquiens, per manum laicam summum Pontificem, ad gubernationem totius Ecclesiæ violenter introire. Verum si suis se credere vellet consilijs, vtrumque & quod maiestas imperialis in ipso non exacerbetur, quodque libertas Ecclesiæ in electione canonica renouetur, se pollicetur effecturum, inclinans se ad monitum eius, purpuram deponit, peregrinique habitum assumens, ducens secum Hildebrandum, iter carpit. Igitur ad vrbem vsque veniens, consilio Hildebrandi à clero & populo Bruno in summum Pontificem eligitur, sicque vt cumque Romana Ecclesia ad faciendam electionem informatur.* S. Leonis gesta conscripsit Wibertus auctor coætaneus, quæ & euulgauit Doctus Sirmondus.

c (*Litisfeldensis verò Episcopus*) Siue Licefeldensis in Anglia. Petrus vocabatur Antistes ille, si coniecturis indulgendum. Siquidem à Lichfeldio sedem, regnante Guillelmo primo, Cestriam remouit. Vel sanè dixerit quis decessorem illius, cui literas hasce inscribit magnus Lanfrancus, Leouinum fore. At verò de vtroque, ac de nefando, quod hic memorat crimine B. Archiepiscopus, summum est apud historicos silentium. Petri autem successorem Robertum sugillant penè omnes, affirmantque illumipsum auaritiæ vitio infectum, Ecclesiarum dilapidasse facultates, redditus exhausisse. Verum chronologia cùm repugnet, rationi minimè nec tempori consentaneum video, B. Lanfranco mentem esse ad Robertum scribere: Lichefeldensis siquidem Episcopus extitit nuspiam Robertus, sed Cestrensis,

A seu potius Conuentrensis, quia sedem, defuncto Petro, è Cestria in Conuentriam transportauit. Liquidò constat prætcrea consecratum an. 1088. & summum Pontificem Alexandrum ab humanis ereptum A. C. 1072. seu, vt aliis placet 1073. Ergo de Petro, aut de Leouino illa in Epistola loquitur S. Lanfrancus. Porro prædictum episcopatum tria sortiri nomina compertum habetur ex dictis. 1. Lictifeldensis seu Licifeldensis. 2. Cestrẽsis; postremo Conuentrensis.

B d (*In locum eius non præsumpsi*) Non audet in Lichfeldensem Episcopum (etsi Metropolitanus) sententiam proferre, neque alium in eius locum sufficere, & consecrare; nam Metropolitani, & Comprouinciales, Primatesq; possunt quidem Episcoporum in ius per accusationes depositionesque vocatorum causas audire, discutere, euentilare; sed definire, atque vltimo determinare iudicio, sine præuia summi Pontificis authoritate, nequeunt vllo modo: Quod Iulij Papæ epistola ad

C Orientales Episc. confirmatur: *Sicut B. Petrus Apostolus, primus fuit omnium Apostolorum, ita & hæc Ecclesia suo nomine consecrata, Domino instituente prima & caput sit cæterarum; & ad eam quasi ad matrem, atque apicem omnes maiores Ecclesiæ, causæ, & iudicia Episcoporum recurrant, & iuxta eius sententiam terminum sumant, &c.* Eleutherius Papa epist. ad Galliæ Prouinuincias cap. 2. C. quamuis 3. q. 6. *Quamuis liceat apud Comprouinciales & Metropolitanos, & Primates, Episcoporum ventilare accusationes, & criminationes, non ta-*

D *men licet definire sine huius sanctæ sedis authoritate, sicut ab Apostolis eorumque successoribus multorum consensu Episcoporum iam definitum; nec in eorum Ecclesiis alij aut ordinentur antequam hic iustè eorum terminentur negotia.* Id non latebat D. Cyprianum, qui passim in epistolis totius orbis summum Hierarcham de rebus suis consulit; maximè vero lib. 3. epist. 13. quæ est 67. Inspice si placet.

AD EPISTOLAM III.

E a IN *præsentia Celsitudinis vestræ, &c.*) pag. 301. Quæ obiter hoc loco attingit Archipræsul, affatim suppeditat Monachus Cantuariensis historiæ nouorum lib. 1. *Calumniatus est* (accusauit Lanfrancus) *corã Papa Thomam cum Remigio, quod neuter illorum iure fuerit promotus ad Pontificatum. Primus ea scilicet re, quod sacri canones filios Presbyterorum quos religionis ordo non ornat, à sacrorum ordinum promotione remoueant.*

ſequens vero pro eo quod facta conuentione illum à Guillelmo poſt Rege facto emerit, officio videlicet quo ei in excidium Angliæ properanti multifaria contentione ac multiplicibus impenſis deſeruierat. Ad hæc illi nullam, qua excuſari poſſent, probabilem cauſam habentes redditis baculis & annulis, cum cura Pontificali, ad petendam miſericordiam conuerſi ſunt. Quorum precibus ſeſe Lanfrancus medium injiciens, ſicut erat vir pietate, ac ſapientia pollens, eos multarum rerum ſcientia fultos, nouo Regi in nouis regni diſpoſitionibus perneceſſarios; multis præſtare, oratoria facultate oſtendit. Quibus auditis Pontifex ſummus conuerſus ad eum: Tu videris, inquit, PATER ES PATRIÆ ILLIVS, *ac per hoc induſtria tua conſideret quid expediat. Virgæ paſtorales quas reddiderunt, ecce hic ſunt; accipe illas & diſpenſa prout vtilius chriſtianitati regionis illius agnoſcere poteris. At ille ſuſceptis eis in præſentia Papæ reueſtiuit præfatos viros, quemque ſua.* Eadmero accedunt Malmeſbur. lib. 1. de Pontif. fol. 121. Harpsfeld. ſeculo 11. pagin. 271. Decretum extat Alexandri 2. Papæ, vt electus filius preſbyteri, modò virtutibus polleat, minimè reſpuatur.

Eboracum porrò ſiue Eburacum ciuitatem (vulgo Yorke) graphicè deſignat Camdenus in ſua Britanniæ deſcriptione, verbo Brigantes: *Vrbs eſt totius Angliæ ſecunda*, ait ille, *huius regionis* (Eboracenſis, vulgo Yorkeshire) *pulcherrima, vniuerſæ Septentrionali parti, & præſidio, & ornamento eſt ſingulari. Amœna, ampla, munita ædificiis, tam priuatis, quam publicis exculta, opibus, ciuibuſque referta, & Archiepiſcopali ſede præclara, &c.* Malmeſbur. in præfatione ad lib. 3. de Pontif. B. Alcuinus apud eumdem Malmeſbur. eodem loco in Archiepiſcopis Eboracenſ. poſt med. de inſigni illa Bibliotheca Eboracenſi Carolum Magnum alloquens: *Date mihi*, inquit, *exquiſitiores eruditionis ſcholaſticæ libellos, quales in patria habui, per bonam & deuotiſſimam magiſtri mei Egberti Archiepiſcopi induſtriam: & ſi placet excellentiæ veſtræ, remittam aliquos ex pueris veſtris, qui excipiant inde quæque neceſſaria, & reuehant in Franciam flores Britanniæ.*

Cæterum Metropolim Eccleſiam Eboracenſem conſtituit B. Gregor. apud Venerab. Bedam lib. 1. cap. 29. ita B. Auguſtino Anglorum Apoſtolo ſcribens: *Et quia noua Anglorum Eccleſia ad omnipotentis Dei gratiam, eodem Domino largiente, & te laborante, perducta eſt, vſum tibi in ea ad ſola miſſarum ſolemnia agenda concedimus: ita vt per ſingula loca 12. Epiſcopos ordines qui tuæ ſubiaceant ditioni.* Et paulò infra.

A *Ad Eburacum verò ciuitatem te volumus Epiſcopum mittere, quem ipſe iudicaueris ordinare: ita duntaxat, vt ſi eadem ciuitas cum finitimis locis verbum Dei receperit, ipſe quoque 12. Epiſcopos ordinet, & Metropolitani honore perfruatur: quem tamen tuæ fraternitatis volumus diſpoſitioni ſubiacere, &c.* Lege eumdem Bedam lib. 2. cap. 17. & vitam S. Auguſtini poſt vitas Abbatum Beccenſium, pag. 62.

b (*Primatum niterer obtinere*) In medium hîc diſcidium inter Thomam Eboracenſem, B & Cantuarienſem Archiepiſcopum Lanfrancũ proferre operæ eſſe nõ putaui; quippe tot & diuerſi de eodem ſcripſere authores, tam vetuſti quàm recentes, vt in immenſum fermè exurgeret materies; & obtrudere toties iam repetita, viderer potiùs eruditi lectoris ſtomachum ad nauſeam prouocare, quàm ad legendum animum euerberare. In vita proximè citatâ pag. eadem de Primatu Cantuarienſis Ec- C cleſiæ in Eboracenſem, & geſta beati Lanfranci cap. 10. & 11. pagin. 11. legere eſt. Meminere & eiuſdem controuerſiæ Guillel. Malmeſburienſis libr. 3. de geſt. Ang. fol. 65. ampliſſimè verò libr. 1. de Pontif. fol. 118. & ſeq. Orderic. Vital. hiſt. lib. 3. pag. 548. ad ann. 1075. Harpsfeld. ſeculo 11. Cæſar Baronius annal. to. 11. A. C. 1071. & 1072. & alii complures: Nos quoque infra paucis admodum ex S. Beda, ne lectoris animum prorſus ieiunum relinquamus.

c (*Conuentus Anglicæ terræ*) De hoc conuentu in vita Diui Lanfranci cap 11. pag. D 12.

d (*Apud Vventanam ciuitatem*) Camdeno, vbi ſupra verbo Belgæ, *Venta Belgarum* dicitur, vulgo *Vintcheſter*, vrbs regia, & amœniſſima, Epiſcopali ſede inſignitur. Plura vide ibidem; necnon & Malmeſb. lib. 2. de Pontif. in Epiſcopis Vintonienſibus.

e (*Eccleſiaſtica gentis Anglorum hiſtoria*) Quæ habetur (vt notum eſt) to. 3. operum S. Bedæ Venerabilis: Vbi libro 1. à cap. 23. ad finem, ac libris ſequent. paſſim de Dorobernenſis ſiue Cantuarienſis metropolitanæ ſedis primatu, D. Auguſtino pri- E mo eiuſdem ciuitatis Archiepiſcopo à B. Gregorio conceſſo, & ab inferioribus Eccleſiæ Romanæ Pontificibus confirmato, differitur: quorum priuilegia ſeu litteras bullatas (vt vocant) ſiue etiam decretales ab ipſiſmet Pontificibus in gratiam Cantuarienſis primatus promulgatas ad ſua vſque tempora, ſcriptis ad verbum conſignauit ſæpe fatus Malmeſbur. de geſt. Anglor. libr. 3. cap. vltimo: Et libr. 1. de Pontific.

f (*Anglorum doctor Beda*) Prænomine venerabilis, vir equidem admirandæ sanctitatis, regulæ Benedictinæ religiosissimus obseruator, atque eruditorum omnium sui seculi facilè princeps fuit: verùm quid de seipso (in calce nimirum Historiæ Ecclesiasticæ gentis Anglorum) ad posteros transmisit, audire non pigeat: *Beda Dei famulus & Presbyter monasterij beatorum Apostolorum Petri & Pauli, quod est ad Viri-mudam & Ingiruum: qui natus in territorio eiusdem monasterij, cùm essem annorum 7. curâ propinquorum datus sum educandus Reuerendo Abbati Benedicto* (cognomento Biscopo) *ac deinde Ceelfrido: cunctumque ex eo tempus vitæ eiusdem monasterij habitatione peragens, omnem meditandis scripturis operam dedi, atque inter obseruantiam disciplinæ regularis, & quotidianam cantandi in Ecclesia curam semper aut discere, aut docere, aut scribere dulce habui. Nono decimo autem vitæ meæ anno diaconatum, tricesimo gradum presbyteratus, vtrumque per ministerium Reuerendissimi Ioannis, iubente Ceolfrido Abbate, suscepi. Ex quo tempore accepti presbyteratus vsque ad annum ætatis meæ quinquagesimum nonum, hæc Scripturam sanctam meæ, meorumque necessitati, ex opusculis venerabilium Patrum breuiter annotare, siue etiam ad formam sensus, & interpretationis eorum superadijcere curaui, &c.* Deinde operum subjicit elenchum. His plura referunt illius historiæ Continuator lib. 1. cap. 5. 6. 7. Malmesb. lib. 1. cap. 3. fusè. Sed vero eadem planè referunt & Malmesburiensis & Continuator ille, seu veriùs ipsissima extant verba in vtroque; vt coniectari liceat vnum ab altero mutuatum fuisse quod eloquitur. Antequam excederet è vita quid gesserit Doctor ille sanctissimus, descripsit ex eius discipulis nonnullus apud Surium to. 3. die 10. Maij: refert autem die Ascensionis dominicæ cilicio subiecto decumbentem, illibato sensu, & hilari vultu hanc orationem seu Antiphonam proferentem, *O rex gloriæ Domine virtutum, &c.* atque illâ peractâ efflasse animam. De S. Beda Martyrologium Romanum die 27. Maij: Baronius in notis ad id diei, & annal. to. ad ann. 731. Arnoldus Wion. ligni vitæ lib. 3. die 27. Maij, & lib. 5. cap. 111. Atque omnium amplissimè Eduardus Maiheus Trophæorum tabulâ 1. Cur verò potiùs venerabilis vocitetur Beda, quàm sanctus, rationes interserit vltimo loco citato Arnoldus Vvion. quarum hæc præcipua; *Viuentem enim*, inquit, *aliter nuncupare, quanquam sanctitate clareret, fas non erat.* At ego (vt dicam quod sentio) eo nomine has ob causas insignitum puto,

A 1. quòd antiquitùs, Bedæ æuo maximè, solemne fuerit presbyteros venerabiles vocitare. Altera, viri eximia sanctitas, pietas singularis, cum pari doctrinæ, scientiarumque peritiâ, id effecerit, vt illius homiliæ publicè in Ecclesiis, eo in viuis existente, legerentur, vnde & venerabilis nomen est adeptus; verum huiusmodi titulo ornatum nusquam apud coætaneos scriptores reperitur, vti Baronius annal. Eccles. vbi supra accuratè pertractat.

B g (*B. Augustini primi Dorobernensis Episcopi*) De sancto Augustino (quod obseruat doctissimus Hugo Menardus) *Anglorum Apostolo non hic prætermittendum censui insignem locum Aimoyni Floriacensis in vita S. Abbonis cap. 4. quo prædicatores in Angliam à S. Gregorio missos addictos regulæ S. Benedicti testatur: Eadem quippe natio (de Anglis loquens) ad amorem Patris nostri Benedicti memorati loci duabus ex causis maximè accessit. Vna quidem, quia S. Papa Gregorius missis ad eam conuertendam fidei Christi prædicatoribus eiusdem dilecti domini Benedicti*

C *regulam obseruandam specialiùs inculcauit.* Ita Menardus notis ad martyrologium Benedictinum ad VII. Kalend. Iunias. Verùm enimuerò propiùs, latiusq; rem haud minimi momenti non abs re erit inspicere, discutere, ac dubitationis tenebras pro viribus à mētibus excutere nonnullorum: sed quia nimium sibi in propria causa arrogare quisque iudicatur, authorem Anglum producere (puta cuius nihil interest) aptum, congruumque existimaui, Selde-

D num intelligo, qui in notis ad Eadmeri historiam probat fœliciter satis (si quid iudico) illum ipsum Augustinum extra dubium familiæ benedictinę dedisse nomen. Et primò quidem ex Guillelmo Malmesbur. in MS. codice de antiquita-
„tibus Ecclesiæ Glastoniensis: Hinc
„(inquit Guillel.) post aduentum Augu-
„stini in diuersis locis ordinantur sedes E-
„piscopales, construuntur monasteria se-
„cundum B. Patris Benedicti regulâ Deo
„militantia, ita vt postea in gente Anglo-
„rum nulli reperiantur monachi, quin

E „fuerint B. Benedicti regulam professi.
„Inde his temporibus in monasterio Gla-
„stoniensi cœpit primò eadem regula ex-
„erceri, quòd priùs fuerat more cœno-
„biorum Ægypti. *Qua de re consule si placet, Henricum Vandenzypium par. 3. de monastico ordine S. Gregorij cap. 5. atque fusiùs disputat ille in eiusdem libri part. 2. cap. 4. de Augustini nostri familia, quam haud aliam fuisse præter eam, in qua sacratus erat S. Gregorius, est, puto, apud omnes in confesso: etiam ipse Gregorius satis testatur lib. 7. epist.*

114. ad Syagrium Epiſcopum Auguſtodunen- A
ſem ; vbi Auguſtinum quondam monaſterii
mei præpoſitum vocat. At Equitianam, non
Benedictinam Gregorii familiam fuiſſe vult
Baronius ; atque is (ni fallor) hoc primus
voluit , & receptiſſimæ vetuſtatis ſententiæ
demum refragari auſus eſt , ductus nimirum
coniecturis , nec ſanè contemnendis , nec ma-
gni ſanè ponderis. Videbis annal. to. 8. ſub
anno D. XCVI ; & quæ in eum ſcripſit
Vandenzypius locis iam dictis. Fateor apud
veteres rerum noſtrarum conſarcinatores mi-
nimè diſertis (ſi benè memini) verbis alicu-
bi doceri Auguſtinum ex ſodalitio fuiſſe Be- B
nedictino : ſed præcisè monachum duntaxat
vocari ſæpius. Et Auguſtinum , & alios plu-
res cum eo monachos legimus apud Bedam ,
quem plerique ſequuntur. In veteri item
Chronico Saxonico MS. ſub anno D X C V I.
,, Hoc anno Gregorius Papa in Britan-
,, niam miſit Auguſtinum Monachum ,
,, cum quamplurimis monachis , qui An-
,, glicanæ genti verbum Dei prædicarent.
Neque aliter , ad hanc rem mentionem eiuſ-
dem fieri apud veteres reperio. Sed interim
τὸ Monachus , nullius familiæ notâ adiectâ,
de iis qui apud maiores noſtros eo nomine me- C
morantur , dictum ſemper (niſi memoria me
fallat) Benedictinum interpretatur ; vti
apud Græcos ferè Baſilianum. Accedit etiam
Cœnobii S. Saluatoris Cantuariæ incolas Be-
nedictinæ familiæ etiam ab ipſis incunabulis
ſẽper apud nos eſſe habitos ; ſaltẽ nihil occur-
rere in vetuſtis quæ huic teſtimonio eſſe poſ-
ſunt monimentis quod alius cuiuſpiam fami-
liæ nomen vnquam aut induiſſe eos, aut exuiſ-
ſe , aut ſuadet , aut omnino innuit. Et appri-
me huc facit illud Bonifacii Pontificis Ro-
,, *mani in litteris ſuis ad Ethelbertum :* Fili D
,, glorioſe , *inquit* , quod ab Apoſtolica ſe-
,, de per Coepiſcopũ noſtrũ Mellitum po-
,, ſtulaſtis, libenti animo cõcedimus, id eſt,
,, vt veſtra benignitas in monaſterio in
,, Dorobernenſi ciuitate conſtituto , quod
,, Sanctus doctor veſter Auguſtinus beatæ
,, memoriæ Gregorii diſcipulus, ſancti Sal-
,, uatoris nomini conſecrauit, cui ad præ-
,, ſens præeſſe dignoſcitur dilectiſſimus
,, frater noſter Laurentius , licenter per
,, omnia Monachorum regulariter viuen- E
,, tium habitationem ſtatuat , Apoſtolicâ
,, authoritate decernentes , vt ipſi veſtri
,, prædicatores monachi , monachorum
,, gregem ſibi aſſocient , & eorum vitam
,, ſanctitatum moribus exornent. Quæ
,, noſtra decreta , ſi quis ſucceſſorum ve-
,, ſtrorum , ſiue Regum , ſiue Epiſcopo-
,, rum , Clericorum , ſiue Laïcorum irrita
,, facere tẽtauerit , à principe Apoſtolorũ
,, Petro , & à cunctis ſucceſſoribus ſuis a-
,, nathematis* vocabulo ſubiaceat, quoad
,, vſque , quod temerario auſu peregit ,
,, Domino placitâ ſatisfactione pœniteat,
,, & huius inquietudinis veram emenda-
,, tionem faciat. *Aut igitur primâ , cuius*
author Auguſtinus , inſtitutione ſodalitium
huius Cœnobii erat Equitianum , aut Benedi-
ctinum. Nequeenim dubitatur à Baronio,
quin & Auguſtinus , & Gregorius Equitiani
eſſent , ſi non Benedictini. Si primò Equi-
tianum fuiſſet , neceſſum plane erat , vt noua-
tio eiuſmodi poſtmodùm accederet , quæ in
Benedictinum tranſmutaret. At non modò
nihil eiuſmodi reperitur , ſed , in ipſis etiam
incunabulis , à iam dicto Bonifacio ſancitur ;
vt Monachi (ſic ante legitur) qui ibi erant
ab Auguſtino inſtituti, Monachorum ſibi gre-
gem aſſociarent, & eorum vitam ſanctitatum
moribus exornarent : & ne quis omninò ſan-
cito illi aduerſaretur ; grauiſſimâ cautum
eſt interminatione : ac ſi iuſſiſſet omnes eiuſ-
dem familiæ , eiuſdem ſodalitii , quo primum
fuerant inſtituti , & nomen , & mores perpe-
tuò ibi ſeruare. Neque ſanè niſi merè fictis
habenda ſit fides , aut nouationis huiuſmodi,
aut nominis , aut normæ tranſmutationis ve-
ſtigium aliquod extat. Quâ de re diligenter
etiam conſului tabulas iam dicti Cœnobij , vbi
quamplurima eaque vetuſtiſſima Pontificum
inſtrumenta , quibus munitum eſt , comperio ;
huiuſmodi verò tranſmutationis neque volam
comperio , neque veſtigium. Et videſis Orde-
ricum Vitalem hiſtor. Eccleſiaſt. lib. 4. pag.
516. & 517. *At verò ſi primis in initiis Be-*
nedictinum eſſet Cœnobium illud , eadem ipſa
argumentandi ratio , quâ in coniecturis ſuis
de Gregorio vſus eſt Baronius , Auguſtinum
Benedictinæ familiæ fuiſſe , demonſtraret.
Neque enim dubitat ipſe, quin eiuſmodi fuerit
Antiſtes, quales ipſi ſodales ab Antiſtite adſci-
ti. Sed porrò viderint hîc quorum intereſt.
Hactenus Seldeni obſeruationes , quas
huc ex integro (præter rationes ſuperiùs
allatas) transferre libuit, quòd vix ac ne
vix quidem occurrant.

At ego duos antiquiores inter alios te-
ſtes adhibuero , quò D. Auguſtinus aper-
tiſſimè Benedictinus demonſtretur. Pri-
mus aderit Anglus S. Adhelmus (à Ven.
Beda commendatus hiſt. Anglo. lib. 5. cap.
19.) apud Aymoinum Floriacenſem ſer-
mo. de S. Benedicto poſt med.

Tẽporibus fauſtus Benedict⁹ claruit yſdem,
Quem Deus Auſoniæ clemens indulſerat
author.

Deinde poſt alia ſubdit,

Primò qui ſtatuit noſtræ certamina vitæ,
Qualiter optatã teneant cœnobia normam,
Quoque modo properet directo tramite
ſanctus,
Ad ſuperum aſcendens cœlorum culmina
cultor,

* vinculo,

Huius alumnorum numero glomerantur ouantes,
Quos gerit in gremio fœcunda Britannia ciues,
A quo iam nobis baptismi gratia fluxit,
Atque Magistrorum veneranda caterua cucurrit.

Sanctum Adhelmum illustrat secundus, Ioannes Diaconus, Italia oriundus vitam describens Magni Gregorij lib. 4. cap. 82. initio: *Quòd verò monachi, qui à Gregorio missi S. Benedicti Regulæ fuerint mancipati, inter alia etiam illud ostendit,* B *quòd ex ipsius discipulis vix potest inueniri, à quo non obseruetur tam in proposito, quàm in habitu, Regula Benedicti, &c.* His accedit quòd Venerab. Beda (quem legibus Benedictinis astrictum dubitat nemo) circiter A. C. 678. & ætatis 7. tonsuram monasticam, sub S. Benedicti cognomento Biscopi disciplina, susceperit: ille autem ipse Benedictus, ad decrepitam senectutem vitâ protractâ mortem obierit, cum 14. annorum esset sanctus Beda, quod docet ipsemet in fine hist. gentis Anglo- C rum; necessariò colligendum videtur discipulis B. Augustini (vita functi ann. 604. Bed. vbi sup. lib. 2. cap. 3.) comparem extitisse Biscopum; atque adeo Regulam eamdem professum Bedam, ac ipse Benedictus; & Benedictum eamdem, quã monachi, sanctus videlicet Augustin. cæterique illius discipuli, qui in Angliam hisce temporibus instituta monastica inuexerant, par est credere. Ecquem aduocabo huius assertionis authorem? Coætaneum profectò, atque vt nonnullis placet, sancti Bedæ discipulum, hoc est, D Alcuinum monachis Virensibus, seu Viremud, vbi vitam monasticam egit venerabilis idem Doctor, scribentem epist. 49. aut 23. *Regularis vitæ*, inquit, *obseruationem, quam statuerunt vobis sanctissimi Patres, Benedictus* (Biscopus) *scilicet, & Ceolfridus, diligentissime custodite.* Et infra. *Regula S. Benedicti in conuentu fratrum propriâ exponatur linguâ, vt intelligi possit ab omnibus; ad cuius institutionem vnusquisque suam corrigat vitam, vt quod vouistis ante altare, inuiolabiliter custodiatur à vobis.* Quid, oro vos, his verbis apertius? E Nihil planè: ac proinde haud indigent explanatione.

Cæterum fuisse magnum Gregorium Benedictinæ familiæ monachum probant Ioannes Diaconus locis citatis, Mathæus Lauretus, Arnoldus Vionus ligno vitæ l. 2. c. 1. vbi ex priuilegio S. Bonito Abbati Lateranensi concesso ab eodem Gregorio hæc profert: *Proinde iuxta vestram petitionem, pro amore, quem in communi Patre,* A *& magistro nostro Benedicto, & in discipulis eius specialem & singularem gerimus, &c.* Sed fusius, luculentiusque cæteris, meâ sententiâ, Antonius de Yiepes to. 1. Chr. ordin. S. Benedicti ad ann. 576. cap. 2. & seq. Vitam sancti Augustini offendes post Beccensium Abbatum ex peruetusto & optimæ notæ MS. eiusdem monasterij.

h (*Super Eboracensem Ecclesiam totamque insulam*) Vti supra laudatus Vener. Beda docet lib. 1. hist. gent. Anglorum cap. 19. Vita beati Augustini pag. 62. Vbi magni Gregorij epistol. ad S. Augustinum Cantuariæ Archiepisc. recensetur: *Tua fraternitas* (inquit D. Gregorius) *non solùm Episcopos, quos ordinauerit, neque eos tantummodò, qui per Eburacæ Episcopum fuerint ordinati, sed etiam omnes Britanniæ sacerdotes habeat Deo, Domino nostro Iesu Christo auctore subiectos. Quatenus ex vita & lingua tuæ sanctitatis & rectè credendi, & bene viuendi normam percipiant, atque officium suum fide ac moribus exequentes ad cælestia, cùm Dominus voluerit, regna pertingant.* Sicui autem dubium fuerit, qua in ciuitate vel Ecclesia sedem collocauerit B. Augustinus, consulat vitam eamdem, pag. 61. pag. 302

Cæterum Papæ alterius orbis nomine ornabat olim S. Anselmum Cantuariensem Archiepiscopum Vrbanus Pap. 2. vt author est Geruasius Dorobernensis MS. in declamatione contra Robertum Abbatem S. Augustini: *Anselmus*, inquit, *in Cantuariensi ciuitate consecratus, ab Vrbano Papa pallium suscepit, & tantam eius gratiam habuit, vt eum alterius orbis Papam vocaret.* Hæc Seldenus in notis ad Eadmeri hist. pag. 205. n. 30. Ipsissima Vrbani verba vitæ S. Anselmi lib. 2. inseruit Edinerus: *Quasi comparem*, inquit, *velut alterius orbis Apostolicum, & Patriarcham iure venerandum* (Anselmum) *censemus.*

i (*Antiquis temporibus ab ipsius terræ incolis Dorobernia vocabatur*) Doroberniam siue Cantuariã, Camdenus in descriptione Britanniæ verbo Cantium, sic exhibet: *Stoure diuiso alueo, Durouernum primariam huius prouinciæ* (Cantij scilicet) *vrbem rapidè alluit, nomenque fecit. Durvvhern enim fluuium rapidum Britannis denotat. Ptolomæo pro Durouerno Daruernum, Bedæ & alijs Dorobernia, Saxonibus, Cantvvarabyrig, id est, vrbs populi Cantij, nobis Canterbury, latinis Cantuaria dicitur, vrbs peruetusta, Romanoque seculo proculdubio illustris.* Ita Camdenus. *Nec adeo magna* (Malmesburiensis loquitur initio præfationis lib. 1. ad gesta Pontif.) *nec exiliter parua, quæ & positione terræ quippe soli affinis, maxima*

vbertate & integro murorum ambitu, ciues A *ſuos fouet, &c.* Et paulò poſt. *Ibi prima ſedes Archiepiſcopi habetur, qui eſt totius Angliæ Primas, & Patriarcha, &c.*

k (*Anteceſſorum veſtrorum Gregorij*) Cognomento Magni, cuius meminimus ſup. De eiuſmodi decretis vberiùs Venerabilis Beda locis citatis; necnon & Guillelm. Malmeſb. libr. 1. de geſt. Pontif. qui expreſſim priuilegia à ſummis Pontificibus Cantuarienſi Eccleſiæ conceſſa, deſcribit: quem adi ſi lubet.

l (*Bonifacij*) *Hic eſt Bonifacius quartus Romæ Vrbis Epiſcopus*, ait S. Beda lib. 2. hiſt. B Anglo. cap. 4.

m (*Honorij*) Hoc nomine primi: de quo Beda ibidem cap. 17. & 18.

n (*Vitalini*) Extant eius epiſtolæ, & decreta inter Concilia generalia.

o (*Sergij*) Primi videlicet.

p (*Gregorij*) Quarti (niſi memoria me fallat) ſub quo habitum Concilium Londoniæ A.C. 833.

q (*Leonis*) Leonem paucis laude ſumus C proſecuti annotatione ad epiſtolam 3. lit. b.

r (*In ea combuſtione atq; abolitione*) Quam vidit conflagrationem memoriæ prodidit Eadmerus monachus Cantuarienſis lib. 1. hiſt. pag. 9. Oſtenditque quantum in illa cum Thoma Eboracenſi conſertatione, curæ, laboris & olei inſumpſerit magnus Lanfrancus: *Qui eo quidem magis*, inquit ille, *in iſtis laborauit, quod ipſius Eccleſiæ priuilegia in ea conflagratione, quæ eamdem Eccleſiam tertio ante ſui introitus anno conſumpſit, penè omnia perierant.*

ſ (*Epiſtolam illam, &c.*) Extat apud Be- D dam vbi ſupra lib. 1. cap. 29. Poſtquam B. Gregorius D. Auguſtino quid de Eboracenſi Epiſcopo ordinandum præſcripſit, ſic loquitur: *Poſt obitum vero tuum ita Epiſcopis quos ordinauerit* (Epiſcopus Eboracenſis ſcilicet) *præſit, vt Londonienſis Epiſcopi nullomodo ditioni ſubiaceat. Sit vero inter Londoniæ & Eburacæ ciuitatis Epiſcopos honoris ita diſtinctio, vt ipſe prior habeatur, qui priùs fuerit ordinatus.* Futile profectò & ad rem minimè, ex hoc loci E ſumebat argumẽtum Eboracenſis; quemadmodum meridiana luce clariùs oſtendit eloquentiſſimus Lanfrancus; cuius orationem eruditiſſimam (ſeu veriùs fragmentum) medio in Concilio pronunciatam deſcripſit Malmeſb lib. 1. de Pontif. fol. 121. n. 20.

t (*Quædam ſcriptura*) Scripturam hìc profeſſionem intelligi conjicio, quam Thomas B. Lanfranco *Coram Rege, & eius curia manu in manũ porrexit*, vt cum Malmeſbur. Bibliothecario loquar loco proximè adducto. Extat illa in vita cap. 11. pag. 12. Atque apud eumdem Bibliothecarium; ſic incipit: *Decet chriſtianum quẽque, &c.* Conſtans fuit iſta conſuetudo tam Scotis, quàm Hibernis, & Anglis Epiſcopis, Archiepiſcopo Cantuarienſi velut totius Britanniæ Primati obedientiam præſtare; formulas complures (quibus profeſſio nomen eſt) ex antiquis membranis exhibet Iacobus Vſſerius ſuis in veteres epiſtolas Hibernicas annotationibus. Ex his ipſis vnam ſolummodo (quòd ad noſtrum faciat inſtitutum) hoc loco apponemus, Donati ſcilicet Dublinenſis Epiſcopi.

Ego Donatus Dublinenſis Eccleſiæ Antiſtes, quæ in Hibernia ſita eſt, canonicam obedientiam Tibi promitto & ſucceſſoribus tuis, ô LANFRANCE, *ſanctæ Dorobernenſis Eccleſiæ Archiepiſcope.*

A. C. 1085. factam eiuſmodi profeſſionem atteſtatur idem Vſſerius.

u (*Epiſtolam quam Berengario, &c.*) Inter epiſtolas haud quaquam annumerauimus, quippè omnes propemodum ſcriptores eidem titulum fecerunt: *Libellus de Corpore, & Sanguine Chriſti*, ſiue, *Liber de Euchariſtiæ Sacramento contra Berengarium.* Porro aduerſum Sycophantam Berengarium illuſtres viri tum pietate, tum doctrina ſingulari inſtructi, tamquam catuli Leonis illius de tribu Iuda, ex aſceteriorum Benedictinorum antris prodiere permulti; ſcilicet Guitmundus Auerſanus Archiepiſcopus, Algerus Cluniacenſis, Durandus Abbas Troarnenſis, Guibertus de Nogento, Petrus venerabilis, &c. quorum rugitu perterritis, immò & proſtratis cum ipſo capite ſectariis, ſopita demum eſt hæreſis ſacramentariorum ad tempora vſque nefandorum Lutheri & Caluini: ſed optimè omnium magnus Lanfrancus velut Coryphæus argumentorum ſuorum vi ita confutauit, & conuicit tantum hæreſiarcham, vti non modo palinodiam illum cantare, verum & ſcripta igni tradere coegerit; atque adeo glorioſi palmam deportauerit triumphi. Ita Lanfranci biographus pag. 4. 5. Et libel. eiuſdem Lanfranci cap. 1. Necnon & Robert. Montenſis in chronico MS. ad an. 1051. Cuius locus inſignis maximè notandus eſt; *Vnde contra eum* (de Berengario loquens) *multum à multis & verbis & ſcriptis diſputatum eſt, inter quos Domnus Vvitmundus monachus de Cruce S. Leufredi contra eum de Corpore & Sanguine Chriſti eleg[a]ntem edidit librum. Lanfrancus etiam*

pag 301

Papiensis primùm monachus Beccensis, deinde Archiepiscopus Cantuariensis omnibus luculentiùs & mirabiliùs librum super hac re contra eum composuit: in quo singulis illius quæstionibus, & oppositionibus laudabiliter respondit, malè dicta ab eo & intellecta, scripturarum testimoniis diuinarum improbando conuincens.

AD EPISTOLAM IV.

a Accepimus à quibusdam) Historiam huius epistolæ fusè, & luculenter describit Eadmerus histor. lib. 1. pag. 10. Quam (etsi prolixior forsan videatur) referendam existimo; quia & ad elucidandam Alexandri epistolam, & quid præstiterit hac in re B. Lanfrancus exhibeatur. *Omnes circiter*, ait Eadmerus, *qui ex clericali ordine per Regem Vuillelmum in Anglia constituti Pontifices erant, monachos qui in nonnullis Episcopatibus Angliæ ab antiquo vitam agebant, inde eliminare moliti sunt; & Regem ipsum in hoc sibi consentaneum effecerunt; in quo tamen se effectu potituros certi extiterant, vt Vualchelinus Episcopus adunatos penè quadraginta clericos, canonicorum more, tonsurâ ac veste redimitos haberet, quos, eiectis monachis, Vventanæ Ecclesiæ, cui præsidebat, mox intromitteret. Sola mora hæc peragendi, nondum requisita ab Archiepiscopo Lanfranco licentia fuit. Vt autem eam dicto citius impetraret, nulla menti eius dubitatio inerat, sed aliter ac sibi mens sua spoponderat exitus rei prouenit. Nam vbi quod Episcopus moliretur insonuit auribus eius, illico facinus exhorruit, nec se dum viueret vt effectum quoquo modo talis voluntatis obtineret consensurum asseruit.* Et paulò post: *Namque pari voto, simili cognomine, vno consensu, concordi animo, Pontifices, quos religionis ordo non sibi astrinxerat, eniti cœperunt quatenus saltem de Primatu Cantuariensi monachos eradicarent, intendentes se hoc facto facillimè alios aliundè exclusuros. De illis etenim potioribus, sicut eis videbatur, rationibus ad id agendum fulciebantur, partim ob sublimitatem primatis sedis, quæ dispositioni & correctioni Ecclesiarum per suas personas quaquè per Angliam inuigilare habet, partim ob alias multiplices causas quarum executio, iuxta quod sibi confingebant, magis clericorum quàm monachorum officium spectat. Deductus est in sententiam istam Rex & alij Principes regni, Lanfranco vt sui moris erat totis viribus obnitente, & omnium molimini ac inuidiæ viriliter resistente. Ne tamen post obitum suum fieret quod se superstite sciebat per auxilium Dei nequaquam perficiendum, nesciens mortis suæ diem vel horam, egit sagacitate, & industriâ, quâ pollebat, vt auctoritate Romanæ & Apostolicæ sedis monachorum habitatio in eadem Ecclesia confirmaretur, & inconuulsa dum sæculum duraret in perpetuum stabiliretur. Quod priuilegio tali summus Apostolicæ sedis Antistes Alexander, ita scripto suo roborauit.* Deinde subiicit Alexandri epistolam. Videsis etiam Malmesburiens. de Pontif. lib. 1. fol. 122.

b (*Et Clericos inibi constituere*) Ab Ecclesia Vintoniensi clericos iamdudum eximius cœnobiorum instaurator & ædificator Edgarus Rex (sæculo prior Alexandro) eliminauerat. Qua verò ad id ratione impulsus fuerit, in Concilio A.C. 966. celebrato, edisserit his verbis: *Timens igitur ne æternam incurrerem miseriam, si adepta potestate non facerem, quod ipse qui operatur omnia quæ in cœlo, & in terra suis exemplis iustus examinator innotuit, vitiosorum cuneos Canonicorum è diuersis nostri regiminis cœnobiis Christi vicarius eliminaui. Quòd nullis mihi intercessionibus prodesse poterant, sed potius, vt beatus ait Gregorius, iusti vindictam prouocarent, qui variis vitiorum næuis contaminati non agentes quæ Deus iubendo volebat, omnia quæ nolebat rebelles faciebant, auidus inquisitor aduertens gratos Domino monachorum cuneos, qui pro nobis incunctanter incederent, nostri iuris monasteriis deuotus hilariter collocaui.* Et quia præscierat forsan optimus ille Rex per clericos aliquando à præfata Ecclesia monachos exturbandos, anathematibus illos, qui simile quid molirentur, percellit hoc sermone: *Si autem qualibet occasione, Diabolo instigante, contigerit, vt fastu superbientes arrogantiæ, deiecti canonici monachorum gregem, quem ego venerans cum pastore in Dei constitui possessione, deÿcere insidiando voluerint, agatur de eis, & de omnibus qui quolibet munere cæcati iuuamen eis impenderint, quod actum est de Angelis superbientibus, & de protoplasto diaboli fraude seducto, vt paradisi videlicet limitibus sublimibus regni cœlorum sedilibus eiecti cum his qui domini famulatum aspernantes contempserunt, barathri incendiis detrusi iugi crucientur miseria, &c.* Et infra gratias cœlestes iis impertitur qui beneficiis monachos affecerint: *Quicumque, ait, monachos bonis quibuslibet locupletans ditare voluerit, Creator cunctitenens clementer eos eorumque progeniem totius vbertate prosperitatis, hic & in futuro sæculo, ditando locupletet, &c.* Hæc ex MS. codice eius iussu litteris aureis pulcherrimè exaratis deprompsit Seldemus, atque suis notis in Eadmeri historia pag. 155. intexuit.

c (*Cui nefario operi*) Notent hæc interim illi, qui tot clamores & strepitus edunt in monachos, & toties obtrudunt, quæ à Vintoniensibus clericis obtendebantur. (Vide superiùs producta ex Eadmero) & nefario huic operi molitionis (vt loquar cum Alexandro) animum appellentes, velim sibi ob oculos ponant pręclaros monachos, qui cum sanctis moribus, tum verbis, & scriptis christianam catholicamque fidem multis in locis inseruerunt, instaurarunt, propagarunt, illustrarunt: Cassiodorum dico, Gregorium maiorem; Apostolos, Augustinum Cantuariensem, Angliæ, Bonifacium Moguntinum, Germaniæ, Benedictum, Poloniæ, Gerardum, Hungarorum, &c. Bedam venerabilem, Ildefonsum Rabanum Maurum, Strabum Fuldensem, Petrum Damiani, Rupertum, Lanfrancum, Anselmum, Bernardum atq; innumeros alios: qua de re Arnoldus Vvionus in ligno vitæ lib. 2. & 5. Cæterũ non modò Episcopales Ecclesias monachi administrabant, sed & eisdem ex prisca consuetudine præsidebant Antistites quã plurimi in Anglia monasticam vitam professi; quin etiam si quis forsan, annuente Rege, è clericali ordine, vel ex laïcis ad episcopalem dignitatem assumeretur, necessariò priusquam consecraretur, monachi tonsuram, & habitum, necnon & normæ benedictinæ professionem emittere cogebatur. Quod produnt inter alios Malmesbur. de Pontif. lib. 1. in Cantuariensibus Archiepiscopis agens de Odone Episcopo Vintoniensi, post Cantuariensi Archiepiscopo electo: *Ille qui nondum amicisset monachum, constantiùs reniti, ne morem maiorum ambitione suâ turbare videretur: nullum enim ad id tempus nisi monachili schemate indutum Archiepiscopum fuisse.* Et post alia. *Itaque transito mari apud Floriacum monachilia accepit, &c.* Et Nicolas Harpsfeld. sæculo 11. Vbi electionem S. Viri Edmundi in Episcopum Dunelmensem describit: *Cum itaque nullum satisfactioni vlli locum videret: in monasticum primùm ordinem cooptatus est (Id enim omnibus à Cutberti tempore Dunelmi Episcopis solemne erat) accersitque Egelricum monachum è cœnobio Burgensi, qui præceptis eum, & regulis monasticis imbueret, &c.* Immò & ipsos Episcopos monasticis legibus subiectos (vti Abbates) egregium habes monumentum in illis institutionibus monachorum (inter notas Seldeni ad historiam Eadmeri) Saxonicè & latinè, ab Edgaro Rege prolatas circa A. C. 900. sub medium: *Episcoporum quoque electio, vti Abbatum, vbicumque in sede Episcopali monachi regulares conuersantur, si, domini largiente gratiâ, tanti profectus inibi monachus reperiri potuerit. Eodem modo agatur, nec alio quolibet modo dum eiusdem sunt conuersationis, à quoquam præsumatur, &c.* Deinde post pauca. *Qui ordinatus videlicet Episcopus in omnibus eumdem morem regularem cum monachis suis, quem Abbas tenet regularis, diligenti curâ, & magnopere excellenti, sine intermißione custodiat. Nec Episcopatus occasione, regulæ præcepta timidus* (fortè tumidus) *vel obliuiosus temerè intermittat, sed quantum excellat & opere.*

AD EPISTOLAM V.

a *Romanæ Ecclesiæ Archidiacono Hildebrando*) Qui & Gregorius 7 postea dictus, de quo ad epistolam 3. lit. b. Otto Frisingensis. Nunc vero ipsum pleno ore laudantem coætaneum scriptorem, & oculatum Hugonem Flauiniacensem in Chronico nondum edito sub annum 10-8. placeat audire: Natus est igitur in vrbe Roma parentibus ciuibus Romanis, & quod maximum est religiosis, ascribendus ciuis curiæ cœlestis, & ab ineunte ætate ecclesiasticis mãcipatus officiis: pueritiã suam non sine certis, quæ eum illustrem futurum iam tunc esse signarent, documentis. Religiosis personis comitatus, excoluit adolescentiam, assumpto sanctitatis proposito inter mundi contẽptores, nõ sine magnis perfectionis indiciis: perdomuit iuuentutẽ nihilominus militiæ christianæ dedicatã; sicut ætate, ita sanâ doctrinâ, & firmamẽto veritatis roboratam: sub præclaris totius christiani nominis tutoribus, & Præsulibus, publicis sanctæ Ecclesiæ mãcipauit vtilitatibus. Hic ob singularem excellentis ingenij prærogatiuam à NICOLAO Papa in Archidiaconatum matris Ecclesiæ prouectus, strenuâ & laudabili huius officij administratione, in totius orbis notitiam, & religiosorum dilectionem breui deuenit. Decedente verò Papa ALEXANDRO ad summum christiani regiminis culmen accitus, & electus, diuinitate in electi sui exaltatione cõmunem seruorum suorum deuotionem incitante ad perferendum quod abhorrebat iugum; quodque semper quidem animi, aliquando autem corporis fuga declinauerat: mansuetum animal domino suo ceruicẽ subdidit. Cõsecratus igitur in iustitia & sanctitate, miro modo, assiduis votis, pro se, & grege sibi commisso excubans, vrgente pastoralis officij necessitate distorta peruersorum corda ad rectitudinis pag. 304

„ rectitudinis lineam summa vi corrigere A
„ nitens, veritatem Dei absque personæ
„ acceptione omnibus patefecit, nactus
„ omnium bonorum dilectionem, ob zeli
„ Dei feruorem, & iustitiæ executionem.
„ Sed quia nulla est societas lucis ad tene-
„ bras, perditorum hominum odium, &
„ detractionem, immò persecutionem a-
„ cerrimam incurrit: regiam tamen viam,
„ quam semel intrauerat, inconcussus, im-
„ motus, per arma iustitiæ, à dextris, &
„ à sinistris, fortiter incessit. Ac primò
„ quidem apostolicâ authoritate, & veri- B
„ dicis sanctorum Patrum animatus sen-
„ tentiis, ad eliminandam symoniacam
„ hæresim, & præcipiendam clericorum
„ castitatem, pro commissi sibi officij de-
„ bito vehementer exarsit. Atque ad an.
1085. Pergens auctor gesta S. Gregorij
describere, felicem ipsius obitum recen-
„ set in hunc modum: Sciens ergo, in-
„ quit, imminere diem vocationis suæ,
„ longè antè cõuocatis Cardinalibus, Epi-
„ scopis, & cæteris concaptiuis diem obi-
„ tus sui prædixit; consummatisque om- C
„ nibus ecclesiasticæ institutionis officiis
„ xv. Kal. Iunij prædictos fratres sub di-
„ stricti iudicij interminatione, & sanctæ
„ obedientiæ præcepto constrinxit, vt si
„ qua in se corrigenda deprehendissent,
„ nullatenus tacere præsumerent. Quibus
„ collaudantibus, & vitæ conuersationem,
„ & disciplinam doctrinæ sanctæ, morum-
„ que institutionem, & secundum scien-
„ tiam sancti zeli feruorem compulit eos
„ apostolicâ auctoritate singillatim sibi
„ dexteram dare, promittentes, quod hæ-
„ reticum illum inuasorem sanctæ, & apo- D
„ stolicæ Ecclesiæ numquam reciperent,
„ nisi fortè canonicè resipiscens puram
„ confessionem Cardinalibus Episcopis
„ offeret nudatus omni ecclesiastici ordi-
„ nis dignitate, contestans, & affirmans
„ omnes simul in perpetuum condemnan-
„ dos, quicumque communicare præsum-
„ psissent HENRICO Archipyratæ vsurpa-
„ tori Imperij; nisi deposita dignitate Re-
„ gni secundum præceptum eorum, & re-
„ liquorum religiosorum in Theutonico
„ regno commorantium, condignam pœ-
„ nitentiam ageret. Deinde confirmauit E
„ vicem suam, potestatemque ligandi, &
„ soluendi omnibus vicariis suis, sicut ipse
„ per orbem constituerat, vt quos ipse li-
„ gauerat, ipsi post condignam satisfactio-
„ nem absoluerent, sed apostolicæ fidei
„ normam, non sicut quidam seipsos fal-
„ lentes, errantes, & alios in errorem tra-
„ hentes, confingunt: quos omnes ex-
„ communicatos indiscretè absolueret, ac
„ si posset viuificaret eos qui non viuunt.

„ Deinde quod vanitas ipsa per multa re-
„ gna dissiparetur, diuinâ inspiratione co-
„ gnouit & prædixit. Demum absoluit
„ omnes, qui in fide ista, quæ per illum in-
„ notuit, vsque ad fidem perseuerauerint,
„ ab omnibus peccatis suis, & sic spiritum
„ creatori tradens Anno ab Incarnatione
„ Domini M. LXXXV. obiit Martyr &
„ Confessor. Hactenus Hugo Flauinia-
censis, qui res Gregorii 7. accuratè ac
vberrimè persecutus est. Et historia MS.
Guillelm. Nangiaco ascripta, ad id anni
1085. *Hildebrannus Papa qui & Gregorius 7. apud Salernum exulans mortuus est, & post mortem multis miraculis claruit.*

AD EPISTOLAM VI.

a ABsenti personæ vestræ priuilegio) Per pag. 304
priuilegium hoc loco pallium procul dubio denotat Hildebrandus. Et quia absenti Archiepiscopo nullatenus mitti soleret, vetarentque id sacri canones, & Pontificum Romanorum decreta; iter Lanfranco Rômam necessarium affirmat. Quomodo autem pallium è manibus Alexandri Papæ susceperit B. Lanfrancus, declarat eiusdem vita cap. 11. pag. 11. Hac in ipsa vita cap. 5. pag. 7. c. Constat nihilominus Ioanni Rothomagensi Archiepiscopo pallium absenti concessisse Alexandrum Papam; & ipsummet Lanfrancum, qui eius rei gratia Romam sese contulerat, illud attulisse.

AD EPISTOLAM VII.

a FIdelitatem facere nolui) Miror ego Regem Guillelmum summo Ecclesiæ Pastori obedientiam seu fidelitatem (alioquin sedis Apostolicæ obseruantissimum) denegare, qui & vltrò tribûtum, siue denarium S. Petri (quod vocant) persoluere non dubitet ipse: siquidem nihil aliud intellexere, puto, prisci Reges per illum denarium annuatim persoluendum, quam tributarium, vel feudatarium liberâ atque christiana voluntate S. Petro eiusque successoribus regnum consecrare: ex vno sequitur alterum, nempe ex tributo persoluto, subsequi fidelitatem necesse est. Huic veritati suffragatur Polidorus Virgil. lib. 4. hist. Angl. pag. 89. Verùm propiùs rem intueamur, & ex fontibus nonnihil hauriamus. Lex Canuti Regis Anglorum sic habet: *Nummum Romæ debitum ad festum S. Petri reddito, qui tum non soluerit, Episcopo denarium illum, aliosque præterea ter denos numerato, ac Regi eo no-*

mine ducenos dato , & viginti ſolidos. S. A Eduardus explicatiùs lege 10. *Omnis qui habuerit triginta denariatus viuæ pecuniæ in domo ſuâ, de ſuo proprio, Anglorum lege, dabit denarium S. Petri : & lege Danorum dimidiam marcam : Iſte verò denarius debet ſubmoueri in ſolemnitate Apoſtolorum Petri, & Pauli ; & colligi ad feſtiuitatem, quæ dicitur ad vincula, &c.* Non ſolùm Anglorum Regum eiuſmodi cenſum ſoluere, verumetiam omnium (paucos ſi excipias) diuerſorum regnorum orbis chriſtiani Regum, ſummorumque principum mos fuit. Dithmar. l.6. Baronius ad an. 1059. 1062. B 1076. 1081.

b (*Cùm opportunum fuerit tranſmittetur*) Auaritiæ vitio paſſim ab authoribus notatur Guillelmus Rex, carpiturque quòd in aggregandis ſibi non debitis pecuniis animum plus æquo applicuerit: ſed monitis B. Lanfranci aſſurgens demum ad meliorem frugem ſe recepit: quod infra ad epiſt. 50. lit. b. oſtendemus.

AD EPISTOLAM VIII.

pag. 305 *a* G*Regorio*) Aliàs Hildebrando; cuius res geſtas obiter perſtrinximus ep. 5. lit. a.

b (*Paternâ me dulcedine reprehendere ſtuduiſtis*) Binis reſpondet epiſtolis ad ſeſe à Gregorio deſtinatis: extant lib. 6. epiſt. 30. & libr. 9. epiſt. 20. Illâ Lanfrancum arguit his verbis: *Sæpè fraternitatem tuam apoſtolica legatione inuitauimus Romam venire, etiam pro fidei & religionis chriſtianæ comprobatione, quod hucuſque, ſicut apparet, aut ſuperbè aut negligenter noſtra abutens patientia diſtuliſti, cùm nec etiam canonicam excuſationem prætenderis, &c.* Hac vero illum à priſtina dilectione defeciſſe conqueritur: *Quod ex illo tempore*, inquit, *quo ſacerdotale ſummæ ſedis iugum ceruici noſtræ, licet indigni, ſuſcepimus, venire ad nos non multùm curauit fraternitas tua, quantò minus de dilectione tua ſperare potuimus, &c.*

c (*Verbis tuis calumniam ingerere*) Iis videlicet quibus ſummus Paſtor ille epiſtolâ E priori vbi ſupra, Archiepiſcopum Lanfrancum (quòd remiſſior ac ſegnior in libertate eccleſiaſtica defendenda, & promouenda geſſerit ſeſe) obiurgat, culpat, criminatur: *Niſi Apoſtolica manſuetudo* (verba ſunt epiſtolæ) *necnon & amoris pignus antiquum nos hucuſq; detinuiſſet, profectò nos hoc grauiter ferre iamdudum conſtitiſſet. Verum aduentum tuum vel metus Regis* (Guillelmi primi) *eius ſcilicet quem inter cæteros illius dignitatis ſpecialiùs ſemper dileximus, vel maximè tua culpa nobis negauit, &c.* Iſthæc igitur crimina ſibi impoſita diluere B. Lanfrancus, atque perperam de ſe queri Pontificem oſtendere conatur. Quid renuat Guillelmus Rex, ſuâ ad Gregorium Papam epiſtolâ manifeſtat. Cur tandem ita compellat Lanfrancum Romam proficiſci; mentem ſuam aperit his verbis: *Quatenus nos his & aliis negotiis præſentialiter conferre, atque vtilitas Eccleſiæ noſtro colloquio augmentum valeat, Deo fauente, percipere.*

IN EPISTOLAM IX.

a E*Boracenſi Archiepiſcopo Thomæ*) *Thomas canonicus Baiocenſis* (ait Guillel. pag. 305 Malmeſburienſis l. 3. de Pontif. in Epiſcopis Candidæ Caſæ) *à Guillelmo Rege Archiepiſcopus Eboraco datus eſt, permanſitque in honore triginta annis, omni vita integer, & cui nihil vel in geſtis, vel in dictis ſuccenſeri debeat, niſi quod primo Archiepiſcopatus tempore in cauſa primatus Cantuarienſis magis errore, quàm pertinacia certauit, &c.* C Guillelmi Conqueſtoris fatis functi næniam ſcripſiſſe atteſtatur Ordericus hiſt. libr. 8. quam & refert ipſe ad verbum. Thomam ſanitati redditum meritis beati Cuthberti Rogerus Houeden. commemorat ad an. 1083. in Willelmo ſeniore. Ob cuius gratiam Dunelmenſi Epiſcopo concedit ipſemet Willelmus Canonicos ab eadem Eccleſia ſubmouere; ſufficereque monachos in eorum locum.

b (*Robertus Sagienſis*) Ordericus Vitalis D lib. 4. hiſt. pag. 520. *Iuone ſagienſium Præſule defuncto, Robertus Huberti de Ria filius ſucceſſit, qui ferè duodecim annis prælatus præfuit; & ipſe circa Dei cultum feruens Religioſos multùm dilexit.* pag. 527. Interfuit concilio Rothomagenſi à Ioanne Archiepiſcopo congregato A. c. 1072. Et lib. 9. pag. 833. Roberti doctrina indicatur.

c (*Montem S. Michaëlis*) De celebri monaſterio in Normannia ſanctiſſimo Archangelo Michaëli ſacro, non de illo monte Gargano, loquitur hîc haud dubiè B. Lanfrancus. *Hic locus Tumba vocitatur ab incolis* (vt fert hiſtoria MS. huiuſce monaſterij) *qui in morem tumuli quaſi ab arenis emergens in altum, in ſpatiū ducentorum cubitorum porrigitur. Oceano vndiq; cinctus locus, anguſtum admirabilis inſulæ præbet ſpatium. Ab Abrincatenſi vrbe ſex diſtans millibus; occaſum proſpectans Abrincatenſem pagum dirimit à Britannia, &c.* Illius fundationem obiter perſtringit Sigibertus in chronico ann. 709. Childe-

berto 2. Francorum monarchiam tenente; fundatorem verò S. Aubertum Abrincensem extitisse, posuisseque in eadem Ecclesia clericos. Verum illi ipsi cultu diuino susque deque habito, & laxatâ prorsus ecclesiasticâ disciplinâ, cum & gulæ & veneri indulgentes toti in vitiis immersi viderentur, neque Deum, neque homines reuererentur; Richardus I. Dux Normannorum iisdem eliminatis Benedictinos monachos suffecit: quod latè describit Robertus de Monte in historia MS. eiusdem monasterii, è qua, dum euulgauerit quidam ex nostris, necnon ex cartulario, in antecessum describere non grauabimur cartam Richardi 2. Ducis Normannorum, quæ instar est alterius fundationis. Proxime & subsequetur celebris illius monasterii catalogus Abbatum.

CARTA RICHARDI SECVNDI Normannorum Comitis; in qua donationes à Patre suo Richardo, Abbatiæ S. Michaëlis factas, confirmat. Vbi priuilegia eiusdem monasterij videre est.

In nomine Sanctæ & Indiuiduæ Trinitatis Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Amen.

ANtecessorum nostrorum institutionibus sancitum, decretumque est, quatenus si quis suarum facultatum quiddam loco sanctorum alicui, vitæ supernæ accensus amore, perenniter possidendum tradere voluerit; solemne exinde idonearum personarum pluribus astipulationibus fulcitum, vt id inconuulsum permaneat, testamentum faciat. Referentibus enim quamplurimis sanctæ Ecclesiæ Dei doctoribus, diuinum esse receptum didici, vt illic nostri recondantur thesauri, vbi omnis aberit furum formido, omnisque tinearum demolitio; esseque quoddam peccatorum purgatorium eleemosynam; & quòd Deus in largiendo munificos exposcit, qui se præparat munificentissimum. Detur igitur Deo non nostrum, sed suum. Quid enim aliud nos habere putamus, quàm hoc quod ab eo accepimus? tribuatur frigidæ aquæ calix, vt æterna recipiatur merces. Tanti valere audiuimus regnum Dei, quantum habemus. Suffecit viduæ quadrans: profuit & Zachæo bonorum dimidij distributio. Quæ denique ad id quod finitur, ad quod non finitur comparatio? Scilicet pro terrenis cælestia, pro perituris mereri perpetua. Iis, & aliis diuinæ authoritatis incitatus hortamentis; Ego RICHARDVS gratiâ Dei Dux, & Princeps Normannorum, pœnas

A inferni cupiens effugere, & paradisi gaudia desiderans habere post mortem; loco sancti Archangeli Michaëlis sito in monte, qui dicitur *Tumba*, fratribusque ibidem Deo monasticè famulantibus, trado Abbatiam sancti *Paterni*, sitam in pago Constantiensi, cum terris cultis & incultis, cum Ecclesiis, & molendinis, cum pratis, & siluis, ab oriente via publica tendente Constantias, à Septentrione riuulo nomine VENLEIO, à meridie fluuiolo nomine *Tarn*: ab occasu mare Oceano, cum Insula quæ dicitur *Calsoio*.
B Do etiam villam quæ dicitur *Chanteleu*, cum Ecclesia, & molendino, cum siluis & omnibus appenditiis: terram quoque *Grombaldi*, quæ sita est in *Briqueuilla*, & in Flamemuilla, & in Lengrona, & medietatem *Erengeruilla*; terram etiam *Durandi*, quæ est intra terminos villæ, quæ nuncupatur Verlei: & terram *Petri* monachi, quæ est in *Batula Gerfoy*. Columbam iterum sitam in eodem supra nominato pago, cum Ecclesia, & molendino, &
C cum siluis: terram etiam *Bernardi* Patris domini *Hildeberti* Abbatis, quæ est in territorio villæ, quæ nominatur Rotoloi, cum molendino, & pratis. Trado etiam donatione perpetua quamdam villam sitam in pago Baiocasino nomine Versum, cum omni terra, quæ ad eam pertinet, culta & inculta cum Ecclesiis, & molendinis omnibus, & siluulis, medietatemque villæ Mondreuillæ, quæ huic adiacet terræ. Cõfirmo insuper donationem matris meæ de Britauilla, quam de suo dotalitio, loco superiùs dicto obtulit, pro Patris nostri suaque salute, ac mea, meorumque fra-
D trum. Villulas quoque, quas auus meus *Vuillelmus*, in pago Abrincatino, sancto Michaëli tradidit, sed *Robertus* Comes postea vi abstulit, reddo, quæ his vocitantur notionibus Maldrei, Carcei, Marrinei, Curei, Forges, Solinei, Dummanei, Macei, Scallei, Peleton, dimidium Gomerei, Vergundei, Mannei: sancti Ioannis iterum villam prope littus maris sitam, cum Ecclesia, & vineis, & molendino, & pratis, & villam in valle Castelli Moretoin, quæ dicitur Maisnilranger do; teloniumque
E totius Abbatiæ, & de mercatoribus venientibus & pertranseuntibus. Monasterium etiam sancti *Petri* Apostolorum Principis, situm in latere montis ipsius, tribuo, ea lege, vt Abbas, vel monachi ibidem pro mea, meorumque filiorum salute clericos constituant quos voluerint; si quem autem ex illis sordidè, aut negligenter res sanctæ Dei Ecclesiæ tractare perspexerint, potestatem habebunt diuinum officium ei interdicendi, & nisi correxerit eo

depoſito, alium in illius locum ſubrogan- A
di. Omnes ad poſtremum conſuetudines ipſius villæ, tam ad me quàm ad Abricatenſem Epiſcopum pertinentes, ſicut ſanctæ memoriæ pater meus *Richardus* Romani Papæ conſtituit, perpetualiter poſſidendas tribuo: ea ratione vt in omni ſucceſſura generatione Abbas, vel monachi ipſius montis, omnes leges, omneſque foriſfacturas, clericorum ac laïcorum, virorum ac mulierum eiuſdem burgi, abſque calumnia cuiuſquam noſtrorum ſucceſſorum, ſeu prædictæ ſedis Epiſcopo- B
rum poſſideant, & quæque corrigenda fuerint, corrigant: qui ſi in aliquo rectitudinis tramite, quod quidem abſit, deuiauerint, curamue animarum incolarum loci neglexerint, iam dictæ ſedis Epiſcopus, ſiue Deum timentes vicini, in notitiam defferre curent Principis, qui illis temporibus Normannorum Dux fuerit, ad quem deinceps pertineat corrigere ea conſilio Rothomagenſis Archiepiſcopi, cætero- C
rumque optimatum prouinciæ. Porrò de ordinatione Abbatum vel monachorum, ſiue clericorum loci, hoc decernimus, vt iuxta quod à ſupradicto meo genitore ſancitum eſt, generali aſſenſu Romani Concilij, monachi ſępe fati monaſterij ordinandos ſibi eligant, vt ſibi placuerit à quolibet Epiſcopo ſuæ viciniratis, aut in illius ſede, aut in ſuo monaſterio ordinari faciant. Hæc autem omnia prænotata Deo, ſanctoque Archangelo Michaëli, in eius prædicti montis monaſterio placuit tradere, pro meæ redemptione animæ, pro mei quoque patris, vel matris, & vxo- D
ris, filiorumque meorum *Richardi* & aliorum ſalute: quorum voluntate conſenſuque id ago ſub teſtimonio Chriſti, totiuſque Eccleſiæ, eo tenore, ea lege, vt abſque calumniatione omnium ſuccedentium, ſiue parentum, ſeu quorumcumque aliorum præfatus locus, & habitantes in eo habeat, teneat, poſſideat: quòd ſi aliquis diabolicæ prauitatis telo iaculatus qualicumque modo his calumniationis vim inferre præſumpſerit, ipſe, conſententeſque ſibi totius execrationis, atque maledictionis cum Iuda traditore, & Dathan, & Abiron perennibus perenniter E
irretiatur vinculis. Vt autem huius donationis authoritas veriùs credatur, ac diligentiùs per omnia ſeruetur, firmiuſque futuris teneatur temporibus, manu propria ſubterfirmare curaui, fidelium que nomina meorum, quorum conſenſu id egi, ſubſcribi imperaui.

Signum Richardi ſecundi Comitis filij magni Richardi, qui & Vetus dicitur.

Signum Richardi filij eius.

Signum Roberti filij eius.

Ego Maugiſius ſanctæ Abrincatenſis Eccleſiæ Epiſcopus hanc donationis cartulam manu propria voluntariè confirmo.

Robertus Archiepiſcopus Rothomagenſis.

Hugo Epiſcopus Baiocenſis.
Robertus Epiſcopus Conſtantienſis.
Hugo Epiſcopus Ebroicenſis.
Herbertus Epiſcopus Lexouienſis.
Niellus Vicecomes.
Turſten Vicecomes.
Aluerel Vicecomes.
Walterius Vicecomes.
Richardus Vicecomes.
Guimundus Vicecomes.
Hubertus.
Oſbernus frater Comitiſſæ.
Humfredus frater eius.
Bocelinus.
Normannus Siluer.
Bernardus filius eius.
Oſbernus filius Arſaſt.
Ranulphus frater eius.
Hugo clericus, & multi alii.

Sed verò eiſdem immunitatibus derogat in nonnullis pactio Abrincenſem Epiſcopum inter & Abbatem, ac Monachos Montis ſancti Michaëlis ann. 1236. facta.

CATALOGVS ABBATVM S. Michaëlis de monte Tumba.

1. MAynardus I. expulſis Canonicis à Richardo I. Duce Normannorum pręficitur ann. 966. rexit monaſterium 25. obiit 991.
2. Maynardus II. an. 991. moritur 1009.
3. Hildebertus I. an. 1009. migrat è vita an. 1017.
4. Hildebertus II. an. 1017. mortem obiit an. 1023.
5. Almodus an. 1023. Abbatiam abdicauit an. 1032.
6. Theodoricus Almodo ſuffectus eſt eodem anno, moritur an. 1033.
7. Suppo an. 1033. cui in prælatura 15. anni tribuuntur; ſed Duce Normannorum cogente reliquit Abbatiam ann. 1048.
8. Rodulphus de Beaumont Supponi ſucceſſit an. 1048. vita functus an. 1058.
9. Ranulphus, poſtquam duobus annis ſedes vacaſſet, electus eſt an. 1060. obiit 1084.
10. Rogerus I. eodem anno. In Angliam relegatus, ibidem moritur an. 1112.

11. Rogerus II. Rogero I. adhuc vitam agente, eligitur an. 1106. è monasterio eiicitur an. 1123.

12. Richardus de Mere in locum Rogerii 2. sufficitur 1123. mortem oppetiit an. 1131.

13. Bernardus ex monacho Beccensi ann. 1131. migrat è vita an. 1149. Chronic. Beccense ad an. 1149..

14. Gofridus I. an. 1149. obiit an. 1150.

15. Robertus de Thorigny, vulgo Robertus de Monte nuncupatus. Priùs monachus ac Prior Beccensis monasterii, cuius Chronicon ad annum 1154 Robertum de Tougeyo appellat. Inde communi monachorum S. Michaëlis assensu in Abbatem assumitur an. 1154. In omni genere doctrinarum præstantissimus fuit.

Centum quadraginta volumina edidisse, atque turris sub ruinis & impluuio computruisse refert historia S. Michaëlis calamo exarata. A. C. 1169. iussu Alexandri Papæ 3. interest Concilio Turonensi. Orator vt Godefridum Britanniæ Ducem publico cum apparatu exciperet, legatur. Stephanus Redonensis Episcopus circa A. C. 1176. Roberti laudes versibus est prosecutus. Extant etiamnum eius chronicon seu appendix ad Sigibertum: aliud item chronicon nondum editum, necnon & historia Montis S. Michaëlis, ac in Epistolas B. Pauli Commentarius. obiit an 1186.

16. Martinus I. an. 1187. vitâ functus ann. 1191.

17. Iordanus an. 1191. mortem oppetiit. an. 1212.

18. Rodulphus des Isles ann. 1212. obiit. 1218.

19. Thomas des Chambres an. 1218. excessit è vita an. 1225.

20. Renatus de Ville-Dieu. an. 1225. moritur an. 1236.

21. Richardus de Tustin an. 1236. à summo Pontifice insignia Pontificalia obtinet. mortem oppetiit an. 1264.

22. Nicolaus Alexandre an. 1264. animam exhalauit. 1271.

23. Nicolaus II. cognomento Famigot an. 1171. obiit an. 1279.

24. Ioannes le Faë an. 1279. vitam egit an. 1298.

25. Guillemus du Chasteau an. 1299. moritur an. 1314.

26. Ioannes de la Porte, hoc nomine II. an. 1314. Hoc anno præsidiarij milites Regis authoritate in monte S. Michaëlis collocati sunt: quorum administrator extitit Ioannes Abbas; qui è vita discessit an. 1334.

27. Nicolaus le Vitrier III. an. 1334. obiit 1362.

28. Gofridus de Seruon II. an. 1363. vita functus an. 1386.

29. Petrus Regius (le Roy) ex Abbate S. Taurini Ebroicensis fit Abbas S. Michaëlis ann. 1386. vir non minore morum probitate, quàm doctrina præditus. Publicè sacros Canones Parisiis est interpretatus. Præfectus eiusdem monasterii litteras postliminio ad pristinum splendorem reuocauit, effecitque vt inibi celeberrimum foret scientiarum omnium gymnasium. Postquam diuersis est legationibus functus nomine Caroli 6. Regis Francorum in Aragonia, Hongria, & Anglia, Pisas proficiscitur, qua in vrbe, vel, vt aliis placet, Constantiæ, facundâ atque vehementi oratione ita Cardinalium sibi conciliauit animos, ac voluntates, vt communi consensione Othonem (Martinum 3. vulgo 5. postea vocatum) summum Pontificem omnes proclamarent. Posthac dum rediret, Bologniæ Tuscæ obiit an. 1410.

30. Robertus Ioliuet II. an. 1410. è vita migrat an. 1444.

31 Guillelmus d'Estouteuille II. Cardinalis tituli sancti Martini. an. 1444. Summa contulit beneficia monasterio. Ædificia miræ structuræ (quæ extant hodieque) exædificasse ferunt. Legatus à latere fuit. Quæ in electione Rectoris Academiæ Parisiensis peraguntur, aiunt ipsummet ordinasse. Vita Parisiis fungitur an. 1480.

32. Andreas Laure, an. 1481. moritur an. 1499.

33. Guillelmus de Lamps III. an. 1499. obiit an. 1510.

34. Guerinus Laure an. 1510. mortem oppetiit an. 1513.

35. Ioannes de Lamps II. an. 1513. obiit è vita an. 1523

36. Ioannes le Veneur III. Episcopus Lexouiensis, & E. R. Cardinalis. I. Commendatarius. Abbatiâ quoque Beccensi potitus est. Moritur an. 1539. deinceps Abbates Commendatarii.

37. Iacobus d'Anebaut Cardinalis. ann. 1539. de vita decessit. 1558.

38. Franciscus le Roux Protonotarius Apostolicus ann. 1558. animam egit. 1570.

39. Arturus de Cossé Episcopus Constantiensis an 1570. obiit an. 1582.

40. Franciscus de Ioyeuse Cardinalis an. 1588. diem extremum clausit an. 1615.

41. Henricus de Lorraine de Guise ann. 1615. & post annos 26. Abbatiæ cessit.

Illustrissimi illius Abbatis sub auspiciis, anno 1622. Monachi Congregationis S. Mauri in hoc cœnobium introducti, monasticam resarciunt disciplinam.

42. Iacobus de Souuré an. 1643. de ordine Benedictino quàmoptimè promeritus, atque illius monasterij immunitatum accerrimus propugnator.

Et hanc Abbatum seriem cartasque præpositas ex veteribus S. Michaëlis monumentis excerpsit vnus è sodalibus meis, atque ad me transmisit.

AD EPISTOLAM X.

pag. 306 a QVatenus in conspectu Dei & hominum euidenter appareat) Ideo hæc profert propter litigiosam illam de primatu Cantuariensis Ecclesiæ in Eboracensem quæstionem toties agitatam; de quâ superiùs dictum est sæpè. Optima sanè hoc loco (etsi compendio allata) suppeditat documenta S. Lanfrancus: etenim proximum si in Deo minimè diligamus, Deum haud quaquam amare conuincimur: *Si quis dixerit* (inquit Apostolus Ioannes epistol. 2. cap. 4.) *quoniam diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est: qui enim non diligit fratrem suum, quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligere?* Quod attentè reuoluens B. Augustinus lib. 8. de Trinit. cap. 8. Sic eloquitur: *Manifestum est, quod iustitiæ perfectionem in fratris dilectione posuerit* (S. Ioannes.) *Nam in quo scandalum non est, vtique perfectus est. Et tamen dilectionem Dei videtur tacuisse, quod non faceret, nisi quia in ipsâ fraternâ dilectione vult intelligi Deum.*

b (*Plurimæ SS. Patrum authoritates*) Passim in decretorum libro, atque in Conciliis, potissimùm can. 48. Apostolorum. Concil. Arelat. 1. sub Siluestro 1. cap. 10. Et Foroiul. Sub Adriano 1. cap. 10. Innocentij 1. epist. 3. ad Exup. cap. 6. Qua de re legendus D. Augustinus cap. 7. de bono coniugali. Lib. 2. de adulterinis coniugiis cap. 4. & 5.

AD EPISTOLAM XI.

a ECce Pater sanctissime) Hac in epistolâ animaduertere est, quantum Thomas à pristino statu deflexerit, dum adeò mordicùs ac præfractè obedientiam negauerat Archiepscopo Cantuariensi Lanfranco (vt ex dictis superiùs compertum habetur) at nunc vltrò ei sese submit- A tit, illumque rogat enixè, vt duos Episcopos, more solito, (Episcopi consecrandi gratiâ) transmittat. De hac & sub sequenti epistolâ vita B. Lanfranci capit. 13. pag. 14.

b (*Paulus Comes*) Orcadum. *Qui quamuis Noricorum Regi hæreditario iure subiectus, ita Regis* (Henrici primi) *amicitias suspiciebat, vt crebra ei munuscula mißitaret, &c.* Guillel. Malmesbur. lib. 5. in Henrico primo fol. 91. Et Florent. Vigorn. ad an. 1066.

B c (*De Orcadum partibus*) Orcadum Insularum graphica legitur descriptio apud Guill. Camdenum in Insulis Britannicis: *Obiacet Cath regioni Scotiæ, quam ob promontorium Catheneße nunc appellitant, &c.* Et paulò post: *Ex his* (insulis) *Pomonia Episcopali cathedra celebris, primaria est, &c.*

d (*Eidem clerico conceßiße*) *Rodulpho nempe* (verba sunt Seldeni de hac epistola in notis ad lib. 1. historiæ nouorum Eadmeri) *cuius nomen quod iam in dictis literis minimè* C *occurrit, edi scimus ex Thoma Stubæo, veteri Archiepiscoporum Eboracensium vitarum scriptore, nondum edito.*

e (*Duos Episcopos dirigat*) Id moris continuò in Ecclesia, Episcopum à tribus saltem Episcopis consecrari, perseuerauit. Concil. Nicænum cap. 4. *Episcopum conuenit maximè ab omnibus qui sunt in prouincia Episcopis ordinari. Si autem hoc difficile fuerit, aut propter instantem neceßitatem, aut propter itineris longitudinem; tribus tamen omnimodis in idipsum conuenientibus, & absentibus pari modo decernentibus, &* D *per scripta consentientibus, tunc ordinatio celebretur.* Consule Menardum in obseruat. ad librum Sacramentorum D. Greg. Papæ.

f (*Remigius*) Linconiensis Episcopus ad epist. 4. a. Romam eum vna cum Thoma Eboracensi petiisse vidimus. *Ille primis annis egregia apud Dorkecestram meditatus, & aliqua facere ingressus, nouißimè curam omnem & sedem transtulit ad Lindocolniam* (Linconiam) *ciuitatem.* Et infra. *Quod eò iucundius erat, quia ipse pro exiguitate corporis penè portentum hominis videbatur, lu-* E *ctabatur excellere & foris eminere animus, eratque*

Gratior exiguo veniens è corpore virtus.

Quem ideo natura compegiße videtur, vt sciretur beatißimum ingenium in miserrimo corpore habitaße poße. Hactenus Malmesbur. lib. 4. de Pontif. in Episc. Lincoln. Henric. Huntindon. sub finem lib. 7. historiæ.

AD EPISTOLAM XII.

pag 306 a *Vlstano Vigorniensi*) Quàm insigni sanctimonia eluxerit S. Vlstanus, perhibent Rogerus Houeden. in Guillelmo seniore ad an. 1070. & 1073. Guillel. Malmesbur. de gest. Anglorum lib. 3. Et lib. 4. de Pontif. in Episcopis Vigorn. v-beriùs. Sed præ cæteris Florentius Vigorniensis, (diu familiariter cum B. Vlstano in eodem monasterio conuersatus) ad an. 1062. Pauca interim ex ipso hæc B habe: *Electo Alredo ad Archiepiscopatum Eboracensis Ecclesiæ, fit vnanimis consensus tam cleri, quàm totius plebis* (Vigornensis) *in eius* (Vlstani) *electione. Illo vero obstinatissimè renuente, se que indignum acclamante, & cum sacramento affirmante, se multò libentiùs decollationi, quàm tam altæ ordinationi succumbere velle. Tandem à viro Dei Vulfo incluso correptus, diuino etiam oraculo territus, consentire cum maximo dolore cordis compulsus est, &c.* Eximium verò Vlstani effatum, vbi veterem Ecclesiam à S. Osualdo exædificatam detegi, C ac subruere cõspiceret, lachrymas tenere nequiuit: vnde à familiaribus modestè redargutus, quòd magis gaudere deberet, respondit: *Ego longè aliter intelligo quòd nos miseri sanctorum opera destruimus, vt nobis laudem comparemus: non nouerat illa fælicium virorum ætas pompaticas ædes construere, sed sub qualicumque tecto se ipsos Deo immolare, subiectosque ad exemplum attrahere: nosècontra nitimur, vt animarum negligentes curam accumulemus lapides.* Ita ille in Malmesburiensi vbi supra. Quod D ponderent precor, qui nimia prurigine (vt ita dicam) vetera abolendi monumenta occupantur.

AD EPISTOLAM XIII.

pag. 307 a *Ioanni Normannorum Archiepiscopo*) Normannorum appellat Archiepiscopum Rothomagensem, eam ob causam, quia iuri ipsius subsint vniuersi Normanniæ Episcopi. Eo etiam loquendi modo E vtitur epist. 34. Scribens Domnaldo totius Hyberniæ Metropolitano, Hyberniæ Episcopum nuncupat. Ioannis gesta stilo suo prosecuti sunt Guillelm. Gemeticensis hist. lib. 7. cap. 38. & lib. 8. cap. 3. Robert. de Monte in Chronico MS. ann. 1067. & 1074. Sed maximè Orderic. Vital. hist. lib. 4. pag. 507. *Ioannes de sede Abrincatensi, quam 7. annis & quatuor mensibus rexerat; & Metropolitanus Rothomagensis factus est. Hic ardore virtutum in verbis & operibus multipliciter feruebat, nimioque zelo in vitia, vt Phinees, sæuiebat, &c.* Plura vide apud eundem lib. 4. pag. 527. lib. 5. pag. 551. Et Chronica S. Stephani Cadomensis. A. C. 1061. & seq. Ioannes tum Abrincensis Episcopus libellum edidit de Officiis ecclesiasticis; quem primùm euulgauit, notisque adornauit doctissimus Ioannes le Preuost, Rothomagensis Ecclesiæ Canonicus. De Ioanne Rothomagensi in vita B. Lanfranci cap. 5. pag. 7. & notis ad eamdem pag. lit. d. inferiùs iterum.

b (*Casulam posuit*) Casula eo loci pro veste sacra sumitur. Alcuinus lib de diuinis officiis. Amalarius lib. 2. cap. 19. Rabanus libr. 1. de institutione Clericorum, cap. 21.

c (*Cappis induti*) De capparum siue pluuialium ecclesiastico vsu, Isidor. lib. 15. Originum, cap. 12. Helgaudus in vita Roberti Regis Francorum agens de capella. Porrò ritus capparum deferendarum in dedicatione Ecclesiarum etiamnum obseruatur, vt notum est ex libro Pontificali.

d (*Leo Romanæ sedis, &c.*) Cuius supra meminimus ad epist. 3. b. nonnullarum egisse consecrationes Ecclesiarum, atque inter alias Romericensis (Remis habita Synodo) cùm Gallias primo sui pontificatus anno lustraret, testantur annales Ecclesiastici Cæsar. Baronij to. 11. ad. ann. 1049.

e (*Romericensem Ecclesiam*) Romericum seu Romaricum mons, locus haud procul à Mosellæ ripa in Vogeso monte. S. Romaricus inibi cœnobium sanctimonialium construxit: vnde locus est appellatus *Mons romaricus*, & vernaculè vocabulo corrupto *Remiremont*, quasi Romaricmont, vocitatur & *Sanctus mons*. Multa de S. Romarico & eius cœnobio, necnon de sancto Monte Hugo Menardus in obseruationibus ad Martyrologium Benedictinum, ad diem 8. Decemb.

f (*Manipulum esse commune ornamentum*) Alcuino & Rabano communis est cæteris ordinibus manipulus, velut amictus & alba: siquidem pro mappula, quæ sinistro aptatur brachio, ad humores è naribus atque oculis defluentes extergendos accipitur. Mapulam, Phanon seu Mantile dicunt illi authores; primus lib. de diuinis Officiis, alter vero de Institut. clericorum lib. 1. cap. 18. De manipulo seu mappulo prædictus Menardus Concordiam regularum explicans, pag. 894. Gauantus in Rubricas Missalis part. 2. tit. 1.

g (*Solent ferre manipulum*) Abrogata postmodum fuit ista consuetudo. Concil. Pi-

Remiremont

ctauenſe 2. ſub Paſchali 2. cap. 5. *Vt nemo monachorum deinceps manipulis vtatur, niſi fuerit Subdiaconus ordinatus.*

h (*Et de ordinando Subdiacono*) Quæ in ordinatione Subdiaconi ſunt peragenda, per doctè cum ex Conciliis, tum ex antiquis patribus idem qui ſupra Menardus in librum Sacrament. D. Gregorij Papæ, pag. 280. ediſſerit.

i (*Cum aqua manili*) De aquæ manilis, vrceoli, ac manutergij ſignificatione videſis eumdem loco citatq, pag. 281.

AD EPISTOLAM XIV.

a T*Emerariam ſuperbamque temeritatem, &c.*) Hic innuere videtur, quod Ioanni inter Miſſarum ſolemnia in Eccleſia S. Audoeni accidit; Vt ex verbis hiſce inſequentis epiſtolæ conjicio, *Perditiſſimæ Congregationis*: quod annotabimus ibidem. Atque id quidem ſpeciatim coætaneus auctor res Pontificũ Rotomagenſium perſequens expreſſit, cuius verba tametſi longius excurrunt non abs re fuerit audire. Sic igitur habent:

DE TVMVLTV IN S. AVDOENI feſto die & Abbatia, per Archiepiſcopum tempore Guillelmi Normannorum Ducis.

CAuſa fuit, quia inſolitum vt loco nobiliſſimo, & ab omni re, ſeu conſuetudine Archipræſulis huius vrbis, priuilegio Caroli Magni libero ſit memoriale; quo ſe præbent nec in magnis exceſſibus ipſorum aliquod iuſtitiæ deberi. Cauſa erat quia Guillelmus Normannorum Comes, & Anglorum Rex glorioſus Cænomanis cum expeditione ſua morabatur. Aderant ei inter reliquos proceres, iſte Ioannes ſedis iſtius Archiepiſcopus; vt vir excellentis ingenii, & non mediocris conſilii. Nicolaus quoque Reuerendus Abbas ſupradicti cœnobii. Imminebat celeberrima, totiſque votis excipienda ſanctiſſimi Audoeni dies natalitia, & quia moris eſt, vt Archiepiſcopus ipſa die inibi Miſſarum ſolemnia celebret, non pro vlla quidem, vel ipſius ientaculi viciſſitudine, ſed quaſi in recompenſationem conſecrationis ſuæ, quam non niſi in præfata Eccleſia, cuius ſedes memorata, licet accipere, miſſione à Rege petita, redibat concitè, Abbate prænominato interim ad occupatiora remanenté. Quid plura? adeſt dies veneranda, Clerici maioris Eccleſiæ ſolito eò conueniunt; & quia præmiſſo A nuntio venturum ſe mandauerat, ſolemne Miſſarum interim differtur. Poſt aliquandiu verò è communi conſilio, nequid tantæ diei ſubtraheretur, dum veniat, initiatur. Tanta verò moroſitate, tanta id factum eſt deuotione, vt non mirum totis animis hoſtem generis humani ad hanc lætitiam turbandam exarſiſſe, qui maximo ſibi lucro credidit accedere, ſic illud veneno ſuæ nequitiæ tempus inficere, quod interim ſibi dolebat deperire. Finito itaque eleyſon cum duobus rithmis B exacto Gloria in excelſis Deo, quod incœptum ab Abbate Ricardo Sagienſi chorus celeberrimè fuerat executus cum laudibus ſuis; id vero totum expendebatur in præſtolatione Archipreſulis: ecce accurrit, vt turbo tempeſtatis omnem confundens illius gratiam celebritatis. Hic namq; totam mentis indignationem animo concipiens, quod non vſquequaque fuerat expectatus, toruis oculis ore furibundo cunctis maledixit: conuerſuſque C ad ipſos Monachos excommunicauit ex authoritate Dei, & ſua, officium præſens interdicens ceſſare fecit. Abbatem ab altari euellens diuini officium miniſterii prohibuit. Ipſe ad complendum officium ſe præparat: Clericis ſuis vt à loco intercepto peragerent imperat.

Nihil hic reticendum fore cenſuimus quod dum alteri parti fauendo diſſimulamus, alteri totum derogando imputare videamur. Verum falſi adſtipulatione non indiget. Fratres etſi decorem ſibi tanti ſui gaudii præripi dolentes, pontificali D tamen authoritati cedunt, feſtiuis ſe ornatibus exuunt, ſatis cum tumultu Eccleſia egrediuntur. Huc quidam, pars illò alii aliò ſuccedunt, inuicem & ad ſuos ſupra ſuo pudore mœrentes, conqueruntur. Cum ſubito quidam mœroris impatiens, dubium quidem, an ex ipſis, vel eorum famulis, plus furoris, minus conſilii animo colligens, turrim properat, maius Eccleſiæ ſignum pulſat. Hinc foras ocior aduolat; Archiepiſcopum ſancti Audoeni glebam ad maiorem Eccleſiam aſportare velle proclamat. proſiliunt omnes è domibus, alii gladium, hi bipennem, di- E uerſi, quod primum in manibus occurrerat, arripiunt, Eccleſiam cum furore irrumpunt. Quidam curioſitate acti celata monaſterii conſcendunt. Archiepiſcopus circum circa furentium ſe turmis appeti expaueſcens, plus tamen deſuper imminentes metuens, ab altari ad valuas monaſterii fugam arripuit. Vix elapſus infra ambitum earum, ipſis priùs clauſis, ſe recepit: vndique circum ſe ſedilia, & formas aggregari fecit. Nonnulli tamen partis

partis ipsius arreptis candelabris, cereis, & perticis in Monachos efferati, sed ab eis non segniter excepti. Pudet dicere quàm fœdo exemplo res eo die debuit determinari. Consistit satis ipso die meritum sancti omnibus adfuisse, qui hinc sæuientium manus comprimendo, hinc Archiepiscopo cum suis eo eximendo periculo, tantum nefas non paruo cunctis miraculo potuit auertere. Nam tanta subito nubis caligo id spatium sanctuarij, quo loculi sanctorum continebantur, obtinuit, vt vix vel oculorum acie corripi potuerit. Rei congruit miraculum. Quia enim sacræ Scripturæ nunc diuersis in locis, nunc delinquentium cœcitas, nunc domini protectio figuratur. Iure hoc in ipsa nube prętendebatur. Hinc nempe insensibiliter furentium nubilũ velut fumus ascendens, diuinæ gratiæ serenum turbabat. Hinc manum domini reatu ipsorum ad feriendum prouocatam sanctus Audoenus meritis suis protegendo continebat. Dicto nihil subrepit, quod refragetur. Tantum ratio ipsa à toto pendens suffragatur. Ipsi sanè, cuius patientia sit altissimus redditor, æstimare licuisset, ni se in sua pertinacia continens, à consideratione rationis animum reuocasset. Sed animositatis eius animositas non destitit eo vsque, quo se inuehens in se, irruit in se.

Igitur Vicecomes ciuitatis Archiespiscopum sic circonuentum vt agnouit, veritus ne quid inconsulto aduersus ipsum ageretur, & ipse post, ne argueretur, militarem manum cogit, Regis bannum omnibus prætendit, suppetias accurrit. Iam nil reluctantem, immò penitùs diffidentem, periculo eximit.

Fratres in crastinum de suis eligunt, per quos Abbati suo, quod factum fuerat, innotesceret, & Regem super hoc suggesturus adiret. Sed Archiepiscopi nuntius præcesserat, inuidiam omnem in monachos retrorserat. Sic infecto negotio reditum est. Rex licet post ipsius Archiepiscopi, & quorumdam aulicorum instinctu, animo in Monachos motus, rem tamen ex æquo pensans, hinc immoderatam arrogantiam, hinc inconsultum tumultum iustis librationibus præponderat. Iubet igitur Ecclesiam statim ab Archiepiscopo reconciliari. Quod cùm satis irato, & reluctanti animo abnueret: Rex Michaëli Episcopo Abrincacensi loci reconciliationem iniunxit; pudorem verò suum, in futuro vindictam prætendens, dissimulauit. Quatuor igitur Monachos loci, quos & factionis authores audierat, totidẽ aliorum cœnobiorum Abbatibus commisit, quatenus & Archiepiscopo satisfaceret, & illi in peregrinatione sua luerent, quod minus consulti peccassent. Non multò post tamen & rationis consideratione, & petitu Abbatis ipsorum flexus, in præsentiam sui eos reuocauit, & Ecclesiæ reconciliatos reddidit. In his omnibus semper apud ipsum cautum extitit, ne quid sibi Archiepiscopus, quasi sub ecclesiastico vigore in causis huius ecclesiæ insolenter arrogauerit. Immo postquam ei gemino fratrum eorumdem exilio satisfecit, rem in consilium ponit, concilium cogit, quòd Abbatiam suam irato, & tumultuante animo intrasset, quòd turbæ causa & materia extitisset, quòd loci reconciliationem sibi denegasset, iudicio Primatum suorũ trecẽtas libras exegit. Delicti satis hac vindictâ exoluisset, si intimè facti pœnituisset, Dominique patientiam non negligendam putasset. Sed animi rancorem, nec tamen primùm aduersus S. Audoeni cœnobitas acceperat, & hoc modo potuit poti⁹ exaggerari, quàm leniri. Trium annorum spatium euolutum erat, & semper repulsam sui dolorem continuò secum corrodebat, congruenti sanè exemplo suspensus velut Euangelicæ illius ficulneæ fructus, vnde sic quædam expectata tribus fructum non attulit annis. Cum post id temporis redeunte eadem festiuitate paucis ante mensibus paralysi perculsus, sed ab hac infirmitate iam respirans ad solemnitatem venit, & quia per se Missam celebrare nõ potuit, Vasleberto Ebroicẽsi Episcopo vices suas commisit. Ipse in medio Cantorum specie Præcentoris stetit. Tandem regia authoritate, immò consultu omnium pulsatus Episcopatui cedit, & ad quandam sui patrimonij villam, sancti Philiberti die, secedit; vbi & aliquantisper superuixit: Duodecimo verò sui prælulatus anno viam vniuersæ carnis ingressus hominem exuit. Inde tamen ad propriam sedem refertur, & honorificè in ipsa Ecclesia tumulatus est.

Hactenus Anonymus ille ex chronologia MS. Abbatiæ S. Audoëni. Et hæc eruditioneæ què ac pietate C. V. Ioannis lè Preuost indicio, & beneficio ex parte debemus: quæ & integra inter antiquas schedas ad historiam ordinis nostri paratas occurrère. Concisiùs descriptam superiorem historiam reperies in chronico S. Stephani Cadom. ad calcem script. vet. historiæ Norman. ad annum 1073. Mathæo Paride, & Florilego ad hunc annum. Cæterum etsi Ioannes (alioquin religione, & scientia clarus) inconsultè & parum prudenter, quin & irâ succensus, hàc in re sese gesserit: viris tamen Christianis, nedum religiosis, nefas est tuendorum

priuilegiorum gratiâ, violentas manus (contra Pſalmographi præceptum, *Nolite tangere Chriſto meos*) in vnctos Domini, Epiſcopos injicere; qui ab Apoſtolo per antonomaſiam miniſtri Chriſti, & diſpenſatores myſteriorum Dei, hoc eſt prædicationis, ſacerdotii, & aliorum ſacrorum ordinum, (vt fert gloſſa B. Lanfranci:) ſucceſſores ſunt Apoſtolorum, Principes Eccleſiæ, Angeli, Dii.

pag.308 (*Quia vos oderunt, & exprobrauerunt, eiecerunt*) Quamquam ſuperiùs dixerim monachos S. Audoëni tangere hac in Epiſtola B. Lanfrancum, nihilominus Preſbyteri, qui Ioannem Archiepiſcopum lapidibus appetiere, poſſunt intelligi; quod prodit Ordericus lib. 4. pag. 507. *Multum contra impudicos Presbyteros pro auferendis pellicibus laborauit* (Ioannes:) *à quibus dum in Synodo concubinas eis ſub anathemate prohiberet, lapidibus percuſſus aufugit, fugienſque de Eccleſia*, Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam, *fortiter clamauit.*

AD EPISTOLAM XV.

pag.309 *a* P*Erditiſſimæ congregationis*) Congregatione, hoc loco monachos ſancti Audoeni innui videtur; quos laxatâ monaſticâ diſciplinâ diſſolutioris vitæ tum extitiſſe, argumento eſt ſubſecuta cœnobii reformatio ſub Helgoto Cadomi Priore, Nicolai ſucceſſore; quod memoriæ prodidit Robertus de Monte in chronico MS. poſt appendicem ad Sigibertum, Abbates recenſens monaſterij prædicti; *Hic* (Helgotus) *ordinem emendauit.*

b (*Epiſcopi Vvalchelini*) ſeu Walchelmi. Bibliothecarius Malmeſbur. in Epiſcopis Vintonienſ. lib. 2. de Pontif. *Stigando depoſito ſucceſſit Valchelmus à Vvillelmo Rege datus, cuius bona opera famam vincentia ſenium à ſe vetuſtatis repellent, quamdiu inibi ſedes epiſcopalis durabit. Et primò quidem aduena nouus monachos exoſus fuerat: ſed facilè correctus vmbraticum illud odium ſæpe deplorauit: deinceps fouens eos vt filios, diligens vt fratres, honorans vt dominos. Vnum eſt permaximum in quo peccauit, quod ad trecentas libratas terras monachis auferens, ſuis & ſucceſſorum vſibus implicuit.*

c (*In omnibus obedire, etiamſi ipſe, quod abſit, aliter agat*) Appoſitè hunc locum B. Lanfranci diſcipulus Anſelmus illuſtrat lib. 3. epiſt. 39. ad Beccenſes: *Neceſſe eſt, vt ſancta vnanimitate colligati, & corde & voluntate Prælato veſtro obediatis; facta & dicta eius non dijudicetis, ſed ſine omni retractatione quaſi diuinitùs inſpirata, venerando mente benigna ſeruetis. Vbi enim Prælati iudices ſunt* (ſubiecti) *apertè Dei ordinationi detrahunt & contradicunt, quibus Deus & ſuæ gubernationis ſubtrahit auxilium, & eos in proprij erroris præcipitari permittit conſilium: vbi verò Prælatus cum veneratione tamquam Chriſtus ſuſcipitur; ita tota domus Chriſti regitur conſilio, & protegitur, & ſuſtentatur auxilio, &c.*

AD EPISTOLAM XVIII.

a O*Bſerno digno Antiſtiti*) Obſerni nomen aſcribere Epiſcopo illi, Exonienſemque ipſum affirmare non dubitamus; quippe id tum ex epiſtolæ contextu, vbi vnà cum B. Lanfranco (cui regni ſumma, Rege abſente, demandata erat) ad decernendum negotium admittitur; tum ex iis, quæ de Obſerno habet Malmeſburienſis lib. 2. de Pontif. haud dubiè ſtatui poteſt: *Succeſſit Leofrico*, inquit ille, *Obſernus Regis Vvillelmi tempore, natione Normannus, frater Vvillelmi præcellentis Comitis, in Anglia ſub Eduardo Rege liberaliter & domeſticè conuerſatus; quippe qui cognationem regiam vicino attingeret gradu, &c.* pag. 310

b (*Cœnobio S. Edmundi*) Illius meminere ſcriptores quamplurimi. Guillelm. Malmeſbur. de geſt. Anglo. libr. 2. cap. 11. & lib. 2. de Pontif. in Epiſcopis Oriental. Harpsfeld. ſæculo 11. cap. 17. in fine; qui de cœnobii ſancti Edmundi priuilegio diſſerit in hunc modum: *Edmundus Rex Edgarij pater cœnobium à publicis omnibus tributis, & omni Epiſcoporum iuriſdictione liberat.* Et poſt alia. *Solebant antiquitus Reges diadema ſuum eò mittere, poſteaque magno pretio redimere.*

c (*Abbatem Balduinum detineo*) Quia apprimè medicinam artem callebat iſte. In Angliam iuſſu ſancti Eduardi Regis tranſfretauit, vt Leſtanum ſancti Edmundi Archimandritam, qui curioſitate motus, vbi ſanctum eiuſdem corpus attrectare præſumpſiſſet, ambarum manuum digiti retorti ſunt. *Ille Balduinum S. Dionyſij monachum eius artis* (medicinæ) *peritum dirigendum curauit: qui cum in cæteris probè, in digitorum curatione nihil promoueret, mirari cœpit homo: ſed cauſam morbi à ſcientibus edoctus, in loco remanſit, amorem martyris totis præcordiis amplexus. Leſtano non tam ſucceſſit, quam acceſſit Abbas, illo amittente, Rege volente. Sub eo, & per eum libertas monaſterii ab Alexandro Papa data, vt nulli Epiſcopo locus ille ſubdatur in aliquo, Archiepiſcopi tantummodo nutum in legitimis

spectaturus. Ita Malmesburiensis locò proximè citato. Florent. Vigorn. A.C. 1097. Est ad Balduinum sancti Anselmi lib. 2. epist. 4.

AD EPISTOLAM XIX.

pag. 311. a *Herfasto Episcopo*) Hunc primùm Becci monachum, atque inibi literas didicisse asserens turpiter allucinatur Godwinus libr. de Præsulibus Angliæ: Namque & id silent scriptores omnes, & perhibet luce meridianâ clariùs Chronicum Beccense, necnon & B. Lanfranci vita, ante ipsummet Archiepiscopum Scholas aperuisse, vel docuisse neminem: Ille est Herfastus, qui Concilio Londoniæ an. 1075 interfuit; *Et ne nihil fecisse videretur* (verba sunt Guillelmi Malmesb. lib. 2. de Pontif.) *vt sunt Normanni famæ in futurum studiosissimi, episcopatum de Halmaham transtulit ad Thethfordum. Parcæ* (*vt aiunt*) *mentis homo, & nonnullâ ex parte literis eruditus.*

b (*Querimonia de clericis Abbatis Balduini*) Ne iura priuilegiaque cœnobio S. Edmundi à summis Pontificibus concessa vlteriùs infringat Herfastus, præcipit hac in epistola B. Lanfrancus. Ille etenim ægrè ferens eiusmodi immunitates, qualibet data occasione vsurpare tentabat: sed ventum ponderare videbatur; nam Balduinus sese eidem strenuè opponebat, illiusque conatus haud impigrè Metropolitanus Lanfrancus, quin etiam & Gregorius 7. Papa, illidebant; vt patet ex eiusdem Gregorij epistola sequenti.

AD EPISTOLAM XXI.

pag 312. a *Cvm nullius esset ordinis*) Receptissima fuit ista consuetudo in Ecclesia, vt nullus nisi à minimis ad maiores euehatur ordines. Caius Papa Felici Episcopo: *Illud nos statuentes vobis, & omnibus seruare mandamus, vt ad ordines ecclesiasticos sic ascendant in Ecclesia, qui ordinari merentur, id est, si quis Episcopus esse meretur, sit primùm Ostiarius, deinde Lector, postea Exorcista, inde sacretur Acolythus, demùm verò Subdiaconus, deinde Diaconus, & postea Presbyter, & exinde si meretur, Episcopus ordinetur.*

b (*Diaconatum ei auferte*) Quantum ad exercitium videlicet, non quoad statum. Ita passim loquuntur Patres in decretis. Distinct. 50. Accedens ad Gorgonum. & glossa in idem cap. Difficultatis hunc

A nodum doctè soluit Estius in 4. sentent. distinct. 25. §. 6. Et de his qui prætermissis inferioribus ad superiores ordines proueuntur distinct. 52. *Sollicitudo dilectionis tuæ studuit, vtrum portator istarum literarum diaconatus, & presbyteratus officium idoneus sit peragere, necne; cum id præpostero cursu Subdiaconatus ordine postposito negligentia potiùs, quam superbiâ cognoscatur ascendisse. Vnde nos consulendo charitati tuæ mandamus, vt ab omni officio sacerdotali eum prohibeas, donec proximo quatuor temB porum ieiunio Subdiaconatus ministerium sibi ritè imponas; sic & deinceps ad maiora officia eum redire concedas.* Quid porrò pœnæ prolapsis in carnis vitium imponatur, docent inter alios Canon. Apostol. 25. *Si quis Episcopus, Presbyter, aut Diaconus, post diaconij gradum acceptum fuerit fornicatus, aut mœchatus, deponatur, & ab Ecclesia proiectus, inter laïcos agat pœnitentiam.* D. Gregorius Ianuario Episcopo Calaritano lib. 3. epist. 26. *Qui post acceptum sacrum ordinem lapsus in peccatum carC nis fuerit, sacro ordine ita careat, vt ad altaris ministerium vlteriùs non accedat.* Distinct. 50. c. 16. *Si quis amodò Episcopus, Presbyter, vel Diaconus feminam acceperit, vel acceptam retinuerit, proprio gradu decidat, vsque dum ad satisfactionem veniat.*

c (*Vel in Synodo*) Non modò ob crimen, verumetiam iniustè depositos, media in Synodo, atque hac ratione restituendos Episcopos, Presbyteros, Diaconos, & Subdiaconos, præscribit Concilium Toletan. 4. sub Honorio 1. cap. 28. *EpiscoD pus Presbyter, Diaconus, aut Subdiaconus, si à gradu suo iniustè deiectus in secunda Synodo innocens reperitur, non potest esse quod fuerat, nisi gradus amissos recipiat coram altario, de manu Episcopi orarium, annulum & bacculum: Si Presbyter orarium & planetam: Si Diaconus orarium & albam: Si Subdiaconus patenam & calicem.* Notandum verò est posterioribus sæculis, atque etiamnum, solum Papam restituere depositos. 2. quæst. 6. Ideo. Et glossa super cap. Episc. 11. quæst. 3.

E

AD EPISTOLAM XXIII.

a *Hereberto Episcopo*) Huius epistolæ titulo Hereberti nomen indidimus; quandoquidem & tempus, & res ipsę concordant. Ea tempestate vitam egisse Hereberrum Episcopum Noruicensem; necnon & S. Edmundi cœnobij (quod ad diœcesim Noruicensem pertinet) iura, siue priuilegia infringere voluisse, notum ibidem.

eſt ex Eadmeri hiſt. lib. 3. Herebertum autem voluptatibus nimiùm indulgentem, ac ſimoniacæ hæreſis labe aſperſum, ſed iuuentutis calore tepefacto ad emendatiorem vitam traductum, aſſerit Guillel. Malmeſbur. de Pontif. lib. 2. in Epiſcopis Orientalium Anglorum. Luctuoſa planè res eſt, Antiſtites intueri nonnullos, qui animæ ac diœceſeos curâ prætermiſſâ ad abrogandas monaſteriorum libertates, à ſanctis Eccleſiæ Præſulibus piâ & iuſtâ de cauſâ conceſſas, animum appellant, totamque induſtriam & oleum impendant, veriùs dicam deperdant: vti Herebertus ille, & Richardus Dunelmenſis Epiſcopus, cuius miſerandum exitum cernere eſt apud Math. Paridem hiſtor. pag. 215. num. 1. & 229. num. 1. vltimæ editionis.

b (*Diuinas literas lege, &c.*) Veſtigiis ſanctorum Patrum firmiter religioſeque inhærens B. Archiepiſcopus Herebertum admonet. Concil. Tolet. 3. cap. 24. *Ignorantia mater cunctorum errorum, maximè in ſacerdotibus Dei vitanda eſt, qui docendi officium in populis ſuſceperunt.* Et poſt pauca. *Sciant igitur Sacerdotes Scripturas ſacras, & canones meditentur, vt omne opus eorum in prædicatione diuinâ, & doctrinâ conſiſtat, atque ædificent cunctos tam fidei ſcientia, quàm operum diſciplina. Siquidem Paſtor* (vt aiebat S. Antiochus homil. CXI.) *totus mens & oculus eſſe debet, vt ne vna quidem ſibi credita pecudum ridicula fiat, & indigna, quæ recipiatur à Domino, &c.* Vide Hormiſdæ epiſt. 4. cap. 1. ad Epiſc. Hiſpan. Turonenſe Concil. 3. c. 4. Nicænæ Synod. 2. c. 2. S. Gregor. lib. 7. epiſt. 110. Solus Saluianus Maſſilienſ. Preſbyter producatur, Epiſcopos ſic alloquens libr. 2. ad Eccleſ. Cathol. poſt med. *Quidquid de aliis omnibus dictum eſt, magis abſque dubio ad eos pertinet, qui exemplo omnibus eſſe debent, & quos vtique tantò anteſtare cæteris oportet deuotione, quantò anteſtant omnibus dignitate. Nihil enim eſt turpius, quàm excellentem eſſe quemlibet culmine, & deſpicabilem vilitate. Quid eſt enim aliud principatus ſine meritorum ſublimitate, niſi honoris titulus ſine homine? Aut quid eſt dignitas in indigno, niſi ornamentum in luto? &c.*

c (*In Decretis legitur*) Decreta intelligit, vt res docet, tum ſummorum Pontificum Epiſtolas decretales, tum etiam Synodica Conciliorum decreta: quæ Corpus canonum continet, cuius meminit Nicolaus I. Diſt. 19. Si Romanorum.

d (*In aliis orthodoxorum Patrum authenticis libris*) Inter alios Hincmarus Remenſis Archiepiſcopus pluribus de Primatum, atque Archiepiſcoporum iure diſputat opuſculo 44. Ad Epiſcopos de iure Metropolitanorum pag. 719. to. 2.

AD EPISTOLAM XXIV.

a MAuritio ſalutem) A. C. circiter 1089. regnante Guillelmo Rufo electus eſt Mauritius Londoniæ Epiſc. *Hugoni ſucceſſit Mauritius* (inquit Malmeſbur. lib. 2. de Pontif.) *Regis Cancellarius, quamuis in quibuſdam proſperæ famæ, prædicabilis efficaciæ, magnanimitatis certè ipſius eſt indicium baſilica B. Pauli, quam inchoauit Londoniæ; tantâ eſt decoris magnificentia, vt meritò inter præclara numeretur ædificia.* Conſidebat in Concilio in Eccleſia S. Petri iuxta Londoniam ann. 1102. præſidente B. Anſelmo. Edmerus hiſt. nouorum l. 3. pag. 67. pag. 313

b (*Aut formatas literas*) Id genus literarum formulam habes poſt Concil. Chalcedonenſe I. Necnon in appendice ad tom. 2. Conciliorum Galliæ permultas opera Iacobi Sirmondi primùm euulgatas. Canonicæ, Eccleſiaſticæ, Commendatitiæ, Commendatoriæ, & Dimiſſoriæ appellantur. Et verò antiquitùs formatis literis ad vnitatem Eccleſiæ ſeruandam vti ſolebant Antiſtites, ſicut author eſt Optatus Mileuitanus contra Parm. lib. 2. de Romanis differens Pontificibus his verbis: *Cum quo* (Siricio) *nobis totus orbis commercio formatarum, in vna communionis ſocietate concordat, &c.* D. Auguſtin. Eleuſio, diſputationem, quam cum Fortunio habuerat, referens epiſt. 163. poſt initium, ſic loquitur: *Quærebam vtrum epiſtolas communicatorias, quas formatas dicimus, poſſet quò vellem dare, & affirmabam quod manifeſtum erat omnibus, &c.*

c (*Sicut Canones iubent*) Canon. Apoſtolorum 32. Μηδένα τῶν ξένων Ἐπισκόπων ἢ πρεσβυτέρων, ἢ διακόνων ἄνευ συστατικῶν προσδέχεσθαι· καὶ ἐπιφερομένων δὲ αὐτῶν, ἀνακρινέσθωσαν. καὶ εἰ μὲν ὦσιν κήρυκες τῆς εὐσεβείας, προσδεχέσθωσαν. εἰ δὲ μή γε, τὰ πρὸς χρείας αὐτοῖς ἐπιχορηγήσαντες, εἰς κοινωνίαν αὐτοὺς μὴ προσδέξησθε. πολλὰ γὰρ κατὰ συναρπαγὴν γίνεται. Id eſt, *Nullus peregrinorum Epiſcoporum vel Presbyterorum, vel Diaconorum ſine commendatitiis recipiatur: & eas dum ſecum ferunt ipſi diligenter examinentur, & ſi quidem fuerint præcones pietatis, recipiantur; ſin minus, illis ad victum neceſſaria cum præbueritis, vlteriùs ipſos in conſortium ne recipiatis: multa enim per ſubreptionem fiunt.* Synodus Chalcedon. can. 13. idem præcipit. Et Synod. 6. in Trullo can. 17.

ὁρίζομεν ὥστε μηδένα τῶν ἁπάντων κληρικῶν, κἂν ἐν οἱῳδήποτε τυγχάνῃ βαθμῷ, ἄδειαν ἔχειν, ἐκτὸς τῆς τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου ἐγγράφου ἀπολυτικῆς, ἐν ἑτέρᾳ κατατάττεσθαι ἐκκλησίᾳ· ἐπεὶ ὁ μὴ τοῦτο παραφυλαττόμενος καθαιρείσθω καὶ αὐτὸς, καὶ ὁ παραλόγως αὐτὸν προσδεξάμενος. *Statuimus vt nullus omnino Clericus in quocumque sit gradu, potestatem habeat, sine proprij Episcopi scripta dimissoria in alienæ Ecclesiæ catalogum referri: quod siquis hoc non seruauerit, deponatur, & ipse qui eum præter rationem suscepit, &c.* Vide Theodorum Balsamon. in earumdem Synodorum canones.

d (*Cicestrum*) In quam è Selengeio seu Silesio sedem transtulit Stigandus annuente Guillelmo I. & authoritate Concilij Londoniæ an. 1075. vt est in vita B. Lanfr. cap. 12. pag. 13.

AD EPISTOLAM XXV.

pag. 314 a (*Coepiscopo Vualcherio*) Dunelmensi Episcopo, cuius & res gestas, & necem acerbissimam multis sunt prosecuti compares Valchero scriptores. Florentius Vigorn. ad an. 1080. Et Guillelmus Malmesbur. libr. 3. de Pontif. à quo hæc desumpsi: *Superpositus est*, inquit, *adhuc viuenti* (Egelrico) *Valkerus, qui esset dux pariter prouinciæ & Episcopus, frænaretque rebellionem gentis gladio, & reformaret mores eloquio. Qui dum id exequeretur sedulò, indignè peremptus occasionem dedit Regi, vt prouinciæ illius reliquias, quæ aliquantulum respirarant, funditus exterminaret.* Valcherum inter Missarum solemnia occisum asseuerat, eumque æquiparat B. Papæ Stephano Robert. de Monte in Chronico MS. A. C. 1085. Ei successit Guillelmus ex Abbate S. Karilefi, qui monachos posuit in Dunelmo.

b (*Vt Rex nobis mandauit*) Eo quòd videlicet S. Lanfrancus ita vniuersum orbem Anglicanum per Regis absentiam regebat, administrabat, moderabatur, vt in illo solo totius insulæ, quin etiam & Scotiæ, & Hiberniæ summa esse videretur: quemadmodum in eius actis tradit Milo Crispinus. pag. 15. cap. 15. Robert. de Monte vbi supra ann. 1089. Neque hoc sanctitati illius aduersatur: etenim cui iam animarum regimen est, haud rationi ac pietati dissonum fuerit, eumdem & corporum, facultatumque temporalium sibi subditorum curam suscipere, illos ipsos tutari, efficereque, eis ne quid aduersi eueniat; veluti viros complures sanctitate percelebres egisse narrant historiæ. Vnicus aderit testis sanctissimus Anselmus

A lib. 3. epist. 35. Qui Waltero Cardinali & Angliæ Legato scribens, cum eo non posse colloqui asserit, nisi haud procul à Cantuaria: *Quoniam*, inquit, *quotidie expectamus vt hostes de vltra mare in Angliam per illos portus, qui Cantuarberiæ vicini sunt, irruant. Propter quod dominus meus Rex ore suo mihi præcepit, & mandauit per literas proprio sigillo signatas, vt Cantuarberiam custodiam, & semper paratus sim, vt quacumque hora nuntium eorum audiero, vndicumque conuocari iubeam equites, & pedites, qui accurrentes violentiæ hostium obsistant, &c.* B

AD EPISTOLAM XXVI.

a (*Dunelmensi Episcopo Vualcherio*) De quo priori epistola.

b (*Commonitorium*) Aliàs commonitoriæ literæ; quibus legati quid agere deberent per singula commonebantur. Commonitorium misit ad Faustum Magistrum (legationis officio Constantinopoli fungentem) Gelasius Papa epist. 4. eum instruens, quid daret responsi obiectis aduersariorum. pag. 314 C

c (*De illo Presbytero, &c.*) Perspicuum fit ex Regulæ Benedictinæ cap. 60. solitos fuisse Presbyteros, Diaconos & quosuis clericos, vbi arctiorem perfectionis aut pœnitentiæ vitam optarent, vltrò collum suaui obedientiæ iugo sæpè sæpius in monasteriis subjicere (quod etiamnum obseruatur.) Hinc can. 49. Concilij Tolet. *Clericis, qui monachorum propositum appetunt, quia meliorem vitam sequi cupiunt, liberos ab Episcopo in monasterio largiri oportet ingressus.* Idem in Concil. Augustano A. C. 952. can. 7. statuitur. Vnde & factum est, vt nonnullis sæculi amatoribus clericis sub grauissimis pœnis prohibitum fuerit, ne habitus monachales (quos ideo amiciebant, vti faciliùs auram captarent popularem) extra monasterium gestarent: Constat id ex capitulari Aquisgran. Caroli Magn. cap. 77. *Vt illi clerici, qui se fingunt habitu vel nomine monachos esse, & non sunt, omnimodis videntur esse corrigendi, vt vel monachi sint, vel canonici.* Concil. Aquisgran. anno imperij Ludouici Pii tertio. cap. 125. *Reprehensibilem & ecclesiastica emendatione dignum, apud plerosque canonicos inoleuisse vsum, eo quòd contra morem ecclesiasticum cucullas, quibus solis monachis vtendum est, induant; cum vtique illorum habitum penitùs vsurpare non debeant, à quo proposito quodammodo distant, &c.* D E

d (*Qui vestem religionis aliquot diebus, &c.*

Nititur id decreti in Concilij Tolet. 4. c. A 48. *Monachum aut paterna deuotio, aut propria profeßio facit: quidquid horum fuerit, alligatum tenebit.* Ita quoque Concil. Triburienſe cap. 6. Sed ad propoſitum idem Concil. Toletanum. c. 55. *Quicumque ex ſecularibus accipientes pœnitentiam totonderunt ſe, & rurſus præuaricantes, laïci effecti ſunt; comprehenſi ab Epiſcopo ſuo ad pœnitentiam, ex qua receſſerunt, reuocentur.* Et poſt pauca: *Non aliter hi, qui detonſi à parentibus fuerint, aut ſponte ſua, amißis parentibus, ſeipſos religioni deuouerunt, & poſtea* B *habitum ſecularem ſumpſerunt, & ijdem à ſacerdote comprehenſi ad religionem, acta priùs pœnitentia, reuocentur, &c.* Videſis concil. Tolet. 6. cap. 7. ſub medium. Concil. Barcinocenſe ann. 599 c. 4. Et Burchard. lib. 8. cap 34. Verum priſcus ille vſus poſterioribus ſæculis obſoleuit (maximè obligatio paternæ oblationis) ex oppoſitis conciliorum decretis. Qua de re perdo-ctè, amplè, dilucidè, Antonius Yepes to. 2. chron. ord. S. Bened. ad an 678. Hugo Menard. in cap. 66. Concordantiæ regularum. Benedict. Haeſtenus lib. 4. tract. 1. diſquiſit. 5.

AD EPISTOLAM XXVII.

pag. 314 HVius Epiſtolæ meminit Eadmerus hiſtoriæ nouorum lib. 1. *Quàm verò ſecura libertate*, inquit, *& libera ſecuritate quæque ad iura Eccleſiæ Cantuarienſis pertinentia potiri, ſæpè fatus Pater Lanfrancus intenderit, & ex iis quæ deſignauimus, & ex* D *epiſtola quam ecce ſubſcribemus, cuius ſcire volenti patere ſatis erit, &c.*

a (*Stigando Ciceſtrenſi*) *Stigandus non ille* (ait Malmeſburienſis lib. 2. de Pontif. in calce) *qui poſtea fuit Epiſcopus Vintonienſis, & Archiepiſcopus Cantuarienſis. Hic Stigandus à Vuillelmo Rege ibi factus Epiſcopus, mutauit ſedem in Ciceſtram diœceſis ſuæ ciuitatem propè mare, vbi antiquitùs & S. Petri monaſterium, & congregatio ſanctimonialium fuerat, &c.* De Stigando ad epiſtolam 25. d.

b (*Archidiaconi*) Quid agere, quid cauere debeant, docet Hincmarus tom. 1. pag. E 738. in capitulis Archidiaconibus Preſbyt. datis; maximè cap. 5. ne pecunias à preſbyteris exigant, interdicit. Et Iuo Carnotenſis Epiſcopus vt monachos S. Petri eiuſdem ciuitatis ab Archidiaconorum vexatione vendicaret, illorum & quieti impoſterum conſuleret, Paſchali Papæ dat literas in hunc modum

PASCHALI SVMMO PONTIFICI IVO *humilis Eccleſiæ Carnotenſis Miniſter, cum debita obedientia quidquid in terrenis & cœleſtibus deſiderare, & ſperare poteſt mens humana.*

CVm authoritate Apoſtolica moniti, & muniti, paci eccleſiaſticæ, & quieti monaſticæ operam dare debemus, in quibus ad hoc implendum niſibus noſtris non ſufficimus, Apoſtolicam ſedem conſulere cogimur, vt eam ſentiamus adiuuantem, quam habuimus imperantem; quatenus excellentiæ Apoſtolicæ non incongruè dicamus, *Da quod iubes, & iube quod vis.* Quod ideò celſitudini veſtræ prælibauimus, quia volumus notum eſſe ſollicitudini veſtræ, in ſuburbio Carnotenſi ſitum eſſe monaſterium in honore B. Petri, ab anteceſſoribus meis fundatum, & de bonis Carnotenſis Eccleſiæ, prout facultas ferre potuit, ampliatum: in quo aliquando religio viguit, aliquando tepuit, C cùm, ſicut mos eſt, deficiente integritate prælatorum, ſubſequi non potuit ſanitas ſubditorum. Sed quia, Deo præueniente, & nonnullo ſtudio noſtro cooperante, in prædicto monaſterio religionis vigor refloruit, neceſſariam monaſteriis quietem vellemus eidem monaſterio prouidere, & ab angariis & grauaminibus, quæ ſua quærentes Archidiaconi ibi facere moliuntur, penitùs liberare: quod etiam quidam anteceſſores noſtri ſe feciſſe putauerunt; ſed libertas illa integras vires non habuit; quia Apoſtolica authoritate munita non fuit. Poſtulat itaque prædicti monaſterij tota Congregatio, vt per mediationis noſtræ mediocritatem idem monaſterium cum ſuis appendiciis ſub tutelam ſanctæ Romanæ Eccleſiæ ſuſcipiatur: & libertas, quam prædeceſſores noſtri monaſterio, & poſſeſſionibus monaſterij conceſſerunt, ſaluo iure Carnotenſis Epiſcopi, apoſtolica authoritate roboretur. Quod enim principalis clauis per ſe clauſerit, minor clauis aperire non valebit: & quod aperuerit, claudere non valebit. Miſimus ergo quemdam prædicti monaſterij fratrem præſentium latorem, qui pleniùs, & ſpecialiùs ea, quæ liberari, & defendi Apoſtolica authoritate conuenit, nominatim determinet; & inſtrumenta * confirmare libertatis nobis reportet. (f. * confirmatæ.)

Hactenus Iuonis Epiſtola è ſcriniis B. Mariæ de Ebronio diœceſis Cenomanenſis, noſtræ Congregationis monaſterii.

c (*Quæ antiquitus, &c.*) Quàm viriliter

sanè, atque ad horam à B. Lanfranco Ecclesiæ Cantuariensi consultum est: quippe cuius possessiones ab omnibus (præsertim optimatibus) distrahebantur ante eius in Angliam aduentum, & libertates seu immunitates iam multis retrò annis susquedeque habebantur: pro quibus inquirendis atque ad vsum reuocandis, immensos labores & sudores exantlasse memoriæ consignauit Eadmerus loco citato pag. 9. Vbi Odonem Regis fratrem, Episcopum Baiocensem, & Cātiæ Comitem, ad disceptandas Cantuariensis Ecclesiæ causas coram regni primoribus, iussu Regis, prouocarat magnus Lanfrancus: *Tandem valida ratione subnixus, ex communi omnium astipulatione & iudicio, ibi cuncta recuperauit, quæ ostensa sunt antiquitùs ad iura Ecclesiæ Christi Cantuariensis pertinuisse, tam in terris, quam in diuersis consuetudinibus, &c.* Ad priuilegia Cantuariensis Ecclesiæ quod attinet, solebat Archiepiscopus quacumque in diœcesi villæ illius & Ecclesiæ existerent, episcopalia iura tamquam in propria exercere; velut inter quamplurimos authores docet S. Anselmus lib. 3. epist. 19. *Semper Archiepiscopus Cantuariæ hanc habuit potestatem & consuetudinem, vt intra cuiucumsque Episcopi diœcesim haberet Ecclesia Cantuariæ villam aut Ecclesiam, quæ eiusdem Archiepiscopi proprij iuris essent, quidquid de eadem villa vel Ecclesia pertineret ad episcopale officium. Adhuc viuunt innumerabiles homines, qui viderunt antecessorem meum, venerabilis memoriæ Lanfrancum dedicare Ecclesias villarum suarum intra diœceses aliorum Episcoporum, ipsis scientibus sine calumnia. Quod etiam S. Dunstanus, &c.*

AD EPISTOLAM XXVIII.

a *STigando*) De quo dictum est proximâ epistolâ.

AD EPISTOLAM XXIX.

pag. 315. a *Roberto Cestrensi*) Huius epistolæ titulo nomen restituendum duxi; siquidem literā P. præfixam, librarij inscitiâ scriptam facilè apud omnes scriptores deprehendi, qui de hîc exaratis à B. Lanfranco, ne verbulum quidem adscribunt Petro (quem indicare videtur P.) sed Roberto illius successori, quod à nobis declarabitur infra: *Illa autem Cestrensis ciuitas*, (ait Malmesbur. lib. 4. de Pontif.) *Cestra legionum dicitur, quòd ibi emeriti legionum resedêre, &c.*

A b (*Cœnobio Conuentreïo*) Seu Conuentreïæ; cuius originem explicat idem auctor eodem loci: *Erat in diœcesi Cestrensi Conuentreiæ cœnobium à magnificentissimo Comite Leofrico, & vxore Godiua constructum, tanto auri & argenti spectaculo, vt angusti viderentur ipsi parietes Ecclesiarum thesaurorum receptaculis, miraculo porrò visentium oculis.*

c (*Arcas eorum fregisti, &c.*) Dilapidasse facultates cœnobij Conuentreïæ Robertum sugillat, vbi supra Malmesburiensis: *Ex vna trabe*, inquit, *quingentas marcas argenti corrasit, quæ scrinia sustentabant.* B *Plures ibi moratus annos, nihil probitatis exhibuit loco: adeò sacras opes dilapidans peculatus crimen incurrit, repetundarum reus futurus Episcopus, si esset accusator paratus. Monachos miserabili stipe cibans nec regularis ordinis amorem curauit accendere, nec nisi ad popularem literaturam passus est aspirare, ne regulæ rigor, & scientiæ vigor redderet elatos contra se, &c.*

d (*Cum familia tua consumens bona monachorum*) Quamobrem Concilium Herdense Pontifice Ioanne I. A. C. 524. *Ea* C *quæ in iure monasterij de facultatibus offeruntur, in nullo diœcesana lege ab Episcopis contingantur.* Concil. Herudfordense, cui præsidebat Theodorus Cantuariensis hist. cap. 5. præcipit cap. 3. *Vt quæque monasteria Deo consecrata nulli Episcoporum liceat ea in aliquo inquietare monachos, nec quidquā de eorum rebus violenter abstrahere.* S. Beda libr. 4. hist. cap. 5. Discant ergo vel hoc illius Episcopi exemplo, qui in monachorum priuilegia oblatrant, ludificantque hac in re Patrum sententias, D num immeritò summi Pontifices identidem eximant monasteria: Enimuero *priuilegia* (Gallicanos Episcopos olim alloquebatur Nicolaus I. epist. 32. ad Episcopos Synodi Syluanect. sub finem.) *sedis Apostolicæ tegmina sunt, (vt ita dicamus) totius Ecclesiæ catholicæ: priuilegia, inquam, huius Ecclesiæ munimina sunt circa omnes impetus prauitatum.* Et Petrus Blesensis de priuilegiis edisserens monachorum, ep. 68. *Scimus equidem quod ob quietem mona-* E *steriorum, & Episcoporum tyrannidem, has exemptiones plerumque Romani Pontifices indulserunt.* Nec quidē prætereundus est locus insignis ex concilio Tolet. 4. c. 51. quia epistolam hanc totam illustrare videtur. *Nunciatum est præsenti concilio, quòd monachi Episcopali imperio seruili operi mancipentur; & iura monasteriorum contra instituta canonum, illicitâ præsumptione vsurpantur, ita vt penè ex cœnobio possessio fiat, atque illustris portio Christi ad ignominiam seruitutemque deueniat. Qua pro-*

pter monemus eos qui Ecclesiis præsunt, vt vltrà talia non præsumant, &c. A

AD EPISTOLAM XXX.

a *Remensi Archiepiscopo Manassi*) Hoc nomine primo: quem obiter sic perstringit Albericus Cistertiēsis in chronico nondum edito; ad ann. 1070. *Manasses fit Episcopus Remensis, & sedet annos XVI. filius fuit Manassis Calua-asina dictus ex Beatrice de Roceio; de qua ann. 1031. fratres* B *huius Manassis patris fuere Hilduinus de Rameru, Guillelmus Comes Suessionensis, qui genuit Renaldum, & Ioannem, & Manassem, qui fuit Episcopus Suessionensis, &c.* Ob prauos mores verbis vehementioribus increpatum (à S. Brunone Carthusianorum institutore maximè, cui & ansam præbuere, vt mundo extremum vale diceret) suspensum ac tandem depositum Manassem non semel dicit Hugo Flauiniacensis, testis locuples in historia MS. *Accusatus*, ait ille, *in eodem Concilio* (Lugdunensi) *Remensis Ecclesiæ inuasor simoniacus Manasses, à Clericis Remensibus, & suspensus ab officio: qui aduocatus ad Concilium, vt se purgaret, non venit. Qui cùm à canonicis Remensis Ecclesiæ accusatoribus suis, à Concilio redeuntibus plurimas parasset insidias, demum domos eorum fregit, præbendas eorum vendidit, & bona eorum diripuit. Inde cùm à Roma literas accepisset, & vt in Concilio cum sex se purgaret Episcopis, Romam iuit.* Et post multa, de concilio congregato, cui præsidebat Hugo Diensis Episcopus, loquens, ait: *Synodali iudicio est depositus* (Manasses) *quia se purgare noluit; tum quia audientiam Eduensis, Pictauensis, & ipsius Lugdunensis subterfugit.*

b (*Regius ac noster homo, &c.*) B. Anselmus tum Abbas Beccensis lib. 1. epist. 46. furtum istud aperit (ni fallor) his verbis: *Tam crudelis, tamque effrænata malitiosorum hominum in Francia debacchatur sæuitas, vt nec me, nec aliquem monachum, aut quempiam equitem audeam tanto committere periculo. Re enim vera dominus Rodulphus, cùm te reducto rediret, in archiepiscopatu Remensi cum famulis, equis ablatis omnibus, captus est; quamquam se sub Archiepiscopi Remensis tuitione ire clamaret. Qui aliquamdiu detenti, vix tandem vno equo retento, relaxati sunt.*

c (*Rosnacum*) Ronnoy pagus (vt opinor) duo milliaria distans à Remis.

AD EPISTOLAM XXXI.

a *Mauritio Episcopo*) De quo dictum est ad epistolam 25. quæ eidem inscribitur.

AD EPISTOLAM XXXII.

a *Goisfredo*) Siue Goffrido Constantiæ in Normannia Episcopo. Adfuit inter cæteros Angliæ Præsules concilio Londoniæ A. C. 1075. Milo in vita B. Lanfranci cap. 12. pag. 13. Goffridum sic commendat Ordericus noster lib. 4. hist. pag. 523. *Gaufredus Constantiensis Episcopus de nobili Normannorum progenie ortus, qui certamini Senlacio fautor acer, & consolator interfuit, & aliis conflictibus, &c.* Item lib. 3. pag. 493. *Eodem tempore Normannia præclarè vigebat sapientibus Ecclesiarum Prælatis, & optimatibus: nam sacer Maurilius ex monacho Metropolitanus præsidebat cathedræ Rothomagensi, &c. Goisfredus Constantiensi, &c.* Et tamdem lib. 4. pag. 514. pag. 316

b (*Quamuis adhuc professæ non sint*) Priscus mos fuit religiosè obseruatus, vt vir nimirum aut fœmina, cuiuscumque status vel conditionis existerent, simul ac vestem monachalē induissent, seu pro altari stati fuissent sūmo vniuersorum Domino, nullatenùs in posterum fas esset iugum excutere; velut conciliorum authoritate ad epist. 27. d. obseruatum est; nam quidquid inibi de viris profertur, planè de fœminis debet intelligi. Patet id ex concil. Tolet. 6. cap. 6. *Quisquis virorum vel mulierum habitum semel induerit spontanee religiosum; aut si vir deditus Ecclesiæ choro, vel fœmina fuerit, ac fuit delegata puellarum monasterio; in vtreque sexu præuaricator, ad propositum inuitus reuerti cogatur: vt vir detondeatur, & puella monasterio reintegretur, &c.* Ita cap. 4. concilii Barcinonens. summo Pontif Gregorio mag. Concilium Aurelianense 5. c. 19.

c (*Altare tamen oblatæ fuerunt*) De eiusmodi oblatione dictum est ad Epist. 27. d. & ad hanc b. Formulas oblationis si hoc loco intexuero, lectorem spero non pigebit; facit enim ad antiquas res monasticas elucidandas non parùm: sic ergo se hābent ex vetustissimis membranis monasterii nostri S. Remigii Remensis.

ANNO

ANNO INCARNATIONIS Domini DCCCLXVIII. VIII. Kalend. Maij feriâ VII.

„DVm legaliter sancitum antiquitùs „teneatur, & cautum cum oblatio„nibus, Domino parentes suos tradere fi„lios, in templo Domini fœliciter serui„turos. Proculdubio hoc de nostris fi„liis faciendum salubriter præbetur ex„emplum. Æquum etenim iudico, „Creatori nostro de * vobis reddere fru„ctum. Idcircò ego Hildegrimus hunc „nepotem meum nomine Risuinum cum „oblatione in manu atque petitione, al„taris Pallâ manu mea inuolutâ, ad no„men sancti Remigij, vel ad sanctorum, „quorum etiam hîc reliquiæ continen„tur, & Abbati præsenti trado coram te„stibus permansurum, ita vt ab hac die „non liceat illi collum de sub iugo Re„gulæ excutere, sed magis eiusdem Re„gulæ fideliter agnoscat instituta serua„re, & Domino gratanti animo militare. „Et vt hæc mea traditio inconuulsa per„maneat, Promitto iureiurando coram „Deo, & Angelis eius nunquam per me, „nunquam per suspectam personam, nec „quolibet modo per rerum mearum fa„cultates, aliquando egrediendi de mo„nasterio occasionem tribuam; & vt hæc „mea traditio firma, & inuiolata perma„neat, manu meâ propriâ subterfirmaui „† Hildegrimi qui hanc chartulam fieri, „& firmari rogauit. † Bouonis fratris eius. „† Walberti.

f. * nobis.

Alia forma solius Patris nomine facta.

ANNO INCARNATIONIS Dominicæ DCCCLXXX. XV. Kalend. Octob. feria I.

D*Vm legaliter sancitum, &c.* vt suprà. *Idcircò, Ego Achadeus Comes hunc filium meum nomine Hilduinum cum oblatione, &c. Rosrido Præposito eiusdem loci in vice Abbatis præsente trado, coram testibus supradictis loci monachis Teutboldo Presbytero, Hardrado Presbytero, Guntario, & Bernario Diaconibus: Stephano, & Sigloardo Subdiaconibus, &c.* vt suprà. *Signum Achadei Comitis, qui hanc chartam fieri, & firmari rogauit. Sign. Bectonis, &c.*

A Item alia forma nomine Patris & Matris.

Dùm legaliter sancitum, &c. Idcircò ego Leudo hunc filium meum nomine Conimbertum, &c. Signum Leudonis, &c. Sig. Rothildis matris eius. Signum item Leudonis, &c.

Oblationis puerorum forma illis multo posterior, tempore videlicet Philippi primi Regis Francorum, iisdem penè verbis expressa, ex monasterio Belliloci.

Dum legaliter sancitum, &c. Idcircò, B *Ego N. & vxor mea N. hunc filium nostrum, vnà cum consilio parentum suorum nomine N. cum oblatione, &c. Signum N. N. actum regnante* PHILIPPO *Rege Francorum.*

Et illæ omnes formulæ ex præscripto fiebant Regulæ Benedictinæ. cap. 58. & 59.

d (*Ad seruandam Regulam*) Ita olim concilia, & Patres per Antonomasiam, vbi de Regula sancti Benedicti facerent verba, eam *Regulam, Sanctam Regulam, Ordinem sanctum* insignire solebant. Concil. C Suessionense ann. 744. cap. 3. tomo I. Conciliorum Galliæ præscribit, *vt ordo monachorum, vel ancillarum Dei secundùm* REGVLAM SANCTAM *stabilis permaneat.* Conc. in Palatio Vernensi ann. 755. c. 5. *vt Monasteria tam virorum, quàm puellarum secundùm* ORDINEM *regulariter viuant.* Et infra; *Si Abbas eiusmodi decreto contradicat, vocetur ad concilium, & huic sufficiatur, qui secundùm* ORDINEM SANCTVM *regat.* Sed ne dubium alicuius mentem pulset, num in illis decre- D tis subintelligatur Regula Benedictina, proferendum est cap. II. Concil. Mogunt. sub Leone Papa tertio. *Ac deinde decreuimus sicut* SANCTA REGVLA *dicit, vt Monasterium, vbi fieri possit, per Decanos ordinetur, quia præpositi sæpe in elationem incidunt, &c.* Sumptum est hoc decretum ex Regulæ sancti Benedicti cap 65. cuius ecce verba: *Sæpius quidem contingit, vt per ordinationem Præpositi scandala grauia in monasteriis oriantur, dum sint aliqui spiritu superbiæ elati, &c.* E Et paulo post. *Si fieri potest, per Decanos ordinetur, vt antea disposuimus, omnis vtilitas monasterij, &c.*

Quia verò in Regulæ Benedictinæ sermonem incidimus, audiuimusque paucis abhinc annis subdubitatum fuisse à viro alioquin doctissimo, vtrùm olim vniuersaliter per Galliam (ante tempora potissimùm Ludouici Pii) Regula sancti Benedicti seruaretur: cui sanè possem

facere ſatis vnicâ hac interrogatione Caroli Magni Imperatoris ad Epiſcopos Galliæ, Capitulari interrogationum cap. 11. tomo 2. Conciliorum Galliæ: *De conuerſatione monachorum*, inquit, *& vtrum aliqui monachi eſſe poſſent præter eos, qui Regulam ſancti Benedicti obſeruant. Inquirendum etiam, ſi in Gallia monachi fuiſſent, priuſquam traditio Regulæ ſancti Benedicti in has Parochias perueniſſet.* Et ibidem in breui capitul. cap. 12. *Quâ regulâ monachi vixiſſent in Gallia, priuſquam Regula ſancti Benedicti in ea tradita fuiſſet, cùm legamus ſanctum Martinum & monachum fuiſſe, & ſub ſe monachos habuiſſe, qui multò ante ſanctum Benedictum fuit.* Ecquid amabô his verbis expreſſius? Nonne Imperator ille (multa eruditione præditus) docet ſolam Benedictinam tum extare Regulam; atque in eam ſententiam ire vniuerſos, illa ſcilicet tempeſtate ſolos Benedictinos aſceticam vitam agere, cùm & quærat, vtrum aliqui monachi eſſe poſſent præter eos, qui Regulam ſancti Benedicti obſeruant, & vllorum monachorum haud meminerit, niſi Martinianorum duobus ſæculis Diuo Benedicto antiquiorum.

Verum vt nihil intactum remaneat, & habemus impoſitam nubem teſtium (ſi Apoſtoli verba liceat vſurpare) quibus euidentiſſimè appareat, Regulam hanc per vniuerſam Galliam fuiſſe à monachis ſuſceptam tribus fermè ſæculis ante Ludouicum pium (De ſancto Mauro, qui primus illum aduexit, ex induſtria, quippe qui ſit notior, quàm de eo dici multa debeant, ſilebo) libet altiùs repetere, ac protrahere ſermonem, ideôque fontes ipſos adire. Concilium Turonenſe Ann. Chr. 813. celebratum, cap. 25. *Monaſteria Monachorum, in quibus regula beati Benedicti Patris conſeruabatur, ſed nunc fortè qualicumque negligentia ſubrepente remiſſiùs, ac diſſolutiùs cuſtoditur; vel certè penitus oblita negligitur, bonum videtur, vt ad priſtinum ſtatum reuertatur, &c.* Explicatione iſta non indigent, verba namque: *Olim Regula ſancti Benedicti conſeruabatur*: Et, *ad priſtinum ſtatum reuertatur*, nihil aliud denotant, quàm multò ante tempora, quibus illud decretum ſancitum eſt, Regulæ Benedictinæ vſum, exercitiumque extitiſſe apud monachos. Et illa ipſa confirmat Concilium Cabillonenſe 2. ab Epiſcopis prouinciæ Lugdunenſis ann. imperij Caroli magni 13.

A cap. 22. *De Abbatibus, & monachis, idcirco hîc pauca ſcribimus, quia penè omnia monaſteria regularia in his regionibus conſtituta, ſecundùm Regulam ſancti Benedicti ſe viuere fatentur. Inquiratur ergò diligenter, vbi ſecundum ipſum ordinem viuitur, & vbi ab ipſo ordine digreſſum eſt, vt iuxta eiuſdem beati viri inſtitutionem viuere certent, &c.* Nec morari debent quempiam illa verba, *penè omnia monaſteria regularia*, quippe præter monachorum cœnobia, erant & manſiones clericorum canonicè, hoc eſt ſub regula viuentium (inde canonicus) quæ monaſte-
B ria quoque appellabantur: potiſſimùm verò vbi Codegrandus Metenſis Epiſcopus Canonicorum regulam edidit (quam MS. aſſeruant eruditiſſimi Viri Iacobus Sirmondus, & Ioannes le Preuoſt) quamquam & extet alia regula, ſeu forma inſtitutionis canonicorum to. 2. concil. Gal. pag. 329.

Atque ad propoſitum vt redeam, en argumenta illis longè vetuſtiora: ex antiquiſſima vita MS. beati Iuniani Ab-
C batis, Clotario primo Rege Francorum, anno circiter 564. *Poſt multam confabulationem glorioſiſſimus Rex interrogauit eum* (Iunianum) *quid operis haberet, quæ vita, aut cuius religionis eſſet. Cui ille dulciſſimo alloquio reſpondit, ſe ſub monaſtico ordine vitam degere, & monachis prælatum, beatiſſimi Benedicti inſtituta ſeruari, regularem eius vitam in omnibus obſeruari, niſi quod propter anguſtiam loci non eam pleniſſimè cuſtodire cum ſuis valeret, nec ſe habere, vbi exercitium ope-
D ris fieret ſecundum Regulam iam ſupradicti Benedicti Patris, &c.* Habentur & ipſiſſima verba apud Andream du Cheſne. tomo primo Hiſtor Franc. ſcripr. pag. 543. C. Ex fragmento vitæ ſancti Iuniani. In teſtamento Leodebodi Abbatis ſancti Aniani Aurelianenſis, ſeu tabulis fundationis monaſterii Floriacenſis, ab ipſomet Abbate conditæ, Anno Dominicæ Incarnationis DC. XXIII. hæc de Benedictina Regula perhibentur: *In quo* (monaſterio) *mo-
E nachi iuxta Regulam ſanctiſſimi Benedicti, & domni Columbani conſiſtere debeant, ſingulariter de facultate proprietatis meæ Chriſto præſule conferre delibero, &c.* Iis ex verbis in cœnobio ſancti Aniani eandem Regulam ante illa tempora fuiſſe receptam perſpicere eſt. Nec vllus exinde ſibi faceſſat negotium, quod hîc mentio fiat Regulæ ſancti Columbani; illam ſiquidem nonnullis in Galliæ monaſteriis

vnà cum Benedictina colebant cœnobitæ ea tempestate, quod inter alios prodit Orderic. Vital. histor. libr. 8. sub finem; siquidem Regula, seu verius Regulæ, cùm trifariàm reperiatur, nihil aliud esse videtur, quàm constitutiones, siue, vt vocant, declarationes in Regulam sancti Benedicti: binæ etiam parænetica præcepta tantummodo subministrant; alia verò infligendæ pœnæ modum pro culpæ grauitate specialiùs, quàm D. Benedictus, præscribit; quemadmodum ex vetere præfatione MS. ad Columbani Regulam docet Stengelius in corona lucida, pagina 128. Atque id quidem obscurum halce regulas inspicienti haudquaquam, mea sententia, patebit. His finitimum est illud vitæ sancti Mommoli primi Floriacensis cœnobij Abbatis, ac discipuli beati Leobodi, ex veteri codice monasterij sanctæ Crucis Burdigal. *Normam regularis vitæ concupiuit* (Mommolus) *contemplationi diuinæ cupiens adhærere, religionem eximij Patris Benedicti quæsiuit, soli omnium Regi intimo corde seruire desiderans, sub Patre Leobodo Christo meruit famulari.* Iudicaël Britanniæ Rex, factus postmodum monachus, in monasterio à se conditi sancti Ioannis de Gaëlo, nunc sancti Meneuenni, vulgò *sainct Meen*, fundatione MS. profert hæc verba: *Honor, & gloria Deo Omnipotenti, & famulo eius Benedicto Monachorum parenti in terris iam defuncto, sed in cælis perenniter viuenti.* Deinde post alia: *Hos autem reditus in perpetuum donamus huic monasterio sancti Ioannis de Gaëlo, pro alendis vigintiocto monachis Deo seruientibus sub Regula S. Benedicti, &c.* Hæc autem circa annum 630. acta constare videtur. Præceptum Clotarij III. Regis de fundatione Monasterij Corbeiensis tom. 1. Concil. Galliæ pag. 500. sub initium: *Igitur dum nos, & præcelsa genitrix nostra domna Baldechildis Regina, monasterium in honore sanctorum Petri, & Pauli Apostolorum, sancti Stephani protomartyris, super fluuium Somnam, in loco, qui dicitur Corbeia, vbi præest venerabilis vir Theofridus Abba, pro æterni Numinis intuitu ædificari præcepimus, vt Monachi sub sancta Regula* (Benedictina nimirùm, vt supra probatum est) *ibidem debeant conuersari.* Et in priuilegio à Bertefrido Ambianensi Episcopo eidem monasterio concesso, vbi supra post medium: *Vt quieti sub Regula sancta ipsi monachi viuere debeant ad ipsum monasterium deseruientes.* At verò obiicis, infra cernere sunt ista. *Illud etiam addi placuit, vt ipsi monachi*

A *sub Regula sancti Benedicti, vel Columbani, conuersari, & viuere debeant.* Quid tum? His videlicet ex verbis indigitat Bertefridus, aliam esse sancti Benedicti à sancti Columbani Regula, cùm disiunctiuè hîc loquatur. Itane vero? Num particula *vel* semper disiunctiua est, & non aliquando pro copulatiua, seu maiori explicatione vsurpatur? Rem probemus exemplis: Terent. Eunuch. 2. 3. 23. *Maximè me tibi amicum facit vel virtus, vel doctrina.* Cicer. de claris Orat. 131. *Multorum vel honori, vel periculo seruire.* In

B vtroque *vel* pro & sumi norunt Grammatici. Sed ad rem: S. Benedictus in prologo Regulæ: *Succinctis ergo fide, vel obseruantia bonorum actuum lumbis nostris, &c.* Quæ sic elucidat doctissimus Petrus Boërius sancti Aniani Abbas, post Episcopus, in commentario MS. in Regulam sancti Benedicti. *Expone hoc* vel *pro* &, *quia si boni actus desunt fidei, non habes meritum, teste Iacobo, fides sine operibus mortua est.* Idem in cap. 46. eiusdem Regu-

C læ explicans hæc verba: *Ante Abbatem, vel congregationem: Expone vel, pro &, quia tales proditiones consueuerunt fieri in capitulo, &c.* Et Hugo Menardus in illa verba cap. 3. Concordiæ Regularum: *Sub Regula, vel Abbate*: pag. 102. *Hæc coniunctim sumenda sunt, ita vt particula,* vel, *ponatur pro copulatiua. Sic etiam loquitur S. Eulogius libr. 2. memorialis sanctorum cap. 4. Qui dudum sub regula, vel Abbate se dediderint. Et ita passim loquiquitur S. Benedictus, & authores in hac Concordia citati. Nec Cœnobitæ Regulæ, vel*

D *Abbati seorsim, sed Regulæ, & Abbati simul subjiciuntur.* Ille ipse iterum ad titulum capitis 46. De senibus, vel infantibus. *Hoc titulo*, inquit, *particula*, vel, *sumitur copulatiuè, non disiunctiuè, quia caput agit de vtrisque*, Quorsum autem in cœnobiorum fundationibus, gestisue sanctorum Regula SS. Benedicti, & Columbani passim obseruanda proponatur, præcipiaturque, paucis hæc habeto. Ea propter vtriusque fit mentio, quòd (vti supra memorauimus) quasdam leges, at-

E que instituta condiderat B. Columbanus, quò meliùs, strictiusque Regulæ Benedictinæ inhęrerent cœnobitæ. Prȩterea adeò celebris Colũbani, & discipulorum eius doctrina, pietas, sanctitas Galliam vniuersam illustrauerat, vt Regulam sancti Benedicti, nomine Columbani vtpote illius obseruantissimi appellarent omnes, cùm vna, eademque esset, duplex tamen sortita nomen; quod & pari ratione, hodieque identidem occurrit inter legen-

dum, videlicet Regula Cluniacenſis, Regula Ciſtertienſis, Regula Cæleſtinorum, Camaldulenſium, &c. Ordo etiam Cluniacenſis, Ciſtertienſis, Beccenſis, Cæleſtinorũ, Silueſtrinorum, &c. quamuis Regulam profiteantur nullam, præter Benedictinam, conſtitutionibus tamen, inſtitutionibuſque diuerſis, quibus ab aliis eiuſdem Regulæ cultoribus ſecernuntur, adornatam. Huic veritati ſuffragatur priuilegium, ſeu confirmatio fundationis Monialium B. Mariæ Sueſſionenſis à Drauſio illius ciuitatis Epiſcopo, regni Clotarij 3. anno 4. vbi in fine hæc leguntur: *Vt infra monaſterium virgines, & caſtæ debeant Domino militare, ſecundum votum ſæpe dictorum Deum timentium, qui conſtruxerunt Regulam S. Benedicti, vt poſtquam in ipſo monaſterio introierint Domino militare, foras de ipſo monaſterio exire licentiam non habeant; & ad modum Luxouienſis monaſterij, quod B. Columbanus tenuit, Regulam nempe ſupradictam, ad profectum animarum earum ſtudeant in omnibus cuſtodire.* Notes hîc velim lector, *Ad modum Luxouienſis monaſterij*, quibus profectò verbis docet illud priuilegium, adhortaturque, vt Regulæ S. Benedicti præcepta ad modum Luxouienſis monaſterij, hoc eſt prout inibi obſeruatur, vnà cum ſtatutis à B. Columbano digeſtis, ſtudeant adimplere. Proferamus tandem quaſi robur, & firmamentum eorum, quæ de Regula Benedictina, & Columbaniana in medium produximus, è tabula fundationis cœnobij Solemniacenſis (cuius conditorem S. Eligium Epiſcopum Nouiodunenſem aſſerit hæc tabula) quæ in rem noſtram faciunt nonnulla, Benedictinis omni veneratione exoſculanda; Iis etenim prædicatur & ipſe Eligius Benedictinæ familiæ alumnus (quod fauente Chriſto, dum vitas ſanctorum noſtri ordinis euulgabimus, luce clariùs ſumus oſtenſuri) B. quoque Columbanus, & eius monaſterij Luxouienſis cœnobitæ: In hac ergo fundatione poſt initium ita Abbatem, & Monachos ſuos alloquitur B. Eligius: *Eâ tamen conditione interpoſita, vt vos, vel ſucceſſores veſtri tramitem religionis ſanctiſſimorum virorum Luxouienſis monaſterij conſequamini, & Regulam Beatiſſimorum Patrum Benedicti, & Columbani firmiter teneatis.* Et multis interiectis: *ſimili modo te, Beatiſſime Pater Remacle Abba, tuoſque ſucceſſores, vel ſubiectos poſtulo, per indiuiduæ Trinitatis maieſtatem obteſtor, vt Regulam ſupradictorum Patrum, quam in ſæpe memorato monaſterio Luxouienſi tenent, omni cuſtodia teneatis.* Euidentiora ſunt iſta, quàm vt

A tempus in illis explicandis conteramus: ſtet ergo ex prædictis Regulam ſancti Benedicti, Regulam eſſe ſancti Columbani, maximè verò cùm ſemper Regulæ, non Regularum meminerint authores; quod & infra patebit. Ad alia nunc, ſeu potiùs eadem ſemper probanda, procedamus. Author vitæ S. Tillonis diſcipuli B. Remacli Abbatis Solemniacenſis, tyrocinium perſequens ſanctiſſimi illius viri: *Cum igitur*, inquit, *ad iſtud monaſterium* (Solemniacenſe) *Tillo deueniſſet, & ab*

B *Abbate ſumma cum gratulatione ſuſceptus fuiſſet, tyrocinio Chriſti inſignitus, ardentiſſimo amore ſolum Ieſum deſiderans, ſub SS. Patrum Columbani, & Benedicti regula inter fratres habitare cæpit.* Sic MS. liber eiuſdem monaſterij.

Ex Deſiderii Cadurcenſis Epiſcopi vita MS. (florebat circa annum 639.) *Nullum quidem eo tempore in vrbe Cadurcæ propoſitum monachi, neque habitum religionis, aut Regulæ cœnobialis intrauerat: Inſtituta Benedicti non longè diſtabant: Deſiderij autem tempore hæc ſecta* (Benedicti) *Cadur-*

C *cam intrauit; huius ſub die hæc Religio adoleſcere cæpit; Nam & Moyſiacenſe cœnobium huius tempore à viris laudabilibus Anſberto, & Leothadio completum eſt, & in ipſo oppido à ſanctis viris monaſterium his diebus exorditum. Alia complura monaſteria eius ſub tempore ſata creuerunt.* Ex vita S. Agili primi Abbatis Reſbacenſis monaſterij (S. Columbano æqualis) antiqua atque optimâ manu exarata. *Apud ſe Agnoaldus* (Pater S. Agili) *Columbanum aliquantiſper commemorari fecit in villa, quæ*

D *Honoriſiacus dicitur, à quo voluit Agilum iam ſeptennem benedici; ſed perſuaſit parentibus, vt puerum Deo offerrent. Die ergo deſignatâ Pater Agili applicans ſacris altaribus charam ſobolem, obtulit in dicto monaſterio, largiens per titulum teſtamenti copiam fundi & familiæ.* Inde verò quid colligere eſt? illam videlicet formulam Deo offerendorum pro aris puerorum petitam à Regula ſancti Benedicti cap. 59. in quo hæc habentur: *Si quis fortè de nobilibus offert filium ſuum Deo in monaſterio, ſi ipſe puer minori ætate eſt, parentes eius faciant*

E *petitionem, quam ſupra diximus: & cum oblatione ipſam petitionem, & manum pueri inuoluant in palla altaris, ſic eum offerant.* Et infra, *Si aliquid dare voluerint* (parentes) *in eleemoſynam monaſterio pro mercede ſua, faciant ex rebus, quas dare volunt, donationem, &c.* Vita ſancti Rigomeri Abbatis, ex MS. Floriacenſis cœnobii hæc ſuppeditat. *Eodem tempore* (Childeberti Regis Francorum) *S. Auitus, & S. Cari-*

lesus in vastæ heremi solitudine binas cellulas sub sancta Regula (Benedictina videlicet) *mirificè ædificauerunt Deo, fulti quoque S. Innocentis Canomanicæ vrbis auxilio, &c.* Vita MS. sancti Ansberti monachi Fontinellensis (nunc S. Vandregesili) monasterii, ac postmodum Archiepiscopi Rothomagensis, passim sonat vtrumque, & Vandregesilum, & Ansbertum institutum Benedictinum fuisse professos, ac proinde cœnobitas illo in asceterio D. Benedicti normam coluisse vel iisdem temporibus, (hoc est Lotharii, & Dagoberti Francorum Regum) fateri necessum est: At biographum audiamus: *Factus Archiepiscopus S. Ansbertus, priuilegij sui authoritate edixit, vt per succedentia tempora secundum S. Patris Benedicti Regulam, & vt præcedentium Regum, Clodouei videlicet, & Clotharij, simulque Childerici, & Theodorici priuilegiorum authoritates docent, ex semetipsis sibi perennibus temporibus Abbatem eligerent* (monachi Fontinellenses) *in quo etiam iustæ allegationis verbo præsentes, futurosque, qui ibidem militaturi erant, constringit, vt sicuti sub eius regimine, ita & deinceps, & ipsi, & posteri eorum secundum Regulam S. Benedicti fideliter Christo deseruirent, &c.* Extant etiam hæc inter concilia Gallicana, necnon & inter generalia vltimæ editionis ex Typographia Regia. Refertur in vita B. Aichadri apud Surium die 15. Octobris, S. Philibertum Gemeticensis monasterii Abbatem, cùm Ebroini persecutionem declinasset, confugissetque ad Ansoaldum Pictauensem Episcopum, rogatum ab eodem Episcopo, quatenus monasterii, quod ipse recens extruxerat, regimen susciperet: cui annuit S. Philibertus eâ lege, si B. Aichadrus, qui tunc temporis monasterio Quintiacensi præerat, cœnobio Gemeticensi præfici non recusaret. *Quamobrem in somnis* (ait Fulbertus vitæ author) *B. Aichadro apparuerunt; Episcopus virgam pastoralem, Beatus verò Philibertus Regulam S. Benedicti porrigebat, ambo quasi vno ore dicentes: Surge frater, & officium, quod tibi à Deo imponitur, obedienter suscipe. Accipe virgam, per quam subditorum errata corrigas; & ad rectumdisciplinæ reducas: librum etiam, vt tu primò quæ in eo exarata sunt custodias, & in his tibi subiectos informare ne desistas.* Ex quibus antiquam illam traditionis Regulæ, & baculi pastoralis in Abbatis benedictione consuetudinem, quæ hactenus perseuerauit, notare est: (vide Pontificale Romanum in benedictione Abbatis.) Deinde hisce in monasteriis, Quintiacensi nimirum, Hieriæ

A Insulæ condito ab Ansoaldo, & Gemeticensi sanctam Regulam vel ea tempestate viguisse. Canon 15. S. Leodegarii Augustodunensis Episcopi A. C. 670. haud quaquam prætereundus est silentio: *De Abbatibus verò, vel monachis obseruare conuenit, vt quidquid canonicus ordo vel Regula sancti Benedicti edocet, & implere, & custodire in omnibus debeant. Si enim omnia fuerint legitimè apud Abbates, vel monasteria conseruata, & numerus monachorum, Deo propitio, augebitur; & mundus omnis per eorum orationes assiduas malis carebit* B *contagijs.* Canonicus ordo hîc refertur ad Abbates, siquidem ea tempestate, qui canonicis præerant, Abbates etiam solebant vocitari; Regula verò S. Benedicti ad monachos. Huc accedit doctissimi Menardi ad præfationem in concordiam Regularum sancti Benedicti Anianæ Abbatis, omnibus Abbatibus, & monachis destinatam obseruatio, hæc verba illustrantis: Occurrit animo ea, quæ à tepidis, segnibusque monachis dici assolet. Quid cæteræ huic (Benedictinæ) conferunt C Regulæ? Quid ad me quas non promisi pertinet legere, &c. *Cùm hic author omnibus monachis Ecclesiæ occidentalis loquatur; quidamque tepidiores opponant se solùm sancti Benedicti Regulam vouisse, alias, quæ in hoc opere continentur, ignorare; planum est solam sancti Benedicti Regulam tempore huius concordiæ auctoris, hoc est Caroli magni, & Ludouici Pij à monachis Ecclesiæ Occidentalis obseruatam esse; alioqui epistolæ dedicatio, auctorisque obiectio inepta essent.*

D Sed operæ pretium est, ne quid scrupuli pungat iterum, obiectiunculam audire nonnullorum, Regulam B. Benedicti asserentium solummodò euulgatam vniuersim in Gallia ann. 743. Atque id nequicquam probare conantur ex illo Synodi Liptinensis Can. 1. tom. 1. concil. Gall. *Abbates verò, & monachi receperunt Regulam sancti Benedicti ad restaurandam normam Regularis vitæ.* Quasi verò istud verbum *Recipio* ex *re* & *capio* conflatum, rem semel depositam, traditamue rursus assu- E mere, iterum capere, resumere, recuperare, non significet? Cicero 2. de orat. *Recipere arcem amissam.* Et Liuius libr. 9. *Recipiant arma, quæ per pactionem tradiderunt.* Declarat ergò Synodus illa Abbates & monachos, qui Liptinas conuenerant, Regulæ Benedictinæ obseruationes susquedeque habitas, (eius sanctionibus vltrò se se submittentes) ad pristinũ velle rigorem reuocare. Alioquin hęc si minimè intenderet Synodus potiori iure Cle-

ricos, Episcopos, &c. Primò leges Ecclesiasticas tum accepisse fateri oporteret, quod equidem cogitare, nedum affirmare, absurdissimum est. Sic autem habet præfatus canon: *Et omnis Ecclesiastici ordinis clerus, & Presbyteri, & Diaconi cum reliquis clericis, suscipientes antiquorum patrum canones, promiserunt se ecclesiastica iura moribus, & doctrinis ministerio recuperare.* Tandem verò, quę supra retulimus, elucidat, confirmatque concilium itidem apud Liptinas, sed priori anno, hoc est 742. conuocatum, can. vltimo. *Vt monachi, & ancillæ Dei monasteriales iuxta Regulam S. Benedicti cœnobia, vel xenodochia sua ordinare, gubernare studeant; & vitam propriam degere secundùm prædicti Patris ordinationem non negligant.* Viden hoc canone omnes dubitationis tenebras, si quas verbum *Receperunt* ingesserit, prorsus expelli? Nempe hîc cœnobitas olim sodalitio Benedictino nomen dedisse supponit, cùm & eos, vt iuxta Regulam D. Benedicti, atque eiusdem Patris ordinationem vitam instituere non negligant, adhortetur concilium: Siquidem nonnihil negligere quis dicitur, dum præceptum aliquod, cui antea obstringebatur, aut demandatum sibi officium, votumue emissum prætermittit, vel contemnit.

Certo certius ergo ex prædictis omnibus infertur, antequam Ludouicus Pius imperaret (nec enim tum quàmplurima monasteria monachis Benedictinis ædificata fuisse inficias eo) Regulam sancti Benedicti saltem in his episcopatibus, Andegauensi, Pictauensi, Aurelianensi, Cadurcensi, Parisiensi, Cenomanensi, Suessionensi, Vesontionensi, Rothomagensi, Meldensi, Moguntinensi, Turonensi, Cameracensi, Lemouicensi, Ambianensi, Augustodunensi, Redonensi extitisse. Verum de his plus satis.

e (*Sed timore Francigenarum*) Quod obiter hîc tangit B. Lanfrancus fusè (ni fallor) enarratur ab Eadmero historiæ nouorum lib. 3. pag. 57. postquam probauit S. Anselmus medio in concilio vitæ monasticæ obstrictam non esse Mathildem Henrici primi Anglorum Regis vxorem, quòd nequaquàm sponte suâ septennis in monasterio velum suscepisset, sed quo pudicitiæ consuleret; Episcoporum, qui eidem concilio intererant, rogat opinionem: illi vero magnum Lanfrancum in medium producentes, sic B. Anselmum affantur: *Quòd licet leui argumento probare possemus, eo tamen cum opus non sit, supersedemus, nostris argumentis firmiorem tenentes parem iudicij huius sententiam à venerandæ memoriæ Prædecessore vestro, & Patre & Magistro nostro Lanfranco simili de causa promulgatam.* Et post alia. *At ipse* (Lanfrancus) *quæstionem ipsam consilio generalis concilij taliter soluit, vt eis prò castitate, quam se tam manifestæ rei ostensione amare testatæ fuerant, debitam magis reuerentiam iudicaret exhibendam, quàm vllam seruandæ religionis continentiam, nisi propriâ voluntate appeterent, violenter ingerendam.*

AD EPISTOLAM XXXIII.

a *Hiberniæ Episcopo Domnaldo*) Siue Dosnaldo. Armachanum hunc (vt reor) vel Dublinensem intelligit, vt pote Metropolitanum totius Hibernicę insulę, quemadmodum superiùs Ioanni Rothomagensi Archiepiscopo scribens epist. 14. Normannorum Archiepiscópum nominat. Iuri nihilominus Cantuariensis Archiepiscopi subiiacere Metropolitanum illum, fidem facit Venerab. Beda libr. 2. gent. Anglorum. Vide dicta ad epist. 4. h. Porro antiquum Hibernicæ Ecclesiæ statum describit in hunc modum, Idem Beda loco citato lib. 3. cap 4. *Habere autem solet ipsa insula Rectorem semper Abbatem Presbyterum, cuius iuri & omnis prouincia, & ipsi etiam Episcopi ordine inusitato debeant esse subiecti, iuxta exemplum primi Doctoris illius* (Columbani) *qui non Episcopus, sed Presbyter extitit & monachus, &c.*

b (*Hanc de infantibus tenere sententiam*) Ex consequentibus verbis, loqui de communione Corporis Christi infantibus ante vsum rationis proximè post susceptum baptisma porrigi solitâ, perspicuum videtur. Prisca etenim consuetudo fuit in Ecclesia Eucharistiæ sacramentum paruulis baptizatis conferre, vt planum est ex B. Dionysio cap. 7. de Ecclesiastica Hierarchia. Μεταδίδωσι δὲ τῷ παιδὶ τῶν ἱερῶν συμβόλων ὁ Ἱεράρχης, ὅπως ἐν αὐτοῖς ἀνατραφείη, &c. Id est: *Porrò Pontifex puerum consortem facit sacrorum mysteriorum, vt in eis educetur, &c.* Ex lib. Sacramentorum D. Gregorij (ab Hugone Menardo euulgato) de baptismo Sabbati sancti; vbi de baptismo infantium: *Qui etiam non prohibentur lactari ante sacram Communionem, si necesse fuerit.* Ex epist. Iesse Ambianensis Episcopi ad sacerdotos de baptismo post mediũ: (extat post epistolas Hincmari à Ioanne Cordesio editas) *Nouissimè autem Corpore & Sanguine Christi confirmatur infans, vt eius possit esse membrum, qui pro eo passus est, & resurrexit, &c.* Ex sancti Augustini epistolâ 102. ad Vitalem Pelagianum. Vi-

de si placet, velut & prædictum Menardum notis ad productum lib. Sacrament. pagin. 106. Infantibus rationis vsus nondum participibus de necessitate salutis Eucharistiæ sumptionem haud esse probat B. Lanfrancus hac in epistolâ. Id etiam declarauit Concilium Trident. Sess. 21. c. 4. & can. 4. Rationemque adfert his verbis : *Siquidem per baptismi lauacrum regenerati, & Christo incorporati, adeptam iam filiorum gratiam, in illa ætate amittere non possunt. Neque ideò damnanda est antiquitas, si eum morem in quibusdam locis aliquando seruauit, &c.* Non modò in ipsa baptismi susceptione sacram Eucharistiam sumebant infantes ; sed & postea sacrificij reliquias (vt antiquitatis more loquar) quartâ & sextâ feriâ innocentes (indicto eis ieiunio) vino conspersas percipiebant. Concil. Matisconense 2. can. 6. Conc. Turon. 3. can. 19. Euagrius hist. Eccles. libr. 4. cap. 35.

c (*A fideli laïco, si Presbyter desit baptizari, &c.*) Adeò perspicua est ista sententia cùm ex multimodis conciliorum decretis, tum ex diuersis Patrum statutis, (quod & penè quotidie vsu venit) vt probatione minimè indigeat : in confesso enim est apud omnes, absente Ecclesiastico viro, posse laïcum, quin & mulierem, vrgente necessitate, aquâ christiana tingere infantulum.

d (*Nec eum tamen, &c. à consortio fidelium seiungunt*) Propter rationes superiùs à Concilio Tridentino allatas.

e (*Abrenuntiandum eis decreuimus*) Hiatus adeò enormis hac in epistola occurrit, vt nihil præter exordium, atque vnam, alteramue calcis lineam haberemus : at beneficio Ioannis le Preuost, ecce integram (quam exscribendam ipsemet ex lib. epistolarum Hibernicarum ab Vsserio vulgatarum, & ad me transmittendam curauit) damus in lucem. Illam ipsam nihilominus numeris omnibus minimè esse absolutam extremæ lineæ apographi à Iacobo Sirmondo mutuati scrupulum ingerunt. Illæ ergo ita habent : *Si pollutis manibus Corpus Christi, & Sanguinem sanctificare præsumpserit. Omnipotens Dominus vos benedicat & de Pastore vestro desideratam vobis lætitiam tribuat.* Quæ quidem verba in Vsseriana editione non extant. Vnde haud ita alienum à vero fuerit, asserere nequaquam huius epistolæ, sed responsionis ad 37. epistolam Dublinensium, aut aliam id genus fore conclusionem.

A

AD EPISTOLAM XXXIV.

a A*nglorum Regi Vuillelmo*) Primo seu Conquestori ; cuius antitheses supplemento suo MS. ad Sigibertum intexuit Robert. de Monte ad ann. 1087. *Vuillelmus*, inquit, *omnibus Normanniæ Consulibus fortior fuit ; omnibus Anglorum Regibus potentior ; omnibus prædecessoribus suis laude dignior. Erat autem sapiens, sed astutus ;* B *locuples, sed cupidus ; gloriosus, sed famæ deditus. Erat humilis Deo seruientibus ; durus sibi resistentibus, &c.* Deinde concludit hoc modo : *Pacis autem tantus auctor fuerat, quòd puella auro onusta regnum Angliæ pertransire posset impunè.* Tam potenti, atque adeò fortunato Regi, quid tandem, simul ac è vita migrauit, euenerit ; Sic exhibet Orderic. Vital. lib. 7. hist. *Ecce potentissimus heros, cui nuper plusquam centum millia militum seruiebant auidè, & quem multæ gentes cum tremore metuebant,* C *nunc à suis turpiter in domo non suâ spoliatus est, & à Prima vsque ad Tertiam suprà nudam humum derelictus, &c.* Cæterum ex annotandis infra patebit, Regem Guillelmum, cum ad ipsum hanc & sequentem epistolam scriberet B. Lanfrancus, degere in Normannia. pag. 317

b (*Sicut Angelum Dei*) Alludit (vt reor) ad sapientem Thecuam, Absalonis reditum à Dauide expostulantem : *Sicut enim Angelus Dei, sic est Dominus meus Rex, vt nec benedictione, nec maledictione moueatur.* Vel ad Esther. 15. 16. Vel sanè dixerim D Regem Angelum nuncupasse, vt sicut Angeli est timorem expellere, atque omnia prospera & saluti profutura subministrare ; ita Regem competit subditorum animos sedare, procul molestiam, & hostes propulsare, nullisque parcentem laboribus, pacem præ omnibus toto in regno promouere.

c (*Radulphus Comes*) De quo ad epistolam. 40. ad quem est eadem cum insequentibus 41. & 42.

E

AD EPISTOLAM XXXV.

E*piscopus Gaufridus*) Constantiensis in Normannia : cuius ad epist. 33. meminimus supra. pag. 318.

a (*Guillelmus de Vuarenna*) Comes Sureiæ siue Suthregiæ in Anglia. Guillelmus Gemeticens. hist. libr. 7. cap. 22. & lib. 8. cap. 38. Fundator extitit monasterij S. Pancratij in Anglia, teste Orderico

Vitali lib. 8. hiſtor. ad ann. 1089. Teſtamentum Guillelmi Regis Anglorum Eccleſiæ S. Pancratij donationem profert, in Bibliotheca Cluniacenſi. pag. 531.

(*Robertus Malet*) Clariſſima apud Caletes familia Maletana: vnde & illud Gallicum prouerbium : *Les Malets , & les Marteaux ſont les plus nobles de Caux*. Inter cognomina eorum qui cum Guillelmo Conqueſtore Angliam ingreſſi ſunt, in fine hiſtoriæ Normanniæ ſcript. ab Andrea du Cheſne , *Malet* recenſetur ante medium : necnon & in fine catalogi proximè ſequentis, qui prænotatur, *Magnates ſuperſtites* , &c. *Robertus Malet ſurr.* In conſequentibus quoque duobus catalogis iterum Robertus *Malet* reperitur ; & apud Orderic. Vital. hiſt. lib. 9. pag. 804. & 805.

AD EPISTOLAM XXXVI.

a PRopterea elegimus Presbyterum , &c.) Antiqua conſuetudo fuit, in primæua potiſſimùm Eccleſia , cleri & populi ſuffragiis Epiſcopos creari. In Oriente licet vſus poſtea inualuerit, vt in Epiſcoporum electionibus populi ſuffragia minimè expoſcerentur : poſt Synodum nempè Nicænam , quæ can. 3. Epiſcopos, nulla cleri plebiſque facta mentione, ab Epiſcopis eligi, atque ordinari iubet. Et Laodicænæ can. 13. Sacerdotum electiones turbis , ſiue populis permitti vetat. In Occidentalibus tamen Eccleſiis ius iſtud ſuffragij in renuntiandis Epiſcopis populo remanſit, ac diu perſeuerauit; donec pulſis Romanis exorti Reges, ſua intereſſe ducerent, Epiſcopos eligi nonniſi arbitratu , & voluntate ſua. Et hæc eruditione clariſſimus Sirmondus multis probat exemplis , in Præfatione ad formulas antiquas promotionum Epiſcopalium , ad calcem tom. 2. Conciliorum Galliæ.

b (*Nobis ſufficientiſſimè cognitum* , &c.) Plures id genus literarum formulas, loco proximè citato formula 7. & ſeq. videre eſt.

AD EPISTOLAM XXXVII.

Ibidem. a HIberniæ Regi Gothrico) Dubliniæ Regulo; vt author eſt Iacobus Vſſerius in Epiſtolarum Hibernicarum Sylloge, nota in epiſtolam B. Lanfranci ad Terdeluacum , & ad hanc epiſtolam : *Gothricus hic*, inquit, *non alius fuiſſe videtur, quam Godredus cognomento Croüan ; de quo in chronico Regum Manniæ ad an. 1066. Godredus ſubiugauit ſibi Dubliniam , & magnam partem de Laynoſtir. Scotos verò ita perdomuit , vt nullus qui fabricaret nauem vel ſcapham , auſus eſſet pluſquam tres clauos inſerere. Regnauit autem 16. annis ; & mortuus eſt in inſula quæ vocatur Yle.*

b (*Patricium , quem &c. ad nos conſecrandum tranſmiſit , &c.*) Suſpicor Dublinenſis cleri & populi litterarum latorem fuiſſe Patricium, vt conſtare tum ex eiſdem, tum etiam ex his ad Gothricum, videtur. Porrò anteceſſorum more , obedientiæ profeſſionem, peracta ordinatione , edidit ad eam formulam.

PATRICII DVBLINENSIS Epiſcopi profeſſio.

„ QVisquis aliis præſidet, ſi & ipſe aliis ſubiaceat, dedignari nō debet; „ ſed potiùs obedientiam , quam à ſubiectis ſuis deſiderat habere, propter Deum „ ſtudeat Prælatis ſibi per omnia humiliter exhibere. Propterea Ego PATRICIVS ad regendam Dublinam Metropolim Hiberniæ electus Antiſtes, Tibi „ Reuerende Pater LANFRANCE, Britanniarum Primas, & ſanctæ Dorobernenſis Eccleſiæ Archiepiſcope, profeſſionis „ meæ chartam porrigo : meque Tibi tuiſque ſucceſſoribus in omnibus quæ ad „ chriſtianam religionem pertinent , obtemperaturum eſſe promitto.

c (*Alij legitimè ſibi copulatas pro arbitrio & voluntate relinquere*) Huic ſerpenti morbo occurrendum præmonuerat B. Lanfrancum Gregorius 7. Papa epiſt. 1. in Appendice, his verbis : *Tuam fraternitatem etſi monitore non egeat , impellente tamen nos ſollicitudine admonemus , quatenus grauiora vſquequaque reſecare vitia ſtudeat; & inter omnia & præ omnibus nefas , quod de Scotis audiuimus , quod plerique videlicet, proprias vxores non ſolum deſerunt, ſed etiam vendunt , modis omnibus prohibere contendat , &c.* Adeò peſtiferam luem adhuc graſſari tempore B. Anſelmi demonſtrat ipſius epiſt. 142. & 147. libr. 3. Non Scotis modò, vel Hibernis, ſed & Anglis longè ante tempora ſancti Lanfranci, id vitij innatum fuiſſe commemorant antiquiores authores. Gildas in excidio Britanniæ poſt initium : *Reges habet Britannia, ſed tyrannos.* Et poſt pauca. *Quamplurimas coniuges habentes , ſed ſcortantes & adulterantes.* D. Bonifacius Archiepiſcopus Mogūtinus apud Malmeſbur. lib. 1. de geſt. Anglorum , nefanda illa Ethelberto

berto Anglorum Regi obiicit. Quod autem Scotis fuerit talis libido quasi hæreditaria, ostendit S. Hieronymus libr. 2. aduersus Iouinianum, ante medium.

AD EPISTOLAM XXXVIII.

pag.319. a *HYberniæ Regi Terdeluaco*) Iacobi Vsserij coniecturam hoc loco (cum & nihil aliunde suppetat de Terdeluaco) inserere visum est: ille igitur ad eamdem epistolam in notis ad epistolas Hibernicas asserit Terdeluacum nequaquam Gothrici successorem, sed eodem simul tempore & Gothricum Dubliniæ Regulum, & Terdeluacum summum Hiberniæ Regem egisse.

b (*Contra sanctorum Canonum prohibitionem, &c.*) Tritas res adeò non hîc retexendas iudico. Quod ad coniugia adultetina, sat dictum proximâ epistolâ. Non ab vno Episcopo, sed à tribus Episcopum ordinandum ad epistolam 12. e. nonnihil adnotatum est. Plures verò in vna ciuitate episcopos minimè constituendos passim prohibent antiqui Canones, & Patrum decreta. Hilarij Papæ epist. 2. n. 4. Conc. Lugdu. 1. can. 5. Cabilonense an. 650. can. 4. Velut & pecunias ordinationum gratiâ haudquaquam exigendas Concil. Turon. 2. can. 27. Concil. Nicæni 2. can. 19. De chrismatis vnctione in baptismo conferendo fusè Menardus noster tum ex Patrum sententiis, tum etiam ex diuersis conciliorum canonibus, in lib. Sacrament. D. Gregorij pag 108. & seq.

AD EPISTOLAM XXXIX.

pag.320 a *ROgerio Comiti*) Guillelmi Comitis filii Obserni (si coniecturam interserere liceat) filio. De quo Guillel. Gemet. hist. lib. 7. cap. 25. Guillel. Malmesb. l. 3. de gest. Angl. in Willelmo I *Rogerus*, inquit, *à Rege vinculis irretitus totâ vitâ carcerem frequentauit, vel potius incoluit detestandæ perfidiæ iuuenis, nec moribus patrisans, &c.*

b (*Gloriosus pater vester*) Vvillelmus. Infra ad epistolam 42.

c (*Placita*) Pro decretis identidem vsurpantur apud peritos linguæ Latinæ authores; quòd quæ decreta sunt, ea sic senatui vel maioribus placuisse videantur. Plin. l. 29. c. 1. *Eadem ætas Neronis principatu ad Tessum transiliuit, delentem cunctorum maiorum placita, &c.* At hîc *Placita* iuridicos seu forenses conuentus significant. Capitul. Caroli Calui. 20. seu Synodi Cari-

A siacę cap. 2. *Episcopi quiquè in suis parochiis, & Missi in illorum missaticis; Comitesque in eorum Comitatibus pariter placita teneant, &c.* Ibidem in Annunciatione eiusdem Caroli, & nepotis sui Lotharii apud S. Quintinum, post medium. *Per omne regnum nostrum Episcopi, & Missi nostri, & Comites placita teneant, & illa placita omnis homo, qui placitum custodire debet, sine exceptione, & excusatione custodiat.* Iubet Concil. Arelat. 6. cap. 22. *Vt placita publica & secularia, neque in atriis basilicarum, neque in ipsis basilicis fiant.* Placitum etiam

B sumitur pro lite, vnde verbum Gal. *Plaids*: & Placitare, id est, in iudicio litigare, aut contendere, secundum placita legum & iudiciorum agere: Gallicè, *Plaider*.

AD EPISTOLAM XL.

a *VVillelmi Comitis, cuius prudentia, &c.*) *Hic legitimus* (ait Gemeticensis lib. 7. hist. cap. 25.) *& liberalis vir Adelizam Rogerij Toënitæ filiam in coniugem*

C *habuit, ex qua duos filios, Vvillelmum & Rogerium contumacem procreauit: duo cænobia monachorum S. Mariæ Cæli Reginæ condidit, vnum apud Liram, & alterum apud Cormelias.* Et post pauca. *Comitatum Herfordiæ cum magna parte regni sensu, & viribus obtinuit, &c.* Et Guillelm. Malmesb. de gest. Angl in Vvillelmo. I. ante medium. *Vvillelmus filius Osberni principis, optimis comparandus, haud scio, an etiam præponendus. Eius consilio Rex Vvillelmus primò animatus ad inuadendam An-*

D *gliam, mox virtute adiutus ad manum tenendam. Erat in eo mentis animositas, quam commendabat penè prodiga liberalitas, &c.*

b (*De periurio vel fraude, &c.*) Per hæc verba quid B. Lanfrancus intendat perhibere videtur Florentius Vigorniensis ad an. 1074. *Herefordēsis Comes Rogerus, filius Guillelmi eiusdem pagi Comitis, Eastanglorum Comiti Rodulpho (contra præceptum Regis Guillelmi) sororem suam coniugem tradidit, nuptiasque permagnificas cum plurima multitudine optimatum in Grantebrigen-*

E *si prouincia, in loco qui Ixninga dicitur, celebrantes, magnam coniurationem plurimis assentientibus contra Regem Guillelmum ibi fecerunt. Qui mox vt potuit, Lanfrancum Dorobernensem Archiepiscopum adiit, pænitentiamque ab eo pro facto, licet non sponte, sacramento accepit, eiusque consilio Regem Guillelmum in Normannia degentem petiit, eique rem ex ordine gestam pandens, illius misericordiæ vltrò se dedit, &c.* Verbis hisce postremis liquidò cōstat Regem Guillelmū in Normannia extitisse, dum ad eum

literas 35. & 36. daret B. Lanfrancus.

AD EPISTOLAM XLIII.

pag. 321. *a* ANſelmo) Hic eſt magnus Anſelmus Prior, deinde Abbas, ac demum B. Lanfranci Cantuarienſis Archiepiſcopi ſucceſſor: cuius vitam admirandam Edmerus (quem ille chariſſimum, vt pote amanuenſem, habebat) conſcripſit: quãtos etiam labores & ſudores pro eccleſiaſtica libertate, cum pietate, tum doctrina & conſtantia incomparabili ad mortem exantlauerit vir ſanctiſſimus, fusè idem auctor libro, cui titulum hiſtoriam nouorũ præfixit, enarrat. De S. Anſelmo, Chronicon Beccenſe pag. 2. 5. & 6. Vita Venerabil. Guillelmi 3. Abbat. Beccenſ. pag. 41. & 42. in Appendice, & alii propè innumeri authores.

b (*Romam proficiſcens*) Anno videlicet reparatæ ſalutis 1071. tam pallii recipiendi gratia, quàm dirimendæ litis ſe inter & Thomam Eboracenſem. Qua de re ſuperiùs ad epiſtol. 4. a. & in vita B Lanfranci cap. 11. pagin. 11. 12. Quintò Romam S. Lanfrancus petiiſſe videtur. 1. cauſâ Berengarii. 2. Propter Guillelmi Ducis matrimonium. 3. Vt Concilio Romano intereſſet. 4. Vt confirmationem Ioannis Abrincenſis in Archiepiſcopum Rothomagenſem electum, obtineret. Vltimo cum Archiepiſcopo Eboracenſi, quod proximè annotabamus.

c (*Dulciſſimum mihi fratris mei filium*) De quo infra ad epiſt. 47. & 49.

d (*Lectionem legeret*) Id documenti dedit ex Regulæ Benedictinæ cap. 38. *Fratres non per ordinem legant, ſed qui ædificent audientes.* Et mos quidem iſte ab antiquis monachis religiosè obſeruabatur. vt aſceticæ vitæ tyrones exercitarentur, imbuerenturque aliquanto tempore monaſticis rebus; ſed & perdiſcendis memoriter pſalmis, atque eccleſiaſticis ritibus, priuſquam in publicum prodirent, addicebantur; (vti etiamnum ipſemet Lanfrancus, in omnibus licet ſcientiis fuiſſet verſatus; vltrò ſumma animi demiſſione, cùm primùm Beccenſe cœnobium intraſſet, egit.) Quod vberiùs probat Menardus in cap. 65. Concordiæ regularum pag. 936. & ſeq.

AD EPISTOLAM XLVI.

pag. 323. GOndulpho) Cùm ſola litera G. huic epiſtolæ præfixa eſſet, Gondulphum appoſui; hac nimirum coniectura ductus,

A quòd B. Anſelmus lib. 1. epiſt. 4. ad Gondulphum ſalutem adſcribat Lanfranco nepoti, *Saluta*, inquit, *Dominum Lanfrancum iuuenem, nepotem Domini & reuerendi, & Patris noſtri Lanfranci Archiepiſcopi, &c.* Et epiſt. 7. ad eumdem: *reuerendum & diligendum, dominum & patrem noſtrum Archiepiſcopum Lanfrancum; & nepotem eius, &c. Saluta.* Ex his ergò, & B. Lanfranci verbis, neceſſariò affirmandum videtur, illam epiſtolam inſcribi Gondulpho, cui edocendus traditus fuerat Lanfrancus nepos.

B Vel profectò dicendum plures diuerſis in locis habuiſſe nepotes (Paulus enim qui & Abbas extitit S. Albani, vt ſupra oſtenſum eſt, erat nepos illius) vnum Becci, alterum cum Gondulpho Cadomi manſiſſe. Aut forſan veriùs, collobium illum ipſum nepotem induiſſe Becci, & ſtudiis alibi operam nauaſſe prius, vel poſtquam monachus fuiſſet factus. Et ſanè patere videtur ex D. Anſelmi lib. 1. epiſt. 19. 24. & 36. Vbi gratulatur, acceptumq; refert S. Lanfranco, quòd Beccum potius, quàm aliò nepotem ad induendum monachum, tranſ-

C miſerit. Verũ in re dubia, & haud magni momenti, penes lectorem eſto iudicium. De Gondulpho ad vitam ſupra pag. 40.

AD EPISTOLAM XLVI.

DIapraſium) Electuarium ex marrubio herba, *Marrube* vulgò, Græcè πράσιον: phtiſicis multum confert pharmacum iſtud. Paulus Ægineta de arte medendi lib. 7. cap. 11. Plin. lib. 20. cap. 22.

D Et Iacobus Dalechãpius hiſt. Plantarum to. 1. lib. 8. cap. 36. prolixè de virtutibus, & diuerſis marrubii ſpeciebus.

AD EPISTOLAM XLVII.

a LAnfranco & Guidoni) Iſte Guido ſodalis erat nepotis Lanfranci, qui monachi tyrocinium ambo tum Becci agebant. Et vtrumque ſic commendat S. Anſelmus libro 1. epiſtol. 31. Archipræſuli Lanfranco: *De dulciſſimo, & dilectiſſimo dilectore meo nepote veſtro, cuius*

E *conuerſationis vos ſcio præſentem habere velle notitiam: hoc vobis mando, quod mea teſtatur conſcientia. Sic vtique cauet à quibus cauendum, vt nulli noſtrum iure reprehenſibilis videatur: ſic ſtudet humili benignitati, & benignæ humilitati: ſic quieti & ſilentio, atque orationi, vt meritò ſit omnibus amabilis. Sed eſt quiddam, quod quamuis verè credã, quia clementer ei facit diuina prouidentia, non tamen illud videre poſſum abſque charitatiuã compaſſionis moleſtiã: dolore namque*

capitis iam per plures menses sic eum paternè diuina affligit castigatio, vt & aliquando à conuentu communi eius læta dissocietur conuersatio, & omnino à lectione, aut aliqua studiosa meditatione eius prohibeatur intentio, &c. Meminit iterum eiusdem Lanfranci, simul & Guidonis eodem lib. epistol. 63. At lib. 2. epist. 42. Illum ipsum Lanfrancum (qui clam & inconsulto B. Abbate suo Anselmo, quin etiam renitente, assensum præbuerat vt in Abbatem sancti Vandregesili assumeretur) seuerissimè obiurgat, monetque ac præcipit, quatenus electionem de se factam abjiciat (legenda ibidem epistola Gualtero Priori sancti Vandregesili inscripta) Verùm electus tandem Abbas Lanfrancus haud solidum annum abbatiâ potitus est; nam an. 1091. inquit breue chronicon MS. S. Vandregesili, *Lanfrancus Abbas Fontanellensis cœnobij obijt, cui successit Girardus Abbas 31.* De Guidone autem loquitur idem S. Anselmus epistola priùs citata: *Dominum Guidonem, quem magisterio puerorum addidimus, sic suauis commendat obedientia, & in strenuitate humilitas, vt pariter gloriari possimus, & vos per quem, & nos qui eum talem habemus.*

b (*Theodino dente*) Ita in vtroque apographo & Cadomensi, & Iacobi Sirmondi legitur; sed Horatius libr. 1. epistol. 18. ad Lollium, refert de Theonino, ficto nomine à Theone poëta petulantissimæ maledicentiæ

——— qui
Dente Theonino cum circumroditur; ecquid
Ad te post paulò ventura pericula sentis?

AD EPISTOLAM XLVIII.

pag. 324 *a* V*Villelmo*) Hic primo Beccensis, opinor, post Cormeliensis Abbatiæ monachus, & Abbas denique eiusdem loci fuit; vti significare videtur hoc titulo B. Lanfrancus: *Dilectißimo Patri Vuillelmo, quondam dulcissimus, &c.* Quia nimirum Becci pridem simul vitam duxerant cœnobiticam; sed & spirituali necessitudine coniunctos eosdem probat Milo Crispinus in vita pag. 10. D. vbi quid sibi acciderat, cum fugam meditaretur, soli Guillelmo aperit Lanfrancus. Guillelmum verò in Abbatem Cormeliensem assumptum eadem vita declarat cap. 2. pagina 4.

b (*Priorem domnum Ernostum constituatis*) Cormeliensis monasterij, (mea quidem coniectura) quamuis forsan tunc temporis Becci moraretur: nam apud monachos

A & canonicos, quibus præsertim cordi erat disciplinæ ecclesiasticæ, ac monasticæ rigor & obseruantia, in more positum fuit, dum electionum iure potirentur, vt indiscriminatim (nota loquor) ex diuersis Ecclesiis, & monasteriis, Episcopos, Abbates, & Priores, viros inculpatæ vitæ, probatæ prudentiæ, ac doctrinæ singularis, sibi seligerent, expeterent, cogerent.

c (*Ernostum*) Is est quem Ecclesiæ Roffensi pręfecisse Archiepiscopum Lanfrancum vidimus in eius vita toties producta
B cap. 7. pag. 9. & cap. 13. pag. 15. Eademque repetit Robertus de Monte in chron. MS. an. 1089.

AD EPISTOLAM XLIX.

a E*T in suis eos locis, &c.*) Sumptum id præcepti ex Regulæ S. Benedicti cap. 29. Quod monachum ob crimen è monasterio egressum, si reuertatur, in no-
C uissimum locum docet dejiciendum: *Et sic*, inquit, *in vltimo gradu recipiatur, vt ex hoc eius humilitas comprobetur.* Et cap. 44. De iis qui excommunicātur: *Et tunc si iusserit Abbas recipiatur in choro, vel ordine, quo Abbas decreuerit.*

AD EPISTOLAM L.

a R*Ainaldo Pictauorum vrbis Abbati*) pag. 325. Hoc est cœnobij sancti Cypriani ad muros vrbis Pictauensis. Veteres membranæ eiusdem monasterij: *Rainaldus ex*
D *monacho Casæ-Dei, factus est Abbas sancti Cypriani: quem Cluniacenses monachi sibi subijcere cupientes, multis iràm fatigarunt, sed eo viriliter, & sapienter resistente, non praualuerunt. Restitit etiam tribus in Conciliis fauente sibi Amato Legato, & Isamberto Episcopo Pictauensi, Maioris monasterij monachis, &c.* Quomodo autem summis Pontificibus opem (potissimùm Vrbano 2. in summam calamitatem redacto) præstiterit, habes ex epistola nondum (quod sciam) edita, eiusdem Vrbani ad Episco-
E pos & Prælatos Aquitaniæ, Gasconię &c: „ Dilectissimus, ac familiaris noster filius „ Rainaldus monasterij sancti Cypriani „ Abbas nobiscum aliquamdiu commo- „ ratus, & oppressionem quam S. R. Ec- „ clesia patitur, ac consolationem quam „ sperat in Christo diligenter intuitus. Per „ ipsum itaq; charitatis vestræ sollicitudi- „ nem admonemus, vt circa omnium ve- „ strum Matrem S. R. Ecclesiam debito „ vigore ferueat præsentibus eius labori-

,, bus ſuccurrere, & quod aſpirante Deo ,, deſtinauerit, per fidelem miniſtrum la- ,, torem præſentium dirigere non cuncte- ,, tur: ita tamen vt quod quiſque contule- ,, rit, adſcripto ſui nominis titulo noſtræ ,, notitiæ repræſentet. *Iterum Vrbanus* ,, *Rainaldo*. De religione tua, & prudentia ,, confidentes, Apoſtoli Pauli obediētiam ,, iniungimus, vt ſicut de miniſterio quod ,, fiebat ſanctis, qui Hieroſolymis habita- ,, bant, Gentiles Paulus, quos Deo præ- ,, ſtante conuerterat, admonebat. Ita tu ,, quoque Epiſcopis & Proceribus, cæte- ,, riſque catholicis terræ veſtræ, fideliter ,, deuotus inſiſtas, quatenus pauperum ,, Romanæ Eccleſiæ memores ſint, eorum- ,, que inopiam ſuâ abundantiâ ſupplere ,, non negligant. Ad quod exequendum ,, chariſſimum filium noſtrum G........ Ab- ,, batem S. Sabini laboris tui comitem eſſe ,, conſtituimus; vt maturatiùs preſſura- ,, rum noſtrarum anguſtiis valeatis ſubue- ,, nire, &c. Huc vſque ex chartulario monaſterij ſancti Cypriani Congregationis ſancti Mauri. Cæterum ad eumdem Rainaldum B. Anſelmus miſit Opuſculum, cui titulus *Meneloqium*. lib. 1. epiſt 74.

b (*Berengarium dico*) Pluribus ſupra in epiſt. 1. a. & 4. u. de Berengario; cuius verba in extremis poſiti deſcribit in hunc modum Guil. Malmeſbur. lib. 3. de geſt. An- ,, glor. Berengarius planè quamuis ſen- ,, tentiam correxerit, omnes tamen, quos ,, ex totis terris deprauauerat, conuertere ,, nequiuit. *Et infra*. Quin & ipſe die E- ,, piphaniorum moriens, gemituque pro- ,, ducto recordatus, quot miſeros quon- ,, dam adoleſcens primo ætatis calore ſe- ,, cta ſua infecerat: Hodie, inquit, in die ,, apparitionis ſuæ apparebit mihi Domi- ,, nus meus Ieſus Chriſtus propter pœni- ,, tentiam, vt ſpero, ad gloriam; vel pro- ,, pter alios, vt timeo, ad pœnam.

c (*Vocans eum Romanorum Luciferum*) Potiùs ex memoria, quam ipſiſſima ſancti Hieronymi verba referre videtur, ſic laudibus adornans S. Hilarium: Ea ſiquidem (niſi memoria me fallat) inter illius Doctoris opera haud quaquam licet inuenire. Sic autem legitur apud eumdem Hieronymum, tomo 3. epiſt. 141. ad Marcellam: *Tantum virum* (Hilarium) *& temporibus ſuis diſertiſſimum reprehendere non audeo, qui & confeſſionis ſuæ merito, & vitæ induſtriâ, & eloquentiæ claritate, vbicumque Romanum nomen eſt, prædicatur.* Item in præfatione lib. 8. commentar. in Iſaiam. *Qui ſi flumen eloquentiæ, & concinnas declamationes deſiderant, legant Tullium, Quintillianum, &c. & vt ad noſtros veniam, Tertullianum, Cyprianum, Hilarium, &c.*

A *d* (*Dominus Ieſus Chriſtus in eadem perſona, &c.*) Hæc & quæ ſequuntur longiſſimè abſunt à crimine illo hæreſeos Trinitariæ, quod S. Lanfranco, mortali vitâ functo, imponere neſcio qua fronte fuerat auſus quidam Compendiēſis Clericus, nomine Roſcelinus: & quidem vt validiùs inſibilare virus, ſpargereque poſſet, peſtiferæ ſuæ ſectæ conſcios ſeu magiſtros, eundem Antiſtitem & B. Anſelmum ſanctiſſimos viros, & de Eccleſia Catholica quàm optimè promeritos, ſuſurrabat, aſſerebat, B proclamabat; quemadmodum legere eſt apud eumdem Anſelmum lib. 2. epiſt. 41. ad Epiſcopum Beluacenſem. *Audio quia Roſcelinus clericus dicit in Deo tres perſonas, eſſe tres res ab inuicem ſeparatas: ſicut ſunt tres Angeli: ita tamen vt vna ſit voluntas, & poteſtas: aut Patrem & Spiritum ſanctum eſſe incarnatum, & tres Deos verè dici poſſe, ſi vſus admitteret. In qua ſententia aſſerit venerabilis memoriæ Archiepiſcopum Lanfrancum fuiſſe, & me eſſe, &c.* Deinde partes tum præſtantiſſimi Magiſtri ſui, tum C ſuas in concilio Remenſi tuendas ſuſcipere rogat Epiſcopum Beluacenſem: *Archiepiſcopum quidem Lanfrancum* (ſubdit ille) *vita eius multis religioſis & ſapientibus viris nota, quia de eo nunquam aliquid tale ſonuit, ab hoc crimine ſatis excuſat: & abſentia & mors eius omnem de eo nouam accuſationem recuſat. De me autem, &c.* Cæterum B. Lanfranci verba illa plus ſatis Roſcelinum confutant, audaciam retundunt, diluunt calumniam. Ecquid amabo iis niſi Chriſtum in eadem perſona hominem verum, & Deum verum eſſe, atque ſolum ipſum D humanam naturam aſſumpſiſſe profitetur? In ipſa quoque perſona cùm aſſerat verè diuinitatem, ac Patri & Spiritui ſancto per omnia eſſe æqualem, nullatenus tres Deos dici poſſe docet perſpicuè, iuxta Symbolum D. Athanaſio adſcriptum; *Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus ſanctus.* Poſtremo quoque illo effato; *Vnigenitus Patris ita in mundum venit, vt tamen à paterno ſinu numquam diſcederet;* haud obſcurè demonſtrat, ſeiunctam aut ſeparabilem nuſquam poſſe eſſe diuinæ- [illegible] naturæ[illegible] æternam connexionem: E nonne mentis inops foret ille cenſendus, qui, quod vnquam nequit ſeparari, ſeparatum affirmaret? Audiamus porrò ipſum loquentem in cap. 1. ad Roma. pag. 9. n. 20. ad hoc verbum (*Iuſtitia*) *Alia cauſa cur non erubeſcat; quia in eo reuelatur qualiter iuſtos faciat credentes ex fide veteris Teſtamenti, qua vnus Deus credebatur, proficiente in fidem noui Teſtamenti, qua Pater, & Filius, & Spiritus ſanctus Vnus & Trinus Deus creditur?* In cap. 3. ad Galat. ad

hæc: *Deus autem vnus est. Quia*, inquit, A *Christum dixit mediatorem, Dei videlicet & hominum, & Christus est, videbantur esse duo Dij, sed absit: Vnus enim Deus, Pater, & Filius, & Spiritus sanctus.* Sunt & alia id genus sparsim toto in commentario ad Epistolas D. Pauli innumera penè loca. Detraxisse demùm magni Lanfranci singulari doctrinæ nonnullos, paucis ipsemet innuere videtur 1. ad Corinth. 2. n. 15. in fine, ad hæc verba, *Non indoctis, &c. Quæ per singula*, inquit, *exponerem, nisi imperitorum hominum, talium doctrinarum murmur* B *timeretur.*

e (*Neque enim homo in terra degens, in cælo tunc esse poterit*) Solis nimirum humanæ naturæ viribus: cùm alioquin in confesso sit apud omnes SS. Patres, atque Ecclesiæ Catholicæ Doctores, de veritate Corporis Christi in sacramento differentes, id modo supernaturali, ac diuinitùs fieri posse: quemadmodum & ipsemet Lanfrancus probat in libello de Eucharistiæ sacramento.

AD EPISTOLAM LI.

pag. 326 Causam Goduini) Is est forsan, cuius filiam duxerat S. Eduardus Rex Anglorum; quique maxima potitus authoritate pessimè se gessit, ac tandem miserrimè mortem oppetiit. Guillelm. Pictauensis in Gest. Guillelmi pag. 178. & infra. aliique permulti. Sed quia de adultera nihil occurrit, Goduinum illum esse affirmare non audeo.

AD EPISTOLAM LIII.

pag. 327 *a* Abbati Turstino) Historia MS. quæ sub nomine Guillelmi de Nangiaco circumfertur: *In Anglia Turstanus Abbas Glastingeberi turpe scelus, & nefandissimum egit: tres namque ex suis monachis super altare poni fecit, & occidi; decemque & octo iussit grauiter vulnerari; sicque sanguis eorum cucurrit ab altari super gradus, & à gradibus super aream.* Causam verò tanti odij in monachos habet de Pontif. Angliæ Guillelm. Malmesbur. lib. 2. fol. 145. loquens de Glastoniensi Abbatia: *Turstanus dono Regis Vuillelmi patris, eius monasterij factus Abbas, terras & pecunias in* * *lectatorũ suorum abusus consumpsit. A monachis seuerè ordinem exigere, sed inter hæc eos in victualibus miserabiliter tractare. Hinc lites verborum, animorum discordiæ. Post iurgia ventum ad arma, coactique à militibus monachi in Ecclesiam, sancto altari*

f. * sectatorum.

miserias applorabant suas. Sed irrumpentibus militibus duo ex iis ibidem cæsi, XIIII. vulnerati, cæteri repulsi, &c. Florentius Wigorn. ad A.C. 1083. Henric. Huntindon. libr. 7. histor. Anno Guillelmi primi xv.

AD EPISTOLAM LVI.

a Apud Glocestram) Quam pleno ore laudat Malmesbur. vbi supra, lib. 4. in Pontif. Wigorn. Glocestræ autem cathedram Episcopalem Henricus VIII. eliminatis monachis collocauit, vt author est Godwinus de Præsulibus Angliæ. pag. 590. pag. 328

b (*Cum Abbate Serlone*) Idem Malmesburiensis loco citato describens monasteria, initio: *Est ergo in ipsa ciuitate Glocestriæ S. Petri monasterium, quod ibi Aldredum Archiepiscopum incæpisse non semel dixi. Paucos ibi, & non plus quàm tres mona-* C *chos inuenit Abbas Serlo à Rege Vuillelmo seniore donum exile adeptus: sed quantum Dei gratia cum illius conspirans industria locum extulerit, illum quis congrua explicet facundiâ? Nota est Glocestrensis religionis discretio, quam infirmus possit suscipere, nec validus possit contemnere. Hoc illis signifer intulit Serlo, vt ne quid nimis.*

AD EPISTOLAM LIX.

a Qvod Papam Gregorium vituperas) D De S. Gregorio plura cum laude ad epistolas 3. & 6. attexui suprà. Schismatis porrò, quod hîc tangit S. Archiepiscopus, meminere Marianus Scotus contemporaneus auctor libr. 3. chronici ann. 1081. Otto Frinsingensis in chronico lib. 6. cap. 36. & lib. 7. cap. 1. Fusè Annales sacri Cæsaris Baronij to. 11. Solummodò sancti Gebehardi testis oculati epistolam (nondum typis, opinor, mandatam) ad Hermannum Metensem Episcopum; quâ Guibertum Antipapam compendio perstringit non indignam luce arbitrati sumus. E pag. 329

GEVEHARDVS SALZEBVRGENSIS Episcopus Hermanno Metensi Episcopo salutem.

Vvibertus quondam Rauennas Archiepiscopus, cum obedientiam, quam Apostolicæ sedi iuramento promiserat, non attendere, sed etiam ipsam omnimodè superbire studuisset, in Romana Synodo irrecuperabiliter depositus,

& anathematizatus eſt ab Apoſtolica ſede, & ab Epiſcopis totius Eccleſiæ : nec hoc ſemel in vna Synodo, ſed in omnibus Synodis quotquot iam ſeptennio Romæ celebratæ ſunt. Hic igitur ita in periuriis inueteratus, & pro eiſdem irrecuperabiliter depoſitus, & anathematizatus, ſedem Romani Pontificis, cui obedientiam iurauit, per manus anathematizatorum, vtpote ſui ſimilium inuaſit, legitimo Paſtore adhuc eidem ſedi præſidente. Ipſorum autē excōmunicatorū nullus eum conſecrare vel potius execrare præſumpſit, præter Mutinenſem, & Arithinum Exepiſcopos, qui ambo pro ſuis criminibus iam annis tribus officio & communione caruerant. Sed hi etiamſi officium, & communionem haberent, & Romana ſedes paſtore vacaret, nullum tamen eidem ſedi Pontificem ordinare poſſent : huius enim ordinationis priuilegium ſolis Cardinalibus, Epiſcopis Albanenſi, Oſtienſi, Portuenſi à ſanctis Patribus eſt conceſſum. Ergo Mutinenſis & Arithinus Exepiſcopi, iuxta teſtimonium ſanctiſſimi Papæ Innocentij, non benedictionem, ſed damnationem quam habuerunt ſuo Rauennati imponere potuerunt: nec illum in Romanum Patriarcham, ſed in perditiſſimum hæreſiarcham promouerunt. Caueat igitur omnis Chriſtianus, caput Antichriſto inclinare ; ſtatuam quam Nabuchodonoſor erexit adorare ; ſicque ſe ipſius hæreſiarchæ pernicioſiſſimo anathemati innodare. Nam quicumque illi obedierit, qui dixit ; *Ponam ſedem meam ad Aquilonem , & ero ſimilis altiſſimo*, certiſſimè in æternam damnationem ibit cum ipſo. Amen.

Ita literæ Gebehardi ex chronico MS. Hugonis Flauiniacenſis, mihi à Reuer. P. Iacobo Sirmondo libentiſſimè conceſſo.

AD EPISTOLAM LX.

HIſtoriam deſcribit huius epiſtolæ Hugo Flauiniacenſis loco producto, ad ann. 1085. Rodulphus nimirum Abbas (de quo mox) cùm ſtrenuiſſimè partes ſancti Gregorij Papę 7. contra Guibertum Antipapam ſub nomine Clementis tueretur, tantam à Theodorico Virdunenſi Epiſcopo, acerrimo Guiberti fautore, paſſus eſt perſecutionem, vt tandem in ſummam adductus ærumnam, cœnobium ſuum deſeruerit, petieritque S. Benigni Diuionenſis monaſterium, quò

A comitantibus nonnullis monachis (quos inter primas Hugo tenebat) vbi diuertiſſet, atque ab Archimandrita cæteriſque cœnobitis eiuſdem loci fuiſſet obuiis vlnis exceptus, Rodulfi ſodaliumque vita ſpecimen extaret virtutis, atque ad maiora chariſmata prouocaret æmulanda ; vt ſtabilitatem firment in Diuionenſi monaſterio, monentur. Verum quia iampridem in aſceterio ſancti Vitoni Virdunenſis profeſſionem emiſerant, illam repetere putant non licere. *Quæſierat ſuper hac re conſilium* (loquitur Hugo) *Abbas Ro-*
B *dulphus à quampluribus ; & Lanfrancus Cantuariorum Archiepiſcopus tale ei reſponſum reddiderat, ſcribens ad eum in hæc verba* : Deinde epiſtolam hanc 60. conſcribit.

a (*Rodulpho Abbati*) Cuius res geſtas fusè latèque perſequitur Hugo vbi ſupra. Vnde hæc, vt vir tantus aliquouſque in
„ lucem prodeat, deſcripſi. Anno Do-
„ mini M LXXV. Grimoldus Abbatiam
„ dimiſit die ſancti Nicolai. Rodulpbus
„ ſucceſſit: ordinatio eius die ſancti Vrba-
C „ ni. *Et ad ann.* 1046. Beatæ memoriæ
„ Pater Rodulphus tertius poſt eum (*ſan-*
„ *ctum Ricardum*) ſucceſſor in regimine
„ Eccleſiæ, &, vt credimus, hæreditariæ
„ ſanctitatis poſſeſſor, nunc felici beatus
„ exceſſu; vbi locum ipſum regendum ſuſ-
„ cepit, & audiret à referentibus multa
„ de eo relatu digna. Videret quoque v-
„ nanimem erga cultum memorialem eius
„ omnium deuotionem, amplexabatur
„ quidem quod videbat, & audiebat ge-
D „ neraliter ab omnibus ; æſtuabat verò in-
„ tra ſeipſum, ſi tantæ ſanctitatis vir ille
„ fuiſſet, vt referebatur, & quaſi quære-
„ bat ſollicitis, & diſpoſitis cogitationum
„ excubiis, cuius meriti apud Deum eſ-
„ ſet. Solebat & ipſe ad eius ſepulchri lo-
„ cum, quia ſenſerat ibi faciles orationum
„ prouentus, creberrimè orare, & mul-
„ toties pernoctare. Deinde prolixiùs deſcribit, quomodo Ricardi Abbatis ſanctitatem Rodulpho patefecerit Angelus: cuius & verba hæc ſubdit poſtrema. „ Tu
„ itaque his de beato viro agnitis, viam
E „ quam cepiſti ne deſeras, mortificatio-
„ ni carnis, humilitati, vilitati, & caſti-
„ moniæ inuigila, lucrandis animabus o-
„ peram da, vt cum his & cum aliis done-
„ ris beatitudine æternæ iocunditatis. *Et*
„ *poſt alia.* Anno ab Incarnatione Domi-
„ ni M. XC. Theodericus Virdunenſis
„ IV. Nonas Maii defunctus erat, qui ta-
„ men in infirmitate de communione
„ Witberti, & de expulſione fratrum pœ-
„ nitentiam egit, culpam profeſſus eſt,
„ & à quodam fratre Gerardo nomine,

„quondam Canonico, & Archidiaco- A
„no Virdunensis Ecclesiæ, tunc autem
„monacho sancti Vitoni; quem Rodul-
„phus Abbas piâ sollicitudine pro hoc
„illo miserat; præcepto eiusdem Abba-
„tis, qui potestatem absoluendi eos, qui
„ab excommunicatione redibant, ab A-
„postolicâ sede obtinuerat, absolutus est.
„Ex tunc Abbas Rodulphus cum fratri-
„bus ad cœnobium sibi commissum re-
„uocatus est, cùm post dicessum eius in-
„trassent in illud lupi rapaces, loco non
„parcentes, & Deum, & hominem non
„reuerentes, à quibus ita omnia confusâ
„sunt, & destructa, vt memoria con-
„fusionis & pessumdationis illius hodie-
„que obliterari non valeat. *Et infra.*
„Reuersus est autem ad cœnobium suum
„cum fratribus suis Domnus Abbas Ro-
„dulphus, anno ab Incarnatione Domi-
B „ni M. XCII. cùm iam Ecclesiæ Vir-
„dunensis Richerus prælatus esset in Ec-
„clesia sancti Stephani Metensis, De-
„cani functus officio. *Tandem ad ann.*
„1099. Obiit Domnus Rodulphus V.
„kal. Aprilis.

Soli Deo Honor, & Gloria.

PERICOPE ORATIONIS,

QVAM IN CONCILIO A. C. M. LXXII. CELEBRATO HABVIT B. LANFRANCVS, de Primatu Cantuarienſis Eccleſiæ, contra Thomam Eboracenſem.

Ex Guillelmi Malmesbur. lib. 1. de Geſt. Pontif. Anglorum.

Pinio eſt veritatis egena, quâ A niteris, vt dicatur ſoli Auguſtino conceſſum, habere ſubiectionem omnium Epiſcoporum Britanniæ, & eorum etiam, qui eſſent ordinati per Epiſcopum Eboracenſem. Exile & omnino anguſtum id eſſet munus, quod familiari ab olim ſuo, nouo Anglo vir largiretur Apoſtolicus; præſertim cùm viuo Auguſtino nullus Eboracenſis Pontifex ordinaret, quos ſubiectos haberet Auguſtinus; ſed nec aliquis ibi extiterit Epiſcopus; Beatus ſiquidem Paulinus primus eiuſdem vrbis Præſul, non tempore Au- B guſtini, ſed tempore Iuſti, qui quartus fuit Cantiæ Pontifex, illuc directus eſt. Neſcientem geſta Anglorum docebunt, quod dico. Hoc intelligentes ſanctiſſimæ ſedis Apoſtolicæ Præſules ſubiectionem omnium Epiſcoporum Angliæ ſucceſſoribus Auguſtini confirmarunt, ſicut priuilegia recitata teſtantur. Gregorianam, vt dicunt, conſtitutionem verbis ornantes ampliſſimis, & libertate munifica proſequentes, eiuſdem ſedis arbitri, eiuſdem ſententiæ patroni; Æquumque cenſent, vt omnes Anglorum Eccleſiæ ab eo loco mu- C tuentur viuendi diſciplinam, à cuius fomite rapuerunt credendi flammam. Quis enim neſciat, quòd à Cantia manauit Chriſti credulitas in Eboracum, & in cæteras Angliæ Eccleſias.

Porrò quod dicis potuiſſe beatum Gregorium, ſi voluiſſet, ſucceſſoribus Auguſtini confirmare dicto, quod conceſſerat Auguſtino, verum omnino eſt, nec poteſt ambigi. Sed quod, quæſo, præiudicium hoc Cantuarienſi ſedi affert? A ſimili cauſam proponam. Nam quando Domi- D nus & Saluator noſter IESVS-CHRISTVS dixit beato Petro: *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam: & tibi dabo claues regni cælorum*: potuiſſet adjicere ſi voluiſſet, eamdem poteſtatem ſucceſſoribus tuis, concedo: verùm dicti prætermiſſio nihil reuerentiæ imminuit ſucceſſoribus Petri. Ibiſne his verbis obuiam? Refereſne aduerſa? Enimuerò omnium Chriſtianorum conſcientiis eſt

Math. 16. c. 18.

inditum, vt nihilominùs quàm beato Petro ſucceſſoribus eius, & minantibus attremant, & ſerenam dignitatem indulgentibus gaudenter applaudant; Eſtque tunc demum omnium eccleſiaſticarum rerum rata diſpenſatio, ſi ſucceſſorum beati Petri fuerit comprobata iudicio. Quid illud agit, niſi vis diuinæ liberalitatis per Dominum IESVM à beato PETRO in Vicarios eius diffuſa? Ergo de ſimilibus idem pronunciabis iudicium, ſi dialecticam noſti.

Prætereà quod valet in toto, valet in parte: quod valet in maiori, valet in minori. Romana Eccleſia quaſi totum eſt omnium, cæteræ Eccleſiæ quaſi eius partes. Sicut enim quodam intuitu homo eſt genus indiuiduorum ſuorum, & tamen in vnoquoque indiuiduo ineſt totius hominis tota proprietas; ita quodam reſpectu ſedes Romana eſt genus, & totum omnium Eccleſiarum; & tamen in vnaquaque Eccleſia totius chriſtianæ fidei tota regnat integritas. Ipſa eſt maior omnium Eccleſiarum; & quod in ea valet, debet & valere in minoribus, vt poteſtas primi cuiuſcumque Eccleſiæ Principis in ſuccedentes dimanet, niſi ſi quid perſonaliter, & nominatim excipiatur. Quare ſicut Chriſtus dixit omnibus præſulibus Romanis, quod dixit beato Petro; ita quod dixit Gregorius omnibus ſucceſſoribus Auguſtini, dixit in Auguſtino. Hinc conficitur, vt ſicut Cantia ſubiicitur Romæ, quod ex ea fidem accepit: ita Eboracũ ſubiiciatur Cantiæ, quæ eò prædicatores miſit.

Iam verò quòd allegas voluiſſe Gregorium, vt Auguſtinus reſideret Londoniæ, fluctuat planè; Quî enim firmari poteſt, vt ipſe magiſtri ſui voluntati reſultans, in repulſam decretorum iret? ſed famæ tam multorum aſſenſu firmatæ derogare fidem refuto. Eſto enim, vt aliàs migraret, quid ad me, qui Londinenſis Epiſcopus non ſum? Nihil enim meâ intereſt, niſi quòd vſus antiquitatis non patitur, ſi tu cum Londinenſi Pontifice primatus honorem partiaris? Ea de re ſi, lite ſequeſtra, pace mediâ negotium ventilari deſideres, pro mei iuris officio non deero recto iudicio.

BEATI

B. LANFRANCI CANTVAR. ARCHIEPISCOPI DE CELANDA CONFESSIONE LIBELLVS

Ex duobus MS. codicibus Sancti Victoris Parisiensis, & C. V. Alexandri Petauij.

ARGVMENTVM.

Quæri videtur in hoc libello, cùm proprius Sacerdos pœnitentis confeßionem publicauerit, cuinam pœnitens confiteri debeat.

1. *Probatâ Ecclesiæ virginitate, & vnitate, ostendit author, quantorum malorum causa extiterit sigilli confeßionis infractor.*
2. *In hoc casu, vbi nimirum pœnitenti sacerdotum ineſt penuria tanta, vt nullus queat prorsus reperiri, posse eum Clericis, quin etiam & Laïcis mundis, hoc est fidelibus confiteri; non quod illa confeßio (vt proferam hac in re Theologorum sententiam) gratiam ex opere operato conferat (neque enim sacramentalis est) sed ex opere operantis, nempe ex contritione, & humilitate, quam testatam facit confitens in sui delicti reuelatione, maiorem vt sibi roborem adsciscat; vnde quodammodo Deus suppleat sacerdotis officium.*
3. *Vbi nec sacerdos, nec Clericus, nec Laïcus inuenitur, non de salute desperandum, sed soli Deo confitendum ex diuersis probat SS. Patrum authoritatibus.*

ROgatus super virginitate matris Ecclesiæ, quomodo virgo est, quæ non solum ex virginibus, sed etiam ex coniugatis, ex corruptis, & incorruptis carne constat, negare non debui charitati dare de virginitate testimonium. Virgo enim est, & verè virgo; nam si intueamur in speculo puritatis & veritatis, & verè virgo imaginem * habens virginitatis, quod est carne beata Virgo MARIA, mater est Ecclesia conscientiâ. Cuius rei in lineam citius dirigimus, si quatuor Ecclesiastica sacramenta diligenter inspicimus, fidem, baptismum, Dominici corporis & sanguinis consecrationem, peccatorum remissionem. Fide enim est mater Ecclesia quod est carne beata Maria, quia quod A illa in Spiritu sancto concepit, ista in Spiritu sancto credit. Sacramentis baptismi, Dominici corporis & sanguinis, peccatorum confessionis diuisa non est; & quia verè vna, verè est virgo; quia omnis virgo, ex eo quod virgo est, in duo diuidi non potest; etenim caro quæ virgo est, perfectè est virgo; Beata * ergo mater Ecclesia vna eademque in sacramentis, & B fide, dum nihil corruptum in conscientia, sicut nec virgo Dei Genitrix patitur; vt illa in corpore, ita ipsa quoque sensu virgo est. In huius itaque virginitatis speculo ad intuendam faciem veritatis in sacramentis confessionis nonnulli, & quod grauius est, qui imaginem videntur habere religionis, caligant, quæ diligentius intueamur; & omne quod vnum non est in

al. *huius.

al. *verò.

sancta Ecclesia, ab oculo veritatis euanescat.

a Tria esse sacramenta confessionis Dominus in sua persona declarauit, figuram baptismi, vnam conscientiam de duobus, Deum & hominem in eodem iudicio. *b* In figura baptismi, is qui confitetur, abrenunciat per pœnitentiam, & credit per fidem, *c* sicut is, qui baptisatur, abrenunciat, & credit. Vnde & Dominus idem testimonium accepit à Patre in Transfiguratione, quod & in baptismo; & additum est, (Math. 17. a. 6.) *ipsum audite*; De eo enim de quo audierat Ioannes, (Ioan. 1. d. 33.) *hic est qui baptizat*, audierunt discipuli, *ipsum audite*, *d* quia qui baptizat in baptismate, ipse auditur in pœnitentiam dante. Duæ conscientiæ in vnam transeunt, confitentis scilicet in eius, cui confitetur, & iudicantis in eiusdem, qui iudicatur. Hanc vnitatem imprecatur Filius Dei apud Patrem: (Ioan. 17. c. 21. Aug. tract. 11. in Ioan. sub finem) *Vt & ipsi in nobis*, inquiens, *vnum sint*, *sicut tu Pater in me*, *& ego in te*. Deus & homo in eodem iudicio conueniunt, quia qui se iudicat, iam cum Deo facit: Vnde & latro in cruce cùm dixisset: (Luc. 23. f. 41) *nos quidem digna factis recipimus*, quia cum Domino se iudicauit, cum Domino in Paradiso est.

In his sacramentis qui quocumque modo de confessis sibi aliquam suspicionem in publicum oriri scienter faciunt, vel confessos infamant, caligant; & hi qui in confessionem aliquam, vel consortem sui criminis produnt, peccant & illi, qui in * confessionem facta aliorum perquirunt. (f. * confessione: vel sic; peccant & illi in confessionem, qui facta, &c.) *e* Cum enim confessio figuram baptismi teneat, scimus quia in peccati abrenunciatione, non alterius detractione baptizamur. In Iudæ etiam proditoris Domini censentur participio, quia licet is, cui detrahitur, ex eo quod peccauit personam Domini non significet, ex eo tamen quod traditur significare potest. Dominus namque etsi non peccauit, tamen traditus est, de quo Iudas ait: (Marci 14. e. 44.) *Quemcumque osculatus fuero*, *ipse est*, *tenete eum*; & is, cui cum * imagine familiaritatis quasi osculum vel exhibet, vel exhibuit, (al.* imaginem.) *f* de crimine rogat teneri in confessione. Et Apostolus Ioannes: (1. Ioan. 3. b. 8.) Omnis *qui facit peccatum ex diabolo est* natus, *quia ab initio diabolus peccat*; hoc peccatum violationem charitatis intelligimus, quia ab initio diabolus * peccat. (al * perdidit.) Horrendum verò est valde, cum is, qui per confessionem puram de Spiritu sancto renasci debuerat, in alterius detractione per violationem charitatis de diabolo renascitur. Et scriptura: (Prou. 18. c. 17.) *Iustus in principio sui accusator est*: Sui, non alterius. Et item: (Iac. 5. d. 16.) *Confitemini alterutrum peccata vestra*: vestra, non aliena.

In quo reuocemus ad memoriam, quia Iudas se solum laqueo suspendit; derogans enim in confessione solùm sibi nocet, quia is, cui derogatur, nec publicatur, nec in quamcumque suspicionem quocumque modo adduci saluis sacramentis potest confessionis. Vnde in sacris canonibus, & causis Ecclesiasticis de his tantùm, quæ in tractatu audiuimus, & videmus in effectu tractari, palam loquimur, & testamur. Et in veteri Testamento bos cornupeta recludi præcipitur: (Exod. 21. 29.) si enim non reclusus in campo publicationis aliquem occiderit, id est, in suspicionem mortalis criminis adduxerit, Dominus eius, is videlicet, cui per confessionem se credidit, quia non eum reclusit, aliquod videlicet in confessione dictum peccatum, vel quemquam simpliciter à derogante nominatum, in causam publicam quocumque modo adducit, morte mori præcipitur. Reuelator enim confessionis, mortalis criminis reus est; fidem namque mentitur, sacramenta confessionis non obseruat, in vnitatem Patris, & Filij peccat, in Spiritum sanctum, qui est vera remissio, blasphemat; & cum Iudæis Domino dicit: (Ioan. 8. f. 48.) *Nonne benedicimus nos*, *quia Samaritanus es tu*, &, *dæmonium habes?* Fidem mentitur, cùm, quod fidei Christianitatis eius creditum est, non seruat; de qua beatus Augustinus in Homilia X. super epist. Ioannis dicit: *Qui non credunt*, id est, qui fidem non habent, *peiores sunt quàm dæmones*, *& tardiores*.

Sacramenta confessionis violat, quia nec pœnitentem in confessione baptizatum credit; ipsumque secundum baptismum, id est, confessionem, quantùm in ipso est, destruit; nec vnitatem conscientiæ custodit, nec Deum in suis iudiciis conuenisse veretur. In vnitatem Patris, & Filij peccat, cùm vnitatem, quæ est inter Deum Patrem, & Filium, in confitente sibi repræsentatam quacumque publicatione diuidit. Cum enim Filius ad Patrem dicat: (Ioan. 17. c. 21.) *Et ipsi in nobis vnum sint*, *sicut tu Pater in me*, *& ego in te*; aut Deum vnum, aut se in illo, qui vnus est, aut omnipotentem in ipso posse operari vnitatem negat. Sed quia Deus vnus est, & membra Christi in vnum conueniunt, profectò liquet; quia dum ab vnitate Ecclesiæ, quæ est Corpus Christi, per tanti violationem sacramenti se præscindit, non in Deo, nec ex Deo, nec cum Deo est. In Spiritum sanctum blasphemat, dum, quod in fide, & aduocatione eius, qui est remissio peccatorum, sibi creditum est, reuelat, ostendens quia apud eum nec Spiritus sanctus est aduocatus. Apud Salomonem quoque (Prou. 11. b.)

fraudulentus vocatur, qui reuelat arcana, & fidelis qui animi celat commiſſum. Et
Eccli.27.b. 17. in Eccleſiaſtico: qui denudat arcana amici, perdit fidem, quæ eſt origo, & fundamentum omnium virtutum, incurritque deſperationem, quæ eſt blaſphemia Spiritus, & vltimum, maximumque omnium crimi-
Joan. 8.f. 48. num. Cum Iudæis Domino dicit: *Nonne benedicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes?* Per dæmonium peccatum poteſt intelligi, teſte Euangeliſta, qui de Maria Magdalena ſeptem dæmonia eiecta dicit: & Dominus Samaritanus eſſe, & dæmonium habere dicitur, cùm confeſſi culpa reducitur; quia qui Samaritanus eſt, id eſt, cuſtos per confeſſionem, in eo quem cuſtodit, dæmonium habere improperat per peccati communionem.

Si verò is, qui confitetur, in culpa perſeuerat, & etiam anathema eſt is, cui confeſſum eſt, cum Domino vſque ad exitum
al. *aliquã omnino vel Iudam patiatur; nec etiam in illos * aliquando per ſe, vel per aliquem vindictam exerceat, qui ſibi denunciati ſunt in crimine, vel per confitentium malitiam, vel ſimplicitatem, ne ſacramenta confeſsionis violentur. Sunt enim quidam, qui non arbitrantur indulgentiam conſequi, niſi ſociorum ſuorum nomina detexerint.

Sunt & alij, qui ſtudioſiſsimè in confeſsione facta perquirunt aliorum, quod vitioſiſsimum nobis videtur eſſe, quia ſe-
In Iob 1 5. c. 3. verſ. 40 cundùm Papam Gregorium, magnum curioſitatis eſt vitium. Iam de his, qui vel alios in confeſsione produnt, vel quod confeſſum eſt in cauſam publicam quocumque modo adducunt, vel à confitentibus crimina ſociorum inquirunt, rarò quidem; nec ſecundùm rigorem ſcripturarum, nec aures audire, quàm horribiles ſint, horreſcant.

Tamen quantulumcumque dictum eſt, *g* videamus quibus tunc confitendum ſit. *h* Hi in primis de quibus diximus cauendi
Cap.2.c.21 ſunt, quoniam ſi B. Ioannis Epiſtola prima requiritur, in omnibus ſacramentis moribus Antichriſti ſunt. Quibus prætermiſsis, in veteri Teſtamento ſacerdotibus
Leuit. 13. f. 49. lepra oſtenditur: Leuitæ tabernaculum fœderis comportant, erigunt, deponunt.
Num. 1. g. 50. Tabernaculis populi à tabernaculo fœderis terminum ponunt, ne indiſcretè appropinquent ad tabernaculum, & moriantur. Tabernaculum fœderis corpus eſt Dei & hominum mediatoris, à quo Leuitæ populo terminum ponunt, dum pro quibus peccatis à menſa Domini abſtinere debeat, docent. De Subdiaconibus
Iſaiæ 52. c. 11. dicitur: *Mundamini qui fertis vaſa Domini.* Vaſa, corda ſignificant; vnde in E-

A uangelio: *Prudentes verò acceperunt oleum in vaſis ſuis cum lampadibus.* Math.25.a. 4. Subdiaconi itaque vaſa Domini lauant, cùm conſcientias mundant: Acolythi luminaria accendunt Eccleſię: Exorciſtarum eſt officium ex obſeſsis corporibus dæmonia effugare: Lectorum eſt, verbum Dei referre: Oſtiariorum eſt, Eccleſiam aperire. Quæ ſi omnia diligenter intueantur, ad hoc fiunt viſibiliter, vt ab his, à quibus fiunt, fiant per mundationem conſcientiarum inuiſibiliter. Vnde B. Auguſtinus in tra-
B ctatu ſexto epiſtolæ S. Ioannis Apoſtoli, ſic de Baptiſmo: *Aqua ſacramenti viſibilis eſt, aqua ſpiritus inuiſibilis; iſta abluit corpus, & ſignificat * quid fiat in anima.* Viſi- al* quod fit. bilia namque ſacramenta & operantur, & * ſignificant inuiſibilia. *i* In hoc cognoſci- al. * ſignãt. mus quia de occultis omni Eccleſiaſtico ordini confiteri debemus; de apertis verò ſolis conuenit ſacerdotibus, per quos Eccleſia, quæ publicè nouit, & ſoluit, &
C ligat.

Sin nec in ordinibus Eccleſiaſticis cui confitearis inuenis; vir mundus vbicumque ſit, requiratur, ſicut in veteri Teſtamento præcipitur: *Iſta lex eſt hominis, qui* Num.19 c. 14. *moritur in tabernaculo. Omnes qui ingrediuntur tentorium illius, & vniuerſa vaſa, quæ ibi ſunt, polluta erunt ſeptem diebus. Vas quod non habuerit operculum, nec ligaturam deſuper, immundum erit. Si quis in agro tetigerit cadauer occiſi hominis, aut per ſe mortui, ſiue os illius, vel ſepulchrum, immundus erit ſeptem diebus, tollent de cineribus combuſtionis atque peccati, & mittent*
D *aquas viuas ſuper eos in vas, in quibus cum homo mundus tinxerit hyſſopum, aſperget ex eo omne tentorium, & cunctam ſuppellectilem eius, & homines huiuſcemodi contagione pollutos; atque hoc modo mundus luſtrabit immundum tertio, & ſeptimo die.* Longum eſt per ſingula allegoriarum myſteria currere. Sed diligenter intuendum quid eſt, quod ſine determinatione cuiuſquam ordinis homo mundus luſtrare immundum dicitur, k & quoſdam ſanctorum Patrum legimus, qui animas rexerunt, & tamen eorum ordines neſcimus.

l Quod ſi nemo cui confitearis inuenitur,
E ne deſperes, *m* quia in hoc Patrum conueniunt ſententiæ, vt Domino confitearis. Vnde B. Ioannes Chryſoſtomus ſuper 50. Homil.2. ad hũc verſum: *Et peccatum meum contra me eſt ſemper.* ante medium. Pſalmum: *Si confunderis alicui dicere * quæ peccaſti, dic ea quotidie in anima tua. Non dico vt confitearis conſeruo tuo, vt tibi exprobret, ſed confitere Deo, qui ea curet.* Item idem ſuper Epiſtolam ad Hebræos: *Non* al. *quia. *dico tibi, vt te prodas in publicum, neque vt te apud alios accuſes; ſed obedire te volo Prophetæ dicenti: Reuela Domino viam tuam,* Super cap. 12. hom. 31. poſt medium. Pſal 36 a 5

& tunc demum ſpera miſericordiam te poſſe conſequi. Et in ſeptem collationibus vltimis Ioannes Caſſianus : *Si verecundia retrahente reuelare peccata tua coram hominibus erubeſcis, illi, quem latere non poſſunt, confiteri ea iugi ſupplicatione non deſinas, qui & abſque vllius verecundiæ publicatione curare, & ſine improperio peccata donare conſueuit.* n Maximus in ſermone Paſchali dicit: *Inuenio quod Petrus fleuerit, non inuenio quid dixerit: lachrimas eius lego; ſatisfactionem non lego.* Et lingua Spiritus ſancti Leo: *Lachrymis lauatur delictum, quod voce pudor eſt confiteri. Miſericors etenim Dominus, & abſque vlla confeſſione reſpexit Petrum, & indulſit ei trinæ negationis admiſſum.*

Collat. 20. cap. 8.

Hoc idem etiam S. Ambr. dicit ſuper Lucã lib. 10. in fine cõmentarij ad c. 22. de negatione Petri.

Sciendum verò minoribus ſummoperè eſt ſacerdotibus, & maximè Prælatis, ne culpam dictam in occulto ſub nomine alterius culpæ vindicent in publico. Vnde in linea veritatis, ſigillo videlicet Euangelico, cùm Filius Dei dixiſſet, vt ipſi in nobis vnum ſint, ſicut tu Pater in me, & ego in te, non ſine magno ſacramento tacuit nomen Spiritus ſancti, cùm Pater, & Filius, & Spiritus ſanctus vnum ſint. Vnitas enim confitentis in tertiam adduci perſonam non debet, nec ſub nomine alterius culpæ iſta puritas infamari, ſed ſecretè Spiritu ſancto committi.

Omitto de his, quæ confeſſa ſunt, tantùm loqui, cùm Euangelium de his, quæ videmus, & patimur, dicat: *Si peccauerit in te frater tuus, corripe eum inter te, & ipſum ſolum.* De qua ſententia B. Auguſtinus ſic in verbis Euangelij dicit: *Corripe fratrem tuum inter te, & ipſum ſolum, * intuens correctioni, parcens pudori; fortè enim præ verecundia incipiet defendere culpam ſuam, vel peccatum ſuũ; & * qui vis facere correctionem, facis peiorem. Corripe ergo inter te, & ipſum ſolum.* Item idem: *Tu ſcis, quia peccauit, quia enim ſecretum fuit, quando in te peccauit, ſecretum quære, cum corrigis quod peccauit: nam ſi ſolus noſti quod peccauit in te, & eum vis coram omnibus corrigere, non es corrector, ſed proditor.* Item idem: *Ipſa corripienda ſunt coram hominibus, quæ peccantur coram hominibus. Ipſa corripienda ſunt ſecretiùs, quæ peccantur ſecretiùs; diſtribuite tempora, & concordat* A *Scriptura. Sic * agimus, & ſic agendum eſt, non ſolùm quando in nos peccatur, ſed quando peccatur ab aliquo, ita vt ab altero neſciatur. In ſecreto debemus corripere, in ſecreto arguere, ne volentes publicè arguere prodamus hominem. Nos volumus corripere, & corrigere; quid ſi inimicus quærit audire, * & corripere? Nouit enim neſcio quem homicidam Epiſcopus, & alius nemo illum nouit. Ego publicè corripere, at tu quæris inſcribere, prorſus nec prodo, nec negligo. Corripio in ſecreto, pono ante oculos Dei iudicium, terreo cruentam conſcientiam, perſuadeo pœnitentiam. Hâc charitate præditi eſſe debemus.* B *Vnde aliquando homines reprehendunt nos, quia quaſi non corripiamus, aut putant nos ſcire quod neſcimus, aut putant nos tacere quod ſcimus. Sed fortè quod * dicis & ego ſcio, ſed non coram te corripio, quia curare volo, non accuſare. Sunt homines adulteri in domibus ſuis, in ſecreto peccant; aliquando nobis produntur ab vxoribus ſuis, plerumque zelantibus, aliquando maritorum ſalutem quærentibus. Nos non prodimus palam, ſed in ſecreto arguimus: vbi contingit* C *malum, ibi malum moriatur. Non tamen vulnus illud negligimus, ante omnia oſtendentes homini in tali peccato conſtituto, ſauciamque gerenti conſcientiam, illud vulnus eſſe mortiferum.* B. Hieronymus ſic ſuper Mathæum dicit: *Corripiendus eſt frater ſeorſum, ne, ſi ſemel pudorem, ac verecundiam amiſerit, permaneat in peccato.*

Math. 18. b. 15.
Serm. 16. de verb. Domini c. 4. to. 10.
al. * intendens.
al. * quem vis facere correctionem.
Ibidem c. 7.
Ibidem.

al. * agamus.
Ibid. c. 8.
al. * quod puniat?
al. * ſcis.
In cap. 18. in medio, ad illa verba: *Si peccauerit in te,* &c.

In his ſatis liquet, quia ſi quæ videmus, & patimur, ſaluo Dominico præcepto, nonniſi inter nos, & fratres noſtros peccantes ſecretum habere poſſumus. Si corrigere voluerint, omnimodis confeſſa D detegimus, teſte Spiritu ſancto, Antichriſti, & proditores habemur. De quibus Felix Papa: *Proditorum nec vox, nec calumnia audiatur.*

Fel. 1. Ep. 1. in medio to. 1. Cõciliorum editionis Regiæ.

Quòd verò, quæ confeſſa ſunt ſub nomine alterius culpæ vindicari, vel ſecretè viſa detegi non debeant: Sic dicit Innocentius Papa: *Latentia peccata non habeant vindictam, & probatione ceſſante vindictæ ratio conquieſcat.* In his omnibus liquet, quia vnum cum ſponſo ſuo mater eſt Eccleſia, & membra ſua non diuiſioni, ſed vnitati parit in ſæcula ſæculorum. Amen.

DOMNI LVCÆ DACHERII,
BENEDICTINI CONGREGAT. S. MAVRI.

AD B. LANFRANCI CANTVARIENSIS ARCHIEPISCOPI LIBELLVM de celanda Confeſsione.

ANIMADVERSIONES.

a TRia eſſe ſacramēta) Perſpicuum eſt ſacramentum hoc loco (vti & ſuperiùs) pro re ſacra vſurpari, ſublimi videlicet, arcana, & recondita: id Græci *μυστήριον* appellant. Sic intelligendum eſt illud Sapientiæ 2. d. 22. *Neſcierunt ſacramenta Dei*. Epheſ. 1. b. 9. *Vt notum faceret nobis ſacramentum voluntatis ſuæ*. Et Collectæ in ſolemnitate Transfigurationis Domini: *Deus, qui fidei ſacramenta in Vnigeniti tui Transfiguratione Patrum teſtimonio roboraſti, &c.*

b (*In figura Baptiſmi*) Hoc eſt, in Ioannis baptiſmate, quod vmbra fuit & figura baptiſmi nouæ legis: illud enim pœnitentiæ erat, & ad gratiam præparatio: Ideò ſubiungitur: *Is qui* abrenuntiat per pœnitentiam, & credit per fidem: quippe qui initiabantur baptiſmo Ioannis, peccata ſua confitebantur, iiſque abrenuntiabant, & in Chriſtum credebant venturum. De conſecr. diſt. 4. c. 135. Durand. de S. Portiano in 4. Sent. diſt. 3. q. 3. Soto in 4. ſent. diſt. 2. q. 2. art. 2.

c (*Sicut is qui baptizatur*) Chriſti videlicet baptiſmo peccata cōdonante, gratiam, & virtutes theologicas conferente; vt aqua Chriſtiana tincti, Satanę, mundo, & pompis eius abrenuntient. Ita communiter Theologi.

d (*Quia qui baptiſat, in baptiſmate, ipſe auditur in pœnitentiam dante*) Chriſtus Dominus hîc innuitur, ſiquidem ipſe vt cauſa principalis & baptiſat, & abſoluit à peccatis miniſterio ſacerdotis.

e (*Cùm enim Confeſſio figuram baptiſmi teneat*) Eſt namque veluti ſecundus baptiſmus, & *ſecunda poſt naufragium tabula, cùm peccaueris, erubeſcere*, inquit B. Hieronymus l. 5. in cap. 16. Ezech. ſub med. Quemadmodum enim in baptiſmo peccatum originale & actuale abluitur; ſic in pœnitentiæ ſacramento vniuerſa actualia peccata ſoluuntur. Verùm pœnitentia omnimodam baptiſmi haudquaquam præ ſe fert figuram: vt probant S. Thomas in 4. ſent. diſt. 17. a. 3. ad 2. Dominic. Soto in 4. diſt. 18. q. 4. art. 1. Et alii paſſim.

A f (*De crimine rogat teneri in confeſſione*) Id eſt (vt reor) peccata confitentem poſthac eiſdem optat teneri, ſcilicet pro impio haberi, ac in ſummum vitæ diſcrimen adduci. Non ſecus enim ac Iudas oſculi ſigno effecit, vt in Chriſtum manus injicerent Iudæi, atque adeò morti traderent; ita Sacerdos pœnitenti quaſi oſculum exhibet, dum ſiniſtra mente ipſi in Confeſſione paternum affectum, beneuolentiam, ſeque ſingulari eius ſalutis deſiderio flagrare,
B profitetur, vti ab eodem pœnitente maiorem peccatorum notitiam poſſit elicere, & poſtmodum ea, quæ æterna obliuione deberant obuolui, euulgat in publicum, ſicque illum ab aliis intendit ſceleris argui, opprobrio affici, ac tandem mortis dignus iudicari.

g (*Videamus quibus tunc confitendum ſit*) Notes velim hoc loco non dici, videndum quinam tunc, putà in eo caſu, quo pro-
C prius Sacerdos infringit confeſſionis ſigillum, habeant poteſtatem abſoluendi, ſed tantummodò, *quibus tunc confitendum ſit*. Vnde intelligi datur iis, quos poſteà refert, detegenda duntaxat humili confeſſione peccata, vt exinde pœnitentibus magis contritis Deus miſericordiam impendat, atque interna ſubſidia, vires & conſilia, quibus in poſterum ad meliorem frugem redire valeant, ab Eccleſiaſtico viro, ſeu etiam à laïco probo ſubminiſtrentur.

h (*Hi inprimis, de quibus diximus, cauendi ſunt*) Quandoquidem in conſequentibus
D omnes ordines recenſet B. Lanfrancus, de proprio ſacerdote infideli, hoc eſt peccata ſubditarum ſibi animarum propalante ſuperiùs fuiſſe locutum, neceſſariò colligendum videtur; conſulereque, ne eiuſmodi traditori, Dei Eccleſiam, quæ vna eſt & caſta, diuidere atque infamare conanti, conſcientiam aperiat, qui conſilium poſtulat.

i (*In hoc cognoſcimus quia de occultis omni Eccleſiaſtico ordini confiteri debemus*) Hoc verbum *debemus* non ſemper neceſſitatem, aut præceptum ingerit, ſed conſilium quandoque ſuggerit, vti inter alios docet

Soto in 4. ſent. diſt. 18. qu. 4. art. 1. in fine, agens de confeſſione laïco facienda: *Verbum debet*, ait ille, *non ſonat præceptum, vt nonnulli ex Summiſtis arbitrantur, ſed decentiam, quæ tempore ſancti Thomæ frequentior erat in vſu.* Illa, & quæ ſequitur ſententia, quadrupliciter poteſt intelligi. Primò quidem occulta dicit Lanfrancus confitenda omni viro Eccleſiaſtico, ſeu etiam laïco fideli, ad hoc vt confitens inſtruatur, quàm grauia nimirum ſint à ſe commiſſa peccata, quænam à diuinorum arceant participatione ſacramentorum, & poſthac quomodo ſeſe à ſuis delictis temperare debeat. Et id ex mente ſanctorum Patrum: S. Benedictus Regulæ c. 7. de humilitate: *Quintus humilitatis gradus eſt, ſi omnes cogitationes malas cordi ſuo aduenientes, vel mala à ſe abſconſè commiſſa, per humilem confeſſionem Abbati non celauerit ſuo.* Quæ ſanè directionis gratiâ aperiri vult beatiſſimus Pater, nam in confeſſione ſacramentali non ſolùm occulta, ſed & aperta reuelanda ſunt. Docent hæc etiam ſanctus Baſilius Regulæ Interrog. 229. Concord. Regularum cap. 15. „ Confeſſio peccatorum hanc habet rationem, quam habet vulnus aliquod corporis, vel paſſio, quæ medicinæ demonſtranda eſt. Sicut ergo non omnibus quis vitia vel vulnera corporis ſui reuelat, nec quibuſlibet, ſed his tantummodò, qui ſummæ peritiæ teſtimonium habent, & curæ & medelæ diſciplinam: ita & confeſſio peccatorum fieri apud eos tantummodò debet, qui curare hæc præualent, & emendare, &c. S. Iſidor. c. 13. Regulæ. „ Qui nocturnâ illuſione polluitur, publicare hoc Patri monaſterij non moretur; culpæque ſuæ meritis tribuat, & occultè pœnitentiam agat, &c. S. Fructuoſus Regulæ cap. 13. „ Omnes actus, ſiue occaſionum neceſſitudines ſemper neceſſe eſt, vt monachus Patri referet, & ex illius cognoſcat diſcretione; vel iudicio quid attendat. Cogitationes reuelationes, illuſiones, & negligentias proprias ſeniori nullus obcelet: ſed ſemper huiuſcemodi vitia cum lachrymis atq; compũctione cordis atq; humilitate veriſſimè Abbati, Prępoſito, ſiue Prælatis ſenioribus reuelanda ſunt; & conſolatione, oratione, caſtigatione, ſiue etiam exercitatione idonei operis caſtiganda. Ex Regula cuiuſdam cap. 7. in cap. 15. Concord. Regularum: „ Abbas, vel Præpoſitus, vel quilibet ſeniorum fratrum, cui ab Abbate commiſſum fuerit, vt confeſſiones recipiat, crimina maiora vel minora nullatenus manifeſtet, niſi ſoli iuſto iudici, qui omnium confitentium crimina lauat. Quam ſanè doctrinam mentem aſſequi auctoris, non ita obſcurè ſuperior myſtica ordinum interpretatio, ex veteris Teſtamenti allatis exemplis, demonſtrat.

2. Per occulta peccata venialia, per aperta, hoc eſt apertè mala, lethalia poſſunt intelligi: Sic interpretor S. Bedæ locum in c. 5. epiſt. B. Iacobi, ad hęc verba: *Confitemini alterutrum peccata veſtra*; dicit: „ In hac autem ſententia illa debet eſſe diſcretio, vt quotidiana leuiaq; peccata alterutrũ coæqualibus confiteamur, eorumque quotidiana credamus oratione ſaluari. Porrò grauioris lepræ immunditiã iuxta legem ſacerdoti pandamus, atq; ad eius arbitrium qualiter, & quanto tempore iuſſerit, purificare curemus. Vener. Bedæ ſententiæ calculum adiicit. Suppar B. Lanfranco auctor, Radulphus Ardens, concione in Litania maiore poſt initium: „ Cui fieri debet confeſsio? Confeſsio criminalium debet fieri ſacerdoti, & nominatim, qui ſolus habeat poteſtatẽ ligandi atque ſoluendi, ſicut & lepræ iudicium ſolis ſacerdotibus in lege erat commiſſum. Confeſsio verò venialium, alterutri & cuilibet, etiam minori poteſt fieri: quoniam propter venialia non ſeparatur homo à Deo, niſi per incuriam: ſicut nec per ſcabiem, vel per impetiginem, aliquis in lege ſeparabatur à caſtris. Fit autem hæc confeſsio, non quòd poſſit à peccatis abſoluere, ſed quia propter propriam humiliationem, & peccatorum noſtrorum accuſationem, mundamur à peccatis: Vnde & non dicimus: *Ego dimitto tibi peccata tua*; ſed dicimus orando: *Miſereatur tui omnipotens Deus, &c.* Huc vſque Radulphus, qui mirum in modum ſententiam hanc de occultis & apertis delictis illuſtrat.

3. Per illa verba, *occulta*, & *aperta*, confeſsionem in genere ac in ſpecie notari volunt nonnulli: ſiquidem cùm in genere dicimus: Ego grauiſsimus peccator in multis criminibus diuinam bonitatem offendi: cùm recitamus Confiteor Deo omnipotenti, &c. occultamus peccata, quandoquidem ea nominatim minimè declaramus. Speciatim autem crimina ſua quis aperire noſcitur, dum v. g. fatetur ſe in blaſphemiam, fornicationem, &c. toties incidiſſe. Et poſteriori hoc modo peccata ſoli ſacerdoti, qui ligandi habeat poteſtatem & ſoluendi, ſunt confitenda. Ita Alexander de Alés in 4. ſent. q. 78. art. 1.

4. Rationem cur olim fuerit vſu recepta confeſsio corã laïco, adferunt hanc Theologi; quòd eiuſmodi confeſsio ad confuſionem, & erubeſcentiam, quæ pars eſt

ſatisfactionis, ordinetur: illi etenim, qui laïco, ſeu non Sacerdoti, & ſibi æquali aperiunt ſcelera ſua, id ex contritione agant neceſſe eſt, ac proinde virtute humilitatis ſupplere Deus vicem ſacerdotis, & gratiam (non ſanè ſacramentalem, cùm ſacramentalis minimè fuerit confeſſio) impertiri eiſdem præſumitur. Ita ergò B. Lanfrancus occulta ſolùm omni viro Eccleſiaſtico detegenda conſulit, ſiquidem ex huiuſmodi peccatorum proditione generatur verecundia & ſui ipſius abiectio; vnde confitens diuinâ miſericordiâ atque integrâ peccatorum veniâ fit dignus. De apertis verò, ſeu publicis non ita: Quî enim ſuffunditur humiliaturque homo, cùm ea, quæ omnibus ſunt nota, & coram vniuerſis peracta, confitetur? Nempe ſi hominem in foro quis occiderit, propter blaſphemiam fuerit morte damnatus, in domo propria publicum lupanar foueat, &c. nihil exinde ſumet humilitatis, aut verecundiæ, vbi ea ſocio reuelauerit; neque confeſſionis virtute delictorum indulgentiam merebitur vllam: quippe deeſt, cui aperuit, peccatorum ligandorum, ſoluendorumque poteſtas, quæ ſoli competit ſacerdoti. Atque hęc poſterior ſententiæ B. Lanfranci interpretatio mihi magis arridet; verum theologorum fulcienda, corroborandaque authoritatibus. Liber de vera, & falſa doctrina (nomine B. Auguſtini à pleriſque citatus) c. 10. in appendice tom. 4. operum eiuſdem Auguſtini, hæc ſuppeditat: „Verecundia magna eſt pœna, qui erubeſcit pro „Chriſto dignus eſt venia. Et poſt pauca. „Tanta itaque vis confeſſionis eſt, vt ſi „deeſt Sacerdos, confiteatur proximo. „Sæpe enim contingit, quod pœnitens „non poteſt confiteri coram ſacerdote, „quem deſideranti nec locus, nec tempus „offert. Etſi ille cui confitebitur poteſtatem ſoluendi non habet, fit tamen dignus veniâ ex deſiderio ſacerdotis, qui „ſocio confitetur turpitudinem criminis. „Mundati enim ſunt leproſi, dum irent oſtendere ora ſacerdotibus, antequam ad „eos peruenirent. Vnde patet Dominum „ad cor reſpicere, dum ex neceſſitate „prohibentur ad ſacerdotes accedere. Petrus Lombard. libr. 4. ſentent. diſtinct. 17. „Si defuerit Sacerdos, proximo vel ſocio „eſt facienda cõfeſſio. Itẽ infra. Quærẽdus eſt Sacerdos ſapiens, & diſcretus, qui „cum poteſtate ſimul habeat iudicium; „qui ſi fortè defuerit, confiteri debet ſocio. Deinde multis interiectis, ex D. Chryſoſtomo profert iſta: „Qui timet „iudicium Dei, peccatum non erubeſcit „confiteri. Perfectus timor ſoluit omnem „pudorem: confeſſio peccati pudorem „habet, & ipſa erubeſcentia eſt grauis „pœna. Ideoque iubemur confiteri peccata, vt erubeſcẽtiam patiamur pro pœna. S. Thomas in 4 ſent. diſt. 17 qu. 3. art. 3. ad 1. agens de confeſſione laïco facienda, vbi deeſt copia ſacerdotis, ait: „Quando neceſſitas imminet, debet facere pœnitens quod ex parte ſua eſt, ſcilicet conteri, & confiteri cui poteſt, qui „quamuis ſacramentum perficere non „poſſit, vt faciat id quod ex parte ſacerdotis, abſolutionem ſcilicet, tamen defectum ſacerdotis ſummus Sacerdos ſupplet: nihilominus confeſſio laïco ex „deſiderio ſacerdotis facta, ſacramentalis eſt quodammodo, quamuis non ſit ſacramentũ perfectum, quia deeſt ei quod „eſt ex parte ſacerdotis. Et paulo poſt. „Quamuis ille, qui laïco confeſſus eſt, in „articulo neceſſitatis conſecutus ſit veniam à Deo, eò quod propoſitum confitendi, ſecundum mandatum Dei, quod „concepit, ſicut potuit, impleuit, non tamen adhuc Eccleſiæ reconciliatus eſt, vt „ad ſacramenta Eccleſiæ admitti debeat, „niſi priùs à ſacerdote abſoluatur. Rationem adfert S. Bonauentura, quare confeſſio fieri poſſit ſocio in 4. ſent. diſt. 17. par. 3. dub. 1. „Non fit ſocio, vt ſuppleatur locus ſacerdotis, vel vt cõfeſſio ſacramentũ ex hoc habeatur, ſed vt voluntas „confitentis probetur, & innoteſcat, vt „totum quod in ſe eſt, faciat, &c. Durandus de S. Porciano in lib. 4. ſent. diſt. 17. q. 11. ex opinione quorumdam hæc habet: „Quando deeſt ſacerdotis copia, & neceſſitas imminet, debet facere pœnitens „quod in ſe eſt (ſcilicet conteri, & confiteri cui poteſt, clerico non ſacerdoti, vel „laïco.) Sed iſtud non videtur neceſſariũ, „quia ceſſante principali ceſſat acceſſorium; ſed confeſſio fit principaliter propter abſolutionem, ergò ſi deſit copia ſacerdotis abſoluentis, qui ſolus poteſt in „foro pœnitentiæ abſoluere, abſolutus eſt „pœnitens ab obligatione confeſſionis. „Propter hoc poteſt aliter dici, quod nũquam eſt neceſſarium confiteri non ſacerdoti, eſt tamen licitum, ſi fiat ex ſola „humilitate ad habendum conſilium, vel „ad verecundandum propter Deum, cum „verecundia ſit pars ſatisfactionis, dummodo confitens non ſe ſubiiciat non ſacerdoti ſacramentaliter vt miniſtro, &c. Dominicus Soto in 4. ſent. diſt. 18. q. 4. a. 1. ſub medium, de hac re inter alia hæc profert: „Erubeſcentia confitendi, & humilitas augebunt illi meritum, & poterit ab „illo amico conſilium accipere, & medelam ſuis curandis morbis. Et paulò poſt

respondet Scoto, qui eiusmodi confessio- A nem in detrimentum fore salutis affirmat: „Moderatiùs tamen, inquit ille, dicere „possumus iam non esse in vsu, neque esse „consulendam, &c. Videsis etiam Alexandrum de Alés in 4. sent. qu. 78. membro 1. art. 1. Gabrielem dist. 17. q. 1. dub. 7. Syluestrum V. Confessor. 1. qu. 1. Nauarri man. cap. 21. n. 41. Guill. Estium in 4. sent. dist. 17. §. 1.

k (*Et quosdam sanctorum Patrum legimus, qui animas rexerunt, & tamen eorum ordines* B *nescimus*) Quod compertum habetur in SS. Antonio, Hilarione, Pambo, Macario, Francisco de Paula, atque aliis quamplurimis; de quorum ordinibus ne verbum quidem apud probatos scriptores offenderis. Coram illis modo, quo supra in priori explicatione dictum est de occultis, & apertis peccatis (nimirum directionis gratia) fiebant confessiones.

l (*Quod si nemo, cui confitearis, inuenitur,* C *ne desperes*) Hoc loco non obscurè docet auctor, de confessione in extrema necessitate facienda priùs fuisse locutum; necnon & eadem prorsus mente, quæ sequuntur sanctorum Patrum authoritates subiecisse: necessitatem verò intelligit eam, dùm proprium, aliumue sacerdotem, & quos supra recensuit, quibus tutò, & absque publicationis timore scelera sua deponat, nuspiam potest inuenire.

m (*Quia in hoc Patrum conueniunt sententia*) Magister sententiarum vbi supra: & Cardinalis Bellarminus cap. 15. & 20. l. 3. De pœnitentia, hasce Patrum sententias de publica confessione interpretantur. Illos consule si lubet. Easdem nihilominus sententias de reuelatione seu infractione sigilli confessionis esse intelligendas, contendere videtur B. Lanfrancus: vbi videlicet securè, cui posit commitere sua peccata, adest nemo; velut ipse disertis verbis innuit: *Quod si nemo cui confitearis inuenitur, ne desperes, quia in hoc Patrum conueniunt sententia, vt Domino confitearis.*

n (*Maximus in sermone Paschali*) Seu B. Ambrosius lib. 10. in Lucam cap. 96. Hęc & quæ sequitur S. Leonis sententia, duobus modis à Bellarmino explicatur loco citato c. 20. sub finem: 1. „Eodem tem„pore nondum institutam fuisse Confes„sionem sacramentalem, ac per hoc nihil „esse mirum, si Petri confessio non lega„tur. Deinde S. Ambrosium loqui de la„chrymis, quæ Confessionem quamdam „continent: sic enim S. Petrus, cùm sci„ret Christo notum fuisse crimen suum, „non voce, sed lacrymis confessus est; id „quod omninò sufficit in Confessione, „quæ fit Deo, qui omnia nouit, &c.

Soli Deo Honor, & Gloria.

APPENDIX

APPENDIX
AD ILLVSTRANDA BEATI LANFRANCI CANTVARIENSIS ARCHIEPISCOPI OPERA.

INDEX RERVM, ET VERBORVM.

Literà u *numerumpræcedens, vitam B Lanfranci, & Notas ad eandem significat;* a *verò Appendicem.*

C.

Castitas

Index Rerum, & Verborum.

D.

F.

Perperam

Index Rerum, & Verborum.

Index Rerum, & Verborum.

Q.

R.

CHRONICON BECCENSIS ABBATIÆ AB IPSA FVNDATIONE AD ANNVM M. CCCC. LXVII.

EX VETERI MS. EIVSDEM COENOBII.

NNO ab Incarnatione Domini M. XXXIV. HENRICI Regis Francorum anno quarto, ROBERTO filio secundi RICHARDI, & fratre tertii RICHARDI habenas Normanniæ gubernante; HERLVINVS venerandæ sanctitatis Abbas Beccensis Ecclesiæ primus, inspirante Domino nostro IESV-CHRISTO omnium bonorum auctore; postpositâ nobilitate terrenâ, quâ satis pollebat; abiectâ sęculi pompâ, quâ ante non parum iuxta modum suum floruerat; fastuque terreno relicto; hoc anno cingulo militię deposito, ad Christi paupertatem tota deuotione se contulit; & vt soli Deo liberiùs vacaret, solâ Dei dilectione, habitum Monachalem cum gaudio suscepit.

Anno 1034. Henricus 1.

Herluinus fit Monachus.

A Danis, qui primi Normanniam obtinuerunt, originem duxit pater eius; mater autem eius proximam Ducum Flandriæ consanguinitatem attigit. ANSGOTVS ille, ista HELLOYS nomen habebat. Quem GVILBERTVS Brionensis Comes primi RICHARDI Normannorum Ducis nepos ex filio consule GODEFRIDO, illum enutritum penes se inter omnes curię suæ primates habuit acceptissimè. Habilis ille ad arma plurimùm erat, nec minore ea animositate gestabat. Omnes omnium totius Normanniæ maiorum in electis illum habebant. In armis omnisque rei militaris vsu & cultu corporis sui attollebant. Domi & militię commilitonum suorum pręstantissimus erat. Quibus de rebus non solùm singularem domini sui obtinuerat fauorem, verùm & apud ROBERTVM totius Normanniæ Ducem, & apud exterarum dominos regionum pepererat sibi nomen plurimum, & accessum familiarem.

Eius Parētes. Ansgotus Pater, Helloys Mater. Guilbertus Brionensis.

Herluinū magni faciebant Robertus & principes externi.

Hic talis & tantus vir cum prædiis & facultatibus ad statum Monachorum venire desiderat. In fundo iuris sui qui BVRNEVILLA dicitur, haud procul à BRIONIO, volens cœnobium construere Ecclesiã ædificauit in honore sanctæ MARIÆ, ibique religionis habitum suscepit ab Episcopo Lexouiensi HERBERTO nomine, maximæ sanctitatis viro, XL. ætatis suæ anno, deuotéque portauit; nec multò post ab eodem Præsule Sacerdos ordinatus est, & Abbas constitutus; quia propter paupertatem loci illius, quiuis alius regimen ipsum nolebat suscipere.

Aedificat Monasterium in Burneuilla.

Religionis habitum suscipit ab Episcopo Lexouiensi Herberto.

Sacerdos & Abbas constituitur.

Vnde sciendum est quod in Galliis erat, & quædam Prouincia olim vocata Neustria; post à Normannis, qui à Norst regione venerunt, cognominata Normannia; in qua est quidam locus, qui dicitur BECCVS: & ita vocitatus à riuulo ibi decurrente, qui adhuc hodiernis temporibus decurrit iuxta muros prati, vbi construxit HERLVINVS, qui erat de genere Danorum, secundam Ecclesiam inde vocatam Ecclesiam BECCI.

Normāniæ & Becci ethimon.

Rationes cur in tantū creuit Beccum.

Tribus de causis tam paruo tempore dicitur creuisse, non solum diuitiis, sed etiam religione, intus studio operis Dei, & feruore religionis: foris studio charitatis, in qua gratia Dei ab initio vsque nunc plures virtutes sunt factę & ostensę.

Hoc cœnobium, de quo loquimur in initio suę fundationis aliquanto tempore in maxima egestate & penuria extitit, vt monens eos probaret Dominus, & probando impleretur illud in eis viri sapientis. *Omne quod applicatum tibi fuerit, fili accipe: & in dolore sustine, & in humilitate tua patientiam habe: quoniam in igne probatur aurum, & argentum: homines verò receptibiles in camino humiliationis.* Et vt ostenderetur quod illa fundatio non erat ex homine, sed ex illo; & de ipso, de quo dicit Apostolus: *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter illud quod positum est, quod est* IESVS CHRISTVS. Noluit vt per Reges, & Principes ipsa fundatio ageretur, sed per seipsum, & per humilem & timentem verba sua, sicut ipse per Isaïam testatur dicens: *Ad quem respiciam nisi ad pauperculum & contritum spiritu, & trementem sermones meos?*

In summa egestate. Eccl. 2. a. 4. 5.

Fundator Becci Deus, non Reges aut Principes terreni. cap. 66. a. 1.

Nota quod BONNEVILLA erat proprium hereditagium Domini HERLVINI, & ibidem primam Ecclesiam ædificauit in honorem sanctæ MARIÆ, & ibidem habitum suscepit.

Al. Burneuilla.

Verùm quia campestris & inaquosus est locus, monitus per soporem à Beata Dei Genitrice

Aliud ædifi-

cat Monasterium, à B. Virgine admonitus.

MARIA, in vallem ad riuum qui BECCVS dicitur, Deo adiutore, secessit; ibique nobile ædificare cœpit in honorem eiusdem Matris Domini MARIÆ Monasterium, quod Deus perfecit ad sui nominis gloriam, & multorum hominum solatium & salutem. Cui Deus ad auxilium & consilium adducit, iuxta desiderium cordis sui, LANFRANCVM virum in liberalibus artibus vndecúmque peritissimum: deinde ANSELMVM virum per omnia approbatum, pollentem moribus, consilio affabilem, misericordem, castum, sobrium, in omni clericali officio mirabiliter eruditum: qui ambo Dei adiuuante auxilio, Archiepiscopi Cantuariæ postea consecrati sunt.

Lanfrancus & Anselmus.

Confluunt ad Beccũ permulti atque inibi habitum monachalem induunt.

Inde ad eundem locum BECCENSEM tot & tanti viri tam Clerici quàm Laïci ex nobili genere nati confluxere, vt sancto Herluino Abbati satis decenter posset dici: Ab vbertate domus tuæ inebriasti faciem terræ, & à torrente sapientiæ eorum replesti orbem terrarum. Inter quos extitit quidam nobilis vir nomine WILLELMVS, qui ibidem veniens ad Monachatum, dedit eidem Monasterio Beccensi prædium vbi quondam fuerat Monasterium sancti EBRVLFI apud VTICVM, ad quem locum habitandum, & procurandum venerabilis HERLVINVS misit prædictum LANFRANCVM, cum tribus Monachis Beccensibus. Postea idem WILELMVS, & nepotes sui ROBERTVS, & HVGO de GRENTIMENTI, restaurauerunt prędictum Monasterium sancti EBRVLFI, & dederunt Ecclesiæ Becci villam RVSSERIE pro commutatione prædicti loci sancti EBRVLFI apud Vticum. Qui locus Beccensis quantum adhuc nostris temporibus caritatis resplendeat radicibus, expertis differendum dimittimus.

Vvillelmus vir nobilis fit Monachus, & dat Becco prædium.

Restaurat Monasterium S. Ebrulfi Lanfrancus.

Audiens LANFRANCVS famam regionis Normãniæ, quæ prius Neustria dicebatur, in qua ducatum tenebat hereditario iure WILLELMVS ille, qui postea subiugauit sibi totam Angliam armis: sciens certo relatu illic multum collapsum studiũ litteraturæ barbaricæ gentis; & intelligens prouidentissimâ inspiratione inde se posse adipisci maiorem gloriam, & plurimũ quæstum; venit illic cum paucis. Sed antequam peruenisset ad notitiam multorum, attraxit illum ad se, qui Paulum vocauit de cœlo hoc modo. Quadam die dũ iter ageret solus cum vno scholari, incidit in latrones, qui & auferentes omnia quæ habebat, sinunt abire, tantum ei relinquentes vetustam chlamidem, cætera omnia secum retinẽtes. Tunc ille recordatus est alius cuiusdam sancti facti, qui cum à Longobardis, (vt narrat beatus Gregorius) tentus esset, & ei suum caballum abstulissent, postea clamans, flagellum, quo equum solitus erat minari, obtulit eis dicens: Tollite, vt habeatis vnde hoc iumentum minari possitis; quibus dictis ad orationem protinus se dedit. Illi verò cursu rapido venerunt ad fluuiũ nomine Vulturnum, quem nullo modo transire potuerunt; cúmque nullo modo transire possent, intellexerunt quia ex culpa quam seruo Dei fecerant, ista dispendia tolerabãt: qui statim reuersi non solùm reddunt quod abstulerant, sed etiam ipsum LIBERTINVM, inuitum in equũ, de quo deposuerant, leuauerunt; & protinus abscedunt, & iter suum liberè peragunt. Sic, inquiens LANFRANCVS, ego faciam, redibo, offeram eis quę deseruerũt, & cùm hoc fecero, reddent mihi omnia mea: & cùm fecisset nihil sibi profuit, sed in peius illi prouenit; & vt ipse solebat referre LIBERTINVS aliã intentione fecit, aliã ego; quia LIBERTINVS pura mente, vt haberent, & possiderent; ego autem calliditate, & dolo, vt redderent mihi, non vt haberẽt; cùm enim obtulisset eis chlamidem quam ei dimiserãt, illi in iram versi cęsum diutius ad arborem nudum ligauerunt: & scolarem eius ad aliam non longe ab eo, & sic discesserunt. Tunc videns se omni humano auxilio destitutũ, cæpit intra se reuoluere, & pertractare, quàm fragilis & caduca sit huius mundi gloria, & omne quod laborant homines super terrã, vanitas. Promisit Deo omnino relicturum huius mũdi caducos honores, & sub illius iugo quod est leue & suaue illis qui eum diligũt, suppositurum ex toto, si eum eripere dignaretur ab hac captione. Statim vt votum ex corde & ore Deo promisit, quasi vno momẽto soluta sunt omnia vincula, quibus ligatus erat: & liber effectus, Deo gratias agẽs, ad suum clericũ accessit, & eum soluit, & votum apud Beccũ perfecit.

Lanfrancus Normaniam adit, ad literas edocẽdas.

1041.

Incidit in latrones.

Dialog. lib. 1. cap. 2.

Quomodo liberatus diuinitùs fuit.

1042. Anno Domini M. XXXXII. LANFRANCVS de senatorum Papiæ nobili genere natus, in septem liberalibus artibus mirabiliter eruditus, Deo omnium bonorum auctore disponente, apud Beccense cœnobium, magnis tunc temporis facultatibus inornatum; secundum sancti HERLVINI ibidem Abbatis desiderium, Monachalem suscepit habitum: qui quanto miraculo illuc aduenisset, quantum ibidem profuisset, & quomodo primus Abbas CADOMI extitisset, & quàm laudabiliter Archiepiscopus Cantuariensis diu viguisset, in vita ipsius inueniri potest.

Becci Monachum induit.

Citatur vita Lanfranci.

1051. Anno Domini M. LI. Franciç turbatur Ecclesia per BERENGARIVM Turonensem, qui asserebat Eucharistiam, quam sumimus in altari, non esse reuera corpus & sanguinem Christi: vnde contra eum multùm à multis, & verbis & scriptis disputatũ est: inter quos Domnus WIMVNDVS Monachus de Cruce sancti LEVFREDI, contra eum de corpore & sanguine Christi elegãtem edidit librum.

Berengarius emersit.

Guimundus.

Lanfrancus libel. edidit cõtra Berengarium.

LANFRANCVS etiam Papiensis, primùm Monachus Beccensis, deinde Archiepiscopus Cantuariensis, omnibus luculentiùs & mirabiliùs librum super hac rẽ composuit: in quo singulis illius quæstionibus & expositionibus laudabiliter respondit; male dicta ab eo & intellecta scripturarum testimoniis diuinarum improbando conuincens.

1053. Anno Domini M. LIII. HVNFREDVS DE VITVLLIS, Pater ROGERII DE BELLOMONTE, & ALBEREDA vxor eius, duo Monasteria vnũ virorũ & alterum fœminarũ in fundo Pratelli ædificarũt.

Abbatia de Pratellis ædificatur.

1060. Anno Domini M. LX. sanctus ANSELMVS in Augusta nobili ciuitate, quæ confinis Burgundiæ

B. Anselmus

est, & Longobardiæ, oriundus; licet nobili parentum prosapiâ natus, disertorum studiis magistrorum in breui Deo donante coæquatus; & per diuinam visionem ad sedes cælicas denique in spiritu raptus, salutis suæ arcana verba confestim audiuit, quæ non multo post tempore compleuit. Audiens igitur famam magistri LANFRANCI, iam monachi Beccensis, & scholas ibidem tenentis & regentis, omnium pene doctorum nomina præcellere, spretâ pro Dei nomine patris, & matris multimodâ hereditate, cum aliquantis familiarium clericis, venit ad eum: in cuius scholis aliquandiu diligenter manens, & sibi & aliis multùm proficiens, tandem LANFRANCI incitamento & Maurilij Rothomagensis Archiepiscopi consilio, diuina prouidente clementia, in Beccensi Ecclesia, habitum monachalem tota deuotione hoc anno suscepit, anno ætatis suæ XXVII. Qui ad quanta sanctitatis & dignitatis culmina postea peruenerit in subsequenti diligens lector inueniet. Nam inter cetera dignitatis culmina, cum anno Domini millesimo sexagesimo secundo LANFRANCVS supradictus Ecclesiæ Becci Prior, regimen accepisset sancti Stephani Cadomi, prædictus Anselmus factus est Prior Beccensis, qui tribus annis fuerat sine prælatione.

nobili loco natus Beccum adit, subditque sese B. Lanfranci magisterio.

Fit Becci monachus.

Item cùm locus Beccensis adhuc indigeret multis rebus, in recepta pauperie, inter alia lucerna die ac nocte non semper ardebat in Ecclesia (vt moris est) præ inopia; sed cùm hora nocturnalis synaxis appropinquasset, secretarius surgens de cubili, ibat in pistrinum, vel in coquinam, deferens inde lumen: nocte subsequente die dedicationis, id est sexto Calendas Martij, cum hora matutinalis appropinquasset, secretarius nomine GOTHBERTVS, euigilans à somno vidit totam Ecclesiam ita illuminatam cælesti lumine, vt potuisset acus reperiri in pauimento; qui surgens pauefactus audiuit quasdam voces in choro quasi psallentes sub silentio: tunc pedetentim perrexit ad ostium chori, à parte altaris, & introspexit in chorum, & vidit beatissimam & gloriosissimam matrem Domini MARIAM stantem in loco stationis venerabilis HERLVINI Abbatis, & coram ea astantes beatissimos Apostolos PETRVM, & PAVLVM, & tertium alium quem non agnoscebat vultu, decantantes ei matutinas: cùmque diu hæc aspexisset, cogitauit pergere ad ostium, quod erat ex alia parte chori iuxta locum stationis Abbatis, & vt meliùs & propiùs valeret videre illas gloriosissimas personas, & audire quæ illæ dicebant, & decantabant; & cùm hoc faceret, suauiter, & quasi pedetentim, antequam peruenisset ad ostium, lux substracta est, & voces subcinentium quieuerunt; suauitas tamen miri odoris tanta ibi aspersa est, vt cùm fratres assurrexissent ad vigilias, mirarentur: ad inuicem se interrogantes nutu & signis, quid hoc vellet esse? quæ omnia prædicta dictus secretarius recitauit, vt vidit.

Paupertas Becci.

SS. Petrus & Paulus, & alius canunt matutinas preces coram B. Virgine.

Item iratus Rex GVILLERMVS contra LANFRANCVM, eum alienauit à sua curia, cuius consiliarius extiterat: quia contradicebat nuptias filiæ Comitis Flandriæ, quam ipse sibi Dux copulauerat matrimonio, quia proximitate carnis & cõsanguinitate iungebantur. Vnde authoritate Romani Pontificis, tota Neustria supposita erat interdicto: quapropter LANFRANCVS Romam adiit, quamuis iturus esset occasione cuiusdam hæretici BERENGARII: & tunc præsidebat LEO octauus: & etiam vt ageret pro Duce Normannorum, & vxore eius. Igitur locutus est cum Papa NICOLAO, & ostendit quòd eius sententia videlicet interdictum eos tantum grauabat; qui nec coniunxerat, nec eos separare poterat: nam Dux puellam quam acceperat, nullo pacto dimittere volebat.

In offensionem Guilelmi incurrit B. Lanfrancus; quia contradicebat nuptiis illegitimis illius. Ideo Romam vadit.

Hoc autem audiens, & verum esse aduertens summus Pontifex, dispensatione habitâ coniugium concessit; eo tamen modo quatenus Dux & vxor eius, duo Monasteria construerent; in quibus singulas congregationes virorum, ac mulierum, coadunarent; quæ ibi sub norma sanctæ Religionis die noctúque Deo deseruirent; & pro salute eorum supplicarent, & paruit Dux Apostolicæ dispensationi; & ædificauerunt duo Monasteria in prædio, quod antiquitus CADOMVM nuncupabatur. Dux vnum Monachorum in honorem sancti STEPHANI; & vxor eius alterum sanctimonialium, in honorem sanctæ TRINITATIS; & post triennij completionem solâ necdum completâ basilicâ, LANFRANCVS cæpti operis institutor, tam Ducis Normanniæ, quam Primatum supplicatione, cœnobio Cadomensi, quod dux hortatu Papæ ædificauerat, Abbas præficitur, in quod plures de Becco secum duxit; qui paulo post ad dignitates sunt promoti.

Concedit coniugium Papa, ea lege, vt duo Monasteria construerentur; quod & factũ est Cadomi.

Anno Domini millesimo sexagesimo tertio, tempore HERLVINI primi pastoris & fundatoris cœnobij Beccensis, VVILLERMVS potentissimus Dux Normanniæ, qui postea Angliam acquisiuit, cœpit ædificare Ecclesiam iuxta ERMENTRVDIS villam, prope Rothomagum, Sequana inter vtrùmque fluente, super terram & hereditatem ipsius Monasterij BECCENSIS, in campis inter CHEVILLEIVM & ERMENTRVDIS villam, qua ambæ parochiæ sunt de patrimonio eiusdem Monasterij: quæ quidem Ecclesia vocata fuit, Ecclesia beatæ MARIÆ DE PRATO; & ibi constituti fuerunt Monachi de Monasterio BECCI, ad Dei seruitium ibidem faciendum. 1063.

Guillelmus I. fundat Monasterium de Prato. Queuilli. Al. de Bononuntio.

Deinde post annos ferme sexaginta duos obiit HENRICVS primus Anglorum Rex, filius prædicti VVILLERMI; videlicet anno millesimo centesimo trigesimo quinto apud sanctum Dionysium in Sylua Leonum; delatúmque fuit corpus eius Rothomagum; & in Ecclesia beatæ Mariæ apertum; & cor, lingua, & viscera eius sepulta & tumulata fuerunt in Ecclesia beatæ Mariæ de Prato ante maius altare, & corpus eius sale condítum delatum fuit apud Cadomum, vsquequo ventus esset aptus ad deferendum illud in Angliam. 1135.

Moritur Henricus I. Rex Angliæ. Forest de Lions, ou de Forge.

1070. Anno Domini millesimo septuagesimo LANFRANCVS prædictus, prius Monachus Beccensis, deinde Abbas Cadomensis, constitutus est Archiepiscopus Cantuariensis, vbi laudabiliter, & gloriosè vixit, ad exemplum omnium bonorum, decem & octo annis.

B. Lanfranc. fit Archiepiscopus Cantuariens.

Anno Domini millesimo septuagesimo tertio, in vigilia festiuitatis omnium Sanctorum, Monachi
1073. Beccenses exeuntes de prima veteri Ecclesia, solemni processione, & magnæ deuotionis gaudio, venerunt in nouam Ecclesiam quam beatus HERLVINVS eiusdem loci gloriosus Abbas, LANFRANCVS, & ANSELMVS viri magnæ authoritatis ædificauerant.

Beccēses Monachi habitāt nouam Ecclesiam.

Anno Domini millesimo septuagesimo septimo, decimo Calendas Nouembris Ecclesia BECCI
1077. in honorem sanctæ MARIÆ Matris Domini dedicata est ab Archiepiscopo Cantuariæ LANFRANCO, quod opus pergrande ipse inchoauit, & post Abbatem HERLVINVM primum lapidem posuit; quod opus in quindecim annis peractum est. Huic autem dedicationi interfuerunt Episcopi ODO Bajocensis, GVILBERTVS Lexouiensis, GILBERTVS Ebroicensis, ROBERTVS Sagiensis, ERNALdus * Cynomanensis. De lætitia illius diei, & gaudio multiplici superfluum videtur proloqui, tum de aduentu personatum virorum illustrium, & mulierum nobilium non sine magna largitione donorum, Franciæ, Normanniæ, Angliæ, & de superabundanti omnibus præparatâ * procuratione nemo sufficienter vix posset differere.

Dedicat Ecclesiā B. Lanfrancus.

Al. Arnald. Al. * Cenomanensis. l. * Pastu.

1078. Anno sequenti, id est millesimo septuagesimo octauo beatus HERLVINVS prædicti loci BECCENSIS Abbas primus, miles Christi gloriosus, inter choros iustorum, ab Angelis susceptus est, pretiosum corpus terræ relinquens, animam cælis inferens, sepultúsque est & tumulatus in medio Capituli, quod ipse ædificauerat: obitúsque eius dolor suis, gaudium Angelis fuit. Cui etiam Dominus corda hominum reuelauit, & animas de corpore exeuntes, à dęmone arreptas, plangentes audiuit, & plangendo cognouit. De virtutibus eius, vitâ & moribus, si dicere voluerimus, dies deficiet; mittimus igitur prudentem lectorem ad vitam eius descriptam, vbi abundanter inueniet quo instrui possit.

Obijt B. Herluinus.

Nota quòd venerabilis vir HERLVINVS non sine nutu, & prouidentia Dei, qui omnibus in se sperantibus præparat bona meliora, Ecclesiam cum omnibus officinis, mutauit loco tertio, non longè à supradicto loco, qui nunc dicitur, CAPELLA BEATI HERLVINI, quæ prima fuit in hoc riuo Beccensi fundata; & istam, de qua nunc loquimur, ędificauit multò maiorem, & amplissimas officinas; quâ fabricâ expletâ, per sexdecim annos, LANFRANCVS Dorobernensis Ecclesiæ Archipræsul dedicauit, anno Incarnationis Dominicę millesimo septuagesimo septimo, mense Octobri, feriâ secundâ vltimæ Hebdomadæ eiusdem mensis.

Infirmus multis doloribus oppressus sanitati restituitur Becci meritis B. Virginis an. IIII.

Quidam vir GOSELINVS nomine, de villa quæ dicitur MALAVILLA, sita in pago Rothomagensi, ardens ambis pedibus, innumeris angustiis, & doloribus cruciabatur. Cùm autem hoc pertulisset vno mense pleno, id est à Calendis Nouembris, vsque ad Calendas Decembris; & illi nullum remedium prouenisset, sed ex omni parte illum miserię occupassent; quia neque cibum, neque potum, neque somnum percipere poterat; neque aliqua requies illi esset, vxor, & amici atque vicini eius, monuerunt eum, vt ad sanctum Leobinum in Carnote pergeret, & in lectica ferri se faceret: quibus ille respondit, se non longiùs ire quàm vsque ad Beccensem Ecclesiam quæ erat in vicino, non plus vno milliario; & testabatur habere se fidem illic posse recipere sanitatem, precibus beatæ MARIÆ matris Domini, in cuius honorem est consecrata ipsa ecclesia, & meritis aliorum sanctorum; & vt dixit ita fecit, & vt credidit ita euenit. Veniens igitur ad sacram ęcclesiam primâ Dominicâ Aduentus, quæ contingit tertio Nonas Decembris, perstitit in porticu Ecclesiæ ipso die, & sequenti: tertio verò die, cępit aliquantulum quiescere: actum est autem, vt quarto die eueniret festiuitas beati Nicolai; eo die aurora iam illucescente cum janitor Ecclesiæ Becci nomine IOANNES aperuisset ianuas, reminiscens infirmi, diuertit ad eum vbi iacebat, qui inuenit eum vigilantem: & antequā eum aliquid interrogasset, infirmus eum præueniens dixit se totum extinctum, & sanum: janitor interrogans quando, & quomodo? ille respondit; tota ista nocte benè habui, mediâ autem nocte obdormiui, & postmodum euigilans inueni me totum extinctum, & refrigeratum, & nunc Dei gratiâ benè mihi est, meritis beatissimæ Virginis, in cuius honore ista Ecclesia est consecrata. Actum est hoc anno Incarnationis Dominicæ millesimo centesimo vndecimo, mense Decembri, qui est apud Hebræos decimus, apud nos duodecimus.

Octogesimum an. agebat, cū obijt B. Herluinus.

B. Anselm. Abbas electus, & sacratus.

Deffuncto itaque patre HERLVINO septimo Calendas Septembris, anno ætatis suæ octogesimo quarto, Monachatus verò quadragesimo quarto; paucis interpositis diebus, electus est Abbas eiusdem loci ANSELMVS, qui Prior quindecim annis fuerat. Sequenti verò anno in festiuitate sancti Petri, quæ dicitur Cathedra, benedictus est Abbas in ecclesia Becci, ab Ebroicensi episcopo GISLEBERTO.

1082. Anno Domini millesimo octogesimo secundo, translatio monachorum Becci apud Conflanitum commorantium, à veteri ecclesia, quæ Capella dicitur, ad nouam ecclesiam, cum corpore sanctæ Honorinæ: Cum YVO DE BELLOMONTE Comes super Isaram, & ADELIDIS vxor eius volentes in Ecclesia B. Honorinæ de Confluentium, à Monachis Deo deseruiri, dederunt eam, & omnia ad eam pertinentia monasterio Beccensi, sub libera potestate, & ordinatione Abbatum præfati cœnobij. Huic donationi Reuerendus Episcopus Parisiensis GOFRIDVS; de cuius parochia & benefi-

Conflancium ab Iuone de Bellomonte datur monachis Beccensib. videsis notam ad ep. 14 lib. 2. B. Anselm.

cio est, vt semper mos est bonis, bene actis fauere, cum canonicis Ecclesiæ sanctæ MARIÆ Parisiensis, consensit: Ecclesiæ suæ reseruans, vt si quando aliquâ ratione exigente per totum Episcopatum Parisiensem, aut in prædicto tantùm castro, diuinum officium Episcopus Parisiensis celebrare prohibuerit publicè monachi in dicta Ecclesia deseruientes, post perceptam ab Episcopo, vel eius nuncio, iussionem, obseruabunt.

Anno Dominicæ Incarnationis millesimo octuagesimo nono, obijt piæ memoriæ LANFRANCVS, 1089.
priùs monachus Becci, deindè Abbas Cadomensis, ad vltimum Archiepiscopus Cantuariensis, decem, & nouem annis.

Ab humanis excessit B. Lanfrancus.

Tempore S. Anselmi Abbatis Becci tres matronæ nobiles dederunt se in subiectionē Becci videlicet BASILIA vxor HVGONIS DE GORNATO; & AMFRIDA neptis ipsius BASILIÆ; & EVA vxor GVILLERMI CRISPINI; quæ tres cùm simul BECCI viuerent, quasi condixerūt sibi vt de hoc mundo vna post aliā transirent, & tres Dominicas elegerunt, in quibus vitam finirent. Prima autem scilicet AMFRIDA BASILIÆ neptis, quæ minor erat ætate, virgo autem corpore & Deo sacrata, decidit in ægitudinem, & venit ad extremum Dominicâ, quarto Nonas Ianuarij. Quâ sepultâ, cœpit infirmari BASILIA domina eius; quæ cū per aliquot dies, graui incōmoditate corporis molestaretur, velata est à GVILLERMO Rothomagensi Archiepiscopo; sicque defuncta est aliâ Dominicâ decimo septimo Calendas Februarij, & sepulta est, vt talem personam decebat. Tertia EVA non diu superuixit; nam ætate, & ieiuniis attenuata, cœpit repente viribus corporis destitui: post mortem enim viri sui GVILLERMI CRISPINI omni continentiæ se mancipauit, BECCIQVE vsque ad finem vitæ, in Dei seruitio perseuerauit: hæc ante plures annos sacrum velamen acceperat à prædicto GVILLERMO Rothomagensi Archiepiscopo.

Tres matronæ nobiles Deo se sdeuouerunt; ac tribus diuersis diebus dominicis è vita migrarunt.

Cúmque in dies languor cresceret, & ipsa quotidie ad Ecclesiam pergeret, die festiuitatis sancti VINCENTI, mane, fecit se in Ecclesiā duci, ibique à toto Conuentu visitata, atque inūncta ante altare Crucifixi; & cætera quæ morientibus Christianis solent exhiberi persoluta sunt ei: cúmque conuentus recederet, eleuatâ manu signauit eos dicens: Deo vos commendo filij: diligebat enim tam tenerè nos quasi omnes peperisset: deinde domum reducta, dum ad focum sederet, sequenti nocte transijt. Cùm ad exitum appropinquaret, aderant fratres vt psalmis & orationibus ei subuenirent; inter quos fuit quidam frater nomine RODVLPHVS, qui eam rogauit, vt si possibile esset post mortem ei apparens diceret quod inuenisset: at illa respondit, si Deus ei concederet. Sicque defuncta est tertiâ Dominicâ, decimo Calendas Februarij; & paucis interpositis diebus, postquam defuncta est, apparuit fratri dormienti; quā cùm vidisset ait: Quid est domina? Quomodo te habes? Respondit se sexaginta annos pœnitentię accepisse: & cùm ille obstupuisset, quæsiuit causam: Et ait, quia paruos canes, & alia huiusmodi varia, quæ homines pro nihilo ducunt, amaui; & vltrà modum in iis delectata sum; ideo talem pœnitentiam accepi. Et sic vides, quod hæ tres dominæ, tribus Dominicis sæculo migrauerunt: prima, in primâ parte noctis; secunda, mediâ nocte, dum cantarentur matutinæ; tertia, mane dum cantaretur prima.

Nota quod vt refert historia de beato Anselmo per * illum qui præsens cum illo erat, qui sic ait; attestor Deum me sæpe illum sub veritatis testimonio audisse protestantem, quod libentius vellet in congregatione Monachorum, loco pueri inter pueros sub virga magistri pauere, quam per Pastoralem curam toti Britanniæ Prælatus, in conuentu populorum, Cathedræ Pontificali præsidere.

** De Edmero loquitur; qui hæc refert in vita ipsius sancti, & in historia Nouorum.*

Sublato de hac vita venerabili Patre, vt diximus, LANFRANCO, Rex Anglorum VVILLERMVS Ecclesias & Monasteria totius Angliæ graui nimium oppressione afflixit: cuius oppressionis anno quarto, id est millesimo nonagesimo tertio, ab Incarnatione Domini, ANSELMVS Abbas Beccensis Ecclesiæ, vir magnæ sanctitatis, & doctrinæ, inuitatus, imo districtā interpellatione adiuratus, ab HVGONE Cestrensi Comite, multisque aliis Anglorum regni principibus, qui eum animarum suarum medicum, & aduocatum elegerant; vt insuper Ecclesię suę prece, & pręcepto, pro communi vtilitate, coactus Angliam ingressus est. Venienti optimates alacres occurrerunt: Rex ipse solio exiliit, & viro gaudens occurrit. Interea Rex GVILLERMVS graui languore corripitur; & pene ad extrema per- 1093.
ducitur. Suadetur ei inter alia à principibus, vt de matre totius regni, Ecclesia videlicet, Cantuariensi, cogitet; & eam à pristinâ viduitate, & calamitate per institutionem Pontificis releuet. Acquiescit ille consilio, & ANSELMVM in opus hoc dignissimum indicat: Tunc ille contradicens, & reluctans, & multis modis, omnibus obtestans, capitur, & violenter, in vicinam Ecclesiam, cum hymno, & laudibus portatur, magis quàm ducitur. Acta sunt hęc anno isto pridie Nonas Martij primâ Dominicâ quadragesimę.

Guillelmus 2. Ecclesias, & monasteria profligauit. Guillel. Malmesbur. Eadmerus hist. Nouorū. Harpsfeldius seculo 12.

B. Anselmus electus Archiepiscopus Cantuariensis inunctus.

Anno vero sequenti pridie Nonas Decembris debito cum honore ab omnibus Episcopis Angliæ, 1094.
Cantuarię consecratus est, ad laudem & gloriam nominis Domini.

Consecratus.

In cuius consecratione Euangelica illa sententia super eum reperta est: *Vocauit multos, & misit seruum suum hora cœnæ dicere inuitatis, vt venirent: quia iam parata sunt omnia.* Qui cuius meriti extitit, in vita ipsius potest reperiri. Rexit autem sic sanctissimus vir ANSELMVS Ecclesiam Cantuariensem quindecim annis feliciter; qui monachus BECCI claustralis extiterat tribus annis, quindecim Prior post venerabilem LANFRANCVM, & quindecim Abbas post sanctum Herluinum, eiusdem cœnobij Abbatem primum. Cui successit in eadem Ecclesia BECCI tertius Abbas vir magnę san-

Luc. 14. d 16. Monachus 3. annis. Prior 15. Abbas 15. Archiepiscopus 15

ctitatis & doctrinæ WILLERMVS, nobili Normannorum prosapiâ originem trahens: in veteri castro super RISLAM, quod dicitur Mons fortis; claris parentibus exortus. Pater eius TVRSTINVS, mater verò ALBEREDA dicebatur. ROGERII DE BELLO MONTE, patris ROBERTI Comitis Mellenti, ex vxore neptis: qui anno sequenti benedictus est Rothomagi, in die festiuitatis S. Laurentij, ab Archiepiscopo WILLERMO.

Tertius Abbas Becci Vuillermus.

Anno autem millesimo nonagesimo octauo ANSELMVS Archiepiscopus recessit ab Anglia, quia Rex WILLERMVS filius VVILLERMI Conquisitoris Angliæ, nihil recti in regno suo fieri permittebat; sed prouincias intolerabiliter vexabat in tributis, quę numquam cessabant in opere muri circa turrim Londoniæ in opere aulę regalis, apud Vvestmonster. Idem rex Vuillermus hoc anno fuit in Normannia, semper hosticis, & tumultibus, & curis armorum deditus. Tributis interim, & exactionibus pessimis, populos Anglorum, non abradens, sed excorians.

1098. *B. Ansel. discessit ab Anglia.*

Tyrannidem exercet Guill. 2. Rex.

Anno Dominicæ Incarnationis millesimo centesimo nono, vndecimo Calendas Maij, Feriâ quintâ in Cœna Domini, obiit piæ memoriæ venerabilis Dominus ANSELMVS Cantuariensis Archiepiscopus. Ipso anno vltimum Pascha fuit, septimo Calendas Maij.

1109. *Nono Calend. Maij ad cœlestia translatus est.*

Scripsit verò idem vir Reuerendus nonnulla memoriæ digna; quæ subtus annectere curauimus. Dum adhuc esset Prior in Beccensi cœnobio scripsit tractatus tres; primum *de veritate*; secundum *de libertate arbitrij*; tertium *de casu Diaboli*; & quartum, quem titulauit, *de Grammatico*, in quo, discipulo, quem secum disputantem introduxit, respondet; & multas dialecticas quæstiones proponit, & soluit. Fecit quoque libellum quintum quem *Monologion* appellauit; solus enim in eo, & secum loquitur, ac tacitâ omni authoritate diuinæ scripturæ, quod Deus sit, solâ ratione quærit, & inuenit; & quod vera fides de Deo sentit, inuincibili ratione, sic non aliter esse comprobat, & instruit. Composuit etiam librum sextum, licet paruulum, sed suauioris, ac subtilissimæ contemplationis pondere magnum; quem *Prosologion* appellauit: alloquitur etiam in illo opere, aut seipsum, aut Deum. Scripsit & septimum librum *Epistolarum* ad diuersos, diuersis eorum negotiis respondens, vel ea quæ sua intererant procurare mandans. Fecit & octauum *de Incarnatione verbi*, quod opus Epistolari stylo conscriptum sanctæ Romanæ Ecclesiæ summo Pontifici Vrbano dicauit. Nonum librum edidit, quem, *Cur Deus homo*, appellauit. Decimum *De conceptu virginali*. Vndecimum de orationibus contemplatiuis, quem plurimi *Meditationes* vocant; in quibus, legentibus facilè apparet, quanta dulcedo supernorum mentem eius repleuerat. Duodecimus, qui est vltimus *Tractatus de processione Spiritus sancti*, confutauerat enim Grecos in Barensi Concilio, negantes Spiritum Sanctum à Filio procedere: vnde sumptâ materiâ rogatu HILDEBERTI Cenomanorum Episcopi, hunc librum composuit. De natione eius, & vitâ, & moribus dictum est.

Opuscula S. Anselmi recensentur.

In Conc. Baresi confutauit Græcos.

Anno Domini millesimo centesimo decimo tertio fundata fuit Ecclesia S. NEOTI.

1113. *Fundatio Ecclesiæ S. Neoti, Diœcesis Lincoln. in Anglia.*

Anno Domini millesimo centesimo vigesimo quarto, obiit piæ memoriæ Dominus WILLERMVS tertius Abbas Beccensis Ecclesiæ, vir religiosus, & honestæ vitæ: decimo sexto Calendas Maij; sepultusque fuit in capitulo, iuxta tumulum venerabilis HERLVINI, in dextrâ parte: Et eodem anno translati fuerunt monachi Becci de *Castello de Clara*, apud Scotres, & hoc fecit Richardus filius Gisleberti.

1124. *Guill. 3 Abbas Becci obiit. Prioratus de Castello de Clara.*

Nota quod tempore huius WILLERMI, fuit Ecclesiæ PHILIBERTI tale concessum priuilegium, de consensu IOANNIS Episcopi Lexouiensis, & totius Capituli. Primò fuit à prædictis Episcopo, & Capitulo, concessa Ecclesia prædicta, perpetuo iure obtinenda, cum tali libertate, vt numquam cessaret à diuino officio, pro forisfactura cuiuslibet hominis. Vnde monachi inibi cohibentes in rebellione quâ Lexouiensem Episcopum fuerint pro se, vel hominibus suis in eadem Parochia manentibus; vel non interdicta cantauerint, nec isti iidem homines monachorum, in eadem Parochia commanentes, perdent diuinum officium, pro forisfactura cuiuslibet hominis, non pro sua; etsi eadem Ecclesia, vel cimiterium violatum fuerit, habebunt monachi secum aquam benedictam de Lexouiensi Ecclesia, & per se, & per presbyterum eiusdem Ecclesiæ, reconciliabunt ipsam Ecclesiam, vel cimiterium, sine alio requisitu, excepto assultu, & homicidio. De iis enim duobus requiritur Episcopus. Propter hanc autem reconciliationem, Ecclesia Lexouiensis non perdet forisfacturas suas de violatoribus, excepto manu pastu id est seruientibus monachorum: de iis enim, forisfacturam habebant monachi, videlicet de furto, vel de infractura ipsius Ecclesiæ, vel cimiterij: nam de incestu vel adulterio, vel aliis ad Episcopum pertinentibus, ipse Episcopus forisfacturam habebit. Ipsa verò Ecclesia sancti Philiberti debet de consuetudine Episcopo per annum, duos solidos tantum, & nihil amplius de Synodo vel de circata. Presbyter autem ipsius Ecclesiæ ad Synodum veniet, sicut & cæteri; & si de ordine suo forisfecerit, Episcopo emendabit: ad monstrationē verò ante Archidiaconum, vel decanū, libros vel vestimenta sua non deferet, neque ad pascendum Archidiaconum, vel decanum dabit: & pro hac concessione libertatis, concessimus Episcopo, & omnibus successoribus eius, vt in obitu eius fieret tantum sicut pro vno monachorum; & de canonicis ipsius Ecclesiæ, fiet seruitium vnius defuncti; cum eius obitus audietur. Et inuenies antiquum originale in cophino, in quo reponuntur cartæ Ecclesiæ prædictæ in cartulario.

Prioratus S. Philiberti. Deest aliquid. Immunitates ipsius Prioratus.

Multas vulgo amendes.

Huic successit primus BOSO, in nouo & veteri testamento apprimè eruditus, vir scientiæ admira-

4. Abbas Becci

bilis, & doctrinæ incomparabilis: tantam ei insuper gratiam virtus diuina contulerat, vt nullus tam tristis, & egens consilio, ad ipsum accederet, quin ex templo lætus, & consiliatus ab ipso recederet. Hic dilectus à Deo & hominibus, Regi Anglorum Henrico multùm erat familiaris, quia veram religionem, & admirandam sanctitatem, & consilium incomparabile reperiebat; qui licet continuâ premeretur ægritudine, tamen ipse per Deum, imò (vt credimus) Deus pro ipso, omnia necessaria conuentui suo, & superuenientibus, vt opus erat, affluenter tribuebat.

Anno Domini millesimo centesimo trigesimo sexto, obiit piæ memoriæ Dominus Boso, 1136. quartus Abbas Beccensis Monasterij: vir magnæ authoritatis, orbi clarus, sapientiâ, prudentiâ, præcipuèque spiritu consilij pollens.

Fato functus Boso.

Anno Domini millesimo centesimo trigesimo septimo Theobaldvs electus Beccensis Ecclesiæ; vir magnæ bonitatis, & scientiæ, benedictus est Abbas eiusdem Ecclesiæ, omni Conuentu animo libenti concedente, apud Rothomagum à Domino Hugone Archiepiscopo Rothomagensi. 1137.

Theobaldus 5. Abbas Becci electus & benedictus.

Hoc anno in aduentu Domini *Albricus* Ecclesiæ Romanæ Legatus, & Episcopus Ostiensis, tenuit Concilium apud Londoniam: & ibidem, annuente Rege Stephano, & Reginâ, Theobaldvs Abbas Beccensis Ecclesiæ, vir admodum venerandus, Cantuariensis Ecclesiæ Archiepiscopus effectus est, transactis duobus annis, & dimidio postquam Abbas constitutus fuerat, consilioque eius fuit Abbatia Becci sine Abbate, sub *Richardo de Belfou* Priore, à Natiuitate Domini, vel paulò ante, vsque ad Pentecosten; quousque prædictus Archiepiscopus à Roma rediret.

Al. Albericus. Concilium cogit Londoniæ. Baron. Anal. to. 12. ad ann. 1138. Theobaldus fit Archiep. Cantuariens.

Anno Domini millesimo centesimo trigesimo nono electus, & institutus est Abbas Beccensis, 1139. ab omni æqualiter congregatione, vir magnæ sanctitatis, & scientiæ, Dominus Letardvs de Beccensi Burgo natus; in vtroque testamento apprimè eruditus, pollens consilio, affabilis colloquio, moderatus in verbis, discretus in disciplinis, tardè lætus in terrenis, semper gaudens in æternis, diligens bonos, corrigens malos: qui pro qualitate temporis gregem sibi commissum optimè rexit, licet in suo tempore, assiduâ tempestate patria turbaretur.

6. Abbas Becci Letardus.

Anno Domini millesimo centesimo quadragesimo primo inceptum est Capitulum Becci, tam 1140. consilio, quàm adiutorio Roberti de Novobvrgo; Et anno sequenti data est Ecclesia de Bellomonte Ecclesiæ Beccensi. Et eodem anno translatum fuit corpus sancti Neoti de veteri Ecclesia in nouam Ecclesiam. Nota quod Ecclesia, sicut Prioratus de Bellomonte, fuit data à Rogerio Comite de Bellomonte; & fundata in honorem sanctæ & indiuiduæ Trinitatis; & confirmata per Henricum Regem Anglorum & Ducem Normannorum: & in confirmationem vocat Waliramnvm Comitem Mellenti, & fundatorem Ecclesiæ Beati Nicasij, in testem, & aduocatum Ecclesiæ Becci. Et vt conformetur Ecclesia aliis Ecclesiis subiectis Ecclesiæ Becci, quæ solent aliquid in signum subiectionis annuatim dictæ Ecclesiæ reddere, voluit vt Prior sanctæ Trinitatis de Bellomonte, in recognitionem subiectionis, reddat Ecclesiæ Becci ad minùs vnam vnciam auri.

Ecclesia seu Prioratus de Bellomonte datur Becco, à Rogerio de Bellomonte. Henricus 1. Annuatim soluunt Prioratui Becco summam, in signū subiectionis.

Anno Domini millesimo centesimo quadragesimo sexto, inceptum est Capitulum Monasterij 1146. Beccensis Ecclesiæ, pridie Calendas Augusti, præsente piæ memoriæ Domino Letardo ipsius loci Abbate.

In hoc anno controuersia quæ erat inter Monachos Becci, & Canonicos Exmefordienses pro Ecclesia de Bellomonte, Parisius in præsentia Domini Papæ Evgenii, terminata est: itaque dicti Monachi Becci remanserunt in prædicta Ecclesia.

Circa hoc opus euenit miraculum per merita Beatæ Fidis Virginis & martyris, à Deo patratum, in persona Domini Tvroldi quondam Episcopi Baiocensis, & protunc Monachi Becci, germani Hvgonis Evvremodiensis; de cuius Hugonis patrimonio fundatus fuit Prioratus sancti Laurentij de Euuremodio, à Monasterio de Becco-*herluini* dependens. Qui quondam Episcopus, & tunc Monachus, vexabatur quadam infirmitate, quę vulgariter ruptura vocatur; à qua infirmitate mirabiliter per merita supradictæ beatæ Virginis & martyris Fidis, sanatus fuit, prout patet pleniùs in libro passionis eiusdem virginis.

Turoldus Ep. Baiocens. dein Monachus Beccensis; meritis B. Fidis sanatur.

1149. Anno Dominicæ incarnationis millesimo centesimo quadragesimo nono, obiit sanctæ recordationis Dominus Letardvs, sextus Abbas Beccensis Ecclesiæ.

Letardus mortem cum vita mutauit.

Huic sancto viro successit Dominus Rogerivs, huius nominis primus, in vtroque testamento apprimè eruditus; necnon clericali, ac scolari scientiâ decenter ornatus; & ab omni æqualiter congregatione electus, in ipsis octauis videlicet Apostolorum Petri & Pavli. Qui benedictus apud Sanctum Vandregesillum, in die festiuitatis sancti Iacobi Apostoli, à Venerabili Hvgone Rothomagensi Archiepiscopo. Ex tunc super gregem sibi commissum, pro posse suo, die ac nocte decenter inuigilans. Et hoc anno obiit Dominus Benardvs Abbas montis sancti Michaelis, Monachus Beccensis, qui multùm intus, & foris idem Monasterium emendauit.

7 Abbas Becci Rogerius. Bernardus Abbas mont. S. Michaelis, priùs Monach. Becci.

1150. Anno millesimo centesimo quinquagesimo secundo, quidam Monachus Beccensis nomine Michael, factus est Abbas Pratellis, in festo sancti Thomæ Apostoli. Eodem anno Ioannes Romanvs qui à puero fuerat Monachus sancti Sabæ, & postea Abbas sanctæ Mariæ in Capitolio Romano, & relictâ eâdem abbatiâ factus fuerat Monachus Becci, perrexit Romam & inde rediens

Michael Monachus Bec. Abbas de Pratellis factus. Ioannes ex Abbate fit Monachus Becci.

caput Beati Felicis martyris, socij Adaucti, attulit secum, & gratuito dono dedit illud Ecclesiæ Beccensi.

1153. *Guilbertus de Clara.* Anno millesimo centesimo quinquagesimo tertio, obiit GVILBERTVS DE CLARA, filius RICHARDI DE CLARA; & sepultus est apud Clarum in cella, quam GVILBERTVS DE CLARA auus eius dederat Monachis Becci, qui vocatur STOL; cui successit Rogerius filius eius.

1154. *Robertus ex Monacho Beccensi, Abbas S. Michaelis in periculo maris.* Anno Domini millesimo centesimo quinquagesimo quarto, sexto Calendas Iunij feriâ quintâ infrà octauas Pentecostes, Monasterium Beati Michaëlis de periculo maris, post tribulationem, quam per quinquennium ferè iugem passum fuerat, Deo miserante, aliquantulùm respirauit, electo vnanimiter ab omni Conuentu ROBERTO DE TOVGEYO Priore claustrali Beccensis Monasterij.

1159. *Robertus de Nouoburgo vice-Dux Normanniæ fit Becci monachus.* Anno Domini millesimo centesimo quinquagesimo nono, Calendis Augusti, ROBERTVS DE NOVOBVRGO vice-dominus totius Normanniæ, vir magnæ prudentiæ, & bonitatis, multatus infirmitate, factus est Monachus Beccensis Ecclesiæ, sua omnia propria, quæ magna erant, priùs pauperibus largiter distribuens. Obiit autem tertio Calendas Septembris, qui quinque fere hebdomadis Monachùs existens, suæ abstinentiæ, & admirandæ Religionis, vitutum etiam omnium in breui Dei virtute ditatus, auspicio, omnibus Ecclesiæ maioribus, bene viuendi reliquit exemplum: cum antea diues, nunc quidem pauperrimus secutus est Christum.

EPITAPHIVM EIVSDEM.

Respicis augustum præcisa rupe sepulchrum:
Hîc iacet in tumulo Robertus de Noaburgo.
Qui mare, qui cœlum, qui totum continet æuum,
Hunc faciat verè Paradisi regna videre. Amen.

1161. *Theobaldus Archiep. Cantuariens. obiit.* Anno Domini millesimo centesimo sexagesimo primo, obiit venerabilis memoriæ Dominus THEOBALDVS Archiepiscopus Cantuariensis, qui rexit Abbatiam Becci duobus annis, & dimidio, Archiepiscopatum autem viginti duobus annis, diebus totidem, & tribus mensibus.

Eodem anno intrauerunt Monachi Becci in nouum opus Ecclesiæ, in vigilia Assumptionis Beatæ Mariæ, præsente ROTRODO Episcopo Ebroicensi, qui postea fuit Archiepiscopus Rothomagensis.

1162. *S. Thomas ad Archiepiscopatum Cantuariensē assumptus.* Anno Domini millesimo centesimo sexagesimo secundo, THOMAS BECHET Cantuariensis Ecclesiæ Archidiaconus & Cancellarius Regis Henrici ordinatus, & consecratus est Archiepiscopus Cantuariæ tertio nonas Iunii.

1163. *al. Rotrodus.* Anno Domini millesimo centesimo sexagesimo tertio, ALEXANDER Papa, tenuit Concilium in Turonica ciuitate, in quo THOMAS Archiepiscopus sedit in dextera parte, & ROGERIVS Ebroicensis in sinistra. In eodem Concilio Rex Henricus consuetudines, quas *auitas* appellabat, petiit confirmari à Domino Papa, sed non obtinuit THOMA Archiepiscopo Cantuariæ resistente.

1164. Anno Domini millesimo centesimo sexagesimo quarto, apud Claredunum ad Regni Angliæ consuetudines obseruandas, coacti sunt Episcopi, exauthorisatos propter flagitium Clericos, Rex dicebat curiæ tradendos, & illicò puniendos; Archiepiscopus contradicebat, qui quidem Archiepiscopus; inscio Rege, nauem ascendit propter quod Regis incurrit offensam.

Nota quod anno obitus nobilissimæ MATILDIS Imperatricis, tria signa in cœlo visa sunt: nam mense Martio cometa in Gallia apparuit, mense Iulio circulus æthereus circa solem resplenduit: mense postea Septembri mediâ nocte Luna tota sanguinea, diutiùs visa est Regibus Angliæ & Franciæ, post Pascha sequens, ad se inuicem discordantibus. Et misit Imperator Alemanniæ, cum Duce Saxoniæ nepote eius, nuncios ad Regem Angliæ genero Ducis Saxoniæ, quia dederat dicto Duci filiam suam in coniugium, & mandauit vt cum Rege Francorum pacem iniret, foretque, eius auxilium pro eo esse paratum, & misit dictos nuncios cum dicto Duce Rothomagum. Rex autem paulò post secutus est eum, & eis consilium suum intimauit; & vasa aurea, & argentea præclari ponderis dedit; sicque ad Imperatorem consilio suo eis demandato, lætos remisit: Et dedit Dominus Rex prædicto Duci duos leopardos. Nota etiam quod de partu filii sui Gaufridi infirmata obiit.

f. generum.

1166. *Rogerius Beccensis fit Abbas Gemeticensis.* Anno Domini millesimo centesimo sexagesimo sexto, obiit PETRVS Abbas Gemeticensis, cui successit ROGERIVS Monachus Beccensis, Deo & Regibus, & multis aliis carus, & in diebus eius multa bona prouenerunt Ecclesiæ Gemeticensi.

Anno Domini millesimo centesimo sexagesimo sexto, THOMAS Archiepiscopus venit Viceliacum die Ascensionis, & obseruatores consuetudinum, quas *auitas* appellant in Anglia, solemniter excommunicauit.

Et hoc anno Regina Angliæ ALIENOR, peperit filium, quem vocauit IOANNEM sine terra. Item hoc anno WILLERMVS Papiensis, & IOANNES Neapolitensis, missi sunt audituri causam Regis Angliæ, & Archiepiscopi Thomæ: sed infecto negotio redierunt Archiepiscopo autem in Francia commoranti, Rex Francorum LVDOVICVS prouidit, & in expensis per quatuor annos.

1167. Anno Domini millesimo centesimo sexagesimo septimo, Rothomagi apud pratum obiit nobilissima

biliſſima domina MATILDIS Imperatrix Romanorum, filia primi HENRICI Regis Anglorum: quondam vxor Imperatoris Romani HENRICI quarti, quarto Idus Septembris; cuius corpus apud Beccum delatum eſt, & ante altare Beatę MARIÆ Genitricis Dei in eadem Eccleſia honorificè ſepultum. Fuit etiam Comitiſſa Andegauenſis, etiam Regina Angliæ, & mater ſecundi Henrici Regis Anglorum.

Obiit Matildis Imperatrix & Becci ſepulta eſt.

Hæc nobiliſſima domina in vita ſua manu ſicut larga, ita deuota; theſauros ſuos orphanis, viduis, & reliquis pauperibus diſtribuit; & maximè Eccleſiis, & Monaſteriis. Monaſterium verò Beccenſe abundantiori benedictione in auro, argento, & lapidibus precioſis, ac multiplici ornatu Eccleſiæ, quam reliqua Monaſteria, decorauit: & multis humanis precibus à Patre ſuo obtinuit, vt ibidem poſt tranſitum ſuum ſepeliretur.

Pauperibus & Monaſteriis multa erogauit.

Anno Domini milleſimo centeſimo ſeptuageſimo primo, interdicto ſupradicto nonobſtante, Henricus filius Henrici Regis Anglorum Dominicâ poſt octauas Pentecoſtes apud Londoniam vnctus eſt in Regem per manum prędicti Rogerij Eboracenſis Archiepiſcopi, præſente HENRICO patre ſuo. Deindè poſt paucos dies THOMAS Archiepiſcopus Cantuarienſis de Francia, vbi per ſex annos & amplius exulauerat, reuerſus eſt in Angliam; & in Eccleſia Cantuarienſi cum magno gaudio ſuſcipitur ab omnibus, maximè à Monachis clamantibus omnibus, *Benedictus qui venit in nomine Domini.* Cùm autem poſt hoc tenderet verſus W deſcoalh ad videndum Regem nouum, & hoſpitaretur apud Suthovvrd, audiuit nuncios ex parte Regis, nè peragraret regnum Angliæ, officium ſuum exequendo, ſed quantociùs repedaret reſidentiam facturus in Eccleſia Cantuarienſi; vbi cùm ferè vnicum menſem reſediſſet, die Natiuitatis Domini excommunicauit NIGELLVM DE SACHEVILLA & ROBERTVM DE BROOCH: & poſtea in craſtino feſtiuitatis Sanctorum Innocentium occiſus à quatuor militibus in matre Eccleſia Cantuarienſi, ante altare Sancti Benedicti: mortem ipſius in conſpectu Domini precioſam mira miraculorum inſignia proteſtantur. Poſtea miſſi ſunt nuncij à Rege Anglorum ad Dominum Papam, qui eum excuſarent de morte ipſius, & innocentiam prætenderent. * Nam multò poſt prædictus Archiepiſcopus multis miraculis claruit, & ſanctus Thomas appellatus eſt: & in anno milleſimo centeſimo ſeptuageſimo octauo idem precioſus martyr canonizatus eſt.

1171. *Henricus 3. conſecratur in Regem. Redit S. Thomas in Angliã. Nece afficitur.* *f. * Non.* *Ann. 1178. inter ſanctos eſt relatus.*

Purgatio HENRICI Regis Angliæ de morte ſancti THOMÆ.

*HENRICO Regi Angliæ ALBERTVS dignatione diuinâ tituli ſancti Laurentij, & THEDINVS tituli ſancti Vitalis, Presbyteri Cardinales, & Apoſtolicæ Sedis Legati; ſalutem in eo qui dat ſalutem Regibus. Ne in dubium veniant quæ geruntur, & vſus habet & communis conſideratio vtilitatis expoſcit, vt ſcripturæ ſerie debeant annotari: inde eſt ſi quidem, quod mandatum iſtud in ſcriptum duximus redigendum, quod vobis pro eo facimus, quòd malefactores illos qui ſanctæ memoriæ THOMAM quondam Cantuarienſem Archiepiſcopum occiderunt, occaſione motus & perturbationis quam viderunt, ad illud facinus proceſſiſſe, timetis. Super quo tamen facto purgationem in noſtra præſentia, de voluntate propria præſtitiſtis; quod videlicet nec præcepiſtis, nec voluiſtis, vt occideretur, & quando peruenit ad vos, plurimum doluiſtis; ab inſtanti ſiquidem Pentecoſtes, vſque ad annum, tantam pecuniam dabitis, vnde ad arbitrium fratrum templi ducenti milites valeant ad deffenſionem Ieroſolymitanæ terræ per ſpatium vnius anni teneri. Vos autem à ſequenti Natiuitate Domini, vſque ad triennium, crucem accipietis: proximâ tunc æſtate illuc in propria perſona, ducente Domino, profecturi, niſi remanſeritis per Dominum Papam, vel Catholicum eius ſucceſſorem. Sanè ſi contrà Saracenos in Hiſpaniam pro vrgenti neceſſitate profecti fueritis, quantum temporis fuerit, ex quo arripueritis iter, tantumdem ſupradictum ſpacium Ieroſolymitanæ profectionis poteritis prolongare. Appellationes non impedietis, nec permittetis impediri, quin liberè fiant in Eccleſiaſticis cauſis ad * Romanam Eccleſiam, bonâ fide, abſque fraude, & malo ingenio vt per Romanum Pontificem cauſæ tractentur, & ſuum conſequantur effectum. Sic tamen vt ſi vobis ſuſpecti fuerint aliqui, faciant ſecuritatem, quod malum veſtrum vel regni veſtri, non quærent. Conſuetudines, quæ inductæ ſunt contra Eccleſias tempore veſtro, dimittetis; poſſeſſiones Eccleſiæ Cantuarienſis, ſi quæ ablatæ ſunt, reſtituetis ſicut habuit vno anno antequam Archiepiſcopus de Anglia egrederetur. Clericis præterea, & Laicis vtriuſque ſexus, pacem veſtram, & gratiam, & poſſeſſiones ſuas reſtituetis; quibus, occaſione prædicti Archiepiſcopi, deſtituti fuerunt. Hoc autem authoritate Domini Papæ, in remiſſionem peccatorum veſtrorum iniungimus, & præcipimus obſeruare, bonâ fide, abſque fraude, & malo ingenio; Iurauit hoc Rex, iurauit & de conſuetudinibus dimittendis, & filius eius, & iurauerunt ambo, quod à nobis & ſucceſſoribus non recederent; quandiu eos Chriſtianos Reges, & Catholicos habueritis.*

Abſoluitur Henricus à nece S. Thomæ. Baron. Annal. ad an. 1172. *Al. * Romanũ Pontificem.*

Anno Domini milleſimo centeſimo ſeptuageſimo octauo, decimo tertio Calendas Aprilis, Dominicâ quâ cantatur Lætare Ieruſalem, dedicata eſt Eccleſia Sanctæ MARIAE Becci præſentibus 1178.
HENRICO Rege Anglorum, & HENRICO Rege filio ſuo, & ROTRODO Rothomagenſi E-

Dedicatio Baſilicæ Becci, præſente Rege & eius filio.

piſcopo, & HENRICO BRIOCENSI, RICHARDO Abrincenſi; necnon EGIDIO Ebroicenſi Epiſcopis.

Ad dedicationem vero altaris maioris, obtulit Henricus Rex pater per capellum ſuum redditum annuum centum librarum; hoc donum patris ſui confirmauit Henricus Rex Iunior, aſtans ibi per oblationem annuli ſui. Statutum eſt autem ab Archiepiſcopo, & cęteris Epiſcopis qui Eccleſiam dedicauerunt, ac etiam ab Abbate ROGERIO, vt anniuerſarium ipſius dedicationis numquam infra quadrageſimam fieret, ſed ſemper feriâ tertiâ poſt octauas Paſchæ. Quidam Archiepiſcopus largitus eſt quadraginta dies indulgentiarum omnibus verè pœnitentibus, & confeſſis, qui prædictam Eccleſiam viſitauerint in anniuerſario ipſius dedicationis, prout planè patet in litteris dicti Domini Archiepiſcopi.

1179. *Rogerius Abbas è viuis exceſſit.*

Anno Domini milleſimo centeſimo ſeptuageſimo nono, obiit piæ memoriæ Dominus ROGERIVS ſeptimus Abbas Becci, qui rexit eamdem Abbatiam ſtrenuè, & religioſè, annis triginta, menſibus tribus, decem diebus minus; & ſepultus eſt in Capitulo eiuſdem Eccleſiæ, circa pedes Domini HERLVINI primi eiuſdem loci Abbatis.

8. Abbas Becci Osbernus.

Huic venerabili viro ſucceſſit in regimine eiuſdem Eccleſiæ venerabilis & admodùm religioſus vir Dominus OSBERNVS Prior de Bello monte Rogerij.

1187. *Abiit e vita.*

Anno Domini milleſimo centeſimo octogeſimo ſeptimo, obiit piæ recordationis Dominus Oſbernus, octauus Abbas Beccenſis Monaſterij; vir ſummæ prudentiæ, religioſæ & honeſtæ vitę, qui rexit idem Monaſterium annis ſeptem, menſibus vndecim, vna die minus; & ſepultus fuit in Capitulo, circa pedes tumuli HERLVINI, eiuſdem loci fundatoris.

9. Abbas Becci Rogerius 2.

Huic ſucceſſit in regimine ipſius Monaſterij venerabilis, & diſcretus vir Dominus ROGERIVS, tunc Prior clauſtralis Eccleſiæ Beccenſis.

1194. *Animam exhalauit.*

Anno Domini milleſimo centeſimo nonageſimo quarto, obiit piæ memorię Dominus ROGERIVS ſecundus huius nominis, nonus Abbas Becci, qui Eccleſiam Beccēſem ſtrenuè rexit annis ſeptem menſibus duobus, diebus quatuor; & ſepultus eſt in Capitulo eiuſdem loci, circa pedes ſepulturæ Domini HERLVINI Abbatis.

10. Abbas Becci Vvalterius.

Cui ſucceſſit in regimine eiuſdem cœnobij venerandæ diſcretionis, vir Dominus VVALTERIVS, prędicti loci Abbas decimus.

1196. *Confirmantur immunitates Prioratus de Mellento.*

Anno Domini milleſimo centeſimo nonageſimo ſexto, confirmatæ ſunt libertates ſancti NIGASII DE MELLENTO, à Rege Francorum Philippo, anno regni ſui decimo ſeptimo. Quo quidem anno tranſlata ſunt corpora ſanctorum Nigaſij, Quirini, atque Bientiæ, & Beati Graciani martyris, in Eccleſiam ſancti Nigaſij de Mellento, octauo Kalendas Iunii.

1197. *Vvalterius abdicauit Abbatiam.* *11. Abbas Becci Hugo.* 1198. *Obiit.*

Anno Domini milleſimo centeſimo nonageſimo ſeptimo VVALTERIVS Abbas Becci reſignauit curam Beccenſis Monaſterii. Cui ſucceſſit in eadem Abbatia HVGO Prior de Prato; qui præfuit prędicto Monaſterio Abbas vndecimus, vno, & dimidio, cum tribus menſibus, & tribus hebdomadis; & migrauit à ſęculo apud Pratum, anno milleſimo centeſimo nonageſimo octauo, die decima ſextâ menſis Maii, hoc eſt decimo ſeptimo Kalendas Iunii; ſepultuſque eſt in Capitulo Becci iuxta pedes tumuli Domini Herluini.

12 Abbas Becci Vvillermus 2.

Huic ſucceſſit VVILLERMVS ſecundus huius nominis Abbas duodecimus Beccenſis Monaſterii, eiuſdem loci Monachus.

1199. *Eccleſia de Layo fundatur.*

Anno Domini milleſimo centeſimo nonageſimo nono, MATHÆVS Comes Belli montis ſupra Iſaram, & ALIENOR vxor eius, fundauerunt Eccleſiam ſanctæ Marię de Layo.

1208. *Ibi inſtituitur Conuentus monachorum Beccenſ.* *Mathæus Comes ſepulturæ traditur.*

Anno Domini milleſimo ducenteſimo octauo, tertio Nonas Iulii VVILLERMVS Abbas Becci duodecimus perrexit apud Layum, rogatu MATHÆI Comitis de Bellomonte ſuper Iſaram, qui ibidem Eccleſiam conſtruxerat: ibique prædictus Abbas, cum omni ſanctitate, & reuerentiâ ſpirituali, Conuentum inſtituit de Monachis Becci, quos ſecum adduxerat, tam de Congregatione Becci, quam de Conflancio, qui dictus Comes eodem anno deceſſit, & ibidem traditur ſepulturæ.

1211. *Migrat è vita Vvillermus Abbas.*

Anno Domini milleſimo ducenteſimo vndecimo, media nocte, Dominicâ, decimo quarto Kalendas Octobris, obiit piæ memoriæ Dominus VVILLERMVS duodecimus Abbas Becci; qui præfuit eidem cœnobio annis tredecim, menſibus duobus, & duabus hebdomadis, vna die excepto; & ſepultus eſt in Capitulo, iuxta tumulum primi VVillermi eiuſdem loci Abbatis tertij, in dextera parte Domini Herluini prædicti loci fundatoris: quorum omnium animæ requieſcant in pace. Vnde verſus.

Alter VVillermus iacet hic Abbas duodenus.

13. Abbas Becci Richardus.

Cui ſucceſſit in Abbatia Dominus RICHARDVS de Sancto Leodegario, tunc infirmarius prædicti loci; qui fuit ab omni Congregatione ſexto Calendas Octobris electus; quarto Calendas eiuſdem menſis Philippo Regi Franciæ præſentatus, & gratanter ab eo ſuſceptus, & Kalendis ſupradicti menſis, die videlicet Sancti Remigii, ab Archiepiſ-

piscopo Rothomagensi, & in Ecclesia Rothomagensi benedictus.

Anno Domini millesimo ducentesimo decimo quarto, anno quarto postquam prędictus Ri- 1214.
chardvs de sancto Leodegario suscepit Abbatiam Becci regendam; cepit idem Richardus re- *Instaurat Ecclesiam Beccensem.*
nouare, & reædificare Ecclesiam prędicti loci; quæ tempore Walterii eiusdem loci Abbatis, pro magna parte corruerat.

Igitur iactis in altum fundamentis, ipse manibus suis primum lapidem circumstante Conuentu suo, super fundamentum posuit, primâ die Lunæ quadragesimæ; procurante & cooperante Ingelramno Magistro operis Beatæ Mariæ Rothomagensis, cuius consilio se commisit, ad illud opus inchoandum & procurandum; Idem vero Ingelramnus viriliter agens, opus inceptum primo anno, cum magna virtute ædificauit; & frontem Ecclesię, & nauem in longitudinem auxit; & duabus amplissimis turribus mirificè adornauit: peracto autem anno & semi, retraxit se aliquantulum, opus retardando, & non, vt promiserat, perficiendo. Quo viso, & comperto Abbas sapienti vsus consilio, iam vno anno, & octo mensibus expletis, amoto Ingelrãno Foro sancto; tradidit illud opus ad perficiendum magistro Walterio de Mellento, qui tertio anno adduxit & exaltauit prædictum opus in tantum, quod nouum opus æquauit veteri, simul cum turribus & earum ciboriis; coopertorium Presbyterii & turrim sancti Nicolai plumbo ex toto renouauit. Super corpus Ecclesiæ nouam tecturam posuit, tam super opus antiquum, quàm nouum, & tegulâ plumbeâ cooperuit.

Apud Vernonem, * thalamum super celarium, & capellam sancti Nicolai renouauit, & ampliauit; & alias domos, quæ antea ibi non fuerant, à fundamentis fundauit; & omnia tegulâ operire fecit, & curiam muro lapideo circumcinxit. Apud Mvrelos vnam domum permaximam à fundamentis ędificauit; & eam tegulâ cooperuit: in qua domo duo pressoria constituit: tria vero alia pressoria, quę domus Becci habet circa Mellentum renouauit; & quæ discooperta erant, operire fecit: Sed & domos Becci, quæ sunt in insula sancti Cosmæ, renouauit; nouam tecturam superponens, & tegulâ cooperiens. Hęc & alia plura opera valdè necessaria fecit idem Richardvs Abbas infra tres annos, tam in Francia quam in Normannia, sine alicuius, vel aliquorum auxilio. ** Chambre. Multa ædificia curauit ædificanda.*

Anno Domini millesimo ducentesimo vigesimo, Nonis Iulii, translatus est gloriosus 1220.
Martyr Thomas Cantuariensis quondam Archiepiscopus, anno à passione sua quinqua- *Translatio S. Thomæ.*
gesimo.

Anno Domini millesimo ducentesimo vigesimo tertio, Dominus Richardvs Abbas 1223.
Becci electus est in Episcopum Ebroicensem, decimo sexto Kalendas Augusti; Sacratusque est, sexto Kalendas Septembris: cui successit in Abbatia Becci venerabilis memoriæ Dominus Henricvs de Sancto Leodegario, Prior eiusdem loci, vir vitâ venerabilis, & progenie exortus; benedictusque est ab Archiepiscopo Rothomagensi Theobaldo, quinto Kalendas Augusti *Richard. Abbas Becci Episcopatu Ebroicensi donatur. 14. Abbas Becci Henricus.*

Iste Henricvs in diebus suis, laudabiliter & religiosè viuens, super alios, vt creditur, Conuentum suum diligens; de bonis quę multi nobilium. & ignobilium largè & affluentissimè tempore suo Ecclesię Becci contulerant, pitancias ad necessitates eorum, liberaliter constituit. Iste dormitorium nouum fieri fecit, quia antea Monachi Beccenses iacebant in quodam veteri dormitorio, in tribus ordinibus lectorum confusè. Ipse etiam aquę-ductus ad cameras, necessitatum emundandas, tam pro infirmitorio, quam pro Conuentu, manare fecit, ad maximam domus emundationem; quia antea, vt dicitur, vix possent Monachi in claustro propter fætorem diu stare. *Nouum condit dormitorium.*

Anno Domini millesimo ducentesimo trigesimo octauo dedicata fuit Ecclesia sancti Neoti 1238.
Linconiensis Diœcesis in Anglia.

Anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo tertio, pridie Idus Aprilis die Martis, 1243.
inter primam, & tertiam, ante Missam matutinalem combusta fuit ecclesia Prati, cum omnibus officinis, excepto infirmitorio, ab igne de Ermentomuilla.

Anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo septimo, obiit piæ memoriæ Dominus 1247.
Henricvs Abbas Becci decimus quartus, in vigilia Natiuitatis Sancti Ioannis Baptistæ: traditur sepulturæ in Capitulo eiusdem loci, circa pedes Domini Herluini, præsentibus ad hoc Prioribus omnibus Ordinis Beccensis, tam cismarinis, quam transmarinis; qui ad hoc ibi conuenerant, vt interessent Capitulo generali eodem die celebrando: qui prędicti Priores, cum omni Congregatione, in eodem Capitulo, elegerunt vnanimi consensu Dominum Robertvm de Claro Becco, tunc vineatorem Becci in Francia, virum prudentem in spiritualibus, & temporalibus circumspectum; in festiuitate Beatę Marię Magdalenæ: Qui receptus ab Hvgone de Pise tunc Decano Rothomagensi, & Capitulo Rothomagensi, vacante tunc sede per mortem Odonis Archiepiscopi Rothomagensis, quondam Abbatis Sancti Dionysii; benedictusque est Rothomagi ab Episcopo Ebroicensi, in die Natiuitatis gloriosæ Virginis Mariæ. *Migrat è vita Henricus. Ordo Beccẽsis. Celebratur Capitulum generale; vbi eligitur Robertus 15. Abbas Becci. Odo Archiepiscopus Rothomag. quondam Abbas S. Dionysii.*

1250. *Trāslatio corporis S. Honorinæ.*

Anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo, die Dominicâ ante festum Sancti Michaëlis, apud Constantium, translatum est corpus Sanctæ HONORINÆ de veteri capsâ, in quadam aliâ capsâ argenteâ, tempore Roberti Abbatis Becci, & VVILLERMI DE BRÆTOT Prioris de Confluancio, præsentibus Rothomagensi Archiepiscopo, & Episcopo Parisiensi; vna cum dictis Abbate Roberto, Priore Vuillermo, de licentia Domini INNOCENTII Papæ quarti, tunc apud Lugdunum existenti; regnante LVDOVICO Illustrissimo Rege Francorum, tunc in terra Ierosolymitana peregrinate, BLANCHA matre eiusdem Ludouici, regnum Francorum strenuè gubernante.

1256. *S. Ludouicus comedit Becci in refectorio, dextrâ habens Robert. Abbatem; sinistrâ Archiep. Rothomagensem.*

Anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo sexto prædictus Ludouicus Rex Franciæ fuit apud BECCVM HIRLVINI, in die Annunciationis Dominicæ; quâ die comedit in refectorio, cum militibus, & baronibus suis, Domino Odone Rigaud Archiepiscopo Rothomagensi ad sinistram, & Domino Roberto Abbate Becci ad dexteram suam, cum multis aliis prælatis sedentibus. Et exinde pontem Audomari pergens; libertates plurimas ecclesiæ Becci confirmauit.

1264. *Beccum combustum.* *Abbatum Capitulum generale.*

Anno Domini millesimo ducentesimo sexagesimo quarto, Idibus Maij, feriâ tertiâ ante Pentecosten, ecclesia Becci combusta fuit, cum omnibus officinis, & domibus, post completorium, ab igni villæ, qui incepit in domo presbyterij, & miserabiliter consumpsit villam, & ecclesiam villæ, & postea Abbatiam; Abbate ROBERTO tunc apud Lexouias ad capitulum Abbatum generale existente. Eodem anno non multò post turris Beccensis Lapidea, quæ erat iuxta cellarium, corruit; & dictum cellarium, & partem ecclesiæ conquassauit.

1265. *Obijt Robert. Abbas.*

Anno Domini millesimo ducẽtesimo sexagesimo 5. obiit piæ memoriæ, & laudabilis vitæ, gloriosissimus ROBERTVS Abbas Becci decimus quintus, in nocte sancti Clementis; qui rexit Abbatiam dicti loci, ante combustionem eius, sexdecim annis, mensibus nouem, Hebdomadis tribus, & tribus diebus: post combustionem verò, duobus annis, & dimidio, octoque diebus: qui in vnum collecti, fiunt anni nouemdecim, quatuor menses, & quatuor dies; Et sepultus est in Capitulo, circa pedes Domini Herluini in sinistrâ parte.

EPITAPHIVM EIVSDEM.

Becci cœnobium quindenum plange Robertum
Abbatem, cinxit te muris, teque refecit
Consumptum flammis, rebus ditauit & agris.

Ordinationes Summorum Pontificum, ad resarciendum Beccei monasterium. *Vulgò le deport.*

Nota quod quando combusta fuit ecclesia Beccensis, Summi Pontifices, maximè VRBANVS, & CLEMENS, precibus nostris inclinati in reædificationem, & reparationem ecclesiæ nostræ, ignis conflagratione, casuque miserabili, sic consumptæ; ordinauerunt, vt redditus, & prouentus vnius anni ecclesiarum, & beneficiorum omnium, in quibus nos, vel Priores Prioratuum nostrorum, ius patronatus habemus, existentium in Franciæ, & Angliæ regnis; & vsque ad decem annos vacare contigerint; primo anno postquam vacare contigerint, & vacauerint, in illis videlicet diœcesibus, in quibus illo anno, diœcesanis Episcopis redditus, & prouentus huiusmodi, ex consuetudine non debetur. In illis autem in quibus illo anno, qui deportationis vulgariter dicitur, debentur Episcopis, huiusmodi deportationis anno immediatè sequenti, possimus percipere in reędificationem dicti Monasterij conuertendos. Et etiam ordinauerunt, quod in Prioratibus ordinis nostri, certum tributum acciperetur, secundum compossibilitatem beneficiorum; & aliis cunctis fidelibus pœnitentibus, qui erogauerint in piam eleemosynam, de bonis eorum Domino, anni ducentum dies indulgentiarum contulit.

16. Abbas Becci Ioannes. *Prior de Goldelina.*

Huic venerabili viro ex communi assensu totius eiusdem loci Congregatione successit venerabilis IOANNES, tunc Prior Becci; benedictusque est Rothomagi, in die sancti Ioannis Euangelistæ; Confirmatoque, & recepto, & non multò post, elegerunt in Priorem dicti loci, fratrum concordante consensu, IOANNEM DE PLESSEIS Priorem de GOLDELINA: sed morte prçuentus, successit in prioratu WILLERMVS DE BOVRGEANVILLA Prior de prato.

1269. *Prioratus de Mellento.*

Anno Domini millesimo ducentesimo sexagesimo nono, tempore IOANNIS Abbatis Becci decimi sexti supradicti, translata est parochia sancti Nigasij de Mellento, de Monasterio Monachorum in capellā sancti Iacobi eiusdem parochiæ, & facta est illa capella parochialis, & baptismalis ecclesia, interueniente assensu Pontificis Carnotensis, Abbatis, Conuentus Beccensis, & Prioris, & Conuentus sancti Nigasij de Mellento supradicti, & Iuonis Ecclesiæ rectoris eiusdem, contradicentibus, & resistentibus & proclamantibus parrochianis; sed non præualentibus.

Ioannes Abbas diem extremũ clausit an. 1272. Societas cum Fiscano.

Postquam prædictus IOANNES Abbas Becci, strenuè gubernauit eamdem Abbatiam, fermè septem annis, diem clausit extremum, in die Sanctorum Nigasij, sociorumque eius; anno Domini millesimo ducentesimo, septuagesimo secundo; & sepultus est in Capitulo dicti loci, circa caput Domini Herluini primi dicti loci fundatoris. Et eodem anno Ecclesia Becci coniuncta est fraternitati ecclesię Fiscanensi.

17. Abbas Bec.

Cui successit in Abbatiâ eminentissimus vir, PETRVS DE CANIBA iuxtà Beccum, tunc

Prior de EVVREMODIO: Benedictusque est, ab ODONE Rothomagensi Archiepiscopo: Cui accidit in primo anno regiminis eius tale infortunium, quod prædicto anno: in crastinum Cinerum, decimo quinto Kalendas Martij, qui est annus ab Incarnatione Domini millesimus, ducentesimus, septuagesimus tertius, turris maxima Becci corruit, & ecclesiam fere consumpsit, & conquassauit: & plus ponderatum fuit damnum huius consumptionis, quàm damnum combustionis; quia totum presbyterium in circuitu oportuit radicitùs euellere vsque ad fundamenta. Qui prædictus Abbas cœpit augmentare Ecclesiam: & incepit crucem Ecclesiæ, & chorum: & locauit quatuor pillaria maxima, per quadrum, in cruce Ecclesiæ, ad aliam turrim superædificandam. De quâ ruinâ factum fuit illud Prouerbium Galliæ; quod sequitur. *Petrus de Caniba.* *1273. Corruit turris Becci.*

L'an de grace mil deux cens,
Soixante & treize, virent gens,
La maistre Tour du Bec descendre,
Lendemain du iour de la cendre;
Entour Prime, fut la ruine:
L'œuure dessous n'estoit pas fine;
Pour ce la Tour se descendit,
Tout le chœur cassa, & fendit
De la Nef vne grande partie,
Cassa la Tour de l'Abbaye;
Mais Dieu mercy ce Roy cheri,
Oncques homme n'y eust peri,
Ce fut en temps de l'Abbé Pierre,
Pource qu'en pierres abonda,
Sous ferme pierre la fonda.

Eodem anno in Capitulo generali prædictus Abbas PETRVS, ex consensu & voluntate totius Capituli ordinauit, quod Camerarius qui officij vices gerit, percipiet quolibet anno in Ascensione Domini per manum Grenetarij, qui pro tempore fuerit, triginta libras Turonenses, pro recompensatione cauarum maneriorum dicti Grenetarij: quas dictus camerarius solebat percipere. *Capitulum generale: Camerarius. Grenetarius.*

Inceptum est hoc opus anno Domini mille simo ducẽtesimo septuagesimo 5. in quo primũ lapidẽ posuit PETRVS Abbas Becci, secundum Abbas sanctæ Catharinæ propè Rothomagum, tertium Willermus Prior, & Almaricus de Mellento, qui Prior eodem anno decimo Kalendas Octobris obiit; & ei successit Robertus de Leone Prior de Scotris; in quo opere prædictus Abbas quamdiu vixit diligentissimè intendit. *Prioratus de Scotris.*

Anno millesimo, ducentesimo octogesimo sexto prædictus Abbas PETRVS, transfretauit in Angliam, defuncto RICHARDO DE FLAMVILLA Procuratore Olebonniæ, ibique constituit fratrem ROBERTVM DE LEONE procuratorem pro eo. *1286. Fortè 1276. Procurator in Anglia.*

Anno Domini millesimo ducentesimo septuagesimo nono, die Lunæ post festum sancti Ioannis Baptistæ, in Assisia Pontis-audomari, facta fuit discussio de emenda monetæ Becci, de villa quam Rex volebat leuare, nobis opponentibus per nostras cartas à Rege Angliç concessas; ac à suis successoribus confirmatas: quibus inspectis, & in Parlamentis Regis lectis, & indicatis: dicta emenda fuit nobis reddita; & coram Bailliuo multisque militibus, ibidem assistentibus, declarata. *Gal. Amende Marculfus spelman. in Glossar.*

Nota quod pro præsentationibus beneficiorum, vnde est quod Priores non habent præsentare in beneficiis suis; causa est, vt quotienscumque super iure patronatus contingit moueri quæstio, conclusum est, vt talis quæstio ducatur sumptibus Monasterii, & propter nimios sumptus, & metum muscarum, voluerint omnes Priores Monasterii quod præsentatio spectaret ad Abbatem, qui subiret onera litium emergentium circa ius patronatus, excepto tamen Priore de Cancico, qui non comparuit. *Abbas Becci tenetur suis sumptibus omnes lites Prioratuũ sustinere.*

Anno Dominicæ Incarnationis millesimo ducentesimo octogesimo primo, die Dominicâ circà Vesperas, in die omnium fidelium defunctorum, obiit venerabilis memoriæ Dominus PETRVS DE CANIBA Abbas Becci decimus septimus; oriundus propè Beccum: cœnobiumque Beccense rexit strenuissimè nouem annis, & sex diebus; Nonisque Nouembris, videlicet die Lunæ, traditus fuit sepulturæ in Capitulo Becci circa pedes sepulturæ Domini Herluini Abbatis primi; præsentibus Episcopo Abrincensi, & Abbate Bernaii. Et petitâ, & obtentâ licentiâ eligendi, assignatâque die Mercurii in crastino sanctæ Catharinæ Virginis: voti fratres concordes, & vnanimes elegerunt virum idoneum in temporalibus, & spiritualibus multùm circumspectum, omnique recommandatione dignum, Dominum YMERIVM DE SANCTO YMERIO, tunc Priorem dicti loci. Qui dictus electus, fuit confirmatus apud Pontisiam, Martis die, post festum sancti Andreæ Apostoli, in Prioratu nostro sancti Petri in dicta villa, à WILLERMO Dei gratia Archiepiscopo Rothomagensi: & die Mercurii proximâ apud Parisius ab illustrissimo Rege Franciæ PHILIPPO receptus. Deinde Dominicâ sequenti, secundâ Aduentus, videlicet *1281. Obiit Petrus Abbas.* *18. Abbas Bec. Ymerius de sancto Ymerio.* *Pontisiæ prioratus.*

septimo Idus Decembris, apud Fraxinos Archiepiscopi, ab eodem VVILLERMO Archiepiscopo Rothomagensi benedictus, & in Rothomago die Lunę, in Ecclesia Cathedrali fecit professionem consuetam: & die Mercurii subsequenti apud Beccum, cum solemnitate receptus est.

Professio Abbatis Becci in Ecclesia Rothomag.

Forma iuramenti in receptione.

Nota Iuramentum quod fecit Abbas YMERIVS in receptione suâ: *Ego Frater Ymerius permissione diuinâ Abbas Monasterij Beatæ Mariæ de Becco; de bona, & antiqua, & approbata consuetudine huius Monasterij, Iuro per Deum, & sanctos eius, & per hoc Sacrosanctum Euangelium, quod ego tam per me quàm per personas huius Monasterij idoneas, Monasterium Beccense, & omnia eius membra, cum omnibus pertinentiis suis, tam in spiritualibus, quam temporalibus, ac omnium prædictorum iura, iurisdictiones, libertates, cartas, priuilegia, consuetudines dicti Monasterij antiquas, & approbatas; ad honorem Dei, & vtilitatem dicti Monasterij, bene & fideliter, de toto posse meo procurabo, & seruabo, custodiam, & deffendam. Sic me Deus adiuuet.* Et formam receptionis inuenies in cartulario in Fardello signato per y.

Eodem anno prędictus Abbas Ymerius transfretauit in Angliam, pro negotiis, & rebus Ecclesiæ suæ disponendis.

1281. Anno Domini millesimo ducentesimo octogesimo primo, declarata fuit libertas Prioris de Prato, in pleno * Scacario Paschæ, coram Magistris eiusdem Scacarii, apud Rothomagum; de quodam equo, qui occiderat quandam mulierem in nundinis de Ermentruilla, & adiudicatus fuit dictus equus Priori de Prato, per Magistros in dicto Scacario præsidentes: & super hoc confecta fuit littera Bailliuiæ Rothomagensis.

**Ærarium regnam, vel, Tribunal fiscale.*

1282. Anno Domini millesimo ducentesimo octogesimo secundo, decimo Kalendas Maij, Abbas YMERIVS dispositis rebus suis in Anglia, ab ea recessit, & ad partes Franciæ transfretauit: receptusque fuit apud Beccum ab omni Conuentu suo, octauo Kalendas eiusdem mensis.

Corpus Mathildis Imp. repertum.

Eodem anno quęstio facta est apud Beccum post tantum incendium, & ruinam, vbi corpus piæ memoriæ Dominæ MATILDIS Imperatricis iacebat; & inuentum fuit ante sedem maioris altaris, interclusum in quodam corio bouino.

1285. Anno Domini millesimo ducentesimo octogesimo quinto; in crastino omnium Sanctorum, quatuor forestarii, qui nemora Domini Reginaldi de Trie militis custodiebant, fecerunt insultum terribilem apud Layum, Clericum dicti Prioratus vulnerantes, & duos Monachos; videlicet IOANNEM DE LEONE Superiorem, & Fratrem THOMAM DE TONILLA, sic vulnerantes, vt dictus Ioannes infra quinque dies, & dictus Thomas infra quindecim dies, vitam finierint. Et hoc anno obiit ROBERTVS DE LEONE Prior Becci, & ei successit frater VVILLERMVS DE SANCTO ELODOALDO tunc Prior Sancti Petri de Pontisara.

Cappas ferunt egredientes foras Monachi.

Post 6. annos ad Beccum redibent, qui manserant in Priorat.

Eodem anno YMERIVS Abbas Becci in Capitulo generali, quod celebratur in vigilia sancti Ioannis Baptistæ de assensu totius Congregationis permisit Monachis claustralibus habere cappas, quando eis necesse erit exire foras pro aliquo negotio, aut aliquâ necessitate, deposuitque sotulares corrigiis vinctos. Ordinauitque quod Monachi Beccenses, qui per obedientiam mittuntur in aliquibus Prioratibus in Anglia, siue alibi ad commorandum, dum ibi per sex annos moram fecerint, & honestè ibi se habuerint, ad claustrum Beccensis Monasterii reuocarentur; auditâ super hoc relatione, & testimonio Priorum suorum, sub quibus moram fecerint.

Variæ constitutiones ad regimen spectantes.

Et in eodem Capitulo excommunicauit omnes conspiratores, & compilatores malorum; & omnes inobedientes; & qui imponunt sociis suis falsa crimina, & omnes qui procurant per sęculares personas, de loco ad locum contra obedientiam remoueri; & omnes qui procurant per sæculares personas habere Prioratum, vel officium quodcumque; & qui procurant per se, vel per alios, vt non possint, aut non debeant à Prioratu, vel officio remoueri.

Prędictus YMERIVS præ cæteris prędecessoribus suis, legitur Capitulum generale quolibet anno frequentasse, & ibi multas Constitutiones salutares instituisse; & præcipuè per suas literas patentes pręcepisse, & iniunxisse Prioribus omnibus eiusdem Ordinis, quod singulis annis in vigilia sancti Ioannis Baptistæ, in Capitulo generali apud Beccum, traderent in scriptis coram omnibus in dicto Capitulo, statum domus, seu Prioratus sui.

Hic in tempore suo cum studio, diligentia, & sagacitate institit operi & ædificationi fabricę nouę Ecclesię, quæ post ruinam incepta fuerat tempore PETRI Abbatis prędecessoris sui; & locauit prędictum opus cuidam latomo Magistro ROBERTO DE FONTE nomine, ad construendum prædictum opus vsque ad tecturam, vt patet per literas ipsius latomi. Tempore etiam suo viriliter tractauit negotia Ecclesiæ, custodiendo, deffendendo, & procurando iura, libertates, immunitates, & priuilegia Ecclesiæ Beccensis, tam in Francia, quàm in Normannia, tam Angliæ, quam Walliæ regnis. Item ordinauit quod Succentor, qui multos Ecclesiæ labores, die noctuque portat, perciperet quolibet anno super officium Cantoris, quinquaginta solidos Turonenses: & quod iusticiarius soluat quolibet anno Custodi cartarum, sexaginta solidos Turonenses.

Succentor. Iusticiarius. Custos cartarum.

1304. Anno Domini millesimo trecentesimo quarto, decima quintâ mensis Nouembris, postquam dictus YMERIVS strenuè, & laudabiliter rexit prædictum Monasterium fermè viginti tribus annis, diem clausit extremum: cuius animæ propitietur Deus: sepultusque est in Capitulo,

Ymerius migrat è vita.

iuxta caput Domini Herluini primi Pastoris eiusdem.

Anno Domini millesimo trecentesimo quarto, die Iouis post festum Luciæ Virginis, post
transitum prædicti Ymerij, præsidente in Capitulo Becci fratre GVILLERMO DE SANCTO *Conuentus & Priores omnes*
PATERNO Priore, præsente toto Conuentu ipsius Monasterij, vnà cum Prioribus Prioratuum *Conuentuales*
ab ipso dependentium: ad hoc debitè vocatus venerabilis, & discretus vir frater GVILBERTVS *Abbatem eli-*
DE SANCTO STEPHANO, tunc Grenetarius loci, fuit electus per viam compromissi in Abba- *gunt.*
tem, & Patrem ipsius Monasterij: postmodum confirmatus, & benedictus: prædictum Monaste- *Grenetarius. 19. Abbas Bec-*
rium sapienter & religiosè rexit per spatium viginti duorum annorum, & octo mensium, vel eo *ci Guilbertus.*
circa. Hic consummauit nouum opus Ecclesiæ tempore suo: quod opus iam inceptum fuerat
tempore Domini PETRI DE CANIBA decimi septimi Abbatis prædecessoris sui: deditque
prædictus GVILBERTVS conuentui, pro salute animæ suæ, & pro anniuersario suo faciendo, *Officium pitã-*
quolibet anno, viginti libras Turonenses redditus, ad officium pitanciarum capiendum, & per- *ciarum.*
cipiendum in, & super præpositurã Becci. *Præpositura.*

Obiit anno Domini millesimo trecentesimo vigesimo septimo in die sancti Bartholomæi Apo- 1327.
stoli, nono Kalendas Septembris; sepultusque fuit in noua capella Beatæ MARIÆ Virginis, re- *Obiit Guilber-*
trò chorum, ante altare eiusdem Virginis MARIAE. *tus.*

VERSVS SVPER SEPVLTVRAM EIVS.

O vos qui transitis, memores mortis, rogo, sitis,
Quod sum, vos eritis: pro me rogitare velitis.

Huic venerabili viro successit in regimine ipsius Ecclesiæ, circumspectus vir Dominus GAV- *20 Abbas*
FRIDVS dictus* FARE, tunc Prior de Prato; electusque fuit per viam compromissi, in die Sabba- *Bec. Gaufri-*
ti, festo Decollationis sancti Ioannis Baptistæ, anno Domini millesimo trecentesimo, vigesimo *dus. al. * Fac.*
septimo: & postea confirmatus, & benedictus Abbas vigesimus: qui postquam ipsum Monaste- 1327.
rium laudabiliter, strenuèque rexit per spatium fermè septem annorum; suis cognitis meritis, ad
Episcopatum Ebroicensem electus est, anno Dominicæ Incarnationis millesimo trecentesimo,
trigesimo quarto; nec propter eius dignitatem, habitum dimisit regularem Ecclesiæ Beccensis; *In Episcopum Ebroicensem*
sed semper omni loco vsus fuit vestimentis albis, & maximè cucullâ albâ, quæ specialis habitus *assumitur ann.*
Ecclesiæ existit. Hic temporibus suis auxit, & ampliauit fabricam Ecclesiæ Ebroicensis, & præci- *1334. Episcopus ha-*
puè chorum, & intuentibus clarescit de tempore quo de Abbatia ad Episcopatum Ebroicensem *bitum regula-*
translatus est, factum est hoc Prouerbium. *rem gestat.*

*Prend la teste d'vn * Maquerel, d'vn Chien, d'vn Congre, & d'vn Carpel;*
De six Vures, & de quatre Ytres, si trouueras sans autres tiltres, ** Hoc est.*
Quand Gieufroy Farese demist d'Abbé du Bec, & Evreux prist. M. CCC.
Le premier iour d'Auril, sans doute Dieu garde l'Hostel, & l'ordre toute. VVVVVV.IV.

Nota quod tempore Domini Guilleberti Summus Pontifex CLEMENS regnabat: filiali de- *Quibus datur intelligi An-*
uotione moti, non inducti, sed merâ libertate, prætextu negotii terrę sanctæ, & exaltationis fi- *nus 1334.*
dei Catholicæ, dedimus dicto Summo Pontifici quindecim millia Florenorum paruorum de Flo-
rentiâ, pro dictis necessitatibus supportandis: quorum decem millia tradita sunt præ manibus, *Beccenses*
alia quinque millia, postea: vt patet in cartulario, per literam super hoc confertam, quæ duplex *vltro summã erogant Papæ*
est in armario litterarum electionum: & fuit decima generalis * leuata, in regno Franciæ per diœ- *Clementi V.*
ceses: & pro illâ decimâ ratione terrarum nostrarum diffusarum per prædictas diœceses solui- *Vulgo* * vne leuée.
mus, absque bonis Prioratuum nostrorum, tria millia, sexcies centum libras, tredecim libras,
duos solidos, sex denarios: vt patet per litteras quictancię.

Anno Domini millesimo trecentesimo trigesimo septimo, fuit in Capitulo ordinatum, vt Bul- 1337.
la Domini Benedicti Papæ super ordinatione scholarium obseruaretur: & statutum est, vt qui- *Nota de scho-*
libet Prior solueret dictis scholaribus, de quolibet franco redditus Prioratus sui tres solidos, cum *lis Becci. Statuta Magi-*
tribus denariis, persolueret integraliter in manu pitantiarii: sic quod Magister in Theologia Le- *stros scholaru, & discipulos*
gens, quadraginta francos, & studens in Theologia totidem: & Doctor decretorum, iura Ca- *spectantia.*
nonica legens, quinquaginta; & scholaris studens iura, & Baccalaureus in eisdem, triginta sex
libras: vt patet in cartulario in fardello signato per x.

Anno Domini millesimo trecentesimo decimo octauo, fuit à sede Apostolicâ indultũ PHILIP- 1338.
PO Regi Francorum, & Nauarræ, certis de causis, in Prouincia Rothomagensi leuare decimã; & Anni confusè
pro parte & portione nostra fuimus taxati ad summam mille sexcentum septuaginta librarum; notantur.
quas soluimus apud Beccum, pręsente Rege, die decimâ quartâ Augusti, anni prædicti, vt patet
per quittanciam, quæ est in cartulario in fardello de..... Et in anno trecentesimo quadragesi- 1346.
mo sexto, fuit collecta in regno Franciæ, & leuata per prædictum PHILIPPVM, qui duxit bel- *Mulctæ diuer-*
lum contra Regem Angliæ; pro qua soluimus pro nobis, & Prioratibus, summam centum vi- *sæ à Beccensi-bus s..tæ.*
ginti librarum. Et in anno millesimo quadringentesimo vigesimo quarto, fuit leuata alia decima 1344.
concessa Domino Regi, pro qua soluit Prior de Bello monte proportione suâ, quinque centum 1345.
francos. Et in anno millesimo quadringentesimo trigesimo quinto, fuit Abbas THOMAS ab *Abbas Tho-mas.*

solutus, ob defectum solutionis decimæ datæ à Domino MARTINO Papa quinto Duci Behfordiæ, super fructibus in ducatu Normanniæ consistentibus, quia imposita fuit, & leuata tempore Domini ROBERTI prædecessoris sui regentis Parisius, & per Bullam excipiebantur studentes Parisius........

Robertus docebat Parisiis.

Et in anno Domini millesimo trecentesimo duodecimo, præsidente in Ecclesia Domino CLE-
1312. MENTE quinto, merè & liberaliter dedimus pro subuentione sedis Apostolicæ, decem mille florenos; tum etiam pro negotiis nostris expediendis; & nisi fuisset Procurator, vel Magister Ioannes Abbatis, dedissemus quindecim mille, vt patet in cartulario.

Vltro Beccenses tribuunt summo Pontif. decem mille florenos.

Et anno Domini millesimo trecentesimo sexagesimo nono, voluit Papa leuare vnam decimam,
1369. pro reparatione Ecclesiæ aut Monasterii montis Cassini; vnde fuit Pater noster BENEDICTVS Abbas, & commissum fuit Abbati Sancti Audoëni colligere in Prouincia Rothomagensi, super Ecclesias aut monasteria Sancti Benedicti; qui penurias Ecclesiarum declarauit: & decima nihilominus soluta est: & soluimus pro parte & portione nostra quadraginta nouem florenos, vt patet in fardello I.

Ad reparationem Monasterij Cassinensis, pecunias tribuunt cætera Monasteria.

Nota quod anno Domini millesimo trecentesimo septimo, & trecentesimo quadragesimo
1307. & quinto, venerabiles viri Magister NICOLAVS DE QVERCV Rector Ecclesiæ sancti Siluini
1345. de Glos, dedit nobis quasdam decretales, cum apparatu ordinario, vnà cum quinto decretalium, cum suo apparatu; decretum cum apparatu ordinario. Et Magister IOANNES DE BOISSEYO Rector Ecclesiæ sancti Georgii de Tilia, qui à iuuentute fuerat nutritus in domo nostra, & beneficiatus, dedit nobis omnes libros suos, post mortem habituros: & si contigerit eum infirmitate, vel necessitate vendere, executores sui tenentur nobis soluere ducentum libras: & erat ipse Doctor in Medicina, & eiusdem eximius Professor.

Rectores Eccl. Ss. Siluini & Georgij conferunt libros suos Becco. Curio medicinam [illegible].

1335. Anno Domini millesimo trecentesimo trigesimo quinto, die Iouis, ante festum sancti Ioannis Baptistæ, die vigesimâ tertiâ mensis Iunii, post spontaneam resignationem GAVFFRIDI FARE, factam, vt ad prædictum Episcopatum transmigraret; astante, & præsidente in Capitulo Becci Fratre IOANNE DE SANCTO MELLANNO Priore Becci, vnà cum Prioribus totius ordinis, electus fuit Frater IOANNES DE GRANGIIS, tunc Iusticiarius Becci, in Pastorem dicti Monasterii: qui Ecclesiam laudabiliter regens, inter cętera bona, quæ ibi gessit, fecit dedicare Ecclesiam nouam de nouo completam laudabiliter, vt postea patebit.

21. Abbas Bec. Ioannes Iusticiarius.

1340. Anno Domini millesimo trecentesimo quadragesimo, decimo quinto die Aprilis obiit piæ memoriæ Dominus GAVFFRIDVS FAE vigesimus Abbas Becci, posteà Episcopus Ebroicensis; non immemor Ecclesiæ Beccensis, sed apud eam delatus, & in ipsa sepultus, in sinistrâ chori parte, vt eius sepultura manifestat; cuius anima in pace requiescat.

Obiit Gaufridus Episcopus Ebroic. sepultus Becci.

1342. Anno Domini millesimo trecentesimo quadragesimo secundo, decimo quinto die mensis Septembris, decimo septimo Kalendas Octobris, Pontificatus sanctissimi in Christo Patris Domini CLEMENTIS diuinâ Clementiâ Papæ sexti anno primo, regnante PHILIPPO Francorum Rege, Domino IOANNE eius filio primogenito Duce Normanniæ, Abbate Becci tunc vigesimo primo Domino IOANNE DE GRANGIIS; dedicata fuit Ecclesia Becci à Reuerendo in Christo patre Domino IOANNE Abrincatensi Episcopo, in honorem sanctæ MARIAE Virginis, & Omnium Sanctorũ. Consecrata autem fuerunt ab ipso Episcopo Abrincatensi, maius altare ad honorẽ sanctæ MARIAE, & minus similiter, pręsentibus in Christo patribus Dominis Lexouiensi, & IOANNE Papiensi Episcopis; ac venerabilibus Patribus, & Dominis Abbatibus de Fiscano, de Sancto Audoëno, de Cadomo, de sancto Ebrulfo, de Gemeticis, de sancto Vaudresillo, de sancto Georgio, de Blanqueruilla, de Bernaio, de Cormelis, de Pratellis, de Grestano, de sancta Catharina prope Rothomagum, de sancto Victore, de Corneuilla; ac Prioribus de sancta Barbara, Beatę Marię de Parco iuxta Haricuriam, de Friardello; Et nobilibus viris Dominis IOANNE MALET, ROBERTO DE NOVOBVRGO, IOANNE DE FERARIIS G.......... de Friardello, R.......... de Tournebu militibus, cum pluribus aliis militibus, ac viris Ecclesiasticis, ac secularibus, in die tali exultantibus. Et eadem die consecratum fuit altare, in capella Prioris in honorem Sancti Benedicti, & in Capella quæ dicitur esse Sacristę, in honorem Sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli, altare fuit consecratum ab Episcopo Lexouiensi; Et eodem die altare in capella quę dicitur de Ferariis, in honorem sancti Ioannis Baptistę. Item in capella sequenti in honorem sancti Mauri; & in cappella sequenti, in honorem sancti Martini, quæ dicitur esse Subcelerarii: & in capella quæ dicitur esse Camerarii, à Domino IOANNE Papiensi Episcopo, altare in honorem sancti Stephani Proto martyris. Et die Lunę sequente, consecrata fuerunt duo altaria de reuestiario, vnum in honorem sancti Nicolai, & Brandani; & aliud in honorem sancti Ioannis Euangleistę, & sancti Aniani Episcopi, à pręadicto Papiensi Episcopo. Item altare Beatę Marię Magdalenę, & Beatę Honorinę Virginis, in capella quę dicitur esse Eleemosynarii, ab eodem Papiensi Episcopo, ad Dei gloriam & populi exultationem. In ipsa dedicatione conducti fontis, qui dicitur Angelus, in claustro prope Capitulum, fluxisse vinum per spatium trium dierum fertur, ad omnium seruientium sustentationem.

Tertia dedicatio Beccens. Ecclesiæ.

Intersunt Episcopi & Abbates complures.

Subcellerari⁹. Camerarius.

Eleemosynarius.

Tempore

Tempore huius Ioannis quidam honestus religiosus vocatus GVILLERMVS DE MARA aliàs Loëson, Granatarius dicti Monasterij, de licentia prædicti Ioannis, in Capitulo generali præsidentis, anno millesimo trecentesimo quadragesimo, in vigilia sancti Ioannis Baptistæ, totiusque Capituli assensu, dedit religiosis claustralibus decem libras Turonenses redditus, de & super officio Granatarii dicti loci, ad festum Assumptionis Beatæ MARIÆ, per manum Granatarii, qui pro tempore fuerit, percipiendas, ac per manum Prioris eisdem distribuendas, vt ad laudem & gloriam Beatæ genitricis MARIAE Antiphona, quæ dicitur, *Salue Regina Mater*, &c. Completorio finito dicatur, & decantetur à fratribus ibidem existentibus. 1340.

Eodem anno Dominus IOANNES DE FERARIIS Miles dedit prædictis religiosis, ad officium pitanciarum, certam partem decimæ, quam habebat in parochia de Grandicampo, solutis decem libris redditus, quæ super hoc debentur Priori de Malopassu. *Prior de Malopassu.*

Tempore prędicti Abbatis, anno millesimo trecentesimo quadragesimo quinto, Domina MARIA DE HISPANIA Comitissa de Allençonio, de Stampis, dedit prædictis religiosis quingentas libras Turonenses pro emendis quadraginta libris redditus, prædictis religiosis claustralibus distribuendis, per manum Pitanciarii; vt quolibet die, per dictos religiosos Missa celebraretur in Capella Beatæ MARIAE de nouo fundata; quæ summa tradita fuit Priori de Prato; vt dictis religiosis solueret prædictum redditum in quatuor terminis Sancti Ioannis Baptistæ, Sancti Michaëlis, Natiuitatis Domini, & Paschæ; quolibet termino decem. Et his temporibus Missa, quæ quotidie celebratur pro congregatione, in honorem Beatæ Virginis de manè, cœpit habere initium: ad quam Missam accenduntur quotidie viginti quatuor cerei; de quibus Dominus Abbas debet soluere quatuor, & alii decem officiarii, quilibet duos; & ad populum, fratresque excitandos, pulsatur cum vna de maioribus campanis. 1345. *Maria de Hispania Beccensibus 50. libras erogat, ad celebrandam quotidie Missam de B. Virgine.* *Missa de Beata Virgine quotidie pro Congregatione. Decem Officiarij.*

Iis etiam temporibus cæperunt oriri & emergere bella, & discordiæ inter Reges Francorum, & Anglorum, & Nauarræ, propter coronam regni Franciæ, quam sibi vendicabat, & dicebat Eduardus Rex Anglorum iure hæreditario sibi licere. *Bella inter Reges Angliæ, & Galliæ.*

Anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo, die decima nona mensis Februarii, obiit fœlicis memoriæ Dominus IOANNES supradictus, vigesimus primus, qui Ecclesiam religiosè rexit quindecim annis, & octo mensibus; & sepultus est in Capella Beatæ MARIAE, retrò chorum, iuxtà sepulturam Domini GILBERTI Abbatis decimi noni, ante Altare Virginis MARIAE. 1350. *Obiit Abbas Ioannes.*

VERSVS.

Concilia nato Genitrix hunc alma beato:
Ponatur cælis hic, qui fuit orbe fidelis.

Huic venerabili patri successit in regimen Ecclesiæ Beccensis magnæ scientiæ vir frater ROBERTVS DE ROTIS aliàs Couroye, Decretorum Doctor, electus viâ Scrutinii, vt forma eius electionis testatur, qui quidem prædictam Ecclesiam rexit vndecim circiter annis. *22. Abbas Becc. Robertus 2.*

Anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo sexto, tempore prædicti Roberti, post bellum Pictauense, in quo Rex Francorum Ioannes captus fuit ab Anglis: prædictis guerris in Normannia vigentibus, & de die in diem pullulantibus, ac ipsis Anglis plurima loca, villas, castella, municipia obtinentibus, Dominus Ludouicus de Haricuria, tunc Capitaneus, & Rector generalis Normanniæ, nomine Regis Franciæ, authoritate regiâ præcepit, quod Ecclesia Becci, quæ de nouo magna, & spatiosa, imo speciosa erat constructa, & nuper consummata, & dedicata (vt præmittitur) fuerat, demoliretur vsque ad fundamenta, & fortificaretur turribus, propter securitatem patriæ, & nè ab Anglis, seu aliis hostibus tunc in patria vigentibus, caperetur. Quare congruit consilio & auxilio Baronum, militum, & nobilium, ac vicinotum eam fortificare, vnà cum Capitulo eidem consentiente. Et capellas circa chorum, & alias aperturas, lapidibus obstruere, ipsamque Ecclesiam, & Beuffredum, cum Turribus Ecclesiæ, Capitulumque cingere propugnaculis, ac fossatis circumdare: propter quod oportuit demoliri vnam partem dormitorii, Capitulo adiacentem, & tria latera claustri iuxta Ecclesiam; & etiam quamdam partem celarii, domos, & aulam quæ vocatur Nouiburgi iuxta turres Ecclesiæ, in damnum maximum eiusdem Ecclesię. 1356. *Ioannes Rex captus ab Anglis.* *De Harcourt.* *Becci Ecclesia destrui iubetur.* *Propugnacula construuntur contra Anglorum incursus, & grassationes.*

Oportuit etiam religiosos dimittere dormitorium, & dormire quamdam partem ipsorum infra Ecclesiam super vestiarium; cæteros autem officiarios, & seniores iacere in Capellis chorum circumdantibus: alia Ecclesiæ loca in Ecclesia, propter bona Ecclesiæ conseruanda, fuerunt occupata. Sicque nihil planum, præter chori ambitum, & viam circa, propter Processiones; quia propter claustri demolitionem non poterant fieri in claustro. Coacta est Ecclesia redditus & prouentus eius, in stipendiis armatorum exponere, pro custodia &

Redditus Beccensis Monasterij militum stipendiis ascribitur.

conseruatione dictæ fortericiæ. Ob eã causam oportuit inuadiare maneria, terras, decimas, ad prædicta onera supportanda, in maximum damnum Ecclesiæ. Et in Ecclesia Missa Beatæ MARIÆ quæ nuper ordinata fuerat cantari retro chorum, coactione vrgente cantabatur ad maius altare.

1361. *Mortem oppetiit Robertus.*

Anno Domini millesimo trecentesimo sexagesimo primo, prima die mensis Septembris, prædictus Pater ROBERTVS Abbas Becci vigesimus secundus migrauit à sæculo; rexitque prædictam Ecclesiam ferme vndecim annis, & quinque mensibus; & sepultus est in capella Beatæ MARIÆ retrò chorum, in sinistra parte, iuxta sepulturam Domini GVILBERTI Abbatis; & non est tumba, neque Epitaphium.

23. Abbas Bec. Guillelmus 3.

Post eius obitum anno millesimo trecentesimo sexagesimo primo, electus fuit ab omni congregatione, vir magnæ religionis frater GVILLERMVS DE BENSEVILLA, dictus Popeline, in pastorem ipsius Monasterij; postmodum benedictus. Modestus, & mitis fratribus erat; & strenuè, & laudabiliter rexit ipsum Monasterium, viginti septem annis; guerris vigentibus, tam in Normannia, quàm in Francia, & Aquitania: & licet prædictum Monasterium esset in maxima necessitate, suâ benignitate, & patientiâ, prædictum Monasterium à multis aduersis, damnis, & periculis præseruauit.

1388. *Migrauit à seculo.*

Anno millesimo trecentesimo octogesimo octauo, secunda die mensis Maij, migrauit à sæculo; & sepultus fuit in reuestiario, ante altare Sanctorum Nicolai, & Catharinæ; vbi tunc temporis Capitulum tenebatur, quia Capitulum molendino, furno, granario, propter guerras occupabatur.

Nonnulli Beccenses in Abbates diuersorum Monast. assumuntur.
a Iumieges. b Preau c S. Euroult d Cerizy.

Prædictus etiam pater, temporibus suis, Ecclesiam nobilibus religiosis, quos vestiuit, dotauit; de quibus postea floruerunt, GAVFFRIDVS dictus Harenc Abbas [a] Gemeticensis; VINCENTIVS de Rothomago, dictus de Lieno, Abbas [b] Patellensis; ROBERTVS de Rothomago, alias le Telier, Abbas [c] sancti Ebrulfi; Ioannes de Bouleya, Abbas [d] Cerasiensis.

EPITAPHIVM EIVS.

*Hic iacet in tumba * G. natus Benseque villa,*
Becci, qui decem bis, & cum septem, constitit annis
Abbas: quo plures vestiret, ociùs hinc tres
Fiunt Abbates; ac horum Parisiensis
*Vnus Gauffridus; è cum * Io. de Hors Gemeticensis*
Esse sinit, tandem Becci fit Pastor ibidem,
Electus bis, iam fieri iubet, hancque figuram,
Guillermi zelo victi, telo vocis; anno
** Bisseptingento; sed bissex hinc remoueto.*
Luce Maij bina, cui cælos Christe propina.

**Guillelmus. * Ioannes. id est * 1388.*

24. Abbas Becci Gauffridus 2. Baccalaureus in Decret.

Anno Domini millesimo trecentesimo octogesimo octauo, post obitum Domini GVILLERMI Abbatis vigesimi tertij; frater GAVFFRIDVS de Paris dictus Harenc, tunc temporis Prior de Conflantio, vir acutissimi ingenii, Bacalaureus in decretis, electus fuit ab omni congregatione in Abbatem, & Pastorem ipsius Monasterii: sed electio non est sortita suum effectum, quoniam quidam ESTODVS nomine de Estouteuilla, priùs Monachus Fiscanensis, & tunc Abbas Monasterii Cerasii, authoritate Pontificis Romani, & omnium Prælatorum vi, & amicorum, & parentum potentiâ, obtinuit prædicti Monasterii principatum. Iste primus fuit alienigena, qui Ecclesiæ Beccensis obtinuit regimen, qui de gremio eiusdem Ecclesiæ à tempore fundationis non existeret; duobus annis, & octo mensibus rexit dictum Monasterium; quod nuper guerris cessantibus respirauerat: occasioneque prædictarum guerrarum, in maxima necessitate erat, ac in multis debitis erga multos obligatum, per domos, per maneria, molendina, cum omnibus officinis, in maxima ruina, & decadentiâ erat; & in eius aduentu, omnia & singula sunt deteriorata: quia eius cura erat super pecuniis accumulandis: appropiauitque sibi officium thesaurarij, ponens receptorem sæcularem, quod numquam visum est.

Estodus vi intrusus, Abbatia gaudet, & hic primus alienigena Abbas Becci.

Dilapidat facultates Monasterij.

Expensæ quotidianæ inæstimabiles tam pro suo excessiuo statu, tam occasione fratrum suorum, quorum aliqui erant Pontifices, alii Milites, alii Archidiaconi existebant. Ipse expensis Ecclesiæ Beccensis, singulari fulgens ambitione, impetrauit à sede Apostolica, vt solum vitâ comite posset vti mitra, & annulis, & insigniis pontificalibus. vocatus ad regimen Ecclesiæ Fiscanensis, vnde priùs fuerat Monachus, bona Ecclesia Beccensis in tanta copia tam in libris, quam iocalibus, auro, argento secum portauit, quod à fundatione non est memoria Ecclesiam tantam ruinam fuisse passam.

Primus ambitione ductus, insigniis Pontificalibus vtitur.

Fundatio collegij Lexouiens. Parisiis.

Fundauerunt frater eius Episcopus Lexouiensis, & ipse ESTOLDVS, Collegium Lexouiense Parisius iuxta sanctam Genouefam, & distribuit Estoldus libros & cuncta quæ ab Ecclesia Becci abstulerat, dicto Collegio, de tanta offensa Dominus indulgeat ei.

Post discessum verò ipsius Estoldi, GAVFFRIDVS Parisiensis, dictus de Harenc; qui violentiâ ab amicis dicti Estoldi, Papa consentiente, fuerat remotus, rursum est electus à tota congregatione, in Abbatem, & pastorem Ecclesiæ Beccensis: & die decimâ quartâ mensis Martii, id est, feriâ tertiâ ante Ramos Palmarum, anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo receptus cum gaudio magno, cunctis clamantibus *Noël, Noël.* 1390.

Mortuo Estoldo, Gauffridus regimen Monasterij suscipit, reparatque damna.

Ipse in primo anno sui aduentus fecit fieri quadraginta cameras in antiquo dormitorio, & ibi fecit dormire religiosos, qui ante dormiebant super reuestiarium, & vestiuit eodem anno sexdecim monachos habitu religionis: & mundare fecit omnes officinas, & deponere lapides, & ea quibus capellæ obstruebantur, & reuitrare de nouo; & maximè Capellam Beatæ MARIÆ, in cuius medio fuerat murus maximus quem fecit destrui; & Missa quæ quotidie de mane dicitur, dicebatur ante maius altare, reincepit celebrari in dicta Capella. Fecit etiam mundare Capitulum, quod fuerat occupatum quodam molendino, & furno, quodam garnario, ac magnis tonniis ad ponendam siceram. Et fecit dictum Capitulum, & Refectorium depingere, & renouare, & de ipso Capitulo omnia auferre, & reparauit omnia quæ fuerant facta tempore guerræ.

Reparauit etiam Ecclesiam, & officinas dicti Monasterii de coopertura; quia in aduentu suo vbique pluebat. Omnia Maneria, & Molendina, quæ inuenit in magna decadentia, & ruina, studiosè reparauit. Ecclesiam acquitauit de multis debitis obligatam tempore ESTOLDI prædecessoris sui, & aliorum prędecessorum suorum.

Item exonerauit Ecclesiam de centum libris redditus ad vitam, quas quidam vocatus PETRVS LE VEVLLES aliàs Pontrel habebat ad vitam suam super decimas & terras nostras de Caleto.

Item exornauit Manerium, terram, & redditus de QVEVILLY, quæ inuadiata erant GERVASIO de Saux, & vxori suæ ad vitam suam; & soluit octingentas libras, de bonis patris, & matris suæ, quæ nuper habuerat ex obitu eorum.

Nota illâ adhuc tempestate Monachi paternorum bonorum hæreditate potiebantur.

Item ad tuitionem libertatis nostræ de venditione piscium, fortiter laborauit contra mercatores, qui recusabant afferre pisces suos venales ad coquinam ipsius Monasterii, antequam exponerent eos ad vendendum, vt moris est. Impetrauit à Romano Pontifice, quod tam ipse, quam successores sui Abbates Becci, de cętero possent vti mitra, & aliis insigniis Pontificalibus perpetuis temporibus.

Piscarij vendendi licentiã petere debent.

Incepit clausuram murorum, & turrium circa Monasterium, ne de cętero Ecclesia opprimeretur, & occuparetur tempore guerrarum, sicut antea fuerat.

Et anno Dominicæ Incarnationis millesimo trecentesimo nonagesimo octauo, decimâ tertiâ mensis Iulii, arripuit iter peregrinationis vltra mare, associatus multis nobilibus viris Francię, & Normanniæ, ad visitandam sanctam terram Ierosolymitanam, & sanctum sepulchrum Domini, & alia sancta loca: necnon ad sanctam Catharinam, in monte Sinaï. Reuertendo cecidit in quamdam foueam, in qua fuit per tres dies, quòd non potuit inueniri. De qua peregrinatione, dum per deserta reueteretur cum suis, contingit illum infirmari, adeo vt non poterat incedere nec pede, nec equo, & oportuit vt in lectica magno labore deportaretur cum suis, qui sic venerunt vsque in Italiam, apud quamdam ciuitatem, quæ vocatur Padua, & ibidem cum magno dolore suorum, diem clausit extremum, decimo quinto die mensis Iulii, anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo nono: & ibidem in quadam Ecclesia sepultus fuit. Et missi sunt quidam de religiosis Becci, qui ibidem sumptibus Ecclesiæ, fecerunt fieri seruitium, & sepulturam in memoriam eius.

1398. *Pergit Ierosolymam.*

1399. *Decessit e vita.*

Nota priuilegium concessum Abbatibus Becci, fauore Gauffridi Harenc, tunc temporis Abbatis. *Clemens Episcopus seruus seruorum Dei dilectis filiis Gauffrido Abbati, & Conuentui Monasterij de Becco Helluini, ordinis Sancti Benedicti, Rothomagensis diœcesis: salutem, & Apostolicam benedictionem. Exposcit vestræ deuotionis sinceritas, & religionis promeretur honestas, vt tam vos, quos speciali deuotionis affectus prosequimur, quam Monasterium vestrum, eum dignis honoribus attollamus; dudum siquidem cuidam* ESTOLDO *Abbati dicti Monasterij, & vobis filiis Conuentui, vt idem Estoldus Abbas, & successores sui Abbates dicti Monasterij qui pro tempore forent, mitrâ annulo, & aliis Pontificalibus insigniis, liberè possent vti. Necnon quod in dicto Monasterio, & prioratibus eidẽ Monasterio subiectis, ac parochialibus, & aliis Ecclesiis, ad ipsum Abbatem, & vos filios, coniunctim communiter, vel diuisum, pertinẽtibus; quamuis sibi, & vobis pleno iure non subessent, benedictionem solemnem super populum, post Missarum, Vesperarum, & Matutinorum solemnia (dummodo in benedictione huiusmodi, aliquis Antistes, vel sedis Apostolicæ Legatus præsens non foret) elargiri posse, duximus indulgendum. Nos igitur volentes vos attolli ampliori prærogatiuâ honoris; Vestris in hac parte supplicationibus inclinati, vt tu fili Abbas, & successores tui eiusdem Monasterij Abbates, qui pro tempore fuerint, mitrâ, annulo, & insigniis huiusmodi, etiam, in Synodis & locis Prouinciæ Rothomagensis, & in quarumlibet personarum, etiamsi Pontificali seu regali præfulgeat dignitate, præsentiâ: dummodò in Synodis, & locis prædictis Archiepiscopus Rothomagensis pro tempore existens, vel dictæ sedis Legatus, aut Nuncius, præsens non fuerit. Necnon corporalia, calices, & alia ornamenta ad diuinum cultum, in Monasterio, Prioratus, & Ecclesiis prædictis, ac*

Priuilegium vtendi insigniis pontifical. & benedictionem super populum elargiendi, etiam in Ecclesiis, quæ pleno iure Becco non subsunt.

locis; & aliis, ab eodem Monasterio dependentibus, necessaria benedicere. Necnon & Monachis dicti Monasterij tonsuram conferre clericalem, liberè, & licitè possitis, felicis recordationis ALEXANDRI Papæ quarti, prædecessoris nostri; quæ incipit, Abbates ~~& aliis~~ *quibuscumque constitutionibus Apostolicis, in contrarium editis, nequaquam obstantibus vobis, & eisdem successoribus; authoritate Apostolica, de speciali gratia, tenore præsentium indulgemus. Nulli ergo hominum liceat hanc*, &c.

Pro sede capienda in Synodo Archiepiscopi Rothomagensis, fuit lis mota inter Abbatem Becci, & Gemeticensem, tempore istius GAVFFRIDI HARENC, qui dicebat sibi secundum locum pertinere, alio contrarium asserente.

Tempore istius GAVFFRIDI HARENC, presbyteri soliti erant Prostipendiis suis percipere annuatim decem francos, & iuuenes non presbyteri octo, & diminuit, propter * fortericiam construendam: quod presbyteri solum octo francos, & iuuenes sex francos, perciperent: & durauit vsque ad tempora Domini WILLERMI DE VALLE Abbatis vigesimi septimi.

** Propugnaculum gal. forteresse.*

1399. Posteà anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo nono, die decima septima Iulii; post obitum felicis recordationis prædicti GAVFFRIDI HARENC Abbatis Becci vigesimi quinti, consensu totius congregationis, & omnium Priorum, ad electionem debitè vocatorum, per viam Sancti Spiritus, omnibus concordantibus, religiosus & honestus vir GVILLELMVS DE ANNVLLARIBVS, dictus de Valle, tunc Prior claustralis Becci, diuinâ dispensatione fuit electus, & posteà à Reuerendo in Christo Patre Domino Willermo de Viene Rothomagensi Archiepiscopo, in die Translationis sancti Stephani, benedictus. Deinde in die Beati Bartholomæi sequenti, apud Beccum ouanter receptus in Pastorem, omnibus mitis, & affabilis; omnium morum probitate adornatus: qui prædictum Monasterium strenuè octodecim annis, & quinque mensibus rexit, & gubernauit.

25. Abbas Bec. Guillelmus 4.

Hic tempore suo Feodum de Fengerito, & Feodum de Bouleyo, apud sanctum Martinum de Parco sitis, acquisiuit: similiter totum Feodum de Caluomonte ex integro; apud Pontem Antonij; & apud Russeriam; Feodum de Mellino Ioscelinij: & apud Seruauillam Feodum Grandin: & Feodum de Bosco apud Pomeriaux: Feodum Henrici de Grongi. Item acquitauit viginti libras redditus, quas Domicella IOANNA LABENESTE percipiebat annuatim super Feodum nostrum de Muys apud Marbodium. Item acquisiuit domum nostram Parisius, in magno vico sancti Iacobi: & amortisauit, & exonerauit Ecclesiam de centum libris redditus, qui debebantur Cartusieniebus Parisiensibus, & collegio de Dormanno, mediante appunctamento inter nos & ipsos facto. Item ducenta scruta auri IOANNI DE VADIS restituit: qui Ioannes accommodauerat prædicto GAVFFRIDO HARENC: & magistro militiæ de Rhodes, quadringenta scuta auri quæ ipse accõmodauerat prædicto Gauffrido Harenc, in peregrinatione sua: & multa hereditagia, de quibus per pacta potest apparere. Ipse etiam institit operi fortericiæ per prædictum Harenc inceptæ; & prędictum opus ad tantam perfectionem perduxit, vt aspicientibus castrum inexpugnabile iudicaretur.

Domus Parisiis viâ Iacobæâ.

Tempore isto, regente Ecclesiam vniuersalem Papa ALEXANDRO, quidam Cardinalis LVDOVICVS DE FLISCO vulgariter nuncupatus, tituli sancti Adriani Cardinalis, impetrauit Prioratus de Bello monte, & sancti Ymerij; & per Episcopum Placentinum procurauit decerni dictos Prioratus ad ipsum pertinere, & spectare; & mandauit singulis Abbatibus, & Conuentibus, sub pœnis contentis & fulminatis in processu; vt permitterent dictum Cardinalem, aut eius procuratorem pro eo nancisci, & adipisci possessionem Prioratuum prædictorum: in qua possessione prioratus de Bello monte, tunc erat frater GVILLERMVS DE FISCANO religiosus de Becco, & frater RICHARDVS DE MALAVILLA Professi de Becco; & ab isto nobili Patre Guillermo fuit appellatio interposita & sortita est suum effectum. Feodum de Feugueray acquisiuit à Domino GVILLERMO milite, pro summa duorum mille ducentis, & quinquaginta libris Turonensibus. A Domino IOANNE DE BOVLAIO milite aliud Feodum contiguum dictum de Boulay pro summa nouem centum librarum.

Ludouicus de Flisco Cardinal. impetrat Prioratus de Bello monte, & S. Ymerij; sed perperàm.

Nota quod muros fortericiæ curauit fieri GAVFFRIDVS HARENC, maximæ latitudinis, videlicet quindecim pedum, vel circa in basso, & in alto decem pedum; altitudinis maioris, quam sint muri ciuitatis Auenionensis: & infra dictos muros inchoauit quindecim turres magnas. Iste Willelmus habuit à Rege præceptum, vt dictum opus continuaret. Et fuit turris maioris altitudinis, & latitudinis, quam sit aliqua turris in Marsilia: & compleuit in spacio quinque annorum: pro quolibet anno exponens in huiusmodi fortericia, quinque mille libras Turonenses.

1415. Iste Guillermus acquisiuit Feodum de MESLINO IOCELIN, anno Domini millesimo quadringentesimo decimo quinto, à Domino DOBEAVX, & soluit mille quingentas libras, vt patet per quictanciam.

Nota etiam quod suo tempore quidam nomine IO. DE LA LANDE de Tillia, propter processum motum inter nos, & eum, associauit sibi duodecim homines, qui quotidie armati circuibant Abbatiam, & prioratus nostros, vt si inuenire possent vnum de nostris siue religiosum, si-

ne seruitorem, mutilarent, aut occiderent: & mandauerunt prædicto Abbati per quamdam cedulam signatam eorum signis, quod eum occiderent, si eum exire contingeret; & si non exiret, totam domum incenderent. Et de facto plures religiosos euntes ad negotia sua mutilauerunt, & apud sanctum Philibertum, vnum occiderunt, & ei pedem amputauerunt, & alium mutilauerunt. Conuictus de omnibus maleficiis prædictis, & etiam de furto nemorum nostrorum, quorum custodia ante erat sibi commissa; Parisius fuit bannitus: vt patet per processum suum, qui est in Cartulario.

Postquam autem fuit in Ecclesia per spatium quinque annorum, anno millesimo quadringentesimo quarto; postquam obedientia fuit reddita PETRO DE LVNA dicto Benedicto, quæ sibi antea subtracta fuerat, occasione schismatis, quod tunc erat in Ecclesia: quidam LVDOVICVS dictus de CHANTEMELLE Abbas de Troarno, procurabat apud præfatum Papam institui in prædicto Monasterio Beccensi; quia Abbas Beccensis nondum miserat ad curiam, nec vacantem soluerat, occasione prædictæ substractionis; id circo arripuit iter ad Massiliam, vbi tunc temporis prædictus Benedictus degebat, qui eo viso, & graui eius constantiâ consideratâ, & electione eius visitatâ, ipse eam confirmauit, & licentiâ à sede Apostolica acceptâ ad Monasterium rediit; quæ controuersia valde grauauit Ecclesiam tam pro expensis, quam pro vacante soluenda. 1404.

Nota quod anno Domini millesimo quadringentesimo quinto, regnante Carolo Rege Francorum; in anno regni sui vigesimo quarto, fuit reddita obedientia Domino Papæ per quam antea erant beneficia in dispositione Ordinariorum conferenda, & ordine iuris electiones celebrabantur: & post obedientiam redditam in manu Papæ; voluit Papa leuare vacantiam beneficiorum, tam regularium, quàm sæcularium, quæ vacauerant ante redditionem obedientiæ; quod non potuit obtinere, Rege contradicente. Et declarauit intentionem suam; & prædicare fecit in Ecclesia nostræ Dominæ Parisius: quod non potuit obtinere, Rege contradicente. 1405.

Vacantias beneficiorum Papa conatur obtinere. Cui contradicit Rex.

Anno Domini millesimo quadringentesimo decimo quinto, mense Augusti, in vigilia sancti Laurentij, anno regiminis prædicti GVILLERMI decimo sexto; HENRICVS Rex Anglorum quintus, applicuit in Normanniam, cum magno exercitu, & nauium copiosâ multitudine; & obsedit, ac in breui obtinuit villam de * HAREFLOTO: & eam muniuit gente suâ, expulsis ciuibus. Posteà arripuit iter versus Calesium, per pagum Caletensem, & per comitatum de Pontumal: & cum venisset in pagum Taruanensem, in locum qui dicitur * Agincort, habuit prælium cum exercitu Francorum in die Sanctorum Crispini, & Crispiniani: in quo prælio fuit magna cædes Francorum, & ibi corruerunt multi, tam Duces, quàm Comites, & Barones; necnon & multi nobiles, & eorum multi capti, & ducti in Angliam vinculis mancipati fuerunt: & alij de exercitu Francorum fugerunt. Postmodum prędictus Rex transfretauit in Angliam, cum præda maxima accepta in prelio. 1415.

Insignem victoriam est adeptus Rex Anglorum in Gallia.
*vulgò * Harfleur.*
** Azincourt.*

Et tempore durante, Monasterium Beccense magnam passum est ruinam, totaque regio à Francis, qui insultum faciebant contra regem Anglorum, oportuitque munitionem habere in fortericia ipsius Monasterij expensis Ecclesiæ, propter cursiones, & inuasiones Anglorum, in damnum, & destructionem ipsius Ecclesiæ.

Et anno Domini millesimo quadringentesimo decimo septimo, primâ die mensis Augusti, prædictus HENRICVS Rex Anglorum, iterum applicuit in Normanniam, apud * Tolcam; Et in sex mensibus obtinuit totam inferiorem Normanniam, vsque ad fluuium Risle, excepto monte Sancti Michaëlis. Et etiam obtinuit Cenomanorum comitatum, cum adiacenti regione. 1417.

Inferiorē Normanniam, Cœman. Comitatum, &c armis subiugauit.
** Touque.*

Et illo tempore omnes fere habitantes, & commorantes circa Beccum, tam nobiles, quam incolæ, retraxerunt se cum bonis suis in fortericia dicti Monasterij; in tanta quantitate, quod oportuit dictam fortericiam gentibus, & victualibus, expensis Ecclesiæ, munire. Oportuit etiam consilio aliquorum destruere, & demoliri omnia ædificia dicti Monasterii extra clausuram fortericiæ existentia, scilicet aulam dictam la Malmaison, domos ante Eleemosynam, domum fabrorum, domos hospitum, capellam Sancti Herluini, cum aliis multis domibus, & officinis circa adiacentibus. Oportuit etiam taxare bladum in refectorio, & fœnum in Capitulo in maxima tribulatione, & dolore omnium domesticorum. Et post tanta incommoda prædictus Reuerendus Pater GVILLERMVS Abbas, huiusmodi incommodis anxius, & tristis, ægrotauit fere per quatuor menses: quâ infirmitate ingrauescente, decessit tertiâ die Ianuarij anni prædicti millesimi quadringentesimi decimi septimi, sepultus in medio chori ante pedaneum, vbi solet accipi benedictio. Cuius anima requiescat in pace.

Bellorum occasione penè totū Monasterium destruitur, vt antea.

Guillel Abbas decessit.

Nota quod ad fortericiam Becci faciendam, homines tenentes de Ecclesia Becci, compulsi sunt ad contribuendum pro qualibet acra terræ, quam inde tenebant, soluere dimidium florenum auri. Et iterum concessum nobis est à Duce Normanniæ, vt leuare possemus per modum subsidij, ab vno quoque hominum nostrorum, pro quolibet mense, duodecim denarios, pro simili causa fortericiæ: vt patet in repertorio nouo in titulo fortificationis.

Beccenses subsidia imponunt sibi subditis.

Nota quod IOANNES DE CHAMBRAY fecit tumbam Domini Guillermi Abbatis; & solu-

ta sunt quadraginta scuta, vt patet in cartulario per quictanciam, in Fardello signato per..... & nota quod ipse tenebatur cameræ Apostolicæ in mille florenis annuatim, vt patet per quictancias, in arca quictanciarum.

EPITAPHIVM.

Hic iacet exemplum bonitatis, regula morum:
Iustitiæ templum, fidei vas, lux Monachorum
Guillermus, frater quondam de Valle vocatus:
Cœnobiique pater Beccensis; origine natus
Ex Emullaribus, diecesis Lexouiensis.
Abbas vigesimus sextus: quem flebilis ensis
Funeris exhausit, vitalia filaque rasit.
Nam nixus Christo, mundo migrauit ab isto,
Anno milleno, centum quater, addeque deno
Septem, tunc terra iam lucente lucerna:
Viuat sanctorum consors super astra polorum Amen.

1417. *26. Abbas Bec. Robertus 3.* Anno Domini millesimo quadringentesimo decimo septimo, supra memorato die Lunæ ante sacros cineres, sextâ die mensis Februarii, post obitum supradicti venerabilis GVILLERMI vigesimi sexti Abbatis, venerandæ discretionis, ac eminentis scientiæ vir Dominus ROBERTVS DE BECCO, dictus Vallée, decretorum Doctor eximius, de Villa Becci oriundus, tunc Prior de Prato iuxta Rothomagum; in Capitulo Beccensi, fratrum vnanimi assensu, per viam Spiritus sancti, in Abbatem, & Pastorem ipsius Monasterii, est electus: & postmodùm mandato Archiepiscopi, est benedictus. Et propter guerrarum discrimina, & occursiones, & inuasiones Anglorum; quæ sæpius fiebant ab ipsis, noluit venire apud Beccum, sed secessit in partibus Franciæ apud Parisius, & apud Pontizaram; & ibi mansit, vsque dum sequenti anno ciuitas Rothomagensis cum patria adiacente, reddita fuit prædicto Regi Anglorum. *Rothomagum à Rege Anglorum expugnatur.*

1418. *Clarence.* Et cùm ibi maneret, videlicet in octauis Paschæ, anno millesimo quadringentesimo decimo octauo; THOMAS dux CLARENTIÆ frater prædicti Regis Anglorum, ac Constabularius eius, obtinuit castrum Haricuriæ, deinde cum exercitu suo venit apud Beccum, & obsedit forterciam dicti loci, & eam diuersis, & frequentissimis assultibus, die nocteque incessanter, per spatium fere vnius mensis expugnando; & in suo aduentu, maxima pars Villæ, videlicet vsque ad Ecclesiam sancti Andreæ, combusta fuit ab eis, qui infra erant four terciam, in magnum damnum Ecclesiæ, & habitantium in ea; deficiente autem adiutorio, illos, qui erant in fortericia, qui sperabant à Rege Francorum subleuari, oportuit eam tradi in manus prædicti Ducis Clarentiæ, & ei reddita fuit in vigilia Ascensionis proximè sequentis. Et cum intrasset, prædata, & sublata fuerunt omnia bona, quæ ibi erant reposita, tam ipsius quam aliorum; & fere omnia bona patriæ ibidem erant reposita. Populus ibidem congregatus expulsus est, nec portare ei discedenti permittebatur, præter vilia vestimenta, quibus vestiti erant. *Arx Becci capta.*

1412. Nota quod anno Domini millesimo quadringentesimo duodecimo, fuit leuata decima in regno Franciæ, authoritate Romani Pontificis in supportationem onerum quasi importabilium Regis, & regni: & fuit terminus limitatus ad recolligendam taxationem decimæ prædictæ. Nihilominus Rex Franciæ, suis familiaribus litteris mandauit Abbati de Becco, vt de tribus centum libris ei * incontinenti subueniret; quæ summa fuit Parisius soluta per Dominum GAVFRIDVM DE FISCANO Priore de Bello monte: & taxatio decimæ, pro parte, & portione nostra, in diuersis diœcesibus, ascendit ad summam trecentum librarum, vt patet per mandatum, & quictantiam mandato annexam in cartulario. Post paucos dies, postquam fuit spoliata ipsa forterıcia, venit Rex HENRICVS prædictus apud Beccum, & ibi constituit de gente sua viginti homines armorum, cum quadraginta sagittariis, expensis Ecclesiæ, qui acceperunt omnes prouisiones ipsius Monasterij, in granis, vino, sicera; de bobus, & de cæteris bonis, ibidem repositis; nihil relinquentes religiosis, nec familiæ eorum, vnde possent sustentari; solùm viuentes de * moltis molendinorum suorum, nihil percipientes de redditibus suis; quia temporalia Monasterij erant arrestata per dictum Regem, propter absentiam ipsius Abbatis, qui nondum venerat ad obedientiam ipsius Regis: & nihilominùs soluebantur stipendia armigeris, in dicta fortericia existentibus: & ob hoc coacti fuimus vendere omnia blada, quæ erant in grangiis nostris, vndequaque, religiosis in tanta tribulatione existentibus, maximè vsque ad mensem Martij inde sequentis: quo tempore durante, prædictus Rex HENRICVS obtinuit ciuitatem Rothomagensem, Vernonem, * Rippam Guidonis, * Medontam, & omnem Pagum Caletensem. **Sinè mora.* ** Moulture.* ** Roche-guion Mante.*

1418. Posteà anno Domini millesimo quadringentesimo decimo octauo, Dominicâ primâ Septuagesimæ, prędictus ROBERTVS Abbas, qui nunquam fecerat fidelitatem de Abbatia, venit Rothomagum, & ipsâ Dominicâ præsentauit se prædicto Regi Henrico, ei supplicando vt parceret ei de mora sua veniendi ad suam obedientiam, & eam, si placeret, dignaretur recipere; quam dictus Rex benignè suscepit.

Qua fidelitate factâ, & temporalibus suæ Ecclesiæ, impeditis propter absentiam, expeditis; venit Beccum in crastino sacrorum Cinerum, susceptus cum magno gaudio à suo Conuentu, & instalatus in sedibus suis, vt moris est.

Et armigeri, qui tunc ibi erant in munitione, recesserunt: & fuerunt loco eorum in munitione, gentes Ducis Clarentiæ, in numero minori & minoribus expensis.

Qui prædictus Abbas iura, & libertates sui Monasterii, pro posse, secundum dispositionem temporis, vtiliter procurando, strenuè rexit dictum Monasterium, per spatium duodecim annorum, fratres caritatiuè tractando.

Ipse suo tempore acquisiuit quoddam hospitium in medio ciuitatis Rothomagensis situm, vocatum l'Hostel des Fontaines, prope vicum Iudæorum, oneratum tamen de quadraginta libris redditus, donec possent reacquitari. Quod hospitium multùm profuit tempore guerrarum. Ipse tempore suo, ob causam guerrarum in Normannia vigentium, & propter forterciam multa passus est, totaque domus; & maximè quia anno Domini millesimo quadringentesimo vigesimo primo, die decimâ tertiâ mensis Iulii, ipsa fortericia fraude capta fuit à Francis, medio Molendinarii dicti loci, Abbate religiosisque inscientibus, & omnes officinas totius domus obtinuerunt, præter maximam turrim nostræ Dominæ, in qua omnes Anglici se retraxerant in præsidium. Et facto foramine in prædicta turri, emiserunt quosdam de suis, factum notum facere Anglicis, qui erant apud Bernaium, Haricuriam, & vbique dispersi.

l'Hostel des Fontaines. 1421. *Galli ab arce expellunt Anglos.*

Et intrantibus Francis, illa die quâ Anglici miserunt suos Anglis nunciare, vt dictum est, circa vesperam in dicta turri per idem foramen, quo Anglici exierunt, fecerunt hinc inde magnam cædem hominum; & fuerunt Anglici de prædicta turri expulsi, & intrauerunt Ecclesiam sic furore commoti, extractis gladiis, occiderunt duos Monachos religiosissimos, & honestos viros, & alios vulnerauerunt, polluendo sanctam matrem Ecclesiam.

Cædes Monachorum ab Anglis.

Insuper spoliauerunt dicti Anglici Monasterium, & omnes officinas, deprædando quicquid inuenire potuerunt; omnia ornamenta Ecclesiæ, calices, & capsam vbi reconditum erat Sacrosanctum Corpus Domini super altare, corporalia etiam spoliando, & denudando tumulum Dominæ Matildis Imperatricis, qui est in medio chori, nihil de pretiosis relinquendo.

Diripiunt omnia, & Ecclesiam spoliant ornamentis.

Et eorum malitia crescente ligauerunt, & tenuerunt Dominum Abbatem Robertum tamquam prisonarium, enses super eum leuantes, & eum decollare, & occidere volentes: & eum sic vinctum, vnà cum Guernetario dicti loci, duxerunt Rothomagum, cunctis fratribus expulsis de dicto Monasterio, solis remanentibus Priore cum alio, qui erat Iusticiarius dicti Monasterii. Ipsis sic expulsis, quidam abierunt apud sanctum Philibertum, alii apud Bellum montem, vsque ad festum Omnium Sanctorum, in damnum inexistimabile ipsius Ecclesiæ.

Expelluntur Monachi.

Comes autem * Sabbariensis, qui ibidem aduenerat, & secum prædictum Abbatem apud Rothomagum adduxerat, posuit eum in arctam custodiam, vsquequò tradidisset fideiussores, pro sua fidelitate, quod numquam ipse nec sui Monachi fuissent quouis modo culpabiles de traditione ipsius fortericiæ. Quod ita probatum est, quia traditores illi capti sunt & capite truncati apud Rothomagum, qui omnino exoccupauerunt prædictum Abbatem, & Monachos, & omnes de familia: & eorũ confessione auditâ, tam Abbas prædictus, quàm Guernetarius, illâ occupatione detenti, fere per quinque menses, liberati sunt: & sequenti festo Omnium Sanctorum, Ecclesiam ipsam, quæ polluta fuerat, reconciliata fuit; & eodem die omnes Monachi sic dispersi per prioratus, occasione guerrarum, intrauerunt Ecclesiam Beccensem cum gaudio magno.

*al. * Saresberiensis.*

Et dedit Rex, attento quod tàm Abbas, quàm Monachi erant immunes à traditione, literas patentes, vt temporale detentum restitueretur, & mobilia vndequaque possent reperiri; de quibus bonis, maximè in libris & ornamentis, pro maiori parte recuperata sunt: Et ordinauit prædictus Rex, & expresè præcepit, quod ipsa forterecia demoliretur, & destrueretur expensis Ecclesiæ; quod ita factum est: & non solùm ipsa fortericia destructa fuit, sed omnes domus circumadiacentes oportuit euelli funditus.

Libros atque ornamenta Ecclesiæ recuperant. *Arx Becci euertitur.*

Et post prædictam ipsius Ecclesiæ reconciliationem, & ipsius fortericiæ demolitionem, prædictus Reuerendus Pater Robertus reuertitur ad prædictum Monasterium; & cœpit reædificare aliquas domos destructas, & procurare res Monasterii, quæ ablatæ fuerant, & prouentus, & redditus dicti Monasterii; cartis, & libris apud Rothomagum, pro maiori parte stantibus.

Et postquam rexit prædictum Monasterium duodecim annis, tribusque mensibus, multis tribulationibus oppressus, & angustiis, migrauit ab hoc sæculo apud Rothomagum in domo per eum acquisitâ, anno Domini millesimo quadringentesimo trigesimo; & aqud Beccum corpus eius, vt decuit, delatum est, & sepultum infra chorum iuxta tumulum Domini Willermi prædecessoris, & auunculi sui, in sinistra parte. Cuius animæ propitietur Deus. Amen.

1430. *Obiit Robert. Abbas.*

EPITAPHIVM.

Hic iacet in loculo venerabilis atque disertus
Abbas, vocabulo cui vallis sicque Robertus.

Is Decretorumque fuit Doctor, via morum.
Auxiliante Deo fratres concorditer illum
Eliciunt , in eo ponentes mentis asylum.
Vnde fuit natus, Becco stans hic inhumatus.
Anno milleno, centum quater , atque trigeno,
In Maij mense quarto, mortis ruit ense.
Quisque roget Christum, quod cælos collocet istum:
Ac ibi solamen Sanctorum sentiat. Amen.

Post obitum autem literatissimi viri Domini Roberti Abbatis, venerabilis ac discretus vir, & magnæ religionis Dominus THOMAS DE BECCO dictus Frique, tunc Prior claustralis dicti Monasterij Beccensis, fratrum vnanimi consensu, via Spiritus sancti, fuit ab omnibus electus in Pastorem ipsius Monasterij, feriâ quintâ infrà octauas Pentecostes & die nonâ mensis Iunij. Quæ electio, vigentibus guerris, fuit celebrata apud Rothomagum in domo nostra de la Fontaine, acquisita per suum prædecessorem Dominum Robertum, cùm nullus auderet super patriam residere, nisi vel in castro, vel in fortericia: & de fratribus, qui personaliter non aderant electioni, procurationem super negotio faciebant: & eo electo fuit benedictus in Ecclesia Rothomagensi, & in ciuitate Rothomagensi, guerris sic in patria vigentibus, resedit: quia sine magno periculo potuisset in Ecclesia Becci residere. Et eo sic apud Rothomagum absente pluries fuit dicta Ecclesia Becci deprædata. Et si quis videretur vnde commodum potuisset haberi, siue Abbas, siue Prior, siue Clericus, siue mulier, aut quæcumque persona, capiebatur, & suppliciis vexabatur vsque ad solutionem redemptionis suæ. Et pluribus incursibus hostium fuit Ecclesia cunctis bonis spoliata; & prouentus Ecclesiæ quasi ad nihilum redacti; cùm nullus maneret, aut resideret in possessione sua, nec terras suas coleret, nisi priùs habitâ compositione cum hostibus.

Sed omnipotens Deus qui in se confidentes iuuat, & consolatur, dedit tantum animum bono nostro Pastori, quod ipse acquisiuit Ecclesiæ quemdam paruum Feodum vocatum de Bosco, situm in parochia sancti Taurini: & domum nostram Rothomagensem exoneratam redditis quadraginta libris, quæ debebantur Ioanni le Bar ratione acquisitionis dictæ domus, & apud Regem admortisauit, vt docent litteræ super hoc confectæ. Acquisiuit etiam à Guillermo le Grand Armigero, quemdam Feodum nobilem apud sanctæ MARIÆ Ecclesiam situm. Fecit etiam in domo Rothomagensi reparationes sumptuosas valde; etsi iuxtà finem dierum reliquerit Ecclesiam multis debitis oneratam, Dominus ei indulgere dignetur. Et postquam rexit prædictum Monasterium spatio sexdecim annorum, & ampliùs, strenuè, & religiosè se habens ad fratres suos, & ad omnes, spiritum Domino reddidit, quintâ mensis Iulij, anno Domini millesimo
1446. quadringentesimo quadragesimo sexto, cunctis suum obitum deplorantibus: sepultusque in cho-
Spiritum Deo reddidit. ro iuxtà Dominum Guillermum de Annularibus, cuius fuerat capellanus. Huius anima requiescat in pace. Amen.

Nota quòd iste Thomas fundi curauit duas campanas in Ecclesia Becci, scilicet campanam, quæ dicitur *le thimbre*; & campanam secundam, quæ pulsatur in Vesperis, & Matutinis. Et deductis expensis pro se, & seruulo suo, & materiâ, soluti sunt septem franci vt patet in cartulario per quictanciam. Nota etiam quòd anno Domini millesimo quadringentesimo, trigesimo tertio, Ioannes Sandrin Pictor apud Rothomagum commorans, recepit à supradicto Domino Thoma Abbate Beccensi, summam nonaginta sex librarum Turonensium; ob causam materiarum, picturarum, & sexdecim magnarum imaginum lapidearum stantium in choro nostræ Ecclesiæ Beccensis, vt patet per eius quictantiam in armaria cartularij de litteris electionum.

EPITAPHIVM.

Iste locus tenuit corpus virtute repletum;
Quem tellus genuit Becci Thomasque Friquanti,
Vitæ claustralis florens sub regula degit,
Subtraxitque malis, sed Christi colla subegit.
Hic Prior electus, malorum crimina texit.
Abbas effectus digne cœnobia rexit:
Beccensisque Pater vicesimus extitit ipse,
Octauum frater addas, post occubuisse
Anno milleno, centeno, sicque quaterno.

29. Abbas Bec. Ioannes 3. Nota quod hîc debent scribi bene gesta Patris nostri Domini IOANNIS DE MOTA Abbatis huius cœnobij vigesimi noni, sed quia tempore suo non fui, nec quidquam scriptum inueni, ideo scientibus dimisi.

Defuncto venerabili Patre Domino IOANNE DE MOTA aliàs de Rothomago, Decretorum eximio Doctore, qui obiit in domo Becci, apud Rothomagum, corpusque eius apud Beccum delatum, fratribus cunctis suum obitum lamentantibus, ibidem accepit sepulturam iuxtà prædecessorem suum fratrem THOMAM DE BECCO.

Cui

30 Abbas Becci Gaufridus 3. *1452.*

Cui successit venerabilis Pastor & pater Dominus GAVFFRIDVS DE HISPANIA, aliàs Benedicti, tunc Prior de Prato iuxtà Rothomagum: Dum eius electio fuit canonicè celebrata, cunctis fratribus eius merita considerantibus, in eum per viam sancti Spiritus vnanimiter consentiunt; & eum in Pastorem assumunt Dominicæ incarnationis anno millesimo quadringentesimo quinquagesimo secundo: qui dum esset Prior de Prato, guerris in Normannia vigentibus, multa passus est, & redditus Ecclesiæ Prati adeo modici & debiles erant, quod in manu officii Domini Rothomagensis consulebatur tradi; quæ omnia patienter tolerauit, & cunctos visitantes Ecclesiam, quam regebat, ad amorem sui, & suæ Ecclesiæ incitauit.

Debitis Monasterium exemit. *Ecclesiam decorauit.*

Cum autem electus fuit, Ecclesiam Beccensem magnis debitis inuenit oneratam; & per omnia intùs, & exteriùs deturpatam ædificiis ruinosis; quam ad talem statum deducit, quod nec debitis, nec reparationibus, quouis modo possit notari... Ecclesiam Becci mirificè per longum, & latum, intùs, & exteriùs decorauit: Pars enim Ecclesiæ (quæ nauis dicitur) quæ foueis terris inferiùs, & araneis superius villipendebatur, lapideo pauimento, & victrinis circa nauem necessariis decorauit. Capellam Sanctæ Apolinæ, in qua tres imagines ordinauit, instituit, & vt cuncta complectar, nihil viliùs naui Ecclesiæ, quando depingi fecit: & cruces Ecclesiæ instituit, in signum dedicationis, per circuitum intus, & foris, tombam suam, & sui prædecessoris in choro locauit. In choro dictæ Ecclesiæ quatuor pillaria iuxtà pulpitum, imaginibus Doctorum quatuor Ecclesiæ, muniuit; quæ antea vacua fuerant. Libriferum in modum, & formam Aquilæ, in medio chori, ad tenendum chorum instituit: formamque Moysi æream, præcepta legalia in manu gerentis, ad Epistolam canendam, ordinauit. Magnificumque Euangelistarum æreum, formam quatuor Euangelistarum gerens, iuxtà altare ad Euangelia per circulum anni cantanda: & de eadem materia ærea, quatuor candelabra sumptuosissima.

Columnas æreas dedit. Aquilam æream in medio chori. Simulacrum Moysis ad canendam Epistolam. Euangelisterium.

Ecclesiam pluribus vestimentis nudatam, & indigentem, multis honorabilibus, & sumptuosis, confortauit: & multis iocalibus, reliquiis, & maximè vbi requiescit pars capitis Sancti Blasij, quæ antea in Anglia in Prioratu Conith detinebatur, medio & monitu Patris nostri fuit apud Beccum translata, & in sumptuosissimo reliquiario reposita.

Ornamenta. Caput S. Blasii.

Domum infirmorum, quæ Infirmaria dicitur, ad fratrum subsidium & egentium solatium, ædificauit: non solum materialiter, sed quod melius, & maius est, spiritualiter; quia ipse à Summo Pontifice impetrauit, vt cuncti in prædicta domo decedentes, absoluerentur à pœna, & culpa, vt in bulla clariùs continetur. Et à Vicariis in Christo Patris Domini GVILLERMI DESTOVTEVILLA Archiepiscopi Rothomagensis, & Cardinalis tituli Hostiensis, impetrauit; vt omnes religiosi, in dicta Infirmaria celebrantes, & cuiuscumque status, deuotè Missarum solemnia audientes, omnibus diebus Dominicis, necnon & festis solemnibus, triginta dies de iniunctis pœnitentiis relaxando, consequi mereantur: vt docet littera super hoc confecta; & litteram inuenies in cartulario, in titulo Archiepiscoporum Rothomagensium. Nec est omittendum lampadium quod est in medio chori, iuxtà candelabrum, quod dedit Dominus RICHARDVS LE GRAND Curatus de Bosco Roberti, dudùm Abbatis seruitor obsequiosissimus, & familiaris; cuppam magnificam argenteam, & deauratam Conuentui dedit.

Ædificia. In gratiam infirmorum indulgentias impetrat.

Ipse verò non immemor dicti quod *Sancta & salubris est cogitatio pro defunctis exorare, vt à peccatis soluantur.* Et quòd animæ defunctorum orationibus viuentium, ad pœnarum relaxationem indigent; obitum suum instituit celebrari in quadragesima, die Sancti Benedicti Abbatis, & seruitio assistentibus assignauit decem libras Turonenses, super receptam de Benseuilla, distribuendas per manum sui capellani, quando præsens erit, & si absens fuerit, in ordinatione Prioris erit.

2. Macc. 12. q. 46. Obitus ipsius die Sancti Bened. et celebratur.

In fontibus & conductibus eximiè laborauit, & maximè ante Cameram Abbatis, in horto, qui dicitur *la Vigne*; in quo conductum fontium contiguum caueæ, qui ligneus erat, lapideum conformauit, vt intuenti clarescit.

Tres scholares ad studium Parisiense tenuit, & aliquando quatuor, sumptibus magnis; quibusdam in Theologia, aliis in Decretis studentibus, & eos in gradibus facultatum, copiosis sumptibus, honorauit: & manu larga; fauore scholarium suorum, maximè Doctoribus facultatum Parisiensium, bona Ecclesiæ distribuit: quare dicti scholares, super omnes studentes, in dicta Vniuersitate, in maxima recommendatione habebantur.

Monachos in scholis alit Parisiis; cuius liberalitate omnium euasere famosissimi.

Dum obiit nobilis piæque memoriæ Dominus CAROLVS victoriosissimus, qui Anglos de Normannia expulit, anno Domini millesimo quadringentesimo, quadragesimo nono, & reductionem fecit, duos filios relinquit, scilicet LVDOVICVM seniorem filium, & Delphinum, qui successit in corona; & alium CAROLVM Ducem de Berry: qui modicum concordes fuerunt vsque ad annum Domini millesimum quadringentesimum, sexagesimum quintum: qui Carolus

Obiit Carolus Rex Galliæ. Angli expulsi à Normannia: ann. 1449.

dux de Berry à fratre suo Ludouico Rege ducatum Normanniæ requirebat, & sibi debitum iure hæreditario, & testamento patris sibi relictum, Rege contradicente.

Quid inde euenerit.

Videns prædictus CAROLVS quod non poterat pacisci cum Rege fratre suo, fœdere coniunctus est Dominis Ducibus Burgundiæ, & Britanniæ; qui querelam dicti Caroli manu armata portantes, & deffendentes in Regem ducatum Normanniæ occupantem, insultum fecerunt; & eum vsque ad Parisius fugere compulerunt, cum toto exercitu suo: vbi ad nobiles Normanniæ, vt commodius valerent resistere, mandauit, qui adeo pro Rege dimicauerunt, quod Burgundi eorum exercitu territi fugerunt.

Duces Burgundiæ & Britanniæ partes Caroli tuentur.

Ducatum Normanniæ Rex fratri concedit.

Postea Rex consultus à sapientibus regni sui pro bono regni, & regnicolarum, ad lites, & guerras sedandas & quietandas; & amicitias inter principes connectendas, consensit vt frater suus Ducatum Normanniæ possideret; vnde fuerat lis, & controuersia mota inter dictum Regem, & Carolum fratrem eius; & per suas patentes litteras confirmauit, iurauitque numquam venire in contrarium, sed semper stabile tenere promissum.

Ducibus contentatis, propter huius promissum, & tam magnificè confirmatum, rediit ad terram suam Dominus dux Burgundiæ cum suis, remanente Domino duce Britanniæ, cum nostro duce Normanniæ, nondum apud Rothomagum recepto: qui eum in Abbatia Sanctæ Catharinæ iuxtà Rothomagum duxit: qui dum expectaretur à Burgensibus, & generaliter à toto nobili statu Normanniæ, & non veniret, miserunt communi assensu omnium, Ioannem Monsieur, filium de Haricuria, vt sciret quare ingressus eius tamdiu differebatur; qui verbum habuit cum dicto Carolo Duce, & eum nocte cum tedis, & decoro lumine ad Rothomagum adduxit; & ibidem cum magna solemnitate, & maximo gaudio susceptus: præsentibus Ducatus Episcopis, Abbatibus, Baronibus, & cunctis Nobilibus; & annulo aureo manui imposito, in Ecclesia nostræ Dominæ Rothomagensis, Normanniam, cunctis videntibus, desponsauit; & eam vt sponsus sponsam regere, & gubernare iureiurando promisit.

Carolus desponsat Normanniam.

Hoc facto, Duce Britannorum solo in Normannia stante cum dicto CAROLO, Rex Franciæ totum quod fecit, reuocauit; dicens quod scribitur de desponsalibus, cùm locum non habet consensus, vbi metus, vel coactio intercedit; & quod coactus consensum præbuit; & suis armigeris in signum huius fecit, & instituit portare super loricas, duas litteras A. & P. quasi diceret *audi partem*. Audiens dictus dux CAROLVS, quod huius occasione Rex intendebat guerram contra eum, iterum mouere, & de facto mouit; quia voluit, vt villæ, & castra in dicto Ducatu de quibus dictus dux Carolus possessionem acceperat, sibi restituerentur. Quod fuit Regi valde ignominiosum, vt promissum suum contra fratrem naturalem violaret.

Pactum cum Carolo initum dirimit Rex.

Considerans dictus dux quod potentiæ eius, videlicet Regis, non valeret resistere, discessit de Normannia, & Britanniam iuit, suique consules, puta Episcopus & Patriarcha Baiocensis, Episcopus Lexouiensis, & plurimi alij patriam, & propria beneficia relinquentes, dictum Ducem, supposito & consilio, sequuti sunt, & multi nobiles Normanniæ captiui remanserunt cum Rege, & alij ex toto perierunt.

Et ista miserabili guerra durante, Dominus noster & Pater venerabilis, sua benignitate, & clementia, nobiles multos in amicitiam Ecclesiæ vniuit, & post paucos dies tres feodos nobiles, videlicet feodum de Caluomonte, de Feugueroto, & Boullæ, mandato Regis de curia, & scacario, Beccensi Ecclesiæ tamquam manu-mortuæ incorporauit, magnis & largifluis sumptibus, amortisari fecit, anno Domini millesimo quadringentesimo, sexagesimo sexto, vt clarius apparet in litteris super hoc confectis & scriptis.

1466.

Nota quod amortisatio nihil aliud est quàm terram Domino tributalem, reddere immunem ab illo.

Tabulas in aula quæ dicitur *Misericorde* fecit renouare & directorium, & similiter in refectorio, quæ prius erant vermibus consumptæ.

Eodem anno multi de hominibus Domini Caroli, se traxerunt ad villam quæ dicitur *le Pont de l'Arche*, & ibidem tenuerunt per multos dies: & sic Rex propter hoc motus, quia nolebant villam prædictam suo mandato reddere, in propria venit, & sedem instituit: & disposuerat per assultum capere, nisi interuenisset pactio; pacto inito, cùm suis intrauit, & durante sede, domos quæ erant circa castrum, & portam quæ duxit ad Locoueris, fecit funditus destrui, & fossata dictæ villæ refortiari.

Eodem anno sexagesimo sexto, die Sancti Cosmæ, & Damiani, mane adeo die stante nebuloso, & turbido, quod vix quis potuisset distantem à se tribus pedibus conspicere, intrauerunt Bourbonni per castrum, in dictam ciuitatem Rothomagensem, capitaneo, & ciuibus inscientibus; vnde fuit magna commotio in populo: sed tandem medio sapientium stantium in ciuitate, Rex placatus est; & eam in breui tempore recuperauit, & ibidem in persona stetit, per multos dies; & infortiari castrum prædictum, quodam grosso muro in latere, ex parte tendente versus villam, propè fontem castri.

Rothomagense castrum Rex munitionibus sepit.

Anno ſexageſimo ſeptimo fecit prædictus Dominus GAVFFRIDVS BENEDICTI, quamdam Crucem inſtitui magnificam in Eccleſia Becci, deauratam, ex lapidibus pretioſis vndique munitam; & in qua reponuntur ſpinæ glorioſæ coronæ Redemptoris noſtri IESV CHRISTI. 1467. *Deauratam crucem conflari iuſſit Gaufridus.*

Et eodem anno fecit incipere quoddam Beufredium, in loco, in quo retroactis temporibus fuit, quod fuit igne conſumptum; adeo quod per opinionem Latiomorum expertorum, oportuit iſtud renouare vſque ad fundamentum, ad campanas Eccleſiæ ſuſpendendas, quia groſſæ turres nimium erant grauatæ, & commotione campanarum grauabantur. *Turris lignea gal. Befroy.*

Ipſe motus caritate, & deuotione, augmentauit, & creuit Pitantiam religioſorum, tam preſbyterorum, quàm iuuenum, in termino Paſchæ, de viginti ſolidis preſbyteris, & iuuenibus de quindecim: in quo nihil percipiebant antea, in magnum ſubſidium religioſorum clauſtralium.

Et ſuis temporibus conuiuebat in Eccleſia Reuerẽdus & Religioſiſſimus vir homo paci & dilectionis Dominus ROBERTVS de Rothomago, alias le Moine, Prior clauſtralis Eccleſiæ Becci; qui prius fuerat Prior in Eccleſiis I de Confluentio, de Belloſaltu, & de Euuremodio; & poſtea ad Priorem Eccleſiæ Becci per electionem vocatus, qui meritiſſimus & perdilectus in officio ab omnibus extitit, & ad domum ſuam, quæ domus Prioris dicitur, ſitam ſupra portam, quæ dicitur Roberti Bellot, viriliter laborauit intus & exterius, quantum decorauit (vt intuenti clareſcit) picturis, coopertutis & aliis munimentis ad cameram aptis.

Capellam in Eccleſia ſitam, quæ dicitur capella Beatæ Mariæ Magdalenæ, ſibi elegit, & Priori aſſignauit: tamen antiqua regiſtra Eccleſiæ notant capellam Beati Benedicti fuiſſe Priori aſſignatam. Quam capellam Beatæ Mariæ Magdalenæ victrinis ſumptuoſis clauſit: quinque imagines Sanctarum Virginum, videlicet Virginis MARIÆ. Magdalenæ, Honorinæ, Margaritæ, Catharinæ, ſuper altare dictæ capellæ deuotè erexit; & tabulam depingi fecit, in qua, ad latera depictæ ſunt imagines Sanctarum Marthæ & Agnetis. *Vitrea ſpecularia.*

Scamna circa capellam inſtituit, cum cophinis ad reponenda ornamenta capellæ; quæ omnia fecit propriis denariis, & ſumptibus fecit fieri, videlicet calicem deauratum; pacem valde deuotam, & argenteam; corporalia, & generaliter omnia quæ in capella videntur, in honorem, & decorem maximum Eccleſiæ: & etiam duas paruas copinas argenteas, ad reponendam aquam & vinum, cum Miſſa debet celebrari. Et poſt in anno milleſimo quadringenteſimo ſexageſimo octauo, fecit ſumptuoſè depingi, & in honorem Virginum hiſtoriari. *Vides quo modo in illis Monachis vitium creſcit proprietatis.*

Anno Domini milleſimo quadringenteſimo ſexageſimo ſeptimo, tempore currente, quo Dominus Carolus frater Regis Ludouici in Britannia erat, venerunt Britones Cadomi, & ad partes circumuicinas, & vt in Normannia faciliorem aggreſſum haberent, pro querela ſæpedicti Caroli tuenda, & deffendenda, cum Duce Alençonij pactum inierunt, & compoſuerunt, vt Britonibus pro prædicto Carolo querelantibus, villam, & caſtrum Alençonii redderet: quod ita factum eſt, venerunt, & tenuerunt cum maxima copia armigerorum ſuorum. 1467. *Britones à partibus Caroli ſtantes Alençonium expugnant.*

Rex autem Ludouicus hoc audiens iuſſit in Normannia omnes nobiles cum * liberis ſagittariis proclamari, ad reſiſtendum prædictis Britonibus qui eundo, & redeundo, adeo populum vexauerunt, vt nullus nec pullum, nec aucam, nec aliquid comeſtibile, pro ſe & familia ſua, potuerunt reſeruare, viros Eccleſiaſticos ſi inueniebant taliabant, & ſi aliquem equitantem inueniſſent, vel equum, in peiorem commutabant, vel omninò detinebant. Et dum iſta nefandiſſima agerentur, prædicto Duce Alençonii in Britannia ſtante, conſilium habitum eſt, vt vxor eius ad Regem pergeret, vt eius iram moderaret: quæ poſtquam locuta eſt cum eo, ſuis precibus obtinuit, vt inter eos treuiæ haberentur, quouſque virum ſuum Ducem Alenconii viſitaſſet, & intentionem eius ſciret, quod ſic factum eſt. *Vulgò * Frãc-Arbalêtriers. Taliare vulgò mettre à la taille.*

Tempore autem pendente in partibus illis circumquaque ducatum, erant liberi ſagittarii, fere quadraginta mille diſperſi, & adeo patriam, & maximè circa Senonenſem diœceſim deprædauerunt; quòd ob deffectum victualium compulſi ſunt prouinciam dimittere.

Et dum nobilis Domina Alençonii conſideraret cum filio ſuo patriæ deſtructionem, ad Regem Franciæ venerunt, & ei villam Alençonij reddiderunt; Britonibus inde excedentibus, & Francis fœdere pacis intrantibus, Duce Alençonij ſemper in Britannia ſtante: nec ob hoc ceſſarunt Britones querelam prædicti Domini Caroli portare; ſed longè poſt occupauerunt Villas in partibus inferioribus Normanniæ, videlicet Villas CADOMI, BAIOCENSIS, CONSTANTIENSIS, ABRICATENSIS; Francis circumquaque inter eos diſperſis, maximè apud Sanctum * Laudum, & Abbatiam de * TROARDO, vſque ad annum milleſimum ſexageſimum octauum, quod Rex dictas partes conqueſtauit. *Alençonium Regi vltro deditur.* ** S. Lo. al.* Troarne.* 1408.

Et eodem anno milleſimo quadringenteſimo ſexageſimo octauo, octauâ Auguſti, nobilis Domina Domina MARGARETA Regina Angliæ, vxor Regis HENRICI, qui tunc temporis ab EDOARDO DE LA MARCHE occupante regnum Angliæ, carceribus detinebatur; necnon filia Regis Siciliæ, cum filio ſuo EDOARDO Domino Principe de Galles, vene- *Henricus 7. Rex Angliæ, cum Regina & Principe Gallenſi excipitur Becci.*

runt apud Beccum, & ibidem recepti sunt eadem die vesperascente iam die, cum tædis, & lumine immenso; & steterunt per quinque dies in hac Abbatia, cum honore maximo: & gratiis hinc inde actis, perrexit ad nostram Dominam de Monteforti, deinde ad Herflotum, vt ascenderent mare.

Eodem anno Prior de Bello saltu videlicet Dominus IOANNES DE CAMBREVIER, qui tunc erat Subprior & Cantor Becci, effecit vt scamua, & sedes sumptuosæ in refectorio, in honorem & maximum decorem loci, fabricarentur: cuius beneficij gratiam in animam remunerare dignetur Deus.

Anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo octauo, decimâ sextâ Octobris; postquam inferiorem Normanniam Regis subiugarunt imperio, querelantes pro Rege; Britonibus ad se reuersis, considerantibus tanti Regis potestati non posse resistere; Prælatis patriæ, nobilibusque, totoque populatu super principem, scilicet Ducem Britanniæ, acclamantibus, patriæque vastationem, populi confusionem, gentium perditionem eidem demonstrantibus, pactum, & concordiam tractarunt inter se querelantes.

Redeuntibus armigeris, nobilibus sagittariis, qui ibidem aderant pro Rege pugnaturi; patriam istam Normanniæ totam deprædauerunt: & quidquid Ecclesiasticum poterat inueniri, quasi suum proprium reputabant: in domibus Deo dedicatis, puta Abbatiis, domibus Sacerdotum, ex omni parte confluebant: Statum Ecclesiasticum in personas diffamantes, populusque omnis Normanniæ, tantum supplicium tolerauit vsque ad medium Nouembris anni prædicti.

1468. Eodem anno millesimo quadringentesimo sexagesimo octauo, fecit prædictus Dominus GAVFRIDVS voutam continuari, & antiquæ coniungi, scilicet ad defensionem itineris, quò itur de Becco ad Brioniam, vsque ad gardinum Ioannis Louuet: vt scilicet iter regium ibidem constitueretur, qui solebat esse in cultura feodi nostri de Feuguereio contiguo dictis conductibus fontium.

31 Abbas Bec. Ioannes Episcopus Abrincensis, primus commendatarius.

Huic venerabili Domino Gauffrido Abbati successit Dominus IOANNES BOVCART Doctor, Episcopus Abricatensis; qui tunc temporis erat Confessor Ludouici Regis Franciæ, qui quidem Episcopus fuit electus, siue postulatus, admonitione, & præcepto eiusdem Regis, in Pastorem & Abbatem Becci. Ipse fecit consummari, & compleri Beufredum: Fecit fieri campanam, quæ dicitur horologium, & suspendi in loco, in quo nunc stat, in cacumine eiusdem Beufredi.

Ioannes Decanus Vicarius eiusdem Episcopi res gerit Monasterij.

Idem Episcopus habuit quemdam vocatum Magistrum IOANNEM LE MARCHAND, Vicarium eius in dicta Abbatia: qui quidem le Marchand erat Decanus Ecclesiæ Abricatensis, vir magnæ intelligentiæ, & sagacitatis, qui habuit regimen, & gubernaculum totius Ecclesiæ Becci, sub ipso Episcopo.

Abdicat Abbatiam.
*Forte * Hautot.*

Ipse Episcopus in fine se demisit de Abbatia, & reposuit in manu religiosorum. Videlicet se demisit super religiosum virum Dominum IOANNEM DE * APTOT aliàs Hauteu, qui pro tunc erat Prior claustralis Becci, sed demissio non sortita est suum effectum: quia idem Episcopus obiit antequam ipsa demissio esset confirmata à Papa. Quare idem Prior claustralis perdidit pecuniam suam, quam miserat Romam, ad faciendam confirmationem suam, & ad soluendam vacantem: quare facta fuit electio.

In cuius locum sublegitur Robertus Monachus 32. Abbas Becci.

In qua electione fuit electus Dominus ROBERTVS de Rothomago, aliàs d'Eureux, Prior de Bellomonte, vir religiosus, & honestæ conuersationis, qui successit in Abbatia ipsi Episcopo Abricatensi. Ipse electus, & Benedictus Abbas, fecit fieri nouam portam in introitu Abbatiæ, quæ nunc est iuxta portam Eleemosynariæ, cum muro lapideo versus dictam Eleemosynariam. Fecit operari laudabiliter, & honestè supra antiquam portam eiusdem introitus, cum gradibus ascendentibus ad cameras, quas fecit fieri supra eamdẽ antiquam portam, & fecit etiam operari in conductu riuuli aquæ ante portam Ecclesiæ, cum muro lapideo claudente ipsum conductum, à camera Prioris vsque ad granarium; cùm pluribus aliis beneficiis, quæ ipse fecit intra Ecclesiam, & extra. Deinde ipse se demisit de dicta Abbatia, super venerabilem religiosum Dominum GVILLERMVM de Rothomago, aliàs Guerin, retentâ magnâ pensione, cùm præsentatione beneficiorum. Sed factâ ipsâ demissione, & confirmatâ à Summo Pontifice, ipse Dominus ROBERTVS D'EVVREVX non diu durauit: quare ipse Dominus Guillermus Guerin, qui antea erat Prior de Sancto Philiberto, & capellanus dicti d'Eureux, fuit omnino pacificus Abbas ipsius Monasterij de Becco.

Abbatiam, retenta pensione, & collatione beneficiorum, Guillelmo Religioso transmisit. Sed statim obiit.

APPENDIX AD CHRONICON BECCENSE,

Ex historia eiusdem Abbatiæ, authore Francisco Carreo Beccensi cœnobita.

Guillelmus Abbas 33.

GVILLIERMVS postea Abbatum successu trigesimus tertius, Rothomagi sacratus, apparatu solemniore in sedem admittitur. In qua diuinæ legis promptuarium sedulus euoluens, inter cæteros velut sidus clarissimum irradiat. Cuius sedis mense secundo IOANNES APTOTIVS Prior claustralis, qui spe sedis adipiscendæ in templi decorem Casulam, Tunicam, Dalmaticam auro purissimo Rothomagi confecerat, moritur Becci, in Capitulo conditur.

Ioannes Prior sinistrâ mente ornamēta multa confert Ecclesiæ Becci.

ROBERTVS verò qui GARINO cesserat, peractis in sede septem annis, in bona senectute sub ærea tumba celebri funere in Beccensi choro quiescit. Priscorum pietatis æmulator GVILLELMVS, maioris aræ faciē tabulâ auratâ variis passi Christi historiis diuite, atq; argēteam capsā, in qua Sanctorum plurium habentur reliquiæ, decorat columnas quatuor Angelicas, ad quatuor eiusdem aræ angulos, mirâ admodum sculpturâ decoratas, ære cyprio conflatas, adfigit. Auream ad hæc capsulam trium auri marcharum ponderis ingenioso artificio mirabilem sparsis gemmis famosam, quâ in sancta solemnitate sacrum Domini nostri IESV CHRISTI corpus, cum immenso fidei fructu circumfertur, templo deuotus offert. Sex pateras argenteas Conuentui donat. Argenteam quindecim marcharum lampadem subtili fabrorum opere superbam, in medio Virginis Matris sacello ferrea catena suspensam, donat. Varia aut erecta, aut reparata ædificia non est quod commemorem, quàm frequentiùs adfixa eiusdem insignia passim GARINVM vixisse testentur. Carolus autem post Neapolitanam expeditionem infirmitate subita nullo relicto libero Ambasiæ moritur, Ludouico duodecimo Aurelio successore, ad Dionysianam sepultus. Ioannes postea Morcenchius Becci Archiprioratum gerens, tibiali exsiccato vulnere, in Capitulo conditur. Cui IACOBVS FABER, Prior S. Petri ad Pòntisaram fratrum electione, assentiente Garino, succedit, breui quartanâ sublatus. In cuius locum PETRVS BALEOLVS constituitur.

Multa contulit Ecclesiæ Guillelmus ille.

Quâ ætate succedunt hyemes duæ rigore insolito: niuibusque horridiores. Ineunte postea vere amnes in plana diffusi segetes, pecora domosque subinde suffocant; quam temporis iniuriam subsequitur pestis inguinaria: agrum Beccensem, (salua Virginea interuentione) cœnobio, miserè depopulans. Annosus interea Guillelmus incertam rerum seriem prouidens IOANNI RIBALDO ex sorore nepoti, ius omne cedere tentat. Verum obstat Ludouicus, IOANNEM AVRELIVM Tolosanum Archipræsulem eidem Garino succedere volens. Anna ad hæc defuncta, quam è Britannico genere Ludouicus thoro priore duxerat vxorem. Mariam Henrici Anglorum Regis filiam, nondum vigenariam, cum pacis legibus, posteriore thoro sibi tam seni copulat. Moxque vita functus, cum Anna connubij * vxoris prioris in Dionysiana iacet, nullis ex se liberis maribus relictis. Vnde Francisco Valesio Angolismorum Duci ius obtigit regium: qui Claudiæ Ludouici filiæ priori nupserat: Primus itaque huius nominis regnat quinquagesimus septimus; sub quo Garineâ resignatione à Leone X. expeditâ, IOANNES RIBALDVS trigesimus quartus, lubens Cathedram ascendit. Rothomagi à Tussano Archipræsule consecratus. Statim Garinus vir optimus morbo apopletico extinctus, caliginosam Beccensibus eclipsim annis longioribus ferendam, relinquit; cuius pios cineres in medio choro lugubri pompâ collocant pridie nonas Aprilis; Qua die annua supplicatione reuocatur eius obitus memoria. Sicque Ribaldo Pastore speciosa templi porticus, quam viuens Garinus erigendam conduxerat, ingeniosè perficitur. Verum moribus hic iunior quàm vt præsens expostularet negotium, per Adrianum Cardinalem Brysium Constantianum Antistitem, nescio quo iure, exturbatus, creata pensione, Cathedram cedit. Tamen quantum coniecturâ licet augurari, & vt rumor apud nos percrebuisse potuit, Archiprior Balleolus, vel quia huius felicibus auspiciis inuidebat, vel quia eum Monasterio perniciosum metuebat, literis Franciscum Regem monet. Nec diu pausat res. Adrianus Apostolico munere à Francisco in commendam admissus, præmissis Beccum satellitibus, bonam fratrum partem in Prioratus expellit (non enim deerant qui Ribaldi partes tutarentur) alios intus vinculis fatigans. Interea Rothomagum natale solum repetens Ribaldus cum magna auri, argenti, tapetum, vasorumque cælatorum supellectile, noctu sublata (nec à vasibus quidem sacris abstinens) discedit. Atque id saniore quidem consilio factum, regium furorem si cum tali viro contenderet sibi conflare veritus. Se præterea sciens suis cum cœnobitis odiosum; vt potè qui moribus iunior, tanti conflictus causam præbuisset. Inde Vallimontis cœnobij in Caletano regimen adeptus, locum ipsum Beccensibus spoliis, renouato ędificio, reddit insignem. Nouum inibi ar-

Ioanni Ribaldo nepoti Abbatiam transmittere conatur Guillelmus.

** f. vxore.*

1514.

Ioannes Ribaldus Beccensis Abbas 34.

Qui Adriano Brysio Cardinali Abbatiam cedere cogitur. Hic 1. commendatarius, Abbas 35.

1517.

Ideo vexantur Monachi. Vallimontis cœnoby Ribaldus Abbas præficitur.

ctumque magis viuendi rigorem introducere tentans, suis id ægrè ferentibus, in Rothomagensi
Parlamento frustra litigat.
1519. Adrianus verò post biennium Beccum deserens affixâ claustro Virginis MARIÆ Christum
Ioannes Dunesius Card. Abbas 36. lactantis imagine Fiscani sedet. Succedit Becci IOANNES DVNESIVS Aureliensis Cardinalis,
cuius supra meminimus, vir mansuetus, ac suapte naturâ, in Ecclesiasticis gerendis dexterrimus,
Abbatum ordine trigesimus sextus, templum Beccense ornamentis decorans. Anno cuius sexto
1525. Diui Patriarchæ Benedicti præscriptum institutum, sex coæuis iunioribus comitatus, auspice
Huiusce Chronici author Monasticam emissus est professionem circa ann. 1525. Christo, professus sum. Quod mihi Christus Virginis matris precibus salutare vertat. Post decimum quartum huius purpurati Abbatis annum, à CLEMENTE VII. ad Nicenam conuentionem
vocatus, apud Italos grandi omnium luctu, ætate adhuc florente, moritur. IOANNE VENATORE Cardinali Presbytero, Lexouiorum Antistite, trigesimo septimo Abbate successore.
Nicæna conuentio. Moritur Dunesius Abbas. Hic multâ rerum experientiâ prudens, CAROLO primùm octauo charus; LVDOVICO deinde successori coniunctissimus. Posteà FRANCISCO Principi primò à Consiliis, & Eleemosynis familiaris, adstat. FRANCISCO quippe Normanniam visitante, Beccum ingreditur, vbi
1533. *Abbas 37. Ioannes Venator Cardinalis Episcopus Lexouii.* IOANNES VENATOR regiâ conuentione in Cathedram Abbatialem à fratribus introducitur. Ibique
Georgianum festum regio decore Franciscus celebrat. Vnde post hebdomadas quinque ad Vateuillam mouens, Alienorem coniugem Caroli V. Romanorum Imperatoris sororem, Becci valetudinariam relinquit. Sequente biennio die quâ reliquiarum Beccensium celebris agitur memoria, nocte iam profundâ, lampadem illam quindecim marcharum argenti speciosam, quam
Franciscus Princeps Becci moratur aliquandiu. Garrinus ferreâ catenâ in sacello Virginis matris suspenderat, ambasque lances argenteas choro pensiles, noctu fures audaci sacrilegio deprædantur. Quorum authores Rothomagi rotæ supplicio, dignam mercedem recipiunt. Dum Magdalena Francisci filia, Iacobo Scotorum Regi con-
1534. *Alienor coniux Caroli V. ægrotans Becci remanet.* nubio iungitur, Hedinum ad Theroennam castrum idem Franciscus armis recipit, statimque pactis ad decennium cum Carolo Augusto, induciis per mediam Galliam Carolus ad Flandriæ Gandauos, Francicam liberalitatem expertus peruenit. Mox Franciscus mense Iulio Normanniam re-
1536. dauos, ...
1539. petens fontium in claustro Beccensi fluentium tempestiuâ commoditate allicitur, adeo vt illic cœnam mox sibi parari iubeat; Reginâ Alienore in æde Capitulari, è regione, ad Herluini sepul-
1540. chrum epulante. Regiis intereà florentibus gestis. Ioannes septuagenarius in Marolea expeditio-
Beccum redit iterum Franciscus. ne ad Merlam febre moritur; IACOBI ANNIBALDI successoris diligentiâ Beccum delatus. Vbi tres hebdomadas quotidianis precibus, ac vigiliis frequentatus, in Virginis matris æde pausat. Cor
1543. eius thecâ plumbeâ in choro ad aram maiorem conditur. Corpus Lexouiis in æde Apostolicâ in-
Ioannes Venator obiit. Iacobus Annibaldus Abbas 38. credibili sumptu, Coepiscopis ad positum, quiescit.

Huius bonas Ecclesiastici muneris partes, cum Beccensi cœnobio Annibaldus idem Claudij Franciæ Admiralis frater regio fauore obtinet, dum Franciscus Henrici Francorum Delphini primogenitus nascitur. Iacobus Annibaldus tria Ecclesiastici muneris insignia ab Episcopis Hippo-
1544. nensi, Aniano atque Castoriensi, Romani Pontificis permissu, Becci suscipit.
1545. Quinto nonas Maij sacerdos effectus, Episcopus consecratus. Atque à Legatis Pauli tertij pur-
Becci ordines sacros suscipit. puratum habet amictum. Tres Monachi, eo die cum Laicis septem ab Hypponensi Episcopo Becci tonsi sunt.

1548. Anno sequenti Henricus septimo Kalendas Augusti, Remis sacratur. Intereà Galliæ Cardinalibus ad Paulum tertium Romam pergentibus, Iacobus Annibaldus sub Beccensium reparatio-
De Sylua Beccensi, vulgò Parcus nuncupata. num prætextu, sparso callidè regij consensus rumore, bonam Syluæ Beccensis (quam vulgus PARCVM dicit) partem ad librarum viginti quinque millia, publicis exponit emptoribus. Quasi verò annui eiusdem rationis prouentus, vni Pastori non sufficiant. Constat autem huiusmodi lucus quadringentis quinquaginta iugeribus lapideo muro cum ipso cœnobio cinctus.

1550. Augusto sequente, vir celebris memoriæ Georgius Ambasianus Rothomagensis Antistes, in
E vita excessit Georgius Ambasianus. castro Vigniano Carolo Borbonio successore, moritur. Rothomagi in Æde Virginea 17. Kalendas Octobris diuite Mausoleo conditus. Quod quidam cũ illa excelsa Pyramide, quam viuens in me-
1551. dio templo construxit, inter mundi mirabilia facile numerares. Calendis verò eiusdem Octobris Henricus Rothomagi, cum incredibili, tum sumptu, tum patriæ lætitia excipitur, vbi quodammodo prodiga ciuium liberalitas non suas facultates, sed egregia sui Principis merita, clementiamque metiri delectatur. Huius memorabilis sumptus ac lætitiæ non vulgaris, pulchrè eleganterque meminit quidam Chappius superbas nouem & viginti tabulas recenti volumine viuâ effigie repræsentans. Idibus ad hæc Ianuariis noctem sub mediam adsistentibus choro fratribus ad nocturnas vigilias, accedunt cum terræ motibus crebra fulgura, ingentia ventorum flabra, in-
Ruit turricula Beccensis. ter quæ nec frequens aërius fragor, vel auræ, certissima discerni queat. Erat ad inferioris templi Pyramides ambas, cocleos gradus opperiens, turricula binis columnis per angulos sex leuata, lapideo tabulatu ad summum cuspidis, nutu potius diuino, quam humanis artibus perducta, quæ hac
1552. eâdem intemperie corruens, magnam templo ruinam, suo casu attulit. Atque (vt fere sunt fortunæ ludibria, quæ periculo socium addit periculum) Haymonis Courserij Beccensis Monachi, qui Annibaldo, à consiliis, & vicibus aderat, suggestu; duo summæ turris crepitacula maiora, solo

dirupta, publicè frustratim væneunt. Sicque rem pretiosam magni comparatam, sacris vsibus dedicatam, veluti quâdam Antiochi audaciâ, cum probro priuato etiam patriæ contrahens dedecus, prophanare non erubescit, modicumque inde quæstum sitiens, pudore neglecto, maximam tum sibi, tum suis (quorum id gratia fiebat) inustam infamiæ notam contempsit, opus quidem aulico monacho dignum. Claudius posthæc Annibaldus vir ex equestri ordine clarissimus, ac Franciæ Admiralis Iacobi Beccensis commendatarij frater, cum apud Ferram oppidum cum suis ageret, solâque sui famâ ferocem Ruthi exercitum eluderet, acriori febre actus Sanctis monitis vnico filio relictis, decimo sexto Kalendas Februarii, inter sacra constanter moritur. Ad Annibaldem ædem quæ Appeuilla dicebatur, ingenti sumptu regio funere sepultus.

Regem verò Beccensem nouus aries nouo pulsat ictu. Agrumque Planeseum (cuius feodi nobile caput cum ingenti priuilegiorum gloria supra Appeuillam situm est) sex ferè millia à Becco distantem; Marchio Annibaldus Hvvaldevs Iacobi Beccensis Commendatarij ex Claudio fratre nepos, Iacobo quodam Perdrierio (cui rei tractandæ creditum fuerat negotium) in Capitulo Beccensi rogante, postulat; oblata in pensum Guarguesfala Aloconensi: Idque fortasse tentat speratiùs propter præsentem patruum fauorem; vigetque diligentiùs vicina commoditas ad rei familiaris congeriem. Tres interim ex nostris nominantur, qui solum tum rogatum, tum oblatum diligenter examinent, quorum relatu res ipsa tractanda sit. Extruitur interea apud Appeuillam castri Annibaldei moles, cuius fines dominiumque extendere illius Planeseæ domus turriumque aduectione Marchionis spes obfirmatur. Forsan verò fecissent satis Beccenses, si rerum æqualitas, atque conditio postulasset, si iura * clausulis pertinacissimis non obstitissent. Infectis itaque Nepotis rebus, patrui purpurati animus in tres delegatos monachos, dissimuláto prudenter stomacho, feruet: officiisque priuatos, secundi Prioris scilicet, Cantoris, atque Sacristæ in exteras remotioresque cellas exturbat. Quorum ego ordine secundus abiectior, sed tale nobis exilium pro Ecclesia suaue. Accidit tum in maiori Lexouiorum Ecclesia ambarum in foribus templi turrium alteram ingenti fragore ruentem, bonam facit molis partem destruere; cuius antistitium gerebat præfatus Iacobvs Annibaldvs.

1554. Planeseu prædium, colorata commutatione, rogatur ab Annibaldo Abbatis nepote.

** Causa 12. quæst. 2. cap. 37. & 52. 56.*

Idus verò sequentis Iunii septimo, Iacobvs Cardinalis Annibaldvs, anno sessionis Beccensis decimo quinto, Rothomagi sub tecto Beccano moritur, in Appeuillea Fratri Claudio ad positus.

1558. Obiit Iacob. Annibald. Cardinal.

Cui succedit Lvdovicvs Lotharingvs Cardinalis Guisianus (de quo paulo antea loquebamur) in rebus bellicis sub inuictissimo sydere natus.

Abbas 39. Ludouicus Guisianus.

Augusto posteà mense dum in Capitulo Beccensi Archiepiscopi Rothomagensis visitandi partes ageret D. Parrisivs Antistes, exiguo tunc Monachorum numero pro tempore consulens, de rigore claustrali aliquid gratiosè laxat, quò iuniores ad ipsa litterarum rudimenta promouerent commodiùs. Permittitur itaque apertis libris in choro canere, quod ante magnâ temporis iacturâ memoriter fiebat. Inter violentas Monasteriorum deprædationes, esset quod miserum Beccense loqueretur: Vnde exturbato venerandorum Patrum cætu, dum per Normanniam grassatur Admiralis Gallus, obmutescit diuini cultus exercitium, occisis inter immaturam fugam duobus Monachis, Gabriele Botteo, & Iacobo Nocyo.

1559

Duo postremi Abbates fuere CLAVDIVS LOTHARINGVS Eques Aumalius, qui violenta morte obiit S. Dionysii in Francia, die tertio Ianuarij, ann. M.DICI.

Abbas 40. Claudius Lotharingus.

DOMINICVS DE VIQ Archiepiscopus Aucensis.

1591. Abbas 41.

PRÆFATIO AD VITAM SANCTI HERLVINI.

Huiusce Præfationis author (vt puto) Millo Crispinus.

CONSVETVDO fuit apud veteres maiorum suorum imagines erigere, & præclara eorum facta memoriæ scribendo commendare ad informationem posterorum; ad exemplum scilicet virtutis, & incitamentum probitatis. Quod ob id vtique actitare curabant, vt qui aliam ignorabant vitam, hoc modo sibi, & iis quos scribere suscipiebant, præsentem quam maximè memoriam efficerent longam, laudemque, vt putabant, mererentur perennem. Econtrà Ecclesiastici scriptores, passiones, & vitas Sanctorum, qui planum iter iustitiæ sequentibus laboribus suis reliquerunt, & Deum in vita, & in morte suâ glorificauerunt: eâdem quidem viâ, sed non eâdem intentione scribere studuerunt. Nam perinde succedentibus decedentium patrum vitas, & mores intimare voluerunt; non ad captandum vulgi fauorem; sed vt agnoscentes religiosas eorum conuersationes, ad gloriam Dei laudibus attollerent, & sibi exemplar propositum bene viuendi, actibus prosequerentur; vt æternam promererentur remunerationem. Vnde quidam sapiens hortatur dicens: *Laudemus viros religiosos & parentes nostros in generatione sua*; atque Apostolus: *Mementote præpositorum vestrorum qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conuersationis, imitamini fidem*. Ad hoc enim scribuntur vel leguntur strenui actus, & miræ virtutes Sanctorum, vt in his laudetur Deus, de cuius gratia sunt, & minores vestigia maiorum quæ sequi debeant aspicientes, sine offensione passibus boni operis currant viam salutis ad gloriam, & ad brauium supernæ vocationis Dei. Hoc fecerunt antiqui, hoc faciunt adhuc istius tempestatis multi, nolentes præterire tacendo quos alicuius momenti fuisse putarunt. Inter quos Beccenses primos ipsius loci structores, & erectores, quia Deo noti, & hominibus cari fuerunt, vt rebus ipsis claruit, mandando litteris, post se venturis eorum piam reliquerunt memoriam: hoc est Beati Patris HERLVINI, nobilis quoque WILLELMI, atque sapientissimi BOSONIS: Sancti verò ANSELMI vitam (qui secundus Abbas extitit ipsius loci) quidam Canturiensis edidit, qui ei adhæsit, & vsque ad mortem in Archiepiscopatu deseruiuit; quò, Deo volente, translatus fuit; & quidquid de eo videre vel audire potuit, scriptum reliquit.

Eccl. 44. a. 1.
Heb. 13. a. 7.
Edinerus seu Edmerus & Eadmerus author vitæ S. Anselmi.

INCIPIT VITA SANCTI, ET GLORIOSISSIMI PATRIS Herluini, primi Pastoris, & fundatoris Beccensis Cœnobij.

Authore Gilberto Crispino Abbate Vest-monasteriensi.

QVONIAM in re militari quæ quis memoratu digna legit, scripto eduntur ad posteritatis exhortationem, & laudibus attolluntur, prout ingenium scriptoris, & facundia præstat; silentio supersederi non debet ad diuinæ virtutis gloriam, & magnæ in Deum fidei formam, quæ in satellitio Christi nostrâ memoriâ præclarè egit Abbas venerabilis HERLVINVS Beccensis, cuius virtutis hoc ad quendam titulum præscribatur, quia mundum iocundissimè sibi, & ad votum arridentem, eâ ætate penitùs recusauit, quâ vehementiùs alij se ingeruntrecusanti, & in qua patria tunc incolumem armis militem abrogatis, monachum fieri portentum habebatur.

Portentum tūc militem Monachum induere.
B. Herluinus ex nobili progenie.

A Danis qui Normanniam primi obtinuere pater eius originem duxit: mater proximam ducum Flandriæ consanguinitatem attigit. ANSGOTVS ille, ista HELOYS nomen habebat. GISLEBERTVS Brionensis Comes primi RICHARDI Normaniæ Ducis nepos ex filio consule Godefrido, illum enutritum penes se iner omnes curiæ suæ primates habuit acceptissimè: habilis hic ad arma plurimùm erat, nec minori ea animositate gestabat. Omnes omnium totius Normaniæ maiorum familiæ in electis illum habebant, in armis omnique rei militaris vsu, & cultu corporis sui attollebant, ab inhonestis auertebat animum, honestis quæ curiæ magni faciunt impendebat omne studium. Domi ac militiæ commilitonum suorum præstantissimus erat: quibus de rebus non solùm singularem Domini sui obtinuerat fauorem, verum & apud ROBERTVM totius patriæ

Miles strenu⁹.
Virtutem colebat.

triæ Ducem, & apud exterarum dominos regionum pepererat sibi nomen plurimum, accessumque familiarem. Alia, quæ ad captandum nomen in sæculo, plurima fecit, omittamus: hoc ad fortitudinem illius animi ac fidei constantiam, & in armis confidentiam non sileamus. Indignè passus aliquando factam sibi à Domino iniuriam famulatus sui commodum ei subtrahendo, contulit se, eo inuiso, longè aliorsum. Eo itaque sub tempore Comes ipse GISLEBERTVS quorumdam potentissimorum Normaniæ lacessitus iniuriis, multam militum manum contraxit, iniurias suas efferè volens vltum iri, homo ferocis animi, magni potentatus, nominisque supremi auidus, vt potè Ducum tantorum propinquus, ad potentiæ suæ ostentatum per nuncios eis non prope diem belli, sed per plures ante dies id se facturum, & quando transmisit. Ita condicto tempore Bellum vtrinque apparatur, quod exequi non posset sine multa partium vtrarumque strage; nec amplius euitari saluâ eorum dignitate. Quod vir animosus, quem scribendum accepimus, vbi compertum habuit; illicò iniuriarum oblitus, viginti secum delectos milites assumens pergit ad diem certaminis, minimè cum Domino, verum seorsum procul ab agmine illo; etenim suæ suorumque salutis obiectu fidei suæ, sponsionem asserebat; mortis periculo appetebat, nullius emolumenti ab illo vicem exquirens. Dictum satis est, & hic lucidè agnosci potest quis fuerit; non desertores pugnæ, quos in aliorum perniciem metus absoluit, si quos in dominorum necem, & patriæ excidium, cupiditas inducit, hoc exemplo alloquimur; nec tam militaris gloriæ obtentu, quàm seruandæ causa fidei proferimus. Dux per excelsi montis latus agmen cùm deduceret, videt à tergo viginti armatos eminùs in plano subsequi, ac hostile aliquid verens imperat confestim, qui essent scitum ire; accedunt, suos, & causam agnoscunt; approbant plurimùm magnanimitatem, ac Duci renunciant. Admiratus pro iniuriis tanti sibi seruitij vicem restitui: illicò remittit accessum, cum ampliori gratia reddens omnia, quæ sua fuerunt. Bellum quod instabat crastinæ lucis sub exortu, nuncij prædicti prouinciæ Ducis ROBERTI, noctu ante venientes, dirimunt, ius, fidemque sacram obtestati vt ab armis discedant, & iudicium belli, curiæ suæ expectent definitioni. Itaque pars vtraque, ac neutra superior alterâ discessit ab armorũ excisione; diuina sibi prouidentia lignum illud ad omne opus bonũ vtilè conseruabat. Nolebat summus artifex violentiâ secularis auræ iam plus illud distorqueri, aut infructuosis affectationibus exhumectari.

Nota viri magnanimitatē.

Vitæ huius iocundissimo statu annos ille iam excesserat triginta septem, cum tandem diuino metu succendi amore mens illius cæpit, & ab amore mundi tepescere, sensimque in dies frigescere, ab exterioribus oculum cordis conuertens ad se ipsum: ibat frequentiùs ad Ecclesiam, orabat deuotè, ac sæpe prorumpebat in lachrymas, ludicra re omni omissâ; iam minùs frequens erat in curia, quâ hoc solo retinebatur, quòd prædia sua Deo secum lucrari satagebat; quod & obtinuit extorquens ea sibi à Domino suo multâ instantiâ seruitij. Sæpe sub diem pernoctabat orans in Ecclesiis, & mane primus in curia coram aderat, ad mensam Domini, quia inter sodales par similiam exercere volebat, multisque adinueniebat impedimentis absens. Sæpe totum ieiuniis transigebat diem, in armis, in cultu corporis, non idem studium quod priùs, satis indicabat altercationem animi illius, quam adhuc seriâ dissimulatione celabat. Angebatur mens, & in plura cogitationum deliberationē distrahebatur: militiæ ac cæteræ sæcularis rei vsum relinquere summa erat voti. Verũ quò se conferret, quod viuendi genus assumeret, ignorabat. Rarus in Normania tunc recti tramitis index, aut peruius erat, sacerdotes ac summi Pontifices liberè coniugati, & arma portantes, vt laïci erant, veterum ritu Danorum vniuersi, adhuc viuebant; sed sicut spiritus vbi vult spirat, ita quem aspirat vnctio eius docet de omnibus. Abrenuncians ergo militiæ, vili tegumēto indutus, barbâ, & crine intonsus, inter aulicos ea quidem diu quâ diximus, intentione seruiuit exiturus ab Egypto verus ille hebræus, ea videlicet transiliens quæ transeunt, ac omni conamine se extendens in ea quæ æterna existunt, ab eis qui remanebant mutuatum in opus Dei adsportare conabatur quid pretiosum poterat, iam Domini sui lætus assidens ad mensam, inter multimodas epulas, & comessantes, pane asperiori vescebatur, & aquâ: ridebatur ab vniuersis, amentiæ quidquid agebat, reputabatur; minis, promissis, iniuriis, officiis Dominus, & vniuersi satellites nil poterant à proposito suo eum auertere conantes: mittebatur homo olim vniuersis acceptissimus sæpenumerò ad curias sedens asinum; meror, ac risus diuersis quò adueniebat, seruitiorum quidem gratiositate, quia metuebat sæculo irretiri, nec equitare iam volebat asinando seruiens domino, sine cuius permissu discedere nolebat. Et quia pro Deo abiectus esse nequaquam erubuit: nec Deus illum erubescens, super terram quoque amplissimam illi restituit vicem.

Diuino numine afflatur atque à terenis subtrahit animum.

Pia eius exercitia.

Dissoluta Sacerdotum, & secularium vita.

Ridetur ab omnibus B. Herluin. quia humilem & despectam vitam agebat.

Comes GISLEBERTVS de cuiusdam compatriotę sui damno agens, quod in illius vergebat perniciem, ad principem Normaniæ ROBERTVM, cuius quidquid super hoc agebatur intererat, prædicto viro hac de re imposuit allegationem; at vir pacis ferre damnosa alicui machinamenta penitus recusauit: perstat Dominus in sententia hortans, & comminans, vt homo sibi intimus verbum consilii sui ad Dominum suum perferendo, referat. Agitur vt iam ostendat miles ad vtrumlibet positus, cui seruire superno, an terreno Domino malit. Sed mox vt superni causa Domini exegit, illicò iste funem, quo sub terreni seruitio Domini retinebatur, abrupit. Abdicatâ omnino legatione discedit à Curia. Quin tamen iret Comes GISLEBERTVS nullomodo discredens post

E

paucos dies curiam iuit, rescire volens quid Dux responderet: verum vt cognouit ad eum non fuisse perlatum, efferatus in illum, cui imposuerat, mandat abduci quidquid habebant ille & sui. Continuò abripiuntur omnia sua, nec curat, vastantur quoque pauperes sui, vnde non paruâ sollicitatur curâ: pauperum ergo transmissus questu, & lachrymis, post paruadierum interualla rediit ad Dominum, nullamque sui curam gerens egit suppliciter causam innoxiorum: accersitur negotium totius Curiæ, acerrimè in causam deducitur. Intenduntur crimina quæ humili, & sufficienti ratione cuncta purgando remouebat, qui in eo iudici respondebat spiritus Dei, tacitis vnde index potius erat infestus, alia quædam admissa intendebat, sciens iste quid lateret in fundo: *quæ mea sunt*, inquit, *hinc accepta vniuersa distrahantur, dum pauperibus, qui vestram nullo crimine iram meruerunt, sua restituantur.* Motus ad pietatem Dominus, quem mundanæ celsitudinis fastus plurimùm obtinebat, adducto in partem viro perquisiuit animi tantam commutationem, & finem consilij: Cui paucis ille verbis, cum multis lachrymis respondit. *Sæculum amando, & tibi obsequendo, nimium Deum, ac me ipsum hactenus neglexi: quæ corporis erant cultui omnino intentus, nullam animæ meæ eruditionem accepi: quapropter precor si quid vnquam benè merui à te, liceat vitæ quod superest in Monasterio transigi. Saluo circa me amore tuo, & da mecum Deo quæ habui.* Habitæ diu deliberationi finis iste consedit; corde in lachrymis concitato sustinere nequit ille vlteriùs loquentem; abripit se in cameram: pietas humana in eo multa erat circa illum militem suum: multa & illi circa Dominum. Ac vix ab eo missionem requirere valebat; sed præualebat *fortis vt mors dilectio.* Tandem gratissimo clienti expetitam concedit, tam sui quam suorum omnium facultatem, quem eatenus vt benè obsequentem sibi amauerat, iam cæpit amare vt Dominum, ac libens obsequebatur illi plures dies, multo cum honore detentum apud se debitâ honorificentiâ remisit, ditioni illius, ac seruitio tradens quidquid paterni iuris habebant fratres sui, qui eadem dignitate geniti pares extiterant sibi; quia dignior, & verâ nobilitate generosior germanis efficiebatur; iure ab eis illi subijci, nec indignum, aut iniuriosum æstimabatur.

Pauperũ causâ suâ abdicatâ suscipit.

Roberto Duci animæ suæ propositum patefacit.

Protinus in villa quæ dicitur BVRNEVILLA, extruendum seruitio Dei opus arripuit non paruum, breui peractum: ipse non solùm operi præsidebat, sed opus ipsum efficiebat, terram fodiens, fossam efferens, lapides, sabulum, calcemque humeris comportans, ac ea in parietem ipsemet componens: quibus alij horis aberant, ipse congerebat quæ ad opus exigebantur, excludens ocium ab omni parte diei. Quantò vanitate tumidâ olim delicatior, tantò vera humilitate nunc ad omnem laboris tolerantiam propter Deum patientior. Cibum præter quibus non licet diebus, semel accipiebat, nec exquisitum, & parcè satis, expleto cum die opere suo. Et quia interdiu nequibat, ediscendo Psalterio noctem pœnè totam impendebat. His exercitiis multa iocunditate exercebatur nouus tyro Christi.

Extremum mundo vale dicit, extruitque Monasterium.
Operi insudabat.
Quam austerè vitam ducebat.

Prima litterarum elementa didicit, cum iam existeret annorum propè quadraginta, & diuinâ opitulante gratia eo vsque processit, vt etiam ipsis apprimè eruditis grammaticâ, in exponendis, ac intelligendis diuinarum scripturarum sententiis, meritò haberetur admirabilis: quod vt solius diuinæ gratiâ efficientiæ actum credatur, nocturnis tantum horis, huic studio vacabat: quia propter lectionem nunquam diurni operis intermisit executionem. Non solum in cythara confiteri Domino, verum & in psalterio decem chordarum psallere gestiebat, congrua temporum distributione; nunc attentus bonæ actioni, nunc intentus lectioni atque orationi.

Quadragenarius litteras didicit.

Intelligentiâ diuinarũ scripturarum præditus.

Noua rursus molimina contra eum hostis antiquus inuenit, quod summum in humana vita ille excogitauerat, Monasterialis videlicet ordinis fastigium, pene dissuasit his occasionibus. Cœnobium quoddam adiit gratiâ inquirendi de vita Monachorum; habita oratione, accessit omni cum reuerentia, multo cum timore ad ostium claustri velut ad ostium paradisi, desiderantissimus scire qui Monachorum habitus, qui mores, quæ in claustro sedendi sit religio: vidit longe ab ea quam cœnobialis ordo exposcit, grauitate morum omnes haberi: turbatus est iam ac omnino incertus quod viuendi genus approbaret: ad hæc qui Monasterij custos erat, vt illum sic introrsus accedentem conspexit, furem suspicatus immisso quanta vi potuit collo illius pugno, per capillos foris vsque ad ostium extrusit. At vir patientissimus pro illata sibi iniuria nullum Monacho laïcus verbum impatientiæ respondit. Talibus quidem accedere plurimum extimuit, sed palmes propagatus ab ea, quæ vitis vera existit, nullo aduersitatum æstu arescere potest, altè radicatus in illius charitate, quæ omnia suffert.

A proposito deterre conatur dæmon.

Pugno cæditur atque extra Monasterium vi expellitur.

Hoc de illo referens edificationis solatium, aliud eâ de re proximo natali Dominico adiit maioris nominis cœnobium: festiua processione cum fratres in die solemnitatis exissent, vidit indecenti beneuolentiâ Monachos passim arridere laïcis, aggaudere in parationibus ornamentis ostendendo ea aliis, ad introitum contentioso tumultu anticipare aditum. Ad hæc insistentem sibi nimiùm fratrem, quidam Monachus Monachum pugno repercussum auertit, ac impulsum supinis dentibus demisit ad solum: adhuc enim, vt dictum est, omnes omnium per Normaniam mores barbari erant. Hâc rerum insolentiâ ne bonum damnaret inceptum, tantam actuum leuitatem, tantam improbitatem morum contuens in illis, ad quorum

Quò insolentiæ deueniunt Monachi.

normam vitam suam corrigere nolebat, Dei manus effecit subueniens labanti. Sequenti nocte, expleto matutinorum officio, diu ante lucem aliis emissis oraturus ipse remansit occultatus in quodam angulo oratorij: mox quidam Monachus eo non viso prope constitit ad orandum, qui nunc toto corpore prostratus, nunc tantum genibus flexis, cum lachrymis orans vsque ad mane clarum perstitit. Eius igitur exemplo omnino redintegratus est.

Refferimus miracula, sed eis vnde vulgus fert sententiam, multum pauciora, quamquam non defuerunt & ipsa: quid enim gloriosiùs quod victus ab eo vbique hostis, Deo vincente, succubuit: robur constantiæ illius, duris hactenus aduersitatum ictibus perfringere conabatur; * sed conamen eius omne frustrabatur, hunc malis prauorum exemplis suffodere molitur: verum vt in Canticis Canticorum legimus, *vniuscuiusque viri ensis super femur suum propter timores nocturnos*, seu diurna oppugnatione seu nocturna subdole, rationis alicuius suggestione accedat, inuenit eum excubantem in propugnaculis: gerit in manu gladium, qui vniuersas hostis compages ac medullas exequitur, dinoscens ac exterminans quæque ab illo cogitationes, atque intentiones suggeruntur; ad excipiendos ictus, longanimitatis, & patientiæ forti clypeo munitur: positus infra diuinæ custodiæ murum ad omnia illius molimina, à vigilis sui commonitione sollicitatur, quia *non dormitabit, neque dormiet qui custodit Israël.* Igitur non exploratis ad votum quæ volebat castrorum Domini, redit firmaturus suum quod contra spirituales incursus extruebat: auulsit illico paternas domos, vnde seruorum Dei habitacula construxit.

*al. * nunc.*

3. c. 8.

Psal. 120.

Sacratâ vero quam construxit Ecclesiâ ab Episcopo Lexouij nomine Herberto, comam totundit, ac sæcularem habitum deponens ab eodem Pontifice sacræ habitum religionis accepit. miles Christi per tot pericula fortis ante expertus, eiusdem ordinis cum eo iugum subierũt duo sui. Postmodum à præfato Præsule sacerdos consecratus; pluribus ducatui illius iam adscitis fratribus Abbas præficitur: tutò imitandus aliis præponitur, qui per annos tres improperium vitæ spiritualis patientissimè tulit coram sæcularibus alienatus spectaculis, quibus innutritus quotidie alios videbat oblectari; rigorem abstinentiæ non relaxans inter affluentissimas dominorum mensas, omni denique abiectioni corpus suum subiiciens in curia. Quos ergo regendos acceperat arctissimè, sed more patrum * piorum regebat. Videres peracto in Ecclesia officio Abbatem collo semẽtem, manu rastrum, vel sarculum gestantem, ad agriculturam præire Monachos omnes ruris operi sub diei terminum insistere; sentibus, & spinis alij agrum emundabant; alii fimum scapulis comportantes spargebant, hi sarriebant, illi ferebant, nemo panem assumebat in otio, ad horam agendi officii in Ecclesia omnes ad vnamquamque horam conueniebant. Victus quotidianus panis siligineus, & herbæ cum sale & aqua; aqua non nisi lutulenta, quia fons nusquam præter ad duo milliaria habebatur. Cœleste aiebant beneficium cum panis melior, & caseus, vel aliquid aliud edulium vndecumque habebatur. Exemplum magistri, & conatus, omnem murmurandi excludebat aditum. Abbas prior ad opus, ab opere discedebat vltimus, operator ipse continuus. Simili se inibi propter Deum seruituti nobilis mater eius addixit, & concessis Deo prædiis, quæ habebat, ancillæ fungebatur officio; seruientium Deo pannos abluens, & quidquid iniungebatur extremi operis accuratissimè agens.

Monachicum habitum suscipit ab Heberto Lexou. Episc. fit sacerdos, & Abbas.

*Al. * priorum. Operi manuum cum fratribus insistebat.*

Quãta S. Herlumi & suorũ abstinentia Monachorum.

Eorum sese addixit seruitio Mater eius.

Ad opus seruorum Dei quadam die cum annonam torreret nescio quo casu domus vndique succensa est; cucurrit quidam eiulando nuncians Abbati domos combustas, & matrem eius inibi esse combustam: at ille licet lacrymis suffusus ad Deum manus leuauit: *Gratias tibi Deus, inquiens, quod in officio seruientium tibi matrem meam ignis absumpsit.* Fortis in amore Dei constantia quæ tot diaboli arietibus impulsa labare non poterat! malleos ac ignes inimicus suggerebat nesciens, quibus vir patiens minimè fundebatur, sed purgatus ad coronam gloriæ formabatur. Nihil tamen mali in illa conflagratione prædicta Domina passa fuit.

Totum Monasterium conflagrat.

Dein post aliquantum temporis per visum diuinitùs commonitus est, vt dimissa solitudine campestri quæ competenti oportunitate omnino carebat, eum ad locum sui iuris mansionem transferret, qui à riuo illic mananti BECCVS appellatur, ad milliarium à castro quod vocatur Brionnium valle. Est hic locus in ipso saltu, Brionnensi valle ima, montibus saltuosis hinc inde occlusa, omni oportunitate humano vsui commodus propter densitatem, ac riui recreationem: ferarum illuc multùm erat accursus, trium tantum molendinorum tres domus illic erant, & solum habitabile permodicum: quid ergo faceret? molendinorum in vno pars sibi nulla, aliorum duorum sua pars erat tertia, nec tamen soli liberum quantum oportuna domuum capacitas exigebat. Comes GILEBERTVS nil vsquam eo saltu pretiosius possidebat. Quid plura? spe in Deo firmata, cœpit operari, ac Deus euidentissimè cooperari, nam consortes, & contermini quas ibi habebant partes, seu venditione, seu gratuita donatione, omnes sibi suas dedere, ac breui sub tempore siluam Brionnii, quæ circum erat, totam obtinuit.

Consecratâ, paucis extructâ annis, non paruâ Ecclesiâ, columnis ex ligneis claustrum construxit, in quo ad morem patriæ fratres iam nusquam progressuros considere instituit. Nocte vero subsecutâ orationi eo intento in stratu suo, diabolus futuri illic bonorum operum incrementi primordia cernens, impatientissimè tulit: tectum dormitorii multa vi conscendit: Vnde qua-

Diabolus dormitorium sasque deque euertit.

si conamine colligens se supra nouam nouorum parietum insiliit coperturam, ac in vnum ad terram vniuersa deiecit. Verum is non erat semen quod in petrosis ortum areat, quia non habet humorem, sed pingui terrâ exceptum attulit fructum in patientia: mane quia inimicus hoc fecerat indicauit fratribus, & deiectos eorum animos redintegrans, claustrum ex lapidibus reædificare cæpit vsta. Vicinus degebat nomine RADVLFVS cognomine PINCELLVS homo seculi plurimùm addictus concupiscentiis: qui ab ipso Abbate cum sæpe numerò ad bene viuendum moneretur, spernabatur, ridebat irridendo; cum ab armis deffessus, ac mundi voluptate satiatus esset, Monachum se futurum respondebat. Quadam ergo die Dominicâ pro quibusdam altercationum controuersiis, prædictum Abbatem adiit, penes quem demoratus in vesperum; nocte iam ingruente more solito admonitus, rogatus, & irridens domum rediit, & circa eiusdem noctis medium morte subitâ præuentus hominem exiuit: quod Abbas ipse eâdem horâ agnouit animam illius raptam à dæmonibus, audiens miserabili planctu eiulantem, & ita per longum temporis & loci interuallum abduci; mittit sub acceleratione quid de illo ageretur inquisitum iri, legatus illuc peruolans pulsatas fores irrumpit, irrumpens ad cubile peruenit, in cubili iam gelidum, ac membris omnibus rigidum ad latus nesciæ vxoris suæ inuenit. Huius miraculi vnum è fratribus testem habuit, qui cum eo eosdem eiulatus audiuit.

Radulphus ianuà eludens Patris monita repentinâ morte extinguitur.

Quadam die circa vespertinas horas cum foris ad opus resideret vidit dæmonem sub habitu clerici prope locum transire & eam dormitorij officinam in qua fratrem ad necessaria secessus est adire, reuerà suspicatus clericum, & quod ad oratorium ire voluisset, fecit à compluribus inclamari quâ ibat non esse viam oratorij, nequaquam exaudiente prosequitur, missus qui reuocaret, sed elapsi nulla prorsus vestigia inuenit. Intellexit tandem inimici præstigium, ac rei euentum expectauit. Nocte proxima quidam Monachus de Monasterio fugiens, per eadem loca egressus discessit, vt euestigiò subsecutus prodidit; quod mane ille cum comperisset dixit, cui militabat & qui eum abducere sategit à vespertinis horis præstolabatur ibi immundus immundum, Dominus satellitem per immunda iure abducturus. Variis ergo simultatibus quæ sæpe introrsus oriebantur cæpit dolere multum, & anxiari; adea enim componenda qui in claustro præsideret minimè erat, sumptuum congerendorum necessitas illum extra immorari compellebat: hac de re multoties Dominum eum iam exorasset; diuina sibi miseratio accommodauit auxilium, sufficiens ad vniuersa qua agenda forent suffragium.

Dæmon habitu clericali suis illusionibus Monachum à vita religiosa abducit.

Ortus Italia quidam vir erat quem latinitas in antiquum ab eo restituta scientiæ statum tota supremum debito cum amore & honore agnoscit magistrum, nomine Lanfrancus, &c. *

**Reliqua extant in vita eiusdem.*

Abbas peritus erat in dirimendis causarum sæcularium controuersiis, prudens in iis quæ ad exteriora pertinent, in ædificando & procurando quæ necessaria forent, nec prudentior neque efficacior salua religione poterat esse: præsentia corporalis foris inter curas mundi cum residebat, animus ad sui curam, & amorem Dei præcipuè intendebat: nullam sæcularis pompæ curam gerens soli Deo in actibus suis gratificari gestiebat. Humillimus, summæ patientiæ, in exequendo carnis appetitu modesto rigore continentissimus, semper ad orationem primus exurgebat, nec diurni laboris multa defatigatio illum in lecto post alios retinebat: quo iure, qua tranquillitate subditos sibi regebat. Legum patriæ scientissimus, præsidium suis erat contra iniquos exactores, & si quid inter eos controuersiæ nascebatur, æquissimo confestim statu componebat. Vndecumque, vel quibuscumque loquebatur sermo eius dignitatem in se maximam gerens obaudiebatur. at doctor ille maximus in claustro omnem operam impendebat quieti, & silentio cordis sui noualia Verbi sacri excolens assidua lectione irrigans ea dulci quam sæpè obtinebat lachrymarum compunctione: Sic per tres annos vixit solitarius in frequentia hominũ, gaudens quod ibi nesciebatur præter paucissimos quibus aliquando loquebatur, omnibus innotus rumor vt hoc factum prodidit, & longè lateque protulit, & fama viri præclarissima, Beccum & Abbatem Herluinum breui per orbem terrarum extulit; accurrũt clerici, ducũ filij nominatissimi, scholarum latinitatis magistri, laïci potentes alta nobilitate viri multi pro ipsius amore multas eidem Ecclesiæ terras contulere: ditatur illico Beccensis locus, ornamentis, possessionibus, personis nobilibus, & honestis: interiùs religio atque eruditio multum accrescere; exteriùs rerum omnium necessariarum subministratio, cepit ad plenum abundare: ad impletur visio, quæ in eodem Monasterio visa est paucos ante dies, quam vir ille tãtus ad ordinem cœnobialem venisset. Fons videbatur ortus in valle Monasterij cuius aqua ad montium cacumina excrescens, hinc inde effusa, per cãmpestrium diffundebatur amplitudinem. Abbas fons erat in conualle, scilicet humilitatis exortus, aquæ exundantes, & hinc inde latissimè effluentes Monachi, qui ab illo incrementum acceperunt religionis diuinæ, videlicet eruditionis disciplinam, quâ multi ab eodem loco longè latéque postea sunt meliorati.

Hanc fructuum Deo suauissimorum flagrantiam cuius ex odore domus Dei per orbem impleta est, qua & ipse Abbas absens iocundissimè senserat: Postea presens quanto vicinius, tanto iocundius sensit profectus ad eum in Angliam. Quo in itinere euidentibus miraculorum signis multa circa illum gratia diuina innotuit: cum enim Boloniam venisset, volens egredi ad portum qui plus sex leucis ab vrbe non distat; tentauit qui cum eo ibat comitatus. Comitissa quoque Comitis Eu-

Ad Lanfrancũ inuisendum pergit in Angliam B. Herluinus.

stachij coniux fœmina Deo amabilis persuadere plurimùm fategit, vt in vrbe remaneret: quoniam in portu nauis nulla erat, & ventus qui de transmarinis eas referret, iam per quadraginta fere dies nullus omnino extiterat, at ille certissimâ in Deo spe ait; *Ibimus ad naualia naues sine mora habituri, fratres qui domi remanserunt oraturi pro nobis sine cunctatione nobis eas præsto habebunt.* Dixit, & statim ventus conuertitur. Itur sub omni acceleratione ad portum quo tunc prius sexdecim naues appulit ventus, quam peruenissent. Noctis erat tunc primordium, cuius ante medium rursus aspirante vento qui transferret circa auroræ exortum puppes omnes in fluctus retrahuntur. Ingressus nauim aliis ad alia quæ tam tumultuosæ rei conueniunt intentis, Abbas cum Monachis haud procul letaniam dicebat; repente iuxta quidam, nescitur vnde, astitit homo grandæuæ ætatis, & modestissimæ alacritatis; frater qui letaniam proferebat illum vidit & ab vniuersis putabat conspici, æstimans pauperem esse qui præstolaretur, vt finitis letaniis postularet aliquid sibi dari: Verum intrantibus eis, vidit eundem iam in naui loco eminenti consedisse. Suspicatus igitur magni alicuius meriti illum existere, qui pauper habebat se tam imperiosè assidens propè circa illum attentius manebat. Nauis cum in altum mare euecta fuisset, territi sunt nautæ quibusdam monstris quæ in salo videbant. Hac tumultuatione prospectantibus aliis: ille graui quadam dignitate subridens, metum eorum reprehendebat: tunc primo, vt aiebant, visus ab eis: exigentibus confestim nautis quis foret, quis induxisset, vel quo pretio nauem locaret: eo authoritate multa se habente, & nil omnino respondente; dixit frater qui iam diu eum viderat, ex quo letaniam diximus in portu nobiscum manet, & vt credo plus eo nauigium, quam ipse naui indiget, ceperunt ergo mirari, & mirando illum omnes contueri. Viderat Abbas quendam cui valde conformis erat, & quæsiuit nominatim an is esset: ille paulùlum vultu exhilarato, hoc solum respondit, non sum. Hoc vnum in tota ea nauigatione protulit verbum. Naui prosperrimo cursu apud Doffrensem portum appulsa, per comitatus hominum qui in nauibus erant multùm requisitus, ille Comes nauigij nusquam reperiri, vel qui eum exiisse vidisset, potuit. Dein omnium rerum cum incolumitate quinto die ad Archiepiscopum Abbas peruenit.

Quæ tunc inter eos summittendi sese ad inuicem pia contentio? summus Antistes, & in Ecclesiis transmarinis vices Apostolicas gerens, submittebat se suo quondam Abbati, vt alius quiuis Monachus, &c. *Inter Archiepiscopum & Abbatem religiosum humilitatis certamen.*

Prædicto Abbati rursus mirabili rerum successu ad votum omnia cesserunt, mox vt redire disposuit; nam die qua voluit circa sextam diei horam venientibus quos ad mare Archiepiscopus præmiserat, ac renunciantibus ventum omnino contrarium esse, & pelagus infestum: assueta in Deo ille confidentia discessit ad mare obluctantibus vniuersis, & nocte iam ingruente quò, multa parte noctis exacta, perueniens, ventum quem volebat, & qui commodior erat ad * transferendum hora eadem præsto habuit. Interim somnum capiens dum naues ad mare impelluntur, primo lucis sub exortu nauem ingressus, tam ipse quam omnes sui confestim transuecti sunt prosperrimo omni nauigij euentu. Non amplificamus rem gestam, sed simplici narratione scribentes relinquimus eam aliis considerandam, dignaque amplificatione attollendam. *Redit in Normanniam.* *f. * transfretandum.*

De arboris illius magnæ radicibus quæ in horto suo remanserunt, vt per somnum viderat. Vidit postea prædicandus vir pullulantes quasdam virgulas in arbores magnas excreuisse multos videlicet ad magna bonorum operum incrementa per illius institutionem accessisse, illius etenim sementis extitit quidquid vnquam boni fructus in Beccensi cœnobio, vel ab eo extiterit. arbor fructibus optima fuit Venerabilis ANSELMVS Ecclesiæ Augustensis clericus, qui illum Doctorem maximum ad ordinem Monachorum subsecutus, ad Prioratum quoque eiusdem cœnobij Beccensis post eum accessit; Et defuncto beatæ memoriæ supradicto HERLVINO Abbati successit, ac demum post ipsum LANFRANCVM, Archiepiscopus Cantuariensis extitit, vir ingenio admirabilis, facundia non impari; & quod ad humanũ spectat iudicium morum omnium insignis. Quod de approbanda actuum eius honestate dicimus vicinitas vniuersa testatur, longè lateque Normannia attestatur, & Gallia amplissimè contestatur. arbor fructuum iocunditate plurimum acceptabilis fuit Ecclesiæ Cormeliensis Abbas WILLELMVS apprimè nutritus vel eruditus. arbor alta atque fructuosa extitit. Henricus Cantuariensis Ecclesiæ decanus, qui postmodum Abbas fuit de Bello, vir Ecclesiasticis omnibus disciplinis optimè instructus. Arbores bonorum operum fertilitate multum grauidæ in domo Domini extiterunt: Venerabilis HERNOTVS Ecclesiæ Roffensis Episcopus; & qui ei ad idem officium ibidem successit, vir morum sanctitate admodum Reuerendus GONDVLPHVS Episcopus. Hos Ecclesiæ suæ filios vidit grandæuus Pater aliis Ecclesiis patres constitutos: hi sunt filij de quibus in Psalmo dicitur: *Filij tui sicut nouellæ oliuarum*, qui ab inferioribus extenuati ad superiora roborati, charitatis Dei adipe & pinguedine repleti, aliorum animas verbis ac bonis exemplis refficiendo roborant, roborando sustentant, sustentando ad summa virtutum incrementa educunt. Multam quoque educauerat sobolem spe certissimâ posteritatis spiritualiter in Domino iam iuuenes centum: nobilissimorum etenim atque optimorum, tam Clericorum, quàm Laïcorum ex multis partibus orbis illic adunatus numerus, ad centenariam pertingebat summam. Vidit filios filiorum, ex sancto videlicet Cadomensi cœnobio fratres ad *Visionis B. Herluini interpretatio, quam v. sionem vidisti in vita B. Lanfranci. B. Anselmi præconia.* *Guillel. Cormeliensis.* *Henric. Cantuariens. & Abbas de Bello.* *Ernostus & Gondulphus Roffenses Episc.* *127. 3.* *In Beccensi cœnobio nobiles permulti.*

idem opus aſſumptos, in extremis nationibus multos gignere in Domino.

S. Abbatis virtutes enumerantur.

Corporeæ eum vires iam deſerebant, quas per tot annos laboris vehementia, vigiliarum, & inediæ continuatio plurimùm attriuerat, viſus maximè deſtituebatur officio, & ab horis veſpertinis indigebat ducamine: quam obrem non in dormitorio cum fratribus, neque ad pſallendum choro intereſſe iam valebat, ſed tamen ad nocturnale officium primus ſurgebat, nec vlla diurni laboris defatigatio in lecto illum poſt alios retinebat. Cibi ac potus parcimonia, quæ in iuuentute, eadem ſeruabatur in ſenectute, præter quod ab omni fratrum Conuentu coactus, exceptis legalium ieiuniorum diebus, bis comedebat in die: quod quidem ipſum non tam refocillandi laſſi corporis cura conceſſerat, quam vt eſcam ſumens eis ſumentibus, quibus ad opus præſidebat inſiſtere poſſet, operi vſque ad veſperam, ac per ſæpe etiam vſque in noctem inſiſtebat. Otium aut voluptas nullum in eo ſibi locum ſortita eſt. Non ætas eum annorum numerum iam excedens, de quo dicitur in Pſalmo: *& amplius eorum labor & dolor.* Non vehemens quâ multum ſæpe in internis augebatur infirmitas, illum ab actionibus neceſſariis retinebat. Paterno affectu omni modo circa Monachos ſuos intentus, diſtrictâ eos diſciplinâ regebat, & affectuoſiſſimo amore diligebat. Siquem inter fratres ſegnem, ſiquem ſui ordinis ac ſtudij litterarum negligentem, ſiquem in Eccleſia ſommolentum deprehendebat, hunc omnino inuiſum habebat: ſemper, inquibat, *homo litterarum, & mandatorum Dei neſcius, quid præſtat?* Quem conſiderabat vigilantiorem, ſtudioſiorem, ad virtutum exercitia promptiorem; huius non Abbas, ſed ſeruus extabat; pleroſque plus ad ſtudium incitabat illius fauor, quam ſcientiæ ipſius amor: ſedulus enim perquirebat quis omnium eorum qui erudiebantur accuratioris ingenii eſſet, quis tenacioris memoriæ exiſteret, quis vehementius inſtaret, cuius ſtudio valeret: denique ex omnibus quis ad ſingulas virtutes, & amorem Dei plus intenderet, nec minus quam in ſe amabat, & enutrire ſatagebat quidquid amandum videbat in ſingulis. Litteratus aliquis volens fieri Monachus, quando ad illum veniebat, qua exultatione ſuſcipiebatur, quæ ſuſcepto benignitas, & veneratio exhibebatur? Laïcos quâ inſtantia vt ad diſcendum Pſalmos intenderent, agebat? Quibus modis, vt quod inchoauerant amando tenerent, inſtabat? Omnibus omnia ſe conformans, omnes vt filios, & illi vt patrem eum amabant.

89. c. 10.

Nota.

Præclara documenta, & prælatis profutura.

Litteratos quomodo ſuſcipiebat vir ſanctus.

Nouâ, necdum ſacratâ erat Eccleſia, quam ab ipſo, cuius eam * conſilium inchoauit & auxilium conſummauit, expectabat conſecrari; inſtanter hoc à Deo expoſcens, cuius petitioni qui ad cætera ſibi benignus extiterat, optatum Deus conceſſit effectum, adimplens per omnia ſuper hac re illius affectum: multo enim ampliori quam præſumere poterat, honorificentiâ conſecrata eſt, & à quo exoptabat. Nam pro quibuſdam negotiis tam ſæcularibus quam Eccleſiaſticis ſæpe ſupra memoratus Gentium tranſmarinarum Apoſtolicus ad curiam venit eminentiſſimi Regis Anglorum Willelmi in ſua terra Normanorum tunc commorantis, &c. *

*Al. * conſilio & auxilio.*

Apoſtolicus nuncupatur B. Lanfrancus.

Dies ergo à multis per multos annos multùm exoptatus longè lateque inſinuatur, ex longinquis regionibus viri conſulares, Eccleſiaſticorum graduum ſummæ perſonæ, hominum genus infinitum aduenturum prænunciatur, libentiſſimè accipitur; congeruntur maximi ſumptus ad ſuſcipiendum omne genus hominum. Vbi adimpletur, *pluuiam voluntariam ſegregabit Deus hæreditati ſuæ.* Nihil ab aliquo exactum, nihil expetitum, ſe ipſo ſufficiens, quod cœperat, perfecit. Deus qui de ſtercore erigit, ac in ſublimi pauperem ponere conſueuit: ſolo ſuæ manus geſtamine, cuius in conſummatione huius operis ſui manus adeò larga extitit: quod res ſumptuoſiſſimè acta vniuerſis ad votum & ſufficientiam fuit, nec vllam in poſterum contraxit indigentiam, ad tantum ſolemnitatis tantæ gaudium, languor per octo ante dies vehementiſſimus tenuerat mortis imminentis metu ipſum Monaſterii patrem adeſſe minitabatur. Porro nè quod mæroris nubilum dici illius lucem offenderet, Deo miſerante, ad diem pleniſſimè conualuit.

Conſecratur Eccleſia Beccenſis.

Pſal. 67. b. 10.

Pſal. 112. a. 7.

1077.

Igitur decimo Kalendas Nouembris, anno ab Incarnatione Domini milleſimo ſeptuageſimo ſeptimo, Sanctæ omni Eccleſiæ Reuerendus gentium tranſmarinarum Summus Pontifex Lanfrancus aduenit, conſecrando conſummaturus Eccleſiam, quam inſpirante Deo, inchoauit; & in cuius extruendis fundamentis lapidem ſecundum ipſe manu ſua impoſuit. Conuenerunt vniuerſi Normaniæ Epiſcopi, Abbates, & alii quique religioſi viri: affuerunt proceres regni. Rex aliis detentus negotiis adeſſe non potuit. Regina Mathildis libens affuiſſet, niſi regiis detenta occupationibus fuiſſet: affuit tamen per condecentem beneficentiæ ſuæ largitionem. Noluit Rex ſupernus operi gratiæ ſuæ Regem terrenum ſupremam manum imponere, ſibi totum reſeruans operis conſummati gaudium, quod infra ſexdecim annos ſolis pauperum expenſis compleuit Monaſterium, cum omnibus officinis, opus pulchrum & maximum. Affuerunt & regni Franciæ clariſſimi conſules, & ex aliis regni eiuſdem primatibus complures, Clerici, Monachi ex vniuerſis adiacentibus prouinciis: confluxit innumerum genus hominum. Agitur dedicatio lætiſſimâ ſolemnitate, & ſolemniſsimâ omnium alacritate, alacritati hominum aër ipſe puriſsimus, dieſque lucidiſsimus arridebat: præ tumultu circumeuntium populorum vix exaudiuntur chori canentium: in tanta compilatione nullus læſionis alicuius moleſtiam ſenſit: nulla in agendis turbatio obuenit. Per acta proceſsione, vix pontificibus intrare licet ſine colliſione. Irrupit ſequens populus aulæ

Solis pauperum expenſis conſtructum Monaſterium.

omnibus ianuis, vniuersis tamen illesis; quantum Ecclesiæ spatiositas potuit adstringere. Distribuuntur altaria consecranda Pontificibus, ipsum principale sacrandum Archiepiscopo remansit. Fit per totam Ecclesiam summa celebritas, & in agenda celebritate, pia quædam contentiositas. Vix semetipsum quisque cantantium exaudit præ multitudine vociferantium. multi iubilantes, quid dicebatur * nescientes, aut quibus concinerent, minimè attendebant. Graues eiusdem Monasterij personæ, quæ propter nimiam aliorum multitudinem paucæ aderant, solis lachrymis & deuotione cordis solemnitatem explebant. Personabat in aliis vox lætitiæ, & iocundationis, in illis modulabatur Domino cum lachrymis sola sibi soli tota intenta affectio mentis. quid plura? Finitur maiori quam cœpta fuerat iocunditate solemnitas: itur ad reffectionem, paschales nulli defuerunt epulæ, à mane vsque ad profundam noctem succedentibus fratrum turmis qui ad festum venerant, quantum refectorij tabulæ continere valebant. Vniuersis tam notis, quam ignotis, nec solum in domibus circumpositis, verum in villis etiam remotis, quæ ad vsus necessarios petierunt sponsata Deo Regi Ecclesia libens ministrauit affluentia nuptiali maioribus quibusque sic ad placitum, & sufficientissimè, vt qui accipiebant dicerent modum excessisse: neque solum ea die, sed multis per aliquot ante dies dum operiebantur, ita seruitum est. Venerabilis Abbas requirens à ministris, qui ibant ac redibant, nec momento, vno loco stare poterant, quid agerent, quid dicerent, an sumptus adhuc deficerent, cum potiùs abundare audiebat ab eis: quoties illa die dixit: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi*: & dicendo ista solas retribuebat Domino lachrymas agentes gratias pro concessis sibi tot beneficiis: ac merito, quia exclusâ omni penuriâ, omni à Deo sumministrata seruiebatur sufficientia.

Al. * *nesciebant.*

Psal. 115. c. 12.

Tertio die, seculis memorandus iam sæpe dictus Cantuariorum Archiepiscopus, &c. ab vniuersis fratribus eundi missionem poposcit: quis tantum tantæ inter eos benignitatis virum recedentem siccis oculis aspicere potuit. omnes eruperunt in lachrymas, paruuli non valebant consolari: consulto maturauit recessum, quatinus à fletu se continerent vel post eius discessum. Abbas Herluinus eum supra omnes mortales amans, & ab eo amatus, discedentem per duo milliaria prosecutus est amicum, ad suos visus numquam in hac vita vlterius rediturum: quæ cordis amaritudo, qui fletus quamuis comprimerentur in ipso vltimo vale, & vltimo ab inuicem discessu: postquam reuersus est sedens in camera solus cum solo, qui sibi ex omnibus erat familiarissimus, concitatis permittens lachrymis habenas, ad cœlum manus leuauit: & his verbis ait: *Nunc dimittis seruum tuum Domine in pace: quia viderunt oculi mei*: quod vt viderem antequam morerer summopere optabam, & indesinenter à te orabam: adimplesti quæ volui; nunc seruus tuus lætus ad te ibit quacumque horâ tibi placuerit; sic verba compressit, sed lachrymarum affluentiam cohibere non potuit, donec frater qui cum eo loquebatur diutius nequiens sustinere, aliunde sermonem induxit. Ex tunc omni membrorum officio destitui penitus cœpit: & longe ante diei ipsius * animam reuolutionem quod orauerat, obtinuit. Nam proximè subsecuto mense Augusto decimo tertio Kalendas Septembris, die Dominico, ex toto, lecto decubuit: sensit certis indiciis pater longæuus iam adesse mortem: quod vbi amantissimæ congregationi innotuit, mors quædam vniuersos peruasit; angor, & angore quidam stupor, animos cunctorum obsedit. Cibus percipi non poterat, somnus recessit ab oculis. Tertio die absolui se, & cætera quæ morientibus exhibentur officia, sibi exhiberi rogauit.

Redit in Angliam B. Lanfrancus.

Luc. 2. d. 29.

f. * *reuolutionē, animaquod orauerat.*

Adsunt filij vale facturi amantissimo Patri, eo primo orbandi. Lachrymis ac singultibus psalmos, & cæteras orationes interrumpentibus: tandem ventum ad agendam confessionem; confiteri cæpit, verum remanentium pietate filiorum superatus, & ipse in lachrymas effusus dicere nihil potuit: Vix tamen eluctatus in vocem absoluit filios, dansque benedictionem & pacem omnibus, tam præsentes quam absentes immortali eos Patri omnes commendauit; ac discedentes, quia plus non poterat, vt pro se orarent, postulauit: dolores, lachrymæ, orationes fiebant, quoniam vix ab eis psalmus continuari valebat; dum quisque in alterum respiciebat, quasi iam cerneret fratrem patre orbatum, erumpebat in lachrymas; coram illo plangere nequaquam audebant, quia spe bonâ lætabundus non lachrymantes sed lætantes eos omnes videre volebat; si cuius in lachrymas concitati singultum sentiebat, confestim solitâ grauitate compescebat. Profundâ iam noctis parte transactâ quæ in sabbatum illucescebat, cuius ad vesperum obiit; Reuerendissimus vir eiusdem Ecclesiæ Prior ANSELMVS de proximo illius fine non tam suspectus, quam certus, collocauit se longiusculè ab eo, & clanculò nolens vt ille agnosceret, quia molestè ferebat aliquem circa se; verum vt mox primum ad matutinas sonuit signum; illico excitauit Domnum Abbatem ROGERVM, qui secus caput eius accumbebat, & ait: *excitate priorem, vt dicat nobiscum matutinas.* Plurimum miratus est ille quomodo id agnouisset, quia nec coram eo venerat, nec aliquis ei dixerat, & post accubuerat. Summo vero manè omnes diei horas coram se dici rogauit. Denique iam ingruentem mortis horam sentiens, communicari se expostulauit, & animam sibi commendari. Festinatò iuit Abbas ROGERVS, sed nullam in Eucharistia inuenit hostiam, turbati sunt fratres vniuersi, mors instabat, & salutare Dominici corporis quod ille acciperet, non erat. Verum circa morientem minimè defuit, quæ circa viuentem miserationis diuinæ gratia

Grauissimè ægrotat atque in ex[...]o vitæ ve[...]tur discrimine.

Pixidem seu ciborium vocat Eucharistiam; hoc est vas in quo re-

conditur corpus Domini. semper præsto fuit. Fortè tunc sacerdos quidam pro eo Missam celebrans sumendum adhuc in manibus tenebat corpus Dominicum: eius itaq; oblationis, quæ pro commendando illius exitu oblata Deo fuerat; prædictus Abbas portionem vnam suscepit, & ei ad viaticum tulit. Cõmendaturi exitum; illico fratres omnes accurrunt, quorum lachrymationem nec tunc sustinere præualens, peracta ex more Christiano communicatione, quò valuit nutu, verboque monuit, vt in claustrum redeant, tantò instantiùs ei subuenientes, quantò ad exitum propinquare videbant. Iam sola exitus hora expectabatur, ac precum, & lachrymarum armis communitur. Quotiens cameræ in qua decumbebat ostium aperiebatur, verens quisque ne iam migrasse nunciaretur, attonitus prosiliebat, & quod verebatur audire, expectabat. Transegit diem sic vsque ad vesperam, ac sæpe quasi aliunde reuersus dicebat Abbati ROGERIO qui proximus adstabat: *quid faciunt Domini nostri, cur morantur? quid esse putatis, cur nòn accedunt?* Ille quamquam eum de aliis crederet loqui personis, respondebat ac si loqueretur de fratribus Monasterij: quid, inquiens iubetis, sunt in claustro, orant pro vobis, aderunt mox vt voletis: tacebat, & paruum post interuallum eadem commotius iterabat. laborabat ille addiscere quorum moram causabatur, & accessum præstolabatur; verum nihil ab eo plus audiebat. Vespertinâ à fratribus peractâ sinaxi, cum diei ac diurni officij fine, vitæ humanæ stadium fœlici cursu peregit nocte iam proximâ, quæ in Dominicum illucescebat, septimo Kalendas Septembris. (7. Kalend. Septembris excessit è vita.) Irruunt vniuersi, nec iam solum Monachi, verùm ex familia seruientes, & qui ex villis confluxerant, fores & claustra effringere conati, quos Abbas ROGERIVS qui sancto viro in vltima ægritudine obsequentissimus fuerat, prudenti confortatione adhortans detinuit, donec corpus decentissimè funeratum, solemni processione in Ecclesiam est perlatum. In communi posito iam licet omnibus communem lamentari desolationem, quæ viuum semper assequebatur, in funere quoque illum gloria comitatur ad persoluendum vltimum obsequium* fratri qui apud omnes maximi amoris atque reuerentiæ ob eximiam religionem fuit. (f.* patri.) Animo libenti conuenerunt plurimi Abbates, multæque personæ venerabiles: aduenit, & totum exequiale officium celeberrimè egit Ebroicensis Episcopus, honestæ vitæ, magnæque litterarũ scientiæ, vir Venerãdus GISLEBERTVS. Actum est in capitulo illi monumentum bonorum actuum, æternum filiis monumentum, iure quo de spiritualibus locuturi studiis conueniunt, illius præsentatur memoria; qui ex tyranno religiosus, ex multum sæculari omnino supernaturalis, loci illius atque ordinis primus extitit fundator, & Abbas. Maximos patre amantissimo orbatorum filiorum quæstus referre supersedeo, ne dolorem legenti inferam, neu lectorem inferendo moueam in lachrymationem. Illo decenti honorificentia tumulato, largissimis expensis recreantur pauperes, qui extra vicinitatem confluxerunt: æternam animæ illius recreationem præstet, si votis opus est, Deus, qui viuit & regnat per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Explicit Vita sancti Herluini primi Abbatis, ac fundatoris Beccensis cœnobij.

EPITAPHIVM.

HAc tegitur Petra fundator primus & Abbas
Huius cœnobij, Monachus ex laïco.
Ter post vndenos, ac tres, & quatuor annos
Grammata nescierat, postque peritus obit.
Quatuor vndecies, transegit cœnobialis
Annos; rite suos dimidiando dies.
Cùm Phœbus nouum sub virgine protulit ortum,
Commigrando diem clausit, & hebdomadem.
Herluinus erat, si quis de nomine quærat,
Cui cum sanctis det quidquid eis Deus est.

ALIVD EPITAPHIVM.

Hunc spectans tumulum, titulo cognosce sepultum,
Est via virtutis nosce quis ipse fuit.
Cùm quater hic denos cui venisset ad annos;
Quæ fuerant secli spreuit amore Dei.
Mutans ergo vices de mundi milite, miles
Fit CHRISTI, subito Monachus ex laïco.
Hinc sibi more patrum socians collegia fratrum,
Cura quâ decuit, rexit eos, aluit.
Quas quantasque vides hic primus condidit ædes,
Non tam diuitiis, quàm fidei meritis.
Quas puer haud didicit scripturas postea sciuit
Doctus, vt indoctum vix sequeretur eum.
Flentibus hunc nobis tulit inclementia mortis,
Sextilis quina, bisque die decima.
Herluine, Pater sic cœlica scandis ouanter:
Credere namque tuis hoc licet ex meritis.

PRÆFATIO IN VITAS BECCENSIVM ABBATVM GVILLELMI, & Bosonis: authore Milone Crispino Cantore Becci.

VOTIENS magnorum facta virorum litteris assignata recitantur, ad Dei laudem, de cuius dono existunt, mentes audientium ad benè agendum informantur, fidelium spes erigitur; & iis qui in quibusdam nonnunquam torpescere solet feruor diuini amoris, reaccenditur; dum vident alios fecisse, quod ipsi facere monentur. Quapropter nos cupientes de nostro offerre in tabernaculo Dei aliquid de vita patrum nostrorum, qui nos in sancta religione educauerunt, pauca pro vt vidimus vel audiuimus, licet inculto sermone, ad notitiam posterorum scribere curauimus. Fuerunt namque suo tempore magni nominis, qui erant benè religiosi, multis Dei donis ornati, quibus ad vitam pergendi rectum tramitem subditis monstrabant. Sunt autem de quibus loquimur WILLELMVS Reuerendus Abbas Becci tertius, & qui ei successit in regimen eiusdem cœnobii BOSO sapiens vir, & bonus: nam deduobus primis qui istos in eodem loco præcesserunt, Beatissimo scilicet HERLVINO primo Beccensis cœnobij fundatore, & pastore; & sanctissimo ANSELMO eiusdem loci secundo Abbate; extant apud nos præclara, & magna veraci stilo digesta volumina. De duobus ergo prædictis Willelmo videlicet, & Bosone, ad honorem Dei, & vtilitatem legentium, quod Dominus dederit dicere volumus; quatinus nouerint post nos venturi, qui vel vnde fuerint, quomodo vixerint, seu qualiter præsentem vitam terminauerint.

Vita Venerabilis Vuillelmi Beccensis tertij Abbatis.

Enerabilis Abbas Becci VVILLELMVS nobili Normanorum prosapiâ originem trahens, in veteri castro super Rislam quod dicitur Monsfortis, claris parentibus est exortus. Pater eius TVRSTINVS: mater ALBEREDA dicebatur, ROGERII de Bello-monte Patris ROBERTI Comitis ex sorore neptis: qui puer dum adhuc iaceret in cunis, graui molestiâ tactus, visum penè amisit: territa mater pro filio lugens cucurrit ad quandam Ecclesiam Sancti GERMANI in eodem castro sitam, obtulit illum super altare eiusdem Ecclesiæ vouens Deo, & Beatissimæ Dei genitrici MARIÆ, sanctoque GERMANO, quod si puer illam incommoditatem oculorum eorum auxilio euaderet, illum Dei seruitio nutriret, litterisque imbuendum traderet: simulque Deum rogauit, vt si aliter puerum sanare nollet, in se, id est in matrem infirmitatem illam conuerteret. Quid plura? annuit petitioni & voto bonæ matris gratia Saluatoris nostri, pietasque eius sanctissimæ genitricis, nec non & Beatissimi confessoris Germani, & infans integræ restitutus est sospitati: matrem vero infirmitas corripuit, nec multo post extinxit. Creuit puer, & cum ad congruam ætatem peruenisset traditus est litterarum studiis imbuendus. Cœpit itaque bonæ indolis esse, amore Dei feruere, honestis intendere, & ab inhonestis animum reuocare.

Nobili genere natus.

Vtroque oculo pene orbatur infans, at sanitati diuinitùs restituitur. Cuius infirmitate lubens se affici mater postulat à Deo.

Quomodo sese gesserit puer.

Iam mundi luxum spernebat, iam sermone, actu & habitu talem se exhibebat, vt iam tunc quasi Monachus ab omnibus haberetur. Quantum ad vitæ morumque spectabat informationem; si quando à cognatis vel amicis ad scholas aliquid pecuniæ sibi mitteretur, quasi rem malam vitabat suscipere; sicut condiscipuli eius soliti erant refferre, ita auaritiam perhorrebat. Cumque quintum & vicesimum ageret ætatis annum desiderans vocem Domini implere dicentis: *Qui non renunciat omnibus quæ possidet; non potest meus esse discipulus.* Et, *Siquis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me*: renuncians mundo Becci Monachus factus est sub sanctissimo Abbate ANSELMO, qui tunc temporis in Beccensi cœnobio Abbatis officio gloriosè fungebatur. Ingressus Monasterium intentissimè religioni monasticæ operâ dabat; lectioni & silentio assiduus vitam suam honestè custodire admodum studebat. Ita Deo placere cupiens hominibus carus, in castris Domini Dei Sabaoth eius signa sequens, quindecim per annos strenui militis officio functus, huius militiæ Beato ANSELMO Duce militauit tam strenuè, vt omnes eum diligerent, & nullus de eo conquereretur. Fama bonitatis eius circumquaque bonum Christi odorem de eo ferebat. Igitur Beato Abbate Anselmo in Angliam translato, & Archiepiscopo facto, cuius fastigium

Luc.14 g.33. Math. 16 d. 24.

Becci fit Monachus sub sancto Anselmo.

Abbas subrogatur B. Anselmo.

S. Anselm consilio & obedientia Capituli in Angliam transfretat inuitus.

virgæ prædictus VVILLELMVS antea cùm veneratus fuisset, postea suscipere meruit. Nam tempore Regis VVILLELMI filij Vvillelmi qui Angliam subegit, Beccensis Abbas Anselmus Deo charus & hominibus acceptus, quibusdam exigentibus causis, & maximè consilio & obedientia Capituli sui coactus in Angliam transfretauit: nam quia defuncto venerabili LANFRANCO Cantuaria sedes vacabat; diu gressum ab Anglia represserat, ne videretur Archiepiscopatum appetere, quem oblatum toto mentis adnisu conatus est declinare: siquidem multi laudabilem bonitatem eius cognoscentes, quia sic volebant, eum futurum prædicabant Archiepiscopum. Tamen, vt dictum est, victus amicorum precibus mare transiuit, & cum ibi moram faceret, contigit Regem ipsum grauiter infirmari. Hic Rex post mortem LANFRANCI Archiepiscopatum in manu sua per aliquot annos retinuerat, & multis grauaminibus attriuerat. Cùm itaque prædicta ægritudine laboraret, & penè iam de vita desperaret, admonitus est ab Episcopis, & principibus suis, vt pro salute sua aliquem virum bonum quæreret, & Cantuariensem Archiepiscopum constitueret, respondit: quem? Abbatem, inquiunt, Becci ANSELMVM: quod verbum placuit Regi; & mox iubet illum accersiri: ita Regis & principum electione, cleri, ac populi acclamatione, secundum Dei dispositionem Primas totius Britanniæ, licet multum renitens ac reclamans eligitur. Dicebat enim alterius regni se Abbatem esse, sub cura Episcopi, sine cuius præcepto vel licentia, seu Conuentus sui concessione, non poterat in aliena patria aliorum curam suscipere: sed hoc qui audiebant paruipendentes, nihilominus quod ceperant perficere non omiserunt. Quod cum fama trans mare volando pertulisset, Beccumque appulisset; contui bati, & contristati sunt Beccenses non modicè, tantaque tribulatio inde orta est inter eos, quantam nullus in cœnobio Becci antea viderat. Commota est tota prouincia, Conuentus Becci patrem, Episcopi, & Abbates, & omnes religiosi, simulque proceres, & mediocres terræ in commune Doctorem præcipuum, & summum patronum se amittere lugebant. Pater ipse in Anglia prout poterat se conabatur omnimodis subducere à tanto onere; Beccenses & alij multi laborabant dictis, & factis quantum valebant, vt eum reuocarent, sed non valuerunt; quia, vt postea claruit, hoc secundum Dei dispositionem agebatur. Tandem ANSELMVS ratione vel authoritate dictus, cessit Dei dispositioni. Beccenses aduertentes se in vanum laborare, multi concesserunt quod prius affirmabant se numquam concessuros. Ita præcepto, & licentiâ VVILLELMI Rothomagensis Archiepiscopi; ROBERTI quoque Normanorum Ducis assensu, nec non & Beccensis Capituli concessione confirmata est illa electio. Post hæc misit Anselmus Priori BALDRICO honorabili viro, simulque Conuentui Becci litteras, in quibus illos commendauit Deo, & vt sibi Abbatem prouiderent summonuit, quoniam illum amodo Abbatem non haberent, sed amicum & fidelem consiliarium si vellent. Has litteras attulit quidam Beccensis Monachus nomine GIRARDVS, qui veniens Beccum ad festiuitatem Sanctæ MARIAE in medio Augusti; die festiuitatis in Capitulo salutes & verba Patris ANSELMI retulit, & prædictas litteras reddidit; quæ statim in eodem Capitulo lectæ sunt, audientes fratres talem sui dimissionem, & tanti actam dulcissimi patris amissionem, qui eos velut nutrix filios suos gremio dilectionis confouebat; vltra quam dici potest conturbati sunt; omnes quippe amore amantissimi patris, quo quasi orbabantur, magno cordis dolore concussi, in lachrymas conuersi sunt: frater qui Epistolam legebat, singultu vocem interrumpente, vix aliquid dicere poterat. Tandem perlectæ sunt litteræ, simulque dicta, & acta sunt alia plura ad eandem rem pertinentia. Post hæc celebrauerunt decenter & festiuè tanti diei solemnitatem: post Missam BALDRICVS Prior totum vocauit Conuentum in Capitulum, dixitque GIRARDVM adhuc habere aliquid dicendum ex parte Patris Anselmi, quod debebant audire. GIRARDVS iussus loqui, dixit litteras de electione Abbatis se habere, nam & baculum pastoralem de Anglia retulerat, sed prius vellet audire si omnes de eligendo Abbate consilijs Anselmi adquiescerent, & sic litteras ostenderet, quia sic præceptum sibi erat: Non ita, inquit Prior, faciemus, sed priùs litteras audiamus, & post consilium capiemus quid agere, vel respondere debeamus. GIRARDVS non ita iniunctum sibi esse dicebat, & Prior non aliter se facturum asserebat. Tandem Girardus ratione, vel authoritate Capituli victus cessit, & litteras protulit, atque fratri qui alias litteras legerat nomine MAVRICIO ad legendum tradidit: quarum sensus in hunc modum se habebat: *Quoniam*, inquit, *Dei misericordia, & Reuerendi VVILLELMI Rothomagensis Archiepiscopi licentiâ, atque Domini ROBERTI Normanorum Ducis assensu, tandemque vestra concessione, vestri curâ liberatus sum: si Deus gratiam Domini nostri Ducis Normanorum dederit vobis vt possitis eligere de Ecclesia vestra Abbatem, & meum consilium inde audire vultis: nullum ad hoc opus magis idoneum puto quam Dominum Vvillelmum qui Prior fuit apud PEXEIVM: tibi quoque VVILLELME per sanctam obedientiam præcipio, vt hoc onus non refugias, sed in spe auxilij Dei illud suscipias. Et tibi BALDRICE similiter præcipio, vt tuum officium non deseras, donec loquar tecum.* Tunc BALDRICVS Prior electionem se libenter suscipere respondit, & cæteri similiter consenserunt; sicque Conuentus ille solutus est. Sed & principem Normanniæ ANSELMVS mandando rogauit, vt prædictæ electioni assensum præberet.

Multùm reluctans B. Anselmus in Archiepiscopum assumitur.

Beccensibus scribit B. Anselmus.

Leguntur Epistolæ D. Ansel. medio in Capitulo.

Prostat lib. 1. epist. D. Ansel. epist. 8.

Consulit Abbatem eligendum Vvillelmum.

Eius electioni assentiuntur omnes.

Tranſierunt poſtea dies multi, & de ipſa quidem electione tunc nihil plus actum eſt. Electus autem ſic ſe habebat quaſi de ea nihil audiſſet. Menſe Octobri aduenit quidam Abbas nomine ROGERIVS Beccenſis Monachus, vir bonus, & multum religioſus, quem Anſelmus, vt aiebat, litteris ſuis iuſſerat Beccum venire, & in eligendo Abbate Beccenſes quantum poſſet iuuare. Tunc ipſe Abbas ROGERIVS, & Prior BALDRICVS & alij quidam fratres cum eis, Comitem Normanorum adierunt, mandata ANSELMI, & electionem Capituli Becci innotuerunt, rogantes vt quod ab eis inceptum erat, ſuo aſſenſu compleret: quæ omnia Dux gratanter accepit, & vt electus ſibi præſentaretur iuſſit.

Eidem etiam aſtipulatur Dux.

At illi velociter domum reuerſi, collectis in vnum fratribus, referunt quid cum Principe egiſſent, quidue ab eo audiſſet: interrogantur ſinguli de electione prædicta quid ſentirent, an concederent, omnes ferè aſſenſum præbuerunt. Interim electus extra conuentum expectare iuſſus erat; poſt hæc vocatus venit, & in ſuo ordine ſedit; tunc Prior dixit ei, quod ad regimen Beccenſis Eccleſiæ illum eligerent, & vt Abbatis officium, & curam animarum eorum ſuſciperet ex parte Dei, & ſanctæ MARIÆ, atque Omnium Sanctorum, nec non ex parte Reuerendiſſimi Patris ANSELMI præcepit. At ille in terram proſtratus dixit; precor Domini aut de hoc quod iubetis omnino abſolutum dimittite me, aut quomodo id implere poſſim docete.

Vuillelmus Abbatiæ curã renuit.

Prior ad hæc, vt dimittamini, ait, non opus eſt laborare, ſed ſuſcipite hanc curam in nomine Domini, & nos vobis ex animo obedientes erimus. Statim in pſa die Abbas ROGERIVS, & Prior, & quidam alij fratres cum eis, aſſumpto electo ſuo, ad curiam properarunt, & Roberto Normanorum Duci præſentauerunt, quem alacriter, & cum magno honore ſuſcipiens, dedit ei Abbatiam more anteceſſorum ſuorum. Aderant tunc cum Principe ROBERTVS Comes Mellenti, & ROBERTVS filius ANCHITTILLI conſobrini eiuſdem Vuillelmi electi Becci, qui de eius promotione valde ſunt gratulati.

Al. Anſchitilli.

Tunc Comes Mellenti præcepit Roberto filio Anchittilli, vt nouum electum Becci ad Monaſterium conduceret, mandans omnibus miniſtris ſuis ne quis ipſi Abbati Becci, vel hominibus eius in aliquo moleſtus eſſe præſumeret: dedit tunc Comes Mellenti ROBERTVS vt res quæ ad victum fratrum emebantur quiete deinceps eſſent ab omni conſuetudine, quæ vſque ad illud tempus de rebus ad cibum Monachorum pertinentibus, vbicumque emerentur, etiam in coquina Becci à miniſtris * Brionnij caſtri exigebatur.

Priuilegia Becco gratia Conſobrini ſui Vuillelmi concedit Comes Mellenti.

*f. * Brionÿ.*

Procedente tempore dedit idem Comes Mellenti per totam terram ſuam vbicumque ſuum erat hoc exigere vel dimittere, vt omnes Dominicæ res Monachorum Becci ad victum vel veſtitum pertinentes, vbicumque Monachi eſſent, ad quorum vſus emebantur, ſiue in clauſtro, ſiue extra clauſtrum in negotiis Monaſterij, quietæ forent ab omni conſuetudine, quæ telonei, vel tranſitus, ſeu alio nomine nuncupatur. Hoc fecit pro amore Dei, & VVILLELMI Abbatis Becci cognati ſui. Multa quoque alia beneficia Beccenſi cœnobio contulit dum vixit, cauſâ eiuſdem Abbatis. Itaque nouus electus accepto à Duce ROBERTO, vt dictum eſt, Abbatiæ dono, & à VVILLELMO Rothomagenſi Archiepiſcopo animarum curâ; cum gratia principis rediit à curia cum ſuis. Venit autem Beccum ſero poſt completorium, die ante feſtiuitatem Dedicationis, quæ feſtiuitas Dedicationis eſt decimo Kalendas Nouembris, & eo anno Dominica die euenit: ſurgens ad matutinas venit electus in Chorum, & ſtetit in loco iuxta ſedem Abbatis, ac totum officium feſtiuitatis nocturnum, & diurnum decenter vt Abbas compleuit. Acta ſunt hæc anno Dominicæ Incarnationis M. XCIII. Ipſa die, VVILLELMVS electus ſedit primùm vt Ab- 1093.
bas in Capitulo, ab illo die diſponens omnia intus, & extra conuenienter Monaſterij negotia, gaudentibus cunctis quod talem Deus ANSELMO ſucceſſorem, & ſibi dederat Paſtorem: tamen ante benedictionem nec in ſedem Abbatis intrauit, nec virgam paſtoralem portauit, ſed, de benedictione acceleranda nullam vt videbatur curam habebat: quæ benedictio dilata eſt vſque ad Auguſtum menſem anni ſequentis. Verum ANSELMVS non oblitus quod inceperat, rogauit VVILLELMVM Rothomagenſem Archiepiſcopum de benedictione Abbatis Becci, & hoc ipſum per litteras Priori BALDERICO, & Conuentui notificauit. Intrante Auguſto menſe BALDRICVS, Prior & alij quidam fratres cum eo perrexerunt Rothomagum cum Archiepiſcopo locuturi de benedictione Abbatis ſui: qui diem benedictionis conſtituit in proxima feſtiuitate S. Laurentii. Reuerſus Prior dixit Cõuentui quæ ab Archiepiſcopo acceperat.

Sacratur Abbas Vuillelmus, ſed profeſſionem Archiepiſcopo facere abnuit.

Et quia prædictus Abbas ROGERIVS nuper obierat, miſerũt ad WILLELMVM Cormelienſem Abbatẽ virũ nobilem, & bonũ, atq; apprimè litteris eruditum, & ipſum Monachum Beccenſem, vt veniret ad benedictionem Abbatis Becci; qui libens paruit. Die feſtiuitatis S. Laurentii cum Archiepiſcopus ſtaret ad altare infulatus, atque electus Becci eſſet veſtibus ſacris indutus, & inſtaret hora vt ad benedicendum præſentaretur, audiuit à referentibus quod Archiepiſcopus non benediceret eum, niſi profeſſionem faceret; ſed reſpondit ſe nullomodo facturum. Tunc Prior Becci BALDRICVS cum aliquantis Monachis concitus perrexit ad Comitem Normaniæ ROBERTVM, intimans ei quod Archiepiſcopus exigeret ab Abbate Becci profeſſionem quam anteceſſores eius non fecerant. Illico Dux miſit VVILLELMVM DE BRITOLIO, & VVILLELMVM filium RICHARDI de Barduuilla, cum ERNVLFO Cancellario ſuo mandans & præcipiens Vuillelmo Archiepiſcopo, vt Abbatem Becci ſine mora benediceret, nihilq; ab eo exigeret, niſi quod conſtaret à Beccenſibus Abbatibus factũ eſſe anteceſſoribus eius. Audiẽs hoc Archiepiſcopus

Iubet Dux abſque profeſſione Abbatem benedici, quod & factum.

iratus est valde; tamen perfecit quod inceptum erat, & Abbatem benedixit sine professione, quia præceptum principis illum cogebat. Postea Abbas locutus est cum Archiepiscopo, atque in tantam gratiam illum Præsul accepit, vt nullum in Normania Abbatem cariorem, vel familiariorem haberet. Postera die rediit ad Monasterium. Archiepiscopus verò præcepit WILLELMO Cormeliensi Abbati, vt simul cum eo pergeret, & in sedem Abbatis vice sua introduceret. Venit autem cum maiori quâ potuit humilitate, nudis pedibus, & susceptus est à fratribus magno cum honore & gaudio, & in Ecclesiam ductus: tunc Abbas Cormeliensis, vt sibi iussum erat, eum in sedem misit, & incipiens *Te Deum laudamus*, osculatus est omnem Conuentum. Ita Deo disponente successor factus est WILLELMVS Venerabilis ANSELMI; & regimen Beccensis cœnobij post eum suscepit, atque per plures annos, cum honore tenuit. Cuius temporibus idem Beccense cœnobium exterius multis & magnis prædiis, & reditibus Dei misericordiâ, & principum, aliorumque fidelium largitione ampliatum: interius religione, nobilibus viris, ac sapientibus; ornamentis quoque pretiosis, & ædificiis est decoratum. Qui enim Iosuë dixerat Moysi ministro, *sicut fui cum Moyse, ita ero tecum*. Ipse vt cum præcessore ANSELMO, ita cum successore WILLELMO perseuerauit, per quem fuit vir in multis prosperè agens.

Nobiles & sapientes viri in Beccensi cœnobio.
Iosuë. 1. a. 5.

Erant tunc temporis in Ecclesia Becci multi nobiles viri, & religiosi, tam litterati quam illiterati, qui de diuersis prouinciis ad seruiendum Deo illuc conuenerant, quorum aliqui à tempore Beati Patris HERLVINI adhuc durabant; nonnulli sub Sancto ANSELMO duce, mundum relinquentes Deo militare ceperant; multi sub eodem Willelmo renunciantes seculo, leui iugo Christi colla submittere gaudebant. Ex his postea vidimus plures Ecclesiarum honorabiles rectores: de his fuit cum honore Nominandus BOSO, qui tempore sancti ANSELMI venit ad ordinem; sed sub eodem WILLELMO Abbate post sæpe dictum Baldricum Prior factus, & post ipsum VVILLELMVM Abbas est constitutus, sapientia & honestate vitæ ornatus. Eiusdem quoque Vvillelmi tempore factus est Monachus quidam iuuenis bonæ indolis nobiliter natus, scientia litterarum præditus nomine THEOBALDVS, qui religiosè diu in cœnobio conuersatus, post Bosonem Prior, & illo defuncto Abbas est subrogatus; & non multo post in Archiepiscopatum Cantuariæ sublimatus. Quidam Monachus venit ad Abbatem VVILELMVM petens vt in Monasterium susciperetur, volens firmare stabilitatem suam in loco eodem: quod cum Abbas primùm facere distulisset, nec eum retinere, nec omnino reffutare vellet, cum iam illum suscipere cogitaret, vidit in somnis quendam defunctum affinem sibi & notum, qui illum reprehendebat quod quemdam insanum fratribus adiungere volebat; & certè defunctus ille, fratrem, dequo agitur, vt putamus, nunquam viderat: nec multo post frater ille acceptâ licentiâ discessit; & postea in tota prouincia nusquam est visus, nec auditum quorsum discesserit. Prædecessoribus suis Beato videlicet HERLVINO, & sancto ANSELMO, amorem & honorem maximum idem Abbas exhibebat; & cum illis in communi collocutione loquebatur, cum magna reuerentia eos nominabat: Statuta eorum ad memoriam aliis reducebat, & ea ipse studiosè seruabat, & seruari præcipiebat; quia videlicet iustum videtur, vt qui sua vult custodiri, à sequentibus studeat & ipse Priorum suorum iussa seruare. Quando autem aliquorsum proficisci habebat, post orationem in Ecclesia factam, ad sepulchrum B. Patris HERLVINI in Capitulum pergebat; & se illius orationibus commendabat; similiterque reuertens faciebat.

Boso Prior & Abbas.
Theobaldus Prior, Abbas, & Archiep.
Singulari obseruantia SS. Herluinum & Anselmum colebat Guillelmus Abbas.
Nota.

Narrauit mihi idem Abbas VVILLELMVS quod noctium vna apparuit ei sanctus Pater HERLVINVS, & apprehendens eum deducebat per officinas Monasterij, & circa parcum, vt sibi videbatur, & in Ecclesiam de Burneuilla quam ipse sanctus manu suâ ædificauit, & sic rediit ad Monasterium; & veniens in claustrum non reperit ibi nisi vnum Monachum tantùm, vnde Abbas Vvillelmus aliquantulum erubuit, sicque disparuit. In tota hac visione semper * sanctus habuit Abbatem ad dexteram suam, sed nihil illi dixit. Quid vero hæc visio prætendebat nescitur; nisi quod ipse VVILLELMVS Abbas dixit fortassis aliquid in Monasterio esse quod Pater volebat emendari. Quidam Monachus qui dicebatur ROBERTVS petebat licentiam eundi in Angliam; causa videndi Archiepiscopum sanctum ANSELMVM, & loquendi cum eo, vt asserebat, de salute animæ suæ; quod cum Abbas Vvillelmus nollet concedere, in Capitulo coram omnibus rogauit eum, vt quod petebat, sibi concederet; sed cum neque sic Abbas assensum præbere vellet, dixit frater, si conceditis ibo, etsi non conceditis ibo. Quod verbum Abbati non placuit: tamen postea dimissus voluntati suæ perrexit, mare transiit, in Angliam venit, nec multo post obiit. Clericus quidam grandæuus vocabulo VVILLELMVS solitariam vitam agens, venit ad Monasterium volens Monachus fieri: & quia erat bonæ famæ, libenter susceptus est: qui cum per plures annos in congregatione religiosè conuersatus fuisset, vna dierum sedente Abbate VVILLELMO in Capitulo cum fratribus, venit ante eum rogans vt liceret sibi reuerti ad solitariam vitam, quatenus ibi operaretur manibus suis, vnde viueret, sicut ante conuersionem fecerat: siquidem, vt dicebat, timor illum angebat, quia in otio viuens aliorum Eleemosynis aleretur. Abbas hæc audiens dixit circum sedentibus: Iste frater moritur, & antiquus hostis videns illum morti proximum, tentat illum de Monasterio abducere, vt possit aliquod animæ illius impedimentum facere. Tunc conuersus ad

*f. * sanctum.*

illum mouit, vt ab hac intentione animum reuocaret, in pace cum fratribus reliquum vitæ duceret, quia erat iam senex & debilis, nec poterat amplius laborare, & ne paueret quod de beneficiis viueret fidelium quia & alij multi similiter viuebant, orationibus instaret & pro his maximè quorum Eleemosynis sustentaretur Dominum rogaret. Finem vitæ iam imminentem expectaret, & morti vicinæ se præpararet; adquieuit frater admonitioni Abbatis, & paucis diebus interpositis molestiâ corporali correptus infra breue tempus defunctus est, agens pœnitentiam quod recedere de Monasterio voluisset, & Abbati, & fratribus gratias agebat, quod non permisissent illum abire post Sathanam, qui eum supplantare volebat. Iste vir bonus, de quo loquimur, Abbas scilicet VVILLELMVS magnæ sapientiæ, bonis moribus ornatus, magnorum virorum propinquus, Regi & primoribus regni acceptus, ita se modestè, humiliter, & mansuetè habebat, vt aliquando quasi nesciens, & penè idiota videretur quibusdam: verum si propiùs accederes, & velut perscrutando eius sensum de rebus dubiis interrogares, altam prudentiam, profundum consilium, & maximè honestatis documentum inuenires. Erat quoque Deo deuotus, maioribus summissus, subditis benignus, mansuetus bonis, seuerus indisciplinatis, supra mensuram suam nihil vsurpabat, diuinis rebus omnem reuerentiam exigebat; Deum timebat; peccatum quasi mortale virus odio habens, fugiebat. Si quis benedictionem ab eo posceret, verbis magis quàm manu benedicebat: dicens non esse suum manu benedicere, sed Episcoporum. Nullus Abbas extitit, qui maiorem sollicitudinem gereret Conuentus sui: talem illum fuisse sciunt, qui illi familiariùs adhæserunt: quippe à Deo ita compositus homo, vt nec turpiloquium ore proferret, scurrilitatis omne genus abhorreret; immunditiam mentis, & corporis, vt virgo ab vtero matris ignoraret; cibo, potuque temperatus, & honnestè verecundus, indole religiosa decorus, bono ingenio sanè intelligebat, blando sermone placebat, doctrinâ, & exemplo vtilis erat, constans erat in moribus, verax in sermone, cautus in promissionibus, in commisso fidelis, studiosus virtutum, amator pauperum, eleemosynarum largitor, hilaris hospitum susceptor, viduarum & pupillorum protector. Talia gerens, bene viuendo cursum direxit, benè moriendo terminauit, sensum, loquelam, & visum vsque ad vltimam spiritus emissionem Deus illi conseruauit.

Vuillelmi Abbatis encomiū.

Episcoporum esse, aiebat, manu benedicere.

Virgo fuit.

Hæc de vita illius breuiter diximus: nunc qualiter de seculo transierit, expediemus. Anno igitur vicesimo nono Abbatiæ, mense Septembris, decidit in ægritudinem, quâ & mortuus est: quæ ægritudo paulatim crescens, per annum & dimidium illum afflixit, donec tricesimo primo anno, ex quo donum Abbatiæ suscepit, ex toto circa finem mensis Martij lecto decubuit. Venit Abbas Pratellensis RICHARDVS nomine, vir religiosus, & litterarum scientiâ præditus, visitare eum, & fuit ibi vsque ad transitum illius; & cum iam morti propinquare videretur, visitatus est à fratribus more Christiano, & cuncta morientibus debita, circa illum persoluta sunt: atque peracto officio, cum iam Conuentus redire debuisset, Venerabilis BOSO Prior rogabat eum, vt more patrum, vita decedens benediceret, & Deo summo Pastori commendaret filios suos, quos relinquebat: at ille eleuatâ manu benedixit eis & dixit: *amate claustralem vitam, quia reparatio est ordinis nostri: & nè quæratis habere obedientias in sæculo, quia multi in eis perdunt animas suas; sed quantocyùs Abbatem eligite, quia non est bonum tale opus differre.*

Grauissima ægritudine afficitur, ac lecto detinetur.

Postrema ipsius documenta.

Rogauit sanè, vt pro se Dominum deprecarentur; habebat enim hoc consuetudinis, vt si quando loqueretur cum aliquo, quem alicuius momentti æstimaret, se illius orationibus commendaret. Erat eo tempore circa Beccum prouincia turbata quorumdam præsumptione, qui contra Regem HENRICVM rebellauerant, & ad deprædandam patriam quædam castella obtinebant: ideo Rex contra eos sæpe ducebat exercitum ad reprimendum eorum hostilem impetum, & contuendam patriam Itaque post octauas Paschæ venit Rex Beccum, & hospitatus est in domibus Monasterij: tunc adierunt regem Beccenses quidam Monachi, rogantes, vt quemdam familiarem sibi Monachum faceret Abbatem post eum qui moriebatur; quod cum audisset Abbas VVILLELMVS interdixit, ne sibi succederet in regimen Ecclesiæ Becci, is qui ipsi hoc modo quærebatur subrogati. Alius frater dixit aliquando eidem Abbati iocando, Facite me Abbatem, & ego vobis dum vixeritis optimè seruiam: at ille, quia, inquit, hoc dixisti non poteris amplius esse Abbas huius loci. Verum audiens Rex quod Abbas VVILLELMVS, quem plurimum amabat, moriebatur, venit visitare eum cum paucis, & ante lectum iacentis amici ad terram humiliter sedit. Abbas inter alia rogauit eum, vt Ecclesiæ Becci dignum ætate, vita, moribus, non senem, non iuuenem, quantocyus prouideret Abbatem; quia in talibus dilatio valde noceret. Ad hæc Rex, quem, inquit, iubetis? Abbas respondens: *non est hoc meum*, ait, *quia sacri canones interdicunt, ne quis sibi nominet successorem.* Fuit enim studiosissimus oris sui, & vitæ, ac totius religionis custos, etiam in ipso mortis articulo. Deinde rex accipiens manum dexteram Abbatis admouit oculis suis & ori, & benignè osculatus est, sicque reposuit eam sub coopertorio, dixitque circumstantibus Monachis: orate pro illo, quia magnum damnum habetis in morte ipsius. Nocte vero insecuta cum illi qui eum custodiebant matutinas decantassent, petiit vt eum quiescere permitterent, & cœpit quasi dormitare, donec plenè obdormiret in mortem. Videntes qui circa eum erant, quod iam propinquaret ad exitum, de camera pertulerunt illum in cellam infirmorum, vbi fratres moriebantur,

Non vult sibi eligere successorem.

Efflauit animam: & postquam lotum

est corpus, sacris illud induitur vestibus.

& circumuallatus caterua filiorum septem psalmos, cum letania decantantium, paulo ante lucem vltimum emisit spiritum. Corpus lotum iuxta consuetudinem conuenienter pannis est indutum, ac desuper quasi ad Missam sacris vestibus decenter reuestitum. Post hæc delatum est in Ecclesiam, & in choro ante maius altare positum, vbi die, & nocte frequentabatur tristi merentium obsequio filiorum. Monachi pium lamentabantur patrem, famuli & homines loci plangebant se bonum amisisse dominum; nullus querebatur iniuriam sibi ab eo factam: omnes in commune lugebant magnum se perdidisse patronum. Mane venit Rex ad Ecclesiam & videns corpus iam decenter adornatum, placuit illi, & factum laudauit, & ait, *vtinam anima mea esset vbi anima eius est.* Venerat Beccum multitudo magna vtriusque ordinis, & generis hominum, tum propter Regem qui ibi morabatur, tum quia de imminente Beccensis Abbatis morte audierant, è quibus Abbates nouem, Monachi plurimi, Clerici & Laïci multi; eius exequiis interfuerunt. Venit & IOANNES Episcopus Lexouiensis, homo sapiens, & Venerabilis, qui totum funeris deuote compleuit officium, & vltimum Christiano more competenter persoluit obsequium. Sed & pauperum confluxerat non mimima turba propter eleemosynam quam in exitu illius fieri sperabant, quæ per biduum facta est, vnde nullus vacuus rediit. Sepultus est in Capitulo iuxta sanctum Patrem HERLVINVM fundatorem, & primum Abbatem ipsius loci, ad dexteram eius, postquem secundus eidem cœnobio præfuit, vt quem multum in vita sua dilexerat, ei quoque in sepultura iungeretur. Viginti quinque annorum erat quando ingressus Monasterium, quindecim annis fuit Monachus claustralis, triginta annos & dimidium fecit in Abbatia, septuagenarius migrauit, anno Domini millesimo centesimo, vicesimo quarto; sexto decimo Kalendas Maij, hebdomadâ post octauas Paschæ, tempore festiuo, Paschali gaudio. In quo Paschali gaudio, quæsumus auctor omnium, hostili ab impetu tuum defende famulum: ô Pascha nostrum Domine IESV CHRISTE, cõuerte luctum eius in gaudium, & in solemnitates præclaras; vt sit transitus de morte ad vitam, de labore ad requiem, de calamitate ad gloriam, de tenebris ad lucem, vbi domine constituisti lucidissimas mansiones, vbi requiescunt Sanctorum animæ, vbi spiritus famuli tui spiritibus beatis sociatus, æterna requie fruiturus, facie ad faciem videat te angelis desiderabilem, fontem vitæ indeficientem, cum Patre & spiritu sancto vnâ sine fine regnantem. Amen.

Nota Regis effatum de Guillelmo Abbate.

An 1124 Guillel. migrauit.

Explicit Vita Venerabilis Vuillelmi tertij Abbatis Beccensis cœnobij.

EPITAPHIVM.

Abbas VVILLELMVS præclari germinis ortus,
Tempore primæuo fit religionis amator.
Ætatis quinis lustris, iam ritè peractis,
Suspirando Deum cepit contemnere mundum.
Terrea demisit, sed Christo totus adhæsit;
Vt nudum nudus Dominum famulus sequeretur,
Confestim Becci iuga sumpsit suauia Christi,
Quæ per quindenos constanter pertulit annos.
ANSELMO post hæc Anglorum præsule facto,
Iste loci curam recipit fratrumque regendam,
Quem grauitas morum, vel vita, decusque parentum
Fecerunt clarum præ multis, ac Venerandum.
Doctus erat, blandoque loquens sermone placebat.
Actibus & verbis, subiectos erudiebat.
À puero vitæ fuerat sectator honestæ.
Cordis mundiciam seruans carnisque perennem.
Beccum ter denos auxit, vexitque per annos.
Blandus subiectis rector, durusque superbis.
Vir tantus meritis morum ditatus opimis;
Nequaquam valuit nexus euadere mortis:
Aprilis sexta decima surgente dieta,
Compleuit cursum vitæ præsentis & actus.
Commendans animam cœlo, corpusque sepulchro:
Expectat tempus, quo iudicet omnia Christus,
Ecce sub hac tumba puluis sunt membra sepulta:
Cui præstet Dominus veniam, vitamque rogemus.
Amen.

ALIVD.

Dura nimis iam tolle tibi tua iugera munde,
Heu mihi tam longa me tenuere mora.
Amodo iam non illa colam patet exitus à te;
Et quam longinquo soluor ab exilio.
Ad propriam redeo patriam, Dominus reuocat me,
Vnde prius fueram, præcipit vt redeam.
Nouit cum lachrymis illum, quem sæpe rogaui,
Vt veniâ prauum diluat omne meum:
Erumnasque meas tandem miseratus amaras
De conualle soli tollat ad alta poli.
Hactenus hæc, eo, stare meum non amplius est hic:
Ossa relinquo tibi, si placet hæc sepeli.

ALIVD EPITAPHIVM.

Frumenti granum remanes in sespite sanum,
Donec putruerit, crescere non poterit.
Sic nisi nostra caro, mortis tangatur amaro,
Percurrens stadium non recipit brauium.
Ergo scire datur quod non decet vt doleatur,
Si patriam quærat, qui peregrinus erat.

VITA VENERABILIS BOSONIS, COGNOMENTIS SAPIENTIS QVARTI Abbatis Beccensis.

Bosonis parentes & patria.

IN diebus VVILLELMI Regis qui Anglos armis perdomuit in pago Rothomagensi, fundo Monasterij Villaris, orti sunt honestis genitoribus HAIMERICO videlicet & LEZELINA, tres viri, GISLEBERTVS, BOSO, & RAINALDVS, qui à pueritia imbuendi litteris sunt traditi, vt Deo in sancta Ecclesia omni vitæ suæ tempore deseruirent, quod & fecerunt. Nam cùm diu inter suos honestam vitam duxissent, amore Dei succensi, quasi post marina pericula portum sub Sancto ANSELMO Abbate Beccum petierunt; & ipsi Abbati desiderium suum pandentes, Deo annuente, religionis habitum ibi deuotè susceperunt, deuotiusque vsque in finem tenuerunt. Siquidem primus & vltimus, GISLEBERTVS scilicet & RAINALDVS longo tempore in sancto proposito honorabiliter perdurantes quieuerunt in pace. BOSO vero medius frater, de quo nobis sermo est, litteris benè instructus, cùm adhuc esset in seculari vita, cœpit bonis moribus pollere, amore Dei feruere, religioni animum applicare; erat autem acutissimi ingenij, & quod subtiliter intelligebat, luculento sermone proferebat. Vnde perplexè quæstiones animum illius inuoluerant, quas nec per se enodare, nec inde se poterat expedire: quapropter Beccum venit, Anselmum adiit, quem in talibus audierat exercitatum, æstus animi sui, quibus mouebatur, aperuit; & statim de omnibus sibi satisfactum esse cognouit. Admiratus Boso eius sapientiam, vitæ conuersationem, atque morum institutionem, mutato non multo post habitu, sub eodem Abbate ibi leue Domini iugum tulit; & factus Monachus, religionem quam arripuerat tota mente diligebat, & in ea assiduè proficere satagebat. Videns Abbas nouum militem Christi reuera Deum quærere, sollicitum esse ad opus Dei, ad obedientiam, & ad alia quibus nouitius debet intentus esse, lætabatur corde, instruebatque eum in Domini seruitio, iugiter accendens animum eius ad virtutis amorem. Ille doctrinam magistri capaci animo humiliter accipiens, in arca cordis seruandam recondebat, quam congruo tempore postea suauiter eructaret. Mores & vitæ institutionem eius sequens ad pietatem se exercebat: ieiuniis, vigiliis, orationibus, & aliis bonis operibus intentus erat: in lege Domini studiosè meditabatur, & quod legebat sanè intelligebat, & conuenienter exponebat; solutionem libenter accipiebat. Inter hæc videns diabolus Bosonem in sancto proposito quotidie meliorando de virtute in virtutem proficere, per spiritum blasphemiæ immisit ei tentationem grauissimam, quæ succedentibus sibi varius cogitationum tumultibus, ita eum vexabat, vt vix compos suæ mentis existeret. Transierunt in hoc aliqui dies, & tentatio se ipsa semper fiebat grauior: turbatus ergo, & mente confusus adiit ANSELMVM, & quid pateretur aperuit. Vir autem sanctus cùm singula intellexit hoc tantum pio affectu dixit fratri. *Deus consulat tibi.* Moxque eum dimisit: ipse verò statim ante quoddam altare prostratus cum lachrymis orationem pro eo fudit ad Dominum: illico tanta mentis tranquillitas secuta est, vt sicut ipse postea dicebat, vltra quam credi potest, subito alteratus esset ab eo qui fuerat. Ita omnis illa tentatio penitus euanuit, quòd nunquam vlteriùs in se talia senserit.

Boso & duo eius fratres se Deo deuouerunt.

Becci Monachus factus, in virtute atque litteris proficit non parum.

Blasphemiæ tentatio illum summa afficit molestiâ.

Bosonis mœrorem suis ad Deum precibus leuat B. Anselmus.

Post hæc cùm Abbas Beccensis ANSELMVS Dei dispositione, & Regis Anglorum, ac populi electione Archiepiscopus Cantuariensis fuisset consecratus, mandauit suum dilectum BOSONEM, volens illum habere secum. Ita Boso transfretauit, & in Anglia cum Anselmo aliquandiu commoratus est. Eodem tempore audiens Anselmus VRBANVM Papam conuocasse Concilium generale apud Clarum-montem in Aluernia prouincia, quia ipse non potuit ire, misit prædictum BOSONEM ad idem Concilium: cuius itineris longitudine, & labore infirmatus est nimis, ita vt post Concilium cùm in Normanniam repedare vellet, in via æger remanet apud sanctum Vvalterium: & postquam conualuit Beccum remeauit, sicque Angliam repetiit. Verùm cùm sanctus ANSELMVS Anglia pulsus primùm à Rege WILLELMO, qui eum Archiepiscopum fecerat: deinde à fratre eius HENRICO, qui illum post mortem fratris ab exilio reuocauerat; in partibus Burgundiæ, & Italiæ conuersaretur, BOSO Beccum reuersus est.

In Angliam ad B. Anselmũ pergit.

Cuius iussu ad Concilium Claromont se contulit.

Ab Anglia cũ fuisset pulsus S. Anselmus redit Boso Beccum.

Cumque ANSELMVS post secundum exilium Angliam repetere deberet, in Capitulo rogauit WILLELMVM Abbatem, & Conuentum Becci, vt liceret sibi BOSONEM ducere secum, quia magis amaret cum illo viuere in solitudine, quam sine eo in magnis diuitiis. Abbas, & fratres, quia non poterant contradicere Archiepiscopo, concesserunt. Hic est ille Boso cum quo disputans composuit librum qui dicitur, *Cur Deus homo.* Permansit itaque cum Archiepiscopo, vsque ad finem vitæ ipsius: post transitum Anselmi Boso Beccum rediit, & viuebat communiter cum fratribus. Diligebat cunctos, & diligebatur à cunctis.

Iterum transfretat in Angliam.

Quanti illum facit S. Anselm.

Inter hæc obeunte BALDRICO Priore, iubente GVILIELMO Abbate successit ei in prioratum: erat enim honorabilis vitæ, & multæ prudentiæ, humilitate conspicuus, spiritu consilij pro-

Fit Prior Becci.

uidus, fortitudine firmus, conſolabatur deſolatos, omnibus omnia factus; in quantum poterat vnicuique ſubueniebat: benignus erat in exhortando, modeſtus in corripiendo, pauperibus dapſilis, hoſpitibus affabilis, fide firmus, ſpe in Deo certus, caritate diffuſus; cum non habebat quod tribueret egenti, monebat ſpem in Deum ponendam, aſſerebat in proximo ſubuentionem Dei affore, nondum finem mundi veniſſe: Talia iocando dicebat, ſed corde Deum ſuppliciter rogabat; qui perſæpe illi ſecundum fidem ſuam ſubueniebat.

Eius ſapientiã collaudabant omnes.

Sapientiam, conſilium atque bonitatem animi eius, non ſolum ſubiecti ſed etiam principes terræ, Epiſcopi, & Abbates, ſimulque religioſi, & ſæculares multi, comperientes, quaſi theſaurum pretioſum, ac velut diuinum oraculum admirabantur. Tanta ei inerat Dei gratia; & ſic ſpiritus conſilij in eo vigebat, vt ad ſe venientibus cauſa conſilij ſubtiliter, & ſufficienter ad inquiſita reſponderet.

Per idem tempus mandauit Rex HENRICVS Willelmo Abbati, vt Priorem Becci Boſonem daret Comiti THEOBALDO nepoti ſuo, ad faciendum Abbatem in terra ſua: quod vtrum amore, an cordis rancore, ſiue aliquorum immiſſione, Rex petierit, vt perinde BOSO pelleretur de regione, incertum habemus. Audiens hoc Abbas contriſtatus eſt non modicè, miſitque ad regem mandans, & multum deprecans, vt Eccleſiæ, & ſibi parceret, atque à tali iuſſione animum reuocaret, Prioremque ſibi non tolleret. Iam enim Abbas ſenio & infirmitate confectus viribus corporis deſtituebatur. Placatus Rex deprecatione dimiſit Priorem.

Quidam Monachi Boſoni infenſi apud Regem calumniam inurere conatur, quo in Abbatem ſublegari nequeat.

Cumque Abbas VVillelmus longa ægritudine confectus, iam morti proximus videretur, duo Beccenſes Monachi acceſſerunt ad Regem HENRICVM, qui tunc Becci, & circa Beccum propter incurſiones quorumdam, qui contra eum rebellauerant, morabatur, dicentes quia Boſo ſi ſuccederet Abbati VVillelmo, ſicut Conuentus quærebat, hominium vel fidelitatis ſacramentum more patriæ, nullo modo ſibi faceret: ideoque alium quem nominabant, laudabant, pro eo ſubſtituere deberet. Hoc agebant quia Priorem nolebant habere Abbatem. Verum cur illi infenſi erant, neſcimus: quam quidem iniuriam intuliſſe alicui eorum ignoramus. His auditis Rex nimiùm efferatus eſt animo, & tunc quidem iram diſſimulauit.

Cap. 64.

18. quæſt. 2. Abbatem. & duobus cap ſequen.

Illi autem callidè agentes, ignorante Conuentu, contra regulam Beati BENEDICTI, ſine eorum conſenſu, volebant ſuperponere ſibi magiſtrum, cum hoc eſſe conſtet contra decreta patrum, qui dixerunt, vt nemo inuitus ordinetur, ſed Conuentus Eccleſiæ debet ſibi ſecundum timorem Dei Paſtorem eligere. Sed hæc malignantium calliditas, licet aliquantum Conuentum conturbauerit, tamen quod moliebatur efficere non valuit.

Ad Abbatialẽ nihilominus dignitatem eſt euectus Boſo.

Defuncto namque Abbate VVILLELMO & decenter humato, totus Conuentus elegit Boſonem, omnes Epiſcopi & Abbates, clerus, & populus, vicini & remotiores, qui eum nouerant, hanc electionem laudabant, eumque ſummo honore dignum affirmabant. Itaque Conuentus vt eis aſſentiretur, obnixè rogabat: ille ſuæ infirmitatis multas opponebat cauſas: illi in terram proſtrati deprecabantur; ille toto conamine reluctabatur negando. Perlata eſt res ad Regem; at ille recordatus quod de hominio à duobus Monachis audierat, ſicut ſupra retulimus; erat enim inde nimis iratus, noluit concedere. Interea GAVFFRIDVS Rothomagenſis Archiepiſcopus, vir prudens, & honorandus; & IOANNES Lexouienſis Epiſcopus, qui ad Curiam Regis venerant, qui tunc obſidebat Brionij caſtrum, quod contra eum tenebant homines Comitis Mellenti: Venerunt Beccum, & locuti ſunt cum fratribus de eligendo Abbate: tunc omnes in terram proſtrati, nam in Capitulo ſedebant, rogabant Priorem vt ſæpe dictæ electioni aſſenſum præberet; & Archiepiſcopum, vt illum præcipiendo cogeret.

Id muneris recuſat.

Archiepiſcopus admirans fratrum vnanimitatem, laudauit eorum religioſam voluntatem, & erga Priorem ſuum tantum amorem: deinde conuerſus ad illum, monuit, rogauit, ad poſtremum præcepit per obedientiam, vt acquieſceret voluntati fratrum: è contra ille aſſerebat hoc ſe non poſſe facere, propter magnam ſui corporis debilitatem, & alia quædam grauia quaſi peccata opponebat; quibus ad hoc indignum ſe eſſe dicebat. Et Archiepiſcopus, Eſtis ne Monachus? Reſpondit, vellem eſſe. Tunc Archiepiſcopus Reuera, inquit, ſi viginti homines occidiſſetis, non vos dimitterem, quandoquidem tantum ac talem erga vos video Conuentus affectum. Nunquam, ait, hominem occidi.

Ratio cur renuerit.

Tunc compulſus eſt aperire quod latebat; & accipiens Archiepiſcopum cum Epiſcopo ſeorſum, dixit Papam ſibi interdixiſſe ne vnquã laïcæ perſonæ hominium faceret; & ideo iſtam obedientiam non audebat ſuſcipere, ne cogeretur, aut prohibitionis Apoſtolicæ tranſgreſſor exiſtere, aut Regem offendere. Archiepiſcopus cum audiſſet, ſapienter tulit: Lexouienſis vero Epiſcopus, grauiter accepit, quod Prior Becci dedignabatur facere, quod ipſi, & omnes prælati Normanniæ faciebant antiquo more patriæ. Reuerſus in Capitulum Archiepiſcopus cum Epiſcopo dixit, quandam cauſam illum obtendere propter quam, Deo iuuante, non neceſſe eſſet electionem hanc caſſari. Poſt hæc plures de Conuentu Rothomagum perrexerunt ad Regem. Qui domi remanſerant, Deum ſuppliciter rogabant, in cuius manu corda ſunt Regum, vt Regem inclinaret ad huius electionis aſſenſum; ſed nondum Deus facere voluit, quod poſcebatur;

Quòd Boſo ſacramentum præſtare renueret, eius electioni Rex negat aſſenſum.

nam Rex fratres, qui ad eum venerant, remiſit vacuos, mandans vt alium eligerent, quia iſtum non haberent. Archiepiſcopus vero Beccenſes iuuabat apud Regem quantum poterat, loquens pro illis, & cum ipſis, & ſine ipſis. Quadam die cum de hac re loqueretur cum Rege dixit ei Rex, Nec mihi faciet hominium, nec vobis profeſſionem: ad hæc ille: Domine, ait, facite quod veſtrum eſt,

est, de hoc quod ad me pertinet, bene inter nos conueniet. Tunc mandauit quædam honorabilis persona Conuentui Becci, ne ab incepto desisterent, nondum satis. Deum rogauerant, adhuc diuinas aures precibus pulsarent: quod consilium fratres gratanter accipientes, instabant attentiùs ieiuniis, & orationibus, Dominum IESVM, & eius piam Genitricem MARIAM suppliciter deprecantes, vt respicerent Ecclesiam suam, & perficerent quod inceptum erat. Inter hæc VVILLELMVS filius ASCELINI, & RODVLFVS Eleemosynarius, duo Beccenses Monachi, pro causa Monasterij iter agentes, obuiauerunt HENRICO Regi eâdem viâ, quâ pergebant venienti: quos vt vidit, ad se vocauit, & benignè locutus est cum eis: iam enim diuino respectu deferuebat furor ille; quem conceperat causa negati sibi à Priore hominij: cumque simul pergerent, & sermocinarentur ad inuicem, inter loquendum dixerunt Regi quod haberent aliquid sibi dicere, si patienter audiret: at ille iubet dicere fiducialiter quod vellent: tunc ceperunt de prædicta electione sermonem replicare, Regem suppliciter rogantes, vt eam suo assensu firmaret, & ipsi pro electo suo fidelitatem facerent, si vellet; adiungentes se ob hoc ad Comitem THEOBALDVM ire voluisse, vt per litteras suas illum rogaret: at ille subridens; in vanum ait laborassetis; & cum sacramento dixit illis, quia si eorum electus prius mentionem non fecisset de hominio, ipse nunquam inde locutus fuisset; sed modo deprecarentur Dominum vt sibi, & illis de hac re conueniens daret consilium. Regressi domum narrauerunt quæ cum Rege egerant, initoque consilio iterum perrexerunt ad Regem plures de Conuentu, quos Rex suscepit hilariter, & libenter concessit quod petebant; præcepitque vt adducerent Priorem Dominicâ post Rogationes; nam hæc ante Rogationes agebantur: Cumque hæc nunciata fuissent Conuentui; valde gauisi sunt, & Deo gratias immensas reddiderũt. Prior autem dixit omnibus: *Scitote quia ex quo vidi tam vnanimem erga me amorem vestrum, si inde mihi certissimè scissem imminere mortem, non omisissem quin voluntati vestræ promptissimè paruissem, nisi illâ causa obsisteret, quia Deum offendere timebam.* Perrexit ergo cum fratribus Rothomagum deditque ei Rex solo verbo Abbatiæ donum: dixitque illi vt intus religionem seruaret, & ipse pro illo exteriora curaret: sicque factum est, vt quem prius contradixerat, nunc multum diligeret; & multa quæ petebat libenter faceret, plurimaque Ecclesiæ beneficia conferret, atque consiliis eius sæpè adquiesceret. Rogauit sanè pro illis duobus Monachis, quos electioni eius cõtrarios fuisse diximus, ne illis obesset, quod contra eũ sensissent: non erat apud illum grauis labor indulgere in se delinquẽti. Archiepiscopus videns Regem tã liberè quod petebatur, fecisse, sicut promiserat, honorabiliter voluit facere quod de hac re ad se pertinebat. Venit ergo ad festiuitatẽ Pentecostes quæ imminebat; & die festo ad Tertiam, quando cantor incepit, *Veni creator Spiritus*, ingressus chorum Archiepiscopus, cum honore misit illum in sedem Abbatis; deinde in Octauis Pentecostes iussus perrexit ad benedictionem. Verũtamen ante Missam locutus cum Archiepiscopo rogauit ne se cogeret ad professionem, quam nullo modo facere vellet, quia si faceret, magnum scandalum in Monasterio generaret. Ad hæc Archiepiscopus, sine, ait, benè erit. Cumque tempus Missæ aduenisset, oblatus est ad benedicendum: tunc Archiepiscopus adstans sacris altaribus, interrogabat illum iuxta morem, & ille ad interrogata respondebat vt solet, donec ad illud ventum est, vt diceret, *Vis obediens esse huic Ecclesiæ, & mihi, & legitimis successoribus*: at ille, *Volo*: tunc ceperunt aliqui de circunstantibus clericis vrgere, vt diceret, *profiteor*; at ille iterum dixit, *Volo*, atque cum instarent, vt *profiteor* responderet; dixit tertiò, *Volo, & ex corde Volo*. Tunc IOANNES sanctæ Romanæ Ecclesiæ Legatus, qui ibi forte aderat, non auditis, ait, quid dicit, quid amplius vultis? Sicque Archiepiscopus benedixit eum. Altera die Abbas reuersus est Beccum; Conuẽtus vero sacris vestibus indutus, ordinatâ processione, exiuit obuiã venienti: at ille occurrit humiliter processioni, nudis pedibus, licet infirmis; & susceptus est cum magno gaudio, sicut erat consuetudo ipsius Ecclesiæ. Ordinatus itaque perseuerabat constantissimè quod fuerat. Superbia, & arrogantia, nullum in eo locum habebat; humilis in corde, iocundus in sermone, hilaris in vultu semper erat, modestus in habitu, parcus in victu, prudens in actu, in suscipiendis hospitibus hilaris, in exhibẽdo obsequium liberalis: quis illũ desolatus adiit, & recessit tristis? Summi viri tam sęculares, quã religiosi, proximi, & remotiores, multi veniebãt ad eũ consulendũ de rebus dubiis; at ille singulorum cogitationibus & inquisitionibus ita respondebat, vt vnicuiq; sufficeret quod audiebat. Patientia ei admirabilis contra omnes molestias inerat: nam pàtientiã & mansuetudinẽ cordisq; mũdiciam docens, monebat occasiones scandalorum fugere vel non curare quæ non possunt in hoc mũdo deesse. dicebat se à primo conuersionis suæ tẽpore occàsiones scandalorũ ita damnasse, quod nulla tribulatio, prosperitas, vel aduersitas, nulla tristitia, siue lętitia, seu aliqua corporalis molestia aditũ cordis eius irrũpere valebat: eodẽ vultu, eodẽ animo perseuerabat. Aliquando cum eius iussa non impleri nunciabantur, dicebat, *Sæpe mãdata Dei, & preterimus, & sustinet; quãto magis nos pati debemus, si nostra contẽnuntur iussa?* In omnibus autẽ ad quæ animũ applicabat, tantũ valebat, vt siue secundum Deum, siue secundum seculum esset, vnde ageretur, velociter, & sapiẽtissimè dissoluebat omnia & componebat. Cõmissarum sibi animarum curã gerebat maximã, ne qua eius negligentia ex illis deperiret. Vita eius sancta, sobria, honesta, & castissima erat. Sermo eius rarò vtilitate carebat; & in ipsis iocis, si quis benè pensaret nonnunquam ædificationem magnam inueniebat. Conuersatio eius modestè religiosa omnibus bonis placebat, infirmis patris

Eleemosynarius.

Libentèr tandẽ Rex cedit Beccensium Monachorum votis.

Beneuolentiam Beccensibus Boso testificatur quam maximam.

Archiepiscopo professionem præstare non vult.

Tanta sapientia ac scientia præditus vt ad illum consulendum confluerent permulti cuiusuis conditionis.

In eo patientia tum maxime eminebat.

Eius animi & vitæ moderatio.

Nota.

Virtutes commendantur.

curam, piæ matris affectum exhibebat. Quæ de illo dicimus conuenientes, & vicini attestantur, comprouinciales, & qui eum nouerunt longe positi, vera esse contestantur. Inter hæc assiduè tantis pedum, capitis, & viscerum doloribus torquebatur, vt vix se sustineret. Aliquando ita acerrimè cruciabatur, quòd sicut videbatur penè animam exhalaret. Nam cum de concilio Clari montis rediret, sicut supra diximus, grauis eum infirmitas corripuit, quæ sic eum debilitauit, vt in tota vita sua, non perfectè postea conualuerit: & vt magis eius patientia probaretur, & iustus iustior fieret, adhuc plagam cæcitatis intulit ei Dominus. At ille gaudebat, gratias Deo agebat, semper lætus, semper mansuetus erat: sciebat quia *virtus in infirmitate perficitur*; & quantò exteriùs affligebatur, tantò interiùs gratia ei augmentabatur. Verum postea Dei miseratione quodam medicamento recepit visum. Tandem paralysi dissolutus, lecto prosternitur: tantaque incommoditate membrorum molestabatur per longum tempus, vt nec de lectulo surgere, nec stare, vel incedere, sed nec iacere valeret. Sedebat autem in lecto, & dextrà, læuáque paratis ad hoc puluillis caput reclinabat: & talem vitam carcerem vocabat, & verè ita erat, nam sicut in carcere ligatus progredi vspiam non potest, ita homo Dei vinculis huius ægritudinis compeditus de lecto exire non poterat. Cor tamen semper habens ad Deum, sensum integrum cum sermone, sapientiam & intellectũ retinebat: patientiam à Deo sibi poscebat cõseruari, ne murmuraret cõtra flagella Dei: quã patientiam ita vsque ad finem possedit, vt inter tantas & tam magnas corporeæ infirmitatis angustias, & solicitudines Ecclesiæ varias, quæ ad eum consilij causa referebantur, nunquam perturbatus sit; sed mente tranquilla conuenienter respondebat, & sapienter omnia disponebat: sæpe cùm à ministris Ecclesiam inopia grauari audiebat, dicebat: *Deus adiuua nos, Deus consule nobis.* Et reuera auxilium, & consilium Dei sibi non deesse in multis probauit. Multi enim multa illius tempore ipsi loco contulerunt, * è quibus persæpe releuata est penuria fratrum. In grossiori sinistri pedis digito, dolor surgens, per totum corpus diffundebatur, & tam acerbo illum cruciatu vexabat, vt prope animam extorqueret. De ipso pedis digito vermes scatentes extracti sunt: Sed non sic dolor quieuit. Dicebat autem ad se venientibus, & de ipsius infirmitatis acerbitate cum eo sermocinantibus: *magna est quam patior ægritudo, & vltra quam dici potest molesta; & si Deus vellet, satis mihi esset; & vitam cum ægritudine finire gauderem, sed non illi adhuc placet: adhuc videt in me aliquid flagellandum, & flagello emendandum, fiat voluntas eius; orate quæso vt mihi conseruet patientiam, ne quid contra dispositionem eius cogitem, vel dicam.* Vna dierum frater quidam venit ad eum, vt videret quomodo illi esset: cui Abbas: *In tanta*, inquit, *tribulatione sum, vt nullo modo quod patior enarrare possim*; & siluit parum; sicque demum subintulit: *Sed gratiâ Dei anima mea in magna tranquillitate est.* Cumque iam mortem imminere cerneret, rogauit se visitari à fratribus, & debita morientibus circa se compleri: adsunt fratres, & absolutus, atque inunctus est, & cætera circa illum iuxta Christianum morem diligenter peracta sunt. Deinde rogauit fratres, vt pro se orarent, & dimitterent si in aliquo eos offendisset; *Licet*, ait, *non memini me in quemquam vestrum deliquisse: Monachus vester fui, Prior vester, & Abbas extiti, nulli vnquam iniuriam feci, & vt verbis Apostoli vtar, post quam ad hunc ordinem veni, non sum mihi conscius, me alicui fecisse, quod non bene existimassem facere.* In tam graui corporis afflictione fecit duos annos & dimidium: Missam quotidie audiebat, nec propter membrorum incommoditatem omittebat quominus ad Capellam manibus duceretur ad Missam, etiam ipsa die, quâ sequenti nocte obiit. Iam destituebatur corporis viribus, & vox solito languidior erat, vt vix intelligeretur, & adhuc integrum retinebat sensum. Rogatus à fratribus vt pro eis rogaret, dixit se habere in voluntate, si Deus concederet sibi. Imminente iam nocte perlatus est in communem fratrum infirmorum habitationem, vt inter illos moreretur: quod factum sibi placuit. Circa mediam noctem dum matutinæ cantarentur, sonitu tabulæ fratres acciti conuenerunt, & cantantibus illis septem psalmos, cum letania, spiritum exhalauit. Corpus ablutum, & vestibus, vt mos est conuenienter indutum, in Ecclesiam est delatum, & ibi tota die cum sequenti nocte à fratribus custoditum; atque in crastinum in Capitulo ad læuam sancti Patris Herluini cum honore, & magno filiorum dolore humatum. Honorandus Pratellensis Abbas RICHARDVS vltimum sepulturæ decenter impleuit obsequium. Natiuitas erat Sancti Ioannis Baptistæ die qua obiit; & magnis gaudiis lætandum, & exultandum erat in solemnitate illius, in cuius exortu multi gauisuri prædicti sunt, sed non dolere fratres de amissione eius non poterant, de quo irreparabile damnum acceperant. Tunc impletum est quod dixit Propheta: dies festi nostri vertentur in lamentationem, & luctum. Eius dies ætatis sic computantur: Viginti trium amorum erat quando factus est Monachus, viginti sex annis fuit sine prælatione, nouem annis Prior, duodecim annis, & viginti duobus diebus Beccensem honorificè Abbatiam rexit: Cuius regiminis tempore multam grauem paupertatis inopiam Ecclesia Becci sustinuit. Obiit autem septuagesimo primo ætatis suæ anno, octauo Kalendas Iulij, anno Domini millesimo centesimo trigesimo sexto. Hi tres fratres, de quibus pauca diximus, ordinem natiuitatis in morte quoque nutu Dei seruauerunt. Nam GISLEBERTVS qui maior fuit natu, prior obiit: Dominus Abbas BOSO, & ortu, & obitu secutus est: RAINALDVS extremum, & nascendi, & moriendi ordinem

Continuis & grauibus morbis tenetur.

Orbatur oculis.

2. Cor. 12. 6. 9.

Paralysi affligitur.

Eiusmodi vitam carcerem appellabat.

f. * quibus.

Nota quam piè de Deo sentiat: & quid agendum afflictionis tépore.

Tandem supremum adest vitæ tempus.

Obiit die Natiuitatis S. Ioan. Baptistæ. an. 1136.

Iob. 2. 6. 6.

tenuit. Quibus requiem æternæ beatitudinis, & vitam sine fine mansuram conferat benignus Saluator noster Dominus IESVS CHRISTVS, qui Deus cum Patre & Spiritu sancto viuit in æternum. Amen.

Explicit vita Venerabilis Bosonis Abbatis Beccensis.

EPITAPHIVM.

Moribus ornatus pastor fuit hic tumulatus:
Ingenio clarus, sobrius, atque pius.
Extitit & mitis, prudens, ad tristia fortis;
Nam donec vixit, multa flagella tulit.
Consilio pollens, multis fuit ipse leuamen;
Solamen miseris, subsidiumque piis.
Abbas bissenis, hic quartus, præfuit annis
Cœnobio Becci, forma decusque gregis.
Mundi contemptor, veræ virtutis amator:
Christo deuotum præbuit obsequium.
Annos transierat pater hic iam septuaginta,
Cùm mortem subiit, qui cinis hîc modo fit.
Dum sol octauum, sub lancro tendit ad ortum,
Tristibus hunc nobis, vltima sors rapuit.
Ortus Baptistæ colitur, dum deficit iste,
BOSO fuit dictus, cui Deus esto pius. Amen.

ALIVD.

Quem tegit hæc Petra Becci pius extitit Abbas
Boso, sub nostro tempore magnus homo.
Multos præcedens morum grauitate, sed isdem
Erudit, & firmat quos moniturus erat.
Doctrinâ, sensu, dictis factisue probatus;
Floruit, & sano peruigil hic studio.
Sustinuit multa tranquillâ mente flagella
Corporis, hunc recreat lectio sancta frequens.
Hinc nullum sequitur pro tali verbere murmur,
Grates sed dat ei, qui sibi tot tribuit.
Sicque nouem lustris in religione peractis,
Dat metam studiis, viribus, imperiis.
Quod si quis quærit, quo constitit exitus illi,
Hunc præcursoris sciat in natale Ioannis.
O pie Baptista noster pius Israëlita,
Tecum iungatur resides, quo lumine Christus.

ALIVD.

Abbas Beccensis cuius sermo fuit ensis,
Abradens vitium, quo datur exitium.
BOSO pater magnus, tumidis leo, mitibus agnus,
Et dulcis populo, fit cinis hoc tumulô.
Fit cinis hac tumba, qui serpens, atque columba
Ex probitate fuit, viuere dum potuit.
Ergo videns versus atra ne sit stige mersus,
Regi funde precem, quem nescis esse necem.
Credimus & cælis, scandit quos quisque fidelis
Det pius esse sibi, qui Deus extat ibi. Amen.

Compendium vitæ Venerabilis Theobaldi quinti Abbatis Becci, postea Archiepiscopi Cantuariensis.

DEFVNCTO venerabili, ac sapienti viro Bosone Abbate, suscepit curam Beccensis Monasterij THEOBALDVS vir genere clarus, moribus ornatus, vitâ honestus, litteris bene eruditus. Hic tempore Domini WILLELMI Abbatis venit ad ordinem, & suscepto habitu religiosè per plures annos in claustro vixit, acceptus omnibus. Deinde ipsius loci factus est Prior decem annis: & obeunte BOSONE Abbate, electione totius congregationis Abbas est subrogatus. Non multo post Deo disponente, & STEPHANO Rege, cum regina MATILDE vocante, cleroque assentiente, & populo acclamante, in Angliam traducitur, & cum magno gaudio excipitur. Mox Cantuariæ à BALDVINO Romanæ sedis legato, totius Britanniæ Archiepiscopus consecratus est. Inter hæc plurima aduersa à viris vtriusque ordinis perpessus est. Imprimis quando Abbas electus fuit, HVGO Rothomagensis Archiepiscopus eius electionem quassare voluit, quia eo inconsulto facta fuerat: sed interueniente Venerabili AVDOENO Ebroicensi Episcopo prædictæ electioni assensum præbuit. Verumtamen benedictionem Abbatiæ dare ei distulit quatuordecim mensibus causa professionis; quam facere nolebat, quia antecessores eius nequaquam eam fecerant. Verum deprecatione atque consilio PETRI Abbatis Cluniacensis, qui tunc fortè in Normania erat, Archiepiscopus sine scripto, solo verbo, suscepit ab eo professionem, & sic benedixit; quem postea plurimùm dilexit. In Episcopatu verò positus multa pertulit penè vsque ad mortem: nam postquam EVSTACHIVS Regis filius creuit, & miles effectus est; voluerunt Rex & Regina, atque VVentanus Episcopus HENRICVS Regis frater, ac multi de proceribus, maximè gregarii milites qui iuuenem amabant, vt Archiepiscopus eum in Regem vngeret; quod quia Archiepiscopus facere noluit, HENRICVS enim Matildis Imperatricis, HENRICI Regis filiæ, filius, Angliæ imminebat, regnum suum hæreditarium armis peruadens, ira regis contra eum in tantũ efferbuit, vt cunctis audientibus diceret, quod in se

Archiepiscopus multis à Rege vexationibus agitatur.

Theobaldus aufugit ab Angita.

idem Archiepiſcopus minimè confidere valeret; manum propriam in eum nequaquam mitteret, ſuorum autem ſi quis aliquam ei iniuriam faceret, ipſe non curaret. Quo audito Archiepiſcopus confeſtim diſceſſit à curia, ad quam tunc perrexerat: aſcenſaque naui Tameſim tranſibat, cum ecce duodecim fere milites ſecuti ſunt eum cum gladiis, vt eum perimerent, vel membris debilitarent; ſed eum illæſum illé conſeruauit, qui ſuos quando vult cuſtodire nouit. Acta ſunt hæc circa octauas Paſchæ. Multa etiam, vt eius vitam ac famam dehoneſtarent, in populos de illo opprobria ſeminabant. Deo vero vniuerſa diſponente, qui quando vult eripit ſuos de anguſtia; annullatis omnibus inſidiis, tandem finem his malis impoſuit. Hebdomadâ enim ante Rogationes, finem viuendi & regnandi Regina ſubiit. Porro EVSTACHIVS eius filius, multorum malorum, ſed & ſupradictæ perturbationis cauſa, non multò poſt hominem exiit. Quos STEPHANVS Rex ſubſecutus terminum tantis cladibus dedit; & moriens populo, regnoque pacem reliquit. HENRICVS demum iam totius Normanniæ Dux Angliam ingreſſus, vt ſibi iure hæreditario debitum regnum obtinuit: quo in regni culmine iam confirmato, HENRICVS frater Regis STEPHANI Wintonienſis Epiſcopus, à regno diſceſſit, & clam mare tranſiit. Sicque proſpiciens exalto iuſtus iudex Archiepiſcopum THEOBALDVM de periculis maximis eripuit, & eius omnes inimicos ad nihilum redegit. Nonnullis autem poſtea fœliciter vixit annis: hominem vero exiuit anno Verbi Incarnati milleſimo centeſimo ſexageſimo primo, decimo quarto Kalend. Maij, feriâ tertiâ Paſchæ. Beccenſem ſane Abbatiam annis duobus, & dimidio rexit, Archiepiſcopatum vero annis viginti, diebus totidem, ac menſibus tribus.

Regina, Euſtachius eius filius, & Rex ipſe calamitatum auctores morte afficit Deus.

Tandem Theobaldus Archiepiſcopus poſtquam nonnullis rexiſſet annis, obiit an. 1161.

Vita Letardi ſexti Abbatis Beccenſis Compendium.

Letardus è Beccenſi Burgo oriundus.

VEnerabili THEOBALDO Abbate Beccenſi Archiepiſcopo Cantuarienſi facto, in regimen Cœnobij, electione totius congregationis domnus LETARDVS ſucceſſit: hic ex eodem loco parentes incolas habens, eiuſdem loci indigena extitit: & vbi progenitus fuit magnum conſcendit honorem; quia Venerando Abbate WILLELMO religionis habitum ſuſcepit, & à primis annis, inter ſacras eiuſdem Monaſterij diſciplinas in Dei ſemper amore, & religionis ardore, de die in diem excreuit; vitamque ſuam omni morum probitate, & honeſta conuerſatione in mentis, & corporis puritate cuſtodiuit: ieiuniis, vigiliis, orationibuſque indefeſſus interno inſpectori per omnia placere geſtiens. Cautus, & ſollicitus in his quæ ad ſe pertinebant omnino exiſtens, præceptorum regulæ, & maiorum ſuorum ſtudioſus conſeruator: tranſgreſſores acerrimè coarguens, ingenij optimi fuit; in collocutionibus dulcis, & familiaris erat, maximè ſi quis cum eo de ſalute animæ ſuæ colloqueretur: amicos magno dilectionis affectu colebat, hos ſcilicet quos vitæ honeſtas commendabat: verùm ſi aliqua quæ honeſtati non conueniunt, de illis animaduertebat, & eorum deinceps familiaritatem paruipendebat: talis in ſe ipſo, talis in aliis, & ante, & poſt Abbatiam extitit. Apud Pontiſaram primò multis annis Prior fuit, ac demum apud Pratum, vnde ad Abbatiam aſſumptus: Abbas ſiquidem factus, ſecundum quod ſcriptum eſt, vt iuſtus iuſtior fieret, permiſit eum Deus corporalium oculorum cœcitatem incurrere, vt patientiæ ac virtutum eius merita declararet, & interiores oculos ad intuendum verum lumen retorqueret: qui tali incommodo percuſſus, nunquam pro hoc triſtis videri potuit; nec conuerſationem fratrum deſeruit, excepto quod cum eis minimè in dormitorio iacebat, nec in clauſtro ſedebat. In choro autem, in Capitulo, in refectorio, vt quilibet alius ſemper vſque ad extremum terminum vitæ conuerſatus eſt. Infirmitatem vero incurrens, ex qua migrauit, poſtquam viſus eſt curſus ſui metas appropinquare, in infirmorum domum, quâ fratres defunguntur, delatus; ibi coadunatis fratribus, & pro eo pſalmos canentibus, emiſit ſpiritum. Venerabilis autem ROTROCVS Ebroicenſis Epiſcopus cum quibuſdam Abbatibus corpus ipſius diligenter, & honorificè tumulauit, ac vltimũ officium iuxta morem peregit. Tranſiit vero milleſimo centeſimo quadrageſimo nono, Incarnati Verbi anno, ſexto nonas Iulij ſabbato intra octauas Apoſtolorum Petri & Pauli, circa decimam horam diei: anno ætatis ſuæ circiter ſexageſimo quinto, Monachatus vero quinquageſimo; à Beato HERLVINO autem primo Abbate & Becci fundatore ſextus extitit, & Abbatiam rexit annis decem, diebus viginti tribus.

Doctrinâ æquè ac pietate enituit.

A morum probitate laudatur.

Cæcitate afficitur.

Apoc. 22. c. 11.

Rotrocus Epiſcopus corpus eius terræ mandauit.

An. 1149. mortem obiit.

Miraculum quo B. MARIA ſubuenit Guillelmo Criſpino ſeniori: vbi de nobili Criſpinorum genere agitur.

BEata Domini Mater & perpetua virgo MARIA ſingulare præſidium Chriſtianorum, per quam ſalus mundi apparuit; quò maiorem apud Deum præ ceteris gratiam inueniſſe dignoſcitur, eò frequentiùs ab hominibus, & fiducialiùs, atque familiariùs in neceſſitatibus inuocatur:

& ipsa celer clementiæ suæ multis impendere solet beneficium. Vnde nonnulla illius subuentionis exempla inueniuntur scripta, plurima passim iugi sentiuntur effectu; quæ propter multitudinem non sunt commendata memoriæ; è quibus vnum referre volumus, quod dignum memoria videtur; quodque pro sui magnitudine, non potuit latere illius hominibus: In quo facto ostendit Beatissima Dei parens quàm benignum gerat erga miseros ad se confugientes affectum. Nam cuidam nobili viro, & sibi deuoto, nomine VVILIELMO, cognomento Crispino, eius misericordiam deprecanti in magna anxietate affuit, & miserabiliter illum eripuit de instanti periculo mortis. Sed priusquam huius miraculi ordinem pandamus, dignum videtur paucis indicare quis fuerit iste Vvillelmus & vnde cognomen Crispini, sibi & suo generi contigerit.

Guillelmus Crispinus piè in B. Virginem affectus.

Antequam Normani Duce Vvillelmo Angliam debellarent, fuit in Neustria, quæ nunc Normania vocatur, vir egregius nomine GISLEBERTVS, genere, & nobilitate præclarus, qui ab habitudine capillorum, primus Crispini cognomine dicitur insignitus: nam in sua primæua ætate habebat capillos crispos, & rigidos, atque sursum erectos, &, vt ita dicam, reburfos ad modum pini ramorum, qui semper tẽdunt sursum; quare cognominatus est Crispinus, quasi crispus pinus: quam capillorum reburfionem adhuc videmus in iis, qui de ipsius Gisleberti genere descendunt; Vnde & ipsi eodem cognomine à cæteris Normanorum familiis dirimuntur. Iste GISLEBERTVS qui, vt diximus, Crispini cognomen primus est indeptus, accepit vxorem Senioris FVLCONIS DE ALNOV germanam, nomine GONNOREM, de qua tres filios genuit GISLEBERTVM Crispinum, pro quo scribere ita suscepimus, & ROBERTVM, duasque filias EMMAM PETRI DE CONDETO genitricem, atque ESILIAM matrem VVILLELMI MALET, qui miles strenuus, in senectute factus est Monachus Becci, & transactis aliquot annis, honorificè in cœnobiali obseruatione, vt talem virum decebat, bono fine quieuit. ROBERTVS Crispinus minor frater, Normaniam egressus plurimas peragrauit regiones, donec Constantinopolim veniret, & ab Imperatore cũ honore susceptus, magnique nominis apud omnes effectus, ibi, vt fertur, inuidiâ Græcorum veneno periit. GISLEBERTVS Crispinus maior horum trium fratrum, à Duce Normanorum, castrum Tegularias in hæreditate custodiendum accepit; quod hæredes eius tenent vsque ad præsens tempus. Prædictus VVILLELMVS Crispinus medius frater generis nobilitate, & morum probitate, atque militia famosissimus, inter Normanorum primos habebatur, qui, vt diximus, de primo Crispinorum patre GISLEBERTO optimus filius, ad totius generis sui gloriam, felicibus auspiciis prodiit; & sicut inter Romanos olim Fabij, vel Anicii, siue Manlii, insignes habebantur: ita Crispini inter Normanos, & Francos honoratiores reputabantur. Sed iste VVILLELMVS inter omnes nominatissimus fuisse fertur, qui suo tempore militiæ titulis, insignes penè super omnes eiusdem tempestatis viros enituit. Vnde præclara eius probitas plures sibi effecerat inuidos, atque hostes reddiderat atrocissimos. Ea tempestate Franci authore VVALTERIO VETVLO Comite de Ponte-Ysare, qui totam terram intra Ittam, & Andelam, atque Sequanam suam debere esse dicebat, crebras irruptiones vltra fluuium Ittam faciebant, & prædas de Vilcasino agebant: & ideo Dux Normanorum VVILLELMVS, qui postea Rex Anglorum fuit, prædictum VVILLELMVM Crispinum, quia erat probatissimus in re militari, collocauit in castro Melfia, contra Francorum incursus, ad coercendas eorum præsumptiones donans illi castrum ipsum, & Vilcasini Vicecomitatum iure hæreditario custodiendum, & filius eius post eum sicut vsque hodie videmus. At ille ibi mansionem sibi constituit, familiam & milites in loco posuit contra irruptiones Francorum: quâ de re Franci vehementer irati, in tantum odium contra illum exarserunt, vt mortem eius tota auiditate appeterent.

Vnde Crispini cognomen.

Familiæ Crispinorum origo describitur.

Guillelmus Malet Monachum Becci induit.

Guillemi Crispi. virtutes enumerantur.

His de ortu Crispini cognominis prælibatis, nunc iam ad rem veniamus; quam vt à veracibus relatoribus accepimus, simpliciter referre curabimus. Et est res memoriæ digna, & Beatæ Domini matri congrua, quæ humano generi post Deum singulariter est amabilis & per sæcula cuncta laudabilis.

Inspirante Domino Deo nostro IESV CHRISTO, omnium bonorum authore, quidam miles strenuus & diues HERLVINVS, postpositâ nobilitate terrenâ, abiectâ seculi pompâ, quâ ante iuxta modum suum non parum defloruerat; deposito quoque militiæ cingulo, ad Christi paupertatem tota deuotione se contulit; vt in Monachica conuersatione soli Deo liberiùs vacaret. Hic itaque renuncians sæculo sibi ad votum arridenti, in fundo sui iuris, qui Burneuilla dicitur, volens Cœnobium construere, Ecclesiam ædificauit in honore sanctæ MARIÆ; ibique religionis habitum suscepit cùm esset annorum quadraginta: Nec multò post presbyter ordinatus, & Abbas constitutus est, quia campestris & inaquosus est locus, per soporem monitus à Beata Domini matre MARIA, in vallem ad riuum qui vocatur BECCVS secessit: ibique nobile ædificare cœpit in honorem eiusdem sanctæ MARIÆ matris Domini Monasterium, quod Deus perfecit ad sui nominis gloriam, & multorum hominum salutem, & solatium. Cui Deus ad auxilium & consilium adduxit iuxta desiderium cordis sui LANFRANCVM, virum in liberalibus artibus vndecumque peritissimum; quem cum magno suscipiens gaudio, dedit ei habitum religionis. Tunc confluebant ad prædictum locum certatim multi seculares litterati, & alij ceruices suas leui iugo Domini, & obsequio regularis vitæ humiliter inclinare. Alii liberos suos à LANFRANCO erudiendos in liberalium artium

De B. Herluini conuersione agitur.

Ædificat cœnobium.

Mittit Deus Lanfrancum vt illi auxilio & consilio esset.

Liberos suos à BB. Herluino & Lanfranco

erudiẽdos Beccum mittebant permulti.

Philosophia; & informandos per Herlvinvm in regulari disciplina tradere, nonnulli ipsum locum rebus suis studebant amplissimè ditare: Inter quos egregius vir prædictus Vvillelmvs Crispinus, filium suum in tenera ætate nomine Gislebertvm prædictis patribus Deo nutriendum sub regulari disciplina obtulit: & multa de rebus suis temporalis vitæ subsidia cum puero ministrauit. Quorum informatus doctrina, & sanctæ conuersationis exemplis, sic cum diuino profecit auxilio in diuinis, & philosophicis institutis, vt omnes artes, quas liberales vocant, ad vnguem addisceret, & earum riuulos pluribus ipse perfectus in religione propinaret. Cuius tanta fuit in actiua & speculatiua vita perfectio, vt cùm Deus Lanfrancvm Cantuariensi Ecclesiæ in summo pontificatu præficeret, eum Lanfrancus ad regimen Vvest-monasterii, Deo vocante, prouideret; tantaque sanctitatis gratia, vt credimus, Deo & hominibus placuit, vt humilitatem præ cunctis sui temporis Prælatis & specialiter prætenderet, & sublimiùs prædicaret. Hic triginta duobus annis loco magis profuit quam præfuit; & in senectute bona, plenus dierũ, & sanctitate, patribus suis appositus, huius vitæ terminum clausit. In huius patris genitore Vvillelmo, scilicet Crispino, iam superiùs sæpe nominato, res gesta est, excellentiâ insignis, relatu mirabilis, & quæ deceat Domini matrẽ B. Mariam semper Virginem, quã pro suis magnis, & multis beneficiis, indesinenter laudat vniuersus terrarum orbis. Hic enim nobilis vir, vt iam diximus, à Duce Normanorum Willelmo in castro Melfia Marchisus fuerat constitutus contra Francos, qui transeuntes Ittam fluuium, subitis rapinis Vilcasinum deuastabant; ibique posuerat suam familiam ad Castelli custodiam. Verumtamen terram quam habebat in Normania in Lexouiensi pago, certis temporibus reuisebat, & dispositis rebus reuertebatur Melfiam: in eundo autem, vel redeundo Beccvm non transibat, quin venerabilem Patrem Herlvinvm videret, & cum eo loqueretur. Accidit autem, vt rediens iuxta morem de terra sua, Domino disponente, quadam die Dominica vir ille deuotus, Beccensem inuiseret Ecclesiam, & cum Abbate licentiùs de negotiis suis ageret, qui cùm inter se familiariter contulissent de iis, quæ res postulabat necessaria, licentiam abeundi postulauit, & cum gratia festinus discessit: cumque aliquantulum processisset, substitit, & protinus ad Abbatem reuertitur: de cuius reditu admiratus homo Dei resalutatus ab illo cur rediisset, inquisiuit, ad hoc redii, Crispinus ait, alme pater, vt me benedicas, meque tuis fratrumque tuorum orationibus commendem; quatinus nos Deo, & eius piæ Genitrici me suppliciter commendare studeatis: Mox vir Domini Herluinus pietatis visceribus in feruentem viri deuotionem miro charitatis affectu præcordialiter motus; Deo inquit, te & sanctissimæ matri eius commendamus; quorum te tuitio protegat, & à cunctis aduersitatibus potenter deffendat. In hac benedictione confisus osculatis Abbate, & fratribus, cum sociis ad locum properat, quo ire ceperat, ad Castrum suæ scilicet Custodiæ deputatum. At vero Franci qui è regione vltra Ittam commanebant, audito quod Vvillelmvs Crispinus transiens Sequanam in Normaniam descendisset, conglobati in vnum, sollicitè obseruabant eius reditum; cum forte ipsa die, quã reuertebatur, in vicina silua in insidiis occultati operiebantur, vt venientem aut caperent, aut trucidarent. Crispinus ad locum properans, cùm iam non longe à Castro esset, transiuit iuxta siluam, in qua Franci latitabant ad eum interimendum parati: qui mox cernentes quem quærebant, surgentes de insidiis audacter illum inuadunt: tunc socij relicto eo omnes fugerunt: ille præsidium fugæ attentare volens, densitate siluæ præpediebatur; sicque interceptus, quia nec fugere, nec resistere valebat, de equo exiliit; & necessitate compulsus super radicem excisæ arboris, quæ iuxta erat, insedit; habenas, quibus equum regebat, vt quidam dicunt, vicinæ arboris ramis appendit; & vt alii volunt, ad augmentum miraculi, manu retinuit. His arctatus angustiis Vvillelmvs Crispinus cor ad Deum leuat, matremque misericordiæ magna deuotione mentis reclamat. *Domine Iesu Christe, ait, miserere mei, & per merita Patris Herluini, & fratrum eius, quibus me suppliciter hodie commendaui, libera me de hoc imminenti periculo mortis. O generosa virago intacta Domini mater, suscipe indignas tui * peccatoris preces, & contribulati cordis sacrificium ante Deum, & ante te ascendat in odorem suauitatis. Virgo Virginũ, Domina Angelorum, si qua tibi cura est de tuo Beccensi Herluino, suppliciter obsecro, vt à præsenti me liberare digneris exitio: instant vndique hostes iam de mea morte, vel cautione insultando triumphantes; imminet hostilis manus, quam non licet effugere; & in ipso mortis limine interceptus, cogor de vita desperare. Quid faciet iste tuus seruulus, ô intacta parens Dei, sacrarium Spiritus sancti; quid faciet, quem hostilis cuneus lanceis insequitur, & gladiis. Succurre itaque Domina piissima, per potestatem, qua es apud cœlestes gloriosa, apud terrigenas imperiosa, apud inferos terribilis: vbique propitia, vbique magnifica, vbique præeminens auctoritate, & maiestate regia: & innoua in me antiquæ subuentionis tuæ beneficia, quia non patet effugiendi via. Mater misericordiæ per orationes seruorum tuorum Becci, Herluini, & fratrum eiusdem loci, quorum orationibus me mane commendaui, libera me ab hac præsenti iam imagine mortis.* Huiusmodi oratione in conspectu Domini, & eius gloriosæ matris Mariæ cum tota mentis deuotione, & magno contriti cordis dolore, sine sono vocis emissa, anxiatus est spiritu penè vsque ad sudorem mortis, cũ subito à sinistris adstitit ei ad vitæ solatium quædam virago præclara, vultu iocunda, ornatu regio speciosa, subtili & candida sindone amicta, quæ manicam suam dexteram expandit super eum, & hoc velamine eius fere corpus cooperuit totum, nam ad tibias vsque medias hoc tegmen descendebat, & vltra pertingere non valebat. Habe-

Gislebertus Crispinus assumpto Monachili collobio prædictorum magisterio traditus est.

Doctrinâ & sanctitate conspicuus Abbas Vuest monasterii est effectus.

Miraculi descriptio.

*f. * precatoris.*

bat autem rubeas caligas & ideo contrahebat se, & stringebat, & totus in se ipso curuatus, laborabat quatenus tibias & pedes sub manica regiæ puellæ absconderet, nec poterat: accedunt hostes, & virum inquirere lanceis: & mucronum cuspidibus accelerant, & pungendo sub frondibus, & arbustis, atque fruetis, vsque ad eius pedes vel ad corpus vndique infestant, sed nullomodo ipsum tangebant. Ipse vero per munitionem Beatæ Dei Genitricis, inimicis suis factus est inuisibilis, & admirantes dicebant: Quò abiit? quid deuenit? nunquid eum viuentem terra absorbuit? huc venit, hic fuit, quò fugit, & abcessit? Ecce equus illius dependet, quem insequimur; hunc, eo non inuento, ad detrimentum illius surripiat qui vult; at illi quibus erat sanior mens, responderunt non se venisse equum rapere, sed hostem, si possent, infestum iugulare. Cumque diu inuestigando illum, laborassent in vacuum, vesperascente iam die confusi ad propria redierunt. Tunc illa piissima Domina: *scis ne*, inquit, *homo, in mortis angustia, vnde tibi prouenerunt vitæ subsidia?* Nosti nomen meum, quæ tibi ministraui in mortis angustia respirandi solatium? Ego sum bona Dei mater, cui te Abbas HERLVINVS toto corde commendauit, quando hoc tua intentio deuotè postulauit: his dictis virgo discessit. Sic spargit Regina Cæli sperantibus in se odorem vitæ, sic attrahit ad se innumerabiles copiosa charitate, & neminem relinquit inglorium, qui deuotè eius implorat auxilium. Comites Crispini, qui timore hostium ab eo profugerant, venientes domum tristi rumore repleuerant oppidum, quod eorum Dominus aut captus esset, aut mortuus. Dolor ingens omnium, luctus incomparabilis erat per totum castellum; cum subito prospiciunt WILLELMVM Crispinum super equum venientem, & cum magno gaudio occurentes, suscipiunt illum lætantes. Hic heros cum antea plurimum Beccensem amaret Ecclesiam, deinceps hac de causa super omnes dilexit, & de rebus suis multa in ea Deo seruientibus contulit. Quam dilectionem posteris suis, quasi hæreditariam reliquit, ita vt videatur quod infantes, de eius progenie venientes, Beccensem diligant naturaliter Ecclesiam: ac si cum lacte carnis, biberint ipsius dulcedinem amoris; ipsam quoque Domini Genitricem, quæ per totum mundum venerabilis habetur, quasi solum Becci colatur, sanctam Mariam Becci inuocant, & deprecantur, & multotiens eius auxilium experti sunt in necessitatibus suis: de quibus dicitur quia Beccensem Ecclesiam, mox in ipso ortu, quasi in cunis nuper natam exceperunt, & educauerunt, atque ad perfectam ætatem perduxerũt; sumptibusque suis pro posse extulerunt. Hic egregius vir sæpe fatus VVILLELMVS Crispinus ad extremum veniens, misit, & rogauit sanctum Patrem HERLVINVM venire ad se vt daret sibi religionis habitum: tardante autem Abbate, vidit dæmones ad se venisse, & duas macerias nimium excelsas circa se ædificare, quibus ita arctabatur, vt non se putaret inde posse euadere: cùm ecce aspiciebat sanctum BENEDICTVM signum Dominicæ crucis manibus ferentem, ad se accedere: ad cuius aduentum illa dæmonica phantasia, tota euanescebat. Nec mora, nuntiatur adesse Beccensis Abbas Venerabilis HERLVINVS, & cum eo quidam Monachus nomine VVILLELMVS, qui postea fuit Abbas Cormeliensis, à quo hæc audita dicuntur. Narrauit ergo Crispinus Abbati ludificationes dæmonum, & Dei adiutorium per sanctum Benedictum sibi impensum. Tunc factus est Monachus & post paucos dies vita discessit, & humatus iuxta Ecclesiam vbi Claustrum ædificandum erat, confidens se per sanctam Domini matrem MARIAM suam liberatricem, & per Beatum Benedictum gratiam Christi, & misericordiam consecuturum.

Quasi innata Crispinorum familiæ deuotio erga B. Mariam Beccensem.

Guillelmus neglectis stemmatis, splendoreque natalium militiam monachalem subiit.

Epitaphium VVillelmi Crispini Senioris.

Nobiliter natus miles fuit hîc tumulatus,
Prouidus, & fortis, moribus atque probis.
Qui ne mundus eum posset submergere secum,
Huc portum subiit, Monachus hîc obiit.
Iani post nonas, ac tres, & quatuor horas,
Cùm iam complesset, quintaque iam fieret.
Paruus erat Beccus, cùm paruum nomine rebus,
Sumptibus ipse suis, extulit vt potuit.
Noto Crispinus fuerat cognomine dictus,
Nomine VVillelmus, cui Deus esto pius.

Iste VVILLELMVS Crispinus habuit vxorem nomine EVAM genere & moribus sibi competentem, de qua genuit GISLEBERTVM prædictum VVest-monasterij Abbatem, & alios plures. Hæc EVA degente Francorum, claris natalibus progenita, postquam prædicto nupsit Vvillelmo, eius se aptans moribus cœpit Beccensem Ecclesiam præ omnibus amare, Abbatem, & Monachos, quasi ex se genitos totis visceribus amplecti, magna deuotione venerari. Vestes, & quæcumque in ornamentis pretiosa habebat, in vsus Ecclesiæ, & fratrum expendit: ipsamque Domini Matrem, & eius Beccensem Ecclesiam, toto corde dilexit. Defuncto viro eius Vvillelmo totam se ad Dei

De Eua eius vxore nobilissima.

seruitium conuertit, viuens in sancta viduitate, ieiuniis, vigiliis, & orationibus intenta, quantum sexus, vel ætas patiebatur, carnem, & sanguinem vsque ad finem vitæ non gustans; eleemosynas multas indigentibus faciens: post aliquot annos à WILLELMO Rothomagensi Archiepiscopo velata, in subiectione Beccensis cœnobij permansit vsque ad mortem, & defuncta, sepulta est iuxta virum suum.

Fit Monacha, & Beccensi cœnobio subiecta.

De Vvillelmo 3. illorum nepote.

Horum nepos de filio Vvillelmo tertius Vvillelmus Crispinus, originalem amorem trahens erga Beccensem Ecclesiam miro eam coluit affectu. Iste Vvillelmus sanguinis propinquitate iungebatur Comiti Andegauorum; ideoque familiaris illi erat: ad quem cum se aliquando contulisset, vt ad amicum, & Comes contra quosdam suos Bellum gereret, qui in terra sua contra illum rebellabant, pugnabat Willelmus pro eo quantum poterat. Quadam die reperiens hostes, irruit audacter in eos; at illi terga verterunt, siue timore, vt fugerent, seu industriâ, vt eum longius abductum capere possent: quos ille insecutus aliquantum, à suis disiunctus est: inimici videntes illum se persequentem solum, vnus eorum conuersus equum, cui insidebat, percussit, & per latera transforauit. Ille sciens equum ad mortem vulneratum, mox vertit habenas, & conuersus retrorsum, calcaribus vrgens cornipedem, celeri fuga ad suos reuerti conabatur. Beatam Domini matrem inclamitans, voce magna, *Sancta Maria Becci adiuua me, Sancta Maria Becci adiuua me:* sic vociferãdo peruenit ad quoddam fossatum, quo perpeti saltu transmisso, quasi iam securitate potitus cecidit mortuus. Hoc idem WILLELMVS Crispinus pro magno miraculo, ad honorem Dei & eius sanctæ Genitricis, narrare solitus erat, quod equus penè mortuus, profluente hinc inde vbertim sanguine, à lateribus, per duo fere milliaria portauit eum ad tutum locum. Equidem equus ipse, vt aiebat, nimia velocitate vigebat, sed tam velocem nunquam eum inuenerat, idem Vvillelmus postea captus cum in carcere diu teneretur ferro constrictus, timore, & angore coactus vouit, si Deus eum de hac tribulatione liberaret, quod iret Ierusalem; nec multò post egressus, liber de carcere; accepit Crucem, signum videlicet eundi Ierusalem: mox ita mutatus est verbo, & opere, vt totus subito videretur alteratus; cunctis qui hoc videbant mirantibus. Proficiscendi terminum posuit ad primam festiuitatem Sancti Michaëlis: sanè rogabat Deum, & sanctam matrem eius, quatinus si in via moriturus erat, antequam proficisci inciperet, moreretur, quo Beccum delatus, inter antecessores suos iaceret humatus. Quod Deus iuxta bonitatem suam, sicut petebat, illi concessit. Nam infirmitate correptus, hominem exuit in vigilia Sancti Michaëlis quarto Kalend. Octobris, & sicut desiderauerat, vtque moriens præceperat, die qua profecturum se dixerat; portatum est corpus eius ad Dominam suam sanctam Beccensem MARIAM, & iuxta suos patres sepultũ. Talibus beneficiis Beata Dei genitrix genus Crispinorum, & alios quam plures cuiusque ordinis, & generis, ad suam familiaritatem adduxit, vt firmiori fide, & ardentiori amore, eius audeant implorare in suis necessitatibus auxilium; quatinus per ipsius intercessionem recuperare valeant Filij sui Domini nostri Iesu Christi gratiam, qui viuit & regnat cum Patre, & Spiritu sancto Deus in sæcula. Amen.

Huic Guillelmo in extremo vitæ periculo posito adest B. Virgo.

VITA

VITA
S. AVGVSTINI
MONACHI BENEDICTINI, PRIMI CANTVARIENSIVM ARCHIEPISCOPI, ET ANGLORVM APOSTOLI.

Ex vetere MS. Beccensis Abbatiæ.

PROLOGVS IN VITAM.

VÆ de ipsius primi Anglorum institutoris Augustini vita & signis venerabilis Bedæ depromit[a] historia: quæque ab ipso prætermissa in aliis codicibus vetustis reperimus, fidelissime nostro malleolo recudimus. Quæ etiam post eius ad sydera triumphum declarata, ac descripta legimus; eadem probabili fide adiungimus. Quæ vero præsentialiter testibus populis, & probatissimarum personarum indicibus oculis, luce clarius rutilant, suis radiis credentes illustrant, hæsitantes reuerberant. Possemus & inspectorum, & curatorum pleraque retexere loca, & nomina: nisi vetaret nausea. Super omnia Beati Gregorii cadent[b] testimonia: qui hunc scriptis declarat, plurima patrasse signa. Hæc itaque quæ lectione, vel visu nouimus; [c] alio libro fusius exposuimus, quatinus insatiabilibus paternæ dilectionis filiis obsecundaremus. At hunc libellum paulum contraximus: vt inter diuini, & humani conuiuij solemnia, benignis & [d] fraternis hospitibus obtemperemus. Simul etiam aliæ [d] confratrum Ecclesiæ, per hunc Oceanum diffusæ, ad quas hæc contigerit peruenire, natiuo congaudeat amore, tamquam sui protoparentis filiæ. Verumtamen super hoc compendij propositum, video crescente Helisæi oleo superfluere vas meum. Oramus ergo omnes eruditissimos, ac benignissimos Doctores, ac discipulos Dominicæ scholæ, vt hæc tam lucide comprobata non solum non renuant credere; verum etiam plena beniuolentia paterni affectus suscipere, iugique fide, contra improbos, studeant celebrare.

[a] Historiæ Gent Anglorum lib. 1. à cap. 23. ad finem. & l. 2. cap. 1. 2. & 3.

[b] Refert S. Beda, vbi supra.

[c] Author prolixiorẽ vitam S. Augustini composuit.

[d] Monachus fuit.

EXPLICIT PROLOGVS.

INCIPIT VITA.

FOrtem armatum cuius atrium, mundus; cuius firmamentum, regna terrarum; cuius præda, genus humanum: Noster armatus in nostra etiam infirmitate, longe fortior congressus potentialiter, paratâ in se cruce, plagâ numquam sanabili trãsfixit, & omnia opprobriorum tela, ac iacula sibi iniecta, in illum retorsit. Omnia eius arma abstulit, ipsumque æterno carcere, ac suppliciis mancipatum irreuocabiliter damnauit. Omnia spolia ipsius iure triumphata, Apostolicis ducibus suis distribuit, electosque Principes, super Gentes, Nationes, & Regna, constituit. Remãsit Britãnici Oceani orbis æquoreus, B ab vniuersali orbe circumcisus. Hunc ille Rex prępotentissimus, Avgvstino fideli dispensatori suo quondam venturo, reseruauit, qui noctem verteret in diem, & nouam ac veram, post tenebras, perpetuam infunderet lucem. Pollebat iam Papa Gregorivs humani generis splendor immensus, qui hunc diuino instinctu segregaret in opus Dominicum, vt quõdam Petrus Barnabam A & Saulum. Intenderat ipse hanc palmam præripere, sed respondit Dominus, hoc priuilegium Augustini esse. Nam pueros niueo candore nuper Romæ visos, audiens Anglos vocari, & prouinciales *Deiros*, ac Regem terræ *Allé* nuncupari. Anglos, inquit, *Angelis* sociari; & *Deiros*, de ira Dei liberari, ac Dei laudem in terra *Alleluia* oportet decantari.

Paratis itaque rebus mittit Avgvstinvm, Dei scientia omnique virtute florentem, cum quadraginta electissimis comitibus, quos religiosos nouit, & promptos in diuinis dogmatibus. Viam salutarẽ alacres accelerabant, & per aliquot dies longius processerant. Ecce autem ventosa fama, à maligno aduersario vulgi ore ventilata: terruit athletas Domini; quæ diceret Gentem quã petebant cunctis mortalibus ferociorem esse, sanguinem humanum sitire, pati non posse Christianos viuere, nullo vero modo ab idolis suis eos reuocari, nec ad Christum conuerti posse. Sic quondam discipulis Domini mare nauigantibus

S. Gregorius in Angliam mittit Augustinum cum 40. sociis religiosis.

Deterret eos à proposito Antiquus hostis. ventus contrarius obstitit; donec increpata modica eorum fide, fluctus, quos ipse calcauerat Dominus, imperio sedaret. Mittunt itaque suppliciter Beato Gregorio Augustinum, quatinus eos permittat redire domum, nec tantum discrimen subire in vacuum. Sed à Gregorio, secundum nomen suum præuigili, missa Epistola, quod magnum laborem maior gloria consequatur; & vt Augustino, quem eis iam Abbatem ordinauerat in omnibus obedirent: qui etiam Apostolica ferebat scripta ad ETHERIVM Arelatensem Archipræsulem, quatinus his Dei Legatis solatiaretur in necessitatibus. Ita iam sunt coroborati, vt cum maiori gaudio, quem ante vehementer expauerant, laborem, percurrerent.

Abbas præficitur Augustinus.

Etherio Arelatensi missa Epistola à B. Gregorio. extat lib. 9. Epist. 63.

Miracula à B. Augustino. Interea multis signis per AVGVSTINVM diuinitùs collatis, consolabantur plurimum, ex quibus, verbi gratia, hic inserimus vnum, immo in vno trinum, omnibus eius loci vbi factum est, semper celeberrimũ, atque etiam scriptis creditum. Iam ille chorus Sanctorum legens iter per Andegauensem prouinciam subeunt Villam[a] Sai appellatam. Quos ruricolarum turba indomita, vt ignotos, & exteros, humili habitu, ac pedestri incessu, despectos, risu & apporia afficiebat. Et viri quidem ad fœminarum vesaniam indemnes videbantur. Illæ vero velut coniuratæ, in innocentes aduenas tota insultatione ferebantur. Iamque rure eiectos, vt rabidæ canes vlulatu, rugitu, ac fremitu insectabantur. Proximam vlmum tunc astantem lassi viatores captantes ad requiescendum: inde etiam à ludibrioso impetu exturbantur viraginum. At vnam almi Ducis vestigia irreuerentius astringentem, seu colubram, cum ille prætento baculo vellet repellere, tamquam feram; illico baculus de manu eius, velut ab arcu sagitta excutitur; & per tria fere stadia euolans, humi affigitur. Subsequitur Dux cum deuoto choro, quasi eo se vocante Domino. Augustinus baculum euellit, & cum baculo perpetuum aquæ fontem extrahit. Quo pariter à graui siti releuati; æternas immolant gratias diuinæ bonitati. Ibi suauiter fessos artus refouẽtes noctem ipsam in Dei laudibus exegere. Quos pulsos hospitio, residesque sub aëre nudo, semper miserans altissima benignitas operuit gloria pro tecto, fuso, scilicet, desuper splendore æthereo, qui solem vinceret fulgore nouo; ne indutos arma lucis tenebrarum augeret obsidio. pulchre etiam colũna lucis, quæ quondam præcedebat filios Israël ad terram repromissionis, super istos refulsit: qui de Ægypto erronea iuxta sui interpretationem tenebrosa, tot gentes eductas, præcedente fidei luce, Christo credentes inducerent in regnum claritatis æternum. Annotauit autem Dux legationis, nomen suum, causamque itineris; scribens baculo in terra iuxta fontem, his litteris: *Hic hospitium habuit seruus seruorum Dei Augustinus, quem misit ad conuertendos Anglos Beatus Papa Gregorius.* Ingruente iam aurora, arreptum iter maturant percurrere ad Dominica lucra, agente forsitan diuina sententia, vt qui vltro collatam benedictionis gratiã in hospitibus Dominicis repulissent, iam non assequerentur, cũ vellent. Iam die claro, tota illuc vicinia accurrit, vbi à superno cardine, vsque in terram, iubar solare super ciues cæli adhuc peregrinos terræ, videre plurimi radiare. Aspiciunt ibi etiam mirabilia Dei in sanctis suis coruscare de terra, sicut noctu viderant radiantem columnam de arce superna. Stupent & nouum fontem sibi perpetua, ac dulci vena scatere, & incomparabilis bonitatis aduenas, hæc beneficia sibi pro malefactis reddidisse. Discentes etiam & litteris nomen præclari doctoris, & tam salutiferam causam itineris, nubilosa confusione reatum suum deplanxere, quod Christi legationi, & saluti Gentium tam improbe restitere. Heu nos furiosos, dicebant, quod tantorum Angelorum non meruimus foueri benedictione, nec im[...]i dulcedine. Condidere itaque Ecclesiam in eodem loco vnanimi deuotione, & in honore ac nomine Sancti Augustini, Christo dedicauere. Altare vero vbi eius scripta legerant, statuere, vt cuius non merebantur corporali gaudere præsentia, perpetuo eum præsentem haberent in ipsa sua Ecclesia. Ibi etiam præcordialis Pater permulta se poscentibus repræsentat beneficia, multa sanitatum exhibet miracula. Verumtamen ab hac Ecclesia perpetuo repudio omne arcetur genus fœminarum, vt omnibus sanctorum iniuriatoribus semper sint in exemplum.

**Fortè pōs Cæsaris: gal. Pont de Cé.*

Fons scaturiit diuinitùs ex baculo.

Nocte cœlestis lux refulget.

Iuxta fontem scribit B. Augustinus.

Noto. incolæ qui iniuriis lacesserant Augustinum, ipsi construunt Ecclesiam.

Ab hac arcentur mulieres.

Quædam matrona diues huc cum cereo appetebat ingressum, & interminantibus omnibus vrgebat propositũ, dicẽs se non peccasse in sanctũ, sed velle se honorare eum. Vix autẽ inconcessam metam attigerat, & subito ruptis intestinis expirat, forasque extracta mortua, omnes credere docuit, quod nulli crediderat, & quæ omnes vincere sua putauit præsumptione, omnibus palam interdixit, talia numquam præsumere.

Habent tamen ibi fœminæ sua receptacula, & sacraria, vbi orare & gratias Deo agere, vota sua reddere, diuina mysteria audire, & salutaria Sacramenta possint percipere. Habent & Augustinum in omnibus necessitatibus suis benignum auditorem; precumque, ac desideriorum iustorum promptum executorem, præter inuiolabilem Ecclesiæ suæ conditionem. Vehementer autem admirari solent Andegauenses aduenæ, aliique huius notitiæ, dum apud ipsius Augustini corporalem requiem aspiciant quaslibet fœminas vsque ad ipsius tumbæ oscula accedere, & nullã vmquam apud ipsos Ecclesiæ suæ limen posse attingere, nec de fonte potare. Quibus respondetur, istas ad hunc rite intrare, quæ eum recepere: illas vero iure repelli, quæ eum repudiauere.

In illa Ecclesia locum seorsim habent mulieres.

Competit huic antiquo, nuperrimum eius ibi *Præfata*

Cantuarieſibus confirmat Andegauenſis Epiſcopus, necnon & miraculum recens factum enarrat.

geſtum ſubnectere miraculum, quamquam moroſius proſequamur ipſum Luciferum feſtinantem ad Anglicum Oceanum. Venerat pridem Reuerentiſſimus Andegauenſis Præſul GOIFFRIDVS Doroberniam gaudens ipſum antiquum ſuæ patriæ hoſpitem reuiſere Auguſtinum. Qui audiens à fratribus Monaſterij præſcripta recitari miracula, optime recognouit, & teſtimonio fideli aſtipulando comprobauit, recentiſque facti eius apud ſe, & apud ipſam Eccleſiam relator egregius ita narrauit.

Hanc ſane Eccleſiam in noſtra præſentia, ab amatrice tanti Patroni plebe ſolemnius reædificatam, ego in ipſius honore, & nomine, vt primitus nata eſt, Domino proxime dedicaui. Adoleſcebant longe lateque in circuitu aruorum ſegetes, & ſata, iam in ſpicas, & ariſtas matureſcentia. Inundantibus autem ad dedicationem populis, velut ipſe effunderetur fluuius Ligeris, ita conculcatæ, attritæ, & comminutæ ſunt illius arualis æquoris annonæ, vt non modo tam percuſſæ, vel confractæ notarentur ſtipulæ, quã paſſim exhauſtæ, vel ſcopatæ areæ; adeo in hoc deſiderabili congreſſu Auguſtinenſis ſolemnitatis, nemo attendebat quatenus vel ſuis, vel alienis parceret damnis. Iam illius anni vale fecere defunctæ ſpei, & fructui, vſque in alium Auguſtum irremeabili. Sperabant in Auguſtini largitate, ſed in alia, quam quæ tunc exceſſerat, benedictione. Verum ex hac deſperatione, maior ammirationis, ac fidei, nata eſt lætitia, dum hæc tellus tam peſſumdata, & condemnata, omnes terras ipſius prouinciæ in meſſe ſupergrederetur, & altitudine frugum, & copia. Vnde circa tantum Aduocatum ſuum AVGVSTINVM, tanta omnium excreuit veneratio, ac fidei deuotio, vt credant eum vbiuis gentium inuocatum adeſſe; & quidquid à Domino poſtulet obtinere, & dare poſſe. His de veteri & nouo competenter expoſitis; iam oceanum occupantem Legatum Domini ſubſequamur.

Angliam appulit B. Auguſtin⁹.

Finito iam principali orbe gentium terreſtri calle, AVGVSTINVS nauigat in æquoreum orbem Britanniæ; & excipitur cum ſupraſcripto numero ſociorum quaterdeno, in opimam & prægrandem Inſulam Cantiæ TANETVM vocabulo. Hæc primam ſe Chriſtum in ſuis legatariis ſuſcepiſſe, merito triumphat in benedictione, felix tellus ſua fertilitate, ſed feliciſſima tot Deiferorum, ac ciuium ſupernorum primitiua hoſpitalitate. Sic inquam dirigente ſpiritu Domini eius viam, applicuit proximè quaſi ſub ipſam regiæ Metropolis portã; vbi ſedem habeat perpetuam, & ſecus ipſam requiem ſempiternã.

Anglia deſcriptio.

Ecce Beate Protoparens regenerationis Gentis Anglicæ, relinquens Auguſtam parentem Romam, Angliam ſuſcepiſti filiam; quam ſydereo Regi formoſam enutrias ſponſam. Iam poſt magnum orbem terræ, intraſti hunc vaſtiſſimi oceani orbem alterum, ſerenâ facie pulcherrimum ac fœcundiſſimum aruis, pratis, paſcuis, fluuiis, fretis vberrimum; montibus, campis, ſiluis gratiſſimum; vrbibus populoſis ac tranſmarinis inſtitorum negotiis feſtiuiſſimum; Gente candida, rerumque opibus illuſtriſſimum. Hoc ſcilicet tam ingens, & præclarum Elyſium, iam olim tibi electo Officiali ſuo, omnium artifex præordinauit; qui à primordio mundum omni ornatu ac decore perfectum, edito homini poſſidendum exhibuit. Hæc Gens facie formoſa, ſed idololatriæ fuligine denigrata, vt Moyſi Æthiopiſſa, parte in Iordane abluta, aſcendet tota dealbata. Iam ad maiorem Dei & coronæ tuæ gloriam, illa nouæ lucis columna, quæ priſcum populum eduxit in fide, & cruce reſurgentis Chriſti erecta, tu educens Gentium populum de Ægyptiacis tenebris infidelitatis, & vmbra mortis; introduces poſt Ieſum Naue in terram repromiſſionis, terram lactis & mellis. Tibi enim Euangelico Duci gratia contulit Euangelij, quod negatum eſt Legifero Moyſi, quodque ille in lege non potuit conſequi, tu in vero illum tuo explere meruiſti. Iam de ſpoliis victi tyranni, & de regno captiui prædonis, facies Deo noſtro regnum, & populum acquiſitionis. Iam poſt cæleſte regnum & laborum præmia, hæc erit perpetua poſſeſſio tua; quæ per te Domino eſt acquiſita. Et cuius fugiſti temporalia commoda, iam poſſidebis hæreditaria lucra. Hic poſitus in antemurali turritam ſeruabis ſpeculam, vnde vniuerſam iugiter tuearis tibi dicatam patriam.

Moyſi æquipar atur B. Auguſtinus.

Preſidebat [a] Doroberniæ EDELBRIHTVS tertius Regum Anglorum, ſed qui primus foret ciuis Angelorum. Vxor illi Chriſtianiſſima nomine BERTHA regia puella, regiis parentibus ex Francis Regibus procreata, tali Sacramento erat coniuncta; quatenus in Chriſtianitatis obſeruantia, nulla infeſtaretur verſutia. Hæc aduenis Chriſti ianuã; ad Regem erat peruia. Mandat ergo Regi prudens AVGVSTINVS, per idoneos nuncios, ſe de Roma ſuæ ſuorumque ſalutis gratia miſſos à Romano Antiſtite, ſi modo dignentur beatifico nuncio, quem afferant adquieſcere. Rex iubet tam prçſtabiles aduenas, in ipſa, qua recepti ſunt, inſula, ſuum aduentum maturum opperiri, eiſque vitæ commodã plene miniſtrari. Hæc diu remoratus venit in TANETVM: reſidenſque ſub diuo, vana enim ſuſpicione vetuſti erroris augurabatur, ſe intra domum aliqua incantatione poſſe ſeduci, foriſecus vero non poſſe in conſpectu cœli, foris præbebat ſanctis audientiam ſui; Abſurde quippe nox timebat obſcurari à Lucifero Dei, & filiis diei.

[a] Cãtuariæ. Edelbritius Cantuariorum Rex. Malmesbur. l. 1. Regu Angl. cap. 1. Bertha ex Regu Francorum proſapia & Idem.

B. Auguſtinus nuncios ad Regem mittit, qui æquo oculo admittatur ab ipſo. Sub dio degit.

AVGVSTINVS afflatus Spiritu ſancto, ingerens pacem, & ſalutem Regi, ſuiſque omnibus & regno: refert ſe ſuoſque conſortes miſſos ad ipſum, ſeque etiam vltronea beneuolentia veniſſe; quatinus gaudium, & gloriam, & regnum annuntient æternum; vbi obaudientes ſuis dictis ſempiternaliter viuãt & exultent. In-

Ad Regem verba facit.

dicat omnium creatorem Deum Dei omnipotentem, tantum homines à ſe factos dilexiſſe, vt homo, & filius hominis, ſalua ſemper deitate, dignaretur fieri: quatinus homines morte ſua redemptos, faceret filios Dei. Cuius natiuitati noua ſtella alluxit, cuius pedibus mare calcabile ſeruiuit, cuius paſſionis iniuria ſol radios ſuos abſcondit, cuius ſepulturæ, & reſurrectioni, omnis terra contremuit, & acquieuit. Ipſe eſt, inquit, Dominus IESVS CHRISTVS, ab exordio mundi, ab omnibus Patriarchis & Prophetis, Dei filius pronunciatus, de Spiritu ſancto conceptus, de Virgine natus, & innumeris ſignis Deus & homo vbique declaratus; iamque ab omnibus Gētibus vt omnium ſaluator creditus, cognitus, ac ſuſceptus. Hunc ergo illa ſua caritate nos ſtimulante, qua pro nobis animam poſuit, quaque vos in æterno Regno ſuo habere ſocios, totis viſceribus deſideramus; ſicut ex vno homine omnes procreati ſumus: Hunc inquam conditorem & ſaluatorem omnium, in quem credentes ſalui ſitis, vobis annunciamus: quia ſine vlla ambiguitate, promiſſa præmia prouenient credentibus, & infinita ſupplicia contemnentibus. Iſta & alia quam plurima Dominico Legato proloquente, & innumeris diuinarum virtutum teſtimoniis vera comprobante, ſimulque imaginem Sancti Redēptoris decoroſe, & auroſe in tabula depictam prælibante, quo diſcerent etiam alienigenæ ei gratias immolare: Rex ammiratus, laudat quidem, & beatificat tanta promiſſa, ſimulque gratias reddit Sanctorũ beniuolentiæ, qui de tam longinquo venerunt ſuæ ſaluationi conſulere. At vero ex natiua cæcitate lippientibus oculis, impatiens tantæ lucis ſplendorem ferre, reſpondit ſe non poſſe veteres patrum ſuorum ritus, quos tota Anglia eo tenus coluiſſet, exuere; ac nouis incertiſque cerimoniis iuueneſcere. Verumtamen ipſos pro bona ſua induſtria ſe velle in ſuam ciuitatem Doroberuiam amica ciuilitate ſuſcipere, vitæque ſubſidiis ſufficienter refouere ſimul etiam quotquod poſſent adſuam ſectam conuertere, vltro ſe eis annuere.

Libenter audit Rex Eccleſiaſten Auguſtinũ; iubetque ipſum Cantuariæ commanere cũ ſociis, ac ſibi vitæ neceſſaria ſubminiſtrari: nec non & palā concionari permittit.

Sic ergo Dei diſpenſatione cor Regis illuſtrante, AVGVSTINVS cum puſillo grege Domini, quibus complacuit Patri gratiarum dare Regnum, cum canoris letaniis veniens Doroberniam, hanc antiphonam gratanter inchoat, & cum omnibus dulci modulatione decantat: *Deprecamur te Domine in omni miſericordia tua, vt auferatur furor tuus, & ira tua à ciuitate iſta, & à domo ſancta tua, quoniam peccauimus.* Bene ſe tali cōfeſſione peccatoribus inferebant, quos Deo reconciliare & relaxare venerant. Tali deuotione Protodoctoribus, & in fide Chriſti Protopatribus, Angliæ Metropolim ſuam cum triumphali crucis labaro ingredientibus; erat Angelos cuſtodes dicere crediturus ciuibus. A perite portas, & ingrediatur Gens iuſta, cuſtodiens veritatem legationis ſuæ. Vetus error abiit idololatriæ, vt hic amodo ſeruetur pax Chriſti, & Eccleſiæ. Iam hic ruere muri videbantur Iericho, vbi ędificentur muri Ieruſalem. Ruunt ſcilicet, non ſaxea mœuia, ſed dæmonum munitiones, & ſaxea Numina, à Sanctorum terrore diſſoluta; quæ cultores ſuos captiuitate, & obſidione damnauerant æterna. Iam hic ſponſus gloriæ, vrbem ſibi nouam Ieruſalem per Archipolum AVGVSTINVM ſuoſque complices artifices molitur, cuius fundamenta & muri ex auro mundo, & omni lapide pretioſo; cuius deſignatores, Patriarchæ; cuius menſores, Prophetæ; cuius ædificatores, Apoſtolici Patres; cuius illuſtratores, & politores gemmarij, Martyres; cuius inſtructiſſimi Dictatores, Confeſſores; cuius pulchritudo in domibus eburneis, Virgines; cuius ornamenta, omne quod viſu pulchrum eſt, & theoricis oculis delectabile. In ſummitate, & ambitu murorum, iugis, & peruigil ſtat cuſtodia Angelorum. Huius tam decorabilis vrbis primus inſtitutor aſciſcitur AVGVSTINVS, vt ſponſi præ filiis hominum ſpecioſi, amicus & ſponſæ gloria & honore coronatæ, paranymphus. Hic modo dum pro caſtris Dominicis decertandum, & ſubactis rebellibus gentibus ad vrbem erit triumphandum. Iſte primicerius conſul, & Dominici Teſtamēti Angelus, perpetuum hæreditabit thronum, omniumque ſucceſſorum, dum veniat princeps Paſtorum, vt pater filiorum apicem referet primarium. Poſtquam autem terrenos labores mutauerit cæleſti corona, tunc vti nunc lucet, potentius regnabit in arce Sion, arce ſua ſplendida, quæ ſupra vrbem, turritum attollit verticem in aëra, quæ tam principalis theſauri totque conreconditor principum gratia, tota in excelſis fulgeat aurea, vnde vſque in diem regenerationis omnium, ſuam protegat Ieruſalem cum tota patria, virtute, & oratione perpetua.

Eſay. 26 a. 1. 3.

Igitur noui armigeri Domini ſedebant in ciuitate condenda Chriſto, donec induerentur virtute ex alto, & auxilio oportuno. Quis autem explicet hos nubigenas, ſcilicet vt nubes volantes, Angelos viuentes, flores heremi, Antonios & Macharios, in vrbe exhibentes omnia mundi oblectamenta pulchra, & ſuauia, velut lætiferum vaporem, non ſolum fugientes; verum etiam omnes auditores parturienti caritate, & præcordiali parturitione, ad infinita æternorum gaudiorum ſæcula impellentes. Nil de mortalium opibus, præter ſaluandas animas ambiebant, ſola diuina & ſuperna inexplebiliter appetebant.

Lucet ab orientali plaga confeſſoris Chriſti MARTINI baſilica, dimidio fere ſtadio ab Eccleſia Domini Saluatoris remota, olim à Romanis Chriſtianis condita, hodieque ſacris officiis prædita. Nam per quadringentos circiter annos, vſque ad Maximum Imperatorem, incoluerant Romani hæc climata, qui de Gratiano & Valentiniano Auguſtis, ciuili bello

Angliā incoluerunt Romani.

triumphauit; quo abstractis militibus Britanniā Romano robore exhausit. In ipsa itaque Ecclesia sacratissimus Pōtifex LETARDVS Christianissimæ Reginæ BERTHÆ sacras Missas, & Dominica officia assiduabat; qui illi à regia Francia datus est comes, & custos probatissimus in omni sancta obseruantia; ne qua Dominici prestigij furia, splendidissima fidei Christi in ea offuscaret monilia. Vtque maximis assimilemus minora, præuenerat hic Apostolici Augustini prædicamenta, vt Lucifer auroram, & aurora solem, illum videlicet solem, quem clarius extulit AVGVSTINVS Oceano, tamquam sponsum procedentem de thalamo suo. Is quoque vt præcursor, & ianitor, Christum ferentibus Legatis vltro aperuit. Cum hoc sane beato Præsule Letardo, Dei famulus Augustinus, suique socij, addito magno salutis gaudio, in omnibus Dominicis mysteriis vna erant Ecclesia, & collatio, vnus spiritus in vnico Domino suo. Hi etiam noui velut suos præuios prosecuti, & tamquam aurum superductum argento, decorabant ipsos præcessores superueniendo. Sanctus vero Augustinus, suique in omnibus sectatores, magna signorum gratia præditi, omnes curabant, vel sibi præsentatos, vel à se visitatos debiles, & ægrotos. Stupebant Gentes, à tanto virtutum fulmine exterritæ, ambigentes, quid vehementius ammirarentur, an terrigenas transeuntes in cælites, an mortales immortalitatem animarum, & corporum, vita & prædicatione certissima astipulantes; an dilectionem, quæ fortis est vt mors, qua secum omnes trahere ad superna consortia æstuarent; qua pro hostium etiam, quasi pro fratrum salute, se traderent: an tandem quod ipsa sanctorum promissa tam perspicuis miraculorum coruscationibus, ac testimoniis, credibilia facta sunt nimis? Dicebant diuersi, aut homines in Deos mutatos, aut inter homines humana specie conuersari Deos. Hæc ex toto fallebat rudis vlugi opinio; de suis adoptiuis dicente Domino: *Ego dixi Dij estis, & filij Excelsi omnes.* Crediderunt itaque Christo plerique victa duritia, tantæ nouitatis ammiratione.

Pōtifex Letardus Berthæ Reginæ Christiana officia subministrat. Malmesbur. vbi supra.

Quasi aurora solem, præcessit D. Augustinus quo cum & sociis conuersabatur.

Psal. 81. b. 6.

Tantis etiam rerum fulgoribus, Rex ipse pauore, & oblectatione diuina attonitus, AVGVSTINO iugi instantia persuadente; Ecclesia orante; Regina, vt sacris litteris erudita, permulcente; Sanctis patribus gratificātibus oportune, vel importune, vltro abdicatis feralibus inferorum numinibus, efficitur in Christo diuinæ adoptionis filius. Iamque cunctis cælorum virtutibus sublimiter congratulantibus, & populorum turmis ad tanta solemnia occurrentibus, baptizat nouum Constantinum Siluester nouus. Vngitur Euangelicus Dauid oleo lætitiæ, & intronizatur mansuetus solio misericordiæ. Coronatur Ecclesiasticus Salomon corona pacifica in æquitate & sapientia. Præbet se de imperio seruorum Dei famulum; conuertitur princeps Ducum, in Euangelicum paruulum; & dominator populorum, socium que se profitetur pauperum. Gaudet AVGVSTINVS & Ecclesia, amplius se habere adiutorem, quam ante timuissent persecutorem. Ille etiam subiectos sibi Reges & optimates, cum populis suis Christo adquirit, suumque prius imperium, mauult esse dilatando & propagando Christi regnum.

Regina sacris litteris erudita.

Tandē Rex ad Christi fidem, & baptismum accessit.

Primum itaque AVGVSTINVM promptiorem ad omnium salutem quam ad sui prælationem, ad ÆTHERIVM Arelatis Archiepiscopum, sibi, suæque Genti consecrandum Apostolum mittit; videlicet vt Deus voluit, & Beatus Papa GREGORIVS spiritu Dei prærogauit. Qui transfretato æquore, accepto Apostolatu à Domino, & benedictione omnium Gentium primarium Anglicæ Genti retulit Patriarchatum, & Patriarchale patrocinium. Quem Deo amabilis Rex, vt Angelum testamenti Dei, triumphali gaudio excipiens, vtque pusillus Zachæus Dominum: statuit eum suæ Metropolis Ecclesiasticum Præsidem; in qua primitus susceperat hospitem, nec tantum vrbis, sed & totius orbis sui speculatiuum prætendit custodem. Solium regni in Pontificalem Cathedram, aulam regiam, Augustino reformante, ac dedicante, in regificam Christi vertit Ecclesiam. Ad orientem vero in suburbano colle regale & Apostolicum Petri & Pauli attollit Monasterium, tamquam vrbis præsidium, & munimentum, quod in arcem, & speculam regni, exaltat brauium, quod pretiosissima iam cæli thesaurisat ornamenta, videlicet ipsius Augustini, sanctorumque successorum eius Pontificum, atque Regum splendidissima corpora, quæ in reuelatione gloriæ magni Christi, resiliēt in gloria. Tu quoque Rhofensis Hierarchia Andreæ Apostoli tuo titulo inclyta, & Dorobernensis Ecclesiæ dextra suffraganea: tuque Lundoniæ Pontificalis prærogatiua, magni Pauli gloria, coronata beatæ memoriæ EDELBERTO Regi nostro conditori; atque Augustino institutori, debetis in Domino æterna benedictionum preconia.

S. Augustinus ab Ætherio Arelatensi consecratur Episcopus, fitque Apostolus totius Insulæ.

Cantuaria Metropolis atque aula regia consecratur Ecclesia.

Monasteriū SS. Petri & Pauli in suburbano constituitur.

Ibidem cōduntur corpora Archiepiscop. & Regum.

Londoniensis & Rofensis Episcopi suffraganei.

At nouus Domini Sacerdos ardens tanta gaudia attentissimo GREGORIO nunciare, in ipso reditu suo mittit Romam eximie sanctitatis viros, LAVRENTIVM tunc Presbyterum, post sui sacri primatus successorem primum, suique Suburbani Monasterij primum Abbatē PETRVM. Hi voluci animo, ac studio sancto Papæ admissi, referunt Gentem Anglorum cum Rege suo, in Christi populum transisse & regnum, Augustinum illis Pontificem consecratum, verum ad tam multam messem credentium, paucas manus non sufficere operariorum. Proferunt & diuersas noui preconis Augustini interrogationes, quibus rudis populus certius erudiatur. Tunc precellentissimus Apostolicus ineffabiliter exhilaratus, fusis Deo infinitis

Laurentius & Petrus Romā mittuntad D. Gregoriū.

gratiarum sacrificiis; & orato Domino messis, A vt mittat operarios in messem suam, exhaurit Monasteria sua, & Ecclesias, & quidquid potest eruditorum, ac religiosorum virorum in opus Euangelij efflagitare: toto mentis affectu vnico Augustino, & vnicæ amatæ Genti certat delegare. Huic sancto contubernio prępollebant quatuor Ecclesiastici proceres, seu quatuor Euangelistæ, MELLITVS, IVSTVS, PAVLINVS RVFIANVS. MELLITVS Abbas mellifluus, tunc prælucebat splendido choro Gregoriano. Mittit & Apostolicum Augustino Pallium, grande scilicet Christi, & Ecclesiæ Sacramentum, tamquam omnium virtutum indumentum, quod est Vinculum dilectionis Dei, & fratrum, vt Christi Vicarius sit medius conciliator Dei & hominum, & zona paternæ iustitiæ circumcinctus, Angelos & homines, terram confœderet, & cælum. Addit Sacrosancta Xenia, Apostolorum scilicet & Martyrum viuifica * pignera; ac diuersa quæ Ecclesiæ, quæ sacerdotibus, quæ altaribus, ac Dominicis ministris conueniant, ornamenta. Librorum quoque adiungit opimum conuiuium, & indeficiens ad vitæ patriam, viaticum. Mittit etiam præfatarum enodatas & explanatas interrogationum quæstiones, quas in Historia Bedæ lector reperiet. Ex quibus vnum hic videtur commentandum quod diuersi vsus Ecclesiarum, nequaquam faciant apud sanas mentes diuortium, salua modo fide, & obseruatione Catholica, sed sicut vnius corporis diuersa sunt membra, & officia; sic Regina sponsi Domini varietate circumamicta, tam multimoda quam multifaria triumphat in gloria. Sic & vna corona multicoloribus texitur floribus, & vnum monile aureum variis gemmarum illustratur splendoribus, & diuersis vocum discriminibus vnum concentum reddimus.

Mittit Monachos & alios eruditos viros in Angliam B. Gregorius.

Quatuor quasi Euãgelistæ.

Pallij allegoriæ.

Mittit D. Gregorius sacras reliquias, ornamenta, libros.

** Pignora.*

Extãt apud V. Bedam lib. 1. c. 28. & l. 12. Ep. 31. D. Greg.

Diuersi ritus nihil officiũt sanæ fidei.

Scribit etiam Augustino de sua ditione, sic incipiens:

*Reuerentissimo, & sanctissimo fratri Augustino Gregorius seruus seruorum Dei. Cum certum sit pro omnipotente Deo laborantibus ineffabilia æterni regni præmia reseruari: nobis tamen eis necesse est honorum beneficia tribuere, vt in spiritualibus operis studio ex remuneratione velut multiplicius insudare. Et quia noua Anglorum Ecclesia, ad omnipotentis Dei gratiam eodem Domino largiente, & te laborante perducta est: vsum tibi Pallij in ea ad sola missarum solemnia agenda concedimus; ita vt per loca singula duodecim Episcopos ordines qui tuæ subiaceant ditioni. Tua vero fraternitas non solum eos Episcopos quos ordinauerit: neque hos tantummodo qui per * Eboracæ Episcopum fuerint ordinati, sed etiam omnes Britanniæ Sacerdotes habeat, Deo & Domino nostro IESV CHRISTO authore, subiectos: quatinus ex lingua, & vita tuæ sanctitatis, & recte credendi, & bene viuendi formam percipiant. Data die decimo Kalendarum Iuliarum, anno nono decimo Imperij Tiberij Mauricij Augusti.*

D. Gregorij Epistola ad B. Augustinu. lib. 12. epist. 15.

Pallium ad eundẽ mittit.

Fit Primas totius Britanniæ.

*Vulgo * York.*

Etiam Eboracẽsis subijcitur Archiepiscopo Cantuariensi.

Longius digressos prædictorum sacrorum gerulos; alia GREGORII prosequitur epistola, qua per Abbatem MELLITVM mandat AVGVSTINO, vt *fana quæ bene constructa sint; tantum idolis destructis, in Ecclesias, & cultum veri Dei commutentur, & consecrentur: quatinus Gens ipsa in eisdem fanis suis Christum Dominum adorans, ad loca consueta familiarius conuertatur. Animalia quoque quæ solebant dæmonibus immolare, iam non in cultum diaboli, sed in laudem Dei in vsum suum occidant, & donatori de satietate sua* B *gratias agant. Sic Israëlitico populo in Ægypto Dominus in suo sacrificio, animalia immolare præcepit, vt vero hæc Deo, non idolis immolarent. Data die quinto decimo Kalendarum Augusti; anno Imperij Mauricij decimo nono.*

Altera Epistola D. Greg.

Fana idolis destructis in Ecclesias commutanda.

In tertia vero epistola missa AVGVSTINO: ex magno gaudio conuersæ per eum Gentis, in laudem Domini exclamat sic inchoans. *Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis; quia granum frumenti cadens in terra mortuum est, cuius morte viuimus, cuius infirmitate roboramur, cuius amore in Britannia fratres quærimus, quos ignorabamus, cuius munere quos nescientes* C *quærebamus, inuenimus. Quis autem narrare sufficiat, quanta hic lætitia in omnium corde fidelium fuerit exorta; quod Gens Anglorum operante omnipotentis Dei gratia, & tua fraternitate laborante, expulsis errorum tenebris, sanctæ fidei luce perfusa est, quod mente integerrima iam calcat Idola, quibus prius vesano timore subiacebat, quod omnipotenti Deo puro corde substernitur.* Deinde post pauca prosequitur. *Scio frater charissime, quod omnipotens Deus per dilectionem tuam in Gente quam elegi voluit, magna miracula ostendit.* Hæc dicens, incutit Dei signifero gaudium, & timo- D rem; vt gaudeat Anglos per miracula ad Christum conuerti; timeat vero ne humana imbecillitas in aliorum profectu incipiat labi. Proponit illi summum amicum Dei Moysen in exemplum. Hic per tanta signa Ægypto percussa, aperto mari eduxit populũ Israël, siccis vestigiis Duce lucis columna. *Ieiunans quadraginta diebus & noctibus, tabulas legis accepit, inter coruscos tonitrus pertimescente populo, solus etiam familiari collocutione Dei pasci meruit. De cœlo manna, item carnes ad satietatem nimiam ministrauit. Ad iussum Domini licet diffidens larga fluenta de petra eduxit.* E *Inde per triginta octo annos signis effulsit innumeris. In omni dubitatione Dominum consulens, Deo loquẽte docebatur. Illi resistentes terræ hiatus absorbuit, victoriis hostes oppressit. Hunc ergo tantarũ gratiarũ exequutorẽ, vna diffidentiæ culpa, qua ad aquas contradictionis ante præscriptos triginta octo annos deliquerat, & in tanto tempore inter tanta, tamque benefica & amica Domini colloquia, recognitionem neglexerat iusta Dei sententia, tandem à terra illa repromissionis morte præripuit.* Talibus monitis peruigil GREGORIVS Dei famulum, iam olim in omni sanctitate fundatum; altius in timore, & fide solidare curauit. Quem tandem profite-

Tertia Epistola D. Greg. lib. 9. Epist. 58.

Elegantissima documenta.

tetur electum, qui etiam de multorum conuersione gaudium facere conatur in cælo. Et in hoc itaque cæli, & Angelorum gaudio, præmissas voces repetit, Epistolam finiendo. *Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.*

Seu a Aldibertum. D. Gregorij Epistola commonitoria ad Regem Ethelbertum: estque eiusdem 60. l. 9.

Regem nihilominus [a] ETHELBERTVM post laudisona initia, sic hortatur blandiflua Epistola. *Eam*, inquit, *gloriose fili quam accepisti diuinitus gratiam, sollicita mente custodi, Christianam fidem in populis tibi subditis extendere festina; zelum rectitudinis tuæ in eorũ conuersione multiplica; idolorum cultus insequere, fanorum ædificia euerte; subditorum mores in magna vitæ munditia, exhortando, terrendo, corrigendo, & boni operis exempla monstrando, ædifica, vt illũ retributorem inuenias in cælo, cuius nomen, atque cognitionem dilataueris in terra. Ipse enim vestræ gloriæ nomen etiam posteris gloriosius reddit, cuius vos honorem quæritis, & reseruatis in Gentibus. Sic enim Constantinus quondam piissimus Imperator, Romanam rempublicam, à peruersis Idolorum cultibus reuocans, omnipotenti Deo Domino nostro IESV CHRISTO secum subdidit, seque cum subiectis populis, tota ad eum mente conuertit. Vnde factum est, vt antiquorum principum nomen, suis vir ille laudibus vinceret, & tãto in opinione prædecessores suos, quanto & in bono opere superaret. Et nunc itaque vestra gloria cognitionem vnius Dei Patris, & Filij, & Spiritus sancti, Regibus ac populis sibimet subiectis, festinet infundere, vt & antiquos Gentis suæ Reges, laudibus ac meritis transeat, & quanto in subiectis suis aliena peccata deterserit, tanto etiam de peccatis propriis ante omnipotentis Dei terribile examen securior fiat. Reuerendissimus autem frater noster AVGVSTINVS in Monasterij regula edoctus, sacræ scripturæ scientia repletus, bonis auctore Deo operibus præditus: quæque vos admonet, libenter audite, deuote peragite, studiose in memoriam reseruate: quia si vos eum quod pro omnipotente Deo loquitur, auditis: idem omnipotens Deus, hunc pro vobis exorantem celerius exaudit. Parua autem xenia transmisi, quæ vobis parua non erunt, cum à vobis ex Beati Petri Apostoli fuerint benedictione suscepta. Omnipotens itaque Deus, in vobis gratiam suam quam cœpit, perficiat, atque vitam vestram, & hic per multorum annorum curricula extendat, & post longa tempora, in cælestis vos patriæ congregatione suscipiat.*

Optima Regibus documenta.

Ethelbertũ æquiparat Constãtino.

S. Augustinus Monachus fuit, & doctus.

al. a Aldibergæ. Ad Reginã Bertham litteræ D. Gregorij, quibus gratias habet, eamque adhortatur ad meliora. lib. 9. Epist. 59.

Gloriosæ quoque Reginæ [a] BERTHÆ scribit: vnde hæc excerpsimus. *Remeantes dilectissimus filius noster Laurentius Presbyter, & Petrus Monachus, qualis erga reuerentissimum fratrem & Coepiscopum nostrum AVGVSTINVM gloria vestra extiterit, quantaque illi solatia, vel qualem caritatem impenderit, retulerunt. Et omnipotentem Deum benediximus, qui conuersionem gentis Anglorum mercedi vestræ dignatus est propitius reseruare. Nam sicut per recordandæ memoriæ HELENAM matrem piissimi Constantini Imperatoris ad Christianam fidem corda Romanorum accendit: ita & per gloriæ vestræ studium, in Anglorum gente eius misericordiam confidimus operari. Et quoniam prudentiæ bono, sicut reuera Christiane, & recta fide, gloria vestra munita, & litteris docta est, & Deo volente aptum nunc tempus est, agite vt diuina gratia cooperante, cum augmento possitis, quod neglectum est, reparare. Itaque mentem gloriosi coniugis vestri, in dilectionem Christianæ fidei adhortatione assidua roborate. Vestra illi sollicitudo in augmẽtum in Deo amoris infundat; atque ita animos eius etiam pro subiectæ sibi gentis plenissima conuersione succendat, vt & magnũ omnipotenti Deo, de deuotionis vestræ studio sacrificium offeratis; & ea quæ de vobis narrata sunt, & crescant, & vera esse modis omnibus approbentur: quia bona vestra, nõ solum iam apud Romanos, pro vita fortius orauerunt, sed etiam per diuersa loca, & vsque Constantinopolim ad Serenissimum Principem peruenerunt. Vnde petimus, vt sicut nobis de Christianitatis vestræ solatiis lætitia facta est; ita quoque de perfecta operatione vestra Angelis fiat gaudium in cælis. Sic vos in adiutorium suprascripti reuerẽtissimi fratris, & Coepiscopi nostri, & seruorum Dei quos illuc misimus in conuersione Gentis vestræ, deuote ac totis viribus exhibete. Vt & hic feliciter cũ glorioso filio nostro cõiuge vestro regnetis; & post longa annorum tempora futuræ quoque gaudia vitæ, quæ finem habere nesciunt, cum fructu æternæ mercedis capiatis. Data die decimo Kalendarum Iuliarum imperante Mauricio Tyberio; anno nono decimo.*

Bertha cum Helena cõparatur.

De his etiam quæ Francorum Episcopis scripsit idem Papa mellifluus hæc pauca excerpsimus. *Sicut ignis aura flante, fit grandior; ita bonæ mentis studia commendatione proficiunt. Quia igitur Redemptoris nostri gratiâ cooperante, tanta de Anglorum Gente ad Christianæ fidei gratiam multitudo conuertitur; vt reuerentissimus frater & Coepiscopus noster AVGVSTINVS, eos qui secum sunt, ad hoc opus exequendum, asserat non posse sufficere: aliquantos ad eum Monachos cum dilectissimis, & cõmunibus filiis, Laurentio Presbytero, & Mellito Abbate præuidimus transmittendos. Et ideo fraternitas vestra caritatem quam decet exhibeat.* Præterea quæ Regi Francorum Lothario de Sanctorum susceptione, Brunechildi de ipsorum vbique fusis miraculis, gratificis scriptis suggesserit, in suis epistolis liquide clarescit.

Galliæ Episcopis de Anglorum conuersione scribit.

Hæc itaque Apostolicæ cõmendationis scripta Britanniæ Regem, & Reginam cum summo Antistite suo, non solum diuino gaudio repleuerunt, verum etiam ad cælestia regna appetenda vehementius [a] ascenderunt.

[a] f. accenderunt.

Interea AVGVSTINVS ab Ecclesiastico ritu discrepãtes Britonum Pontifices, Regis adminiculo ad aliarum Ecclesiarũ omnium communẽ obseruantiã, humili prece & ammonitione inuitat. Cui illi velut in acie non solũ repugnãt, verũ etiam suos vsus omnibus præminentiores Sancti Papæ ELEVTHERII authoritate pronunciant. Tandem signipotens Augustinus, parat in aliquo debili curando veritatis argumentum. Assistitur

D. Augustinus dat cæco lumen.

cæcus, Anglicus, Dei nimirum nutu oblatus, ne Britones sibi arrogarent signum, si quis de suis esset saluatus. Offertur ergo aduersariis cæcus, illis abnuentibus; AVGVSTINVS, flexo genu, fusa prece, signatis orbibus cæcis Dominica cruce, *In nomine*, inquit, *Domini sic iste crerus illuminetur, sicut nostra assertio sanior comprobatur.* Cui protinus respondens claro testimonio clara oculorum illuminatio, dat certam fidem tanti signi splendore, congaudenti populo, quam vera sit Augustini assertio. Ipsi quoque Britones approbant, quod inficiari nequeunt. Attamen dilationem postulant qua maiores suos conueniant, data die, qua cōsilium repetant. Venere ergo septem Episcopi à quodam IVSTO suæ partis viro ita edocti vt si Augustinus, mitis & humilis corde probaretur; quod esse si ipsis Episcopis aduenientibus assurgeret, cognosceretur; tunc illi velut Domini nuncio, & iugum Domini ferenti obedirent. Si vero Episcopis, qui plures essent, non assurgeret; velut arrogans, & contemptor ab his contemneretur. Tali mucrone quo perirent præcincti, AVGVSTINO sibi non assurgente, furiose indignati; ipsum, & omnia eius dicta repudiant, eoque ferocius rebellant, quo ille humilius, & amabilius deprecatur, vt concordem Ecclesiarum normam sectentur. Hac sane mansuetissima caritate, & caritatiua mansuetudine erat, discipulum Christi & famulum lucidius cognoscere, quam si superbis assurgendo ipsorum videretur obstinatiam honorare, & honorando approbare. Peruerse ergo superbi humilem famulum Domini calumniabantur superbiæ insessione, cum ipse Dominus, qui dicit: *Discite à me quia mitis sum, & humilis corde*; sedens docuerit, pauperes spiritu beatos esse; quod illi esse nequibāt, typo elationis suæ. Sed cum adhuc præcordialis pater illorum salutis auidissimus oraret, & saltem in his tribus vniuersali Ecclesiæ iungerentur: hoc est in baptizando, & Pascha Domini celebrando, atque vna secum Anglis Christum Euagelizando: omnia prorsus abdicant, quin etiam omnem eius ditionem à se exterminant. Quos ille prophetali increpans machæra ab illis inquit hostibus peribitis, quos fratres habere in regno Dei abhorretis, & ab his vitam perdetis, quibus effusam omnibus gratiam Christi inuidetis.

Britones Episcopi nū Augustinus vere sit humilis, probant. Si eis assurgat.

Matt. 11. d. 29.

In tribus vt annuant rogat B. Augustin.

Ab illis repulsam patitur. Quorum S. vir prædicit perniciem.

Adimpletur Prophetia.

Igitur post triumphalem huius vatis Assumptionem ad Dominum, Rex Anglorum EDELFRIDVS bellicosissimus, Britones immanissima cæde penè deleuit; capta ciuitate *Legionum*, quā Angli *Lagacestram*, Britones *Karlegion* appellāt. Irruerat illuc inæstimata multitudo sacerdotum, & Monachorum contra hostem oratura. Confluxerat etiam de Monasterio *Bancor* plusquam duo millia Monachorum, quos omnes labor mannum alebat. Hos pariter oratione, & triduanis ieiuniis in hostem pugnantes, hostilis gladius vel acriores aduersarios exhausit. Et ex his mille ducenti, reliquis profligatis extincti sunt. Cæsi autem populi; non est numerus. Sic AVGVSTINI contemptores, vatem experti sunt veracem, quem supplicem abiecerant, & minacem.

Plures legiones, de quibus Cādenus in descriptione Britanniæ.

Monasterium Bancor, vbi plusquam duomillia Monachorum.

Eboracum pergit S. Augustinus.

Confessor itaque Domini à supra memoratis rebellibus tendens, cum sancto choro sociorum ad EBORACAM ciuitatem: videt hominem secùs viam accubantem paralysi, cæcitate, atque ægestate ter miserabilem. Audit hunc turbæ prętereuntis causam interrogantem; cognitumque famosi AVGVSTINI nomen inclamantem, opemque, & eleemosynam tanti Patris implorantem. Ad quem accedens æmulator Dominici Clauigeri, *argentum*, inquit, *& aurum non est mihi*: *quod autem habeo, hoc do tibi: In nomine Domini IESV CHRISTI surge, & illuminare, præditusque salute, & luce procede; nec iam indigeas gestatore, vel duce.* Hoc verbum Christi nominis, quasi ex ore Christi prolatum, subito erexit paralyticum, illuminauit cæcum: simul etiam is apertis oculis cordis, suscepit baptismum, pariterque cum corporis officio, animæ profectum.

Paralyticus cæcus sanatur.

Act. 3. a. 6.

O virum spiritu Dei plenum! cui, vbi res diuina poscebat, tam parata erant signa ad saluandum, quam verba ad docendum! Nam quis referat quam crebris miraculorum coruscationibus vbique emicuerit? quantas fidelium turbas & in illo itinere, & in finibus EBORACI & in omnibus quo se vertit locis, Deo lucratus sit? quantum etiam aliis diebus, ac temporibus profecerit, cum in vna Dominicæ Natiuitatis die, quam vniuersa Angelorum gloria perpetuo concelebrat, plusquam decem millia virorum, præter innumerabilem multitudinem fœminarum ac paruulorum vitali baptismate regenerauerit: Quæ vero sacerdotum, aliorumue sacrorum ordinum copia, ad tantum populum abluendum sufficeret? Benedicto itaque fluuio Anglicè *Sualuus* nūcupato, iubet summus Pontifex per præcones, & magistros, omnes binos, & binos, confidenter ingredi; & in trino Deitatis nomine, alterum ab altero vicissim baptizari. Sicque omnes renati non minori miraculo, quam quondam populus Israël diuisum mare: itemque Iordanem retro conuersum transierat, in alteram ripam sunt transpositi. In tam profundo gurgite, in tanto, tamque diuerso sexus, & ætatis examine, nemo perit, nemo læditur; magnum hoc erat miraculum. Sed hoc magnum, maiori eminentia superatur, cum omnis debilitas, & infirmitas in illo amne deponitur; omnis languidus, & deformatus, sanus & reformatus egreditur. O festiuum spectaculum Angelorum & hominum! cum tot millia candidatæ gentis ex vnius fluminis alueo, velut ex vnius genitricis, prodirent aluo; & de vno stagno, tanta progenies in supernam ciuilitatē nasceretur olympo. Hinc serenissimus Papa GREGORIVS cum omnibus supernorum contuberniis erumpens in gaudia; non tulit hoc reticere sancto Patriarchæ Alexandriæ

Vna die plusquā 10. millia virorum, præter feminas, & infantes, baptismo initiat.

Fluuius benedicitur, & alter ab altero vicissim baptizatur.

Hac de re scribit Eulogio Beatus Gregorius.

Alexandriæ EVLOGIO; scripsitque gratissime congratulaturo, de tanto exercitu, in illa vna natalis Domini die, baptizato. Ecclesia autem in huius Baptistæ AVGVSTINI perpetua memoria, & nomine, iuxta prænominatum fluuium, condita, ac dedicata, præbens credentibus postulata, prædicti Papæ comprobat testimonia.

Constructa ... fluuium, ib nomine Augustini.

Regresso ergo Euangelio Domini ab Eboraco; homo horrenda lepra totus vlcerosus, orans à benefico Patre opem salutis, infusa benedictione Apostolicæ dextræ, cum signaculo salutiferæ crucis, & nomine Dei maiestatis: continuo sensit sibi omnem dolorem velut à luce tenebras aufugisse; & quasi exuto vetere homine fœditatis luridæ, nouum hominem incolumitatis suæque formositatis solemniter se induisse. Nam dicente ipso summæ Trinitatis Confessore: *In nomine Christi mundare*: hoc trino videlicet benedictionis crucis, & nominis Domini medicamine, æger restauratur plena sospitate. Residunt turgidæ manus & digiti, facies, & omnia membra suo decore & officio deducuntur. Iam clamose eloquens lingua, [a] abicit [b] tarataram hactenus suppressæ vocis interpretem. In tanta signorum gloria, Christiani in laudem Christi prorumpunt, Pagani ad fidem proficiunt.

Mundat leprosum.

[a] abijcit ai. [b] tarataram, hanc vocē edinuenit Iunius ad exprimendum sonitum tubæ. inquit, Seruius 9. Æ eid.

Hinc diuertens dux verbi Domini, successit tandem cuidam profanæ Villulæ, in prouincia quæ dicitur *Doreseta*; vbi dæmoniaca plebicula sanctos Dei omnibus opprobriis, ac ludibriis decorauere; adeo vt, (quod etiam referri iniuria est) productas piscium caudas ingererent. Vnde indignatus spiritus Domini, in huius authores sceleris, & in omnem illorum progeniem, suum dedecus, per os AVGVSTINI vatis perpetualiter sententiauit; & prauis propriam ignominiam; sanctis vero perennem gloriam refudit.

S. Augustinus & socij ludibriis afficiuntur.

Erat & alia Gens in Orientali plaga Angliæ, ita in sacrificiis dæmonum à gehennæ incendio inflammata, vt nuncios Christi cælestia regna promittentes, non modo audire abhorrerent; verum etiam tota mentis insania, eos punire, vel exterminare æstuarent.

Nil preces, nil blanditiæ valuere: terrores superni iudicij, vel inferni deridebant, prodigia, & signa exsufflabant. Tam desperabiles & perditos, fides & benignitas AVGVSTINI perire non pertulit. Resistens supernæ iræ, orat Patrem misericordiæ, vt ingratos clementiæ, corrigat correptione. Itaque ab ardore profanitatis suæ, ardent omnes inuisibili igne, & sulphureo torre; quam pœnam numquam antea, nec postea senserat hæc patria. Nemo euasit, vbi nemo innocens extitit. Vbique eiulatus, vagitus senum, iuuenum, lactentium vna ardentium inhorrebat, vt & parêtes in suis partubus cruciarentur. Conuolant omnes ad Christi famuli vestigia, qui Christi repulerant mandara, iusto supplicio iam eruditi, quia in Christi baptismate per Augustinum possent à supplicio liberari. Sic ille lætifer ignis fœtidas carnes exedens, quem omnia fluenta non extinguerent, omnia medicamenta non expellerent, solo Domini fonte, Augustini ope, ab omnibus baptizatis extinctus, & expulsus est, atque ab omni Augustini climate perpetuò eliminatus.

Deridentes Augustinū Pagani, igne cælesti affliguntur.

Ad fidem demum adducuntur.

A Baptizatis ignis ille extinguitur.

Ab illis autem quos supra retulimus suo opprobrio sententiatos, Augustinum suosque beatos consortes, per quinque milliaria progressos, & per deserta atque inaquosa loca vagabundos, æstus, & sitis ac lassitudo premebat, quorum vnum incommodum viatores grauare poterat. Verum ille qui sedebat meridie super fontem fatigatus ex itinere motus seruorum suorum labore, & oratione, non dedignatus est visibiliter suo caro ac fideli condescendere dispensatori; suoque dulci affatu hunc consolari. *Constans esto*, ait; *& fiducialiter age, serue mi complacite, quia tecum sum promptus adiutor in omni necessitate, ac bonæ tuæ voluntate: Pro quibuscumque volueris pete, sciens me fauere semper benignæ caritati tuæ. Tibi quippe apertum est ostium regni mei, vbi intres in gaudium Domini tui.* Hæc dicens Dominus cælo receptus est.

Fessum ex itinere Augustinum alloquitur Christus.

Tam dulci fonte saliente in vitam æternam vbertim potatus Augustinus, nescit sitire fontem, quo sitiat iterum, nec operari cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam. Vna erat intentio tam desiderabilem aspectum lacrymis sequi abeuntem, quibus purgatis oculis attingeret Angelorum lucem. Continuo flexis genibus, adorans in loco vbi steterunt pedes Domini, & quasi ipsa Domini vestigia exosculans, Magdalenæ fletibus rigabat, æternamque dilectionem in his aromatizabat.

Perpendens etiam hanc terram cælestis beneficij plenam inundatione, vbi emicuit fons vitæ, baculum ipsi loco impressit, cum quo mox æstuantem laticis puri scatebram elicuit. Vnde omnes Deo gratias libantes ad satietatem refecit. Qui in amnes, & riuulos hactenus diffusus, hæc loca prius solitaria, populosissima præbuit. Vbi Theologus confessor Domini à cernendo Deum, quem ibi vidit, *Cernhel*, loco nomen indidit: quod ex Latino hebræoque contextum in vnum coaluit. Prima enim syllaba *cern*, Visum, secunda *hel*, declarat Deum. Ibi quoque Oratorium in perennem memoriam Dominicæ visionis, molitus est, in nomine Domini Saluatoris. Inde etiam Monasterium in honore Principum Apostolorum dedicatum, Cernelium est appellatum, quo constat Monachorum choro decoratum. Illum autem fontem AVGVSTINI nomine consecratum, credentibus esse saluberrimum, hic vnum docebit miraculum, teste prouincia, nuper declaratum.

Ex impressione baculi scaturit fons.

Cernhel huic loco nomen indidit.

Ibidē Monasterium Cernelium appellatum construitur, dicaturque S. Petro, de quo v. Malmesb. de Pontif. Ang. lib. 2. de Monast. Shirburnens &c. fol 142.

Fons S. Augustini ægros inspicit efficit.

Presbyter in extremo vitæ versans, per trinam immersionem in fonte Augustini in integrum sanitati restituitur.

Notus eſt ſub Abbate Cerneliensi presbyter parochianus, ſacra myſteria populo celebrare aſſolitus. Is languore detritus, vigilanter obſeruabatur iam moriturus. Nox, & ægritudo, ſomnum ſuggeſſit defeſſo. Videt Avgvstinvm aſſiſtere clementiſſimum pontificalibus redimiculis, & præfulgida virga feſtiuum. Ille trementem blando alloquio permulcens, iubet ægrum ſurgere, Auguſtini fontem adire, ibique trina iteratione Pſalmum quinquageſimum ore fideli reuoluere, inter pſallendum vero terna intinctione corpus diluere, ſic ipſum vita donandum, ac ſoſpitate

Et ne, inquit, dubitaueris, hæc ipſum Auguſtinum tibi dicere noueris, ad cuius fontem dirigeris. Mirum dictu, protinus expergiſcens ſemimortuus, tamquam ſoſpes exurgit, innitenſque baculo, ad iuſſum lauacrum tetendit. Putabant cuſtodes hunc lethi inſtantia ſic oberrare. Sublegunt eius veſtigia non reſiſtendo, ſed potius quo, vel ad quid proceſſerit, explorando. Æger in fontis lauacro tertiò mergitur, iniunctum Pſalmum tertio modulatur. Et, ô celerem medicum ſuum! æger quaſi de morte reſuſcitatus, ſoſpes domum regreditur. Quod ergo Eliſæus exegit in leproſo ſepteno lauacro, ſeptiformis Domini Spiritus Sacramento, hoc Avgvstinvs compendioſius expleuit in languido; terno videlicet viuificæ Trinitatis probamento. Iam vero quis exponere ſufficiat, tantam tamque iocundam omnium admirationem, cum mane Abbas, & fratres cum frequenti populo, audiſſent ipſum ſacerdotem miſſas, & horas debitas, aſtanti turbæ decantantem; cuius omnes expectabant interneccionem? Ille exponens publicè per ordinem Avgvstinvm ſuæ recuperationis in Chriſto fuiſſe authorem, omnes in maiorem Dei excitat laudem, ſanctique ſui venerationem.

S. Augustinus redit Cantuariam.

Poſt perluſtratam cum crebris virtutibus, ex magna parte Britanniam, regreſſo Auguſtino ad perennem habitationem ſuam Doroberniam; vndique occurritur à domeſtico populo, tamquam ſuæ pacis Angelo, & tamquam ſoli ad ortum ſuum reducto; Vbi recolligitur à cunctis triumphali iubilo. Tunc confluente turba debilium ad tam ſalutis prodigium, interuenit iuuenis tripliciter miſerandus, triplici nexu calamitatis obſtrictus. Incuruis veſtigiis genibus gradiebatur pro pedibus, obſtructoque ore, & auribus, nec loqui, nec audire loquentes poterat, ſurdus, & mutus. Dat gemitum pro precibus. Signis deprecatur; ſignis interrogatur, ſignis poſcenti reſpondetur. Audit Avgvstinvs non loquentem, alloquitur non audientem, dirigit non ambulantem. Sic inquam triformiter miſerum, in trinæ Deitatis nomine, triplici donat ſalute.

Insigne patrat miraculum.

Reformatis greſſibus, erexit claudum; loquacem fecit mutum; ſurdo infudit auditum. De trimoda anguſtia, trimoda curato naſcitur lætitia. Currit inoffensè, loquitur plane, audit clare; ſed mens hominis ventoſa, immemor priſtinæ miſeriæ: & impatiens ſalutis redditæ, adeo in omnem defluxit vanitatem, vt ſua garrulitate, & inquietudine, inter ſacra etiam officia Eccleſiam turbaret & plebem. Murmurabant omnes quod pernicioſior ſibi eſſet ſoſpitas conceſſa, quam prior pœna. Hinc indignante per Auguſtinum correptrice Domini clementia, pedes ſaltatorij, & lingua procax, & aures ſcurrilitatis amicæ prioribus vinculis arctius alligantur: donec placato Domino ſatisfactione, per Avgvstinvm relaxarentur. Sic ille denuò triformi redditus corporis ſanitati, maiori etiam donatur ſenſatæ mentis incolumitati.

Vita S. Liuini.

Vitam & paſſionem pretioſi Pontificis, & Martyris Livini, legimus à Sanctis comitibus ſuis Foliano, Helia, & Kyliano fideliſſime ſuo ſcriptori expoſitam; de qua pauca hic inſerimus, ad Beati Avgvstini pertinentia gloriam. Commemoratur ibi Auguſtinum omnibus * profectuoſum, ad pium Regem Scotiæ Colomannum veniſſe; Liuinum puerum ibi cum Sancto Menalchio Archipontifice baptizaſſe; Regem, & Reginam inter baptizandum hunc ſuſcepiſſe, dextram auream fuſo deſuper iubare coruſcaſſe, & baptizatum diuina Cruce, cum hac voce ter conſignaſſe: ***Dilectus Deo & hominibus, cuius memoria in benedictione eſt.*** Hunc cum adoleſceret, & mundialis gloriæ nexus abrumpere æſtuaret; Angelus Domini palam ſalutans ex nomine, dicenſque: ***Aue frater Liuine:*** hortatur vt ab Angliæ Antiſtite Avgvstino præſidente Doroberniæ, totius ſanctitatis documenta pergeret accipere. Quem feſtinantem ad mare, Angelus excipiens ſereniſſima pulchritudine, ac melliflua exhortatione, cum prænominatis tribus ſociis duxit; præcedendo per longos tractus pelagi. Ibant tanta oblectatione, vt putarent ſe non freta, ſed ſolidiſſima, ac florentiſſima prata calcare. Gaudebant ſe quaſi in monte transfigurati Domini ſplendiſſimo, deambulare, vbi Petrus cum diſcipulis optabat manere. Hac nempe florida & amæna ſuauitate, docebantur illum Doctorem appetere, de cuius corde, & ore haurirent nectar dilectionis paternæ, & mel dulcedinis æternæ; de cuius nardifluo horto carperent aromata vitæ; quo duce currerent per omnia floreta cæleſtis Philoſophiæ, & vberrimos campos Theoricæ Doctrinæ. Perductis iam ſanctis ad *Cantia littora, dux Angelus cum luce ſplendida, quo ſequantur comites, redit ad æthera. Sic Beatus Livinvs peruenit ad deſiderantiſſimum Avgvstinvm; apud quem

f. profectuosum.* — *Ss. Liuinus & Menalchius baptizantur à sancto Augustino.* — *Eccli. 45. d. 1.* — *Antistes Angliæ Augustin.* — *S. Liuinus cum sociis calcat mare.* — *Matt. c. 17.* — *Cantiæ.* — *S. Liuinus discipulus D. Augustini, à quo Episcopus consecratur.*

ita profecit per quinquennium, vt tanti patris filiolus ab ipso donatus sacerdotalibus indumentis, susciperet (adolescente quidem æuo, sed animo grandæuo) sacerdotium: sicque de discipulo magister, Gentis suæ consequeretur summum Pontificium, & Martyrij brauium.

Sequitur attestatio cuiusdam veternosi, qui hactenus durans asserit auum suum, Beatum Augustinum vidisse; & ipsum auum de lubrico, ac nebulosissimo Christianum modestum ab eius baptisterio surrexisse: ipsum vero sanctum, innumerabilia, iugi turba vallante, signa patrasse. Referebat idem modernus superstes, ab auo, & patre, relatam sancti formam, personam patriciam, staturam proceram; ipsumque nudis pedibus patriam lustrando, callos in plantis attraxisse. Affirmabat enim eumdem auum ex benedictione baptizatoris AVGVSTINI, plurimum vltra centum annos vixisse, ipsamque longæuitatis benedictionem in patrem suum descendisse, in se etiam centenarios progenitorum annos longe excreuisse.

Forma B. Augustini.

Auctorem vixisse circa ann. 1000. ex his colligi potest.

Iam æternis amoribus totus saucius, AVGVSTINVS; iam à terrenis tumultibus in requiem Domini absorptus, vim faciebat cœlo, crebris precum, suspiriorum, & lacrimarum pulsibus. Tandem intelligens ex Spiritus sancti responso, suum exauditum desiderium; sacratissimum LAVRENTIVM Apostolicis virtutibus præclarum, & inter sanctos comites præcipuum, Rege cum confluo populo in immensum congratulante, ordinat cum omni solemni gaudio sibi successorem, vt quondam Apostolorū princeps Petrus Clementem; videlicet ob nouellæ informationis necessitatem. Antea autem MELLITVM consecrauerat Lundoniæ Episcopum, IVSTVMQVE Rofi sibi Suffraganeum: quorum Mellitus tertius, Iustus in Archi-præsulatum sibi successit quartus.

B. August. Laurentiū ordinat successorē.

Mellitus Londoniensis, Justus R ffensis Episcopi. al. Roffæ.

Iam vero exhortato Rege, & Ecclesia, ac populo vt perseuerarent in fide, & amore Christi, relinquens omnibus perpetuæ dilectionis pignera, præsente ipso Rege cum Pontifice Laurentio, inter omnium lacrymosa examina, vallante cum lætissima cælestium chorea, transiit ad æterna Christi solemnia. Quos infimi laudatores prosequamur, non ex æqualibus planctibus, sed his triumphantibus cantibus: Regnas Augustine, Augustis secli nomine, & dignitate sublimor, qui auxisti rem Christi publicam, & Romanæ Ecclesiæ adiecisti Britanniam; melius quam Cæsar Augustus Romanis opibus Alexandriam. Te Reges, & Principes, & senatus Anglorum, & turba Gentium comitantur in cælum. Te Angeli, & Archangeli, Throni & Dominationes excipiunt, te coronat Rex Regum.

D. August. deposito carnis onere, in cœlum subuectus est.

In Monasterio vero quod condidit, à sancto LAVRENTIO, ipso Rege Edelberto, & patria confluente dedicato, reconditur pretiosissimum corpus eius festiuo cum iubilo, vbi Romani atque alii successores sui, sicut vno animo, ita vno colliguntur thalamo.

In Monasterio SS. Petri & Pauli, quod ipse condiderat, sepultus.

Quam pulchrè vero Ecclesiarum parens Roma tanta pignora edidit, quæ totius Britannici Oceani patres, & institutores emineant. Quanto odore suauitatis & splendore gloriæ vnius amor, & vnum cubiculum simul confouet, & astringit, qui si distinguerentur per diuersas mundi nationes, singuli patroni, singulis populis solariter prælucerent.

Explicit vita sancti Augustini Anglorum Apostoli.

DE HVGONE LINGONENSI EPISCOPO TESTIMONIA.

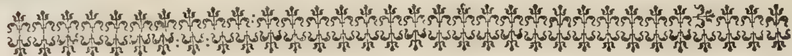
Ex historia MS. Laurentij de cœnobio Leodiensi S. Laurentij, deinde S. Vitoni Virdunensis Monachi.

HIs diebus sanctus Papa Leo nonus, primùm Tullensis Episcopus, Gallias veniens Remis Synodum celebrauit. Idem Papa tunc in Synodo Remis Lingonensem Episcopum Hugonem fratrem Valeranni Abbatis (*S. Vitoni Virdunensis*) deposuerat pro criminalibus quibusdam causis. At Hugo Papam vsque Romam sequutus, vt eius misericordiam experiretur, plenam Synodum, cui ille præsidebat, nudus & discalceatus intrauit, virgas quibus cæderetur manu tremula deferens, & ore lachrymabili hanc antiphonam canens: Dedit pater pœnitenti filio stolam primam, pariter & annulum; nam & calceamenta illi tribuens celebrauit magnū conuiuium; habemus stolam primam in lauacro, & annulum fidei signaculum. Eum ita videntes in singultibus proruperunt, lacrymas fuderunt, questibus Synodum repleuerunt. Ipse Papa præ cæteris condoluit, & cunctis supplici reo suffragia ferentibus eum absoluit: atque pius pater pœnitenti filio stolam primam, & annulum amissi Pontificatus indui, & sandalia pacis recalceari edixit; dum solummodo Ecclesia sua, quam læserat, vel quælibet alia eum dignaretur Episcopum. Ita ille à cunctis absolui meruit, repatriare cœpit. In langorem itinerando incidit, habitum Monachi sub nomine cœnobij nostri, cui præsidebat frater suus, à comitibus suis Cluniacensibus Monachis quæsiuit, accepit, feliciter excessit. *Ita MS. codex Monasterij S. Vitoni Virdunensis.*

Ex Gallia Christiana Claudij Roberti, in Episcopis Lingonensibus.

HVGO ex Clerico Carnotensi, & alumno Cluniacensi assumitur ad hanc sedem 1031. *Et infra.* Virduni in Monasterio S. Vitoni Monachum professus est, Valeranno fratre suo Abbate, ex hac vita meliorem mutauit, vt est in Cartulario Stephaniensi, & apud Andræam Quercetanum in Vita Leonis IX. &c. Scripsit Hugo contra Berengarium, & carmine expressit acta S. Victoris, quæ asseruari audio Blesis in Bibliotheca Regia.

HVGONIS LINGONENSIS EPISCOPI TRACTATVS.

De corpore & sanguine Christi contra Berengarium.

Ex Bibliotheca Regiæ, & Corbiensis duplici MS.

HVGO Lingonensis Episcoporum minimus BERENGARIO, in quibusdam reuerētissimo sacerdoti, Deum sapere. Rerum existētium, virorum acutissime, naturam, si bene perspiceres, si patrum sententias non tam exili, quam prauo studio scrutareris, Sacramētum Corporis, & Sanguinis Domini nostri IESV CHRISTI non ita crederes celebratum, vt corpus esse diceres, & incorporeum prædicares. Perinde si perpenderes quod amplitudo diuinæ potentiæ sensuum excedat circos, nec possit sensualiter ambiri quod in vos informet sensus, os nimis extensum contraheres, contractum corrigeres, correctum denique contineres. Dicis enim nimis extensè loquens; In huiusmodi Sacramento corpus Christi sic esse, vt panis, & vini natura, & essentia non mutetur: corpusque quod dixeras crucifixum intellectuale constituis. In quo euidentissimè patet, quod incorporeum confiteris. Qua in re vniuersalem Ecclesiam scandalizas, ipsumque tuum offendis authorem, qui palpabile obtulit, quod incorporeum affirmas. Namque si panis, & vini natura, & essentia, reali principalitate post consecrationem persistunt, translatum nihil potest intelligi; & si quod adiunctum est solâ fit intellectus potentiâ, reuerà non capitur quomodo, vel vnde, vel idem sit quod adhuc non subsistit. Est enim intellectus essentiarum discussor, non opifex, iudex non institutor. Et quamuis rerum, vel monstret, vel figuret imagines, nullum corpus materiali producit exordio. At si panis, & vini sacramentum ob solam salutis potentiam cum nato, & passo, vnum atque idem est: similiter authori nihil refert hoc sacramentum eodem iudicio, eadem intelligentia baptismum vel esse, vel dicere, vel quicquid in sacramentis salubriter celebratur, sicut patet

A in plurimis: velut si procul iustitiæ aliquem dixeris eundem cum regibus; hoc ipsum ad patricium referas, hoc ad Cæsarem si velis: Quod si hoc modo Christi corpus applicas ad sacramentum, inde quod hæc communis virtus, hæc publica fortitudo, commune & publicum malum sit. Porro autem si ex sua essentia, vel natura non habent salutis potentiam, habent eius contrarium, sicque dum in sua natura permanserit, erit impotens sacramentum. Per quod euiden-
B ter consequitur, corpus Christi sic esse imbecille, si panem, qui in sua natura permanserit, dixerit corpus esse. Quapropter necesse est vt aut panem omnino à sua natura deiicias, aut ipsum Christi corpus dicere non præsumas. Quod si fortè dixeris, & suam naturam retinere, & tamen non esse impotens sacramentum; contra rationem loqueris; si cui naturam conferes, * inhærentiam tollis. Omnes enim res dum in sua na- al.* Inhærentia.
C tura consistunt, ab inhærentibus naturæ non recedunt. Quid ergo de aqua in vinum conuersa dicis? Dices in sua natura mansisse, & tamen vinum esse, aut dices non esse vinum; sicut nec panis corpus nisi saporis potentiam. Quodcunque horum dicas mirabiliter furis, profundissimè fundis, solitarius hauris. Attritum dicit quod * incorruptibilis est; facisque consequentiam, quam quædam destruunt al.* Incorruptibile. al.* Panē.
D elementa. Putas enim non bene intelligens, attrita quæque consequenter corrumpi. Sed vide quia ignis plagatus non corrumpitur, & aër non doluit à sagitta. Quod si ipsum dixeris augmentari eo quod in dies immolatur, lechitum non dices non minui, cum ex eo quotidie caperetur. Si verò non imminutum protuleris, & sumptum, & integrum confiteris. Ergo si hoc potuit Helias, quare hoc non potuit & Deus? Frumentum mulieris Sareptinæ huiusmodi azimis præsignauit; hoc ipsi præsignauerunt panes, milibus satiatis, * totitas non solum seruata est. Verum al.* deitas.

etiam bissenos redundauit in cophinos. Quos A qualiter * gratuitos, vel vnde augmentatos, si dixeris, per eandem hoc esse potentiam respondemus; tuaque de ipsis confessio fides est sacramenti certissima. Natura etenim stabilis per longæuos obtentus libertatem constantiæ, pactumque virtutis, quo dominatur in rebus plerumque * per quem obtinet, soluit. Alioquin nisi ita concederes * videatur inuicto obstare Deo. Quod sibi auferre non potest qui * ibi concesserit quæ de Christi corporis sacramento præsumptuosè suades. Qua in re alios quidem vincis, B sed ipsorum furorem armas, qui diuinæ potentiæ detrahentes naturam rerũ * factione dicunt. Proinde ô in cũctis aliis reuerentissime vir, assume tibi fidem, quia *iustus ex fide viuit*, & fide mundantur corda, sicut scriptum est: mundans fide corda eorum. Et quæ in mysteriis ideo tenenda maxime est, quia sicut alibi scribitur, ipsa mentis dubietas licet bonæ vitæ sit, qui accipit, excludit, ne ad eius sacramenti intelligentiam pertingat. Quod tecum sæpiùs reuoluendo, ne vltra quæso argumenteris de omnipotentia diuina. Sicut enim non capis quomodo Verbum caro factum sit, sic non potes capere quomodo C panis iste mutetur in carnem, & vinum in sanguinem transformetur: nisi te docuerit omnipotentiæ fides. Alioquin luctaris cum Deo: sed non in brachiis Patriarchæ; sed neque cum aurora; immo etiam tota tua hæc luctatio nocturna est, magis quam videtur esse insidiose luctantis, quam amicabiliter amplexantis. Quæ nimirũ luctatio non solum non meretur sed perdit; & non à merito erroris immunis est, quasi durare * nolueris currendo incurret mortem. Propter quod Philosophiæ tuæ suadeo tenere quod scriptum est. Tolle, inquit, luctatori coronam, lentus iacebit in stadio. Desiste ergo fore erroris miles, desiste impugnare cæleste mysterium, perpende quod Dei volũtas, & verbũ omni naturæ supereminet: & qui in facturis potẽs est potentẽ transformare credas, sicut scriptũest: *Mutabis ea, & mutabuntur.* Dei enim velle pro facto est. Exue igitur erroris inuolucrum, & casto fidei velamine in mentem para. Memorare quod in Ambrosio legitur de sacramentis, *quia corpus quod conficimus ex virgine est*; Cum dicit quia ex virgine est, partum dicit: & non alicui simile sicut tu per potentiam iudicas: Hoc certè intellexi, cum ad te de mysteriis sermonem adorsus, fidem tuam * curiosus inuestigarem, quam longe sis à testibus tuis Ambrosio scilicet & Augustino, à te quidem appellatis, sed ipsis non ita testantibus, probare paratus sum, cum eos per eosdem tuis assertionibus videam refragari; eisque maximè quibus te per eos authorizas. Ipsi enim vere liberi ab errore non quasi velamen habentes malitiæ in suis significantibus sonis, hoc cæleste conuiuium nulli comparant, nulli simile dicunt; sed sicut alter eorum dicit Deum suis vocibus, & non alienis assertionibus æstimandum, per cuius distribuendum verbum, ex edibili sacramento carnis, & sanguinis efficientiam de spirituali secreto procedere, nec ipsam carnem aliam, nec ipsum alium sanguinem, quã vnde incarnatus apparuit, plane, & simpliciter crediderim: sicut semel accipiens formam serui, sicut pro nobis quotidie hanc in se suscipiens creaturam, faciens suum corpus occulta quadam recreando potentia. Sicut dicit beatus Augustinus in libro * quarto de Trinitate; vbi Paulum Apostolum Christum significando prædicasse commemorat. *Corpus*, inquit, *Christi, & sanguinem dicimus, sed illud tantum quod fructibus terræ acceptum, & prece mystica consecratum, rite sumimus ad salutem spiritualem, in memoriam pro nobis Dominicæ passionis, operante inuisibiliter spiritu Dei.* Sicut scriptum est in libro Sapientiæ. *Creatura*, inquit, *factori deseruiens extenditur in tormentum aduersus iniustos, & lenior fit ad benefaciendum his qui in te confidunt. Propter quod & tunc in omnia se transfigurans omnium nutrici gratiæ tuæ deseruiebat ad voluntatem horum qui te desiderabant.* Quod exemplum licet ab alienis assumptionibus vel conuersionibus aptum sit: sicut cum formæ visibiles ab incorporeis assumuntur; vel cum rerum conuersiones fiunt, sicut aquæ veræ in vinum verum. Huic * maxime conuenit sacramento, in quo panis, & vini creatura Deo sic deseruire probatur, vt perseuerantiam quam exhibuerat naturæ, inuisibili celeritate permutet, & se in omnia transfigurans, hoc est in eum, in quo omnia sunt, aut qui omnium est homo Christus. Corpus eius ipso * recreatore fiat, quod extendatur in tormentum iudicij aduersus iniustos, hoc est in eos qui indignè suscipiunt, & lene ad ipsos fit, qui in virtute, & veritate mysterij sibi vitam inuenire D confidunt.

Per hoc autem quod dicit ad voluntatem horum qui te dedesirabant: doceri oportet eos qui vitæ sacramenta desidiosè, & ignoranter accipiunt: Ac per hoc non ei corporantur, in quem ipsa transeunt sacramẽta. *Sedens quidem*, sicut in Salomone legimus *ad mensam potentis, scito quoniam talia oportet te præparare.* Quod exponens sanctus Augustinus dicit. *Quæ est mensa magna, nisi vnde accipimus corpus Christi & sanguinem? Quid est scito quoniam talia te oportet præparare,* E *nisi quod beatus Ioannes exponit; sicut Christus pro nobis animam posuit, sic & nos debemus pro fratribus animas ponere.* Ad hoc salutare conuiuium cum desiderio currendum est, quia Christus hoc ipsum cum desiderio celebrauit, sicut ipse in Euangelio ad discipulos suos dixit: *Desiderio desideraui hoc Pascha mandùcare vobiscum antequam patiar.* Ad hanc mensam Iudæos Augustinus inuitans in libro cõtra genera hostium, sic dicit: *Sæuistis, ô Iudæi, occidistis; sanguinem Christi fudistis. Quid facere nunc habetis, nisi vt credentes baptizemini? Et bibatis sanguinem quem effudistis? Non est quod horreatis, fusus est sanguis*

[Margin notes, left: al. * gustatos. — al. * per obtinet solum. — al. * videretur. — al. * tibi. — al. * factricem. — Rom. 1. 17. — al * volueris. — Psal. 101. — Lib. de initiandis, cap. 9. to. 4. — al. * curiosius.]

[Margin notes, right: al. * tertio. — Lib. 3. de Trinit. c. 4. to. 3. — Ibidem. cap. 1. — al. * tamen maxime. — al. * creatore. — Tract. 84. in Euang. Ioan. to. 9. — Luc. 22. b. 15. — Lib. contra quinque genera hostiũ seu de quinque heresibus c. 7. to. 6.]

medici, & factum est medicamentum frenetici. Sicut Augustinus de Paulo freneticum patienter tolerauit, sustinuit me ferientem se, donauit mihi feriri per se. Quid tibi quæso vile est in ipsa quæ in Christi corpus transit creatura? Nam & corpus quod Christus sumpsit ex virgine per naturam quidem corruptibili, & si non corrupta per coïtum; ex eodem extitit elemento, ex quo fructus sacramentorum processit. Licet enim Virgo peperisset, non sicut genuit nata est, nec à virginibus descendit parentibus, sed ea conditione nascendi quæ cunctis mortalibus perseuerat. Aliter paritura defluxit, & Verbum incarnatum non ex alia, quam ex terrena substantia generauit: sicut Augustinus dicit in libro de verbis Domini. *Adueniens*, inquit, *diuinitas in vterum Virginis Mariæ, authoritate illa qua Adam in paradiso de limo terræ formauit, carnem sibi ex substantia ipsius Mariæ fabricauit.* Ex hac ipsa materia ipsos quoque sacramentorum fructus nouimus procreari, quos catholicè oblatos, secretâ deitatis potentiâ, per sanctum & inuisibilem spiritum carnem Christi, & sanguinem fieri confitemur. Vnde iteratò apud Augustinum habetur. *Quis*, inquit, *ea facit, nisi qui dixit vt hæc terra produceret, & in eodem verbo suo, quæ creauit, & regit, atque agit.* Dei namque incommutabile verbum humiliter concarnatum mortalibus, sicut nos inhabiles, & minus idoneos per sacramentorum fidem in nouam transtulit creaturam, quod nemo videre potest, * nisi qui non distinctiones membrorum in nobis considerat: sic ipsam mysteriorum materiam summa sibi * corporauit virtute: quod ideo inuisibiliter est credendum quia inuisibiliter est factum. Sicut enim Verbum Dei in carne inuisibile fuit, quod tamen factum erat, sic ista ipsa caro quia iam in verbo consistit, quodammodo inuisibilis facta, quodam iterum necessario pioque consilio ad gustus suffragium panis, & vini quibusdam qualitatibus occultatur. Sed spiritualibus oculis ipsa carnis veritas non negatur: Alioquin fides tanti mysterii deperisset, si cruor in calice fieret manifestus, & si in macello * Christo ruberet sua caro, rarus in terris ille qui hoc non abhorreret. Sed cum vita æterna non nisi edenti promittatur, perpetuarent morti, qui Christum non cænassent. Sicut enim medicus fastidienti ægro austeram potionem per alienas dulcedines temperando saporat, tantoque intentius, quanto eam amplius nouit profuturam: sic noster procurator, & prouidus conuiua prandium suæ carnis coaptauit hortensibus, vt prioris creaturæ vultibus reseruatis, ex formæ visione animosius caperetur. Similiter cum tantum Deus esset in sua immortali essentia prouidens humanum genus non posse reparari, si non moreretur per carnem, qui mori per diuinitatem non poterat, occultauit se nostræ carnis amictu, & per assumpta membra passus est sine visione sermonis: quem nemo licet viderit, vt reor, non dicet defuisse.

al. * qui non nisi.
al. * corporauit.
al.* Christi.

Qua in re sicut haberet immortalem, & inuisibilem per corpus disposuisse mori, sic ipsum eius corpus ingustabile per naturam, per formam, per speciem manducabile contulit, ne abhorrendo cruentum ipsa ieiunitas condemnaret, quos liberatos morte refectio sacrosancta satiaret. Quid enim tam optabile deuenit in habitum, quam ipso pasci, ipso refici pane, qui tanta virtute nos saginat, vt Christo corporati medullitus adipemur: & homo interior spiritualiter pinguescat? Ad istum capiendum comedendum, nutrimur. Per istum lactamur fide, pascimur * specie. Per ipsum iam filii Dei sumus, sicut scriptum est: filii Dei sumus per gratiam, per fidem, per sacramentum, per sanguinem Christi, per redemptionem saluatoris. Cibus immortalis, & sanctus, per quem nos vegetemur & ille non minuitur. Panis iste sicut lux plurium oculos pascens, & tamen tanta est, quanta erat. Sacramentum fidelium, quod soli agnoscunt fideles, tunc vnicuique vita est; si quod in sacramentum visibiliter sumitur in ipsa veritate spiritualiter bibatur; aliter non satiaretur mens: aliter non recrearetur anima, sicut Augustinus dicit: *Omnino non satiaret me Deus, nisi promitteret se ipsum Deum.* Ergo vbi est ista promissio? *Panis*, inquit, *quem ego dabo caro mea est pro mundi vita.* Sed dices panis hic, sed non Deus promittitur. Audi iterum. *Ego sum*, inquit, *panis viuus, qui de cælo descendi.* Viuus est, & viuos facit. Nam iterato sic habes. *Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum.* Audisti quia vita est. Sed quæ vita? Vita distinguibilis, discretibilis, distans. Quare? Quia perpes, quia æterna, quia salubris, quia corruptionis nescia, quia felicitatis plena. Per quod æternè, per quod salubriter, per quod sine corruptione, per quod feliciter viuitur. Nonne hoc optabiliter amandum, amando, colendo credendum est? In his etiam à nostra differt. Actiua enim nec perpes, nec colenda: exterminabilis est enim, sicut Augustinus dicit: Vita, inquit, ista vapor est ad modicum apparens, deinceps exterminabitur: & alibi. Vita hominis, & si longa, quasi gutta vna ad vniuersum mare. Item ipse, ipsi dies non stant, tu quare cum illis vis stare? quid tibi vlteriùs si contra, si alter, si secus, si ex aduerso credideris. Numquid enim vera non sunt, quæ à veritate procedunt; aut ipsa nos fefellit? Absit. Immo tu perturbas veritatem; & quasi mentitam redarguis; nec vereris scripturam dicentem: quod ea quæ veritas repromisit, sine aspectu credenda sint: ipsa enim dicit: *hoc est corpus meum.* Concedis dixisse, sed repugnare non cessas. Dicis enim corpus, & non corpus, suum, & non suum. Quomodo enim dicas, vel non dicas, superiùs dixisse me puto. Idcirco dictum puta: *Sacramentum fidelium agnoscunt fideles, audientes autem quid*

al.* con corporati
al.* medullitùs.
forte * spe.
al. * Vegetamur.
Ioan. 6. c. 52.
Ib. c. 51.
Ibid. 52.
Matt. 26. c. 26.
Augustin. Serm. 2. de verb. apost c. 1. to. 10.

aliud quam quod audiunt? Erit homini illi mores, non vita, qui mendaces putauerit vitam? verba namque vitæ ſunt; quia vita hæc dixit: & vita ipſa ſunt, & veritas hæc dixit: & vera ipſa ſunt, & quibus loquitur, quia ipſe eſt Verbum Patris. Cur enim ſcandalizat te ſpecies quæ remanſit vt reor ſi te cruentaſſet occiſus, ſcandalum maius eſſet, ſicut dicit Ioannes Chryſoſtomus: *Erubeſces*, inquit, *oblationis arcana, occiſus propoſitus eſt Chriſtus*. [Homil. de proditio- ne Iudæ, ſub finem.] Ita quidem nunc myſterium tecum eſt, nunc operta myſterio. Si enim per fidem non ambulas in quo erit myſterium? per fidem enim ambulamus, & non per ſpeciem. Aliter enim non venitur ad aram, quæ & ſacerdos, & ſacrificium eſt. In Chriſto enim hæc omnia. [Heb. 13. b. 10.] Ipſe enim eſt ſublime altare Patris, ſicut ſcriptum eſt: Putas ne aliud eſſe altare vbi Chriſtus pontifex aſtitit, quam corpus ſuum per quod, & in quod Deo Patri vota fidelium, & fides offeruntur? Vnde & Pſalmiſta. [Pſal. 42. a. 4.] *Introibo ad altare Dei mei*. Sed & de quo diceret, adiunxit: *ad Deum qui lætificat iuuentutem meam*. hoc & apud Ambroſiũ: [Libro 4. de ſacramentis ca. 2] *forma*, inquit, *corporis altare eſt, & corpus Chriſti eſt in altari*. Ipſe enim eſt ſacerdos ſicut ſcriptura dicit; Terribile eſt, inquit, immundum accedere ad ea. Vbi ſacerdos eſt, [Matth. 10. c. 28.] *qui poteſtatem habet corpus, & animam perdere in gehennam*: & illud Pſalmiſtæ. [Pſal. 109. b. 4] *Tu es ſacerdos in æternum*: & Paulus, hic autem eo quod maneat in æternum ſempiternum habet ſacerdotium. Vnde & idem: [Heb. 7 a 1.] *Talem*, inquit, *habemus ſacerdotem, qui conſedit ad dexteram magnitudinis in excelſis*. Vt enim oſtenderet ſe eſſe ſacrificium: [Ibid. 10. a 5.] *ideo ingrediens mundum dicit: hoſtiam & oblationem noluiſti, corpus autem aptaſti mihi: tunc dixi; Ecce venio. In capite libri ſcriptum eſt de me vt facerem voluntatem tuam*. In ipſa voluntate [Ibid. c. 10.] ſicut Apoſtolus dicit: *Sanctificati ſumus per oblationem corporis Chriſti Ieſu*. Sed vt nihil deficeret omnino venienti ad Chriſtum, ipſe eſt tabernaculum, huic ſoli ſeruatum myſterio, vt omnia eſſent ſub gratia per plenitudinem pietatis. Nec eſſe de cætero qui laniaret aliud * pro ſe [al. * per] quam ipſum in quo finis ſacrificiorum eſt: per quem non ſolum nos reſeruamur ad vitam, verum etiam omnia illa quæ in ſacrificium dabantur. Nullis enim iam ſynagoga, nullis fumant idola carnibus, plebs * ipſarum victimarum, [al. * iſta.] cum plebe ſalua eſt; In quo enim ceſſauit vnctio, ceſſauit & victima. Caliga igitur, & quodammodo cæcus ſis, vt videas quem non videbas, & ſicut per bonum pudorem viſus tibi exterior premitur, vt quæ videt, non videat: ſic per Dei timorem, acumen tuæ ſublimitatis occultes ab occurrente errore: ne forenſis aſpectus per exteriora myſterii fallat mentem, & caſtos intellectus prauæ intentionis * adulatio corrumpat: [al. * adulterio.] nec preſumas ſingulariter ſentire, quod vniuerſitas non aſſentit, quia, ſicut in Ambroſio legimus, non ſolum * ſingulorum, verum, & vniuerſitatis iſta myſteria ſunt, [al. * angelorum.] & ob hoc commune debent habere iudicium ſecundum Catholicos & Canonicos ſenſus, quos extra ipſe ſentis, ideoque forenſem dixi, eo quod extra communes oculos, de huiuſmodi videas, ſicut mecum in tuo diſcubio contuliſti. Expertus loquor, audiſſe contigit, nam non crederem. Abiecta vnitate, de parte extolleris.

DE DVRANDO ABBATE TROARNENSI TESTIMONIA
Orderici Vitalis lib. 7. hiſt. ad an. 1087. pag. 658. D.

IN *electione perſonarum vitæ meritum* (verba ſunt Guillelmi Conqueſtoris in extremis poſiti) *& ſapientiæ doctrinam inueſtigaui, & quantum in me fuit; omnium digniſſimo Eccleſiæ regimen commendaui. Hoc nimirum probari poteſt veraciter in Lanfranco Cantuarienſium Archipræſule, hoc in Anſelmo Beccenſium Abbate, hoc in Gereberto Fontanellenſe, & Durando Troarnenſe, & in aliis multis regni mei Doctoribus, quorum celebris laus perſonat in vltimis, vt credo, terre finibus. Tales ſocios ad colloquium elegi, in horum contubernio veritatem & ſapientiam inueni: ideoque ſemper gaudens optabam eorum conſiliis perfrui.*

Et lib. 8. pag 676. c. *Durandus Troarnenſis Abbas grandæuus, ab infantia Monachus, religione & ſapientia præcipuus, Eccleſiaſtici cantus, & diuini dogmatis* Doctor *peritiſſimus, ſibi durus carnifex, aliiſque mitis opifex, poſt multos in Dei cultu labores, in lectum decubuit, & bene vt prudens & fidelis ſeruus, ire ad curiam domini ſui paratus, III. Idus Februarii de ſeculo migrauit.* Deinde poſt pauca *Venerabiles diſcipuli glebam religioſi Doctoris in Capitulo ſuo reuerenter ſepelierunt, & in candido lapide qui ſuppoſitus eſt, Epitaphium hoc addiderunt.*

Hac tegitur tumba bonus & venerabilis Abba,
Durandus noſtri norma Monaſterij.
Ad domini laudem præſentem condidit ædem,
Qua ſibi propitium credimus eſſe Deum.
Luce ſub vndena Februi reſolutus habena
Carnis, ad Angelicam dirigitur patriam.

DOMNI DVRANDI ABBATIS TROARNENSIS

Liber de Corpore, & Sanguine Christi, contra Berengarium, & eius sectatores.

Ex codice MS. Bibliothecæ D. Bigot Rothomagensis curiæ Monetarum Senatoris.

PROEMIVM EIVSDEM DVRANDI.

Doctorum cunctos labor est inquirere libros;
Vt diuinarum quæ sit substantia rerum
Rite capivaleat, sub forma panis operta,
Ac vini, quæ post sacra verba, crucis quoque signum:
Nil aliud sunt quã caro vera, cruor quoq; verus,
De vero Christi regnantis corpore in astris.
Vt Regem Regum decet, ac Dominum dominorũ.
Sint iccirco satis hæc nostra minus studiosis,
De multis Patrum libris excepta priorum:
In quibus & fidei vigor emicat, & breuitatis
Concinnæ vtilitas non parua datur recitanda
Tantum simplicibus: sapientes porrò sequantur,
Ac studio freti potiora legendo capaci.
Verùm ne nobis succensendum temere quis
Iccircò retur, quod præsumpsisse videmur:
Talia discat nos multa improbitate coactos;
Iam per Francorum fines, & castra vagantum
Schismaticorũ hæresis, per quos cœpit noua nostris
Temporibus, veneranda negans mysteria Christi,
Ecclesiæ quibus alma fides viget alta decenter.
Propterea vt vilem sapientum nemo laborem
Rideat, hunc nostrum multis fateor placiturum:
Optma namque Patrum decerpsi dicta priorum
Sinceræ fidei, de carne & sanguine Christi,
Atque hoc in paruo congessi multa libello.

EXPLICIT PROEMIVM.

INCIPIT LIBER DOMNI DVRANDI ABBATIS de Corpore, & Sanguine Domini.

PARS PRIMA.

VONIAM quidem veternus hostis inimicus humani generis, & homicida crudelis, iuxta vocem Apostoli, ac si; *Leo rugiens circumit quærens quẽ deuoret*, oportet ei nos resistere fortes in fide, sine qua prorsus est impossibile Deo placere; Ea enim est quæ virtutem eius elidit, procacitatem obtundit, atque de eo victoriose triumphat, brauiumque vitæ perennis reportat. Ipse namque virosus anguis antiqua mortalium pestis, qui per vasa suæ deceptionis aptata in interitum multiforme prauitatis hæreticæ venenum, à primordio fidei per orbem diffudit vniuersum; nunc etiam per occultos nequitiæ suæ satellites, & ministros, Catholicam fidem subtiliter conatur eludere, Christique Ecclesiam in sua veritate antiquitus fundatam, exquisitis tentat argumentis labefactare: nam quibusdam vana sapientibus, ac peruersè non tam alios, quam semetipsos decipientibus, persuasit sentire, atque callidis susurrationibus sensim, & occultè aliis sentiendum intimare, nihil in Sacramentis Dominicis ad veritatem fieri, sed omnia potius per figuram & similitudinem geri. Qui vt se hæreseos suspicione callidè exuant, ac Dominicæ sententiæ congruere ostendant, hac se calliditatis arte palliant, atque prophanæ nouitatis dogma, ita tenùs temperantes colorant, vt dicant ea quę ad altare deferuntur panis & vini munera, post consecrationem etiam quod fuerant permanere, & sic quodammodo corpus Christi, & sanguinem verum, non naturaliter, sed figuraliter esse. Ipsas quoque substantias diuinæ Oblationis adeo corruptibiles, & corrumpentes delirant esse, quatinus & in digestione communium ciborum perire, & amplius æquo sumentes in crapulam, & ebrietatis furorem queant vertere.

1. Pet. 5. c. 8.

Sed

A Sed & alia grauiora satis multoque his turpiora sentiunt, & consciis minúsque suspectis insusurrare non desistunt; quæ ne dicam proferre, verum etiam nefas est vel tenuiter cogitare. Sed quærendum arbitror, talesque Doctores consulendum reor, quid vtilitatis afferat huiuscemodi eorum professio. In qua nihil sanctum nullum prorsus reperitur sanctitatis imitandæ vestigium; Sed omnia insana sunt & turpia, peruersæque morum & actuum dissolutioni militantia. B Quod si aliquatenus admittitur tanta peruersitas, vt in dominicis Mysteriis nulla credatur veritas, sed vmbratilis duntaxat astruatur falsitas; quodque consequitur eorumdem Sacramentorum turpis corruptela, quid rogo restat, nisi vt tota perierit professionis Christianæ disciplina? Sicut enim in his solidus catholicæ fidei vigor, & salutis humanæ summa consistit; ita his ademptis nihil sanctitatis, nihil meriti reliquum fuerit. Nam si hic aliqua deprehenditur falsitas, vbinam quæso erit veritas? C Nullus igitur timor, nulla in sanctis erit vltra reuerentia: nemo cordis munditiam, nemo corporis colet sanctimoniam: Omnia erunt dissoluta, omnia plane incomposita; cessante summæ honestatis disciplina. Nec immeritò. Quis enim deinceps modestiæ sobrietatique operam adhibuerit? quis ibi cultum diuini timoris dependerit, vbi nulla est maiestas veritatis? Cæterum si in cibo dominico figura, & non substantiua veritas est, Christus qui dixit: *Accipite, & comedite hoc est corpus meum*, Verax non est. [Matth. 26. c. 26.] Si verax non est, nec Deus est, si Deus non est, inanis est sanctorum per orbem terræ prædicatio, inanis etiam Ecclesiæ catholicæ fides ac professio: D in qua pretiosus Martyrum nequidquam fusus est cruor, frustraque fortium labor athletarum in theatro mundi ipso spectante triumphum de hoste reportauit; ac per hoc nihil est quod agimus, nihil omnino quod speramus. Hiccine est fructus vber, hæccine opima merces, cui schismaticorum impudens inseruit insolentia? ô perditum fundamentum! quod tanta sequitur non structura, sed ruina. Sed absit, vt Christus Deus non sit qui vtique verax est, quia reuera Deus est; si verax est ergo quod ipso porrigente accipitur, quod præbente comeditur, quamquam diuerso pro E meritorum differentia modo, Dominicum tamen verè corpus est. Quod internam duntaxat purificata aciem ipsa imbecillitate exteriorum luminũ feriata in fidei speculo altè rimari liquet Sed tam euidenti præconio veritatis, moderni dogmatistæ responsalesque Sathanæ refragantur, & tam impia turpiaque libertate temeraria submurmurando opinantur, quæ & ipsius aëris inficiant auras, sibique fauentium mentes hominum corrumpant, & corda. Veruntamen vt tantæ perfidiæ notam caueant, confutationemque liberius subterfugiant, omnibus Diuinis tractatoribus voluminum auctoritatem; derogant, Beato Papæ Gregorio, Leoni, Maximo & cæteris quicũque præter paucos aliquid in authẽticis ecclesiç litteris differendo laborarũt.

PARS SECVNDA.

SEd valdç incompetens videtur & absurdum, vt abjecti, spurcique homines, qui neque honestate vitæ, neque scientiæ vtilitate, aliquod Ecclesiæ catholicæ contulerunt emolumentum, eatenus conualescant, vt tot Patribus, atque Doctoribus, quorum vitâ hactenus, & institutione florere dinoscitur fides orthodoxa, prædicatione quoque, & instantia succreuisse, atque in melius, Deo suffragante, diatim profecisse, fructum sui laboris auferant. Nos quoque sibi impudenter inclinent, atque suo errori peruerse applicent inconsultum nihilominus esse liquet, vt eos deseramus, quorum doctrinis instruimur, Sanctæ vitæ exemplis informamur, cotidianisque miraculis illustramur: eis verò inhæreamus, quorum vita despicabilis, si qua esset etiam rectè docendi professio, meritò foret vilis, & obnoxia contemptui. Sed enim hoc tale esset, ac si vitæ renunciantes, mortem amplecteremur; lucem abdicantes, tenebris implicaremur; abiurantes veritatem, fallaciæ manus præberemus. Absit autem vt tam peruersis & à veritate ipsa tantum auersis, pari iungamur perfidia, atque in sancta dominici Corporis, ac Sanguinis communione, minùs aliquid fateamur, quam Catholica per vniuersum orbem prædicat Ecclesia. In qua reuera tam vera christi caro, verusque sanguis existit, quam verax esse ipse Christus probatur, qui ea prior sanctificauit, suisque demum auctoritatem, formamque sanctificandi sua potestate concessit, quæ fideliter percepta iustos clarificat, peccatores iustificat, impios condemnat, nec diuersa in se, pro meritorum tamen qualitate in omni professione, siue persona diuersa cognoscitur operando peragere, Neque de cætero subire credenda est cuiuslibet iniuriæ incommoditatem, sed potius in spiritualem refundi virtute diuina operationem. [Ioan. 6. f. 51.] Vnde scriptum est: *Panis quem ego dedero, caro mea est pro mundi vita.* Panis ergo caro est, quia ipsa Veritas dicit, *Panis quem ego dedero caro mea est*, caro vero vita, & vita mundi, non corruptela. Vt enim Deus & homo Iesus Christus, impleta redemptionis humanæ dispensatione, à morte ad vitam, ad incorruptionem excessit à corruptione: Ita etiam hoc diuinum ac cæleste Sacramentum non immeritò creditur à specie visibili in id repentè transformari, quod solus ipse nouit, [Coloss. 2. a. 3.] *In quo sunt omnes Thesauri sapientiæ, ac scientiæ reconditi*, expenso videlicet humanorum cælestibus iungendorum officio satis efficaci. Vnde Dominus: *qui manducat carnem meam, & bibit Sanguinem; in me manet, & ego in eo.* [Ioan. 6. f. 57.] Vbi vt cunctis Sanum sapientibus patenter liquet, non digestio-

K

nis obscenitas, sed diuinæ per sacramentum mansionis repromittitur negotium fidelibus; ac proinde diuinum mysterium fideliter, atque competenter acceptum, & in id, quod iam ex parte erat, ab eo quod adhuc visui subiacebat exteriori, diuinitus ex toto transformatum; sumentium quoque animas, mentesque sanctificat, ac prouehit, diuinæque mansioni coaptat, & componit; ac deinde à morte ad vitam transformat iure potenti; Sicut auctor eiusdem muneris attestatur, vbi ait; *qui manducat me, viuet propter me.* (Ib. 58.) Porrò videamus quid Beatus Augustinus Doctor de hac transformatione senserit, quidue in libro tertio de sancta Trinitate tractatum reliquerit: (Lib 3.d. Trin c cap.4) [Si ergo, ait, Paulus Apostolus adoptionem expectans redemptionem corporis sui potuit significando prædicare Dominum Iesum Christum aliter per linguam suam, aliter per epistolam, aliter per Sacramentum corporis, & Sanguinis eius, nec membranas, nec atramentum, nec significantes sonos lingua editos, nec signa litterarum conscripta pelliculis, corpus Christi, & Sanguinem dicimus, sed illud tantum quod ex fructibus terræ acceptum, & prece mystica consecratum, rite sumimus ad salutem spiritualem, in memoriam pro nobis dominicæ passionis, quod cum per manus hominum ad illam inuisibilem speciem perducatur, non sanctificatur vt sit tam magnum Sacramentum, nisi operante inuisibiliter Spiritu Dei. Cum hæc igitur omnia quæ per corporales motus in illo opere fiunt, Deus operetur, mouens primitùs inuisibilia, siue ministrorum animas hominum, siue occultorum spirituum sibi subditas seruitutes, quid mirum si etiam in creatura cæli, & terræ, maris, & aëris facit Deus quæ vult, sensibilia, atque insensibilia ad seipsum in eis, sicut oportere ipse nouit, significandum, & demonstrandum, non ipsâ suâ, qua est, apparente substantiâ.] In qua sententia illud diligenter, & præcipuè perpendendũ proponimus, quod ex terræ fructibus accipi, ac prece mystica corpus Christi, ac Sanguinem consecrari dicitur per quandam manum diuinam, a forma visibili inuisibiliter operante Spiritu sancto, hoc tam magnum fit Sacramentum ad inuisibilem speciem indubitanter perduci pronunciatur, reuera enim ex visibilibus, & terrenis substantiis, idest pane, & vino aqua misto, incomprehensibili sancti Spiritus opificio, verbis quoque mysticis sanctum Domini corpus, ac verus sanguis efficitur, mutata non specie, sed natura: Verè nihilominus inter manus Ministrorum ad inuisibilem speciem cœlesti commercio perducitur eiusdem Sacramenti etiam visibilis forma, videlicet vt tantum fiat Sacramentum: id est ex toto sanctitas, ac vita animarum. Nec vt praui quique audent delirando confingere, in digestionis corruptionem resoluitur, sed magis in mentibus vtentium vitam, salutemque efficaciter operatur. Propter quod & Redemptor noster, sui auctor & sanctificator Mysterij, in sancto Euangelio ait; (Ioan.6.E 52.) *Siquis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum.* Vbi cum panem audis minimè turberis, nec (Ibidem.) exteriori forma traducaris. Verùm quæ sequuntur diligentius attende, vbi sua idem Dominus verba patenter dignatus est explanare, & sub visibilis rei obtentu aliud satis longe clariùs, & magnificentiùs voluit ostẽtare; ait enim: *& panis quem ego dabo, caro mea est.* Ecce qualiter, quam lucide exprimitur, quod priùs aliud, hoc est panis vocabatur, caro ergo dicitur, & panis vocatur: panis quia cibus est, vel propter similitudinem forinsecùs apparentem: Caro vero, quia vita est; & propter veritatem intrinsecùs dispensatoriè latentem. (Ib.g.67.) Panis etiam dicitur, ne exhorrescas statim ipso auditu, sicut olim multi discipulorum, de quibus scriptum est; quia *abierunt retrò & iam non cum Iesu ambulabant dicentes: Durus est hic sermo, & quis potest eum audire?* (Ib. 61.) Caro verò vocatur, vt inuiteris tantæ nouitatis intuitu; vtque intus traharis repromisso tam ingenti beneficio. Tum subinfertur, *pro mundi vita*; vita vtique non corrupta, vt impia modernorum hæreticorum asserit temeritas: (Ib.f.52.) *pro mundi*, inquit, *vita.* Mundi quidem prius immundi propter vitæ corruptæ spurcitias, ac sordes, & opera iniquitatis, quibus tam præuaricatione primi parentis humana natura, quam vitiatæ originis necessitate attaminata, diatimque in deterius prolapsa sorduit: at iam glorioso cruore Christi, ac si agni immaculati, in crucis videlicet ara immolati, militis lancea profuso, ad plenum mundati, quia vnde culpa, inde manauit & gratia; nam de latere dormientis Adæ, Eua formata processit, quæ mundo damnationem mortis, per transgressionem præcepti inuexit: de latere nihilominus secundi Adæ, id est Christi, crucis in patibulo suffixi, atque in soporem triduanæ mortis resoluti, sanguis, & aqua profluxit, qui exclusâ mortis æternæ pœnâ, perennis vitæ gratiam refudit. Inde plane salus, inde vita est mundi, cui expiando ab omni sorde peccati tam originalis, quam actualis, hoc singulare remedij genus, diuina prouidentia humanos miserata errores, procurauit: sicque in sua sancta Ecclesia per vniuersum orbem longe iam lateque diffusa, vnicum ac speciale instituit sacrificium: quo & Deus ipse mundo misericorditer propitietur, & mortalis infirmitas quotidianis eum sceleribus offendens reconcilietur. Cui quicunque non rectè credendo, vel impudenter, atque impiè blasphemando contradicit, diuinis per omnia ingratus beneficiis, cœlestis aditum propitiationis salutis suæ præcludit: propter quod nec gratiam vitæ, quæ in tanto præfixa est sacramento, valet aliquatenus adipisci. De qua superiùs constat pronunciatum, *panis quem ego dedero, caro mea est, pro mundi vita.*

PARS TERTIA.

Libet autem intueri diligentiùs, quod caro Dominica bis oblata est pro mundi vita. Priùs videlicet semel in sacraměto, quando ipse Redemptor noster panem in manibus accepit, & in cælum oculis eleuatis benedixit; fregit, ac sic discipulis suis dedit, & ait: *accipite, & comedite, hoc est corpus meum.* Vnde & huius sancti Sacrificij forma, quòd iam non semel in pretio, quando vt genus mortalium redimeretur, idem Dei filius crucis patibulum ascendit, seque ipsum Patri suo in sacrificium sacerdos ipse, & hostia obtulit: qui modus iam tunc præsignabatur, cum, vt prælibauimus, visibilem panis substantiam idem saluator morti, quam præelegerat, iam loco, & těpore propinquus sanctificauit dicens, *accipite, & comedite, hoc est corpus meum.* Ac ne cuilibet peruerso facultas forte relinqueretur errandi, vel aliud quid intelligendi, subintulit; *quod pro vobis tradetur*, quibus nimirum verbis exclusa sunt omnia impia opinandi argumenta, ac falsa nuperæ hæresis commenta: quando illud, quod in manibus tenebat Dominus Iesus, quod discipulis offerebat, tam absolutè suum testabatur corpus; nec prorsus aliud, quam quod pro eis tradendum erat. Sanè curiosiùs perpendendum, quod pietas diuina, quæ nouit omnia nouissima, & antiqua, sicut sua sacramenta sanctæ suæ Ecclesiæ ad salutem tradidit, ita suis tam factis, quam verbis ea communiuit: ne in aliquo valerent infirmari, aut contradici. Vnde illis quæ præmissa sunt annectit; Hoc, *inquiens, facite*: ac si diceret, quod ego feci propria potestate, vos facite mea authoritate. Ego exemplo, vos imitatione. *Hoc facite*, Qui? vos mei, qui inpræsentiarum estis discipuli: & post vos hi, qui non viderunt, & crediderunt; & iccirco sunt reuera beati, *Hoc facite*, quid est, hoc facite? Id est hoc corpus, hunc sanguinem meis verbis, mea inuocatione conficite. Nec semel vt ego, sed quotiens cunque sumitis. Vt quid? *In meam*, ait, *commemorationem*, id est vt mei memoriam per hoc firmiùs teneatis; meque pro vobis passim in mentem reuocetis: postremò vt me videre spiritualiter, sentire præsentialiter, habere valeatis indubitanter. Et quia semel moriturus sum, mihiq; mors nullatenus est vltra dominatura; per hoc mortě meam frequěti vsu recolite, vt & vobis sit salubre pietatis commonitorium, & ad patris mei propitiationě specialiùs obtinendam singulare, ac potens fiat emolumentum. Res ergo tam diuina, tamque salutaris, tantæ denique virtutis plena & maiestatis, vt indigestione pereat cuilibet vel extremo fidelium nullatenus debet persuaderi, sed semel perceptam potius sub spe futuræ, quæ expectatur, glorificationis, inpræsentiarum nos consolari, & ad promerendum id postmodum

Matth 26. c. 26. Luc. 22. b 19.

Ibidem.

Luc. 22. c. 19.

Ibidem.

A quod pollicetur potenti præparare effectu oportet credi. Nimis autem videtur absurdum, & à re ipsa decernitur alienum; vt vbi Christus percipitur, de stercore cogitetur. Quod Apostolus, ne ipsis quidem, quibus hoc placet, vnde & Stercoritæ iure nuncupantur, concedit; sed iudicium potius eos comedere, & bibere, dum non bene diiudicant, asseritur: fidelibus fideliter Domini corpus, ac sanguinem sumentibus, sub specie visibili diuini quod celebramus sacramenti. Quamobrem iam in Christo per sanctæ suæ carnis commercium naturaliter manemus, B & ipse in nobis vicissim per assumptum infirmitatis nostræ morticinium esse dignatur: quoniã eò nos sibi potenter corporauit, quò se nobis dignanter attemperauit, ac per hoc se nobiscum assumptione nostræ humanitatis, nosque secum communicando carni suæ ac sanguini vnum naturaliter effecit. Sicut etiam Beatus Hilarius in libro quem de sancta Trinitate titulauit, hanc nouam reor hæresim prçuidens in spiritu definiuit. *Eos*, inquiens, *nunc qui inter Patrem, & Filiũ voluntatis ingerunt vnitatem interrogo, vtrũne per naturæ veritatem hodie Christus in nobis sit,* C *an per concordiam voluntatis. Si enim verè Verbum caro factum est: & vere nos Verbum carnem cibo Dominico sumimus, quomodo non naturaliter manere in nobis existimandus est, qui & naturam carnis nostræ inseruit?* Diligentius quæso attende, & quotiens verè & naturam repetierit recense: Primò quidem verè Verbum carnem factum præmisit, ac deinde verè nos Verbũ carně cibo sumere Dominico intulit, vt profectò huiuscemodi insinare documentis, non aliter carnem Verbi cibo Sacramentorio, quam idem Verbum caro factum est, percipi. Nam quia verè D Verbum caro factum est: Vere nihilominus eadem Verbi caro, ac potius Verbum caro, & non per cassam veritatis figuram in cibo sumi credenda est; nec sanè hæsitandum, si quod prçmissum est verum sit: quin id quod subnectitur consentaneum sit veritati, id est vt sicut veritas Incarnationis facta est Verbi, ita vera per sacramentum visibile perceptio credenda sit Dominicæ carnis, quæ sumpta ex nobis sedet in cælis consors Maiestatis.

Hinc ipse Dominus, vt ad huius rei nos veritatem informaret, suis ait discipulis; *Caro mea* E *vere est cibus, & sanguis meus vere est potus.* Quid lucidiùs? Quid expressiùs? Ecce ipsa veritas de se testatur, cui adhuc nouitia hæresis impudenter renititur, crassamque similitudinis, ac figuræ nubem improbè consectatur. Quam diuinus Sophista Rhetorque cælestis Hilarius fortiter repercutit, calcatiusque refellit. *Quomodo non naturaliter*, inquiens, *in nobis manere existimandus est, qui & naturam carnis nostræ iam inseparabilem sibi homo natus assumpsit, & naturam carnis suæ ad naturam æternitatis sub sacramento nobis communicandæ carnis admiscuit?* Vbi tertiò naturam totidemque modis inculcauit,

1. Cor. 11. d. 20. & seq.

Lib. 8. de Trinit.

Ioan. 6 f. 56.

quia videlicet Verbum quod erat à principio permanens, & naturam carnis nostræ sibi inseparabiliter vnitam quod non erat assumens, carnis suæ naturam ad æternitatis naturam admiscuit: ac per hoc eam nobis communicabilem sub sacramento præbuit. Proinde ambigendum nullatenus est humanam posse naturam ad diuinæ carnis pertingere edulium, quæ ineffabili Verbi commercio ad vsque diuinitatis adorandum perlata est participium: alioquin paganum erit, totumque penitus desipiet quod scriptura refert; *Adorate scabellum pedum eius, quoniam sanctum est.* scabellum quippe diuinitatis sancta est humanitas Redẽptoris: cui propter inseparabilis veritatem vnitatis deferenda est reuerentia summissæ adorationis, tumque præsertim quando munus supplet alternæ communionis: ad hoc siquidem diuinitus institutum, ad hoc discipulis à Domino indictum, ad nos vsque venerabile hoc decucurrit sacramentum: vt per vnitatis mysterium, ipsius participatione comparatum: diuinitatis efficiamur grata sedes, & regnum, ab humanis videlicet in diuina transfigurati, & à carnalibus ineffabiliter ad spiritualia prouecti.

Psal. 98. a. 5.

Si igitur quod maius est collatum nobis non abnuimus, neque quod minus est concedi posse diffiteamur; videlicet iure sub mysterio carnem sumere corporis Christi, quod iam de contiguo nobis est, quia dignanter corporis nostri carnem assumpsit quod supra nos est, qui verè homo ex virgine natus Christus fuit, ac per hoc de veritate carnis eius communicandæ, & sanguinis nullus iam relinquitur locus ambigendi. Si quidem & ipsius Domini professione, & nostra fide verè est caro, & vere est sanguis sacra confectio viuifici sacramenti, quæ accepta fideliter id efficit, vt nos in Christo, & Christus in nobis sit: & hæc est vitæ nostræ causa, hæc salus, quod in nobis carnalibus manentem per carnem Christum habemus; qui licet iam longe sit alterius dignitatis, & gloriæ, quam nos, naturaliter tamen caro est, quod nos, quia non adimit naturam, sed glorificat assumptio, dũ vnum fit Verbum & caro: vnde in nobis carnalibus etiam nunc manet Verbum caro, quam nobis communicandam, dum in stadio corruptibilis vitæ curritur, ea dispensatione Christus Deus procurauit, vt in nobis maneret, qua per suam passionem mortisque supplicium indulto vitæ remedio prospexit, vt ad suam nos quandoque dignitatem contuendam, ac pro modulo nostro promerendam; proueheret, efficeremurque ei similes, videntes eum sicuti est. Et verè hæc est vitæ nostræ causa, quia ipsa pro nobis occubuit vita, vt nobis vsualis fieret esca. Hæc etiam gloriæ firma spes promerendæ, quia ipsam gloriosæ diuinitatis carnem hic tenemus in pignore, per quam in nobis carnalibus interim manentem Christum, qui Dominus virtutum est, & Rex gloriæ habemus; dum eam veram, atque ipsius Verbi naturalem, ministrorum officio, remoto totius erroris scrupulo, percipimus. Anne hoc veritas non est? Ecce iterum perspicacissimus mysterii contemplator Diuini falsitatis authores redarguit, pœnamque eis, qua rei tantæ maiestatis merentur plecti, vrgente Christi spiritu, qui in ipso loquebatur, imprecãs annectit, contingat plane his verum non esse, qui Christum Iesum verum Deum denegant esse. Hoc & nos sicut & ille, nisi ab errore suo resipuerint, iuuat imprecari, vt quid negauerint saltim vltionis tortura valeant experiri. Nobis autem carnis suæ, saluatoris benignitas per veritatem suam, nostramque fidem, naturam adeptis, & proprietatem perfectæ vnitatis vtrinque professis indulgeat quod repromisit, vt in ipso permaneamus, & ipse in nobis, fiatque digna merces piæ credulitatis optabile contubernium dignanter illapsæ maiestatis, & hospitæ præsentialiter diuinitatis: per idoneum videlicet tantæ gratiæ pignus, & virtutis.

Psal. 23. b 10.

Ioan. 6. f 57.

PARS QVARTA.

Verùm licet tãti viri sufficiat authoritas, aliqua tamen deflorare libet de Sancto Ambrosio, cuius in Ecclesia Catholica post Apostolos authoritas habetur præcipua; cuius eloquentiæ affluens facundia Latinæ linguæ decus est, & forma: Beati quoque Augustini, cuius spectata fides, & multiplex in scripturis labor vtilis, & clarus comprobatur: sed & aliorum sanctorum Patrum dicta nonnulla subtexemus, quæ sparsim reperta sed simul diligenti studio, & non paruo labore congesta, hac de re piè quærentibus sint grata, & ad rationem fidei roborandam satis superque idonea. Ait ergo prædictus pater Ambrosius in libro de Mysteriis, *Nunc illud consideremus, ne quis forte visibilia videns, quoniam quæ sunt inuisibilia non videntur, nec possunt humanis oculis comprehendi, dicat; Iudæis Deus manna pluit;* * *Vnde dictum est, panem Angelorum manducauit homo. Sed tamen panem illum qui manducauerunt omnes in deserto mortui sunt. Ista autem esca quam accipiet, iste panis viuus qui descendit de cælo, vitæ æternæ substantiam subministrat, & corpus est Christi.* * *Considera nunc vtrum præstantior sit panis Angelorum, an caro Christi, quæ vtique corpus est vitæ. Manna illud de cælo: hoc supra cælum, illud cæli, hoc Domini cælorum. Illud corruptioni obnoxium, si in diem alteram seruaretur, hoc alienum ab omni corruptione, quod quicunque religiosè gustauerit, corruptionem sentire non poterit. Illis aqua de petra fluxit, tibi sanguis è Christo. Illos ad horam satiauit aqua, te sanguis deluit in æternũ, Iudæus bibit & sitit, tu cum biberis sitire non poteris, & illud in vmbra, hoc in veritate.* Et post nonnulla; *Quantis igitur vtimur exemplis, vt probemus non hoc esse quod natura formauit, sed quod benedictio consecrauit, maioremque vim esse benedictionis,*

Lib. de iis qui mysteriis initiantur c. 8. tom. 4.

* Ibidem post multa.

* Ibidem cap. 9. initio.

quam naturæ, quia benedictione natura etiam ipsa mutatur. Et quibusdam interiectis: *Quod si tantum valuit humana benedictio, vt naturam conuerteret, quid dicimus de ipsa consecratione diuina, vbi verba ipsa Domini saluatoris operantur? nam sacramentum istud quod accipis, Christi sermone conficitur, quod si tantum valuit sermo Heliæ, vt ignem de cælo deponeret, non valebit Christi sermo, vt species mutetur elementorum?* De totius mundi operibus legisti, *quia ipse dixit, & facta sunt; ipse mandauit & creata sunt. Sermo ergo Christi, qui potuit ex nihilo facere quod non erat, non potest ea, quæ sunt in id mutare quod non erant. Non enim minus est nouas rebus dare, quam mutare naturas. Nonne maius est nouas res dare, quam mutare naturas? Sed quid argumentis vtimur? suis vtamur exemplis, incarnationisque astruamus* mysterio veritatem. Nunquid naturæ vsus præcessit cum Iesus Dominus ex Maria nasceretur? Si ordinem quærimus, viro mixta fœmina generare consueuit. Liquet igitur quod præter naturæ ordinem Virgo generauit, & hoc quod conficimus corpus ex Virgine est. Quid hic quærimus naturæ ordinem in Christi corpore, cum præter naturam sit ipse Dominus Iesus partus ex Virgine? Vera vtique caro Christi, quæ crucifixa est, quæ sepulta est: verè ergo carnis illius Sacramentum est. Ipse clamat Dominus Iesus, Hoc est corpus meum. Ante benedictionem verborum cœlestium alia species nominatur, post consecrationem corpus Christi significatur, ipse dicit sanguinem suum, ante consecrationem aliud dicitur, post consecrationem sanguis nuncupatur. Et tu dicis, Amen: hoc est, verum est. Quod sermo sonat, affectus sentiat. His igitur Sacramentis pascit Ecclesiam suam Christus Iesus, quibus animæ substantia firmatur.* Et post pauca. *In illo Sacramento Christus est, quia corpus Christi est, non ergo corporalis esca, sed spiritualis est. Vnde & Apostolus de typo eius ait: quia Patres nostri escam spiritualem manducauerunt, & potum spiritualem biberunt. Corpus enim Domini, corpus est spirituale. Corpus Christi, corpus est diuini spiritus.* Hæc tanti viri sententia fideliter expensa, omnes hæreticorum versutias, & vniuersa destruit argumenta, Catholicamque fidem è diuerso instruit, & roborat, & de veritate naturali corporis, ac sanguinis Iesu Christi Saluatoris, deuotionem fidelium, ne de cætero in aliquo vacillet, sufficienter ædificat; quam quia per singula nobis in quibus oporteret discutere non vacat, summatim percurrimus eam, monentes, vt qui hæc lecturi sunt per se diligentiùs inquirere, & intelligere quæ indiscussa præterimus, studeant. Ait ergo, *Ista esca quam accipis, iste panis viuus qui de cælo descendit, vitæ æternæ substantiam subministrat, & Corpus Christi est.*

Psal. 32. b 9.

al. * mysterij.

Matth 26. c. 26.

1. Cor. 10. a 3.

Vbi aduertas oportet, quod escam, & panem quem de sacro altari percipimus, Domini indubitanter dicat corpus, & ideo vitæ æternæ substantiam subministrat, dignа deuotione A cordis illud accipientibus. Et reuera Christus enim verè est vita, sicut ipse dixit: *Ego sum via, veritas, & vita*: & necesse est vt qui Christum in se fideliter excipit, vitæ æternæ particeps mereatur effici: à qua longe fit, qui se à sancto mysterio aut malè viuendo, aut non rectè credendo elongare non metuit; cui quisque eo magis proximus existit, quo per rectæ fidei studium emendatiùs viuit. Ne verò quis corpus aliter interpretari siue intelligere posset, quia videlicet Apostolus ait, *& corpora cœlestia, & corpora terrestria*, mox in subsequentibus B idem Doctor apertissime Christi carnem appellat dicens: *Considera nunc vtrum præstantior sit panis Angelorum, an caro Christi, quæ vtique corpus est vitæ. Verè profectò corpus est vitæ caro Christi: quia ipse Christus, cui est ipsa caro corpus substantiuum, vita est immortalis, seu quia vitam fideliter eo fruentibus constat spiritualiter operari.* Et post pauca: *Manna*, inquit, *illud vmbra fuit, hoc autem corpus in veritate est.* Non immerito manna vmbra dicitur, quia etsi in veritate cœlestis creatura fuit, vnde & Angelorum panis nuncupatur, dum tamen aliud quam quod C videbatur signo portendit, figura vel vmbra mysterij futuri non ipsa veritas extitit, quæ expectabatur temporibus reuelanda nouissimis, quando plenitudine quam diuini consilii prouidentia disposuit ante tempora sæcularia iam accedente, Deus ipse homo pro hominibus dignatus est fieri, & hoc cœleste, ac potius diuinum, non vt ante per Moysen manna illud dederat, sed per semetipsum confecit Sacramentum, Discipulisque suis in sui memoriam vsque in sæculi consummationem, qua ipse maD nifeste venturus est, tradere dignatus est, celebrandum, ita dicens; *Hoc facite quotiescunque sumitis in meam commemorationem.* Vnde nimirum constat eandem veritatem carnis, ac sanguinis esse in sacramento, quod sancta per vniuersum orbem Ecclesia vniformiter agit; quæ erat & in illo, quod ipse Christus Deus suis sanctis manibus sanctificauit, ac suis, qui eum ab initio prædicationis secuti fuerant, distribuit: *Accipite*, inquiens, *& comedite, hoc est corpus meum*: ac deinceps, *Hoc*, ait, *facite in mei commemorationem.* Hæc vox, vt credimus, & confitemur, est ad quam consecrationem Domini-E ci mysterii quotidie fieri liquet. Quod quamuis aliud humanis cernatur obtutibus, quamuis aliud significare vtiliter ratione typica non negetur, nihil tamen aliud omnino substantialiter esse quam vera Christi caro, & verus sanguis comprobatur. Et sicut superiùs ait beatus Ambrosius; [Iam non est post verba cœlestia quod natura formauit, sed quod benedictio cœlestis consecrauit, quia maior est vis benedictionis cœlitus infusæ ad preces Sacerdotis, quam naturæ; quia & ipsa natura ab eo quod erat, in id quod non erat mutatur benedictione.] Vnde & aliàs in libro de

Ioan. 14. a 6.

1. Cor. 15. e 40.

cap. 9.

Luc. 22. c. 20.

1 Cor. 11. f 26.

Sacramentis idem ait; [Panis iste, panis est ante A verba Sacramentorum, vbi accesserit consecratio, de pane fit caro Christi.] Et post nonnulla; [Si ergo, inquit, tanta vis est in sermone Domini, vt inciperent esse quæ non erant, quanto magis operatorius est, vt sint quæ non erant, & in aliud commutentur.] Qua sententiola liquidiùs destruitur hæreticorum perfidia, qui aliter quam ipsa veritas habet, aduersus diuina disputant Sacramenta, in quibus solam esse figuram, & non veritatem affirmant, atque creaturam, vt fuerat omnino, permanere: aliquam virtutem spiritualiter propter benedictionem, B vnde Domini corpus vocetur, habere; nec in aliud quam fuerat demutari rerum veritate: cum Ambrosius dicat; [hoc autem corpus in veritate est;] quod qualiter in veritate fit, ipse exponit dicens; [non est quod natura formauit, sed quod benedictio consecrauit; quia benedictione natura mutatur.]

Lib 4. c. 4

Lib. de iis qui mysteriis initiantur cap 9.

At quia sunt nonnulli his aliquanto vt sibi videtur, prudentiores, atque religiosiores, qui carnem quidem dicant esse Christi, non tamen illam, quam de Virgine sancta Christus ipse suscepit; in qua passus est, & à mortuis resurrexit; C quam ad cœlos cum triumpho victoriæ viuus & verax deuexit; sed quandam nouam, quam benedictio recens consecrauit. Præfatus Doctor apertissimè definit horum errorem destruens funditus, Catholicamq; fidem validius ædificans, qualiter hac de re secundum veritatem sentiendum sit; ait namque; [Liquet igitur quod præter naturæ ordinem virgo generauit, & hoc quod conficimus corpus ex virgine est.] Et paucis interiectis: [Vera vtique caro Christi quæ crucifixa est, quæ sepulta est; Verè ergo carnis illius Sacramentū est, ipse enim clamat Dominus D Iesus: hoc est corpus meum.] Ex quibus omnibus luce clarius constat Dominica Sacramenta verè esse corpus, ac sanguinem Christi, non solum per virtutis efficaciam & spiritualem potentiam, sed etiam per proprietatem naturalis veritatis integerrimā, nec aliud omninò quam eandem carnem, quam Virgo de Spiritu sancto concepit, & integritate virginitatis illibatæ permanente, prçter humanam consuetudinem, non præter veritatem corporis humani edidit; quæ crucis damnata suspendio, mortis addicta supplicio, sed postmodum beatæ resurrectionis E glorificata triumpho, cœlorum superauit fastigia, sedetque nunc in æternum Patris dextera, vbi pro nobis iuxta veridicam Apostoli Pauli vocem Pontifex in æternum factus, pro humana carne sedulus interpellat, sed per naturalem Deitatis veritatem suorum suscipit fidelium vota, & votis annuit, pro potestate ac Maiestate diuina. Hinc alia eiusdem Doctoris testimonia super eadem re non incompetens videtur addere: Vt multiplex dictorum copia fidelibus satisfacere, & perfidis vana, & prophana docendi libertatem valeat funditùs adimere, ait ergo

Ibidem.

Heb 7. d 25.

in tertio de virginitate libro: [Vide quantus ad natale sponsi tui populus venit, & nemo impastus redit; denique ad tuas nuptias plures vocauit; sed iam non panis ex hordeo, sed corpus ministratur cœlo.] Ac post multa: [In passione vulneratus est, atque ex vulnere aqua, & sanguis ad potum spiritus ad resurrectionem. Vnus enim Christus est nobis fides, spes, charitas. Fides in lauacro, spes in resurrectione, charitas in Sacramento.] In secundo de viduitate: [Dominus, inquit, Iesus aliis panem hordeaceum, ne in via deficerent; aliis corpus suum, vt ad regnum contenderent, ministrauit.] Et in libro de Sacramentis: [Ergo didicisti, ait, vt panis Corpus Christi fiat; & quid? Vinum in calice mittitur, sed fit sanguis cōsecratione cælesti.] Ac post aliquanta: [Antequam consecretur panis est, vbi autem verba Christi accesserint, corpus est Christi, & ante verba Christi, calix est vini & aquæ plenus, vbi verba Christi operata fuerint, ibi sanguis efficitur. Deinde ipse Dominus Iesus Christus testificatus est nobis, quod corpus suum accipimus, & sanguinem. Nunquid debemus de eius testificatione & fide dubitare?] Et in superiori libro de Sacramentis: [Sicut, inquit, verus est Dei filius Dominus Iesus Christus, non quemadmodum homines per gratiam, sed quasi filius ex substantia Patris; ita vera caro, sicut ipse dixit, quam accipimus. Sed fortè dicas, quomodo vera? Qui similitudinem video, non video sanguinis veritatem. Primò omnium dixi tibi de sermone Christi, qui operatur vt possit mutare & conuertere genera instituta. Deinde vbi non tulerunt Discipuli dicentem Christum, quod carnem suam daret manducare, & sanguinem suum ad bibendum, recedebant. Ne igitur plures hoc * facerent, & veluti quidam horror esset cruoris, sed maneret gratia redemptionis; ideo in similitudinem quidem accipit Sacramenta, sed veræ naturæ gratiam virtutemque consequeris. Ego sum, inquit, panis viuus, qui de cœlo descendi. Sed caro non descendit de cœlo, hoc est, carnem in terris assumpsit ex Virgine. Quomodo ergo descendit panis de cœlo? Et panis viuus, quia idem Dominus noster Iesus Christus consors est diuinitatis, & corporis: & tu qui accipis carnem, diuinæ eius substantiæ participaris alimento.] In hac itaque sententia liquidò declarat beatus Ambrosius quare superiùs dixerit carnis, vel sanguinis similitudinem videri, non speciem: quia videlicet dispensatoriè species, id est veritas carnis, ac sanguinis in Sacramento latet, ne si vt est, appareret, horrorem videntibus res ipsa incuteret. [In similitudinem, inquit, accipis veritatem, ne ipsa veritas tibi incutiat horrorem:] Ideo similitudo prætenditur vt veritatis horror pellatur: nec gratia tamen veræ naturæ, carnis, & sanguinis minuitur, dum sub alia similitudine vera caro, & verus sanguis Christi percipitur. Et similitudo quidem carnis, ac san-

Subinitiū co. 4.

cap. 4.

cap. 5.

Lib. 6. c. 1.

* al. dicerent.

A sanguinis, panis, ac vinum dicitur; vel propter ipsam veritatem, quam licet occultam habet, seu quia iuxta aliquid caro, & sanguis sunt, propter quod sic iure dicantur, quia cum per consuetum vsum vitam vescentium eis conseruent, in carnem naturali incremento conuertuntur & sanguinem, vnde & satis competenter Saluator carnem suam, & sanguinem de panis, ac vini materia constituit consecrari: quibus ipsa vita mortalis subsistit, quibus denique humana substantia quotidiana incrementa consequitur; dum per escam, & potum assumpta, in carnem, & sanguinem secretâ quâdam vi naturæ traiecta conuertuntur. Cæterum in veritate caro, & sanguis, sunt post consecrationem panis, & vinum, licet lateat species sub præordinata diuinitùs similitudine visibilium rerum: Sicut in libro de sancta Trinitate secundo idem antistes protestatur. [Quasi homo dicit quæ sunt humana, quia in mea substantia loquebatur: hic est panis viuus, qui descendit de cœlo: panis hic caro est, sicut ipse dixit: hic panis, quem ego dabo, caro mea est.] Et in octauo: [Videamus, inquit, ne terram illam dicat adorandam propheta, quam Dominus Iesus Christus in carnis assumptione suscepit; itaque per scabellum terra intelligitur, per terram autem caro Christi, quam hodieque in mysteriis adoramus.] Beatus que Augustinus in libro de verbis Domini: [Memini, ait, sermonis mei, quia cum de Sacramentis tractarem, dixi vobis quod ante verba Christi, quod offertur, panis dicatur, vbi Christi verba deprompta fuerint, iam non panis, sed corpus appellatur. Quare ergo in oratione Dominica, quæ postea sequitur, ait, panem nostrum? Panem quidem dixit, sed supersubstantialem: non est iste panis qui vadit in corpus; sed ille vitæ æternæ panis, qui animæ nostræ substantiam fulcit.] Ex hac igitur tam perspicua de Sacramento Dominico sententia datur intelligi, quod consecratio illa supercœlestis non vmbra sit, sed verè corpus, & sanguis. Vbi autem dicitur panem supersubstantialem, non qui vadit in corpus, sed qui animæ nostræ substantiam fulcit, patet vtique quia oratio Dominica non de isto temporali pane, qui in corpus vadit, & in secessum emittitur, dicat; sed de illo qui consecratur diuinis verbis, sumptusque fulcit animam nostram: qui dum offertur tantummodo panis est, & temporale carnis morituræ subsidium, post consecrationis verò mysterium, caro Christi est vera, & immortale fidelis animæ præsidium: sicque sub forma quam inuisibiliter prætendit, salutem quod diuinum est operatur fideliter percipientis; nec per aqualiculũ turpiter egestus perit, sed reuerenter in sumptus animæ substantiã fulcit. Quod Paschasius quoque diuini Sacramenti scrutator diligentissimus, discussorque Catholicus, in libro suo, vt beatus Augustinus sensisse comprobatur: In quo inter cætera sic ait: [Friuolum est ergo, vt in apocripho legitur, in hoc mysterio cogitare de stercore, ne commisceatur in digestione alterius cibi. Denique vbi spiritualis esca, & potus percipitur, & Spiritus sanctus per eũ in homine operatur, vt si quid in eo adhuc carnale est, transferatur in spiritum: & fiat homo spiritualis, quid commixtionis habere poterit? Quantum igitur distat illa æterna vita ab ista mortali, tantum & iste cibus omnino præeminet ab illo communi, quo simul nobiscum etiam animalia viuunt.] Ecce quid memoratus vir secutus auctoritatem priorum patrum dixerit. Beatus nihilominus Clemens Apostolicus in Epistola ad Iacobum directa, in qua se Apostoli Petri refert indidisse præcepta, imperat quatenus ministri reliquias mensæ Dominicæ absumentes, quæ ea tempestate permaximæ consueuerant fieri, à reliquis cibis, certis abstinerent horarum interstitius, vt scilicet qui tertia diei hora communicaret, ad sextam vsque ieiunaret; qui verò sexta ieiunus præstolaretur nonam, & qui nona in vespera reficeretur. Quia ergo post perceptionem mysteriorum statutis tẽporum momentis iussit à cõmunibus obseruandum cibis, nunquid aliqua distendebatur sollicitudine de Sacramentorum stercore, quasi pretiosiori, ne forte commisceretur aliorum ciborum viliori; quod honestiori forsitan secessu, oporteret refundi? Absit. Neque enim de discernendis stercoribus ab Apostolo acceperat disciplinã, quam alii itidem Apostolo mandaret tenendam, sed de sanctis mensæ Dominicæ fragmentis præceptionem, quam cæteris traderet, acceperat. Quæ cum quanta sint sanctitate reuerentiaque tractanda, euidenter insinuat, cum participes eorum ad communes illico escas accedere vetat; non vt commixtionis caueatur obscenitas, quæ si proueniret minime esset cauenda, sed vt tantæ sanctitatis officiales ad parcimoniam, ampliоremque frugi vitæ informaret diligentiam, ac ne imperitis falsa opinandi occasio daretur, negligentesque damnabilis noxæ supplicium sequeretur, quod minatur Apostolus Corinthiis, qui inter agendum Domini cœnam effrenatiùs indulgebant gulæ illecebris, quibus ait; [Itaque quicunque manducauerit panem hunc, & calicem biberit indignè, iudicium sibi manducat, & bibit, non diiudicans corpus Domini.] Ideo namque reatus ingens contrahitur, inde vehemens pœna subsequitur, quod mysterium Dominicum non diiudicatur, id est à reliquis cibis minimè discernitur, quando ab imperitis, immo impiis, in digestione absolui iactatur. Vnde beatus Augustinus in Euangelio Ioannis: [Quicunque, inquit, manducauerit panem, & biberit calicem indignè, reus erit corporis, & sanguinis Domini: de his erat sermo, cum hoc Apostolus diceret, qui Domini corpus velut quemlibet alium cibum indiscretè, negligenterque sumebant. Hic ergo si corripitur qui non diiudicat, hoc est non discernit à cæteris cibis

Lib. 3. de Spir. sancto c. 12. tom. 4.

Serm. 5. in appendice quo to. 10. & Ambrosii l. 5. de sacr. cap. 4.

Lib. de corp. & sang. Domini c. 20. sub medium.

Epist. 2. Clement. ad Iacob. fratr. Domini to. 1. Conciliorum.

1. Cor. 11. f 17. 19.

Tract. 72. in Euang. Ioan. fere initio 9

Dominicum corpus, quomodo damnatur qui ad eius mensam fingens amicum, inimicus accedit?] Proinde valde, vt superius diximus, cauendum est, ne non discernatur, id est, indiscrete vel negligenter sumatur Dominicum corpus, quod non modo mortis æternæ supplicium submouere, verum etiam gratiam vitæ perennis fideliter sumptum creditur impertire, velut eiusdem muneris auctor testatur dicẽs, [siquis manducauerit ex hoc pane viuet in æternum,] hic itaque panis cœlestis Sacramenti qui vitam mortalibus refundit, mortisque pœnam repellit longe incomparabiliterque ab illo, qui corpora tantummodo curat, refert; ac per hoc credi quod pereat nequaquam oportet, ne vbi vitæ gratia per fidem haurienda est, periculosa mortis ob perfidiam incurratur lues: sicut Augustinus ait: [Erit autem illi homini mors non vita, qui mẽdacem putauerit vitam.] Mendacem quippe putat vitam, vel quantum in se est, facit, qui sacratissima verba Redemptoris interpolare, vel falsò præsumit interpretari: atque per hoc illi mors, non vita erit, dum de vita aliter, quam ipsa vita sentit, quæ ait; [panis quem ego dedero, caro mea est pro mundi vita.] Hic ergo specie tenus panis, sed in veritate caro veritatis, & vita fidelis mũdi iudiciũ verò infidelis, sicut ipsa veritas cui fides adhibẽda est, apertè præscripsit, in homine vitam non stercora, mentisque nitelam, non corruptelam operatur ventris; qui proinde vocatur supersubstantialis, quia superiorem fouet substantiã hominis, vegetatque, ac prouehit; quod profectò ante consecrationem agere nequit terrenus panis, qui in corpus vadit; sed iste nimirum qui animæ substantiam fulcit, qui merito iam post verba Dominica, vt Augustinus ait, vocatur Christi corpus non panis: vt pote in aliud transformatus operatorio cœlitùs iure sacrandi. De quo pane quia spiritualis est, & vitæ æternæ magna nobis ingeritur necessitas postulandi, vt scriptum est, [panem nostrum quotidianum da nobis hodie;] si quotidianus est, quotidie pro certo & quærendus est; nec debet intercedere diuturna eum petendi dilatio, cuius constat vitalis, salutarisq; animæ perceptio. De temporali autem pane & communi sollicitudo interdicitur his verbis: [Nolite solliciti esse dicentes, quid manducabimus, aut quid bibemus? Quærite autem regnum Dei, & omnia hæc adicientur vobis.] Regnum Dei Christus est, sicut scriptum est: [Regnum Dei intra vos est:] Christus autem panis est, sicut scriptũ est: [Ego sum panis viuus, qui de cœlo descẽdi.] Hoc pane quisquis fideliter satiatus fuerit, defuturum sibi panis terreni subsidium non timebit.

Serm. 2. de verb. apost. to. 10. c. 1.
Luc. 11. a 3.
Matth. 6. d 31.
Ib. 33.
Luc. 17. e 21
Ioan. 6. e 41.

PARS QVINTA.

Verum quia in auctorum libris alibi figura, alibi similitudo corporis, & sanguinis Christi reperitur incertum, quamquam id nullum rectæ fidei afferat præiudicium, inde tamen sibi nequam homines deffendendi erroris ingens se arbitrantur reperisse patrocinium. Dumque sibi volunt videri quasi spirituales, multo ipsis carnalibus inueniuntur, vt ita dicam, carnaliores, & quod est verius, deteriores, quoniam vbi debuerant altioris gratiam intelligentiæ pulsando fideliter, quærendo humiliter inuestigare, ibi discipulam perfidiæ abruptumque perditionis præcipitium per obstinatiam noscuntur incurrisse, non enim in scripturis quid propensiùs oporteat sequi, sed quid validiùs inepto opituletur errori satagũt rimari: dumque suam tortitudinem ad scripturæ normam dedignantur dirigere, sed ipsius rectitudinem potius violenter inflectendo nituntur deformare, & ad vsum suæ peruersitatis intorquere, licet obtinere nequeant penitus quod ambiunt, vehementius tamen per hoc in præsumptionis suæ vitio conualescunt, sibique viam profundioris scientiæ obstruunt; aditumque salutis pertinaciter repagulis damnãt, & seris blasphemiarum. At nos, quibus non animositas, sed veritatis placet sinceritas, auctoritati sanctæ scripturæ cedentes, ac non tam secundum nos, verum nostros magis sensus ad eam conformantes, nec in eius varietate dissonantiam, sed multiplicis intelligentiæ lineas amplectentes, ita sacramentum Dominicum figuram iuxta aliquid, & similitudinem non negamus; vt in veritate tamen corpus Christi, & sanguinem naturaliter existere profiteamur. Ait enim Corinthiis Apostolus; [quotiescunque panem hunc manducabitis, & calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis.] Quod ex verbis deriuatum Dominicis ratio manifesta prodit, quibus vtique Christus suis Discipulis passionis suæ mentionem indicens ait: [Hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur. Hic Calix sanguinis mei, qui pro vobis effundetur, hoc facite in meam cõmemorationem.] Quia ergo [Christus resurgens ex mortuis iam non moritur:] Per hoc illius mortem quotidie annunciamus, vt per eam Patris propitiationem promptiùs prouocantes impetremus, ac sic salutare mysterium, mortis est Dominicæ significatiuum, reconciliationisque humanæ effectiuum. Quis igitur neget id similitudinem iure dici, seu figuram, quod Vnigeniti passionem, quæ semel præcessit, repræsentat? Sed hæc similitudo, vel figura plena est admodum veritate, & gratia. Veritate quidem, quia carnis, ac sanguinis Christi dulcedine, non modo potentialiter, sed & naturaliter approbatur redundare.

1. Cor. 11. f 26.
Matth. 26. c. 26.
Luc. 22. b 19.
Rom. 6. b 9.

dare. Veritate dico, quia nihil in ea minus eſt A ab illa carne, quæ clauis ſuffixa pependit in cruce, nec aliud eſt quam ſanguis ille, qui pertuſo profluxit ex latere. Sicut Auguſtinus ad Neophitos probatur dixiſſe; [hoc, accipite inquiens, in pane, quod pependit in ligno; hoc accipite in calice, quod manauit de latere.] Vt manifeſte patet, nihil in ligno aliud pependit quam caro, nihil aliud de latere manauit quam qui erat in corpore ſanguis. Gratia autem plena redundat, quòd nos temporali ſolatur munere, vt id demum quod prætendit reuelata conſequamur facie: gratia quoque, qua nos capiti B noſtro agglutinat, ac dum tendimus ad patriam, ſic nos vegetat, ne deficiamus in via. Veritate poſtremo pariter, & gratiâ figura hæc ſiue ſimilitudo eſt referta, vbi illum proculdubio percipimus, per quem gratia, & veritas facta eſt: & illud idem totum, de quo Euangelicum intonat præconium. [Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis: & vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à Patre, plenum gratia, & veritate.] Hæc nimirum eſt gratia, quam dum mundus neſcit, repente accepit. Hæc gratia, C quæ nullum inuenit meritum, & prorogauit beneficium. Hæc poſtremo eſt veritas, quæ omnem excedens intelligentiam piſcatoribus tamen concredita fatuam mortalium aut deſtruxit, aut condiuit ſapientiam. Huic enixiùs veritati inhæreamus, nè à gratia excidamus, & vt ad ipſum qui veritas eſt, pertingamus, tantæ gratiæ arram non negligamus: quæ vt vera quandoque apprehendatur vita in præſentiarum nobis conſtituta eſt via.

Ioan. 1. 6. b. 14.

Cæterum vt ſua diuinæ naturæ ſeruetur maieſtas, ipſique ſincera non obfuſcetur ſerenitas, D operoſior adhibenda eſt diligẽtia, ſubtiliterque diſtinctio verborum facienda, ne prophana ſenſuum irrepat confuſio, vnde peruerſa conſueuit oboriri diſſentio. Hinc etenim illa latè ſerpens planta Manichæorum; hinc ſpurciſſimus pullulauit ſurculus Arrianorum: Inde quoque innumerabilium peſtis ſchiſmatum aut ſumpſit exordium, aut vſurpauit ſibi ſuffragium: Inde etiam modernæ hæreſeos incentores, impiique dogmatis conflatores puritati fidei calumniam parant, diuinoque myſterio veritatem, quantum in ipſis eſt, derogant; eo quod ſimilitudo E dicatur aliquando, vel figura, ac ſi aliquod ſit figmentum, non veritas. Verum diligenter cautéque perpenſum ire oportet, quia vt plura alia homonyma ſunt duo vocabula hæc, cumq; multifariam pro varietate ſenſuum, quibus applicantur, queant accipi, ita tamen nonnunquam in diuinis inueniuntur poſita literis, vt nihil veritati naturæ, nihil ſubſtantiæ præiudicent proprietati; vt eſt illud in Geneſi: [Non eſt bonum eſſe hominum ſolum, faciamus ei adiutorium ſimile ſui.] Vbi cum fieri adiutorium homini dicitur, noua nimirum creatio mulieris

2. c. 18.

intimatur: quæ bene ſimilis perhibetur viro, quia profectò etſi in ſexu ſit diſcretio, nihil tamen eſt aliud mulier quam homo; eadem quippe natura, eadem conditio; quæ vbi vna fuerint nulla probatur diſſenſio. Sicut ergo mulier de viro non aliud quam eadem caro ſimilis eſt homo, ita de vero corpore Chriſti, in quo habitat omnis plenitudo diuinitatis, ſubſtantiuũ verumque conſtat corpus ipſius, quod religioſis in ſancta Eccleſia officiis tractamus: cui appoſitum nomen ſimilitudinis in nullo contraire probatur. Porro ſi cui comparatio iſta minùs videtur efficax, & ad ſuſceptæ rei negotium non ſatis idonea; vel illud Apoſtolicum, vbi nulla fuerit ambiguitas, non ingratus audiat: [In ſimilitudinem hominum factus.] Hic nomen ſimilitudinis, vt perſpicuum eſt, hominis veritatem non excludit. Chriſtus enim verus homo fuit, licet in ſimilitudinem hominum dicatur fieri.

Phil. 2. a 7.

De figura autem ita in eodem Apoſtolo legitur alibi. [Qui cum ſit ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ eius.] Hic ſuperſtitioſi verborum aucupes, fraudulentique veritatis impoſtores, aut paternæ Chriſtum ſubſtantiæ exuant penitùs dignitate, aut diuino Sacramento calumniam de figuræ vocabulo deſinant irrogare. Si enim figura hîc ſubſtantiæ eſt abnegatiua, non eſt filius quod pater, ac ſic Chriſti Sacramentum dum ſimiliter dicitur figura, vmbra eſt, non veritas, ſicut illud vnde refert ſcriptura: [Hæc autem omnia in figura contingebant illis.] Quæ omnia? maris videlicet multiplex beneficium, nubis in die refrigerium, ſplendoris in nocte ſolatium; ſed & mannæ nectarei imbres, irriguæque ſilicis madores, & cætera quæ ibi replicantur. Sed horum manna ſicut cætera dicitur figura, quia aliud erat, atque aliud præſignabat, quod enim videbatur id totum ſubſtantialiter erat; Chriſti vero futura myſteria quibuſdam intellectualibus indiciis præmonſtrabat quod vtique non erat. Vnde Apoſtolus alias: [Nolo vos, inquit, ignorare fratres, quia Patres noſtri eandem eſcam manducauerunt, eundem potum biberunt;] eundem ſcilicet per potentiam ſignificatiuę figuræ, non per veritatem exhibitæ naturæ: alioquin Chriſtus adhuc in vaſta heremo ſaxeus riget, vbi lapis ille profluus aquarum in ſua mole torpet. Scriptum quippe eſt; [Petra autem erat Chriſtus:] ſed non petra de virgine nata Chriſtus. Hæc igitur figura iure dicitur vmbra, quæ aliud præloquebatur, quam erat. Si autem Patris Vnigenitus de Deo Deus, figura eius, à quo in nullo diſcrepat, ſubſtantiæ dicitur, nec minus eo eſt cuius figura prædicatur. Liquet profectò quod & diuinum Sacramentum figuram dici liceat, & nihil minus à veritate carnis Dominicæ habeat. Atque hæc eſt Dominicæ figura ſubſtantiæ; illa verò figura fuit huius figuræ. Illic

Heb. 1. a 3.

1. Cor. 10. c. 11.

Ibid. a 1.

Ibidẽ 10. a 4.

L

quippe fuit vmbra, hic veritas est ipsa. Porrò A hic illam sancti Ambrosii sententiam inserere oportunum iudicauimus, qua quidam in derogationem sancti Sacramenti, immò in suam perniciem, vt experti sumus, abutuntur; in qua alibi similitudo pretiosi sanguinis scribitur, alibi vero figura corporis, & sanguinis ponitur; quibus, vt dictum est, peruersi quique in suo fortiùs errore implicantur, dum non auctoris sensum in eis per consequentiam dictorum perquirunt; sed ex nudis potius verbis suam in qua detriti sunt insipientiam astruere contendunt, exque tanti Do- B ctoris nomine auctoritatem sibi comparare, ac per hoc hæresim, in qua languent, contra Catholicos nituntur deffendere. Quod nullatenus procedet, nec, vt volunt, continget, sed potius res quæ in quæstionem venit, clarius elucescet, si prioribus posteriora consequenter collata fuerint; & ex præcedentibus subsequentium tenor verborum ritè intellectus extiterit; qui ita se habet: [Sed forte dicis: speciem sanguinis non video; sed similitudinem habet. Sicut enim similitudinem mortis per baptismum suscepisti, ita etiam similitudinem preciosi sanguinis bibis, C vt nullus horror cruoris sit, & precium tamen Redemptionis operetur.] Ecce vnde tota processit quæstionis inter insipientes dissensio, de quibus dici per Spiritum sanctum in Propheta clamat ratio: [Dixit insipiens in corde suo non est Deus.] Insipiens profectò est, qui Christum diuinitate, quantum in se est, exuit dum eum mentitum fuisse, quod in Deum non cadit aliquo modo, asserere non metuit; qui similitudinem vel figuram tantum esse impiè dogmatizare præsumit, quod ille verè carnem, & verè sanguinem D esse suum probatur apertè protestari, quod tale est ac si diceretur à talibus, & taliter, non sapientibus, sed desipientibus, non est Deus.

Lib. 4. de Sacram. cap. 4.

Psal. 13. a 1.

Non est Deus ergo dicere, est veritati, quæ Christus est, contradicere, & aliter quam ipse de seipsò docuit peruersè sentire, quod insipientis omnino probatur esse. Aut nunquid insipiens non aperte probatur, qui ipsi Deo pro simplicis seruuli verbo quomodocunque prolato renititur, & eius planis, ac simplicibus sententiis calumniatur? Dominus dicit, [hoc est corpus meum; hic est sanguis meus, quod pro E vobis tradetur, qui pro vobis effundetur, comedite, & bibite]: Et hoc idem [in mei memoriam facite.] Isti dicunt Ambrosius dicit: sanguinem non video, sed similitudinem habet, videlicet ex verbis discipuli Magistro cælesti iniuriam contumaciter irrogantes; & cum scriptum sit, [non est discipulus super Magistrum,] auctoritatem Magistri discipuli prælatione, quantum in se est, demunt; vnde non minus prælatum offendunt, quam eum qui ipsum præferunt. In vtroque rei, vtrobique nihilominus condemnandi. At nos sic honoremus seruum, vt semper & in omnibus præferamus vt oportet Dominum, nec Domini sententiam ex verbis Discipuli, sed potius discipuli dicta ex Magistri metiamur doctrina, cui nimirum contraria sentire non potuit, si quidem discipulus veritatis fuit. Sed iam attentiùs considerandum quomodo vir tantus, qui in litem ab infidelibus vocatur, à suo auctore Domino nostro, Magistro veritatis non dissentiat, immo in omnibus concors existat. Qui paulo superiùs ait, [didicisti vt panis Corpus Christi fiat, & vinum in Calice mittitur, sed fit sanguis consecratione cœlesti.] Hic sane nihil est dissonantiæ, nihil prorsus quod discrepet à regula veritatis Catholicæ, nihil omnino quod verbis Dominicæ repugnet sententiæ. Hæc verba potiùs Dominica quomodo accipienda sint, dicta declarant. Dominus enim ait, [Hoc est Corpus meum,] Ambrosius qua ratione id valeat fieri lucidiùs exponit, dum mutatione panis, ac vini Christi Corpus & Sanguinem cœlesti testatur benedictione effici; qui si hanc suam tam perspicuam de veritate Dominici corporis, & sanguinis sententiam in eodem pene versiculo oblitus aliud sensit, & aliter docuit, iam non Domino, sed sibi ipsi contrarius existit, quod ridiculum est cogitare, ne dum affirmare.

Luc. 6. f 40.

Ergo videamus quod sequitur. [Sed forte dicis speciem sanguinis non video, sed similitudinem habet.] Hic in primis attende, quod personam cuiuslibet affigurat idiotæ dicentis, speciem sanguinis non video: cui dubitanti, nec rem vt est expendere digne valenti, respondet; [Sed similitudinem, inquiens, habet.] Ac si diceret, ô pauper ingenio, ô efficax sensu, vel sicut discipulis Dominus ait, infirmis adhuc, & diuina nondum Sacramenta capere valentibus, ô stulte, & tarde corde ad credendum, miraris quod corpus audis, quod sanguinem audis, sed speciem id est veritatem carnis, & sanguinis quæ intus est, quia non credis, non cernis, quam si nimirum crederes, sine dubio videres. Crede ergo vt videas, nam credere iam corde est videre: quod dum differtur, dum ad intuendam tanti mysterii profunditatem acies mentis fidei beneficio mundanda, & illustranda expectatur; quod exterius patet, interim quia similitudinem habet, ne contemnas, ne in iudicium damnationis merito incredulitatis incurras. Suscipe quod patet; vt postmodum pertingere merearis, mediante fide, ad id quod intrinsecus latet. Sed similitudinem habet, intus veritas carnis & sanguinis est ex pane & vino cœlesti opificio mutatis, foris similitudo, ne horror valeat accedentem confundere ostensi cruoris. Sed similitudinem habet, inquit, vbi

Luc. 24. d 25.

non ipsam quam prius testatus est veritatem denegat, sed quod aliud in veritate sit, aliter oculis videatur profectò declarat, similitudo igitur exterior, veritati non præiudicat interiori. Similitudo hæc non differt veritatem, sed præparat fidem, informat credulitatem, non minuit beneficium, sed cumulat meritum, mysterium velat, non adimit gratiam, fouet deuotionem ac nutrit, rationem piam non impedit, temeritatem arcet, negotium salutis exercet; hæc similitudo attrahit te ac retinet, vt veritas te recreet, ac prouehat: proinde ergo venerare: B & honora hanc similitudinem, quam diuina prætendit dispensatio, vt dignus quandoque fiat, qui veritatis quæ reposita est non fraude- ris beneficio, quia mediatoris quodam modo vice fungitur, vt amoueat horrorem, gratiam largiatur: hinc profectò subiungitur. Sicut enim mortis similitudinem per baptismũ suscepisti, ita etiam similitudinem preciosi sanguinis bibis, vt nullus horror cruoris sit, & precium tamen redemptionis operetur: hic etiam similitudinem preciosi sanguinis bibi declarat, vt cruoris tantum horror procul absistat: sicut mortis similitudo suscipitur in baptismo, cum C baptismum verum sit, & efficax Sacramentum: vt vitia obruat, vitæ sanctitatem conferat, alioquin si verum non esset, qualiter tantum boni deferet? Et tamen mortis similitudo dicitur, cum tamen, vt præmissum est, verè peccatis afferat interitum, virtutibus ortum præbeat, & ministret incrementũ. Sic quoque non immerito preciosi sanguinis hauritur similitudo, vt cruoris auferatur penitus horror, & tamen sicut verus est sanguis, ita vere precium operatur redemptionis; vnde iam de similitudine superducta ob certæ rei gratiam disputare præfatus do- D ctor definit, atque de veritate naturali, quæ Dominico inest Sacramento, de qua etiã, vt superius patet, tanta dixerat, consuetè differit, [didicisti, inquit, quia quod accipis corpus Christi est:] Corpus, ait, est quod accipis in verita- (Ibidem.) te, cui similitudo militat dispensatione. Corpus vt redemptionem precio operetur, similitudo vt horroris tædium propellatur, & deuotionis sinceritas exerceatur; vt dum quod non vi- (Ibidem cap. 5.) det, credit, dignius assequatur quod pollicetur, operta maiestas mysterii. Sequitur: [vis scire quam verbis cœlestibus consecretur, accipe quæ sunt verba. Dicit Sacerdos, fac nobis hanc E oblationem ascriptam, ratam, rationabilem, acceptabilem, quod est figura corporis & sanguinis Domini nostri Iesu Christi.] Quod figuram dicit sic accipe: quia cum hoc dicit Sacerdos & agit, ipsum Dominum figurat sua Sacramenta tractantem, & consecrantem, & ea ipsa pariter quæ sacrabat corporis sui, & sanguinis mysteria præferentem: [quod est, inquit, figura corporis & sanguinis.] Figura dicitur, eo quod iam præsentetur simplex panis & vini substantia, vnde verbis potentibus cœlestia effici de-

A beant Sacramenta, vt Sacerdotis oratio docet, & indicat. [Fac nobis, inquiens, hanc oblationem ratam.] Videlicet vt suam naturam excellat; rationabilem, vt tibi placeat: acceptabilem, vt nobis proficiat; vel ratam, vt à figura transformetur in veritatem: rationabilem, vt nostræ tibi commendet deuotionis seruitutem: acceptabilem, vt sufficiat ad impetrandam cœlitus propitiationem. Ac deinceps: [Qui pridie, inquit, (Ibidem. * Matth 26. c. 26. Luc. 22. b 19.) quam pateretur accepit panem in manibus suis sanctis, respexit ad cœlum, ad te Pater sancte omnipotens æterne Deus, gratias agens benedixit, fregit, fractumque Apostolis, & Discipulis suis tradidit, dicens: accipite, & edite ex hoc omnes, hoc est enim corpus meum, quod pro vobis confringetur. Similiter & calicem postquam cœnatum est, dicens: accipite, & bibite, hic est * sanguis meus. Vide, illa verba om- (* al. enim) nia sunt Euãgelistæ, vsque, accipite, siue corpus siue sanguinem. Inde verba sunt Christi. Vide singula verba; qui pridie, inquit, quam pateretur, accepit panem. Antequam consecretur panis est, vbi autem verba Christi accesserunt, corpus est Christi. Denique audi dicentem: accipite, & edite ex hoc omnes, hoc est enim corpus meum. Et ante verba Christi, calix est vini & aquæ plenus; vbi verba Christi operata fuerint, ibi sanguis efficitur, qui plebem redemit. Ergo videte quantis generibus potens est sermo Christi in aduersa conuertere. * Denique (* al. deinde.) ipse Dominus Iesus testificatus est nobis, quod corpus suum accipiamus & sanguinem. Nunquid debemus de eius fide, & testificatione dubitare?] Hic beatus Ambrosius de fide & testificatione Christi hæsitãtes manifeste redarguit: verumque Christi corpus, verum eius sanguinem, panem & vinum post verba Christi aperta confessione asserit; mutatis videlicet naturis potentia Dominici sermonis. Quapropter iam perspicuum & euidens est quare superius similitudinẽ habere sanguinis, non speciem videri dixerit. [Hæc, ait, similitudo sola est sanguinis, non sanguis, sed similitudinem, inquit, habet, cuius non videri dixerat speciem; quod si dixisset, spem sibi salutis preciumque funditùs redemptionis ademisset: ideoque Christo Iesu ac suis quæ ante præmiserat verbis, & post subdiderat, contrarius omnino probaretur esse. Cum ergo dixit speciem non videri, sed habere similitudinem, sanguinem reuera nullatenus esse negauit, ad quem species, vel similitudo videntur referri, & aliud ei tribuere, vel negare sine sui diminutione, nam licet non videatur in sua specie, licet aliquam videatur quam prætendit similitudinem habere, nonnihil tamen potest esse. Nam & verus sanguis est, vero de corpore Dei & hominis Iesu Christi. Nec alius quam qui de Virginis carne exortum accepit, & in precium fusus est mundi, sicut post pauca declarat præfatus Doctor vbi ait: [Vbi verba Christi accesserint, ibi sanguis efficitur

qui plebem redemit.] Nota diligenter ſingula, & vim verborum pondera, verba, inquit, Chriſti operantur, ſanguis efficitur qui plebem redemit, quia nimirũ non alius eſt qui efficitur, quã qui redemit ſanguis. Idem igitur ille fuſus, & iſte ſacratus vnus eſt vnius Chriſti ſanguis verus, licet figura iuxta aliquid dicatur; non tamen ſicut manna, quod corpus Chriſti non erat, ſed ſignabat: propter quod & vmbra vocatur, cum ſubſtantialiter manna tantum fuiſſe probatur. Vnde Auguſtinus: [Sed manna vmbra erat, iſta veritas eſt, panis quem ego dedero, caro mea eſt, hic eſt panis de cœlo deſcendens: mira planè res, panis deſcendit de cœlo, panis quoque eſt caro, ergo caro de cœlo; itane eſt? Ita plane, ſic enim ſcriptum eſt: qui deſcendit de cælo filius hominis, qui eſt in cœlo. Videſne quanta ſit vnitas Dominicæ perſonæ quantaque veritas vtriuſque naturæ in Dominico homine? In cœlo caro, verbum in terra, immo verbum & caro in cœlo & in terra, quia nimirum vna Dei & hominis eſt Chriſti Ieſu perſona, hic autem eſt, panis viuus ex ſimila noſtræ humanitatis, & diuinitatis rore confectus; ſicut enim granum frumenti volubili tritũ mola reſpergitur aqua, vt panis fiat, ita illud frumenti granum per diſpenſatoriam mortem in terram deciduum, vt multum afferret fructum ſtillicidio irroratur diuinitatis, vt ſit iam non duo, ſed vnus panis, atque ita figura Dei, & figura carnis, vna ſit figura Sacramentorij panis, non futilis, ſed plena veritatis. Quem illa mulier Euangelica tribus farinæ ſatis oculuit, quoad ſufficienter fermentatus fieret accommodus vſibus humanis. Hoc igitur ſpiritualiter pane dignéque prægustato ita merebimur concorporari Chriſto, vt ipſe in nobis, & nos ſimus in ipſo, fietque ex compluribus, non plures, ſed vnus panis, per conſummatæ videlicet Sacramentum vnitatis in ipſo, & in nobis. Vnde Apoſtolus ait: Itaque vnus panis, vnum corpus multi ſumus. Ingens igitur dependendus eſt labor, orationiſq; vſus frequentior, colenda animi puritas, ſectanda præ omnibus charitatis vnitas, ac ſic frequentanda tantæ gratiæ veritas: quotidianus enim hic panis nuncupatur, cum in oratione Dominica dicitur; panem noſtrum quotidianum da nobis hodie.] Hìc Pater Auguſtinus talia proſequitur: [Si quotidianus, inquiens, eſt panis cur poſt annuũ illum ſumas quemadmodum Græci in Oriente facere conſueuerũt? Accipe quotidie, quod quotidie tibi proſit, ſic viue vt quotidie merearis accipere, qui non meretur quotidie accipere, non meretur poſt annuum accipere. Quomodo Iob ſanctus pro filiis offerebat ſacrificium ne forte aliquid vel in corde peccaſſent: ergo tu audis quod quotienſcunque hoc ſacrificium mors Domini, reſurrectio Domini, eleuatio Domini ſignificetur, & remiſſio peccatorum, & panem iſtum vitæ æternæ quotidie non aſſumis? qui vulnus habet, medicinam requirit

Sermone 5. de diuerſis in to. 10. append. Item ex Ambroſio lib. 5. de Sacram. cap. 4.

A vulnus eſt, quia ſub peccato ſumus, medicina eſt cœleſte, & venerabile Sacramentum.] Hæc ſunt precioſa ſancti Auguſtini dicta, contra eos præcipuè qui poſt nouem annos ſemel communicant; & cum infidelitatis arguuntur, humilitatem mentiuntur, qui ſi humilitatis gratia à Sacramento ſancto ſeſe ſuſpenderent, nequaquam peruersè ſentiendo, & in luto nuperæ hæreſeos impudenter hæſitando, contra idem ſacramentum procaciter diſputarent. At nos, quibus alia ſententia eſt, ſi munditia cordis cum innocentia operis conſentit, diuinis frequenter B participemur myſteriis. Si verò capitalia premunt crimina, à ſanctis, non vt in peccatis perſeueremus, abſtineamus; ſed ne ſuper impia temeritate damnemur, ſi impudenter mortalibus attaminati vitiis ad ipſa nos præſumẽda immergamus. Ergo ad tempus abſtinendum eſt ita à ſanctis, ſed pœnitentia ocyus adhibenda, vt ceſſando à malis, dignaque ſatisfactione vitam mundando à peccatis, ſatagamus amiſſam reparando gratiam ſacramentorum communione digni quandoque inueniri. Qui autem ab his C criminibus vel vitæ innocentia immunis eſt, vel digna poſt lapſum pœnitentia ſubſequente indemptus effectus eſt, ſic frequenter atque cum humilitate communicet, vt & infirmitatem ſuam diligenter conſideret, & à minimis, opitulante Deo, peccatis abſtinere de cætero feſtinet, deque Dei miſericordia nullatenus deſperet: qui vt quotidianis lapſibus noſtris quotidianum procuraret remedium, cœleſte hoc nouumque non annuatim, ſed diatim agendum, remotis veteribus, inſtituit ſacrificium, quo crebrius paſti, ac ſubinde refecti innouemur, fideique gratia illuſtremur, quemadmodum ait D Pater Auguſtinus: [Acceſſerunt Iudæi ad Chriſtum vt crucifigerent; nos accedamus vt corpus eius accipiamus & ſanguinem. Illi de crucifixo contenebrati ſunt, nos manducando, & bibendo crucifixum, illuminamur.] Ecce hic nulla ſcribitur figura, ſed apertè manducari crucifixus atque bibi perhibetur. Alibi quoque ait; [in ſacramento credentes biberunt ſanguinem quem fuderũt ſæuientes.] Hic quoque nullum ſimilitudinis offenditur nubilum, ſed eundem in Sacramento dicti ſunt bibiſſe ſanguinem, credentes, quem ſæuientes fuderunt. Et in E libro Confeſſionum. [Ille, inquit, tuus vnicus redemit me ſanguine ſuo, non calumnientur mihi ſuperbi, quoniam cogito precium meum & manduco, & bibo, & erogo, & pauper cupio ſaturari ex eo.] Ecce Auguſtinus Chriſtum cogitat precium ſuum, cumque ſe manducare dicit, quia cibus eſt, & bibere, quia potus eſt, vtpote caro, & ſanguis, & erogare, Epiſcopus enim erat, & pauperem cupere ex eo ſaturari, quia humilis neſciebat faſtidium diuini Sacramenti.

Enarr. in pſal. 33. to. 8.

Ibidem in pſal. 58. 1. parte.

Lib. 10. cap. 43. to. 1.

Hæc igitur fideliter, & cum fidelibus credamus vt manducando Crucifixum, & biben-

A cum illis veraciter illuminemur, ne per infidelitatem cum impiis obtenebremur; qui videlicet infideles tametsi vocem Christi, quæ carnem suam dixit comedendam, bibendumque Sanguinem nequiuerint ferre; quia noluerunt reuerenter credere, tamen Christus Deus quia voluit, potuit absque dubio, quod dixit implere, carnemque suam nobis in escam, & potum præbere; quod quamuis ratione videatur minùs compertum, fidei tamen constat omnino perspicuum. Quemadmodum enim credimus Verbum carnem factum, & indubitanter tenemus, sed qualiter sit nulla ratione nouimus: ita & in dominico Sacramento panem, qui cernitur, nihil aliud quam Christi carnem, quæ percipitur, intelligimus, tametsi hoc capere, vel differere nequeamus. Hoc autem credimus, quoniam ipsa eadem diuinæ virtutis efficacia, quæ Dominicæ incarnationis extitit creatrix, huius quoque cælestis Sacramenti semper sit efficax, potensque operatrix. His igitur propter perfidorum insolentiam, paucis quidem pro rei magnitudine, minusque accuratis pro maiestatis dignitate, sed libratis rata veritatis æquitate, prælibatis potius quam peroratis, quorundam temeritatem compescere, atque habenis modestiæ temperare dignum duxi: vt immoderatiùs diuini Sacramenti altitudinem perscrutari nequaquam præsumant, ne offensam sub obtentu pietatis incurrant: quibus sufficere debet pura fidei simplicitas, & ab antiquis tradita, & ab eorum successoribus ad nos vsque transmissa: nec humana in diuinis est sectanda loquacitas, vnde est illa beati Hilarij sententia. [Non est, inquit, humano aut sæculi sensu in Dei rebus loquendum, nec per violentiam, atque imprudentem prædicationem, cælestium dictorum sanitati alienæ, atque impiæ intelligentiæ extorquenda peruersitas est.] Hæc illos proprie sententia respicit, qui humano sensu cælestibus dictis violentiam inferunt extortæ impietatis, dum diuinum Sacramentum nota deprecant turpitudinis.

(Lib. 8. de Trinit. p. 1.13. edit. paris.)

PARS SEXTÆ.

SVnt autem multa in scripturis, quæ si vehementius exaggerata fuerint, non opem salutis, sed errorem inferant perditionis; nec acuant intellectum, sed mentis confundant intuitum: In quibus quicunque modum reseruarunt, in Ecclesia Catholica perstiterunt: qui verò perefluxerunt, obturatoque insipienti corde in cogitationibus euanuerunt, in multiplices falsitatis fantasias deuoluti sunt, heresiarchesque effecti, schismata, & concisiones operati sunt. Cum ergo, vt dictum est, innumera sint scripturæ sacræ mysteria, quæ reuereri magis mortales, quam scrutari oporteat, pauca hîc ad euidentiam rei subtexam, ex quibus est illa de vocatione gentium, Iudæorumque repulsione districta diuinitatis censura, in quam cum Paulus Apostolus oportunitate disputationis impegisset, nec se explanandæ, neque nos ei capiendæ sufficere peruidisset, in admirationem diuini secreti repente erumpens; O, inquit, *Altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabilis viæ eius!* (Rom. 11. d. 33.) Sed & illud de animarum origine, de qua multiplex apud mundi philosophos fuit disputatio, & inter nostræ religionis probatissimos duplex est
B agitata ratiocinatio. Cuius altera quidem pars ad reddendam quæstionum solutionem paratior, altera verò est ad fidei integritatem propensior. Sed ea nimirum euicit, quæ ad veritatem præponderauit. Ita quoque & hoc cæleste Sacramentum credendum est potius, quam discutiendum. Satius est enim aliquid dissimulanter ignorare, quam quid inhonestè de re tanta diffinire: quia in altero præsumptionis est periculum, in altero sobrietatis catholicæ negocium: Vnde Beatus Gregorius ait; [Quod ex agno remanet igne comburimus, (Homil. 22. in Euangel.)
C quando hoc quod de mysterio eius penetrare non possumus, potestati sancti Spiritus humiliter reseruamus; vt non superbè quis audeat vel contemnere, vel denunciare quod non intelligit, sed hoc igni tradat, cum spiritui sancto reseruat.] Ergo quod ipsa per se veritas de suo sancto corpore, & sanguine definiuit, credamus, quodque vt crederetur per scripturas diuinitus inspiratas dignata est reuelare, profiteamur. Ab his nulla recenter emergente opinione auellamur: pro his quoque deffen-
D dendis quicquid est rerum, quicquid virium, sed & sanguinem ipsum, si ita res exigit, impendamus. Caro enim vera est, verusque Sanguis Christi Sacra confectio panis, & vini, quæ per mysterium passionem ipsius repræsentat Vnigeniti; proque sumentium meritis, vitæ fit stipendium, siue iudicij causa singulis. Quod si his altius quid pro peruersitate ebullientium hæreticorum refellenda depromere necesse sit, idipsum quoque modum probabilis non excedat rationis, nec gratia destituatur plenissimę honestatis, nam ad omne redundat præsti-
E gium impietatis aliquod ibi suspicari vestigium turpitudinis: vbi consistit forma disciplinæ cælestis, decusque totius sanctitatis. His itaque quæ dicta sunt pro modo exortæ quæstionis, & sufficere credo his, quibus veritas placet, non prolixitas orationis: copiosa diuinorum testimoniorum ex patrum dictis excerpta annectere exempla proposui, quibus fideles quique plenius informati, suam tueantur credulitatem, & perfidorum securius subsannent impietatem, & obiectas acriùs propellant quæstiones. Augustinus ergò ait in libro psalmorum; [Ferebatur in manibus suis: hoc verò fratres quomodo posset fieri in homine quis (Exposit. in psal. 33 Concion. 1. to. 10. 8.)

intelliget? Quis enim portatur in manibus suis? A manibus aliorum potest portari homo, manibus suis nemo portatur. Quomodo intelligatur in ipso Dauid secundum literam non inuenimus: in Christo autem inuenimus. Ferebatur enim Christus in manibus suis quando commendans ipsum corpus suum, ait, hoc est corpus meum. Ferebatur illud corpus in manibus suis, ipsa est humilitas Domini nostri Iesu Christi, ipsa multum commendatur hominibus. Et post pauca ait: Accesserunt enim ad illum Iudæi vt cruci- B figerent, nos ad eum accedamus vt corpus, & Sanguinem eius accipiamus. Illi de crucifixo contenebrati sunt, nos manducando & bibendo illuminamur.] Alibi dicit: [Qui manducat meam carnem, & bibit meum Sanguinem in me manet & ego in illo, quomodo intellecturi sumus hoc? nunquid etiam illos poterimus hic accipere de quibus dicit Apostolus, quod iudicium sibi manducant & bibunt, cum ipsam carnem manducent, & ipsum Sanguinem bibant? Nunquid Iudas magistri venditor & tra- C ditor impius quamuis primum ipsum manibus eius confectum Sacramentum Carnis, & Sanguinis eius cum cæteris discipulis, sicut apertius Lucas Euangelista declarat, manducaret & biberet, mansit in Christo, aut Christus in eo?] Item Augustinus; [Hoc totum quod Dominus de Carne, & Sanguine suo locutus est, & quod hinc voluit intelligi manducatores, & potatores carnis, & Sanguinis sui: hoc ergo totum ad hoc nobis valeat, vt carnem & Sanguinem Christi non edamus tantum in Sacramento, quod & multi mali; sed vsque ad spiritus participationem manducemus, & bibamus; vt in Domini corpore tanquam membra maneamus, & non scandalisemur etiamsi multi modo no- D biscum manducent, & bibant temporaliter Sacramenta, qui habebunt in fine tormenta.] Item supra: [Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi. De cælo descendit & manna, Sed manna vmbra erat, ista veritas est: Siquis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum; & panis quem ego dabo caro mea est pro mundi vita. Hoc quando caperet caro, quod dixit panem carnem? vocatur caro quod non capit caro, & ideo magis non capit caro, quia vocatur caro: hoc enim exhorruerunt, hoc non posse fieri putauerunt,] & paulo superius: [Nun- E quid non morimur fratres, qui manducamus panem de cælo descendentem? sic sunt illi mortui, quemadmodum nos sumus morituri. Nam temporaliter & hi profecto morientur, qui Christum manducant, sed viuent in æternum, quia Christus est vita æterna.] In eodem: [Caro non prodest quicquam, sicut illi intellexerunt; non sicut ego do ad manducandum carnem meam.] Item: [Vitam habes æternam in ministratione corporis, & Sanguinis tui; & nos credimus, & cognouimus, quia tu es Christus filius Dei viui, idest, quia ipse vita

Expos. Psal. 33. t. 8.

Serm. 11. de verb. domini. cap. 11. t. 10.

Expos. in Euang. Ioa. tract. 26. to. 9.

Ibidem.

Ibidem in fine.

Ibidem t. 27.

Ibidem.

æterna tu es, & non das in carne, & Sanguine tuo, nisi quod es.] Hic stercorianistæ audiant, quid tantus Doctor dicat, [non das in carne, & Sanguine tuo, nisi quod es.] Vita æterna ipse es, & vitam æternam, quod es, das: non stercora quod non es, in carne, & Sanguine qui ex te est. Item Augustinus: [Locutus est nobis Dominus de corpore & Sanguine suo, quorum corpus dixit escam, & Sanguinem potum. Sacramentum fidelium agnoscunt fideles cum ergo commendans talem escam, & talem potum diceret; nisi manducaueritis carnem meam, & biberitis Sanguinem meum, non habebitis vitam in vobis; & hoc diceret de Vita, quis alius quam ipsa Vita? erit autem illi homini mors non vita, qui mendacem putauerit vitam. Scandalizati sunt autem discipuli eius, non quidem omnes, sed plurimi: quibus respondit Dominus; Hoc vos scandalizat? putatis quia de corpore hoc quod videtis partes facturus sim, & membra mea conscissurus, & vobis daturus? Si ergo videritis filium hominis ascendentem vbi erat prius? Quid sibi vult hoc? Certe qui integer ascendere potuit, consumi non potuit. Ergo de corpore, & Sanguine suo dedit nobis salubrem refectionem, & tam magnam breuiter soluit de sua integritate quæstionem.) Item Augustinus; (Ille tuus vnicus redemit me Sanguine suo, & cogito precium meum, & manduco, & bibo.] Alibi: [recte ergo sub ara Martyres collocantur, quia super aram Christus imponitur, recte sub altario iustorum membra requiescunt, quia super altare corpus Domini offertur: nec immeritò illic iusti vindicta Sanguinis postulatur, vbi etiam pro peccatoribus Christi Sanguis effunditur.] Sanctus quoque Cyrillus cum C. L. apud Ephesum congregatis: [Annunciantes, inquit, secundum carnem mortem vnigeniti filij Dei, idest Iesu Christi, & resurrectionem eius & in cælos Ascensionē pariter confitentes incruentam celebramus in Ecclesiis sacrificij seruitutem. Sic etiam ad mysticas benedictiones accedimus, & sanctificamur, participes sancti corporis, & preciosi Sanguinis Christi omnium nostrum redemptoris effecti: non vt communem carnem percipientes, quod absit, nec vt viri sanctificati & Verbo coniuncti secundum dignitatem vnitatis, aut sicut diuinam possidentis habitationem, sed vere viuificatricem, & ipsius Verbi propriam factam.] Et Beatus Ambrosius; Caro mea vere est cibus, & Sanguis meus vere est potus: Carnem audis, Sanguinem audis, mortis Dominicæ Sacramenta cognoscis, & diuinitati calumniaris? Audi dicentem ipsum: spiritus carnem, & ossa non habet. Nos autem quotiescumque Sacramenta sumimus, quæ per sanctæ orationis mysterium in carnem transfiguratur, & Sanguinem, mortem Domini annunciamus. [Huc vsque Beatus Ambrosius, in cuius verbis considerandum

Serm. 2. de verb. Apost. to. 10.

Lib. 10. confess. c. 43. tom. 1.

Ser. 73. de diuersis t. 10.

Epistola Cyrilli Alexandrini ad Nestoriū cap. 16. sect. 7. to. 5. Concil. editionis Regiæ.

Lib. de fide ad Gallian. c. 5. initio. t.

est quod ait, Sacramenta, idest panem, & vinum, quæ a sacrando ita dici patet, per sanctæ orationis mysterium in carnem transfigurari, & Sanguinem: quia profecto, vt supra ait Augustinus: [Post verba sacræ orationis non iam panis & vinum, vt pote in aliud cælesti virtute translata, sed caro, & Sanguis Christi creduntur, per quæ mortem eius annunciamus, hinc etiam Eusebius Emissenus: [Recedat, inquit, omne infidelitatis ambiguum, quandoquidem qui auctor est muneris, ipse etiam & testis est veritatis. Nam inuisibilis sacerdos visibiles creaturas in substantiam corporis, & Sanguinis sui, Verbo suo, secreta potestate conuertit ita dicens: Accipite, & edite, hoc est corpus meum, & Sanctificatione repetita accipite, & bibite, hic est Sanguis meus. Ergo ad nutum præcipientis repente ex nihilo substiterunt excelsa cælorum, profunda fluctuum, vasta terrarum: & pari potentia in spiritualibus Sacramentis verbis præcipit virtus, & rei seruit effectus.] Et post pauca: [Nec dubitet quisquam primarias creaturas nutu potentiæ, & præsentia majestatis in dominici corporis & Sanguinis trāsire posse naturam: cum ipsum hominem videat artificio cælestis misericordiæ Christi corpus effectum.] Et beatus Gregorius; (debemus, inquit, præsens sæculum, vel quia conspicimus defluxisse, tota mente contemnere, cotidiana Deo lachrimarum sacrificia, cotidianas carnis eius, & Sanguinis hostias immolare. Hæc namque * singulariter victima ab æterno interitu animam saluat, quæ illam nobis mortem vnigeniti per mysterium repræsentat: qui licet surgens à mortuis iam non moritur, & mors ei vltra non dominabitur, tamen in seipso immortaliter, atque incorruptibiliter viuens, pro nobis iterum in hoc mysterio sacræ oblationis immolatur: eius quippe ibi corpus sumitur, eius caro in populi salute partitur, eius Sanguis, non iam in manus infidelium, sed in ora fidelium funditur.] In dialogo quoque Basilij, atque Ioannis ita legitur: [qui sursum sedet in dextera Patris, sacrificij tamen tempore hominum manibus continetur, traditurque lambere cupientibus eum, & cum veneratione complecti.] Sed & Doctor Leo: [Tunc, ait, sacrificij munda est oblatio, & Misericordiæ sancta largitio, quando hi qui ista dependunt, quid operentur intelligunt, nam dicente domino; nisi manducaueritis Carnem filij hominis, & biberitis eius Sanguinem, non habebitis vitam in vobis, sic sacræ mensæ communicare debetis, vt nihil prorsus de veritate corporis Christi, & Sanguinis ambigatis. Hoc enim ore sumitur, quod fide creditur: & frustra ab illis amen respondetur, à quibus contra id quod accipitur, disputatur.] Beda nihilominus: [Cotidie, ait, Christus tollit peccata Mundi, lauatque nos a peccatis nostris in Sanguine suo: cum eiusdem beatæ passionis memoria replicatur, cum panis & vini creatura in Sacramentum carnis, & Sanguinis eius, ineffabili spiritus sanctificatione transfertur: sicque corpus, & Sanguis illius non inter infidelium manus adperniciē ipsorum occiditur, & funditur, sed fidelium ore suam sumitur in salutem.] Paschasius verò: [Ergo cum dominus, ait, hoc est corpus meum; & hic est Sanguis meus, non aliam puto insinuasse carnem, quam propriam, & quæ nata est de Maria Virgine, & pependit in cruce: neque Sanguinem alium quam qui fusus est ex latere, & tunc erat in proprio corpore.] Amalarius etiam in libro officiorum: In pane, inquit, commendauit Christus corpus suum, & in calice Sanguinem suum dicens: comedite, & bibite; hæc quotiescunque feceritis, in mei memoriam facietis: Hîc credimus naturam simplicem panis, & vini verti in naturam rationabilē, scilicet corporis, & Sanguinis Domini. Mira ergo, & magna est sanctæ Ecclesiæ fides, quæ spiritualibus videt oculis, quod mortalibus deest. Credit sacrificium præsens per Angelorum manus deferri, & sentit mandendum esse humano ore. Credit quoque corpus, & Sanguinem Domini esse, eoque morsu repleri sumentium animas benedictione cœlesti,] Vbi notandum quod priorum patrum secutus auctoritatem dixit simplicem panis, & vini naturam in rationabilem dominici corporis, & Sanguinis demutari naturam, quod enim in aliud vertitur, aliud proculdubio quam fuerat repente habetur; proinde panis, & vinum quæ deferuntur ad altare, verbisque consecrantur diuini sacerdotis ore: etsi videantur in priori qua deferuntur specie, Christi tamen substantialiter corpus & Sanguis creduntur esse, non aliqua fantasmatis vacua imagine, sed quemadmodum Beatus Ambrosius, & sanctus Gregorius, atque Eusebius, sanctusque Beda suis scriptis tradidere, rerum temporalium in viuificam carnis, & Sanguinis veramque naturam cælitus mutatione: cuius perceptio, quæ fit humano ore, cum interiori sensu mediante fide, animas sinceriter accipientium & corpora cælesti venustat benedictione. Sed hoc nonnisi a sapienter fidelibus valet ad liquidum capi, quibus id Deus per Spiritū sanctum suum, sine quo nemo potest dicere, [Dominus Iesus,] dignanter reuelarit, gloriam quoque Deo fideliter dantibus, ac firmiter credentibus, quia quodcunque voluerit potest operari fidelis ipse in omnibus verbis suis, qui vt scriptum est, facit magna, & inscrutabilia: quæ si non valent ad plenum comprehendi, debent tamen sine aliquo mentis scrupulo credi ad integrum.

Licet igitur hæc sufficere crediderim, quæ de antiquorum Patrum dictis excerpta hîc congerere curaui, adhuc tamen quid Fulbertus Carnotensis Episcopus, nostri temporis sagax, & acer philosophus; sed fide, vita, moribus-

Homil. 5. de pascha in Bibliotheca. Patrum.

Lib. 4. dialog. cap. 58.

al. * Singularis.

Ioan. Chrysost. lib 3. de sacerd. cap. 4.

Serm. 6. deieiun. 7. mens.

Homil. In Epiphan. Domini inter homil. hiemales. de sanctis to. 7.

Epist de sang. & corp. Domini ad Frudegard. ferè initio.

Epist. ad Dodat.

A que discipulorum Christi discipulus, hac de re senserit, & scripserit adnotatum ire non ingratum duximus. Ait enim inter cætera: [Quia corpus suum quod semel pro nobis Christus offerebat in precium, paulopost à nostris visibus sublaturus erat in cælum, ne sublati corporis fraudaremur præsenti munimine, corporis & Sanguinis sui pignus salutare nobis reliquit: non inanis mysterij symbolum, sed compaginante Spiritu Sancto corpus* Verum, quod cotidiana veneratione, sub visibilis creaturæ forma, inuisibiliter virtus secreta in sacris sollennibus operatur. Quid autem indignum Deo iudicari potest, qui vterum Virginis subiit, si virginibus creaturis infunditur? * & licet simplicis naturæ paulo ante præferant imaginem, postmodum cælestis verbi sanctificatione inspiratis majestas vera diffunditur; & quæ substātia panis, & vini parebat exterius, iam corpus Christi, & Sanguis fit interius. Gusta itaque, & sume panem vitæ interioris alimentū, non arte pistoria fermentatum, sed incarnatæ Deitatis vitale pulmentum. Sume nihilominus vinum, non sordido cultore calcatum, sed de torculari crucis expressum. Gusta inquam cælestis ferculi suauitatem, sed ne nausees dispensatorium germinis terrini saporem. Dubitari autem nefas est, si terrena materies naturæ, & generis sui meritum transcendens, in Christi substantiam commutetur; & si creaturas, quas de nihilo facere Deus potuit, has ipsas valeat in excellentioris naturæ dignitatem conuertere, & in sui corporis substantiam transfundere.] Ecce quid supradictus, vir secutus per omnia Patres antiquos dixerit. Hæc quoque sunt Ioannis Chrysostomi de re eadem sensa. [Præsens Iudas erat Christo dicente; hic est Sanguis meus, qui pro multis effundetur, Dic Iuda quem triginta denariis vendidisti? iste est Sanguis, de quo cùm Pharisæis pacta fecisti. O Christi misericordia! O Iudæ dementia! Ille eum triginta denariis paciscebatur vt venderet, & Christus ei Sanguinē quem vendidit offerebat.] Et post nonnulla: [Nunc ille præsto est Christus, qui illam ornauit mensam; ipse quoque consecrat istam. Non enim homo est, qui proposita Christi corpus facit, & Sanguinem, sed ille qui crucifixus pro nobis est Christus, sacerdotis ore verba proferuntur, & Dei virtute consecrantur, & gratia, hoc est, ait, corpus meum, hoc verbo proposita consecrantur, & sicut vox illa, quæ dicit: crescite, & multiplicamini, semel quidem dicta est, sed omni tempore sentit effectum ad generationem: ita & vox illa semel quidem dicta est, sed per omnes mensas Ecclesiæ vsque ad hodiernum diem, & vsque ad eius aduentum præstātsacrificio firmitatem.] Et post nonnulla. [Ad sanctum, & terribile sacrificium properas, erubesce oblationis arcana, vbi occisus propositus est Christus: & cur occisus est? vt cælestia pacificet. Item post pauca.] Iudæi Christum crucifixerunt, & tamen ille effusum Sanguinem ad salutem eorum, qui effuderunt, larga pietate lagitur.] Ad Neophitos quoque ait; Mortuo Iesu, & adhuc in cruce pendente approximat miles, lancea latus percussit, & exinde aqua fluxit, & Sanguis, vnum baptismatis symbolum, aliud sacramenti. Ex latere igitur suo Christus ędificauit Ecclesiam, sicut de latere Adæ eius coniux Eua prolata est; & sicut in sopore quiescentis Adæ Deus lateris membra patefecit: sic modo post mortem, aquam nobis donauit & Sanguinem. Videte ergo quo nos B cibo satietatis enutrit. Ipse nobis cibi substantia est, atque nutrimentum, nam sicut mulier affectionis natura cogente, genitum alere sui lactis fœcunditate festinat, sic & Christus quos ipse regenerat suo Sanguine sēper enutrit.] Et alibi [Mortuus est, inquit, Christus vt tibi immortalitatem donaret. Esuriit vt te sua carne satiaret. Sitiuit vt te Sanguine proprio potaret.] Item [Manducare voluisti, factus est tibi mensa. Bibere voluisti, factus est tibi poculum, sicut ipse ait; qui manducat carnem meam, & bibit Sanguinem meum, in me manet & ego in eo.] Et Beatus Gregorius: [Quis, inquit, sit Sanguis C agni, non iam audiendo, sed bibendo didicistis. Quis Sanguis super vtrumque postem ponitur, quando non solum ore corporis, sed etiam ore cordis hauritur? In vtroq; enim poste agni Sanguis est positus, quando Sacramentum passionis illius cum ore ad redemptionē sumitur, ad imitationē quoque intenta mente cogitatur.] Hæc igitur & superius annotata tantorum Patrum dicta diligentissimè perpensa, omnem de tanto mysterio soluunt ambiguitatem: hæreticamque refellunt impietatem. Mirum autem vehementer, cum dominica per se sufficiant ver- D ba, quod alia extrinsecus quęramus ad fidei huius firmitatem exempla, qui enim dicit: [Caro mea verè est cibus, & Sanguis meus verè est potus. Et: Qui manducat carnem meam, & bibit Sanguinē meum, Et: Panis quem ego dabo, caro mea est; Et Qui manducat me, ipse viuet propter me. Et, Accipite, & comedite, hoc est corpus meum: accipite, & bibite hic est Sanguis meus, qui pro vobis effundetur,] & cætera talia; nimirum huius rei firmitatem facit, & omnem dubietatis errorem plenissimè absoluit.

al.* Christi.

Post pauca.

al.* quæ

Et paulo post.

Homil. 30. de proditione Iudæ. Sub finē.

Homil. 22. in Euang.

E

PARS SEPTIMA.

VErum quia nonnulli sunt, qui hæc fideliter expendere nolunt, ad exemplorū copiā redeundum esse decernimus: Vt qui forte rationi non credit, saltem auctoritate multorum opprimatur. Ait igitur Eusebius Doctor: [Verè vnica, & perfecta hostia, fide æstimanda, non specie, nec exteriori censenda visu, sed interiori effectu: vnde meritò cælestis confirmat auctoritas: quia caro mea vere est cibus, & Sanguis meus verè est potus. Itaque

Homil. 5. de Pascha biblioth. SS. PP. to. 5. p. 1.

quę quando benedicendæ verbis cælestibus creaturæ sacris altaribus imponuntur, antequam inuocatione summi nominis consecrentur, substantia illic est panis, & vini; post verba autem Christi, corpus est, & Sanguis Christi. Quid autem mirum est, si ea quæ verbo potuit creare, verbo possit creata conuertere? immo minoris videtur miraculi esse, si id quod ex nihilo agnoscitur condidisse, iam conditum in meliùs valeat commutare. Præterea Hincmarus Præsul in illa mirabili descriptione, quã versificè ad Regem Carolum edidit, quamque ferculũ Salomonis vocari instituit, de veritate tanti Sacramenti cæteros secutus Patres, ita ait:

In calce tom. 2. operum eiusdem. Et Flodoardi hist. lib. 3. cap. 15.

Agnus lux mundi, proprio nos corpore pascens,
In nobis maneat, mansio nostra fiet.
Agnus fons vitæ, proprio nos Sanguine potans
Semper more suo debriet, atque regat.
Hic Deus omnipotens, per quem Pater omnia fecit,
Naturas rerum mutat, vt ipse volet.
Hic cruce nostra creat, propriis & munera verbis
Fitque caro, ac Sanguis, pane, liquore suus.
In cruce nam corpus fixum est, Sanguis quoque fusus
Christi, quæ in cæna iam dedit ante suis.
Cum nos indigni hæc memoramus, iussa Redemptor
Emptorum precium munera nostra facit.

Et in Epicolumniis ita ait, [Sacrificium corporis, & Sanguinis Christi Domini de pane, & vino aqua mixto, ineffabili sanctificatione, cruce, & verbis ipsius consecratur; & verum, ac proprium corpus ipsius Domini nostri Iesu Christi, & Sanguis eius verus ac proprius efficiuntur, sicut ipse protestatus est, hoc est corpus meum, hic est Sanguis meus.] Competenter autem prædictus vir sententiam suam diuina auctoritate studuit firmare; vnde velut ex quodam fonte tota consistit forma veritatis, atque traditionis ecclesiasticæ, quæ vniformiter seruatur vbique terrarum; vnde & Apostolus ait: [Tradidi vobis in primis, quod & accepi: quoniam Dominus Iesus in qua nocte tradebatur accepit panem, & gratias agens benedixit, & fregit dicens; accipite, & manducate, hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur.] Perpende quæso prudentiã accipientis, auctoritatemque considera tradentis, nihil namque eorum quæ acceperat immutauit, nihil noui, vt recentes schismatici, annexuit, sed ea ipsa quę acceperat, salua sensuum integritate, ac verborũ dignitate vt veritatis discipulus contexuit: vbi nullam figuræ, vel similitudinis mentionem interposuit; quia non quid significarent, sed quid essent dominica sacramenta proposuerat intimatum ire male tractantibus ea Corinthiis. Quocirca non sua, sed dominica verba ponere statuit, vt sibi pondus auctoritatis, & tanto sacramento debitã compararet reuerentiam: de nomine Magistri dicẽtis, [hoc est corpus meũ.] Vere etenim hoc diuinũ sacramentum corpus est dominicum, in quo vita manet perennis omniũ. Vnde Augustinus ait: [O sacramentũ pietatis! ô signũ vnitatis! ô vinculum charitatis, qui vult viuere, habet vbi viuat, habet vnde viuat, accedat, & credat, incorporetur, vt viuificetur.] Sed multa consideratione dignum est, quod dicitur, [habet vbi viuat;] quia reuera Christus in localis est vitæ locus, in quo viuat Christianus; habet vnde viuat, quia non aliunde, quã ab ipso est vita, accedat ergo fide non pede, & credat corde, qui vult viuere. Incorporetur verò sacramentorum virtute, vt viuificetur caritatis veritate, vt per signum vnitatis pertingat ad præmium incorruptionis, quod nemo aliter cõsequitur, nisi eo, in quo consistit plena veritas sacramento pietatis. De cuius sinceritate Cassiodorus in Psalmo centesimo nono prosequitur: [Tu es sacerdos in æternum secundum ordinẽ Melchisedech. Cui enim potest veraciter aptari, nisi Domino saluatori? qui corpus, & Sanguinẽ suum in panis, ac vini erogatione salutariter cõsecrauit, sicut ipse ait; nisi manducaueritis Carnem filij hominis, & biberitis eius Sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Sed in ista carne, & Sanguine nihil cruentũ, nihil corruptibile, mens humana concipiat, ne, sicut dicit Apostolus, qui manducat corpus Domini indigne iudiciũ sibi manducet; sed viuificatricem substantiã, atque salutarem, & ipsius verbi propriam factam: per quam peccatorũ remissio, & æternæ vitæ dona pręstãtur.]. Bene autem dictum est, nihil cruentũ, nihil corruptibile mens humana concipiat, quia nimirũ qui in dominico aliquid sacramento cruentum seu corruptibile adhuc suspicatur, ex illis est qui idcircò refugerũt dicentes; [quomodo potest hic carnem suam dare nobis ad manducandũ?] cum [nisi manducaueritis carnem filij hominis non habebitis vitam in vobis,] audirent: arbitrabantur enim dici vt Christum quem intuebantur membratim essent diuisuri, & morsibus corrosuri. Quod abhorrentes à consectatu Christi se subtraxere, quia quod audiebant nullo modo intellexere: tantique verturẽ sacramenti, & vim dictorum non potuerunt penetrare: ideo scandalizati dixerunt: [durus est hic sermo.] quibus Augustinus eo loci ita dicit: [Putatis quia de hoc corpore quod videtis partes facturus sim, & membra mea cõscissurus, & vobis daturus? Certe qui integer ascẽdere potuit, cosumi non potuit. Ergo de corpore, & Sanguine suo dedit nobis Dominus salubrem refectionem, & tam magnam breuiter soluit de sua integritate quæstionem.] Bene plane dicitur magnam soluit quæstionem, sed illis qui non refugiunt veritatem atque dominici venerantur, & capiunt sacramenti virtutẽ: nam illi qui adhuc erronei dubitant, aliudque quam veritas habet, sentientes, contra ipsam disputant, nodo tantæ quæstionis necdum soluti errant, quibus Dominus dicit, [Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquã.] Vere enim nihil illi prodest, qui diuinũ hoc mysteriũ non vult intelligere vt

Ibidem. — 1. Cor. 11. c. 23. — Expos. in Euang. Ioan. tract. 26. — Ioan. 6. f. 53. 54. — Ibidem. 61. — Ioan. 6. g. 64.

oportet. Cæterũ recte credenti, & dignè percipienti per omnẽ modum prodeſt;vnde Auguſtinus: [Domine Magiſter bone, quomodo caro non prodeſt quicquam,cum tu dixeris,niſi quis manducauerit carnem meam, & biberit Sanguinem meum, non habebit in ſe vitam? an vita non prodeſt quicquam? Et propter quid ſumus quod ſumus, niſi vt habeamus vitam æternam,quam tua carne promittis? Quid eſt ergo non prodeſt quicquã? Caro non prodeſt quicquã. Sed quomodo illi intellexerunt? Carnem quippe ſic intellexerunt quomodo in cadauere dilaniatur, aut in macello venditur, non quomodo ſpiritu vegetatur.] Quibus proculdubio ſimiles moderni exiſtunt hæretici,qui non diſſimili errore poſſeſſi veritatẽ denegant dominici ſacramenti: illi ipſi repugnantes veritati, quæ dixit;hoc eſt corpus meum. Qui dum aliud quã quod veritas habet ſibi fingant, ab ipſa penitus veritate extorres fiunt, & verã dominicæ communionis,cuius fidem refugiunt, ſalutem amittunt:nec immeritò:cæcitatis namque ſuæ tenebris vndique obuoluti, ideoque odibilis vitio obſtinationis, quod propriè hæreticorum eſt, præoccupati, dum ſcientię ſingularitate ſibi applaudunt, diuinum dominicorum dictorum lumen non attendunt: neque tot tantorum doctorum ſententiis adquieſcunt, quibus è diuerſo cum ipſi miſerabiliter errent, erroris notam aſcribere audent, in morem videlicet freneticorum, qui violentia paſſionis cum per omnia deſipiant, omnes ipſi inſanire è contra putant. Quod ſi prudenter, atque humiliter inter cæteras reliquorum doctorum ſentẽtias, hoc quoque quod prædictus vir Caſſiodorus dicit, voluiſſent aduertere, ad erroris ſui probarent correctionem ſatis ſuperque ſufficere,ait namque: [Nihil cruentum, nihil corruptibile mens concipiat, ſed viuificatricẽ ſubſtantiam, & ipſius verbi propriam intelligat.] Subſtantiam, inquit,non vmbram,&ipſius verbi propriam, non figuram; quia reuerà in illo ſpecie tenus pane vera probatur ſubſtantia carnis dominicæ; & cum vera ſit caro veruſque Sanguis,nihil tamen corruptibile, nihil cruentum in tanto myſterio oportet credi, ne iudicium ſibi,non ſalutis opem percipiat,qui taliter forte ſentit, non diiudicans ſalubriter corpus Domini,quod maximi genus eſt flagitij. Vnde acerrimus diſputator Auguſtinus in libro de doctrina Christiana dixiſſe inuenitur ita: [Niſi manducaueritis carnem filij hominis,& biberitis eius Sanguinem, non habebitis vitam in vobis, facinus, vel flagitium videtur iubere, ſed infidelibus, qui quod dicebatur nolebant credere: qui cum audirent niſi manducaueritis carnem filij hominis,& beberitis eius Sanguinem, non habebitis vitam in vobis, refugerunt; quia ſacramentum quod diuina parabat ſapientia, ſed interim differebat, non poterant vtpote carnales intelligere,ſed poſſent nimirũ cum Petro & cæteris Apoſtolis, qui perſtiterunt fideliter,ſi vellent credere quouſque cum illis glorificato Ieſu, & dato Spiritu confirmari mererentur in omni veritate. At quia in audiendo inconſiderati, in non præbendo dominicis verbis fidem facti ſunt indiſciplinati,contigit illis non bene à bono Magiſtro recedere, in cuius diſcipulatu noluerũt firmam conſtantiam retinere, offenſi verbo equidem duro, vt ſibi videbatur, ſed temperando poſt non multum ſimplici ſacramento, quod iam, licet non manifeſtè, prædicabatur. Veruntamen taliter his à conſectatu Domini recedẽtibus facilius indulſerim, qui adhuc carnales carnalem hominem Chriſtum Ieſum Dominum cernentes,ad ſuperna oculos cordis myſteria contuenda erigere necdum poterant, quam noſtri temporis hominibus, in quibus per baptiſmatis effuſa eſt Spiritus ſancti gratia, qui ſacro ſancta menſæ cæleſtis myſteria diuinis formata oraculis, ſanctorum quoque Doctorum declarata, atque lucidiùs expoſita doctrinis, apertis roborata oſtentis miraculorum, nec vereri dignantur, nec credere, ſed potius peruerſa dicendo contradicere: ac multa verborum turpium impietate,quia penitus nequeunt euertere, nituntur infamare; ac per hoc vbicunque poſſunt aliquam,vel in verbis, vel in ſententiis Maiorum occaſionem reperire, iniuſtam non deſinunt calumniam concinnare; ſicut in hac ſancti Auguſtini, quam propoſuimus ſententia noſcuntur facere,quam iccircò gratiùs amplectuntur, quam cætera illius de diuino Sacramento documenta,quia dicit, [flagitium, vel facinus videtur iubere.] Sed horum perfidia ſtudioſiùs repudiata, quid memoratus Doctor dixerit, vel quid in ſuis his dictis ſenſerit,perſcrutãtes fideliter expendamus. [Facinus, inquit, vel flagitium videtur iubere.] vbi in primis conſiderare placet quod dictum eſt,[videtur iubere,]non iubet. Videbatur namque intolerabile eſſe facinus, vel flagitium carnem hominis manducare, vel Sanguinem bibere viuentis, quod non iubebatur, ſed in ſacramento, quod iam prædicebatur. [Videtur, inquit, iubere,]non iubet, vbi Iudæos tangit,& eorum ſequaces erroris, qui grãde flagitium in his Domini verbis eſſe arbitrati ſunt: & ideo exhorruerunt, & retro abierunt, quia dictum ita acceperunt, quaſi dentibus voraturi eſſent Chriſtum, ſicut canes viuum atque cruentum cùm comprehenderint vorant leporem, aut ceruum. Quod non procedit, neque ratio admittit. Facinus enim eſt & grande flagitium, hoc ita ſapere,quod aliter eſt ſentiendũ: Videlicet vt caro Dominica ita putetur accipi, vt caro communis hominis,vel alicuius animalis, cum potius per ſacramentũ ſpiritualiter ſumi credenda ſit,& tamen non alia, quã quæ paſſioni ſubiacuit,licet oblati ſpecies videatur panis; quod ita diuina vtique diſpenſatione procuratũ eſſe,oportet fideliter credi:vt&fragilitas huma-

Expoſ. in Euang. Ioan. tract. 17. to. 9.

Vb' ſupra

Lib. 3. d. doctrina Chriſt. c. 16. to. 3.

na quæ suis carnibus non consueuit vesci, ipso visu nihil hauriat quod horreat, & de cætero nihilominus quam veritas habet carnis Domini nostri Iesu Christi in sacramento percipiat: de quo Apostolus ait; [Etsi noueramus secundum carnem IesumChristum, sed nunc iam non nouimus.] Vbi veritatem assumptæ ex nobis non denegat naturæ, sed incorruptibilitatem significat in * Deum per resurrectionem glorificatæ substantiæ nostræ, quam, sicut est incorruptibilis in Deo, ita nimirum sub visibili, & visitata specie incorruptibilem sumimus in sacramento. Sed huic tanto sacramento percipientium conformandæ, & coaptandæ sunt mentes, vt quod sumitur in mysterio, effectu proficiat interno, videlicet vt quisquis tantæ participat sanctitati, mortuus mundo, & vitiis, in nouitate vitæ de cætero studeat conuersari. Ideo nanque signum, vel figura ab eodem dicitur Augustino in supra memorato libro, vbi ait: [Figura * ergo præcipiens passioni Domini esse communicandum, & suauiter atque vtiliter * recolendum in misericordia, quod caro Christi pro nobis crucifixa, & vulnerata sit. Passioni siquidem Christi communicat qui se crucifigit mundo, & concupiscentiis, vt non quodcunque libet faciat, sed & vtiliter recolit crucifixam, & vulneratam pro nobis carnem dominicam, qui proximi necessitatibus benignè impendit misericordiam, ponendo & ipse pro fratribus animam suam. Hoc profecto significare, cum talia diceret præfatus Doctor, attenderat communionem dominicam: quanquam secundum naturæ proprietatem nihil aliud sit quod percipitur, quam vera, ac naturalis Christi carnis, & Sanguinis substantia. Proinde quotiens in voluminibus Beati Augustini dominicum mysterium figura, vel signum, siue typus reperitur appellari; non debet inconsiderata temeritate accipi, sed diligenti opera cur ita nuncupetur ventilari; quia reuera sibi ipsi tantus Doctor contrarius esse nequit; si enim ea quæ alibi dixerat, alias aliter sentiendo destrueret; præuaricatorem se proculdubio constitueret, ac per hoc nullus dictis eius accommodare fidem deberet. Verum de errore dictorum eius auferenda est omnis suspicio post ea, quibus propria ipsius prospexit correctio, & diligens operosaque adhibenda intentio, ac locorum, in quibus videtur diuersa posuisse, facienda discussio, ne alia accipiantur pro aliis, sed sua suis seruetur dictorum proprietas quibusque locis. Nam vt cætera prætereæm quæ de veritate dominici corporis approbatur sensisse ac Sanguinis, illud quod contra omnium hæreticorum argutias, & versuta argumentorum iacula præcipuum sufficiensque decernitur, quodque in explanatione cuiusdam psalmi edidisse cognoscitur inseram, vnde luce clarius patet eum in sacramento Dominico nihil inane, & veritatis vacuum, nihil sensisse vmbratile & fucatum:

2.Cor.5. c.16.

* Deo.

Vbi supra al. * est ergo, al. * recondendum in memoria.

A quin potius designasse per omnia verè esse Christi corpus naturale; & Sanguinem substantiuum, qui fusus est in cruce, munera quæ consecrantur in altare; licet nonnunquam videatur approbare innui nobis ipsa veritate aliquid, per quod eidem pressius informemur, & arctius inhæreamus, opere faciendum. Ita namque ait: [Anceps factus sum, timeo adorare terram, ne damnet me qui fecit cælum & terram: rursus timeo non adorare scabellum pedum Domini mei, quia dicit mihi psalmus, adorate scabel- B lum pedum eius. Quæro quid sit scabellum pedum eius, & dicit mihi scriptura; Terra est scabellum pedum meorum: fluctuans conuerto me ad Christum, quia ipsum quæro hîc, & inuenio quomodo sine impietate adoretur terra, sine impietate adoretur scabellum pedum eius: suscepit enim de terra terram, quia caro de terra est, & ipsam carnem nobis manducandam ad salutem dedit; nemo autem illam carnem manducat, nisi prius adorauerit.] Et paulo post cum dixisset: [Nisi quis manducauerit carnem meam, non habebit in se vitam æternã, scandalizati sunt discipuli eius quidam septuaginta C ferme, & dixerunt, durus est hic sermo, quis potest illum intelligere? Et recesserunt ab eo, & amplius non cum eo ambulauerunt, durum illis visum est quod ait, nisi quis manducauerit carnem meam, non habebit vitam æternam, acceperunt illud stultè, carnaliter illud cogitauerunt, & putauerunt quod præcisurus esset dominus particulas quasdam de corpore suo, & daturus illis; Dixerunt, durus est hic sermo. Ipsi erant duri, non sermo. Etenim si duri non essent, sed mites essent, dicerent sibi: non sine causa hoc dicit nisi quia est ibi aliquod sa- D cramentum latens, manerent cum illo lenes non duri, vt discerent ab illo, quod illis discedentibus qui remanserunt didicerunt, nam cum remansissent duodecim discipuli illis recedentibus suggesserunt illi tanquam dolentes illorum mortem, quod scandalizati sint in sermone eius & recesserint. Ille autem instruxit illos, & ait illis, spiritus est qui viuificat, caro autem non prodest quicquam: verba quæ locutus sum vobis, spiritus, & vita sunt, spiritualiter intelligite, quod locutus sum, nam hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis, & bibituri Sanguinem, quem fusuri sunt illi, qui me crucifigent, E sacramentum vobis aliquod commendaui, spiritualiter intellectum vos viuificabit, & si necesse illud visibiliter celebrari, oportet tamen inuisibiliter intelligi.] Quid hoc apertius, quid planius potuit dici? [hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis, & bibituri Sanguinẽ, quem fusuri sunt qui me crucifigent.] Hic nihil ambiguum est, nihil quod accipi valeat aliter, quam corpus illud Domini, quod videbatur comedendum, & Sanguinem qui fundendus erat bibendum. Hoc plane est quod ipse Dominus dixit; [accipite, & comedite, hoc est cor-

Enarr. Psal.98. to.8.

Ibidem.

pus meum, quod pro vobis tradetur; hic Sanguis qui pro vobis effundetur.] Sed ad superiora redeamus: [Suscepit, inquit, Christus de terra terram, quia caro terra est, & ipsam nobis non aliam planè, sed ipsam quam suscepit de terra nobis carnem ad manducandum, & ad salutem dedit.] Ecce quod alibi certæ gratia rationis figuram dicit, & signum. Hic carnem Christi de terra sumptam aperte pronunciat datam nobis ad manducandum, nec aliam sanè, quam quæ de Virgine nata est, quæque crucis suspendium perpessa est, quæ æthera transmisit, atque in paterna sede locata ad decus humanæ naturæ, orbis imperium pro arbitrio disponit diuinæ per omnia consors maiestatis; nulli vlterius obnoxia corruptioni: quæ eò sumentes se prouehit, vt deuicta quandoque molestia naturæ mortalis consortes, & participes promereantur effici beatæ immortalitatis. In suæ igitur persistens integritatis incorruptione nihil nostro vitio pati creditur corruptibile, licet visibili mysterio nostræ videatur officio seruitutis non deesse. Veritas ergo credenda est in proprietate substantiæ, & sinceritas in ipsius sacramenti inæstimabili dignitate, ac sic vera caro, verusque Sanguis sentienda sunt sine qualibet corruptione, licet panis, ac vini species dispensatoriè reseruata ministrorum deuotioni famuletur temporaneæ, qua percepta, & ipsa in nos, & nos ipsi mereamur in Christi membra transformari, per veritatem videlicet communicatæ vtrimque naturæ, nostræ scilicet, ac suæ, quam dignatus est ex nobis habere, vt illius nos efficiat participes, & modo vtcunque, & hoc remoto, perfectiùs quandoque in qua semper manet de Patre, atque in Patre. Quanam autem ratione sanctus vir, qui carnem de terra Christum tam manifestè definiuit assumpsisse, eamque nobis ad manducandum, & ad salutem insinuat contulisse, contra suam sententiam potuit aliter alibi, quod absit, docere, & ex abrupto Dominicum sacramentum figuram duntaxat aut signum, nihilque aliud esse, imprudenter atque impiè dogmatizare? Attamen veritas ipsa, aliquid per mysterium nobis agendum notat. Vnde apostolus, [quicunque manducatis hunc panem, mortem Domini annunciatis.]
1.Cor.11.f. 26. Et Petrus: [Christus, inquit, passus est, vobis
Ep.1 cap. 2.b.21. relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius,] Ecce signum, ecce figura, quam tangit Augustinus; videlicet vt sequamini vestigia eius, idest vt qui creditis in eum fide, quem & sumitis in corpore suo, ac Sanguine, imitemini illum operum bonorum executione, & morum sin-
Ibidem. 22. ceritate, [qui peccatũ non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius, qui cum malediceretur non maledicebat, cum pateretur non cõminabatur. Quicunque enim corpori Christi, & Sanguini, qui per passionem fusus est, communicat, debet ei participare, & per sinceram in proximos beni-

A gnitatem, & compatientis animi suauitatem. Hoc quippe est, quod Augustinus ait, [Figura ergo est præcipiens passioni Domini esse communicandum, & suauiter, atque vtiliter recolendum, in misericordia, quod caro Christi pro nobis crucifixa sit, & vulnerata.] Ac si diceret: veritas quidem est, quod in sacramento percipitur, ac vera caro verusque Sanguis quod sumitur; veruntamen ipsius veritatis indiculo, nec ne passionis dominicæ, quæ ibidem recolitur, exemplo commonetur omnium percipientium deuotio, vt ad illius agni per simplicis vitæ
B meritum contendat innocentiam, ac per compassionis fraternæ misericordiam, eius sufferentiæ æmuletur vestigia, qui pro nobis nec opprobriorum contumelias, nec passionum refugit iniurias, & omnibus tam credentibus, quam incredulis singulare mortis suæ dignanter impendit remedium, ac vitæ procurauit beneficium, quod ita se idem Doctor nec aliter affirmat profecto sensisse, in præcedenti, idest in secundo de Doctrina Christiana libro liquidiùs dum dicit inter cætera. [Nam odore vnguenti Dominus Cap 1.
quo perfusi sunt pedes eius signum aliquod de-
C dit, & sacramento corporis, & Sanguinis prægustato significauit, quod voluit.] In quo loco simul posita licet aduertas, odorem vnguenti, quod & verum secundum gestorum fidem fuit, & tamen aliud iuxta tropologiæ rationem significauit, & dominici sacramẽti prægustationẽ, idest corporis, & Sanguinis Christi perceptionem, quæ nihilominus iuxta integritatẽ rerum vera esse constat, & tamen à significationis gratia non vacant. Vnde & alibi de sacramentis feriâ secundâ Paschæ disputans ait; [Vnus panis,
D vnum corpus multi sumus, omnesque de vno pane, & de vno calice participamus, quia qui passus est pro nobis, commendauit nobis in isto sacramento corpus suum, & Sanguinem, quod etiam fecit & nos ipsos, nam & nos corpus ipsius facti sumus, sed per misericordiam ipsius. Non fuistis, & creati estis, ad aream Dominicam deportati estis a laborantibus bonum, idest annunciantibus Euangelium. triturati estis, cæpistis moli ieiuniis & exorcismis; postea ad aquam venistis, & conspersi estis, & vnum facti estis: accedente feruore
E Spiritus sancti cocti estis, & panis dominicus facti estis. Ecce quod accepistis. Quomodo ergo videtis vnum esse quod factum est, sic vnum estote & vos, diligendo vos, tenendo vnam fidem, vnam spem, indiuiduam charitatem. Hæretici quando accipiunt hoc testimonium, contra se faciunt, quia illi quærunt diuisionem, cum iste panis indicet vnitatem. Sic & vinum ex multis racemis fluit, & modo in vno est, vnum est in suauitate calicis, post pressuras torcularis. Et vos post illa ieiunia, post labores, post humilitatem, & contritionem iam in nomine Christi tanquam ad calicem

Domini venistis, & vbi vos estis in mensa, vbi vos estis in calice, nobiscum estis. Simul enim hoc sumus, quia simul bibimus, quia simul viuimus.] Sic nimirum præfatus Præsul, sic multis in locis, sic in hac sententia, sic etiam præmisso in capitulo dominicum sacramentum non abrogata veritatis fide aliquid signare indicat. Sed dum scribendis libris operosè insudat, minùs se quibusdam in locis explicat, ac per hoc nonnullis minùs eruditis, atque in sacris scripturis apprime nequaquam elimatis, aut difficilis videtur, aut non rectè intellectus, erroris seminarium fieri probatur. Cæterum si aliter quid intellexisse hac de re, & ab integritate tanti mysterij alienum probaretur dixisse, quod absit, ex diffinito proferendum erat, quod Apostolus ait; Etiã si Angelus de cælo annunciauerit vobis preter quod accepistis anathema sit. Porro ipse hac de re quid docuerit, quid senserit Apostolus, cui nec Angelus de cælo si contraria senserit suscipiendus sit, audiamus. [Calix, inquit, cui benedicimus, nonne communicatio est sanguinis Christi? panis quem frangimus, nonne communicatio est corporis Christi?] sed absit vt vir tantæ in Ecclesia Christi auctoritatis de sacramento corporis, & sanguinis Christi aliter quam ipse Dominus tradidit, vel ipse eius Apostolus docuit, sensisse putetur, qui tot ac talia sanæ fidei testimonia in diuersis libris, quibus nemo valet refragari, reliquisse inuenitur: quæ ne dicam scribere, sed ne legere quidem quisquam occurrat. Ex quibus est illud in libro quarto de sancta Trinitate: [Quis ergo tam iustus, & sanctus Sacerdos, quam vnicus Dei filius, non qui opus haberet per sacrificium sua peccata purgare, nec originalia, nec ex humana vita quæ adduntur? Et quid tam congruenter ab hominibus sumeretur quod pro eis offerretur, quam humana caro? Et quid tam aptum huic immolationi, quam caro mortalis? Et quid tam mundum pro mundandis vitiis mortalium, quam sine vlla contagione carnalis concupiscentiæ caro nata in vtero, & ex vtero virginali? Et quid tam gratè offerri, & suscipi posset quam caro sacrificij nostri, corpus effecta Sacerdotis nostri? vt quoniam quatuor considerantur in omni sacrificio, cui offeratur, à quo offeratur, pro quibus offeratur; idem ipse vnus verusque Mediator per sacrificium pacis reconcilians nos Deo, vnum cum illo maneret cui offerebat, vnum in se faceret pro quibus offerebat, vnum ipse esset qui offerebat.] Et in libro contra Faustum:] Habet magnam vocem Christi sanguis in terra, cum eo accepto ab omnibus gentibus respondetur Amen. Hæc est clara vox sanguinis, quam sanguis ipse exprimit ex ore fidelium eodem sanguine redemptorum.] Item [quod post septem dies dimissa columba reuersa non est;] significat finem sæculi quando erit requies Sanctorum, non adhuc in sacramento spei, quo in hoc tempore consocia-

Gal. 1. 6. 8.

1. Cor. 10. d. 16.

Cap. 14. to. 3.

Lib. 12. cap. 10. in fine.

Ibidem cap. 20.

A tur Ecclesia quandiu bibitur quod de Christi latere manauit, sed iam in ipsa perfectione salutis æternæ cum traditur regnum Deo & Patri.] Item in primo libro de symbolo, [Quantum nefas est occidere Christum! Iudæi tamen eum occiderunt, & multi postea in eum crediderunt, & sanguinem eius biberunt, & dimissum est illis peccatum quod commiserunt.] In secũdo quoque, [percussum est enim latus, & statim emanauit sanguis, & aqua, aqua in qua est sponsa purificata; sanguis, ex quo inuenitur dotata. In isto sanguine sancti Martyres stolas suas B lauerunt, & candidas eas fecerunt, ad nuptias agni inuitati venerunt, calicem acceperunt, biberunt, eique propinauerunt, sanguinem namque eius biberunt, sanguinem suum pro illo fuderunt.] In libro de quarta feria. [Primus, inquit, homo de terra terrenus, quid dicit omnis homo terra, quando accipit sanguinem Christi Amen dicit. quid est Amen? verum est: quid est, verum est? Quia fusus est sanguis Christi: quo faciente? Discipulo tradente. Amen dicendo, verum clamando, dicit hoc omnis homo terra. Ecce Iuda vox sanguinis fratris tui clamat C ad me de terra. probauimus quia eius sanguine rigaris. Vide terra, quomodo accipias hunc sanguinem, quia quicunque accipit, accipit benedictionem.] Item in eodem: [Responde sicut respondit Cyprianus, Laurentius, cæterique sancti, qui percipientes sanguinem Christi, pro sanguine quem biberunt, sanguinem suum fundere non dubitauerunt. [Et post pauca. [Vide ne deseras mensam sponsi tui, vt pulchra permaneas. Carnes eius cotidie manducabis, & sanguinem potabis, & vitam æternam habebis. Mensa sponsi tui panem habet integrum, & ca- D licem sanctum. De isto pane, & de isto calice dicebat ipse: panis quem ego dedero caro mea est: calix quem sanctificauero sanguis meus est.] In tertio libro de Symbolo: [Prostratus ad terram & effectus discipulus cœlestis Archiatri; antidotum confectum ex sanguine medici prior ipse bibit, & bibendum amatoribus propinauit, Hoc antidotum de sanguine crucifixi confectum etiam ipsi Reges biberunt, & qui erant Ecclesiæ persecutores, eius facti sunt deffensores.] In libro de cataclismo: [Comeditur enim agnus per noctem huius sæculi, vt cum mane E illud venerit, quod vesperum non habebit, iam non offeratur sacrificium imaginis agni; sed ipsum agnum, quem cotidie comedimus, & cuius sanguinem bibimus, inueniamus illic Sacerdotem perfectum, quem hic pro salute nostra constat occisum.] In Euangelio Ioannis; [Verba quæ locutus sum vobis spiritus & vita sunt, spiritualiter intelligite quæ locutus sum, nam hoc corpus quod videtis manducaturi estis, & bibituri illum sanguinem, quem fusuri sunt qui me crucifigent.] Nunquid hæc tanta, ac talia, tamque perspicua sancti Augustini scripta non possunt nobis sufficere ad plenam eru-

Lib. 1. de Symbol. ad Catechum. ca. 7. to. 9.

Ibid. lib. 2. cap. 6.

Cap. 3. to. 9.

Ibid. cap. 4.

Ibidem.

cap. 5.

cap. 5.

cap. 4. to. 9.

Enarr. in psal. 98. to. 8.

ditionem de veritate, quæ est in sacramentis Christi, & eidem ad euidentiam sinceræ fidei testimonium suffragari, qui licet figuram ob certæ rationis gratiam Dominicum dixerit sacramentum, nihil tamen aliud secundum veritatem, quam veram carnem, quam verum sanguinem esse vel senserit, vel sentiendum docuerit? Nam vide quid dixerit; [hoc corpus quod videtis, manducaturi estis, & sanguinem bibituri, quem fusuri sunt qui me crucifigent.] Quid apertius quid lucidius dici potuit? Ideo vbi figuram dixit, non quid esset, sed quid significaret sacramentum dominicum intendit. Verum quia quidam peruersi ex hac tanti Doctoris sententia in erroris labyrinthum prorueruntt, & alios post se pertinaciter inducere nisi sunt; sciendum est plerosque subtilia eius dicta nequaquam intelligere, quod eo præcipuè comprobatur accidere, quia ea non causâ discendi, quæ ignorant legunt, sed vt ei potius, in quo iampridem decepti languent, errori patrocinium tanti viri comparent, aliisque laqueos deceptionis faciliùs innectant per eius auctoritatem, quam peruersitati suæ coaptant. Vnde studiosius persuadendum, monendumque videtur, vt quicunque codices diuinorum tractatorum offenderit, ac legendos reuoluerit, cautiùs singula percurrat, & vbi aliqua sibi obscuræ rei oborta fuerit difficultas, suæ tarditati non doctoris imputet errori; ac proinde aut suo, si id processerit, studio quæ dicuntur elaboret intelligere, sin minus Catholici magisterio Doctoris maturet addiscere; aut certe si assequi vnde agitur nequiuerit, reuerenter discat honorare, vt pro huiusmodi humilitate, aut illud capiendi quod sibi arduum, & difficile erat, aut aliam diuinitùs adipiscatur gratiam, quam necdum habebat. Humilitas enim sicut virtutum emolumenta, quæ non erant, adquirit, sic adepta ne amittantur agit, proinde sane cum in omnibus sit necessaria humilitas Christianæ Religionis carismatibus, in hoc præsertim Dominicæ traditionis Sacramento vtilis & admodum opportuna comprobatur, in quo tantâ diuinæ virtutis refulget gratiâ, vt humilitate potius quam humanâ capiatur industriâ. De cuius magnitudine terribili, magisque reuerenda quam discutienda in dialogo Ioannis & Basilij valde competenter disputatum est, inueniri sic namque inter cætera reperitur scriptum; [Fuerunt quidem terribilia atque horribilia etiam ea quæ in veteri testamento ante gratiam gerebantur in lege, vt putà tintinabula, malogranata, Lapides in pectore ordinati, superhumerale, Mitra, cidaris, vestimentum talare, Lamina aurea, Sancta Sanctorum, intusque silentium & solitudo reuerenda. Verum si quis ea quæ sunt in gratiæ ordinatione consideret, parua esse illa quæ præcesserunt terribilia, iudicabit, quodque de lege pronunciatum est, etiam per hæc verum probabit, quoniam non

Sinistra mente plerique doctorũ reuoluunt libros.

Quid agendum quando inter legendum obscuri nonnihil occurrit.

Humilitas quid efficiat.

Ioan. Chrys. De Sacer lib. 3. cap. 3.

A sit glorificatum id quod glorificatum fuerat, propter excellentem claritatẽ. Nam cùm immolatum Dominum nostrum, & incenso adstantem videris sacerdotem, atque imprecantem, omnesque pariter pretioso illo imbui Sanguine, adhuc te esse cum hominibus arbitraris, & non continuò animo translatus in cælos, omnemque de mente sensum carnis excludens, nuda anima, sensuque mundissimo ea quæ sunt in cælestibus contueris?] Et Item: [Hoc igitur ministerium ita reuerendum, quæ despicere audebit insania?] Et paulo inferius: [Cum verò B sacerdos Spiritum sanctum aduocauerit, & reuerendam illam immolauerit hostiam, communemque omnium dominum subinde contigerit, vbi illum dic mihi nostra æstimatione ponemus? Tunc enim etiam Angeli circumstant sacerdoti, & tribunal, atque altaris locus cælestibus virtutibus adimpletur in honorem ipsius, qui immolatur, quod quidem ex ipsis etiam quæ aguntur, ostenditur. Ego autem audiui referente aliquo quoniam presbyter quidam vitæ sanctitate mirabilis, & qui reuelationes soleret videre, retulisset illi tale spectaculum aliquando vidisse, idest sacrificij tempore con- C spexisse Angelorum multitudinem sicut ei possibile erat intueri, stolis fulgentibus circundantem, & altare coronantem, cum officio, quo circa Regem suum milites stare consueuerunt.] Hæc autem illo exarata in libro, ita se habent, in quibus quia reuelatio diuinitus ostensa continetur, alias etiam diuersis repertas in locis narratum ire, operæpretium duximus: maximam enim legentibus vtilitatem pollicentur.

Lib. 6. de Sacerd. cap. 4.

PARS OCTAVA.

D FVit nanque Matrona nobilis genere, moribus proba honestis, temporibus sancti Papæ Gregorij, cui aliquando vt consueuerat oblationem ad altare detulit. Quam cum idem Pontifex manibus suis consecrasset, ad horam communicandi ventum est. Cumque singuli pro ordinis sui dignitate dominicam communionem accepissent, inter cæteros præfatæ mulieri portio Dominici sacramenti manu eiusdem Præsulis porrecta est; ipso dicente; corpus domini nostri Iesu Christi prosit tibi in vitam æternam; ad hoc illa recognitâ panis quem E obtulerat particulâ, subrisit. Quamobrem Pontifex commotus manum continuit, oblationem in ara reposuit, sermonem de re ad populum fecit, deinde preci cum fideli clero incubuit, surgens quoque à terra, panem illum vt erat carnem factum reperit, quam mulieri dubiæ, & cæteris ostendit, quibus ea reor admodum in fide robori profuit.

Ioannes diaconus in lib. 2. vitæ S. Gre. PP. I. cap. 41.

His itaque succinctè decursis aliud nihilominus mirabile non minus vtile dignum videtur si ad memoriam breuiter litteris mandetur.

Paschas. Rad bert. lib de cor. & sang. Domini cap. 14.

Quidam Presbyter electus, vita & moribus clarus, cum diuina Sacramenta crebrò ex deuotione sacraret, præsumpta tandem spe impetrandi tum de diuina pietate, tum de merito sedulæ seruitutis suæ, inter agendum diuina Mysteria poposcit humiliter, vti sibi res, quam frequentabat, diuinitùs reuelaretur. Cui humi strato, lachrimisque infuso Angelus repente apparuit, vt surgeret actutùm imperauit, & quod petierat obtinuisse innotuit, ad cuius imperium illicò surrexit, puerum vbi panem reliquerat sanctificatum certissimè vidit, quem, ô mira res! tremulis manibus accepit, pectori proprio pressiùs applicauit, & os eius ori suo osculaturus flebilis piè admouit, sicque diutiùs desiderio ardenti Christum cernendo, osculando, & amplectendo satisfecit: ad vltimum verò Dei filium altari restituit, precibusque vt in pristinam redire formam dignaretur, obtinuit: ac sic sacris ex more mysteriis participauit.

*Rufini lib. 3. vit. PP. * n. 38. Item Pelagij lib. 5. libello. 18. n. 2.*

Nequaquam verò prætereundum videtur, quod Beatus Ieronymus cuius præcipua inter ecclesiasticos Doctores auctoritas habetur, in libro quem vitas Patrum nuncupari placuit, narrasse reperitur. Quidam seniorum magnus quidem vitæ merito, sed idiota, minusque in scripturis eruditus de mysterio Dominico errabat; Verum magis, vt dictum est, inscitiâ, quam malitiâ. Quod cum aliis duobus patribus innotuisset, & ipsis magnis virtutum gratiâ & sapientiæ doctrinâ, ad eum ex condicto venire maturant, cumque de veritate Dominici corporis, & sanguinis ei persuadere vellent, nequaquam adquieuit, sed nisi rem videro, inquit, non credo vobis. Quo audito qui conuenerant, & sinceritatem rustico illi seni insinuabant, tridui ieiunium secum eidem indicunt, ac super hoc negotio Dominum rogaturi conuentum soluunt; sed statuto tempore vna conueniunt; deinde ad Ecclesiam, vbi diuina agebantur mysteria, contendũt, ibi rei quam conceperant mente præstolantur exitum. Quibus solis quæ agebantur collata est intuendi gratia, aperte videlicet intellectualium luminum acie reuelata: & quando positi sunt panes in altare visus est illis tantummodo tribus tanquam puerulus iacens super altare: cumque extendisset Presbyter manus vt frangeret panem, descendit Angelus de cœlo habens cultrum in manu & sacrificauit puerum illum, sanguinem vero eius excipiebat in calice. Cum antem Presbyter frangeret in paruis partibus panem, etiam Angelus incidebat pueri membra in modicis partibus. Cum vero accessisset senex vt acciperet Sanctam communionem, data est ipsi soli caro sanguine cruentata, quod cum vidisset pertimuit, & clamauit dicens: [Credo Domine quia panis, qui in altare ponitur, corpus tuum est; & calix tuus est sanguis;] & statim facta est illa particula in manu eius panis secundum mysterium; & sumpsit illud in ore agens gratias Deo. Tunc senes, [Deus, inquiunt, scit humanam naturam non posse humanis carnibus vesci, ideo proprietatem sui corporis, & sanguinis, sub figura panis, & vini pia dispensatione latere voluit.]

Illud præterea quod in libro de vita sancti Basilij legitur, quia soluendo dubietatis nodo plurimum opitulari credimus, narratiunculæ nostræ oportere inseri censuimus: quod ita se habere probatur. Hebræus quidam necdum in Christo renatus, sed diuinorum mysteriorum admodum curiosus, fideli populo latenter admixtus Ecclesiam aliquando subintrauit, quæ ibi agerentur subtiliter exploraturus. Celebrante autem B. Basilio Sancta Sanctorum, cum ad horam distribuendi corpus Dominicum populo esset peruentum, inter cæteros ad altare accessit, portionem de sacro mysterio carnem factam de manu ministri accepit; cumque ad Calicem sumpturus de eo venisset, eum quoque sanguine repletum vidisset, tanti miraculi stupore attonitus domum rediit, ignoranti quæ egerat, & inspexerat vxori expediuit. Qua credente, die postera ad Basilium destinauit, acta visaque diligenter exposuit, sanctum Baptisma prudenter virtutem Christiani nominis expendens sibi dari poposcit, & citius obtinuit. Si cui autem mouet scrupulum acta res dubietatis, quod pagano immò Iudæo portio Dominici corporis, & sanguinis dicitur reuelata necdum credenti, idque inficiatur potuisse fieri, perpendat alia Saluatoris longe fortiora insignia pietatis. Quomodo ignoranti mundo carne velatus apparuit, qualiter pro impiis & peccatoribus mori pertulit. Attendat etiam in actibus Apostolorum paganis, & Gentilibus Spiritus Sancti gratiam præter spem indultam esse, animaduertetque nihil noui, nihilque incredibile hac in re accidisse, quod aut veritatis excedat fidem, aut saluatoris non deceat pietatem. De quo scriptura continet: [Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret:] Videlicet vt crucis suspendium, mortisque supplicium pro redimendo mundo perferret. Qui de Iudæis ortus, quibus vt repromissus fuerat a Patre, missus est, sicut ipse ait: [Non sum missus nisi ad oues quæ perierant domus Israël.] Non ergo mirum, si suorum illis sacramentorum arcana retexit, corporisque sui, ac Sanguinis proprietatem reuelauit, pro quo se ex repromissione hæreditaria impendere redimendo voluit.

Ioan. 3. b. 16. Matth. 15. c. 24.

Cuiusdã quoque Iudæi filius, cum inter Christianos pueros liberalium studiis litterarũ exerceretur, quadam die ad Basilicam gloriosæ & intemeratæ semperque Virginis Mariæ, vbi missarum agebantur solemnia cum coæuis sodalibus accessit, participationemque corporis & Sanguinis Domini nostri Iesu Christi ibi cum infantibus infans ipse accepit; sicque domo reditpatris, cui inter amplexus, & oscula simplici-

Euang. li. 4. histor. Ecclef. cap 35. Item. Greg. Turon. lib. 1. miraculorum. cap. 10.

ter quæ egerat retulit: quibus auditis, pater impius, Christoque, atq; suis legibus inimicus vehemẽter infremuit, pueroque minatus ait; quia hoc contra meam voluntatem egisti ad vlciscendam violatæ legis nostræ iniuriam, parricida iam nunc in te durus existam, & crudelis; quo dicto apprehensum eum in fornacem propius ardentem iniecit, sicque ligna vt vehementius exureretur adiecit. Interea Mater hoc comperto, gemebunda quasi filium liberatura ociùs accurrit, sed præ vehementia flammarum nihil proficiens, dolore percita capitis velamen abiecit, sicque sparsis crinibus hac illacque discurrens, totam ciuitatem miseris plangoribus impleuit. Ad cuius voces repente populus conuenit, tantũ facinus ex ordine didicit; vnde ad fornacem indignatus accessit, flammas quantocius amouit, ac puerum qui inter flammas incolumis repertus est, extraxit; patrem vero eius tanti sceleris auctorem in easdem flammas deliberato simul consilio iniecit, vbi diuino iudicio vsque ad ossa combustus in momento disperiit. Requisitus autem puer vtrum illa flammarum incendia senserit; [Mulier, inquit, quæ in illa basilica, vbi panem de mensa accepi paruulum in sinu gestabat, pallio me suo, ne ignis ille deuoraret, operuit.] Hic nimirum patenter datur intelligi, quod non solum filium Dei, sed & sanctam Genitricẽ eius, puer ille inter sacra mysteria inspexerit, cuius postmodum fretus præsidio flammarum incendia, mortisque discrimen euasit. Qui vtique innocentia, & simplicitate puerili de tanta visione nihil confingere, neque mentiri potuit; cui rei satis euidens præstat testimonium, indultum sibi diuinæ liberationis beneficium. Sed inter hæc diligenti studio perpendendum, quod sicut huic puero diuinitus est reuelatum vtrum corpus sit filij Dei sacrosanctum quod de mensa percipitur altaris mysterium, sanctæ quoque Genitricis eius nonnumquam adesse præsentiam, suumque percipientibus deferre patrocinium: quibus inter agendum simplicitatis, & innocentiæ non defuerit meritũ, quæ apud Deum singularem caræ familiaritatis obtinent locum: sicut ipse saluator ait: [Sinite paruulos venire ad me, talium est enim regnum.] Vnde & discipulos suos, quos puros & simplices elegerat puerorum ita dicens per prophetam:] Ecce ego & pueri mei quos mihi donauit Deus & in Euangelio: [Pueri nunquid pulmentarium habetis?]

Matth.19. b.4 Marc.10. b 14. Luc.18. c.16. Isai.8.d.18. Ioan.21.a.5.

PARS NONA.

VErum quia multa etsi imperito dicendi genere, salua tamen sensuum veritate, & fidei integritate dicta sunt de Dominici sacramenti veritate, libet paucis conscientiam nostram excusatum ire; Meque hæc simplicibus, & quibus sensus profunditas, vel librorum non suppetit copia, simpliciter dictasse, fideliter intimare quod non ego solus videor præsumpsisse. Alij namque idem nacti occasionem veniâ dignam inueniuntur egisse. Diuino vtique zelo compellente, aduersusque hostes perfidos Ecclesiæ multa conscripsisse, quorum maxima multitudo nostra tempestate Francorum occupauerat prouincias, & veneno suæ perfidiæ circumpositas inficere moliebatur regiones, & loca. Porrò erroris huius auctor videbatur, & caput quidem Berengarius, cui plures Francorum, nonnulli quoque Normannorum, quos aut ipse docuerat, aut in discendi studio aliquantisper iuuerat, plurimum fauoris dependebant,

Berengarianæ hæresis historiæ compendium. Anno MLIII.

Is autem dominicæ incarnationis anno millesimo quinquagesimo tertio Normannorũ finibus irrepsit; & ad cœnobium quod Pratellis nuncupatur appulit, catholicoque viro, qui idem strenuè regebat cænobium, a quo & honeste satis exceptus fuerat, multa blasphemus impiè delatrauit: quod ipse quoque, eodem abbate Ansfredo nomine referente, dum apud me super tanta impietate valde quereretur, non multo post agnoui. In multis itaque subtiliter ab eodem Abbate pertentatus, in multis perinde reprehensibilis, & perfidus est repertus: qui inde digressus; Normannorum Principem festinus adiit, quem sua quoque irretire perfidia subtiliter attemptauit. Verum ille licet ætate adolescentiæ necdum excederet annos, tamen illum, quia catholicæ fidei merito prædictus erat, & gratia, callidè suspendit, secumque quo ad regni sui ad mediterraneam deueniret sedem * Briotnam vocabulo detinuit, vbi vndique coactis Catholicis, ac sapientibus viris, super eadem re disponebat conflictum haberi. Eò ergo ventum est, & res sequenti die ventilanda proposita. Cùmque multi ex tota Normannia sapientes, qui plurimi, & clari habebantur, conuenissent, præfatum hæresiarcham Berengarium cum alio quodam quem secum adduxerat Clerico, in cuius eloquentia victoriæ sibi spem posuerat, ita coram omnibus confutauerunt, atque euidenti ratione superauerunt: quatinus eis silentium imponerent, verborumque, quibus fidem catholicam tuebantur, assensum ab eis extorquerent. Berengarius autem tandem non sine pudore euadens Carnotum petiit, vbi positus de eadem quæstione se consulentibus (audita quippe iam longe lateque acta res fuerat) clericis eiusdem vrbis nulla respondit, cum vero sibi opportunitas daretur se responsurum promisit. Vnde non multo post literas quas & ipse legi dictauit, in quibus multa absurda, fideique catholicæ aliena anhelus declamauit: inter quæ Romanam Ecclesiam, Caput videlicet totius Christianitatis, multa temeritate hæretico vocabulo denotauit, cum qua Rectorem eius, Dominum scilicet Papam Leonem, cuius fides Catholica, spectabilis sa-

al.* Briomam.

In Brionensi conuentu Berengarius confutatur.

Cantat palinodiã.

pientia, laudabilis habebatur industria, quem non excepit, pariter infamauit, seque ad vtrũque conuincendum dum respondere differret, interrogantibus intendisse retulit: tunc quippe instabat constituta dies concilij post modum Vercellis habiti. Has itaque litteras puritatis, vt sibi videbatur, plenas, sed reuera multa vanitate refertas, Carnotensibus, qui sibi quæstionem intentauerant, destinauit. Cum autem tanti mali fama crebresceret, & omnium corda fidelium vehementiùs percelleret, perque multos huiusmodi virus latenter, & apertè iam serperet, contigit, vt ad aures etiam Regis Francorum Henrici perueniret, qui consultu sui regni pontificum, procerumque concilium Parisius cogi decimo septimo Kalendas Nouembris præcepit, ac præfatum Berengarium, vt aut sua dicta Patrum auctoritate firmaret multis sibi obtinentibus, aut si ea deffendere nequiret, in catholicam, cui obuiare non posset fidem prudenter transiret, interesse tantorum cætui Patrum imperauit. Interea condicta venerat dies, frequensque conuentus præsulum ac reliquorum sancti ordinis Clericorum, necnon nobilium laicorum Parisius factus est, sed iam dictus Berengarius malæ conscientiæ perculsus terrore, vt iussus erat eò venire distulit, seque cum Brunone suo videlicet Episcopo Andegauensi, sub quo Archidiaconi fungebatur honore, pro eo maxime continuit, quia eodem errore vtpote tanti viri credulus & ipse noscebatur inuolui. Interea Præsul Aurelianẽsis quosdam apices in scheda haud parua digestos in conspectu omnium & Regis (intererat enim) protulit; [Et præcipiat, inquit, vestra sanctitas has litteras a Berengario editas, si libet recitari, quas ego quidem ab ipso nequaquam accepi, sed cum eas cuidam suo familiari nomine Paulo per veredarium dirigeret, violenter rapui, quibus susceptis, & ad recitandum traditis, omnium aures eriguntur, ora in silentium componuntur, corda ad intelligendum, quæ continebantur in eis præparantur, sed inter legendum multum repente fit murmur, & per singula absurdi sensus verba grauis instrepit fremitus.] Itaque omnibus talis lectio, quoniam nequissima Sordebat hæresi, vehementer displicuit, damnato proinde communi sententia talium auctore, damnatis eius complicibus, cum codice Ioannis Scoti, ex quo ea quæ damnabantur sumpta videbantur: concilio soluto discessum est, ea conditione, vt nisi resipisceret eiusmodi peruersitatis auctor, cum sequacibus suis, ab omni exercitu Francorum præeuntibus Clericis * cum ecclesiastico apparatu instanter quæsiti, vbicumque conuenissent eo vsque obsiderentur, donec aut consentirent Catholicæ fidei, aut mortis pœnas luituri caperentur. Quamobrem territi, non multó post in concilio super fidei suæ statu conuenti, ita se sicut Ecclesia tenet catholica credere fideliter, & sapere publice professi sunt, delatisque sanctorum pignoribus, vt omnibus satisfacerent, atque de veritate fidei, quam professi fuerant, eos qui aderant certos facerent, sacramentum dederunt. Sed omissa de talibus relatione, quos post hæc ad apostasiam, & priorem vomitũ audiuimus redisse, libelli huius tenorem, in quo fidei nostræ sinceritatem iuxta antiquorũ Patrum auctoritatem multis eorum exemplis adhibitis, vt potuimus fideliter ostendimus. Tandem claudamus, Dominum omnipotentem totis præcordiis glorificantes, cuius est donum, & gratia vt fideliter credamus, & bene agamus; qui viuit & regnat in Trinitate vnica, & vnitate perfecta, per omnia sæcula sæculorum.

[Margin notes: Conciliũ Parisijs conuocatum. — Bruno Andegauens. Episcop. Berengarij sectator. — Verba Episcopi Aurelianensis. — f. * in]

A M E N.

ELENCHVS

Eorum quæ in appendice continentur.

DEUS ALIT ME